ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

קובץ
שלשלת האור

היכל תשיעי **שער שלישי**

דבר מלכות

מאמרי דא"ח, שיחות ואגרות קודש

מאת

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאהן

מליובאוויטש

•

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים"

770 איסטערן פאַרקוויי סניף אה"ק כפר חב"ד ברוקלין, נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות חמשים ושתיים לבריאה

הי' תהא שנת נפלאות בכל

צדי"ק שנה להולדת כ"ק אדמו"ר שליט"א

הוספה: כמפורט במפתח כללי עמוד ד'

אף על פי שיכולים להניח תפילין במשך כל היום כולו (מנץ החמה, או עלות השחר, עד צאת הכוכבים או שקיעת החמה), הרי הזמן המובחר להנחת תפילין הוא בזמן תפילת שחרית, כמנהג ישראל שמניחים תפילין ומתפללים בהם. (משיחת י"א שבט תשכ"ח)

טוב להרגיל עצמו לומר ... נוסח זה מודה וכו' ועל ידי זה יזכור את ה' הניצב עליו:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ, מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה. רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ.

מצוה לומר את כל ברכות השחר

ברכת התורה

צריך ליזהר בה מאד ואסור לדבר ולהוציא דברי תורה מפיו עד שיברך.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל דִּבְרֵי תוֹרָה:

וְהַעֲרֵב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ, וּבְפִי כָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ, וְצֶאֱצָאֵי כָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל, כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לִשְׁמָהּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, הַמְּלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

ברכות הנחת תפילין

הברכה הראשונה, (באמירתה מכוונים הן על התפילין של יד והן על התפילין של ראש) נאמרת לפני הידוק הרצועה על שריר הקיבורת של היד השמאלית (איטר, הכותב ביד שמאל מניח את התפילין על יד ימין) באופן שהתפילין נוטות לעבר הגוף.

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

הברכה השניה נאמרת (רק אם דיבר בין הנחת תפילין של־יד לשל־ראש) לפני הידוק הרצועה על הראש

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין:

קריאת שמע

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, יְיָ אֱלֹהֵינוּ, יְיָ אֶחָד:
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ, בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ. וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם, עַל לְבָבֶךָ. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ. וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ.

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי, אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם, לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ, בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם. וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ, וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ. וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ. הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם, וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם. וְחָרָה אַף יְיָ בָּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ, וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְיָ נֹתֵן לָכֶם. וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם, וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם. וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם, בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ. וּכְתַבְתָּם עַל מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ. לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם, כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל הָאָרֶץ.

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם, וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף, פְּתִיל תְּכֵלֶת. וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת, וּרְאִיתֶם אֹתוֹ, וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ, וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם, וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם. לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי, וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם. אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם, אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם, מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים, אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם (אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם) אֱמֶת.

נכון לומר קודם התפילה:

הֲרֵינִי מְקַבֵּל עָלַי מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ

מצוה להתפלל בתפילין את כל תפילת שחרית כולל שיעור תהלים כפי שמתחלק לימי החודש.

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ, יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ, וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ.

אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת פָּנֶיךָ.

כדאי שלכל ילד, בן או בת - גם קטני קטנים - וגם המבוגרים יהיה סידור (תפילה) פרטי משלו - לומר תפילה להשם, חומָש - חמשה חומשי תורה (או ספר אחר של תורה) משלו ללמוד בו כל יום תורה, וכן לחבריל קופת־צדקה משלו - שלתוכה נותן צדקה (לבד משבת ויום טוב), מכספו הפרטי (שניתן לו מהוריו או שקיבל כפרס ... שבהן יכול היה לקנות חיי נפשו, ולהשתמש בו לצרכיו האישיים, ושיכתבו על זה "להשם הארץ ומלואה" (או בראשי־תיבות "לה"ו") בצירוף שמם - ודברים אלו יהיו ברשותו ואחריותו ויניחם בחדרו, במקום בולט - את הקופה יש לקבוע בחדר על ידי מסמר וכדומה, ועל ידי זה החדר כולו ייהפך ל"חדר ובית של צדקה".

קיט

זה המזמור נכבד מאד וחברו דוד על שמונה א״ב וכל אות ח׳ פסוקים ובכל פסוק יש בו דרך או תורה עדות פקודים מצוה אמירה דבור משפט צדק חקים, כל המזמור הוא מוסר ובקשות גדולות שמן הראוי כל אדם לאמרו בכל יום והוא הכנה גדולה לעבודת הקדוש ברוך הוא (פר״ץ ב״ן דמ״ה סימן שבהם מלת עדותיך בוי״ו חולם):

א א אַשְׁרֵי תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת
יְהוָה: ב אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ:
ג אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ: ד אַתָּה
צִוִּיתָה פִּקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד: ה אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכַי
לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ: ו אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־
מִצְוֹתֶיךָ: ז אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי
צִדְקֶךָ: ח אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד:

ב ט בַּמֶּה יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ:
י בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֹתֶיךָ:
יא בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא אֶחֱטָא־לָךְ:
יב בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: יג בִּשְׂפָתַי
סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ: יד בְּדֶרֶךְ עֵדְוֹתֶיךָ שָׂשְׂתִּי
כְּעַל כָּל־הוֹן: טו בְּפִקּוּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה
אָרְחֹתֶיךָ: טו בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח

המשך תהלים בעמוד נט

נקודות משיחות קודש - מזמור קיט מתוך ״תהילות מנחם״

נד - זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי

״חוקיך״ - שלילת הכוונה העליונה

א. איתא בגמרא[1] ״מפני מה נענש דוד שנתעלם המקרא מעיניו, מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר זמירות היו לי חוקיך וגו׳, אמר לו הקב״ה דברי תורה שכתוב בהן[2] התעייף עיניך בו ואיננו, אתה קורא אותן זמירות, הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותן, ולבני קהת לא נתן וגו׳[3], ואיהו אתיי׳ בעגלה״.

וצריך להבין, לפי המבואר לעיל[4] בארוכה במעלת ״חוקיך״ - רצון שלמעלה מטעם, שעל ידם נפעל אמיתית ענין ה״זמירות״ - שכל העולמות בטלים לגבי דקדוק אחד של תורה וכו׳, אינו מובן למה נענש ע״ז דוד המלך?

ב. ומבואר על זה בחסידות[5], שהואיל וע״י לימוד התורה באופן של ״חוקיך״ נעשה שלילת וביטול העולמות, שכל מה שמנגד לתורה הוא נדחה לחוץ, הנה עבודת הבירורים באופן כזה, אינה כפי הרצון העליון, ש״לא לתהו בראה, לשבת יצירה״[6], שיתעסקו בעניני העולם ויגלו בהם אלקות.

והענין בזה, ידוע[7] הטעם שאומרים[8] ״שמע ישראל הוי׳ אלקינו הוי׳ אחד״ ולא ״יחיד״, כי אמיתית ענין אחדות הוי׳ הוא שזה יהי׳ גם מצד העולם, ולא רק כפי שהוא מצד אור אין סוף עצמו. ולכן כתיב ״אחד״ שאינו שולל מציאות אחרת, שאלופו של עולם נמצא בז׳

המשך ביאור תהלים בעמוד קעא

---

1) סוטה לה, א. במדב״ר פ״ד, כ.
2) משלי כג, ה.
3) נשא ז, ט.
4) ראה בביאורים שלפנ״ז.
5) ראה ד״ה הוי לי בעוזרי תרפ״ז פ״ג (סה״מ תרפ״ז ע׳ רג ואילך).
6) ישעי׳ מה, יח.
7) ראה לקו״ת תזריע כג, ג.
8) ואתחנן ו, ד.

מפתח כללי

א) סדר הנחת תפילין ..... ב

ב) מזמורי תהלים קיט, קכ ..... ג

ג) מאמר ד״ה ציון במשפט תפדה
ש״פ דברים, שבת חזון, ד׳ מנחם-אב, ה׳תשכ״ט ..... ה

ד) שיחת שבת פרשת דברים, שבת חזון,
ד׳ מנחם-אב, ה׳תשכ״ט ..... יג

ה) לקוטי-שיחות פרשת דברים כרך יד ..... כז

ו) ילקוט לוי יצחק על התורה לכ״ק הרה״ג הרה״ח
המקובל ר׳ לוי יצחק שניאורסאהן זצ״ל ..... ל

ז) ילקוט גאולה ומשיח – פרשת דברים ..... לא

ח) שיעורי חומש יומי לשבוע פרשת דברים..... לב

ט) שיעורי תהלים לשבוע פרשת דברים..... סב

י) שיעורים בספר התניא (מוגה)
לשבוע פרשת דברים..... סג

יא) לוח ״היום יום״ לשבוע פרשת דברים..... עג

יב) הלכה יומית לעיון ברמב״ם .....עה

שיעורי רמב״ם

יג) – ג׳ פרקים ליום לשבוע פרשת דברים .....עח

יד) – פרק אחד ליום לשבוע פרשת דברים ..... קמב

טו) – ספר המצוות לשבוע פרשת דברים .....קסא

טז) נביאים וכתובים
ירמיה פרק לט, דניאל פרק ה ..... קעב

יז) משניות – מסכת מידות
ביאור קהתי.....קעד

יח) עין יעקב מסכת מגילה ..... קפג

יט) מסכת שבת עם ביאורים
מדף קלה עד דף קמא .....קפד

כ) מדרש רבה למגילת איכה .....ריב

מתורת רבותינו נשיאי חב״ד:

כא) שולחן ערוך הלכות שבת עם הערות וציונים
אדמו״ר הזקן ..... רכא

כב) שולחן ערוך הלכות ברכת הפירות
לפי לוח רב יומי אדמו״ר הזקן ..... רכב

כג) לקוטי תורה לסוסתי ברכבי פרעה וגו׳
אדמו״ר הזקן ..... רכד

כד) תורת חיים
אדמו״ר האמצעי .....רכז

כה) מאמרי הצ״צ – דרך מצותיך
אדמו״ר ה״צמח צדק״ .....רכז

כו) תורת שמואל תרל״ב
אדמו״ר מוהר״ש ..... רכח

כז) קונטרס העבודה
אדמו״ר מוהרש״ב ..... רכט

כח) ספר המאמרים – קונטרסים
אדמו״ר מוהריי״צ ..... רל

כט) ספר השיחות ה׳תש״ב-תש״ג בלה״ק
אדמו״ר מוהריי״צ .....רלד

ל) ספר הזכרונות פרק כד .....רלו

לא) אגרות קודש
אדמו״ר מוהריי״צ.....רלט

לב) רמב״ם – הלכות בית הבחירה .....רמא

לג) חומש לקריאה בציבור .....רמג

לד) קריאה התורה למנחת שבת-קודש ..... רנב

לה) ביאורים לפרקי אבות פרק ב .....רנג

לו) לוח זמנים לשבוע פרשת דברים ..... רנד

לז) סדר מצות הדלקת נרות לשבת קודש .....רנה

דברי התורה שאנו מקבלים באדיבות של כל המוציאים לאור, שייכים אליהם ואסור בהחלט לעשות בהם שימוש מסחרי

בס"ד. שבת פרשת דברים, שבת חזון, ד' מנחם־אב, ה'תשכ"ט

(הנחה בלתי מוגה)

צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה[1]. הִנֵּה מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב הִיא שֶׁהַהֲשָׁבָה מִן הַגּוֹלָה ("וְשָׁבֶיהָ"[2]) תִּהְיֶה בְּאֹפֶן שֶׁל "צְדָקָה", הַיְנוּ, בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב[3] לְךָ הַוָיָ' הַצְּדָקָה, שֶׁהִיא בְּלִי הַגְּבָלוֹת כְּלָל[4], שֶׁזֶּהוּ שֶׁכַּאֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה, אֲזַי מִיַּד הֵן נִגְאָלִין[5]. וְזֶהוּ גַּם מַה שֶׁכָּתוּב[6] כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת, דִּכְשֵׁם שֶׁהַיְצִיאָה מִמִּצְרַיִם [לְאַחֲרֵי שֶׁהָיוּ בְּיָדָם דַּם פֶּסַח וְדַם מִילָה[7], "בְּדָמַיִךְ חַיִּי"[8]] הָיְתָה בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה, שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּבָּ"ה בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ וּגְאֻלָּם[9], כְּמוֹ־כֵן תִּהְיֶה גַּם הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה - בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה, בְּלִי הַגְּבָלוֹת כְּלָל. וְיָדוּעַ הַדִּיּוּק בָּזֶה, מַהוּ הַטַּעַם שֶׁנֶּאֱמַר בַּכָּתוּב גַּם הַלָּשׁוֹן "בְּמִשְׁפָּט", שֶׁהוּא בְּאֹפֶן שֶׁל הַגְּבָלָה דַּוְקָא, וְלֹא כְּמוֹ צְדָקָה שֶׁהִיא בְּלִי גְּבוּל. אַךְ הָעִנְיָן הוּא, כְּפִי שֶׁמְּבָאֵר הַ'צֶּמַח צֶדֶק' בִּרְשִׁימוֹתָיו[10], שֶׁהַלָּשׁוֹן "בְּמִשְׁפָּט" נֶאֱמַר גַּבֵּי "צִיּוֹן", וְהַלָּשׁוֹן "בִּצְדָקָה" נֶאֱמַר גַּבֵּי "וְשָׁבֶיהָ", וְהַיְנוּ, שֶׁ"צִיּוֹן" קָאֵי עַל הָעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, שֶׁאֶצְלָם תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה "בְּמִשְׁפָּט", מִן הַדִּין. וּמַה שֶׁכָּתוּב "וְשָׁבֶיהָ" קָאֵי עַל הָאֲנָשִׁים הַפְּשׁוּטִים, שֶׁאֶצְלָם תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה "בִּצְדָקָה", בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה.

ביאור בדרך אפשר

נאמר בנבואת ישעיהו, ופסוק זה חותם את ההפטרה של 'שבת חזון': **צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה** תצא מהגלות והשבי **וְשָׁבֶיהָ** והיהודים שהיו בגלות יצאו מהגלות וישובו לציון **בִּצְדָקָה**[1].

הִנֵּה מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב האומר ששיבת בני ישראל לציון תהיה 'בצדקה' **הִיא שֶׁהַהֲשָׁבָה** החזרה של בני ישראל **מִן הַגּוֹלָה** ("וְשָׁבֶיהָ"[2]) **תִּהְיֶה בְּאֹפֶן שֶׁל "צְדָקָה", הַיְנוּ,** לא רק במידה המתחייבת על־פי שורת הדין אלא הרבה יותר מזה, כי השיבה היא **בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב**[3] על מידותיו של הקדוש־ברוך־הוא במקום אחר, בספר דניאל, **לְךָ הַוָיָ' הַצְּדָקָה,** מידת הצדקה היא של הקדוש־ברוך־הוא ובה הוא נוהג **שֶׁהִיא** מידת הצדקה, בניגוד למידת הדין שמחייבת נתינה מוגבלת רק כפי שהמקבל ראוי ולא יותר, הרי נתינה של צדקה היא נתינה בשפע רב **בְּלִי הַגְּבָלוֹת כְּלָל**[4], **שֶׁזֶּהוּ** עניין זה ששיבת ישראל בעת הגאולה היא 'בצדקה', ללא הגבלות, הוא גם ההסבר לכך **שֶׁכַּאֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה, אֲזַי מִיַּד הֵן נִגְאָלִין**[5] ללא כל עיכוב, גאולה ללא הגבלות.

וְזֶהוּ עניין זה עצמו של גאולה במהירות וללא עיכוב והגבלה הוא **גַּם** התוכן הפנימי של **מַה שֶׁכָּתוּב**[6] בנבואת מיכה **כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת** בגאולה העתידה לבוא, **דִּכְשֵׁם שֶׁהַיְצִיאָה מִמִּצְרַיִם [לְאַחֲרֵי שֶׁהָיוּ בְּיָדָם** הזכויות של קיום שתי מצוות הקשורות בדם שהם **דַּם** קרבן **פֶּסַח** שבני ישראל שחטו ב"י ד ניסן לפני היציאה ממצרים **וְדַם** ברית **מִילָה**[7], שבני ישראל מלו את עצמם לפני היציאה ממצרים כי ערל אסור באכילת קרבן פסח, עניין שנרמז בלשון הכתוב ביחזקאל **"בְּדָמַיִךְ חַיִּי"**[8], 'דמייך' לשון רבים, להורות שמדובר על שתי מצוות הקשורות בדם, ואף־על־פי שהזכויות של שתי מצוות אלו היו ביד בני ישראל עוד לפני היציאה ממצרים בפועל, מכל־מקום יציאת מצרים] **הָיְתָה בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה,** עניין של צדקה, מעבר למה שמתחייב מצד הזכות, וכפי שנאמר בהגדה של פסח **שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם** על בני ישראל **מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּבָּ"ה בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ וּגְאֻלָּם**[9] ממצרים, והגילוי הנעלה והלא מוגבל היה משום שיציאת מצרים הייתה באופן של צדקה, מה שהביא לגילוי בלי־גבול, התגלות של הקדוש־ברוך־הוא 'בכבודו ובעצמו', **כְּמוֹ־כֵן תִּהְיֶה גַּם הַגְּאֻלָּה הָעֲתִידָה** לבוא, בביאת המשיח - **בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה,** והיא תהיה גאולה של התגלות האלוקות **בְּלִי הַגְּבָלוֹת כְּלָל.**

וְיָדוּעַ הַדִּיּוּק השאלה (הנובעת מדיוק בלשון ותוכן הדברים) **בָּזֶה, מַהוּ הַטַּעַם שֶׁנֶּאֱמַר בַּכָּתוּב** הזה המדבר על כך שהגאולה תהיה 'בצדקה', ללא הגבלות, **גַּם הַלָּשׁוֹן "בְּמִשְׁפָּט", שֶׁהוּא** המושג משפט ודין **בְּאֹפֶן שֶׁל הַגְּבָלָה דַּוְקָא, וְלֹא כְּמוֹ צְדָקָה שֶׁהִיא בְּלִי גְּבוּל** ואיך שני המושגים 'משפט' ו'צדקה' הסותרים לכאורה, באים כאן יחד?

אַךְ הָעִנְיָן הוּא, כְּפִי שֶׁמְּבָאֵר הַ'צֶּמַח צֶדֶק' האדמו"ר השלישי בשושלת אדמו"רי חב"ד **בִּרְשִׁימוֹתָיו**[10] כתבי חסידות שרשם על פסוקי התנ"ך (ונדפסו בסדרת ספריו 'אור התורה'), **שֶׁהַלָּשׁוֹן** בכתוב **"בְּמִשְׁפָּט"** האומר שהפדייה תהיה על פי דין ומשפט, במידה מוגבלת, **נֶאֱמַר גַּבֵּי** הפדייה והיציאה מהגלות של **"צִיּוֹן", וְהַלָּשׁוֹן "בִּצְדָקָה"** האומר שהשיבה מהגלות תהיה בצדקה, ללא הגבלות, **נֶאֱמַר גַּבֵּי "וְשָׁבֶיהָ", וְהַיְנוּ, שֶׁ"צִיּוֹן" קָאֵי** מכוון **עַל** אלה מבני ישראל **הָעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, שֶׁאֶצְלָם תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה "בְּמִשְׁפָּט", מִן הַדִּין וּמַה שֶׁכָּתוּב "וְשָׁבֶיהָ" קָאֵי** המדבר על שיבה בצדקה **עַל הָאֲנָשִׁים הַפְּשׁוּטִים, שֶׁאֶצְלָם תִּהְיֶה הַגְּאֻלָּה** לא מצד הדין והחובה אלא כי הקדוש־ברוך־הוא חייב, כביכול, לגאול אותם. **"בִּצְדָקָה", בִּצְדָקָתוֹ שֶׁל הַקָּבָּ"ה.**

---

1) ישעי' א, כז. 2) פי' מצו"ד. 3) דניאל ט, ז. 4) ראה גם תניא אגה"ק סי"ז. 5) ראה סנהדרין צז, ב. רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ה. 6) מיכה ז, טו. 7) מכילתא ופירש"י בא יב, ו. 8) יחזקאל טז, ו. 9) נוסח הגש"פ. 10) אוה"ת נ"ך עה"פ (ע' צה).

ביאור בדרך אפשר

ב) וְיֵשׁ לְקַשֵּׁר עִנְיָן זֶה עִם הַמַּאֲמָר שֶׁנֶּאֱמַר על־ידי אדמו"ר מהר"ש, בנו של אדמו"ר ה'צמח צדק', **לִפְנֵי מֵאָה שָׁנָה**[11], בשנת תרכ"ט, מאה שנה לפני אמירת מאמר זה על־ידי הרבי בשנת תשכ"ט, **שֶׁמְּבָאֵר בְּעִנְיָן 'בֵּית רִאשׁוֹן' וּ'בֵּית שֵׁנִי' [שֶׁעַל זֶה נֶאֱמַר**[12] בנבואת ישעיהו, בפסוק הפותח את ההפטרה של 'שבת נחמו' **"נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי"**, **כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל**[13] במדרש, לבאר את כפל הלשון 'נחמו נחמו', **לְפִי שֶׁכָּתוּב**[14] במגילת איכה על המצב של בני ישראל לאחר חורבן בית המקדש **"בָּכֹה תִבְכֶּה"**, כפל לשון של בכי, כי הבכי הוא **עַל 'בַּית רִאשׁוֹן' וְעַל 'בֵּית שֵׁנִי'**[15], **לָכֵן** כיוון שהאבל והבכי הוא כפול **נֶאֱמַר "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי"**, נחמה כפולה **שֶׁזֶּהוּ** כהמשך דברי המדרש **שֶׁ"חָטְאוּ בְּכִפְלַיִם**, הן בימי בית ראשון והן בימי בית שני, ולכן **לָקוּ בְּכִפְלַיִם** הן בחורבן בית ראשון והן בחורבן בית שני **וּמִתְנַחֲמִים בְּכִפְלַיִם"**[16] בנחמה כפולה], ועל כך מבואר במאמר הנזכר משנת תרכ"ט **שֶׁ'בֵּית רִאשׁוֹן' הוּא בְּחִינַת בִּינָה, וְהוּא עִנְיָן יִחוּד י"ה, וּ'בֵית שֵׁנִי' הוּא בְּחִינַת הַמַּלְכוּת, וְהוּא עִנְיָן יִחוּד ו"ה**[17] כמבואר בקבלה וחסידות, ארבע האותיות של שם הוי', י', ה', ו', ה', מכוונות כנגד עשר הספירות העליונות, י' — חכמה, ה' ראשונה — בינה, ו' — שש המידות חסד־גבורה־תפארת־נצח־הוד־יסוד, ה' אחרונה — ספירת המלכות. והשפעה פנימית מי' לה' ראשונה, מחכמה לבינה, הגורמת תוספת אור בבינה, נקראת יחוד י־ה ואילו השפעה פנימית מהמידות (הנקראות 'זעיר אנפין' היינו פנים זעירות, כי ההשפעה במידות היא מועטת לגבי ההשפעה במוחין, ובר"ת ז"א) למלכות (הנקראת 'נוקבא', כי היא בחינת 'מקבל' לגבי ז"א המשפיע כמו האשה לגבי האיש), גורמת תוספת אור במלכות, היינו בעולמות המקבלים את ההארה וההשפעה שלהם מהספירות דרך ספירת המלכות.

ועל כך מבואר כאן שבזמן בית ראשון היה גילוי אלוקות על־ידי יחוד י"ה. ואילו בבית שני, כשהמצב היה נחות יותר, היה גילוי אלוקות על ידי יחוד ו"ה. **וּמְבָאֵר, שֶׁחֻרְבַּן שְׁנֵי הַמִּקְדָּשִׁים** בית ראשון ובית שני **הוּא עִנְיָן מְנִיעַת הַשֶּׁפַע** וגילוי האור האלוקי **בְּ"ה" עִלָּאָה וְה"א תַּתָּאָה**, בה"א עליונה, אות ה' הראשונה של שם הוי' וה"א תחתונה, אות ה' השניה של שם הוי' **דְּהַיְנוּ**, שהמשמעות הפנימית של חורבן בית ראשון היא שתמורת היחוד והחיבור בין האות י' לאות ה' הראשונה של שם הוי' שהיה בימי בית ראשון, היה ההיפך, **הִסְתַּלְּקוּת הַיּוּ"ד מִן הַ"הֵ"א עִלָּאָה' בְּ'בַית רִאשׁוֹן'**, כך שלא תהיה השפעה והמשכה מהי' של שם הוי' לה' הראשונה, הה' עליונה, והמשמעות הפנימית של חורבן בית שני היא שתמורת החיבור והיחוד של האות ו' עם האות ה' האחרונה, יהיה להיפך, **וְהִסְתַּלְּקוּת הַוָּא"ו מִן הַ"הֵ"א תַּתָּאָה'** שלא להשפיע לה אלא למנוע ממנה את השפע **בְּ'בַית שֵׁנִי', דִּכְשֵׁם שֶׁבְּעִנְיָן יִחוּד י"ה הָעִקָּר** והחשיבות של 'יחוד' זה **הוּא שֶׁתִּהְיֶה הַמְשָׁכַת** והשפעת **הַיּוּ"ד בְּ"הֵ"א עִלָּאָה', כַּמְּבֹאָר** בקבלה וחסידות **בְּעִנְיַן "נְקוּדָה בְּהֵיכָלָא"**[18], 'נקודה' היא החכמה שמתגלית כנקודה בלבד, כמו ההברקה הראשונית בגילוי רעיון שכלי, ו'היכל' היא הבינה שמתגלית באור רב כמו היכל רחב, כמו הבינה שבה הנקודה הראשונית מסתעפת לרעיון שיש בו אורך ורוחב (וב'לקוטי תורה' פרשת ראה: "... שהנקודה מחייה את ההיכל שאם אין נקודה אין ההיכל משמש כלום וגם אם יהיה לו בחינת נקודה זו אם אין היכל אינו כלום, ולפיכך צריך להיות שתיהן כאחד והם תרין ריעין דלא מתפרשין למטה כמו למעלה"), וכשהשפעה זו נמנעת וחסרה, יש העלם והסתר וחורבן של בית ראשון **כְּמוֹ־כֵן בְּעִנְיַן יִחוּד ו"ה הָעִקָּר** של 'יחוד' זה **הוּא שֶׁתִּהְיֶה הַמְשָׁכַת הַוָּא"ו בְּ"הֵ"א תַּתָּאָה'** וכשהשפעה זו נמנעת וחסרה, יש העלם והסתר וחורבן של בית שני, כפי שממשיך ומבאר.

וְהָעִנְיָן בָּזֶה, שֶׁעִקַּר הַחֻרְבָּן עיקר החיסרון שנגרם עם חורבן בית המקדש **הוּא הַחִסָּרוֹן שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהֵ"א** של שם הוי' שאיננה מקבלת הארה והשפעה באותה מידה שבה הייתה מקבלת קודם החורבן **(מִצַּד הִסְתַּלְּקוּת הַיּוּ"ד** בחורבן בית ראשון, מה שגורם חיסרון בהשפעה לה' הראשונה **אוֹ** מצד הסתלקות **הַוָּא"ו** בחורבן בית שני, מה שגורם חיסרון בהשפעה לה' השנייה**), שֶׁזֶּהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל**[19] בגמרא על הכתוב בנבואת חגי אודות בניין בית המקדש השני אחרי גלות בבל **"וְאֶכָּבְדָ"**[20] **(אַף שֶׁקָּרִינָן** למרות שה'קרי' של הפסוק הוא

---

11) ד"ה בכה תבכה תרכ"ט (סה"מ תרכ"ט ע' רפז ואילך). 12) ישעי' מ, א. 13) יל"ש ישעי' רמז תמה. 14) איכה א, ב. 15) סנהדרין קד, ב. 16) איכ"ר ספ"א. יל"ש שם. 17) כמ"ש בזח"א ד"נ ע"ב ובזח"ב ד"ט ע"ב — סה"מ תרכ"ט שם. 18) ראה זח"א ו, רע"א. תקו"ז ריש ת"ה (יט, א). תכ"ח (עב, ב). ועוד. לקו"ת ר"פ ראה. 19) יומא כא, ב. 20) חגי א, ח.

(אַף שֶׁקָּרִינָן "וְאֶכְבְּדָה") חָסֵר ה׳, כֵּיוָן שֶׁבְּ׳בַית שֵׁנִי׳ חָסְרוּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים, הַיְנוּ, שֶׁבְּ׳בַית שֵׁנִי׳ הָיָה חָסֵר בְּחֵינַת ׳הֵ״א עִלָּאָה׳, וְהָיָה רַק מִבְּחֵינַת ׳הֵ״א תַּתָּאָה׳[21], אֶלָּא שֶׁבָּזֶה גּוּפָא הָעִקָּר הוּא הַחִסָּרוֹן בְּ׳הֵ״א תַּתָּאָה׳, שֶׁחָסֵר יְחוּד ו״ה. וְהַיְנוּ, שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁגַּם עַכְשָׁו (לְאַחֲרֵי חֻרְבַּן ׳בַּית שֵׁנִי׳) יֶשְׁנוֹ הַחִסָּרוֹן שֶׁל שְׁנֵי הַמִּקְדָּשִׁים, שֶׁהֲרֵי גַּם בִּזְמַן ׳בַּית שֵׁנִי׳ חָסְרוּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים שֶׁהָיוּ בְּ׳בַית רִאשׁוֹן׳, וְכֵיוָן שֶׁ״כָּל מִי שֶׁלֹּא נִבְנָה בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו כְּאִלּוּ נֶחְרַב בְּיָמָיו״[22], נִמְצָא, שֶׁגַּם עַכְשָׁו יֶשְׁנוֹ לֹא רַק חֶסְרוֹן ׳בַּית שֵׁנִי׳ (שֶׁעִנְיָנוֹ יִחוּד ו״ה), אֶלָּא גַּם חֶסְרוֹן ׳בַּית רִאשׁוֹן׳ (שֶׁעִנְיָנוֹ יִחוּד י״ה), מִכָּל־מָקוֹם עִקַּר הַחִסָּרוֹן הוּא הֶעְדֵּר יִחוּד ו״ה. וְעַל זֶה מֵבִיא בַּמַּאֲמָר מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל[23] עַל הַפָּסוּק[24] וְלֹא אָבוֹא בָּעִיר, "נִשְׁבַּע ה׳ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה תְּחִלָּה", יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה הַיְנוּ בְּחִינַת בִּינָה, וְ׳יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה׳ הַיְנוּ בְּחִינַת הַמַּלְכוּת[25], וְעִנְיַן "שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה תְּחִלָּה" הַיְנוּ שֶׁאִי־אֶפְשָׁר לִהְיוֹת יִחוּד ׳חָכְמָה־וּבִינָה׳ בְּלִי שֶׁיִּהְיֶה ׳יִחוּד זְעֵיר־אַנְפִּין וְנוּקְבָא׳ לִפְנֵי־זֶה. וּמְבָאֵר, שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁ׳חָכְמָה־וּבִינָה׳ הֵם "תְּרֵין רַעְיִן דְּלָא מִתְפָּרְשִׁין"[26], דְּלָא מִתְפָּרְשִׁין"[27], וְ"זִיווּגַיְהוּ תָּדִיר"[27], הַרֵי זֶה

ביאור בדרך אפשר

"וְאֶכְבְּדָה" בתוספת ה׳, אבל ה׳כתיב׳ הוא ׳ואכבד׳, וזה לשון הכתוב: "עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד [קרי: ואכבדה] אמר ה׳" חָסֵר ה׳, והאות ה׳ היא בגימטריא חמש, כֵּיוָן שֶׁבְּ׳בַית שֵׁנִי׳ חָסְרוּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים האמורים בגמרא שם ("ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח־הקודש ואורים ותומים"), ולפי המשמעות הפנימית חיסרון האות ה׳ שהיא מקבלת רק שפע מועט ומצומצם הַיְנוּ, שֶׁבְּ׳בַית שֵׁנִי׳ הָיָה חָסֵר ההארה והגילוי בְּחֵינַת ׳הֵ״א עִלָּאָה׳ שהוא גילוי נעלה, וְהָיָה גילוי אלוקות מועט יותר רַק מִבְּחֵינַת ׳הֵ״א תַּתָּאָה׳[21] בלבד, אֶלָּא שֶׁבָּזֶה גּוּפָא עצמו הָעִקָּר הוּא לא החיסרון בה׳ עילאה, הה׳ הראשונה של שם הוי׳, אף שגם בה יש חיסרון כי אין את ההשפעה מהי׳, מכל־מקום עיקר הַחִסָּרוֹן בְּ׳הֵ״א תַּתָּאָה׳, שֶׁחָסֵר יִחוּד ו״ה ואין השפעה מרובה מהו׳ (שש המידות) אל הה׳ (ספירת המלכות). וְהַיְנוּ, שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁגַּם עַכְשָׁו (לְאַחֲרֵי חֻרְבַּן ׳בַּית שֵׁנִי׳) יֶשְׁנוֹ הַחִסָּרוֹן שֶׁל שְׁנֵי הַמִּקְדָּשִׁים, וחסר גם עניין בית ראשון, יחוד י״ה והמשכה והשפעה מהי׳ לה׳ הראשונה וגם עניין בית שני, יחוד ו״ה והמשכה והשפעה מהו׳ לה׳ האחרונה שֶׁהֲרֵי גַּם בִּזְמַן ׳בַּית שֵׁנִי׳ אף שהבית עצמו חזר ונבנה חָסְרוּ חֲמִשָּׁה דְּבָרִים שֶׁהָיוּ בְּ׳בַית רִאשׁוֹן׳, כך שגם כל ימי בית שני היה נרגש חיסרונו של הבית הראשון וְכֵיוָן שֶׁ״כָּל מִי שֶׁלֹּא נִבְנָה בֵּית־הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו כְּאִלּוּ נֶחְרַב בְּיָמָיו״[22], ואף שהחורבן היה לפני שנים רבות, כל מי שהבית לא נבנה בימיו הרי זה כאילו נחרב כעת נִמְצָא, שֶׁגַּם עַכְשָׁו אחרי חורבן בית שני יֶשְׁנוֹ לֹא רַק חֶסְרוֹן ׳בַּית שֵׁנִי׳ (שֶׁעִנְיָנוֹ יִחוּד ו״ה כמבואר לעיל), אֶלָּא כעת ישנו גַּם חֶסְרוֹן ׳בַּית רִאשׁוֹן׳ (שֶׁעִנְיָנוֹ יִחוּד י״ה כמבואר לעיל), ונמצא ששני היחודים חסרים מִכָּל־מָקוֹם עִקַּר הַחִסָּרוֹן כעת, אחרי חורבן בית שני הוּא הֶעְדֵּר יִחוּד ו״ה מה שגורם לחיסרון המשכה והשפעה בה׳ השניה, ה׳ תתאה.

ביאור בדרך אפשר

וְעַל זֶה מֵבִיא אדמו״ר מהר״ש בַּמַּאֲמָר הנזכר מָה שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז״ל[23] בגמרא ובזוהר עַל הַפָּסוּק[24] בהושע "וְלֹא אָבוֹא בָּעִיר", "נִשְׁבַּע ה׳ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס להשרות את שכינתו בִּירוּשָׁלַיִם יְרוּשָׁלַיִם הרוחנית עַד שֶׁיִּכָּנֵס להשרות את שכינתו בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה ירושלים הגשמית תְּחִלָּה", ולפי פנימיות הדברים, כוונת המדרש היא ׳יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה׳ הַיְנוּ בְּחִינַת בִּינָה, וְ׳יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה׳ הַיְנוּ בְּחִינַת הַמַּלְכוּת[25], וְעִנְיַן "שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעְלָה עַד שֶׁיִּכָּנֵס בִּירוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה תְּחִלָּה" הַיְנוּ שֶׁאִי־אֶפְשָׁר לִהְיוֹת יִחוּד ׳חָכְמָה־וּבִינָה׳ בְּלִי שֶׁיִּהְיֶה ׳יִחוּד זְעֵיר־אַנְפִּין וְנוּקְבָא׳ לִפְנֵי־זֶה. וּמְבָאֵר, שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁ׳חָכְמָה־וּבִינָה׳ הֵם "תְּרֵין רַעְיִן דְּלָא מִתְפָּרְשִׁין"[26], וְ"זִיווּגַיְהוּ תָּדִיר"[27], הַרֵי זֶה להיות בחינת בינה בלא חכמה כמו שאי אפשר להיות התפשטות השכל בלי כח ומקור וכו׳), ובלשון הזוהר וְ"זִיווּגַיְהוּ תָּדִיר"[27], וזיווגם תמידי, כלומר שיחוד חכמה ובינה, השפעה והמשכה מהחכמה אל הבינה, איננה רק בזמנים מיוחדים שבהם יש תוספת אור מלבד ההשפעה על דרך הרגיל, ואם כן לכאורה הדבר לא תלוי בכך שקודם לכן יש יחוד של זעיר־אנפין והמלכות, האותיות ו׳ והה׳ האחרונה, ההסבר לכך הוא שאמנם יש יחוד חכמה ובינה שהוא תמידי, אבל הַרֵי זֶה היחוד התמידי הקיים תמיד רַק יִחוּד חִצּוֹנִי

---

21) לקו״ת דרושי ר״ה נז, ג. 22) ראה ירושלמי יומא פ״א ה״א. מדרש תהלים עה״פ קלז, ז. 23) תענית ה, א. זח״ג טו, ב. 24) הושע יא, ט. 25) פרדס שער ח (שער מהות והנהגה) ספי״ג. 26) ראה זהר ח״ב נו, א. ח״ג ד, א. 27) ראה זח״ג (אד״ז) רצ, ב. עץ חיים שער הכללים פי״ג.

ביאור בדרך אפשר

זה אמנם "יחוד" שמשמעותו השפעה פנימית קרובה אבל ב"יחודים" עצמם הכוונה ל"יחוד חיצוני" שהוא השפעה מוגבלת ומצומצמת **לְצֹרֶךְ קִיּוּם וְחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת,** עד כמה שנצרך לצורך קיום העולמות ולא "יחוד פנימי" שמביא תוספת אור והשפעה **שֶׁיֵּשְׁנוֹ גַּם בִּזְמַן הַגָּלוּת,** היחוד החיצוני ועל כך נאמר שיחוד חכמה ובינה הוא תמידי, **אֲבָל בִּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה יִחוּד פְּנִימִי דְּ'חָכְמָה־וּבִינָה',** יחוד הממשיך תוספת אור מרובה, **הִנֵּה עַל זֶה נֶאֱמַר "וְלֹא אָבוֹא בָּעִיר",** וכדרשת חכמינו ז"ל האמורה לעיל **שֶׁצָּרִיךְ לָבוֹא לִ"יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַטָּה תְּחִלָּה", שֶׁהוּא עִנְיַן יִחוּד 'זְעֵיר־אַנְפִּין וְנוּקְבָא'** ורק לאחר מכן יכול להיות יחוד פנימי של חכמה ובינה, ונמצא שעיקר החיסרון וההעדר של גילוי האלוקות בזמן הגלות הוא החיסרון של יחוד ז"א ונוקבא, המידות והמלכות, כמבואר לעיל.

[וּלְהָעִיר, שֶׁיִּחוּד פְּנִימִי דְּ'חָכְמָה־וּבִינָה' כאשר הוא כן מתרחש, אחרי שיש יחוד ז"א ונוקבא, כמבואר לעיל **פּוֹעֵל** ויש לו השפעה **גַּם עַל הַיִּחוּד הַחִיצוֹנִי** של חכמה ובינה **שֶׁלְּצֹרֶךְ קִיּוּם וְחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת,** כלומר, בדרך כלל היחוד החיצוני גורם רק השפעה מוגבלת, אבל לאחר שיש גם יחוד פנימי, יש לכך פעולה והשפעה גם על היחוד החיצוני שיביא תוספת אור והשפעה **שֶׁלָּכֶן** מאחר שהיחוד הפנימי פועל הוספה באור הנמשך ביחוד החיצוני **בַּגְּאוּלָה הָעֲתִידָה לָבֹא (שֶׁאָז יִהְיֶה יִחוּד פְּנִימִי דְּ'חָכְמָה־וּבִינָה'** שהוא יחוד הממשיך גילוי אור רב וגם פועל על היחוד החיצוני, כאמור לעיל) **יִתְוַסֵּף בְּחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת** וההוספה תבוא לידי ביטוי גם בשפע גשמי, וכדברי הרמב"ם אודות השפע הרב שיהיה בעולם בימות המשיח שהוא **בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה הַטּוֹבָה מֻשְׁפַּעַת הַרְבֵּה, וְכָל הַמַּעֲדָנִים יִהְיוּ מְצוּיִין** בריבוי עצום **כֶּעָפָר**[28], **וּכְמוֹ־כֵן בִּזְמַן הַבַּיִת** כאשר היה יחוד פנימי של חכמה ובינה, הייתה לכך פעולה והשפעה גם על היחוד החיצוני, וכתוצאה מכך **הָיָה רִבּוּי הַשְׁפָּעַת הַטּוֹבָה** גם בגשמיות, **וְעַד** כדי כך **שֶׁמָּצִינוּ אֲפִילּוּ בִּזְמַן 'בַּיִת שֵׁנִי'** אף שלא היה זמן נעלה כמו בזמן בית ראשון **שֶׁהָיוּ חִטִּים כִּכְלָיוֹת כּוּ'**[29] ובלשון הגמרא "שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות, ושעורים כגרעיני זיתים, ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות").

וּמִכָּל זֶה המבואר לעיל על כך שעיקר החסרון בזמן הגלות הוא חסרון בשפע הנמשך על ידי יחוד ז"א ונוקבא, יחוד ו"ה הממשיך אור בה' אחרונה של שם הוי', ה' תתאה, **מוּבָן גֹּדֶל עִלּוּי 'הֵ"א תַּתָּאָה', שֶׁמְּנִיעַת הַשֶּׁפַע מִמֶּנָּה** לעולמות **הוּא עִקַּר עִנְיַן הַחֻרְבָּן וְהַגָּלוּת, שֶׁלָּכֶן** כדי ששפע זה לא יחסר **צָרִיךְ לִהְיוֹת תְּחִלָּה עִנְיַן יִחוּד וְ"ה** שבאמצעותו לא יחסר השפע בה' תתאה, **וְאָז יָכוֹל לִהְיוֹת גַּם יִחוּד י"ה** הממשיך שפע בה' עילאה, כמבואר לעיל.

ג) וְיֵשׁ לוֹמַר בְּדֶרֶךְ אֶפְשָׁר, שֶׁעִנְיָן זֶה של חשיבות ההארה וההשפעה לה' תתאה, ה' השניה של שם הוי' **קָשׁוּר גַּם עִם מַה שֶׁכָּתוּב**[30] בתחילת פרשת השבוע, פרשת דברים **"אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה" גו', שֶׁזּוֹהִי** מילים אלו הם **תְּחִלַּת סֵפֶר דְּבָרִים,** הנקרא גם **'מִשְׁנֵה תּוֹרָה'** כי בו משה רבנו חוזר ואומר דברים שנאמרו בחומשים הקודמים, כפי שממשיך לבאר את משמעות הענין לפי פנימיות הדברים.

דְּהִנֵּה, אמרו חכמינו ז"ל בגמרא **"מִשְׁנֵה תּוֹרָה, מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אֲמָרוֹ"**[31], וכמבואר בגמרא שהדבר נלמד מהשינוי בין נוסח דברי התוכחה שבחומש ויקרא לאלו שבחומש דברים, וכפירוש רש"י שבחומש ויקרא משה רבינו "נעשה שליח לומר כך אמר לי הקדוש־ברוך־הוא שהרי אמר בלשון ונתתי והפקדתי ושלחתי מי שהיכולת בידו לעשות, אבל ב'משנה תורה' (חומש דברים) כתיב יככה ה' ידבק ה' בך, משה אמרן מאליו אם תעברו על מצוותיו הוא יקפיד עליכם" אבל אין אלו דברים שהמציא בעצמו חס־ושלום אלא גם חלקים אלה שאמר מעצמו **וּבְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ** משה אמר 'מפי עצמו' דברים שקיבל ברוח הקודש **(כִּדְאִיתָא** כמובא **בְּ'תוֹסְפוֹת'**[32] על הגמרא שם), **מַה־שֶּׁאֵין־כֵּן אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים שֶׁלְּפָנֵי־זֶה,** החומשים בראשית־שמות־ויקרא־במדבר **שֶׁלֹּא כְּתָבָם מֹשֶׁה כִּמְדַבֵּר בְּעַד עַצְמוֹ,** ב'גוף ראשון' ('אני') **אֶלָּא** כל ארבעת

1 רַק יִחוּד חִצּוֹנִי לְצֹרֶךְ קִיּוּם וְחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת,
2 שֶׁיֵּשְׁנוֹ גַּם בִּזְמַן הַגָּלוּת, אֲבָל בִּכְדֵי שֶׁיִּהְיֶה יִחוּד
3 פְּנִימִי דְּ'חָכְמָה־וּבִינָה', הִנֵּה עַל זֶה נֶאֱמַר "וְלֹא
4 אָבוֹא בָּעִיר", שֶׁצָּרִיךְ לָבוֹא לִ"יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל
5 מַטָּה תְּחִלָּה", שֶׁהוּא עִנְיַן יִחוּד 'זְעֵיר־אַנְפִּין
6 וְנוּקְבָא'. [וּלְהָעִיר, שֶׁיִּחוּד פְּנִימִי דְּ'חָכְמָה־
7 וּבִינָה' פּוֹעֵל גַּם עַל הַיִּחוּד הַחִיצוֹנִי שֶׁלְּצֹרֶךְ
8 קִיּוּם וְחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת, שֶׁלָּכֶן בַּגְּאוּלָה הָעֲתִידָה
9 לָבֹא (שֶׁאָז יִהְיֶה יִחוּד פְּנִימִי דְּ'חָכְמָה־וּבִינָה')
10 יִתְוַסֵּף בְּחַיּוּת הָעוֹלָמוֹת בְּאֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה הַטּוֹבָה
11 מֻשְׁפַּעַת הַרְבֵּה, וְכָל הַמַּעֲדָנִים יִהְיוּ מְצוּיִין
12 כֶּעָפָר[28], וּכְמוֹ־כֵן בִּזְמַן הַבַּיִת הָיָה רִבּוּי הַשְׁפָּעַת
13 הַטּוֹבָה, וְעַד שֶׁמָּצִינוּ אֲפִילּוּ בִּזְמַן 'בַּיִת שֵׁנִי'
14 שֶׁהָיוּ חִטִּים כִּכְלָיוֹת כּוּ'[29]. וּמִכָּל זֶה מוּבָן גֹּדֶל
15 עִלּוּי 'הֵ"א תַּתָּאָה', שֶׁמְּנִיעַת הַשֶּׁפַע מִמֶּנָּה הוּא
16 עִקַּר עִנְיַן הַחֻרְבָּן וְהַגָּלוּת, שֶׁלָּכֶן צָרִיךְ לִהְיוֹת
17 תְּחִלָּה עִנְיַן יִחוּד וְ"ה, וְאָז יָכוֹל לִהְיוֹת גַּם יִחוּד
18 י"ה.
19 ג) וְיֵשׁ לוֹמַר בְּדֶרֶךְ אֶפְשָׁר, שֶׁעִנְיָן זֶה קָשׁוּר גַּם
20 עִם מַה שֶׁכָּתוּב[30] אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
21 דִּבֶּר מֹשֶׁה גו', שֶׁזּוֹהִי תְּחִלַּת סֵפֶר דְּבָרִים, 'מִשְׁנֵה
22 תּוֹרָה'. דְּהִנֵּה, "מִשְׁנֵה תּוֹרָה, מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ
23 אֲמָרוֹ"[31], וּבְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ (כִּדְאִיתָא בְּ'תוֹסְפוֹת'[32]),
24 מַה־שֶּׁאֵין־כֵּן אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים שֶׁלְּפָנֵי־זֶה, שֶׁלֹּא
25 כְּתָבָם מֹשֶׁה כִּמְדַבֵּר בְּעַד עַצְמוֹ, אֶלָּא כִּשְׁלִישִׁי

28) רמב"ם סוף הל' מלכים. 29) תענית כג, רע"א. 30) ריש פרשתנו. 31) מגילה לא, ב. 32) ד"ה משה — שם.

ביאור בדרך אפשר

החומשים הקודמים כתובים **כְּשְׁלִישִׁי הַמְּדַבֵּר בְּעֵד** אודות **שְׁנַיִם אֲחֵרִים**[33], **שֶׁזֶּהוּ מַה שֶּׁכָּתוּב** בפסוקים רבים בתורה **"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה"**, וסגנון הדברים הוא ש'שלישי' מדבר אודות השניים, הקדוש־ברוך־הוא ומשה רבינו, וה'שלישי' האומר את התורה **הֵינוּ, שֶׁעַצְמוּת הַמַּאֲצִיל** הקדוש ברוך הוא בעצמו שהוא הבורא (וכשמדובר על נבראים עליונים ביותר, עולם האצילות, לא משתמשים בלשון 'בורא' שמשמעו בורא מציאות נפרדת מהבורא אלא בלשון 'מאציל' שמשמעו 'מאציל' מציאות' שבטלה לאלוקות ביטול מוחלט) **מְסַפֵּר אוֹדוֹת דִּבּוּרוֹ שֶׁל הַוָּיָ' אֶל מֹשֶׁה.**

וְזֶהוּ גַּם דִּיּוּק הַלָּשׁוֹן "שְׁלִישִׁי"[34] האמור בעניין זה, 'שלישי המדבר', **שֶׁמּוֹרֶה עַל מַעֲלָתוֹ** של המדבר את דברי התורה, ובענייננו היינו עצמות האלוקות, **שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִשְּׁנֵיהֶם** השניים שאודותם מדובר, היינו למעלה מדרגת האלוקות של שם הוי' ולמעלה מדרגתו של משה רבינו, **שֶׁזֶּהוּ עַל־דֶּרֶךְ שֶׁמַּתַּן תּוֹרָה הָיָה "בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי"**[35] של ההכנות שבני ישראל התכוננו למתן תורה (כמבואר בדברי חכמינו ז"ל בגמרא), **וְעַל־דֶּרֶךְ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר**[36] בנבואת הושע **"יְחַיֵּנוּ מִיָּמִים, בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵּנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו", וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל**[37] במאמר דיבור־המתחיל 'תפלה למשה' שנאמר בי"ג תמוז שנה זו, תשכ"ט, **שֶׁ"יּוֹמַיִם" הֵם שְׁנֵי הַגְּלוּיִים דִּ'מְמַלֵּא כָּל עָלְמִין' וְ'סוֹבֵב כָּל עָלְמִין', וְ"יוֹם הַשְּׁלִישִׁי" הוּא גִּלּוּי עַצְמוּת אוֹר־אֵין־סוֹף שֶׁלְּמַעְלָה מִשְּׁנֵיהֶם (לְמַעְלָה גַּם מִבְּחִינַת 'סוֹבֵב כָּל עָלְמִין' הַכְּלָלִי).** וכמבואר שם בהרחבה, בהתגלות האור האלוקי יש שלש דרגות כלליות, 'ממלא כל עלמין', 'סובב כל עלמין' ועצמות אור־אין־סוף שלמעלה משתיהן. 'ממלא' הוא האור המתלבש בעולמות ובנבראים להחיות כל נברא וכל עולם לפי ערכו, 'סובב' הוא האור האלוקי שלמעלה מהתלבשות בעולמות ו'סובב' ו'מקיף' על כל העולמות בשוה, ועצמות האין־סוף היא למעלה מהעולמות לגמרי, ועל כך מבואר שהדבר נרמז בכתוב 'יחיינו מיומיים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו', 'יומיים' הם שני הגילויים של 'ממלא' ו'סובב', ו'יום השלישי' הוא גילוי עצמות האין־סוף.

וְעַל־פִּי־זֶה לפי האמור שדווקא ארבעת החומשים הראשונים כתובים בסגנון של 'שלישי המדבר' כי הם גילוי של עצמות האין־סוף **נִמְצָא לְכְאוֹרָה שֶׁסֵּפֶר דְּבָרִים הוּא בְּאֹפֶן שֶׁל יְרִידָה שֶׁלֹּא בְּעֵרֶךְ** ירידה גדולה מאוד, ללא כל יחס והשוואה **לְגַבֵּי אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים שֶׁלִּפְנֵי־זֶה** כי רק ספר דברים 'משנה תורה' לא נאמר באופן של 'שלישי המדבר'.

אַךְ מצד שני **בֶּאֱמֶת** לאמיתו של דבר **יֵשׁ מַעֲלָה יְתֵרָה בְּסֵפֶר דְּבָרִים לְגַבֵּי אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים שֶׁלִּפְנֵי־זֶה** ובניגוד לאמור, ספר דברים דווקא יותר נעלה מארבעת הספרים הקודמים, כפי שממשיך ומבאר.

דְּהִנְּה, עִנְיָנוֹ שֶׁל 'מִשְׁנֵה תּוֹרָה' הוּא לְבָאֵר ולפרט ולהסביר יותר **אֶת עִנְיְנֵי הַתּוֹרָה־וּמִצְוֹת שֶׁהָיוּ צְרִיכִים בֵּאוּר**[38] עד שנאמר ספר דברים, **וְהַיְנוּ, הֵן בְּנוֹגֵעַ לְעִנְיָנִים שֶׁנֶּאֱמְרוּ בְּאַרְבָּעָה הַסְּפָרִים** החומשים **שֶׁלִּפְנֵי־זֶה, שֶׁבְּ'מִשְׁנֵה תּוֹרָה' נוֹסְפוּ בָּהֶם עוֹד** חומש דברים **כַּמָּה פְּרָטִים** שלא נאמרו באותם נושאים עצמם כפי שבאו בארבעת החומשים הקודמים, **וְהֵן בְּנוֹגֵעַ לְעִנְיָנִים** חדשים **שֶׁנֶּאֱמְרוּ לָרִאשׁוֹנָה בְּ'מִשְׁנֵה תּוֹרָה' וְלֹא נִתְפָּרְשׁוּ כְּלָל בְּאַרְבָּעָה הַסְּפָרִים שֶׁלִּפְנֵי־זֶה.**

וְנִמְצָא, שֶׁכְּלָלוּת עִנְיַן סֵפֶר דְּבָרִים שבו פירוט הדברים **הוּא 'הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה'** שצריכה להיות דווקא בצורה מבוארת ומפורטת, **שֶׁעִנְיָנוֹ** של המעשה בפועל **בַּסְּפִירוֹת הוּא סְפִירַת הַמַּלְכוּת** כמבואר בקבלה וחסידות שהספירות חכמה־בינה־דעת הם עניין המוחין (השכל), הספירות חסד־גבורה־תפארת־נצח־הוד־יסוד הם עניין המידות (הרגש), וספירת המלכות שהיא האחרונה והתחתונה מבין הספירות היא עניין המעשה (כשם שבכוחות הנפש המעשה הוא עניין חיצוני ונחות לעומת השכל והרגש).

וְזֶהוּ גַּם ההסבר הפנימי לכך **שֶׁסֵּפֶר דְּבָרִים שֶׁהוּא סֵפֶר חֲמִישִׁי**

---

33) רמב"ן בהקדמתו לפירושו עה"ת. 34) ראה אוה"ת פרשתנו ע' ב. 35) שבת פח, א. 36) הושע ו, ב. 37) ד"ה תפלה למשה די"ג תמוז ס"ד (לעיל ס"ע 44 ואילך). 38) אברבנאל בהקדמתו לפרשתנו — הובא באוה"ת שם ע' ד.

ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנחם־אב, ה'תשכ"ט

ביאור בדרך אפשר

ואחרון בסדרת חומשי התורה, **הוא כְּנֶגֶד "הֵ"א תַּתָּאָה'**[39], ה' תחתונה, ה' אחרונה של שם הוי', **סְפִירַת הַמַּלְכוּת** ואף שבסדר הספירות ספירת המלכות היא, כאמור, הספירה האחרונה והתחתונה ביותר, אבל בעניינו השייכות של ספר דברים דווקא לספירת המלכות, מלמדת על מעלתו המיוחדת, כפי שממשיך ומבאר.

וּמוּבָן גַּם עַל־פִּי מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל[40] בגמרא, על הכתוב במשלי "**חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה**[41] **- אֵלּוּ שִׁבְעָה סִפְרֵי תּוֹרָה", כִּי פָּרָשַׁת "וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרוֹן" הִיא סֵפֶר לְעַצְמוֹ, וְנִמְצָא שֶׁסֵּפֶר בַּמִּדְבָּר נֶחְלָק לִשְׁלֹשָׁה סְפָרִים**, לבדו האחד, מתחילתו עד "בנסעם מן־המחנה", השני פסוקי "ויהי בנסוע" והשלישי מ"ויהי העם" עד סוף הספר, **וְיַחַד עִם שְׁאָר אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים** בראשית־שמות־ויקרא־דברים **יֶשְׁנָם** בתורה שבכתב **שִׁבְעָה סְפָרִים, וְעַל־פִּי־זֶה הִגֵּה אַרְבָּעָה הַסְּפָרִים הָרִאשׁוֹנִים (שֶׁהֵם שִׁשָּׁה סְפָרִים** בראשית־שמות־ויקרא ושלושת ספרי ספר במדבר) **הֵם ו' קְצָווֹת דִּזְעֵיר־אַנְפִּין** כללות המידות נקראות כאמור, 'זעיר אנפין' וכאן הדגש הוא על כללות המידות כמציאות אחת שכמו לכל דבר יש לה שש קצוות (מזרח, מערב, צפון, דרום, מעלה ומטה), **וְסֵפֶר דְּבָרִים (שֶׁהוּא הַשְּׁבִיעִי** הבא אחרי ששת הספרים האמורים) **הוּא בְּחִינַת הַמַּלְכוּת**[42] שבסדר הספירות באה אחרי ששת המידות הנקראות 'זעיר אנפין'. וכאמור, לעניינו הדגש הוא מעלת המלכות ביחס לספירות הקודמות לה, כפי שממשיך, **וַהֲרֵי יָדוּעַ** בקבלה וחסידות **שֶׁשֹּׁרֶשׁ סְפִירַת הַמַּלְכוּת הוּא בְּסְפִירַת הַכֶּתֶר** בחינת 'כתר עליון' **שֶׁלְּמַעְלָה מִכָּל הַסְּפִירוֹת** אפילו ספירת החכמה שהיא הספירה הכי עליונה והראשונה בסדר הספירות (כמו שהכתר הגשמי הוא מעל הראש והמוח).

וְזֶהוּ האמור לעיל על הייתרון של ספר דברים לגבי הספרים שקדמו לו הוא **גַּם** תוכן ועניין **הָעִלּוּי** המיוחד **שֶׁבַּ'הֲלָכָה שֶׁבַּתּוֹרָה' (עִנְיָנוֹ שֶׁל 'מִשְׁנֵה תּוֹרָה') לְגַבֵּי כְּלָלוּת עִנְיַן הַתּוֹרָה (אַרְבָּעָה הַסְּפָרִים**

1 סֵפֶר חֲמִישִׁי, הוּא כְּנֶגֶד "הֵ"א תַּתָּאָה'[39], סְפִירַת
2 הַמַּלְכוּת. וּמוּבָן גַּם עַל־פִּי מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל[40]
3 "חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ שִׁבְעָה[41] - אֵלּוּ שִׁבְעָה סִפְרֵי
4 תּוֹרָה", כִּי פָּרָשַׁת "וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרוֹן" הִיא סֵפֶר
5 לְעַצְמוֹ, וְנִמְצָא שֶׁסֵּפֶר בַּמִּדְבָּר נֶחְלָק לִשְׁלֹשָׁה
6 סְפָרִים, וְיַחַד עִם שְׁאָר אַרְבַּעַת הַסְּפָרִים יֶשְׁנָם
7 שִׁבְעָה סְפָרִים, וְעַל־פִּי־זֶה הִגֵּה אַרְבָּעָה הַסְּפָרִים
8 הָרִאשׁוֹנִים (שֶׁהֵם שִׁשָּׁה סְפָרִים) הֵם ו' קְצָווֹת
9 דִּזְעֵיר־אַנְפִּין, וְסֵפֶר דְּבָרִים (שֶׁהוּא הַשְּׁבִיעִי) הוּא
10 בְּחִינַת הַמַּלְכוּת[42]. וַהֲרֵי יָדוּעַ שֶׁשֹּׁרֶשׁ סְפִירַת
11 הַמַּלְכוּת הוּא בְּסְפִירַת הַכֶּתֶר שֶׁלְּמַעְלָה מִכָּל
12 הַסְּפִירוֹת. וְזֶהוּ גַּם הָעִלּוּי שֶׁבַּ'הֲלָכָה שֶׁבַּתּוֹרָה'
13 (עִנְיָנוֹ שֶׁל 'מִשְׁנֵה תּוֹרָה') לְגַבֵּי כְּלָלוּת עִנְיַן
14 הַתּוֹרָה (אַרְבָּעָה הַסְּפָרִים שֶׁלְּפָנֵי־זֶה), כְּמַאֲמַר
15 רַבּוֹתֵינוּ ז"ל[43] "וַהֲוָיָ' עִמּוֹ[44] שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ",
16 שֶׁזֶּהוּ לְמַעְלָה יוֹתֵר מֵעִנְיַן "אֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי
17 אֱלֹקִים חַיִּים"[45], שֶׁעִנְיָנוֹ בַּסְּפִירוֹת הוּא סְפִירַת
18 הַבִּינָה[46], וּלְמַעְלָה גַּם מִדַּרְגַּת הַתּוֹרָה כְּפִי שֶׁהִיא
19 בְּבְחִינַת הַחָכְמָה, כְּמַאֲמַר[47] "אוֹרַיְתָא מֵחָכְמָה
20 נָפְקַת", עַד לִבְחִינַת 'חָכְמָה דְּאָדָם־קַדְמוֹן',
21 שֶׁזּוֹהִי בְּחִינַת 'שְׁלִישִׁי הַמְּדַבֵּר'[48] (וּבַתּוֹרָה גּוּפָא
22 הוּא עִנְיַן 'שְׁלִישִׁי הַמַּכְרִיעַ'[49]), וְאֵלּוּ עִנְיַן
23 הַהֲלָכָה הוּא בְּדַרְגָּה נַעֲלֵית עוֹד יוֹתֵר[50]. וּכְלָלוּת

ביאור בדרך אפשר

שֶׁלְּפָנֵי־זֶה), **כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל**[43] בגמרא אודות מעלתו של דוד המלך שנאמר בו, בספר שמואל "**וַהֲוָיָ' עִמּוֹ**[44] **שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתוֹ**", כדברי הגמרא לגבי השבחים שנאמרו על דוד המלך, "הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגיבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו וגו'", שהכוונה למעלות בלימוד התורה, "יודע נגן - שיודע להישאל, גיבור - שיודע להשיב, איש מלחמה - שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה, איש תואר - שמראה פנים בהלכה, ונבון דבר - שמבין דבר מתוך דבר, וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום", ומבואר על כך בחסידות שהכוונה כי כדי לברר את ההלכה לאמיתתה לא די בחכמה אנושית ובהבנה טובה בתורה על פי השכל אלא צריך להיות 'והוי' עמו', להיות מחובר לאלוקות שבתורה, **שֶׁזֶּהוּ לְמַעְלָה יוֹתֵר מֵהָעִנְיָן דְּ"אֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹקִים חַיִּים"**[45], כמאמר חכמינו ז"ל שגם הדעה בתורה שלא נפסקה הלכה כמותה היא דבר ה' **שֶׁעִנְיָנוֹ** של 'אלו ואלו דברי אלוקים חיים' **בַּסְּפִירוֹת הוּא סְפִירַת הַבִּינָה**[46], **וּלְמַעְלָה גַּם מִדַּרְגַּת הַתּוֹרָה כְּפִי שֶׁהִיא בִּבְחִינַת חָכְמָה, כְּמַאֲמַר**[47] הזוהר **אוֹרַיְתָא מֵחָכְמָה נָפְקַת**, התורה מחכמתו של הקדוש־ברוך־הוא יצאה ונמשכה **עַד לִבְחִינַת חָכְמָה** העליונה **דְּ'אָדָם־קַדְמוֹן'**, כמבואר בקבלה וחסידות, כשם שלכל עולם ומדרגה פרטית ב'סדר ההשתלשלות' קדם רצון להתהוות עולם ומדרגה זו, כן גם ביחס לכללות כל סדר ההשתלשלות קדם רצון כללי, והוא מדרגת "אדם קדמון" ("א"ק"), הנקרא גם "אור כללי" (שלמעלה מהתחלקות לפרטים מוגדרים) בו כל הנבראים נסקרים בסקירה־מחשבה אחת כללית, **שֶׁזּוֹהִי** החכמה כפי שהיא בבחינת 'אדם קדמון' **הַבְּחִינָה דְּ'שְׁלִישִׁי הַמְּדַבֵּר'**[48] **(וּבַתּוֹרָה גּוּפָא** עצמה **הוּא עִנְיַן "שְׁלִישִׁי הַמַּכְרִיעַ"**[49] במקום שיש שתי דעות, והוא למעלה משניהם), **וְאֵלּוּ עִנְיַן הַהֲלָכָה הוּא בְּדַרְגָּה נַעֲלֵית עוֹד יוֹתֵר**[50] אפילו מהחכמה דאדם־קדמון.

---

39) לקו"ת (טעהמ"צ) להאריז"ל פ' האזינו – הובא באוה"ת שם. 40) שבת קטז, א. 41) משלי ט, א. 42) אוה"ת שם. 43) סנהדרין צג, ב. 44) שמואל־א טז, יח. 45) עירובין יג, ב. וש"נ. 46) ראה סה"מ תרכ"ז ע' דש ואילך. 47) זח"ב סב, א. פה, א. קכא, א. ועוד. 48) אוה"ת שם ע' ה. 49) ראה שבת לט, סע"ב. וש"נ. וראה סה"מ תרכ"ז ע' שז ואילך. המשך תרס"ו ע' תלד ואילך. ובכ"מ. 50) ראה גם תו"מ סה"מ טבת ע' רלה.

ביאור בדרך אפשר

וּכְלָלוּת הָעִנְיָן בָּזֶה, מעלת ההלכה על כל שאר חלקי התורה **שֶׁעִנְיַן הַהֲלָכָה הוּא הַמְשָׁכַת** והתגלות **רְצוֹן הָעֶלְיוֹן** האלוקי **לִבְחִינַת הַמַּעֲשֶׂה בָּעוֹלָם לְמַטָּה, וְיָדוּעַ שֶׁכְּדֵי לִפְעוֹל הַהַמְשָׁכָה** של דרגה נעלית ומרוממת באלוקות **לְמַטָּה צָרִיךְ לְהַמְשִׁיךְ מִבְּחִינָה שֶׁלְּמַעְלָה מַעְלָה בְּיוֹתֵר**[51].

וכמבואר בחסידות לגבי מעלת חומש דברים, 'משנה תורה', לגבי שאר הספרים שבתורה שאמנם השורש של 'משנה תורה' הוא מספירת הבינה אבל הבינה עצמה שורשה מספירת הכתר וכך הכוח שיש במידת המלכות להוות בריאה יש מאין שורשו מהאין־סוף עצמו שהוא לבדו בכוחו ויכלתו להוות יש מאין.

וְכַמְבֹאָר גַּם בְּעִנְיַן דברי הזוהר **"אֶסְתַּכֵּל בְּאוֹרַיְתָא וּבְרָא עָלְמָא, כָּךְ בַּר נַשׁ עָסִיק בְּאוֹרַיְתָא וּמְקַיֵּם עָלְמָא"**[52], כשם שהקדוש־ברוך־הוא הביט בתורה וברא את העולם, כך בן אדם עוסק בתורה ומקיים את העולם, ומבואר על כך בחסידות **שֶׁכְּדֵי לִפְעוֹל הַמְשָׁכַת הַתּוֹרָה** מלמעלה למטה שתגלה **בָּעוֹלָם [כַּיָּדוּעַ גַּם בְּעִנְיַן הַשַּׁיָּכוּת דַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת** של מתן תורה **וַעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת**[53] שבהם נברא העולם, **שֶׁעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת** שהם כללות התורה **פּוֹעֲלִים קִיּוּם וְחִזּוּק בָּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת** שבהם נברא ומתקיים העולם], **צְרִיכָה לִהְיוֹת הַמְשָׁכָה נַעֲלֵית יוֹתֵר בַּתּוֹרָה עַצְמָהּ,** גילוי אלוקות נוסף על הגילוי שקיים בתורה מצד עצמה **עַל־דֶּרֶךְ הָעִנְיָן שֶׁ"דָּוִד** בלימוד התורה שלו **הָיָה מְחַבֵּר תּוֹרָה שֶׁלְּמַעְלָה בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא"**[54] ופעל עילוי והוספה בתורה מלבד מה שיש בה מצד עצמה.

ד) וְעַל־פִּי מַה שֶּׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל מַעֲלַת ה' תַּתָּאָה, ה' תחתונה, ה' אחרונה של שם הוי', מידת המלכות התורה והמצוות על־ידי בני ישראל **כָּל זְמַן מֶשֶׁךְ הַגָּלוּת**[60], וככל שבני

ביאור בדרך אפשר

שֶׁקָּשׁוּר עִם עִנְיַן הַמַּעֲשֶׂה דַּוְקָא, כמבואר לעיל לעניין מעלת חלק ההלכה שבתורה, **יוּבָן גַּם הָעִלּוּי** והיתרון המיוחד **דְּ"וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה"** שהוא בלי גבול **לְגַבֵּי "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה"** על פי הדין והמשפט, כמובא לעיל.

וְהָעִנְיָן בָּזֶה[55] כמצויין בהערות המוציאים לאור, מכאן ואילך נרשמו ראשי־פרקים בלבד, **דְּהִנֵּה כְּתִיב**[56] בתורה, בפרשת ניצבים, **הַנִּסְתָּרוֹת לַהֲוָיָ' אֱלֹקֵינוּ וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ, "הַנִּסְתָּרוֹת" הוּא** החלק הראשון של שם הוי' **עִנְיַן י"ה דְּשֵׁם הֲוָיָ'**[57], **שֶׁעִנְיָנָם בַּעֲבוֹדָה** בעבודת ה' של כל אחד ואחד **הוּא** כדברי הזוהר **"דְּחִילוּ וּרְחִימוּ**[57] **דְּבְמוֹחָא וְלִבָּא דְּכָל חַד וְחַד לְפוּם שִׁעוּרָא דִּילֵיהּ"**[58], אהבה ויראה שבמוחו ולבו של כל אחד ואחד לפי השיעור (והמידה והיכולת) שלו **הֵינוּ, שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה חִלּוּקֵי דְּרָגוֹת כוּ', שֶׁהֲרֵי אֵין כָּל הַשְּׂכָלִים וְהַדֵּעוֹת** של כל בני האדם **שָׁוּוֹת, וְאֵין שֵׂכֶל אָדָם זֶה מִתְפָּעֵל וּמִתְעוֹרֵר מִמַּה שֶּׁמִּתְפָּעֵל וּמִתְעוֹרֵר שֵׂכֶל חֲבֵרוֹ (כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּהַקְדָּמַת סֵפֶר הַתַּנְיָא** לעניין ההבדל בין לימוד דברי מוסר בספרים לשמיעת דברי מוסר פנים אל פנים), **"וְהַנִּגְלוֹת"** והרי תחילת המילה היא באותיות ו"ה, **הוּא** החלק השני של שם הוי' **עִנְיַן ו"ה דְּשֵׁם הֲוָיָ'**, **שֶׁעִנְיָנָם** של אותיות ו"ה של שם הוי' **בַּעֲבוֹדָה** הרוחנית של האדם **הוּא קִיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹת בְּמַעֲשֶׂה בְּפוֹעַל**[59], **שֶׁבָּזֶה** בעניין המעשה, בניגוד לעניין ההבנה **שָׁוִים כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.**

וְכֵיוָן שֶׁכָּל הָעִנְיָנִים שיתגלו לעתיד לבוא, בימות המשיח **תְּלוּיִים בְּמַעֲשֵׂינוּ וַעֲבוֹדָתֵנוּ** בקיום **כָּל זְמַן מֶשֶׁךְ הַגָּלוּת**[60], וככל שבני

---

51) ראה גם אוה"ת שם ע' ז. 52) זח"ב קסא, רע"ב. 53) ראה זח"ג יא, ב. וראה גם לקו"ת חוקת נז, סע"ג ואילך. 54) ראה זח"ג (רע"מ) רכב, ב. לקו"ת שלח מז, ג. נא, א. 55) מכאן ואילך — ראשי פרקים בלבד (המו"ל). 56) נצבים כט, כח. 57) ראה זח"ג (רע"מ) קכג, ריש ע"ב. תקו"ז ת"י (כה, ב). ת"ע (קכט, א). 58) זח"א קג, א. 59) תניא אגה"ת ספ"ד. 60) תניא רפל"ז.

ביאור בדרך אפשר

ישראל מוסיפים בלימוד התורה וקיום המצוות בפועל בזמן הגלות, כך יגדל ויתוסף גילוי האלוקות לעתיד לבוא, **מובן, שכדי לפעול למעלה יחוד ו"ה** תוספת המשכת אלוקות במידת המלכות (**שבענין זה** בהעדר ההמשכה הנוספת במידת המלכות **תלוי עקר החורבן** כאשר המשכה זו קיימת, נתקן עניין החורבן, **ורק לאחרי־זה** לאחר שיש יחוד ו"ה ויש המשכה והשפעה ממידות למלכות **יכול להיות גם יחוד י"ה,** המשכה והשפעה מחכמה לבינה **כנזכר לעיל סעיף ב), הרי זה** הענין העיקרי האמור, יחוד ו"ה, **על־ידי עבודתם של ישראל בקיום התורה ומצות במעשה בפועל דוקא, שזהו "והנגלות", ו"ה דשם הוי'** כמבואר לעיל שדווקא מידת המלכות שייכת לענין המעשה בפועל. **ועל־ידי־זה** שמתקנים מה שנעדר בעת החורבן וישנו יחוד ו"ה **פועלים בנין בית המקדש דלעתיד, עליו** על בית המקדש השלישי **נאמר**[61] **גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון** הבית השלישי, אפילו יותר **מן הראשון, וכללות הגאולה העתידה, שאז יהיה** הבית **"נקבה תסובב גבר"**[62]. **וזהו גם העלוי דו"ושביה בצדקה", שדוקא על־ידי עבודתם של אנשים פשוטים בענין המעשה בפועל, מגיעים למעלה ביותר, שפועלים את הגאולה באופן של "צדקה", צדקתו של הקקב"ה שהיא לולא הגבלות כלל, ובאופן כזה היא נמשכת למטה בעולם, שגם בעולם תרבה הדעה והחכמה והאמת**[63], **ועד לקיום היעוד "ורעו כל בשר יחדו כי פי הוי' דבר**[64], **וכפי שמבאר אדמו"ר האמצעי**[65] את משמעות הכתוב על־פי חסידות **שאפילו הדומם הגשמי** ה'בשר' **ירגיש** (**ויועט אנהערן** יכיר ו'ישמע' ויקלוט) **כי פי הוי' דבר,** שכל קיום העולם הוא בדבר ה', **בביאת גואל צדק, גואל ראשון, משה רבנו, שהוא גואל אחרון**[66], **עליו** על הגואל האחרון **נאמר**[67] **ודוד עבדי נשיא להם לעולם.**

ביאור בדרך אפשר

בצדקה", שדוקא על־ידי עבודתם של אנשים פשוטים שאינם בדרגה גבוהה בענין ההבנה וההשגה, אבל מכל־מקום הם עובדים עבודתם כראוי **בענין המעשה בפועל - מגיעים** עבודתם מגעת ו'נוגעת' **למעלה ביותר** באלוקות, **שפועלים את הגאולה באופן של צדקה,** ולא רק משום שראויים לגאולה מצד המשפט, **צדקתו של הקדוש־ברוך־הוא שהיא לולא הגבלות כלל, ובאופן כזה נמשכת היא** הצדקה של הקדוש־ברוך־הוא **למטה בעולם, שגם בעולם** הזה התחתון **תרבה הדעה והחכמה והאמת**[63], כלשון הרמב"ם, **ועד לקיום היעוד** בנבואת ישעיהו **ורעו כל בשר יחדו כי פי הוי' דבר**[64], **וכפי שמבאר אדמו"ר האמצעי**[65] את משמעות הכתוב על־פי חסידות **שאפילו הדומם הגשמי** ה'בשר' **ירגיש** (**ויועט אנהערן** יכיר ו'ישמע' ויקלוט) **כי פי הוי' דבר,** שכל קיום העולם הוא בדבר ה', **בביאת גואל צדק, גואל ראשון, משה רבנו, שהוא גואל אחרון**[66], **עליו** על הגואל האחרון **נאמר**[67] **ודוד עבדי נשיא להם לעולם.**

---

61) חגי ב, ט. וראה זח"א כח, א. 62) ירמי' לא, כא. 63) רמב"ם הל' תשובה פ"ט ה"ב. 64) ישעי' מ, ה. 65) ראה תו"ח תצוה תפב, א ואילך (בהוצאה החדשה – ח"ב שכט, א ואילך). שער האמונה פכ"ה. 66) ראה שמו"ר פ"ב, ד. זח"א רנג, א. שער הפסוקים להאריז"ל ויחי מט, י. 67) יחזקאל לז, כה.

המשך ביאור למס' שבת ליום חמישי עמ' ב

[שהיין ניצק לתוכו] **טפח,** שאם יש חלל טפח בין שולי הכפיפה לקרקעית הכלי, הרי זה אהל עראי שאסור לעשותו בשבת.

הגמרא מביאה דין בענין כיסוי חבית: **אמר רב, האי פרונקא** – בגד זה ששוטחים אותו על גבי גיגית יין כדי לכסותה, כך הוא דינו, **אפלגיה דכובא** – על חצי פי הגיגית, **שרי** – מותר לשוטחו, משום שאין זה חשוב אהל, אך **אכולהיה כובא** – על כל הגיגית, **אסור** לשוטחו, משום שעושה אהל בכך.

דין נוסף בענין סינון יין בשבת: **אמר רב פפא, לא ניהדק איניש ציניתא בפומיה דכוזני דחביתא** – לא יהדק אדם בחזקה קשים וקסמים בפי כלי חרס קטן שמוציאים בו יין מהחבית, כדי לסנן את היין שעובר דרכו, **משום דמיחזי כמשמרת** – מפני שנראה כמשמרת.

עוד בענין בורר: **דבי** – אנשי ביתו של **רב פפא, שאפו שיכרא ממנא למנא** – היו שופכים שכר מכלי לחבירו בנחת, כדי שהפסולת תשאר בשולי הכלי ולא תשפך יחד עם היין. **אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא, האיכא ניצוצות** – הרי יש טיפות קטנות המטפטפות מבין הפסולת בשהקילוח פוסק, והן מוכיחות שכוונתו לברור את השכר מהפסולת שבשולי הכלי. תירץ לו רבינא, **ניצוצות לבי רב פפא לא חשיבי** – טיפות אלו לא היו חשובות בבית רב פפא ולא הקפידו עליהן כל כך, ובשהפסיק השכר לקלח והגיעו לטיפות הסמוכות לפסולת, היו משליכים אותן לחוץ עם הפסולת.

שנינו במשנה: **ונותנין ביצה במסננת** של חרדל. הגמרא מביאה בריתא המבארת למה אין בזה משום בורר: **תני יעקב קרחה,**

בס"ד. שיחת ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנחם־אב, ה'תשכ"ט.

בלתי מוגה

א. יום הש"ק זה – פרשת דברים, שבת חזון – הוא השבת שממנו מתברך היום בשבוע (שהרי "מיני' מתברכין כולהו יומין"[1]) שבו חל תשעה באב.

ובנוגע לקביעות דתשעה באב בימי השבוע – ידוע ה"סימן (שהובא בטור[2] בשם הגאונים) לקביעת המועדים (בשייכות לחג הפסח[3], ר"ה לרגלים[4]) א"ת ב"ש כו', פי', ביום א' של פסח יהי' לעולם תשעה באב".

וכיון שכל ענין בתורה אינו בדרך מקרה ח"ו, ובפרט ענין שחוזר ונשנה בכל שנה – הרי בודאי יש קישור ושייכות בין חג הפסח לתשעה באב.

ב. וביאור הענין[5]:

איתא במדרש[6] על הפסוק[7] "השביעני במרורים הרוני לענה", "השביעני במרורים, זה יום טוב הראשון של פסח, דכתיב בו[8] על מצות ומרורים, הרוני לענה, מה שהשביעני בליל יום טוב הראשון של פסח, הרוני בליל תשעה באב לענה, הוי ליל י"ט הראשון של פסח הוא ליל תשעה באב".

והענין בזה:

כתיב[9] "את זה לעומת זה עשה האלקים": חג הפסח – שבו היתה החירות והגאולה מגלות מצרים, ולעומת זה (הפכו) – תשעה באב, שהו"ע החורבן והגלות.

והרי כללות ענין הגאולה בא לאחרי הגלות דוקא, וכמו ביצי"מ, שהגאולה באה דוקא לאחרי הגלות, ומזה מובן גם בנוגע לתשעה באב, שלאחרי הגלות תבוא הגאולה, ועד שיהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, כמ"ש[10] "והפכתי אבלם לששון", וכמפורש בכתוב בנוגע לתשעה באב: "צום החמישי .. יהי' .. לששון ולשמחה ולמועדים טובים"[11].

ונקודת הביאור בזה – נוסף על כללות הענין ד"כל דעביד רחמנא לטב עביד"[12], ויתירה מזה[13]: "גם זו לטובה"[14] – ע"פ מ"ש במדרש תמורה[15] "אם אין רע אין טוב", והיינו, שאמיתית ענין הטוב הוא דוקא כאשר יש תחילה ענין של רע, וממנו באים להטוב, עי"ז שמהפכים את הרע, שאז הטוב הוא נעלה יותר, ויש בו גם מעלת התענוג (כמובא בחסידות[16] שתענוג תמידי אינו תענוג), שלכן יאמרו לעתיד לבוא "אודך הוי' כי אנפת בי"[17].

וזהו "השביעני במרורים, זה יום טוב הראשון של פסח" – שגם לאחרי הגאולה ממצרים אומרים "השביעני במרורים", שקאי על מרירות הגלות, והיינו, שענין הגאולה – "השביעני" – הוא ע"י הקדמת הגלות ("מרורים") דוקא.

---

1) זח"ב סג, ב. פח, א.
2) או"ח סתכ"ח.
3) ראה גם שיחת תורת מנחם חנ"ג ס"ע 374 ואילך.
4) ר"ה ד, א.
5) ראה גם אוה"ת תשא ע' ב'ג. מסעי ע' א'שפז. לקו"ש חי"ח ע' 313.
6) איכ"ר פ"ג, ה.
7) איכה ג, טו.
8) בהעלותך ט, יא. וראה בא יב, ח.
9) קהלת ז, יד.
10) ירמי' לא, יב.
11) זכרי' ח, יט. וראה רמב"ם הל' תעניות בסופן.
12) ברכות ס, סע"ב.
13) ראה תורת מנחם ח"ו ע' 26 ואילך. וש"נ.
14) תענית כא, א. וש"נ.
15) ראה שם בתחלתו, וברפ"ב, ובפ"ג. וראה גם תורת מנחם חכ"ט ע' 132. וש"נ.
16) ראה כש"ט סקכ"א. לקו"א כג, סע"ג. או"ת כז, ב. ובכ"מ.
17) ישעי' יב, א.

וכמו"כ "הרוני בליל תשעה באב לענה" — שה"לענה" דתשעה באב, ענין החורבן והגלות, נקרא "הרוני", כיון שדוקא עי"ז באים לגאולה.

והחידוש בזה — שלמרות שהגאולה תבוא רק לאחרי ה"רגע קטן"[18] של הגלות [והיינו, שלמרות אריכות זמן הגלות, הנה לגבי הגאולה הרי זה נקרא "רגע קטן"], ובינתיים נמצאים עדיין בגלות, אומרים כבר על הגלות: "הרוני (לענה)", כיון שיודעים שדוקא ע"י הגלות באים אל הגאולה; ועוד זאת, שהזכרת ענין הגאולה בזמן הגלות גופא, מהוה נתינת כח "לעבור" את זמן הגלות, ולפעול את הפיכת הגלות עצמה לגאולה.

ג. וענין זה מודגש גם בשבת חזון:

השם שבת חזון הוא ע"ש התחלת ההפטרה: "חזון ישעיהו"[19], שהיא נבואה קשה כו', ע"ד "חזון עובדי'"[20], שהיא נבואה קשה עבור אדום — מפלת אדום.

וביחד עם זה, ידוע הפתגם[21] המובא בדרושי ר' הלל מפאַריטש, ששמע מאביו שסיפר בשם הרב מבאַרדיטשוב,

— שהי' בקירוב ביותר עם רבינו הזקן (ועמד לצדו בעת המחלוקת עם הר"א מקאַליסק), ואמר שתורתו של רבינו הזקן היא ההמשך של תורת הבעש"ט ותורת הרב המגיד[22] —

ש"(שבת) חזון" הוא "לשון מחזה, שמראין לכאו"א המקדש דלעתיד", וביאר זאת ע"פ משל "מאב שיש לו בן יקר, ועשה לו מלבוש יקר .. ומצד שלא נזהר הבן .. קרע אותו וכו', עשה לו לבוש שלישי, ולא נתן לו ללבוש אותו, רק גנזו, ולפרקים רחוקים ידועים מראה לו הלבוש כו'".

וקישור הענינים הוא — שע"י הנבואה קשה ד"חזון ישעיהו", באים לנבואה קשה ד"חזון עובדי'" אודות מפלת אדום, שזהו"ע ביטול הגלות, ועד שבאים לבנין ביהמ"ק השלישי.

ד. וענין זה קשור גם עם פרשת השבוע[23]:

בפרשת השבוע נאמר[24] "אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן וגו'", וממשיך[25]: "הואיל משה באר את התורה הזאת", ומפרש רש"י: "בשבעים לשון פירשה להם" — שבעים לשון של שבעים אומות העולם.

וענין זה קשור עם קיום היעוד[26] "אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד", והיינו, לפי שגם אצל אומות העולם ישנו טוב, אלא שהוא בהעלם, ועי"ז שהתורה נתבארה בשבעים לשון של אוה"ע, מגלים את הטוב שבהם.

וזהו גם כללות הענין דהפיכת הגלות לגאולה — כיון שתכלית הגלות היא בשביל בירור ניצוצות הקדושה שנמצאים אצל כל שבעים אומות העולם כו'[27].

ה. ויש להוסיף, שענין הגאולה נרמז גם במ"ש "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל":

ובהקדים הדיוק — שבדרך כלל נאמר "בני ישראל", ואילו כאן נאמר "ישראל" (אלא שמוסיף "כל ישראל")[28], דקאי על יעקב.

ועפ"ז יש לומר, שמ"ש "אלה הדברים אשר דבר משה אל (כל) ישראל", רומז על לימוד התורה שילמד

---

18) שם נד, ז.
19) שם א, א.
20) עובדי' א, א.
21) ראה אוה"ת נ"ך ח"ב ע' א'צז בהערה. וראה גם שיחת ש"פ דברים שבהערה 23. וש"נ.
22) ראה מכתבו של רלוי"צ מבאַרדיטשוב שנדפס באג"ק אדה"ז ע' תקח. וראה גם סה"ש תורת שלום ע' 47.
23) ראה גם שיחת ש"פ דברים, שבת חזון, ד' מנ"א תשט"ו ס"ד ואילך (תורת מנחם חי"ד ע' 239 ואילך). וש"נ.
24) א, א.
25) שם, ה.
26) צפני' ג, ט. וראה רמב"ם הל' מלכים ספי"א.
27) חסר קצת (המו"ל).
28) ראה גם כלי יקר כאן.

משיח – שזהו משה, שהרי "גואל ראשון הוא גואל אחרון"[29] – עם יעקב [נוסף על הלימוד עם זרעו של יעקב, שנחשב כמו הלימוד עם יעקב, שהרי "מה זרעו בחיים אף הוא בחיים"[30], גם בזמן הזה, ובפרט לעתיד לבוא], כמובא בדרושי חסידות[31] שמשיח ילמד תורה עם האבות כו'.

וכן תהי' לנו – בביאת משיח צדקנו, "דוד עבדי נשיא להם לעולם"[32], בקרוב ממש.

* * *

ו. ידוע הסיפור[33] שהבעש"ט לימד זכות על אלו שעסקו במסחר באופן שכמה ענינים בהנהגה שבין אדם לחבירו היו אצלם שלא כדבעי – שהסיבה לכך היא לפי שכל ענינם הוא לחנך בניהם ובנותיהם לתומ"צ, ולהשיא בנותיהם לתלמידי חכמים, באופן שיוכלו להמשיך ולעסוק בתורה תקופת זמן, בהיותם סמוכים על שולחן חותנם ("אויף קעסט"), והרי כל זה כרוך עם הוצאה גדולה כו'.

– זהו הסיפור שמספרים חסידים, וניכרים דברי אמת, שהרי ענינו של הבעש"ט הי' ללמד זכות על בנ"י[34], ולגלות את הטוב בעולם, כך, שמסתמא אירע סיפור זה. וכיון שסיפור זה הגיע אלינו, בודאי יש בזה הוראה גם עבורנו[35] – בנוגע לגודל הענין דלימוד זכות על בנ"י.

ובהקדמה – שכללות הענין דלימוד זכות אינו אלא בנוגע להזולת, אבל אין זה שייך בנוגע לעצמו, כיון שצריך להשתדל שהנהגתו תהי' כדבעי בכל הענינים, ללא שייכות לענין של עבירה, גם לא לעבירה שיכולה להביא לידי מצוה, וכמ"ש רבינו הזקן[36] בנוגע ל"מצוה הבאה בעבירה": "שאין כאן מצוה (ומוסיף:) כלל".

וכללות הענין בזה – שע"י הלימוד זכות על הזולת מגלים את הטוב שבו.

ובמכ"ש ממה שמצינו בנוגע ללשון הרע[37], ש"הורג שלשה, האומרו והמקבלו והנאמר עליו"[38] – דלכאורה: בשלמא "האומרו", מגיע לו עונש, וכן "המקבלו", שהי' לו לברוח בכדי שלא לקבל הלשון הרע, אבל "הנאמר עליו", מהי אשמתו? והביאור בזה – שע"י הדיבור אודותיו מגלים אצלו את הרע, והיינו, שמצד עצמו הי' הרע יכול להשאר בהעלם, במחשבה, או בהעלם יותר – אפילו לא במחשבה כו' (ע"ד המבואר בענין "איני יודע באיזו (דרך) מוליכים אותי"[39]), וע"י הדיבור הרי זה מתגלה, לפי שכך הטביע הקב"ה בטבע הבריאה שהדיבור מגלה כו'.

ועאכו"כ ב"מדה טובה" ש"מרובה ממדת כו'"[40] – שע"י דיבור טוב, כמו לימוד זכות, מגלים את הטוב שבו, גם אם הוא בהעלם, עד כדי כך שאינו יודע אודותיו, כיון שבעצם ישנו הטוב בפנימיות, וע"י הדיבור מגלים וממשיכים זאת גם בחיצוניות.

ובשביל זה יש צורך בנתינת כח ופתיחת הדרך [עד לדרך רחבה, כמו הדרך של עיר מקלט שהיתה ל"ב אמה, כפליים מרשות הרבים, כפי שלמדים ממ"ש[41] "תכין לך הדרך", "דרך הדרך"[42]] ע"י נשיא בישראל – כפי שנפעל ע"י הבעש"ט, ועד"ז הרה"צ מבאַרדיטשוב, שראה את הטוב שבישראל, ולימד עליהם זכות כו'[43], ועי"ז הכין אותם אל הגאולה, וכמו ע"י הפתגם שבשבת חזון "מראין לכאו"א המקדש דלעתיד" (כנ"ל ס"ג), שזהו ע"ד ענינו של אליהו הנביא, מבשר הגאולה[44].

---

29) ראה שמו"ר פ"ב, ד־ו. דב"ר ספ"ט. זח"א רנג, א. שער הפסוקים ויחי מט, יו"ד. תו"א משפטים עה, ב.
30) תענית ה, ב.
31) ראה מאמרי אדה"ז על פרשיות התורה בשלח ע' רסא. לקו"ת צו יז, א. שער האמונה לאדהאמ"צ פנ"ו. סהמ"צ להצ"צ מצות מינוי מלך פ"ג (דרמ"צ קי, ב). ועוד.
32) יחזקאל לז, כה.
33) ראה כש"ט סקס"ה. וראה גם תורת מנחם חמ"ז ס"ע 93. וש"נ.
34) ראה גם תורת מנחם חכ"ט ס"ע 160. וש"נ.
35) ראה גם תורת מנחם חנ"ז ע' 20. וש"נ.
36) שו"ע או"ח סכ"ה סל"ה.
37) ראה גם תורת מנחם חל"ח ריש ע' 175. וש"נ.
38) ויק"ר פכ"ו, ב.
39) ברכות כח, ב. וראה בהנסמן בתורת מנחם חמ"א ע' 222 הערה 55.
40) יומא עו, א. וש"נ.
41) פ' שופטים יט, ג.
42) ב"ב ק, ריש ע"ב (ובפרש"י). וש"נ.
43) ראה גם תורת מנחם חנ"ה ע' 323. וש"נ.
44) ראה עירובין מג, ב ובתוד"ה דלא אתא. תיב"ע וארא ו, יח. יל"ש ר"פ פנחס. רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ב. פרש"י בחוקותי כו, מב.

ז. כל האמור לעיל בא בתור הקדמה לא' הסיבות שבגללן נערכת התוועדות זו — העובדה שבשבוע האחרון מתהלכים אנשים מתוך בלבול ("צוטומלט") בגלל הטיסה אל הירח[45].

ומובן השלילה שבדבר — שהרי ענינו של יהודי הוא העסק בתומ"צ, ואילו כאשר חושבים ומדברים אודות ההפלאה שבטיסה אל הירח, הנה בינתיים לא יכולים לעסוק בתורה, כיון שאי אפשר לחשוב ב' מחשבות[46], ועאכו"כ לדבר ב' דיבורים, בבת אחת.

אלא שיש ללמד זכות עליהם — שזהו ענין שיכולים ליקח את הטוב שבו, ע"י לימוד הוראות בעבודת ה'.

ולדוגמא:

בנוגע לענין הערבות, "שכל ישראל ערבים זה בזה"[47] — כמדובר פעם[48] שבענין זה רואים במוחש שכאשר אדם א' עושה פעולה שלא כדבעי, אפילו בענין קטן שאינו אלא שוה פרוטה, הרי זה נוגע (לא רק לעצמו, אלא) לכולם, ונוגע לכללות הענין ששוויו אלפי אלפים כו'. ומזה מובן גם ברוחניות, בנוגע להנהגת כל אחד מישראל, אפילו בדקדוק קל של דברי סופרים או מנהג ישראל, שזה נוגע לכללות בנ"י.

וכמו"כ ישנה ההוראה מזה בנוגע להגברת האיכות על הכמות והגברת הצורה על החומר[49] — כפי שמוכח מזה שלמרות שהאדם הוא קטן בכמות לגבי שאר הנבראים[50], ובאדם גופא, המוח שבו מלובש השכל, הוא קטן בכמות לגבי כל הגוף[51], הנה ע"י ריבוי האיכות יש ביכלתו לייצר מכונה ("חללית") שלא לפי ערך משקלו, שתוכל לרוץ בכח גדול ולהגיע למרחק גדול ביותר, מאות אלפי מילין, שלא לפי ערך כלל.

וכמו"כ יש לזה שייכות לענין התפלה:

עיקר התפלה היא תפלת שמונה עשרה, שנאמרת ג"פ בכל יום, וביום השבת יש גם תפלת מוסף; אבל, כדי להגיע לשמו"ע, הרי זה ע"י ההקדמה דקריאת שמע — "אמליכתי' למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים"[52], ולזה באים ע"י הקדמת ההתבוננות ברוממות הא־ל ושפלות האדם[53], כפי שרואים זאת מענין הבריאה, כמ"ש[54] "שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה".

ומובן, שאף שיכולים לראות זאת גם כשנמצאים למטה, אם רק נושאים את העינים למרום — הרי בודאי רואים זאת הרבה יותר ע"י הטיסה בחלל, באופן ש"אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה"[55], ואז ניכר ונרגש הענין ד"מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו"[56] (גם אם הי' מקום להרגש של "כחי ועוצם ידי גו'"[57] לאחרי שהאדם הגיע להישגים כאלו).

וכמדובר בהתוועדויות שלפנ"ז[58] בענין "עשה לך שרף ושים אותו על נס גו'"[59], שאע"פ שהי' זה נחש פשוט, מ"מ, בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה, היו משעבדין את לבם לאביהם שבשמים[60], ונעשה אצלם ענין הביטול.

---

45) ביום ב', ו' מנ"א, נחת אדם לראשונה על הירח (המו"ל). — וראה גם שיחת ש"פ ויגש ס"ד ואילך (תורת מנחם חנ"ה ע' 116 ואילך).

46) ראה שו"ע אדה"ז או"ח רסע"ג בקו"א (ג).

47) שבועות לט, סע"א. וש"נ. הובא בפרש"י עה"ת בחוקותי כו, לז.

48) שיחת ש"פ ויגש הנ"ל סי"ב ואילך (תורת מנחם שם ע' 122 ואילך).

49) ראה גם תורת מנחם ח"ל ס"ע 149 ואילך. וש"נ.

50) בענין זה נזכר גם שהדומם שבאדם אינו בערך לדומם שבדומם.

51) ראה גם תורת מנחם חנ"ה ע' 23. וש"נ.

52) ברכות יג, ב.

53) ראה שו"ע אדה"ז או"ח רסצ"ח. וש"נ.

54) ישעי' מ, כו.

55) תהלים ח, ד.

56) שם, ה.

57) עקב ח, יז.

58) שיחת ש"פ חו"ב, י"ב תמוז ס"ט ואילך; י"ג תמוז סכ"א ואילך (תורת מנחם חנ"ז ע' 25 ואילך; ס"ע 77 ואילך).

59) חוקת כא, ח.

60) פרש"י עה"פ.

ח. וענין זה נוגע גם למאורע מזעזע – שאין להאריך בו כשנמצאים בימי "בין המיצרים", כי אם כפי מדת ההכרח:

ישנם "ראַביי'ס" שהם בבחינת "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו"[61], שכן, בחשבם ששמם הולך לפניהם, עליהם "לחדש" דבר מה, ולכן מחדשים דרגא נוספת בכפירה – בהוספה על מ"ש הרמב"ם[62] "שלשה הן הנקראים אפיקורסין"... – וטוענים, שאין שם אלקה!

והגע עצמך: ענין האמונה ישנו גם אצל גוים, אלא שהאמונה שלהם היא רק בבחי' ממכ"ע, ואילו האמונה של בנ"י היא בבחי' סוכ"ע כו'[63]; אבל ה"ראַביי" הנ"ל טוען שאין שם אלוקה!...

ויש מהם שטוענים, שיש אמנם אלקה, אבל, "רם על כל גוים ה'"[64], ו"עזב ה' את הארץ"[65]; הקב"ה ברא אמנם את העולם, טוענים הם, אבל שוב אינו מתעסק בזה, ובודאי שאינו מתעסק עם דומם צומח וחי – היפך האמת, שיש השגחה פרטית לא רק על בנ"י, ולא רק על מין האדם, אלא גם על חי וצומח ואפילו דומם, וכפי שמבאר כ"ק מו"ח אדמו"ר בכמה ממאמריו ושיחותיו[66], שאפילו גלגולו של עלה ממקום למקום הוא ע"פ ההשגחה העליונה, ונכלל במחשבה הקדומה דפרצוף אדם קדמון!

ויש מהם שטוענים, שהקב"ה משגיח אמנם על הכל, אבל, "מי יאמר לו מה תעשה"[67], ובמילא, אין תועלת בתפלתו של יהודי, כיון שהפעולות שנעשים למטה אינם משפיעים על הענינים שלמעלה.

ובכן, בנוגע לכל ג' הטענות שלהם, יש הוראה ולימוד ממאורע הנ"ל – שביקשו שיתפללו עבורם, והוסיף לפרש, שיתפללו תפלות מספר תהלים של דוד נעים זמירות ישראל – שבזה מודגש: (א) שיש שם אלוקה, (ב) שהוא משגיח על העולם, (ג) שהתפלה פועלת פעולתה, גם כאשר מתפללים על מישהו שנמצא במרחק גדול ביותר!

ט. ולהעיר:

האמת היא שגם אלו שטוענים טענות הנ"ל – הם בעצם מאמינים בה', שהרי כל ישראל הם "מאמינים בני מאמינים"[68] "בלי שום חקירת שכל אנושי"[69],

– (כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר בבת שחוק:) ישנו א' מגדולי החוקרים, פילוסוף ומלומד גדול, שכתב חיבור שלם להוכיח את קיום מציאותו מהמציאות שלו גופא, וחיבור זה נלמד במשך השנים שלאח"ז, עד לימינו אלו. אבל, אצל אדם נורמלי, אין נתינת מקום לכל זה, כי, רק בנוגע *להזולת* שייך לחקור אודות קיום מציאותו, אבל לא בנוגע *לעצמו*. ועד"ז מובן בנוגע לענין האמונה בה', שאין צורך בחקירת שכל אנושי כו'[27].

וכפי שסיפר כ"ק מו"ח אדמו"ר בתחילת בואו לאמריקא[70], שראו בפועל, שבבוא עת צרה, זעקו כולם "שמע ישראל"!...

ולאידך גיסא: מספרים שהי' בליובאַוויטש א' מה"קנטוניסטים" [בזמנו של "ניקאָלאַי" הראשון, חטפו נערים יהודים והכריחום לשרת בצבא במשך עשרים וחמש שנים ויותר, ואעפ"כ, רובם ככולם לא המירו דתם, ורבים מהם קיימו מצוות מעשיות – במדה האפשרית], שכאשר שאלו אותו אודות "ניקאָלאַי", השיב, שאינו אוחז ממנו!... והגע עצמך: במשך עשרות שנים עבד בשירותו, ומסר נפשו להלחם עבורו במלחמה שבה נהרגו עשרות אלפי בני אדם, ולאחרי כל זה, אמר, שאינו אוחז ממנו! –

וכיון שכן, בודאי מתחרטים על כך שאמרו דברים הנ"ל,

---

61) ישעי' מט, יז.
62) הל' תשובה פ"ג ה"ח.
63) ראה סידור (עם דא"ח) שער ההמ"צ בתחלתו (רפד, ג). ובכ"מ.
64) תהלים קיג, ד.
65) יחזקאל ח, יב.
66) ראה כש"ט בהוספות סקע"ט ואילך. וש"נ.
67) קהלת ח, ד.
68) שבת צז, א.
69) תניא פמ"ב (ס, ב).
70) שיחת פורים ה'ש"ת (סה"ש קיץ ה'ש"ת ע' 12).

[וכידוע[71] שענין החרטה גופא מוכיח שזהו ענין של עבירה, והיינו, שכדי לידע אם פעולה מסויימת היא מצוה או עבירה, יש לבחון את התוצאה — אם לאח"ז יש לו רגש של הנאה ושביעות רצון, או שיש לו רגש של חרטה (והרי ענין החרטה ישנו גם אצל אלו שהטוב שבהם הוא בבחי' מקיף[72])],

ורק בגלל שמוכרח להצדיק את עצמו, חייב להמשיך ולומר שאינו מאמין כו'.

י. ויש להוסיף בהאמור לעיל אודות ההוראה שלמדים מכללות המאורע הנ"ל — בנוגע להדגשת מעלת האיכות דוקא:

כדי שהמכונה הנ"ל תוכל לטוס לירח, יש צורך באנשים שמתכננים את כל פרטי הדברים, והם אחראים לכך שהטיסה תתנהל כשורה כו'. ומובן, שכאשר אנשים אלו יטענו, שבמקום למלא את תפקידם מתוך החדר המיוחד לכך, יטוסו הם בעצמם — אזי התוצאה תהי' היפך הטיסה!...

ומזה למדים גם בנוגע לחשיבות ענין התורה, שדוקא על ידה נמשכים ובאים כל עניני העולם, כך, שגם הטיסה הנ"ל היא ע"י הנתינת כח של התורה, שעל ידה נעשית שלימות הבריאה.

וזהו כללות הענין שהבטיחה תורה[73] שכאשר "בחוקותי תלכו", אזי המסובב הוא "ונתתי גשמיכם בעתם וגו'"[27], ועד לסיום הענין: "ואולך אתכם קוממיות"[74], בביאת משיח צדקנו.

* * *

יא. בהמשך להאמור לעיל (ס"י) שכל עניני העולם נמשכים מהתורה — ישנם הטוענים, שלא די בכך, כדמוכח מזה שאי אפשר לעסוק בתורה בלבד, אלא יש צורך גם לעסוק בעשי' בעולם בפועל ממש, כמו חרישה וזריעה וכל שאר הענינים ד"סידורא דפת"[75], שהרי "הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידן, כרשב"י ולא עלתה בידן"[76], כך, שיש צורך בב' הענינים, הן לימוד התורה והן העסק בעולם.

אך הענין הוא — כמובן מהביאור של רבינו הזקן בקונטרס אחרון בתניא ד"ה דוד זמירות קרית להו[77], בענין "שמחת דוד המלך ע"ה .. בעסק התורה בעת צרתו" (בהיותו בגלות כו'), ע"י ההתבוננות איך ש"ריבוי העולמות וכל צבאם .. כולם בטלים במציאות לגבי דקדוק א' מדקדוקי תורה .. אשר בדקדוק קל עולים כל העולמות ומקבלים חיותם ושפעם או להיפך ח"ו", וכפי שמביא דוגמא מענין הקרבנות, ש"אם הקרבן כשר נעשה יחוד עליון ועולים כל העולמות לקבל חיותם ושפעם וכו'" ("כנודע .. מענין עליות עולמות העליונים באתערותא דלתתא בהקרבת עוף אחד בן יונה או תור ע"ג המזבח או קומץ מנחה"[78]).

[ולהעיר, שמזה מוכח שכללות הענין ד"שכר מצוה מצוה"[79] הוא באופן של המשכה טבעית — כידוע המחלוקת בין גדולי חכמי ישראל אם שכר מצוה הו"ע טבעי, בדרך סיבה ומסובב, או ענין סגולי[80]].

וכן הוא בנוגע ללימוד התורה — שהרי "כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה"[81], כך, שע"י לימוד התורה נעשית עליית כל העולמות לקבל חיותם ושפעם כו'. ולא עוד אלא שיש מעלה בעסק התורה לגבי הקרבת הקרבנות, מצד מעלת התורה לגבי המצוות, כמו מעלת הדם על האברים[82], שהמצוות הם בדוגמת האברים שהם באופן של התחלקות, כל אבר לפי ענינו, משא"כ התורה היא בדוגמת הדם (כמ"ש[83] "זאת התורה אדם", א' ד"ם[84]) שממשיך רוח חיים בכל האברים בשוה, כך, שע"י התורה נפעלת המשכה כללית בכל הענינים.

---

71) ראה שבט מוסר פכ"ה. וראה גם תורת מנחם חנ"ה ס"ע 30. וש"נ.
72) ראה תניא ספי"א.
73) ר"פ בחוקותי.
74) שם, יג.
75) שבת עד, ריש ע"ב.
76) ברכות לה, ב.
77) קס, סע"א ואילך.
78) אגה"ת פי"ב.
79) אבות פ"ד מ"ב.
80) ראה של"ה בית אחרון (יב, א־ב. טו, א־ב).
81) מנחות בסופה. ועוד.
82) ראה לקו"ת במדבר יג, א. ובכ"מ.
83) חוקת יט, יד.
84) ראה ספר הערכים חב"ד ערך אדם ס"ח (כרך א ע' קנ). וש"נ.

וכיון שע"י התורה נמשכים כל הענינים בעולם – הרי מובן שכל הענינים שבעולם ישנם בתורה בהעלם.

וכפי שמצינו בגמרא במסכת בכורות[85]: "א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנני', נחש לכמה מיעבר ומוליד, א"ל לשב שני, והא סבי דבי אתונא ארבעינהו ואוליד לתלת, הנהו מיעברי הוו מעיקרא ד' [שנין] כו'". ומנין ידע ריב"ח שעיבורו של נחש שבע שנים – מהתורה, "שנאמר[86] ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה, אם מבהמה נתקלל, מחי' לא כ"ש, אלא לומר לך כשם שנתקללה הבהמה מחי' אחד לשבעה .. כך נתקלל הוא מבהמה אחת לשבע, דהוה לי' שב שני"[87].

[ולהעיר מהמסופר בגמרא[88]: "כי קא ניחא נפשי' דרבי יהושע בן חנני', אמרו לי' רבנן, מאי תיהוי עלן מאפיקורסין, אמר להם, אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם[89], כיון שאבדה עצה מבנים, נסרחה חכמתן של אומות העולם". ובכל אופן, גם כאשר "אבדה עצה מבנים", ולא יודעים מה להשיב – הרי הענינים ישנם בתורה, וכפי שדרשו רז"ל[90] על הפסוק[91] "כי לא דבר ריק הוא מכם", "ואם הוא ריק, מכם הוא".

ובענין זה יש לכל אחד השליחות שלו (וכמו בענין הזמן, ש"ימים יוצרו גו'"[92]), וישנו מי שעל ידו צריך להתגלות ענין פלוני, ולא יוכל להתגלות ע"י מישהו אחר].

יב. וכן הוא בנוגע לחקירה שנתעוררה לאחרונה – אם יש יצורים, בעלי חיים כו', על הירח[93]:

ובהקדמה – שלכאורה לא הי' צריך להתייחס לענין זה, כיון שאינו נוגע לקיום התומ"צ. אבל, כיון שמשתדלים ולהוטים ("מ'קאָכט זיך")[94] ביותר לעורר אודות מצות תפילין, והרי יתכן שכאשר פלוני ידע מה להשיב על חקירה הנ"ל, אזי יתוסף עוד יהודי שיניח תפילין, ועד"ז בנוגע לשמירת שבת או כשרות וכיו"ב – השבתי לפלוני ששאל אצלי אודות חקירה הנ"ל[95], שמצינו מענה על זה בגמרא!

ובכן: דברי הגמרא הם בב' מקומות – במסכת שבועות[96] (מהמסכתות שלומדים בישיבות), ובמסכת מועד קטן[97] (שלומדים אותה בימי בין המצרים), בפירוש הפסוק שנאמר בשירת דבורה על מלחמת ברק וסיסרא: "אורו מרוז אמר מלאך ה' (ברק, בשליחותו של הקב"ה) אורו ארור יושבי' (היושבים בארבע אמות שלו) כי לא באו לעזרת ה' (כביכול, שמי שהוא עוזר את ישראל, כעוזר את השכינה)"[98] – שיש ב' דעות בפירוש "מרוז" (כפי שהובא גם בפירוש רש"י על הפסוק): "איכא דאמרי גברא רבה הוה (והי' סמוך למקום המלחמה ולא בא), ואיכא דאמרי כוכבא (מזלי' דסיסרא) הוה, שנאמר[99] מן שמים נלחמו הכוכבים".

[יש שרוצים לומר שמדובר אודות מזל רוחני, ולא אודות כוכב גשמי. אבל בפשטות, כשרש"י מביא מדברי הגמרא "כוכבא הוה", הכוונה לכוכב כפשוטו. וכמו במארז"ל[100] ש"ישראל מונין ללבנה", ולכן "בזמן .. (ש)לבנה לוקה סימן רע כו'", שהכוונה היא ללבנה כפשוטה].

ועפ"ז: לפי הפירוש השני בגמרא ש"כוכבא הוה" – שהובא בפירוש רש"י על הפסוק בתור פירוש ראשון – עכצ"ל ש"יושבי'" קאי על אלו שיושבים בכוכב זה.

[ולהעיר:

בפירוש רבינו חננאל[97], "והאי דכתיב יושבי', כענין עיש[101] (כוכב גדול שבכימה והרבה כוכבים קבועים בו, ונטל שני כוכבים ממנה לפתוח ארובות המבול, ונבקעו במזל טלה, ועתיד הקב"ה להחזירם לה) על בני' (קבוצת כוכבים קטנים שעמו) תנחם", והיינו, שגם "יושבי'" קאי על הכוכבים הסמוכים לכוכב זה.

---

85) ח, ריש ע"ב.
86) בראשית ג, יד.
87) בכורות שם, סע"א.
88) חגיגה ה, ב.
89) ירמי' מט, ז.
90) ירושלמי פאה פ"א ה"א. וש"נ.
91) האזינו לב, מז.
92) תהלים קלט, טז. וראה לקו"ש חט"ז ע' 273. וש"נ.
93) ראה ספר הברית ח"א (כתב יושר) מ"ג (כוכבי השמים) פ"ב ואילך. וראה גם אג"ק חל"א ע' רפו ואילך. וש"נ.
94) ראה גם תורת מנחם חנ"ד ע' 95. וש"נ.
95) ראה גם מכתב כ"ו מרחשון תשכ"ו (באנגלית).
96) לו, א.
97) טז, א.
98) ס' שופטים ה, כג (ובפרש"י).
99) שם, כ.
100) סוכה כט, א.
101) איוב לח, לב (ובפרש"י ומצו"ד).

אבל, כד דייקת שפיר, הנה בנוגע לכוכבים קטנים הסמוכים לכוכב גדול מתאים הלשון "בני'", שכן, כוכב גדול קרוי אב, וכוכב קטן קרוי בן, וכמו רב ותלמיד, שהרב קרוי אב והתלמיד קרוי בן[102]; אבל לא מתאים על זה הלשון "יושבי'", שקאי על בני אדם דוקא, וכמו "לא תהו בראה לשבת יצרה"[103]. ומסתבר לומר, שכשם שלפי הפירוש ש"מרוז" "גברא רבה הוה", קאי "יושבי'" על בני אדם "היושבים בארבע אמות שלו", כך גם להפירוש ש"כוכבא הוה", קאי "יושבי'" על בני אדם היושבים על כוכב זה].

ומזה מוכח שיש "יושבי'" לא רק על כדור הארץ, אלא גם על כוכבים נוספים. ומ"מ, בני האדם שנמצאים על כדור הארץ הם במעלה גדולה יותר מהברואים שנמצאים על כוכבים נוספים, שלכן ניתנה התורה על כדור הארץ דוקא[104].

* * *

יג. מאמר (כעין שיחה) ד"ה ציון במשפט תפדה ושבי' בצדקה.

* * *

יד. נוסף על האמור לעיל (ס"ז) אודות סיבת ההתוועדות בגלל המאורע של הטיסה אל הירח,

— והלימוד מזה, שהם בעצמם ביקשו שיתפללו עבורם מהתפלות של דוד המלך, נעים זמירות ישראל,

ולהעיר, שע"פ האמור לעיל (סי"א) שדוד המלך הדגיש את העובדה שכל עניני העולם אינם בערך כלל לדברי תורה, יש לנצל מאורע זה גופא באופן שיביא לידי תוספת חיזוק בלימוד התורה, שכן, אם בעניני העולם יכול אדם העוסק במושכלות להגיע להישגים כאלו, הרי בודאי שכאשר בחור בישיבה יוסיף בלימוד התורה בכמות הזמן, ובאיכות הלימוד מתוך התמדה ושקידה ויגיעה, אזי יגיע לענינים הכי נעלים, וכמארז"ל[105] "יגעתי ולא מצאתי אל תאמין" —

ישנו ענין נוסף הקשור עם מ"ש בסיום הפרשה[106] בנוגע לנצחון במלחמה: "ואצו אתכם גו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל", ומפרש רש"י, "לפי שהיו גבורים ואויבים נופלים לפניהם, שנאמר[107] וטרף זרוע אף קדקד"[108],

והרי ענין זה קשור עם ההתעוררות בנוגע לקיום מצות תפילין — כמ"ש הבחיי[109] ש"היו בטוחים בגבורתם וכחם בזכות המצוה שבידם, וכענין שדרשו רז"ל[110] וטרף זרוע, בזכות תפילין שבזרוע, אף קדקד, בזכות תפילין שבראש",

ויש לומר, שזהו גם המקור לדברי הרא"ש[111] "שמפני קיום מצות תפילין ותיקונן יתקיים באנשי המלחמה וטרף זרוע אף קדקד".

ולהעיר, שמלשון הרא"ש "מפני קיום מצות תפילין (סתם) .. יתקיים באנשי המלחמה כו'" (ולא "מפני קיום מצות תפילין של אנשי המלחמה"), משמע, שהענין ד"טרף זרוע אף קדקד" נעשה לא רק ע"י הנחת תפילין של אנשי המלחמה עצמם בשעת המלחמה עצמה, אלא גם כאשר יהודים אחרים מניחים תפילין, ואפילו זמן רב לפני המלחמה.

וכל זה הוא מצד ענין הערבות[27], "שכל ישראל ערבים זה בזה"[47], שישנו בכל עניני התומ"צ, ובמכ"ש ממ"ש הרמב"ם[112] שע"י "מצוה אחת, הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות", ועאכו"כ

---

102) ספרי ופרש"י ואתחנן ו, ז.
103) ישעי' מה, יח.
104) חסר סיום השיחה (המו"ל).
105) מגילה ו, ריש ע"ב.
106) ג, יח.
107) ברכה לג, כ.
108) בענין זה נזכר שפעולת ה"זרוע" היא לא רק בענין ההגנה (שבשביל זה מספיק גם אצבע קטנה), אלא גם בענין המלחמה עם האויב, וכן הוא גם בנוגע ל"קדקד", שפעולתו היא גם בענין המלחמה — שע"י כח השכל מחשב ומתכנן את מהלך המלחמה כו'.
109) ס"פ מטות.
110) כ"ק אדמו"ר שליט"א העיר, שלע"ע לא נמצא המקור לזה במדרשי רז"ל.
111) בהל' קטנות — הלכות תפילין סט"ו (כהגירסא שהובאה במעדני יו"ט שם). — וראה גם תורת מנחם חנ"ז ס"ע 147.
112) הל' תשובה פ"ג ה"ד.

בנוגע לבנ"י, ולכן, מועילה הנחת תפילין של כל איש ישראל לפעול נצחונם של אנשי המלחמה באופן ד"טרף זרוע אף קדקד".

ויש להוסיף, שמצד ענין הערבות נעשה הענין ד"טרף זרוע אף קדקד" לא רק אצל שבט גד, אלא גם אצל כל בנ"י. ומה גם שמצד בלבול העולם (בא סנחריב ובלבל את העולם[113]) אין אנו יודעים לאיזה שבט שייך כל אחד (אע"פ שיש כאלו שיודעים, כמו כהנים ולוים, ששייכים לשבט לוי). וע"ד שמצינו לגבי נוסח התפלה, שאף שיש שער פרטי לכל שבט ושבט שבמסילתו יעלה, הנה לאחרי הבלבול כו', קבע רבינו הזקן נוסח כללי עבור כל בנ"י[114].

טו. ובהמשך לזה, יש להתעכב על פירוש רש"י על הפסוק "ואצו אתכם", "לבני ראובן וגד הי' מדבר" (בנוסף על המדובר פעם[115] על פירוש רש"י בהמשך הכתוב: "לפני אחיכם", "הם היו הולכים לפני ישראל למלחמה וכו'") — דלכאורה הי' לו להקדים גד לראובן, כיון שגד הי' העיקר, שבו נאמר "וטרף זרוע אף קדקד" (שמביא רש"י בפירושו בהמשך הכתוב), ואילו ראובן הי' טפל לגד בענין זה?

ולהעיר, שראובן וגד היו חלוקים זמ"ז — כמובן מפירוש רש"י בפ' ויגש על הפסוק[116] "ומקצה אחיו", "מן הפחותים שבהם לגבורה .. ראובן שמעון לוי ישכר ובנימין, אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן, אבל שמות הגבורים כפל .. ולגד[107] אמר ברוך מרחיב גד". ומזה מובן, שבענין הגבורה הי' ראובן טפל לגד. וא"כ, הי' לו לרש"י להקדים גד לראובן.

וכפי שיתבאר לקמן באופן המובן בפשטות — עם כל ה"עשירות" ("רייכקייט") שרואים בפירוש רש"י — גם לבן חמש למקרא (ובלבד שלא יחשוב שכיון שכבר נעשה גדול, שוב אינו צריך ללמוד חומש, והסיבה לכך שלומד חומש אינה אלא בגלל תקנת רבינו נשיאנו ללמוד בכל יום פרשה חומש עם פירוש רש"י, וכיון ש"גזירה גזרתי"... לכן מקיים זאת!...).

טז. והעיקר — שיקויים בפועל הענין ד"טרף זרוע אף קדקד" (כמדובר מכבר[117] שעכשיו יש צורך בכך, ולא די בהענין ד"ויראו ממך"[118] בלבד), כמו שהי' בהכניסה לארץ בפעם הראשונה, אשר, אילו זכינו, היתה באופן של גאולה שלימה שאין אחרי' גלות[119].

וכדי שיקויים ענין זה גם עתה — בעמדנו בעקבתא דמשיחא, לפני הכניסה לארץ בגאולה האמיתית והשלימה — צריכה להיות השתדלות יתירה בנוגע למצות תפילין, לפעול זאת אצל כל יהודי שיכולים להגיע אליו.

וכמו"כ צ"ל תוספת הידור בקיום מצות תפילין אצל כל אחד בנוגע לעצמו,

הן בנוגע לבדיקת התפילין[120] — שהרי אפילו צדיק, עליו נאמר[121] "לא יאונה לצדיק כל און", צריך לבדוק את התפילין שלו מזמן לזמן — לכל־הפחות שתי פעמים בשבוע (שמיטה), כפסק השו"ע[122], ולמהדרין — פעם אחת בשנה, כדברי המכילתא על הפסוק[123] "מימים ימימה", "מגיד שאדם צריך לבדוק את התפילין אחת לשנים עשר חודש"[124] (מצד גודל חומר מצות תפילין, ומה גם שמברכים עליהם בכל יום[125]),

113) ראה ברכות כח, א. וש"נ.
114) ראה תורת מנחם חי"ד ע' 310 ואילך. וש"נ.
115) שיחת ש"פ דברים תשכ"ה בסופה (תורת מנחם חמ"ד ס"ע 172 ואילך). וש"נ.
116) מז, ב. — נתבאר בארוכה בשיחת ש"פ מטו"מ סי"ד (תורת מנחם חנ"ד ע' 141 ואילך). וש"נ.
117) שיחה הנ"ל סכ"ד (תורת מנחם שם ע' 150).
118) תבוא כח, יו"ד.
119) ראה לקו"ש חי"ט ע' 346. ח"כ ע' 230. וש"נ.
120) ראה גם תורת מנחם חנ"ג ע' 389. וש"נ.
121) משלי יב, כא.
122) ראה שו"ע אדה"ז או"ח סוסל"ט. וש"נ.
123) בא יג, יו"ד. וראה גם ירושלמי עירובין פ"י סה"א.
124) אף ש"בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית", וכפי שהי' "שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא" (מכילתא שם)*, וכן מצינו שר' יהודה בן בתירא אמר בנוגע למתים שהחי' יחזקאל: "אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם" (סנהדרין צב, ב).
125) נזכר גם החומר ד"איסור ברכה לבטלה .. שהסמיכוהו חז"ל על לאו לא תשא את שם ה' וגו'" (שו"ע אדה"ז או"ח סוסל"ד), שבאמירתו נזדעזע כל העולם כולו (שבועות לט, א).

*) עיין בכ"ז בתורה שלמה עה"פ (אות קלא).

והן בנוגע לזהירות מהיסח הדעת[126] — שענין זה שייך אפילו אצל צדיק שאינו גמור, שלא הרגו ליצה"ר לגמרי, ולכן אינו מואס ברע בתכלית[127], ועאכו"כ אצל בינוני, ומי שלמטה ממדרגת הבינוני, ועאכו"כ אצל אלו שצריך לפעול אצלם את כל הענין של הנחת תפילין.

ובכל אופן, יש להשתדל בהפצת הענין דקיום מצות תפילין, בנוגע לכל הסוגים הנ"ל, בכל האופנים האפשריים.

והטענה שאין הדבר מתקבל ונתפס בלבו של חבירו — הנה כאשר הדברים יהיו יוצאים מן הלב, אזי יכנסו אל הלב ויפעלו פעולתם[128], שכן, אע"פ ש"אני ישנה", הנה "לבי ער"[129], להקב"ה לתורתו ומצוותיו[130], ובפרט מצות תפילין, ש"הוקשה כל התורה כולה לתפילין"[131].

וכיון ש"מצוה גוררת מצוה"[132], הרי זה יביא לקיום מצוות נוספות, ועד לקיום כל התורה ומצוותי', ועי"ז ממהרים את הגאולה.

* * *

יז. בנוגע למנהג ללמוד ענין באגרת התשובה — אוחזים עתה בפרק ד'[133] בענין "מדת מלכותו ית' (ש)נק' בשם דבר ה', כמ"ש[134] באשר דבר מלך שלטון, ונכללת ונרמזת באות ה"א אחרונה של שם הוי', כי פנימיות ומקור הדיבור הוא ההבל העולה מן הלב ומתחלק לה' מוצאות הפה אחה"ע מהגרון וכו', וגם הברת הה"א היא בחי' הבל לבד, כמ"ש[135] אתא קלילא דלית בה מששא, ואף שאין לו דמות הגוף ח"ו, אך דברה תורה כלשון בני אדם, בשגם שגם דבר ה' כ"ב אותיות המתחלקות לה' חלקי המוצאות ובהן נברא כל היצור כו'".

וצריך להבין בנוגע למ"ש "ואף שאין לו דמות הגוף ח"ו, אך דברה תורה כלשון בני אדם" — שזהו מאמר המוסגר בביאור השייכות של אות ה' למדת המלכות — מדוע כותב זאת באמצע הענין, ולא בסיום הענין (לאחרי "בשגם .. כל היצור")?

זאת ועוד: אילו הי' רבינו הזקן כותב זאת בסיום הענין, הי' אפשר לומר שקאי על כללות הביאור בנוגע ל"כל הי' ספירות", אבל מזה שכותב זאת באמצע הענין, מובן שקאי רק על מדת המלכות (ה' אחרונה, שהברת הה"א היא בחי' הבל כו'). ואינו מובן: מדוע מבאר זאת רק בנוגע למדת המלכות, ולא בנוגע לכל הי' ספירות?

ולאידך גיסא: בהתחלת הענין[136], בענין "מ"ש[137] כי חלק ה' עמו וכו', חלק משם הוי' ב"ה, כדכתיב[138] ויפח באפיו נשמת חיים, ומאן דנפח מתוכו נפח וכו'" — מבהיר כבר רבינו הזקן "ואף שאין לו דמות הגוף וכו' ח"ו, אך דברה תורה כלשון בני אדם", והרי ענין זה שייך לכל עשר הכחות שבנפש האדם, שהם כנגד עשר הספירות שלמעלה. וא"כ, למה צריך לחזור ולהבהיר ענין זה עוה"פ בנוגע לספירת המלכות?

גם צריך להבין: מדוע בהתחלת הענין כותב רבינו הזקן "ואף שאין לו דמות הגוף וכו'", ואילו בסיום הענין כותב "ואף שאין לו דמות הגוף ח"ו", ללא הוספת "וכו'"?

וכפי שיתבאר לקמן.

---

126) ראה שו"ע אדה"ז שם רסכ"ח. וש"נ.
127) ראה תניא פ"י.
128) ראה ס' הישר לר"ת שי"ג. הובא בשל"ה סט, א. ועוד.
129) שה"ש ה, ב.
130) ראה שהש"ר עה"פ.
131) קידושין לה, א. וש"נ.
132) אבות פ"ד מ"ב.
133) צד, ב.
134) קהלת ח, ד.
135) ראה לקמן סי"ט. וש"נ.
136) צג, ב.
137) האזינו לב, ט.
138) בראשית ב, ז.

יח. בנוגע להביאור בפירוש רש"י – שמקדים ראובן לגד:

ובהקדים הביאור בסדרם של ב' שבטים אלו בכתוב – שבפרשתנו מקדים הכתוב ראובן לגד: "לראובני ולגדי"[139], ואילו בפ' מטות, הנה מלבד מ"ש בהתחלת הענין[140] "ומקנה רב הי' לבני ראובן ולבני גד" (ראובן לפני גד), נאמר בכל הפסוקים שלאח"ז "בני גד ובני ראובן" (גד לפני ראובן)[141].

וטעם הדבר – בפשטות:

בפרשתנו מדובר בעיקר אודות ירושת הארץ, "ואת הארץ הזאת ירשנו גו'"[139], ולכן מקדים הכתוב ראובן לגד – "נתתי לראובני ולגדי", כיון שראובן הוא הבכור, "בכור לנחלה"[142].

[ולהעיר מהמובא בפירוש רש"י[143], שמצד הבכורה הי' ראובן ראוי להיות יתר על אחיו גם בכהונה ומלכות, אלא שהמעשה שעשה גרם לו להפסיד כל היתרונות הללו. אך גם לאחרי שנטלו ממנו יתרונות הללו – נשאר עדיין בכור לנחלה].

ואילו בפ' מטות מודגש בעיקר החידוש ד"נחלץ חושים לפני בני ישראל"[144], ולכן מקדים הכתוב גד לראובן, כי, עיקר הענין ד"נחלץ חושים" "מתוך שגבורים היו" שייך לבני גד, "שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד"[145].

אך עדיין אינו מובן:

מדוע בפסוק "ואצו אתכם" שבפרשתנו[106], מפרש רש"י "לבני ראובן וגד הי' מדבר" – הרי פסוק זה בא לאחרי סיום הענין דירושת הארץ (שבזה הקדים הכתוב ראובן לגד), ומתחיל לדבר אודות היציאה למלחמה באופן ד"חלוצים תעברו", שבזה יש להקדים גד לראובן?

וכן בפירוש הפסוק "ואנחנו נחלץ חושים" שבפ' מטות[144] – שבו מביא רש"י ש"משה חזר ופירש להם באלה הדברים ואצו אתכם בעת ההיא וגו' חלוצים תעברו גו'" – כותב רש"י "זה ראובן וגד שקיימו תנאם", אף שכאן מדובר (לא אודות ירושת הארץ, אלא) אודות ענין המלחמה, שבזה יש להקדים גד לראובן?

ולאידך גיסא: מדוע בפסוק "ויתן להם משה גו'" שבפ' מטות[146] – שמדבר אודות ירושת הארץ – מקדים הכתוב גד לראובן ("ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן"), אף שבנוגע לירושת הארץ יש להקדים ראובן לגד?

וכפי שיתבאר לקמן.

* * *

יט. בנוגע להביאור באגרת התשובה:

בנוגע למ"ש על אות ה' "אתא קלילא כו'" – הנה בנוסח ה"אקדמות" שבסידורים יש ב' גירסאות: (א) "דלית בה ממשא", (ב) "דלית בה מששא". ורבינו הזקן בתניא גורס "דלית בה מששא", וכן בלקו"ת האזינו[147]: "הה' הוא אות קלילא דלית בי' מששא, כמבואר באקדמות, ופי' אתא קלילא היינו שההבל הלב המתלבש בה הוא מועט יותר מבכל האותיות .. לכן נקראת אתא קלילא, פי' שקל לדבר אותה משום דלית בה מששא, דזוטר מאד ההבל שבה".

139) ג, יב־טז.
140) לב, א.
141) ראה גם לקו"ש ח"ט ריש ע' 2 ובהערות שם.
142) פרש"י וישלח לה, כג.
143) ויחי מט, ג־ד.
144) מטות שם, יז.
145) ביאור הטעם שאעפ"כ נאמר בהתחלת הענין "ומקנה רב הי' לבני ראובן ולבני גד", כי, נוסף לכך שראובן הוא הגדול, הי' לו מקנה רב יותר מאשר לגד – נכלל בשיחה שהוגהה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א, ונדפסה בלקו"ש ח"ט ע' 15 הערות 13־9.
146) שם, לג.
147) עד, ד.

ובנוגע לב' לשונות אלו (מששא או ממשא) — הנה יש שרוצים לומר ששניהם נלקחים מאותו שורש וענינם אחד, אבל באמת יש חילוק ביניהם:

"מששא" — הוא מלשון מישוש, היינו, דבר שיכולים למשש בידים; ואילו הלשון "ממש" — הנה מפירוש רש"י[148] על הפסוק[149] "וישלח יעקב מלאכים", "מלאכים ממש", מוכח, שאין זה מלשון מישוש, שהרי מציאות המלאכים אינה כמו מציאות של בשר ודם שיכולים למשש בידים, אלא כוונת רש"י לפרש ש"מלאכים" אינם שלוחים, כי אם "מלאכים ממש", היינו, מלאכים אמיתיים.

ועפ"ז נשאלת השאלה: מהו הטעם שאות ה' שהיא "אתא קלילא דלית בה מששא" רומזת על ספירת המלכות דוקא יותר מאשר ז"א — דלכאורה אדרבה: ספירת המלכות היא בדרגא תחתונה יותר, כך שהיא פחות רוחנית?!

ויובן ע"פ מ"ש הרמב"ם במורה נבוכים[150], שבנוגע להחושים דראי' ושמיעה ודיבור וריח, מצינו בתורה שנאמרו כינויים אלו על הענינים דלמעלה, מלבד חוש המישוש, שהוא חוש נבזה, ושייך רק באדם למטה, מצד פחיתותו כו'.

אמנם, ע"פ קבלה, ישנו ענין המששות גם למעלה. ולכן צריך להבהיר דוקא בנוגע לספירת המלכות, שנרמזת באות ה', שהיא "אתא קלילא דלית בה מששא", ולהוסיף ש"אף שאין לו דמות הגוף ח"ו, אך דברה תורה כלשון בני אדם".

כ. והביאור במ"ש רבינו הזקן "ואף שאין לו דמות הגוף ח"ו", ללא הוספת תיבת "וכו'", כמו בהתחלת הענין:

תיבת "וכו'" באה במקום התיבות שבאות לאחרי "אין לו דמות הגוף" — "ולא גוף".

ומביא הצ"צ[151], "וידוע הקושיא על זה בשל"ה[152], דכיון שאין לו דמות הגוף, מכש"כ שאינו גוף", וא"כ, הי' צ"ל הנוסח בסדר הפוך: אינו גוף, ואין לו (אפילו) דמות הגוף?

ומבאר הצ"צ, "אך הענין הוא, כי האצילות נקרא גופא, ובי"ע הם בחי' דמות הגוף (ועז"נ[153] "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם", דקאי על עולם הבריאה[154]) .. ולכן, לא מיבעי שבי"ע אינם בערך כו', והיינו שאין לו בחי' דמות הגוף, אלא גם אצילות כלא חשיב, והיינו ולא גוף".

ועפ"ז מובן, שבהתחלת הענין, שמדבר אודות כללות הענין ד"חלק הוי' עמו, חלק משם הוי' ב"ה", שבזה נכללת גם דרגת עולם האצילות — מדייק רבינו הזקן ש"אף שאין לו דמות הגוף וכו'", "ולא גוף", שקאי על עולם האצילות; משא"כ כאן, כשמדבר רק על ספירת המלכות כפי ששייכת לעולמות בי"ע — אומר רק "ואף שאין לו דמות הגוף", דקאי על בי"ע, ואינו מוסיף "וכו'", שקאי על עולם האצילות, שאין זה שייך להמדובר כאן.

כא. המשך הביאור בענין "מדת חסדו וטובו ושאר מדותיו הקדושות הנכללות בדרך כלל במספר שש שבפסוק לך ה' הגדולה וגו' עד לך ה' הממלכה וגו', ולא עד בכלל וכו'" — נכלל בשיחת ש"פ מטו"מ סט"ז[155].

*

כב. בנוגע לפירוש רש"י בפרשתנו, שגם לאחרי הסיפור אודות חלוקת הארץ מקדים ראובן לגד — יש לבאר זאת בהקדים שאלה נוספת בנוגע לחלוקת הארץ:

---

148) כ"ק אדמו"ר שליט"א אמר: מ'קאָכט זיך דאָך אין פירוש רש"י!...

149) ר"פ וישלח.

150) ח"א רפמ"ז.

151) אוה"ת בראשית (כרך ו) תתרכג, ריש ע"ב.

152) ראה בית נאמן יו"ד, ב.

153) יחזקאל א, כו.

154) ראה בהנסמן בתורת מנחם סה"מ ניסן ע' קס הערה 39.

155) תורת מנחם חנ"ז ע' 142 ואילך.

בפ' מסעי[156] נצטווה משה לומר לבנ"י "זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותי'", ולאחרי שמפרט את גבולות הארץ, מסיים: "זאת הארץ אשר תתנחלו אותה בגורל .. לתשעת המטות וחצי המטה". ובהמשך הפרשה[157] נאמר "אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיא אחד נשיא אחד ממטה תקחו לנחול את הארץ".

ולכאורה אינו מובן: מה ניתוסף בהחלוקה ע"י אלעזר כו' לגבי החלוקה שע"י משה?

והביאור בזה – שהחלוקה שע"י משה היתה חלוקה כללית בלבד, "לתשעת המטות וחצי המטה", בניגוד ל"מטה בני הראובני .. ומטה בני הגדי .. וחצי מטה מנשה" ש"לקחו נחלתם מעבר לירדן ירחו קדמה מזרחה"[158]; ולאח"ז הי' ציווי נוסף על חלוקה פרטית לכל שבט בפני עצמו, ובכל שבט גופא – למשפחות ולגברים, כפי שמפרש רש"י[159], "כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים כו'".

כג. ויש לומר, שבפ' מטות מסופר אודות החלוקה הכללית שהיתה ע"י משה, ואילו בפ' דברים מסופר אודות החלוקה הפרטית שעלי' נצטוו אלעזר ויהושע:

בפ' מטות[146] נאמר "ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן .. את ממלכת סיחון מלך האמורי ואת ממלכת עוג מלך הבשן", ולכאורה הכוונה, שממלכת סיחון ניתנה לבני גד, וממלכת עוג ניתנה לבני ראובן; ואעפ"כ נאמר בהמשך הכתוב[160] "ובני ראובן בנו את חשבון גו'", שהיא מארץ סיחון. ועכצ"ל, שבפסוק זה מדובר אודות החלוקה הכללית שע"י משה, שנתן לבני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה את ממלכת סיחון ועוג, מבלי לקבוע את גבולות חלקו הפרטי של כל אחד מהם.

ואילו בפ' דברים[139] מדובר אודות החלוקה הפרטית – "מערוער אשר על נחל ארנון וחצי הר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי", "ויתר הגלעד וכל הבשן .. נתתי לחצי שבט המנשה כל חבל הארגוב גו'", "ולמכיר נתתי את הגלעד", "ולראובני ולגדי נתתי מן הגלעד ועד נחל ארנון תוך הנחל וגבול וגו'".

וכיון שבפרשת מטות מדובר אודות החלוקה הכללית, שעיקרה היא החלוקה בין עבר הירדן המערבי שניתן לתשעת המטות וחצי המטה, לעבר הירדן המזרחי שניתן לשני המטות וחצי המטה, בגלל שקיבלו על עצמם לעבור חלוצים לפני בנ"י – לכן גם בחלוקת הארץ נאמר "ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן", גד לפני ראובן, כיון שבחלוקה הכללית מודגש בעיקר הענין דחלוצים תעברו, ששייך בעיקר לגד, "שגבורים היו, שכן נאמר בגד וטרף זרוע אף קדקד".

משא"כ בפרשת דברים שמדובר אודות החלוקה הפרטית לכל שבט בפני עצמו, שזהו עיקר הענין דחלוקת וירושת הארץ – הנה גם בפסוק "ואצו אתכם גו' חלוצים תעברו גו' עד אשר יניח גו' ושבתם איש לירושתו גו'", מפרש רש"י "לבני ראובן ולבני גד הי' מדבר" – ראובן לפני גד, כיון שראובן הוא בכור לנחלה.

ועדיין נשאר לבאר את ה"יינה של תורה" שבפירוש רש"י זה, וכפי שיתבאר לקמן.

* * *

כד. האמור לעיל בענין החלוקה הכללית והחלוקה הפרטית בנוגע לכניסה לארץ ישראל – ישנו גם בעבודת האדם בכל יום ויום[161]:

בהתחלת היום ישנו הענין דקבלת עול כללי – באמירת "מודה אני לפניך", וכן כללות ענין ההליכה "מבית הכנסת לבית המדרש"[162], קודם שיוצא לעסוק בעניני העולם, שזהו"ע של קבלת עול כללי בנוגע

156) לד, ב ואילך.
157) שם, יז־יח.
158) שם, יד־טו.
159) שם, יז.
160) מטות שם, לז.
161) מכאן ואילך – קיצור וראשי פרקים בלבד (המו"ל).
162) ברכות בסופה. וש"נ.

לעבודת כל היום; ונוסף לזה ישנו גם הקבלת עול פרטי בנוגע לכל מצוה פרטית שעל ידה נעשה בירור פרטי כו' (שזהו"ע "אשר קדשנו במצוותיו וצוונו" שאומרים לפני כל מצוה פרטית).

והסדר בזה – שתחילה צריך להיות הקב"ע הכללי, ולאח"ז בא הקב"ע הפרטי, שגם הוא נחשב לענין כללי, ולכן צריך לבוא קודם העבודה בעשר כחות הפנימיים, וע"ד בחי' הכתר שבכל ספירה, שנמשך מבחי' הכתר הכללי, כידוע בענין השתלשלות הכתרים זה מזה (כמבואר בהמאמר דשנת תרכ"ט[163] בענין "עשר קרנות"[164] שהם עשר הכתרים שבע"ס).

וכן הוא בכללות השנה – שבר"ה ישנו הענין הכללי ד"אתם נצבים גו' כולכם גו'", והמשכה כללית זו באה אח"כ בהתחלקות בכל פרטי המדריגות ד"ראשיכם שבטיכם וגו' מחוטב עציך ועד שואב מימיך"[165], וכדברי כ"ק מו"ח אדמו"ר[166] אודות ההמשכה מחודש תשרי על כל השנה כולה, שזהו כמשל הסוחר שפורק את הסחורה שרכש בשוק, ומניח כל דבר בפני עצמו ע"ג האיצטבא כו'.

ועד"ז במצות תפילין[167] – שתחילה ישנו הענין ד"וטרף זרוע" שנעשה ע"י תפילין של יד, שמורה על הקב"ע שבענין המעשה, ולאח"ז בא הענין ד"אף קדקד" שנעשה ע"י תפילין של ראש, שמורה על ענין ההבנה וההשגה – כמובן מדברי הזהר[168], שבתפילין של יד שכנגד הלב ישנו ענין הקשירה, ללא שקו"ט כו', ועי"ז פועלים חלישות בנפש הבהמית, שמקום משכנה בלב, ומשם מתפשטת גם למוח שבראש (ולא כמו נפש האלקית, שמקום משכנה במוחין שבראש, ומשם מתפשטת גם בלב)[169].

ומהעבודה ברוחניות הענינים נמשך גם בגשמיות – שנעשה הענין ד"טרף זרוע אף קדקד" בנוגע לנצחון במלחמה, באופן ש"לא נפקד ממנו איש"[170], ובאופן ד"קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך"[171], "אלו שונאי ישראל"[172],

ועד שזוכים לבנין ביהמ"ק השלישי, בביאת משיח צדקנו.

[כ"ק אדמו"ר שליט"א התחיל לנגן הניגון "הוא אלקינו", ועמד מלוא קומתו ורקד על מקומו, כשממשיך לנגן בחוזק "הוא אלקינו" ב"פ.

כ"ק אדמו"ר שליט"א ברך ברכה אחרונה, ואח"כ אמר:]

ה"בכן" מכל האמור לעיל – שצריך להיות הענין ד"טרף זרוע אף קדקד", כפי שמסיים רש"י פירושו לפרשת דברים.

ומזה באים ל"ואתחנן אל הוי' גו'"[173], וכפי שמפרש רש"י: "אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם, אע"פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם, לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון[174], אמר לו בלשון ואתחנן".

ונקודת הענין – שנוסף על מה שבנ"י פועלים ע"י עבודתם בקיום מצות תפילין, מוסיף הקב"ה ונותן לכאו"א כל המצטרך לו בכל עניניו באופן של "מתנת חנם", "וחנותי את אשר אחון", באופן של בלי גבול, בטוב הנראה והנגלה, "מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה"[175].

ובאופן כזה באים מהגאולה הפרטית לגאולה הכללית, בביאת משיח צדקנו, ו"שמחת עולם על ראשם"[176].

[כ"ק אדמו"ר שליט"א התחיל לנגן הניגון "ניעט ניעט ניקאַוואָ"].

---

163) שנזכר במאמר פ"ב (תורת מנחם חנ"ז ע' 157) – סה"מ תרכ"ט ע' רפט.
164) איכ"ר פ"ב, ו.
165) ר"פ נצבים.
166) ראה סה"ש תרצ"ט ע' 313. תש"ז ע' 74. וש"נ.
167) נזכר גם שענין התפילין הוא כמו תפלה, "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה" (ויצא כח, יב. וראה זח"א רסו, ריש ע"ב. ועוד).
168) ראה זח"ג רלח, א (ברע"מ). רפב, ב ואילך.
169) תניא רפ"ט.
170) מטות לא, מט.
171) בהעלותך יו"ד, לה.
172) פרש"י עה"פ.
173) ר"פ ואתחנן.
174) תשא לג, יט.
175) נוסח ברכה הג' דברהמ"ז.
176) ישעי' לה, יו"ד. נא, יא.

לקוטי שיחות פרשת דברים כרך יד

א. דובר כמה פעמים[1] כי דרכו של רש"י בפירושו על התורה היא, לפרש כל דבר הקשה ובלתי מובן בפשוטו של מקרא. והענינים הדורשים ביאור (על פי פשטות הכתובים) ואין רש"י מפרשם, הרי זה גופא הוכחה שלדעתו של רש"י מובנים הם בפשטות ועד כדי כך שאין צורך לפרשם[2] (או שמובנים הם על פי מה שכבר פירש רש"י לפני זה).

על פי זה צריך להבין תמי' גדולה המתעוררת בלימוד פשוטם של כתובים בפרשתנו, אשר כמה[3] ממפרשי התורה משתדלים לתרצה, ודוקא רש"י ראש הפשטנים לא עמד עלי':

בפרשתנו[4] מספר משה בארוכה על חטא המרגלים ועל הגזירה שנגזרה על ידי זה על דור המדבר "אם[5] יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה גו' (וממשיך) זולתי כלב בן יפונה הוא יראנה גו' יען אשר מלא אחרי ה'", ומפסיק ואומר "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם", ואחרי ההפסק ממשיך עוד לספר בענין המרגלים "יהושע בן נון העומד לפניך הוא יבוא שמה וגו' וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה גו' המה יבואו שמה וגו'".

ולכאורה תמוה: למה מפסיק באמצע סיפור מעשה המרגלים במה שאירע למשה רבינו "גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם", כאילו שגם הגזירה על משה שלא יבוא אל הארץ היא בסיבת חטא המרגלים, והרי חטא משה רבינו שבשבילו נגזר שלא יכנס לארץ ישראל מפורש בקרא שהוא חטא מי מריבה, וכמו שנאמר[6] "יען לא האמנתם בי גו' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם", ומה ענינו באמצע סיפור מעשה המרגלים? ובפרט שמעשה המרגלים ומי מריבה רחוקים זה מזה כמעט ארבעים שנה: מעשה המרגלים הי' קרוב לצאת בני ישראל מארץ מצרים (ובגללם נגזר "יום לשנה יום לשנה גו' ארבעים שנה"[7]), ומעשה מי מריבה היה אחרי מיתת מרים[8], קרוב לסיום הארבעים שנה.

והנה הרמב"ן מתרץ שמשה הזכיר כאן חטא מי מריבה "כי רצה להזכיר יחד עונש כל הנמנעים מעבור אל הארץ כי הכל בגרמת עונותיהם כו'".

אבל בפשוטו של מקרא קשה לתרץ כן, כי:

א) הכתובים לפניו ולאחריו הם בענין המרגלים - ומה טעם להכניס באמצע דוקא סיפור החטא דמי מריבה[9]?

ב) אנשי דור המרגלים מתו קודם לחטא דמי מריבה, כמפורש בפירוש רש"י[10] ש"כבר מתו מתי מדבר ואלו פירשו לחיים". ועל פי זה אינו מובן אמרו "ותאמרו נשלחה אנשים גו' בי התאנף ה' בגללכם גו' וטפכם אשר אמרתם גו'" שמשמעותו שהם הם אותו הדור שעליהם מדבר בכל כתובים אלה?

ג) לפי זה כתוב זה ("גם בי התאנף גו'") היה צריך להיות בסמיכות לאמירתו שדור המרגלים לא יראו את הארץ, ולא לאחרי שאמר "כלב בן יפונה הוא יראנה גו'" שמדבר באלו שיכנסו אלי'[11].

ב. יש מפרשים[12], ש"גם בי התאנף ה' בגללכם" - הכוונה היא לחטא המרגלים, ובעיקר בסיבת חטא זה נגזר על משה "גם אתה לא תבוא שם".

ואף שמשה בעצמו לא השתתף בחטא המרגלים, מכל מקום נענש על זה משום שעל ידו (על ידי "שלח לך - לדעתך"[13]) על כל פנים נגרם חטא המרגלים[14]. ולכן אמר "בגללכם", היינו שלא יכנס לארץ לא מצד חטאו הוא, אלא "בגללכם לאמר גם אתה לא תבוא שם" - מכיון שעל כל הדור נגזר שלא יכנסו לארץ, לכן גם משה[15] לא יכנס.

---

1) ראה לקו"ש ח"י ע' 13 ובהערה 1 שם.
2) וכשאין ביאור (ע"ד הפשט) — כותב רש"י "איני יודע" וכיו"ב (תולדות כח, ה. ועוד — ראה לקו"ש ח"ה ע' 1 הערה 2 ובהנסמן שם).
3) ראה אברבנאל, רמב"ן, ספורנו, כלי יקר, אוה"ח. ועוד.
4) א, כב ואילך.
5) שם, לה ואילך.
6) חוקת כ, יב.
7) שלח יד, לד.
8) חוקת שם, א ואילך. וראה גם פרש"י שם, ב.
9) כמו שהקשה באוה"ח כאן.
10) חוקת שם, א.
11) אבל ראה המשך דברי הרמב"ן שם — הובא לקמן הערה 22.
12) אברבנאל כאן. וראה אוה"ח כאן. מלבי"ם כאן.
13) פרש"י ר"פ שלח.
14) וראה בארוכה אברבנאל כאן.
15) להעיר ממרז"ל (ברכות לב, א — הובא בפרש"י תשא לב,

[ומה שמבואר בכתוב, כנ"ל, שמשה לא נכנס לארץ בחטא מי מריבה, יש לומר דרק בצירוף שניהם יחד נגזר עליו העונש[12], ועל דרך מה שמצינו בחטא נדב ואביהוא, שכמה טעמים נאמרו במיתתם, ודוקא בצירוף כולם יחד נענשו בפועל בעונש מיתה[16]].

ומשום זה נאמר "גם בי התאנף ה' בגללכם גו'" באמצע מעשה המרגלים, כי גם זה הוא פרט במעשה זה, ו"בגללכם" קאי על דור המרגלים שעליו מדובר בקרא.

אולם שיטת רש"י אי אפשר לפרש כן, כי [נוסף לזה שעדיין אינו מובן סדר הכתובים, כנ"ל בקושיא הג', הנה]:

א) מפורש בפירוש רש"י שעל משה נגזר שלא יכנס לארץ ישראל אך ורק מפני מי מריבה, וכלשונו[17] "שלא היתה בהם אלא זו בלבד", "הם (מי מריבה) לבדם אין בהם עון אחר".

ב) על פי זה איך אמר "גם בי התאנף ה' - נתמלא רוגז"[18], והרי לא השתתף משה בחטא המרגלים (ורק ש"בגללכם" לא נכנס לארץ), כנ"ל.

ג. לכאורה היה אפשר לתרץ, שהתורה הסמיכה חטא מי מריבה לחטא המרגלים - אף שאינו שייך לכאן ורחוקים זה מזה זמן רב - ללמד על חומר חטא מי מריבה, דשקול הוא (לפני הקב"ה) כחטא המרגלים,

ועל דרך מה שפירש רש"י לעיל[10] (ולכן אין צריך לפרשו כאן עוד הפעם): למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה (שהרי פרשת פרה אדומה נאמרה בשנה שניה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ומיתת מרים לסוף מ' שנה[19]), לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקים מכפרת.

ועל דרך זה פירש רש"י לקמן בפרשת עקב[20]: וסמך משה תוכחה זו (מיתת אהרן) לשבירת הלוחות, לומר שקשה מיתתן של צדיקים לפני הקב"ה כיום שנשתברו בו הלוחות וכו'.

וכן נאמר בנדון דידן, שמסמיך ב' החטאים ללמד ששקולים הם בחומרם.

אבל תירוץ זה דוחק הוא, כי:

א) אין חידוש בזה שחטא מי מריבה הוא חמור כחטא המרגלים, שהרי חטא מי מריבה גרם לחילול השם בפני כל בני ישראל, כמו שנאמר "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל", ועד שנגזר על ידי זה "לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ".

ב) אם הכוונה היא ללמד חומר חטא מי מריבה, הוה ליה להזכיר החטא, ולא - רק זה שנגזר על משה כתוצאה מן החטא.

ד. והביאור בזה:

בכתוב מבאר עונש דור המדבר "אם יראה איש גו' את הארץ הטובה", ומסיים "זולתי כלב בן יפונה גו' יהושע בן נון", שאינם כשאר הדור אלא הם יראו את הארץ.

אמנם הכתוב מחלקם לשנים: תחלה נאמר "כלב בן יפונה הוא יראנה גו'", ואחר כך בפסוק בפני עצמו "יהושע בן נון גו' הוא יבא שמה גו'".

והטעם על זה: אף ששניהם באו לארץ, הנה בבואם לא הי' מצבם דומה זה לזה, כי "כלב בן יפונה (רק) יראנה ולו אתן את הארץ (חלקו) גו'" ואילו "יהושע בן גון גו' יבא שמה (ועוד זאת) הוא ינחילנה את ישראל" - יהיה המנהיג שינחיל את הארץ לבני ישראל.

ועל פי זה מובן זה שלפני אמרו "יהושע בן נון גו' הוא ינחילנה את ישראל" הקדים משה לומר גם בי התאנף ה' גו'":

בזה מתרץ, בתור מאמר המוסגר: מה נשתנה מצבו של כלב ממצב יהושע, אף דמעשה שניהם שווה "ויהושע[21] בן נון וכלב בן יפונה גו' קרעו בגדיהם" ולכן גם שכרם בחדא מחתא נאמר "במדבר הזה יפלו פגריכם גו' כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון" - והתירוץ: זה דביהושע ניתוסף, אשר גם "ינחילנה את ישראל" - הוא מפני כי לאחר כמעט ארבעים שנה ניתוסף כי "גם בי התאנף ה'

ז) כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל (אבל לפי' האברבנאל הנ"ל – חטא המרגלים נגרם ע"י משה).

16) ראה פרש"י משפטים כד, י. שמיני י, ב. מפרשי רש"י לשמיני שם. אברבנאל כאן.

17) פינחס כז, יג. יד. וראה פירש"י חוקת שם, יב.

18) פרש"י.

19) רא"ם, גו"א וש"ח לפרש"י חוקת שם, א.

20) י, ו (בנדפס הוא בכתוב ז' – אבל בדפוס שני ועוד הוא חלק מד"ה הקודם שבפסוק ו' – ראה לקמן ע' 30 שוה"ג להערה 1).

21) שלח יד, ו. שם יד, כט־ל.

גו׳ גם אתה לא תבוא שם״ ולכן - ״יהושע בן נון גו׳ (לא רק) יבא שמה (אלא) אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל״[22].

ואין רש״י צריך לפרש שהוא מאמר המוסגר, כי כמה פעמים מצינו בקרא כגון דא [ולדוגמא - לעיל[23]: ואצווה את שופטיכם גו׳ תקריבון אלי ושמעתיו - שהוא מאמר המוסגר. וראה בפרשת בשלח[24] בפרשת המן ״ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה גו׳״ - שאינו נוגע להמשך הפרשה שם. ועוד].

וכן אין צורך לפרש ש״בגללכם״ קאי על דור שנכנסו לארץ (ולא דור המרגלים) - שהרי כבר פירש לפני זה, כנ״ל, שהגזירה על משה היתה רק מפני חטא דמי מריבה.

ושוב אין להקשות מה שנאמר ״בגללכם״ דהוי כאילו מדבר על אותם האנשים שמדבר אליהם בקרא עד עתה - כי הרי זה מאמר המוסגר ולא בהמשך לתוכן הפרשה.

ה. אמנם עדיין קשה: מאחר שכתוב זה הוא מאמר המוסגר, ונאמר כאן רק בכדי להזכיר שנגזר על משה ״לא תבוא שם״ ולכן יהושע גם ״ינחילנה את ישראל״ - למה לי׳ להוסיף ש״(התאנף ה׳) בגללכם״ - למאי נפקא־מינה כאן אם היה ״בגללכם״ אם לאו?

והביאור בזה: כבר פירש רש״י לעיל בפרשת פינחס[25]: ״בכל מקום שכתב מיתתם כתב סירחונם, לפי שנגזרה גזרה על דור המדבר כו׳ לכך ביקש משה שיכתב סרחונו שלא יאמרו אף הוא מן הממרים היה״.

ולכן כיון שכתוב כאן מיתתו - הוצרך להזכיר ש״בי התאנף ה׳ בגללכם״ - להזכיר (בדרך אגב) סרחונו שאינו בו כי אם בגללכם, החטא דמי מריבה אשר רבו בני ישראל את הוי׳ מריבת העדה[26].

ועל פי זה (שנאמר ״בגללכם״ רק בדרך אגב ובתוך מאמר המוסגר), יובן עוד ענין בפירוש רש״י דילן:

לקמן בפרשת ואתחנן[27] נאמר ״ויתעבר ה׳ בי למענכם״ ופירש רש״י: ״למענכם - בשבילכם אתם גרמתם לי, וכן הוא אומר[28] ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם״.

ולכאורה אינו מובן: אם רש״י צריך להאריך בפירוש ״למענכם״ - ״אתם גרמתם לי״, ולהביא ראיה ממה שנאמר בתהלים ״ויקציפו גו׳״, היה צריך לפרש כן בתיבת ״בגללכם״ שבפרשתנו, שהיא קודם לפרשת ואתחנן, ולא לסמוך בפרשת דברים על מה שיפרש אחר כך בפרשת ואתחנן[29]?

ועל פי הנ״ל שכאן נאמר ״בגללכם״ רק בדרך אגב בתוך מאמר המוסגר, מובן שאין צורך לפרשו כאן בפרטיות, מכיון שבא כאן רק בדרך אגב. ובמקומו בפרשת ואתחנן (ששם הסיפור בנוגע למשה עצמו) - יפרשנו ויפרטנו.

(משיחות שבת פרשת דברים תשל״ג)

---

22) וכ״פ במלבי״ם כאן. וראה רמב״ן כאן: וכדי שיזכיר כאן ענין יהושע כי הוא יעבור מפני שמלא אחרי ה׳ כחבירו. ויזכיר עוד שינחיל הארץ לדור הב׳ בעבור שנענש משה ונגזר עליו שלא יעבור.

23) א, טז־יז.

24) טז, לה. אלא ששם מדבר עכ״פ בהמשך פ׳ המן, אלא שבפ׳ המן עצמה הוא מאמר המוסגר. וראה פרש״י שם, לג.

25) כז, יג.

26) במדבר כ, יג. שם כז, יד. – בכל ג׳ אלו (וכן בתהלים – הובא לקמן בפנים) מודגש שאין הענין במשה.

27) ג, כו.

28) תהלים קו, לב.

29) במפרשים לרש״י (ואתחנן שם) כתבו דרש״י בא לשלול שלא לפרש ״למענכם – בעבור שיעשה רצונכם וכו׳״ (רא״ם); ״למענכם – בשביל כבודכם וכו׳״ (גו״א) – אבל גם תיבת ״בגללכם״ יש לפרש כן – וא״כ הו״ל לרש״י לשלול זה כאן, כבפנים.

בראשית מו, א - ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק

קד

רמז במארז"ל (יבמות יג, ב) "כל תיבה שצריכה ל' בתחילתה הטיל לה הכתוב ה' בסופה"

ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק.

בארה שבע, כמו לבאר שבע, ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה.

רש"י

כל[1] תיבה שצריכה ל' בתחלתה הטיל לה ה' בסופה.

כי[2] ציור [אות] ל' הוא ו' על גבי ד', באות ל' הו' הוא על **גבי**[3] הד', ובאות ה' הו' הוא **תחת** הד', וזהו שתיבה שצריכה ל' בתחלתה הטיל לה הכתוב ה' בסופה, שה' הוא תמורת ל'[4].

לקוטי לוי יצחק, הערות לזהר שמות–דברים עמוד כו

1) יבמות יג, ב.
2) מבאר הקשר המיוחד בין אות "ל" ובין אות "ה".
3) ראה ביאור הענין והקשר בין הב' אותיות "ה-ל" בתורת לוי יצחק, חידושים וביאורים בש"ס עמוד קסא.
4) ראה בפנים כאן בלקוטי לוי יצחק הביאור בזה בחסידות. ספר הערכים-חב"ד אותיות ז-ת עמוד קיד.

המשך ביאור למס' שבת ליום שישי עמ' ב

משנה

משנתנו מלמדת דינים נוספים בענין הכנת מאכל בהמה בשבת: **גּוֹרְפִין** את האבוס בשבת לנקותו מן העפרורית שבו **מִלִּפְנֵי הַפֶּטֶם** – מלפני השור שמפטמים אותו, שלא תתערב הפסולת שבאבוס עם התבן והשעורים שנותנים עבשיו לפניו ויקוץ במאכלו. **וּמְסַלְּקִין** את התבן שלפני השור **לְצִדָּדִין** כשהוא מרובה, **מִפְּנֵי הָרֵעִי** – שלא ידרסנו ברגליו ויטנפנו בצואתו, **דִּבְרֵי רַבִּי דּוֹסָא. וַחֲכָמִים אוֹסְרִין.**

נוֹטְלִין שעורין ותבן **מִלִּפְנֵי בְהֵמָה זוֹ, וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְהֵמָה זוֹ בַּשַּׁבָּת,** ואין אומרים שמטלטל דבר שאינו ראוי, ואסור משום טלטול שלא לצורך, אלא ראוי הוא, משום שאין בהמה קצה במאכל הניטל מלפני חבירתה.

גמרא

שנינו במשנה: גורפים את העפרורית מן האבוס מלפני השור שמפטמים אותו, ומסלקים את התבן שלפני השור לצדדים כשהוא מרובה, שלא יטנפנו בצואה, דברי רבי דוסא, וחכמים אוסרים. הגמרא תבאר באיזה דין נחלקו חכמים על רבי דוסא: **אִיבַּעְיָא לְהוּ** – הסתפקו בני הישיבה, האם **רַבָּנַן אַרִישָׁא פְּלִיגִי** – רבנן נחלקו על הרישא שהתיר רבי דוסא לגרוף את העפרורית, והם סוברים שאסור לגרפה, משום שפעמים שהאבוס של קרקע, וכשגורף את העפרורית מתכוין להשוות את הגומות שבקרקע כדי שלא יפלו השעורים לתוכן. **אוֹ אַסֵּיפָא פְּלִיגִי** – או שרבנן נחלקו על הסיפא שהתיר רבי דוסא לסלק את התבן לצדדים שלא יטנפנו השור, והם סוברים שאסור לסלקו, שכבר יש בו חלק שנמאס ואינו ראוי למאכל השור, ואסור לטלטלו. **אוֹ אַתַּרְוַיְיהוּ פְּלִיגִי** – או שנחלקו בשניהם, בין ברישא ובין בסיפא.

תָּא שְׁמַע בוא ושמע ראיה לפשוט הספק מברייתא, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **וַחֲכָמִים אוֹסְרִים, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה** – בין עפרורית שבאבוס שלפני הפטם ובין תבן שלפני הפטם, **לֹא יְסַלְּקֶנּוּ לְצִדָּדִין.** הרי שרבנן נחלקו בין ברישא ובין בסיפא.

הגמרא מבארת במה נחלקו רבי דוסא וחכמים בדין הראשון: **אָמַר רַב חִסְדָּא, מַחֲלוֹקֶת** רבי דוסא וחכמים היא דווקא **בְּאֵיבוּם שֶׁל קַרְקַע,** ונחלקו אם גזרו שמא ישוה גומות, **אֲבָל בְּאֵיבוּם שֶׁל כְּלִי,** שאין בו חשש של השוואת גומות, **לִדְבְרֵי הַכֹּל מוּתָּר** לגרפו.

מקשה הגמרא: **וְאֵיבוּם שֶׁל קַרְקַע מִי אִיכָּא לְמַאן דְּשָׁרֵי** – האם יש מי שמתיר לגרפו, **הָא קָא מַשְׁוֵי גּוּמּוֹת** – הרי ודאי יש לגזור שמא ישוה גומות. מתרצת הגמרא, **אֶלָּא אִי אִיתְּמַר הָכִי אִיתְּמַר** – אלא מה שנאמר בשם רב חסדא בביאור המחלוקת של רבי דוסא וחכמים, כך נאמר, **אָמַר רַב חִסְדָּא, מַחֲלוֹקֶת** רבי דוסא וחכמים היא דווקא **בְּאֵיבוּם שֶׁל כְּלִי,** שרבי דוסא מתיר לגרפו כיון שאין בו חשש של השוואת גומות, וחכמים אוסרים משום גזירה שמא יבוא לגרוף איבוס של קרקע, **אֲבָל בְּאֵיבוּם שֶׁל קַרְקַע לִדְבְרֵי הַכֹּל אָסוּר** לגרוף את העפרורית, שמא ישוה גומות.

שנינו במשנה: **וְנוֹטְלִין** שעורים ותבן **מִלִּפְנֵי בְהֵמָה** זו ונותנים לפני בהמה אחרת בשבת. הגמרא מביאה שתי ברייתות בענין זה ומבארת אותם: **תָּנָא חֲדָא** – שנינו בברייתא אחת, **נוֹטְלִין** שעורים ותבן **מִלִּפְנֵי בְהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפֶה, וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע. וְתַנְיָא אִידָךְ** – ושנינו בברייתא אחרת, **נוֹטְלִין מִלִּפְנֵי בְהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע, וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפֶה.**

אָמַר אַבָּיֵי, אִידִי וְאִידִי – זו וזו, כלומר בין הברייתא הראשונה ובין הברייתא השניה סוברת, **שִׁמְּקַמֵּי חֲמָרָא לְקַמֵּי תּוֹרָא שָׁקְלִינַן** – נוטלים שעורים ותבן מלפני החמור ונותנים לפני השור, **וּמִקַּמֵּי תּוֹרָא לְקַמֵּי חֲמָרָא לָא שָׁקְלִינַן** – אין נוטלים שעורים ותבן מלפני השור כדי ליתנם לפני החמור, אלא שבברייתא הראשונה קראו לפה החמור 'יפה' ולפה הפרה 'רע' ובברייתא השניה להיפוך, **וְהָא דְּקָתָנֵי** – ומה ששנינו בברייתא הראשונה 'נוֹטֵל מִלִּפְנֵי בְהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפֶה', היינו משום שמדובר **בַּחֲמוֹר,** וקראו לפיו יפה משום **דְּלֵית לֵיהּ** רִירֵי – שאינו מטיל רירים במאכלו, והאוכל שלפניו אינו נמאס וראוי לתיתו לפני השור, ומה ששנינו באותה ברייתא 'וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע' היינו משום שמדובר **בְּפָרָה,**

א, יב – איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם

א. במדרש ילקוט (ילקוט שמעוני ישעי' שפט) איתא וז"ל איכה אשא לבדי (דברים א, יב) משל למטרונה שהי' לה ג' שושבינין אחד ראה אותה בשלוותה, ואחד ראה אותה בפחזותה, אחד ראה אותה בניוולה, כך משה ראה את ישראל בשלותן ואמר איכה אשא לבדי, ישעי' ראה אותם בפחזותן ואמר (ישעי' א, כא) איכה היתה לזונה, ירמי' ראה אותן בניוולן ואמר איכה ישבה בדד ע"כ. ובמדרש רבה (איכה רבה פ"א סי' א') הנוסחה שלשה נתנבאו בלשון איכה, עיין שם.

וקשה מה שאמר ג' נתנבאו בלשון איכה וכו', דמאחר דלא ראי זה כראי זה, דבבחינה שראה זה אותם לא ראה אותם חבירו, אין להבין למה באמת אמרו לשון אחד. ועוד לפי הנוסחא דג' נתנבאו בלשון איכה מה שייכא נביאות מה שבעיניהם ראו הנהגת דורם דעל מה שראה בעיניהם אמר כל אחד דבריו ואין צריך לזה נבואה.

אמנם אפשר לבאר הענין על פי מדרש איכה רבתי (איכה רבה פתיחתא ד) רבי אבהו פתח והמה כאדם עברו ברית (הושע ו, ז) זהו אדם הראשון אמר הקב"ה אדם הכנסתיו לגן עדן וצויתיו ועבר עליהם ודנתי אותו בגירושין ובשילוחין וקוננתי עליו איכה, אף אתכם הכנסתי לארץ ישראל וכו' וקוננתי עליכם איכה ישבה וכו' ע"ש.

ולכאורה קשה מה מלמדים בזה מי לא ידע את זאת דאדם הראשון הכניס לגן עדן וכו' ואת ישראל הכניס לארץ ישראל ואין אנו צריכים ללמוד אחד מחבירו זה מפורש להדיא כמו זה, אבל נראה דבא ללמדינו דסיבה אחת לשניהם שחטאו על ידי שנתגאו מרוב טובה ובעטו בו דכמו שהכניס את אדם הראשון לגן עדן וכו' כך הכניס את ישראל לארץ טובה כגן ה', כאן וכאן קונין בלשון איכה לומר ששלוותן גרמה להם שחטאו ואחר כך נתנוולו.

וזה שאמר שלשה התנבאו בלשון איכה:

דמשה רבינו ראה אותם בשלוותן שצפה בנבואה מה יגיע עליהם על ידי אותה השלוה, דהיינו שמתוך כך יהיו לזונה, כמשל מי שיש לו בן יחידי רחצו והלבישו תלה לו כיס של זהב והשיבו בשוק של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (ברכות לב, א), ולכך על ידי נבואה אמר איכה אשא, דבמלת איכה נתנבא משה על של ישעי' דמן שלוותן שראה אותם בה משה רבינו יגיע מזה נזק שיעמוד ישעי' ויאמר אליהם איכה היתה לזונה, שעל ידי רוב טוב ישכחו את ה' וילכו אחר שרירות לבם ויהיו לזונה, לזונה דייקא, לרמוז על משל הנ"ל שהושיבו בשוק של זונות.

וישעי' שראה אותם בפחזותן לאחר שכבר בעטו בהקב"ה ונתקיימה נבואת משה רבינו הנ"ל אמר הוא איכה היתה לזונה, נתנבא גם כן במלת איכה לרמוז על איכה ישבה בדד שאמר ירמי', לרמוז על שעוונתם אלו יגרם להם חורבן ועל ידי כן עתיד ירמי' לקונן עליהם איכה.

וירמי' לאחר שנתקיים נבואת ישעי' ונחרב בית המקדש בעוונותינו הרבים, אמר איכה ישבה בדד, רמז במלת איכה על של משה רבינו לומר שמתוך הצרה גדולה והחורבן יחזרו בתשובה ויתחרטו ואז יש להם תקנה שיחזרו לארץ ישראל, והיינו שאמר לשון איכה להורות שיחזור עוד חלילה וישובו לאותו מעלה שהיו בימי משה לאחר שיעשו תשובה.

והוא מה שאמרו רז"ל (יבמות מז, א-ב) דישראל אינם יכולים לקבל לא רוב טובה ולא רוב פורענות, כי ברוב טוב וישמן ישורון ויבעט (דברים לב, טו) כמו שנתנבא משה רבינו, ועל ידי רוב פורענות שאינם יכולים לסבול עושים תשובה וחוזרים ומקבלן ומושיבן על אדמתן כמו שהיו בימים קדמוניות בימי משה, הרי כל אחד נתנבא על העתיד.

זרע ברך

ב. מדרש אגדה ג' נתנבאו בלשון איכה, אפשר עוד [לפרש] דהוצרך למשל דהנה ע"פ (הושע ו, ז) והמה כאדם עברו ברית, אמרו ז"ל (פתיחתא דאיכה רבה ד) אמר הקב"ה לאדם הושבתיו בגן עדן וציויתיו ועבר וגרשתיו וקוננתי איכה[1] ולישראל כן, וכדי שלא תאמר דישראל יהי' סופם כאדם שלא שב לזה אמר משל למטרונה שהיא אשה ואי אפשר לגרשה מכמה טעמים והיו לה ג' שושבינין דהשושבינין בעת חופתה, וג' אלה משה ישעי' ירמי' נחשבין בעת חופתה להיות שעתיד לחזור כמו שהיא מטרונה, משה בשלותה ישעי' בפחזותה, והול"ל קרי' נאמנה איכה היתה לזונה הול"ל[2] אבל אמר היתה לשעבר ולא היא ורמז אחר איכה היתה לזונה אני בטוח קרי' נאמנה שתחזור המטרונה כקדם, וירמי' בעידן עקתא אמר היתה כאלמנה ולא אלמנה לפי שעתיד לחזור אלי', והיינו ג' שושבינין שכולם רומזים שלותה ואינו כאדם הראשון שנתגרש עד מותו אבל ישראל מטרונה.

חדרי בטן

---

1) ז"ל המדרש שם: וקוננתי עליו איכה שנאמר ויאמר לו איכה, איכה כתיב, אף בניו הכנסתי אותם לארץ ישראל שנאמר וכו' וצויתם שנאמר וכו' ועברו על ציוויי שנאמר וכו' ודנתי אותם בגירושין וכו' וקוננתי עליהם איכה ישבה בדד.

2) הלשון מגומגם קצת, וז"ל בנחל אשכול ריש איכה, והול"ל איכה קרי' היתה נאמנה היא לזונה.

◆ יום ראשון כ"ז תמוז ◆

א (א) **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב:**

א אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא דִּי מַלִּיל מֹשֶׁה עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא אוֹכַח יָתְהוֹן עַל דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא וְעַל דְּאַרְגִּיזוּ בְּמֵישְׁרָא לְקֳבֵל יַם סוּף בְּפָארָן דְּאִתַּפְּלוּ עַל מַנָּא וּבַחֲצֵרוֹת דְּאַרְגִּיזוּ עַל בִּשְׁרָא וְעַל דַּעֲבָדוּ עֵגֶל דְּדָהָב:

רש"י◄ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים•** (ספרי) לְפִי שֶׁהֵן דִּבְרֵי תוֹכָחוֹת[א], וּמְנָה כָּאן כָּל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁהִכְעִיסוּ לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּהֶן, לְפִיכָךְ סָתַם אֶת הַדְּבָרִים וְהִזְכִּירָן בְּרֶמֶז[ב] מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. **אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל•** אִלּוּ הוֹכִיחַ מִקְצָתָן, הָיוּ אֵלּוּ שֶׁבַּשּׁוּק אוֹמְרִים: אַתֶּם הֱיִיתֶם שׁוֹמְעִים מִבֶּן עַמְרָם וְלֹא הֲשִׁיבוֹתֶם דָּבָר מִכָּךְ וְכָךְ! אִלּוּ הָיֵינוּ שָׁם, הָיִינוּ מְשִׁיבִין אוֹתוֹ; לָכֵן כִּנְּסָם כֻּלָּם וְאָמַר לָהֶם: חֲרֵי כֵּלְכֶם כָּאן, כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּשׁוּבָה, יָשִׁיב. **בַּמִּדְבָּר•** לֹא בַּמִּדְבָּר הָיוּ אֶלָּא בְּעַרְבוֹת מוֹאָב, וּמַהוּ "בַּמִּדְבָּר"? אֶלָּא בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁהִכְעִיסוּהוּ[ג] בַּמִּדְבָּר, שֶׁאָמְרוּ: (שמות טז ג) "מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ וְגוֹ'". **בָּעֲרָבָה•** בִּשְׁבִיל הָעֲרָבָה[ד], שֶׁחָטְאוּ בְּ'בַעַל פְּעוֹר' בַּשִּׁטִּים, בְּעַרְבוֹת מוֹאָב. **מוֹל סוּף•** עַל מַה שֶּׁהִמְרוּ בְּיַם־סוּף בְּבוֹאָם לְיַם־סוּף, שֶׁאָמְרוּ (שם יד יא): "הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם"? וְכֵן בְּנִסְעָם מִתּוֹךְ הַיָּם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים קו ז): "וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף", כִּדְאִיתָא בַּ'עֲרָכִין' (טו). **בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן•** אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: חָזַרְנוּ עַל כָּל הַמִּקְרָא וְלֹא מָצִינוּ מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ תֹּפֶל וְלָבָן, אֶלָּא הוֹכִיחָן עַל הַדְּבָרִים שֶׁתָּפְלוּ עַל הַמָּן שֶׁהוּא לָבָן[ה], שֶׁאָמְרוּ (במדבר כא ה): "וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל", וְעַל מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן[ו] עַל־יְדֵי הַמְּרַגְּלִים. **וַחֲצֵרֹת•** בְּמַחְלָקְתּוֹ שֶׁל

שפתי חכמים

א (א) **א** דַּהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'וְיִדַּבֵּר מֹשֶׁה אֶל כָּל' וגו', וּמְתָרֵץ לְפִי שֶׁהֵם דִּבְרֵי כו'. רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דְּהָא בְּלַאו הָכִי צָרִיךְ לְתָרֵץ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר כָּאן 'בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה' וגו', לָמָּה לֹא מְפָרֵשׁ בְּהָדְיָא הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעָשׂוּ שָׁם, אֶלָּא עַל כָּרְחָךְ צָרִיךְ לוֹמַר לְפִי שֶׁהֵן דִּבְרֵי תוֹכֵחוֹת, וּמְנָה וכו', לְכָךְ סָתַם הַדְּבָרִים וְהִזְכִּירָן בְּרֶמֶז, לְפִי שֶׁהִזְכִּיר כָּל הַהַכְעָסוֹת בְּיַחַד לְכָךְ לֹא הוֹכִיחָם בְּפֵירוּשׁ, אֲבָל אִם הָיָה מוֹכִיחָן עַל הַכַּעְסָה אַחַת הָיָה מַזְכִּירָהּ בְּפֵירוּשׁ, כִּי אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא, וְאֵין בּוֹשֶׁת כָּל כָּךְ, וּלְכָךְ נֶאֱמַר גַּם כֵּן 'הַדְּבָרִים', דְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר 'דְּבָרִים' אֵינָן אֶלָּא דִּבְרֵי תוֹכֵחוֹת כִּדְפֵירֵשׁ רַשִׁ"י בְּרֵישׁ סֵפֶר קֹהֶלֶת, וְשָׁם מֵבִיא רְאָיָה מ'אֵלֶּה הַדְּבָרִים' דִּכְתִיב כָּאן, וְאָב לְכָלָּן 'וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם' וגו'. כְּתַב הָרְאֵ"ם, וְיֵשׁ לִתְמוֹהַּ, אִם פֵּירוּשׁ 'אֵלֶּה הַדְּבָרִים' הוּא דִּבְרֵי תוֹכֵחוֹת, הֵיאָךְ כָּתַב אַחַר זֶה 'כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'', וְהָא הַתּוֹכֵחוֹת לֹא הָיָה אֶלָּא מִפִּי עַצְמוֹ. וְשֶׁמָּא יֵשׁ לוֹמַר שֶׁהָיוּ בִּרְשׁוּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ מִפִּי עַצְמוֹ, וְעַל הַנְּתִינַת רְשׁוּת נֶאֱמַר 'כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'' וגו', אִי נַמִּי צִוָּהוּ לְהוֹכִיחַ, וּמַה שֶּׁהוֹכִיחָן סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ זֶה עָשָׂה מִפִּי עַצְמוֹ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְלִי נִרְאֶה, 'בְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה'' וגו' לֹא קָאֵי עַל הַתּוֹכֵחוֹת אֶלָּא עַל הַמִּצְוֹת בִּכְלָל נֶאֱמַר, דְּהַיְינוּ מִשְׁנֵה תוֹרָה, וּשְׁנֵי דְּבָרִים נַעֲשׂוּ בְּמַה שֶּׁהוֹכִיחַ אוֹתָן מִפִּי עַצְמוֹ וְגַם בֵּאֵר לָהֶם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, וּכְמוֹ שֶׁמְּפָרֵשׁ וְהוֹלֵךְ:

ב וְאִם תֹּאמַר, וְהָא אַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הָעֲוֹנוֹת בְּפֵירוּשׁ, עָוֹן מְרַגְּלִים, כִּדְכְתִיב 'וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם' וגו', וְגַם שְׁאָר דְּבָרִים שֶׁהִכְעִיסוּ לְפָנָיו מָנָה כָּאן בְּפָרָשָׁה זוֹ. וְיֵשׁ לוֹמַר דִּלְכָךְ נָקַט רַשִׁ"י כָּאן 'וּמְנָה כָּאן כָּל הַמְּקוֹמוֹת', רְצוֹנוֹ לוֹמַר דְּכָאן מָנָה כָּל הַמְּקוֹמוֹת בְּרֶמֶז, כִּדְפֵירֵשְׁתִּי לְעֵיל: **ג** וְכֵן תִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס 'דְּחָבוּ בְּמַדְבְּרָא' וכו'. כְּתַב הָרְאֵ"ם, וּתְמֵהַנִי מְאֹד הֵיאָךְ יְפָרֵשׁ מִלַּת 'אֵלֶּה' הָאָמוּר פֹּה עַל הָרְמוּז אֵלָיו, וַהֲלֹא לֹא נִתְפָּרְשׁוּ פֹּה אֶלָּא הַמְּקוֹמוֹת שֶׁהִכְעִיסוּ בִּלְבָד, אֲבָל הַדְּבָרִים שֶׁדִּבֵּר לָהֶם בַּעֲבוּרָם לֹא הִזְכִּירָם כְּלָל וכו'. וּבֶאֱמֶת אֵינִי יוֹדֵעַ מַה תְּמִיהָה זוֹ עַל רַשִׁ"י זְכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה, דְּהָא הוּא פֵּירֵשׁ 'אֵלֶּה הַדְּבָרִים' 'אֵלֶּה דִּבְרֵי תוֹכֵחוֹת', וּמִלַּת 'הַדְּבָרִים' הִיא דִּבְרֵי תוֹכֵחוֹת, וְהָוֵי כְּאִלּוּ נֶאֱמַר 'אֵלֶּה הַתּוֹכֵחוֹת אֲשֶׁר הוֹכִיחַ מֹשֶׁה אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן' עַל מַה שֶּׁחָטְאוּ בַּמִּדְבָּר וכו', בִּשְׁלָמָא תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם עַל מִלַּת 'הַדְּבָרִים' 'אִלֵּין פִּתְגָמַיָּא' וכו' וְלֹא תִּרְגֵּם 'אִלֵּין תּוֹכֵחוֹת דִּי מַלִּיל' וכו' הוּצְרַךְ לְהוֹסִיף 'אוֹכַח יָתְהוֹן' כו', אֲבָל רַשִׁ"י שֶׁפֵּירֵשׁ 'הַדְּבָרִים' 'תּוֹכֵחוֹת', מַה לִּי לַהוֹסָפָה הַזֹּאת שֶׁהוֹסִיף הַתַּרְגּוּם, וְדִבְרֵי רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה הֵם נְכוֹחִים וִישָׁרִים: **ד** דְּאֵין לוֹמַר דִּמְקוֹם הַחֲנִיָּה נִקְרָא 'עֲרָבָה' כִּדְכְתִיב לְעֵיל בְּפָרָשַׁת מַסְעֵי 'וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבוֹת מוֹאָב', דְּאִם כֵּן הֲוָה לֵיהּ לְמִכְתַּב 'בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בָּעֲרָבָה בַּמִּדְבָּר': **ה** שֶׁ'תָּפְלוּ' לְשׁוֹן נִדְבָּק, [כְּמוֹ 'טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים', לְשׁוֹן חִבּוּר (אנגיקלפ"ט) רַשִׁ"י בְּתְהִלִּים], כְּלוֹמַר הָיוּ מְרִיבִין עַל הַמָּן: **ו** אֵין לְהַקְשׁוֹת לָמָּה לֹא פֵּירֵשׁ זֶה קוֹדֶם שֶׁפֵּירֵשׁ תֹּפֶל וְלָבָן כְּסֵדֶר הַמִּקְרָא, דְּיֵשׁ לוֹמַר דִּלְעֵיל הָיֵיתִי אוֹמֵר דְּכָךְ פֵּירוּשׁוֹ שֶׁל מִקְרָא: 'מוֹל סוּף', וְאֵיזֶה מָקוֹם הוּא נִקְרָא 'מוֹל סוּף', וּמְפָרֵשׁ 'בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל וְלָבָן', אֲבָל כֵּיוָן שֶׁפֵּירֵשׁ רַשִׁ"י דְּ'תֹּפֶל' וְ'לָבָן' לַאו שְׁמוֹת מְקוֹמוֹת הֵן, אִם כֵּן מַה פֵּירוּשׁ שֶׁל פָּארָן, וּמְתָרֵץ וְעַל מַה כו'.

קֹרַח[ז] (ספרי). דָּבָר אַחֵר[ח], אָמַר לָהֶם: הָיָה לָכֶם לִלְמֹד מִמַּה שֶּׁעָשִׂיתִי לְמִרְיָם בַּחֲצֵרוֹת בִּשְׁבִיל לָשׁוֹן הָרָע, וְאַתֶּם נִדְבַּרְתֶּם[ט] בַּמָּקוֹם. וְדֵי זָהָב • הוֹכִיחָן עַל הָעֵגֶל שֶׁעָשׂוּ בִּשְׁבִיל רֹב זָהָב שֶׁהָיָה לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ב ט): "וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהֶם וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל".

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (על־פי לקוטי־שיחות כרך יד פרשת דברים)

כְּלָלוּת עִנְיָן "בֵּין הַמְּצָרִים" הוּא שֶׁהַזְּמַן עַצְמוֹ "מוֹכִיחַ" אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמְלַמְּדֵנוּ פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י בְּרֹאשׁ וּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה שֶׁגַּם בַּ"תּוֹכֵחָה" נִזְהָר הַקָּבָּ"ה בִּכְבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּי תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בַּ"תּוֹכֵחָה" וְהַיְרִידָה שֶׁל הַגָּלוּת הִיא בִּשְׁבִיל הָעֲלִיָּה, לְגַדֵּל "כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל", וְלָכֵן מוּבָן שֶׁגַּם בְּעֵת הַגָּלוּת (הַ"תּוֹכֵחָה") גּוּפָא, נִיכָּר "כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל" (כַּנַּ"ל בְּפֵירוּשׁ רַשִׁ"י).

אֶחָד הָעִנְיָנִים שֶׁמּוּדְגָּשׁ בּוֹ "כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל" גַּם בְּעֵת הַגָּלוּת **גּוּפָא**, הוּא מַה שֶׁכָּתוּב בִּתְחִלַּת מְגִילַת אֵיכָה: "אֵיכָה יָשְׁבָה **בָדָד** וְגוֹ'" – שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה גַּם מִדָּה טוֹבָה, וְהוּא מַה שֶׁכָּתוּב "עַם לְבָדָד יִשְׁכּוֹן וּבַגּוֹיִם לֹא יִתְחַשָּׁב", שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵינָם מִתְעָרְבִים עִם אוּמוֹת הָעוֹלָם, וּכְמַאֲמַר רַז"ל "הַשָּׁמָן אֵינוֹ מִתְעָרֵב אֶלָּא עוֹמֵד, כָּךְ יִשְׂרָאֵל אֵינָם מִתְעָרְבִים עִם הָעַכּוּ"ם".

וּמִצַּד **מַעֲלָה** זוּ שֶׁבְּ"אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד", שֶׁאֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתְעָרְבִים עִם הָאוּמוֹת, נִזְכָּה שֶׁ**יִּתְגַּלֶּה** "כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל" בְּגָלוּי, בְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁגַּם הוּא נִרְמָז בְּפָסוּק זֶה, שֶׁיִּבָּנֶה בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וּבַעֲגָלָא דִּיתָן.

(ב) אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ:

ב מַהֲלַךְ חַד עֲשַׂר יוֹמִין מֵחֹרֵב אֹרַח טוּרָא דְשֵׂעִיר עַד רְקַם גֵּיאָה:

רש"י ◄ **אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב •** אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: רְאוּ מַה שֶּׁגִּרַמְתֶּם: אֵין לָכֶם דֶּרֶךְ קְצָרָה מֵחֹרֵב לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ כְּדֶרֶךְ הַר שֵׂעִיר, וְאַף הוּא מַהֲלַךְ י"א יוֹם, וְאַתֶּם הֲלַכְתֶּם אוֹתוֹ בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים, שֶׁהֲרֵי בְּעֶשְׂרִים בְּאִיָּר נָסְעוּ מֵחֹרֵב, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י יא): "וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ וְגוֹ'", (תענית כט) וּבְכ"ט בְּסִיוָן שָׁלְחוּ אֶת הַמְּרַגְּלִים מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ. צֵא מֵהֶם שְׁלֹשִׁים יוֹם שֶׁעָשׂוּ בְּקִבְרוֹת הַתַּאֲוָה, שֶׁאָכְלוּ הַבָּשָׂר חֹדֶשׁ יָמִים, וְשִׁבְעָה יָמִים שֶׁעָשׂוּ בַּחֲצֵרוֹת לְהִסָּגֵר שָׁם מִרְיָם, נִמְצָא, בְּג' יָמִים הָלְכוּ כָּל אוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ, וְכָל־כָּךְ הָיְתָה שְׁכִינָה מִתְלַבֶּטֶת[כ] בִּשְׁבִילְכֶם לְמַהֵר בִּיאַתְכֶם לָאָרֶץ, וּבִשְׁבִיל שֶׁקִּלְקַלְתֶּם הֵסֵב אֶתְכֶם סְבִיבוֹת הַר שֵׂעִיר אַרְבָּעִים שָׁנָה.

שפתי חכמים

אֲבָל הַלָּשׁוֹן שֶׁל 'בֵּין' אֵינוֹ מִתְיַיֵּשֵׁב שִׁפּוּר: **ז** כָּאן מִשְּׁמַע דְּמַחֲלוּקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח הָיְתָה קוֹדֶם שִׁילּוּחַ מְרַגְּלִים, דְּהָא כְּתִיב 'וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן', וּכְתִיב אַחַר כָּךְ 'שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים', וּמִדִּכְתִיב כָּאן 'חֲצֵרוֹת' וּפֵירֵשׁ רַשִׁ"י מַחֲלוּקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח, שְׁמַע מִינָּהּ מִקּוֹדֶם שֶׁבָּאוּ לְמִדְבַּר פָּארָן כְּבָר הָיָה מַחֲלוּקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח בַּחֲצֵרוֹת. וְעַיֵּין בְּפָרָשַׁת קֹרַח עַל פָּסוּק 'וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה' וגו': **ח** דְּקָשֶׁה לְטַעַם רִאשׁוֹן, דְּהָא מַחֲלוּקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח אֵינוֹ מְפוֹרָשׁ בַּקְּרָא שֶׁהָיָה בַּחֲצֵרוֹת, לָכֵן פֵּירֵשׁ דָּבָר אַחֵר וכו'. וּלְטַעַם אַחֲרוֹן לְחוּד קָשֶׁה, דְּהָא לֹא יִהְיֶה 'וַחֲצֵרוֹת' דּוּמְיָא דְ'בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה', שֶׁהֵם מוֹרִים עַל הַמָּקוֹם שֶׁהִכְעִיסוּ לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּמִלַּת 'וַחֲצֵרוֹת' הִיא תּוֹכֵחָה שֶׁלֹּא לָמְדוּ מִמִּרְיָם וכו', אֲבָל לְפֵירוּשׁ רִאשׁוֹן 'וַחֲצֵרוֹת' לֹא בָּא לְהוֹרוֹת אֶלָּא עַל הַהַכְעָסָה שֶׁהִכְעִיסוּ בַּחֲצֵרוֹת, דְּאֵין לוֹמַר שֶׁהוֹכִיחַ אוֹתָן עַל חֵטְא מִרְיָם, דְּהָא לֹא מָנָה כָּאן אֶלָּא חֵטְא הָרַבִּים, מִשּׁוּם הָכִי צָרִיךְ נַמִּי לְטַעַם הָרִאשׁוֹן: **ט** פֵּירוּשׁ, נִדְבַּרְתֶּם 'כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ', כִּדְפֵירֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם. אִי נַמִּי כְּנֶגֶד הַמָּקוֹם שֶׁשִּׁבַּחַ אֶת הָאָרֶץ וְהֵם גִּנּוּהוּ. אַף עַל גַּב דְּתוֹכַחַת מְרַגְּלִים מִ'בֵּין פָּארָן' מַפִּיק לֵיה, מִכָּל מָקוֹם שִׁלּוּחַ מְרַגְּלִים לְחוּד וְלָשׁוֹן הָרָע שֶׁל מְרַגְּלִים לְחוּד שֶׁדִּבְּרוּ עַל הָאָרֶץ. גַּם יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁהַדִּבּוּר שֶׁדִּבְּרוּ נֶגֶד הַמָּקוֹם הוּא מַחֲלוּקְתּוֹ שֶׁל קֹרַח, וְאֵין בֵּין הַלָּשׁוֹן הָרִאשׁוֹן וְהָאַחֲרוֹן אֶלָּא שֶׁהָאַחֲרוֹן מְפָרֵשׁ שֶׁהוֹכִיחָם עַל שֶׁלֹּא לָקְחוּ מוּסָר מִמִּרְיָם שֶׁלָּקְתָה בִּשְׁבִיל שֶׁדִּבְּרָה בְּאָחִיהָ, וְהָרִאשׁוֹן פֵּירֵשׁ שֶׁהוֹכִיחָם עַל שֶׁהִכְעִיסוּ שָׁם הַמָּקוֹם בְּמַחֲלוֹקֶת. הָרְאֵ"ם: תורה ב

(ב) **י** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, וּבֵין הַכֹּל הוּא שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה יָמִים, דְּיוֹם שְׁלֹשִׁים נֶחְשָׁב מִן סוֹף שְׁלֹשִׁים וְגַם נֶחְשָׁב לִתְחִילַּת שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהֲרֵי בְּיוֹם שְׁלֹשִׁים נָסְעוּ מִשָּׁם, נִמְצָא דִּבְיוֹם שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה שָׁלְחוּ מְרַגְּלִים מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ, דְּהַיְינוּ בְּעֶשְׂרִים וְתִשְׁעָה בְּסִיוָן, עַיֵּין בְּרָא"ם בְּאוֹרָךְ: **כ** 'מִתְלַבֶּטֶת' פֵּירוּשׁ מְמַהֶרֶת: **ל** אֵין זֶה פֵּירוּשׁ 'וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה' כְּלוֹמַר 'אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחוֹרֵב דֶּרֶךְ הַר שֵׂעִיר' וְהֵם הָלְכוּ אוֹתוֹ בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה וְזֶה פֵּירוּשׁ 'וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה', אֶלָּא 'בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה' אַבַּתְרֵיהּ קָאֵי כְּמוֹ שֶׁפֵּירֵשׁ רַשִׁ"י 'מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הוֹכִיחָן' וכו', אֶלָּא מִקְרָא קָצָר הוּא וְהָוֶה כְּאִלּוּ כְּתִיב 'אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחוֹרֵב' וְאַתֶּם הֲלַכְתֶּם בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים בְּסִיּוּעַ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וּמִפְּנֵי שֶׁקִּלְקַלְתֶּם אִיחַרְתֶּם אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְאַחַר כָּךְ מַתְחִיל דִּבּוּר חָדָשׁ 'וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים וגו' דִּבֶּר מֹשֶׁה' וגו'. וְאֵין לְהַקְשׁוֹת דְּהָכָא מַשְׁמַע בִּשְׁבִיל חֵטְא הַמְרַגְּלִים עִכְּבוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וּבְפָרָשַׁת בְּהַעֲלוֹתְךָ פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י 'מִיּוֹם עַד שְׁלֹשָׁה יָמִים וכו' אֶלָּא שֶׁחָטְאוּ בַּמִּתְאוֹנְנִים', יֵשׁ לוֹמַר בִּשְׁבִיל חֵטְא

(ג) וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם:

ג וַהֲוָה בְּאַרְבְּעִין שְׁנִין בְּחַד עַשַׂר יַרְחָא בְּחַד לְיַרְחָא מַלִּיל מֹשֶׁה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל דִּי פַקִּיד יְיָ יָתֵהּ לְוָתְהוֹן:

רש"י◄ **וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ.** מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הוֹכִיחָן אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה. מִמִּי לָמַד? מִיַּעֲקֹב, שֶׁלֹּא הוֹכִיחַ אֶת בָּנָיו אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה, אָמַר: רְאוּבֵן בְּנִי, אֲנִי אוֹמֵר לְךָ, מִפְּנֵי מַה לֹּא הוֹכַחְתִּיךָ כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ? כְּדֵי שֶׁלֹּא תַּגִּיחֵנִי וְתֵלֵךְ וְתִדְבַּק בְּעֵשָׂו אָחִי. וּמִפְּנֵי אַרְבָּעָה דְּבָרִים אֵין מוֹכִיחִין אֶת הָאָדָם אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה[מ]: כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא מוֹכִיחוֹ וְחוֹזֵר וּמוֹכִיחוֹ[נ], וְשֶׁלֹּא יְהֵא חֲבֵרוֹ רוֹאֵהוּ וּמִתְבַּיֵּשׁ[ס] מִמֶּנּוּ וְכוּ' כִּדְאִיתָא בַּ'סִפְרֵי'. וְכֵן יְהוֹשֻׁעַ לֹא הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה. וְכֵן שְׁמוּאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (ש"א יב): "הִנְנִי, עֲנוּ בִי!". וְכֵן דָּוִד אֶת שְׁלֹמֹה בְּנוֹ (מ"א ב)◆.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (התוועדויות תשמ"ז חלק ד עמוד 176 – מתוך 'לקראת שבת')

גֶּדֶר הַתּוֹכֵחָה שֶׁבִּסְמִיכוּת לַמִּיתָה

וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גו'

מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הוֹכִיחָן אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה (א, ג. ובפירוש רש"י)

לִכְאוֹרָה צָרִיךְ־עִיּוּן, שֶׁהֲרֵי מֵאָז שֶׁהוֹצִיא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו־הַשָּׁלוֹם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, מָצִינוּ פְּעָמִים רַבּוֹת שֶׁנִּתַּן לָהֶם דִּבְרֵי תּוֹכֵחָה, וּמַהוּ שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י שֶׁ"לֹּא הוֹכִיחָן אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה"?

וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּנִשְׁתַּנּוּ דִּבְרֵי הַתּוֹכֵחָה שֶׁבְּפָרָשָׁתֵנוּ מִמַּה שֶׁהוֹכִיחָם מֹשֶׁה לִפְנֵי כֵן.

דְּהִנֵּה, בְּכָל הַפְּעָמִים שֶׁהוֹכִיחָם לִפְנֵי־זֶה, הָיָה זֶה בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, וְלָכֵן לֹא הָיְתָה זוֹ תּוֹכֵחָה גְּרִידָא, כִּי־אִם גַּם עַל־מְנָת לְאַפְרוּשֵׁי מֵאִסּוּרָא וְכִיּוֹצֵא בָּזֶה.

מַה־שֶּׁאֵין־כֵּן בַּנִּדּוֹן־דִּידַן, שֶׁהָיְתָה הַתּוֹכֵחָה עַל כָּל הַמְּאֹרָעוֹת הָרַבִּים שֶׁאֵרְעוּ בַּמִּדְבָּר, וְלֹא עַל חֵטְא שֶׁחָטְאוּ בּוֹ עַכְשָׁו, וּבִפְרָט שֶׁהַדְּבָרִים נֶאֱמְרוּ לֹא לַחוֹטְאִים עַצְמָם כִּי־אִם בִּפְנֵי בְּנֵיהֶם.

וְאִם־כֵּן הָיוּ הַדְּבָרִים דִּבְרֵי תּוֹכֵחָה בִּלְבַד, וְעַל־זֶה כָּתַב רַשִׁ"י שֶׁ"לֹּא הוֹכִיחָן אֶלָּא סָמוּךְ לַמִּיתָה".

(ד) אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי:

ד בָּתַר דִּמְחָא יָת סִיחוֹן מַלְכָּא דֶּאֱמֹרָאָה דְּיָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן וְיָת עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן דְּיָתֵב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי:

רש"י◄ **אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ.** אָמַר מֹשֶׁה: 'אִם אֲנִי מוֹכִיחָם קֹדֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ לְקָצַת הָאָרֶץ, יֹאמְרוּ: מַה לָּזֶה עָלֵינוּ? מַה הֵיטִיב לָנוּ[ע]? אֵינוֹ בָּא אֶלָּא לְקַנְתֵּר וְלִמְצֹא עִלָּה[פ], שֶׁאֵין בּוֹ כֹּחַ לְהַכְנִיסֵנוּ לָאָרֶץ'. לְפִיכָךְ הִמְתִּין עַד

שפתי חכמים

מִתְאוֹנְנִים נִתְעַכְּבוּ שְׁלֹשִׁים יוֹם, וּבִשְׁבִיל חֵטְא מְרַגְּלִים אַרְבָּעִים שָׁנָה: תורה ג

(ג) **מ** דְּאִם לֹא כֵּן מַאי נָפְקָא מִינָּהּ מָתַי הָיְתָה: **נ** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דְּאִם מוֹכִיחוֹ קוֹדֶם מִיתָתוֹ קָסָבַר אוֹכִיחוֹ הַיּוֹם מְעַט וּמָחָר מְעַט, דְּמַה לִּי לְהוֹכִיחוֹ הַכֹּל בְּפַעַם אַחַת, עֲדַיִן יֵשׁ לִי פְּנַאי לְהוֹכִיחוֹ לְמָחָר, וְשָׁמָּא יֹאמַר זֶה מִפְּנֵי אֵיזֶה שִׂנְאָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ עָלַי הוּא מוֹכִיחַ אוֹתִי תָּמִיד וְאִם כֵּן בּוֹעֵט בְּתוֹכַחְתּוֹ, מִשּׁוּם הָכִי יוֹכִיחַ אוֹתוֹ סָמוּךְ לְמִיתָה עַל כָּל מַעֲשָׂיו. וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן לָמָּה פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְעֵיל 'וּמִמִּי לָמַד מִיַּעֲקֹב' וכו', מְנָא לֵיהּ, דִּלְמָא מִסְּבָרָא דְּנַפְשֵׁיהּ עָשָׂה כֵּן, דְּמִפְּנֵי אַרְבָּעָה דְּבָרִים אֵין מוֹכִיחִין וכו'. וְיֵשׁ לוֹמַר דְּקָשֶׁה לְרַשִׁ"י, דְּהָא כָּל הַטְּעָמִים הַלָּלוּ אֵינָם שַׁיָּכִים הָכָא, דְּלֹא שַׁיָּךְ לוֹמַר שֶׁמָּא יַנִּיחֶנּוּ וַיֵּלֶךְ לוֹ, דְּאָנָה יֵלְכוּ, דְּהָא לֹא יְצָאוּ אֶלָּא לָבֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְגַם לֹא שַׁיָּךְ לְמֵימַר שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ, דְּהָא כָּל יִשְׂרָאֵל בְּיַחַד הָיָה מוֹכִיחַ, וּמַה שֶּׁהֵבִיא רַשִׁ"י וּמִפְּנֵי מָה וכו', הוּא מֵבִיא הַטַּעַם עַל יַעֲקֹב. וְאִם תֹּאמַר, וְהָא כְּתִיב 'הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ', וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י אֲפִילּוּ מֵאָה פְּעָמִים. וְיֵשׁ לוֹמַר, 'הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ' מְיַיְרֵי בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, וְ'שֶׁלֹּא יְהֵא מוֹכִיחוֹ וְחוֹזֵר וּמוֹכִיחוֹ' פֵּירוּשׁ שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה רַק כְּשֶׁעָשָׂה כְּבָר הַמַּעֲשֶׂה. מָצָאתִי: **ס** רָצָה לוֹמַר, כְּשֶׁפּוּגֵעַ בּוֹ אוֹתוֹ שֶׁהוֹכִיחוֹ, זֶה מִתְבַּיֵּשׁ מִמֶּנּוּ: תורה ד

(ד) **ע** רְצוֹנוֹ לְתָרֵץ, לָמָּה לִי לְמִכְתַּב 'אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ' כֵּיוָן שֶׁכְּתִיב 'וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה' וגו', אֶלָּא כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה כו'. וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן דִּלְמָא הָא דְּלֹא הוֹכִיחָן קוֹדֶם לָזֶה מִשּׁוּם שֶׁהִמְתִּין כו' כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ מַה הֵיטִיב. וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּאִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'וַיְהִי אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ אֶת סִיחוֹן וְעוֹג', וְלָמָּה כְּתִיב 'וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה', אֶלָּא לְלַמֵּד שֶׁלֹּא יוֹכִיחַ אֶלָּא סָמוּךְ לְמִיתָה, וּמִדְּכְתִיב 'אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ' שְׁמַע מִינָּהּ נַמִּי הָא דְּאָמַר מֹשֶׁה וכו': **פ** 'עִילָּה' רְצוֹנוֹ

שֶׁהִפִּיל סִיחוֹן וְעוֹג לִפְנֵיהֶם וְהוֹרִישָׁם אֶת אַרְצָם, וְאַחַר־כָּךְ הוֹכִיחָן. **סִיחוֹן וְגוֹ' אֲשֶׁר יוֹשֵׁב וְגוֹ'** • (ספרי) אִלּוּ לֹא הָיָה סִיחוֹן קָשֶׁה וְהָיָה שָׁרוּי בְּחֶשְׁבּוֹן, הָיָה קָשֶׁה, שֶׁהַמְּדִינָה קָשָׁה. וְאִלּוּ הָיְתָה עִיר אַחֶרֶת וְסִיחוֹן שָׁרוּי בְּתוֹכָהּ הָיְתָה קָשָׁה, שֶׁהַמֶּלֶךְ קָשֶׁה, עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה שֶׁהַמֶּלֶךְ קָשֶׁה וְהַמְּדִינָה קָשָׁה. **אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת** • הַמֶּלֶךְ קָשֶׁה וְהַמְּדִינָה קָשָׁה. **עַשְׁתָּרֹת** • הוּא לְשׁוֹן צוּקִין וְקָשִׁי, כְּמוֹ: "עַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם[ק]", וְעַשְׁתָּרוֹת זֶה הוּא עַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם[ר], שֶׁהָיוּ שָׁם רְפָאִים שֶׁהָכָּה אַמְרָפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד): "וַיַּכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם", וְעוֹג נִמְלַט מֵהֶם, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שם יג): "וַיָּבֹא הַפָּלִיט", וְאוֹמֵר (לקמן ג): "כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים". **בְּאֶדְרֶעִי** • שֵׁם[ש] הַמַּלְכוּת (צ"ל מקום המלחמה. הגר"א)◆

(ה) בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר:

ה בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא בְּאַרְעָא דְמוֹאָב שָׁרִי מֹשֶׁה פָּרֵשׁ יָת אוּלְפָּן אוֹרַיְתָא הָדָא לְמֵימָר:

רש"י◄ **הוֹאִיל** • הִתְחִילָה[ת], כְּמוֹ (בראשית יח): "הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי". **בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה** • בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן פֵּרְשָׁהּ לָהֶם[א].

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כרך ג עמ' 862)

הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן פֵּרְשָׁהּ לָהֶם (רש"י) יֵשׁ לִשְׁאֹל, מַדּוּעַ הָיָה צָרִךְ בְּתַרְגּוּם הַתּוֹרָה, וַהֲרֵי כָּל יִשְׂרָאֵל דִּבְּרוּ אָז לְשׁוֹן קֹדֶשׁ? וַאֲפִלּוּ אִם הָיָה בָּזֶה צֹרֶךְ, לָמָּה הָיָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עַצְמוֹ צָרִיךְ לְהִתְעַסֵּק בְּתַרְגּוּם זֶה? וְיֵשׁ לוֹמַר, דְּהִנֵּה לִפְנֵי חֵטְא דּוֹר הַפַּלְגָּה דִּבְּרוּ כֻּלָּם שָׂפָה אַחַת, לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְהַחֵטְא גָּרַם פֵּרוּד בָּעוֹלָם, שִׁבְעִים לָשׁוֹן, כַּאֲשֶׁר אִישׁ אֵינוֹ מֵבִין אֶת שְׂפַת רֵעֵהוּ. מוּבָן אִם כֵּן, שֶׁתַּרְגּוּם הַתּוֹרָה מִלְּשׁוֹן קֹדֶשׁ לְשִׁבְעִים לָשׁוֹן, מַשְׁמָעוּתוֹ – הַמְשָׁכַת אַחְדּוּת גַּם בִּמְקוֹם הַפֵּרוּד. וְזֶה הָיָה מָכְרָח לְהֵעָשׂוֹת עַל יְדֵי מֹשֶׁה דַּוְקָא, כִּי רַק הַ'גְּבוֹהַּ גָּבוֹהַּ בְּיוֹתֵר' יָכוֹל לָרֶדֶת עַד 'לְמַטָּה מַטָּה בְּיוֹתֵר'.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (על־פי לקוטי־שיחות כרך כד עמוד 1 ואילך – מתוך 'לקראת שבת')

גֹּדֶל הַקֹּשִׁי שֶׁבְּתַרְגּוּם הַתּוֹרָה

הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר:

בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן פֵּרְשָׁהּ לָהֶם (א, ה. ובפירוש רש"י)

אִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹפְרִים (פרק א הלכה ז): מַעֲשֶׂה בַּחֲמִשָּׁה זְקֵנִים שֶׁכָּתְבוּ לְתַלְמֵי הַמֶּלֶךְ אֶת הַתּוֹרָה יְוָנִית, וְהָיָה אוֹתוֹ הַיּוֹם קָשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, כַּיּוֹם שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָעֵגֶל, שֶׁלֹּא הָיְתָה הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לְהִתַּרְגֵּם כָּל צָרְכָּהּ.

וְלִכְאוֹרָה תָּמוּהַּ, הֲרֵי הַתּוֹרָה כְּבָר נִתַּרְגְּמָה וְנִתְפָּרְשָׁה בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וְאִם־כֵּן מַדּוּעַ תִּרְגּוּם הַתּוֹרָה לַ"יּוֹם שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָעֵגֶל"? וּבְיוֹתֵר תָּמוּהַּ הַטַּעַם "שֶׁלֹּא הָיְתָה הַתּוֹרָה יְכוֹלָה לְהִתַּרְגֵּם כָּל צָרְכָּהּ" אַחֲרֵי שֶׁכְּבָר נִתַּרְגְּמָה וְנִתְפָּרְשָׁה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן?

וְיֵשׁ לוֹמַר הַבֵּאוּר בָּזֶה, שֶׁדִּיְּקוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל וְכָתְבוּ שֶׁאוֹתוֹ הַיּוֹם הָיָה כְּ"יּוֹם שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָעֵגֶל" וְלֹא כָּתְבוּ כְּ"חֵטְא הָעֵגֶל" וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה. כִּי יוֹם שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָעֵגֶל, לֹא הָיָה קָשֶׁה מִצַּד־עַצְמוֹ, שֶׁהֲרֵי אַהֲרֹן אָמַר "חַג לַה' מָחָר" (תשא לב, ה), כִּי "בְּטוּחַ הָיָה שֶׁיָּבוֹא מֹשֶׁה וְיַעַבְדוּ אֶת הַמָּקוֹם" (פירוש רש"י שם), וְרַק שֶׁלְּפֹעַל בַּיּוֹם שֶׁלְּאַחֲרֵי־זֶה הִשְׁכִּימוּ (תשא לב, ו) וְחָטְאוּ לִפְנֵי שֶׁבָּא מֹשֶׁה, וְנִמְצָא שֶׁיּוֹם עֲשִׂיַּת הָעֵגֶל לֹא הָיָה "קָשֶׁה" מִצַּד־עַצְמוֹ, וְרַק שֶׁגָּרַם לְחֵטְא הָעֵגֶל לְאַחֲרֵי־זֶה.

וּכְמוֹ־כֵן תַּרְגּוּם הַתּוֹרָה אֵינוֹ "קָשֶׁה" מִצַּד־עַצְמוֹ, וּכְמוֹ שֶׁמְּצִינוּ שֶׁמֹּשֶׁה תִּרְגֵּם אֶת הַתּוֹרָה, אֶלָּא שֶׁיָּכוֹל לִגְרֹם לְעִנְיָן שְׁלִילִי, שֶׁיִּטְעוּ בַּהֲבָנַת הַתַּרְגּוּם, וּכְמוֹ שֶׁמְּצִינוּ (מסכת סופרים שם) שֶׁ"י"ג דְּבָרִים שִׁנּוּ בָּהּ", כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעֶה תַּלְמִי בַּהֲבָנַת הַתַּרְגּוּם. וְנִמְצָא שֶׁגַּם תַּרְגּוּם הַתּוֹרָה אֵינוֹ "קָשֶׁה" מִצַּד־עַצְמוֹ אֶלָּא שֶׁיָּכוֹל לָבוֹא מִזֶּה עִנְיָן שְׁלִילִי. וְקַל־לְהָבִין.

שפתי חכמים

לוֹמַר עֲלִילָה: **צ** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, לָמָּה לֵיהּ לְמִכְתַּב 'אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן', לָמָּה לֵיהּ לְהַזְכִּיר מְקוֹמוֹתֵיהֶם: **ק** וְ'קַרְנַיִם' הוּא לְשׁוֹן קֶרֶן, כְּלוֹמַר חָזָק: **ר** כְּלוֹמַר, אַל תֹּאמַר מִנֶּלֵּיהּ דְּ'עַשְׁתָּרוֹת' זוֹ לְשׁוֹן צוּקִין, דִּלְמָא דַּוְקָא 'עַשְׁתָּרוֹת' קַרְנַיִם הוּא לְשׁוֹן צוּקִין, וְעַל זֶה פֵּרֵשׁ 'וְעַשְׁתָּרוֹת זוֹ הִיא עַשְׁתָּרוֹת קַרְנַיִם' דְּהָתָם, וְהָתָם נַמִּי כְּתִיב 'וַיָּבֹא הַפָּלִיט' זֶה עוֹג וכו': **ש** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, אִם יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרוֹת לֹא יוֹשֵׁב בְּאֶדְרֶעִי, לְכָךְ פֵּרֵשׁ שֵׁם הַמַּלְכוּת נִקְרָא 'אֶדְרֶעִי'. וְהָרְאֵ"ם פֵּרֵשׁ 'וּבְאֶדְרֶעִי' מִיבָּעֵי לֵיהּ: תורה ה

(ה) **ת** עַיֵּין בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא: **א** מִדִּכְתִיב כָּאן 'בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה', וּבְפָרָשַׁת כִּי תָבֹא כְּתִיב 'וְכָתַבְתָּ וגו' דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בַּאֵר הֵיטֵב', וְ'הֵיטֵב' מִתְגַּלְגֵּל בְּצֵירוּפוֹ שִׁבְעִים, ה' ה"י הי"ט הי"ט"ב: תורה ו

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (על־פי לקוטי־שיחות כרך לו עמוד 38 – מתוך 'לקראת שבת')

הצֹרֶךְ בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן

וַיְהִי בְּאֵרְבָּעִים שָׁנָה . . הוֹאִיל מֹשֶׁה בַּאֵר אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר:

בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן פֵּרְשָׁהּ לָהֶם (דברים א, ג־ה. ובפירוש רש"י)

לִכְאוֹרָה הַדָּבָר צָרִיךְ־עִיּוּן, לְשֵׁם מַה הָצְרַךְ מֹשֶׁה לְפָרֵשׁ אֶת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן?

יֵשׁ שֶׁכָּתְבוּ שֶׁ"מִּפְּנֵי שֶׁרָאָה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו־הַשָּׁלוֹם שֶׁיִּשְׂרָאֵל יִגְלוּ לִבֵּין שִׁבְעִים אֻמּוֹת, לְפִיכָךְ בֵּאֵר אוֹתָהּ בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן, שֶׁבְּאֵיזֶה מָקוֹם שֶׁיִּשְׂרָאֵל יָבוֹאוּ, יִלְמְדוּ בְּאוֹתוֹ לָשׁוֹן" (הובא באמרי שפר לפירוש רש"י תבא כז, ח).

אַךְ אֵין בָּזֶה יִשּׁוּב לְזֶה שֶׁהָצְרַךְ מֹשֶׁה בְּעַצְמוֹ לְלַמְּדָהּ לְכָל יִשְׂרָאֵל בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן, בְּעוֹד שֶׁרָבָּם כְּכֻלָּם לֹא הֵבִינוּ אֶת הַלְּשׁוֹנוֹת בָּהֶם פֵּרֵשׁ אֶת הַתּוֹרָה. וְדַחַק לוֹמַר שֶׁכָּל זֶה הוּא עֲבוּר הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים, כְּשֶׁיִּגְלוּ לְבֵין הָאֻמּוֹת, שֶׁהֲרֵי הָיוּ יְכוֹלִים לְתַרְגְּמָהּ לְאַחַר זְמַן, וְלֹא עַל־יְדֵי מֹשֶׁה דַּוְקָא.

וְיֵשׁ לְחַדֵּשׁ, שֶׁבָּזֶה נִפְעַל שֶׁתִּהְיֶה חָלוֹת גָּדֶר קְדֻשַּׁת הַתּוֹרָה גַּם בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן. דְּבְלַעֲדֵי זֹאת יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר, שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּתְּנָה תּוֹרָה בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, הֲרֵי קְדֻשַּׁת הַתּוֹרָה, וְגָדֶר לִמּוּד הַתּוֹרָה לֹא חָלִים כְּשֶׁלּוֹמֵד עִנְיְנֵי הַתּוֹרָה בִּלְשׁוֹנוֹת אֲחֵרִים.

וְלָכֵן הָיָה צוֹרֵךְ בִּפְעֻלָּה מְיֻחֶדֶת בְּחִדּוּשׁ קְדֻשַּׁת הַתּוֹרָה גַּם בְּשִׁבְעִים לָשׁוֹן (וְנִפְקָא־מִינַּהּ לַהֲלָכָה בָּזֶה – הָאִסּוּר לְדַבֵּר דִּבְרֵי תּוֹרָה בִּשְׁאָר לָשׁוֹן כְּשֶׁהוּא עֵרוֹם; חִיּוּב בִּרְכַּת הַתּוֹרָה כְּשֶׁמְּדַבֵּר בִּשְׁאָר לָשׁוֹן. וְעוֹד).

וְכֵיוָן שֶׁנִּתְּינַת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל הָיְתָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו־הַשָּׁלוֹם, הֲרֵי גַּם פְּעֻלַּת עִנְיָן זֶה, דְּחָלוֹת קְדֻשַּׁת הַתּוֹרָה עַל הַ'שִּׁבְעִים לָשׁוֹן', הָיְתָה עַל־יְדֵי שֶׁפֵּרֵשׁ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ בְּעַצְמוֹ אֶת הַתּוֹרָה לְשִׁבְעִים לָשׁוֹן בִּפְנֵי כָּל יִשְׂרָאֵל.

(ו) יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה:

ו יְיָ אֱלָהָנָא מַלִּיל עִמָּנָא בְּחוֹרֵב לְמֵימָר סַגִּי לְכוֹן דִּיתֶבְתּוּן בְּטוּרָא הָדֵין:

רש"י ◄ **רַב לָכֶם שֶׁבֶת** • כִּפְשׁוּטוֹ, וְיֵשׁ מִדְּרָשֵׁי אַגָּדָה: הִרְבֵּה גְּדֵלָה לָכֶם וְשָׂכָר עַל יְשִׁיבַתְכֶם בָּהָר הַזֶּה:

עֲשִׂיתֶם מִשְׁכָּן, מְנוֹרָה וְכֵלִים, קִבַּלְתֶּם תּוֹרָה, מִנִּיתֶם לָכֶם סַנְהֶדְרִין, שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כרך כד עמ' 18)

רַב לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה (א, ו) עַל הַפָּסוּק רַב לָכֶם בְּנֵי לֵוִי (קרח טז, ג) פֵּרֵשׁ רש"י: הִרְבֵּה יוֹתֵר מִדַּאי לְקַחְתֶּם לְעַצְמְכֶם גְּדֻלָּה. וְאַף כָּאן – יְשַׁבְתֶּם כְּבָר בָּהָר הַזֶּה הִרְבֵּה יוֹתֵר מִדַּאי. יֵשׁ כָּאן הוֹרָאָה כְּלָלִית בַּעֲבוֹדַת הָאָדָם לְקוֹנוֹ: אִם הוּא 'יוֹשֵׁב' בְּמָקוֹם אֶחָד, אִם הוּא נִשְׁאָר בְּאוֹתָהּ דַּרְגָּה בַּעֲבוֹדַת ה' וְאֵינוֹ מִתְקַדֵּם הָלְאָה, הִנֵּה אַף שֶׁהִיא דַּרְגָּה טוֹבָה וְנַעֲלֵית - הֲרֵי זֶה 'הִרְבֵּה יוֹתֵר מִדַּאי'. עָלָיו לִהְיוֹת 'מְהַלֵּךְ', תָּמִיד עָלָיו לִשְׁאֹף וְלָלֶכֶת מֵחַיִל אֶל חָיִל, בִּבְחִינַת מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ.

(ז) פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת:

ז אִתְפְּנוּ וְטוּלוּ לְכוֹן וְעוּלוּ לְטוּרָא דֶאֱמֹרָאָה וּלְכָל מָגִירוֹהִי בְּמֵישְׁרַיָּא בְּטוּרָא וּבִשְׁפֶלְתָּא וּבְדָרוֹמָא וּבִסְפַר יַמָּא אַרְעָא דִּכְנַעֲנָאָה וְלִבְנָן עַד נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא פְּרָת:

רש"י ◄ **פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם** • זוֹ דֶּרֶךְ עֶרֶד וְחָרְמָה. **וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי** • כְּמַשְׁמָעוֹ. **וְאֶל־כָּל־שְׁכֵנָיו** • עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהַר שֵׂעִיר. **בָּעֲרָבָה** • זֶה מִישׁוֹר שֶׁל יַעַר. **בָהָר** • זֶה הַר הַמֶּלֶךְ. **וּבַשְּׁפֵלָה** • זוֹ שְׁפֵלַת דָּרוֹם. **וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם** • אַשְׁקְלוֹן וְעַזָּה וְקֵסָרִי וְכוּ', כִּדְאִיתָא בַּ'סִּפְרֵי'. **עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל** • מִפְּנֵי שֶׁנִּזְכָּר עִם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, קוֹרְאוֹ גָּדוֹל, מְשַׁל הֶדְיוֹט אוֹמֵר: 'עֶבֶד מֶלֶךְ, מֶלֶךְ', 'הִדְבֵּק לְשַׁחֲרוֹ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ', (שבועות מז) 'קְרַב לְגַבֵּי דְּהִינָא וְאִדְּהַן'.

שפתי חכמים

(ו) **ב** 'רַב', זְמַן רַב: **ג** דִּלְפִשׁוּטוֹ קָשֶׁה, הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'דַּי לָכֶם שֶׁבֶת', לָמָּה כְּתִיב לְשׁוֹן 'רַב', לָכֵן פֵּירֵשׁ וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: תורה ז

(ז) **ד** יֵשׁ מַקְשִׁים, וְהָא כְּתִיב 'אַל תִּתְגֹּר בָּם מִלְּחָמָה' וגו'. וְשֶׁמָּא יֵשׁ לוֹמַר, אִלּוּ לֹא חָטְאוּ יִשְׂרָאֵל הָיָה נוֹתֵן לָהֶם אֶרֶץ עֲשָׂרָה עַמְּמִין כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם, וְהַחֵטְא גָּרְמָה לָהֶם שֶׁלֹּא נָתַן לָהֶם אֶלָּא אֶרֶץ שִׁבְעָה: **ה** רְצוֹנוֹ לְתָרֵץ, הָא נְהַר פְּרָת קָטָן הָיָה מִכֻּלָּם, דְּהָא בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית מוֹנֶה אוֹתוֹ בַּסּוֹף, כֵּן כָּתַב רַשִׁ"י פָּרָשַׁת לְךָ לְךָ: **ו** 'לִשְׁחָוּר', לְשֵׁר: **ז** פֵּירוּשׁ, קְרַב לְגַבֵּי מָשׁוּחַ בְּשֶׁמֶן וְגַם כֵּן תִּהְיֶה מָשׁוּחַ בִּבְגִיעָתְךָ בּוֹ, 'הִדְּשְׁנָה מֵחֵלֶב' תַּרְגּוּמוֹ 'אִדַּהֲנַת', כְּלוֹמַר אַף כָּאן הוֹאִיל וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל חֲשׁוּבָה גַּם נְהַר פְּרָת נַעֲשָׂה חָשׁוּב עִמָּהּ: תורה ח

(ח) רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ וִרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם:

ח חֲזֵי דִּיהָבִית קֳדָמֵיכוֹן יָת אַרְעָא עוּלוּ וְאַחֲסִינוּ יָת אַרְעָא דִּי קַיֵּם יְיָ לַאֲבָהָתְכוֹן לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לְמִתַּן לְהוֹן וּלְבָנֵיהוֹן בַּתְרֵיהוֹן:

רש"י ◄ **רְאֵה נָתַתִּי • בְּעֵינֵיכֶם אַתֶּם רוֹאִים, אֵינִי אוֹמֵר לָכֶם מֵאֹמֶד וּמִשְּׁמוּעָה. בֹּאוּ וִרְשׁוּ •** אֵין מְעַרְעֵר בַּדָּבָר[ח], וְאֵינְכֶם צְרִיכִים לְמִלְחָמָה. אִלּוּ לֹא שָׁלְחוּ מְרַגְּלִים, לֹא הָיוּ צְרִיכִין לִכְלֵי זַיִן. **לַאֲבֹתֵיכֶם • לָמָּה** הִזְכִּיר שׁוּב לְאַבְרָהָם, לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב? אֶלָּא אַבְרָהָם כְּדַאי לְעַצְמוֹ, יִצְחָק כְּדַאי לְעַצְמוֹ, יַעֲקֹב כְּדַאי לְעַצְמוֹ.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (מהתוועדות שבת פרשת דברים ה'תשמ"ב)

מֵאַחַר שֶׁנִּמְצָאִים בַּמַּעֲמָד וּמַצָּב שֶׁל "רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת הָאָרֶץ", "בְּעֵינֵיכֶם אַתֶּם רוֹאִים, אֵינִי אוֹמֵר לָכֶם מֵאוֹמֶד וּמִשְּׁמוּעָה", וְיוֹדְעִים שֶׁהַקָּבָ"ה אוֹמֵר "בּוֹאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ" - אֲזַי הוֹלְכִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִתּוֹךְ בִּטָּחוֹן גָּמוּר בַּה', וּבְאֹפֶן שֶׁ"אֵין מְעַרְעֵר בַּדָּבָר", וְעַד שֶׁ"אֵינְכֶם צְרִיכִים לְמִלְחָמָה", כִּי "תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵמָתָה וָפַחַד".

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כרך לד עמ' 5)

וּבְקָרוֹב מַמָּשׁ זוֹכִים לִשְׁלֵמוּת כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִגְבוּלוֹתֶיהָ - "בְּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם, אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פְּרָת", בְּבִיאַת מָשִׁיחַ צִדְקֵנוּ, שֶׁאָז יָקִים הַיְעוּד "כִּי יַרְחִיב ה' אֱלוֹקֶיךָ אֶת גְּבוּלֶךָ", כּוֹלֵל - אֶרֶץ קֵינִי קְנִיזִּי וְקַדְמוֹנִי, בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ מַמָּשׁ.

רְאֵה נָתַתִּי. בְּעֵינֵיכֶם אַתֶּם רוֹאִים, אֵינִי אוֹמֵר לָכֶם מֵאֹמֶד וּמִשְּׁמוּעָה (א, ח)

לְרש"י הִקְשָׁה, בַּפְּסוּקִים הַקּוֹדְמִים כְּבָר נֶאֱמַר שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִירְשׁוּ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִגְבוּלוֹתֶיהָ, וּלְשֵׁם מַה אוֹמֵר "בּוֹאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ"? לָכֵן מְפָרֵשׁ שֶׁהַכָּתוּב מְחַדֵּשׁ, שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְכוֹלִים לִרְאוֹת בְּמוּחָשׁ שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּבָר נְתוּנָה לָהֶם, וְלֹא כְּפִי שֶׁהָיָה עַד עַכְשָׁו, שֶׁהַהַבְטָחָה הִיא בְּגֶדֶר אֹמֶד וּשְׁמוּעָה. וְהֵיכָן רָאוּ דָּבָר זֶה? - בַּנְּסִיעָה הַנִּסִּית מֵהַר סִינַי לְקָדֵשׁ בַּרְנֵעַ, עָלֶיהָ מְסַפֵּר בַּפְּסוּקִים הַקּוֹדְמִים, כַּאֲשֶׁר הָלְכוּ בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים נְסִיעָה שֶׁל י"א יוֹם. בַּנְּפְלָאוֹת שֶׁרָאוּ בִּנְסִיעָה זוֹ, שֶׁבָּהּ בִּקֵּשׁ הַקָּבָ"ה לַהֲבִיאָם לָאָרֶץ, רָאוּ בְּחוּשׁ שֶׁמִּצַּד הַקָּבָ"ה נְתוּנָה לָהֶם כְּבָר הָאָרֶץ בְּפֹעַל.

(ט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם:

ט וַאֲמָרִית לְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימָר לֵית אֲנָא יָכִיל בִּלְחוֹדִי לְסוֹבְרָא יָתְכוֹן:

רש"י ◄ **וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר •** מַהוּ 'לֵאמֹר'[ט]? אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה: 'לֹא מֵעַצְמִי אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם', אֶלָּא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא'. **לֹא־אוּכַל לְבַדִּי וְגוֹ' •** אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה[כ] יָכוֹל לָדוּן אֶת יִשְׂרָאֵל? אָדָם שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, וְקָרַע לָהֶם אֶת הַיָּם, וְהוֹרִיד אֶת הַמָּן וְהֵגִיז אֶת הַשְּׂלָו, לֹא הָיָה יָכוֹל לְדוּנָם[ל]?

שפתי חכמים

(ח) **ח** דְּאִם לֹא כֵּן אֵיךְ אָמַר לָהֶם 'בֹּאוּ', וַהֲלֹא עֲדַיִין אֵינָהּ כְּבוּשָׁה לִפְנֵיהֶם: תורה ט

(ט) **ט** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, כֵּיוָן דְּכָל 'לֵאמֹר' לִדְרָשָׁה הוּא, אוֹ פֵּירוּשׁ 'לֵאמֹר לָאֲחֵרִים', אוֹ פֵּירוּשׁ 'צֵא וֶאֱמוֹר לָהֶם דְּבָרַי וַהֲשִׁיבֵנִי', אוֹ פֵּירוּשׁ 'הֲשִׁיבֵנִי עַל דְּבָרַי', וְאֶחָד מִכָּל הַפֵּירוּשִׁים לֹא שַׁיָּיכִים הָכָא, לְכָךְ פָּרִיךְ מַאי 'לֵאמֹר': **י** כְּלוֹמַר, אֲפִילּוּ הָיָה בִּדְעָתִי לְשָׁאת אֶתְכֶם כְּדֵי שֶׁאֲקַבֵּל שָׂכָר, לֹא אוּכַל, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִיחָה בִּי, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב 'לֵאמֹר', רְצוֹנוֹ לוֹמַר, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִי בְּפֵירוּשׁ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת, וְכֵן פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י בְּסָמוּךְ אִם אוֹמַר לְקַבֵּל שָׂכָר לֹא אוּכַל הוּא שֶׁאָמַרְתִּי כוֹ', דְּהַיְינוּ מַה שֶׁפֵּירֵשׁ כָּאן: **כ** וְאִם תֹּאמַר, וְהָא פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י לְעֵיל לֹא מֵעַצְמִי אֲנִי וכו', אִם כֵּן מַה מַּקְשֶׁה רַשִׁ"י שֶׁמָּא הָיָה יָכוֹל אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי. וְיֵשׁ לוֹמַר דְּקָשֶׁה לְרַשִׁ"י יִתּוּרָא דִּקְרָא, לָמָּה אָמַר מֹשֶׁה 'לֹא אוּכַל וגו' ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם' וגו', אֶלָּא הָכִי קָאָמַר מֹשֶׁה, לֹא מֵעַצְמִי אֲנִי אוֹמֵר כוֹ', וְאַף אִם לֹא צִוָּה לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיִיתִי מוּכְרָח לְמַנּוֹת עֲלֵיכֶם דַּיָּינִים כִּי לֹא אוּכַל לְבַדִּי וגו', וְעַל זֶה מַקְשֶׁה רַשִׁ"י אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא וכו': **ל** יֵשׁ מַקְשִׁים, הֲרֵי יִתְרוֹ אָמַר לְמֹשֶׁה 'נָבֹל תִּבֹּל גַּם אַתָּה', וְאִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְשׁוֹת אֵיךְ נָבִיא כְּמֹשֶׁה יְהֵא קָשֶׁה בְּעֵינָיו לִשְׁפּוֹט אֶת הָעָם. וְיֵשׁ לוֹמַר, דִּלְעֵיל הֲוָה אָמִינָא דְּהָכִי קָאָמַר 'נָבֹל תִּבֹּל גַּם הָעָם', פֵּירוּשׁ כֵּיוָן שֶׁכָּבֵד עַל הָעָם שֶׁיְּהֵא מֹשֶׁה לְבַדּוֹ דָּן וְיוֹשֵׁב וְיַעֲמִדוּ עָלָיו מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב, כִּי בְּוַדַּאי אִם יִהְיֶה הַרְבֵּה דַּיָּינִים יָקֵל עַל הָעָם, וּמִמֵּילָא כְּשֶׁיִּכְבַּד עַל הָעָם יִתְרַעֲמוּ עַל מֹשֶׁה, וְיֵהֵא גַּם כֵּן תְּלוּנוֹת

אֶלָּא כָּךְ אָמַר לָהֶם: "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם", הִגְדִּילָם וְהֵרִים אֶתְכֶם עַל דַּיָּנֵיכֶם, נָטַל אֶת הָעֹנֶשׁ מִכֶּם וּנְתָנוֹ עַל הַדַּיָּן. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה (מלכים א ג): "כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט אֶת עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה"? אֶפְשָׁר מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ (שם ד): "וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם", אוֹמֵר: "מִי יוּכַל לִשְׁפֹּט וְגוֹ'"? אֶלָּא כָּךְ אָמַר שְׁלֹמֹה: אֵין דַּיָּנֵי אֱמֶת זוֹ כְּדַיָּנֵי שְׁאָר הָאֻמּוֹת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, שֶׁאִם דָּן וְהוֹרֵג וּמַכֶּה וְחוֹנֵק וּמַטֶּה אֶת דִּינוֹ וְגוֹזֵל, אֵין בְּכָךְ כְּלוּם, אֲנִי אִם חִיַּבְתִּי מָמוֹן שֶׁלֹּא כַּדִּין, נְפָשׁוֹת אֲנִי נִתְבָּע, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב): "וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם נָפֶשׁ".

(י) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב:

י יְיָ אֱלָהֵכוֹן אַסְגֵּי יָתְכוֹן וְהָא אִיתֵיכוֹן יוֹמָא דֵּין כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא לְמִסְגֵּי:

רש"י ◄ **וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם** • וְכִי כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם הָיוּ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, וַהֲלֹא לֹא הָיוּ אֶלָּא שִׁשִּׁים רִבּוֹא, מַהוּ "וְהִנְּכֶם הַיּוֹם"? הִנְּכֶם מְשׁוּלִים כַּיּוֹם[ע], קַיָּמִים לְעוֹלָם כַּחַמָּה וְכַלְּבָנָה[פ] וְכַכּוֹכָבִים.

(יא) יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:

יא יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתְכוֹן יוֹסֵף עֲלֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן אַלַף זִמְנִין וִיבָרֵךְ יָתְכוֹן כְּמָא די מַלִּיל לְכוֹן:

רש"י ◄ **יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים** • מַהוּ שׁוּב: "וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם"? אֶלָּא אָמְרוּ לוֹ: 'מֹשֶׁה, אַתָּה נוֹתֵן קִצְבָּה לִבְרָכָתֵינוּ? כְּבָר הִבְטִיחַ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְאַבְרָהָם (בראשית יג): "אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת וְגוֹ'"! אָמַר לָהֶם: 'זוֹ, מִשֶּׁלִּי הִיא[צ]! אֲבָל הוּא יְבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם'.

◆ יום שני כ"ח תמוז ◆

(יב) אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם וְרִיבְכֶם:

יב אֶכְדֵּין אֵסוֹבַר בִּלְחוֹדִי טָרְחֲכוֹן וְעִסְקֵיכוֹן וְדִינְכוֹן:

רש"י ◄ **אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי** • אִם אֹמַר לְקַבֵּל שָׂכָר לֹא אוּכַל[ק], זוֹ הִיא שֶׁאָמַרְתִּי (סִפְרִים אַחֲרִים: שֶׁאָמַרְנוּ) לָכֶם, לֹא מֵעַצְמִי אֲנִי אוֹמֵר לָכֶם, אֶלָּא מִפִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. **טָרְחֲכֶם** • מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל טַרְחָנִין: הָיָה אֶחָד מֵהֶם רוֹאֶה אֶת בַּעַל דִּינוֹ נוֹצֵחַ בַּדִּין, אוֹמֵר: 'יֵשׁ לִי עֵדִים לְהָבִיא, יֵשׁ לִי רְאָיוֹת לְהָבִיא! מוֹסִיף אֲנִי עֲלֵיכֶם דַּיָּנִין'. **וּמַשַּׂאֲכֶם** • מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ (סנהדרין צט) אֶפִּיקוֹרְסִין[ר]: הִקְדִּים מֹשֶׁה לָצֵאת, אָמְרוּ: 'מָה

שפתי חכמים

יִשְׂרָאֵל לְמֹשֶׁה כָּבֵד עַל מֹשֶׁה, וּלְכָךְ פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י הָכָא: **מ** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, 'הִרְבָּה' לְשׁוֹן הִגְדִּיל: **נ** פֵּירוּשׁ, הֵיכָא דְּיֵשׁ בְּיָדָם לְמְחוֹת וְלֹא מִיחוּ: **ס** אֵין לְהַקְשׁוֹת, וַהֲרֵי מִקְרָא זֶה 'כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפּוֹט' נֶאֱמַר קוֹדֶם מִקְרָא דְּ'וַיֶּחְכַּם מִכָּל הָאָדָם', וְאִם כֵּן כְּשֶׁאָמַר 'כִּי מִי יוּכַל לִשְׁפּוֹט' עֲדַיִין לֹא הָיָה חָכָם, דְּיֵשׁ לוֹמַר דְּסוֹפוֹ מוֹכִיחַ עַל תְּחִלָּתוֹ, וְהוֹאִיל וְנֶחְכַּם כָּל כָּךְ בַּסּוֹף בְּתַכְלִית הַחָכְמָה וַדַּאי שֶׁגַּם בַּתְּחִלָּה הָיָה חָכָם וְיָכוֹל לָדוּן עַל דֶּרֶךְ 'בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ חָכְמָה': תורה י

(י) **ע** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, 'כְּיוֹם' כְּמוֹ 'כְּהַיּוֹם': **פ** דְּהַיְינוּ 'כְּהַיּוֹם' אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לְבָנָה וְכוֹכָבִים שׁוֹלְטִים בַּיּוֹם מִכָּל מָקוֹם כֵּיוָן דְּאֵין נִקְרָא יוֹם אֶלָּא כְּשֶׁלֵּילוֹ עִמּוֹ כְּדִכְתִיב 'וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד', אִם כֵּן אֲתֵי שֶׁפִּיר מַה שֶׁנָּקַט בִּקְרָא 'כְּהַיּוֹם'. בְּשֵׁם מַהֲרִי"ץ. וְהָא דִּכְתִיב בִּקְרָא 'לָרֹב', פֵּירוּשׁ שֶׁיָּבֹא עוֹד זְמַן שֶׁתִּהְיוּ כְּמוֹתָם גַּם לָרוֹב, אֲבָל עַכְשָׁיו אַתֶּם קַיָּמִים כַּיּוֹם, דְּהַיְינוּ כַּחַמָּה וְכַלְּבָנָה וְכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, אֲבָל לֹא לָרוֹב. הָרְאֵ"ם: תורה יא

(יא) **צ** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, הָאֶלֶף פְּעָמִים מִשֶּׁלִּי מִבִּרְכָה שֶׁלִּי, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְבָרֵךְ אֶתְכֶם יוֹתֵר מֵאֶלֶף פְּעָמִים כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. וְאִם תֹּאמַר, כֵּיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִבְטִיחָם לְבָרְכָם 'אִם יוּכַל' וגו', לָמָּה אָמַר מֹשֶׁה הָאֶלֶף פְּעָמִים מִשֶּׁלִּי הֵן, הָא בִּכְלַל בִּרְכַּת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵן. וְיֵשׁ לוֹמַר, לְכָךְ אָמַר מֹשֶׁה זוֹ מִשֶּׁלִּי, דְּהַיְינוּ הָאֶלֶף שֶׁכַּר בְּרָכוֹת. בְּשֵׁם מַהֲרִי"ץ. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, 'זוֹ מִשֶּׁלִּי' כְּלוֹמַר הַבְּרָכוֹת שֶׁלִּי הֵם בִּלְא תְּנַאי, אֲבָל הַבְּרָכוֹת שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הֵם עַל תְּנַאי אִם תְּקַיְּימוּ הַמִּצְוֹת וְהַתּוֹרָה: תורה יב

(יב) **ק** כְּלוֹמַר, אֲפִילּוּ אִם יֵשׁ בִּדְעָתִי לְשֵׂאת אֶתְכֶם כְּדֵי לְקַבֵּל שָׂכָר לֹא אוּכַל, דְּאִם לֹא כֵּן לָמָּה אָמַר 'אֵיכָה אֶשָּׂא' וגו' וַהֲלֹא כְּבָר אָמַר 'לֹא אוּכַל' וגו' מִפְּנֵי הָעוֹנֶשׁ וכו': **ר** רְצוֹנוֹ לוֹמַר מוֹרְדִים, וּשְׁתֵּי מִלּוֹת הֵן, 'אַפִּיק' 'רֶסֶן', רְצוֹנוֹ לוֹמַר הָרֶסֶן מוּפָּק מֵהֶם, שֶׁהוֹלְכִין בְּלֹא רֶסֶן לְכָךְ הֵם מַמְרִים כְּמוֹ הַסּוּס שֶׁהוֹלֵךְ בְּלֹא רֶסֶן: תורה יג

רָאָה בֶּן עַמְרָם לָצֵאת, שֶׁמָּא אֵינוֹ שָׁפוּי בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ׳. אֵחַר לָצֵאת, אָמְרוּ: ׳מָה רָאָה בֶּן עַמְרָם שֶׁלֹּא לָצֵאת, מָה אַתֶּם סְבוּרִים, יוֹשֵׁב וְיוֹעֵץ עֲלֵיכֶם עֵצוֹת רָעוֹת וְחוֹשֵׁב עֲלֵיכֶם מַחֲשָׁבוֹת׳! (סִפְרֵי אֲחֵרִים: מַצּוֹת וְחֶשְׁבּוֹנוֹת)◆ **וְרִיבְכֶם • מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ רוֹגְנִים.**

(יג) **הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם:**

יג הָבוּ לְכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וְסוּכְלְתָנוּן וּמַדְּעָן לְשִׁבְטֵיכוֹן וַאֲמַנְּנוּן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן:

רש"י◄ **הָבוּ לָכֶם** • הַזְּמִינוּ[ש] עַצְמְכֶם לַדָּבָר. **אֲנָשִׁים** • וְכִי תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ נָשִׁים, מַה תַּלְמוּד־לוֹמַר "אֲנָשִׁים"[ת]? צַדִּיקִים. **חֲכָמִים** • כְּסוּפִים[א]. **וּנְבֹנִים** • מְבִינִים דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר. זוֹ הִיא שֶׁשָּׁאַל אַרְיוֹס אֶת רַבִּי יוֹסֵי: ׳מַה בֵּין חֲכָמִים לִנְבוֹנִים׳? חָכָם, דּוֹמֶה לְשֵׁלְחָנִי עָשִׁיר, כְּשֶׁמְּבִיאִין לוֹ דִּינָרִין לִרְאוֹת, רוֹאֶה; וּכְשֶׁאֵין מְבִיאִין לוֹ, יוֹשֵׁב וְתוֹהֶה. נָבוֹן, דּוֹמֶה לְשֵׁלְחָנִי תַּגָּר, כְּשֶׁמְּבִיאִין לוֹ מָעוֹת לִרְאוֹת, רוֹאֶה; וּכְשֶׁאֵין מְבִיאִין לוֹ, הוּא מְחַזֵּר וּמֵבִיא מִשֶּׁלּוֹ[ב]. **וִידוּעִים לְשִׁבְטֵיכֶם** • שֶׁהֵם נִכָּרִים לָכֶם, שֶׁאִם בָּא לְפָנַי מְעַטֵּף בְּטַלִּיתוֹ[ג], אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הוּא וּמֵאֵיזֶה שֵׁבֶט הוּא וְאִם הָגוּן הוּא, אֲבָל אַתֶּם מַכִּירִין בּוֹ, שֶׁאַתֶּם גִּדַּלְתֶּם אוֹתוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וִידוּעִים לְשִׁבְטֵיכֶם". **בְּרָאשֵׁיכֶם** • רָאשִׁים וּמְכֻבָּדִים עֲלֵיכֶם, שֶׁתְּהִיוּ נוֹהֲגִין בָּהֶם כָּבוֹד וְיִרְאָה. **וַאֲשִׂימֵם** • חָסֵר יו"ד[ד] (שם) לְמֵד שֶׁאַשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל תְּלוּיוֹת בְּרָאשֵׁי דַּיָּנֵיהֶם, שֶׁהָיָה לָהֶם לִמְחוֹת וּלְכַוֵּן אוֹתָם לַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה.

(יד) **וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת:**

יד וַאֲתַבְתּוּן יָתִי וַאֲמַרְתּוּן תַּקִּין פִּתְגָּמָא דִּי מַלֵּלְתָּא לְמֶעְבַּד:

רש"י◄ **וַתַּעֲנוּ אֹתִי וְגוֹ'** • חָלַטְתֶּם אֶת הַדָּבָר לַהֲנָאַתְכֶם[ה], הָיָה לָכֶם לְהָשִׁיב: ׳מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, מִמִּי נָאֶה לִלְמֹד, מִמְּךָ אוֹ מִתַּלְמִידְךָ, (ספרי) לֹא מִמְּךָ, שֶׁנִּצְטַעַרְתָּ עָלֶיהָ׳? אֶלָּא יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם שֶׁהָיִיתֶם אוֹמְרִים: ׳עַכְשָׁו יִתְמַנּוּ עָלֵינוּ דַּיָּנִין הַרְבֵּה, אִם אֵין מַכִּירֵנוּ, אָנוּ מְבִיאִין לוֹ דּוֹרוֹן וְהוּא נוֹשֵׂא לָנוּ פָּנִים׳. **לַעֲשׂוֹת** • אִם הָיִיתִי מִתְעַצֵּל, אַתֶּם אוֹמְרִים: ׳עֲשֵׂה מְהֵרָה׳.

(טו) **וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים לְשִׁבְטֵיכֶם:**

טו וּדְבָרִית יָת רֵישֵׁי שִׁבְטֵיכוֹן גֻּבְרִין חַכִּימִין וּמַדְּעָן וּמַגְּתִי יָתְהוֹן רֵישִׁין עֲלֵיכוֹן רַבָּנֵי אַלְפִין וְרַבָּנֵי מָאוָתָא וְרַבָּנֵי חַמְשִׁין וְרַבָּנֵי עֲשׂוֹרְיָתָא וְסָרְכִין לְשִׁבְטֵיכוֹן:

שפתי חכמים

(יג) **ש** שֶׁכֵּל 'הָבָה' לְשׁוֹן הַזְמָנָה וְהֲכָנָה לְדָבָר הוּא, פֵּירוּשׁ תְּנוּ עֵצָה אוֹ עֵזֶר לְדָבָר זֶה. הָרְאֵ"ם: **ת** וְהָא דְּלֹא פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י זֶה לְעֵיל גַּבֵּי 'שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים', יֵשׁ לוֹמַר דְּקָשֶׁה לְרַשִׁ"י טְפֵי הָכָא מֵהֶתָּם, מִשּׁוּם דִּתְנַן 'כָּל הַכָּשֵׁר לְהָעִיד כָּשֵׁר לָדוּן', וְנָשִׁים הוֹאִיל וּפְסוּלִין לְהָעִיד פְּסוּלִין לָדוּן, אִם כֵּן 'אֲנָשִׁים' לָמָּה לִי: **א** מִלְּשׁוֹן חִמּוּד, כְּלוֹמַר שֶׁהָעוֹלָם חוֹמְדִין לָהֶם, שֶׁאֵינָם מְגַמְגְּמִין בִּלְשׁוֹנָם וְגַם אֵינָם מַאֲרִיכִין בְּדִבְרֵיהֶם. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר 'כְּסוּפִים' לְשׁוֹן בּוּשָׁה, כְּלוֹמַר שֶׁבּוֹשִׁים מִמַּעֲשֵׂיהֶם הָרָעִים, וְאִם הֵם רוֹצִים לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה מַעֲשֶׂה מִתְּחִלָּה רוֹאִים מַה הוּא הַתְּכִלִּית כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיְּשׁוּ מֵאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה שֶׁיַּעֲשׂוּ, וְזֶה נִקְרָא חָכָם, עַל דֶּרֶךְ 'הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ', וְהוּא שֶׁאָמְרוּ 'אַל תְּהִי רָשָׁע בִּפְנֵי עַצְמְךָ': **ב** רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בִּפְרָקְמַטְיָא: **ג** כְּדֶרֶךְ הַדַּיָּנִים: **ד** לְשׁוֹן אַשְׁמָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר 'וַאֲשַׁמְּכֶם בְּרָאשֵׁיכֶם' לְפִי שֶׁכָּל הַפָּרָשָׁה הִיא לְנוֹכֵחַ, אַף עַל פִּי כֵּן אֵין מְשִׁיבִין עַל הַדֶּרֶשׁ. הָרְאֵ"ם. וְהָא דִּמְהַפֵּךְ רַשִׁ"י וּמְפָרֵשׁ 'בְּרָאשֵׁיכֶם' קוֹדֶם 'וַאֲשִׂימֵם', מִשּׁוּם דִּלְפִי סֵדֶר הַמִּקְרָא מִשְּׁמַע לְהֵיפָךְ מִפֵּירוּשׁ רַשִׁ"י, דְּמִשְּׁמַע אַשְׁמַת הַדַּיָּנִים הוּא עַל רָאשֵׁיכֶם, דְּהַיְינוּ יִשְׂרָאֵל, דְּאִם לֹא כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר 'וַאֲשִׂימֵם בְּרֹאשָׁם', לָכֵן הוּכְרַח רַשִׁ"י לְפָרֵשׁ בַּתְּחִלָּה מִלַּת 'בְּרָאשֵׁיכֶם' שֶׁתִּהְיוּ נוֹהֲגִים בָּהֶם כָּבוֹד, וְאַחַר כָּךְ מְפָרֵשׁ מִלַּת וַאֲשִׂימֵם, וְהָוֵי סוּגְיַת רַשִׁ"י כְּמוֹ שֶׁכְּתַבְתִּי, וְהַשְּׁתָּא אָתֵי שַׁפִּיר: תורה יד

(יד) **ה** רְצוֹנוֹ לְתָרֵץ, הָא כָּל הַדְּבָרִים שֶׁדִּבֵּר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל דִּבְרֵי תּוֹכֵחוֹת הֵם, הֵיאָךְ אָמַר לָהֶם 'וַתַּעֲנוּ אוֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדָּבָר' וגו', אִדְּרַבָּה הָא מְסַפֵּר שִׁבְחָן שֶׁהֲרֵי עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה לָהֶם מֹשֶׁה. וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ חֲלַטְתֶּם וכו', רְצוֹנוֹ לוֹמַר בִּשְׁבִיל הֲנָאָה עֲשִׂיתֶם. 'חֲלַטְתֶּם' לְשׁוֹן חִלּוּטִין: **ו** רְצוֹנוֹ לוֹמַר עַל הַתּוֹרָה: תורה טו

רש"י◄ **וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם•** מְשַׁכְּתִים בִּדְבָרִים[ז]: אַשְׁרֵיכֶם, עַל מִי בָּאתֶם לְהִתְמַנּוֹת, עַל בְּנֵי אַבְרָהָם, יִצְחָק וְיַעֲקֹב, עַל בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּקְרְאוּ 'אַחִים וְרֵעִים', 'חֵלֶק וְנַחֲלָה', וְכָל לְשׁוֹן חִבָּה. **אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידוּעִים•** אֲבָל נְבוֹנִים לֹא מָצָאתִי. (ספרי) זוֹ אַחַת מִשֶּׁבַע מִדּוֹת[ח] שֶׁאָמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה, וְלֹא מָצָא אֶלָּא שָׁלֹשׁ: אֲנָשִׁים צַדִּיקִים, חֲכָמִים וִידוּעִים (עיין בחזקוני). **רָאשִׁים עֲלֵיכֶם•** שֶׁתִּנְהֲגוּ בָּהֶם כָּבוֹד, רָאשִׁים בְּמִקָּח, רָאשִׁים בְּמִמְכָּר, רָאשִׁים בְּמַשָּׂא וּמַתָּן, נְכָנָס (מִבֵּיתוֹ לְבֵית הַכְּנֶסֶת) אַחֲרוֹן[ט] וְיוֹצֵא רִאשׁוֹן. **שָׂרֵי אֲלָפִים•** (סנהדרין יח) אֶחָד מִמֵּאָה עַל אֶלֶף. **שָׂרֵי מֵאוֹת•** אֶחָד מִמֵּאָה עַל מֵאָה. **וְשֹׁטְרִים•** מִנִּיתִי עֲלֵיכֶם לְשִׁבְטֵיכֶם, אֵלּוּ הַכּוֹפְתִין וְהַמַּכִּין בִּרְצוּעָה עַל־פִּי הַדַּיָּנִין.

(טז) **וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אֲחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ:**

רש"י◄ **וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם•** (ספרי) אָמַרְתִּי לָהֶם: 'הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין[כ]!, אִם בָּא דִּין לְפָנֶיךָ פַּעַם אַחַת, שְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ, אַל תֹּאמַר: כְּבָר בָּא דִּין זֶה לְפָנַי פְּעָמִים הַרְבֵּה, אֶלָּא הֱיוּ נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים בּוֹ'. **בָּעֵת הַהִוא•** (ספרי) מִשֶּׁמִּנִּיתִים, אָמַרְתִּי לָהֶם: אֵין עַכְשָׁו כִּלְשֶׁעָבַר: לְשֶׁעָבַר, הָיִיתֶם בִּרְשׁוּת עַצְמְכֶם[ל]. עַכְשָׁו, הֲרֵי אַתֶּם מְשֻׁעְבָּדִין לַצִּבּוּר. **שָׁמֹעַ•** לְשׁוֹן הֹוֶה, אודנ"ט בְּלַעַ"ז (הערענד) כְּמוֹ: "זָכוֹר וְשָׁמוֹר". **וּבֵין גֵּרוֹ•** (ספרי) זֶה בַּעַל דִּינוֹ, שֶׁאוֹגֵר[מ] עָלָיו דְּבָרִים. (סנהדרין ז) דָּבָר אַחֵר: "וּבֵין גֵּרוֹ", אַף עַל עִסְקֵי דִּירָה בֵּין חֲלֻקַּת אַחִים, אֲפִלּוּ בֵּין תַּנּוּר לְכִירַיִם[נ].

(יז) **לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטֹן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו:**

יז לֹא תִשְׁתְּמוֹדְעוּן אַפִּין בְּדִינָא מִלֵּי זְעֵרָא כְּרַבָּא תִּשְׁמְעוּן לָא תִּדְחָלוּן מִן קֳדָם גַּבְרָא אֲרֵי דִינָא דַיְיָ הוּא וּפִתְגָּמָא דִּי יִקְשֵׁי מִנְּכוֹן תְּקָרְבוּן לְוָתִי וְאֶשְׁמְעִנֵּהּ:

שפתי חכמים

(טו) **ז** כִּי כָּל לְקִיחָה שֶׁאֵינָהּ לְקִנְיָן מְפוֹרֶשֶׁת מִלְּשׁוֹן מְשִׁיכַת דְּבָרִים, וּכְבָר נִתְבָּאֵר זֶה בְּכָל מָקוֹם: **ח** אַרְבָּעָה כְּתוּבִים כָּאן: 'אֲנָשִׁים', 'דַּהַיְינוּ צַדִּיקִים, 'חֲכָמִים', 'נְבוֹנִים', וְ'יְדוּעִים'. וּבְפָרָשַׁת יִתְרוֹ כְּתִיב עוֹד שְׁלֹשָׁה: 'יִרְאֵי אֱלֹהִים', 'אַנְשֵׁי אֱמֶת', 'שׂוֹנְאֵי בָּצַע'. וּמֹשֶׁה לֹא מָצָא אֶלָּא צַדִּיקִים חֲכָמִים וִידוּעִים. וְאַף עַל פִּי שֶׁאַרְבָּעָה הַכְּתוּבִים כָּאן אֵינָן כְּתוּבִין בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לוֹמַר דְּגַם יִתְרוֹ אָמַר לְמֹשֶׁה כֵּן, דְּאִם לֹא כֵּן לָמָּה עָבַר מֹשֶׁה עַל דְּבָרָיו שֶׁל יִתְרוֹ. וְהָרְאֵ"ם מוֹנֶה אַרְבָּעָה בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ, 'אַנְשֵׁי חַיִל' 'יִרְאֵי אֱלֹהִים' 'אַנְשֵׁי אֱמֶת' 'שׂוֹנְאֵי בָּצַע', וּשְׁלֹשָׁה הָאֲמוּרִים כָּאן, 'חֲכָמִים' וּ'נְבוֹנִים' וְ'יְדוּעִים', וְצָרִיךְ לוֹמַר דְּ'צַדִּיקִים' לֹא קָחָשִׁיב, דְּהַיְינוּ 'יִרְאֵי אֱלֹהִים' דִּבְפָרָשַׁת יִתְרוֹ, וְהַכֹּל אֶחָד: **ט** כְּדֵי שֶׁהַכֹּל עוֹמְדִים לִפְנֵיהֶם וְאָז כְּבוֹדָם מְרוּבֶּה, וּכְשֶׁיּוֹצְאִין מִבֵּית הַכְּנֶסֶת הֵן יוֹצְאִין רִאשׁוֹן קוֹדֶם שֶׁיֵּצֵא אָדָם אַחֵר, וְאָז צְרִיכִין הַכֹּל לַעֲמוֹד מִפְּנֵיהֶם. רְאֵ"ם. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים אִיפְכָא, נִכְנָס אַחֲרוֹן מִבֵּית הַכְּנֶסֶת אוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ לְבֵיתוֹ, וְזוֹ מֵעֲנוּתָנוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחוּ הַקָּהָל לַעֲמוֹד מִפְּנֵיהֶם, וְיוֹצֵא רִאשׁוֹן מִבֵּיתוֹ לְבֵית הַכְּנֶסֶת אוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ קוֹדֶם שֶׁבָּא אָדָם לְבֵית הַכְּנֶסֶת אוֹ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעַמְדוּ מִפְּנֵיהֶם: **י** מִלַּת 'מִנִּיתִי' שֶׁנִּקַּט רַשִּׁ"י כָּאן וְלֹא נָקַט לְעֵיל, רְצוֹנוֹ לְתָרֵץ בָּזֶה דְּמִקְרָא מַשְׁמַע 'וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וכו' וְשׁוֹטְרִים לִשְׁבְטֵיכֶם', מַשְׁמַע דְּגַם הָרָאשִׁים יִהְיוּ שׁוֹטְרִים, וְעַל זֶה פֵּירַשׁ 'מִנִּיתִי עֲלֵיכֶם', אֲבָל הָרָאשִׁים לֹא יִהְיוּ שׁוֹטְרִים, וּמְפָרֵשׁ וְהוֹלֵךְ מִנָּא לֵיהּ דְּרָאשִׁים לֹא הָיוּ שׁוֹטְרִים, דַּהֲרֵי שׁוֹטְרִים אֵלּוּ הַכּוֹפְתִין כו', פֵּירוּשׁ עַל פִּי הַדַּיָּנִים דְּהַיְינוּ עַל פִּי הָרָאשִׁים, שְׁמַע מִינָּהּ דְּשׁוֹטְרִים לַאו הַיְינוּ רָאשִׁים: תורה טז

(טז) **כ** מִדִּכְתִיב 'וָאֲצַוֶּה אֶת שׁוֹפְטֵיכֶם', 'שׁוֹפְטִים' מַאן דְּכַר שְׁמַיְיהוּ, 'רָאשִׁים' הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר, אֶלָּא לְמִדְרַשׁ אָתֵי, כְּלוֹמַר שֶׁצִּוִּיתִים עַל דְּבַר הַמִּשְׁפָּט לְהִיוֹת מְתוּנִים בַּדִּין. וְהָרְאֵ"ם פֵּירֵשׁ דְּמִ'שְׁמוֹעַ בֵּין אֲחֵיכֶם' מַפִּיק לֵיהּ, דִּב'וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין גֵּרוֹ' סָגֵי, אֶלָּא לְלַמֵּד הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין, שֶׁתִּהְיוּ שׁוֹמְעִים 'בֵּין אֲחֵיכֶם' לְהָבִין דִּבְרֵיהֶם הֵיטֵב, שֶׁאִם בָּא דִּין לְפָנֶיךָ וכו': **ל** (נַחֲלַת יַעֲקֹב) אִם לִלְמוֹד וְלֵירֵד לְעָמְקָהּ שֶׁל הֲלָכָה אוֹ לֵישֵׁב בָּטֵל, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַכְשָׁיו: **מ** וְחָסֵר אָלֶ"ף, כְּאִלּוּ אָמַר 'אוֹגְרוֹ', וְכֵן 'לֹא תָגוּרוּ' כְּמוֹ 'לֹא תָאֲגוֹרוּ', דְּאֵין לוֹמַר כְּמַשְׁמָעוֹ מִלְּשׁוֹן 'כַּבֵּד כָּאֲזָרְחָ', דְּאִם כֵּן הַוָּי"ו דְּ'גֵּרוֹ' לָמָּה לִי. אֲבָל קָשֶׁה לְטַעַם זֶה שֶׁיִּהְיֶה חָסֵר אָלֶ"ף, לָכֵן פֵּירֵשׁ דָּבָר אַחֵר 'וּבֵין גֵּרוֹ' וכו', 'גֵּרוֹ' לְשׁוֹן דִּירָה, כְּמוֹ 'גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת'. וּלְטַעַם אַחֲרוֹן לְבַד נַמִּי קָשֶׁה, הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר בְּהָדְיָא 'כִּירוֹ', מִשּׁוּם הָכִי צָרִיךְ לִשְׁנֵי טְעָמִים: **נ** מִדִּכְתִיב 'גֵּרוֹ' וְגִימֶ"ל מִתְחַלֶּפֶת בְּכָ"ף כְּמוֹ

רש"י◄ **לֹא־תַכִּירוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט •** (ספרי) **זֶה הַמְמַנֶּה לְהוֹשִׁיב הַדַּיָּנִים[ס], שֶׁלֹּא יֹאמַר: 'אִישׁ פְּלוֹנִי נָאֶה, אוֹ גִּבּוֹר, אוֹשִׁיבֵנוּ דַּיָּן. אִישׁ פְּלוֹנִי קְרוֹבִי, אוֹשִׁיבֵנוּ דַּיָּן בָּעִיר', וְהוּא אֵינוֹ בָּקִי בְּדִינִין, נִמְצָא מְחַיֵּב אֶת הַזַּכַּאי וּמְזַכֶּה אֶת הַחַיָּב, מַעֲלֶה אֲנִי עַל מִי שֶׁמִּנָּהוּ כְּאִלּוּ הִכִּיר פָּנִים בַּדִּין. כַּקָּטָן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן •** (סנהדרין ח) **שֶׁיְּהֵא[ע] חָבִיב עָלֶיךָ דִּין שֶׁל פְּרוּטָה כְּדִין שֶׁל מֵאָה מָנֶה, שֶׁאִם קָדַם וּבָא לְפָנֶיךָ, לֹא תִּסְלְקֶנּוּ לָאַחֲרוֹן[פ]. דָּבָר אַחֵר: "כַּקָּטָן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן", כְּתַרְגּוּמוֹ[צ], שֶׁלֹּא תֹּאמַר: 'זֶה עָנִי הוּא וַחֲבֵרוֹ עָשִׁיר, וּמִצְוָה לְפַרְנְסוֹ, אֲזַכֶּה אֶת הֶעָנִי וְנִמְצָא מִתְפַּרְנֵס בִּנְקִיּוּת'. דָּבָר אַחֵר: שֶׁלֹּא תֹּאמַר: 'הֵיאָךְ אֲנִי פּוֹגֵם בִּכְבוֹדוֹ שֶׁל עָשִׁיר זֶה בִּשְׁבִיל דִּינָר, אֲזַכֶּנּוּ עַכְשָׁו, וּכְשֶׁיֵּצֵא לַחוּץ אוֹמַר לוֹ: 'תֵּן לוֹ, שֶׁאַתָּה חַיָּב לוֹ'. לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־אִישׁ •** (ספרי) **לֹא תִּירְאוּ[ק]. דָּבָר אַחֵר: "לֹא תָגוּרוּ", לֹא תַּכְנִיס דְּבָרֶיךָ[ר] מִפְּנֵי אִישׁ, לְשׁוֹן** (משלי י) **"אוֹגֵר בַּקַּיִץ". כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא •** מַה שֶּׁאַתָּה נוֹטֵל מִזֶּה שֶׁלֹּא כַּדִּין, אַתָּה מַזְקִיקֵנִי לְהַחֲזִיר לוֹ, נִמְצָא שֶׁהִטֵּיתָ עָלַי[ש] הַמִּשְׁפָּט. **תַּקְרִבוּן אֵלַי •** (ספרי) **עַל דָּבָר זֶה נִסְתַּלֵּק מִמֶּנּוּ מִשְׁפַּט בְּנוֹת צְלָפְחָד[ת]. וְכֵן שְׁמוּאֵל אָמַר לְשָׁאוּל** (שמואל א ט): **"אָנֹכִי הָרֹאֶה". אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא: 'חַיֶּיךָ שֶׁאֲנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁאֵין אַתָּה רוֹאֶה', וְאֵימָתַי הוֹדִיעוֹ? כְּשֶׁבָּא לִמְשֹׁחַ אֶת דָּוִד** (שם טז): **"וַיַּרְא אֶת אֱלִיאָב וַיֹּאמֶר אַךְ נֶגֶד ה' מְשִׁיחוֹ", אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא: וְלֹא אָמַרְתָּ "אָנֹכִי הָרֹאֶה"?** (שם) **"אַל־תַּבֵּט אֶל־מַרְאֵהוּ".**

(יח) **וְאֶת־כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: אֶצַּוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא**

יח **וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת כָּל פִּתְגָּמַיָּא דִּי תַעְבְּדוּן:**

רש"י◄ **אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן •** אֵלּוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים שֶׁבֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת[א].

שפתי חכמים

שֶׁפֵּירֵשׁ רַשִׁ"י בְּפָרָשַׁת קְדוֹשִׁים (וַיִּקְרָא י"ט, ט"ז), וְאִם כֵּן הוּא כְּמוֹ 'כִּירוּ', וּמִדִּכְתִיב בִּקְרָא 'וּבֵין גֵּרוֹ' עַל כָּרְחָךְ צָרִיךְ לוֹמַר וּבֵין חֲלוּקַת אַחִים בֵּין תַּנּוּר וְכִירַיִים, דְּאֵין שַׁיָּיךְ שֶׁיְּהֵא הַחִילּוּק בֵּין כִּירָה לְבַיִת: תורה יז

(יז) **ם** דְּהָא כְּבָר כְּתִיב 'וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק'. וְהָא דְּפֵירֵשׁ בְּפָרָשַׁת שׁוֹפְטִים גַּבֵּי 'לֹא תַכִּיר פָּנִים' 'אַף בִּשְׁעַת הַטְעָנוֹת אַזְהָרָה לַדַּיָּן שֶׁלֹּא יְהֵא רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה' וכו', וְיֵשׁ לוֹמַר דְּאֵין לְפָרֵשׁ כְּמוֹ הָכָא, דְּאִם כֵּן הָיָה לוֹ לַהֲפוּךְ הַקְּרָא 'לֹא תַכִּיר פָּנִים' קוֹדֶם 'לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט', כֵּיוָן דִּקְרָא שֶׁלְּפָנֶי זֶה מַיְירֵי גַּם כֵּן בְּמִמְנָה דַּיָּנִים דִּכְתִיב 'וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק' וּפֵירֵשׁ רַשִׁ"י מִנַּה דַּיָּנִים מוּמְחִים וְצַדִּיקִים וכו', וּמִדִּכְתִיב בַּקְּרָא 'לֹא תַכִּיר פָּנִים' אַחַר 'לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט' דְּמַיְירִי בַּדַּיָּנִים, צָרִיךְ נַמִּי לְפָרֵשׁ שֶׁקְּרָא דְּ'לֹא תַכִּיר פָּנִים' בַּדַּיָּנִים. וְהָא דְּלֹא מְפָרֵשׁ הָכָא כְּמוֹ הָתָם, מִדִּכְתִיב הָכָא 'וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו', וְאִם יִהְיֶה רַךְ לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה לֹא יְהֵא הַמִּשְׁפָּט צֶדֶק, אִם כֵּן 'לֹא תַכִּירוּ' לָמָּה לִי, אֶלָּא עַל כָּרְחָךְ לְמִמְנָה דַּיָּנִים הוּא דְּאָתָא, וְדוֹ"ק. נִרְאֶה לִי: **ע** (נַחֲלַת יַעֲקֹב) נִרְאֶה לִי דְּטָעוּת סוֹפֵר הוּא, וְכֵן צָרִיךְ לוֹמַר: 'כַּקָּטָן כַּגָּדוֹל תִּשְׁמָעוּן כְּתַרְגּוּמוֹ שֶׁיְּהֵא חָבִיב עָלֶיךָ דִּין' כו', וְכֵן הוּא בְּהֶדְיָא בְּסַנְהֶדְרִין (דַּף ח). וּשְׁתֵּי הַלְשׁוֹנוֹת הָאֲחֵרוֹת הֵם בְּסִפְרֵי: **פ** דְּאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ כְּמַשְׁמָעוֹ לְעִנְיַן דִּין, בֵּין אִם הַנִּידּוֹן הֶדְיוֹט וּבֵין עִם הַנִּידּוֹן רֹאשׁ וְקָצִין, תֵּיפּוֹק לֵיהּ מִקְּרָא דְּ'בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו'. רְאֵ"ם: **צ** דִּלְטַעַם רִאשׁוֹן קָשֶׁה, 'כַּמְעַט כַּהַרְבֵּה' הָיָה לוֹ לוֹמַר, לָכֵן פֵּירֵשׁ דָּבָר אַחֵר וכו'. וּלְפִי דָּבָר אַחֵר קָשֶׁה, הָיָה לוֹ לוֹמַר 'גָּדוֹל כַּקָּטָן תִּשְׁמָעוּן', כְּלוֹמַר שֶׁתְּזַכֶּה אֶת הֶעָשִׁיר אִם הוּא זַכַּאי בַּדִּין כְּמוֹ שֶׁאַתָּה מְהַדֵּר לְזַכּוֹת אֶת הֶעָנִי כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּרְנֵס בִּנְקִיּוּת. לָכֵן פֵּירֵשׁ דָּבָר אַחֵר שֶׁלֹּא תֹּאמַר כו'. וּלְטַעַם אַחֲרוֹן לְחוּד קָשֶׁה, הָיָה לֵיהּ לְמֵימַר 'קָטָן כַּגָּדוֹל תִּשְׁמָעוּן', וְלִשְׁנֵי טְעָמִים הָאַחֲרוֹנִים לְחוּד קָשֶׁה, הָיָה לֵיהּ לְמֵימַר 'כְּעָנִי כָּעָשִׁיר תִּשְׁמָעוּן', לְכָךְ צָרִיךְ גַּם לְטַעַם רִאשׁוֹן: **ק** כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא יֹאמַר הַדַּיָּן מִתְיָרֵא אֲנִי מִפְּלוֹנִי שֶׁמָּא יַהֲרוֹג אוֹתִי אוֹ יִשְׁרוֹף גְּדִישִׁי: **ר** כְּגוֹן תַּלְמִיד הַיּוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ וּבָא דִּין לִפְנֵי רַבּוֹ וְטָעָה בַּדִּין, אַל יִשְׁתּוֹק הַתַּלְמִיד. וּלְטַעַם הָרִאשׁוֹן קָשֶׁה, הָיָה לֵיהּ לְמֵימַר 'לֹא תִּירְאוּ', לָכֵן פֵּירֵשׁ דָּבָר אַחֵר 'לֹא תַכְנִיס' וכו'. וּלְפִי דָּבָר אַחֵר קָשֶׁה, הָיָה לֵיהּ לְמֵימַר 'לֹא תַאגְרוּ' מִלְּשׁוֹן 'אוֹגֵר בַּקַּיִץ', לָכֵן צָרִיךְ גַּם לְטַעַם רִאשׁוֹן. וְהָרְאֵ"ם פֵּירֵשׁ, לֹא תַכְנִיס דְּבָרֶיךָ בְּלִבְּךָ מִפְּנֵי שֶׁאַתָּה יָרֵא לְהוֹצִיאָם לַחוּץ לוֹמַר לוֹ שֶׁהוּא חַיָּיב אוֹ רָשָׁע בְּדִינוֹ, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ: **ש** דְּאִם לֹא כֵּן אֵיךְ 'לֵאלֹהִים הוּא', וַהֲלֹא הַמִּשְׁפָּט אֵינוֹ אֶלָּא לְבַעֲלֵי הָרִיב: **ת** מִשּׁוּם שֶׁהִשְׁוָה עֶבֶד לְרַבּוֹ דִּכְתִיב 'כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא' וּכְתִיב אַחֲרָיו 'וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִיבוּן אֵלַי', כְּלוֹמַר שֶׁהָיָה מְדַמֶּה אֶת עַצְמוֹ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְכָךְ נֶעְלַם מִמֶּנּוּ דִּין יְרוּשָׁה, דְּדָבָר פְּשׁוּט הוּא, דְּכָל אָדָם יוֹדֵעַ אִם אֵין לְאִישׁ בָּנִים דְּהַבַּת יוֹרֶשֶׁת בִּמְקוֹם בֵּן, דְּהָא אָמְרוּ רָחֵל וְלֵאָה 'הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק' וגו', וּפֵירוּשׁוֹ כְּלוּם אָנוּ נוֹטְלִין חֵלֶק יְרוּשָׁה בֵּין הַזְּכָרִים, וְנֶעְלַם מִמֶּנּוּ. אֲבָל רַשִׁ"י לֹא מָצֵי לְפָרֵשׁ דִּבְשְׁבִיל זֶה נִסְתַּלֵּק מִמֶּנּוּ הַדִּין שֶׁל מְקוֹשֵׁשׁ אוֹ שֶׁל אֲנָשִׁים טְמֵאִים, דְּהָתָם לַאו דָּבָר פְּשׁוּט הוּא, לְכָךְ לֹא יָדַע מֹשֶׁה, אֲבָל דִּין יְרוּשָׁה דָּבָר פָּשׁוּט הָיָה. וְקַל לְהָבִין: תורה יח

(יח) **א** בְּסַנְהֶדְרִין בְּפֶרֶק אֶחָד דִּינֵי מָמוֹנוֹת פֵּירֵשׁ, 'דִּינֵי מָמוֹנוֹת בִּשְׁלֹשָׁה' וּ'פוֹתְחִין אַף לְחוֹבָה' וּ'מַטִּין עַל פִּי אֶחָד אַף לְחוֹבָה' וּ'מַחֲזִירִין אַף לְחוֹבָה' וְ'הַכֹּל רְאוּיִין לְלַמֵּד זְכוּת וְחוֹבָה הַדַּיָּן

(יט) וְנִסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ:

יט וּנְטַלְנָא מֵחֹרֵב וְהַלִּיכְנָא יָת כָּל מַדְבְּרָא רַבָּא וּדְחִילָא הַהוּא דִּי חֲזֵיתוּן אֹרַח טוּרָא דֶּאֱמֹרָאָה כְּמָא דִי פַקִּיד יְיָ אֱלָהָנָא יָתָנָא וַאֲתֵינָא עַד רְקַם גֵּיאָה:

רש"י◄ הַמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא • שֶׁהָיוּ בּוֹ נְחָשִׁים[ב] כְּקוֹרוֹת וְעַקְרַבִּים כִּקְשָׁתוֹת.

(כ) וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ:

כ וַאֲמָרִית לְכוֹן אֲתֵיתוּן עַד טוּרָא דֶּאֱמֹרָאָה דַּיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵב לָנָא:

(כא) רְאֵה נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אַל־תִּירָא וְאַל־תֵּחָת:

כא חֲזֵי יְהַב יְיָ אֱלָהָךְ קֳדָמָךְ יָת אַרְעָא סַק אַחֲסַן כְּמָא דִי מַלִּיל יְיָ אֱלָהָא דַּאֲבָהָתָךְ לָךְ לָא תִדְחַל וְלָא תִתְבָּר:

◆ יום שלישי כ"ט תמוז ◆

(כב) וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן:

כב וּקְרֵבְתּוּן לְוָתִי כֻּלְכוֹן וַאֲמַרְתּוּן נִשְׁלַח גֻּבְרִין קֳדָמָנָא וִיאַלְּלוּן לָנָא יָת אַרְעָא וִיתִיבוּן יָתָנָא פִּתְגָמָא יָת אָרְחָא דִי נִסַּק בַּהּ וְיָת קִרְוַיָא דִי גֵעוֹל לְהֵן:

רש"י◄ וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם • בְּעַרְבּוּבְיָא[ג], וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר (דברים ה): "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּל רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם וְזִקְנֵיכֶם, וַתֹּאמְרוּ הֵן הֶרְאָנוּ וְגוֹ'", אוֹתָהּ קְרִיבָה הָיְתָה הוֹגֶנֶת: יְלָדִים מְכַבְּדִים אֶת הַזְּקֵנִים וּשְׁלָחוּם לִפְנֵיהֶם, וּזְקֵנִים מְכַבְּדִים אֶת הָרָאשִׁים לָלֶכֶת לִפְנֵיהֶם, אֲבָל כָּאן: "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם", בְּעַרְבּוּבְיָא, יְלָדִים דּוֹחֲפִין אֶת הַזְּקֵנִים, וּזְקֵנִים דּוֹחֲפִין אֶת הָרָאשִׁים. **וְיָשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר •** (ספרי) **בְּאֵיזֶה לָשׁוֹן[ד] הֵם מְדַבְּרִים. אֶת־הַדֶּרֶךְ וְגוֹ' • אֵין דֶּרֶךְ שֶׁאֵין בָּהּ[ה] עַקְמִימוּת. וְאֵת הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן • תְּחִלָּה לִכְבּוֹשׁ[ו].**

שפתי חכמים

וְהַתַּלְמִיד' וְ'הַדַּיָּן הַמְלַמֵּד זְכוּת חוֹזֵר וּמְלַמֵּד חוֹבָה', וְכֵן אֵיפְכָא, וְ'דָנִין בַּיּוֹם וְגוֹמְרִין בַּלַּיְלָה' וְ'גוֹמְרִין בּוֹ בַּיּוֹם בֵּין לִזְכוּת וּבֵין לְחוֹבָה' וּ'מַתְחִילִין מִן הַגָּדוֹל' וְ'אָב וּבְנוֹ וְהָרַב וְתַלְמִידוֹ מוֹנִין אוֹתָן לִשְׁנַיִם'. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת דְּאֵין דָּנִין אֶלָּא בְּעֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה, וְכָל הַדְּבָרִים דִּלְעֵיל אֵינָן בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת, כִּי הַכֹּל הִיא בְּהֵיפֶךְ, מַה שֶּׁכָּשֵׁר בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת פָּסוּל בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת: תורה יט

(יט) **ב** דְּאִם לֹא כֵּן מַאי 'וְהַנּוֹרָא', מִמִּי הָיָה לָהֶם לִירָא בַּמִּדְבָּר הַהוּא שֶׁלֹּא עָבַר בָּהּ אִישׁ, אֶלָּא עַל כַּרְחָךְ מִנְּחָשִׁים וכו'. וְאִם תֹּאמַר, וְהָא בְּפָרָשַׁת בְּהַעֲלוֹתְךָ פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י עַצְמוֹ דְּעָנָן הָיָה הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְהוֹרֵג נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים. יֵשׁ לוֹמַר בַּמָּקוֹם שֶׁהָיוּ חוֹנִים בַּמִּדְבָּר הָיוּ רוֹאִים אוֹתָן מֵתִים, אַף שֶׁלֹּא הָיוּ מַזִּיקִים לָהֶם הָיוּ יְרֵאִים מֵהֶם: תורה כ

(כב) **ג** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, מַה תּוֹכֵחָה יֵשׁ בְּזֶה: **ד** דְּאִם לֹא כֵּן, 'דָּבָר' לְמָה לִי. וְנִפְקָא מִינָּהּ בָּזֶה בְּאֵיזֶה לָשׁוֹן מְדַבְּרִים, כְּדֵי שֶׁיַּרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר אִם אֶחָד מִשֶּׁבַע הָאוּמּוֹת יְשַׁנֶּה לְבוּשׁוֹ בִּלְבוּשׁ שְׁאָר אוּמּוֹת, שֶׁיַּכִּירוּ אוֹתוֹ כְּדֵי שֶׁיְּקַיְּמוּ הַלָּאו דְּ'לֹא תְחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה', וְזֶה אֵי אֶפְשָׁר אֶלָּא כְּשֶׁיֵּדְעוּ לְשׁוֹנָם יֵדְעוּ מֵאֵיזֶה אוּמָּה הֵם. וְעוֹד יֵשׁ פֵּירוּשִׁים אֲחֵרִים: **ה** דְּאִם לֹא כֵּן, לְמַאי נָפְקָא מִינָּהּ יֹאמְרוּ לָהֶם בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ יֵלְכוּ, בְּוַדַּאי אוֹתוֹ עִיר שֶׁיִּרְצוּ לִכְבּוֹשׁ אוֹתוֹ דֶּרֶךְ יֵלְכוּ. וְקַל לְהָבִין: **ו** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דִּבְקִרְא 'וְאֵת הֶעָרִים' מַשְׁמַע שֶׁלֹּא יָבֹאוּ לְכָל הֶעָרִים, וְזֶה אֵינוֹ, דְּהָא יִרְשׁוּ אֶת הַכֹּל, וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ 'תְּחִלָּה לִכְבּוֹשׁ': תורה כג

(כג) וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט:

כג וּשְׁפַר בְּעֵינַי פִּתְגָּמָא וּדְבָרִית מִנְּכוֹן תְּרֵין עֲשַׂר גֻּבְרִין גַּבְרָא חַד לְשִׁבְטָא:

רש"י◄ **וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר** • בְּעֵינַי וְלֹא בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם, וְאִם בְּעֵינֵי מֹשֶׁה הָיָה טוֹב, לָמָּה אֲמָרָהּ בַּתּוֹכָחוֹת? מָשָׁל לְאָדָם שֶׁאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ: 'מְכֹר לִי חֲמוֹרְךָ זֶה'. אָמַר לוֹ: 'הֵן'. 'נוֹתְנוֹ אַתָּה לִי לְנִסָּיוֹן'? אָמַר לוֹ: 'הֵן'. 'בְּהָרִים וּגְבָעוֹת'? אָמַר לוֹ: 'הֵן'. כֵּיוָן שֶׁרָאָה שֶׁאֵין מְעַכְּבוֹ כְּלוּם, אָמַר הַלּוֹקֵחַ בְּלִבּוֹ: 'בָּטוּחַ הוּא זֶה שֶׁלֹּא אֶמְצָא בּוֹ מוּם', מִיָּד אָמַר לוֹ: 'טֹל מָעוֹתֶיךָ, וְאֵינִי מְנַסֶּהוּ מֵעַתָּה', אַף אֲנִי הוֹדֵיתִי לְדִבְרֵיכֶם, שֶׁמָּא תַּחְזְרוּ בָּכֶם כְּשֶׁתִּרְאוּ שֶׁאֵינִי מְעַכֵּב, וְאַתֶּם לֹא חֲזַרְתֶּם בָּכֶם. **וָאֶקַּח מִכֶּם** • מִן הַבְּרוּרִים[ז] שֶׁבָּכֶם, מִן הַמְסֻלָּתִים[ח] שֶׁבָּכֶם. **שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד לַשָּׁבֶט** • (שם) מַגִּיד שֶׁלֹּא הָיָה שֵׁבֶט לֵוִי[ט] עִמָּהֶם.

(כד) וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ:

כד וְאִתְפְּנִיוּ וּסְלִיקוּ לְטוּרָא וַאֲתוֹ עַד נַחֲלָא דְּאֶתְכָּלָא וְאַלִּילוּ יָתַהּ:

רש"י◄ **עַד־נַחַל אֶשְׁכֹּל** • (שם) מַגִּיד שֶׁנִּקְרָא עַל שֵׁם סוֹפוֹ[י]. **וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ** • (שם) מְלַמֵּד שֶׁהָלְכוּ בָּהּ אַרְבָּעָה אוֹמָנִין[כ] שְׁתֵּי וָעֵרֶב.

(כה) וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ:

כה וּנְסִיבוּ בִּידֵיהוֹן מֵאִבָּא דְּאַרְעָא וַאֲחִיתוּ לָנָא וַאֲתִיבוּ יָתָנָא פִּתְגָּמָא וַאֲמָרוּ טָבָא אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵב לָנָא:

רש"י◄ **וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ** • מַגִּיד שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוֹהַּ מִכָּל הָאֲרָצוֹת. **וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ** • (שם) מִי הֵם שֶׁאָמְרוּ טוֹבָתָהּ? יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב.

(כו) וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

כו וְלָא אֲבִיתוּן לְמִסַּק וְסָרֶבְתּוּן עַל מֵימְרָא דַּיְיָ אֱלָהְכוֹן:

רש"י◄ **וַתַּמְרוּ** • לְשׁוֹן הַתְרָסָה, הִתְרַסְתֶּם כְּנֶגֶד מַאֲמָרוֹ.

(כז) וַתֵּרָגְנוּ בְּאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ:

כז וְאִתְרַעַמְתּוּן בְּמַשְׁכְּנֵיכוֹן וַאֲמַרְתּוּן בִּדְסָנֵי יְיָ יָתָנָא אַפְּקָנָא מֵאַרְעָא דְּמִצְרָיִם לְמִמְסַר יָתָנָא בִּידָא דֶּאֱמֹרָאָה לְשֵׁיצָיוּתָנָא:

שפתי חכמים

(כג) ז דְּאִם לֹא כֵן, 'מִכֶּם' לָמָּה לִי: ח 'הַמְסֻלָּתִין' לְשׁוֹן סֹלֶת: ט דְּאִם לֹא כֵן יִהְיוּ שְׁלֹשָׁה עָשָׂר, דְּהָא חָשֵׁיב שֵׁבֶט אֶפְרַיִם בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְגַם שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה בִּפְנֵי עַצְמוֹ. כְּתַב הָרְאֵ"ם, וְיֵשׁ לִתְמוֹהַּ, דִּבְלַאו קְרָא יְתֵירָא דִּ'שְׁנֵים עָשָׂר' תֵּיפּוֹק לֵיהּ מִפָּרָשַׁת שְׁלַח לְךָ מֹשֶׁה כָּל נְשִׂיאֵי הַשְּׁבָטִים וְשֵׁבֶט לֵוִי לֹא הָיָה בְּתוֹכָם, וְצָרִיךְ עִיּוּן. וְנִרְאֶה דְּהָכָא מְרַבֶּה קְרָא דַּאֲפִילּוּ בְּעֵצָה לֹא הָיוּ עִמָּהֶם, וְהַשְּׁתָּא אָתֵי שַׁפִּיר דְּלָא נָקֵיט רַשִּׁ"י שֶׁלֹּא הָלְכוּ עִמָּהֶן, מִשּׁוּם דְּזֶה כְּתִיב לְעֵיל בְּפָרָשַׁת שְׁלַח לְךָ: תורה כד

(כד) י שֶׁנִּשְׁאוּ אֶשְׁכּוֹל מִשָּׁם כְּדִכְתִיב 'וַיִּכְרְתוּ וגו' עַל כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא נַחַל אֶשְׁכּוֹל', וְזֶה הָיָה בַּחֲזָרָתָן: כ רְצוֹנוֹ לוֹמַר, שֶׁהָלְכוּ בָּהּ בְּאַרְבַּע שׁוּרוֹת כְּמִין שְׁתֵּי וָעֵרֶב כְּדֵי שֶׁיְּרַגְּלוּ אֶת כֻּלָּהּ: תורה כה

(כה) ל אַף עַל פִּי שֶׁגַּם שְׁאָר מְרַגְּלִים אָמְרוּ טוֹבָתָהּ, מִכָּל מָקוֹם גַּם הָיוּ מוֹצִיאִים דִּבָּה עַל הָאָרֶץ, וְכָאן כְּתִיב 'וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ', מִשְּׁמַע שֶׁלֹּא אָמְרוּ כְּלָל בְּרָעָתָהּ. רְאֵ"ם: תורה כו

רש"י◄ **וַתִּרְגְּנוּ •** לָשׁוֹן הָרָע, וְכֵן (משלי יח): "דִּבְרֵי נִרְגָּן", אָדָם הַמּוֹצִיא דִּבָּה. **בְּשִׂנְאַת ה' אֹתָנוּ •** וְהוּא הָיָה אוֹהֵב אֶתְכֶם, אֲבָל אַתֶּם שׂוֹנְאִים אוֹתוֹ, מָשָׁל הֶדְיוֹט אוֹמֵר: מַה דִּבְלִבְּךָ עַל רַחֲמָנָא, מַה דִּבְלִבֵּיהּ עֲלָךְ. **בְּשִׂנְאַת ה' אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם •** הוֹצָאָתוֹ לִשְׂנְאָה הָיְתָה, מָשָׁל לְמֶלֶךְ בָּשָׂר־וָדָם, שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָנִים, וְיֵשׁ לוֹ שְׁתֵּי שָׂדוֹת: אַחַת שֶׁל שַׁקְיָא וְאַחַת שֶׁל בַּעַל, לְמִי שֶׁהוּא אוֹהֵב נוֹתֵן שֶׁל שַׁקְיָא, וּלְמִי שֶׁהוּא שׂוֹנֵא נוֹתֵן לוֹ שֶׁל בַּעַל. אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁל שַׁקְיָא הִיא, שֶׁנִּילוּס עוֹלֶה וּמַשְׁקֶה אוֹתָהּ, וְאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁל בַּעַל, וְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם לָתֵת לָנוּ אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כרך לד עמ' 23)

בְּשִׂנְאַת ה' אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (א, כז) **וְהוּא הָיָה אוֹהֵב אֶתְכֶם** (רש"י) מְבֹאָר בַּסְּפָרִים, שֶׁאֲמִירָה זוֹ גְּרָמָה לִתְשִׁעָה בְּאָב, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר **אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר** – רָאשֵׁי־תֵבוֹת אֵיכָה. וְרש"י מְעוֹדֵד וּמְחַזֵּק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁגַּם כַּאֲשֶׁר אַהֲבָתָם הַטִּבְעִית לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם מְסִתָּרֶת, וְאֵין הֵם מַרְגִּישִׁים אֶת חֶסְדָּיו, וְעַד שֶׁשָּׁמַיִם אוֹר לְחֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ לְאוֹר – אֵין שׁוּם חֲלִישׁוּת כְּלָל וּכְלָל, חָלִילָה, בְּאַהֲבַת הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל.

(כח) אָנָה ׀ אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים רָאִינוּ שָׁם:

כח לְאָן אֲנַחְנָא סָלְקִין אַחָנָא תְּבְרוּ יָת לִבָּנָא לְמֵימַר עַם סַגִּי וְתַקִּיף מִנָּנָא קִרְוִין רַבְּרְבָן וּכְרִיכָן עַד צִית שְׁמַיָּא וְאַף בְּנֵי גִּבָּרָאֵי חֲזֵינָא תַּמָּן:

רש"י◄ **עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם •** דִּבְּרוּ הַכְּתוּבִים לְשׁוֹן חֲבַאי (חולין צ).

(כט) וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־תִירְאוּן מֵהֶם:

כט וַאֲמָרִית לְכוֹן לָא תִּתְּבְרוּן וְלָא תִּדְחֲלוּן מִנְּהוֹן:

רש"י◄ **לֹא־תַעַרְצוּן •** לְשׁוֹן שְׁבִירָה, כְּתַרְגּוּמוֹ. וְדוֹמֶה לוֹ (איוב ל): "בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן", לְשֶׁבֶר נְחָלִים.

(ל) יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם הוּא יִלָּחֶם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם:

ל יְיָ אֱלָהֲכוֹן דִּמְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן הוּא יְגִיחַ לְכוֹן כְּכֹל דִּי עֲבַד עִמְּכוֹן בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכוֹן:

רש"י◄ **יִלָּחֶם לָכֶם •** בִּשְׁבִילְכֶם.

(לא) וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה:

לא וּבְמַדְבְּרָא דִּי חֲזֵיתָא דִּי סוֹבְרָךְ יְיָ אֱלָהָךְ כְּמָא דִּי מְסוֹבַר גְּבַר יָת בְּרֵהּ בְּכָל אָרְחָא דִּי הַלֶּכְתּוּן עַד מֵיתֵיכוֹן עַד אַתְרָא הָדֵין:

שפתי חכמים

(כז) **מ** דַּעַת רַשִׁ"י בָּזֶה, שֶׁאַל תִּקְשֶׁה הֵיאָךְ יוֹדְעִין יִשְׂרָאֵל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנְאָן, וּמְפָרֵשׁ כֵּיוָן שֶׁהֵם שׂוֹנְאִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמְרוּ גַּם הוּא שׂוֹנְאָן, דִּמְשַׁל הֶדְיוֹט וכו': **נ** כְּלוֹמַר, מַה שֶּׁבְּלִבְּךָ שֶׁאַתָּה שׂוֹנֵא אֶת חֲבֵירְךָ, אַתָּה אוֹמֵר עַל חֲבֵירְךָ אֵיךְ שֶׁהוּא שׂוֹנֵא אוֹתְךָ: **ס** כְּלוֹמַר, שֶׁבְּלִבּוֹ שֶׁל חֲבֵירְךָ שֶׁהוּא אוֹהֵב אוֹתְךָ אַתָּה אוֹמֵר עָלֶיךָ, כְּלוֹמַר אֵיךְ שֶׁאַתָּה אוֹהֵב אֶת חֲבֵירְךָ: **ע** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, בְּקָרָא מַשְׁמַע שֶׁהוֹצִיא אוֹתָן בִּשְׁבִיל שִׂנְאָה, וְהַלֹּא הִרְבֵּה נִסִּים עָשָׂה לָהֶם כְּדֵי לְהוֹצִיאָם לְחֵירוּת, וּמְפָרֵשׁ דְּכָךְ אָמְרוּ הוֹצָאָתוֹ כו': **פ** כְּתַב הָרְאֵ"ם, וְיֵשׁ לִתְמוֹהַּ לָמָּה פֵּירְשׁוּ הַמִּקְרָא הַזֶּה בְּשֶׁל בַּעַל וְשֶׁל שַׁקְיָא, אִם בַּעֲבוּר שֶׁמּוֹרָה שֶׁהוֹצָאָתוֹ לְשִׂנְאָה הָיְתָה, יוֹתֵר שִׂנְאָה הִיא שֶׁהָיְתָה הוֹצָאָתוֹ לְהוֹלִיכָם בְּיַד הָאֱמוֹרִי לְהַשְׁמִידָם. וְצָרִיךְ עִיּוּן. וְנִרְאֶה דְּקָשֶׁה לְהוּ, הָכִי הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר, 'בִּשְׂנְאַת ה' אוֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ לָתֵת אוֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמוֹרִי', 'מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' לָמָּה לִי, אֶלָּא עַל כָּרְחָךְ הַקְּרָא לֹא נָקֵט 'הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' אֶלָּא לְמָשָׁל בְּשֶׁל בַּעַל וְשֶׁל שַׁקְיָא, וְהַכָּתוּב חָדָא וְעוֹד קָאָמַר, כְּלוֹמַר חָדָא 'בִּשְׂנְאַת ה' אוֹתָנוּ' וגו' לְמָשָׁל שֶׁל בַּעַל וְשֶׁל שַׁקְיָא, וְעוֹד אַחֶרֶת 'לָתֵת אוֹתָנוּ' וגו'. וְדוֹ"ק. וּפֵירוּשׁ 'שֶׁל בַּעַל', מָקוֹם יָבֵשׁ וְאֶרֶץ צְמֵאָה שֶׁצְּרִיכִין לְהַשְׁקוֹתָהּ: תורה כח

(כח) **צ** פֵּירֵשׁ רַשִׁ"י בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה, 'לְשׁוֹן הֲבַאי' 'לְשׁוֹן הֶדְיוֹט שֶׁאֵין מְדַקְדֵּק בִּדְבָרָיו וּמוֹצִיא מִפִּיו דָּבָר שֶׁאֵינוֹ, לֹא שֶׁיִּתְכַּוֵּן לְשַׁקֵּר אֶלָּא לֹא דָּק', עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ: תורה כט

רש"י◄ **וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ** • מוּסָב עַל מִקְרָא? שֶׁל מַעְלָה הֵימֶנּוּ: "בְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם בְּמִצְרַיִם"; וְעַתָּה, אַף "בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ כִּי נְשָׂאֲךָ וְגוֹ'". **כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ** • כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֵצֶל (שמות יד) "וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'", מָשָׁל לִמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּבְנוֹ לְפָנָיו וּבָאוּ לִסְטִים לִשְׁבּוֹתוֹ וְכוּ'.

(לב) **וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם:**

לב וּבְפִתְגָּמָא הָדֵין לֵיתֵיכוֹן מְהֵימְנִין בְּמֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהֵכוֹן:

רש"י◄ **וּבַדָּבָר הַזֶּה** • שֶׁהוּא מַבְטִיחֲכֶם לַהֲבִיאֲכֶם אֶל הָאָרֶץ, אֵינְכֶם מַאֲמִינִים בּוֹ.

(לג) **הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ ׀ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם:**

לג דִּי מְדַבַּר קֳדָמֵיכוֹן בְּאָרְחָא לְאִתְקָנָאָה לְכוֹן אֲתַר בֵּית מֵישְׁרִי לְאַשְׁרָיוּתְכוֹן בְּעַמּוּדָא דְאֶשָׁתָא בְּלֵילְיָא לְאַחֲזָיוּתְכוֹן בְּאָרְחָא דִּי תְהָכוּן בַּהּ וּבְעַמּוּדָא דַעֲנָנָא בִּימָמָא:

רש"י◄ **לַרְאֹתְכֶם** • כְּמוֹ לְהַרְאוֹתְכֶם, וְכֵן (שמות יג): "לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ", וְכֵן (תהילים כו): "לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה", וְכֵן (מלכים ב ט): "לָלֶכֶת לַגִּיד בְּיִזְרְעֶאל".

(לד) **וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר:**

לד וּשְׁמִיעַ קֳדָם יְיָ יָת קַל פִּתְגָּמֵיכוֹן וּרְגֵז וְקַיַּם לְמֵימָר:

(לה) **אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע הַזֶּה אֵת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לַאֲבֹתֵיכֶם:**

לה אִם יֶחֱזֵי גְּבַר בִּגְבַרַיָּא הָאִלֵּין דָּרָא בִישָׁא הָדֵין יָת אַרְעָא טַבְתָּא דִּי קַיֵּמִית לְמִתַּן לַאֲבָהָתְכוֹן:

(לו) **זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה:**

לו אֶלָּהֵן כָּלֵב בַּר יְפֻנֶּה הוּא יֶחֱזֵנַּהּ וְלֵהּ אֶתֵּן יָת אַרְעָא דִּי דְרַךְ בַּהּ וְלִבְנוֹהִי חֲלַף דִּי אַשְׁלִים בָּתַר דַּחַלְתָּא דַיְיָ:

רש"י◄ **אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ** • חֶבְרוֹן"ש, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יג): "וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן".

(לז) **גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם:**

לז אַף עֲלַי הֲוָה רְגַז מִן קֳדָם יְיָ בְּדִילְכוֹן לְמֵימָר אַף אַתְּ לָא תֵעוֹל תַּמָּן:

רש"י◄ **הִתְאַנַּף** • נִתְמַלֵּא רֹגֶז.

(לח) **יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל:**

לח יְהוֹשֻׁעַ בַּר נוּן דְּקָאֵם קֳדָמָךְ הוּא יֵעוּל תַּמָּן יָתֵהּ תַּקֵּף אֲרֵי הוּא יַחְסְנִנַּהּ לְיִשְׂרָאֵל:

שפתי חכמים

(לא) **ק** דִּקְרָא מַשְׁמַע 'הוּא יִלָּחֵם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה וגו' וּבַמִּדְבָּר' וגו', דְּמַשְׁמַע דְּגַם בַּמִּדְבָּר נִלְחַם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּשְׁבִילָם, וְהֲלֹא לֹא עָשָׂה מִלְחָמָה בַּמִּדְבָּר, וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ מוּסָב עַל הַמִּקְרָא שֶׁלְּמַעְלָה אַ'כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה בְּמִצְרַיִם' וגו', כְּלוֹמַר שֶׁהֵיטִיב לָהֶם, וְגַם בַּמִּדְבָּר הֵיטִיב עִמָּהֶם שֶׁנְּשָׂאָן 'כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ' וגו', וּמִלַּת 'עָשָׂה' אֵינוֹ מְשַׁמֵּשׁ בְּלָשׁוֹן אֶחָד, כִּי הָרִאשׁוֹן פֵּירוּשוֹ בְּעִנְיַן הַמִּלְחָמָה וְהַשֵּׁנִי בְּעִנְיַן הַחִיבּוּב: תורה לב

(לג) **ר** שֶׁפַּתְּ"ח שֶׁתַּחַת הַלָּמֶ"ד מַשְׁלִים חֶסְרוֹן הַהֵ"א: תורה לד

(לו) **ש** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, וְכִי כָּל הָאָרֶץ

◆ יום רביעי א׳ מנחם־אב ◆

(לט) **וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִרְשׁוּהָ:**

לט וְטַפְּלְכוֹן דִּי אֲמַרְתּוּן לְבִזָּא יְהוֹן וּבְנֵיכוֹן דִּי לָא יְדָעוּ יוֹמָא דֵין טַב וּבִישׁ אִנּוּן יֵעֲלוּן לְתַמָּן וּלְהוֹן אֶתְּנִנַּהּ וְאִנּוּן יֵירְתֻנַּהּ:

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (אגרות קודש כרך כג עמ׳ תי)

וְטַפְּכֶם . . . הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה (א, לט) הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה, שֶׁהִיא נִצְחִית, נוֹתֶנֶת לָנוּ כָּאן הוֹרָאָה נִצְחִית: יֶלֶד צָרִיךְ לָדַעַת, שֶׁמִּבְּלִי הַבֵּט עַל עֹצֶם וְגֹדֶל מַעֲלַת הוֹרָיו, הוּא יָכוֹל וְצָרִיךְ לִשְׁאֹף לְהַגִּיעַ לְהֶשֵּׂגִים גְּדוֹלִים עוֹד יוֹתֵר! שֶׁכֵּן, בְּכָל עִנְיְנֵי טוֹב וּקְדֻשָּׁה קַיֶּמֶת תְּמִיד הָאֶפְשָׁרוּת לְהִתְעַלּוֹת יוֹתֵר וְיוֹתֵר. וְכַאֲשֶׁר הַיֶּלֶד יוֹדֵעַ שֶׁהֶשֵּׂגָיו מְזַכִּים גַּם אֶת הוֹרָיו – הוּא מִתְאַמֵּץ בְּיֹתֶר שְׂאֵת וּבְיֹתֶר עֹז.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כרך ב עמ׳ 581)

וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה (א, לט) לִכְאוֹרָה, מַהִי הַהַדְגָּשָׁה עַל הַטַּף דַּוְקָא, וְהֲרֵי הַמְרַגְּלִים טָעֲנוּ שֶׁכֻּלָּם יִהְיוּ לָבַז, גַּם הַגְּדוֹלִים? וְיֵשׁ לְבָאֵר, דְּהִנֵּה 'קָטָן' בַּעֲבוֹדַת ה' הוּא מִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, וּכְתוֹצָאָה מִכָּךְ לֹא נִקְלָט מָזוֹן רוּחָנִי זֶה בִּפְנִימִיּוּת, אֶלָּא הוּא 'מִתְפּוֹרֵר', וּכְדַרְכּוֹ שֶׁל תִּינוֹק, שֶׁמְּפוֹרֵר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁאוֹכֵל (לקט טוב ויגש מז, יב). זוֹ הָיְתָה טַעֲנַת הַמְרַגְּלִים: אִם יִכָּנְסוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַסְּקוּ שָׁם בִּדְבָרִים אַרְצִיִּים, יִהְיֶה עֵסֶק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ וְהוּא 'יִתְפּוֹרֵר'. עַל כָּךְ בָּא מַעֲנֵה ה', שֶׁעֲבוֹדַת הַ'טַּף' יְקָרָה יוֹתֵר מֵעֲבוֹדַת דּוֹר הַמִּדְבָּר, וְזֹאת מִצַּד מַעֲלַת הָ'אִתְכַּפְיָא' – הָאָדָם כּוֹפֶה אֶת עַצְמוֹ וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת.

(מ) **וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף:**

מ וְאַתּוּן אִתְפְּנִיוּ לְכוֹן וְטוּלוּ לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף:

רש״י ◄ **פְּנוּ לָכֶם** • אָמַרְתִּי לְהַעֲבִיר אֶתְכֶם דֶּרֶךְ רֹחַב אֶרֶץ אֱדוֹם לְצַד צָפוֹן לִיכָּנֵס לָאָרֶץ, קִלְקַלְתֶּם וּגְרַמְתֶּם לָכֶם עִכּוּב. **פְּנוּ לָכֶם** • לַאֲחוֹרֵיכֶם וְתֵלְכוּ בַּמִּדְבָּר לְצַד יַם סוּף, שֶׁהַמִּדְבָּר שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בּוֹ לִדְרוֹמָהּ שֶׁל הַר שֵׂעִיר, הָיָה מַפְסִיק בֵּין יַם סוּף לְהַר שֵׂעִיר, עַתָּה הִמְשִׁכוּ לְצַד הַיָּם וּתְסוֹבְבוּ אֶת הַר שֵׂעִיר, כָּל דְּרוֹמוֹ מִן הַמַּעֲרָב לַמִּזְרָח.

(מא) **וַתַּעֲנוּ וַתֹּאמְרוּ אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה:**

מא וַאֲתַבְתּוּן וַאֲמַרְתּוּן לִי חַבְנָא קֳדָם יְיָ אֲנַחְנָא נִסַּק וּנְגִיחַ בֵּהּ קְרָב כְּכֹל דִּי פַקְדָנָא יְיָ אֱלָהָנָא וְזָרַזְתּוּן גְּבַר יָת מָנֵי קְרָבֵהּ וְשָׁרֵיתּוּן לְמִסַּק לְטוּרָא:

רש״י ◄ **וַתָּהִינוּ** • לְשׁוֹן (במדבר יד): ״הִנָּנוּ וְעָלִינוּ אֶל הַמָּקוֹם!״ זֶה הַלָּשׁוֹן שֶׁאֲמַרְתֶּם, לְשׁוֹן ״הֵן״, כְּלוֹמַרְתֶּ נִזְדַּמַּנְתֶּם.

(מב) **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם:**

מב וַאֲמַר יְיָ לִי אֱמַר לְהוֹן לָא תִסְּקוּן וְלָא תִגִּיחוּן קְרָב אֲרֵי לֵית שְׁכִנְתִּי שָׁרְיָא בֵּינֵיכוֹן וְלָא תִתְּבְרוּן קֳדָם בַּעֲלֵי דְבָבֵיכוֹן:

רש״י ◄ **לֹא תַעֲלוּ** • לֹא עֲלִיָּה תְּהֵא לָכֶם, אֶלָּא יְרִידָה״א.

שפתי חכמים

נִתְּנָה לְכָלֵב: תורה לז

(מא) **ת** מִשּׁוּם דְּקָשֶׁה לֵיהּ, מַה שֵּׁיָּךְ לְשׁוֹן ״הֵן״ עַל זֶה, וַדַּאי כְּשֶׁאָדָם אוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ ״עֲשֵׂה לִי דָּבָר זֶה״ אָז שֵׁיָּךְ לְהָשִׁיב ״הֵן״, אֲבָל הָכָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּמֹשֶׁה מִיחוּ בָּהֶם שֶׁלֹּא יַעֲלוּ אִם כֵּן מַה שַּׁיָּךְ לְמֵימַר ״הֵן״. וְעַל זֶה פֵּרֵשׁ כְּלוֹמַר ״נִזְדַּמַּנְתֶּם״, שֶׁהֱיִיתֶם מְזוּמָּנִים לְכָךְ לַעֲשׂוֹת, וְהָוֵי כְּאִלּוּ אָמְרוּ בְּפֵרוּשׁ ״הֵן״: תורה מב

(מב) **א** מִדִּכְתִיב ״לֹא תַעֲלוּ״ וגו׳, ״וְלֹא תִלָּחֲמוּ״ לָמָּה לִי, פְּשִׁיטָא דְּאִם לֹא יַעֲלוּ לֹא תִהְיֶה מִלְחָמָה, אֶלָּא וַדַּאי הָכִי פֵּירוּשׁוֹ דִּקְרָא, ״לֹא תַעֲלוּ״ כִּי לֹא תּוּכְלוּ לְהִלָּחֵם עִמָּם, וְאִם כֵּן הָעֲלִיָּה יְרִידָה

(מג) וָאֲדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזִדוּ וַתַּעֲלוּ הָהָרָה:

מג וּמַלֵּלִית עִמְּכוֹן וְלָא קַבֶּלְתּוּן וְסָרַבְתּוּן עַל גְּזֵרַת מֵימְרָא דַיְיָ וְאַרְשַׁעְתּוּן וּסְלֶקְתּוּן לְטוּרָא:

(מד) וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים וַיַּכּוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה:

מד וּנְפַק אֱמֹרָאָה דְּיָתֵב בְּטוּרָא הַהוּא לְקַדָּמוּתְכוֹן וּרְדָפוּ יָתְכוֹן כְּמָא די נַתְּזָן דַּבַּרְיָתָא וּטְרָדוּ יָתְכוֹן בְּשֵׂעִיר עַד חָרְמָה:

רש״י◄ **כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבֹרִים •** מַה הַדְּבוֹרָה הַזֹּאת כְּשֶׁהִיא מַכָּה אֶת הָאָדָם - מִיָּד מֵתָה[ב], אַף הֵם כְּשֶׁהָיוּ נוֹגְעִים בָּכֶם - מִיָּד מֵתִים.

(מה) וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם:

מה וְתַבְתּוּן וּבְכִיתוּן קֳדָם יְיָ וְלָא קַבִּיל יְיָ צְלוֹתְכוֹן וְלָא אַצִּית לְמִלֵּיכוֹן:

רש״י◄ **וְלֹא־שָׁמַע ה׳ בְּקוֹלְכֶם •** כִּבְיָכוֹל, עֲשִׂיתֶם מִדַּת רַחֲמָיו[ג] כְּאִלּוּ אַכְזָרִי.

(מו) וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם:

מו וִיתֵבְתּוּן בִּרְקָם יוֹמִין סַגִּיאִין כְּיוֹמַיָּא די יְתֶבְתּוּן:

רש״י◄ **וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ יָמִים רַבִּים •** י״ט שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: ״כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם״ בִּשְׁאָר הַמַּסָּעוֹת, וְהֵם הָיוּ[ד] ל״ח שָׁנָה, י״ט מֵהֶם עָשׂוּ בְּקָדֵשׁ, וְי״ט שָׁנָה הוֹלְכִים וּמְטַרְפִּים וְחָזְרוּ לְקָדֵשׁ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר לב): ״וַיְנִיעֵם בַּמִּדְבָּר״, כָּךְ מָצָאתִי בְּ׳סֵדֶר עוֹלָם׳ (פ״ח).

ב (א) וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֵלַי וַנָּסֹב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים: ס

א וְאִתְפְּנֵינָא וּנְטַלְנָא לְמַדְבְּרָא אֹרַח יַמָּא דְּסוּף כְּמָא די מַלִּיל יְיָ עִמִּי וְאַקֵּפְנָא יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר יוֹמִין סַגִּיאִין:

רש״י◄ **וַנֵּפֶן וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה •** אִלּוּ לֹא חָטְאוּ[ה], הָיוּ עוֹבְרִים דֶּרֶךְ הַר שֵׂעִיר לִיכָּנֵס לָאָרֶץ מִן דְּרוֹמוֹ לִצְפוֹנוֹ, וּבִשְׁבִיל שֶׁקִּלְקְלוּ, הָפְכוּ לְצַד הַמִּדְבָּר, שֶׁהוּא בֵּין יַם סוּף לְדְרוֹמוֹ שֶׁל הַר שֵׂעִיר, וְהָלְכוּ אֵצֶל דְּרוֹמוֹ מִן הַמַּעֲרָב לַמִּזְרָח, דֶּרֶךְ יַם סוּף, דֶּרֶךְ יְצִיאָתָן[ו] מִמִּצְרַיִם, שֶׁהוּא בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית, מִשָּׁם הָיוּ הוֹלְכִים לְצַד הַמִּזְרָח. **וַנָּסֹב אֶת־הַר־שֵׂעִיר •** כָּל דְּרוֹמוֹ עַד אֶרֶץ[ז] מוֹאָב.

שפתי חכמים

תִּהְיֶה לָכֶם. וְהָרְאֵ״ם פֵּירֵשׁ, מִדִּכְתִיב ׳וְלֹא תִּנָּגְפוּ׳ שְׁמַע מִינָּהּ שֶׁמַּה שֶׁאָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא יַעֲלוּ הוּא לְטוֹבָתָם, אִם כֵּן לַאו אַזְהוּרֵי מִזְהַר לְהוּ אֶלָּא לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא תְּהֵא פְּעוּלָּתָם זֹאת לַעֲלִיָּיה

כו׳: תורה מג

(מד) **ב** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, הַדְּבוֹרָה מֵתָה מִיָּד, וְ׳תַעֲשֶׂינָה׳ לְשׁוֹן עֲשִׂיָּה. דְּאֵין לוֹמַר לְרִבּוּי הָרוֹדְפִים כַּדְּבוֹרִים הָרַבִּים שֶׁרוֹדְפִים אַחַר הָאִישׁ, אִם כֵּן הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר ׳וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּדְּבוֹרִים׳, הַשְׁתָּא דִּכְתִיב ׳כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה הַדְּבוֹרִים׳ עַל כָּרְחָךְ שֶׁלֹּא דִּמָּה אוֹתָם לִדְבוֹרִים אֶלָּא לִפְעוּלַּת הַדְּבוֹרִים כו׳: תורה מה

(מה) **ג** (דֶּבֶק טוֹב) דְּאִם לֹא כֵּן, הֲלֹא שֵׁם זֶה הוּא שֶׁל רַחֲמִים, וְלָמָּה מַזְכִּירוֹ עַל הַפּוּרְעָנוּת: תורה מו

(מו) **ד** דְּלֹא שָׁלְחוּ מְרַגְּלִים אֶלָּא בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה לִיצִיאַת מִצְרַיִם, וּבִתְחִלַּת אַרְבָּעִים בָּאוּ לָאָרֶץ דְּמִקְצַת שָׁנָה כְּכוּלָּהּ, אִם כֵּן לֹא הָיוּ אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה: תורה א

ב (א) **ה** פֵּירוּשׁ, שֶׁחֶטְאָם גָּרַם לָהֶם שֶׁלֹּא נָתַן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּלֵב מֶלֶךְ אֱדוֹם לְהַנִּיחָם לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ אַרְצוֹ:

ו רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דְּ׳דֶרֶךְ יַם סוּף׳ מִשְּׁמַע שֶׁהָלְכוּ מִצְּפוֹן הָעוֹלָם לִדְרוֹם הָעוֹלָם שֶׁהוּא כְּנֶגֶד הַיָּם, וַהֲלֹא מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח הָלְכוּ בְּמִדְבַּר הָעַמִּים. וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ דֶּרֶךְ יְצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם, כְּלוֹמַר כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם הָלְכוּ בַּאֲלַכְסוֹן דֶּרֶךְ יַם סוּף מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, כֵּן הָלְכוּ עַכְשָׁיו, שֶׁהִנִּיחוּ דַּרְכָּם הַקְּצָרָה מִדָּרוֹם לְצָפוֹן וְהָלְכוּ בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֱדוֹם שֶׁהוּא מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח עַד שֶׁבָּאוּ לִגְבוּל מוֹאָב:

ז (מהר״ן) שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁסָּבְבוּ אוֹתוֹ מִכָּל אַרְבַּע רוּחוֹתָיו, שֶׁזֶּה אִי אֶפְשָׁר, שֶׁאִם כֵּן הָיָה מֹשֶׁה נִכְנָס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֶרֶץ אֱדוֹם נֶגֶד אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה כְּמַבּוֹאָר בִּגְבוּלֵי הָאָרֶץ, לָכֵן פֵּירֵשׁ כָּל דְּרוֹמָהּ לְבַד עַד אֶרֶץ מוֹאָב: תורה ב

◆ יום חמישי ב׳ מנחם־אב ◆

(ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃

ב וַאֲמַר יְיָ לִי לְמֵימָר׃

(ג) רַב־לָכֶם סֹב אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה׃

ג סַגִּי לְכוֹן דְּאַקֵּפְתּוּן יָת טוּרָא הָדֵין אִתְפְּנִיוּ לְכוֹן צְפּוּנָא׃

רש״י◄ פְּנוּ לָכֶם צָפֹנָה • סוֹבוּ לָכֶם לְרוּחַ מִזְרָחִית מִן הַדָּרוֹם לַצָּפוֹן, פְּנֵיכֶם לַצָּפוֹן, נִמְצָאוּ הוֹלְכִים אֶת רוּחַ מִזְרָחִית[ח], וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים יא): ״וַיָּבֹא מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב״.

(ד) וְאֶת־הָעָם צַו לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אַחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִרְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד׃

ד וְיָת עַמָּא פַּקֵּד לְמֵימַר אַתּוּן עָבְרִין בִּתְחוּם אֲחוּכוֹן בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וְיִדְּחֲלוּן מִנְּכוֹן וְתִסְתַּמְּרוּן לַחֲדָא׃

רש״י◄ וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד • וּמַהוּ הַשְּׁמִירָה? ״אַל תִּתְגָּרוּ בָם״.

(ה) אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר׃

ה לָא תִּתְגָּרוּן בְּהוֹן אֲרֵי לָא אֶתֵּן לְכוֹן מֵאַרְעָהוֹן עַד מִדְרַךְ פַּרְסַת רִגְלָא אֲרֵי יְרָתָא לְעֵשָׂו יְהָבִית יָת טוּרָא דְשֵׂעִיר׃

רש״י◄ עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל • אֲפִלּוּ מִדְרַךְ כַּף רֶגֶל, כְּלוֹמַר, אֲפִלּוּ דְּרִיסַת הָרֶגֶל אֵינִי מַרְשֶׁה לָכֶם[ט] לַעֲבוֹר בְּאַרְצָם שֶׁלֹּא׳ בִּרְשׁוּת. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: עַד שֶׁיָּבֹא יוֹם[כ] דְּרִיסַת כַּף רֶגֶל עַל הַר הַזֵּיתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה יד): ״וְעָמְדוּ רַגְלָיו וְגוֹ׳״. יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו • מֵאַבְרָהָם, עֲשָׂרָה עֲמָמִים נָתַתִּי לוֹ: שִׁבְעָה לָכֶם; וְקֵינִי, וּקְנִזִּי וְקַדְמֹנִי, הֵן עַמּוֹן, וּמוֹאָב וְשֵׂעִיר, אֶחָד מֵהֶם לְעֵשָׂו וְהַשְּׁתַּיִם לִבְנֵי לוֹט, בִּשְׂכַר שֶׁהָלַךְ אִתּוֹ לְמִצְרַיִם וְשָׁתַק עַל מַה שֶּׁהָיוּ אוֹמְרִים עַל אִשְׁתּוֹ ׳אֲחוֹתוֹ הִיא׳, עֲשָׂאוֹ כִּבְנוֹ.

(ו) אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם׃

ו עִבּוּרָא תִּזְבְּנוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתֵיכְלוּן וְאַף מַיָּא תִּכְרוּן מִנְּהוֹן בְּכַסְפָּא וְתִשְׁתּוּן׃

רש״י◄ תִּכְרוּ • לְשׁוֹן מִקָּח, וְכֵן (בראשית ג): ״אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי״, (ר״ה כו) שֶׁכֵּן בִּכְרַכֵּי הַיָּם קוֹרִין לִמְכִירָה ׳כִּירָה׳.

(ז) כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר׃

ז אֲרֵי יְיָ אֱלָהָךְ בֵּרְכָךְ בְּכָל עֲבַד יְדָךְ סַפֵּק לָךְ צָרְכָּךְ בְּמֵהֲכָךְ לְמַדְבְּרָא רַבָּא הָדֵין דְּנַן אַרְבְּעִין שְׁנִין מֵימְרָא דַיְיָ אֱלָהָךְ בְּסַעֲדָךְ לָא מְנַעְתָּא מִדְּעַם׃

שפתי חכמים

(ג) ח אַף עַל פִּי שֶׁזֶּה הַצִּוּוּי הָיָה בְּסוֹף דְּרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ אֱדוֹם, וְאִם כֵּן יִסְתּוֹר מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ בְּפָרָשַׁת מַסְעֵי שֶׁהָפְכוּ פְּנֵיהֶם לְצָפוֹן אַחַר שֶׁעָבְרוּ דְּרוֹם מוֹאָב, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁשָּׁלַח מֹשֶׁה לְמֶלֶךְ אֱדוֹם לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ אַרְצוֹ לְצַד צָפוֹן שֶׁל עוֹלָם וְלֹא אָבָה, הוּצְרְכוּ לְלֶכֶת כָּל דְּרוֹם מוֹאָב וּמִשָּׁם הָפְכוּ פְּנֵיהֶם לְצָפוֹן. הָרְאֵ״ם. וְלִי נִרְאֶה, כִּי תְּחִלַּת הַצִּוּוּי שֶׁל ׳פְּנוּ לָכֶם צָפוֹנָה׳ הָיָה עַל דַּעַת זֶה כְּשֶׁיָּבֹאוּ בִּקְצֵה גְּבוּל מוֹאָב וּכְמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ הַקְּרָא וְהוֹלֵךְ, וּכְשֶׁבָּאוּ לִגְבוּל אֱדוֹם אָמַר אֲלֵיהֶם ׳אַל תִּתְגָּרוּ׳, וּכְשֶׁבָּאוּ לִגְבוּל מוֹאָב וְרָצוּ לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ גְּבוּלָם לְצָפוֹן אָמַר לָהֶם ה׳ ׳אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב׳ וּמִמֵּילָא הוּצְרְכוּ לְהַלּוֹךְ כָּל גְּבוּל מוֹאָב עַד רוּחַ מִזְרָחִית: תורה ד

(ה) ט דְּעַד וְעַד בִּכְלָל, כְּאִלּוּ אָמַר לֹא אֶתֵּן לָכֶם רְשׁוּת לִמְשׁוֹל עַל אַרְצָם אֲפִילּוּ דְּרִיסַת רֶגֶל לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה בְּעָלְמָא דֶּרֶךְ אַרְצָם שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת, וְכָמוֹהוּ ׳לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד אֶחָד׳, אֲפִילּוּ אֶחָד: י דְּאִם לֹא כֵּן קָשֶׁה לָמָּה שָׁלַח מֹשֶׁה לְמֶלֶךְ אֱדוֹם שֶׁיְּגַיֵּחֵם לַעֲבוֹר דֶּרֶךְ אַרְצוֹ כֵּיוָן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה שֶׁלֹּא יַעֲבוֹר בּוֹ, לָכֵן פֵּרֵשׁ ׳שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת׳, אֲבָל בִּרְשׁוּת הָיוּ רַשָּׁאִים לַעֲבוֹר: כ דִּלְפִי פְּשׁוּטוֹ קָשֶׁה, הָיָה לֵיהּ לְמֵימַר ׳אַף מִדְּרַךְ׳ וגו׳, לָמָּה נָקַט לִישְׁנָא שֶׁל שִׁעוּר וְמַנַּיִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן ׳עַד׳, לָכֵן מֵבִיא מִדְרַשׁ אַגָּדָה: ל רְצוֹנוֹ לוֹמַר, הָא הָעֲשָׂר עֲמָמִים לְאַבְרָהָם נִיתְּנוּ, וְלָמָּה נִיתְּנוּ אֵלּוּ שְׁתַּיִם לְלוֹט: תורה ו

רש״י◄ כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ • לְפִיכָךְ לֹא תִּכְפּוֹ (סִפְּרִים אַחֲרִים: תִּכְפְּרוּ) אֶת טוֹבָתוֹ[מ], לְרָאוֹת כְּאִלּוּ אַתֶּם עֲנִיִּים, אֶלָּא הַרְאוּ עַצְמְכֶם עֲשִׁירִים.

(ח) וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַנִּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב:

ח וַעֲבַרְנָא מִקֶּדֶם אַחוּנָא בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר מֵאֲרַח מֵישְׁרָא מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר וְאִתְפְּנֵינָא וַעֲבַרְנָא אֹרַח מַדְבְּרָא דְּמוֹאָב:

רש״י◄ וַנִּפֶן וַנַּעֲבֹר • לְצַד צָפוֹן, הָפַכְנוּ פָּנִים לַהֲלוֹךְ רוּחַ מִזְּרָחִית[נ].

(ט) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה:

ט וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תְּצוּר עַל מוֹאָבָאֵי וְלָא תִּתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן לָךְ מֵאַרְעֵהּ יְרֵתָא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהָבִית יָת לְחָיָת יְרֵתָא:

רש״י◄ וְאַל־תִּתְגָּר וְגוֹ׳ • לֹא אָסַר לָהֶם עַל מוֹאָב אֶלָּא מִלְחָמָה[ס], אֲבָל מְיָרְאִים הָיוּ אוֹתָם[ע] וְנִרְאִים לָהֶם כְּשֶׁהֵם מְזֻיָּנִים. לְפִיכָךְ כְּתִיב (במדבר כב): ״וַיָּגָר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם״, שֶׁהָיוּ שׁוֹלְלִים וּבוֹזְזִים אוֹתָם, אֲבָל בִּבְנֵי עַמּוֹן נֶאֱמַר: ״וְאַל תִּתְגָּר בָּם״, שׁוּם גֵּרוּי[פ], בִּשְׂכַר צְנִיעוּת אִמָּם, שֶׁלֹּא פִּרְסְמָה עַל אָבִיהָ כְּמוֹ שֶׁעָשְׂתָה הַבְּכִירָה שֶׁקָּרְאָה שֵׁם בְּנָהּ מוֹאָב[צ]. עָר • שֵׁם הַמְּדִינָה[ק].

(י) הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים:

י אֵימָתָנֵי מִלְּקַדְמִין יְתִיבוּ בַּהּ עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרָיָא:

רש״י◄ הָאֵמִים לְפָנִים וְגוֹ׳ • אַתָּה סָבוּר שֶׁזּוֹ אֶרֶץ רְפָאִים שֶׁנְּתַתִּי לוֹ לְאַבְרָהָם[ר], לְפִי שֶׁהָאֵמִים שֶׁהֵם רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים, אֲבָל לֹא זוֹ הִיא, כִּי אוֹתָן רְפָאִים הוֹרַשְׁתִּי מִפְּנֵי בְּנֵי לוֹט וְהוֹשַׁבְתִּים תַּחְתָּם.

(יא) רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים:

יא גִּבָּרָאֵי מִתְחַשְּׁבִין אַף אִנּוּן כְּגִבָּרָאֵי וּמוֹאָבָאֵי יִקְרֻן לְהוֹן אֵימָתָנֵי:

שפתי חכמים

(ז) מ (גור אריה) אֲבָל אֵין פֵּירוּשׁוֹ לְפִיכָךְ אֵין אַתֶּם צְרִיכִים לָהֶם, דְּאִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר ״יֵשׁ לְךָ רָב׳ אוֹ ״יֵשׁ לְךָ כֹּל׳, וּפֵירוּשׁ ״מַעֲשֶׂה יָדָךְ״ אֵלּוּ הַבְּהֵמוֹת, כְּדִכְתִיב בְּאִיּוֹב ״מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ״: תורה ח

(ח) נ הוּכְרַח לְפָרֵשׁ כֵּן ״וַנִּפֶן״ לְצַד צָפוֹן, מִפְּנֵי שֶׁמֵּהַכָּתוּב ״פְּנוּ לָכֶם צָפוֹנָה״ מַשְׁמַע שֶׁהַפְּנִיָּה מוֹרָה עַל הֲפִיכַת פְּנֵיהֶם לְצַד צָפוֹן, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא צִוָּם כֵּן רַק לְאַחַר עֲבוֹר כָּל רוּחַ דְּרוֹמִית שֶׁל מוֹאָב, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁרָאוּ שֶׁלֹּא אָבָה אֱדוֹם, הִנִּיחוּהוּ וְהָלְכוּ כָּל רוּחַ דְּרוֹמִית שֶׁל מוֹאָב וְאַחַר כָּךְ פָּנוּ לְצַד צָפוֹן כְּמוֹ שֶׁנִּצְטַוּוּ בִּהְיוֹתָם בַּדָּרוֹם שֶׁל אֱדוֹם וְהָלְכוּ כָּל רוּחַ מִזְּרָחִית שֶׁל מוֹאָב וּמְצָאוּ אֶת אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג כְּשֶׁהָיוּ בְּמִזְרַח גְּבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וכו׳. הָרְאֵ״ם: תורה ט

(ט) ס דִּקְשָׁה לְרַשִׁ״י, לֹא הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר אֶלָּא ״וְאַל תִּתְגָּרוּ בָּם״, ״מִלְחָמָה״ לָמָּה לִי, דְּהָא בִּבְנֵי עַמּוֹן לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא ״אַל תִּתְגָּרוּ בָם״ סְתָם, וּמִתָּרֵץ שֶׁלֹּא אָסַר כוּ׳: ע רְצוֹנוֹ לוֹמַר, יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְיָרְאִים אֶת הַמּוֹאָבִים: פ דְּהָא לֹא כְּתִיב ״מִלְחָמָה״: צ רְצוֹנוֹ לוֹמַר ״מֵאָב״, שֶׁהוּא לְשׁוֹן פְּרִיצוּת: ק דְּאִי רְצוֹנוֹ לוֹמַר עִיר הָיָה מְפֹרָשׁ עִיר פְּלוֹנִית: תורה י

(י) ר רְצוֹנוֹ לוֹמַר, מַה בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ בְּמַה שֶׁאָמַר ״הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ׳ וגו׳, וּמִתָּרֵץ אַתָּה סָבוּר וכו׳, כְּלוֹמַר הַשֵּׁבַע אוּמּוֹת שֶׁנְּתַתִּי לְאַבְרָהָם אֶחָד מֵהֶם נִקְרָא ״רְפָאִים״, אִם כֵּן סָבוּר אַתָּה שֶׁזּוֹ רְפָאִים, רְצוֹנוֹ לוֹמַר עָר שֶׁיָּשְׁבוּ שָׁם אֵמִים זוֹ רְפָאִים הֵם שֶׁנְּתַתִּי לְאַבְרָהָם, אֲבָל לֹא תַּעֲלֶה עַל דַּעְתְּךָ כָּךְ, וּמְפֹרָשׁ וְהוֹלֵךְ לְפִי שֶׁאֵמִים שֶׁהֵם רְפָאִים יָשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים, אֲבָל לֹא זוֹ הִיא, כִּי אוֹתָן רְפָאִים, רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁיָּשְׁבוּ בוֹ כְּבָר, הוֹרַשְׁתִּי מִפְּנֵי בְּנֵי לוֹט וְהוֹשַׁבְתִּי בְּנֵי לוֹט תַּחְתָּם, וְכֵיוָן דְּלֵאו אֶרֶץ רְפָאִים הִיא לָמָּה נִקְרָא ״רְפָאִים״, וּמְפֹרָשׁ דִּרְפָאִים הָיוּ נָחְשָׁבִים אוֹתָם אֵמִים, וְהֵיאָךְ נִקְרָאוּ ״רְפָאִים״ כֵּיוָן דְּנִקְרָאוּ ״אֵמִים״, וּמְפֹרָשׁ כַּעֲנָקִים הַנִּקְרָאִים רְפָאִים עַל שֵׁם וכו׳, שֶׁאַף הָאֵמִים מִי שֶׁרָאָה אוֹתָם יָדָיו מִתְרַפּוֹת, מִשּׁוּם הָכִי

רש״י◄ **רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ וְגוֹ׳** • רְפָאִים הָיוּ נֶחֱשָׁבִים אוֹתָם אֵמִים כַּעֲנָקִים הַנִּקְרָאִים רְפָאִים, עַל שֵׁם שֶׁכָּל הָרוֹאֶה אוֹתָם, יָדָיו מִתְרַפּוֹת. **אֵמִים** • עַל שֵׁם שֶׁאֵימָתָם מֻטֶּלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת, וְכֵן ״וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים״ וּנְתַתִּים לִבְנֵי עֵשָׂו.

(יב) וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם:

יב וּבְשֵׂעִיר יָתִיבוּ חֹרָאֵי מִלְּקַדְמִין וּבְנֵי עֵשָׂו תָּרְכָּנוּן וְשֵׁצָיְנוּן מִקָּדְמֵיהוֹן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן כְּמָא די עֲבַד יִשְׂרָאֵל לְאַרְעָא יֶרְתָּתֵהּ דִּיהַב יְיָ לְהוֹן:

רש״י◄ **יִירָשׁוּם** • לְשׁוֹן הֹוֶה. כְּלוֹמַר, נָתַתִּי בָּהֶם כֹּחַ שֶׁהָיוּ מוֹרִישִׁים אוֹתָם וְהוֹלְכִים.

(יג) עַתָּה קֻמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד:

יג כְּעַן קוּמוּ וְעִבְרוּ לְכוֹן יָת נַחֲלָא דְזָרֶד וַעֲבַרְנָא יָת נַחֲלָא דְזָרֶד:

(יד) וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זָרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם:

יד וְיוֹמַיָּא די הַלֶּכְנָא מֵרְקַם גֵּיאָה עַד די עֲבַרְנָא יָת נַחֲלָא דְזָרֶד תְּלָתִין וְתַמְנֵי שְׁנִין עַד דְּסַף כָּל דָּרָא גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא כְּמָא די קַיֵּים יְיָ לְהוֹן:

(טו) וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם:

טו וְאַף מָחָא מִן קֳדָם יְיָ הֲוַת בְּהוֹן לְשֵׁצָיוּתְהוֹן מִגּוֹ מַשְׁרִיתָא עַד דְּשָׁלִימוּ:

רש״י◄ **הָיְתָה בָּם** • לְמַהֵר וּלְהֻמָּם בְּתוֹךְ אַרְבָּעִים שָׁנָה, שֶׁלֹּא יִגְרְמוּ לִבְנֵיהֶם עוֹד לְהִתְעַכֵּב[ת] בַּמִּדְבָּר.

(טז) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם: ס

טז וַהֲוָה כַּד שְׁלִימוּ כָּל גֻּבְרֵי מְגִיחֵי קְרָבָא לְמִמַּת מִגּוֹ עַמָּא:

רש״י◄ **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ וְגוֹ׳.**

(יז) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:

יז וּמַלִּיל יְיָ עִמִּי לְמֵימָר:

רש״י◄ **וַיְדַבֵּר ה׳ אֵלַי וְגוֹ׳** • אֲבָל מִשִּׁלּוּחַ הַמְּרַגְּלִים עַד כָּאן לֹא נֶאֱמַר בְּפָרָשָׁה [זוֹ] ״וַיְדַבֵּר״[א], אֶלָּא ״וַיֹּאמֶר״, לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל שְׁלוֹשִׁים וּשְׁמוֹנֶה שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נְזוּפִים, לֹא נִתְיַחֵד עִמּוֹ הַדִּבּוּר בִּלְשׁוֹן חִבָּה פָּנִים אֶל פָּנִים וְיִשּׁוּב הַדַּעַת, לְלַמֶּדְךָ שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עַל הַנְּבִיאִים אֶלָּא בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל. **אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה** • מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה הַיּוֹצְאִים בַּצָּבָא.

שפתי חכמים

נִקְרָאוּ ׳אֵמִים׳ עַל שֵׁם אֵימָתָם וכו׳, כָּךְ מְפָרֵשׁ רַשִׁ״י חִבּוּרוֹ שֶׁל קְרָא: תורה יא

(יב) **ש** שֶׁכָּל הַדְּבָרִים הַהוֹוִים תָּמִיד נוֹפֵל בָּם לְשׁוֹן עָתִיד וְעָבַר, אֲבָל אוֹתָם דְּבָרִים שֶׁאֵינָן אֶלָּא לְפִי שָׁעָה כְּ׳אָז יָשִׁיר׳ מוּכְרָח לְפָרֵשׁ עַל הַמַּחְשָׁבָה. הָרְאֵ״ם: תורה יג

(טו) **ת** דְּכָל זְמַן שֶׁאֶחָד מֵהֶן קַיָּים לֹא בָּאוּ בְּנֵיהֶם לָאָרֶץ: תורה טז

(יז) **א** הָכִי פֵּירוּשׁוֹ, לֹא נֶאֱמַר ׳וַיְדַבֵּר׳ בִּלְשׁוֹן חִבָּה, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר ׳וַיְדַבֵּר אֵלַי׳ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב הָכָא אֶלָּא ׳וַיְדַבֵּר׳ סְתָם שֶׁאֵינוֹ לְשׁוֹן חִבָּה. מָצָאתִי בְּשֵׁם מַהֲרִי״ץ. וְאִם תֹּאמַר, וְהָא בְּפָרָשַׁת בְּהַעֲלוֹתְךָ פֵּירֵשׁ רַשִׁ״י עַל פָּסוּק ׳וַתְּדַבֵּר מִרְיָם׳ הוּא לָשׁוֹן עַז וְאֵינוֹ לְשׁוֹן חִבָּה, וְיֵשׁ לוֹמַר דְּכָל מָקוֹם דִּכְתִיב ׳וַיְדַבֵּר ה״ שֵׁם הֲוָיָה הוּא דִּבּוּר שֶׁל חִבָּה

(יח) אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר׃

יח אַתְּ עָבֵר יוֹמָא דֵין יָת תְּחוּם מוֹאָב יָת לְחָיָת׃

(יט) וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצֻרֵם וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה׃

יט וְתִקְרַב לָקֳבֵל בְּנֵי עַמּוֹן לָא תְּצוּר עֲלֵיהוֹן וְלָא תִּתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמְּהוֹן קְרָב אֲרֵי לָא אֶתֵּן מֵאַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יְרָתָא אֲרֵי לִבְנֵי לוֹט יְהָבְתַּהּ יְרָתָא׃

רש״י [יח–יט] ◂ אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב וְגוֹ׳ וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן • מִכָּאן שֶׁאֶרֶץ עַמּוֹן לְצַד צָפוֹן.

(כ) אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יֹשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים׃

כ אַרְעָא גִּבָּרַיָּא מִתְחַשְׁבָא אַף הִיא גִּבָּרְאֵי יָתִיבוּ בַּהּ מִלְּקַדְמִין וְעַמּוֹנָאֵי קָרֶן לְהוֹן חֵשְׁבָּנֵי׃

רש״י ◂ אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב • אֶרֶץ רְפָאִים נֶחֱשֶׁבֶת אַף הִיא, לְפִי שֶׁהָרְפָאִים יָשְׁבוּ בָּהּ לְפָנִים, אֲבָל לֹא זוֹ הִיא שֶׁנְּתַתִּי לְאַבְרָהָם.

(כא) עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם׃

כא עַם רַב וְסַגִּי וְתַקִּיף כְּגִבָּרַיָּא וְשַׁצְנוּן יְיָ מִקֶּדָמֵיהוֹן וְתָרְכֵנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃

(כב) כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

כב כְּמָא די עֲבַד לִבְנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר די שֵׁצִי יָת חוֹרָאֵי מִקֳּדָמֵיהוֹן וְתָרְכֵנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן עַד יוֹמָא הָדֵין׃

(כג) וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם׃

כג וְעַוָּאֵי דְּיָתְבִין בִּדְפִיסַי עַד עַזָּה קַפּוּטְקָאֵי דִּנְפָקוּ מִקַּפּוּטְקָיָא שֵׁצְנוּן וִיתִיבוּ בְּאַתְרֵיהוֹן׃

רש״י ◂ וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים וְגוֹ׳ • (חולין ס) עַוִּים מִפְּלִשְׁתִּים הֵם, שֶׁעִמָּהֶם הֵם נֶחֱשָׁבִים בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ (יג), שֶׁנֶּאֱמַר: "חֲמֵשֶׁת סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים: הָעַזָּתִי, וְהָאַשְׁדּוֹדִי, וְהָאֶשְׁקְלוֹנִי, הַגִּתִּי, וְהָעֶקְרוֹנִי וְהָעַוִּים".

וּמִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע[ב] אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ, לֹא יָכְלוּ יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיא אַרְצָם מִיָּדָם, וְהֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם כַּפְתּוֹרִים וְהִשְׁמִידוּם וְיָשְׁבוּ תַּחְתָּם. וְעַכְשָׁו, אַתֶּם מֻתָּרִים לְקַחְתָּהּ מִיָּדָם.

(כד) קוּמוּ סְּעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה׃

כד קוּמוּ טוּלוּ וְעִבְרוּ יָת נַחֲלָא דְּאַרְנֹן חֲזֵי דְּמְסָרִית בִּידָךְ יָת סִיחֹן מַלְכָּא דְּחֶשְׁבּוֹן אֱמֹרָאָה וְיָת אַרְעֵהּ שְׁרֵי לְתָרָכוּתֵהּ וְאִתְגָּרֵי לְמֶעְבַּד עִמֵּהּ קְרָבָא׃

שפתי חכמים

אַף עַל פִּי שֶׁהוּא עַז, חִבָּה יְתִירָה נוֹדַעַת לוֹ, וְלֹא ׳וַיֹּאמֶר ה״ דְּמָצִינוּ לְפָרֹשׁ וַיֹּאמֶר ה׳ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, כְּמוֹ ׳וַיֹּאמֶר ה׳ לָהּ׳ שֶׁפֵּירוּשוֹ עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, וּכְמוֹ ׳וַיֹּאמֶר אֲנִי חוֹתֶנְךָ יִתְרוֹ׳ וגו׳, וּכְמוֹ ׳וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חוֹלֶה׳, לְאַפּוּקֵי לְשׁוֹן ׳וַיְדַבֵּר׳ הוּא דִּבּוּר שֶׁל חִבָּה פֶּה אֶל פֶּה כִּדְכְתִיב ׳פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֶּר בּוֹ׳, אַף עַל פִּי שֶׁלְּנֶבִיא אַחֵר הוּא לְשׁוֹן קָשֶׁה, לְגַבֵּי מֹשֶׁה הוּא לְשׁוֹן חִבָּה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא ׳לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה׳ וגו׳, עַיֵּין בַּגְּמָרָא דְּתַעֲנִית (דף ל׳): תורה יח

(כג) ב רְצוֹנוֹ לְתָרֵץ הֵיאָךְ מְחוּבָּר ׳קוּמוּ סְעוּ וְעִבְרוּ׳ וגו׳ אַקְרָא דְּלְמַעְלָה הֵימֶנּוּ, מִשּׁוּם דְּכַפְּתּוֹרִים הִשְׁמִידוּ הָעַוִּים וְיָשְׁבוּ תַּחְתָּם מִשּׁוּם זֶה קוּמוּ וּסְעוּ, וּמִתָּרֵץ מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה וגו׳: תורה כד

(כה) הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ׃

כה יוֹמָא הָדֵין אֶשְׁרֵי לְמִתַּן זַעְתְּךָ וְדַחֲלָתְךָ עַל אַפֵּי עַמְמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל שְׁמַיָּא דִּי יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָךְ וִיזוּעוּן וְיִדְחֲלוּן מִן קֳדָמָךְ׃

רש״י◄ תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם • (תענית כ ע״ז כה) לִמֵּד שֶׁעָמְדָה[ג] חַמָּה לְמֹשֶׁה בְּיוֹם מִלְחֶמֶת עוֹג (סִפְרֵי אֲחֲרִים: סִיחוֹן), וְנוֹדַע הַדָּבָר תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם.

(כו) וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר׃

כו וּשְׁלָחִית אִזְגַּדִּין מִמַּדְבְּרָא דִקְדֵמוֹת לְוָת סִיחוֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן פִּתְגָּמֵי שְׁלָמָא לְמֵימָר׃

רש״י◄ מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת • אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא צִוַּנִי הַמָּקוֹם לִקְרֹא לְסִיחוֹן לְשָׁלוֹם, לָמַדְתִּי מִמִּדְבַּר סִינַי, מִן הַתּוֹרָה שֶׁקָּדְמָה לָעוֹלָם[ד]: כְּשֶׁבָּא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לִתְּנָהּ לְיִשְׂרָאֵל, חִזֵּר אוֹתָהּ עַל עֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל, וְגָלוּי לְפָנָיו שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּהָ, וְאַף־עַל־פִּי־כֵן פָּתַח לָהֶם בְּשָׁלוֹם, אַף אֲנִי קִדַּמְתִּי אֶת סִיחוֹן בְּדִבְרֵי שָׁלוֹם. דָּבָר אַחֵר: ״מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת״, מִמְּךָ לָמַדְתִּי״ה שֶׁקָּדַמְתָּ לָעוֹלָם. יָכֹל הָיִיתָ לִשְׁלֹחַ בָּרָק אֶחָד וְלִשְׂרֹף אֶת הַמִּצְרִיִּים, אֶלָּא שִׁלַּחְתַּנִי מִן הַמִּדְבָּר אֶל פַּרְעֹה לֵאמֹר: ״שַׁלַּח אֶת עַמִּי!״ בְּמָתוֹן.

(כז) אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאול׃

כז אֵעְבַּר בְּאַרְעָךְ בְּאָרְחָא בְּאָרְחָא אֵזֵל לָא אֶסְטֵי יַמִּינָא וּשְׂמָאלָא׃

(כח) אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי׃

כח עִבּוּרָא בְּכַסְפָּא תְּזַבֵּן לִי וְאֵיכוּל וּמַיָּא בְּכַסְפָּא תִּתֵּן לִי וְאֶשְׁתִּי לְחוֹד אֵעְבַּר בְּרַגְלָי׃

(כט) כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ׃

כט כְּמָא דִי עֲבָדוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו דְּיָתְבִין בְּשֵׂעִיר וּמוֹאָבָאֵי דְּיָתְבִין בִּלְחָיָת עַד דְּאֵעְבַּר יָת יַרְדְּנָא לְאַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהָנָא יָהֵב לָנָא׃

רש״י◄ כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו • לֹא לְעִנְיַן לַעֲבֹר בְּאַרְצָם, אֶלָּא לְעִנְיָנִי[ו] מֻכָּר אֹכֶל וּמַיִם. עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן • מוּסָב עַל ״אֶעְבְּרָה[ז] בְאַרְצֶךָ״.

שפתי חכמים

(כה) ג דִּכְתִיב הָכָא ׳אָחֵל תֵּת׳ וגו׳, וּכְתִיב הָתָם גַּבֵּי יְהוֹשֻׁעַ ׳בְּיוֹם תֵּת׳ וגו׳, מַה הָתָם עָמְדָה חַמָּה אַף הָכָא עָמְדָה חַמָּה: תורה כו

(כו) ד דְּאִם לֹא כֵן מַאי ׳קְדֵמוֹת׳. וּמַה שֶׁכָּתַב אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא צִוַּנִי הַמָּקוֹם וכו׳, מַשְׁמַע דִּסְבִירָא לֵיהּ דְּ׳כִי תִקְרַב אֶל עִיר וְקָרָאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם׳ בְּמִלְחֶמֶת רְשׁוּת הַכְּתוּב מְדַבֵּר: ה דִּלְפֵירוּשׁ רִאשׁוֹן קָשֶׁה, לָמָּה כָּתַב סְתָם ׳קְדֵמוֹת׳, דְּהָא הַרְבֵּה דְּבָרִים קָדְמוּ לְעוֹלָם וְהָיָה לוֹ לְפָרֵשׁ וְלֹא לִסְתּוֹם, לָכֵן פֵּירֵשׁ דָּבָר אַחֵר וכו׳. וּלְפִי טַעַם אַחֲרוֹן נַמִּי קָשֶׁה, לָמָּה אָמַר ׳מִמִּדְבַּר׳, בִּשְׁלָמָא אִי קָאֵי עַל הַתּוֹרָה נִיחָא, דְּהָא נִתְּנָתָה הָיָה בַּמִּדְבָּר, אֶלָּא אִי קָאֵי אַהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָמָּה נָקַט ׳מִמִּדְבַּר׳, לָכֵן צָרִיךְ לִתְרֵי טְעָמִים: תורה כז

(כט) ו רְצוֹנוֹ לְתָרֵץ מַה שֶׁכָּתוּב ׳אֹכֶל בַּכֶּסֶף תַּשְׁבִּירֵנִי וגו׳ רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו׳ דְּהוּא אֱדוֹם, מַשְׁמַע דֶּאֱדוֹם הִנִּיחוּ לוֹ לַעֲבוֹר בְּאַרְצוֹ, וַהֲלֹא בְּפָרָשַׁת חֻקַּת כְּתִיב ׳וַיִּמָּאֵן אֱדוֹם וגו׳ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעָלָיו׳, עַל זֶה פֵּירֵשׁ לֹא לְעִנְיָן לַעֲבוֹר וגו׳. וְאִם תֹּאמַר, דְּכָאן מַשְׁמַע דְּגַם מוֹאָב מָכְרוּ לָהֶם אֹכֶל וּמַיִם, וּבְפָרָשַׁת כִּי תֵצֵא כְּתִיב ׳לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי וגו׳ עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם׳, וְתֵרֵץ הָרְאַ״ם, דְּשֶׁמָּא יֵשׁ לְחַלֵּק בֵּין קִדְּמוּ לְהַשְׁבִּירוּ, שֶׁהַמּוֹאָבִים לֹא קִדְּמוּ אוֹתָם בְּלֶחֶם וּבְמַיִם אֲבָל מִכָּל מָקוֹם הִשְׁבִּירוּ לָהֶם אוֹכֶל וּמַיִם בַּכֶּסֶף, אֲבָל ׳לֹא קִדְּמוּ׳ דִּקְרָא בְּלֹא כֶּסֶף מַשְׁמַע. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר, דְּהָכִי קָאָמַר ׳לֹא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל ה״, עַמּוֹן לֹא יָבֹא עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ וגו׳, וּמוֹאָב לֹא יָבֹא עַל שֶׁשָּׁכַר עָלֶיךָ אֶת בִּלְעָם וגו׳: ז וְלֹא עַל

(ל) וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה: ס

ל וְלָא אָבֵי סִיחֹן מַלְכָּא דְחֶשְׁבּוֹן לְמִשְׁבְּקָנָא לְמֵעְבַּר בִּתְחוּמֵהּ אֲרֵי אַקְשֵׁי יְיָ אֱלָהָךְ יָת רוּחֵהּ וְתַקִּיף יָת לִבֵּהּ בְּדִיל לְמִמְסְרֵהּ בִּידָךְ כְּיוֹמָא הָדֵין:

◆ יום שישי ג׳ מנחם־אב ◆

(לא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ:

לא וַאֲמַר יְיָ לִי חֲזֵי שָׁרֵיתִי לְמִמְסַר קֳדָמָךְ יָת סִיחֹן וְיָת אַרְעֵהּ שְׁרֵי לְתָרְכוּתֵהּ לְמֵירַת יָת אַרְעֵהּ:

רש״י◄ הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ • כָּפָה שֹׁר שֶׁל אֱמוֹרִיִּים שֶׁל מַעְלָה תַּחַת רַגְלָיו שֶׁל מֹשֶׁה, וְהִדְרִיכוֹ עַל צַוָּארוֹ.

(לב) וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה:

לב וּנְפַק סִיחֹן לְקַדָּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא לְיָהַץ:

רש״י◄ וַיֵּצֵא סִיחֹן • לֹא שָׁלַח בִּשְׁבִיל עוֹג לַעֲזֹר לוֹ, לְלַמֶּדְךָ שֶׁלֹּא הָיוּ צְרִיכִין זֶה לָזֶה[ח].

(לג) וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ:

לג וּמְסָרֵהּ יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא וּמְחֵנָא יָתֵהּ וְיָת בְּנוֹהִי וְיָת כָּל עַמֵּהּ:

רש״י◄ וְאֶת־בָּנָיו • בְּנוֹ כְּתִיב[ט], שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן גִּבּוֹר כְּמוֹתוֹ.

(לד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם אֶת־כָּל־עִיר מְתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ שָׂרִיד:

לד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא וְגַמַּרְנָא יָת כָּל קִרְוֵי גֻבְרַיָּא וּנְשַׁיָּא וְטַפְּלָא לָא אַשְׁאַרְנָא מְשֵׁזֵב:

רש״י◄ מְתִם • אֲנָשִׁים. בְּבַזַּת סִיחוֹן נֶאֱמַר: ״בָּזְזָנוּ לָנוּ״, לְשׁוֹן בִּזָּה, שֶׁהָיְתָה חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם, וּבוֹזְזִים אִישׁ לוֹ, וּכְשֶׁבָּאוּ לְבַזַּת עוֹג כְּבָר הָיוּ שְׂבֵעִים וּמְלֵאִים, וְהָיְתָה בִּזּוּיָה בְּעֵינֵיהֶם וּמְקָרְעִין וּמַשְׁלִיכִין בְּהֵמָה וּבְגָדִים, וְלֹא נָטְלוּ כִּי־אִם כֶּסֶף וְזָהָב, לְכָךְ נֶאֱמַר: ״בַּזּוֹנוּ לָנוּ״, לְשׁוֹן בִּזָּיוֹן, כָּךְ נִדְרַשׁ בַּ״סִּפְרֵי״ בְּפָרָשַׁת (במדבר כה) ״וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים״.

(לה) רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים אֲשֶׁר לָכָדְנוּ:

לה לְחוֹד בְּעִירָא בַּזְנָא לָנָא וַעֲדֵי קִרְוַיָּא דִּי כְבַשְׁנָא:

(לו) מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ:

לו מֵעֲרֹעֵר דִּי עַל כֵּיף נַחֲלָא דְאַרְנֹן וְקַרְתָּא דִּי בְנַחֲלָא וְעַד גִּלְעָד לָא הֲוַת קַרְתָּא דִּי תְקִפַת מִנָּנָא יָת כֹּלָּא מְסַר יְיָ אֱלָהָנָא קֳדָמָנָא:

שפתי חכמים

׳אֹכֶל בַּכֶּסֶף׳ וגו׳ הַסָּמוּךְ לוֹ, דְּאִם כֵּן מַאי ׳עַד אֲשֶׁר אֶעֱבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן׳, ׳עַד אֲשֶׁר נַעֲבֹר אֶת גְּבוּלְךָ׳ מִיבַּעְיָא לֵיהּ כַּאֲשֶׁר כְּתִיב בְּפָרָשַׁת חֻקַּת: תורה ל

(לב) ח לְפִי שֶׁהָיוּ חֲזָקִים: תורה לג

(לג) ט מִדְּכָתוּב ׳בנו׳ חָסֵר יו״ד מַשְׁמַע שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ אֶלָּא בֵּן אֶחָד, וּמִדְּנָקוּד ׳בָּנָו׳ כּוּלוֹ קָמַ״ץ מַשְׁמַע שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים הַרְבֵּה, אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁבֵּן אֶחָד הָיָה לוֹ שֶׁנִּיכָּר שֶׁהוּא בְּנוֹ שֶׁהָיָה גִּבּוֹר כְּמוֹתוֹ לְכָךְ כְּתִיב ׳בנו׳ חָסֵר יו״ד, וְהוֹדִיעָנוּ שֶׁנֶּהֱרַג כְּמוֹ שֶׁנֶּהֱרְגוּ כָּל בָּנָיו: תורה לד

(לז) רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא קָרָבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ:

לז לְחוֹד לְאַרְעָא בְּנֵי עַמּוֹן לָא קָרֵבְתָּא כָּל כֵּיף נַחֲלָא יוּבְקָא וְקִרְוֵי טוּרָא וְכֹל דִּי פַּקִּיד יְיָ אֱלָהָנָא:

רש״י◄ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק • כָּל אֵצֶל נַחַל יַבֹּק. וְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה ה׳ • שֶׁלֹּא לִכְבֹּשׁ, הִנַּחְנוּ.

ג (א) וַנֵּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי:

א וְאִתְפְּנִינָא וּסְלֵקְנָא אֹרַח דְּמַתְנָן וּנְפַק עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן לְקַדְּמוּתָנָא הוּא וְכָל עַמֵּהּ לַאֲגָחָא קְרָבָא אֶדְרֶעִי:

רש״י◄ וַנֵּפֶן וַנַּעַל • כָּל צַד צָפוֹן הוּא עֲלִיָּה.

(ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן:

ב וַאֲמַר יְיָ לִי לָא תִּדְחַל יָתֵהּ אֲרֵי בִּידָךְ מְסָרִית יָתֵהּ וְיָת כָּל עַמֵּהּ וְיָת אַרְעֵהּ וְתַעְבֵּד לֵהּ כְּמָא דִּי עֲבַדְתָּא לְסִיחֹן מַלְכָּא דֶאֱמֹרָאָה דִּי יָתֵב בְּחֶשְׁבּוֹן:

רש״י◄ אַל־תִּירָא אֹתוֹ • וּבְסִיחוֹן לֹא הֵצַרְתָּ לוֹמַר ״אַל תִּירָא אוֹתוֹ״, אֶלָּא מִתְיָרֵא הָיָה מִשֶּׁהֵכִּ שֶׁלֹּא תַּעֲמֹד לוֹ זְכוּת שֶׁשִּׁמֵּשׁ לְאַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד): ״וַיָּבֹא הַפָּלִיט״, וְהוּא עוֹג.

(ג) וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד:

ג וּמְסַר יְיָ אֱלָהָנָא בִּידָנָא אַף יָת עוֹג מַלְכָּא דְּמַתְנָן וְיָת כָּל עַמֵּהּ וּמְחִנּוּהִי עַד דְּלָא אִשְׁתְּאַר לֵהּ מְשֵׁזֵב:

(ד) וַנִּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן:

ד וּכְבַשְׁנָא יָת כָּל קִרְוֹהִי בְּעִדָּנָא הַהִיא לָא הֲוָת קַרְתָּא דִּי לָא נְסִבְנָא מִנְּהוֹן שִׁתִּין קִרְוִין כָּל בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא מַלְכוּתָא דְּעוֹג בְּמַתְנָן:

רש״י◄ חֶבֶל אַרְגֹּב • מְתַרְגְּמִינָן: ׳בֵּית פֶּלֶךְ טְרָכוֹנָא׳, וְרָאִיתִי תַּרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי בִּ׳מְגִלַּת אֶסְתֵּר׳, קוֹרֵא לְפָלְטִין ׳טְרָכוֹנִין׳. לָמַדְתִּי ״חֶבֶל אַרְגֹּב״, הִפַּרְכְּיָא, הֵיכַל מֶלֶךְ, כְּלוֹמַר שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְרֵאת עַל שְׁמָהּ, וְכֵן ״אֶת הָאַרְגֹּב״ דִּמְלָכִים, אֵצֶל הֵיכַל מֶלֶךְ הֲרָגוֹ פֶּקַח בֶּן רְמַלְיָהוּ לִפְקַחְיָה בֶּן מְנַחֵם, לָמַדְתִּי שֶׁכָּךְ נִקְרֵאת שֵׁם מ הַהִפַּרְכְּיָא.

(ה) כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי הַרְבֵּה מְאֹד:

ה כָּל אִלֵּין קִרְוִין כְּרִיכַן מַקִּיפָן שׁוּר רָם דִּילְהֶן דָּשִׁין וְעַבְרִין בַּר מִקִּרְוֵי פַּצְחָיָא סַגִּי לַחֲדָא:

רש״י◄ מֵעָרֵי הַפְּרָזִי • פְּרָזוֹת וּפְתוּחוֹת בְּלֹא חוֹמָה, וְכֵן (זכריה ב) ״פְּרָזוֹת תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלַיִם״.

(ו) וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים וְהַטַּף:

ו וְגַמַּרְנָא יָתְהוֹן כְּמָא דִּי עֲבַדְנָא לְסִיחֹן מַלְכָּא דְּחֶשְׁבּוֹן גַּמַּר כָּל קִרְוֵי גֶּבְרַיָּא נְשַׁיָּא וְטַפְלָא:

רש״י◄ הַחֲרֵם • לְשׁוֹן הֹוֶה, הָלֹךְ וְכָלוֹת.

שפתי חכמים

(לז) י לְפִי שֶׁיְּדוֹ שֶׁל אָדָם אֶצְלוֹ קוֹרֵא כָּל ׳אֵצֶל׳ ׳יָד׳. וְעַיֵּין בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת בַּפָּסוּק ׳הוֹלְכוֹת עַל יַד הַיְאוֹר׳: תורה א

ג (ב) כ דִּלְפִי פְּשׁוּטוֹ מִשְּׁמַע שֶׁקָּאֵי אַצִּיווּי מְצַוֶּה, וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ שֶׁלֹּא וכו׳: תורה ג

(ד) ל כְּלוֹמַר, מִתּוֹךְ תַּרְגּוּם יְרוּשַׁלְמִי לְמַדְתִּי הוֹאִיל וְקוֹרִין לְ׳פְלָטִין׳ ׳טְרָכוֹנִין׳, שְׁמַע מִינָּהּ דְּ׳אַרְגֹּב׳ גַּם כֵּן לְשׁוֹן ׳טְרָכוֹנִין׳, וּפֵירוּשוֹ הִפַּרְכִּיָּא, דְּהַיְינוּ הֵיכַל הַמֶּלֶךְ: מ דְּהַיְינוּ עִיר חֲשׁוּבָה: תורה ה

(ז) וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ׃

ז וְכָל בְּעִירָא וַעֲדִי קִרְוַיָּא בַּזָּנָא לָנָא׃

(ח) וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר חֶרְמוֹן׃

ח וּנְסִבְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת אַרְעָא מִידָּא תְּרֵין מַלְכֵי אֱמֹרָאָה די בְּעִבְרָא דְיַרְדְּנָא מִנַּחֲלָא דְאַרְנֹן עַד טוּרָא דְחֶרְמוֹן׃

רש״י◂ **מִיַּד** • מֵרְשׁוּת.

(ט) צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר׃

ט צִידְנָאֵי קָרָאן לְחֶרְמוֹן סִרְיֹן וֶאֱמֹרָאֵי קָרָאן לֵהּ טוּר תַּלְגָּא׃

רש״י◂ **צִדֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן וְגוֹ׳** • וּבְמָקוֹם אַחֵר הוּא אוֹמֵר: ״וְעַד־הַר שִׂיאֹן הוּא חֶרְמוֹן״, הֲרֵי לוֹ אַרְבָּעָה שֵׁמוֹת, לָמָּה הֵצְרְכוּ לִכְתֹּב? לְהַגִּיד שֶׁכָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ אַרְבָּעָה מַלְכֵיוֹת מִתְפָּאֲרוֹת בְּכָךְ: זוֹ אוֹמֶרֶת עַל שְׁמִי יִקָּרֵא, וְזוֹ אוֹמֶרֶת עַל שְׁמִי יִקָּרֵא. **שְׂנִיר** • הוּא שֶׁלֶג בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז וּבִלְשׁוֹן כְּנַעַן.

(י) כָּל ׀ עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן׃

י כֹּל קִרְוֵי מֵישָׁרָא וְכָל גִּלְעָד וְכָל דְּמַתְנָן עַד סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי קִרְוֵי מַלְכוּתָא דְעוֹג בְּמַתְנָן׃

(יא) כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ׃

יא אֲרֵי לְחוֹד עוֹג מַלְכָּא דְמַתְנָן אִשְׁתְּאַר מִשְּׁאָר גִּבָּרַיָּא הָא עַרְסֵהּ עַרְסָא דְפַרְזְלָא הֲלָא הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תְּשַׁע אַמִּין אָרְכֵּהּ וְאַרְבַּע אַמִּין פְּתָיֵהּ בְּאַמַּת מְלַךְ׃

רש״י◂ **מִיֶּתֶר הָרְפָאִים** • שֶׁהָרְגוּ אַמְרָפֶל וַחֲבֵרָיו בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם, וְהוּא פָּלַט מִן הַמִּלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יד): ״וַיָּבֹא הַפָּלִיט״, זֶהוּ עוֹג. **בְּאַמַּת־אִישׁ** • בְּאַמַּתּ עוֹג.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (רשימות חוברת יז עמ׳ 7)

הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל, הֲלֹא הִיא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן עַרְשׂוֹ: עַרִיסָה שֶׁל קָטָן (רשב״ם) שִׁטָּתוֹ שֶׁל ׳עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן׳ הִיא, שֶׁבְּחִנּוּךְ קְטַנִּים הָעִקָּר הוּא בְּרִיאוּת הַגּוּף, ׳עֶרֶשׂ בַּרְזֶל׳. וְהוּא הֵפִיץ וּפִרְסֵם שִׁטָּה זוֹ בְּרֹב עַם, בְּעִיר הַבִּירָה - רַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן. אַךְ הָאֱמֶת הִיא, שֶׁגַּם בְּרִיאוּת הַגּוּף חַיֶּבֶת לִהְיוֹת מְבֻסֶּסֶת עַל רוּחָנִיּוּת וֶאֱמוּנָה, כִּי בְּלָאו הָכִי, לָמָּה לֹא יֶחֱטָא הַבֵּן וְיִרְדֹּף אַחֲרֵי מוֹתָרוֹת, דָּבָר שֶׁיִּפְגַּע, בְּסוֹפוֹ שֶׁל דָּבָר, גַּם בִּבְרִיאוּת הַגּוּף. וּמַפָּלֶת עוֹג הָיְתָה בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע, לֹא בְּדֶרֶךְ נַס, שֶׁהֲרֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ קָפַץ וְהִכָּהוּ בַּחֶרֶב בְּקַרְסָלָיו (רש״י סוף פרשת חוקת), שֶׁהִיא פְּעֻלָּה טִבְעִית. לוֹמַר לְךָ: גַּם בְּרִיאוּת הַגּוּף - וְנִצָּחוֹן גַּשְׁמִי - תְּלוּיָה בִּבְרִיאוּת הַנֶּפֶשׁ, הַבָּאָה עַל יְדֵי אֱמוּנָה שְׁלֵמָה בָּאֱלֹקִים.

(יב) וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי׃

יב וְיָת אַרְעָא הָדָא יְרִיתְנָא בְּעִדָּנָא הַהִיא מֵעֲרֹעֵר די עַל נַחֲלָא דְאַרְנֹן וּפַלְגוּת טוּרָא דְגִלְעָד וְקִרְוֹוהִי יְהָבִית לְשִׁבְטָא דְרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד׃

שפתי חכמים

(ט) **נ** דְּקָשֶׁה לְרַשִׁ״י, כֵּיוָן דְּאוֹתִיּוֹת ׳שִׂרְיֹן׳ הֵם אוֹתִיּוֹת ׳שְׂנִיר׳ אֶלָּא שֶׁנֶּהֱפְכוּ הָאוֹתִיּוֹת ׳שִׂרְיֹן׳ ׳שְׂנִיר׳, וְטַעְמָא מַאי, לָכֵן פֵּירֵשׁ עַל שֵׁם הַשֶּׁלֶג נִקְרָא שנייא״ר: תורה י (יא) **ס** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, לְפִי דְּאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא עוֹג עֲקַר טוּרָא בַּר תְּלָתָא פַּרְסָה, מִשְּׁמַע דְּגָדוֹל מְאֹד הָיָה, וְכָאן כְּתִיב ׳תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת

רש״י◄ **וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת יָרְשׁוּ בָּעֵת הַהִוא •** הָאֱמוֹרָה לְמַעְלָהע: ״מִנַּחַל אַרְנֹן וְעַד הַר חֶרְמוֹן״. מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן • אֵינוֹ מְחֻבָּר לְרֹאשׁוֹ שֶׁל מִקְרָא אֶלָּא לְסוֹפוֹ, עַל ״נָתַתִּי לָרְאוּבֵנִיפ וְלַגָּדִי״, אֲבָל לְעִנְיַן יֵרֵשָׁה עַד הַר חֶרְמוֹן הָיָה.

(יג) **וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־הַבָּשָׁן הַהִוא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים:**

יג וּשְׁאָר גִּלְעָד וְכָל דְּמַתְנָן מַלְכוּתָא דְעוֹג יְהָבִית לְפַלְגוּת שִׁבְטָא דִמְנַשֶּׁה כֹּל בֵּית פָּלַךְ טְרָכוֹנָא לְכָל מַתְנָן הַהוּא מִתְקְרֵי אַרְעָא גִּבָּרַיָּא:

רש״י◄ **הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים •** הִיא אוֹתָהצ שֶׁנָּתַתִּי לְאַבְרָהָם.

(יד) **יָאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:**

יד יָאִיר בַּר מְנַשֶּׁה נְסִיב יָת כָּל בֵּית פָּלַךְ טְרָכוֹנָא עַד תְּחוּם גְּשׁוּרָאָה וְאַפְקֵירוֹס וּקְרָא יָתְהוֹן עַל שְׁמֵהּ יָת מַתְנָן כַּפְרָנֵי יָאִיר עַד יוֹמָא הָדֵין:

◆ שבת קודש ד׳ מנחם־אב ◆

(טו) **וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד:**

טו וּלְמָכִיר יְהָבִית יָת גִּלְעָד:

(טז) **וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:**

טז וּלְשִׁבְטָא דִרְאוּבֵן וּלְשִׁבְטָא דְגָד יְהָבִית מִן גִּלְעָד וְעַד נַחֲלָא דְאַרְנֹן גּוֹ נַחֲלָא וּתְחוּם וְעַד יוּבְקָא דְנַחֲלָא תְּחוּם בְּנֵי עַמּוֹן:

רש״י◄ **תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל •** כָּל הַנַּחַל, וְעַד מֵעֵבֶר לִשְׁפָתוֹק. כְּלוֹמַר, עַד וְעַד בִּכְלָל וְיוֹתֵר מִכָּאן.

(יז) **וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יַם הָעֲרָבָה יָם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה:**

יז וּמֵישָׁרָא וְיַרְדְּנָא וּתְחוּמֵהּ מִגְּנוֹסַר וְעַד יַמָּא דְמֵישָׁרָא יַמָּא דְמִלְחָא תְּחוֹת מַשְׁפַּךְ מְרָמָתָא מַדִּינְחָא:

רש״י◄ **מִכִּנֶּרֶת •** מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמַּעֲרָבִי הָיָהר, וְנַחֲלַת בְּנֵי גָּד מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמִּזְרָחִי, וְנָפַל בְּגוֹרָלָם רֹחַב הַיַּרְדֵּן כְּנֶגְדָּם. וְעוֹד מֵעֵבֶר לִשְׁפָתוֹ, עַד כִּנֶּרֶת, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: ״וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל״, הַיַּרְדֵּן וּמֵעֵבֶר לוֹ.

שפתי חכמים

רָחְבָּהּ בְּאַמַּת אִישׁ׳, וְאִי קָאֵי ׳בְּאַמַּת אִישׁ׳ אַכָּל אָדָם, נִמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה גָּבְהוֹ אֶלָּא שְׁמוֹנָה אַמּוֹת, דְּהַיְינוּ שְׁתֵּי קוֹמוֹת שֶׁל כָּל אָדָם וְאַמָּה יְתֵירָה, וְאִם כֵּן אֵיךְ הָיָה יָכוֹל לַעֲקוֹר הָהָר, לְכָךְ פֵּירֵשׁ בְּאַמַּת עוֹג: תורה יב

(יב) **ע** פֵּירוּשׁ, לֹא הָאֱמוּרָה אַחֲרָיו ׳מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל אַרְנוֹן׳, כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָרְשׁוּ בָּעֵת הַהִיא מִנַּחַל אַרְנוֹן עַד הַר חֶרְמוֹן הָיְתָה, לֹא מֵעֲרוֹעֵר עַד חֲצִי הַר הַגִּלְעָד בִּלְבָד, אֶלָּא עַל כָּרְחָךְ דְּהָכִי קָאָמַר, ׳וְאֶת הָאָרֶץ׳ הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה שֶׁלָּקְחוּנוּ מִשְּׁנֵי הַמְּלָכִים שֶׁהוּא ׳מִנַּחַל אַרְנוֹן עַד הַר חֶרְמוֹן׳, ׳יָרְשׁוּנוּ׳ אוֹתָהּ וְהֶחֱזִקוּנוּ בָּהּ, וְאַחַר כָּךְ הִתְחִיל סִיפּוּר אַחֵר וְאָמַר ׳מֵעֲרוֹעֵר אֲשֶׁר עַל נַחַל וגו׳ נָתַתִּי לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי, וְהַשְּׁאָר נָתַתִּי ׳לַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה׳ וגו׳: **פ** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דְּבַפָּסוּק מַשְׁמַע שֶׁלֹּא יָרְשׁוּ אֶלָּא אֶרֶץ זוֹ וְנָתְנוּ לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי, וְאַחַר כָּךְ כְּתִיב ׳וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וכו׳ נָתַתִּי לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה׳, וְכִי מֵאַיִן הָיָה לָהֶם אֶרֶץ זוֹ כֵּיוָן שֶׁלֹּא יָרְשׁוּ יוֹתֵר, וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה ׳מִנַּחַל אַרְנוֹן׳ וכו׳, רְצוֹנוֹ לוֹמַר ׳וְאֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת׳ הָאֲמוּרָה יָרְשׁוּנוּ בָּעֵת הַהִיא, וּמֵאוֹתוֹ אֶרֶץ נָתַתִּי לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי וְלַחֲצִי שֵׁבֶט מְנַשֶּׁה: תורה יג

(יג) **צ** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, לְעֵיל גַּם כֵּן כְּתִיב ׳אֶרֶץ רְפָאִים׳, אֲבָל זוֹ הִיא רְפָאִים שֶׁנָּתַתִּי לְאַבְרָהָם: תורה יד

(טז) **ק** פֵּירוּשׁ, נַחֲלָתוֹ שֶׁל גָּד שֶׁהָיְתָה לִפְאַת מִזְרָחוֹ שֶׁל יַרְדֵּן, נִמְשָׁךְ גּוֹרַל נַחֲלָתוֹ לַמַּעֲרָב שֶׁל נַחַל אַרְנוֹן, כִּי פֵּירוּשׁ ׳וּגְבוּל׳ גַּם הוּא גְּבוּלוֹ, וְעוֹד מֵעֵבֶר הַנַּחַל וָהָלְאָה לְצַד מַעֲרָבִי עַד יַבּוֹק, וְעַד בִּכְלַל זֶה, שֶׁגַּם יַבּוֹק בִּכְלָל, וְיוֹתֵר מִכֵּן: תורה יז

(יז) **ר** פֵּירוּשׁ, כִּנֶּרֶת זוֹ לְצַד מַעֲרָב שֶׁל יַרְדֵּן. מֵאַחַר שֶׁנַּחֲלַת גָּד לִפְאַת מִזְרָח הַיַּרְדֵּן, נִמְצָא שֶׁנִּמְשְׁכָה נַחֲלָתוֹ מִמִּזְרָח

(יח) וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־בְּנֵי־חָיִל:

יח וּפַקֵּדִית יָתְכוֹן בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר יְיָ אֱלָהֲכוֹן יְהַב לְכוֹן יָת אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ מְזָרְזִין תַּעְבְּרוּן קֳדָם אֲחֵיכוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל מְזָרְזֵי חֵילָא:

רש״י ◄ **וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם • לִבְנֵי רְאוּבֵן וְגָד״ש הָיָה מְדַבֵּר. לִפְנֵי אֲחֵיכֶם •** הֵם הָיוּ הוֹלְכִים לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל״ת לַמִּלְחָמָה, לְפִי שֶׁהָיוּ גִּבּוֹרִים, וְאוֹיְבִים נוֹפְלִים לִפְנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג): ״וְטָרַף זְרוֹע אַף קָדְקֹד״.

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (שיחת ש״פ דברים תשד״מ – התוועדויות תשד״מ ד עמ׳ 2321)

חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם (ג, יח) **שֶׁהָיוּ גִּבּוֹרִים . . . שֶׁנֶּאֱמַר וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד** (רש״י) כָּל יְהוּדֵי חַיָּיב לַעֲסֹק בְּ׳כִּיבּוּשׁ הָאָרֶץ׳ – עָלָיו לִכְבֹּשׁ אֶת ׳חֶלְקוֹ בָּעוֹלָם׳ וְלַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ ׳אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׳. וְקַיָּימִים שְׁנֵי סוּגֵי מְנִיעוֹת שֶׁיֵּשׁ לְהִתְגַּבֵּר עֲלֵיהֶם: **קָדְקֹד** רוֹמֵז עַל מְנִיעָה שִׂכְלִית, שֶׁנִּדְמֶה לוֹ לָאָדָם שֶׁאֵין בְּכֹחוֹ לִלְחֹם מִלְחָמָה זוֹ. **וְזְרוֹעַ** רוֹמֵז עַל מְנִיעָה גַּשְׁמִית, שֶׁקָּשֶׁה לוֹ לְוַתֵּר עַל עִנְיָנָיו הַגַּשְׁמִיִּים כְּדֵי לַעֲסֹק בְּכִבּוּשׁ זֶה. וְהָיוּ חוֹתְכִים הָרֹאשׁ עִם הַזְּרוֹעַ **בְּמַכָּה אַחַת** (רש״י ברכה לג, כ), כְּלוֹמַר: אֵין זְמַן לַעֲסֹק עִם הַ׳זְּרוֹעַ׳ בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְעִם הָ׳רֹאשׁ׳ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, בְּסֵדֶר מְסֻדָּר. וְכַיָּידוּעַ, שֶׁבַּזְּמַן הַזֶּה אֵין סֵדֶר בַּעֲבוֹדַת הַבֵּרוּרִים, אֶלָּא צָרִיךְ לִהְיוֹת ׳חֲטֹף וֶאֱכֹל, חֲטֹף וּשְׁתֵּי׳.

(יט) רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם:

יט לְחוֹד נְשֵׁיכוֹן וְטַפְּלְכוֹן וּבְעִירְכוֹן יְדַעְנָא אֲרֵי בְּעִיר סַגִּי לְכוֹן יֵתְבוּן בְּקִרְוֵיכוֹן דִּי יְהָבִית לְכוֹן:

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (על־פי לקוטי־שיחות כרך ט עמוד 14 ואילך – מתוך ׳לקראת שבת׳)

הַסִּבָּה לְטַעֲנַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן

יָדַעְתִּי כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם (ג, יט) בְּתִפְאֶרֶת יְהוֹנָתָן (מטות לב, א) מַקְשָׁה: ״יֵשׁ לָתֵת טַעַם לָמָּה דַּוְקָא לִשְׁנֵי שְׁבָטִים הַלָּלוּ הָיָה מִקְנֶה רַב״? וּמְתָרֵץ דִּ״שְׁנֵי הַשְּׁבָטִים הַלָּלוּ חִבְּבוּ אֶת הַמָּן, וּלְכָךְ מִקְנֶה רַב הָיָה לָהֶם מֵאֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרַיִם. מַה־שֶּׁאֵין־כֵּן שְׁאָר הַשְּׁבָטִים דְּשָׁחֲטוּ הַבְּהֵמוֹת, וְלֹא חִבְּבוּ אֶת הַמָּן לְאָכְלוֹ בְּכָל פַּעַם״.

וְיֵשׁ לְבָאֵר דְּהָא שֶׁחִבַּת הַמָּן גְּרָמָה לְזֶה שֶׁלֹּא רָצוּ לִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, לֹא הָיְתָה רַק מִצַּד זֶה שֶׁעַל־יְדֵי־זֶה הָיָה לָהֶם מִקְנֶה רַב, אֶלָּא הָיָה בָּזֶה גַּם עִנְיָן עָמֹק יוֹתֵר.

דְּהִנֵּה כָּל מַאֲכָל גַּשְׁמִי, יֵשׁ לוֹ רַק טַעַם אֶחָד וּלְכָל הַיּוֹתֵר כַּמָּה טְעָמִים, אַךְ בַּמָּן מָצִינוּ (יומא עה, א) ״הַמָּן . . מוֹצְאִין בּוֹ כַּמָּה טְעָמִים״ וִיתֵירָה מִזּוֹ אִיתָא שָׁם ״הַמָּן מִתְהַפֵּךְ לְכַמָּה טְעָמִים״, שֶׁהָיוּ בּוֹ טְעָמִים הָפְכִּיִּים, כִּי הַמָּן הָיָה ״לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם״ (בשלח טז,ד) – לֶחֶם רוּחָנִי, וְלָכֵן לֹא הָיוּ בּוֹ הַגְּבָלוֹת גַּשְׁמִיּוֹת.

וּמִכֵּיוָן שֶׁהָיוּ מְרֻגָּלִים בְּ״לֶחֶם רוּחָנִי״, זֶה גָּרַם לָהֶם שֶׁלֹּא יִרְצוּ לְהִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּי שָׁם יִצְטָרְכוּ לַעֲסֹק בְּעִנְיָנִים גַּשְׁמִיִּים וְ״אַרְצִיִּים״, כְּמוֹ לַחֲרֹשׁ וְלִזְרֹעַ וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה. וְרָצוּ לְהִשָּׁאֵר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְלִהְיוֹת רוֹעֵי צֹאן, כִּי אֵין בָּעֲבוֹדָה זוֹ טִרְדָּה דּוֹמָה, וּיְכוֹלִים לִהְיוֹת תָּמִיד דְּבוּקִים בְּהַקָּבָּ״ה.

(כ) עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם וִירֵשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם:

כ עַד דִּי יְנִיחַ יְיָ לַאֲחֵיכוֹן כְּוָתְכוֹן וְיֵרְתוּן אַף אִנּוּן יָת אַרְעָא דַּיְיָ אֱלָהֲכוֹן יָהֵב לְכוֹן בְּעִבְרָא דְּיַרְדְּנָא וּתְתוּבוּן גְּבַר לִירֵתְתֵהּ דִּי יְהָבִית לְכוֹן:

שפתי חכמים

הַיַּרְדֵּן עַל כָּל רָחְבּוֹ וְעוֹד מֵעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְהָלְאָה לִפְאַת מַעֲרַב הַיַּרְדֵּן עַד כַּנֶּרֶת, וְזֶהוּ ׳הַיַּרְדֵּן וּגְבוּל׳ שֶׁפֵּירוּשׁוֹ הַיַּרְדֵּן עַצְמוֹ הוּא מִכְּלַל הַנַּחֲלָה וְגַם מֵעֵבֶר לוֹ עַד כִּנֶּרֶת: תורה יח

(יח) **ש** רְצוֹנוֹ לוֹמַר, דְּהָא כָּל הַתּוֹכֵחוֹת מִתְּחִלַּת הַסֵּפֶר עַד כָּאן כּוּלָּן הָיוּ לְנוֹכֵח כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן הֵיאָךְ מוּסָב עָלָיו ׳חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳, וְכִי יִשְׂרָאֵל יַעַבְרוּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְעַל זֶה פֵּירֵשׁ לִבְנֵי רְאוּבֵן וְגָד הָיָה מְדַבֵּר: **ת** דְּאִם לֹא כֵּן מַאי ׳לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל׳, ׳עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳ מִיבָּעֵי לֵיהּ: תורה יט

(כא) וְאֶת־יְהוֹשׁוּעַ צִוִּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה:

כא וְיָת יְהוֹשׁוּעַ פַּקֵּדִית בְּעִדָּנָא הַהִיא לְמֵימַר עֵינָיךְ חֲזָאָה יָת כָּל דִּי עֲבַד יְיָ אֱלָהֲכוֹן לִתְרֵין מַלְכַיָּא הָאִלֵּין כֵּן יַעְבֵּד יְיָ לְכָל מַלְכְוָתָא דִּי אַתְּ עָבֵר לְתַמָּן:

(כב) לֹא תִירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם:

כב לָא תִדְחֲלוּן מִנְּהוֹן אֲרֵי יְיָ אֱלָהֲכוֹן מֵימְרֵהּ יְגִיחַ לְכוֹן: ס ס ס

ק״ה פסוקים. מלכי״ה סימן. חסלת פרשת דברים

ההפטרה לציבור ולשמו״ת לקמן עמודים רמח - רנא

המשך ביאור למס׳ שבת ליום שישי עמ׳ א

הגמרא: לְמַאי עָבְדִי לֵיהּ – לצורך מה שורין את החילתית במים.
משיבה הגמרא: לְיוּקְרָא דְּלִיבָּא – לכובד הלב.
הגמרא מביאה מעשה בענין זה: רַב אַחָא בַּר יוֹסֵף חָשׁ בְּיוּקְרָא דְּלִיבָּא – הרגיש כובד הלב, אֲתָא לְקַמֵּיהּ [–ובא לפני] דְּמַר עוּקְבָא, אָמַר לֵיהּ מר עוקבא לרב אחא בר יוסף, זִיל שְׁתֵּי תְּלָתָא תִּיקְּלֵי חִילְתָּתָא – לך ושתה משקל שלשה זהובים של חילתית שרויה במים, כִּתְלָתָא יוֹמֵי – במשך שלשה ימים. אֲזַל אִישְׁתֵּי חְמִשָּׁא בְּשַׁבְּתָא וּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא – הלך ושתה ביום חמישי בשבת ובערב שבת, לְצַפְּרָא אֲזַל שָׁאַל בֵּי מִדְרְשָׁא – בבוקר של יום השבת הלך ושאל בבית המדרש מה יעשה בשבת. אָמְרוּ לֵיהּ – אמרו לו בבית המדרש, תָּנָא דְּבֵי רַב אַדָּא – שנו בבית מדרשו של רב אדא, וְאָמְרֵי לָהּ תָּנָא דְּבֵי מַר בַּר רַב אַדָּא – ויש אומרים ששנו כן בבית מדרשו של מר בנו של רב אדא, שׁוֹתֶה אָדָם קַב אוֹ קַבַּיִם של חילתית שרויה במים, וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. ולפי ברייתא זו מותר לך לשתות חילתית בשבת. אָמַר לֵהּ רב אחא בר יוסף, לִשְׁתּוֹת לֹא קָמִיבַּעְיָא לִי – לא הסתפקתי אם מותר לשתות חילתית בשבת, והיה פשוט לי הדבר להיתר, שהרי גם הבריאים שותים אותו, ומשקה שהבריאים שותים אותו מותר לשתותו אף לרפואה, כִּי קָא מִיבַּעְיָא לִי לִשְׁרוֹת מַאי – אלא הסתפקתי בדין ששנינו במשנתנו שאין שורין חילתית בשבת, האם לצורך רפואה מותר. אָמַר לֵהּ רַב חִיָּיא בַּר אָבִין, בְּדִידִי הֲוָה עוּבְדָא – בי היה מעשה כזה, וַאֲתַאי שְׁאֵילְתֵּיהּ – ובאתי ושאלתי לְרַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה אם מותר לי לשרות חילתית בשבת, וְלֹא הֲוָה בִּידֵיהּ – ולא היה בידו להשיב לי, אֲתַאי שְׁאֵילְתֵּיהּ – ובאתי ושאלתי לְרַב הוּנָא, וְאָמַר לי רב הונא, הָכִי קָאָמַר – כך אמר רַב, שׁוֹרֶה בְּצוֹנֵן וּמַנִּיחַ כַּחֲמָה כדי לחממו.
שואלת הגמרא: כְּמַאן דְּשָׁרֵי – האם רב שהתיר לשרות בצונן הוא משום שהוא סובר כרבי יוסי בברייתא לעיל שהתיר לשרות חילתית בצונן, אבל לחכמים אסור לשרות בצונן. משיבה הגמרא: אֲפִילּוּ לְמַאן דְּאָסַר – רב התיר לשרות חילתית בצונן אפילו לדעת חכמים האוסרים לעשות כן, הָנֵי מִילֵּי – דברים אלו שאסרו חכמים לשרות בצונן אינם אלא הֵיכָא דְּלֹא אִישְׁתֵּי כְּלָל – במקום שעדיין לא שתה מהם כלל, אֲבָל הָכָא – כאן במקרה שבא לפנינו, כֵּיוָן דְּאִישְׁתֵּי חְמִשָּׁא וּמַעֲלֵי שַׁבְּתָא – כיון שכבר שתה ביום חמישי ובערב שבת, אִי לֹא שָׁתֵי בַּשַּׁבָּת מִיסְתַּכֵּן – אם לא ישתה גם בשבת יבא לידי סכנה, שהרי צריך לשתותו שלשה ימים רצופים, הלכך מותר לו אף לשרות את החילתית בצונן.
מאחר והובא מעשה מרב אחא בר יוסף הנוגע לסוגייתנו, מביאה הגמרא מעשה נוסף שאירע עמו בשבת: מִיסְתַּמֵּיךְ וְאָזֵיל רַב אַחָא בַּר יוֹסֵף אַכַּתְפֵּיהּ – פעם אחת היה רב אחא בר יוסף נסמך בהליכתו על כתפיו דְּרַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק בַּר אַחְתֵּיהּ – בן אחותו, אָמַר לֵיהּ רב אחא בר יוסף לרב נחמן בר יצחק, כִּי מָטֵינַן לְבֵי רַב סַפְּרָא עַיְּילִינָא – כשנגיע לביתו של רב ספרא הכניסני לשם. כִּי מְטוּ עַיְּילֵיהּ – כשהגיעו לביתו של רב ספרא הכניסו רב נחמן בר יצחק. בָּעָא מִינֵּיהּ – שאל רב אחא בר יוסף מרב ספרא, מַהוּ לְכַסְכּוּסֵי כִּיתֹנֵיתָא בְּשַׁבְּתָא – האם מותר לשפשף בשבת בגד פשתן שהתכבס, שלאחר הכיבוס נעשה הבגד קשה ועל ידי השפשוף נעשה רך, ושפשוף זה מועיל גם להלבין את הבגד. וצדדי הספק הם, האם לְרַכּוּכֵי כִּיתֹנֵיתָא קָא מִיכַּוֵּין – כוונתו בשיפשוף לרכך את הבגד, וְשַׁפִּיר דָּמֵי – ומותר לעשות כן בשבת, אוֹ דִּילְמָא לְאוּלּוּדֵי חִיוָּרָא קָמִיכַּוֵּין – שמא כוונתו להוליד בו לובן [–נקיון], וַאֲסִיר – ואסור לעשות כן בשבת. אָמַר לֵיהּ רב ספרא לרב אחא בר יוסף, לְרַכּוּכֵי קָא מִיכַּוֵּין וְשַׁפִּיר דָּמֵי – כוונתו לרכך את הבגד ומותר לעשות כן.
כִּי נָפַק אֲתָא – כשיצא ובא רב אחא בר יוסף מביתו של רב ספרא, אָמַר לֵיהּ רב נחמן בר יצחק לרב אחא בר יוסף, מַאי בָּעָא מַר מִינֵּיהּ – מה שאל מר ממנו [–מרב ספרא] אָמַר לֵיהּ רב אחא בר יוסף, בְּעֵי מִינֵּיהּ מַהוּ לְכַסְכּוּסֵי כִּיתֹנֵיתָא בְּשַׁבְּתָא – שאלתי אותו האם מותר לשפשף בשבת בגד פשתן שהתכבס, וְאָמַר לִי שַׁפִּיר דָּמֵי – מותר.
הקשה רב נחמן בר יצחק לרב אחא בר יוסף, מדוע הסתפק רק לענין בגד פשתן, וְתָבְעֵי לֵיהּ לְמַר סוּדְרָא – ויסתפק מר האם מותר לשפשף סודר בשבת. השיב רב אחא בר יוסף, סוּדְרָא לֹא קָא מִיבַּעְיָא לִי – בסודר לא הסתפקתי, דִּבְעֵי – שכבר שאלתי כן מַרַב הוּנָא וּפְשִׁיט לִי – ופשט לי את שאלתי.
שאל רב נחמן בר יצחק, וְתִיפְשֵׁיט לֵיהּ לְמַר מִסּוּדְרָא – ותפשוט את שאלתך לענין בגד פשתן מתשובתו של רב הונא לענין סודר. אָמַר לֵיהּ רב אחא בר יוסף, אינו דומה כתונת שנתכבסה לסודר שנתכבס, הָתָם – שם בסודר שנתכבס, מִיחְזֵי כִּי אוּלּוּדֵי חִיוָּרָא – נראה כמוליד לובן, ואילו הָכָא – כאן בכתונת של פשתן שנתכבסה, לֹא מִיחְזֵי כְּאוּלּוּדֵי חִיוָּרָא – אינו נראה כמוליד לובן, שאדם מקפיד על ליבונו של הסודר יותר ממה שמקפיד על ליבון הכתונת, הלכך אף שלגבי סודר פשט לי רב הונא שאסור, עדיין הסתפקתי מה הדין בכתונת, ופשט לי רב ספרא שאכן דין הכתונת שונה מדין הסודר ומותר, כיון שעיקר שפשוף הכתונת הוא כדי לרכך את הבגד.
הגמרא דנה עוד בענין כתונת של פשתן שנתכבסה: אָמַר רַב חִסְדָּא, הַאי כִּיתֹנֵיתָא – כתונת של פשתן שנתכבסה, ושטחוה על הקנה מערב שבת ליבשה, ורוצה ליטלה בשבת,

המשך מעמוד ג

דְּבָרֶךָ׃ ג יז גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה
דְבָרֶךָ׃ יח גַּל־עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ׃
יט גֵּר אָנֹכִי בָּאָרֶץ אַל־תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ׃
כ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃
כא גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים מִמִּצְוֹתֶיךָ׃ כב גַּל
מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי׃ כג גַּם יָשְׁבוּ
שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ׃ כד גַּם־
עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי׃ ד כה דָּבְקָה לֶעָפָר
נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃ כו דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי
חֻקֶּיךָ׃ כז דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה
בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ׃ כח דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי
כִּדְבָרֶךָ׃ כט דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי׃
ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָּחָרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי׃ לא דָּבַקְתִּי
בְּעֵדְוֹתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי׃ לב דֶּרֶךְ־מִצְוֹתֶיךָ
אָרוּץ כִּי תַרְחִיב לִבִּי׃ ה לג הוֹרֵנִי יְהוָה דֶּרֶךְ חֻקֶּיךָ
וְאֶצְּרֶנָּה עֵקֶב׃ לד הֲבִינֵנִי וְאֶצְּרָה תוֹרָתֶךָ
וְאֶשְׁמְרֶנָּה בְכָל־לֵב׃ לה הַדְרִיכֵנִי בִּנְתִיב מִצְוֹתֶיךָ
כִּי־בוֹ חָפָצְתִּי׃ לו הַט־לִבִּי אֶל־עֵדְוֹתֶיךָ וְאַל
אֶל־בָּצַע׃ לז הַעֲבֵר עֵינַי מֵרְאוֹת שָׁוְא בִּדְרָכֶךָ
חַיֵּנִי׃ לח הָקֵם לְעַבְדְּךָ אִמְרָתֶךָ אֲשֶׁר לְיִרְאָתֶךָ׃
לט הַעֲבֵר חֶרְפָּתִי אֲשֶׁר יָגֹרְתִּי כִּי מִשְׁפָּטֶיךָ
טוֹבִים׃ מ הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ בְּצִדְקָתְךָ חַיֵּנִי׃
ו מא וִיבֹאנִי חַסְדֶּךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃
מב וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר כִּי־בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃ מג וְאַל־
תַּצֵּל מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ
יִחָלְתִּי׃ מד וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃
מה וְאֶתְהַלְּכָה בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃
מו וַאֲדַבְּרָה בְעֵדְתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃
מז וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי׃ מח וְאֶשָּׂא־
כַפַּי אֶל־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ׃
ז מט זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר יִחַלְתָּנִי׃ נ זֹאת
נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃ נא זֵדִים הֵלִיצָנִי
עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃ נב זָכַרְתִּי מִשְׁפָּטֶיךָ
מֵעוֹלָם ׀ יְהוָה וָאִתְנָחָם׃ נג זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי

מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תוֹרָתֶךָ׃ נד זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ
בְּבֵית מְגוּרָי׃ נה זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָה
וָאֶשְׁמְרָה תוֹרָתֶךָ׃ נו זֹאת הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ
נָצָרְתִּי׃ ח נז חֶלְקִי יְהוָה אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ׃
נח חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי כְּאִמְרָתֶךָ׃
נט חִשַּׁבְתִּי דְרָכָי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ׃
ס חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ׃
סא חֶבְלֵי רְשָׁעִים עִוְּדָנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
סב חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי
צִדְקֶךָ׃ סג חָבֵר אָנִי לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי
פִקּוּדֶיךָ׃ סד חַסְדְּךָ יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ
לַמְּדֵנִי׃ ט סה טוֹב עָשִׂיתָ עִם־עַבְדְּךָ יְהוָה
כִּדְבָרֶךָ׃ סו טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי בְמִצְוֹתֶיךָ
הֶאֱמָנְתִּי׃ סז טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה אִמְרָתְךָ
שָׁמָרְתִּי׃ סח טוֹב־אַתָּה וּמֵטִיב לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
סט טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכָל־לֵב ׀ אֶצֹּר
פִּקּוּדֶיךָ׃ ע טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי תּוֹרָתְךָ
שִׁעֲשָׁעְתִּי׃ עא טוֹב־לִי כִּי־עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד
חֻקֶּיךָ׃ עב טוֹב־לִי תּוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכֶסֶף׃
י עג יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי וְאֶלְמְדָה
מִצְוֹתֶיךָ׃ עד יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ
יִחָלְתִּי׃ עה יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה
עִנִּיתָנִי׃ עו יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ
לְעַבְדֶּךָ׃ עז יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי־תוֹרָתְךָ
שַׁעֲשֻׁעָי׃ עח יֵבֹשׁוּ זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי
אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ׃ עט יָשׁוּבוּ לִי יְרֵאֶיךָ
וְיֹדְעֵי עֵדֹתֶיךָ׃ פ יְהִי־לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא
אֵבוֹשׁ׃ כ פא כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי לִדְבָרְךָ
יִחָלְתִּי׃ פב כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי
תְּנַחֲמֵנִי׃ פג כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא
שָׁכָחְתִּי׃ פד כַּמָּה יְמֵי־עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי
מִשְׁפָּט׃ פה כָּרוּ־לִי זֵדִים שִׂיחוֹת אֲשֶׁר לֹא
כְתוֹרָתֶךָ׃ פו כָּל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמוּנָה שֶׁקֶר רְדָפוּנִי
עָזְרֵנִי׃ פז כְּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־עָזַבְתִּי

פִּקֻּדֶיךָ׃ פח כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃
ל פט לְעוֹלָם יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ צ לְדֹר
וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ כּוֹנַנְתָּ אָרֶץ וַתַּעֲמֹד׃ צא לְמִשְׁפָּטֶיךָ
עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל עֲבָדֶיךָ׃ צב לוּלֵי תוֹרָתְךָ
שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃ צג לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח
פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי׃ צד לְךָ־אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי
פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ צה לִי קִוּו רְשָׁעִים לְאַבְּדֵנִי
עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן׃ צו לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ רְחָבָה
מִצְוָתְךָ מְאֹד׃ מ צז מָה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם
הִיא שִׂיחָתִי׃ צח מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֹתֶךָ כִּי
לְעוֹלָם הִיא־לִי׃ צט מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי
עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי׃ ק מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ
נָצָרְתִּי׃ קא מִכָּל־אֹרַח רָע כָּלָאתִי רַגְלָי לְמַעַן
אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ קב מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־סָרְתִּי כִּי־אַתָּה
הוֹרֵתָנִי׃ קג מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ מִדְּבַשׁ לְפִי׃
קד מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי | כָּל־אֹרַח
שָׁקֶר׃ נ קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃
קו נִשְׁבַּעְתִּי וַאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃
קז נֶעֱנֵיתִי עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ׃ קח נִדְבוֹת
פִּי רְצֵה־נָא יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ קט נַפְשִׁי
בְכַפִּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קי נָתְנוּ רְשָׁעִים
פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃ קיא נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ
לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃ קיב נָטִיתִי לִבִּי
לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב׃ ס קיג סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי
וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי׃ קיד סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ
יִחָלְתִּי׃ קטו סוּרוּ־מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֹת
אֱלֹהָי׃ קטז סָמְכֵנִי כְּאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי
מִשִּׂבְרִי׃ קיז סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ
תָמִיד׃ קיח סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־שֶׁקֶר
תַּרְמִיתָם׃ קיט סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן
אָהַבְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ׃ קכ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי
וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ יָרֵאתִי׃ ע קכא עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק
בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃ קכב עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־
יַעֲשְׁקֻנִי זֵדִים׃ קכג עֵינַי כָּלוּ לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת
צִדְקֶךָ׃ קכד עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְּחַסְדֶּךָ וְחֻקֶּיךָ
לַמְּדֵנִי׃ קכה עַבְדְּךָ־אָנִי הַבִּינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃
קכו עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ׃ קכז עַל־כֵּן
אָהַבְתִּי מִצְוֹתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃ קכח עַל־כֵּן |
כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃
פ קכט פְּלָאוֹת עֵדְוֹתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם נַפְשִׁי׃
קל פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃ קלא פִּי־פָעַרְתִּי
וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֹתֶיךָ יָאָבְתִּי׃ קלב פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי
כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ קלג פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ
וְאַל־תַּשְׁלֶט־בִּי כָּל־אָוֶן׃ קלד פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם
וְאֶשְׁמְרָה פִּקּוּדֶיךָ׃ קלה פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי
אֶת־חֻקֶּיךָ׃ קלו פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ
תוֹרָתֶךָ׃ צ קלז צַדִּיק אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃
קלח צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃
קלט צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ צָרָי׃
קמ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃
קמא צָעִיר אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃
קמב צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת׃ קמג צַר־
וּמָצוֹק מְצָאוּנִי מִצְוֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ קמד צֶדֶק
עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם הַבִּינֵנִי וְאֶחְיֶה׃ ק קמה קָרָאתִי
בְכָל־לֵב עֲנֵנִי יְהוָה חֻקֶּיךָ אֶצֹּרָה׃ קמו קְרָאתִיךָ
הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדֹתֶיךָ׃ קמז קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף
וָאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ קמח קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת
לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ׃ קמט קוֹלִי שִׁמְעָה כְחַסְדֶּךָ יְהוָה
כְּמִשְׁפָּטֶךָ חַיֵּנִי׃ קנ קָרְבוּ רֹדְפֵי זִמָּה מִתּוֹרָתְךָ
רָחָקוּ׃ קנא קָרוֹב אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמֶת׃
קנב קֶדֶם יָדַעְתִּי מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם
יְסַדְתָּם׃ ר קנג רְאֵה־עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי כִּי־תוֹרָתְךָ לֹא
שָׁכָחְתִּי׃ קנד רִיבָה רִיבִי וּגְאָלֵנִי לְאִמְרָתְךָ חַיֵּנִי׃
קנה רָחוֹק מֵרְשָׁעִים יְשׁוּעָה כִּי־חֻקֶּיךָ לֹא דָרָשׁוּ׃
קנו רַחֲמֶיךָ רַבִּים | יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי׃ קנז רַבִּים
רֹדְפַי וְצָרַי מֵעֵדְוֹתֶיךָ לֹא נָטִיתִי׃ קנח רָאִיתִי
בֹגְדִים וָאֶתְקוֹטָטָה אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ לֹא שָׁמָרוּ׃
קנט רְאֵה כִּי־פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי׃
קס רֹאשׁ־דְּבָרְךָ אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ׃
ש קסא שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי׃

קסב שָׁשׁ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב:
קסג שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וַאֲתַעֵבָה תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי:
קסד שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ:
קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל:
קסו שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי:
קסז שָׁמְרָה נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד:
קסח שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ:
ת קסט תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי:
קע תָּבוֹא תְחִנָּתִי לְפָנֶיךָ כְּאִמְרָתְךָ הַצִּילֵנִי:
קעא תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ:
קעב תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־מִצְוֹתֶיךָ צֶדֶק:
קעג תְּהִי־יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָּחָרְתִּי:
קעד תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי:
קעה תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעְזְרֵנִי:
קעו תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי:

קכ.

ויכוח על אותן המדברים לשון הרע והיאך הורגת אף במקום רחוק יותר מכלי זיין:

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָה בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי: ב יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־שֶׁקֶר מִלְּשׁוֹן רְמִיָּה: ג מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לְשׁוֹן רְמִיָּה: ד חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים: ה אוֹיָה־לִּי כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר: ו רַבַּת שָׁכְנָה־לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם: ז אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה לַמִּלְחָמָה:

המשך ביאור למס' שבת ליום רביעי עמ' ב

מקשה הגמרא: **הָא** נַמִּי מַתְנִיתִין **הִיא, כְּדְתָנַן** (כלים פ"ח מ"ה), **הַשֶּׁרֶץ שֶׁנִּמְצָא בְּתַנּוּר** חרס, ולא נגע בפת שבתנור, **הַפַּת שֶׁבְּתוֹכוֹ שְׁנִיָּה** לטומאה, מפני שֶׁהַתַּנּוּר עצמו **תְּחִילָּה** – ראשון לטומאה הוא, שהרי הוא קיבל טומאה מהשרץ [שהוא אב הטומאה], וחוזר ומטמא את הפת ועושה אותה שניה לטומאה. הרי מבואר במשנה שהפת שניה לטומאה, ומדוע לא ידעו זאת, והלא המשניות לא ישתכחו.

מתרצת הגמרא: **מִסְתַּפְּקָא לְהוּ בְּהָא דְּאָמַר לֵיהּ רַב אָדָא בַּר אַהֲבָה לְרָבָא,** שהקשה לו, מדוע הפת נחשבת 'שניה לטומאה', **לֵיחָזֵייהּ הַאי תַּנּוּרָא כְּמַאן דְּמָלֵי טוּמְאָה** – נראה את התנור כאילו כולו מלא טומאה כשנפל השרץ לאוירו, שהרי הוא מטמא את האוכל בלא נגיעה [אלא באוירו], הרי שהתורה מחשיבה את השרץ כאילו הוא ממלא את כל תוכו של כלי החרס, ולכן נטמא האוכל שבכלי החרס גם כשלא נגע בשרץ כאילו נגע בו, וממילא **תֵּיחֲוֵי** – תהיה **הַפַּת רִאשׁוֹנָה** לטומאה, שהרי נחשבת היא כנוגעת בשרץ, מאחר והיא נוגעת באוירו הטמא של התנור. **וְאָמַר לֵיהּ** רבא לרב אדא בר אהבה, **לֹא אָמְרִינַן לֵיחָזֵייהּ הַאי תַּנּוּרָא כְּמַאן דְּמָלֵי טוּמְאָה** – אין אנו אומרים שרואים את התנור כאילו הוא מלא טומאה, אלא התנור עצמו נטמא מחמת השרץ ונעשה 'ראשון לטומאה', וכן אויר התנור נחשב 'ראשון', והפת נטמאת מחמת אויר התנור ונעשית 'שניה לטומאה'. והראיה לזה, **דְּתַנְיָא,** מכיון שמבואר בתורה שדבר הנופל לתוך אויר כלי חרס טמא, נטמא, כמו שנאמר (ויקרא יא לג) 'כל אשר בתוכו יטמא', **יָכוֹל** הייתי לומר שיהו אף **כָּל הַכֵּלִים** [שאינם של חרס] **מִיטַּמְּאִין בַּאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס,** כלומר שאם נפל שרץ לתוך כלי חרס, ובאותה שעה היה כלי אחר בתוך הכלי חרס, ייטמא הכלי הפנימי מגבו מחמת השרץ שנפל לאויר החיצון, **תַּלְמוּד לוֹמַר** (שם) 'כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא' וסמוך לו נאמר (שם יא לד) 'מִכָּל הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וגו' וְכָל מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה' וגו', ולמדנו מזה שרק **אוֹכְלִין** [**וּמַשְׁקִין**] **מִטַּמְּאִין בַּאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס, וְאֵין כֵּלִים מִטַּמְּאִין בַּאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס.** ומברייתא זו מוכח שאין רואים את כל התנור כאילו הוא מלא טומאה, שאם אומרים כן, יהיה הדין שגם כלי יטמא מאויר כלי חרס שהרי כאילו נגע בשרץ. ועתידים ישראל לשכוח ברייתא זו שממנה מוכח שאין רואים את כל התנור כאילו הוא מלא טומאה, ויראה להם כסברת רב אדא בקושייתו שהפת צריכה להיות ראשונה לטומאה, ולא ידעו תשובה לזה.

התבאר לעיל בדברי רב ובברייתא שעתידה תורה להשתכח מישראל. הגמרא מביאה דעה החולקת על כך: **תַּנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר, חַס וְשָׁלוֹם שֶׁתִּשְׁתַּכַּח תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים לא כא) 'כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ', **אֶלָּא מָה** – איזה פירוש **אֲנִי מְכַוֵּין** בפסוק 'יִשּׁוֹטֻטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ', **שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ**

קטע ממכתב כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ

ב"ה א' ט"ו סיון, תרפ"ח, ריגא

... בראשית שנת תרפ"ז באתי בבקשה לכללות אנ"ש שי' אשר יקבעו, שבבתי-הכנסת אחר תפילת שחרית בכל מנין מתפללים יאמרו שיעורי תהלים (כמו שנחלק לימי החדש), ולאמר אחר זה קדיש כנהוג. ובקשתי זאת בתקפה עומדת, לזכות הרבים, (וראוי הי' לעשות כן בכל בית כנסת, כי איננו ענין פרטי של מפלגת החסידים יחיו בפרט), ובגלל זאת יתברכו ממקור הברכות בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר ...

יום ראשון - כ"ז תמוז מפרק קכ עד סוף פרק קלד	**יום רביעי - א' מנחם־אב** פרק כ, מפרק א עד סוף פרק ט
יום שני - כ"ח תמוז מפרק קלה עד סוף פרק קלט	**יום חמישי - ב' מנחם־אב** מפרק י עד סוף פרק יז
יום שלישי - כ"ט תמוז מפרק קמ עד סוף פרק קנ	**יום שישי - ג' מנחם־אב** מפרק יח עד סוף פרק כב
שבת קודש - ד' מנחם־אב פרק כ מפרק כג עד סוף פרק כח	

קטע ממכתב כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ

[תמוז תרס"ו]

שמעתי מזקני ארץ שבימיהם היה המנהג שכל אחד היה אומר בכל יום את הקאפיטל תהילים לפי שנות חייו. למשל אם מלאו לו כ' שנה ונכנס לשנת הכ"א היה אומר פרק כ"א בתהילים וכן היו אומרים גם את התהילים לפי שנות בניו ובנותיו באמרם שזוהי סגולה שלא ייצאו לתרבות רעה...

יום ראשון כ"ז תמוז

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' 198, ומאחר שהתפלה היא... עד עמ' 198, עילאה):

וּמֵאַחַר שֶׁהַתְּפִלָּה הִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה עִלָּאָה - צָרִיךְ **לְהַקְדִּים לְפָנֶיהָ בְּחִינַת תְּשׁוּבָה תַּתָּאָה.** - הענין של הכנעה ו"לב נשבר", כפי שהסביר לעיל. **וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה בַּמִּשְׁנָה**[8]: **"אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל אֶלָּא מִתּוֹךְ כֹּבֶד רֹאשׁ", וּפֵרַשׁ רַשִּׁ"י** - **"הַכְנָעָה",** - שהאדם שבור ונכנע בתוכו, **וְהִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה תַּתָּאָה לְעוֹרֵר** - על עצמו, **רַחֲמִים כַּנִּזְכָּר־לְעֵיל,** - בפרק ז' ובפרק ח', **וְכִדְיְלִיף הַתָּם בַּגְּמָרָא** **מִקְרָא,** - כפי שלומדת הגמרא שם מפסוק, **דִּכְתִיב**[10]: - שכתוב בחנה: **"וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ".** - והתפללה להקב"ה. הרי, שכדי להתפלל להקב"ה זה צריך להיות על־ידי הכנה של נפש מרה, ענינה של "תשובה תתאה". **אָכֵן, בַּבְּרַיְתָא** **שָׁם**[11]: **"תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל אֶלָּא מִתּוֹךְ שִׂמְחָה".** - כלומר, שתיכף ומיד עליו לעבור ממצב של מרירות למצב של שמחה, שלמרות שבתחילה צריכה להיות ההכנה לתפלה במרירות, הרי בעמדו להתפלל עליו להיות במצב של שמחה, **וְעַכְשָׁו בְּדוֹר יָתוֹם הַזֶּה, שֶׁאֵין הַכֹּל יְכוֹלִין לַהֲפֹךְ לִבָּם כְּרֶגַע מִן הַקָּצֶה,** - אל הקצה, ממרירות לשמחה, כך שלמרות שרגע לפני כן היה במרירות, יעבור מיד לשמחה, **אֲזַי עֲצָה הַיְעוּצָה,** - לכך היא, **לְהַקְדִּים בְּחִינַת 'תְּשׁוּבָה תַּתָּאָה' בִּ'תִּקּוּן חֲצוֹת' כַּנִּזְכָּר לְעֵיל.** - שהזמן המסוגל לחשבון הנפש ולהתבוננות המביאה להכנעה ול"לב נשבר" - הוא ב"תיקון חצות"[12]. **וּמִי שֶׁאֵי־אֶפְשָׁר לוֹ** - לערוך "תיקון חצות", **בְּכָל לַיְלָה**[13] - **עַל־כָּל־פָּנִים לֹא יִפְחֹת** - בעבודת "תיקון חצות", **מִפַּעַם אַחַת בַּשָּׁבוּעַ, לִפְנֵי יוֹם הַשַּׁבָּת, כַּנּוֹדָע לַיּוֹדְעִים, שֶׁהַשַּׁבָּת הִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה עִלָּאָה, וְשַׁבָּ"ת - אוֹתִיּוֹת תָּשֵׁ"ב אֱנוֹשׁ**[14], - הרי ששבת היא ענין התשובה, ואיזו תשובה היא שבת? - בחינת "תשובה עילאה", **כִּי בְּשַׁבָּת הִיא עֲלִיּוֹת הָעוֹלָמוֹת לִמְקוֹרָם כו',** - והיא גם זמן עליית הנשמה למקורה בענין התשובה, **וּבִפְרָט תְּפִלּוֹת הַשַּׁבָּת,** - שגם בימות החול מהווה התפלה, כאמור, ענין "תשובה עילאה" ובמיוחד בשבת, **וְדֵי לַמֵּבִין.** (**וְכָזֶה יוֹבָן מַה שֶּׁכָּתוּב**[15]: - אחרי "מחיתי כעב וגו'": **"שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ", פֵּרוּשׁ: כִּי מֵאַחַר שֶׁ"מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ" הִיא הַעֲבָרַת הַסִּטְרָא־אָחֳרָא, וּ"גְאַלְתִּיךָ" מִן הַחִיצוֹנִים בְּהִתְעוֹרְרוּת רַחֲמִים עֶלְיוֹנִים, בְּאִתְעָרוּתָא דִּלְתַתָּא** - בהתעוררות שמלמטה, **בִּ'תְשׁוּבָה תַּתָּאָה' כַּנִּזְכָּר־לְעֵיל - אֲזַי "שׁוּבָה אֵלַי" בִּ'תְשׁוּבָה עִלָּאָה'):**

אגרת התשובה

ומאחר שהתפלה היא בחי' תשובה עילאה צריך להקדים לפניה בחי' תשובה תתאה. וז"ש רז"ל במשנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש ופרש"י הכנעה והיא בחי' תשובה תתאה לעורר רחמים כנ"ל וכדיליף התם בגמ' מקרא דכתיב והיא מרת נפש. אכן בברייתא שם ת"ר אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה. ועכשיו בדור יתום הזה שאין הכל יכולין להפוך לבם כרגע מן הקצה. אזי עצה היעוצה להקדים בחי' תשובה תתאה בתיקון חצות כנ"ל. ומי שא"א לו בכל לילה עכ"פ לא יפחות מפעם א' בשבוע לפני יום השבת כנודע ליודעים שהשבת היא בחי' תשובה עילאה ושב"ת אותיות תש"ב אנוש כי בשבת היא עליות העולמות למקורם כו' ובפרט תפלות השבת וד"ל. (ובזה יובן מ"ש שובה אלי כי גאלתיך פי' כי מאחר שמחיתי כעב פשעיך היא העברת הסט"א וגאלתיך מן החיצונים בהתעוררות רחמים עליונים באתערותא דלתתא בתשובה תתאה כנ"ל אזי שובה אלי בתשובה עילאה):

יום שני כ"ח תמוז

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' 198, פרק יא ואמנם... עד עמ' ק, לאין קץ.

פֶּרֶק יא. בפרק הקודם, פרק י', הסביר רבנו הזקן, כיוון שתפלה היא ענין "תשובה עילאה", יש להקדים לפני התפלה הענין של "תשובה תתאה", שהיא הכנעה ו"לב נשבר", הבאה מצד חשבון הנפש והתעוררות רחמים על נפשו. כפי שהמשנה אומרת "אין עומדין להתפלל **אלא** מתוך כובד ראש", שלפי פירוש רש"י, הכוונה ל"הכנעה", שהיא "תשובה תתאה"; אך, בברייתא כתוב, שתפלה צריכה להיות מתוך שמחה, "אין עומדין להתפלל **אלא** מתוך שמחה", וכיוון שבזמננו אנו, לא כל אחד יכול לעבור תיכף ומיד מהכנעה ולב נשבר לשמחה – הרי העצה היעוצה היא, לעסוק ב"תשובה תתאה" בזמן אחר – כמו ב"תיקון חצות", שישמש כהכנה לתפלה; ואילו בשעת התפלה תשרור בו ענין השמחה הנדרשת בתפלה. בפרק הנוכחי, אומר רבנו הזקן, שלמרות האמור לעיל, אפשר הדבר שתהיינה שתיהן יחדיו, הכנעה ולב נשבר מ"תשובה תתאה" והשמחה של העבודה להקב"ה בתפלה – שהרי, למרות שהן שתי תנועות הפכיות בנפש, מרירות ושמחה, בכל זאת, כשהן באות משתי

---

8. ברכות רפ"ה (ל, ב). **9.** ל, ב. **10.** ש"א א, י. **11.** לא, א. **12.** **הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "ראה לעיל פ"ז". **13.** **הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "איתא הבי' ע"ז בקונ' התפלה פי"א דהיינו דוקא בצדיקים גדולים כו' אבל בשאר כל אדם אי"צ להיות בכל לילה כו'". **14.** תורת נתן (למהרנ"ש) בסופו. **15.** ישעיה מד, כב.

אגרת התשובה

פרק יא ואמנם להיות בלבו ההכנעה היא בחי' תשובה תתאה כנ"ל וגם השמחה בה' שתיהן ביחד. כבר מילתא אמורה בלק"א ס"פ ל"ד. כמ"ש בזוה"ק חדוה תקיעא בלבאי מסטרא דא וכו' ובצירוף עוד האמונה והבטחון להיות נכון לבו בטוח בה' כי חפץ חסד הוא וחנון ורחום ורב לסלוח תיכף ומיד שמבקש מחילה וסליחה מאתו ית' (כרוב רחמיך מחה פשעי כבסני טהרני וכל עוונותי מחה וכו') בלי שום ספק וס"ס בעולם. וכמו שאנו מברכין בכל תפלת י"ח תיכף שמבקשים סלח לנו כו' ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלוח והרי ספק ברכות להקל משום חשש ברכה לבטלה אלא אין כאן שום ספק כלל מאחר שבקשנו סלח לנו מחל לנו. ואילו לא היינו חוזרים וחוטאים היינו נגאלין מיד כמו שאנו מברכין בא"י גואל ישראל. והרי אפי' במדת ב"ו כן שצריך האדם למחול תיכף ומיד שמבקשים ממנו מחילה ולא יהא אכזרי מלמחול ואפי' בקוטע יד חבירו כדאי' בגמ' בספ"ח דב"ק. ואם ביקש ממנו ג"פ ולא מחל לו שוב א"צ לבקש ממנו. והגבעונים שביקש דוד המלך ע"ה מהם מחילה בעד שאול שהמית את הגבעונים ולא רצו למחול גזר דוד עליהם שלא יבאו בקהל ה' שהם רחמנים וכו' כדאי' בפ"ח דיבמות. ובמדת הקדב"ה עאכ"ו לאין קץ.

1 סיבות נפרדות, יכולות הן להיות יחד, במיוחד בענין **זה**, כשהשברון עצמו
2 משמש גורם לבטחון, שהקב"ה יסיר את **הסיבה** לשברון הלב, כלומר,
3 הקב"ה מחל לו – דבר שהוא כשלעצמו מביא לשמחה.
4 **וְאָמְנָם, לִהְיוֹת** – כדי שיהיו **בְּלִבּוֹ הַהַכְנָעָה,** - ושברון הלב,
5 **הִיא בְּחִינַת 'תְּשׁוּבָה**
6 **תַּתָּאָה'** כַּנִּזְכָּר־לְעֵיל,
7 **וְגַם הַשִּׂמְחָה בַּה',** - וכן
8 השמחה מעבודתו את
9 הקב"ה הנדרשת בעבודת
10 התפלה, תהיינה **שְׁתֵּיהֶן**
11 **בְּיַחַד** – לא שתהיינה
12 בשני זמנים נפרדים,
13 ההכנעה ו"תשובה
14 תתאה" בשעת "תיקון
15 חצות", והשמחה בשעת
16 התפלה, אלא בשעת
17 התפלה עצמה תהיינה
18 שתיהן יחד, **כְּבָר מִלְּתָא**
19 **אֲמוּרָה** – הדברים
20 אמורים כבר **בְּלִקּוּטֵי**
21 **אֲמָרִים** – בספר ה"תניא"
22 חלק ראשון, **סוֹף פֶּרֶק**
23 **לד,** - שכיוון שהמרירות
24 ו"לב נשבר" שלו באים
25 מצד מצב גופו ונפשו
26 הבהמית, והשמחה באה
27 מצד הנשמה – הנפש
28 האלקית והניצוץ האלקי
29 המלובשים בו להחיותו,
30 הרי כיוון שהן באות משתי
31 סיבות נפרדות – יש
32 באפשרות שתי התנועות (תנועת המרירות ו"לב נשבר" ותנועת
33 השמחה) להיות יחד. **כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ**[1]: **"חֶדְוָה**
34 **תְּקִיעָא בְּלִבָּאי מִסִּטְרָא דָא וְכוּ'"**. – שמחה תקועה בלבי מצד
35 זה, ובכיה מהצד השני, את זאת אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון
36 כששמע מאביו סודות התורה בענין חורבן בית המקדש, היתה
37 בשעת מעשה בלבו בכיה ושברון לב מגודל החורבן (שזה עתה
38 נודע לו גודל החורבן) ומצד שני היתה בו שמחה מסודות
39 התורה שנתגלו לו. הרי שבשעה שישנן שתי סיבות שונות,
40 יכולות שתי התנועות, חדוה ובכיה, להיות יחד. **וּבְצֵרוּף עוֹד**
41 **הָאֱמוּנָה וְהַבִּטָּחוֹן,** - וכשמצטרפים לכך האמונה והבטחון
42 דלהלן בוודאי שישנה שמחה **לִהְיוֹת נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ בַּה',** כִּי
43 **חָפֵץ חֶסֶד הוּא, וְחַנּוּן וְרַחוּם וְרַב לִסְלֹחַ, תֵּכֶף וּמִיָּד**
44 **שֶׁמְּבַקֵּשׁ מְחִילָה וּסְלִיחָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרֵךְ** ("כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה
45 **פְּשָׁעָי"**[2], "כַּבְּסֵנִי טַהֲרֵנִי"[3], - מחטאי, "וְכָל עֲוֹנוֹתַי מְחֵה
46 **וְכוּ'"**[4]), - כל הבקשות הללו – מוחל לו הקב"ה מיד, **בְּלִי שׁוּם**
47 **סָפֵק וּסְפֵק־סְפֵקָא בָּעוֹלָם.** – אם הקב"ה מוחל לו, אלא **בודאי**
48 הוא מוחל לו, **וּכְמוֹ שֶׁאָנוּ מְבָרְכִין בְּכָל תְּפִלַּת י"ח** – תפלת
49 "שמונה עשרה", **תֵּכֶף** – מיד לאחר, **שֶׁמְּבַקְּשִׁים "סְלַח לָנוּ**
50 **כוּ'"** – הרי מיד לאחר שמבקשים "סלח לנו", אומרים: **"בָּרוּךְ**
51 **אַתָּה ה' חַנּוּן הַמַּרְבֶּה**
52 **לִסְלֹחַ",** - מברכים מיד
53 על סליחתו ומחילתו של
54 הקב"ה, **וַהֲרֵי** – הדין הוא:
55 **סְפֵק בְּרָכוֹת לְהָקֵל,** -
56 ולא לברך, **מִשּׁוּם חֲשַׁשׁ**
57 **בְּרָכָה לְבַטָּלָה**[5]. – שלכן,
58 אם אדם מסופק אם עליו
59 לברך ברכה מסויימת או
60 לא, עליו להקל ולא
61 לברך. ואם היה עדיין ספק
62 אם הקב"ה מוחל או לא,
63 כיצד ניתן לברך "חנון
64 המרבה לסלוח"? **אֶלָּא**
65 **אֵין כָּאן שׁוּם סָפֵק כְּלָל,**
66 **מֵאַחַר שֶׁבִּקַּשְׁנוּ "סְלַח**
67 **לָנוּ" "מְחַל לָנוּ",** - ודאי
68 הדבר שהקב"ה מוחל לנו,
69 **וְאִלּוּ לֹא הָיִינוּ חוֹזְרִים**
70 **וְחוֹטְאִים** - **הָיִינוּ נִגְאָלִין**
71 **מִיָּד, כְּמוֹ שֶׁאָנוּ**
72 **מְבָרְכִין: "בָּרוּךְ אַתָּה ה'**
73 **גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל".** –
74 שהקב"ה גואל את בני
75 ישראל, כי אחרי תשובה
76 ומחילה, באה הגאולה
77 מיד. וא"כ מדוע אין
78 הגאולה באה בפועל? – הרי זה מפני שחוזרים וחוטאים. **וַהֲרֵי**
79 **אֲפִלּוּ בְּמִדַּת בָּשָׂר־וָדָם כֵּן, שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לִמְחֹל תֵּכֶף וּמִיָּד**
80 **שֶׁמְּבַקְּשִׁים מִמֶּנּוּ מְחִילָה, וְלֹא יְהֵא אַכְזָרִי מִלִּמְחֹל,** - אלא
81 עליו למחול מיד, **וַאֲפִלּוּ בְּקוֹטֵעַ יַד חֲבֵרוֹ,** - ומבקש מחילה
82 מחבירו – על חבירו למחול לו, **כִּדְאִיתָא** – כאמור **בַּגְּמָרָא**
83 **בְּסוֹף פֶּרֶק ח דְּבָבָא קַמָּא**[6], **וְאִם בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ ג' פְּעָמִים וְלֹא**
84 **מָחַל לוֹ - שׁוּב אֵין צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ, וְהַגִּבְעוֹנִים**[7] **שֶׁבִּקֵּשׁ**
85 **דָּוִד הַמֶּלֶךְ עֲלֵיוֹ־הַשָּׁלוֹם מֵהֶם מְחִילָה בְּעַד שָׁאוּל שֶׁהֵמִית**
86 **אֶת הַגִּבְעוֹנִים, וְלֹא רָצוּ לִמְחֹל - גָּזַר דָּוִד עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יָבֹאוּ**
87 **בְּקָהַל ה',** שֶׁהֵם רַחֲמָנִים וְכוּ', - שכיוון שחסרה לגבעונים
88 הרחמנות ולא רצו למחול, אין הם שייכים לקהל ה', **כִּדְאִיתָא**
89 – כאמור **בְּפֶרֶק ח דִּיבָמוֹת**[8]. – ואם כך הדבר במדתו של אדם,
90 שעליו למחול כשמבקשים ממנו מחילה, הרי **וּבְמִדַּת הַקָּדוֹשׁ־**
91 **בָּרוּךְ־הוּא, עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה לְאֵין קֵץ.** – שהוא מוחל
92 כשמבקשים ממנו מחילה.

---

1. ח"ב רנה, א. 2. תהלים נא, ג. 3. ע"פ תהלים שם, ד. 4. שם, יא. 5. ברכות לג, א. 6. צב, א. 7. שמואל א פכ"א. 8. עח, ב ואילך.

יום שלישי כ"ט תמוז

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' ק, ומה שמשבחים ומברכים... עד עמ' 200, היא מיד.

וּמַה שֶּׁמְּשַׁבְּחִים וּמְבָרְכִים אֶת ה' "חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לְסְלֹחַ" – כל השבחים שמשבחים בהם את הקב"ה ב"שמונה עשרה" הם הרי דברים שרק הקב"ה עושה אותם ולא האדם, ואם משבחים את הקב"ה שהוא "מרבה לסלוח", הרי הכוונה היא גם שרק הוא עושה כך; וכיוון שאנו אומרים, שגם מדתו של אדם היא כך, שעליו למחול כשמבקשים ממנו מחילה, איזה שבח יש בכך להקב"ה? – אלא, השבח להקב"ה מתבטא בכך שהוא **"הַמַּרְבֶּה"** – לסלוח, **דַּיְקָא,** – דוקא, **וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּעֶזְרָא: "וְרַב לְסְלֹחַ", דְּהַיְנוּ שֶׁבְּמִדַּת בָּשָׂר־וָדָם, אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ וּבִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה וּמָחַל לוֹ וְאַחַר־כָּךְ חָזַר לְסוֹרוֹ** – וחטא שוב כנגדו, **קָשֶׁה מְאֹד שֶׁיִּמְחֹל לוֹ שֵׁנִית, וּמִכָּל־שֶׁכֵּן בִּשְׁלִישִׁית וּרְבִיעִית,** – אם מחל לו ודאי שקשה הדבר מאד למחול לו שוב בפעם השלישית ובפעם הרביעית. **אֲבָל בְּמִדַּת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין פַּעַם אַחַת לְאֶלֶף פְּעָמִים, כִּי הַמְּחִילָה** – שמוחל הקב"ה, **הִיא מִמִּדַּת הָרַחֲמִים,** - של הקב"ה, **וּמִדּוֹתָיו הַקְּדוֹשׁוֹת** – של הקב"ה, **אֵינָן בִּבְחִינַת גְּבוּל וְתַכְלִית, אֶלָּא בִּבְחִינַת אֵין־סוֹף,** - בלי גבול ותכלית, **כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו",** - שמדת הרחמים של הקב"ה היא בלי סוף. **וּלְגַבֵּי בְּחִינַת אֵין־סוֹף אֵין הֶפְרֵשׁ כְּלָל בֵּין מִסְפָּר קָטָן לְגָדוֹל, דְּכֻלָּא קַמֵּיהּ כְּלָא מַמָּשׁ חָשִׁיב,** - כי לפניו הכל נחשב לכלום, **וּמַשְׁוֶה קָטָן וְגָדוֹל וְכוּ'.** – הרי שאין הבדל כלל אם שהוא מוחל בפעם הראשונה או הרבה פעמים, **וְלָכֵן "מַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה", וְכָל הַחֲטָאִים שֶׁמִּתְוַדִּים** – עליהם, **בְּ"עַל חֵטְא" מִדֵּי שָׁנָה, אַף שֶׁחָזַר וְעָבַר עֲלֵיהֶם - חוֹזֵר וּמִתְוַדֶּה עֲלֵיהֶם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים בַּשָּׁנָה הַבָּאָה, וְכֵן לְעוֹלָם. וּ"בְכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" לָאו דַּוְקָא, אֶלָּא כְּמוֹ־כֵן בְּכָל יוֹם וְיוֹם ג' פְּעָמִים מְבָרְכִים: "בָּרוּךְ אַתָּה ה' חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלֹחַ";** - על המחילה שהקב"ה מוחל אז, **וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה[10]: תְּפִלָּה בְּנֶגֶד תְּמִידִין תִּקְּנוּהָ, וְתָמִיד שֶׁל שַׁחַר הָיָה מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת הַלַּיְלָה, וְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם** – היה מכפר, **עַל** – עבירות, **שֶׁל יוֹם, וְכֵן מִדֵּי יוֹם בְּיוֹם לְעוֹלָם;** - היתה המחילה שמחל הקב"ה על העבירות על־ידי קרבן התמיד (ועתה על־ידי תפלה ותשובה). אך, במה מתבטא ההבדל בין המחילה שבכל יום, למחילה של יום כיפור, שאנו אומרים "מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה" – המוסב על יום כיפור? – **אֶלָּא שֶׁיּוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עַל עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. וְהַתָּמִיד, שֶׁהוּא קָרְבַּן עוֹלָה, מְכַפֵּר עַל מִצְוַת־עֲשֵׂה בְּלִבַּד, וְכֵן** – גם, **הַתְּפִלָּה בַּזְּמַן הַזֶּה** – כשאין אפשרות להקריב קרבנות, **עִם הַתְּשׁוּבָה,** - שבשעת התפלה, תפלה היא הרי במקום קרבנות התמיד – היא גם כן מכפרת רק על מצות־עשה בלבד, **כַּנִּזְכָּר לְעֵיל.** – שבשעת התפלה מברכים "חנון המרבה לסלוח" – על המחילה שמוחל אז הקב"ה. **וְאֵין זֶה** – ענין של **"אֶחֱטָא וְאָשׁוּב",** - שחכמינו ז"ל אומרים[11] על האומר כך: "אין מספיקין בידו לעשות תשובה", שלכאורה קשה: אם שלש פעמים ביום אומרים "חנון המרבה לסלוח" מפני שעושים אז תשובה, ובינתיים ישנו שוב ענין החטאים, הרי שהוא עוסק תמיד בחטא ובתשובה על החטא? **כִּי** – "אחטא ואשוב", **הֵינוּ דַּוְקָא שֶׁבְּשְׁעַת הַחֵטְא הָיָה יָכוֹל לִכְבֹּשׁ יִצְרוֹ, אֶלָּא שֶׁסּוֹמֵךְ בְּלִבּוֹ עַל הַתְּשׁוּבָה,** - שיעשה לאחר מכן, ובגלל זה אין הוא כובש את יצרו הרע וחוטא, **וְלָכֵן הוֹאִיל וְהַתְּשׁוּבָה גּוֹרֶמֶת לוֹ לַחֲטֹא** – שהרי הוא סומך על התשובה, ולכן הוא חוטא, **"אֵין מַסְפִּיקִין וְכוּ'".** – בידו לעשות תשובה, **וְאַף גַּם זֹאת** – בשעה שהוא סומך על תשובתו המאוחרת, וזה

אגרת התשובה

ומה שמשבחים ומברכים את ה' חנון המרבה לסלוח המרבה דייקא וכמ"ש בעזרא ורב לסלוח. דהיינו שבמדת ב"ו אם יחטא איש לאיש וביקש ממנו מחילה ומחל לו ואח"כ חזר לסורו קשה מאד שימחול לו שנית ומכ"ש בשלישית ורביעית. אבל במדת הקב"ה אין הפרש בין פעם א' לאלף פעמים כי המחילה היא ממדת הרחמים ומדותיו הקדושות אינן בבחי' גבול ותכלית אלא בבחי' א"ס כמ"ש כי לא כלו רחמיו. ולגבי בחי' א"ס אין הפרש כלל בין מספר קטן לגדול דכולא קמי' כלא ממש חשיב ומשוה קטן וגדול וכו'. ולכן מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה וכל החטאי' שמתוודים בעל חטא מדי שנה אף שחזר ועבר עליהם חוזר ומתודה עליהם ביוה"כ בשנה הבאה וכן לעולם. ובכל שנה ושנה לאו דוקא אלא כמו כן בכל יום ויום ג"פ מברכי' בא"י חנון המרבה לסלוח וכמארז"ל תפלה כנגד תמידין תקנוה. ותמיד של שחר הי' מכפר על עבירות הלילה ותמיד של בין הערביים על של יום וכן מדי יום ביום לעולם. אלא שיוה"כ מכפר על עבירות חמורות. והתמיד שהוא קרבן עולה מכפר על מ"ע בלבד. וכן התפלה בזמן הזה עם התשובה כנ"ל. ואין זה אחטא ואשוב. כי היינו דוקא שבשעת החטא היה יכול לכבוש יצרו אלא שסומך בלבו על התשובה ולכן הואיל והתשובה גורמת לו לחטוא אין מספיקין וכו'. ואף

---

9. איכה ג, ב. 10. ברכות כו, א. 11. יומא פה, ב.

גורם לו לחטוא, הרי, "אֵין מַסְפִּיקִין" דַּיְקָא, - חכמינו ז"ל משתמשים בלשון "אין מספיקין" דוקא, שלא עוזרים לו בכך, על־ידי מתן אפשרות לעשות תשובה, אֲבָל אִם דָּחַק וְנִתְחַזֵּק וְנִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה - מְקַבְּלִין תְּשׁוּבָתוֹ. - כל האמור הוא בשעה שישנו הענין של "אחטא ואשוב", כי בשעת החטא הוא סומך על התשובה, אֲבָל אָנוּ שֶׁמְּבַקְּשִׁים בְּכָל יוֹם: "סְלַח לָנוּ" - אָנוּ מַקְדִּימִין לְבַקֵּשׁ: "וְהַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ", - שהתשובה תהיה שלמה, דְּהַיְנוּ שֶׁלֹּא נָשׁוּב עוֹד לְכִסְלָה, - שלא נחטא עוד, וְכֵן בְּיוֹם־הַכִּפּוּרִים מְבַקְּשִׁים: "יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁלֹּא אֶחֱטָא עוֹד" - הרי שאין הוא סומך על התשובה, באופן שתגרום לו לחטוא - ולכן "מַסְפִּיקִין" וּ"מַסְפִּיקִין", - מעניקים ומעניקים לו ההזדמנות לחזור בתשובה, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה[12]: "הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ" - "הַבָּא" דַּיְקָא, - דוקא, לשונם של חכמינו ז"ל "הבא לטהר" מדוייק הוא, והכוונה היא מִיָּד שֶׁבָּא - לעשות תשובה - עוזרים לו מיד, וְאִי לָאו, גַּם הַסְּלִיחָה וְהַמְּחִילָה הִיא מִיָּד.

אגרת התשובה

גם זאת אין מספיקין דייקא. אבל אם דחק ונתחזק ונתגבר על יצרו ועשה תשובה מקבלין תשובתו. אבל אנו שמבקשים בכל יום סלח לנו אנו מקדימין לבקש והחזירנו בתשובה שלימה לפניך דהיינו שלא נשוב עוד לכסלה וכן ביוה"כ מבקשים יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד מספיקין ומספיקין כמארז"ל הבא לטהר מסייעין אותו הבא דייקא מיד שבא ואי לאו גם הסליחה והמחילה היא מיד.

יום רביעי א' מנחם־אב

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' 200, ומ"ש וחטאתי... עד עמ' קא, פשעיו:

וּמַה שֶּׁכָּתוּב[13]: "וַחֲטָאתִי נֶגְדִּי תָמִיד" - אֵין הַמְּכָוָּן לִהְיוֹת תָּמִיד עָצֵב נִכְזֶה חַס־וְשָׁלוֹם, - להיות שרוי בעצבות תמידית מפאת חטאיו, דְּהָא כְּתִיב בַּתְרֵיהּ[14]: - שהרי כתוב לאחר מכן: "תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה וְגוֹ' וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי וְגוֹ'"[15], וּמִשּׁוּם שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת כָּל יָמָיו בִּ'תְשׁוּבָה עֲלָאָה', שֶׁהִיא - התנועה של "תשובה עילאה" היא בְּשִׂמְחָה רַבָּה כַּנִּזְכָּר־לְעֵיל. - הרי מה שחכמינו ז"ל אומרים[16] שעל אדם להיות "כל ימיו בתשובה", הכוונה היא ל"תשובה עילאה" הנעשית בשמחה גדולה, שלכן מבקשים "תשמיעני ששון ושמחה", להיות שרוי בשמחה מתשובה זו, אֶלָּא - הכוונה במה שכתוב "וחטאתי נגדי תמיד" היא, "נֶגְדִּי" דַּיְקָא, - ממולי דוקא, כְּמוֹ: "וְאַתָּה תִּתְיַצֵּב מִנֶּגֶד"[17], "מִנֶּגֶד סָבִיב לְאֹהֶל מוֹעֵד יַחֲנוּ"[18], וּפֵרַשׁ רַשִּׁ"י - "מֵרָחוֹק". - כך, שהכוונה היא, שמרחוק, במחשבתו, יזכור תמיד על חטאו. וְהַמְּכָוָּן, - והכוונה בכך היא רַק לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ, וְלִהְיוֹת שְׁפַל רוּחַ בִּפְנֵי כָּל הָאָדָם, כְּשֶׁיִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינָיו שֶׁחָטָא נֶגֶד ה'. - בודאי שלא ירום לבבו, ויהיה שפל רוח בפני כל אדם (כפי שמוסבר בפרק ל', בחלק הראשון, שגם לגבי קל שבקלים הוא יכול להיות שפל רוח, בהתבוננו במעמד ובמצב של אותו קל שבקלים ובמעמד ובמצב שלו). ולא זו בלבד, שהזכרון מרחוק של חטאיו, לא ישפיע עליו עצבות, אלא אדרבה, זה יעזור לו להיות בשמחה, שכן - וְאַדְּרַבָּה, לְעִנְיַן הַשִּׂמְחָה יוֹעִיל זִכְרוֹן הַחֵטְא בְּיֶתֶר שְׂאֵת, בִּכְדֵי לְקַבֵּל בְּשִׂמְחָה כָּל הַמְּאֹרָעוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וּבָאוֹת, בֵּין מִן הַשָּׁמַיִם, בֵּין עַל־יְדֵי הַבְּרִיּוֹת, בְּדִבּוּר אוֹ בְּמַעֲשֶׂה - שמצערים אותו על־ידי דיבורים, או שעושים לו רע במעשים - יקבל כל זאת בשמחה, בידעו שהוא חטא אי פעם, ובצער שמצערים אותו יש משום יסורים העוזרים לכפרתו. (וְזוֹ - זכרון החטא, עֲצָה טוֹבָה לְהִנָּצֵל מִכַּעַס - על הזולת, וְכָל מִינֵי קְפִידָא וְכוּ'). - על הזולת, מפני שכשהוא זוכר שהוא חטא אין הוא כועס על מי שהעליב אותו. וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה[19]: "הַנַּעֲלָבִין וְאֵינָן עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִים

אגרת התשובה

ומ"ש וחטאתי נגדי תמיד אין המכוון להיות תמיד עצב נבזה ח"ו דהא כתיב בתרי' תשמיעני ששון ושמחה וכו' ורוח נדיבה תסמכני וכו' ומשום שצ"ל כל ימיו בתשובה עילאה שהיא בשמחה רבה כנ"ל אלא נגדי דייקא כמו ואתה תתיצב מנגד מנגד סביב לאהל מועד יחנו ופרש"י מרחוק. והמכוון רק לבלתי רום לבבו ולהיות שפל רוח בפני כל האדם כשיהיה לזכרון בין עיניו שחטא נגד ה'. ואדרבה לענין השמחה יועיל זכרון החטא ביתר שאת בכדי לקבל בשמחה כל המאורעות המתרגשות ובאות בין מן השמים בין ע"י הבריות בדיבור או במעשה (וזו עצה טובה להנצל מכעס וכל מיני קפידא וכו') וכמארז"ל הנעלבים ואינן עולבין שומעי' חרפתם ואין

---

12. שבת קד, א. יומא לח, ב. **13.** תהלים שם, ה. **14.** שם, י. **15.** שם, יד. **16.** ראה שבת קנג, א. **17.** שמואל ב יח, יג. **18.** במדבר ב, ב. **19.** שבת פח, ב. גיטין לו, א.

חֲרָפָתָם וְאֵין מְשִׁיבִים, עוֹשִׂים מֵאַהֲבָה וּשְׂמֵחִים בְּיִסּוּרִים וְכוּ'", - עליהם אומר הכתוב[20]: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". חכמינו ז"ל מונים כאן שלש מדריגות; אלה שנעלבים ואינם עולבים, הם מתרצים את עצמם, אבל אינם עולבים את הזולת; שומעים חרפתם ואינם משיבים כלל; לא זו בלבד שאינם עולבים את מעליביהם, ואף אינם עונים להם כלל, אלא הם גם שמחים ביסורים שמייסרים אותם; מחמת שהם זוכרים, שהם חטאו אי פעם, הם שמחים ביסורים המהווים כפרתם. וְ"כָל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו - מַעֲבִירִים לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו"[21]:

אגרת התשובה

1 משיבי' עושים מאהבה ושמחי' ביסורי' וכו' וכל
2 המעביר על מדותיו מעבירי' לו על כל פשעיו:

יום חמישי ב' מנחם־אב

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' קא, פרק יב וטעם השמחה... עד עמ' 202, ימצא טוב:

פֶּרֶק יב. בפרק הקודם, פרק יא, הסביר רבנו הזקן, שמה שעל בעל־תשובה לזכור תמיד שחטא, "וחטאתי נגדי תמיד", אין הכוונה שהדבר ישפיע עליו עצבות ובושה תמידיים, המהווים הפרעה לעבודה בשמחה, אלא הכוונה היא שהזכרון יהיה מרחוק בלבד, כעומד לנגד עיניו מה שחטא בעבר, וזה משפיע שלא יגבה לבו ויהיה שפל בפני כל אדם.

אגרת התשובה

פרק יב וטעם השמחה ביסורי הגוף לפי שהיא טובה גדולה ועצומה לנפש החוטאת למרקה בעה"ז ולהצילה מהמירוק בגיהנם (בפרט בדורותינו אלה שאין ביכולת להתענות כפי מספר כל הצומות שבתיקוני תשובה מהאר"י ז"ל הצריכות למירוק הנפש להצילה ממירוק בגיהנם) וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בהקדמה לפי' איוב שאפי' יסורים של איוב ע' שנה אין להן ערך כלל ליסורי הנפש שעה אחת בגיהנם כי אש א' מששים וכו'. אלא לפי שעוה"ז חסד יבנה וביסורין קלין בעוה"ז ניצול מדיני' קשים של עוה"ב כמשל הילוך והעתקת הצל בארץ טפח לפי הילוך גלגל השמש ברקיע אלפים מילין וכו'. ויתר על כן לאין קץ הוא בנמשל בבחי' השתלשלות העולמות מרום המעלות עד עוה"ז הגשמי. וכנודע ממ"ש בזוה"ק מענין עליות עולמות העליוני' באתערותא דלתתא בהקרבת עוף אחד בן יונה או תור ע"ג המזבח או קומץ מנחה. וכן הוא

זאת ועוד – זכרון החטא יהיה בו מעלה בנוגע לענין השמחה. שכן, על־ידי־זה יקבל בשמחה כל מה שיארע לו, הן אירועים מן השמים והן אירועים על־ידי בני אדם העולבים בו בדיבור או עושים לו רע במעשה – יקבל כל היסורים הללו בשמחה, מפני שהוא זוכר את החטא שחטא נגד הקב"ה.

בפרק הנוכחי, יסביר רבנו הזקן טעמו של דבר, מדוע היסורים שהוא סובל – יביאו לו שמחה.

וְטַעַם הַשִּׂמְחָה[1] - שישמח, **בְּיִסּוּרֵי הַגּוּף, לְפִי שֶׁהִיא** – היסורים הם **טוֹבָה גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה**[2] **לַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת, לְמָרְקָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה**[3] **וּלְהַצִּילָהּ**[4] **מֵהַמִּרּוּק בַּגֵּיהִנָּם (בִּפְרָט בְּדוֹרוֹתֵינוּ אֵלֶּה, שֶׁאֵין בִּיכֹלֶת לְהִתְעַנּוֹת כְּפִי מִסְפַּר כָּל הַצּוֹמוֹת שֶׁבְּ'תִקּוּנֵי תְּשׁוּבָה' מֵהָאר"י זַ"ל, - כנזכר לעיל בפרק ג', הַצְּרִיכוֹת לְמִרּוּק הַנֶּפֶשׁ, לְהַצִּילָהּ מִמִּרּוּק בַּגֵּיהִנָּם). וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בַּהַקְדָּמָה לְפֵרוּשׁ אִיּוֹב, שֶׁאֲפִלּוּ יִסּוּרִים שֶׁל אִיּוֹב שִׁבְעִים שָׁנָה - אֵין לָהֶן עֶרֶךְ כְּלָל לְיִסּוּרֵי הַנֶּפֶשׁ שָׁעָה אַחַת בַּגֵּיהִנָּם, - שעה אחת של יסורי הנפש בגיהנום, גרועה בהרבה מיסורי איוב שבעים שנה בעולם הזה, כִּי אֵשׁ אֶחָד מִשִּׁשִּׁים וְכוּ'**[5]. – מגיהנום, **אֶלָּא לְפִי שֶׁעוֹלָם הַזֶּה "חֶסֶד יִבָּנֶה", - הרי לכן, וּבְיִסּוּרִין קַלִּין בָּעוֹלָם הַזֶּה נִצּוֹל מִדִּינִים קָשִׁים שֶׁל עוֹלָם הַבָּא, כִּמְשַׁל הִלּוּךְ וְהַעְתָּקַת הַצֵּל בָּאָרֶץ טָפַח** – בזמן שהצל זז בארץ מרחק של טפח, הרי **לְפִי הִלּוּךְ גַּלְגַּל הַשֶּׁמֶשׁ**[6] **בָּרָקִיעַ** – ההילוך הוא שם אז **אֲלָפִים מִילִין וְכוּ'.** – בשעה שהשמש זזה ברקיע מרחק של אלפי מילין, זז הצל בארץ מרחק של טפח אחד בלבד, **וְיֶתֶר עַל כֵּן לְאֵין קֵץ הוּא בַּנִּמְשָׁל, בִּבְחִינַת הִשְׁתַּלְשְׁלוּת הָעוֹלָמוֹת** – ממדריגה למדריגה, **מֵרוּם הַמַּעֲלוֹת עַד עוֹלָם הַזֶּה הַגַּשְׁמִי,** - הרי זה הרבה למעלה מזה, ולכן פעולה שנעשית כאן בעולם הזה, באה אחרי שדבר זה נעשה באופן נעלה ביותר בעולמות העליונים, וממילא – השפעת פעולה בעולם הזה, יש לה השפעה גדולה בהרבה בעולמות העליונים. **וְכַנּוֹדָע מִמַּה שֶׁכָּתוּב בַּזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ, מֵעִנְיַן עֲלִיּוֹת עוֹלָמוֹת הָעֶלְיוֹנִים בְּאִתְעָרוּתָא דִּלְתַתָּא,** - בהתעוררות מלמטה, מעולם זה, **בְּהַקְרָבַת עוֹף אֶחָד בֶּן יוֹנָה אוֹ תּוֹר עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ אוֹ קֹמֶץ מִנְחָה.** – שעל־ידי הקרבת משהו ממין החי (עוף) או ממין הצומח (קומץ מנחה) נגרמת למעלה עליה

---

20. שופטים ה, לא. **21.** ראש השנה יז, א. **1.** הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "הנקודה בכ"ז שהחילוק והטובה בשנים בכמות ובאיכות ; יסורי הגוף (הנפש), אש דעוה"ז (דגיהנום) א' מששים צל (גלגל השמש), טפח (אלפים מילין)". **2.** הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ב' הל' - י"ל כמות, איכות". **3.** הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ובמילא צאתו מעוה"ז - כביאתו". **4.** הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "משמע שזהו עוד ענין". **5.** ברכות נז, ב. **6.** הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "סתם כמ"ד גלגל חוזר ומזל קבוע (פסחים צד, ב. וידוע השקו"ט בסוגיה זו. ואכ"מ). וראה אוצר הגאונים לפסחים שם".

בעולמות העליונים, **וְכֵן הוּא בְּכָל הַמִּצְוֹת מַעֲשִׂיּוֹת,** - שעושים למטה בעולם זה בדברים גשמיים, ציצית בצמר גשמי, תפילין בקלף גשמי, וכדומה, יש לפעולות גשמיות אלו בעולם הזה השפעה חזקה בעולמות העליונים, כַּנּוֹדַע מֵהָאַר"י זַ"ל. **וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה**[7] **עַל פָּסוּק**[8]: "**וְהִתְקַדַּשְׁתֶּם וְהְיִיתֶם קְדֹשִׁים" - אָדָם מְקַדֵּשׁ עַצְמוֹ מְעַט** (כ"ק אדמו"ר שליט"א: כמות) **מִלְּמַטָּה,** (כ"ק אדמו"ר שליט"א: איכות) **מְקַדְּשִׁין אוֹתוֹ הַרְבֵּה מִלְּמַעְלָה**[7] **וְכוּ'** – פעולתו הפעוטה של האדם למטה בקידוש עצמו – גורמת קדושה רבה ביותר עליו מלמעלה, (**וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל** – בפרק י' ב"אגרת התשובה" ובפרק מ"ו בחלק הראשון, **בְּעִנְיַן "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו" וְכוּ'**, - ש"קדשנו" מלשון "קודש" היינו **בְּחִינַת "סוֹבֵב כָּל עָלְמִין", וְכוּ'**). - שלמעלה מעולמות, ואין באפשרותה להתלבש בהם בפנימיות, רק בבחינת סובב ומקיף על העולמות; הרי, שעל־ידי מצוה בפעולה גשמית למטה, ממשיך יהודי על עצמו קדושה לא רק מהעולמות העליונים ביותר, אלא ממדריגה שהיא למעלה מכל העולמות. **וְכָכָה מַמָּשׁ הוּא בְּעִנְיַן שָׂכָר וָעֹנֶשׁ,** - ששכר המצוה הוא לאין ערוך נעלה מהפעולה של המצוה כאן למטה, כך גם בענין העונש, שהעונש שהאדם סובל כאן למטה בא במקום עונש גדול ביותר שהיה סובל בעולם הבא, **כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה**: "**שְׂכַר מִצְוָה - מִצְוָה וְכוּ'**", - וכיוון שאמרנו, שעל־ידי מצוה נמשך אור שלמעלה לגמרי מעולמות, והוא "שכר מצוה" – מובן הרי ממילא, ששכר המצוה בעולמות העליונים הוא נעלה לאין ערוך מפעולת המצוה כאן למטה, **וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר. וְדַעַת לְנָבוֹן נָקֵל, וּמַשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִמְצָא טוֹב:**

אגרת התשובה

בכל המצות מעשיות כנודע מהאריז"ל. וז"ש רז"ל ע"פ והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש עצמו מעט מלמטה מקדשין אותו הרבה מלמעלה וכו' (וכמ"ש לעיל בענין אשר קדשנו במצותיו וכו' בחי' סוכ"ע וכו') וככה ממש הוא בענין שכר ועונש כמארז"ל שכר מצוה מצוה וכו' וכמ"ש במ"א. ודעת לנבון נקל ומשכיל על דבר ימצא טוב:

יום שישי ג' מנחם־אב

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' קב, א פותחין בברכה... עד עמ' 204, שבנפש.

אגרת הקודש[1]

א. בהסכמתם לספר ה"תניא", מציינים הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל נ"ע (נדפסה ב"מבוא" ל"תניא"), שכל סימני "אגרת הקודש" (כולל גם ה"קונטרס אחרון" הבא אחרי "אגרת הקודש" ואגרות הקודש שלאחריו). נכתבו בכתב־יד־קדשו ובלשונו הקדוש של רבנו הזקן. השם "**אגרת** הקודש" ניתן, מפני שרוב הסימנים שבחלק זה, הם **אגרות** שנשלחו על ידי רבנו הזקן (אל חסידים) "להורות לעם ה' הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון", ובגלל זה מצאו הרבנים, בני הגאון המחבר, לנכון לצרף אגרות קודש אלו לספר ה"תניא".

בתחילת האגרת הראשונה, מדובר אודות המנהג שנתקן באותם הימים בין חסידים (מנהג שנהוג עד לימינו אנו), שבכל עיר או "מנין" של חסידים, מחלקים את הש"ס (וכפי שמובא בסוף "קונטרס אחרון" – שם דן רבנו הזקן שוב בענין **זה** – שאם אין ב"מנין" אחד מספיק אנשים לכך, מצרפים אליהם אנשים מ"מנין" אחר), על מנת ללמוד אותו במשך השנה. ונהוג שאת הסיום והחלוקה מחדש לקראת השנה הבאה – עורכים בי"ט בכסלו או בכ"ד בטבת.

[הרבי שליט"א דיבר כבר פעמים רבות (בשעת סיום הש"ס), שבשם שבמלאכה הנעשית בשבת על ידי שני אנשים, הרי אם אין אותה מלאכה יכולה להיעשות על ידי אחד מהם, נקרא הדבר שכל אחד מהם עשה את **כל** המלאכה[2] – כך הדבר גם לגבי ענין זה, שכיוון שלימוד וסיום הש"ס נעשים על ידי כל אלה המשתתפים בחלוקה (ומן הנמנע שכל אחד ילמוד את כל הש"ס בשנה אחת), הרי זה כאילו כל אחד למד והשלים את כל הש"ס].

באגרת זו מסביר רבנו הזקן, שלימוד ההלכות שבתורה שבעל־פה, מוסיף עילוי (התעלות) בנפשו של יהודי גם בעבודתו הפנימית בהשגה ובהתבוננות בגדלות הוי', ובהתעוררות של אהבת ה' ויראת ה' שלו, וזה אוזר את הנשמה בגבורה ומייצב גם את ראשו ולבו של יהודי, שכלו ומדותיו.

אודות אגרת זו, סיפר הרבי הריי"צ נ"ע באחת משיחותיו (ב' בניסן תש"ח[3]):

בשנת תרמ"ח, בהתוועדות שמחת בית השואבה, אמר הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק, שאת אגרת הקודש "פותחין בברכה" כתב רבנו הזקן בשלשה חלקים בשנים שונות. בפעם הראשונה – כשהוד כ"ק רבנו הזקן החליט ללכת למזריטש, אז נתן למחונכיו פתק־התעוררות "פותחין בברכה" עד "והן בחינת הזרועות והגוף שבנפש". בפעם השניה – כשהוד כ"ק רבנו הזקן שב ממזריטש, ורבו הוד כ"ק המגיד ממזריטש, בפקודת מורנו הבעל־שם־טוב ובברכת מורו הקדוש ח"י[4], גילה מי הוא – הוד כ"ק רבנו הזקן – מטרת ירידת נשמתו הקדושה והאחריות הגדולה וסכנות נפשות רוחניות הקשורות בכך – כתב הוד כ"ק רבנו הזקן את חלקה השני של אגרת הקודש מ"אך מי הוא הנותן" עד "עד מיצוי הנפש".

הוד כ"ק רבנו הזקן מספר לבנו, הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי, ולנכדו, הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק "צמח צדק", את חוויותיו הפנימיות בשנים

---

7. יומא לט, א. **8.** קדושים כ, ז. **9.** אבות פ"ד מ"ב. **1.** הרבי שליט"א מעיר, שלכאורה היה צריך להיות שם חלק זה "אגרות קודש", לשון רבים – "ואולי הוא אגב דהשם "אגרת התשובה"". וצ"ע. **2.** שבת צג, א. ראה לקוטי שיחות ח"י ע' 267. **3.** ספר המאמרים ה'תש"ח ע' 170. **4.** אחי' השילוני.

הראשונות מאז הודיע ומסר לו מורו הרב המגיד את השליחות של מורו רבנו הבעל־שם־טוב. האמונה הפשוטה, אומר הוד כ"ק רבנו הזקן, שהיתה לנו, תלמידי הרב המגיד, בכ"ק הרב המגיד, יחד עם ההתמסרות של מסירות נפש אליו, העניקה לי תוקף עוז, לבצע את כל ציווייו של רבנו המגיד בדיוק גמור ובמסירות נפש פנימית ועצמותית. כעבור כמה שנים, כשהאברכים, תלמידיי, התיישבו בעיירות ובישובים שונים, הרי לרגלי המעמסה שהטיל עלי כ"ק רבנו המגיד, וכדי לבצע, בעזרת השם יתברך, את הכוונה הפנימית של ירידת נשמתי לעולם זה – הוספתי באגרת "פותחין בברכה" את הקטע "ועתה הפעם כו' נא ונא. אך בשבתות כו' וכגון דא כו' ואין טוב אלא תורה וכו'".

פּוֹתְחִין בִּבְרָכָה, לְבָרֵךְ וּלְהוֹדוֹת לַה' כִּי טוֹב.[5] **שְׁמוּעָה טוֹבָה שָׁמְעָה וַתְּחִי נַפְשִׁי,** - שמעתי שמועה טובה שהחייתה את נפשי, **אֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה,** - כשאומרים "טוב" הכוונה היא לתורה, כמאמר המשנה במסכת אבות[6], ועל איזה טוב של תורה אנו מדברים כאן? – **"תּוֹרַת ה' תְּמִימָה"**[7] – שעל תורת ה' כפי שהיא "תמימה" הרי כתוב שהיא "משיבת נפש", היא מחיה ומרעננת את הנפש, **זוֹ הַשְּׁלֵמָת כָּל הַשַּׁ"ס**[8] **כֻּלּוֹ**[9] - סיום כל הש"ס כולו[10], **בְּרֹב עֲרָרוֹת וּמְנָנִים מֵאַנ"ש,** - חסידים, **הוֹדָאָה עַל הֶעָבָר** – תודה על שעשו זאת בעבר, **וּבַקָּשָׁה עַל הֶעָתִיד,** - ובקשה לעשות זאת גם בעתיד, **כֹּה יִתֵּן** – ה', **וְכֹה יוֹסִיף ה' לְאַמֵּץ לִבָּם בַּגִּבּוֹרִים**[11], **מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, בִּגְבוּרָה שֶׁל תּוֹרָה.** – כך יתן ויוסיף ה' (ותוספתו של השי"ת היא הרי הוספה יותר מאשר העיקר עצמו[12]), לחזק ולייצב את לבותיהם בין החזקים (שגם ביחס לחזקים יהיה זה חזק) בגבורה ובחוזק שהתורה מעניקה. **וּלְהוֹדִיעַ לִבְנֵי אָדָם גְּבוּרָתָהּ שֶׁל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה**[13] **וְכֹחָהּ עֹז,** - גבורה של תורה, הכוונה לתורה שבעל־פה דוקא, שכך הדבר בשורש התורה (בספירות העליונות), שתורה שבכתב היא ב"חכמה", וספירת החכמה היא הרי בקו הימין (חסד), ואילו תורה שבעל־פה היא ב"בינה"[14], וספירת הבינה ("אני בינה לי גבורה"[15]) היא בקו השמאל (גבורה[16]). וכדי להודיע ענין הגבורה שמעניקה תורה שבעל־פה לנשמתו של יהודי – **פֵּרֵשׁ** – פירט והסביר, **שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עֲלֵיו־הַשָּׁלוֹם**[17]: **"חָגְרָה בְעֹז מָתְנֶיהָ כו'"** - "אשת חיל", כנסת ישראל ונשמות ישראל, חוגרת את מתניה ב"עוז" של תורה, ("עוז" היינו תורה[18], "אין עוז אלא תורה"[19]), שהתורה מחזקת מתניה של נשמה, כשם שגבור מחזק את עצמו על ידי שחוגר עצמו בחגורה. מה הוא, איפוא, ענין ה"מתניים" ביחס לנשמה, שהתורה חוגרת ומחזקת אותם? – **"מָתְנַיִם", הֵם דָּבָר הַמַּעֲמִיד כָּל הַגּוּף עַם הָרֹאשׁ הַנָּצָב וְעוֹמֵד עֲלֵיהֶם, וְהֵם הַמּוֹלִיכִים וּמְבִיאִים אוֹתוֹ** – את הגוף והראש, **לְמָחוֹז חֶפְצוֹ. וּכְמוֹ שֶׁהוּא בְּגַשְׁמִיּוּת הַגּוּף,** - שה"מתניים" מעמידים ומייצבים את כל הגוף ומביאים אותו למקום שהוא רוצה להיות שם, **כָּךְ הוּא** – גם, **בְּבְחִינַת רוּחָנִיּוּת הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹהִית,** - שעל ה"מתניים" של הנשמה, עומד כל הגוף של הנשמה יחד עם הראש של הנשמה, ודבר זה מביא את הנשמה לתכליתה הנכספת. מה הם, איפוא, ה"מתניים" של הנשמה? הרי זה – **הָאֱמוּנָה הָאֲמִתִּית בַּה' אֶחָד** – שהוא, **אֵין־סוֹף** – בלי קץ, **בָּרוּךְ־הוּא, דְּאִיהוּ מְמַלֵּא כָּל עָלְמִין** – שהוא ממלא כל העולמות בחיות פנימית המצומצמת ומותאמת לכל נברא במיוחד, **וְסוֹבֵב כָּל עָלְמִין,** - והוא סובב ומקיף כל העולמות ומחיה אותם בחיות שהיא למעלה מעלה מהם, ואשר לכן אין חיות זו יכולה להתקבל בהם בפנימיות, אלא היא מקיפה עליהם, **וְלֵית אֲתַר פָּנוּי מִנֵּיהּ,** - אין מקום (ומדריגה) שיהיה פנוי ממנו, שלא יהיה מצוי שם, **לְמַעְלָה עַד אֵין קֵץ** – אין־סוף וקץ לבחינת ההתעלות שלו והיותו נעלה מהעולם, ומהיותו "מופשט" מהעולם, **וּלְמַטָּה עַד אֵין תַּכְלִית,** - שאין סוף וקץ לכוח ירידתו מטה מטה ולהתלבשותו בעולם

אגרת הקדש

א פותחין בברכה לברך ולהודות לה' כי טוב. שמועה טובה שמעה ותחי נפשי. אין טוב אלא תורה. תורת ה' תמימה. זו השלמת כל הש"ס כולו ברוב עיירות ומנינים מאנ"ש. הודאה על העבר ובקשה על העתיד. כה יתן וכה יוסיף ה' לאמץ לבם בגבורים מדי שנה בשנה בגבורה של תורה. ולהודיע לבני אדם גבורתה של תורה שבע"פ וכחה עוז. פי' שלמה המלך ע"ה חגרה בעוז מתניה כו'. מתנים הם דבר המעמיד כל הגוף עם הראש הנצב ועומד עליהם. והם המוליכים ומביאים אותו למחוז חפצו. וכמו שהוא בגשמיות הגוף כך הוא בבחי' רוחניות הנפש האלהית האמונה האמיתית בה' אחד א"ס ב"ה דאיהו ממכ"ע וסוכ"ע ולית אתר פנוי מיניה למעלה עד אין

---

5. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "בקשר ועל הבשו"ט שמודים ע"ז (פרש"י חיי שרה כד, נב. והוא מב"ר פנ"ח, וא"ו)". **6.** פ"ו מ"ג. **7.** תהלים יט, ח. **8. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "מכאן דחלוקת הש"ס צ"ל גם המס' שאין בהם גמרא". **9. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "הכוונה לשלול רובו ככולו (עיין ט"ז ואחרונים בשו"ע או"ח סתקפ"ב ס"ז), גם זרעים וטהרות (כנ"ל), גם תמיד ומדות (ואף שאינן אלא סיפור - ראה פיהמ"ש, הועתק בתיו"ט שם)". **10. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "שאז "תמימה" גם במובן זה". **11. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "אולי הכוונה בזה — שבנדו"ד ה"ז ת"ת דרבים, שעי"ז הלימוד דכאו"א (בהיותו חלק מהרבים) ותוצאותיו (לאמץ הלב) ביותר". **12.** ב"ר פס"א, ד. **13. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "דבה עסקינן — הש"ס". **14. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "עפמש"כ אגה"ק סוסכ"ט". **15.** משלי ג, ב. **16. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "יותר נ"ל: תושב"כ ותושבע"פ — זו"ן רובו חסדים או גבורות". **17.** משלי לא, יז. **18. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א:** "ראה תו"א (ואוה"ת) ס"פ יתרו". **19.** ספרי האזינו לב, ב. ובכ"מ.

באופן שהעולם מסתיר על האלקות – הרי, שה"אין סופיות" שלו היא גם למעלה וגם למטה. **וְכֵן לְד' סִטְרִין** – וכך הדבר כלפי ארבעת הצדדים, מזרח, מערב, דרום וצפון, **בִּבְחִינַת אֵין־סוֹף מַמָּשׁ,** - כל האמור הוא ביחס ל"מקום", בשש הקצוות של מקום: מעלה, מטה וארבע רוחות. **וְכֵן** – וכך הדבר גם **בִּבְחִינַת שָׁנָה וְנֶפֶשׁ, כַּנּוֹדֵעַ** – שכן, הבריאה מתחלקת ל"עולם", "שנה" ו"נפש" (כפי שכתוב בספר יצירה[20]): עולם – מקום (מעלה, מטה וד' רוחות), שנה – זמן (עבר, הוה ועתיד) ונפש – חיות. הרי, כשם שהוא "אחד" ו"אין־סוף" ב"עולם" (במקום), כך הדבר גם ב"שנה" (בזמן) וב"נפש". **הִנֵּה אֱמוּנָה זוֹ נִקְרֵאת בְּשֵׁם בְּחִינַת "מָתְנַיִם"**[21], - המתנים של הנפש[22], **דָּבָר הַמַּעֲמִיד וּמְקַיֵּם אֶת הָרֹאשׁ,** - של הנפש, **הוּא הַשֵּׂכֶל הַמִּתְבּוֹנֵן וּמַעֲמִיק דַּעַת בִּגְדֻלַּת אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא בִּבְחִינַת עוֹלָם־שָׁנָה־נֶפֶשׁ,** - כפי שהוא אין־סופי במקום, זמן וחיות של כל הנבראים. אמונה זו מקיימת ומחזיקה את הראש, השכל, שכן היסוד עליו עומד ומתקיים השכל וההבנה בגדלות ה' הוא האמונה באחדות הוי'. וההתבוננות היא גם **וּכְרֹב חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו עִמָּנוּ, לִהְיוֹת "עַם קְרוֹבוֹ",** - עם שהוא קרוב אליו, **וּלְדָבְקָה בּוֹ** – יתברך, **מַמָּשׁ, כַּנּוֹדֵעַ** – וכפי שידוע, **מִמַּאֲמַר** - חכמינו ז"ל[23]: **"פָּחָה שָׁעָה אַחַת בְּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכָּל חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא",** - זאת מדוע? משום, **שֶׁהוּא** – העולם הבא, הוא רַק זִיו **וְהָאָרָה מִבְּחִינָה הַנִּקְרֵאת "שְׁכִינָה"** – והוא נקרא "שכינה" מפני שהוא **הַשּׁוֹכֵן כּוֹ,** - בנבראים ומחיה אותם. ואם־כן הרי זו בחינה ומדרגה שיש לה שייכות לנבראים, שכן הגילוי בגן עדן, שאליו מתכוונים כאן במשמעות "עולם הבא", הוא רק – הארה מבחינת "שכינה", **וְנִבְרָא** – והעולם הבא וגן העדן נבראו, **בְּיו"ד אַחַת** – באות אחת, יו"ד, **מִשְּׁמוֹ יִתְבָּרֵךְ** – כמאמר חכמינו ז"ל[24] על הפסוק[25]: בי"ה ה' צור עולמים", **כּוֹ,** אֲבָל – ואילו, **"תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים" מִקְרְבִין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם מַמָּשׁ, לְמַהוּתוֹ וְעַצְמוּתוֹ כְּבִיכוֹל,** - למהותו ועצמותו של הקב"ה עצמו, שהוא **בְּחִינַת אֵין־סוֹף מַמָּשׁ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב**[26]: "הוֹדוֹ – בלבד, הוא **עַל אֶרֶץ וְשָׁמָיִם,** - החיות של ארץ ושל שמים היא הוד וזיו בלבד ממנו יתברך, **וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ כּוֹ"**, - ולעמו ישראל ההמשכה היא מ"קרן", מ"עצמות". "קרן"[27] הוא הרי עצם הדבר, "וירם קרן לעמו" היינו, שלבני ישראל ("עמו") ההמשכה היא עצמית מ"אין־סוף", **"אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ כּוֹ"**. - כלומר, שבמצוות העלה אותנו להתעלותו הוא, לקדושה זו שהוא קדוש ומובדל מהעולם, בחינת "סובב כל עלמין", כנזכר לעיל בפרק האחרון של "אגרת התשובה", ולפני כן בחלק הראשון, וכשאדם מתבונן בחסדו הגדול של הקב"ה אתנו, להיות עם קרובו ודבוקים בו יתברך ממש, צריך הרי הדבר לגלות ולעורר – **וְ"כַמַּיִם הַפָּנִים כּוֹ"**[28], **לְהוֹלִיד מִתְּבוּנָה זוֹ** – שהוא מבין גדלותו של הקב"ה וחסדו הגדול אתנו, **דְּחִילוּ וְרִחִימוּ** – יראה ואהבה, **שִׁבְלִיִּים** – הנולדות באמצעות השכל, **אוֹ טִבְעִיִּים,** - האהבה והיראה שישנן בטבע בכל נשמה של יהודי, והשכל וההתבוננות מגלים אותן בלבד[29], **לִהְיוֹת** – אצלו, **בְּחִינַת "צָעַק לִבָּם אֶל ה'"**, - לבם צעק והתגעגע להקב"ה לדבקה בו. זוהי אהבה באופן של "צעקה", געגועים ודביקות. **אוֹ** – שההתבוננות תעורר בו **בְּחִינַת** – אהבה של **רִשְׁפֵי אֵשׁ וְשַׁלְהֶבֶת עַזָּה, בִּבְחִינַת "רָצוֹא",** - צמאון וכליון להקב"ה, **וְאַחַר־כָּךְ** – אחרי שהתעורר ב"רצוא", שהוא רוצה להיכלות ולהיכלל בהקב"ה, עליו להיות לאחר מכן **בִּבְחִינַת "שׁוּב",** -

אגרת הקדש

קץ ולמטה עד אין תכלית וכן לד' סטרין בבחי' א"ס ממש. וכן בבחי' שנה ונפש כנודע. הנה אמונה זו נק' בשם בחי' מתנים דבר המעמיד ומקיים את הראש הוא השכל המתבונן ומעמיק דעת בגדולת א"ס ב"ה בבחי' עולם שנה נפש. וברוב חסדו ונפלאותיו עמנו להיות עם קרובו ולדבקה בו ממש כנודע ממאמר יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי עוה"ב שהוא רק זיו והארה מבחי' הנק' שכינה השוכן כו' ונברא ביו"ד א' משמו ית' כו' אבל תשובה ומעשים טובים מקרבין ישראל לאביהם שבשמים ממש למהותו ועצמותו כביכול בחי' א"ס ממש וכמ"ש הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו כו' אקב"ו כו' וכמים הפנים כו' להוליד מתבונה זו דו"ר שכליים או טבעיים להיות בחי' צעק לבם אל ה' או בחי' רשפי אש ושלהבת עזה בבחי' רצוא ואח"כ בבחי' שוב

---

20. פ"ג מ"ג. ובכ"מ. **21.** על השאלה, כיצד מתאים "מתנים" ל' רבים למה שאמונה היא אחת, כתב כ"ק אדמו"ר שליט"א: 1) "גם מים חיים וכו' וכו' - ל' רבים. 2) עיי"ש [באות"ת] עה"פ והי' צדק איזור מתניו דחלק הגוף למטה מהלב זהו "מתנים" ואולי י"ל דנק' ל' רבים מפני ש"נמשך" בשני ירכים, וכן ממש ואולי עוד יותר באמונה דהיא אחת אבל גם שתים אנכי ולא יהי' לך. ויל"פ עפ"ז הטעם למה גם בזה אחת דיבר אלקי' שתים זו שמעתי. ולהעיר ג"כ מתניא רפ"כ - לביאור הנ"ל וק"ל". **22.** על השאלה, מדוע אין רבנו הזקן מבאר בנמשל (אמונה) הענין מה שהמתנים מוליכים את הגוף למחוז חפצו, כתב כ"ק אדמו"ר שליט"א: "עיקר כוונת אגה"ק זו - אף שמחזק לימוד הש"ס וכו' - בנוגע לתפלה ועניני". וגם פי' הכתוב חגרה בעוז בא לבאר זה כו' (ולא כ"כ - לבאר הכתוב מצ"ע). ולכן מבאר בנוגע לזרועות - דו"ר - שזהו ענין התפלה, בקיצור עכ"פ ע"ד ראש - התבוננות, אבל הגוף (מצות - כמובן בספ"מ) אין ענין ביאורו כאן. וכמובן ג"כ מהמשך בנוגע "עת וזמן - שעת תפלת כו'" - שמשמיט "הגוף". עפ"ז יל"פ ג"כ הנמשל דענין דמוליכים ומביאים אותו למחוז חפצו שהרי התפלה ענינה הליכה בסולם המוצב כו'". **23.** אבות פ"ד מי"ז. **24.** מנחות כט, ב. **25.** ישעי' כו, ד. **26.** תהלים קמה, יג. 27. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "ע"ד הל' קרן וחומש". 28. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "וכמשנ"ת ח"א פמ"ט". 29. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "וכמשנ"ת ח"א פמ"ד".

לשוב אל מקומו, נשמה בגוף תוך ביטול אל הקב"ה, **לִהְיוֹת** – כך שיהיה, **פַּחַד ה' בְּלִבּוֹ וְלֵבוּשׁ מִגְדֻּלָּתוֹ כּוֹ'**, - שהיראה תהיה בבחינתה הנעלית, להתבייש בפני גדלותו של הקב"ה, בושה המונעת אותו מלעשות דבר שהוא רע בעיני הקב"ה, **וְהוּא** – הבחינה של יראה, פחד ובושה, היא **בְּחִינַת "שְׁמֹאל דּוֹחֶה"**, - בחינת שמאל וגבורה שלמעלה, הדוחה שלא לעמוד בקירוב של אהבה (הבאה מ"ימינו תחבקני"[30]) אלא בפחד ובושה, **כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּמַתַּן־תּוֹרָה**[31]: **"וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק"** – ההתגלות של מתן תורה פעלה בבני ישראל יראה וביטול המתבטאים בנסיגה לאחור, שירא לגשת אל הקודש, **כּוֹ"**, **וְהֵן** – האהבה והיראה, הן **בְּחִינוֹת הַזְּרוֹעוֹת וְהַגּוּף שֶׁבַּנֶּפֶשׁ:** אהבה – חסד, היא "דרועא ימינא" (זרוע ימין), ויראה – גבורה, היא "דרועא שמאלא" (זרוע שמאל)[32].

אגרת הקדש

להיות פחד ה' בלבו וליבוש מגדולתו כו' והוא בחי' שמאל דוחה כמ"ש במ"ת וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק כו' והן בחי' הזרועות והגוף שבנפש:

יום שבת קודש ד' מנחם־אב

מורה שיעור לשנה פשוטה: מעמ' 204, אך מי הוא הנותן... עד עמ' 204, הנפש כו':

אַךְ מִי הוּא הַנּוֹתֵן כֹּחַ וְעֹז לְבְחִינַת "מָתְנַיִם", - לאמונה הנקראת "מתניים" כנזכר לעיל בתחילת האגרת, **לְהַעֲמִיד וּלְקַיֵּם הָרֹאשׁ וְהַזְּרוֹעוֹת** – מי נותן את הכוח לאמונה זו להעמיד ולהחזיק את השכל המתבונן בגדלות ה', ה"ראש" שבנפש, ואת אהבת ה' ויראת ה', ה"זרועות" שבנפש? גם כשיש לאמונה ה"מזון" שלה, כמו שכתוב[33]: "ורעה אמונה", וממילא היא בגילוי – מה נותן כוח ועוז לאמונה זו להעמיד וכו' את ה"ראש" וה"זרועות" בבחינה שלמעלה מאמונה? **הוּא** – הרי זה, **עֶסֶק וְלִמּוּד הֲלָכוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה**, - תורה היא הלחם והמזון לאמונה של הנשמה, כפי שכתוב[34]: "לכו לחמו בלחמי", שהכוונה היא לתורה, ובמיוחד ללימוד תורה שבעל־פה, **שֶׁהִיא** – תורה שבעל־פה, היא **בְּחִינַת גִּלּוּי רְצוֹן הָעֶלְיוֹן**, - הרצון העליון הוא באופן של "גילוי", כשהוא מתגלה בבהירות על כל פרטיו – זהו דוקא בתורה שבעל־פה. שכן, מן התורה שבכתב לא יודעים בבהירות ובדיוק מהו הרצון העליון במצוה מסויימת. כגון במצות תפילין: מן התורה שבכתב, בה כתוב רק "וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך"[35], לא יודעים עדיין מה לקשר, כיצד הן הטוטפות והיכן הוא "בין עיניך"; רק בתורה שבעל־פה מתבהר בצורה ברורה מה הוא רצונו של הקב"ה במצות תפילין על כל פרטיו. וכך הדבר בשאר המצוות, שהתורה שבעל־פה היא הגילוי של הרצון העליון (כפי שהדבר מתבאר בפרוטרוט להלן ב"אגרת הקודש" סימן כ"ט). למרות שעל התורה בכלל הרי אומרים[36] "אורייתא מחכמה נפקת", שתורה היא בחינת חכמה שלמעלה, אם־כן כיצד אומרים כאן, שהוא רצון העליון שלמעלה מ"חכמה"? – על כך אומר רבנו הזקן: **דְּאוֹרַיְתָא מֵחָכְמָה הִיא דְּנָפְקַת**, - יציאתה והתגלותה של התורה היא מבחינת "חכמה" שלמעלה, **אֲבָל מְקוֹרָהּ וְשָׁרְשָׁהּ** – של התורה, **הוּא לְמַעְלָה מַעְלָה מִבְּחִינַת חָכְמָה, וְהוּא הַנִּקְרָא בְּשֵׁם "רְצוֹן הָעֶלְיוֹן" בְּרוּךְ־הוּא**, - רצון הוא למעלה מחכמה והוא מקיף (סובב) ונותן כוח בחכמה, **וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב**[37]: - כלפי הפעולה שהתורה פועלת בנשמה: **"כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעֲטְרֶנּוּ"**[38], - פעולתה של התורה על הנשמה הלומדת תורה היא עטרה ומחסה, **כַּעֲטָרָה שֶׁהִיא עַל הַמֹּחִין שֶׁבְּרֹאשׁ**, - לכן יש בכוחה להעניק חוזק ועוז "למתניים" המעמידים את המוחין שבראש – השכל המתבונן, וכן ה"זרועות", האהבה והיראה שהשכל מוליד או מגלה. כל זה מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל־פה. שכן, בהן מתבטא בגילוי הרצון העליון, בחינת ה"בתר" שלמעלה מבחינת "חכמה", **וְכַנּוֹדַע** – וכמו שידוע, **מִמַּה שֶּׁפֵּרְשׁוּ עַל פָּסוּק**[39]: **"אֵשֶׁת חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ"**; - כפי שמסביר רבנו הזקן להלן ב"אגרת הקודש" סימן כ"ט, ש"אשת חיל" היינו תורה שבעל־פה, "מלכות – פה, תורה שבעל־פה קרינן לה"[40], וההלכות המרובות שבתורה שבעל־פה שהן בלי מספר, כמו שכתוב[41]: "ועלמות אין מספר" שהם ההלכות[42] – הן "עטרה" וכתר ל"בעלה", בחינת חכמה ומוחין. **וְ"כָל הַשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת בְּכָל יוֹם כּוֹ'"**[43]. – מובטח לו שהוא בן עולם הבא", כי מה נותן את הכוח לקלוט את ההתגלות

אגרת הקדש

אך מי הוא הנותן כח ועוז לבחי' מתנים להעמיד ולקיים הראש והזרועות הוא עסק ולימוד הלכות בתורה שבע"פ שהיא בחי' גילוי רצון העליון דאורייתא מחכמה היא דנפקת אבל מקורה ושרשה הוא למעלה מעלה מבחי' חכמה והוא הנקרא בשם רצון העליון ב"ה וכמ"ש כצנה רצון תעטרנו כעטרה שהיא על המוחין שבראש וכנודע ממ"ש ע"פ אשת חיל עטרת בעלה. וכל השונה הלכות בכל יום כו'. וזהו חגרה

---

30. שה"ש ח, ג. 31. יתרו כ, טו. 32. תקו"ז בהקדמה (פתח אליהו). 33. תהלים לז, ג. 34. משלי ט, ה. 35. ואתחנן ו, ח. 36. זח"ב קכא, א. ועוד. 37. תהלים ה, יג. 38. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "דצינה בכ"מ - מגן המגין על הגוף מג' צדדים ובכ"ז מסיים תעטרנו (ולא תסובבנו - ראה פרש"י כאן) - היינו שגם ענין דעטרה כאן". 39. משלי יב, ד. 40. הקדמת התקו"ז. 41. שה"ש ו, ה. 42. הערת כ"ק אדמו"ר שליט"א: "כדאיתא בשהש"ר (שם)". 43. סוף נדה, וש"נ.

אגרת הקדש

בעוז מתניה אין עוז אלא תורה שהיא נותנת כח ועוז לבחי' מתנים החגורים ומלובשים בה לחזק ולאמץ זרועותיה הן דו"ר שכליים או טבעיים כל חד לפום שיעורא דיליה. (ועל העמדת וקיום בחינת הראש שבנפש הוא השכל המתבונן כו' אמר טעמה כי טוב סחרה כו' ומבואר במ"א): אך עת וזמן החיזוק ואימוץ הזרועות והראש היא שעת תפלת השחר שהיא שעת רחמים ועת רצון העליון למעלה. ולואת אותה אבקש ממבקשי ה' יבינו וישכילו יחדיו ולהיות לזכרון בין עיניהם כל מה שכתבתי אליהם אשתקד בכלל. ובפרט מענין כוונת התפלה מעומקא דלבא יום יום ידרשון ה' בכל לבם ובכל נפשם ונפשם תשתפך כמים נוכח פני ה' וכמארז"ל בספרי עד מיצוי הנפש כו':

האלקית של עולם הבא? – הרי זה דוקא ההלכות של תורה שבעל־פה, שמהן נוצר לבוש לנשמה, שתוכל לקלוט את ההתגלות האלקית, כפי שרבנו הזקן מסביר בפרוטרוט להלן בסימן כ"ט. **וְזֶהוּ** – מה שכתוב: "**חָגְרָה בְעֹז מָתְנֶיהָ**" - "**אֵין עֹז אֶלָּא תּוֹרָה**"[44], - התורה נקראת "עוז", חוזק, **שֶׁהִיא** – מפני שהיא, **נוֹתֶנֶת כֹּחַ וְעֹז לִבְחִינַת מָתְנַיִם** – של הנשמה, **הַחֲגוּרִים וּמְלֻבָּשִׁים בָּהּ,** - בתורה שבעל־פה, **לְחַזֵּק וּלְאַמֵּץ זְרוֹעוֹתֶיהָ,** - של הנשמה, ש־הֵן **דְּחִילוּ וּרְחִימוּ** – יראה ואהבה, **שִׁכְלִיִּים** – שהשכל מוליד אותן, **אוֹ טִבְעִיִּים,** - יראה ואהבה שהן בטבע בנשמה, והשכל רק מגלה אותן, **כָּל חַד לְפוּם שִׁעוּרָא דִּילֵהּ** – כל אחד בהתאם ל"שיעורו" הוא, אם הוא שייך ליראה ואהבה "שכליים", או שהוא שייך ליראה ואהבה "טבעיים" בלבד, כל זה מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל־פה. לכן אומר הפסוק "חגרה בעוז מתני", כמו שהגבור על ידי שהוא חוגר את מתניו – הוא מתחזק על ידי זה, כך מתחזקת הנשמה על ידי ה"חגירה" וה"אור מקיף" הנמשך עליה מהרצון העליון שבגילוי בהלכות של תורה שבעל־פה. (**וְעַל הַעֲמָדַת וְקִיּוּם בְּחִינַת הָרֹאשׁ שֶׁבַּנֶּפֶשׁ, הוּא הַשֵּׂכֶל הַמִּתְבּוֹנֵן כּוֹ',** - כמוסבר לעיל, **אָמַר** - על כך שלמה המלך: "**טַעֲמָהּ כִּי טוֹב סַחְרָהּ כּוֹ'**", - היא "טעמה" שה"מסחר" שלה טוב, **וּמְבֹאָר בְּמָקוֹם אַחֵר**): - שכן, כאן מתכוון רבנו הזקן בעיקר להסביר ענינה של עבודת התפלה, אהבת ה' ויראת ה', כפי שהוא מציין להלן, שהזמן לחיזוק וייצוב ה"מתניים" (אהבת ה' ויראת ה') הוא זמן התפלה, לכן הוא מזכיר כאן בקיצור בלבד את ענין ה"ראש", השכל המתבונן, שגם הוא מתחזק על ידי לימוד ההלכות של תורה שבעל־פה. **אַךְ עֵת וּזְמַן הַחִזּוּק וְאִמּוּץ הַזְּרוֹעוֹת וְהָרֹאשׁ,** - האהבה והיראה, והשכל המתבונן, **הִיא שְׁעַת תְּפִלַּת הַשַּׁחַר, שֶׁהִיא שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רְצוֹן הָעֶלְיוֹן לְמַעְלָה.** – אז מאיר ומתגלה הרצון העליון; וכיוון שהרצון הוא הרי מחזק את ה"זרועות", אהבת ה' ויראת ה', ואת ה"ראש", השכל המתבונן, לכן השעה בה מאיר הרצון העליון, הוא הזמן לחיזוק ה"זרועות" וה"ראש", שבשעת התפלה מתבונן יהודי בגדלות ה', ויוצר או מגלה בתוכו יראת ה' ואהבת ה'. **וּלְזֹאת,** - ולכן, אומר רבנו הזקן, "**אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ מִמְּבַקְּשֵׁי ה', שֶׁיָּבִינוּ וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו, וְלִהְיוֹת** – ושיהיה, **לְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֵיהֶם כָּל מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי אֲלֵיהֶם אֶשְׁתָּקַד[45] בִּכְלָל, וּבִפְרָט** – מה שכתבתי, **מֵענין כַּוָּנַת הַתְּפִלָּה מֵעֻמְקָא דְּלִבָּא,** - מעומק הלב, **יוֹם יוֹם יִדְרְשׁוּן ה'** – להיות קרוב אל הקב"ה ולדבקה בו, **בְּכָל לִבָּם וּבְכָל נַפְשָׁם, וְנַפְשָׁם תִּשְׁתַּפֵּךְ כַּמַּיִם נֹכַח פְּנֵי ה',** - תפלה הרי נקראת שפיכת הנפש[46], **וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה בְּ'סִפְרֵי'** – על הפסוק[47] "ובכל נפשך", שעל התפלה להיות "**עַד מְצוּי הַנֶּפֶשׁ כּוֹ'**": - שהנפש מתפרצת ומתבטאת בהשתפכות של אהבת ה'. המלה "מיצוי" מתפרשת לעתים, כמו למשל חבית כשהיא מלאה ואין בה מקום יותר לקלוט את היין או שאר משקין, מתפרץ – דרך הסדקים – החוצה קצת מהמשקה, שלמרות שמדובר במשהו מהמשקה, הרי זה נוצר ממה שה'עצם' דוחק זאת החוצה מפאת גדישותו. כך גם מובן שבשעה שעצם הנפש משתפך באהבה, הרי בהתגלות, בחיצוניות, יוצא מכך משהו בלבד, המתפרץ עד שהוא נראה בחיצוניות.

---

44. ספרי האזינו שם. ובכ"מ. 45. באגה"ק ד"ה הוכח תוכיח – שבסוף הקו"א. 46. שמואל א' א, טו. 47. ואתחנן ו, ה.

המשך ביאור למס' שבת ליום רביעי עמ' א

יחזקאל לעיל, שאם כרך עליה חוט או משיחה מבעוד יום מותר לנטותה. ומה שאמר לו 'כִּילָה אֲסוּרָה וּמִטָּה מוּתֶּרֶת', כוונתו לכילה ומיטה העשויות כְּדֶרֶדֶן – כשלנו, שהמטה מחוברת ועומדת, אלא שזקופה היא, והוא מושיבה על רגליה, ומותר לעשות כן. והכילה עשויה באופן שיש בגגה טפח, ולא כרך עליה חוט או משיחה, שבאופן זה אסור לנטותה.

רב יוסף מביא מעשה בענין אהל עראי: **אָמַר רַב יוֹסֵף, חֲזִינָא לְהוּ לְכִילֵי דְּבֵי רַב הוּנָא** – ראיתי את הכילות שהיו בביתו של רב הונא, **דְּמֵאוֹרְתָא נְגִידוּ** – שבלילי שבת היו משוכות [–פרוסות], **וּמַצַּפְרָא חֲכִיטָא רַמְיָא** – ובבוקר היו מושלכות לארץ, ומוכח שמותר לפורקם בשבת, ומאחר שמותר לפורקם בשבת, מותר אף לנטותם בשבת.

הגמרא מבארת את דין פריסת הוילון בשבת: **אָמַר רַב מְשׁוּם רַבִּי חִיָּיא,** וילון שכנגד הפתח, **מוּתָּר לְנָטוֹתוֹ** – להניחו על מקומו כנגד הפתח בשבת, וכמו כן **מוּתָּר לְפוֹרְקוֹ** – להסירו ממקומו, כיון שאין נחשב אהל אלא אם עשוי כעין גג.

הגמרא מבארת את דין כילת חתנים בשבת: **וְאָמַר שְׁמוּאֵל מְשׁוּם** [–בשם] **רַבִּי חִיָּיא**

יום ראשון

יום ששי — כז תמוז — ה׳תש״ג

שיעורים. חומש: מטות־מסעי, ששי עם פירש״י.
תהלים: קכ־קלד.
תניא: ואף מי . . . כנגד כולן.

אֶחָד מֵהָעֲלוּיִים הַמְפֻרְסָמִים, בַּעַל כִּשְׁרוֹן גָּדוֹל וְעַמְקָן נִפְלָא, בָּא לְלִיאָזְנָא וְשָׁקַד בְּלִמּוּד הַחֲסִידוּת, וּבְגֹדֶל כִּשְׁרוֹנוֹתָיו רָכַשׁ לוֹ בְּמֶשֶׁךְ זְמַן קָצָר יְדִיעָה גְּדוֹלָה וּרְחָבָה בְּתוֹרַת הַחֲסִידוּת.

בַּיְחִידוּת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁנִּכְנַס לְרַבֵּנוּ הַזָּקֵן שָׁאַל: רַבִּי, מַה חָסֵר לִי? וַיַּעֲנֵהוּ רַבֵּנוּ הַזָּקֵן: אֵין חָסֵר לְךָ מְאוּמָה, כִּי יְרֵא אֱלֹקִים אַתָּה וְלַמְּדָן, רַק צָרִיךְ אַתָּה לְהוֹצִיא אֶת הֶחָמֵץ שֶׁהוּא הַיֵּשׁוּת וְגַסּוּת הָרוּחַ, וּלְהַכְנִיס מַצָּה שֶׁהוּא בִּטּוּל. וּכְלִי שֶׁנִּשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ בְּיֵשׁוּת, שֶׁנִּדְמֶה לוֹ שֶׁהוּא אוֹר, כְּגוֹן שִׁפּוּדִין, שֶׁדּוֹחֲקִין רַגְלֵי הַשְּׁכִינָה, דְּאֵין אֲנִי וְהוּא יְכוֹלִין לָדוּר, צָרִיךְ לִבּוּן. וְהַלִּבּוּן הוּא עַד שֶׁיִּהְיוּ הַנִּיצוֹצוֹת דְּהַבְּרוּרִים נִתָּזִין וְנִכְלָלִין בְּהָאוֹר הָאֲמִתִּי.

יום שני

שבת — כח תמוז — ה׳תש״ג

מְבָרְכִים רֹאשׁ חֹדֶשׁ מְנַחֵם אָב. אֲמִירַת כָּל הַתְּהִלִּים בְּהַשְׁכָּמָה. יוֹם הִתְוַעֲדוּת.
הַפְּטוֹרָה: שִׁמְעוּ – אֱלֹקֶיךָ יְהוּדָה. אִם תָּשׁוּב – וּבוֹ יִתְהַלָּלוּ.

שיעורים. חומש: מטות־מסעי, שביעי עם פירש״י.
תהלים: קלה־קלט.
תניא: פרק ח. והנה . . . למלכא וכו׳.

לְכָל אֶחָד מֵהָרֶבִּיִים [=הָאַדְמוֹ״רִים] הָיוּ מַאֲמָרִים קְבוּעִים בְּיִחוּד בִּשְׁבִיל זֶה (לְטַהֵר אֲוִיר הָעוֹלָם), אֲשֶׁר פַּעַם בִּשְׁתַּיִם אוֹ בְּשָׁלֹשׁ שָׁנִים הָיוּ חוֹזְרִים עֲלֵיהֶם בָּרַבִּים. אֶחָד מִמַּאֲמָרֵי רַבֵּנוּ הַזָּקֵן – ״הֵחָלְצוּ״ שֶׁבְּ״לִקּוּטֵי תּוֹרָה״ בְּלִי הַהַגָּהוֹת. אֶחָד מִמַּאֲמָרֵי אַדְמוֹ״ר הָאֶמְצָעִי – ״יָפָה שָׁעָה אַחַת״, וְתָכְנוֹ עֲשָׂרָה פְּרָקִים הָרִאשׁוֹנִים דְּדִבּוּר־הַמַּתְחִיל ״הִנֵּה כָּל אֶחָד וְאֶחָד אוֹמֵר אֱלֹקַי נְשָׁמָה״ [שֶׁ]בְּסֵפֶר ״דֶּרֶךְ הַחַיִּים״. אֶחָד מִמַּאֲמָרֵי הַ״צֶּמַח צֶדֶק״ – ״מַה טֹּבוּ״ שֶׁבְּ״לִקּוּטֵי תּוֹרָה״. אֶחָד מִמַּאֲמָרֵי אֲדֹנִי אָבִי זְקֵנִי מוֹרִי וְרַבִּי [מַהַר״שׁ] – ״מִי כָמוֹכָה בָּאֵלִים״. אֶחָד מִמַּאֲמָרֵי אֲדֹנִי אָבִי מוֹרִי וְרַבִּי [הָרַשַׁ״בַ] – ״וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם״, מאָסְקוּוא רנ״ז.

יום שלישי

יום ראשון — כט תמוז — ה׳תש״ג

שיעורים. חומש: דברים, פרשה ראשונה עם פירש״י.
תהלים: קמ־קנ.
תניא: פרק ט. וביאור . . . דר״ה.

מָצְאוּ פִּתְקָא כְּתַב־יַד־קֹדֶשׁ הַ״צֶּמַח צֶדֶק״, וְתָכְנָהּ, שֶׁהֶחְלִיט לִלְמֹד בְּכָל יוֹם שֵׁשׁ שָׁעוֹת בַּלַּיְלָה בַּעֲמִידָה נִגְלֶה, וְתוֹדָה לַה׳ שֶׁקִּיֵּם וְעָבַר עַל שַׁ״ס בַּבְלִי וִירוּשַׁלְמִי וְאַרְבָּעָה חֶלְקֵי שֻׁלְחָן־עָרוּךְ בְּעִיּוּן.

יום רביעי

יום שני — א מנחם אב, ראש חדש — ה׳תש״ג

שיעורים. חומש: דברים, שני עם פירש״י.
תהלים: א־ט.
תניא: פרק י. והנה . . . .דזמרה כנודע.

מַעֲלַת הַמָּשִׁיחַ, שֶׁיִּהְיֶה עָנָו. דַּהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה בְּתַכְלִית הַגַּדְלוּת, וְיִלְמֹד תּוֹרָה עִם הָאָבוֹת וּמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו־הַשָּׁלוֹם, בְּכָל זֶה יִהְיֶה בְּתַכְלִית הָעֲנָוָה וְהַבִּטּוּל לִלְמֹד גַּם עִם אֲנָשִׁים פְּשׁוּטִים.

יום חמישי

יום שלישי — **ב מנחם אב** — ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, שלישי עם פירש"י.
תהלים: י־יז.
תניא: ומאחר שהתפלה . . . עילאה.

הוֹרָאָה לָרַבִּים: מַתְחִילִין לְהָנִיחַ תְּפִלִּין שְׁנֵי חֳדָשִׁים קֹדֶם הַבַּר מִצְוָה. בַּתְּחִלָּה בְּלֹא בְּרָכָה, וְכַעֲבוֹר אֵיזֶה שָׁבוּעוֹת בִּבְרָכָה.

יום שישי

יום רביעי — **ג מנחם אב** — ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, רביעי עם פירש"י.
תהלים: יח־כב.
תניא: פרק יא. ואמנם . . . ק לאין קץ.

משיחת אאמו"ר: יעמאָלט ווען משיח וועט קומען בב"א וועט מען ערשט ביינקען נאָך די גלות טעג. יעמאָלט וועט ערשט פארדריסען פאר וואָס מ'האט ניט געטאָן אין עבודה. מען וועט ערשט דערהערען דעם גרויסען ווייטאָג פון העדר העבודה. איצטער אין די ימי הגלות, איז די ימי העבודה צו מכין זיין זיך צו ביאת המשיח בב"א.

מִשִּׂיחַת אֲדֹנִי אָבִי מוֹרִי וְרַבִּי [הָרַשַׁ"בַּ]: אָז, כַּאֲשֶׁר מָשִׁיחַ יָבֹא בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ, אָמֵן, יִתְגַּעְגְּעוּ לִימֵי הַגָּלוּת; אָז יִצְטָעֲרוּ, מַדּוּעַ לֹא עָסְקוּ בַּ'עֲבוֹדָה'. אָז יָחוּשׁוּ אֶת הַצַּעַר הַגָּדוֹל שֶׁל הֶעְדֵּר הָ'עֲבוֹדָה'. כָּעֵת בִּימֵי הַגָּלוּת, הֵם יְמֵי הָעֲבוֹדָה לְהָכִין עַצְמוֹ לְבִיאַת הַמָּשִׁיחַ בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ, אָמֵן.

שבת קודש

יום חמישי — **ד מנחם אב** — ה'תש"ג

שיעורים. חומש: דברים, חמישי עם פירש"י.
תהלים: כג־כח.
תניא: ומה שמשבחים . . . 200 היא מיד.

מיט דער גרעסטער האָרעוואניע קען מען ניט פארדינען קיין איין סענט מעהר וויפיל השי"ת האָט אָפּגעשטעלט, אז דער און דער מענש זאָל פארדינען. מען בעדארף טאָן וויפיל עס איז נויטיג, אָבער מען מוז געדיינקען, אז די גאַנצע ארבעט, איז מער ניט ווי א טפל, דער עיקר איז די ברכה פון השי"ת, און די ברכה פארדינט מען ווען מען איז א ערליכער איד: תפלה בצבור, שמירת שבת בהידור, כשרות בהשגחה גדולה, חינוך הבנים בא מלמדים ערליכע אידען.

בַּיְגִיעָה הַגְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר, אִי אֶפְשָׁר לְהַרְוִיחַ אֲפִלּוּ אֲגוֹרָה אַחַת יוֹתֵר, מֵאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא קָבַע, שֶׁאָדָם פְּלוֹנִי יַרְוִיחַ. צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כַּמָּה שֶׁנָּחוּץ, אַךְ חַיָּבִים לִזְכֹּר, שֶׁכָּל הָעֲבוֹדָה אֵינָהּ אֶלָּא טָפֵל, הָעִקָּר הוּא בִּרְכַּת ה' יִתְבָּרֵךְ, וְאֶת הַבְּרָכָה מַרְוִיחִים כַּאֲשֶׁר הִנְנוּ יְהוּדִים יְרֵאֵי שָׁמַיִם: [מַקְפִּידִים עַל] תְּפִלָּה בְּצִבּוּר, שְׁמִירַת שַׁבָּת בְּהִדּוּר, כַּשְׁרוּת בְּהַשְׁגָּחָה גְּדוֹלָה, חִנּוּךְ הַבָּנִים אֵצֶל מְלַמְּדִים [שֶׁהֵם] יְהוּדִים יִרְאֵי שָׁמַיִם.

השוכח תלמודו עובר בלאו? יום ראשון כ"ז תמוז ה'תש"פ

הלכות תלמוד תורה פרק א, הלכה י: עַד אֵימָתַי חַיָּב אָדָם לִלְמֹד תּוֹרָה? עַד יוֹם מוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ"; וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא יַעֲסֹק בְּלִמּוּד, הוּא שׁוֹכֵחַ.

אמרו בגמרא (מנחות צט, ב) "כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים... כל מקום שנאמר השמר פן ואל, אינו אלא לא תעשה". ולדעת ה'יראים' (סי' שנט) והסמ"ג (לאוין יג) מצוה זו שלא לשכוח את תלמודו, היא ממנין המצוות וכל השוכח דבר אחד ממשנתו עובר בלאו.

אך לדעת הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות, שכחת הלאוין מצוה ב) מצוה זו היא "שלא נשכח מעמד הר סיני ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים". וכתב ה'מגילת אסתר' (בסהמ"צ שם) שהרמב"ם לא מנא מצוה זו במנין המצוות כי היא מצוה הכוללת את כל התורה כולה, שלא נשכח את הדברים אשר ראו עינינו, שנלך בדרכיה ונקיים מצוותיה.

ומדוע לא מנה הרמב"ם לאו זה של 'השמר לך פן תשכח' בשוכח דבר אחד ממשנתו (כפי משמעות הברייתא במנחות שם)?

מבאר אדמו"ר הזקן (שם פ"ג קו"א סק"א): אזהרה זו אינה לאו בפני עצמו כי כיון שנאמרה בלשון 'עשה' הרי היא נכללת במצות 'עשה' של "ולמדתם אותם" (לעיל ה"ג) היינו שהלימוד צריך להיות באופן שאינו שוכח. וזהו שכתב הרמב"ם שחיוב הלימוד הוא כל החיים כי "כל זמן שלא יעסוק בלימוד - הוא שכח" - ואם כן "מצות־עשה דתלמוד־תורה כהלכתה, ולאו דשכחה הם דבר אחד לפי דעת הרמב"ם".

אמנם, להלכה פסק אדמו"ר הזקן (שם פ"ב ה"ד) כדעת הסמ"ג וה'יראים' ש"כל השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימודו כראוי... עובר בלאו של תורה, שנאמר רק השמר לך...".

מתי אין חוששים להשגת גבול? יום שני כ"ח תמוז ה'תש"פ

הלכות תלמוד תורה פרק ב, הלכה ז: וְכֵן מְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת שֶׁבָּא חֲבֵרוֹ וּפָתַח בַּיִת לְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת בְּצִדּוֹ.. אֵינוֹ יָכוֹל לִמְחוֹת בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר".

בטעם הדין מבואר בגמרא (ב"ב כב, א) כי "קנאת סופרים תרבה חכמה" ועל ידי התחרות ישקיע כל אחד יותר בעבודתו וכך כולם ייצאו נשכרים.

אך הרמב"ם לא הסתפק בטעם זה והביא כמקור לכך את הפסוק "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", כי הטעם של "קנאת סופרים תרבה חכמה" שייך בכל התחומים שעל ידי התחרות ישתדל כל אחד לספק סחורה טובה יותר וכדומה, ואף על פי כן לא מצאנו שהתירו מחמת כן השגת גבול, ובהכרח שאין די בטעם זה כשלעצמו, והוא שייך רק בתלמוד תורה שבו קיימת חשיבות מיוחדת לעידוד ריבוי הלימוד בכמות ובאיכות – "יגדיל תורה ויאדיר" (שיחות קודש פורים תשל"ב. וראה גם לקוטי שיחות ו, עמ' 301).

ומפאת חשיבותו של תלמוד, התירו גם להתעלם מנזקי הרעש הנגרמים מהלימוד לשכנים ואין השכנים יכולים לטעון למלמד תורה בתוך ביתו "אין אנו יכולים לישן מקול התינוקות של בית רבן" (הלכות שכנים פ"ו הי"ב).

אמנם נחלקו ראשונים בדין זה. לדעת ה'טור' (חו"מ סי' קנו) היתר זה נאמר לכל דבר מצוה, אך יש סוברים שהדבר נאמר רק לגבי תלמוד תורה, כפי שכתב הריטב"א (שו"ת סי' כז): "ולאו דוקא מלמד תינוקות של בית רבן, אלא הוא הדין לעשות מדרש להרביץ תורה או לדרוש בו ברבים, כדי להגדיל תורה ולהאדיר ולא תשכח תורה מישראל", וכן נראה מדברי הרמב"ם כאן שלא הזכיר את דברי הגמרא ש"קנאת סופרים תרבה חכמה", אלא דווקא את הפסוק "יגדיל תורה ויאדיר" (ראה דרופתקי דאורייתא ג, סי' ט).

ויש שכתבו שדינו של סופר הכותב ספרים כמלמד תינוקות (רבנו ירוחם נתיב לא, ו), ונראה כי גם לשיטה זו ההיתר נאמר רק לצורך תלמוד־תורה משום "יגדיל תורה ויאדיר", אלא שגם כתיבת ספרים נחשבת כהרבצת תורה וכלולה בהיתר זה (להורות נתן ג, סי' ק. וראה שו"ת צ"צ יו"ד סי' קצה).

קימה מפני חכם וזקן יום שלישי כ"ט תמוז ה'תש"פ

הלכות תלמוד תורה פרק ו, הלכה ט: מִי שֶׁהוּא זָקֵן מֻפְלָג בְּזִקְנָה - אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ חָכָם, עוֹמְדִין לְפָנָיו. וַאֲפִלּוּ הֶחָכָם שֶׁהוּא יֶלֶד, עוֹמֵד בִּפְנֵי הַזָּקֵן הַמֻּפְלָג בְּזִקְנָה; וְאֵינוֹ חַיָּב לַעֲמֹד מְלֹא קוֹמָתוֹ, אֶלָּא כְּדֵי לְהַדְּרוֹ.

והקשה ה'טור' (יו"ד סי' רמד): מדוע אינו חייב לקום מפני הזקן מלא קומתו כמו מפני חכם, והרי שני החיובים נלמדים מאותו פסוק "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן"?

ותירץ: כוונת הרמב"ם היא לגבי ילד חכם עליו מדבר בהלכה זו, שגם בו צריך לנהוג כבוד מחמת חכמתו, ועל כן אין לו לקום לגמרי מפני זקן בשנים כי בכך מתמעט כבודו, ולכן יעשה רק 'הידור' היינו שיתנועע מעט מפניו, ובזה אינו ממעיט מכבודו שלו, אך אדם רגיל צריך לקום מפני זקן בשנים מלוא קומתו, כמו מפני חכם.

אך המאירי (קידושין לב, ב) כתב שמפני זקן שאינו חכם אין חייבים לעמוד מלוא קומתו, וכנראה הבין כן מדברי הרמב"ם. וה'ערוך השולחן' (יו"ד רמד, י) העיד שכן המנהג שלפני ת"ח קמים מלוא קומתו, ולפני זקן בשנים מתנועעים מעט.

אך לכאורה קשה על כך קושיית הטור: מאחר שחיוב הקימה מפני זקן וחכם נלמד מאותו פסוק מדוע נשתנה דינם?

ויש לפרש שחיוב הקימה מלוא קומתו מפני חכם אינו נלמד מעצם הכתוב "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", כי מכך אין ראיה שצריך לקום מלוא קומתו אלא משום שהרואה חכם צריך לעמוד מפניו ממרחק ארבע אמות כמבואר לעיל (הלכה ה), וזה שייך רק כשעומד מלוא קומתו כי בקימה מועטת קשה לעמוד זמן ממושך. ודין זה של ארבע אמות נאמר רק בחכם ולא בזקן בשנים, וממילא אין מקור לכך שצריך לעמוד מפניו מלוא קומתו.

ועוד: יתכן כי מדין תורה גם בזקן וגם בחכם די ב'הידור', ורק מדרבנן חייבו לקום מפני חכם מלוא קומתו, ותיקנו רק בחכם ולא בזקן בשנים.

(אמרי יעקב חו"מ ע' עא)

נסיעה במכונית שיש בה צורת 'שתי וערב' — יום רביעי א' מנחם אב ה'תש"פ

הלכות עבודה זרה פרק ב, הלכה ב: סְפָרִים רַבִּים חִבְּרוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה... צִוָּנוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁלֹּא לִקְרוֹת בְּאוֹתָן הַסְּפָרִים... וַאֲפִלּוּ לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת הַצּוּרָה - אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תִּפְנוּ אֶל הָאֱלִילִם".

לדעת רש"י (שבת קמט, א. ד"ה כתב) למדים מהפסוק "אל תפנו אל האלילים" ('אלילים' מלשון 'חללים', "אשר אתם נוטים מדעת לבבכם וחלל לבכם" - רש"י שם) שאסור להסתכל בדמות מצוירת אף אם נעשתה לנוי ולא לעבודה זרה, אך לדעת התוספות (שם ד"ה ודיוקני) האיסור הוא רק אם הדמות עשויה לעבודה־זרה, אבל אם עשויה לנוי, מותר. וראיה לזה מהאמור (ע"ז נ, א) שרבי מנחם ברבי סמאי היה מכונה 'בנן של קדושים' משום שלא הסתכל בצורת מטבע, משמע שמעיקר הדין אין איסור. וכן דעת הרמב"ם כאן (כסף משנה).

וכתב ה'מגן אברהם' (א"ח סי' שז סקכ"ג) שהמנהג כדעת הרמב"ם והתוספות, לאסור רק "בדיוקנא העשויה לשם עבודת אלילים". וגם לדעת האוסרים גם אם לא נעשתה לעבודה־זרה (רש"י ועוד), רק בהסתכלות בעיון כדוגמת הסתכלות בצורת מטבע - אסור, אבל ראיה בעלמא מותרת לכל הדעות (כעין החילוק לעניין ראיית הקשת שנפסק ב'שולחן ערוך' (א"ח סי' רכט ס"א) שאסור להסתכל בקשת, והכוונה להסתכלות מעמיקה אבל ראיה שטחית מותרת שהרי כדי לברך עליה צריך לראותה).

וה'שבט הלוי' (ח"ח סי' לז) דן בשאלה האם מותר לנסוע במכונית של גוי שמונח בה צורת 'שתי וערב'. והביא את דברי ה'שולחן ערוך' (יו"ד סי' קמו סט"ו) שאסור להסתכל בנוי אלילים אם נהנה מזה, ומשמע שאם אינו ענין של נוי ואינו מתכוין ליהנות, אין איסור.

והאיסור להסתכל בדמות צורה שנעשתה לשם עבודה־זרה, האמור בהלכה זו, הוא רק כשמסתכל בהתבוננות (וכדברי המ"א לעיל) שזו משמעות הפסוק 'אל תפנו אל האלילים', היינו פניה והסתכלות מכוונת, אבל בראיה שטחית ללא כוונה, אין איסור מן הדין. אמנם ב'ספר חסידים' (סי' קעח) החמיר גם בראיה בעלמא, אבל לנסוע במכונית שיש בה צורת ע"ז ללא כל כוונת הסתכלות ואין אפשרות להימנע מנסיעה זו, יש להתיר.

עבודה־זרה הכתובה בתורה — יום חמישי ב' מנחם אב ה'תש"פ

הלכות עבודה זרה פרק ה, הלכה יא: וְכָל עֲבוֹדָה־זָרָה הַכְּתוּבָה בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ - מֻתָּר לְהַזְכִּיר שְׁמָהּ, כְּגוֹן: פְּעוֹר, וּבֵל, וּנְבוֹ, וָגָד, וְכַיּוֹצֵא בָהֶן.

בטעם ההיתר כתב ה'יראים' (סי' עה): "כיון שהתורה הזכירה ודאי נתבטלה". ולכאורה קשה: הרי מצאנו כמה מיני עבודה־זרה שהוזכרו בתורה ולא התבטלו, כגון 'בעל פעור' המוזכר בפרשת בלק, ובגמרא (סנהדרין סד, א) הובא מעשה בעבודה־זרה זו שאירע בזמן הגמרא?

והביאור:

איסור הזכרת עבודה־זרה הוא משום שבכך ניתנת לה חשיבות, אך בהזכרת עבודה־זרה הכתובה בתורה אין משום חשיבות, שכן ההזכרה בתורה היא כדי להראות שהם הבל ואין בהם תועלת, כגון 'אבדת עם כמוש' (פרשת חוקת) או כיצד נענשו העובדים לבעל פעור שמתו במגפה, ולכן מותר להזכיר עבודה־זרה זו כי מן הסתם הכוונה להזכירה בהקשר שבו היא מופיעה בתורה.

ובזה מבוארים דברי התוספות (סנהדרין סג, ב ד"ה שלא) אשר למרות שמותר להזכיר שם עבודה־זרה הכתובה בתורה, אסור לנדור בה. ואם כל עבודה־זרה הכתובה בתורה כבר התבטלה, מדוע אסור לנדור בה? אך לפי האמור מובן, כי ה'ביטול' הוא רק כשמזכירה בסתם שאז מתפרשת ההזכרה בהקשר של שלילתה כפי שמופיעה בתורה, אך כאשר נודר בה, הרי מוכיח שהיא חשובה אצלו ולכן הדבר אסור.

ובפירוש 'דעת זקנים' לבעלי התוספות הקשה: כיצד אמר הקב"ה למשה רבנו "דבר אל בני ישראל ויחנו לפני בעל צפון" (בשלח יד, ב), והרי אסור לאדם לומר לחברו 'המתן לי בצד עבודה־זרה פלונית'? ותירץ שהאיסור הוא רק לאדם ולא לקב"ה. ולכאורה תמוה: הרי נאמר במדרש שהקב"ה מקיים את כל התורה ("מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל" — "מה שהוא עושה, הוא אומר לישראל לעשות ולשמור")!

ולאור האמור מובן, כי יסוד האיסור הוא שמחשיב את העבודה־זרה בדיבורו, אך דיבורו של הקב"ה שהוא אמת מוחלטת, שולל לחלוטין את העבודה־זרה שיסודה הוא שקר ואינו נותן שום מקום לטעות והכרה במציאותה, ולכן האיסור לא קיים אצלו.

(לקוטי שיחות כג, עמ' 167)

השתתפות בשמחת נישואי גוי

יום שישי ג' מנחם אב ה'תש"פ

הלכות עבודת כוכבים פרק ט, הלכה טו: גּוֹי שֶׁעָשָׂה מִשְׁתֶּה לִבְנוֹ אוֹ לְבִתּוֹ, אָסוּר לַהֲנוֹת מִסְּעוּדָתוֹ... וְכָל הַהֶרְחֵק הַזֶּה - מִפְּנֵי עֲבוֹדָה זָרָה הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקָרָא לְךָ, וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ - וְלָקַחַת מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ...".

האם יש מקום להתיר השתתפות בשמחת נישואי גוי, כאשר אי־ההשתתפות עלולה לגרום לפגיעה ביחסים ולאיבה?

הדבר תלוי בטעם האיסור: רש"י (ע"ז ח, ב) כתב שהוא משום ש'כל ימי הילולא (שמחה) מקריב לעבודת כוכבים'. וכן נראה מפשטות הגמרא (שם): 'עובד כוכבים שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו . . מעלה עליהן הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים (קרבנות שהוקרבו לעבודה־זרה) שנאמר וקרא לך ואכלת מזבחו'.

והש"ך (נקודות הכסף יו"ד סי' קנב סק"א) מוסיף לדייק מדברי הגמרא שהאיסור הוא משום שהגוי מודה לאלוהיו על השתתפות האורחים בשמחתו, ולכן לאדם חשוב אסור להשתתף בסעודה אפילו לאחר שנים־עשר חודש מהנישואין (בשונה מאדם רגיל שהאיסור הוא עד שנים־עשר חודש), כי בהשתתפות אדם חשוב הנכרי שמח ביותר ומודה לאלוהיו אף לאחר זמן מרובה.

אך הט"ז (שם סק"א) כתב שהאיסור הוא כדי שיתרחקו ישראל מלהתחבר עם הנכרים ולא יבואו להתחתן בהם, כמפורש בכתוב שממנו למדים את איסור ההשתתפות בשמחתם: 'וקרא לך ואכלת מזבחו, ולקחת מבנותיו לבניך'.

ומדברי הרמב"ם שהזכיר גם ענין ההרחקה מעבודה־זרה וגם ציטט את הפסוק "וקרא לך... ולקחת מבנותיו" יש לדייק שנקט כשני הטעמים גם יחד (משנה הלכות ח"ז סי' קיח).

והנה, לפי הטעם שהאיסור הוא משום שהגוי מקריב קרבנות לעבודה־זרה או מודה לה, יש מקום להתיר במקום חשש איבה כפי שמצינו באיסור לשאת ולתת עמם לפני יום אידם (לעיל הלכה א), שטעמו מפורש בגמרא כי על ידי כך ישמח הגוי ויודה לאלוהיו, ונפסק להלכה (שו"ע יו"ד סי' קמח סי"ב) כי יש להתיר זאת מחשש איבה, אך לפי הטעם של הרחקה אין להתיר משום איבה כי אדרבה מגמת האיסור היא יצירת איבה המסוימת ומניעת קירבה בין ישראל לגויים (ט"ז שם).

איסור גילוח הזקן משום 'לא ילבש'

שבת קודש ד' מנחם אב ה'תש"פ

הלכות עבודה זרה פרק יב, הלכות ז־ט: אָסְרָה תּוֹרָה לְהַשְׁחִית הַזָּקָן... וְאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיְּגַלְּחֶנּוּ בְּתַעַר - שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַשְׁחִית אֶת פְּאַת זְקָנֶךָ"... הַעֲבָרַת הַשַּׂעַר מִשְּׁאָר הַגּוּף, כְּגוֹן בֵּית הַשָּׁחִי... אֵינוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה, אֶלָּא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים... כְּדֵי שֶׁלֹּא יְתַקֵּן עַצְמוֹ תִּקּוּן נָשִׁים.

המסיר שיער בית השחי - לדעה אחת עובר על 'לא ילבש גבר שמלת אשה', כי "אשה דרכה בכך". ולדעה שניה האיסור הוא מדרבנן (נזיר נט, א ובמפרש שם). ופסק הרמב"ם כדעה שהאיסור הוא רק מדרבנן.

ולדעת רוב הפוסקים האיסור הוא גם בהסרת השערות במספריים (שו"ת צמח צדק יו"ד סי' צג). וכן פסק ב'שולחן ערוך' (יו"ד סי' קפב ס"א).

ולענין הסרת שערות הזקן במספריים, שאין בו משום השחתה, תחילה רצה ה'צמח צדק' (שם) ללמוד מדברי הרמב"ם (בה"ט) שהסרת שיער בית השחי יש בה משום 'לא ילבש' (מדרבנן) רק אם הנשים לבדן נוהגות כן, כי האיסור הוא לתקן עצמו ב'תיקון נשים', "אבל במקום שמעבירין השיער האנשים, אם העביר אין מכין אותו". ולפי זה, גילוח הזקן שאינו שייך בנשים, אינו אסור משום 'לא ילבש'. אך דחה זאת שהרי "המלקט שערות לבנות מתוך השחורות מראשו או מזקנו... לוקה, מפני שעדה עדי אשה" (להלן הל' י) אף על פי שלאשה אין זקן, כי כיון שליקוט השערות הלבנות מהשחורות הוא כדי להיראות צעיר, הרי זה דומה לקישוטי נוי של האשה, וכן גם בגילוח הזקן, כיון שנעשה כדי שייראה צעיר ונאה, הרי הוא מתנאה בקישוטי אשה, ואסור משום 'לא ילבש'.

והוסיף ה'צמח צדק' שכך גם משמעות לשון הרמב"ם, כי לגבי גילוח פאות הראש, כתב (בהל' ו) "מותר ללקוט הפאות במספרים", ואילו לגבי גילוח הזקן כתב (בהל' ז) "אם גילח זקנו במספרים, פטור", ולשון זה "מורה באצבע דאיסורא איכא לגלח גם במספרים" כי "פטור, משמע בהדיא רק פטור ממלקות... אבל פשיטא דאינו מותר ח"ו".

וכתב ה'שדי חמד' (מערכת ל, כלל קטז) שכדעת ה'צמח צדק' כתבו כמה אחרונים:

ב'חמרא וחיי' (סנהדרין מב, א) הביא שכן יש ללמוד מתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק "ולא ילבש גבר שמלת אשה". וב'זכר נתן' (צה, א) כתב: "המגלחים זקנם כעין תער במספריים, אינו עובר משום 'פאת זקן' אבל לוקה משום 'לא ילבש'".

כאשר . . רואים בגלוי ובחיצוניות עניין של היפך השמחה . . יש לבאר את הכוונה הפנימית שבעניין זה, זכותן וחיבתן של ישראל.
משיחת שבת פרשת דברים ה'תשד"מ

שיעורי רמב"ם ג' פרקים ליום – כ"ז תמוז־ד' מנחם־אב ה'תש"פ

יום ראשון כ"ז תמוז ה'תש"פ

הִלְכוֹת דֵּעוֹת

פֶּרֶק שִׁשִּׁי[1]

1) להתרחק מאנשי רשע ולהתחבר לישרי־לב; אהבת הבריות; הזהירות ביתומים ובאלמנות.

1 א. דֶּרֶךְ בְּרִיָּתוֹ שֶׁל אָדָם[2] לִהְיוֹת נִמְשָׁךְ בְּדֵעוֹתָיו
2 וּבְמַעֲשָׂיו אַחַר רֵעָיו וַחֲבֵרָיו, וְנוֹהֵג כְּמִנְהַג אַנְשֵׁי
3 מְדִינָתוֹ[3]. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִתְחַבֵּר לַצַּדִּיקִים
4 וְלֵישֵׁב אֵצֶל הַחֲכָמִים תָּמִיד, כְּדֵי שֶׁיִּלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם;
5 וְיִתְרַחֵק מִן הָרְשָׁעִים הַהוֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ, כְּדֵי שֶׁלֹּא
6 יִלְמַד מִמַּעֲשֵׂיהֶם. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה אוֹמֵר: "הוֹלֵךְ אֶת
7 חֲכָמִים יֶחְכָּם[4], וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ"[5]; וְאוֹמֵר:
8 "אַשְׁרֵי הָאִישׁ וְגוֹ'". וְכֵן אִם הָיָה בִּמְדִינָה
9 שֶׁמִּנְהָגוֹתֶיהָ רָעִים וְאֵין אֲנָשֶׁיהָ הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה
10 - יֵלֵךְ לְמָקוֹם שֶׁאֲנָשֶׁיהָ צַדִּיקִים וְנוֹהֲגִים בְּדֶרֶךְ
11 טוֹבִים. וְאִם הָיוּ כָּל הַמְּדִינוֹת שֶׁהוּא יוֹדְעָם וְשׁוֹמֵעַ
12 שְׁמוּעָתָן נוֹהֲגִים בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹבָה, כְּמוֹ זְמַנֵּנוּ; אוֹ
13 שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לָלֶכֶת לְמְדִינָה שֶׁמִּנְהָגוֹתֶיהָ טוֹבִים, מִפְּנֵי
14 הַגְּיָסוֹת אוֹ מִפְּנֵי הַחֹלִי - יֵשֵׁב לְבַדּוֹ יְחִידִי, כָּעִנְיָן
15 שֶׁנֶּאֱמַר: "יֵשֵׁב בָּדָד וְיִדֹּם". וְאִם הָיוּ רָעִים וְחַטָּאִים,
16 שֶׁאֵין מַנִּיחִין אוֹתוֹ לֵישֵׁב בַּמְּדִינָה, אֶלָּא־אִם־כֵּן
17 נִתְעָרֵב עִמָּהֶן וְנוֹהֵג בְּמִנְהָגָם הָרַע - יֵצֵא לַמְּעָרוֹת
18 וְלַחֲרָחִים[6] וְלַמִּדְבָּרוֹת, וְאַל יַנְהִיג עַצְמוֹ בְּדֶרֶךְ
19 חַטָּאִים, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "מִי יִתְּנֵנִי בַּמִּדְבָּר מְלוֹן
20 אֹרְחִים".

2) מטבעו של אדם. 3) אנשי עירו, מדינה - פירושה אצל רבינו על פי רוב: עיר, כבלשון ערב. המשל אומר: "עלת לקרייה, הלך בנימוסיה" - כשנכנסת לאיזו עיר, עליך להתנהג כמנהג אנשי העיר (בראשית־רבה, מח). 4) למה הדבר דומה? למי שנכנס לבתי המרקחים, אף על פי שלא לקח ולא נתן כלום, מכל מקום לקח ריח טוב והוציא עימו - כך כל מי שהולך עם צדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים (פרקי דרבי אליעזר, כה). 5) למה הדבר דומה? לאדם שנכנס לתוך הבורסקי (בית עיבוד עורות). אף על פי שלא לקח ולא נתן כלום, מכל מקום ריח רע קלט והוציא עימו (שם). 6) כלשון הכתוב: ויתחבא העם במערות ובַחֲרָחִים (שמואל־א יג, א). חֲרָחִים מן חוֹחַ, כמו שְׁוָרִים מן שׁוֹר. ופירוש חוחים - מקום קבוצת קוצים (רש"י, שם. וכן יאמר רבינו גם ב"אגרת השמד", שכל הדר בין הכופרים שהוא כמותם, ומסתמך על דברי דוד שאמר: כי גרשוני מהסתפח... לך עבוד אלוהים אחרים (שמואל־א כו, יט). וכי מי אמר לו לעבוד עבודה זרה? אלא שקולה דירתו בין נכרים כאילו עבד אלוהים אחרים.

21 ב. מִצְוָה עֲשֵׂה לְהִדַּבֵּק בַּחֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם כְּדֵי
22 לִלְמֹד מִמַּעֲשֵׂיהֶם, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבוֹ תִדְבָּק" - וְכִי
23 אֶפְשָׁר לְאָדָם לְהִדַּבֵּק בַּשְּׁכִינָה? אֶלָּא כָּךְ אָמְרוּ
24 חֲכָמִים[7] בְּפֵרוּשׁ מִצְוָה זוֹ: הִדַּבֵּק בַּחֲכָמִים
25 וְתַלְמִידֵיהֶם. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִשְׁתַּדֵּל, שֶׁיִּשָּׂא בַּת
26 תַּלְמִיד־חָכָם, וְיַשִּׂיא בִּתּוֹ לְתַלְמִיד־חָכָם, וְלֶאֱכֹל
27 וְלִשְׁתּוֹת עִם תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים[8], וְלַעֲשׂוֹת פְּרַקְמַטְיָא[9]
28 לְתַלְמִיד־חָכָם, וּלְהִתְחַבֵּר לָהֶן בְּכָל מִינֵי חִבּוּר,
29 שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְדָבְקָה בוֹ"[10]. וְכֵן צִוּוּ חֲכָמִים וְאָמְרוּ:
30 "וְהֵוֵי מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם וְשׁוֹתֶה בְּצָמָא אֶת
31 דִּבְרֵיהֶם"[11].

7) (ספרי, עקב; כתובות קיא:). 8) כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה, כאילו נהנה מזיו השכינה (ברכות סד.). 9) מתעסק בממון תלמידי חכמים כדי להמציא להם שכר, והם פנויים לעסוק בתורה (כתובות קיא:, רש"י). 10) וכי אפשר לומר כן, והלא אש אוכלה הוא? אלא הידבק בחכמים ובתלמידים ומעלה אני עליך כאילו נדבקת בו (ספרי, עקב מט). 11) (אבות פרק א, ד).

32 ג. מִצְוָה עַל כָּל אָדָם לֶאֱהֹב אֶת כָּל אֶחָד וְאֶחָד
33 מִיִּשְׂרָאֵל כְּגוּפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ".
34 לְפִיכָךְ צָרִיךְ לְסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ, וְלָחוּס עַל מָמוֹנוֹ, כַּאֲשֶׁר
35 הוּא חָס עַל מָמוֹן עַצְמוֹ[12] וְרוֹצֶה בִּכְבוֹד עַצְמוֹ.
36 וְהַמִּתְכַּבֵּד בִּקְלוֹן חֲבֵרוֹ, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא[13].

12) (שם פרק ב, משנה י־יב). 13) (ירושלמי, חגיגה פרק ב, הלכה א).

37 ד. אַהֲבַת הַגֵּר שֶׁבָּא וְנִכְנַס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה - שְׁתֵּי
38 מִצְוֹת עֲשֵׂה: אַחַת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא בִּכְלַל רֵעִים[14],
39 וְאַחַת, מִפְּנֵי שֶׁהוּא גֵּר, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה: "וַאֲהַבְתֶּם
40 אֶת הַגֵּר" - צִוָּה עַל אַהֲבַת הַגֵּר כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה עַל אַהֲבַת
41 עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ". הַקָּדוֹשׁ־
42 בָּרוּךְ־הוּא בְּעַצְמוֹ אוֹהֵב גֵּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֹהֵב גֵּר".

14) והתורה ציוותה על אהבתם, כמבואר בהלכה הקודמת.

43 ה. כָּל הַשּׂוֹנֵא אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל בְּלִבּוֹ[15], עוֹבֵר בְּלֹא־
44 תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ".
45 וְאֵין לוֹקִין עַל לָאו זֶה, לְפִי שֶׁאֵין בּוֹ מַעֲשֶׂה[16]. וְלֹא
46 הִזְהִירָה תּוֹרָה אֶלָּא עַל שׂוֹנְאָה שֶׁבַּלֵּב, אֲבָל הַמַּכֶּה
47 אֶת חֲבֵרוֹ וְהַמְחָרְפוֹ - אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ רַשָּׁאִי[17],
48 אֵינוֹ עוֹבֵר מִשּׁוּם "לֹא תִשְׂנָא".

15) כלומר: שנאתו שמורה בליבו ולא באה לידי גילוי. 16) (מכות טז.). 17) שהרי הזהירה התורה: ארבעים יכנו לא יוסיף (דברים כה, ב); וכן הזהירה: לא תקלל חרש

(ויקרא יט, יד), אבל על "לא תשנא" אינו עובר, מפני ששנאתו גלוייה ואינה שנאה שבלב (ערכין טז:).

1 ו. כְּשֶׁיֵּחֶטָא אִישׁ לְאִישׁ, לֹא יִשְׁטְמֶנּוּ וְיִשְׁתֹּק[18], כְּמוֹ
2 שֶׁנֶּאֱמַר בָּרְשָׁעִים: "וְלֹא דִבֶּר אַבְשָׁלוֹם אֶת אַמְנוֹן
3 מֵאוּמָה לְמֵרָע וְעַד טוֹב, כִּי שָׂנֵא אַבְשָׁלוֹם אֶת
4 אַמְנוֹן"; אֶלָּא מִצְוָה עָלָיו לְהוֹדִיעוֹ וְלוֹמַר לוֹ: לָמָּה
5 עָשִׂיתָ לִי כָּךְ וָכָךְ, וְלָמָּה חָטָאתָ לִי בְּדָבָר פְּלוֹנִי?
6 שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ". וְאִם חָזַר וּבִקֵּשׁ
7 מִמֶּנּוּ לִמְחֹל לוֹ, צָרִיךְ לִמְחֹל. וְלֹא יְהֵא הַמּוֹחֵל
8 אַכְזָרִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים"[19].

18) משטמה חשאית, ויעמיד פנים כאילו לא נפל ביניהם. בהלכה הקודמת דיבר רבינו על שנאת חינם וכאן על שנאה הבאה בעקב החטא, שחבירו חטא כנגדו. 19) אף על פי שאבימלך חטא כנגדו לא נמנע למחול לו, וגם התפלל בעדו (בבא קמא צב.).

9 ז. הָרוֹאֶה חֲבֵרוֹ שֶׁחָטָא אוֹ שֶׁהָלַךְ בְּדֶרֶךְ לֹא טוֹבָה
10 - מִצְוָה לְהַחֲזִירוֹ לְמוּטָב[20] וּלְהוֹדִיעוֹ שֶׁהוּא חוֹטֵא
11 עַל עַצְמוֹ בְּמַעֲשָׂיו הָרָעִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ
12 אֶת עֲמִיתֶךָ". הַמּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ - בֵּין בִּדְבָרִים שֶׁבֵּינוֹ
13 לְבֵינוֹ[21], בֵּין בִּדְבָרִים שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין הַמָּקוֹם[22] - צָרִיךְ
14 לְהוֹכִיחוֹ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ[23]. וִידַבֵּר לוֹ בְּנַחַת וּבְלָשׁוֹן
15 רַכָּה, וְיוֹדִיעוֹ שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר לוֹ אֶלָּא לְטוֹבָתוֹ, לַהֲבִיאוֹ
16 לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. אִם קִבֵּל מִמֶּנּוּ - מוּטָב, וְאִם לָאו
17 - יוֹכִיחֶנּוּ פַּעַם שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית. וְכֵן תָּמִיד, חַיָּב אָדָם
18 לְהוֹכִיחוֹ עַד שֶׁיַּכֶּהוּ[24] הַחוֹטֵא וְיֹאמַר לוֹ: אֵינִי
19 שׁוֹמֵעַ! וְכֹל שֶׁאֶפְשָׁר בְּיָדוֹ לִמְחוֹת[25] וְאֵינוֹ מוֹחֶה,
20 הוּא נִתְפָּשׂ[26] בַּעֲוֹן אֵלּוּ, כֵּיוָן שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לִמְחוֹת
21 בָּהֶם[27].

20) כגון: עלי הכהן שחשב את חנה לשיכורה הוכיחה ואמר: עד מתי תשתכרין? (שמואל־א א, יד). "מכאן לרואה בחבירו דבר שאינו הגון שצריך להוכיחו" (ברכות לא.). 21) בין המוכיח וזה שחטא כנגדו. 22) הקדוש־ברוך־הוא, ונקרא כן - כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. 23) שלא להלבין פניו בפני אחרים (ערכין טז:). 24) (שם). וכן אמרו (תנחומא, תזריע): שמידת הדין קטרגה לפני הקדוש־ברוך־הוא על הצדיקים שלא מיחו בבני דורם בזמן חורבן בית ראשון: "היה להם להתבזות ולסבול הכאות, כדברי הנביא: גֵּוִי נתתי למכים וּלְחָיַי למורטים" (ישעיה נ, ו). 25) שהוא בעל השפעה ודבריו נשמעים. 26) נענש, כמו שנענשו הצדיקים בימי חורבן בית ראשון על שלא מיחו באנשי דורם (שבת נה:). 27) ואפשר שהיה מחזירם למוטב אלמלי הוכיחם.

22 ח. הַמּוֹכִיחַ אֶת חֲבֵרוֹ תְּחִלָּה[28], לֹא יְדַבֵּר לוֹ קָשׁוֹת
23 עַד שֶׁיַּכְלִימֶנּוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא". כָּךְ
24 אָמְרוּ חֲכָמִים[29]: יָכוֹל אַתָּה מוֹכִיחוֹ וּפָנָיו
25 מִשְׁתַּנּוֹת[30]? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו
26 חֵטְא"[31]; מִכָּאן שֶׁאָסוּר לְאָדָם לְהַכְלִים אֶת יִשְׂרָאֵל,
27 וְכָל־שֶׁכֵּן בָּרַבִּים. אַף־עַל־פִּי שֶׁהַמַּכְלִים אֶת חֲבֵרוֹ
28 אֵינוֹ לוֹקֶה[32] עָלָיו - עָוֹן גָּדוֹל הוּא. כָּךְ אָמְרוּ
29 חֲכָמִים[33]: "הַמַּלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, אֵין לוֹ חֵלֶק
30 לָעוֹלָם הַבָּא". לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִזָּהֵר, שֶׁלֹּא לְבַיֵּשׁ
31 חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים, בֵּין קָטָן[34] בֵּין גָּדוֹל. וְלֹא יִקְרָא לוֹ
32 בְּשֵׁם[35] שֶׁהוּא בוֹשׁ מִמֶּנּוּ, וְלֹא יְסַפֵּר לְפָנָיו דָּבָר
33 שֶׁהוּא בוֹשׁ מִמֶּנּוּ[36]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּדְבָרִים
34 שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אֲבָל בִּדְבְרֵי שָׁמַיִם, אִם לֹא חָזַר
35 בּוֹ בַּסֵּתֶר - מַכְלִימִין אוֹתוֹ בָּרַבִּים, וּמְפַרְסְמִים חֶטְאוֹ,
36 וּמְחָרְפִים אוֹתוֹ בְּפָנָיו, וּמְבַזִּין וּמְקַלְלִין אוֹתוֹ, עַד
37 שֶׁיַּחֲזֹר לְמוּטָב, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ כָּל הַנְּבִיאִים בְּיִשְׂרָאֵל.

28) בפעם הראשונה. 29) (ערכין טז:). 30) מאדימות ומלבינות מתוך בושה שביישתו בדברי תוכחתך. 31) תוכחה כזו שלא תהא בה חטא של הלבנת פנים (שם). 32) שהרי לאו שאין בו מעשה הוא, כאמור לעיל (הלכה ה). 33) (אבות פרק ג, יא). 34) (בבא קמא פו.). 35) כינוי (בבא מציעא נח:). 36) כגון: אם היה בעל תשובה, אל יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים!

38 ט. מִי שֶׁחָטָא עָלָיו חֲבֵרוֹ, וְלֹא רָצָה לְהוֹכִיחוֹ וְלֹא
39 לְדַבֵּר לוֹ כְּלוּם, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה הַחוֹטֵא הֶדְיוֹט בְּיוֹתֵר[37],
40 אוֹ שֶׁהָיְתָה דַעְתּוֹ מְשֻׁבֶּשֶׁת[38] וּמָחַל לוֹ בְּלִבּוֹ וְלֹא
41 שְׂטָמוֹ וְלֹא הוֹכִיחוֹ - הֲרֵי זוֹ מִדַּת חֲסִידוּת[39]. לֹא
42 הִקְפִּידָה תּוֹרָה אֶלָּא עַל הַמַּשְׂטֵמָה[40].

37) ואין זה לפי כבודו לבוא איתו בדברים. 38) מטורפת ובלתי שפוייה, שאינו נתפס על מעשיו. 39) מר זוטרא כשהיה עולה על מיטתו בערב היה אומר: "יסלח ה' לכל אלה שציערוני" (מגילה כח.). 40) שהיא שנאה כבושה בלב. כמו שנאמר: וישטום עשיו את יעקב, וכתוב אחריו: ויאמר עשיו בליבו... (בראשית כז, מא).

43 י. חַיָּב אָדָם לְהִזָּהֵר בִּיתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת, מִפְּנֵי שֶׁנַּפְשָׁן
44 שְׁפָלָה לִמְאֹד וְרוּחָם נְמוּכָה, אַף־עַל־פִּי שֶׁהֵן בַּעֲלֵי
45 מָמוֹן. אֲפִלּוּ אַלְמָנָתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ[41] וִיתוֹמָיו, מִזְהָרִים
46 אָנוּ עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן".
47 וְהֵיאַךְ נוֹהֲגִין עִמָּהֶן? לֹא יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אֶלָּא רַכּוֹת,
48 וְלֹא יִנְהַג בָּהֶן אֶלָּא מִנְהַג כָּבוֹד, וְלֹא יַכְאִיב גּוּפָם
49 בַּעֲבוֹדָה, וְלִבָּם בִּדְבָרִים קָשִׁים[42], וְיָחוּס עַל מָמוֹנָם
50 יוֹתֵר מִמָּמוֹן עַצְמוֹ[43]. כָּל הַמַּקְנִיטָן אוֹ מַכְעִיסָן, אוֹ
51 הִכְאִיב לִבָּם, אוֹ רָדָה[44] בָּהֶן, אוֹ אִבֵּד מָמוֹנָן - הֲרֵי
52 זֶה עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה; וְכָל־שֶׁכֵּן הַמַּכֶּה אוֹתָם אוֹ
53 הַמְקַלְלָן. וְלָאו זֶה, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין עָלָיו[45] -
54 הֲרֵי עָנְשׁוֹ מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה: "וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם
55 בֶּחָרֶב" - בְּרִית כָּרַת לָהֶן מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם,
56 שֶׁכָּל־זְמַן שֶׁהֵם צוֹעֲקִים מֵחָמָס הֵם נַעֲנִים, שֶׁנֶּאֱמַר:
57 "כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ". בַּמֶּה
58 דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁעָנָה אוֹתָן לְצָרֵךְ עַצְמוֹ,
59 אֲבָל עָנָה אוֹתָם הָרַב כְּדֵי לְלַמְּדָן תּוֹרָה אוֹ אֱמוּנוֹת,

אוֹ לְהוֹלִיכָן בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה - הֲרֵי זֶה מֻתָּר[46]. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן, לֹא יִנְהַג בָּהֶן מִנְהַג כָּל אָדָם, אֶלָּא יַעֲשֶׂה לָהֶם הֶפְרֵשׁ, וִינַהֲלֵם בְּנַחַת וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים וְכָבוֹד, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי ה' יָרִיב רִיבָם"[47]. אֶחָד יָתוֹם מֵאָב, אֶחָד יָתוֹם מֵאֵם[48]. וְעַד אֵימָתַי נִקְרָאִים יְתוֹמִים לְעִנְיָן זֶה? עַד שֶׁלֹּא יִהְיוּ צְרִיכִין לְאָדָם גָּדוֹל לְהִסָּמֵךְ עָלָיו[49] וּלְאָמְנָן[50] וּלְהִטַּפֵּל בָּהֶן, אֶלָּא יִהְיֶה עוֹשֶׂה כָּל צָרְכֵי עַצְמוֹ לְעַצְמוֹ כִּשְׁאָר כָּל הַגְּדוֹלִים[51].

41) (מכילתא דרשב"י). 42) כי די להם קושי גורלם וצרת נפשם. 43) כמסופר (ברכת יח:), אבי שמואל היה שומר את כסף היתומים שהיו מפקידים בידו בתוך שלו, את שלו נתן ממעל ומתחת ואת של היתומים נתן באמצע - שאם יירקבו או ייגנבו, יירקבו וייגנבו משלו: העליונים והתחתונים, ולא משל היתומים אשר באמצע. 44) שיעבד אותם ושלט בהם בחזקה. 45) דברי רבינו בזה תמוהים: הלא בין הדברים הנמנים כאן שעוברים עליהם בלא־תעשה נמצא גם "המכה אותם" וזהו "לאו שיש בו מעשה", ומדוע אומר רבינו: "אף על פי שאין לוקים עליו"? ולכן מפרשים כאן: שאם היכה אותם לא די לו עונש מלקות, מפני שעונש יותר חמור צפוי לו, והוא המפורש בתורה: "וחרה אפי" וגו', וכמו שאמרו (מכות יג:): לאו הניתן לאזהרת מיתת בית־דין, אין לוקין עליו. וכן מפורשים הדברים (ב"ספר המצוות" לא־תעשה רנו). 46) (מכילתא דרשב"י). 47) ישנם דפוסים שבהם מובא הפסוק (משלי כג, יא) "כי גואלם חזק הוא־יריב את ריבם, ובפסוק שלפני זה כתוב: "ובשדי יתומים אל־תבוא". אך ברוב הדפוסים מובא כאן הפסוק: כי ה' יריב ריבם (משלי כב, כג); אבל שם לא ידובר כלל מיתומים. 48) (מכילתא דרשב"י). 49) בפרנסתם. 50) לגדלם ולחנכם, מלשון: ויהי אומן את הדסה (אסתר ב, ז). 51) (מכילתא דרשב"י).

פֶּרֶק שְׁבִיעִי[1]

1) רכילות ולשון הרע; נקימה ונטירה.

א. הַמְרַגֵּל[2] בַּחֲבֵרוֹ, עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֵלֵךְ רָכִיל[3] בְּעַמֶּיךָ". וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין לוֹקִין עַל דָּבָר[4] זֶה - עָוֹן גָּדוֹל הוּא, וְגוֹרֵם לַהֲרֹג נְפָשׁוֹת רַבּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל; לְכָךְ נִסְמַךְ לוֹ: "וְלֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ"[5]. צֵא וּלְמַד מָה אֵרַע לְדוֹאֵג הָאֲדוֹמִי[6].

2) האורב לחבירו, לדבריו ולמעשיו, כדי להביא דיבתו רעה אל אחרים. לשון: וירגל בעבדך אל אדוני (שמואל־ב יט, יח). 3) כמו: רגיל בחילוף אותיות גיכ"ק. ופירוש הכתוב: לא תהיה מרגל הרוגל על לשונו ומביא דיבת איש אל רעהו, כאותו רוכל המטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה (ירושלמי, פאה פ"א, הלכה א). 4) מפני שהוא לאו שאין בו מעשה (מכות טז.): וגם מפני שהוא לאו שבכללות: שאזהרות על כל מיני לשון־הרע כלולות בו כדלקמן – ואין לוקין על לאו שבכללות (פסחים מא:). 5) ללמדך שהרכילות מביאה לידי שפיכות דמים, וכל ההולך רכיל כאילו שופך דמים (מסכת דרך־ארץ, פרק א). 6) שעל־ידו חרבה נוב ונהרגו שמונים וחמשה כהנים נושאי אפוד בד (שמואל־א, כב). בהלכה זו מדבר רבינו על כל מיני לשון־הרע בדרך כלל וכוללם יחד בשתי המלים הראשונות: "המרגל בחבירו": מכאן ואילך הוא דן על כל אלה בפרוטרוט, והוא הולך ופורט ארבע מדריגות בלשון־הרע, אחת גרועה מחברתה, ואלו הן: א) רכיל. ב) מספר לשון הרע. ג) מוציא שם רע. ד) בעל לשון הרע.

ב. אֵי־זֶהוּ רָכִיל? זֶה שֶׁטּוֹעֵן דְּבָרִים, וְהוֹלֵךְ מִזֶּה לָזֶה[7] וְאוֹמֵר: כָּךְ אָמַר פְּלוֹנִי! כָּךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עַל פְּלוֹנִי[8]! אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא אֱמֶת[9], הֲרֵי זֶה מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם[10]. יֵשׁ עָוֹן גָּדוֹל מִזֶּה עַד מְאֹד, וְהוּא בִּכְלַל לָאו זֶה[11], וְהוּא - לָשׁוֹן הָרָע; וְהוּא, הַמְסַפֵּר בִּגְנוּת חֲבֵרוֹ, אַף־עַל־פִּי שֶׁאוֹמֵר אֱמֶת[12]. אֲבָל הָאוֹמֵר שֶׁקֶר, נִקְרָא מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל חֲבֵרוֹ[13]. אֲבָל בַּעַל לָשׁוֹן הָרָע[14], זֶה שֶׁיּוֹשֵׁב וְאוֹמֵר: כָּךְ וְכָךְ עָשָׂה פְּלוֹנִי! וְכָךְ וְכָךְ הָיוּ אֲבוֹתָיו! וְכָךְ וְכָךְ שָׁמַעְתִּי עָלָיו! וְאָמַר דְּבָרִים שֶׁל גְּנַאי - עַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב: "יַכְרֵת ה' כָּל שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת, לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת".

7) ירושלמי, פאה פ"א, ה"א. כרוכל המחזר בעיירות, קונה מזה ומוכר לזה. 8) שאמר עליך. 9) וגם אין בדברים משום גנות כלפי הנאמר עליו, אבל כיון שהדברים מכוונים כלפי המקבל, עלולים הם לפעמים לגרום שנאה ביניהם. 10) גם בדברי דואג האדומי לא היה דבר שקר ולא דבר גנאי כלפי אחימלך הכהן, שהרי אחימלך עצמו לא רק שהודה בכל, אלא גם חשב לו לצדקה כל מה שעשה לדוד, כי על כן חתן המלך הוא – ובכל זאת נחתם שמו לדראון, מפני שדבריו היו מכוונים כלפי שאול שהיה נוגע בדבר וגרם בזה לשפיכות דמים. 11) "לא תלך רכיל". 12) עוונו גדול מאד, וזהו הנקרא: "מספר לשון־הרע", שאין דרכו בכך ואין זאת קביעות אצלו, אלא מקרה של רפיון רוחני. 13) ועוונו גדול מעוון השניים הקודמים. 14) והוא הגרוע מכולם, מפני שקביעות היא אצלו ודרכו בכך: לישב ולדבר באחרים, לילך ולספר ולהזיק.

ג. אָמְרוּ חֲכָמִים[15]: שָׁלֹשׁ עֲבֵרוֹת נִפְרָעִין מִן הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא: עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְגִלּוּי עֲרָיוֹת, וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, וְלָשׁוֹן הָרָע כְּנֶגֶד כֻּלָּם. וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמִים[16]: כָּל הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע, כְּאִלּוּ כּוֹפֵר בָּעִקָּר[17], שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן לָנוּ". וְעוֹד אָמְרוּ חֲכָמִים[18]: שְׁלֹשָׁה לָשׁוֹן הָרָע הוֹרֶגֶת: הָאוֹמְרוֹ, וְהַמְקַבְּלוֹ, וְזֶה שֶׁאוֹמֵר עָלָיו[19]; וְהַמְקַבְּלוֹ - יוֹתֵר מִן הָאוֹמְרוֹ[20].

15) ירושלמי, פאה פ"א, ה"א. 16) שם. 17) בהקדוש־ברוך־הוא, שהוא עיקרו של עולם: בוראו ומקיימו. 18) ערכין טו, ב. 19) המקבל הורג את האומר: גואלי הדם של האומר ההורגים את המקבל: וגואלי דם שניהם הורגים את המספר (רש"י, שם). וכן מסופר במדרש־רבה (פ' אמור) על אחד שהיו לו שלוש בנות, ואחת מהן מספרת

לשון־הרע היתה, ונהרגו על ידה שלש נפשות: אביה, חמיה, ולאחרונה גם היא בעצמה. 20) שכן אמרו (שבת נו.) "אלמלא קיבל דוד לשון־הרע (מציבא על מפיבושת) לא נחלקה מלכות בית דוד, ולא עבדו ישראל עבודה־זרה ולא גלינו מארצנו" – הרי תלו חכמינו את הקולר בדוד המקבל ולא בציבא המספר. אמנם מתוך דברי רבינו (אבות פ"א, יז) נראה, שמאמר חז"ל זה היה לפניו כלשונו, אולם בגמרא שלנו הוא חסר.

1 **ד. וְיֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהֵן אֲבַק[21] לָשׁוֹן הָרָע. כֵּיצַד? מִי**
2 **יֹאמַר לְפִלּוֹנִי, שֶׁיִּהְיֶה כְּמוֹת שֶׁהוּא עָתָּה[22]! אוֹ**
3 **שֶׁיֹּאמַר: שִׁתְּקוּ מִפִּלּוֹנִי - אֵינִי רוֹצֶה לְהוֹדִיעַ מָה**
4 **אֵרַע וּמֶה הָיָה! וְכַיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ. וְכָל הַמְסַפֵּר**
5 **בְּטוֹבַת חֲבֵרוֹ בִּפְנֵי שׂוֹנְאָיו[23], הֲרֵי זֶה אֲבַק לָשׁוֹן**
6 **הָרָע, שֶׁזֶּה גּוֹרֵם לָהֶם שֶׁיְּסַפְּרוּ בִּגְנוּתוֹ. וְעַל זֶה הָעִנְיָן**
7 **אָמַר שְׁלֹמֹה: "מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְּׁכֵּם,**
8 **קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ", שֶׁמִּתּוֹךְ טוֹבָתוֹ בָּא לִידֵי רָעָתוֹ.**
9 **וְכֵן הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע דֶּרֶךְ שְׁחוֹק[24] וְדֶרֶךְ קַלּוּת־**
10 **רֹאשׁ, כְּלוֹמַר, שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּשִׂנְאָה. הוּא שֶׁשְּׁלֹמֹה**
11 **אָמַר בְּחָכְמָתוֹ: "כְּמִתְלַהְלֵהַּ[25] הַיֶּרֶה זִקִּים חִצִּים**
12 **וָמָוֶת, וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי". וְכֵן הַמְסַפֵּר לָשׁוֹן**
13 **הָרָע דֶּרֶךְ רַמָּאוּת[26]; וְהוּא, שֶׁיְּסַפֵּר לְתֻמּוֹ[27] כְּאִלּוּ אֵינוֹ**
14 **יוֹדֵעַ שֶׁדָּבָר זֶה שֶׁדִּבֵּר לָשׁוֹן הָרָע הוּא; אֶלָּא**
15 **כְּשֶׁמְּמַהֵין[28] בְּיָדוֹ, אוֹמֵר: אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁדָּבָר זֶה לָשׁוֹן**
16 **הָרָע, אוֹ שֶׁאֵלּוּ מַעֲשָׂיו שֶׁל פִּלּוֹנִי!**

21) מעין לשון־הרע ולא לשון־הרע ממש, כמו אבק שהוא כעין עפר ולא עפר ממש. עד כאן דיבר רבינו באבות הנזיקין של לשון־הרע, ופה הוא מדבר על תולדותיהם. 22) מי פילל שפלוני יגיע למה שהוא כיום?! הדברים סתומים ומתפרשים בפנים שונים: לשבח ולגנאי. זהו מעין לשון־הרע. ולשון הרע־ממש הוא כשהמספר מדבר גלויות באופן ברור לכל, כמבואר בפירושו של רבינו (אבות פ"א, יז). 23) ב"ב קס, א: דווקא "בפני שונאיו", דאילו בפני אוהבים – מותר, שהרי מצינו שחכמינו היו מספרים בשבח חבריהם ותלמידיהם (אבות פ"ב, מ"ה. גיטין סו). ובגמרא (ב"ב, שם) אין המלים: "בפני שונאיו" והיא תוספת של רבינו. 24) כשרה אמנו שאמרה בדרך צחוק: ואדוני זקן", וכדי להטיל שלום בינה ובין אברהם, צריך היה הקדוש־ברוך־הוא, כביכול, לשנות ואמר: "ואני זקנתי" (ירושלמי, פאה פ"א, הלכה א). 25) משתטה (ראב"ע), עושה מעשים מתוך השתובבות וקלות ראש. 26) (שם) יסופר: חבורה של העיר ציפורי נתגייסה לעבודת המלך, ואיש ושמו יוחנן השתמט ולא בא לעבודה. אחד מן החבורה שעינו היתה צרה בו, התחכם ואמר לחבירו: לא נבקר היום את ר' יוחנן? מיד הרגישו ביוחנן הנעדר – זהו אבק לשון־הרע דרך רמאות. 27) מיתמם ומתחפש כמסיח לפי תומו בלי כל כוונה להרע למי שהוא. 28) כשמוכיחים אותו, או כשאין נותנים לו לדבר.

17 **ה. אֶחָד הַמְסַפֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע בִּפְנֵי חֲבֵרוֹ[29] אוֹ שֶׁלֹּא**
18 **בְּפָנָיו; וְהַמְסַפֵּר דְּבָרִים שֶׁגּוֹרְמִים[30], אִם נִשְׁמְעוּ אִישׁ**
19 **מִפִּי אִישׁ, לְהַזִּיק חֲבֵרוֹ בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ, וַאֲפִלּוּ**
20 **לְהָצֵר לוֹ אוֹ לְהַפְחִידוֹ - הֲרֵי זֶה לָשׁוֹן הָרָע. וְאִם**
21 **נֶאֱמְרוּ דְּבָרִים אֵלּוּ[31] בִּפְנֵי שְׁלִשָּׁה - כְּבָר נִשְׁמַע הַדָּבָר**
22 **וְנוֹדַע. וְאִם סִפֵּר הַדָּבָר אֶחָד מִן הַשְּׁלִשָּׁה פַּעַם**
23 **אַחֶרֶת, אֵין בּוֹ מִשּׁוּם לָשׁוֹן הָרָע[32]; וְהוּא, שֶׁלֹּא**
24 **יִתְכַּוֵּן לְהַעֲבִיר הַקּוֹל וּלְגַלּוֹתוֹ יוֹתֵר[33].**

29) שנוסף על לשון־הרע, יש כאן משום עזות מצח (ערכין טו:). ואף־על־פי שרבא חולק שם על אביי, וסובר ש"כל דבר הנאמר בפני בעליו שאליו מכוון הדבר – אין בו משום לשון הרע", פסק רבינו כאביי משום שברייתא מפורשת מסייעתו, והיא: "ומה מרים שלא דיברה בגנותו של משה בפניו – נענשה, המדבר בגנותו של חבירו בפניו – על־אחת־כמה־וכמה!" ('תורת כהנים', ויקרא יד). 30) שהדברים כשהם לעצמם אין בהם משום גנות, אלא יכולים להיות גורמים לנזקים, כמו המעשה בר' יהודה בן גרים שסיפר לפני תלמידיו דברי רבי שמעון בן־יוחאי כלפי מלכות רומי. הדברים הגיעו לאזני המלכות, ורבי שמעון בן־יוחאי ובנו אליעזר הוכרחו לברוח ולהתחבא שנים רבות. ור' יהודה בן גרים גם נענש על זה, אף־על־פי שכוונתו לא היתה לדבר בגנותו של רבי שמעון בן־יוחאי (שבת לג:). כבר אמרו חכמינו (יומא ד:): מנין לאומר דבר לחבירו שהוא ב"בל יאמר" עד שיאמר לו: לך אמור! שנאמר: וידבר ה' אליו מאוהל מועד לאמר (ויקרא א, א) – לא יאמר הדברים אלא־אם־כן נותן לו רשות (רש"י, שם). 31) שאין בהם דברי גנאי, אבל עלולים הם לפעמים לגרום היזק, ונאמרו על ידי בעליהם עצמם הנוגעים בדבר. 32) שהרי בזה שאמרם לפני שלשה, גילה דעתו שלא איכפת לו ואינו חושש לפרסומם. ואם האומר מזהיר שלא לומר – אפילו אמר בפני רבים יש בו משום לשון הרע, וכמו שסיפרו חז"ל (סנהדרין לא.): מעשה בתלמיד שסיפר שנאמר בבית־המדרש לפני עשרים ושתים שנה, והוציאהו רבי אמי מבית־המדרש, כי אמר: מגלה סוד הוא זה. וכתיב: הולך רכיל מגלה סוד (משלי יא, יג). 33) כלומר: רק כשהוא מספר בדרך מקרה והזדמנות אין בזה משום לשון־הרע, אבל לא כשהוא מתכוון לתת פרסום לדבר. ואם יש בהם דברי גנות, אסור לשומעים לספרם לאחרים, למרות זאת שנאמרו על ידי הבעלים ולפני רבים (עבודת המלך).

25 **ו. כָּל־אֵלּוּ הֵם בַּעֲלֵי לָשׁוֹן הָרָע, שֶׁאָסוּר לָדוּר**
26 **בִּשְׁכוּנָתָם[34], וְכָל־שֶׁכֵּן לֵישֵׁב עִמָּהֶם וְלִשְׁמֹעַ**
27 **דִּבְרֵיהֶם[35]. וְלֹא נֶחְתַּם גְּזַר־דִּין עַל אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּדְבָּר[36],**
28 **אֶלָּא עַל לָשׁוֹן הָרָע לְבָד[37].**

34) תנחומא, פרשת קרח ד. 35) המספר לשון־הרע, אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולים לדור בעולם (ערכין טו:). 36) שיתמו כולם במדבר, ולא יזכו להיכנס לארץ (שם). 37) שהוציאו המרגלים דיבת הארץ, ובני־ישראל קיבלו אותה מהם. לא ניקדנו כאחרים "לשון־הרע" בסמיכות, כי אם בשם ותואר זכר: לשון הרע – מפני שכך הוא שגור בפי העם. ו"לשון" משמש זכר ונקבה, כמו: לשוני תהגה צדקך

(תהלים לה, כח): ולשוני אם יהגה רמיה (איוב כז, ד). וכן עין הרע (אבות ב, טז), שכך הורגל בפני העם. ומה שנוגע לשם המתואר המחוסר ה־היד־יעה – כך דרכה של לשון המשנה, שראשיתה אנו מוצאים כבר במקרא, כמו: יום הששי (בראשית א, לא): שבע פרות הטובות (שם מא, כו): ויבא עד בור הגדול (שמואל־א יט, כב).

ז. הַנּוֹקֵם מֵחֲבֵרוֹ, עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִקֹּם". וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ לוֹקֶה עָלָיו[38] - הֲרֵי רָעָה[39] הִיא עַד מְאֹד. אֶלָּא רָאוּי לוֹ לְאָדָם לִהְיוֹת מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו[40] עַל כָּל דִּבְרֵי הָעוֹלָם, שֶׁהַכֹּל אֵצֶל הַמְּבִינִים[41] דִּבְרֵי הֶבֶל וַהֲבַאי[42], וְאֵינָן כְּדֵי לִנְקֹם עֲלֵיהֶם. כֵּיצַד הִיא הַנְּקִימָה[43]? אָמַר לוֹ חֲבֵרוֹ: הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ! אָמַר לוֹ: אֵינִי מַשְׁאִילְךָ! לְמָחָר צָרִיךְ לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ, אָמַר לוֹ חֲבֵרוֹ: הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ! אָמַר לוֹ: אֵינִי מַשְׁאִילְךָ, כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי כְּשֶׁשָּׁאַלְתִּי מִמְּךָ! - הֲרֵי זֶה נוֹקֵם; אֶלָּא כְּשֶׁיָּבוֹא לוֹ לִשְׁאֹל, יִתֵּן בְּלֵב שָׁלֵם, וְלֹא יִגְמֹל לוֹ כַּאֲשֶׁר גְּמָלוֹ, וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָאֵלּוּ. וְכֵן אָמַר דָּוִד בְּדֵעוֹתָיו הַטּוֹבוֹת: "אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע[44] וָאֲחַלְּצָה וְגוֹ'".

38) מפני שלאו שאין בו מעשה הוא. 39) מידה רעה. 40) כמו: אין מעבירין על האוכלין (ב"מ, כג.). מניח את מידותיו והולך לו, כלומר: הוא מוותר על שלו ואינו מקפיד לשלם לחבירו המצערו כמעשהו: מידה כנגד מידה. (השווה רש"י, ר"ה יז.) 41) החכמים המבינים את העולם והחיים לאמיתם. 42) דברים בטלים. 43) יומא כג, א. 44) וכי שילמתי למרעים לי כמעשיהם? אדרבה, חילצתי מצרה את שונאי חנם.

ח. וְכֵן כָּל הַנּוֹטֵר לְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ". כֵּיצַד הִיא הַנִּטִּירָה[45]? רְאוּבֵן שֶׁאָמַר לְשִׁמְעוֹן: הַשְׁכֵּר[46] לִי בַּיִת זֶה, אוֹ הַשְׁאִילֵנִי שׁוֹר זֶה! וְלֹא רָצָה שִׁמְעוֹן. לְיָמִים בָּא שִׁמְעוֹן לִרְאוּבֵן לִשְׁאֹל מִמֶּנּוּ אוֹ לִשְׁכֹּר מִמֶּנּוּ, וְאָמַר לוֹ רְאוּבֵן: הֵא לְךָ, הֲרֵינִי מַשְׁאִילְךָ! וְאֵינִי כְּמוֹתְךָ, לֹא אֲשַׁלֵּם לְךָ כְּמַעֲשֶׂיךָ! - הָעוֹשֶׂה כָּזֶה, עוֹבֵר בְּ"לֹא תִטֹּר"; אֶלָּא יִמְחֶה הַדָּבָר מִלִּבּוֹ וְלֹא יִטְּרֶנּוּ, שֶׁכָּל־זְמַן שֶׁהוּא נוֹטֵר אֶת הַדָּבָר וְזוֹכְרוֹ - שֶׁמָּא יָבֹא לִנְקֹם. לְפִיכָךְ הִקְפִּידָה תּוֹרָה עַל הַנִּטִּירָה, עַד שֶׁיִּמְחֶה הֶעָוֹן מִלִּבּוֹ וְלֹא יִזְכְּרֶנּוּ כְּלָל. וְזוֹ הִיא הַדֵּעָה הַנְּכוֹנָה[47], שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיִּתְקַיֵּם בָּהּ יִשּׁוּב הָאָרֶץ וּמַשָּׂאָם וּמַתָּנָם שֶׁל בְּנֵי־אָדָם זֶה עִם זֶה.

45) יומא כג, א. 46) על־פי דפוס וילנא. והגירסא שברוב הדפוסים: "שכור לי" בלתי נכונה וגם בלתי מובנת. 47) המידה הנכונה של ויתור וסליחה ללא נקימה ונטירה, שבלעדיה אי־אפשר לחיים חברתיים הגונים.

הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה

יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְזֶהוּ פִּרְטָן: א) לִלְמֹד תּוֹרָה. ב) לְכַבֵּד מְלַמְּדֶיהָ וְיוֹדְעֶיהָ. וּבֵאוּר שְׁתֵּי מִצְוֹת אֵלּוּ בְּפְרָקִים אֵלּוּ:

פֶּרֶק רִאשׁוֹן[1]

1) מי הוא החייב ללמוד וללמד; אם מותר ללמד בשכר, לשלש זמן הלימוד.

א. נָשִׁים[2] וַעֲבָדִים[3] וּקְטַנִּים[4] פְּטוּרִים מִתַּלְמוּד תּוֹרָה. אֲבָל קָטָן, אָבִיו חַיָּב לְלַמְּדוֹ[5] תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם". וְאֵין הָאִשָּׁה חַיֶּבֶת לְלַמֵּד אֶת בְּנָהּ; שֶׁכָּל הַחַיָּב לִלְמֹד, חַיָּב לְלַמֵּד[6].

2) שנאמר: ולמדתם אותם את "בניכם" – ולא בנותיכם. והואיל ואחרים אינם מצווים עליהן, פטורות גם הן מללמד את עצמן (קידושין כט:). 3) "אסור לאדם שילמד את עבדו תורה" (כתובות כח.). 4) בכתב־יד אוקספרד, המלה "וקטנים" איננה, וגם בעל "מגדל עוז" אינו גורס אותה. והטעם מובן: שהרי "קטן" שאינו בר דעת פטור מכל המצוות, והוא־הדין מתלמוד תורה. 5) "כשהתינוק מתחיל לדבר – אביו מלמדו תורה" (ספרי, עקב). 6) ומכיון שהאשה פטורה מללמוד כמו שאמרנו למעלה, פטורה היא גם מללמד (קידושין כט:).

ב. כְּשֵׁם שֶׁחַיָּב אָדָם לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כָּךְ הוּא חַיָּב לְלַמֵּד אֶת בֶּן־בְּנוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוֹדַעְתֶּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ". וְלֹא בְנוֹ וּבֶן־בְּנוֹ בִּלְבָד, אֶלָּא מִצְוָה עַל כָּל חָכָם וְחָכָם מִיִּשְׂרָאֵל לְלַמֵּד אֶת הַתַּלְמִידִים, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינָן בָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה[7] לָמְדוּ: 'בָּנֶיךָ' אֵלּוּ תַּלְמִידֶיךָ[8], שֶׁהַתַּלְמִידִים קְרוּיִין בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֵּצְאוּ בְנֵי הַנְּבִיאִים". אִם־כֵּן, לָמָּה נִצְטַוָּה עַל בְּנוֹ וְעַל בֶּן־בְּנוֹ[9]? לְהַקְדִּים בְּנוֹ לְבֶן־בְּנוֹ, וּבֶן־בְּנוֹ לְבֶן חֲבֵרוֹ.

7) "שמועה" היא הלכה מסורה בקבלה, ויש לה אסמכתא בקרא. ראה ביאורנו (הלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ד). 8) 'ספרי', ואתחנן. 9) בצו מיוחד, הלא גם הם בכלל.

ג. וְחַיָּב לִשְׂכֹּר מְלַמֵּד לִבְנוֹ לְלַמְּדוֹ, וְאֵינוֹ חַיָּב[10] לְלַמֵּד בֶּן־חֲבֵרוֹ, אֶלָּא בְּחִנָּם[11]. מִי שֶׁלֹּא לִמְּדוֹ אָבִיו, חַיָּב לְלַמֵּד[12] אֶת עַצְמוֹ כְּשֵׂכִיר[13], שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹתָם". וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּכָל מָקוֹם[14], שֶׁהַתַּלְמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה, מִפְּנֵי שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה, וְאֵין הַמַּעֲשֶׂה מֵבִיא לִידֵי תַּלְמוּד[15].

10) כלומר: בשני דברים נבדל בן־חבירו מבנו ובן־בנו: א) בדין קדימה, ב) בתשלום שכר לימוד. כי ללמד את בן־חבירו נתחייב רק בגופו אבל לא בממונו. ואם הוא גופו, אינו יכול ללמד אותו אינו מחוייב לשכור לו מלמד, מה

שאינו כן בבנו ובבן־בנו. 11) כאן סוף הלכה ב', לפי דפוס מנטובה. וכן הנוסחא גם ב"מעשה רוקח". 12) קידושין כט, ב. 13) כשיבוא לידי בינה והכרה. 14) אחר שלימד אותנו רבינו מן "ולמדתם אותם", שהבן חייב ללמד את עצמו, הוא חוזר ומלמד אותנו ממה שכתוב בסמוך אחריו: "ושמרתם לעשותם", ש"המעשה" הוא תמיד אחר ה"תלמוד", והוא אומר: וכן אתה מוצא בכל מקום ש"התלמוד קודם למעשה", ולאו דווקא כאן מתוך מקרא זה (קידושין מ:). ואחר שכבר גדל וחייב לעשות – חייב הוא ללמוד, ואינו יכול לומר: "כבר גדלתי ונתחייבתי במצוות, לכן אטפל רק במעשה ולא בלימוד" – אלא עליו ללמוד קודם כדי שידע מה לעשות, כמו שאמרו: ולא עם הארץ חסיד ("מרכבת המשנה, בשם רבי חיים ויטל). 15) קידושין מ, ב.

1 **ד. הָיָה הוּא רוֹצֶה לִלְמֹד תּוֹרָה, וְיֵשׁ־לוֹ בֵּן לִלְמֹד**
2 **תּוֹרָה[16] - הוּא קוֹדֵם לִבְנוֹ[17]. וְאִם הָיָה בְּנוֹ בָּנוֹן**
3 **וּמַשְׂכִּיל לְהָבִין מַה שֶּׁיִּלְמַד יוֹתֵר מִמֶּנּוּ - בְּנוֹ קוֹדֵם[18].**
4 **וְאַף־עַל־פִּי שֶׁבְּנוֹ קוֹדֵם, לֹא יִבָּטֵל הוּא[19], שֶׁכְּשֵׁם**
5 **שֶׁמִּצְוָה עָלָיו לְלַמֵּד אֶת בְּנוֹ, כָּךְ הוּא מְצֻוֶּה לְלַמֵּד**
6 **עַצְמוֹ.**

16) ואחד מהם צריך לדאוג למזונות ולפרנסת שניהם. 17) שם, כט, ב. 18) "אם בנו זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו – בנו קודמו" (שם). 19) וחייב הוא לקבוע עתים לתורה בשעת הפנאי.

7 **ה. לְעוֹלָם[20] יִלְמַד אָדָם תּוֹרָה וְאַחַר־כָּךְ יִשָּׂא אִשָּׁה,**
8 **שֶׁאִם נָשָׂא אִשָּׁה תְּחִלָּה, אֵין דַּעְתּוֹ כְּנוּיָה לִלְמֹד. וְאִם**
9 **הָיָה יִצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, עַד שֶׁנִּמְצָא שֶׁאֵין לִבּוֹ כָּנוּי**
10 **- יִשָּׂא וְאַחַר־כָּךְ יִלְמַד תּוֹרָה[21].**

20) שם, ואפילו כשהוא למעלה משמונה־עשרה שנה ("מרכבת המשנה" בשם רבי חיים ויטל). 21) קידושין, שם.

11 **ו. מֵאֵימָתַי אָבִיו חַיָּב לְלַמְּדוֹ תּוֹרָה? מִשֶּׁיַּתְחִיל**
12 **לְדַבֵּר, מְלַמְּדוֹ: "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה" וּ"שְׁמַע**
13 **יִשְׂרָאֵל"[22], וְאַחַר־כָּךְ מְלַמְּדוֹ מְעַט מְעַט, פְּסוּקִים**
14 **פְּסוּקִים, עַד שֶׁיִּהְיֶה בֶּן שֵׁשׁ אוֹ בֶּן שֶׁבַע, הַכֹּל לְפִי**
15 **בֵּרְיוֹ[23], וּמוֹלִיכוֹ אֵצֶל מְלַמֵּד הַתִּינוֹקוֹת[24].**

22) כנוסח אוקספורד. ובשאר הדפוסים: ו"שמע ישראל". ומקור הלכה זו (ספרי, עקב: סוכה מב.). 23) לפי בריאות גופו והתפתחות שכלו: הבריא כשהוא בן־שש, והחלש – בן־שבע (ב"ב כא.). ומה שאמרו (אבות פ"ה, כא): בן־חמש למקרא - הכוונה למה שהאב מלמדו בביתו. 24) בבא־בתרא כא, א.

16 **ז. הָיָה מִנְהַג[25] הַמְּדִינָה לִקַּח מְלַמֵּד הַתִּינוֹקוֹת שָׂכָר,**
17 **נוֹתֵן לוֹ שְׂכָרוֹ. וְחַיָּב לְלַמְּדוֹ בְּשָׂכָר, עַד שֶׁיִּקְרָא תּוֹרָה**
18 **שֶׁבִּכְתָב כֻּלָּהּ[26]. מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְלַמֵּד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב**
19 **בְּשָׂכָר, מֻתָּר לְלַמֵּד בְּשָׂכָר[27]; אֲבָל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה,**
20 **אָסוּר לְלַמְּדָהּ בְּשָׂכָר, שֶׁנֶּאֱמַר: "רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם**
21 **חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' וְגוֹ'" - מָה אֲנִי**
22 **בְּחִנָּם לִמַּדְתִּי, אַף אַתֶּם לְמַדְתֶּם בְּחִנָּם מִמֶּנִּי; וְכֵן**
23 **כְּשֶׁתְּלַמְּדוּ לַדּוֹרוֹת, לַמְּדוּ בְּחִנָּם, כְּמוֹ שֶׁלְּמַדְתֶּם**
24 **מִמֶּנִּי[28]. לֹא מָצָא מִי שֶׁיְּלַמְּדוֹ בְּחִנָּם, יִלְמַד[29]**
25 **בְּשָׂכָר[30], שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱמֶת קְנֵה"; יָכוֹל יִלְמַד לַאֲחֵרִים**
26 **בְּשָׂכָר[31]? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְאַל תִּמְכֹּר", הָא לָמַדְתָּ,**
27 **שֶׁאָסוּר לוֹ לְלַמֵּד בְּשָׂכָר, אַף־עַל־פִּי שֶׁלִּמְּדוֹ רַבּוֹ**
28 **בְּשָׂכָר[32].**

25) מן הדין, מותר ליקח שכר לימוד בעד תורה שבכתב, אלא היו מקומות שהחמירו על עצמם שלא ליקח שכר גם בעד לימוד זה, לפיכך מדגיש רבינו ואומר: "היה מנהג המדינה", לפי שתלוי במנהג המקום. 26) גם נביאים וכתובים בכלל. 27) נדרים לז, א. והטעם: לפי ששכר זה שמקבלים בעד תורה שבכתב, אינו שכר לימוד אלא שכר שימור, באשר ילדים שבגיל המקרא זקוקים לשמירה. מה־שאין־כן ילדים בגיל המשנה, תורה שבעל־פה, שכבר גדלו ואינם זקוקים שוב לשמירת רבם המלמדם. 28) שם. ומה שנוהגים עכשיו לקבל שכר לימוד גם על תורה שבעל־פה, מפני שאינו אלא "שכר בטלה", שהרב המלמד התבטל משאר מלאכות שיתפרנס מהן, והתמסר למלאכת הוראה. 29) כנוסח אוקספורד ומנטובה. ונוסח רוב הדפוסים: "ילמדו", ודחוק הוא. 30) בכורות כט, א. 31) שיאמר: כשם שלמדתי בשכר, כך אלמד בשכר. 32) שם. וראוי להעיר בזה: אף־על־פי שכתב רבינו, שאין האב חייב ללמד את בנו בשכר אלא תורה שבכתב בלבד, במה דברים אמורים? כשמצבו הכספי דחוק. אבל כשאפשר לו, חייב ללמדו בשכר גם משנה, תלמוד, הלכות ואגדות (הגהות מיימוניות. ושו"ע יו"ד סי' רמה, סעיף ו).

29 **ח. כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב[33] בְּתַלְמוּד תּוֹרָה - בֵּין עָנִי**
30 **בֵּין עָשִׁיר, בֵּין שָׁלֵם בְּגוּפוֹ בֵּין בַּעַל יִסּוּרִין[34], בֵּין**
31 **בָּחוּר בֵּין שֶׁהָיָה זָקֵן גָּדוֹל שֶׁתָּשַׁשׁ[35] כֹּחוֹ; אֲפִלּוּ הָיָה**
32 **עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה וּמְחַזֵּר עַל הַפְּתָחִים,**
33 **וַאֲפִלּוּ בַּעַל אִשָּׁה וּבָנִים[36] - חַיָּב לִקְבֹּעַ לוֹ זְמַן**
34 **לְתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה[37], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָגִיתָ בּוֹ**
35 **יוֹמָם וָלַיְלָה".**

33) יומא לה, ב. 34) שסובל מפגעי הזמן: או ידוע חולי, כמאמרם ז"ל: "חש בכל גופו – יעסוק בתורה" (עירובין נד.). 35) לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית־המדרש וכו' (שבת פג:). 36) ש"רחיים בצוארו", שנאמר: שחורות כעורב (שיר־השירים ה, י), ואמרו חז"ל: במי אתה מוצא דברי תורה? – במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ובני־ביתו כעורב (עירובין כב.). 37) מנחות צט, ב.

36 **ט. גְּדוֹלֵי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל, הָיוּ מֵהֶן חוֹטְבֵי עֵצִים[38],**
37 **וּמֵהֶן שׁוֹאֲבֵי[39] מַיִם, וּמֵהֶן סוּמִים[40], וְאַף־עַל־פִּי־כֵן**
38 **הָיוּ עוֹסְקִין בְּתַלְמוּד תּוֹרָה בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְהֵם מִכְּלַל**
39 **מַעְתִּיקֵי הַשְּׁמוּעָה[41] אִישׁ מִפִּי אִישׁ מִפִּי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ.**

38) הכסף־משנה מפרש כאן: כגון הלל, ומציין מקורו (יומא

לה): אולם לא נזכר שם שהלל היה חוטב עצים. גם רבינו ז"ל עצמו בפירוש המשנה (אבות פ"ד, ה) כותב: "וכבר ידעת שהלל היה חוטב עצים" וכו', אבל לא גילה את המקור של ידיעה זו. אכן באבות דרבי נתן (פרק ו) יסופר – לא על הלל, אלא על רבי עקיבא – שבכל יום היה מביא חבילה של עצים, חציה היה מוכר וכו'. 39) כגון רב הונא (כתובות קה.). 40) רב יוסף ורב ששת (פסחים קטז:). 41) בעלי המסורת שקיבלו את התורה שבעל־פה, ומסרוה לדורות הבאים. "מעתיקי השמועה", כמו: מקבלי השמועה (ר' שמואל אבן־תיבון בפירוש המילים). ואמנם כל אלה שמנינו כאן, היו בעלי קבלה: רבן יוחנן בן־זכאי קיבל מהלל, רבה ורב יוסף קיבלו מרב הונא, אביי ורבא קיבלו מרב יוסף.

1 **י. עַד אֵימָתַי חַיָּב לִלְמֹד תּוֹרָה? עַד יוֹם מוֹתוֹ[42],**
2 **שֶׁנֶּאֱמַר: "וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ". וְכָל־זְמַן**
3 **שֶׁלֹּא יַעֲסֹק בְּלִמּוּד, הוּא שׁוֹכֵחַ[43].**

42) שבת פג, ב. 43) אבות דרבי נתן, פ' כד. וכך אמרו (חגיגה טו.): "דברי תורה קשה לקנותם ככלי זהב ונוח לאבדם ככלי זכוכית".

4 **יא. וְחַיָּב לְשַׁלֵּשׁ אֶת זְמַן[44] לִמּוּדָתוֹ: שְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה**
5 **שֶׁבִּכְתָב, וּשְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה, וּשְׁלִישׁ - יָבִין**
6 **וְיַשְׂכִּיל אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ, וְיוֹצִיא דָּבָר מִדָּבָר,**
7 **וִידַמֶּה דָּבָר לְדָבָר, וְיָבִין בַּמִּדּוֹת[45] שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת**
8 **בָּהֶן, עַד שֶׁיֵּדַע הֵיאַךְ הוּא עִקַּר הַמִּדּוֹת, וְהֵיאַךְ יוֹצִיא**
9 **הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר, וְכַיּוֹצֵא בָהֶן מִדְּבָרִים שֶׁלָּמַד מִפִּי**
10 **הַשְּׁמוּעָה; וְעִנְיָן זֶה הוּא הַנִּקְרָא גְּמָרָא[46].**

44) בכל יום, כמבואר בסמוך הלכה יב. ולא כדעת רש"י המפרש (קידושין ל.): "לשלש לימודו" – לחלק אותו לימי השבוע: שני ימים למקרא, שני ימים למשנה, ושני ימים לגמרא. ור"ת פירוש (שם, ב'תוספות'): שאנו סומכים על אמרם (סנהדרין כד.): בבל – "בלולה במקרא, במשנה ובגמרא": ובלימוד ש"ס בבלי אנו יוצאים ידי חובתנו. 45) הם כללי ההגיון התלמודי: י"ג מידות דרבי ישמעאל, ול"ב מידות דרבי יוסי הגלילי. 46) נוסח אוקספורד. וברוב הדפוסים: גמרא.

11 **יב. כֵּיצַד? הָיָה בַּעַל אֻמָּנוּת, וְהָיָה עוֹסֵק בִּמְלַאכְתּוֹ**
12 **שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת בַּיּוֹם, וּבַתּוֹרָה תֵּשַׁע - אוֹתָן הַתֵּשַׁע, קוֹרֵא**
13 **בְּשָׁלֹשׁ מֵהֶן בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, וּבְשָׁלֹשׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל־**
14 **פֶּה, וּבְשָׁלֹשׁ[47] אֲחֵרוֹת מִתְבּוֹנֵן בְּדַעְתּוֹ לְהָבִין דָּבָר**
15 **מִדָּבָר[48]. וְדִבְרֵי קַבָּלָה[49] - בִּכְלַל תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הֵן,**
16 **וּפֵרוּשָׁן - בִּכְלַל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה; וְהָעִנְיָנִים**
17 **הַנִּקְרָאִים 'פַּרְדֵּס'[50] - בִּכְלַל הַגְּמָרָא הֵן. בַּמֶּה דְּבָרִים**
18 **אֲמוּרִים[51]? בְּתְחִלַּת תַּלְמוּדוֹ שֶׁל אָדָם; אֲבָל כְּשֶׁגִּדֵּיל**
19 **בַּחָכְמָה, וְלֹא יְהֵא צָרִיךְ, לֹא לִלְמֹד תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב,**
20 **וְלֹא לַעֲסֹק תָּמִיד בַּתּוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה - יִקְרָא בְּעִתִּים[52]**
21 **מְזֻמָּנִים תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וְדִבְרֵי הַשְּׁמוּעָה[53], כְּדֵי שֶׁלֹּא**
22 **יִשְׁכַּח דָּבָר מִדִּבְרֵי דִּינֵי־תּוֹרָה, וְיִפְּנֶה כָּל יָמָיו**
23 **לַגְּמָרָא[54] בִּלְבַד, לְפִי רֹחַב שֶׁיֵּשׁ בְּלִבּוֹ וְיִשּׁוּב דַּעְתּוֹ.**

47) כנוסח אוקספורד: וברוב הדפוסים: "שלש אחרות". 48) זהו עיקר לימוד הגמרא. 49) נביאים וכתובים (קידושין מט.). 50) חכמה אלהית ותורת הטבע, כמבואר למעלה (הל' יסודי התורה פ"ד, הל' יג). 51) שצריכים לשלש זמן הלימוד. 52) שעות מסוימות: מזמן לזמן. 53) תורה שבעל־פה, משנה ותוספתא וכיו"ב. 54) מפני שהוא מכיל מכל הלימודים וכוללם יחד.

24 **יג. אִשָּׁה שֶׁלָּמְדָה תּוֹרָה, יֶשׁ־לָהּ שָׂכָר, אֲבָל אֵינוֹ**
25 **כִּשְׂכַר הָאִישׁ, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא נִצְטַוִּית[55]; וְכָל הָעוֹשֶׂה**
26 **דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ, אֵין שְׂכָרוֹ כִּשְׂכַר**
27 **הַמְּצֻוֶּה שֶׁעָשָׂה, אֶלָּא פָּחוֹת מִמֶּנּוּ[56]. וְאַף־עַל־פִּי**
28 **שֶׁיֵּשׁ־לָהּ שָׂכָר - צִוּוּ חֲכָמִים[57], שֶׁלֹּא יְלַמֵּד אָדָם אֶת**
29 **בִּתּוֹ תּוֹרָה, מִפְּנֵי שֶׁרֹּב הַנָּשִׁים אֵין דַּעְתָּן מְכֻוֶּנֶת**
30 **לְהִתְלַמֵּד[58], אֶלָּא הֵן מוֹצִיאוֹת דִּבְרֵי־תּוֹרָה לְדִבְרֵי**
31 **הֲבַאי, לְפִי עֲנִיּוּת דַּעְתָּן. אָמְרוּ חֲכָמִים[59]: "כָּל**
32 **הַמְלַמֵּד אֶת בִּתּוֹ תּוֹרָה, כְּאִלּוּ לִמְּדָהּ תִּפְלוּת"[60]. בַּמֶּה**
33 **דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּתוֹרָה שֶׁבְּעַל־פֶּה, אֲבָל תּוֹרָה**
34 **שֶׁבִּכְתָב, לֹא יְלַמֵּד אוֹתָהּ לְכַתְּחִלָּה; וְאִם לִמְּדָהּ, אֵינוֹ**
35 **כְּמְלַמְּדָהּ תִּפְלוּת[61].**

55) נצטוותה. על־דרך ועשת את התבואה (ויקרא כה, כא). 56) קידושין לא, א. שהמצווה דואג ומצטער שמא לא יקיים חובתו כהלכה. לא כן מי שאינו מצווה, ולפום צערא – אגרא. 57) סוטה כ, א. 58) אין דעתן מסוגלת לרדת לסוף דעתם של עניני תורה ולהבינם לאמיתם, והן מבארות אותם לפי רוחן. 59) סוטה כא, ב. 60) דברים בטלים וחסרי טעם, מלשון: היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו, ו). רבינו פוסק כרבי אליעזר: אבל דעתו של בן עזאי היא, שחייב אדם ללמד את בתו תורה. 61) נדרים לה, ב: "אבל מלמד הוא את בניו ובנותיו (של המודר הנאה) מקרא" – הרי שהמלמד את האשה תורה שבכתב, אינו כמלמדה תפלות (הגר"א, יו"ד סי' רמו, ס"ק כה).

יום שני כ"ח תמוז ה'תש"פ

פֶּרֶק שֵׁנִי[1]

1) הושבת מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר; מתי ייבטלו התינוקות מלימודם; מספר התלמידים אצל מלמד אחד.

36 **א. מוֹשִׁיבִין[2] מְלַמְּדֵי תִינוֹקוֹת בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה,**
37 **וּבְכָל פֶּלֶךְ[3] וָפֶלֶךְ, וּבְכָל עִיר וָעִיר. וְכָל עִיר שֶׁאֵין בָּהּ**
38 **תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן, מַחֲרִימִין[4] אֶת אַנְשֵׁי הָעִיר, עַד**
39 **שֶׁמּוֹשִׁיבִין מְלַמְּדֵי תִינוֹקוֹת; וְאִם לֹא הוֹשִׁיבוּ -**
40 **מַחֲרִימִין[5] אֶת הָעִיר; שֶׁאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, אֶלָּא**
41 **בַּהֲבֶל[6] פִּיהֶם שֶׁל תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן.**

2) (בבא בתרא כא.) "התקין יהושע בן־גמלא (שהיה כהן גדול בימי בית שני) שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות" וכו'.

3) גליל. חלק של מדינה, כמו: שר פלך המצפה (נחמיה ג, טו). חמש או שש עיירות מקובצות במקום אחד נקראות: פלך ("הערוך"). 4) (שבת קיט:). מחרימין - לשון חרם ונידוי: שלא להיכנס לתוך העיר. ושלא לבוא בברית עם תושביה וכיוצא באלו. 5) בנוסח אוקספורד, מחריבים. 6) בזכות האד היוצא מפיהם בשעה שהם לומדים תורה. "שאינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא" (שם).

1 **ב. מַכְנִיסִין אֶת הַתִּינוֹקוֹת לְהִתְלַמֵּד, כְּבֶן שֵׁשׁ כְּבֶן**
2 **שֶׁבַע, לְפִי כֹּחַ הַבֵּן וּבִנְיַן גּוּפוֹ[7]. וּפָחוֹת מִבֶּן שֵׁשׁ,**
3 **אֵין מַכְנִיסִין אוֹתוֹ[8]. וּמַכֶּה אוֹתָן הַמְלַמֵּד לְהַטִּיל**
4 **עֲלֵיהֶם אֵימָה[9]; וְאֵינוֹ מַכֶּה אוֹתָם מַכַּת אוֹיֵב, מַכַּת**
5 **אַכְזָרִי. לְפִיכָךְ לֹא יַכֶּה אוֹתָם בְּשׁוֹטִים וְלֹא**
6 **בְּמַקְלוֹת[10], אֶלָּא בִּרְצוּעָה קְטַנָּה[11]. וְיוֹשֵׁב וּמְלַמְּדָן**
7 **כָּל הַיּוֹם כֻּלּוֹ וּמִקְצָת מִן הַלַּיְלָה[12], כְּדֵי לְחַנְּכָן לִלְמֹד**
8 **בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. וְלֹא יִבָּטְלוּ הַתִּינוֹקוֹת כְּלָל, חוּץ**
9 **מֵעַרְבֵי שַׁבָּתוֹת וְיָמִים טוֹבִים בְּסוֹף[13] הַיָּמִים, וּבְיָמִים**
10 **טוֹבִים[14]. אֲבָל בְּשַׁבָּת, אֵין קוֹרִין בַּתְּחִלָּה[15], אֲבָל**
11 **שׁוֹנִין בָּרִאשׁוֹן[16]. וְאֵין מְבַטְּלִין הַתִּינוֹקוֹת, וַאֲפִלּוּ**
12 **לְבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ[17].**

7) (בבא בתרא כא.), כמבואר למעלה (פרק א, הלכה ו). 8) (שם; כתובות נ.) ומה שאמרו (אבות פרק ה, כא): "בן־חמש למקרא" - היינו בילד בריא גמור ומפותח בדעת; או שכוונתם לאותם הפסוקים שאביו מלמדו מעט ומגלגל עימו עוד בטרם שהגיע לגיל הלימוד (הגהות מיימוניות). 9) (שם) למען ישמעו בקולו ויטו אוזן קשבת ללימודים. 10) שיש בזה משום אכזריות וגם סכנה. 11) שיכהו מכה קלה שלא ייזוק. 12) (תענית לא.): "מכאן ואילך (מחמישה־עשר באב שהימים הולכים וקצרים והלילות נעשים ארוכים) דמוסיף - יוסיף" (מי שיוסיף את הלילות על הימים לעסוק בתורה, יוסיף חיים על חייו). וכן במדרש־רבה (שמות, פרשה מז) על הפסוק: ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה (שמות לד, כח) אמרו: לכך התקינו שיהיו הַמַּשְׁנִים (המלמדים משנה לתלמידים) יושבים בבוקר ובערב, לקיים מה שנאמר: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח). 13) מאחר חצות היום (סוכה כח.). אמרו על רבן יוחנן בן־זכאי, שמימיו לא אמר: הגיעה עת לעמוד מבית־המדרש חוץ מערבי שבתות וימים טובים (כגירסת רבינו חננאל). 14) שיתענגו וישמחו שמחת יום־טוב, כמו שאמרו: חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל (פסחים קט.). 15) מה שלא קראו עוד מימיהם, שטורח הוא להם ומצער אותם (נדרים לז.). 16) אבל חוזרים על מה שקראו כבר פעם קודם השבת, ואפילו חזרה ראשונה (שם). 17) (שבת קיט:).

13 **ג. מְלַמֵּד הַתִּינוֹקוֹת, שֶׁהוּא מַנִּיחַ הַתִּינוֹקוֹת[18] וְיוֹצֵא,**
14 **אוֹ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה מְלָאכָה אַחֶרֶת עִמָּהֶן[19], אוֹ שֶׁהוּא**
15 **מִתְרַשֵּׁל בְּלִמּוּדָן[20] - הֲרֵי זֶה בִּכְלַל "אָרוּר עֹשֵׂה**
16 **מְלֶאכֶת ה' רְמִיָּה"[21]. לְפִיכָךְ אֵין רָאוּי לְהוֹשִׁיב**
17 **מְלַמֵּד, אֶלָּא בַּעַל יִרְאָה[22], מָהִיר לִקְרוֹת[23] וּלְדַקְדֵּק[24].**

18) בשעת לימודם (בבא בתרא ח:). 19) בשעה שהוא מלמד אותם עוסק הוא גם במלאכה אחרת ואין עיניו וליבו פנויים ונתונים כליל לתלמידים. וכמו שאמרו בתוספתא (בבא מציעא, פרק ד): המושיב את חבירו בחנות למחצית שכר - אם היה אומן אל יעשה מלאכתו, לפי שאין עיניו על החנות, וכל שכן במלאכת שמים. ויש מפרשים: כשהוא עושה מלאכה בביתו אפילו אחרי לימודו עם התלמידים. המלאכה מחלישה אז כוחותיו ואינו יכול אחר כך למלא חובתו כלפי התלמידים. וכמו שאמרו (ירושלמי, דמאי פרק ז, הלכה ג): לא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום, מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעל הבית. רבי יוחנן מצא פעם מלמד תינוקות בשעת לימודו כשהוא חלש, אמר לו: מה זה? אמר לו: צם אני. אמר לו: אסור לך, ומה, אם מלאכתו של בשר ודם אסור - מלאכתו של הקדוש־ברוך־הוא לא כל שכן! 20) ואינו משתדל להסבירם שיבינו כל דבר לאשורו ולא ישתבשו. 21) (בבא בתרא כא:). מסופר שם: דוד שאל את יואב למה הרג באדום רק את הזכרים ולא גם את הנקבות, ככתוב: כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מלכים־א יא, טז). ענה יואב: מפני שכתוב בתורה: מָחֹה תמחה זֶכֶר עמלק (דברים כה, יט). תמה דוד ושאל: הלא זֶכֶר כתוב? רצה יואב להרוג את רבו כי לא דיקדק עימו בלימודו ובאשמתו נשתבש, וקרא עליו: "ארור עושה מלאכת ה' רמייה"! 22) שיש בו יראת שמים ויראת חטא. 23) מרבה בקריאה עמהם. 24) מדייק ומקפיד שיבינו כל דבר על בוריו.

18 **ד. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ אִשָּׁה, לֹא יְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת[25], מִפְּנֵי**
19 **אִמּוֹתֵיהֶם, הַבָּאוֹת אֵצֶל בְּנֵיהֶם. וְכָל[26] אִשָּׁה לֹא**
20 **תְּלַמֵּד תִּינוֹקוֹת[27], מִפְּנֵי אֲבוֹתֵיהֶם, שֶׁהֵם בָּאִים אֵצֶל**
21 **הַבָּנִים.**

25) (קידושין פב.) במעונו הפרטי ההלכה מדברת. 26) בנוסחת אוקספורד "וכן". 27) במעונה הפרטי.

22 **ה. עֶשְׂרִים־וַחֲמִשָּׁה תִּינוֹקוֹת לְמֵדִים אֵצֶל מְלַמֵּד**
23 **אֶחָד. הָיוּ יוֹתֵר עַל עֶשְׂרִים־וַחֲמִשָּׁה, עַד אַרְבָּעִים -**
24 **מוֹשִׁיבִין עִמּוֹ אַחֵר לְסַיְּעוֹ[28] בְּלִמּוּדָם; הָיוּ יוֹתֵר עַל**
25 **אַרְבָּעִים[29] - מַעֲמִידִין לָהֶם שְׁנֵי מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת.**

28) להיות לו לעזר בעבודתו. ועוזר זה נקרא בתלמוד: "ריש דוכנא", ראש הספסל שעליו יושבים התלמידים. ותפקידו לפי רש"י: שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו בפי התינוקות (בבא בתרא כא.). 29) ולדעת הרא"ש: עד ארבעים מספיק מלמד אחד בלי סיוע; מארבעים עד חמישים מושיבים אחר לסיוע, וכשהם חמישים - מושיבים להם שניים (הגהות מיימוניות).

26 **ו. מוֹלִיכִין אֶת הַקָּטָן מִמְּלַמֵּד לְמְלַמֵּד אַחֵר, שֶׁהוּא**
27 **מָהִיר[30] מִמֶּנּוּ, בֵּין בְּמִקְרָא בֵּין בְּדִקְדּוּק. בַּמֶּה דְּבָרִים**
28 **אֲמוּרִים? כְּשֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם בְּעִיר אַחַת, וְלֹא הָיָה הַנָּהָר**
29 **מַפְסִיק בֵּינֵיהֶם; אֲבָל מֵעִיר לְעִיר, אוֹ מִצַּד הַנָּהָר**

לְצִדּוֹ אֲפִלּוּ בְּאוֹתָהּ הָעִיר - אֵין מוֹלִיכִין אֶת הַקָּטָן, אֶלָּא־אִם־כֵּן הָיָה בִּנְיָן בָּרִיא[31] עַל־גַּבֵּי הַנָּהָר, בִּנְיָן שֶׁאֵינוֹ רָאוּי[32] לִפֹּל בִּמְהֵרָה.

30) (בבא בתרא, שם). שהוא מחונן בכישרונות הוראה יותר מן הראשון בשני המקצועות. 31) גשר רחב וחזק. 32) רעוע ועלול לנפול. פן יקראנו אסון.

ז. אֶחָד מִבְּנֵי מָבוֹי[33] שֶׁבִּקֵּשׁ לְהֵעָשׂוֹת מְלַמֵּד, אֲפִלּוּ אֶחָד מִבְּנֵי הֶחָצֵר - אֵין יְכוֹלִין שֶׁכֻּנָּיו לִמְחוֹת בְּיָדוֹ[34]. וְכֵן מְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת, שֶׁבָּא חֲבֵרוֹ וּפָתַח בַּיִת לְלַמֵּד תִּינוֹקוֹת בְּצִדּוֹ, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ תִּינוֹקוֹת אֲחֵרִים לוֹ, אוֹ כְּדֵי שֶׁיָּבוֹאוּ מִתִּינוֹקוֹת שֶׁל זֶה אֵצֶל זֶה - אֵינוֹ יָכוֹל לִמְחוֹת בְּיָדוֹ[35], שֶׁנֶּאֱמַר: "ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר"[36].

33) מלשון: מבוא העיר (שופטים א, כד). רחוב צדדי הפתוח לרשות הרבים והרבה חצרות פתוחות לתוכו. 34) ולומר: כי קול התינוקות מפריע מנוחת דיורי החצר. 35) בטענה של הסגת גבול. 36) ועל ידי ההתחרות שביניהם תרבה הדעת של התלמידים, כי "קנאת סופרים תרבה חכמה". אבל באומנות אחרת אסור לאחד לרדת לאומנות חבירו ולהפוך בחררתו (שם).

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי[1]

1) שתלמוד תורה שקול כנגד כל המצוות; כיצד יתנהג מי שרוצה ללמוד תורה ולזכות בכיתרה.

א. בִּשְׁלֹשָׁה כְתָרִים[2] נִכְתְּרוּ יִשְׂרָאֵל: כֶּתֶר תּוֹרָה, וְכֶתֶר כְּהֻנָּה, וְכֶתֶר מַלְכוּת. כֶּתֶר כְּהֻנָּה - זָכָה בוֹ אַהֲרֹן, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיְתָה לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם". כֶּתֶר מַלְכוּת - זָכָה בוֹ דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר: "זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי". כֶּתֶר תּוֹרָה - הֲרֵי מֻנָּח וְעוֹמֵד וּמוּכָן לְכָל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב" - כָּל מִי שֶׁיִּרְצֶה, יָבוֹא וְיִטֹּל. שֶׁמָּא תֹּאמַר, שֶׁאוֹתָם הַכְּתָרִים גְּדוֹלִים מִכֶּתֶר תּוֹרָה - הֲרֵי הוּא אוֹמֵר: "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ[3] וְרוֹזְנִים יְחוֹקְקוּ צֶדֶק, בִּי שָׂרִים יָשָׂרוּ"; הָא לָמַדְתָּ, שֶׁכֶּתֶר תּוֹרָה גָּדוֹל מִשְּׁנֵיהֶם[4].

2) (אבדר"נ פ' מא; יומא עב:) ושם בנוסח אחר: "שלשה זרים הם: של מזבח, ושל ארון, ושל שלחן. של מזבח - זכה אהרן ונטלו; של שלחן וסמל המלכות) - זכה דוד ונטלו; של ארון (סמל כתר־תורה) - עדיין מונח הוא; כל הרוצה ליקח - יבוא ויקח". 3) התורה אומרת מקרא זה: וגדול הממליך מן המלך (רש"י, שם). 4) וכן הובא בילקוט משלי ח' מאמר ה"ספרי": "כל עצמם של שני כתרים הללו: כתר־כהונה וכתר־מלכות, אינם אלא מכוחה של תורה".

ב. אָמְרוּ חֲכָמִים: מַמְזֵר תַּלְמִיד־חָכָם קוֹדֵם[5] לְכֹהֵן גָּדוֹל עַם־הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יִקָּרָה הִיא מִפְּנִינִים" - מִכֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּכְנָס לִפְנֵי וְלִפְנִים[6].

5) להחיותו, לפדותו וכיו"ב (הוריות יג.; ירוש', שם פ"ג, ה"ה). 6) לקודש הקדשים ביום"כ. מדרש זה מיוסד על הכתיב: "מפנינים" (אור שמח).

ג. אֵין לְךָ מִצְוָה בְּכָל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן, שֶׁהִיא שְׁקוּלָה[7] כְּנֶגֶד תַּלְמוּד תּוֹרָה, אֶלָּא תַּלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן[8], שֶׁהַתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה[9]; לְפִיכָךְ הַתַּלְמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה בְּכָל מָקוֹם[10].

7) שתוכל להשתוות. 8) (פאה פ"א, מ"א). 9) (קידושין מ:). 10) ואם בא אחד להימלך אם ילמד תחילה או יעסוק במעשה, אומרים לו: למד תחילה - לפי שאין עם־הארץ חסיד (תוספות, שם).

ד. הָיָה לְפָנָיו עֲשִׂיַּת מִצְוָה וְתַלְמוּד תּוֹרָה - אִם אֶפְשָׁר לַמִּצְוָה לְהֵעָשׂוֹת עַל־יְדֵי אֲחֵרִים, לֹא יַפְסִיק תַּלְמוּדוֹ[11]; וְאִם לָאו[12] - יַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה וְיַחֲזֹר לְתַלְמוּדוֹ.

11) יסופר על ר' אבהו מן קסרין ששלח את בנו ללמוד תורה בטבריה. באו ואמרו לו: בנך גומל חסדים הוא, מטפל הוא במתים ועוסק בקבורתם. שלח לו אביו: המבלי אין קברים בקסרין שלחתיך לטבריה? כבר נמנו וגמרו, שהתלמוד קודם למעשה! (ירושלמי, פסחים פ"ג, ה"ז). 12) כגון קבורת מת מצוה - יעשה ואחר כך ילמד (שם; מ"ק ט:).

ה. תְּחִלַּת דִּינוֹ שֶׁל אָדָם, אֵינוֹ נִדּוֹן אֶלָּא עַל הַתַּלְמוּד[13], וְאַחַר־כָּךְ עַל שְׁאָר מַעֲשָׂיו. לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים[14]: לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה, בֵּין לִשְׁמָהּ[15], בֵּין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ[16], שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ[17].

13) לעתיד לבוא תובעים אותו לדין ונפרעים ממנו קודם כל על עוון ביטול תורה (קידושין מ:). 14) (פסחים נ:). 15) לשם התורה גופא, בתור תכלית לעצמה. 16) בתור אמצעי לשם תכלית אחרת, כגון שיקראוהו: "רבי" וכיו"ב. 17) אבל מי שלומד על מנת לקנטר ולקפח אחרים בתורתו - נוח לו שלא נברא (ברכות יז.).

ו. מִי שֶׁנִּשָּׂאוֹ לִבּוֹ לְקַיֵּם מִצְוָה[18] זוֹ כָּרָאוּי וְלִהְיוֹת מֻכְתָּר בְּכֶתֶר־תּוֹרָה - לֹא יַסִּיחַ דַּעְתּוֹ[19] לְדְבָרִים אֲחֵרִים, וְלֹא יָשִׂים עַל לִבּוֹ שֶׁיִּקְנֶה תּוֹרָה עִם הָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד כְּאֶחָת[20]. כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה[21]: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל, וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן, וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה - וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. וְלֹא עָלֶיךָ הַדָּבָר לִגְמֹר[22], וְלֹא אַתָּה בֶּן־חוֹרִין לְבָטֵל מִמְּנָּהּ. וְאִם הִרְבֵּיתָ תּוֹרָה, הִרְבֵּיתָ שָׂכָר, וְהַשָּׂכָר לְפִי הַצַּעַר[23].

18) של לימוד התורה. 19) מלימוד התורה והתעסקות בה. 20) (עירובין נה.): "לא תימצא בסחרנים ולא בתגרים". 21) (אבות פ"ו, ד). רק מי שמסתפק במועט ואינו רודף אחרי מותרות וחיי רווחה - זוכה לכתר תורה. 22) (שם

פ"ב. טז). כי "לא שכרך הקב"ה לגמור את כולה כדי שתפסיד שכרך אם לא תגמרנה (ברטנורא); העיקר הוא שלא תיבטל ממנה. 23) לפום צערא - אגרא (שם פ"ה, כג).

ז. שֶׁמָּא תֹּאמַר: עַד שֶׁאֶקְבֹּץ מָמוֹן אֶחֱזֹר וְאֶקְרָא[24]! עַד שֶׁאֶקְנֶה מַה שֶּׁאֲנִי צָרִיךְ וְאִפָּנֶה מֵעֲסָקַי, וְאֶחֱזֹר וְאֶקְרָא! - אִם תַּעֲלֶה מַחֲשָׁבָה זוֹ עַל לִבְּךָ, אֵין אַתָּה זוֹכֶה לְכִתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה לְעוֹלָם[25]; אֶלָּא עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קֶבַע[26] וּמְלַאכְתְּךָ עֲרַאי, וְלֹא תֹּאמַר: לִכְשֶׁאֶפָּנֶה אֶשְׁנֶה! שֶׁמָּא לֹא תִפָּנֶה[27].

24) לעת עתה איבטל ממנה כדי שאקיימנה אחר כך מעושר. 25) שאם בטלת ממנה לא בנקל תחזור אליה, כי לקיבוץ ממון ורכישת קנינים אין גבולות. 26) בכל העתים ובכל המצבים. 27) (שם פ"ב, ד).

ח. כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא", "וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא"; "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" - לֹא בְּגַסֵּי הָרוּחַ הִיא מְצוּיָה, וְלֹא בִּמְהַלְּכֵי מֵעֵבֶר לַיָּם[28] הִיא. לְפִיכָךְ אָמְרוּ חֲכָמִים[29]: לֹא כָּל הַמַּרְבֶּה בִּסְחוֹרָה מַחְכִּים, וְצִוּוּ חֲכָמִים[30]: הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק[31], וַעֲסֹק בַּתּוֹרָה.

28) בתגרים היורדים באניות סוחר (עירובין נה.). 29) (שם פ"ב, ה). 30) (שם פ"ד, י). 31) בדרך ארץ ובמשא ומתן.

ט. דִּבְרֵי־תוֹרָה נִמְשָׁלוּ כְּמַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם", לוֹמַר לָךְ: מַה מַּיִם אֵינָם מִתְכַּנְּסִין בִּמְקוֹם מִדְרוֹן[32], אֶלָּא נִזְחָלִין מֵעָלָיו וּמִתְקַבְּצִים בִּמְקוֹם אֶשְׁבּוֹרֶן[33]; כָּךְ דִּבְרֵי־תוֹרָה אֵינָם נִמְצָאִים בְּגַסֵּי־הָרוּחַ[34], וְלֹא בְּלֵב כָּל גְּבַהּ־לֵב, אֶלָּא בְּדַכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ, שֶׁמִּתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵי הַחֲכָמִים, וּמֵסִיר הַתַּאֲוֹת וְתַעֲנוּגֵי הַזְּמַן[35] מִלִּבּוֹ, וְעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּכָל יוֹם מְעַט כְּדֵי חַיָּיו[36], אִם לֹא הָיָה לוֹ מַה יֹּאכַל, וּשְׁאָר יוֹמוֹ וְלֵילוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה.

32) (תענית ז.) מדרון - מורד, שיפוע. 33) שקע במקום שטוח למקוה מים ("הערוך"). 34) גאוותנים. 35) (עירובין נד.) "אם אדם משים עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת - תלמודו מתקיים בידו". ופירש רש"י: "שאינו מקפיד על תענוגים ואוכל בשר בלא תבלין, כאותה חיה הדורסת ואוכלת מיד לאחר הריגתה; וכן שאר עינוגים". 36) (ברכות לה:) "דורות הראשונים עשו תורתם קבע ומלאכתם ארעי - זו וזו נתקיימו בידם; דורות האחרונים שעשו מלאכתם קבע ותורתם עראי - זו וזו לא נתקיימו בידם".

י. כָּל הַמֵּשִׂים עַל לִבּוֹ שֶׁיַּעֲסֹק בַּתּוֹרָה, וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה, וְיִתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה - הֲרֵי זֶה חִלֵּל אֶת הַשֵּׁם, וּבָזָה אֶת הַתּוֹרָה, וְכִבָּה מְאוֹר הַדָּת, וְגָרַם רָעָה לְעַצְמוֹ, וְנָטַל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם הַבָּא[37], לְפִי שֶׁאָסוּר לֵהָנוֹת מִדִּבְרֵי־תוֹרָה בָּעוֹלָם הַזֶּה[38]. אָמְרוּ חֲכָמִים[39]: "כָּל הַנֶּהֱנֶה מִדִּבְרֵי־תוֹרָה, נָטַל חַיָּיו מִן הָעוֹלָם". וְעוֹד צִוּוּ וְאָמְרוּ[40]: "אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶן וְלֹא קַרְדֹּם לַחְפֹּר בָּהֶן". וְעוֹד צִוּוּ וְאָמְרוּ[41]: "אֶהֱב אֶת הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת הָרַבָּנוּת"; "וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה[42], סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן", וְסוֹף אָדָם זֶה, שֶׁיְּהֵא מְלַסְטֵם אֶת הַבְּרִיּוֹת[43].

37) כלומר: אין לו חלק לעולם הבא, כי כבר אכלו בעולם הזה. 38) (נדרים סב.). רבינו ז"ל בפירושו לאבות (פ"ד, ה) מדבר קשות נגד שכר הרבנים העושים תורתם אומנותם וקרדום לחפור בה - שזהו בניגוד למוסר התורה ודברי חכמינו הראשונים. וה"כסף משנה" כאן טוען נגד רבינו ומוכיח בהוכחות שונות שמוטל עלינו לתמוך בתלמידי־חכמים שיתמסרו לתורה ולתעודה רמה: להיות רבנים ודיינים בישראל - שאם אין גדיים אין תיישים. ואם פרנסתם לא תהא מצויה ובטוחה ולא יוכלו לעסוק בעסק התורה כראוי מתוך הרחבת הדעת - אז תשתכח חס־ושלום תורה מישראל. וכבר נפסקה ההלכה (בשו"ע, יורה דעה סימן רמו) וכן נוהגים בכל מקומות שבני־ישראל נמצאים שם לפרנס בכבוד את רבם שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ותתבזה התורה בפני ההמון. 39) (אבות פ"ד, ה). 40) (שם). 41) (שם פ"א, י). 42) (אבות פ"ב, ב). 43) (קידושין כט.) "כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות כאילו מלמדו ליסטות".

יא. מַעֲלָה גְּדוֹלָה הִיא לְמִי שֶׁהוּא מִתְפַּרְנֵס מִמַּעֲשֵׂה יָדָיו[44], וּמִדַּת חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הִיא; וּבָזֶה זוֹכֶה לְכָל כָּבוֹד וְטוֹבָה שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל, אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ" - "אַשְׁרֶיךָ" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וְטוֹב לָךְ" לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב[45].

44) (ברכות ח.) "גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא־שמים". 45) (שם).

יב. אֵין דִּבְרֵי־תוֹרָה מִתְקַיְּמִין בְּמִי שֶׁמַּרְפֶּה[46] עַצְמוֹ עַלֵּיהֶן, וְלֹא בְּאֵלּוּ שֶׁלּוֹמְדִין מִתּוֹךְ עִדּוּן[47] וּמִתּוֹךְ אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה; אֶלָּא בְּמִי שֶׁמֵּמִית עַצְמוֹ עַלֵּיהֶן[48], וּמְצַעֵר גּוּפוֹ תָּמִיד[49], וְלֹא יִתֵּן שֵׁנָה לְעֵינָיו[50] וּלְעַפְעַפָּיו תְּנוּמָה. אָמְרוּ חֲכָמִים[51] דֶּרֶךְ רֶמֶז: "זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל" - אֵין הַתּוֹרָה מִתְקַיֶּמֶת אֶלָּא בְּמִי שֶׁמֵּמִית עַצְמוֹ בְּאָהֳלֵי חֲכָמִים[52]. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "הִתְרַפִּיתָ, בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה"[53]; וְעוֹד אָמַר: "אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִי" - חָכְמָה שֶׁלָּמַדְתִּי בְּאַף[54], הִיא עָמְדָה לִי. אָמְרוּ חֲכָמִים[55]: בְּרִית כְּרוּתָה, שֶׁכָּל הַיָּגֵעַ בְּתוֹרָתוֹ בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ[56], לֹא בִּמְהֵרָה הוּא מְשַׁכֵּחַ; וְכָל הַיָּגֵעַ בְּתַלְמוּדוֹ בְּצִנְעָה[57], מַחְכִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה"; וְכָל הַמַּשְׁמִיעַ קוֹלוֹ בִּשְׁעַת תַּלְמוּדוֹ, תַּלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ; אֲבָל הַקּוֹרֵא בְּלַחַשׁ, בִּמְהֵרָה הוּא שׁוֹכֵחַ[58].

46) מתרשל (עירובין נד.). אמר רבי אלעזר: מאי דכתיב: לוחות אבן? - אם אדם משים עצמו, את לחייו כאבן זו שאינה נמחית (מדריסת רגלי בני־אדם, כך לחייו אינן נלאין מלחזור על לימודו וללמד לאחרים, רש"י) - תלמודו מתקיים בידו; ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו. 47) פינוק והתענגות. "לא תימצא תורה במי שמחיה עצמו עליה" (סנהדרין קיא.). וכן בתנחומא (נח, אות ג): לא תימצא תורה שבעל־פה אצל מי שמבקש עונג העולם, תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה, שנאמר: לא תמצא בארץ החיים (איוב כח, יג). וכי בארץ המתים תימצא? - אלא במי שמחיה עצמו עליה". 48) (ברכות סג:). 49) (שם) כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל, לג). "במי אתה מוצא חמאה של תורה? - במי שמקיא חלב שינק משדי אמו". 50) (כתובות סב.). 51) (ברכות סג:). 52) נוסח אוקספורד; ונוסח רוב הדפוסים: "החכמים". 53) (שם, סג.) אמרו: "כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה". 54) בכעס שרבי כעס עלי וסטר על לחיי (קהלת־רבה פ"ב). 55) (ירושלמי, ברכות פ"ה, ה"א). 56) וכל־שכן בבית־המדרש המיוחד לתלמוד־תורה, בעוד שבית־הכנסת עיקרו לתפילה. כך הוא נוסח אוקספורד, קושטא; וכן גם בירושלמי. בשאר הדפוסים: "בית־המדרש". 57) לא בשוק, ולא בקולי קולות (ירושלמי, ברכות פ"ה, ה"א; מ"ק טז.). 58) (עירובין נד.).

1 יג. אַף־עַל־פִּי שֶׁמִּצְוָה לִלְמֹד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה - אֵין
2 אָדָם לָמֵד רֹב חָכְמָתוֹ, אֶלָּא בַּלַּיְלָה[59]. לְפִיכָךְ מִי
3 שֶׁרָצָה לִזְכּוֹת בְּכֶתֶר הַתּוֹרָה, יִזָּהֵר בְּכָל לֵילוֹתָיו, וְלֹא
4 יְאַבֵּד אַפִּלּוּ אֶחָד מֵהֶן בְּשֵׁנָה וַאֲכִילָה וּשְׂתִיָּה וְשִׂיחָה
5 וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, אֶלָּא בְּתַלְמוּד תּוֹרָה וְדִבְרֵי חָכְמָה.
6 אָמְרוּ חֲכָמִים[60]: אֵין רִנָּה שֶׁל תּוֹרָה אֶלָּא בַּלַּיְלָה,
7 שֶׁנֶּאֱמַר: "קוּמִי רְנִּי בַלַּיְלָה". וְכָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה
8 בַּלַּיְלָה, חוּט שֶׁל חֶסֶד נִמְשָׁךְ עָלָיו בַּיּוֹם[61], שֶׁנֶּאֱמַר:
9 "יוֹמָם יְצַוֶּה ה' חַסְדּוֹ, וּבַלַּיְלָה שִׁירָה עִמִּי תְּפִלָּה
10 לְאֵל חַיָּי". וְכָל בַּיִת, שֶׁאֵין נִשְׁמָעִים בּוֹ דִּבְרֵי־תוֹרָה
11 בַּלַּיְלָה, אֵשׁ אוֹכַלְתּוּ[62], שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל חֹשֶׁךְ טָמוּן
12 לִצְפוּנָיו, תֹּאכַלֵהוּ אֵשׁ לֹא נֻפָּח"[63]. "כִּי דְבַר ה'
13 בָּזָה" - זֶה שֶׁלֹּא הִשְׂגִּיחַ עַל דִּבְרֵי־תוֹרָה כָּל עִקָּר[64].
14 וְכֵן כֹּל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאֵינוֹ עוֹסֵק, אוֹ
15 שֶׁקָּרָא וְשָׁנָה וּפָרַשׁ[65] לְהַבְלֵי עוֹלָם, וְהִנִּיחַ תַּלְמוּדוֹ
16 וּזְנָחוֹ - הֲרֵי זֶה בִּכְלַל "בּוֹזֶה דְּבַר ה'". אָמְרוּ
17 חֲכָמִים[66]: כָּל הַמְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר, סוֹפוֹ
18 לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי; וְכָל הַמְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מֵעֹנִי, סוֹפוֹ
19 לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר. וְעִנְיָן זֶה מְפֹרָשׁ הוּא בַּתּוֹרָה - הֲרֵי
20 הוּא אוֹמֵר: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ
21 בְּשִׂמְחָה וּבְטוּב לֵבָב מֵרֹב כֹּל, וְעָבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ";
22 וְאוֹמֵר: "לְמַעַן עֲנֹתְךָ[67] לְהֵיטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתֶךָ".

59) (שם, סה.) "לא איברא סהרא אלא לגירסא", כי במנוחת הלילה יכולים להתרכז ולהתמסר ללימוד ללא הפרעה. 60) (שמות־רבה, פ' מז). 61) הוא מוצא חן בעיני אלהים ואדם (ע"ז ג:). 62) (סנהדרין צב.). 63) ופירושו לפי רש"י שם: כל לילה צפון ונחבא ממצפוני (מִסתרֵי) התורה: שאין דברי תורה נשמעים באותו בית - בגלל זה תאכלהו אש של גיהנום שאינה צריכה ניפוח. 64) שאינו מתחשב עמהם ואינו שם אליהם לב כלל (סנהדרין צט.). 65) קרא מקרא ושנה תורה שבעל־פה ולבסוף נתרחק וזנח לימודי ה'. 66) (אבות פ"ד, ט). 67) מי שמתענה ולומד תורה מעוני - סופו לקיימה מעושר ומרוב כל.

פֶּרֶק רְבִיעִי[1]

1) שאין מלמדים לתלמיד שאינו הגון; סדר לימוד הרב לתלמידים ואופן ישיבתם; ההתנהגות בבית המדרש; שני תלמידיו ששאלו כאחת, למי עונים תחילה?

23 א. אֵין מְלַמְּדִין תּוֹרָה, אֶלָּא לְתַלְמִיד הָגוּן[2], נָאֶה
24 בְּמַעֲשָׂיו, אוֹ לְתָם[3]. אֲבָל אִם הָיָה הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ לֹא
25 טוֹבָה, מַחֲזִירִין אוֹתוֹ לְמוּטָב, וּמַנְהִיגִין אוֹתוֹ בְּדֶרֶךְ
26 יְשָׁרָה, וּבוֹדְקִין[4] אוֹתוֹ, וְאַחַר־כָּךְ מַכְנִיסִין אוֹתוֹ
27 לְבֵית־הַמִּדְרָשׁ וּמְלַמְּדִין אוֹתוֹ. אָמְרוּ חֲכָמִים[5]: כָּל
28 הַשּׁוֹנֶה לְתַלְמִיד שֶׁאֵינוֹ הָגוּן, כְּאִלּוּ זָרַק אֶבֶן
29 לְמַרְקוּלִיס[6], שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה[7], כֵּן
30 נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד" - אֵין כָּבוֹד אֶלָּא תּוֹרָה[8], שֶׁנֶּאֱמַר:
31 "כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ". וְכֵן הָרַב שֶׁאֵינוֹ הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ
32 טוֹבָה - אַף־עַל־פִּי שֶׁחָכָם גָּדוֹל הוּא וְכָל הָעָם
33 צְרִיכִין לוֹ, אֵין מִתְלַמְּדִין[9] מִמֶּנּוּ, עַד שׁוּבוֹ לְמוּטָב,
34 שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְּשׁוּ
35 מִפִּיהוּ, כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא" - אָמְרוּ חֲכָמִים[10]:
36 אִם הָרַב דּוֹמֶה לְמַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת, תּוֹרָה יְבַקְּשׁוּ
37 מִפִּיהוּ; אִם לָאו, אַל יְבַקְּשׁוּ תּוֹרָה מִפִּיהוּ.

2) (תענית ז.). 3) שאין אנו יודעים אם הוא הגון או לא. שהיה רבן גמליאל (ברכות כח.), מכריז: "כל תלמיד שאין תוכו כברו, אל ייכנס לבית המדרש" והעמיד שומר על פתח בית־המדרש לבדוק את התלמידים - אבל חבריו לא הסכימו עמו וסילקוהו לשומר הפתח, באמרם: כל עוד שהתלמיד אינו מוחזק ל"אינו הגון", אסור לדחותו ולרחקו מבית־המדרש. 4) לדעת אם היטיב דרכו. 5) (חולין קלג.). 6) מרקוריוס או מרקור - שם אליל, שהיו עובדים אותו בזריקת אבנים לפניו, כמבואר (סנהדרין ס, עב. ע"ז נ.) 7) ערימת אבנים שנצברה ע"י רגימה. 8) ופירושו: הנותן לכסיל כבוד, כלומר: תורה, כאילו זרק צרור אבן אל תוך המרגמה שנרגמה לכבוד ע"ז מרקוליס. 9) (מ"ק יז.). 10) (שם).

38 ב. כֵּיצַד מְלַמְּדִים? הָרַב יוֹשֵׁב בָּרֹאשׁ, וְהַתַּלְמִידִים
39 מֻקָּפִים לְפָנָיו כַּעֲטָרָה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם רוֹאִים הָרַב[11]
40 וְשׁוֹמְעִים דְּבָרָיו. וְלֹא יֵשֵׁב הָרַב עַל הַכִּסֵּא וְתַלְמִידָיו
41 עַל הַקַּרְקַע, אֶלָּא אוֹ הַכֹּל עַל הָאָרֶץ, אוֹ הַכֹּל עַל
42 הַכִּסְאוֹת[12]. וּבְרִאשׁוֹנָה הָיָה הָרַב יוֹשֵׁב[13], וְהַתַּלְמִידִים
43 עוֹמְדִים. וּמִקֹּדֶם חָרְבַּן בַּיִת שֵׁנִי[14], נָהֲגוּ הַכֹּל לְלַמֵּד
44 לַתַּלְמִידִים וְהֵם יוֹשְׁבִים.

11) (כריתות ו.): כשתשבו לפני רבכם תראו את פניו, שנאמר: והיו עיניך רואות את מוריך (ישעיה ל, כ). 12) (מגילה כא.) "מנין לרב שלא ישב על גבי המיטה וישנה לתלמידו על גבי הקרקע? (אלא או שניהם על גבי המיטה, או שניהם על גבי הקרקע, רש"י) שנאמר: ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה, כח). 13) (שם) "מימות משה רבינו עד רבן גמליאל (הזקן, כגירסת הב"ח) לא היו לומדין תורה אלא מעומד". ואף על פי שלא נזכר פה בפירוש שהרב היה יושב לפני תלמידיו בשעת לימודו, הרי מצינו זה בכמה מקומות: "נסתלק אהרן וישב לשמאל משה" (עירובין נד:): "דוד הוה יתיב אארעא והוה מתני להר לרבנן" (מ"ק טז:). 14) משמת רבן גמליאל הזקן שהיה בסוף בית שני והוא אבי אביו של רבן גמליאל דיבנה. וזהו ששנינו (סוטה פ"ט, מ"טו): "משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה" - שעד שמת הוא היתה בריאות בעולם והיו לומדים מעומד: ומשמת באה תשות כח לעולם והתחילו ללמוד מיושב, וזהו: "בטל כבוד התורה" (ברטנורא).

1 **ג. אִם הָיָה מְלַמֵּד מִפִּיו לַתַּלְמִידִים, מְלַמֵּד; וְאִם**
2 **הָיָה מְלַמֵּד עַל־פִּי מְתַרְגֵּם[15] - [הַמְתַרְגֵּם] עוֹמֵד בֵּינוֹ**
3 **וּבֵין הַתַּלְמִידִים, וְהָרַב אוֹמֵר לַמְתַרְגֵּם, וְהַמְתַרְגֵּם**
4 **מַשְׁמִיעַ לְכָל הַתַּלְמִידִים. וּכְשֶׁהֵן שׁוֹאֲלִין לַמְתַרְגֵּם,**
5 **הוּא שׁוֹאֵל לָרַב, וְהָרַב מֵשִׁיב לַמְתַרְגֵּם, וְהַמְתַרְגֵּם**
6 **מֵשִׁיב לַשּׁוֹאֵל. וְלֹא יַגְבִּיהַּ הָרַב קוֹלוֹ[16] יוֹתֵר מִקּוֹל**
7 **הַמְתַרְגֵּם, וְלֹא יַגְבִּיהַּ הַמְתַרְגֵּם קוֹלוֹ בְּעֵת שֶׁשּׁוֹאֵל[17]**
8 **אֶת הָרַב יוֹתֵר מִקּוֹל הָרַב. אֵין הַמְתַרְגֵּם רַשַּׁאי, לֹא**
9 **לִפְחוֹת וְלֹא לְהוֹסִיף וְלֹא לְשַׁנּוֹת, אֶלָּא־אִם־כֵּן הָיָה**
10 **הַמְתַרְגְּמָן אָבִיו[18] שֶׁל חָכָם אוֹ רַבּוֹ. אוֹמֵר[19] הָרַב**
11 **לַמְתַרְגְּמָן: 'כָּךְ אָמַר לִי רַבִּי!' אוֹ 'כָּךְ אָמַר לִי אַבָּא**
12 **מָרִי!' וּכְשֶׁאוֹמֵר[20] הַמְתַרְגְּמָן הַדְּבָרִים לָעָם, אוֹמֵר**
13 **בְּשֵׁם הֶחָכָם, וּמַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל אֲבִי הָרַב אוֹ שֶׁל רַבּוֹ,**
14 **וְאוֹמֵר: כָּךְ אָמַר רַבָּנָא פְּלוֹנִי! אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא**
15 **הִזְכִּיר הָרַב שְׁמוֹ שֶׁל חָכָם, שֶׁאָסוּר לִקְרוֹת לְרַבּוֹ אוֹ**
16 **לְאָבִיו בִּשְׁמוֹ[21].**

15) זהו המתורגמן שהיה עומד לפני החכם הדורש. החכם לוחש לו בלשון עברית, והוא מתרגם לרבים בלשון שהם שומעים (רש"י, יומא כ:). 16) (ברכות מה.). 17) אבל בעת שהוא משמיע הדברים לפני הקהל ודאי מותר לו להגביה קולו, שהרי זה תפקידו להשמיע דברי הרב הנאמרים בלחישה ולהסבירם. והטעם, שאין המתרגם מגביה קולו בעת ששואל ושאין הרב מגביה קולו יותר מן המתרגם - כדי לחלוק כבוד זה לזה (מעשה רוקח). 18) (ירושלמי, מגילה פ"ד, ה"י). 19) כנוסח אוקספורד. ונוסח אחר: אומר. 20) כנוסח אוקספורד. ונוסח אחר: וכשאומר. 21) (קידושין לא:).

17 **ד. הָרַב שֶׁלִּמֵּד וְלֹא הֵבִינוּ הַתַּלְמִידִים - לֹא יִכְעַס[22]**
18 **עֲלֵיהֶם וְיִרְגֵּז, אֶלָּא חוֹזֵר וְשׁוֹנֶה הַדָּבָר אֲפִלּוּ כַּמָּה**
19 **פְּעָמִים[23], עַד שֶׁיָּבִינוּ עֹמֶק הַהֲלָכָה. וְכֵן לֹא יֹאמַר**
20 **הַתַּלְמִיד: הֵבַנְתִּי! וְהוּא לֹא הֵבִין[24], אֶלָּא חוֹזֵר**
21 **וְשׁוֹאֵל אֲפִלּוּ כַּמָּה פְּעָמִים[25]. וְאִם כָּעַס עָלָיו רַבּוֹ**
22 **וְרָגַז, יֹאמַר לוֹ: רַבִּי, תּוֹרָה הִיא, וְלִלְמֹד אֲנִי צָרִיךְ[26],**
23 **וְדַעְתִּי קְצָרָה!**

22) ולא הקפדן מלמד (אבות פ"ב, ה). וכן אמרו במסכת (סופרים פ' טז): "פנים שוחקות להלכה, פנים מסבירות לאגדה". 23) (עירובין נד:) רבי עקיבא אומר: מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו? - שנאמר: ולמדה את בני־ישראל (דברים לא, יט). ומניין עד שתהא סדורה בפיהם? - שנאמר: שימה בפיהם (שם). 24) שהוא בוש לומר את האמת. ועל כגון זה אמרו: ולא הביישן למד (אבות ב, ה). 25) (דא"ז פ"ב) "ואם שנו לך ולא שמעת, אל תבוש לומר: שנו לי"! 26) (מגילה כח.) מסופר שם: שרבי שאל את ר' יהושע בן־קרחה: רבי, במה הארכת ימים? אמר לו: קצת בחיי? כלומר: חיי עליך למשא, מה לך ולאריכות ימי?! אמר לו: רבי, תורה היא וללמוד אני צריך, רצוני לדעת במה זכית לכך. רואים אנו מזה, שבמקום תורה אין משגיחים על רוגזו של הרב.

24 **ה. לֹא יִהְיֶה הַתַּלְמִיד בּוֹשׁ מֵחֲבֵרָיו, שֶׁלָּמְדוּ מִפַּעַם**
25 **רִאשׁוֹנָה אוֹ שְׁנִיָּה, וְהוּא לֹא לָמַד אֶלָּא אַחַר כַּמָּה**
26 **פְּעָמִים[27]; שֶׁאִם נִתְבַּיֵּשׁ מִדָּבָר זֶה, נִמְצָא נִכְנָס וְיוֹצֵא**
27 **לְבֵית־הַמִּדְרָשׁ וְהוּא אֵינוֹ לָמֵד כְּלוּם. לְפִיכָךְ אָמְרוּ**
28 **חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים[28]: "אֵין הַבַּיְשָׁן לָמֵד, וְלֹא הַקַּפְדָּן**
29 **מְלַמֵּד". בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּזְמַן שֶׁלֹּא הֵבִינוּ**
30 **הַתַּלְמִידִים הַדָּבָר מִפְּנֵי עָמְקוֹ, אוֹ מִפְּנֵי דַעְתָּן שֶׁהִיא**
31 **קְצָרָה; אֲבָל אִם נִכָּר לָרַב, שֶׁהֵם מִתְרַשְּׁלִין בְּדִבְרֵי־**
32 **תּוֹרָה וּמִתְרַפִּין עֲלֵיהֶן, וּלְפִיכָךְ לֹא הֵבִינוּ - חַיָּב לִרְגֹּז**
33 **עֲלֵיהֶן וּלְהַכְלִימָן בִּדְבָרִים כְּדֵי לְחַדְּדָם[29]. וּכְעִנְיָן זֶה**
34 **אָמְרוּ חֲכָמִים[30]: זְרֹק מָרָה[31] בַּתַּלְמִידִים. לְפִיכָךְ אֵין**
35 **רָאוּי לָרַב לִנְהֹג קַלּוּת־רֹאשׁ[32] לִפְנֵי הַתַּלְמִידִים, וְלֹא**
36 **לִשְׂחֹק בִּפְנֵיהֶם, וְלֹא לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם, כְּדֵי**
37 **שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עֲלֵיהֶן[33] וְיִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ בִּמְהֵרָה.**

27) (ברכות סג:) "כל המנבל עצמו על דברי תורה - סופו להתנשא". ופירש רש"י: ששואל כל ספקותיו ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו. 28) (אבות פ"ב, ה). 29) כלומר: לעוררם ולזרזם. 30) (כתובות קג:). 31) הטל עליהם אימה. 32) זלזול בעצמו. 33) "כל תלמיד־חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר (מחמת פחד) - תכוינה" (שבת ל:).

38 **ו. אֵין שׁוֹאֲלִין אֶת הָרַב כְּשֶׁיְּכַנֵּס לַמִּדְרָשׁ, עַד**
39 **שֶׁתִּתְיַשֵּׁב דַּעְתּוֹ עָלָיו[34]. וְאֵין הַתַּלְמִיד שׁוֹאֵל**
40 **כְּשֶׁיְּכַנֵּס, עַד שֶׁיִּתְיַשֵּׁב וְיָנוּחַ[35]. וְאֵין שׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם**
41 **כְּאֶחָד[36]. וְאֵין שׁוֹאֲלִין אֶת הָרַב מֵעִנְיָן אַחֵר, אֶלָּא**
42 **מֵאוֹתוֹ הָעִנְיָן שֶׁהֵן עֲסוּקִין בּוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּיֵּשׁ[37].**
43 **וְיֵשׁ לָרַב לְהַטְעוֹת[38] אֶת הַתַּלְמִידִים בִּשְׁאֵלוֹתָיו**
44 **וּבְמַעֲשִׂים[39] שֶׁעוֹשֶׂה בִּפְנֵיהֶם, כְּדֵי לְחַדְּדָן, וּכְדֵי**
45 **שֶׁיֵּדַע אִם זוֹכְרִים הֵם מַה שֶׁלִּמְּדָם אוֹ אֵינָם זוֹכְרִים.**

1 **וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר, שֶׁיֵּשׁ־לוֹ רְשׁוּת לִשְׁאֹל אוֹתָם בְּעִנְיָן**
2 **אַחֵר שֶׁאֵין עוֹסְקִין בּוֹ, כְּדֵי לְזָרְזָם[40].**

34) (תוספתא, סנהדרין פ"ז). 35) שלא תהא שאלתו מבוהלת ושלא כענין. 36) שאין בזה משום נימוס ודרך־ארץ. ועוד: שני קולות אינם נשמעים. 37) (שבת ג:). 38) להוליך שולל, כמו שאנו מוצאים: "לא אמרה רבי עקיבא, אלא לחדד בה התלמידים (עירובין יג.), כדי לידע אם ישיבו על דבריו. ורש"י פירש: שישימו לבם לתורה ויאמרו פלפול מלבם". 39) כגון רבה, שבדק בפני אביי תלמידו את הושט מבחוץ, אף על פי שאין בודקים ושט אלא מבפנים, כדי לראות אם יגיש אביי בדבר (חולין מג:). 40) לעורר התענינותם.

3 **ז. אֵין שׁוֹאֲלִין[41] מְעֻמָּד וְאֵין מְשִׁיבִין מְעֻמָּד[42], וְלֹא**
4 **מִגָּבוֹהַּ וְלֹא מֵרָחוֹק, וְלֹא מֵאַחוֹרֵי[43] הַזְּקֵנִים. וְאֵין**
5 **שׁוֹאֲלִין הָרַב, אֶלָּא בָּעִנְיָן שֶׁהֵן קוֹרִין[44] בּוֹ. וְאֵין**
6 **שׁוֹאֲלִין, אֶלָּא מִיְּרֵאָה[45]. וְלֹא יִשְׁאַל בָּעִנְיָן יוֹתֵר**
7 **מִשָּׁלֹשׁ הֲלָכוֹת.**

41) המקור לכל הדינים שבהלכה זו הוא (תוספתא, סנהדרין פרק ז). 42) מפני שהשאלה המוצעת או התשובה הניתנת מתוך ישיבה היא תמיד מיושבת ומתוקנת יותר ממתוך עמידה. 43) הזקנים יושבים קרוב לרב בשורה הראשונה, ולכן על השואל היושב מאחריהם לצאת ולעמוד לפניהם כדי שיראוהו גם הם בשעת הדיון. 44) כבר הזהיר רבינו על זה בהלכה הקודמת, אלא שם אמר שלא ישאל את הרב רק באותו נושא שלומדים: שאם לומדים דיני שבת אל ישאלנו בדיני יום־טוב: ופה הוא אומר, שאפילו באותו נושא עצמו אין שואלים אלא בענין שהם למדים, כלומר: שאם עסוקים בדיני הוצאה מרשות לרשות אל ישאלנו: חבית שנשברה, מה תקנה יעשו בשבת? אף אם שהכל מדיני שבת (כסף־משנה). 45) ולא בקלות־ראש (תנחומא, בהעלותך אות יא).

8 **ח. שְׁנַיִם שֶׁשָּׁאֲלוּ - שָׁאַל אֶחָד כָּעִנְיָן[46], וְשָׁאַל אֶחָד**
9 **שֶׁלֹּא כָּעִנְיָן - נִזְקָקִין לָעִנְיָן; מַעֲשֶׂה[47] וְשֶׁאֵינוֹ מַעֲשֶׂה**
10 **- נִזְקָקִין לַמַּעֲשֶׂה; הֲלָכָה[48] וּמִדְרָשׁ[49] - נִזְקָקִין**
11 **לַהֲלָכָה; מִדְרָשׁ וְאַגָּדָה[50] - נִזְקָקִין לַמִּדְרָשׁ; אַגָּדָה**
12 **וְקַל־וָחֹמֶר[51] - נִזְקָקִין לְקַל־וָחֹמֶר; קַל־וָחֹמֶר וּגְזֵרָה[52]**
13 **שָׁוָה - נִזְקָקִין לְקַל־וָחֹמֶר. הָיוּ הַשּׁוֹאֲלִין שְׁנַיִם, אֶחָד**
14 **חָכָם וְאֶחָד תַּלְמִיד - נִזְקָקִין לֶחָכָם; תַּלְמִיד וְעַם־**
15 **הָאָרֶץ - נִזְקָקִין לַתַּלְמִיד; שְׁנֵיהֶם חֲכָמִים, שְׁנֵיהֶם**
16 **תַּלְמִידִים, שְׁנֵיהֶם עַמֵּי־הָאָרֶץ; שָׁאֲלוּ שְׁנֵיהֶם בִּשְׁתֵּי**
17 **הֲלָכוֹת אוֹ בִּשְׁתֵּי תְּשׁוּבוֹת[53] אוֹ בִּשְׁתֵּי שְׁאֵלוֹת[54] שְׁנֵי**
18 **מַעֲשִׂים - הָרִשׁוּת בְּיַד הַמְתַרְגֵּם מֵעָתָּה[55].**

46) ונוסחא אחרינא: בענין. כששואלים בהלכות פסח שלשים יום לפני הפסח - זהו שואל כענין (רבינו נסים, מגילה). 47) שאלה שהיא אקטואלית: שצריכים לדעת כעת מה לעשות ואיך להתנהג, קודמת לשאלה שהיא רק להלכה, תיאורטית. 48) שנאמרה למשה מסיני.

49) כגון: מכילתא, ספרא וספרי שהם מדרשי הלכה מתוך הפסוקים שבתורה. 50) שיחות אמרי חכמה, והגיוני לב סומכים על המקרא ואין בהם ענין לדינים. עיין הרא"ש (נדרים לו:). 51) אחת מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. 52) גם היא מי"ג המידות, אלא בעוד ש"קל וחומר" אדם דן מעצמו על פי סברא, אין אדם דן "גזירה שוה" מעצמו אלא אם כן קיבלה מרבו (סוכה לא., רש"י, דיבור המתחיל: לא מקשינן). ולפיכך "גזירה שוה" שהיא בקבלה, אין לחשוש שמא ישכחנה: אבל "קל וחומר" שהיא רק מסברא ויש לחוש לשכחה - לכן נזקקין לה תחילה (פר"ח). 53) כשהרב אמר איזה חידוש משיבים עליו התלמידים בביקורת וניתוח. כמו שאמרו: שתי תשובות בדבר (קידושין ה:). 54) בשתי שאלות ששתיהן למעשה ואין אחת עדיפה מחברתה (עיין לעיל עמוד קא, הערה י). 55) הרשות בידו לבכר את מי שהוא רוצה על פני השני.

19 **ט. אֵין יְשֵׁנִים[56] בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ. וְכָל הַמִּתְנַמְנֵם**
20 **בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ, חָכְמָתוֹ נַעֲשֵׂית קְרָעִים קְרָעִים[57]; וְכֵן**
21 **אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה". וְאֵין**
22 **מְשִׂיחִין בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ, אֶלָּא בְּדִבְרֵי־תוֹרָה בִּלְבָד.**
23 **אֲפִלּוּ מִי שֶׁנִּתְעַטֵּשׁ, אֵין אוֹמְרִים לוֹ 'רְפוּאָה'[58]**
24 **בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שְׁאָר הַדְּבָרִים[59].**
25 **וּקְדֻשַּׁת בֵּית־הַמִּדְרָשׁ חֲמוּרָה[60] מִקְּדֻשַּׁת בָּתֵּי־כְנֵסִיּוֹת.**

56) (סוכה כח.). 57) הוא שוכח תלמודו ואינו נזכר אלא לסירוגין (רש"י, סנהדרין עא.), כלומר: ידיעותיו לקויות ואין בהן שלימות ובהירות. 58) גם בימינו נוהגים מטעם נימוס ודרך־ארץ לומר לאיש שנתעטש אסותא! מרפא! רפואה! ו"של בית רבן גמליאל לא היו אומרים: "מרפא!" בבית־המדרש - משום ביטול בית־המדרש" (ברכות נג.). 59) שאין בהם לא תורה ולא דרך־ארץ. 60) בית־המדרש, עיקר יסודו ותעדותו היה להרביץ בו תורה - כאשר יעיד עליו שמו - אבל היו גם מתפללים בו: ובית־הכנסת מיוחד רק לתפילה. וגדול הבית שמגדלים בו תורה, מבית שמגדלים בו תפילה (מגילה כז.) - ולכן אומרים בבית־הכנסת: רפואה! מה שאין כן בבית־המדרש.

יום שלישי כ"ט תמוז ה'תש"פ

פֶּרֶק חֲמִישִׁי[1]

1) כבוד הרב ומוראו; מי הוא הראוי להוראה; אהבת הרב לתלמידיו.

26 **א. כְּשֵׁם שֶׁאָדָם מְצַוֶּה בִּכְבוֹד אָבִיו וְיִרְאָתוֹ, כָּךְ הוּא**
27 **חַיָּב בִּכְבוֹד רַבּוֹ[2] וְיִרְאָתוֹ יָתֵר מֵאָבִיו[3]; שֶׁאָבִיו מְבִיאוֹ**
28 **לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְרַבּוֹ, שֶׁלִּמְּדוֹ חָכְמָה, מְבִאוֹ לְחַיֵּי**
29 **הָעוֹלָם הַבָּא[4]. רָאָה אֲבֵדַת אָבִיו וַאֲבֵדַת רַבּוֹ - שֶׁל**
30 **רַבּוֹ קוֹדֶמֶת לְשֶׁל אָבִיו. אָבִיו וְרַבּוֹ נוֹשְׂאִים בְּמַשָּׂא -**
31 **מַנִּיחַ אֶת שֶׁל רַבּוֹ, וְאַחַר־כָּךְ שֶׁל אָבִיו[5]. אָבִיו וְרַבּוֹ**
32 **שְׁבוּיִים בַּשִּׁבְיָה - פּוֹדֶה אֶת רַבּוֹ[6], וְאַחַר־כָּךְ פּוֹדֶה**
33 **אֶת אָבִיו. וְאִם הָיָה אָבִיו תַּלְמִיד־חָכָם - פּוֹדֶה אֶת**
34 **אָבִיו תְּחִלָּה[7]; וְכֵן אִם הָיָה אָבִיו תַּלְמִיד־חָכָם,**

אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ שָׁקוּל כְּנֶגֶד רַבּוֹ[8] - מֵשִׁיב אֲבֵדָתוֹ, וְאַחַר־כָּךְ מֵשִׁיב אֲבֵדַת רַבּוֹ. וְאֵין לְךָ כָּבוֹד גָּדוֹל מִכְּבוֹד הָרַב, וְלֹא מוֹרָא מִמּוֹרָא הָרַב. אָמְרוּ חֲכָמִים[9]: מוֹרָא רַבְּךָ כְּמוֹרָא שָׁמָיִם; לְפִיכָךְ אָמְרוּ[10]: כָּל הַחוֹלֵק[11] עַל רַבּוֹ, כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּהַצֹּתָם עַל ה'"[12]; וְכָל הָעוֹשֶׂה מְרִיבָה[13] עִם רַבּוֹ, כְּעוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקָּדֵשׁ בָּם"; וְכָל הַמִּתְרָעֵם[14] עַל רַבּוֹ, כְּמִתְרָעֵם עַל ה', שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא עָלֵינוּ תְּלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל ה'"; וְכָל הַמְהַרְהֵר[15] אַחַר רַבּוֹ, כְּאִלּוּ מְהַרְהֵר אַחַר שְׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה"[16].

2) המובהק, רוב חכמתו למד ממנו. 3) "מפני שהוא ואביו חייבים בכבוד רבו" (כריתות כח.). ובנוסח אוקספורד וכתב יד אברבנאל "כשם שאדם מצווה בכבוד אביו ויראתו, כך הוא חייב בכבוד רבו ויראתו; ורבו יתר מאביו ....". 4) (בבא מציעא לג.). 5) (שם). אבל אם היה אביו חכם ושקול כנגד רבו - של אביו קודמת. 6) (שם). 7) ואפילו כשאינו שקול כנגד רבו, מפני שבשבי חייו בסכנה. 8) דברי רבינו כאן: "אף על פי שאינו שקול כנגד רבו" הם סתירה גלוייה לדבריו בהלכות גזילה ואבידה פרק י"ב, הלכה ב, שכתב שם: "פגע באבידת אביו עם אבידת רבו, אם היה אביו שקול כנגד רבו - של אביו קודמת; ואם לאו - של רבו קודמת. וכבר הסכימו רוב מפרשי הרמב"ם ובראשם "הגהות מיימוניות", שטעות סופר יש כאן והנוסח בהלכות "גזילה ואבידה" עיקר, שכן הנוסחה גם במשנה ירושלמי (בבא מציעא פרק ב, משנה י"א). וטעם דין זה השנוי במשנה: - בפדיון שבויים שחייהם בסכנה, כיוון שאביו תלמיד־חכם אף אם אינו שקול - הוא חייב להציל נפשו מיני שחת קודם כל אדם; אבל במקום שאין סכנת נפשות רק הפסד ממון או יגיעת הגוף, כגון: אבידה ונשיאת משא, אם אין האב שקול - רבו קודם. וכדאי להביא כאן מה שכתב הרמ"א (שולחן ערוך סימן רמב, סעיף לד, בשם "ספר החסידים"): במה דברים אמורים שרבו קודם לאביו? - כשמלמד אותו חינם; אבל אם אביו שכר לו רב ומלמדו - אביו קודם לכל דבר. 9) (אבות פרק ד, יב). 10) (סנהדרין קי.). 11) זה שחולק על ישיבת רבו וקובע לו ישיבה אחרת ומלמד שם שלא ברשות רבו. כמבואר בסמוך (הלכה ב). 12) אף על פי שלא חלקו אלא על משה ועל תורתו, מעלה עליהם הכתוב כאילו היצו וחלקו על השכינה. 13) תגר וקטטה לפטפט נגדו בדברים (רש"י). 14) ואומר על רבו שנוהג בו מידה כבושה, מידת אכזריות (שם). 15) מחפה עליו דברים (שם), שבודה עליו מליבו דברי גנאי. 16) ואמרו (מכילתא, בשלח): "אם באלוקים דיברו, קל וחומר במשה? - ללמדך, שכל המדבר ברועה ישראל כאילו מדבר במי שאמר והיה העולם".

ב. אֵיזֶהוּ חוֹלֵק עַל רַבּוֹ? זֶה שֶׁקּוֹבֵעַ לוֹ מִדְרָשׁ, וְיוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וּמְלַמֵּד שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת רַבּוֹ[17], וְרַבּוֹ קַיָּם, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁרַבּוֹ בִּמְדִינָה אַחֶרֶת. וְאָסוּר לְאָדָם לְהוֹרוֹת בִּפְנֵי רַבּוֹ לְעוֹלָם[18]; וְכָל הַמּוֹרֶה הֲלָכָה בִּפְנֵי רַבּוֹ, חַיָּב מִיתָה[19].

17) (ברכות כז:). וכן אמרו (סנהדרין ה:): "תלמיד אל יורה, אלא אם כן נטל רשות מרבו". וטעם האיסור - שלא יתנהג בשררה בחיי רבו, כמו שאמרו (ברכות סד.): "כל שנותיו של רבה שמלך כראש ישיבה לא היה רב יוסף קורא אומן מקיז דם לביתו והיה הולך אליו, כדי שלא להראות שום צד שררה בחיי רבו. 18) אפילו כשנטל כבר רשות להורות, אסור לו להורות בפני רבו, אלא שלא במקום רבו. ויש מפרשים: "לעולם" - אפילו הוראה בדרך ארעי, שאינו קובע שום מדרש גם כן אסור בפני רבו. 19) (עירובין סג.).

ג. הָיָה בֵּינוֹ וּבֵין רַבּוֹ שְׁנֵים־עָשָׂר[20] מִיל, וְשָׁאַל לוֹ אָדָם דָּבָר הֲלָכָה - מֻתָּר לְהָשִׁיב[21]. וּלְהַפְרִישׁ מִן הָאִסּוּר[22] - אֲפִלּוּ בִּפְנֵי רַבּוֹ מֻתָּר לְהוֹרוֹת. כֵּיצַד? כְּגוֹן שֶׁרָאָה אָדָם עוֹשֶׂה דָּבָר הָאָסוּר, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא יָדַע בְּאִסּוּרוֹ, אוֹ מִפְּנֵי רִשְׁעוֹ - יֵשׁ־לוֹ לְהַפְרִישׁוֹ וְלוֹמַר לוֹ: דָּבָר זֶה אָסוּר! וַאֲפִלּוּ בִּפְנֵי רַבּוֹ, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא נָתַן לוֹ רַבּוֹ רְשׁוּת, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל ה', אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לָרַב[23]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[24]? בְּדָבָר שֶׁנִּקְרֶה מִקְרֶה[25]; אֲבָל לִקְבֹּעַ עַצְמוֹ לְהוֹרָאָה, וְלֵישֵׁב וּלְהוֹרוֹת לְכָל שׁוֹאֵל, אֲפִלּוּ הוּא בְּסוֹף הָעוֹלָם וְרַבּוֹ בְּסוֹף הָעוֹלָם - אָסוּר לוֹ לְהוֹרוֹת עַד שֶׁיָּמוּת רַבּוֹ[26], אֶלָּא־אִם־כֵּן נָטַל רְשׁוּת מֵרַבּוֹ. וְלֹא[27] כָּל מִי שֶׁמֵּת רַבּוֹ, מֻתָּר לוֹ לֵישֵׁב וּלְהוֹרוֹת בַּתּוֹרָה; אֶלָּא־אִם־כֵּן הָיָה תַּלְמִיד שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה[28].

20) זהו "שלא במקום רבו". ושיעור זה הוא כנגד מחנה ישראל במדבר שתפס שטח של שלוש פרסאות, שהן שנים־עשר מיל (עירובין נה:). ושיעור המיל אלפיים אמה. וכל מי שהיה צריך לשאול דבר מה, היה פונה ישר למשה, כמו שכתוב: והיה כל מבקש ה' יצא אל אוהל מועד (שמות לג, ז). 21) אבל לא לקבוע מדרש וישיבה. 22) להרחיק אדם מן העבירה. 23) (עירובין סג.), וסמכו על הכתוב: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי כא, ל). 24) שמותר לו להשיב בריחוק שנים־עשר מיל ממקום מגורי רבו? 25) באקראי בעמלא, בהזדמנות ובדרך ארעי. 26) כמו שאמרו (עירובין סב:): שכל זמן שרב הונא היה בחיים לא הורה רב חיסדא תלמידו אפילו "ביעתא בכותחא", כלומר: אפילו הוראות הכי קלות ופשוטות כמו, למשל, שמותר לאכול ביצה טבולה בכותח (מין רוטב עשוי מחלב חמוץ לטבל בו את הפת). "והגהות מיימוניות כתבו, שפסק הלכה מפורש שאדם רואה בספר מספרי הגאונים, יכול הוא להורות אפילו בימי רבו, רק אסור לו להורות מליבו ולסמוך על בינתו. 27) נראים הדברים שכאן תחילת הלכה ד. וכן הוא הנוסח בטור יורה דעה סימן רמב בשם הרמב"ם. וכך הכריע הש"ך (שם, סעיף קטן יח).

28) שגמר כבר את חוק הלימודים הדרושים וקיבל היתר הוראה. חכמינו אמרו (עבודה־זרה יט:), שזמן הגעה להוראה הוא ארבעים שנה. ורבינו שלא נתן שיעור זה סובר, כנראה, שזה היה אז כשהיו לומדים רק מפי הרב, מפי סופרים ולא מפי ספרים; ואמרו (עבודה־זרה ה:): "שאין אדם עומד על סוף דעתו של רבו עד ארבעים שנה". אבל כיום, שהתורה ופירושיה כתובים ומונחים לפנינו ואנו לומדים מתוכם - אין ההוראה תלוייה בגיל ובשנים, אלא במעלת חכמתו ובמידותיו של החכם (לחם משנה), ורבינו ז"ל מונה את התנאים הדרושים לחכם כדי שיתמנה לדיין: "כל מי שימצאוהו חכם וירא־חטא, ועניו ושפל ופירקו נאה, ורוח הבריות נוחה הימנו - עושים אותו דיין" (משנה תורה, הלכות סנהדרין פרק ב, הלכה ח), ואילו שנות הגיל לא הזכיר.

1 **ד. וְכָל תַּלְמִיד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וּמוֹרֶה - הֲרֵי זֶה**
2 **רָשָׁע, שׁוֹטֶה וְגַס הָרוּחַ[29], וְעָלָיו נֶאֱמַר: "כִּי רַבִּים**
3 **חֲלָלִים הִפִּילָה[30] וְגוֹ'". וְכֵן חָכָם שֶׁהִגִּיעַ לְהוֹרָאָה**
4 **וְאֵינוֹ מוֹרֶה - הֲרֵי זֶה מוֹנֵעַ תּוֹרָה, וְנוֹתֵן מִכְשׁוֹלוֹת**
5 **לִפְנֵי הָעִוְרִים, וְעָלָיו נֶאֱמַר: "וַעֲצֻמִים[31] כָּל הֲרֵגֵיהָ"**
6 **- אֵלּוּ הַתַּלְמִידִים הַקְּטַנִּים, שֶׁלֹּא הִרְבּוּ תּוֹרָה כָּרָאוּי,**
7 **וְהֵם מְבַקְּשִׁים לְהִתְגַּדֵּל בִּפְנֵי עַמֵּי־הָאָרֶץ וּבֵין אַנְשֵׁי**
8 **עִירָם, וְקוֹפְצִין וְיוֹשְׁבִין בָּרֹאשׁ לָדִין וּלְהוֹרוֹת**
9 **בְּיִשְׂרָאֵל; הֵם הַמַּרְבִּים הַמַּחֲלֹקֶת, וְהֵם הַמַּחֲרִיבִים**
10 **אֶת הָעוֹלָם, וְהַמְכַבִּין נֵרָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְהַמְחַבְּלִים**
11 **כֶּרֶם ה' צְבָאוֹת. עֲלֵיהֶם אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ:**
12 **"אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים, שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים**
13 **כְּרָמִים".**

29) (אבות פרק ד, ז). רשע - שלפעמים יחייב את הזכאי, והריהו כגוזלו; שוטה - שמרבה עליו איבת בעל־הדין שיצא חייב; וגס־רוח - שגאוותו לקנות לו שם כאחד הגדולים הביאתהו לידי כך להורות ולדון בטרם שהגיע להוראה (מדרש שמואל). 30) לשון נֵפֶל, שלא כלו חדשיו ועדיין לא נגמר, כן הוא: לא הגיע עדיין להוראה - ומורה, ולכן רבים חלליו. 31) מלשון: ועוצם עיניו (ישעיה לג, טו). שהוא מתעצם ומחריש ומתאפק מלהורות והורג בזה את בני דורו (רש"י, עבודה זרה יט:).

14 **ה. וְאָסוּר לוֹ לְתַלְמִיד לִקְרוֹת לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ, וַאֲפִלּוּ**
15 **שֶׁלֹּא בְּפָנָיו[32]. וְהוּא, שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׁם פֵּלְאִי, שֶׁכָּל**
16 **הַשּׁוֹמֵעַ יֵדַע שֶׁהוּא פְּלוֹנִי. וְלֹא יַזְכִּיר שְׁמוֹ בְּפָנָיו;**
17 **וַאֲפִלּוּ לִקְרוֹת לַאֲחֵרִים שֶׁשְּׁמָם כְּשֵׁם רַבּוֹ, כְּדֶרֶךְ**
18 **שֶׁעוֹשֶׂה בְּשֵׁם אָבִיו[33]; אֶלָּא יְשַׁנֶּה אֶת שְׁמָם[34], אֲפִלּוּ**
19 **לְאַחֵר מוֹתָם[35]. וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׁם פֵּלְאִי[36], שֶׁכָּל**
20 **הַשּׁוֹמֵעַ יֵדַע שֶׁהוּא פְּלוֹנִי[37]. וְלֹא יִתֵּן שָׁלוֹם לְרַבּוֹ אוֹ**
21 **יַחֲזִיר לוֹ שָׁלוֹם, כְּדֶרֶךְ שֶׁנּוֹתְנִים לְרֵעִים וּמַחֲזִירִים זֶה**
22 **לָזֶה[38]; אֶלָּא שׁוֹחֶה[39] לְפָנָיו וְאוֹמֵר לוֹ בְּיִרְאָה וְכָבוֹד:**
23 **שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי! וְאִם נָתַן לוֹ רַבּוֹ שָׁלוֹם, יַחֲזִיר**
24 **לוֹ: שָׁלוֹם עָלֶיךָ, רַבִּי וּמוֹרִי[40]!**

32) (סנהדרין ק.) ומפרש רש"י: "כשהוא אומר: פלוני, ואינו אומר: פלוני מורי ורבי. לא כגיחזי שקרא לרבו בשמו ואמר: זאת האשה וזה בנה אשר החייה אלישע (מלכים־ב ח, ה), אלא כיהושע שאמר: אדוני משה, כלאם! (במדבר יא, כח). 33) כן יעשה בשם רבו, "בערוך", ערך "אב" מובא בשם הגאונים, שרבה קרא לתלמידו: "אביי", אף על פי ששמו האמיתי היה "נחמני" - מפני שגם שמו של אבי רבה היה נחמני, לפיכך לא קרא אותו בשמו שהוא כשם אביו (וקרא אותו: אבא, ומזה נתהווה שמו: אביי, ואם לאביו כך, לרבו לא כל שכן. 34) של אחרים, ומכל שכן של אביו ורבו. 35) של אביו ורבו, מצינו שאביי קרא לרבה אחרי מותו "מר" (גיטין נט:). 36) מלשון הכתוב: והוא פלאי (שופטים יג, יח). מופלא ומובדל משאר שמות בני־אדם. 37) אבל כשאין השם מופלא, כגון: אברהם, יצחק, משה וכדומה, שמות מצויים - מותר לקרוא שם אחרים ששמם כשם רבו או כשם אביו שלא בפני רבו או אביו. וכן אנו מוצאים (כתובות קג:) את רבי שאמר לפני מותו: "שמעון בני - חכם", אף על פי שזה היה שם אביו, שהיה גם מורו ורבו. 38) (ברכות כז:) "הנותן שלום לרבו גורם שתסתלק שכינה מישראל", ופירש רש"י: "כשאר כל אדם: שלום עליך, ולא שלום עליך, רבי". 39) כורע לפניו ושואל בשלומו (תנחומא, בהעלותך אות יא). 40) (ברכות ג.).

25 **ו. וְכֵן לֹא יַחֲלֹץ תְּפִלָּיו[41] לִפְנֵי רַבּוֹ, וְלֹא יָסֵב[42], אֶלָּא**
26 **יוֹשֵׁב כְּיוֹשֵׁב לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ[43]. וְלֹא יִתְפַּלֵּל, לֹא לִפְנֵי[44]**
27 **רַבּוֹ וְלֹא לְאַחַר רַבּוֹ וְלֹא בְּצַד רַבּוֹ; וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר,**
28 **שֶׁאָסוּר לוֹ לְהַלֵּךְ בְּצִדּוֹ; אֶלָּא יִתְרַחֵק לְאַחַר רַבּוֹ,**
29 **וְלֹא יֵהֵא מְכֻוָּן כְּנֶגֶד אֲחוֹרָיו, וְאַחַר־כָּךְ יִתְפַּלֵּל. וְלֹא**
30 **יִכָּנֵס עִם רַבּוֹ בַּמֶּרְחָץ[45], וְלֹא יֵשֵׁב[46] בִּמְקוֹם רַבּוֹ, וְלֹא**
31 **יַכְרִיעַ[47] דְּבָרָיו בְּפָנָיו, וְלֹא יִסְתֹּר[48] אֶת דְּבָרָיו. וְלֹא**
32 **יֵשֵׁב לְפָנָיו, עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ: שֵׁב[49], וְלֹא יַעֲמֹד**
33 **מִלְּפָנָיו, עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ: עֲמֹד, אוֹ עַד שֶׁיִּטֹּל רְשׁוּת[50]**
34 **לַעֲמֹד. וּכְשֶׁיִּפָּטֵר מֵרַבּוֹ, לֹא יַחֲזֹר לוֹ לַאֲחוֹרָיו[51],**
35 **אֶלָּא נִרְתָּע לַאֲחוֹרָיו[52], וּפָנָיו כְּנֶגֶד פָּנָיו.**

41) (סנהדרין קא:) ואף על פי שבמלך ידובר שם, הרי אמרו חז"ל (הוריות יג.): "חכם קודם למלך: חכם שמת - אין לנו חכם כיוצא בו; מלך שמת - כל ישראל ראויים למלכות". ועוד אמרו (גיטין סב.) שהרבנים נקראים: מלכים, שנאמר: בי מלכים ימלוכו (משלי ח, טו). וראוי להעיר, שהטור אורח חיים, סימן לח, הביא מאמר מאת רבא: "אסור לחלוץ תפילין בפני רבו", ומאמר כזה לא נמצא בש"ס. וב"שימושא רבא" מובא מאמר זה, כאילו הוא נמצא בסנהדרין בסוגייה שלפנינו. 42) (פסחים קח.), כי הסיבה על צד שמאל היא ישיבה חופשית יותר מדי והריהי פגיעה ב"מורא רבו". 43) (ירושלמי, הוריות פרק ג, הלכה ה). 44) הכל במסכת ברכות כז:. וטעם כל אלה, משום יהירות (כפירוש רש"י, שם). 45) (פסחים נא.), מפני שצריך להתבייש מכבודו וממוראו (רש"י, שם). ואם רבו צריך לו שישמשהו - מותר. 46) (קידושין לא:), באביו אמרו זאת, וקל וחומר ברבו. 47) שאם היה רבו וחכם אחר חלוקים

בדבר הלכה, לא יכריע לצד השני כנגדו ויאמר: נראים דברי פלוני. 48) לומר לו: לא כן הדבר! לא נכון! 49) (מדרש־רבה, רות פרשה ד) ויאמר: שבו פה! וישבו (רות ד, ב), מכאן שאין רשות לקטן לישב עד שייתן לו רבו רשות. 50) (עבודה זרה יט.) אמר לוי: "רבי, נתת לנו רשות לעמוד". 51) נוסח אוקספורד: "לא יחזיר לו אחוריו". 52) ילך אחורנית (יומא נג.).

1 ז. וְחַיָּב לַעֲמֹד מִפְּנֵי רַבּוֹ - מִשֶּׁיִּרְאֶנּוּ מֵרָחוֹק מִלֹּא
2 עֵינָיו[53], עַד שֶׁיִּתְכַּסֶּה מִמֶּנּוּ[54] וְלֹא יִרְאֶה קוֹמָתוֹ,
3 וְאַחַר־כָּךְ יֵשֵׁב. וְחַיָּב אָדָם לְהַקְבִּיל[55] פְּנֵי רַבּוֹ בָּרֶגֶל.

53) כשיעור שליטת כוח הראות שלו; המרחק שהעין רואה. 54) שייבלע בתוך המרחק או ייעלם מעיניו בין הבתים ולא יראנו עוד (יומא נג.). 55) (סוכה כז:) לקדם את פניו, להיראות לפניו בשלוש רגלים. רבינו פוסק כרבי יצחק ולא כרבי אליעזר שאמר: "משבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם ברגל", דכתיב: ושמחת אתה וביתך (דברים יד, כו). ופעם בא אליו תלמיד ברגל להקביל פניו, ואמר לו שלא יפה עשה (כסף־משנה).

4 ח. אֵין חוֹלְקִין כָּבוֹד לְתַלְמִיד בִּפְנֵי רַבּוֹ, אֶלָּא־אִם־
5 כֵּן דֶּרֶךְ רַבּוֹ לַחֲלֹק[56] לוֹ כָּבוֹד. וְכָל הַמְּלָאכוֹת
6 שֶׁהָעֶבֶד[57] עוֹשֶׂה לְרַבּוֹ, תַּלְמִיד עוֹשֶׂה לְרַבּוֹ. וְאִם הָיָה
7 בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מַכִּירִין אוֹתוֹ, וְלֹא הָיוּ לוֹ תְּפִלִּין[58],
8 וְחָשׁ שֶׁמָּא יֹאמְרוּ עֶבֶד הוּא - אֵינוֹ נוֹעֵל לוֹ מִנְעָלוֹ
9 וְאֵינוֹ חוֹלְצוֹ. וְכָל הַמּוֹנֵעַ תַּלְמִידוֹ מִלְּשַׁמְּשׁוֹ, מוֹנֵעַ
10 מִמֶּנּוּ חֶסֶד[59] וּפוֹרֵק מִמֶּנּוּ יִרְאַת שָׁמַיִם. וְכָל תַּלְמִיד
11 שֶׁמְּזַלְזֵל דָּבָר מִכָּל כְּבוֹד רַבּוֹ, גּוֹרֵם לַשְּׁכִינָה
12 שֶׁתִּסְתַּלֵּק[60] מִיִּשְׂרָאֵל.

56) (בבא בתרא קיט:) שאם הרב עצמו רוצה בכבודו, בוודאי ישמח לראות שגם אחרים נוהגים בו כבוד. 57) (כתובות צו.) עבד כנעני. כגון: רחיצת רגליים, הנעלת המנעלים וחליצתם וכדומה. 58) להניחן, שיכירו בזה שהוא אינו עבד. כי אין דרך עבדים להניח תפילין. 59) (שם). 60) (ברכות כז:).

13 ט. רָאָה רַבּוֹ עוֹבֵר עַל דִּבְרֵי־תוֹרָה - אוֹמֵר לוֹ:
14 לִמַּדְתָּנוּ[61] רַבֵּנוּ כָּךְ וָכָךְ! וְכָל־זְמַן שֶׁמַּזְכִּיר שְׁמוּעָה
15 בְּפָנָיו, אוֹמֵר לוֹ: כָּךְ לִמַּדְתָּנוּ[62] רַבֵּנוּ! וְאַל יֹאמַר
16 דָּבָר שֶׁלֹּא שָׁמַע מֵרַבּוֹ, עַד שֶׁיַּזְכִּיר שֵׁם אוֹמְרוֹ[63].
17 וּכְשֶׁיָּמוּת רַבּוֹ, קוֹרֵעַ כָּל בְּגָדָיו עַד שֶׁהוּא מְגַלֶּה אֶת
18 לִבּוֹ[64], וְאֵינוֹ מְאַחֶה[65] לְעוֹלָם. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים?
19 בְּרַבּוֹ מֵבְהָק[66], שֶׁלָּמַד מִמֶּנּוּ רֹב חָכְמָתוֹ; אֲבָל אִם לֹא
20 לָמַד מִמֶּנּוּ רֹב חָכְמָתוֹ, הֲרֵי זֶה תַּלְמִיד חָבֵר[67], וְאֵינוֹ
21 חַיָּב בִּכְבוֹדוֹ בְּכָל אֵלּוּ הַדְּבָרִים; אֲבָל עוֹמֵד
22 מִלְּפָנָיו[68], וְקוֹרֵעַ עָלָיו, כְּשֵׁם שֶׁהוּא קוֹרֵעַ עַל כָּל
23 הַמֵּתִים שֶׁהוּא מִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶם[69]. אֲפִלּוּ לֹא לָמַד
24 מִמֶּנּוּ אֶלָּא דָּבָר אֶחָד - בֵּין קָטָן, בֵּין גָּדוֹל - עוֹמֵד
25 מִלְּפָנָיו וְקוֹרֵעַ עָלָיו.

61) ולא יאמר לו: עברת על דברי תורה, כן מצינו (ברכות טז:): אמרו לו תלמידיו לרבן גמליאל: לימדתנו רבינו וכו'. וכן (קידושין לב.) אל יאמר: "אבא, עברת על דברי תורה", אלא כך יאמר לו: "מקרא כתוב בתורה כך" - וקל וחומר לרב (כסף־משנה). 62) (מועד קטן ז:). 63) (ברכות כז:), כדי שידעו שאין זה מדברי רבו, אבל שמועה ששמע מרבו רשאי לאומרה סתם. שהכול יודעים שמן הסתם מרבו שמעה ותורת רבו בפיו (סוכה כז:; ירושלמי, ברכות פרק ב, הלכה א). 64) "ואלו קרעים שאינם מתאחים: הקורע על אביו ואמו ועל רבו שלימדו תורה" (מועד קטן כו.), וסובר רבינו: כשם שהושווה רבו לאביו ואמו לעניין "איחוי", כך הושוו לעניין קריעה "עד שיגלה ליבו" שהוא חייב על אביו ואמו, כמפורש (מועד קטן כב:). 65) אינו תופר את מקום הקרע בתפירה כתיקונה, אלא בְּשֶׁלֶל: תפירה גסה וארעית (שם, כו.). 66) מואר באור נוגה, ומוסב על התלמיד המזהיר באור התורה שיצק עליו רבו. ו"רבו מובהק", פירושו: רבו של התלמיד המובהק, כי הרב הוא המבהיק, הפועל ולא הפעול (תוספות יום טוב, בבא מציעא פרק ב, משנה י"א). 67) חכם כמותו אלא למד ממנו דבר אחד או שניים (רש"י, עירובין סג.). 68) בריחוק ארבע אמות ולא כמלוא עיניו. 69) שאינם אביו ואמו, שאינו קורע אלא בגד אחד ומאחה את הקרע לאחר שלושים יום.

26 י. וְכָל תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁדֵּעוֹתָיו מְכֻוָּנוֹת[70], אֵינוֹ מְדַבֵּר
27 בִּפְנֵי מִי שֶׁהוּא גָדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה[71], אַף־עַל־פִּי
28 שֶׁלֹּא לָמַד מִמֶּנּוּ כְּלוּם.

70) נכונות וישרות. 71) (אבות פרק ה, ז).

29 יא. הָרַב הַמֻּבְהָק, שֶׁרָצָה לִמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ בְּכָל
30 הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אוֹ בְּאֶחָד מֵהֶן, לְכָל תַּלְמִידָיו אוֹ
31 לְאֶחָד מֵהֶן - הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ[72]. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמָּחַל,
32 חַיָּב הַתַּלְמִיד לְהַדְּרוֹ[73], וַאֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁמָּחַל[74].

72) כגון רבא ששירת את תלמידיו ומזג להם יין בחתונת בנו (קידושין לב:). 73) כגון: לקום מפניו (שם). 74) על ההידור גופו - אינו מחול, שמחילת הרב מועילה רק בנוגע להידור של יתר שאת, כגון: "לעמוד מפניו כמלוא ראות עיניו" וכיוצא בזה; אבל הידור מעין: "לקום מפניו" או "לא ישב במקומו" - שלילתו לבזיון תיחשב, ולפיכך אין מחילת הרב מועילה: שאם על כבודו יכול הרב למחול, על חילול כבוד התורה, מי יוכל למחול? (עבודת המלך).

33 יב. כְּשֵׁם שֶׁהַתַּלְמִידִים חַיָּבִין בִּכְבוֹד הָרַב, כָּךְ הָרַב
34 צָרִיךְ לְכַבֵּד אֶת תַּלְמִידָיו וּלְקָרְבָן. כָּךְ אָמְרוּ
35 חֲכָמִים[75]: "יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ".
36 וְצָרִיךְ אָדָם לְהִזָּהֵר בְּתַלְמִידָיו וּלְאָהֲבָם, שֶׁהֵם הַבָּנִים,
37 הַמְהַנִּים[76] לָעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא.

75) (אבות פרק ד, יב). וכן מצינו במשה שאמר ליהושע: בחר לנו אנשים (שמות יז, ט) - עשאו שווה לו (אבות דרבי נתן, פרק כז). 76) הגורמים הנאה וקורת רוח. וכשם שהתלמידים קרויים: בנים, כך הרב קרוי: אב (ספרי, ואתחנן); וכשמת רבי חייא בר אדא קיבל ריש־לקיש רבו

תנחומים עליו, שתלמידו של אדם חביב עליו כבנו (ירושלמי, ברכות פרק ב, הלכה ח).

יג. הַתַּלְמִידִים מוֹסִיפִין חָכְמַת הָרַב וּמַרְחִיבִין לִבּוֹ[77]. אָמְרוּ חֲכָמִים: הַרְבֵּה חָכְמָה לָמַדְתִּי מֵרַבּוֹתַי, וְיוֹתֵר - מֵחֲבֵרַי, וּמִתַּלְמִידַי - יוֹתֵר מִכֻּלָּם[78]. וּכְשֵׁם שֶׁעֵץ קָטָן מַדְלִיק אֶת הַגָּדוֹל, כָּךְ תַּלְמִיד קָטָן מְחַדֵּד הָרַב, עַד שֶׁיּוֹצִיא מִמֶּנּוּ בִּשְׁאֵלוֹתָיו חָכְמָה מְפֹאָרָה.

77) "וחכם חרשים" - זה תלמיד המחכים את רבו (חגיגה יד.). 78) (תענית ז.).

פֶּרֶק שִׁשִּׁי[1]

1) להדר פני תלמידי חכמים; ההבדל שבין תלמיד חכם לאב בית דין ונשיא לענייַן קימה והידור; המבזה את החכם מה דינו; על כמה דברים מנדים את האדם.

א. כָּל תַּלְמִיד־חָכָם, מִצְוָה לְהַדְּרוֹ, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ רַבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן" - זָקֵן[2], זֶה שֶׁקָּנָה חָכְמָה. וּמֵאֵימָתַי חַיָּבִין לַעֲמֹד מִפָּנָיו? מִשֶּׁיִּקְרַב מִמֶּנּוּ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת[3], עַד שֶׁיַּעֲבֹר מִכְּנֶגֶד פָּנָיו.

2) נוטריקון: זה קנה - "אין זקן אלא זה שקנה חכמה" (קידושין לב:) ואפילו כשהוא רך בשנים. 3) "איזוהי קימה שיש בה הידור (שיהא ניכר שבשבילו עמד)? הוי אומר: ארבע אמות" (שם, לג.). וברבו מובהק - משיראנו מלוא עיניו, כמבואר למעלה (פ"ה, ה"ז).

ב. אֵין עוֹמְדִין מִפָּנָיו, לֹא בְּבֵית־הַמֶּרְחָץ וְלֹא בְּבֵית־הַכִּסֵּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּקוּם וְהָדַרְתָּ" - קִימָה שֶׁיֵּשׁ־בָּהּ הִדּוּר[4]. וְאֵין בַּעֲלֵי אֻמָּנִיּוֹת חַיָּבִין לַעֲמֹד מִפְּנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים בְּשָׁעָה שֶׁעוֹסְקִין בְּמְלַאכְתָּן[5], שֶׁנֶּאֱמַר: "תָּקוּם וְהָדַרְתָּ" - מַה הִדּוּר, שֶׁאֵין בָּהּ חֶסְרוֹן־כִּיס[6], אַף קִימָה, שֶׁאֵין בָּהּ חֶסְרוֹן־כִּיס. וּמִנַּיִן שֶׁלֹּא יַעֲצִים עֵינָיו מִן הֶחָכָם[7], כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאֶהוּ[8] עַד שֶׁלֹּא יַעֲמֹד מִפָּנָיו? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ" - הָא כָּל דָּבָר שֶׁהוּא מָסוּר לַלֵּב[9], נֶאֱמַר בּוֹ: "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ"[10].

4) כבוד. ואין "הידור" במקומות אלו (קידושין, שם). ובבית־המרחץ - דווקא בחדרים הפנימיים שבני־אדם עומדים שם ערומים, ושאפילו הרהור בדברי תורה אסור שם; אבל בחדרים החיצוניים, מקום "הידור" הוא וחייבים לקום (כסף־משנה). 5) משום ביטול מלאכה; אבל כשהם רוצים להיבטל ולהדר - רשאים הם; ודווקא כשהם עוסקים במלאכתם הם, אבל במלאכת אחרים - אסור, משום גזל בעלים (קידושין, שם ובתוספות). 6) הפסד ממון. 7) כשהוא עוד רחוק ממנו, דאילו מקרוב - כבר נתחייב בקימה. 8) כשיתקרב לארבע אמותיו ולא יתחייב בקימה. 9) שעין אדם לא תשלוט בו, ורק העושה לבדו יודע את האמת. 10) הבוחן כליות ולב ויודע מחשבותיך, שאתה מבקש תחבולות להיפטר ממצוותו (רש"י, שם).

ג. אֵין רָאוּי לֶחָכָם, שֶׁיַּטְרִיחַ אֶת הָעָם וִיכַוֵּן עַצְמוֹ לָהֶם[11], כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ מִפָּנָיו; אֶלָּא יֵלֵךְ בְּדַרְכּוֹ קְצָרָה, וּמִתְכַּוֵּן שֶׁלֹּא יִרְאוּ אוֹתוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחֵן לַעֲמֹד. וְהַחֲכָמִים הָיוּ מַקִּיפִין[12] וְהוֹלְכִין בַּדֶּרֶךְ הַחִיצוֹנָה, שֶׁאֵין מַכִּירִיהֶן מְצוּיִין שָׁם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַטְרִיחוּם.

11) לעבור לפניהם בכוונה בשעה שהוא יכול ללכת דרך אחרת (קידושין לב:). 12) היו מסבבים והולכים סחור סחור, כדי שלא להטריח את הציבור. "אמר אביי: נקטינן (מסורת בידינו) אם מקיף - יחיה" (שם, לג.).

ד. רוֹכֵב הֲרֵי הוּא כְּמְהַלֵּךְ; וּכְשֵׁם שֶׁעוֹמְדִים מִפְּנֵי הַמְּהַלֵּךְ, כָּךְ עוֹמְדִין מִפְּנֵי הָרוֹכֵב[13].

13) לא תאמר: הואיל והוא יושב על גבי בהמתו אינו כמהלך ופטורים לעמוד מפניו. אביי כשראה מרחוק את רב יוסף רבו רוכב על החמור - מיד קם (שם).

ה. שְׁלֹשָׁה שֶׁהָיוּ הוֹלְכִין בַּדֶּרֶךְ - הָרַב בְּאֶמְצַע[14], גָּדוֹל מִימִינוֹ[15], וְקָטָן מִשְּׂמֹאלוֹ.

14) (יומא לז.). לא ילכו זה אחר זה, אלא זה בצד זה, כמלאכים שבאו לבקר את אברהם אבינו, שכתוב אצלם: "נצבים עליו" - ואלמלי הלכו זה אחר זה לא היו "ניצבים" עליו, רק ראשון (רש"י, שם). 15) לא סמוך "לימינו" ממש, שהרי אמרו (שם): "המהלך לימין רבו - הרי זה בור", אלא מצד ימינו קצת לאחוריו. ורבינו שלא דק לבאר כל זה, כי סמך על מה שכתב כבר לעיל פ"ה, ה"ו (כסף־משנה).

ו. הָרוֹאֶה חָכָם[16] - אֵינוֹ עוֹמֵד מִפָּנָיו, עַד שֶׁיִּגִּיעַ לוֹ לְאַרְבַּע אַמּוֹת; וְכֵיוָן שֶׁעָבַר, יוֹשֵׁב. רָאָה אַב־בֵּית־דִּין - עוֹמֵד מִלְּפָנָיו, מִשֶּׁיִּרְאֶנּוּ מֵרָחוֹק מִלֹּא עֵינָיו; וְאֵינוֹ יוֹשֵׁב, עַד שֶׁיַּעֲבֹר מֵאַחֲרָיו אַרְבַּע אַמּוֹת. רָאָה אֶת הַנָּשִׂיא - עוֹמֵד מִלְּפָנָיו מִלֹּא עֵינָיו; וְאֵינוֹ יוֹשֵׁב, עַד שֶׁיֵּשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ אוֹ עַד שֶׁיִּתְכַּסֶּה מֵעֵינָיו[17]. וְהַנָּשִׂיא שֶׁמָּחַל עַל כְּבוֹדוֹ - כְּבוֹדוֹ מָחוּל[18]. כְּשֶׁהַנָּשִׂיא נִכְנָס[19], כָּל הָעָם עוֹמְדִים; וְאֵינָן יוֹשְׁבִין, עַד שֶׁיֹּאמַר לָהֶם: שְׁבוּ! כְּשֶׁאַב־בֵּית־דִּין נִכְנָס, עוֹשִׂין לוֹ שְׁתֵּי שׁוּרוֹת[20] וְעוֹמְדִין מִכָּאן וּמִכָּאן, עַד שֶׁנִּכְנָס וְיוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ, וּשְׁאָר הָעָם[21] יוֹשְׁבִין בִּמְקוֹמָן.

16) (קידושין לג:) אחד מחברי הסנהדרין. סנהדרי גדולה היתה מורכבת משבעים ואחד חכמים. הגדול שבכולם - נשיא; משנהו - אב בית־דין, והשאר נקראים: "חכמים" (מ"ת, הלכות סנהדרין פ"א, ה"ג). 17) שנאמר: והביטו אחרי משה עד באו האהלה (שמות לג, ח) - ומשה נשיא היה. 18) (קידושין לב:). ולא כמלך שאין כבודו מחול, משום שנאמר אצלו: שום תשים עליך מלך (דברים יז, ט:) - שתהא אימתו עליך. 19) לבית־המדרש (הוריות יג:), ועד כאן דיבר רבינו מ"הידור" שבשוק. 20) רק שתי שורות: אחת מכאן ואחת מכאן והוא הולך ביניהן באמצע. 21) שאר כל השורות שבבית־המדרש.

ז. חָכָם שֶׁנִּכְנָס - כֹּל שֶׁיִּגִּיעַ לוֹ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת, עוֹמֵד

מִלְּפָנָיו, אֶחָד עוֹמֵד וְאֶחָד יוֹשֵׁב[22], עַד שֶׁנִּכְנָס וְיוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ. בְּנֵי חֲכָמִים[23] וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים[24], בִּזְמַן שֶׁהָרַבִּים צְרִיכִין לָהֶם[25], מְקַפְּצִין עַל רָאשֵׁי הָעָם וְנִכְנָסִים לִמְקוֹמָם[26]. וְאֵין שֶׁבַח לְתַלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁיִּכָּנְסוּ לְאַחֲרוֹנָה[27]. יָצָא לְצֹרֶךְ[28], חוֹזֵר לִמְקוֹמוֹ. בְּנֵי חֲכָמִים - בִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן דַּעַת לִשְׁמֹעַ, הוֹפְכִין פְּנֵיהֶן כְּלַפֵּי אֲבִיהֶן[29]; אֵין בָּהֶן דַּעַת לִשְׁמֹעַ - הוֹפְכִין פְּנֵיהֶן כְּלַפֵּי הָעָם.

22) ואין עושים לו שורה כלל. 23) שאביהם ממונים על הציבור ומשום כבוד אביהם מושיבים אותם בצד הזקנים (רש"י, שם). 24) שעדיין לא נסמכו ולא הגיעו למעלת "חכם". 25) שמשתמשים בהם לצורך הרבים (הט"ז, יו"ד רמד, ס"ק ז); ויש מפרשים: שצריכים לחכמתכם: תלמידים המחכימים את רבותיהם, כאותו מעשה ברבי ישמעאל ברבי יוסי (יבמות קה:), ושם נאמר: "מי שצריך לו עם קדוש - יפסע על ראשי עם קדוש" (פרי חדש). 26) לשבת במקומם הקבוע להם. 27) משום דקרו ליה: "פושע" (ברכות מג:) - לזה שנכנס לאחרונה קוראים: פושע, מתעצל (רש"י). והמהרש"א "בחידושי אגדות" (שם) כותב: ויותר נראה לפרש "פוסע" בסמך (כלומר: "פושע" בשין שמאלית) שקוראים לו: "פוסע על ראשי עם קדוש", שהבא באחרונה צריך לפסוע עליהם. והם הם דברי רבינו כאן, שלא לפסוע על ראשי העם בשעת הלימוד (הגהות האדר"ת). 28) לנקבים (הוריות יג:). ויש מפרשים: לצורך העם, באיזו שליחות (עיין תוספות, יבמות קה:), ובאמצע השיעור; אבל אם יצא שלא לצורך, אינו פוסע על ראשי העם אלא יושב לו במקום הפנוי. 29) כשאר כל השומעים, כי כן אמרו: "בזמן שיש להם דעת לשמוע - נכנסים ויושבים לפני אביהם ואחוריהם כלפי העם; בזמן שאין להם דעת לשמוע - נכנסים ויושבים אחורי אביהם, ופניהם כלפי העם" (הוריות יג:).

ח. תַּלְמִיד שֶׁהוּא יוֹשֵׁב לִפְנֵי רַבּוֹ תָּמִיד, אֵינוֹ רַשַּׁאי לַעֲמֹד מִפָּנָיו, אֶלָּא שַׁחֲרִית וְעַרְבִית בִּלְבַד; שֶׁלֹּא יְהֵא כְּבוֹדוֹ מְרֻבֶּה מִכְּבוֹד שָׁמָיִם[30].

30) שאינו מקבל עליו עול מלכות שמים אלא פעמים ביום: שחרית וערבית ב"קריאת שמע" (קידושין לג:). במה דברים אמורים? - בבית־המדרש; אבל בחוץ חייב לעמוד אפילו כמה פעמים, שלא ייראה כמזלזל בכבוד רבו (כסף־משנה, בשם התוספות).

ט. מִי שֶׁהוּא זָקֵן מֻפְלָג[31] בִּזְקֻנָה, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ חָכָם, עוֹמְדִין לְפָנָיו. וַאֲפִלּוּ הֶחָכָם שֶׁהוּא יֶלֶד[32], עוֹמֵד בִּפְנֵי הַזָּקֵן הַמֻּפְלָג בִּזְקֻנָה. וְאֵינוֹ חַיָּב לַעֲמֹד מִלֹּא קוֹמָתוֹ[33], אֶלָּא כְּדֵי לְהַדְּרוֹ[34]. וַאֲפִלּוּ זָקֵן כּוּתִי, מְהַדְּרִין אוֹתוֹ בִּדְבָרִים[35] וְנוֹתְנִין לוֹ יָד לְסָמְכוֹ[36], שֶׁנֶּאֱמַר: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם" - כָּל שֵׂיבָה[37] בְּמַשְׁמָע.

31) זקן למאד. 32) צעיר לימים. 33) מכיון שהוא עצמו חכם ואחרים חייבים בכבודו. 34) הידור כלשהו: לנוע מעט כאילו הוא רוצה לעמוד מפניו. אבל כל איש אחר שאינו חכם, צריך לקום מפני זקן מופלג מלוא קומתו (טור יו"ד, סימן רמד). 35) (קידושין לג.). 36) בחולשתו. 37) אפילו כשאינו חכם, ואפילו כשאינו יהודי; אלא ליהודי בהידור של קימה, ולשאינו יהודי - בדברים ונתינת יד לסמכו (כסף־משנה).

י. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֵינָם יוֹצְאִין בְּעַצְמָן[38] לַעֲשׂוֹת עִם כָּל הַקָּהָל בְּבִנְיָן וַחֲפִירָה שֶׁל מְדִינָה וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְבַּזּוּ בִּפְנֵי עַמֵּי־הָאָרֶץ[39]. וְאֵין גּוֹבִין מֵהֶן לְבִנְיַן הַחוֹמָה וְתִקּוּן הַשְּׁעָרִים וּשְׂכַר הַשּׁוֹמְרִים[40] וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, וְלֹא לִתְשׁוּרַת הַמֶּלֶךְ[41]. וְאֵין מְחַיְּבִים אוֹתָן לִתֵּן הַמַּס - בֵּין מַס שֶׁהוּא קָצוּב עַל בְּנֵי הָעִיר[42], בֵּין מַס שֶׁהוּא קָצוּב עַל כָּל אִישׁ[43] וָאִישׁ, שֶׁנֶּאֱמַר: "גַּם כִּי יִתְּנוּ[44] בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם, וַיָּחֵלּוּ מְּעָט מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ וְשָׂרִים"[45]. וְכֵן אִם הָיְתָה סְחוֹרָה לְתַלְמִיד־חָכָם, מַנִּיחִים אוֹתוֹ לִמְכֹּר תְּחִלָּה, וְאֵין מַנִּיחִים אֶחָד מִבְּנֵי הַשּׁוּק לִמְכֹּר עַד שֶׁיִּמְכֹּר[46] הוּא. וְכֵן אִם הָיָה לוֹ דִּין, וְהָיָה עוֹמֵד בִּכְלַל בַּעֲלֵי־דִינִים הַרְבֵּה - מַקְדִּימִין אוֹתוֹ וּמוֹשִׁיבִין[47] אוֹתוֹ.

38) (ב"ב ח.). 39) אלא שוכרים הם פועלים שהם יעשו את מלאכתם. 40) "רבנן לא צריכי נטירותא" (שם), כי התורה להם לחומה והיא מְשַׁמַּרְתָּם. 41) מתנה שנותנים לגדול, כמו: ותשורה אין להביא לאיש האלהים (שמואל־א ט, ז). ותלמידי־חכמים פטורים מכל המסים האלה, שכן אנו מוצאים בעולי בבל שציוה המלך דריוש את פחת עבר הנהר (עזרא ז, כד) שלא להטיל שום מס: מִנְדָּה (מס אדמה), בְּלוֹ (מס אוכל) וַהֲלָךְ (תשורת המלך, לדעת הרי"ף) על אנשי כנסת־הגדולה, מפני שהיו עוסקים במלאכת־שמים בבנין בית המקדש - והוא הדין לתלמידי־חכמים העוסקים בתורה (רש"י ותוספות, שם). 42) מס ציבורי. 43) מס גולגולת. 44) וכך פירשוהו חז"ל (שם): אם יִתְּנוּ (יִשְׁנוּ) כשיגלו בגויים ויעסקו בתורה כולם - עתה בקרוב אקבצם; ואף אם מועטים יהיו השונים ועוסקים בתורה בין העמים, יהיו גם כן בטלים וחפשים ממשא מלך ושרים כלומר: מן המסים. "ויחלו" מלשון: לא יחל דברו (במדבר ל, ג), לשון ביטול. 45) כנוסחת הש"ס במסכת (ב"ב ח.). והנוסחה שבתנ"ך היא: "מלך שרים", בלי "ו" החיבור. 46) (ב"ב כב.). 47) אע"פ שעל בעלי הדין לעמוד בעמדם במשפט לפני השופטים, כמו שנאמר: ועמדו שני האנשים אשר להם הריב (דברים יט, יז); אבל מצות־עשה של כבוד התורה: את ה' אלהיך תירא - לרבות תלמיד־חכם (פסחים כב:) - עדיפה (שבועות ל:).

יא. עָוֹן גָּדוֹל הוּא לְבַזּוֹת אֶת הַחֲכָמִים אוֹ לִשְׂנֹאתָן. לֹא חָרְבָה יְרוּשָׁלַיִם, עַד שֶׁבִּזּוּ[48] בָהּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאַכֵי הָאֱלֹהִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתַּעְתְּעִים בְּנְבִאָיו", כְּלוֹמַר: בּוֹזִים מְלַמְּדֵי דְּבָרָיו; וְכֵן זֶה שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה: "אִם בְּחֻקֹּתַי תִּמְאָסוּ"

19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36

- מְלַמְּדֵי[49] חֵקֶתִי תִּמְאָסוּ. וְכָל הַמְבַזֶּה אֶת הַחֲכָמִים,
אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא[50], וַחֲרִי הוּא בִּכְלַל "כִּי דְבַר
ה' בָּזָה".

48) (שבת קיט:). 49) (ת"כ, בחוקותי). 50) (סנה' צ.) שנינו שם: "ואלו אין להם חלק לעולם הבא: ... ואפיקורוס, ואמרו חז"ל (שם, צט:); אפיקורוס - זה המבזה תלמידי חכמים.

יב. אַף־עַל־פִּי שֶׁהַמְבַזֶּה אֶת הַחֲכָמִים אֵין לוֹ חֵלֶק
לָעוֹלָם הַבָּא - אִם בָּאוּ עֵדִים שֶׁבִּזָּהוּ, אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים,
חַיָּב נִדּוּי[51], וּמְנַדִּים אוֹתוֹ בֵּית־דִּין בָּרַבִּים[52], וְקוֹנְסִין
אוֹתוֹ לִיטְרָא[53] זָהָב בְּכָל מָקוֹם[54], וְנוֹתְנִין אוֹתָהּ
לֶחָכָם. וְהַמְבַזֶּה אֶת הֶחָכָם בִּדְבָרִים, אֲפִלּוּ לְאַחַר
מִיתָה[55] - מְנַדִּין אוֹתוֹ בֵּית־דִּין, וְהֵם מַתִּירִין אוֹתוֹ
כְּשֶׁיְּחַזֵּר בִּתְשׁוּבָה. אֲבָל אִם הָיָה הֶחָכָם חַי, אֵין
מַתִּירִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּרַצֶּה[56] זֶה שֶׁנִּדּוּהוּ בִּשְׁבִילוֹ. וְכֵן
הֶחָכָם עַצְמוֹ[57] מְנַדֶּה לִכְבוֹדוֹ לְעַם־הָאָרֶץ שֶׁהִפְקִיר[58]
בּוֹ, וְאֵין צָרִיךְ, לֹא עֵדִים וְלֹא הַתְרָאָה[59]; וְאֵין
מַתִּירִין לוֹ עַד שֶׁיְּרַצֶּה אֶת הֶחָכָם. וְאִם מֵת הֶחָכָם,
בָּאִין שְׁלֹשָׁה וּמַתִּירִין לוֹ. וְאִם רָצָה הֶחָכָם לִמְחֹל לוֹ
וְלֹא נִדָּהוּ - הָרְשׁוּת בְּיָדוֹ[60].

51) לשון ריחוק והבדלה. שמבדילים אותו מתוך הקהל: אין יושבים בארבע אמותיו, ואין מצרפים אותו לכל דבר שבקדושה וכדומה, כמבואר לקמן (פ"ז, ה"ד). 52) בפרהסיא, ואין חסים על כבודו. 53) משקלה שלשים וחמשה דינרי זהב. (השווה הלכות מ"ת, הלכות חובל ומזיק פ"ג, ה"ה). 54) בין בארץ ובין בחוץ־לארץ. מקור הלכה זו (ירושלמי, ב"ק פ"ח, ה"ו). וראוי להעיר, שבשו"ע (יו"ד, סימן רמג) כתב הרמ"א: "אין בדורנו עכשיו חכם כזה לענין קנס ליטרא זהב על בושתו". כי אין הדברים אמורים אלא בזקן מופלג בחכמה מאד (הגר"א, שם). 55) (ברכות יט.). מלשון רבינו "אפילו" נראה שגדול עונש המבזהו בחייו יותר ממבזהו לאחר מותו (הריב"ש). 56) (מ"ק טז.). ואם לא נתרצה לו החכם, בית־דין מתירין לו - הואיל ועשה מה שהיה עליו לעשות (כסף־משנה). (עיין הלכות דעות פ"ו, ה"ו). 57) בלי בית־דין. 58) שנהג בו הפקרות, כלומר: שהתחצף וזילזל בכבודו. 59) (מ"ק, יז.): "צורבא מרבנן עושה דין לנפשו בדבר ברור, שאין לו בו כל ספק. 60) אמר רב פפא: "תיתי לי דלא שמית אינש מן יומי" - תיחשב לי לצדקה ולזכות, שלא נידיתי איש מעולם (מ"ק יז.), ועיין גם (ירושלמי, מ"ק ס"ג, ה"א) מעשה בריב"ל שלא רצה לנדות איש שנתחייב לו נידוי. ואם ביזהו בפרהסיא - אסור לו למחול על כבודו, שהוא כבוד התורה, כמבואר לקמן (פ"ז, ה"יג).

יג. הָרַב שֶׁנִּדָּה לִכְבוֹדוֹ - כָּל תַּלְמִידָיו חַיָּבִין לִנְהֹג
נִדּוּי בַּמְּנֻדֶּה. אֲבָל תַּלְמִיד שֶׁנִּדָּה לִכְבוֹד עַצְמוֹ[61], אֵין
הָרַב חַיָּב לִנְהֹג בּוֹ נִדּוּי, אֲבָל כָּל הָעָם חַיָּבִין לִנְהֹג
בּוֹ נִדּוּי. וְכֵן מְנֻדֶּה לַנָּשִׁיא - מְנֻדֶּה לְכָל יִשְׂרָאֵל;
מְנֻדֶּה לְכָל יִשְׂרָאֵל - אֵינוֹ מְנֻדֶּה לַנָּשִׁיא. מְנֻדֶּה לְעִירוֹ
- מְנֻדֶּה לְעִיר אַחֶרֶת; מְנֻדֶּה לְעִיר אַחֶרֶת - אֵינוֹ
מְנֻדֶּה לְעִירוֹ[62].

61) דווקא. אבל כשנידהו על עבירות שעבר כלפי שמים, או כלפי הבריות וחיי החברה, חייב גם הרב לנהוג בו נידוי. 62) מפני שדין עיר אחרת לגבי עירו שהוא כפוף לה ולנימוסיה, כדין "מנודה לתלמיד שאינו מנודה לרב" ("בית־יוסף", יו"ד שלד). המקור לכל הלכה י"ג הוא (מו"ק טז, ע"א.).

יד. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[63]? בְּמִי שֶׁנִּדּוּהוּ עַל שֶׁבִּזָּה
תַּלְמִידֵי חֲכָמִים; אֲבָל מִי שֶׁנִּדּוּהוּ עַל שְׁאָר דְּבָרִים
שֶׁחַיָּבִים עַלֵּיהֶם נִדּוּי[64], אֲפִלּוּ נִדָּהוּ קָטָן שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל
- חַיָּב הַנָּשִׂיא וְכָל יִשְׂרָאֵל לִנְהֹג בּוֹ נִדּוּי, עַד שֶׁיְּחַזֵּר
בִּתְשׁוּבָה מִדָּבָר שֶׁנִּדּוּהוּ בִּשְׁבִילוֹ, וְיַתִּירוּ לוֹ. עַל
עֶשְׂרִים־וְאַרְבָּעָה[65] דְּבָרִים מְנַדִּין אֶת הָאָדָם, בֵּין
אִישׁ, בֵּין אִשָּׁה, וְאֵלּוּ הֵן:

63) שהמנודה לתלמיד אינו מנודה לרב, וכן כל אלה שהמנודה לזה אינו מנודה לזה? 64) כמו שאמרנו לעיל: על עבירות כלפי שמים והחברה, וכמבואר בסמוך. 65) (ברכות יט.).

א). הַמְבַזֶּה אֶת הֶחָכָם, וַאֲפִלּוּ לְאַחַר מוֹתוֹ[66]. ב)
הַמְבַזֶּה שְׁלִיחַ בֵּית־דִּין[67]. ג) הַקּוֹרֵא לַחֲבֵרוֹ עֶבֶד[68].
ד) מִי שֶׁשָּׁלְחוּ לוֹ בֵּית־דִּין וְקָבְעוּ לוֹ זְמַן וְלֹא בָא[69].
ה) הַמְזַלְזֵל בְּדָבָר אֶחָד מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים[70], וְאֵין צָרִיךְ
לוֹמַר בְּדִבְרֵי־תוֹרָה. ו) מִי שֶׁלֹּא קִבֵּל עָלָיו אֶת הַדִּין,
מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן[71]. ז) מִי שֶׁיֵּשׁ בִּרְשׁוּתוֹ דָּבָר
הַמַּזִּיק, כְּגוֹן כֶּלֶב רַע אוֹ סֻלָּם רָעוּעַ[72], מְנַדִּין אוֹתוֹ
עַד שֶׁיָּסִיר הֶזֵּקוֹ. ח) הַמּוֹכֵר קַרְקַע שֶׁלּוֹ לְעוֹבֵד־
כּוֹכָבִים, מְנַדִּין אוֹתוֹ, עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו כָּל אֹנֶס[73]
שֶׁיָּבֹא מִן הָעוֹבֵד־כּוֹכָבִים לְיִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ בַּעַל הַמָּצֵר.
ט) הַמֵּעִיד עַל יִשְׂרָאֵל בְּעַרְכָּאוֹת[74] שֶׁל עוֹבְדֵי־
כּוֹכָבִים, וְהוֹצִיא מִמֶּנּוּ בְּעֵדוּתוֹ מָמוֹן שֶׁלֹּא כְּדִין
יִשְׂרָאֵל[75], מְנַדִּין אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּשַׁלֵּם[76]. י) טַבָּח כֹּהֵן,
שֶׁאֵינוֹ מַפְרִישׁ הַמַּתָּנוֹת[77] וְנוֹתְנָן לְכֹהֵן אַחֵר, מְנַדִּין
אוֹתוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן. יא) הַמְחַלֵּל יוֹם־טוֹב שֵׁנִי שֶׁל
גָּלֻיּוֹת[78], אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא מִנְהָג[79]. יב) הָעוֹשֶׂה
מְלָאכָה בְּעֶרֶב הַפֶּסַח אַחַר חֲצוֹת[80]. יג) הַמַּזְכִּיר
שֵׁם־שָׁמַיִם לְבַטָּלָה[81] אוֹ לִשְׁבוּעָה בְּדִבְרֵי הֲבַאי[82]. יד)
הַמֵּבִיא אֶת הָרַבִּים לִידֵי חִלּוּל הַשֵּׁם[83]. טו) הַמֵּבִיא
אֶת הָרַבִּים לִידֵי אֲכִילַת קָדָשִׁים בַּחוּץ[84]. טז)
הַמְחַשֵּׁב שָׁנִים[85] וְקוֹבֵעַ חֳדָשִׁים[86] בְּחוּצָה־לָאָרֶץ[87].
יז) הַמַּכְשִׁיל אֶת הָעִוֵּר[88]. יח) הַמְעַכֵּב הָרַבִּים
מִלַּעֲשׂוֹת מִצְוָה[89]. יט) טַבָּח שֶׁיָּצְאָה טְרֵפָה[90] מִתַּחַת
יָדוֹ. כ) טַבָּח שֶׁלֹּא בָדַק סַכִּינוֹ[91] לִפְנֵי חָכָם. כא)
הַמַּקְשֶׁה עַצְמוֹ לָדַעַת[92]. כב) מִי שֶׁגֵּרֵשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ,
וְעָשָׂה בֵּינוֹ וּבֵינָהּ שֵׁתָּפוּת אוֹ מַשָּׂא־וּמַתָּן, הַמְּבִיאִין
לָהֶן לְהִזָּקֵק[93] זֶה לָזֶה - כְּשֶׁיְּבוֹאוּ לְבֵית־דִּין[94], מְנַדִּין

1 **אוֹתָם[95]. כג) חָכָם שֶׁשְּׁמוּעָתוֹ רָעָה[96]. כד) הַמְנַדֶּה מִי**
2 **שֶׁאֵינוֹ חַיָּב[97] נִדּוּי.**

66) (שם). 67) (קידושין ע:). 68) עבד כנעני שהוא בכלל: ארור כנען עבד עבדים וגו' (בראשית ט, כה). על זלזול כזה מקללים אותו ב"ארור", שזהו נידוי (קידושין כח., ובתוספות שם, ד"ה: "הקורא"). 69) כתבינן פתיחא עילויה (שטר שמתא) (ב"ק קיב: ; ובירושלמי, שם). 70) כגון: המזלזל בנטילת ידים לסעודה (עדויות פ"ה, מ"ו). 71) (ב"ק קיג.) "עד שיקבל" צריך היה לומר? - אלא שהיה כבר מנודה על שסירב לקבל עליו את הדין; וכשקיבלו - התירוהו. וכעת הוא משתמט גם מלפרוע, ולפיכך מנדים אותו שוב עד שיתן (כסף־משנה). 72) (כתובות מא:). 73) כל היזק שנגרם על ידי הלוקח הנכרי לשכנו היהודי - מפני שעליו היה למכור לבעל המצר (ב"ק קיד.). ובתוספות העירו שם: במה דברים אמורים? - כשבעל המצר רצה לתת אותו המחיר שנתן הנכרי, אבל אם לא - אין למוכר להפסיד משום כך (כסף־משנה). 74) בבתי המשפט. 75) כגון: שהעיד בערכאותיהם יחידי לחובתו של הנתבע. בדיני ישראל היה הנתבע פטור, מפני שאין דבר שבממון קם על פי עד אחד, ובעדותו זו אצלם גרם לו הפסד ממון. 76) דמי היזקו (ב"ק קיד.). 77) זרוע, לחיים וקיבה, שכל בן־ישראל חייב להפריש לכהן מבהמתו שנשחטה; רק כהן ששחט - פטור. אבל אם הכהן הוא טבח המוכר בשר באטליז, חייב גם הוא להפריש את המתנות לכהן. ואם אינו מפרישן - חייב נידוי (חולין קלב:). 78) (פסחים נב.) חוץ מראש־השנה שעשאוהו יום־טוב שני ימים גם בזמן שבית־המקדש היה קיים, משום מעשה שהיה (ר"ה ל:). היו עושים בני ארץ־ישראל כל החגים רק יום אחד. והיהודים שבתפוצות הגולה, ששליחי בית־דין שבארץ ישראל לא יכלו להגיע אליהם ולהודיעם מתי היה ראש־חודש, היו עושים שני ימים יום־טוב מספק - ולכן הוא נקרא: "יום טוב שני של גלויות". 79) כי מאחר שבית־הדין הגדול שבארץ־ישראל שהיה מקדש את החדשים על פי עדי ראיה בטל עוד בתקופת אחרוני האמוראים, ומאז - בני חוץ־לארץ כבני ארץ־ישראל קובעים את החדשים ומעברים את השנים על פי חשבון קבוע, מן הראוי היה שגם הם לא יעשו יום־טוב אלא יום אחד כבני ארץ־ישראל - אלא תקנת חכמים היא שייזהרו ביום־טוב שני, משום מנהג אבותיהם בידיהם (ביצה ד:). 80) תקנת חכמים היא, שלא יהא טרוד במלאכה, ויכין הכל לצרכי החג ולסדר הלילה (פסחים נ:). 81) (נדרים ז:), שנאמר: את ה' אלהיך תירא (דברים י, כ), וקיבלו חז"ל (תמורה ד.), שזוהי אזהרה לזה שמזכיר שם־שמים לבטלה. 82) דברים של מה בכך, שאין הכרח ואינם כדאי להישבע עליהם. 83) כאותו מעשה בחוני המעגל, שפעם בשנת בצורת עג עוגה ועמד בתוכה ואמר: "נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך", ואז התחילו גשמים יורדים. שלח לו שמעון בן־שטח: צריך אתה להתנדות, שאלמלי נגזרה גזירה כמו בימי אליהו שלא ירדו גשמים, לא נמצאת מביא את הרבים לידי חילול השם?! וכל המביא רבים לידי חילול השם - חייב נידוי (ירושלמי, תענית פ"ג, ה"י).

84) (פסחים נג.): תודוס איש רומי הנהיג לאכול בלילי פסחים גדיים מקולסים (צלויים) "ראשו על כרעיו ועל קרבו" (כדרך צליית קרבן פסח). שלחו לו: "אלמלא תודוס אתה, גזרנו עליך נידוי, שאתה קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ". 85) אם השנה תהא פשוטה, או מעוברת. 86) מלא, או חסר. 87) בעוד שכל אלה מסורים לבית־דין שבארץ, שנאמר: "כי מציון תצא תורה", כמבואר הכל (ברכות סג:). 88) עיוור לאו דווקא, המכשיל את חבירו ומביאו לידי עבירה, כגון: המכה את בנו הגדול (ראב"ד). וכן סיפרו חכמינו (מ"ק יז.): שפחתו של רבי ראתה איש מכה את בנו הגדול, אמרה לו: תהא בנידוי! שעברת על "ולפני עיוור לא תתן מכשול" (שמא יתרגז ויבעט באביו, רש"י). 89) כרבי עקיבא, שפעם עברו דרך עירו לוד יותר מארבעים זוג שבאו להעיד עדות החודש - ושבת היתה - ועיכבם ולא נתנם לעלות לירושלים, כי אמר: "די בזוג אחד, ואין מן הצורך שכולם יחללו את השבת". שלח לו רבן גמליאל: עקיבא! אם אתה מעכבם לא יבואו פעם שנית ואתה מעכבם מן המצוה - ועל זה חייבים נידוי (ירושלמי, ר"ה פ"א, ה"ה). 90) שמכר בשר טריפה ללקוחותיו (סנהדרין כה.). 91) (חולין יח.) שעל השוחט להראות סכינו לחכם לבדיקה כמבואר (שם, יז:). וכתב הטור (יו"ד, סימן יח), שדין זה אינו נוהג עכשיו (כסף־משנה). 92) מגרה במתכוון את יצרו המביאו לידי עבירות חמורות (נדה יג:). 93) להיות זקוקים זה לזו ולהתקרב בדברים. 94) לדין. 95) (כתובות כח.) על שעשו ביניהם שותפות שתביאם בוודאי לידי עבירה, בהיות לבם גס זה בזו. 96) שיצא עליו קול שאינו נוהג כשורה (מ"ק יז.). 97) ריש לקיש היה שומר פרדסים, בא איש ואכל מן הפירות, גער בו ריש לקיש והלה לא השגיח בו. אמר לו ריש לקיש: תהא בנידוי! הלה השיב: אדרבה, תהא אתה בנידוי! אם ממון נתחייבתי, נידוי מי נתחייבתי? אמרו בבית־המדרש: של האחרון נידוי, של ריש לקיש אינו נידוי - הרי מי שמנדה את מי שאינו חייב נידוי, הריהו בעצמו בנידוי (מ"ק יז.). ב"שולחן־ערוך" (יו"ד סימן שלד, סעיף פז) נמנים עוד דברים שחייבים עליהם נידוי, אלא שכולם כלולים בתוך עשרים וארבעה אלה המנויים כאן.

פֶּרֶק שְׁבִיעִי[1]

1) חכם זקן, או נשיא אם מנדים אותם; נידוי וחרם; כיצד מתירים אותם; מנהג חסידים הראשונים שלא לנדות שום אדם.

3 **א. חָכָם זָקֵן[2] בְּחָכְמָה, וְכֵן נָשִׂיא אוֹ אַב־בֵּית־דִּין[3],**
4 **שֶׁסָּרַח[4] - אֵין מְנַדִּין[5] אוֹתוֹ בְּפַרְהֶסְיָא[6] לְעוֹלָם[7];**
5 **אֶלָּא־אִם־כֵּן עָשָׂה כְּיֶרֶבְעָם[8] בֶּן־נְבָט וַחֲבֵרָיו. אֲבָל**
6 **כְּשֶׁחָטָא שְׁאָר[9] חַטָּאוֹת, מַלְקִין אוֹתוֹ בְּצִנְעָה[10],**
7 **שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה"**
8 **- אַף־עַל־פִּי שֶׁכָּשַׁל, כַּסֵּהוּ כַּלָּיְלָה[11]; וְאוֹמְרִים לוֹ[12]:**
9 **הִכָּבֵד[13] וְשֵׁב בְּבֵיתְךָ! וְכֵן כָּל תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁנִּתְחַיֵּב**
10 **נִדּוּי, אָסוּר לְבֵית־דִּין לִקְפֹּץ[14] וּלְנַדּוֹתוֹ בִּמְהֵרָה[15],**
11 **אֶלָּא בּוֹרְחִין מִדָּבָר זֶה וְנִשְׁמָטִין[16] מִמֶּנּוּ. וַחֲסִידֵי**
12 **הַחֲכָמִים הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִים, שֶׁלֹּא נִמְנוּ מֵעוֹלָם[17] לְנַדּוֹת**

תַּלְמִיד־חָכָם, אַף־עַל־פִּי שֶׁנִּמְנִין לְהַלְקוֹתוֹ אִם נִתְחַיֵּב מַלְקוּת[18]; וַאֲפִלּוּ מַכַּת־מַרְדּוּת[19] נִמְנִין עָלָיו לְהַכּוֹתוֹ.

2) מופלג בחכמה 3) מבואר למעלה (פ"ו, ה"יג). 4) שחטא. 5) מלשון: אחיכם מנדיכם (ישעיה סו, ה). מרחיקים, מוציאים אותו מן הכלל. 6) אבל בצנעה מנדים אותו, כמבואר בסמוך. 7) אפילו כשחטא, וחזר וחטא כמה פעמים (מ"ק יז.). 8) שחטא והחטיא את הרבים (ירושלמי, מ"ק פ"ג, ה"א). 9) שאין עליהם עונש נידוי אלא מלקות. 10) בבי"ד של שלשה, ולא בבי"ד של עשרים ושלשה או שבעים ואחד כדין הנשיא - כדי להעלים קלונו ולא לתת פרסום לדבר: שאם לא תאמר כן - נמצאת עלייתו ירידתו (שם, סנה' פ"ב, ה"א). 11) שחשיכה ואין אדם רואה (רש"י, מ"ק יז.). וכדאי להעיר, כי בדברי ריש לקיש: "תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו" (מ"ק יז.), גורס רבינו חננאל: "אין מבזין אותו" - וזה משמע בין בנידוי ובין במלקות, כדברי רבינו כאן. 12) חוזר אל נידוי, כשמנדים אותו בחשאי, בצנעה. 13) מלשון הכתוב (מלכים־ב יד, י), כלומר: אין אומרים לו בפירוש: מנודה אתה! אלא היכבד ושב בבית פנימה ולא תיראה על פני חוץ. ורש"י פירש (שם): "עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך". 14) בחפזון ובזריזות יתירה. 15) בלי שהיות. 16) משתמטים ונמנעים מזה. כמר זוטרא כשהיה צריך לנדות איזה צורבא מרבנן היה, מתוך צער שניטל עליו לנדות, מנדה תחילה את עצמו, כדי להרגיש בצערו של המנודה. 17) כרב פפא שאמר: תיתי לי (ישולם שכרי) דלא שמתי צורבא מרבנן מימי (שם). 18) מדאורייתא: ארבעים חסר אחת, מפני שנידוי יותר חמור ומעליב. 19) מלקות דרבנן, שאין לה מספר קצוב ומסויים כמלקות מדאורייתא והיא באה רק על עבירות שעברו על מדבריהם, כאותו צורבא מרבנן שבא לביתו מן הישיבה שהיתה מחוץ לתחום ביום־טוב שני של גלויות (פסחים נב.).

ב. וְכֵיצַד הוּא הַנִּדּוּי? אוֹמֵר: פְּלוֹנִי יְהֵא בְּשַׁמְּתָא[20]! וְאִם נִדּוּהוּ בְּפָנָיו, אוֹמֵר לוֹ: פְּלוֹנִי זֶה בְּשַׁמְּתָא! וְהַחֵרֶם[21] - אוֹמֵר לוֹ: פְּלוֹנִי מָחֳרָם! וְאָרוּר - בּוֹ[22] אָלָה, בּוֹ שְׁבוּעָה, בּוֹ נִדּוּי!

20) רואים אנו כאן: כי לרבינו נידוי ושמתא היינו הך, והוא מפריד רק בין שמתא וחרם. ולפי הטור (סימן שלד) בשם הראב"ד שלשה המה לפי חומר מדרגותיהם: הקל שבהם - נידוי: חמור ממנה - שמתא שיש עמה גם קללה, שאומרים לו בשעת נידויו: ארור אתה! וחרם - החמור מכולם. ומאי שמתא? אמר רב: שם מיתה. ושמואל אמר: שממה יהיה (מ"ק, יז.). ובין לרב ובין לשמואל "שמתא" - זה עונש המשאיר רושם בל יימחה. החרם תחרים אותם (דברים ז, ב) מתרגם יונתן: גמרא תגמר יתהון בשמתא. 21) מבואר למטה בסמוך: על מה מחרימים, ודיני המוחרם. 22) כלומר: לשון "ארור" כוללת שלש הוראות הללו. ואם החכם אמר למי שנתחייב נידוי: ארור אתה! הרי הוא מנודה וצריכים לנהוג בו כבמנודה: ואם השביע איש חבירו ואמר לו: ארור אם... והלה קיבלה בעניית אמן - הרי זו שבועה: ואם קיללו ב"ארור" - הרי זו קללה וחייב משום "המקלל את חבירו" (שבועות לו.).

ג. וְכֵיצַד מַתִּירִין[23] הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם? אוֹמֵר לוֹ: שָׁרוּי[24] לָךְ וּמָחוּל לָךְ! וְאִם הִתִּירוּהוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, אוֹמֵר לוֹ: פְּלוֹנִי שָׁרוּי לוֹ וּמָחוּל לוֹ!

23) כשנשלם זמן הנידוי או החרם: כי מעצמם בלי התרה מפורשת אינם מותרים. 24) כמו שמצינו ברבי אליעזר הגדול כשהתירוהו מנידויו, עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר! הותר הנדר! (סנהדרין סח.).

ד. מַהוּ הַמִּנְהָג שֶׁיִּנְהַג הַמְנֻדֶּה בְּעַצְמוֹ, וְשֶׁנּוֹהֲגִין עִמּוֹ? מְנֻדֶּה אָסוּר לְסַפֵּר[25] וּלְכַבֵּס כְּאָבֵל, כָּל יְמֵי נִדּוּיוֹ; וְאֵין מְזַמְּנִין[26] עָלָיו, וְלֹא כּוֹלְלִין אוֹתוֹ בַּעֲשָׂרָה לְכָל דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ עֲשָׂרָה[27]; וְלֹא יוֹשְׁבִין עִמּוֹ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת[28]; אֲבָל שׁוֹנֶה[29] הוּא לַאֲחֵרִים, וְשׁוֹנִין[30] לוֹ, וְנִשְׁפָּר[31], וְשׁוֹכֵר[32]. וְאִם מֵת בְּנִדּוּי - בֵּית־דִּין שׁוֹלְחִין וּמַנִּיחִין אֶבֶן עַל אֲרוֹנוֹ, כְּלוֹמַר, שֶׁהֵן רוֹגְמִין[33] אוֹתוֹ, לְפִי שֶׁהוּא מֻבְדָּל מִן הַצִּבּוּר. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר, שֶׁאֵין מַסְפִּידִין אוֹתוֹ וְאֵין מְלַוִּין אֶת מִטָּתוֹ.

25) להסתפר (מ"ק טו.). 26) אין מצרפים אותו לברכת המזון שהיא בשלשה. 27) תפילה בציבור וכיו"ב. כי כל עצמו של "נידוי" אינו אלא להבדילו מתוך קהל עדתו, ואם יצרפוהו עמהם - היכן קללתם? ומה הועיל בתקנתם? (כסף־משנה, בשם הגהות). בגמרא שלנו לא נזכר שמרחיקים אותו מתוך הקהל: אולם בספר "הלכות גדולות" כתב־יד רומי נמצאת גירסא של הגמרא שלנו (מ"ק טז.) והיא: "ומנלן דמנזרינן ליה מן ציבורא? - דכתיב: וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים, יחרם כל רכושו והוא ייבדל מקהל הגולה (עזרא י, ח). וכנראה שזהו המקור לדברי רבינו. 28) (ב"מ נט:). 29) מלמד לאחרים. 30) ומלמדים אותו. 31) הוא לאחרים לעשות מלאכתם. 32) אחרים לעשות מלאכתו (מ"ק, טו.). 33) (שם: עדויות פ"ה, מ"ו).

ה. יוֹתֵר עָלָיו הַמָּחֳרָם[34], שֶׁאֵינוֹ שׁוֹנֶה לַאֲחֵרִים וְאֵין שׁוֹנִין לוֹ; אֲבָל שׁוֹנֶה הוּא לְעַצְמוֹ, שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח תַּלְמוּדוֹ. וְאֵינוֹ נִשְׁכָּר, וְאֵין נִשְׁכָּרִין לוֹ, וְאֵין נוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין עִמּוֹ; וְאֵין מִתְעַסְּקִין עִמּוֹ, אֶלָּא מְעַט עֵסֶק כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ[35].

34) שהוא חמור מהמנודה בשמתא. 35) להחיות נפשו ונפש בני־ביתו (מ"ק טו.).

ו. מִי שֶׁיָּשַׁב בְּנִדּוּי שְׁלֹשִׁים יוֹם וְלֹא בִקֵּשׁ לְהַתִּירוֹ, מְנַדִּין אוֹתוֹ שְׁנָיָה. יָשַׁב שְׁלֹשִׁים יוֹם אֲחֵרִים וְלֹא בִקֵּשׁ לְהַתִּירוֹ, מַחֲרִימִין אוֹתוֹ[36].

36) (שם, טז.).

ז. בְּכַמָּה מַתִּירִין הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם? בִּשְׁלֹשָׁה[37], אֲפִלּוּ

הֶדְיוֹטוֹת[38]. וְיָחִיד מֵמְחֶה[39] מַתִּיר הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם לְבַדּוֹ[40]. וְיֵשׁ לְתַלְמִיד לְהַתִּיר הַנִּדּוּי אוֹ הַחֵרֶם, וַאֲפִלּוּ בִּמְקוֹם הָרַב[41].

37) כדין התרת נדרים (נדרים עח.). 38) שאינם תלמידי חכמים. 39) תלמיד חכם מובהק הבקי בהלכות. 40) (נדרים ח:), כמו בנדר: או יחיד מומחה, או שלשה הדיוטות. ונידוי גם הוא נקרא: נדר, שהרי בשעה שהתירו את רסי אליעזר מנידוי, קרא רבי יהושע: הותר הנדר! עיין למעלה (עמוד קיח, הערה ה). 41) אף על פי שבנדר אין התלמיד מתיר במקום רבו, אבל שונה הוא הנידוי מן הנדר ואין מניחים אותו שיהא רובץ על המנודה עד שימצא את הרב - אלא מתירים לו מיד (שם, וכפירוש הרא"ש).

ט[42]. שְׁלֹשָׁה שֶׁנִּדּוּ וְהָלְכוּ לָהֶן, וְחָזַר זֶה[43] מִדָּבָר שֶׁנִּדָּהוּ בִּגְלָלוֹ - בָּאִין שְׁלֹשָׁה אֲחֵרִים[44] וּמַתִּירִין לוֹ.

42) בנוסח אוקספורד מתחילה כאן הלכה ח, ומסיימת "באים שלשה אחרים ומתירים לו": וסכום ההלכות שבפרק זה - יב, בעוד שבשאר כל הדפוסים סכום ההלכות - יג, וההלכה ח חסרה לגמרי. ומי חכם ויבן טעם ההעדר הזה? אולי מפני שנושא הפרק ותכנו הוא "חרם" שסימנוהו בקצרה תמיד באות "ח" ולכן דילגו עליה. 43) בתשובה שלימה. 44) ואפילו כשאינם חשובים כמו אלה שנידוהו (מ"ק טז.). כל זאת אינה אלא כשחטא כלפי שמים, ולפיכך מכיון שיודעים אל נכון כי חזר בתשובה מאותו החטא שנידוהו בגללו, אז די בשלשה הדיוטות, שהרי הם אינם מבטלים דברי הראשונים, כי כבר שב מעוונו: אבל אם תלמיד חכם נידהו על שביזהו, אין שלשה אחרים יכולים להתירו כל זמן שלא פייס אותו.

י. מִי שֶׁלֹּא יָדַע מִי נִדָּהוּ, יֵלֵךְ לוֹ אֵצֶל הַנָּשִׂיא[45] וְיַתִּיר לוֹ נִדּוּיוֹ.

45) שמא היה המנדה חכם מופלא, ולכן אין אחרים, מלבד הנשיא. יכולים להתירו (מ"ק יז.).

יא. נִדּוּי עַל תְּנַאי[46], אֲפִלּוּ עַל־פִּי עַצְמוֹ[47], צָרִיךְ הֲפָרָה[48]. תַּלְמִיד־חָכָם שֶׁנִּדָּה עַצְמוֹ, וַאֲפִלּוּ נִדָּה עַצְמוֹ עַל דַּעַת[49] פְּלוֹנִי, וַאֲפִלּוּ עַל דָּבָר שֶׁחַיָּב[50] עָלָיו נִדּוּי - הֲרֵי זֶה מֵפֵר לְעַצְמוֹ[51].

46) כגון שאמר: אם אותו הדבר יהיה או אם לא יהיה - יהא בנידוי. 47) כגון יהודה, כשלא רצה יעקב אבינו לשלוח אתם את בנימין, אמר: אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך וחטאתי לאבי כל הימים (בראשית מג, ט), כלומר: יהא בנידוי כל ימי חייו. 48) אפילו כשלא נתקיים התנאי הגורם לנידוי, אינו יוצא מנידויו בלי הפרה. ויהודה שהחזיר את בנימין ונתבטל התנאי, אבל מפני שלא התירוהו מנידויו נשאר בו גם אחרי מותו, ואמרו חז"ל: "כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון" (מכות יא:). ורבינו־תם כתב (תוספות, שם): מה שאמרו: "נידוי על תנאי צריך הפרה אפילו כשלא נתקיים התנאי" - זה רק כשהמתנה היה מסופק בשעת התנאי אם יוכל לקיימו, כיהודה שלא היה בטוח אם יצליח בדרכו: אבל תנאי התלוי בידי המתנה וברור לו שיוכל לקיימו - אין הנידוי חל כלל כשלא נתקיים התנאי, וממילא אינו צריך התרה. 49) כגון שרבו אמר לו להתנדות: או כשאמר: "אם פלוני יעשה זאת - אהיה בנידוי" ("תשובת הרמב"ם" סימן פ, לפסיא). 50) ולא רק כנידויו של מר זוטרא שהיה מנדה עצמו לכבוד התלמיד המנודה, והיה מתיר אז לעצמו לפני התירו לתלמידו (נדרים ז:). 51) (שם) ואין אנו אומרים: "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים" - מתוך שהוא היה האוסר, הוא גם המתיר.

יב. מִי שֶׁנִּדּוּהוּ בַּחֲלוֹם, אֲפִלּוּ יָדַע מִי נִדָּהוּ - צָרִיךְ עֲשָׂרָה[52] בְּנֵי־אָדָם שֶׁשּׁוֹנִין הֲלָכוֹת[53] לְהַתִּירוֹ מִנִּדּוּיוֹ. וְאִם לֹא מָצָא, טוֹרֵחַ אַחֲרֵיהֶם עַד פַּרְסָא[54]. לֹא מָצָא - מַתִּירִין לוֹ אֲפִלּוּ עֲשָׂרָה שֶׁשּׁוֹנִין מִשְׁנָה. לֹא מָצָא - מַתִּירִין לוֹ עֲשָׂרָה שֶׁיּוֹדְעִין לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה. לֹא מָצָא - מַתִּירִין לוֹ אֲפִלּוּ עֲשָׂרָה שֶׁאֵינָן יוֹדְעִין לִקְרוֹת. לֹא מָצָא בִּמְקוֹמוֹ עֲשָׂרָה - מַתִּירִין לוֹ אֲפִלּוּ שְׁלֹשָׁה[55].

52) לפי שאפשר שבשליחות המקום נתנדה, לפיכך צריך להתרתו עשרה, שהשכינה שרויה עמהם (ר"ן, נדרים ח.). 53) שבקיאים בדיני התרה. 54) היא ארבעה מיל. והמיל - אלפיים אמה (פסחים צג:). "וטורח עד פרסה". שאמר רבינו, אינו בש"ס. ולדעת ה"כסף־משנה" - מקור הדברים הוא במה שאמרו (נדרים ח.): "לא מצא - ישב על פרשת דרכים ויתן שלום לעשרה בני־אדם וכו'". אולם הגאון רבי ישעיה ברלין בהגהותיו העיר, שהמקור נמצא ב"שאילתות" דרבי אחא גאון, סימן שכט. 55) גם זה אינו בגמרא ומקורו ב"שאילתות" הנ"ל.

יג. מִי שֶׁנִּדּוּהוּ בְּפָנָיו, אֵין מַתִּירִין לוֹ אֶלָּא בְּפָנָיו[56]. נִדּוּהוּ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו - מַתִּירִין לוֹ בְּפָנָיו וְשֶׁלֹּא בְּפָנָיו[57]. וְאֵין בֵּין נִדּוּי לַהֲפָרָה כְּלוּם, אֶלָּא מְנַדִּין וּמַתִּירִין בְּרֶגַע אֶחָד[58], כְּשֶׁיַּחֲזוֹר הַמְנֻדֶּה לְמוּטָב. וְאִם רָאוּ בֵּית־דִּין לְהַנִּיחַ זֶה בְּנִדּוּי כַּמָּה שָׁנִים - מַנִּיחִין[59] כְּפִי רִשְׁעוֹ. וְכֵן אִם רָאוּ בֵּית־דִּין לְהַחֲרִים לָזֶה לְכַתְּחִלָּה[60], וּלְהַחֲרִים מִי שֶׁיֹּאכַל עִמּוֹ וְשׁוֹתֶה[61] עִמּוֹ, אוֹ מִי שֶׁיַּעֲמֹד עִמּוֹ בְּאַרְבַּע אַמּוֹת - מַחֲרִימִין כְּדֵי לְיַסְּרוֹ וּכְדֵי לַעֲשׂוֹת סְיָג לַתּוֹרָה, עַד שֶׁלֹּא יִפְרְצוּ[62] הַחוֹטְאִים. אַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ רְשׁוּת לֶחָכָם לְנַדּוֹת לְכְבוֹדוֹ - אֵינוֹ שֶׁבַח לְתַלְמִיד־חָכָם לְהַנְהִיג עַצְמוֹ בְּדָבָר זֶה, אֶלָּא מַעֲלִים[63] אָזְנָיו מִדִּבְרֵי עַם־הָאָרֶץ וְלֹא יָשִׁית לִבּוֹ לָהֶן, כָּעִנְיָן שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ: "גַּם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל תִּתֵּן לִבֶּךָ". וְכֵן הָיָה דֶּרֶךְ חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים, שׁוֹמְעִים חֶרְפָּתָם וְאֵינָן מְשִׁיבִין; וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמּוֹחֲלִים לַמְחָרֵף וְסוֹלְחִים[64] לוֹ. וַחֲכָמִים גְּדוֹלִים[65] הָיוּ מִשְׁתַּבְּחִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַנָּאִים וְאוֹמְרִים, שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא נִדּוּ אָדָם

12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36

וְלֹא הֶחֱרִימוּהוּ לִכְבוֹדָן; וְזוֹ הִיא דַּרְכָּן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁרָאוּי לֵילֵךְ בָּהּ. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[66]? כְּשֶׁבִּזָּהוּ אוֹ חֵרְפָהוּ בַּסֵּתֶר; אֲבָל תַּלְמִיד־חָכָם, שֶׁבִּזָּהוּ אוֹ חֵרְפוֹ אָדָם בְּפַרְהֶסְיָא[67], אָסוּר לוֹ לִמְחֹל עַל כְּבוֹדוֹ; וְאִם מָחַל, נֶעֱנָשׁ, שֶׁזֶּה בִּזְיוֹן תּוֹרָה[68]; אֶלָּא נוֹקֵם וְנוֹטֵר הַדָּבָר כְּנָחָשׁ[69], עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה וְיִסְלַח לוֹ.

56) (נדרים ז:). וכתב שם הר"ן: משום חשד - שאם יתירוהו שלא בפניו והוא לא ידע, ובראותו שאין נוהגים בו כמנודה, יחשוד שנוהגים זלזול במצוות חכמים. והרא"ש כתב (שם): משום כבוד המנודה - כשם שביישוהו ונידוהו בפניו, כך יכבדוהו ויתירוהו בפניו. ובדיעבד אם התירוהו שלא בפניו - מותר הוא. 57) שיאמר בלבו: כשם שנידוני שלא בפני - כך התירוני, ולא יחשוד באיש (שם, הר"ן). 58) זה בנידוי על עסקי ממון, אבל לאפקרותא, כלומר: שהתפקר וביזה תלמיד חכם - אין לו התרה קודם שלשים יום, ואפילו כשנתפייס החכם ומחל לו (הגהות מיימוניות). 59) מפני שבית־דין רשאין לעשות סייג לתורה (כסף־משנה). וכן אנו מוצאים באמתא דרבי (מ"ק יז.) "שלא נהגו חכמים קלות־ראש בנידויה", והחזיקו את המנודה על ידה שלש שנים בנידויו. 60) בלי התראת נידוי של שלשים, שלשים יום, כמבואר לעיל בפרקנו (הלכה ו). בדפוס ונציה, וכן בנוסחת "מעשה רוקח" - "בתחילה" במקום "לכתחילה". 61) אף על פי שעל אלה הדברים אין חיובי נידוי (מ"ק טז.). 62) שלא ירבו. 63) אוטם אזניו, כלומר: מעמיד עצמו כאילו אינו שומע. 64) כמו רבי נחוניא בן־הקנה שאמר: "מימי לא עלתה על מטתי קללת חברי" (מגילה כח.). וכמר זוטרא חסידא, כשעלה על משכבו בלילות היה מוחל וסולח לכל אחד שציערוהו (שם). 65) כמו רבי יהושע בן־לוי ששלח לקרוא לבן־אדם שלש פעמים והלה לא בא. שלח לומר לו: אלמלא אני, שמימי לא החרמתי איש הייתי מטיל עליך את החרם, שעל עשרים וארבעה דברים מנדים - וזה אחד מהם (ירושלמי, מועד־קטן פרק ג, הלכה א). 66) שהוא יכול להעלים ולנהוג מנהג ויתור. 67) שאם גם הוא יעלים עינו ויאטם אזנו, הלא אחרים ראו ושמעו. 68) שאם על כבודו הוא מוחל, על כבוד התורה שנתחלל אינו יכול למחול ואסור לו למחול. 69) (יומא כג.) השומר עברה ואיבה ניצחת לאדם מששת ימי בראשית. ויש שמפרשים: כנחש - שלא יהא תלמיד חכם נוקם ונוטר לכבוד עצמו, להנאתו ולסיפוק רוחו: אלא נקימתו ונטירתו יהיו לכבוד התורה, על עלבונה וחילול כבודה, כאותה נשיכה של נחש שאינה להנאתו של הנחש, אלא למלא שליחותו של מקום. וזה מיוסד על מה שאמרו (ערכין טו: מדרש־רבה, אמור): לעתיד לבוא מתקבצות החיות ובאות אצל הנחש ואומרות: ארי דורס - ואוכל: זאב טורף - ואוכל: אתה - מה הנאה יש לך? אומר להם: אם ישוך הנחש בלא לחש? (קהלת י, יא), אפשר שאני עושה כלום ולא נצטוויתי מלמעלה?! (חנוכת התורה, אות קעט).

יום רביעי א' מנחם־אב ה'תש"פ

הִלְכוֹת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְחֻקּוֹת עוֹבְדֶיהָ

יֵשׁ בִּכְלָלָן חֲמִשִּׁים וְאַחַת מִצְוֹת. שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַרְבָּעִים וְתֵשַׁע מִצְוֹת לֹא־תַעֲשֶׂה, וְזֶהוּ פֵּרָטָן: א) שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אַחַר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. ב) שֶׁלֹּא לָתוּר אַחַר הִרְהוּר הַלֵּב וּרְאִיַּת הָעֵינַיִם. ג) שֶׁלֹּא לְגַדֵּף. ד) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אוֹתָהּ כְּדֶרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ. ה) שֶׁלֹּא יִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ. ו) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל לְעַצְמוֹ. ז) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל אֲפִלּוּ לַאֲחֵרִים. ח) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת אֲפִלּוּ לְנוֹי. ט) שֶׁלֹּא לְהַדִּיחַ אֲחֵרִים אַחֲרֶיהָ. י) לִשְׂרֹף עִיר הַנִּדַּחַת. יא) שֶׁלֹּא לִבְנוֹתָהּ. יב) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת מִכָּל מָמוֹנָהּ. יג) שֶׁלֹּא לְהָסִית יָחִיד לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים לְעָבְדָהּ. יד) שֶׁלֹּא לֶאֱהֹב הַמֵּסִית. טו) שֶׁלֹּא לַעֲזֹב שִׂנְאָתוֹ. טז) שֶׁלֹּא לְהַצִּילוֹ. יז) שֶׁלֹּא לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת. יח) שֶׁלֹּא יִמָּנַע מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה. יט) שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ. כ) שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ מִן הַמִּתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ. כא) שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בְּשֶׁקֶר, וַאֲפִלּוּ בְּשֵׁם הַשֵּׁם. כב) שֶׁלֹּא לָגוּר מֵהַרִיגַת נְבִיא שֶׁקֶר. כג) שֶׁלֹּא לִשְׁבַּע בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. כד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת אוֹב. כה) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת יִדְּעוֹנִי. כו) שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ. כז) שֶׁלֹּא לְהָקִים מַצֵּבָה. כח) שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲוֹת עַל אֶבֶן מַשְׂכִּית. כט) שֶׁלֹּא לִטַּע אֲשֵׁרָה. ל) לְאַבֵּד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ. לא) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּבְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ. לב) שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת בְּצִפּוּי נֶעֱבָד. לג) שֶׁלֹּא לִכְרֹת בְּרִית לְעוֹבְדֵי כוֹכָבִים. לד) שֶׁלֹּא לָחֹן עֲלֵיהֶם. לה) שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצֵנוּ. לו) שֶׁלֹּא לְהִדַּמּוֹת בְּמִנְהָגוֹתָם וּבְמַלְבּוּשָׁם. לז) שֶׁלֹּא לְנַחֵשׁ. לח) שֶׁלֹּא לְקַסֵּם. לט) שֶׁלֹּא לְעוֹנֵן. מ) שֶׁלֹּא לַחֲבֹר חֶבֶר. מא) שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ אֶל הַמֵּתִים. מב) שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּאוֹב. מג) שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּיִדְּעוֹנִי. מד) שֶׁלֹּא לְכַשֵּׁף. מה) שֶׁלֹּא לְהַקִּיף פְּאַת הָרֹאשׁ. מו) שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית פְּאַת זָקָן. מז) שֶׁלֹּא יַעְדֶּה אִישׁ עֲדֵי אִשָּׁה. מח) שֶׁלֹּא תַעְדֶּה אִשָּׁה כְּלִי זַיִן וַעֲדֵי אִישׁ. מט) שֶׁלֹּא לִכְתֹּב קַעֲקַע. נ) שֶׁלֹּא לְהִתְגּוֹדֵד. נא) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת קָרְחָה עַל מֵת. וּבֵאוּר כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלּוּ בְּפִרְקִים אֵלּוּ:

פֶּרֶק רִאשׁוֹן[1]

1) השתלשלות עבודת הכוכבים, עד שבא אברהם אבינו והכיר את הבורא והודיע את יחודו בעולם.

א. בִּימֵי אֱנוֹשׁ[2] טָעוּ בְּנֵי הָאָדָם[3] טָעוּת גְּדוֹלָה[4], וְנִבְעֲרָה[5] עֲצַת חַכְמֵי אוֹתוֹ הַדּוֹר, וֶאֱנוֹשׁ עַצְמוֹ[6] מִן

1 הַטּוֹעִים הָיָה. וְזוֹ הָיְתָה טָעוּתָם - אָמְרוּ: הוֹאִיל
2 וְהָאֱלֹהִים בָּרָא כּוֹכָבִים אֵלּוּ וְגַלְגַּלִּים לְהַנְהִיג אֶת
3 הָעוֹלָם[7], וּנְתָנָם בַּמָּרוֹם, וְחָלַק לָהֶם כָּבוֹד[8], וְהֵם
4 שַׁמָּשִׁים הַמְשַׁמְּשִׁים לְפָנָיו - רְאוּיִין הֵם לְשַׁבְּחָם
5 וּלְפָאֳרָם וְלַחֲלֹק לָהֶם כָּבוֹד; וְזֶהוּ רְצוֹן הָאֵל, בָּרוּךְ
6 הוּא, לְגַדֵּל וּלְכַבֵּד מִי[9] שֶׁגִּדְּלוּ וְכִבְּדוּ, כְּמוֹ שֶׁהַמֶּלֶךְ
7 רוֹצֶה לְכַבֵּד הָעוֹמְדִים לְפָנָיו, וְזֶהוּ כְּבוֹדוֹ שֶׁל מֶלֶךְ.
8 כֵּיוָן שֶׁעָלָה דָּבָר זֶה עַל לִבָּם, הִתְחִילוּ לִבְנוֹת
9 לַכּוֹכָבִים הֵיכָלוֹת, וּלְהַקְרִיב לָהֶם קָרְבָּנוֹת, וּלְשַׁבְּחָם
10 וּלְפָאֳרָם בִּדְבָרִים[10] וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמוּלָם, כְּדֵי לְהַשִּׂיג[11]
11 רְצוֹן הַבּוֹרֵא בְּדַעְתָּם הָרָעָה[12]. וְזֶה הָיָה עִקַּר עֲבוֹדַת
12 כּוֹכָבִים[13]. וְכָךְ הָיוּ אוֹמְרִים עוֹבְדֶיהָ, הַיּוֹדְעִים
13 עִקָּרָהּ; לֹא שֶׁהֵן אוֹמְרִים, שֶׁאֵין שָׁם אֱלוֹהַּ אֶלָּא כּוֹכָב
14 זֶה. הוּא שֶׁיִּרְמְיָהוּ אוֹמֵר: "מִי לֹא יִרָאֲךָ מֶלֶךְ הַגּוֹיִם
15 כִּי לְךָ יָאָתָה, כִּי בְכָל חַכְמֵי הַגּוֹיִם וּבְכָל מַלְכוּתָם
16 מֵאַיִן כָּמוֹךָ. וּבְאַחַת יִבְעֲרוּ וְיִכְּסָלוּ, מוּסַר הֲבָלִים עֵץ
17 הוּא". כְּלוֹמַר: הַכֹּל יוֹדְעִים שָׁאַתָּה הוּא לְבַדֶּךָ, אֲבָל
18 טָעוּתָם וּכְסִילוּתָם, שֶׁמְּדַמִּים שֶׁזֶּה הַהֶבֶל רְצוֹנְךָ
19 הוּא[14].

2) בן־שת, בן־בנו של אדם הראשון. 3) כמו שנאמר: אז הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד, כו) ופירש רש"י: "לשון חולין - לקרוא את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של ה' ולעשותם אלילים" וכו'. וכן בפסיקתא רבתי (על הפיסקא: שור או כשב כי יוולד): "כשעמד דורו של אנוש והכעיסו אותו בצלמם - אז הוחל לקרוא בשם ה'". 4) בנוסח אוקספורד: "גדולה". 5) נכסלה וניטפשה, מלשון: עצה נבערה (ישעיה יט, יא) - עצת כסילים. 6) כמו שמצינו: "אפילו עובד עבודה זרה כאנוש" (שבת קיח:). 7) כמבואר (הלכות יסודי התורה פרק ג, הלכה א). 8) לשמש לפניו ולהיות "רואים פני המלך". 9) את מי. 10) רבי אחא אומר: שהיו עונקים גלגל חמה ואומרים: הורד לנו גשמים! ופירש רש"י שם: שהיו עושים תכשיטים דמות חמה - לפי שהיו משתחווים לה - והם אומרים לשמים: ראו מה עשינו לכבודכם, הורידו לנו גשמים! (בראשית־רבה, פרק כו). 11) באמצעותם. 12) לפי דעתם המשובשת. 13) בנוסחות העתיקות תמיד במקום עבודת־כוכבים - עבודה־זרה. 14) כלומר: רצונך שבני־אדם ישתמשו בהם בתור סרסורים המתווכים בינך ובינם.

20 ב. וְאַחַר שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים, עָמְדוּ בִּבְנֵי הָאָדָם נְבִיאֵי
21 שֶׁקֶר וְאָמְרוּ, שֶׁהָאֵל צִוָּה וְאָמַר לָהֶם: עִבְדוּ כּוֹכָב
22 פְּלוֹנִי אוֹ כָּל הַכּוֹכָבִים, וְהַקְרִיבוּ לוֹ וְנַסְּכוּ לוֹ כָּךְ
23 וָכָךְ, וּבְנוּ לוֹ הֵיכָל וַעֲשׂוּ צוּרָתוֹ, כְּדֵי לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ
24 כָּל הָעָם, הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים וּשְׁאָר עַמֵּי הָאָרֶץ!
25 וּמוֹדִיעַ[15] לָהֶם צוּרָה שֶׁבָּדָה מִלִּבּוֹ, וְאוֹמֵר: זוֹ הִיא
26 צוּרַת הַכּוֹכָב פְּלוֹנִי, שֶׁהוֹדִיעוּהוּ[16] בִּנְבוּאָתוֹ.
27 וְהִתְחִילוּ עַל דֶּרֶךְ זוֹ לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת בַּהֵיכָלוֹת וְתַחַת
28 הָאִילָנוֹת וּבְרָאשֵׁי הֶהָרִים וְעַל הַגְּבָעוֹת[17], וּמִתְקַבְּצִים
29 וּמִשְׁתַּחֲוִים לָהֶם, וְאוֹמְרִים לְכָל הָעָם, שֶׁזּוֹ הַצּוּרָה
30 מְטִיבָה[18] וּמְרֵעָה[19], וְרָאוּי לְעָבְדָהּ וּלְיִרְאָה מִמֶּנָּה.
31 וְכֹהֲנֵיהֶם אוֹמְרִים לָהֶם, שֶׁבַּעֲבוֹדָה זוֹ תִּרְבּוּ וְתַצְלִיחוּ,
32 וַעֲשׂוּ כָּךְ וָכָךְ וְאַל תַּעֲשׂוּ כָּךְ וָכָךְ! וְהִתְחִילוּ
33 כּוֹזְבִים[20] אֲחֵרִים לַעֲמֹד וְלוֹמַר, שֶׁהַכּוֹכָב עַצְמוֹ אוֹ
34 הַגַּלְגַּל אוֹ הַמַּלְאָךְ דִּבֵּר עִמָּהֶם וְאָמַר לָהֶם: עִבְדוּנִי
35 בְּכָךְ וָכָךְ! וְהוֹדִיעַ לָהֶם דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ; וַעֲשׂוּ כָּךְ וְאַל
36 תַּעֲשׂוּ כָּךְ! וּפִשַּׁט דָּבָר זֶה בְּכָל הָעוֹלָם, לַעֲבֹד אֶת
37 הַצּוּרוֹת בַּעֲבוֹדוֹת מְשֻׁנּוֹת זוֹ מִזּוֹ, וּלְהַקְרִיב לָהֶם
38 וּלְהִשְׁתַּחֲוֹת. וְכֵיוָן שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים, נִשְׁתַּכַּח הַשֵּׁם
39 הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מִפִּי כָּל הַיְּקוּם וּמִדַּעְתָּם וְלֹא
40 הִכִּירוּהוּ, וְנִמְצְאוּ כָּל עַם הָאָרֶץ, הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים,
41 אֵינָם יוֹדְעִים אֶלָּא הַצּוּרָה שֶׁל עֵץ וְשֶׁל אֶבֶן וְהַהֵיכָל
42 שֶׁל אֲבָנִים שֶׁנִּתְחַנְּכוּ מִקַּטְנוּתָם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהּ
43 וּלְעָבְדָהּ וּלְהִשָּׁבַע בִּשְׁמָהּ[21]. וְהַחֲכָמִים שֶׁהָיוּ בָהֶם,
44 כְּגוֹן כֹּהֲנֵיהֶם וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, מְדַמִּין שֶׁאֵין שָׁם[22] אֱלוֹהַּ
45 אֶלָּא הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים, שֶׁנַּעֲשׂוּ הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ[23]
46 בִּגְלָלָם[24] וְלִדְמוּתָן[25]. אֲבָל צוּר[26] הָעוֹלָמִים, לֹא הָיָה
47 שׁוּם אָדָם שֶׁהָיָה מַכִּירוֹ וְלֹא יוֹדְעוֹ, אֶלָּא יְחִידִים
48 בָּעוֹלָם, כְּגוֹן חֲנוֹךְ וּמְתוּשֶׁלַח, נֹחַ שֵׁם וְעֵבֶר[27]. וְעַל
49 דֶּרֶךְ זֶה הָיָה הָעוֹלָם הוֹלֵךְ וּמִתְגַּלְגֵּל[28], עַד שֶׁנּוֹלַד
50 עַמּוּדוֹ שֶׁל עוֹלָם[29] וְהוּא אַבְרָהָם אָבִינוּ.

15) כל אחד מאותם הנביאים. 16) מן השמים. 17) מקומות נבחרים לעבודת אלילים מאז. 18) למכבדיה. 19) לבוזיה. 20) נביאי שקר. 21) כמבואר במדרש־רבה (סוף פרשת נח). 22) מלה לתיקון הלשון בשפת ערב, כמבואר (הלכות יסודי התורה פרק א, הלכה א). 23) הנתונות בהיכלות לעבדן. 24) לשמם. 25) לפי דמות תבניתם. 26) הקדוש־ברוך־הוא. 27) חמישה אלה מפורסמים כצדיקים גמורים: חנוך - עליו מעידה התורה; ויתהלך חנוך את האלוקים (בראשית ה, כד). וחז"ל אמרו תשעה נכנסו בחייהם בגן עדן, ואלה הם: חנוך, אליהו וכו' (ילקוט שמעוני, בראשית אות מב, בשם מדרש אבכיר) ובמסכת (סנהדרין קח:) אמרו: "שבעה ימים נתלו לדור המבול, והם ימי אבלו של מתושלח", כלומר: כדי שיוכלו להתאבל ולהספיד כראוי לו לאותו צדיק, נתעכב המבול שבעה ימים לכבודו. נח - מעידה התורה: נח איש צדיק תמים היה (בראשית ו, ט). שם ועבר - ידועים כמרביצי תורה בבתי־מדרשיהם: ותלך לדרוש את ה' (בראשית כה, כב), שהלכה לבית־מדרשם של שם ועבר (בראשית־רבה, פרק סג). וכן אמרו (עבודה־זרה לו:): בבית־דינו של שם ועבר גזרו על הזנות, דכתיב ויאמר יהודה הוציאוה ותישרף (בראשית לח, כד). והשווה דברי רבינו (מורה נבוכים חלק ב, לט): "וכן תמצא החכמים אומרים באלה הנביאים שקדמו למשה: בית־דינו של עבר, בית־דינו של מתושלח, מדרשו של מתושלח - כולם, עליהם השלום, היו נביאים" וכו'. 28) הולך ונמשך, הולך ומתפתח. 29) שהעולם הרוחני עומד עליו.

1 **ג. כֵּיוָן שֶׁנִּגְמַל[30] אֵיתָן[31] זֶה, הִתְחִיל לְשׁוֹטֵט[32]**
2 **בְּדַעְתּוֹ וְהוּא קָטָן, וְהִתְחִיל לַחְשֹׁב בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה**
3 **וְהָיָה תָּמֵהַּ: הֵיאַךְ אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַגַּלְגַּל הַזֶּה נוֹהֵג**
4 **תָּמִיד וְלֹא יִהְיֶה לוֹ מַנְהִיג[33]? וּמִי יְסַבֵּב אוֹתוֹ, כִּי אִי**
5 **אֶפְשָׁר שֶׁיְּסַבֵּב אֶת עַצְמוֹ? וְלֹא הָיָה לוֹ מְלַמֵּד וְלֹא**
6 **מוֹדִיעַ דָּבָר, אֶלָּא מֵשְׁקָע[34] בְּאוּר־כַּשְׂדִּים בֵּין עוֹבְדֵי**
7 **כּוֹכָבִים הַטִּפְּשִׁים, וְאָבִיו וְאִמּוֹ וְכָל הָעָם עוֹבְדֵי**
8 **כּוֹכָבִים, וְהוּא עוֹבֵד עִמָּהֶם[35]. וְלִבּוֹ מְשׁוֹטֵט וּמֵבִין[36],**
9 **עַד שֶׁהִשִּׂיג דֶּרֶךְ הָאֱמֶת וְהֵבִין קַו הַצֶּדֶק מִתְּבוּנָתוֹ**
10 **הַנְּכוֹנָה[37], וְיָדַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ אֶחָד וְהוּא מַנְהִיג**
11 **הַגַּלְגַּל, וְהוּא בָּרָא הַכֹּל, וְאֵין בְּכָל הַנִּמְצָא[38] אֱלוֹהַּ**
12 **חוּץ מִמֶּנּוּ. וְיָדַע שֶׁכָּל הָעוֹלָם טוֹעִים. וְדָבָר[39] שֶׁגָּרַם**
13 **לָהֶם לְטָעוּת זֶה, שֶׁעוֹבְדִים אֶת הַכּוֹכָבִים וְאֶת**
14 **הַצּוּרוֹת עַד שֶׁאָבַד הָאֱמֶת מִדַּעְתָּם. וּבֶן אַרְבָּעִים שָׁנָה**
15 **הִכִּיר אַבְרָהָם אֶת בּוֹרְאוֹ. כֵּיוָן שֶׁהִכִּיר וְיָדַע, הִתְחִיל**
16 **לְהָשִׁיב תְּשׁוּבוֹת[40] עַל בְּנֵי אוּר־כַּשְׂדִּים[41] וְלַעֲרֹךְ דִּין[42]**
17 **עִמָּהֶם וְלוֹמַר, שֶׁאֵין זוֹ דֶּרֶךְ הָאֱמֶת שֶׁאַתֶּם הוֹלְכִים**
18 **בָּהּ! וְשִׁבֵּר הַצְּלָמִים[43], וְהִתְחִיל לְהוֹדִיעַ לָעָם, שֶׁאֵין**
19 **רָאוּי לַעֲבֹד אֶלָּא לֵאלוֹהַּ הָעוֹלָם, וְלוֹ רָאוּי לְהִשְׁתַּחֲוֹת**
20 **וּלְהַקְרִיב וּלְנַסֵּךְ, כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּהוּ כָּל הַבְּרוּאִים**
21 **הַבָּאִים; וְרָאוּי לְאַבֵּד וּלְשַׁבֵּר כָּל הַצּוּרוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא**
22 **יִטְעוּ בָּהֶן כָּל הָעָם, כְּמוֹ אֵלּוּ שֶׁהֵם מְדַמִּים שֶׁאֵין שָׁם**
23 **אֱלוֹהַּ אֶלָּא אֵלּוּ. כֵּיוָן שֶׁגָּבַר עֲלֵיהֶם בִּרְאָיוֹתָיו, בִּקֵּשׁ**
24 **הַמֶּלֶךְ[44] לְהָרְגוֹ, וְנַעֲשָׂה לוֹ נֵס וְיָצָא לְחָרָן. וְהִתְחִיל**
25 **לַעֲמֹד וְלִקְרֹא בְּקוֹל גָּדוֹל לְכָל הָעוֹלָם וּלְהוֹדִיעָם,**
26 **שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ אֶחָד לְכָל הָעוֹלָם וְלוֹ רָאוּי לַעֲבֹד.**
27 **וְהָיָה מְהַלֵּךְ וְקוֹרֵא וּמְקַבֵּץ הָעָם מֵעִיר לְעִיר**
28 **וּמִמַּמְלָכָה לְמַמְלָכָה, עַד שֶׁהִגִּיעַ לְאֶרֶץ כְּנַעַן וְהוּא**
29 **קוֹרֵא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּקְרָא[45] שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם".**
30 **וְכֵיוָן שֶׁהָיוּ הָעָם מִתְקַבְּצִין אֵלָיו וְשׁוֹאֲלִין לוֹ עַל**
31 **דְּבָרָיו, הָיָה מוֹדִיעַ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד כְּפִי דַּעְתּוֹ, עַד**
32 **שֶׁיַּחֲזִירֵהוּ לְדֶרֶךְ הָאֱמֶת; עַד שֶׁנִּתְקַבְּצוּ אֵלָיו אֲלָפִים**
33 **וּרְבָבוֹת, וְהֵם אַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם[46]. וְשָׁתַל בְּלִבָּם**
34 **הָעִקָּר הַגָּדוֹל הַזֶּה[47], וְחִבֵּר בּוֹ סְפָרִים[48], וְהוֹדִיעוֹ**
35 **לְיִצְחָק בְּנוֹ. וְיָשַׁב יִצְחָק מְלַמֵּד וּמַזְהִיר[49]. וְיִצְחָק**
36 **הוֹדִיעַ לְיַעֲקֹב[50] וּמִנָּהוּ לְלַמֵּד, וְיָשַׁב מְלַמֵּד וּמַחֲזִיק**
37 **כָּל הַנִּלְוִים אֵלָיו[51]. וְיַעֲקֹב אָבִינוּ לִמֵּד בָּנָיו כֻּלָּם,**
38 **וְהִבְדִּיל לֵוִי וּמִנָּהוּ[52] רֹאשׁ, וְהוֹשִׁיבוֹ בִּישִׁיבָה[53],**
39 **לְלַמֵּד דֶּרֶךְ הַשֵּׁם וְלִשְׁמֹר מִצְוַת אַבְרָהָם. וְצִוָּה אֶת**
40 **בָּנָיו, שֶׁלֹּא יַפְסִיקוּ מִבְּנֵי לֵוִי מְמֻנֶּה אַחַר מְמֻנֶּה, כְּדֵי**
41 **שֶׁלֹּא תִּשָּׁכַח הַלִּמּוּד. וְהָיָה הַדָּבָר הוֹלֵךְ וּמִתְגַּבֵּר בִּבְנֵי**
42 **יַעֲקֹב וּבַנְּלְוִים אֲלֵיהֶם, וְנַעֲשִׂית[54] בָּעוֹלָם אֻמָּה שֶׁהִיא**
43 **יוֹדַעַת אֶת ה'. עַד שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם,**
44 **וְחָזְרוּ לִלְמֹד מַעֲשֵׂיהֶן וְלַעֲבֹד כּוֹכָבִים[55] כְּמוֹתָן, חוּץ**
45 **מִשֵּׁבֶט לֵוִי, שֶׁעָמַד בְּמִצְוַת אָבוֹת. וּמֵעוֹלָם לֹא עָבַד**
46 **שֵׁבֶט לֵוִי[56] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. וְכִמְעַט־קָט[57] הָיָה**
47 **הָעִקָּר[58] שֶׁשָּׁתַל אַבְרָהָם נֶעֱקָר, וְחוֹזְרִין בְּנֵי יַעֲקֹב**
48 **לְטָעוּת הָעוֹלָם[59] וּתְעִיּוֹתָן. וּמֵאַהֲבַת ה' אוֹתָנוּ,**
49 **וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבוּעָה לְאַבְרָהָם[60] אָבִינוּ, עָשָׂה[61]**
50 **מֹשֶׁה רַבֵּנוּ רַבָּן שֶׁל כָּל הַנְּבִיאִים וּשְׁלָחוֹ. כֵּיוָן**
51 **שֶׁנִּתְנַבֵּא מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וּבָחַר ה' יִשְׂרָאֵל לְנַחֲלָה,**
52 **הִכְתִּירָן בְּמִצְוֹת וְהוֹדִיעָם דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ, וּמַה יִּהְיֶה**
53 **מִשְׁפַּט עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְכָל הַטּוֹעִים אַחֲרֶיהָ.**

30) כשנעתק משדי אמו, והוא אז כבן שלש שנים. 31) עמוד חזק זה שלא ימוט לעולם, והוא - אברהם אבינו, שנקרא: "איתן האזרחי" (תהילים פט, א). אמר רב: איתן האזרחי - זה אברהם (בבא בתרא טו.). ואמרו (ראש השנה יא.): ירח איתנים - הוא חודש תשרי שנולדו בו איתני עולם - האבות. איתן - פירושו: חזק ומתמיד בקיומו, כמו: והאיתנים מוסדי ארץ (מיכה ו, י); נחל איתן (עמוס ה, כד) - שמימיו אינם פוסקים. 32) לחפש ברוחו: לחקור ולהתבונן. על שם הכתוב: ישוטטו לבקש את דבר ה' (עמוס ח, יב); ישוטטו רבים ותרבה הדעת (דניאל יב, ד). 33) כמאמרם: שהיה אברהם אבינו אומר: תאמר, שהעולם הזה בלי מנהיג? הציץ עליו הקדוש־ברוך־הוא ואמר לו: אני הוא בעל העולם! (בראשית־רבה, פרק לט). 34) שקוע ונתון בתוכם. 35) כמו שמצינו: אברהם אבינו היה מתפחד ואומר: שמא יש בידי עוון שהייתי עובד עבודה־זרה כל השנים הללו. אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: לך טל ילדותיך (תהילים קי, ג) - מה טל זה פורח, אף אתה עוונותיך פורחים ואינם (בראשית־רבה, פרק סד). 36) ומתבונן. 37) כמו שאמר רבי שמעון: אב לא לימדו, ורב לא היה לו. ומהיכן למד את התורה? - זימן לו הקדוש־ברוך־הוא שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה (בראשית־רבה, פרק סא). 38) בכל המציאות, בכל העולם כולו. 39) ידע גם גלגולי הסיבות שהביאום לידי כך: לעבוד עבודה־זרה בדמות צורות ותמונות. 40) להקשות קושיות, על דרך לשון החכמים: "שתי תשובות בדבר"; "ואם לדין - יש תשובה". 41) עיר מולדתו או עיר מגוריו, לפי המדרש (בראשית־רבה, פרק לח), מלשון: אשר אור לו בציון (ישעיה לא, ט), על שם מדורת האש שהשליכוהו בה על שברו את צלמי אביו. 42) להתווכח. 43) (שם). 44) זהו נמרוד מלך בבל (שם). 45) ואמרו חז"ל: "אל תקרא: ויקרא - אלא ויקריא, מלמד: שהקריא אברהם אבינו שמו של הקדוש־ברוך־הוא בפי כל עובר ושב" (סוטה י.). 46) ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב, ה) - שהכניסן תחת כנפי השכינה: אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום (בראשית־רבה, לט). 47) שורש האמונה בא־ל עולם אחד ואפסות האלילים. 48) גמירי, דעבודה־זרה דאברהם אבינו ארבע מאה פירקי הויין (עבודה־זרה יד:) - קבלה בידינו, שספר בן ארבע מאות פרקים על ענייני עבודה־זרה היה בידי אברהם. 49) נוסחאות אחרות: "ומחזיר (=אותם לדרך האמת)", "ומחזיק". 50) (שמות־רבה, פרשה א). 51) שהלכו אחרי תורתו ונתחברו אליו. 52) "אמר המלאך ליעקב: לא

כך אמרת: "עשר אעשרנו לך" - הרי יש לך בנים ולא עישרת אותם"... התחיל מבנימין ועלה ללוי "קודש לה'" וברכו, שיהיו בני־לוי משרתים לפניו בארץ כמלאכי השרת בשמים" (פרקי דרבי אליעזר, פרק לז). 53) מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם: היו במצרים - הייתה ישיבה עימהם; היו במדבר - ישיבה עימהם וכו' (יומא כח:). 54) ונעשתה, כנוסח אוקספורד. 55) (שמות־רבה, פרשה טז): "וכן אתה מוצא בישראל, כשהיו במצרים היו עובדי עבודה־זרה". 56) כמאמרם (ספרי, ברכה): כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו (דברים לג, ט), "אמרתך" - זו עבודה־זרה, "ובריתך ינצורו" - זו ברית־מילה. וכן אמרו (יומא סו:): שבטו של לוי לא עבד עבודה־זרה. 57) כעבור זמן מועט, כלשון הכתוב: (יחזקאל טז, מז). קט - תמונה מקוצרת מן קטן, שהנון יסוד נופל במילה. 58) שורש האמונה שנזכר למעלה. 59) נוסח אוקספורד: "העמים". 60) להרבות זרעו, ושכל גויי הארץ יתברכו בו. 61) חננו בסגולות מיוחדות והכשירו לתעודתו הרמה.

פֶּרֶק שֵׁנִי[1]

1) שלא לעבוד אחד הברואים, שזהו עיקר עבודה־זרה; שלא לקרוא בספרי עבודת כוכבים; דין המגדף את ה'.

1 **א. עִקַּר הַצִּוּוּי בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁלֹּא לַעֲבֹד אֶחָד**
2 **מִכָּל הַבְּרוּאִים - לֹא מַלְאָךְ[2] וְלֹא גַּלְגַּל[3] וְלֹא כּוֹכָב,**
3 **וְלֹא אֶחָד מֵאַרְבָּעָה הַיְסוֹדוֹת[4], וְלֹא אֶחָד מִכָּל**
4 **הַנִּבְרָאִים מֵהֶן[5]. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁהָעוֹבֵד יוֹדֵעַ שֶׁה' הוּא**
5 **הָאֱלֹהִים, וְהוּא עוֹבֵד הַנִّבְרָא הַזֶּה עַל דֶּרֶךְ שֶׁעָבַד**
6 **אֱנוֹשׁ וְאַנְשֵׁי דּוֹרוֹ תְּחִלָּה[6] - הֲרֵי זֶה עוֹבֵד כּוֹכָבִים.**
7 **וְעִנְיָן זֶה[7] הוּא שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה עָלָיו וְאָמְרָה: "וּפֶן**
8 **תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְגוֹ', אֲשֶׁר**
9 **חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים"; כְּלוֹמַר: שְׁמָא**
10 **תָּשׁוּט[8] בְּעֵין לִבְּךָ[9], תִּרְאֶה שֶׁאֵלּוּ הֵן הַמַּנְהִיגִים[10] אֶת**
11 **הָעוֹלָם, וְהֵם שֶׁחָלַק ה' אוֹתָם לְכָל הָעוֹלָם לִהְיוֹת**
12 **חַיִּים וְהוֹיִם[11] וְאֵינָם נִפְסָדִים[12] כְּמִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם[13],**
13 **וְתֹאמַר, שֶׁרָאוּי לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהֶם וּלְעָבְדָן[14]. וּבָעִנְיָן**
14 **הַזֶּה צִוָּה וְאָמַר: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם";**
15 **כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא תִּטְעוּ בְּהִרְהוּר הַלֵּב לַעֲבֹד אֵלּוּ, לִהְיוֹת**
16 **סַרְסוּר[15] בֵּינֵיכֶם וּבֵין הַבּוֹרֵא.**

2) אחת מהצורות הנפרדות. (עיין הלכות יסודי התורה, פרק ב). 3) תשעה המה בעיקרם: שבעה לשבעת כוכבי הלכת - שצ"ם חנכ"ל; למעלה מהם - הגלגל השמיני, שבו קבועים כוכבי השבת; ולמעלה מכולם - הגלגל התשיעי המקיף את הכל ומסבב את הכל בהקפתו, כמבואר (שם, פ"ג). 4) אש, רוח, מים, עפר. 5) מארבעה יסודות אלה. כי מהתערבותם והרכבתם נתהוו ומתהווים תמיד כל ברואי מטה: דומם, צומח, חי, מדבר, כמבואר (שם, פ"ד). המקור לדברי רבינו הוא (ר"ה כד:): לא תעשה לך פסל וגו' (שמות כ, ד). "אשר בשמים" - לרבות: חמה ולבנה. כוכבים ומזלות; "ממעל" - לרבות: מלאכי השרת; "ואשר בארץ" - לרבות: הרים וגבעות, ימים ונהרות; "מתחת" - לרבות: שלשול קטן. שעל כל אלה הוא מוזהר ב"לא תעבדם". 6) בטרם שנשתכח מהם צור עולמים על ידי כוזבים ונביאי שקר, כשהצורות שימשו עוד סרסורים מתווכים בינם לבין הקב"ה, כמבואר למעלה (פ"א, ה"א). 7) ואל הדבר הזה נתכוונה התורה באזהרתה: "ופן תשא עיניך השמימה" וגו'. 8) מלשון: עיניו משוטטות בכל הארץ (דברי־הימים־ב טז, ט). 9) בדרך השאלה, ופירושו: בתבונת לבך. 10) שבלעדיהם אין העולם יכול להתקיים. 11) הויה מתמדת. 12) כלים ועוברים. 13) התחתון שלנו שהוא הווה ונפסד, פושט צורה ולובש צורה בלי הרף, כמבואר (הלכות יסודי התורה, פ"ד). 14) שהרי חיים הם וקיימים לעד. 15) המתווך. וכן אמרו חז"ל (סנה' לח:) ביחס למטטרון: "הימנותא בידינו, דאפילו בפרוונקא נמי לא נקבליה" (אמונה בידינו, גם בתור שליח גרידא אין אנו רוצים לקבלו). והשוה דברי רבינו בפירוש המשנה (סנהדרין פ"י, היסוד החמישי): "וכן אין ראוי לעבדם להיותם אמצעים לקרבה אליו (אל ה'), אלא אליו לבד יכוונו המחשבות". כלומר: אין אנו צריכים למליצי יושר בינינו לבין אבינו שבשמים - בהיותו קרוב לנו בקראנו אליו גם בלי מליצים ומתווכים.

17 **ב. סְפָרִים רַבִּים חִבְּרוּ עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים בַּעֲבוֹדָתָה,**
18 **הֵיאַךְ עִקַּר עֲבוֹדָתָהּ וּמַה מַּעֲשֶׂיהָ וּמִשְׁפָּטֶיהָ - צִוָּנוּ**
19 **הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁלֹּא לִקְרוֹת בְּאוֹתָן הַסְּפָרִים**
20 **כְּלָל, וְלֹא נְהַרְהֵר בָּהּ וְלֹא בְּדָבָר מִדְּבָרֶיהָ. וַאֲפִלּוּ**
21 **לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּת הַצּוּרָה[16] אָסוּר, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תִּפְנוּ**
22 **אֶל הָאֱלִילִם". וּבָעִנְיָן הַזֶּה נֶאֱמַר: "וּפֶן תִּדְרֹשׁ**
23 **לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ" - שֶׁלֹּא תִּשְׁאַל עַל**
24 **דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ הֵיאַךְ הִיא, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין אַתָּה**
25 **עוֹבְדָהּ, שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לְהִפָּנוֹת אַחֲרֶיהָ וְלַעֲשׂוֹת**
26 **כְּמָה שֶׁהֵן עוֹשִׂין[17], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָעֲשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי".**

16) שנעשתה לשם עבודה־זרה. "דיוקנאות (צורות) אסור להסתכל בהן" (שבת קמט.). 17) (ת"כ, קדושים). "אל תפנו אל האלילים" - אמר רבי יהודה: אל תפנו אפילו לראותם... תחילה "אלילים" הם, ואם אתה פונה אחריהם - סופך אתה עושה אותם אלוהות". "והשווה "ספר המצוות" ל"ת, י).

27 **ג. וְכָל הַלָּאוִין הָאֵלּוּ[18] בְּעִנְיָן אֶחָד הֵן, וְהוּא, שֶׁלֹּא**
28 **יִפָּנֶה[19] אַחַר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. וְכָל הַנִּפְנֶה אַחֲרֶיהָ**
29 **בְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בּוֹ מַעֲשֶׂה[20] - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה. וְלֹא**
30 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים בִּלְבַד הוּא שֶׁאָסוּר לְהִפָּנוֹת אַחֲרֶיהָ**
31 **בְּמַחְשָׁבָה, אֶלָּא כָּל מַחְשָׁבָה שֶׁהוּא גּוֹרֵם[21] לוֹ לָאָדָם**
32 **לַעֲקֹר עִקָּר[22] מֵעִקְּרֵי הַתּוֹרָה, מֵזְהָרִין אָנוּ שֶׁלֹּא**
33 **לְהַעֲלוֹתָהּ עַל לִבֵּנוּ, וְלֹא נַסִּיחַ דַּעְתֵּנוּ[23] לְכָךְ וְנַחְשֹׁב**
34 **וְנִמְשֹׁךְ אַחַר הִרְהוּרֵי[24] הַלֵּב, מִפְּנֵי שֶׁדַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם**
35 **קְצָרָה[25], וְלֹא כָּל הַדֵּעוֹת יְכוֹלִין לְהַשִּׂיג הָאֱמֶת עַל**
36 **בֵּרְיוֹ[26]. וְאִם יִמְשֹׁךְ כָּל אָדָם אַחַר מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ,**
37 **נִמְצָא מַחֲרִיב אֶת הָעוֹלָם[27], לְפִי קֹצֶר דַּעְתּוֹ. כֵּיצַד[28]?**
38 **פְּעָמִים יָתוּר אַחַר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[29], וּפְעָמִים יַחְשֹׁב**

1 **בִּיחוּד[30] הַבּוֹרֵא, שֶׁמָּא הוּא[31] שֶׁמָּא אֵינוֹ; מַה**
2 **לְמַעְלָה[32] וּמַה לְמַטָּה[33]; מַה לְּפָנִים[34] וּמַה לְאָחוֹר[35];**
3 **וּפְעָמִים בַּנְּבוּאָה, שֶׁמָּא הִיא אֱמֶת[36] שֶׁמָּא הִיא**
4 **אֱיָנָהּ[37]; וּפְעָמִים בַּתּוֹרָה, שֶׁמָּא הִיא מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁמָּא**
5 **אֵינָהּ. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ הַמִּדּוֹת[38] שֶׁיָּדִין בָּהֶן עַד שֶׁיֵּדַע**
6 **הָאֱמֶת עַל בֵּרְיוֹ, וְנִמְצָא יוֹצֵא לִידֵי מִינוּת[39]. וְעַל עִנְיָן**
7 **זֶה הִזְהִירָה תּוֹרָה וְנֶאֱמַר בָּהּ: "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי**
8 **לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים"; כְּלוֹמַר: לֹא**
9 **יִמָּשֵׁךְ כָּל אֶחָד מִכֶּם אַחַר דַּעְתּוֹ הַקְּצָרָה, וִידַמֶּה**
10 **שֶׁמַּחֲשַׁבְתּוֹ מַשֶּׂגֶת הָאֱמֶת. כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים[40]:**
11 **"אַחֲרֵי לְבַבְכֶם" - זוֹ מִינוּת, "וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" - זוֹ**
12 **זְנוּת. וְלָאו זֶה, אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא גּוֹרֵם לָאָדָם לְטָרְדוֹ**
13 **מִן הָעוֹלָם הַבָּא, אֵין בּוֹ מַלְקוּת[41].**

18) שנזכרו בפרקנו עד כאן, כגון: "פן תשא עיניך השמימה"; "השמרו לכם פן יפתה" ועוד. שכן אמרו: "כל מקום שנאמר: "השמר", "פן" ו"אל" - אינו אלא ל"ת" (עירובין צו.). 19) לא לחקור באופן עשייתה ולא לדרוש דרך עבודתה. 20) כגון, שהיה האליל מכוסה וגילהו כדי לראותו - הרי זה לאו שיש בו מעשה ולוקים עליו (מהרש"ל, בפירושו על הסמ"ג). 21) שסופה להיות גורמת. 22) לקצץ בנטיעות ולערער את יסודות האמונה, כאלישע בן־אבויה (חגיגה יד:). 23) ולא נרכז כל כח מחשבתנו לכך. היסח דעת מ... - פירושו: חדול מחשוב על זה; היסח דעת ל... - להפנות תשומת הלב לזה ולחשוב בו כתמיד. 24) ספיקות ופקפוקים המנקרים בלב. 25) מוגבלת. 26) הבהירה, את האמת לאמיתה. 27) על ידי האנדרלמוסיה שהוא מכניס בחברה האנושית בדעותיו הכוזבות והנפסדות. 28) כלומר: מה הן המחשבות המביאות את האדם לידי עקירת עיקרים וקיצוץ נטיעות? 29) שמא יש בה ממש. 30) באחדותו. 31) אחד ואין שני לו, או רבים הם האלוהות. 32) משמי השמים. 33) מתחת לארץ. 34) קודם שנברא העולם. 35) באחרית הימים ככלות הכל. ויש מפרשים: לפנים - מעבר הרקיע למזרח; לאחור - למערב. ועל אלה אמרו: "כל המסתכל בארבעה דברים הללו ראוי לו כאילו לא בא לעולם" (חגיגה פ"ב, מ"א). 36) ומן השמים מודיעים לנביא הכל. 37) אלא חזון לבו ידבר. 38) הנכונות, מידות הגיון לשפוט בהן במישרים. 39) אפיקורסות: דעות כוזבות וכפירה בה'. לדעת החכם לוי, יסודה בערבית והוראתה: כזב, שקר. 40) (ספרי, שלח; ברכות יב:). 41) לפי שאין לוקים על לאו שאין בו מעשה (מכות טז.).

14 **ד. מִצְוַת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים כְּנֶגֶד הַמִּצְוֹת כֻּלָּן הִיא,**
15 **שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת"**
16 **וְגוֹ'. וּמִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ[42], שֶׁבַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים**
17 **הַכָּתוּב מְדַבֵּר. הָא לָמַדְתָּ, שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדַת**
18 **כּוֹכָבִים, כּוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וּבְכָל הַנְּבִיאִים וּבְכָל**
19 **מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ הַנְּבִיאִים, מֵאָדָם[43] וְעַד סוֹף הָעוֹלָם[44],**
20 **שֶׁנֶּאֱמַר: "מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה ה' וָהָלְאָה לְדֹרֹתֵיכֶם".**
21 **וְכָל הַכּוֹפֵר בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, מוֹדֶה[45] בְּכָל הַתּוֹרָה**
22 **כֻּלָּהּ וּבְכָל הַנְּבִיאִים וּבְכָל מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ הַנְּבִיאִים,**
23 **מֵאָדָם וְעַד סוֹף הָעוֹלָם, וְהוּא עִקַּר כָּל הַמִּצְוֹת כֻּלָּן.**

42) (ספרי, שלח; הוריות ח.): איזוהי מצוה השקולה כנגד כל המצוות? - הוי אומר: זו עבודה־זרה. 43) שכתוב בו: ויצו ה' אלהים על האדם (בראשית ב, טז). 44) וכך לשון (ה"ספרי", שלח): "כל המודה בעכו"ם - כופר בעשרת הדיברות ובמה שנצטוה משה והנביאים, ובמה שנצטוו האבות עד לאדם, שנאמר בו: ויצו ה' אלהים על האדם" וגו'. ובירושלמי (סנהדרין פ"ז, ה"ט) אמרו: "משל לשנים שהיו יושבים וקערה של גריסים ביניהם. פשט אחד ידו וגרף את כל הקערה ולא שייר בה כלום - כך המגדף ועובד עבודה־זרה, אינו משייר אחריו מצוה". 45) (חולין ה.).

24 **ה. יִשְׂרָאֵל שֶׁעָבַד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[46], הֲרֵי הוּא**
25 **כְּעוֹבֵד־כּוֹכָבִים לְכָל דְּבָרָיו[47], וְאֵינוֹ כְּיִשְׂרָאֵל שֶׁעוֹבֵר**
26 **עֲבֵרָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ סְקִילָה[48]. מוּמָר לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים,**
27 **הֲרֵי הוּא מוּמָר לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ[49]. וְכֵן הַמִּינִים[50]**
28 **מִיִּשְׂרָאֵל אֵינָן כְּיִשְׂרָאֵל לְדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וְאֵין**
29 **מְקַבְּלִים אוֹתָם בִּתְשׁוּבָה לְעוֹלָם[51], שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל**
30 **בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים"[52].**
31 **וְהַמִּינִים - הֵם הַתָּרִים אַחַר מַחְשְׁבוֹת לִבָּם בְּסִכְלוּת**
32 **דְּבָרִים שֶׁאָמַרְנוּ[53], עַד שֶׁנִּמְצְאוּ עוֹבְרִים עַל גּוּפֵי[54]**
33 **תּוֹרָה לְהַכְעִיס[55], בִּשְׁאֵט בְּנֶפֶשׁ[56], בְּיָד רָמָה[57],**
34 **וְאוֹמְרִים שֶׁאֵין בָּזֶה עָוֹן. וְאָסוּר לְסַפֵּר[58] עִמָּהֶן**
35 **וּלְהָשִׁיב עֲלֵיהֶן תְּשׁוּבָה[59] כְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַל תִּקְרַב**
36 **אֶל פֶּתַח בֵּיתָהּ"; וּמַחְשָׁבָה[60] שֶׁל אֶפִּיקוֹרוֹס -**
37 **לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים.**

46) אפילו רק פעם אחת. 47) שחיטתו פסולה, יינו - יין־נסך ואין מצרפין אותו לכל דבר שבקדושה וכיו"ב. 48) שאף על פי כן, ישראל הוא לכל דבר. 49) כלומר: ישראל שעבד עבודה־זרה רק פעם אחת - הריהו עכו"ם גמור, כמו מומר לעכו"ם שעובד עבודה־זרה בקביעות, ודברי רבינו בפירוש המשנה (חולין פ"א, מ"א) מוכיחים נכוחות פירוש זה (טורי אבן). 50) לדעת ה"ערוך": בני כת ידועה שנטו מדת האמת וקראו לעצמם: "מאמינים", וחז"ל קטעו את המלה וקראום "מינים", מפני שיש בהם מינים ממינים שונים. ולדעת החכם לוי, כמו שהזכרנו לעיל, מקור המלה בערבית, והוראתה: כזב. "מינים" - כוזבים ובעלי דעות כוזבות. 51) כלומר: מקבלים אותם בתשובה ותשובתם מועילה, שהרי רבינו עצמו (הלכות תשובה פ"ג, ה"יד) אומר: "כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהם שחזרו בתשובה - מקבלים אותם, שנאמר: שובו בנים שובבים (ירמיה ג, כב), ושאין לך דבר העומד בפני התשובה - אלא אין מקבלים אותם בתשובה "לעולם", זאת אומרת: אין מחזירים אותם לחזקתם הראשונה, מפני שסורם רע ואין אנו בטוחים אם תשובתם היום היא לעולם, ואם לא ישובו מחר עוד פעם לכסלה (עיין תשובות הרדב"ז בלשונות הרמב"ם מ"ה אלף תי"ח). 52) אמרו (עבודה־זרה יז.): "וכי מאחר

שלא שבו, מהיכן ישיגו ארחות חיים? אלא אפילו כשישובו - לא ישיגו ארחות חיים. לומר לך: שכל הפורש מן המינות - מת", רצה לומר: "שממהרים למות מתוך צרה וכפיית יצרם וזוהי גזירת המלך עליהם" (רש"י, ע"ז יז.). 53) למעלה (הלכה ג). 54) מצוות עיקריות. 55) את השם; לא לשם איזו תועלת, או הנאה גופנית שנפשם תאוה לה. 56) מתוך בוז הנטוע בנפשם, כלשון הכתוב: (יחזקאל כה, טו). ויבז עשו את הבכורה (בראשית כה, לד) תרגומו: וְשָׁט עֵשָׂו יַת בְּכֹרוּתָא. 57) בעזות מצח ובזדון. 58) להיכנס אתם בשיחה ואריכות דברים, פן ימשכו אחריהם (ע"ז כז:). 59) ואף על פי שאמרו (אבות פ"ב, ד): "ודע מה שתשיב לאפיקורוס" - אין זה אלא במין נכרי, אבל במין ישראל "אל תען כסיל באולתו", מפני שעל ידי הוויכוח הוא מתפקר עוד יותר (סנהדרין לח:). 60) (חולין יג:) הוא כרוך אחריה וכל מעייניו בה; ולפיכך אם שחט בהמה - אסורה היא כתקרובת לעבודה־זרה ואסורה בהנאה; ואם כתב ספר תורה - תישרף עם אזכרותיה, בעוד שספר תורה שכתב גוי טעון גניזה, אבל לא שריפה, כמבואר (הלכות יסודי התורה פ"ו, ה"ח).

1 **ו. כָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁהִיא אֱמֶת, אַף־עַל־**
2 **פִּי שֶׁלֹּא עֲבָדָהּ, הֲרֵי זֶה מְחָרֵף וּמְגַדֵּף אֶת הַשֵּׁם**
3 **הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. וְאֶחָד[61] הָעוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְאֶחָד**
4 **הַמְגַדֵּף אֶת ה', שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיָד**
5 **רָמָה מִן הָאֶזְרָח וּמִן הַגֵּר, אֶת ה' הוּא מְגַדֵּף"[62].**
6 **לְפִיכָךְ[63] תּוֹלִין עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[64], כְּמוֹ שֶׁתּוֹלִין**
7 **אֶת הַמְגַדֵּף[65], וּשְׁנֵיהֶם נִסְקָלִין. וּמִפְּנֵי זֶה כָּלַלְתִּי[66] דִּין**
8 **הַמְגַדֵּף[67] בְּהִלְכוֹת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁשְּׁנֵיהֶם כּוֹפְרִים**
9 **בָּעִקָּר הֵם.**

61) שניהם שוים בחומר העוון והעונש המגיע להם. 62) מחרף ומקלל ה'. הרי שהשוותה התורה את העובד למגדף. 63) הואיל והם שוים. 64) על עץ אחר הסקילה עד בוא השמש, בעוד ששאר הנסקלים אינם נתלים (סנהדרין מה:). 65) שהתלייה מפורשת אצלו, ככתוב: כי קללת אלהים תלוי (דברים כא, כג), כלומר: זה שקילל ה' תלוי. 66) הכנסתי אותו בתוך הלכות עבודה־זרה. 67) מגדף השם שנזכר דינו בתורה (ויקרא כד, טז), אף על פי שאינו עובד עבודה־זרה (על פי פירושו של רבי אברהם, בנו של רבינו ז"ל, "ברכת־אברהם" תשובה ד).

10 **ז. וְאֵלּוּ הֵן דִּינֵי הַמְגַדֵּף: אֵין הַמְגַדֵּף חַיָּב סְקִילָה,**
11 **עַד שֶׁיְּפָרֵשׁ[68] אֶת הַשֵּׁם הַמְיֻחָד שֶׁל אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת,**
12 **שֶׁהוּא אָלֶ"ף דָּלֶ"ת נוּ"ן יוּ"ד[69], וִיבָרְךָ[70] אוֹתוֹ בְּשֵׁם**
13 **מִן הַשֵּׁמוֹת שֶׁאֵינָם נִמְחָקִים[71], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנֹקֵב שֵׁם**
14 **ה'[72]" - עַל הַשֵּׁם הַמְיֻחָד חַיָּב סְקִילָה, וְעַל שְׁאָר**
15 **הַכִּנּוּיִים[73] בְּאַזְהָרָה[74]. וְיֵשׁ מִי[75] שֶׁמְּפָרֵשׁ, שֶׁאֵינוֹ חַיָּב**
16 **אֶלָּא עַל שֵׁם יוּ"ד הֵ"א וָא"ו הֵ"א[76]. וַאֲנִי אוֹמֵר,**
17 **שֶׁעַל שְׁנֵיהֶם[77] הוּא נִסְקָל.**

68) שינקוב ויבטא בשפתיו הוא את השם ויקללנו; שאם קילל את השם שאחרים ביטאו - פטור. 69) "אדני", ומכל־שכן שם הויה. 70) כלומר: ויקלל, לשון נקייה כלפי מעלה. 71) ושבעה שמות הם: הוי"ה ואדני, אל, אלוה, אלהים, אהיה, שדי, צבאות שאסור למחקם, ומנויים הם (בהלכות יסודי התורה פ"ו, ה"ב). 72) אמרו (סנהדרין נו.): נאמר בתורה: ונוקב שם ה'... בנקבו שם ה' יומת (ויקרא כד, טז) - אינו חייב עד שיברך את השם בשם, כלומר: יכה שם פלוני את שם פלוני. 73) שאינם נמחקים. 74) אינו נסקל, אלא עובר בלאו. 75) דעה זו הובאה ב"כסף־משנה" בשם רבי מאיר הלוי. 76) אבל לא על שם אדנות. 77) מפני שאמרו (סנהדרין ס.): "אינו חייב עד שיברך שם בן ארבע אותיות, לאפוקי בן שתי אותיות" - ושם אדנות בכלל שם בן ארבע אותיות הוא.

18 **ח. אַזְהָרָה שֶׁל מְגַדֵּף מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהִים[78] לֹא**
19 **תְקַלֵּל". בְּכָל יוֹם וָיוֹם בּוֹדְקִין אֶת הָעֵדִים בְּכִנּוּיָם[79]:**
20 **"יַכֶּה יוֹסִי אֶת יוֹסִי". נִגְמַר הַדִּין[80] - מוֹצִיאִין אֶת כָּל**
21 **אָדָם לַחוּץ[81], וְשׁוֹאֲלִים אֶת הַגָּדוֹל שֶׁבָּעֵדִים וְאוֹמְרִים**
22 **לוֹ: אֱמֹר מַה שֶּׁשָּׁמַעְתָּ בְּפֵרוּשׁ[82]! וְהוּא אוֹמֵר,**
23 **וְהַדַּיָּנִים עוֹמְדִים עַל רַגְלֵיהֶם[83] וְקוֹרְעִין[84], וְלֹא**
24 **מְאַחִין. וְהָעֵד הַשֵּׁנִי אוֹמֵר: אַף אֲנִי כְּמוֹתוֹ[85]**
25 **שָׁמַעְתִּי! וְאִם הָיוּ עֵדִים רַבִּים - צָרִיךְ כָּל אֶחָד**
26 **וְאֶחָד[86] מֵהֶן לוֹמַר: כָּזֶה שָׁמַעְתִּי!**

78) ואף על פי שאזהרה זו באה למקלל את הדיין, למדים אנו קודש מחול (סנהדרין סו.). 79) כדי שלא להזכיר שם שמים בכל פעם בקללה. ועוד: שמא יצא הנידון זכאי, ונמצא שנזכר שם שמים לבטלה - לפיכך אסור לעדים בשעת החקירה והבדיקה לפרש את השמות המיוחדים שאינם נמחקים, אלא בכינויים, כינויי־חול, למשל: במקום לומר, שהמגדף קילל את שם ההויה בשם אלהים, מפני שאינו חייב עד שיקלל שם בשם, יאמרו העדים: "יכה יוסי את יוסי". ומדוע דווקא "יוסי" בתור כינוי לשמות המיוחדים? - מפני שיש בו ארבע אותיות כמו בשם הויה, והגימטריא שלו עולה פ"ו, כחשבון האותיות שב"אלהים". 80) נגמרו החקירות והבדיקות ונגמרו הדיונים והגיעה השעה לחרוץ את המשפט. 81) כדי שלא להשמיע את ברכת השם ברבים. 82) בדיוק, כמו ששמעת בלי כל כינוי, כי אין לשפוט איש משפט מות על יסוד עדות בכינויים. 83) (סנהדרין ס.). 84) כחזקיה מלך יהודה, שכתוב אצלו: "ויקרע את־בגדיו" (ישעיה לז, א), בשמעו את דברי רבשקה, שר צבא מלך אשור שחירף וגידף. 85) ואינו צריך להזכיר מפורש ברכת השם כקודמו. 86) אף על פי שדי בשני עדים, אולם מכיון שאם אחד מהעדים יופסל, או יתבדה, בטלה כל העדות - על כן אין לפסוח אף על אחד מהם אם רבים הם.

27 **ט. מְגַדֵּף שֶׁחָזַר בּוֹ בְּתוֹךְ־כְּדֵי־דִּבּוּר[87], אֵינוֹ כְּלוּם[88];**
28 **אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁגִּדֵּף בְּעֵדִים[89], נִסְקָל. מִי שֶׁגִּדֵּף אֶת הַשֵּׁם**
29 **בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים - קַנָּאִים[90] פּוֹגְעִים[91] בּוֹ**
30 **וְהוֹרְגִים אוֹתוֹ. וְאִם לֹא הֲרָגוּהוּ קַנָּאִים, וּבָא לְבֵית־**
31 **דִּין - אֵינוֹ נִסְקָל עַד שֶׁיְּבָרֵךְ בְּשֵׁם מִן הַשֵּׁמוֹת**
32 **הַמְיֻחָדִים[92].**

87) כדי אמירת: שלום עליך, רבי! 88) אף על פי שבכל מקום חזרה בתוך כדי דיבור מועילה לבטל את הדיבור הראשון, אבל "מגדף" - שאני, מפני שעוון חמור כזה שענשו גדול אין אדם עושה אלא מתוך כוונה מחושבת ובהסכמה גמורה מראש - ולפיכך אין חזרתו מועילה (ר"ן, נדרים פז.). 89) אפילו בלא התראה - סובר בעל ה"כסף־משנה", להוכיח מדברי רבינו שאמר: "כיון שגידף בעדים". אבל לדעת "עבודת המלך" אין זה מוכח מדברי רבינו, ואין מיתת בית־דין בלי התראה, אלא כוונת רבינו היתה רק לומר: כיון שגידף בעדים אין אנו נזקקים עוד להם לדעת אם שמעו את חזרתו - כי חזרתו אינה מועילה עוד, אלא הוא נסקל. 90) צדיקים נלהבים המקנאים קנאת ה' בהתפרצות פתאומית בשעה שהם רואים את המעשה, כפינחס שהרג את זמרי בן־סלוא בעשותו מעשה זמה לעיני כל עדת ישראל, ונאמר בו: פנחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם (במדבר כה, יא); וכאליהו הנביא שהרג את נביאי הבעל, ונאמר בו: קנוא קנאתי לה'... כי עזבו בריתך וגו' (מלכים־א יט, י). 91) מלשון: ויפגע בו וימת (מלכים־א ב, מו). 92) משבעת השמות הקדושים המיוחדים בזה שאינם נמחקים; וזה שגידף השם בשם עכו"ם - אין ברשות בית־הדין להמיתו.

1 **י. כָּל הַשּׁוֹמֵעַ בִּרְכַּת הַשֵּׁם, חַיָּב לִקְרֹעַ. וַאֲפִלּוּ עַל**
2 **בִּרְכַּת הַכִּנּוּיִין[93] חַיָּב לִקְרֹעַ. וְהוּא, שֶׁיִּשְׁמָעֶנָּה**
3 **מִיִּשְׂרָאֵל. אֶחָד הַשּׁוֹמֵעַ, וְאֶחָד הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי הַשּׁוֹמֵעַ,**
4 **חַיָּב לִקְרֹעַ. אֲבָל הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים, אֵינוֹ**
5 **חַיָּב לִקְרֹעַ. וְלֹא קָרְעוּ אֶלְיָקִים וְשֶׁבְנָא[94], אֶלָּא מִפְּנֵי**
6 **שֶׁרַבְשָׁקֵה[95] הָיָה יִשְׂרָאֵל מוּמָר[96]. כָּל הָעֵדִים וְהַדַּיָּנִים**
7 **סוֹמְכִים[97] אֶת יְדֵיהֶם אֶחָד אֶחָד עַל רֹאשׁ הַמְגַדֵּף,**
8 **וְאוֹמֵר לוֹ: דָּמְךָ בְּרֹאשֶׁךָ, שֶׁאַתָּה גָּרַמְתָּ לְךָ! וְאֵין**
9 **בְּכָל הָרוּגֵי בֵית־דִּין מִי שֶׁסּוֹמְכִים עָלָיו, אֶלָּא מְגַדֵּף**
10 **בִּלְבַד, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְסָמְכוּ כָל הַשֹּׁמְעִים אֶת יְדֵיהֶם"[98].**

93) כגון: "רחום", "חנון", שהם מחוץ לשבעת השמות המיוחדים המנויים למעלה (תפלה למשה), כמבואר ("חושן־משפט" סימן כז, סעיף א) בענין המקלל חבירו בשם. 94) (ישעיה לו, כב). 95) המגדף. 96) (סנהדרין ס.). 97) (ספרא, אמור). 98) על ראש המקלל, המגדף שבראש הפסוק.

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי[1]

1) דין העובד עבודה־זרה בשוגג או במזיד; כדרך עבודתה, ושלא כדרך עבודתה; דין עשיית אליל לעצמו או לאחרים; איסור צורות לנוי, אפילו שלא לשם עבודה־זרה; ההבדל שבין צורה בולטת לשוקעת.

11 **א. כָּל הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים בִּרְצוֹנוֹ[2] בִּזְדוֹן[3], חַיָּב כָּרֵת[4].**
12 **וְאִם הָיוּ שָׁם עֵדִים וְהַתְרָאָה[5] - נִסְקָל. וְאִם עָבַד**
13 **בִּשְׁגָגָה[6] - מֵבִיא קָרְבַּן חַטָּאת קְבוּעָה[7].**

2) פרט לאנוס. 3) פרט לשוגג. השווה דברי רבינו (הלכות איסורי ביאה פ"ג, ה"טו). 4) מבואר להלן (הלכות תשובה פ"ח, ה"א); ועיין למעלה (הלכות יסודי התורה פ"ט, ה"ב). 5) שהעדים מתרים את עובר העבירה - קודם עשותו אותה - על חומר החטא והעונש הצפוי לו בעקבו. 6) שלא ידע שעבירה היא, או שלא ידע שענשה "כרת", כמבואר (הלכות שגגות פ"ב, ה"ב). 7) שעירת עזים הבאה על עוון עבודה־זרה בשגגה. ונקראת: "קבועה", בניגוד לקרבן "עולה ויורד" הבא על עבירות ידועות כפי השגת יד החוטא, כמבואר ב"מנין המצוות" (הלכות שגגות, עמוד ס"ז), נוסחה אחרת: "קרבן חטאת קבועה". מקור ההלכה שלפנינו (כריתות ב.: סנה' נג.).

14 **ב. עֲבוֹדוֹת הַרְבֵּה קָבְעוּ עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים לְכָל אֶלֶם[8]**
15 **וָאֶלֶם וּלְכָל צוּרָה[9] וְצוּרָה, וַעֲבוֹדַת זֶה אֵינָהּ כַּעֲבוֹדַת**
16 **זֶה. כְּגוֹן פְּעוֹר[10], שֶׁעֲבוֹדָתוֹ, שֶׁפּוֹעֵר[11] אָדָם עַצְמוֹ**
17 **לוֹ; וּמַרְקוּלִיס[12], שֶׁעֲבוֹדָתוֹ, שֶׁיִּזְרֹק לוֹ אֲבָנִים אוֹ**
18 **יְסַקֵּל[13] מִלְּפָנָיו אֲבָנִים[14]; וְהַרְבֵּה עֲבוֹדוֹת כְּגוֹן אֵלּוּ**
19 **תִּקְּנוּ לִשְׁאָר צְלָמִים. לְפִיכָךְ, הַפּוֹעֵר עַצְמוֹ**
20 **לְמַרְקוּלִיס, אוֹ שֶׁזָּרַק אֶבֶן לְפְעוֹר, פָּטוּר[15], עַד**
21 **שֶׁיַּעֲבֹד אוֹתוֹ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֵיכָה יַעַבְדוּ**
22 **הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם[16] וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אָנִי"[17].**
23 **וּמִפְּנֵי זֶה הָעִנְיָן, צְרִיכִין בֵּית־דִּין לֵידַע דַּרְכֵי**
24 **הָעֲבוֹדוֹת[18], שֶׁאֵין סוֹקְלִין עוֹבֵד כּוֹכָבִים, עַד שֶׁיֵּדְעוּ**
25 **שֶׁזּוֹ הִיא דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ.**

8) פסל מחוטב עץ, חצוב אבן, או יצוק מתכת - מעשה ידי פסל. לא תעשה לך פסל (שמות כ, ד) תרגומו: צלם. 9) שם כולל לכל דמות ותבנית בין בפיסול ובין בציור מעשי ידי צייר. 10) זהו בעל פעור שבתורה, אליל בני מואב (במדבר כה, ג), ובמשנה שבגמרא (סנהדרין סא.): "הפוער עצמו לבעל פעור". והוראתו: פתוח פה, כמו: ופערה פיה (ישעיה ה, יד). 11) ומתריז רעי לפניו. 12) מרקוריוס, או מרקור, אליל המסחר והדרכים אצל היוונים והרומים. בפרשת דרכים היו מקימים פסל זה עשוי אבן ובידו הנטויה היה מורה הדרך אשר ילכו בה. על ידו היו מקימים אבן אחת על שתים אחרות, ועוברי דרכים היו משליכים שם אבנים לכבודו (מוספיא ב"ערוך" ערך זה). 13) מלשון: ויסקלהו (ישעיה ה, ד), ופירושו: סילוק אבנים ופינוים, כמו: דשן - לפנות את הדשן: שרש - לעקור את השרשים. ונוסחה אחרת: יסלק. 14) (סנהדרין סד.): "אחד הנוטלה (המסקל אבן מאבניה) ואחד הנותנה (הזורק אבן לפניה) - חייב", שהרי בזה שהוא מסקל ומסלק אבנים מלפניה, הוא מניח ריוח ומקום פנוי לאחרים שיבואו ויזרקו אבניהם. 15) שאין זו דרך עבודתו (סנהדרין סא.). 16) כדרך עבודתם הם. 17) כמותם. לא הקפידה תורה אלא על העובד אותה כדרכי הגויים עובדיה. 18) של כל האלילים למיניהם.

26 **ג. וְאַזְהָרָה שֶׁל עֲבוֹדוֹת אֵלּוּ[19] וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, הוּא מַה**
27 **שֶׁכָּתוּב: "וְלֹא תָעְבְּדֵם"[20]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[21]?**
28 **בִּשְׁאָר עֲבוֹדוֹת, חוּץ מִמִּשְׁתַּחֲוֶה וְזוֹבֵחַ וּמַקְטִיר**
29 **וּמְנַסֵּךְ[22]; אֲבָל הָעוֹבֵד בְּאַחַת מֵאַרְבַּע עֲבוֹדוֹת אֵלּוּ**
30 **לְאֶחָד מִכָּל מִינֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, חַיָּב, וְאַף־עַל־פִּי**

1 שֶׁאֵין דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ. כֵּיצַד? הֲרֵי שֶׁנִּסַּךְ לִפְעוֹר
2 אוֹ שֶׁזָּבַח לְמַרְקוּלִיס, חַיָּב, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים[23]
3 יָחֳרָם[24], בִּלְתִּי לַה' לְבַדּוֹ" - זְבִיחָה בִּכְלַל עֲבוֹדָה[25]
4 הָיְתָה, וְלָמָּה יָצְאת? לוֹמַר לְךָ: מַה זְּבִיחָה מְיֻחֶדֶת,
5 שֶׁעוֹבְדִין בָּהּ לַשֵּׁם[26], וְחַיָּב הַזּוֹבֵחַ לְאֵל אַחֵר סְקִילָה
6 עָלֶיהָ, בֵּין הָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בִּזְבִיחָה אוֹ אֵינָהּ
7 בִּזְבִיחָה - אַף כָּל עֲבוֹדָה שֶׁהִיא מְיֻחֶדֶת לַשֵּׁם[27], אִם
8 עָבַד בָּהּ לְאֵל אַחֵר, בֵּין שֶׁהָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ
9 בֵּין שֶׁאֵינָהּ בְּכָךְ, חַיָּב עָלֶיהָ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "לֹא
10 תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר"[28], לְחַיֵּב עַל הַהִשְׁתַּחֲוָיָה[29] אֲפִלּוּ
11 אֵין דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ; וְהוּא הַדִּין[30] לִמְקַטֵּר וּמְנַסֵּךְ.
12 וְזוֹרֵק וּמְנַסֵּךְ[31] אֶחָד הוּא.

19) שהזכרנו כאן למעלה, שעשאון כדרך עבודתן. כלומר: את העונש של עובדי עבודה־זרה שמענו: וסקלתם באבנים ומתו (דברים יז, ה), אבל האזהרה מנין? איפה הזהירה התורה שלא לעבדה, הלא אין עונשין אלא אם כן מזהירין? 20) כל עבודות אלילים למיניהן. 21) שאין העובד חייב אלא אם כן היתה דרך עבודתה בכך? 22) אלא ארבע העבודות היו מיוחדות לעבודת ה' במקדש. 23) לאלהים אחרים, גם לאלה שאין דרך עבודתם בזביחה: שהרי לא אמרה תורה: "עובד לאלהים בזביחה יחרם", שהיה משמע שזביחה היא דרך עבודתה (רש"י, סנהדרין ס:). 24) יומת. 25) וילך ויעבוד אלהים אחרים (דברים יז, ה). 26) בבית־המקדש, עבודת פנים. 27) כגון: מקטר ומנסך שגם הן היו עבודות פנים. והיא אחת משלש־עשרה המידות של רבי ישמעאל שהתורה נדרשת בהן: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל (כמו "זביחה" בנידון דידן) - לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא (גם על קיטור וניסוך). 28) רבינו שמנה כאן למעלה "משתחוה" בין ארבע העבודות המיוחדות לה', שחייבים עליהן סקילה אם עשאון לעבודה זרה, אפילו שלא כדרך עבודתה, רצונו להשמיענו שאין אנו לומדים "משתחוה" על פי המידה הנ"ל, מפני שהיא לא מעבודות פנים כשלש העבודות האחרות - אלא ממקרא אחר שהוא מיותר אנו לומדים זאת, שהרי כבר נאמר: וילך ויעבוד אלהים אחרים וישתחו (דברים יז, ד), ולמה לי: "לא תשתחוה לאל אחר?" 29) אף שהיא אינה עבודת פנים. 30) חוזר לשלמעלה ממנו לסיים מה שהתחיל: מה זביחה מיוחדת וכו' - אף מקטר ומנסך עבודות פנים הן. 31) ניסוך - כולל גם זריקת הדם וגם ניסוך היין, ככתוב (דברים לב, לח): ישתנו יין נסיכם: וכן (תהלים טז, ד): בל אסיך נסכיהם מדם (סנהדרין ס:).

13 ד. סָפֵת[32] לָהּ צוֹאָה אוֹ שֶׁנִּסַּךְ לָהּ עָבִיט[33] שֶׁל
14 מֵי־רַגְלַיִם - חַיָּב[34]. שָׁחַט לָהּ חָגָב - פָּטוּר[35],
15 אֶלָּא־אִם־כֵּן הָיְתָה עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ. וְכֵן אִם שָׁחַט לָהּ
16 בְּהֵמָה מְחֻסֶּרֶת אֵבֶר, פָּטוּר[36], אֶלָּא־אִם־כֵּן הָיְתָה דֶּרֶךְ
17 עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁעוֹבְדִין אוֹתָהּ
18 בְּמַקֵּל[37] - שָׁבַר מַקֵּל בְּפָנֶיהָ, חַיָּב[38], וְנֶאֱסֶרֶת[39]; זָרַק
19 מַקֵּל בְּפָנֶיהָ, חַיָּב[40], וְאֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת[41], שֶׁאֵין זְרִיקַת
20 הַמַּקֵּל כְּעֵין זְרִיקַת הַדָּם, שֶׁהֲרֵי הַמַּקֵּל כְּמוֹ שֶׁהוּא[42],
21 וְהַדָּם מִתְּפַזֵּר. הַמְקַבֵּל עָלָיו אֶחָד מִכָּל מִינֵי עֲבוֹדַת
22 כּוֹכָבִים[43] בֶּאֱלוֹהַּ, חַיָּב סְקִילָה[44]. וַאֲפִלּוּ הִגְבִּיהַּ
23 לְבֵנָה[45] וְאָמַר לָהּ: אֵלִי אַתָּה! וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בְּדִבּוּר
24 זֶה, חַיָּב. וַאֲפִלּוּ חָזַר בּוֹ בְּתוֹךְ־כְּדֵי־דִבּוּר וְאָמַר: אֵין
25 זֶה אֵלִי! - אֵין חֲזָרָתוֹ כְּלוּם[46], אֶלָּא נִסְקָל.

32) (ע"ז נ:) האכילה על ידי זריקה לתוך פיה (כסף־משנה לפרש"י, שם). והתוספות שם פירשו "ספת", מלשון: טיבול, כמו: לא יספות במלח (ב"מ פט:), כלומר: ליכלכה בצואה. ומצינו גבי פעור: פער בפניו וקינח בחטמו (סנהדרין סד.). 33) כלי מיוחד לכך. 34) שהיא כעין זריקה וחייבים עליה אפילו שלא כדרך עבודתה. 35) כי אין שחיטה בחגבים, ואין בזה משום זביחה. 36) שמחוסר אבר אסור להקריב אפילו לבני נח בבמה שלהם. אבל בעלת מום ואבריה שלמים, מכיון שהיא ראויה להקרבה אצל בני נח - נחשבת שחיטתה כעבודת פנים, ואם שחטה לעבודה־זרה - חייב, אפילו כשאין דרך עבודתה בכך (ע"ז נא.). 37) שמקשקשים לפניה במקל. 38) כי שבירת המקל בפניה היא כעין זביחה שיש בה חיתוך ושבירה (רש"י, ע"ז נ:). 39) בטור ובר"ן הגירסא "נאסר", ומוסב על המקל, שגם המקל נאסר, מפני שכל "תקרובת" שמגישים לפני עבודה־זרה - נאסרת (רש"י, ע"ז נא.). ועיין להלן (פ"ז, ה"ב). ואם נקיים גירסתנו "נאסרת" מוסבה היא לעבודה־זרה: שעבודה־זרה של ישראל אינה אסורה בהנאה עד שתיעבד, כמבואר להלן (פ"ז, ה"ד). 40) משום זורק לעבודה־זרה, וכשעובדים אותה בזריקת מקל (כסף־משנה). 41) העבודה־זרה, או המקל (עיין לעיל, הערה י). שאין עבודה־זרה ותקרובת שלה נאסרות בהנאה אלא בעבודה כעין עבודת פנים - וזריקת מקל אינה כזריקת הדם, כמו שמבאר והולך. 42) שלם ומחובר ולא מפורד כדם לטיפות ורסיסים (ע"ז נא.) 43) כשזה היה כבר לעבודה־זרה והוא קיבלו עכשיו לאלוה. 44) (סנהדרין ס.) כעובד עבודה־זרה. 45) שלא היתה עוד לעבודה־זרה, אלא שהוא עושה אותה עכשיו לכזאת באמרו לה: אלי אתה! (לחם־משנה). לכאורה, מה שכתב רבינו ז"ל "הגביה" לאו דווקא, כי באמירה בעלמא גם כן חייב: שכן מוכח מהגמרא (סנהדרין סג.): אלא לענין קרבן אם עבד בשגגה אינו חייב עד שיעשה מעשה (כריתות פ"א, מ"ב). ומפני שרבינו התחיל את הפרק בכל מיני חיוב, גם בחיוב קרבן. על כן הוצרך לומר "הגביה" -שעשה בה מעשה (חכמי הספרדים). ולפי "לחם־משנה" כוונת רבינו בזה, שאין הלבינה נאסרת כעבודה־זרה עד שייעשה בה מעשה, כמו: זקף לבינה, המבואר להלן (פ"ח, ה"ג). 46) על פי ההלכה: "תוך כדי דיבור כדיבור - חוץ מעבודה־זרה (נדרים פז.). עיין למעלה (פ"ב, ה"ט).

26 ה. הָעוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים כְּדַרְכָּהּ, וַאֲפִלּוּ עָשָׂה דֶּרֶךְ
27 בִּזָּיוֹן[47] - חַיָּב[48]. כֵּיצַד? הִפּוֹעֵר עַצְמוֹ לַפְּעוֹר כְּדֵי
28 לְבַזּוֹתוֹ, אוֹ זָרַק אֶבֶן לְמַרְקוּלִיס כְּדֵי לְבַזּוֹתוֹ[49] -
29 הוֹאִיל וַעֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ, חַיָּב, וּמֵבִיא קָרְבָּן עַל
30 שִׁגְגָתוֹ[50].

47) שכוונתו לבזותה. 48) והוא הולך ומפרש מה הוא חייב. 49) אף על פי שדרך עבודתה בכך ועובדיה מאמינים" שהעבודה־זרה חושקת לביזוי זה, אבל הוא "טועה" וכוונתו לבזותה ("כסף־משנה", בשם הרמ"ך). 50) אבל לא מיתה ולא כרת כשעשה במזיד - הואיל והוא מוטעה, כמבואר (הלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ד). ויש חולקים: שאם עשה במזיד והתרו בו שלא יעשה זאת אפילו בדרך בזיון - הרי יודע הוא שאסור, ואיך נקרא "מוטעה"? והם מפרשים דברי רבינו כך: חייב מיתה כעובד עבודת־כוכבים: וכן הוא מביא קרבן על שגגתו, ולא נאמר: מכיון ששגג לא יתחייב אף קרבן, משום שחשב שהוא עושה מצוה ("תורת חיים").

1 **ו. הָעוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים מֵאַהֲבָה, כְּגוֹן שֶׁחָשַׁק**
2 **בְּצוּרָה זוֹ מִפְּנֵי מְלַאכְתָּהּ שֶׁהָיְתָה נָאָה בְּיוֹתֵר, אוֹ**
3 **שֶׁעֲבָדָהּ מִיְּרֵאָתוֹ לָהּ שֶׁמָּא תָּרֵעַ לוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֵן מְדַמִּים**
4 **עוֹבְדֶיהָ, שֶׁהִיא מְטִיבָה[51] וּמְרֵעָה[52] - אִם קִבְּלָהּ עָלָיו**
5 **בֶּאֱלוֹהַּ[53], חַיָּב סְקִילָה; וְאִם עֲבָדָהּ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ, אוֹ**
6 **בְּאַחַת מֵאַרְבַּע עֲבוֹדוֹת[54], מֵאַהֲבָה אוֹ מִיִּרְאָה[55] -**
7 **פָּטוּר[56]. הַמְגַפֵּף[57] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְהַמְנַשֵּׁק לָהּ,**
8 **וְהַמְכַבֵּד[58] וְהַמְרַבֵּץ[59] לְפָנֶיהָ, וְהַמַּרְחִיץ לָהּ וְהַסָּךְ[60]**
9 **וְהַמַּלְבִּישׁ וְהַמַּנְעִיל, וְכֹל כַּיּוֹצֵא בְּדִבְרֵי כָבוֹד הָאֵלּוּ[61]**
10 **- עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָעָבְדֵם",**
11 **וּדְבָרִים אֵלּוּ בִּכְלָל עֲבוֹדָה[62] הֵן. וְאַף־עַל־פִּי־כֵן אֵינוֹ**
12 **לוֹקֶה עַל אַחַת מֵהֶן, לְפִי שֶׁאֵינָן בְּפֵרוּשׁ[63]. וְאִם הָיְתָה**
13 **דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בְּאֶחָד מִכָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ, וְעָשָׂהוּ**
14 **לְעָבְדָהּ - חַיָּב[64].**

51) לעובדיה. 52) לכופרים בה. 53) ועבדה לשם אלוהות. 54) שהיו בבית־המקדש: השתחויה, זביחה, זריקה וניסוך אפילו שלא כדרך עבודתה כנזכר לעיל. 55) ולא בתור אלוהות. 56) כרבא (סנהדרין, סא:) האומר: שהעובד מאהבה ומיראה ולא קבלו עליו באלוה - פטור. כפי שראינו, מפרש רבינו "מאהבה ומיראה": מאהבה לעבודה־זרה או מתוך יראה מפניה, שמא תרע לו. ורבים מקשים עליו: הלא כל עובדי עבודה־זרה אינם עובדים לאליליהם אלא מתוך אהבה, וביחוד מתוך יראה פן ירעו להם? ולפיכך מפרשים כולם והראב"ד בראשם: מאהבה לאדם שרוצים למצוא חן בעיניו. או מתוך יראת אדם (כסף־משנה). ורבינו שפירש: "מאהבה או מיראת עבודה־זרה" - הלך בעקבות רבינו חננאל שגם הוא פירש כך (שבת עב:). 57) המחבק. ויחבק לו (בראשית כט, יג), תרגומו: וגפף ליה. 58) במטאטא. 59) מזלף מים להשכיב את האבק. 60) בשמן ובמיני בשמים. 61) אפילו כשאין דרך עבודתה בכך. 62) עבודות כבוד הן מעין השתחויה ומוזהרים עליהן. 63) שלא אמרה תורה: לא תגפף, לא תנשק, אלא כלולות הן בלאו: "לא תעבדם", והלכה היא: אין לוקין על לאו שבכללות (סנהדרין ס:). 64) שכל "שכדרכה" למדים אנו מ"איכה יעבדו הגויים האלה" וגו' (רש"י, סנהדרין ס:).

15 **ז. יָשַׁב לוֹ קוֹץ[65] בְּרַגְלוֹ לִפְנֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, לֹא**
16 **יָשׁוּחַ[66] וְיִטְּלֶנּוּ, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ[67].**
17 **נִתְפַּזְּרוּ לוֹ מָעוֹת בְּפָנֶיהָ, לֹא יָשׁוּחַ וְיִטְּלֵם, מִפְּנֵי**
18 **שֶׁנִּרְאֶה כְּמִשְׁתַּחֲוֶה לָהּ; אֶלָּא יֵשֵׁב, וְאַחַר־כָּךְ יִטֹּל.**

65) נתחב לו קוץ ברגלו. 66) יתכופף. 67) (ע"ז יב.). ואם אינו נראה כמשתחווה לה, כגון שמפנה אחוריו או צדו לעבודה־זרה - מותר.

19 **ח. פַּרְצוּפוֹת הַמְקַלְּחוֹת[68] מַיִם בִּפְנֵי[69] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים**
20 **- לֹא יַנִּיחַ פִּיו עַל פִּיהֶם וְיִשְׁתֶּה, מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה**
21 **כְּמְנַשֵּׁק לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[70].**

68) פרצופות אדם חלולין ונכנס סילון מים מאחוריהן לתוכן ויוצאים דרך פיהן (רש"י, שם). 69) כלומר: שהן עצמן אינן עבודה־זרה אלא מקלחין מים לפני עבודה־זרה. 70) ובנוסחת הש"ס שלנו יש גם: "מעין המושך מים לפני עבודה־זרה לא ישחה וישתה, מפני שנראה כמשתחוה לעבודה־זרה (שם).

22 **ט. הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים לְעַצְמוֹ[71] - אַף־עַל־פִּי**
23 **שֶׁלֹּא עֲשָׂאָהּ בְּיָדוֹ וְלֹא עֲבָדָהּ, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא**
24 **תַעֲשֶׂה לְךָ[72] פֶסֶל וְכָל תְּמוּנָה". וְכֵן הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדַת**
25 **כּוֹכָבִים בְּיָדוֹ לַאֲחֵרִים, אֲפִלּוּ עֲשָׂאָהּ לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים,**
26 **לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם"[73].**
27 **לְפִיכָךְ הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים בְּיָדוֹ לְעַצְמוֹ, לוֹקֶה**
28 **שְׁתָּיִם.**

71) שהזמין אצל אומן לעשותה בשבילו. 72) אזהרה כפולה היא: שלא יעשה פסל לעצמו בידיו, וגם אחרים לא יעשו למענו. המקור לזה נמצא במכילתא דרשב"י (הוצאת ד"ר הופמן): "לא תעשה לך" - מלמד שכל העושה עבודה־זרה לעצמו עובר משום שתים: משום - "לא תעשה", ומשום - "לך", כמו שמסיים רבינו הלכה זו שלפנינו. 73) שאין לפרש המקרא כפשוטו: לא תעשו לעצמכם, שהרי כתוב כבר: "לא יהיה לך אלהים אחרים". בין שאתה עשיתו, בין שאחרים עשוהו לך לא יהיה - אלא ללמדך שאל תעשו לאחרים (שפתי חכמים). וכן אמרו (ספרא, קדושים): "יכול הם יעשו לאחרים? - תלמוד לומר: לא תעשו, לא לכם, כלומר: אפילו לא לכם אלא לאחרים אל תעשו".

29 **י. אָסוּר לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת[74] לְנוֹי, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינָהּ**
30 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי";**
31 **כְּלוֹמַר: צוּרוֹת שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב, שֶׁאֵינָם אֶלָּא לְנוֹי[75] -**
32 **כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בָהֶן הַטּוֹעִים וִידַמּוּ שֶׁהֵם לַעֲבוֹדַת**
33 **כּוֹכָבִים. וְאֵין אָסוּר לָצוּר לְנוֹי, אֶלָּא צוּרַת הָאָדָם**
34 **בִּלְבָד[76]. לְפִיכָךְ אֵין מְצַיְּרִים, לֹא בְּעֵץ וְלֹא בְּסִיד וְלֹא**
35 **בְּאֶבֶן, צוּרַת הָאָדָם. וְהוּא, שֶׁתִּהְיֶה הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת,**
36 **כְּגוֹן הַצִּיּוּר וְהַכִּיּוּר[77] שֶׁבְּטַרַקְלִין וְכַיּוֹצֵא בָהֶן. וְאִם**
37 **צָר - לוֹקֶה[78]. אֲבָל אִם הָיְתָה הַצּוּרָה מֻשְׁקַעַת אוֹ**
38 **צוּרָה שֶׁל סַמָּנִין[79], כְּגוֹן הַצּוּרוֹת שֶׁעַל־גַּבֵּי הַלּוּחוֹת**
39 **וְהַטַּבְלִיּוֹת[80], אוֹ צוּרוֹת שֶׁרוֹקְמִין בְּאָרִיג - הֲרֵי אֵלּוּ**
40 **מֻתָּרוֹת[81].**

74) צורות אדם, כמו שמסיים רבינו. 75) (מכילתא, יתרו) "שלא תאמר: הריני עושה לנוי כדרך שאחרים עושים במדינות" וכו'. וב"ספר המצוות" (ל"ת, ד) מסיים רבינו: "שלא יחשבו בהם כמו שיחשבו הסכלים עובדי עבודה־זרה, כי לצורות כחות". 76) (ע"ז מג:) תניא: כל הפרצופים מותרים חוץ מפרצוף אדם. ודרשו: "לא תעשון אתי" - לא תעשון אותי, כלומר: בדמות אדם שבה אני נגלה לנביאים (ש"ך, יו"ד קמא). ודווקא צורה שלמה בכל איבריה, אבל צורת ראש בלא גוף או גוף בלא ראש - אין בה איסור (טור, שם). 77) ציורים מחוקקים על הקיר (רשב"ם, ב"ב נג:), שהם מעשה סקולפטור. 78) שעבר על "לא תעשון אתי". 79) צבעים. 80) של עץ ושל שיש שאין הצורות בולטות. 81) (ע"ז מג:).

1 **יא. טַבַּעַת שֶׁיֵּשׁ עָלֶיהָ חוֹתָם שֶׁהוּא צוּרַת אָדָם - אִם**
2 **הָיְתָה הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת, אָסוּר לְהַנִּיחָהּ[82], וּמֻתָּר לַחְתֹּם**
3 **בָּהּ[83]; וְאִם הָיְתָה הַצּוּרָה שׁוֹקַעַת - מֻתָּר לְהַנִּיחָהּ,**
4 **וְאָסוּר לַחְתֹּם בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהַנָּחָתָם תֵּעָשֶׂה בּוֹ הַצּוּרָה**
5 **בּוֹלֶטֶת[84]. וְכֵן אָסוּר לָצוּר דְּמוּת חַמָּה וּלְבָנָה,**
6 **כּוֹכָבִים מַזָּלוֹת וּמַלְאָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲשׂוּן**
7 **אִתִּי" - לֹא תַעֲשׂוּ כִּדְמוּת שַׁמָּשַׁי הַמְשַׁמְּשִׁין לְפָנַי**
8 **בַּמָּרוֹם[85] וַאֲפִלּוּ עַל הַלּוּחַ[86]; צוּרוֹת הַבְּהֵמוֹת וּשְׁאָר**
9 **נֶפֶשׁ חַיָּה חוּץ מִן הָאָדָם, וְצוּרוֹת הָאִילָנוֹת וּדְשָׁאִים**
10 **וְכַיּוֹצֵא בָהֶן - מֻתָּר לָצוּר אוֹתָם[87], וַאֲפִלּוּ הָיְתָה**
11 **הַצּוּרָה בּוֹלֶטֶת[88].**

82) באצבעו, או להשהותה בביתו - מפני החשד, שלא יחשדוהו שהוא עובד עבודה־זרה. 83) מפני שהצורה הבולטת, בחתימתה על הנייר נעשית משוקעת - ומשוקעת מותר. 84) הראב"ד משיג וסובר שאפילו שוה בשוה - אסור גם כן לישראל לעשותה. 85) (ע"ז מג.). 86) צורות המשמשים במרום אפילו הן שוות - לא בולטות ולא שוקעות - אסור: ורק צורת אדם אם אינה בולטת - מותר. והטעם - מפני שהמשמשים במרום אינם נראים לנו כבולטים, ולכן אסור לעשותם בכל אופן (כסף־משנה). 87) (ב"ב נד.) "דרב לא קני לגינתא דבי רב אלא בצורתא" - רב לא קנה את הגינה שלפני בית־מדרשו אלא על ידי הצורות שצייר בתוכה להחזיק בה (בגינה של גר שמת בלי יורשים ידובר שם). 88) כתב הרמ"ך, שאסור לעשות דמות ארבעה פנים ביחד, כדמות ארבעה פנים המשמשים במרום: שור ואדם ואריה ונשר, ואפילו בצורה שוקעת - שזו היא צורת המשמשים במרום (כסף־משנה). וראוי להעיר, שכל הצורות האסורות אם נעשו להתלמד - מותר ואפילו כשהן בולטות (שו"ע, יו"ד קמא, סעיף ד), וכמו שאמרו: לא תלמד לעשות כתועבות הגויים (דברים יח, ט) - "לעשות" אי אתה לומד, אבל אתה למד להבין ולהורות (סנהדרין סח.).

יום חמישי ב' מנחם־אב ה'תש"פ

פֶּרֶק רְבִיעִי[1]

1) דיני עיר הנידחת; אין דיני עיר הנידחת נוהגים בירושלים וערי מקלט.

12 **א. מַדִּיחֵי[2] עִיר מִיִּשְׂרָאֵל, הֲרֵי אֵלּוּ נִסְקָלִין[3],**
13 **אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא עָבְדוּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[4], אֶלָּא הִדִּיחוּ**
14 **אֶת יוֹשְׁבֵי עִירָם עַד שֶׁעָבְדוּ אוֹתָהּ. וְאַנְשֵׁי הָעִיר**
15 **הַמַּדָּחִין נֶהֱרָגִין בְּסַיִף[5]. וְהוּא, שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדַת**
16 **כּוֹכָבִים, אוֹ שֶׁקִּבְּלוּהָ[6] עֲלֵיהֶם בֶּאֱלוֹהַּ. וְאַזְהָרָה**
17 **לַמַּדִּיחַ מִנַּיִן[7]? שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ"[8].**

~ נקודות משיחות קודש ~

"מדיחי עיר מישראל, הרי אלו נסקלין".

דין מיתה ליושבי עיר הנידחת הוא בחרב ("הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב"), ואם הודחו רוב בני העיר נהרגין כולם, מצד שפקעה מציאותם של היחידים והפכה למציאות של ציבור שעבד עבודה־זרה, ודין כולם בסייף, אבל חיוב המיתה של המדיחים אינו מצד שהם ציבור של עיר הנידחת אלא חיוב פרטי על כל אחד ואחד, ולכן אין דינם בסייף אלא נסקלין.

(על־פי לקו"ש חלק ט' עמוד 109 הערה 21)

2) שהדיחו את יושביה לעבודה־זרה, כמפורש בפרשת "עיר הנידחת" (דברים יג, יג־יט). 3) (סנהדרין פט:) אף על פי שלא נאמרה בהם סקילה בפירוש, למדוה חכמינו מ"גזירה שווה": נאמר כאן במדיח: "וידיחו את יושבי עירם", ונאמר שם במסית: "כי ביקש להדיחך" (דברים יג, יא) - מה מסית בסקילה, שנאמר בו מפורש: וסקלתו באבנים ומת (שם), אף מדיח בסקילה. מסית - כשהוא מדיח את היחיד לעבודה־זרה; מדיח - כשהוא מדיח את הרבים; כל העיר או רובה ככולה. 4) המדיחים עצמם; שאם עבדוה - הרי נתחייבו סקילה משום עבודה, ואפילו כשלא הדיחו. 5) בחרב, ככתוב: הכה תכה את־יושבי העיר ההיא לפי חרב (שם, טז), וזוהי - "הרג", אחת מארבע מיתות בית־דין: סקילה, שריפה, הרג וחנק, שנתבארו למעלה במניין המצוות (עמוד פט). 6) אפילו כשלא עבדוה עדיין, כמבואר לעיל (פרק ג, הלכה ד), שאם קיבלה בא־לוה באמירה בעלמא, כגון שאמר: "א־לי אתה"! ולא עבדה - חייב, שנאמר: וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו: אלה אלוקיך וגו' (שמות לב, ח), מקיש אמירה לזביחה וחייב על אמירה כמו על זביחה (סנהדרין ס:). 7) היכן אסרה התורה והזהירה שלא להדיח? שהרי לא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר (יומא פא.). 8) (סנהדרין סג:).

18 **ב. אֵין הָעִיר נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת, עַד שֶׁיִּהְיוּ**
19 **מַדִּיחֶיהָ מִתּוֹכָהּ[9] וּמְאוֹתוֹ הַשֵּׁבֶט[10], שֶׁנֶּאֱמַר:**
20 **"מִקִּרְבֶּךָ[11] וַיִּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם"; וְעַד שֶׁיִּהְיוּ**
21 **מַדִּיחֶיהָ שְׁנַיִם[12] אוֹ יָתֵר עַל שְׁנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר: "יָצְאוּ**
22 **אֲנָשִׁים[13] בְּנֵי בְלִיַּעַל, וַיִּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם"[14]; וְעַד**
23 **שֶׁיַּדִּיחוּ רֻבָּהּ[15], וְיִהְיוּ הַמַּדָּחִין מֵמֵאָה וְעַד[16] רֻבּוֹ שֶׁל**
24 **שֵׁבֶט. אֲבָל אִם הֵדַּח רֻבּוֹ שֶׁל שֵׁבֶט[17], דָּנִין אוֹתָם**
25 **כִּיחִידִים[18], שֶׁנֶּאֱמַר: "יֹשְׁבֵי הָעִיר" - לֹא כְּפָר קָטָן**
26 **וְלֹא כְּרַךְ גָּדוֹל[19]; וְכָל פָּחוֹת מִמֵּאָה - כְּפָר קָטָן[20],**
27 **וְרֻבּוֹ שֶׁל שֵׁבֶט - כְּרַךְ גָּדוֹל. וְכֵן אִם הִדִּיחוּהָ נָשִׁים[21]**

אוֹ קְטַנִּים, אוֹ שֶׁהִדִּיחָהּ יָחִיד, אוֹ שֶׁהֻדַּח מִעוּטָהּ[22],
אוֹ שֶׁהֻדְּחוּ מֵאֲלֵיהֶן, אוֹ שֶׁהָיוּ מַדִּיחֶיהָ מְחוּצָה לָהּ[23]
- אֵין דָּנִין בָּהּ דִּין עִיר הַנִּדַּחַת; אֶלָּא הֲרֵי הֵן
כִּיחִידִים שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְסוֹקְלִין כָּל מִי
שֶׁעָבַר, וּמָמוֹנָן לְיוֹרְשֵׁיהֶן, כִּשְׁאָר הֲרוּגֵי בֵית־דִּין[24].

9) מאותה העיר. 10) ושמא תאמר: איך אפשר שיהיו מאותה עיר ולא מאותו שבט, הלא הערים נתחלקו לשבטים? - ייתכן שעיר של שבט אחד נכנסת בחלקה בתחומו של שבט אחר, באופן שרובה של העיר לשבט אחד ומיעוטה לשבט השני (סנהדרין קיא:). 11) מקרב שבטך ומתוכו. 12) על פי נוסח אוקספורד. 13) ואין אנשים פחות משניים. 14) ולא יושבי עיר אחרת (שם). 15) "יושבי עירם" - משמע: ישובה של העיר - וזהו רובה (רש"י, שם). 16) ולא עד בכלל, כמו שהוא מפרש והולך. 17) כרך גדול, שרוב אנשי השבט נאחזו בו. 18) שעבדו עבודה־זרה שמיתתם בסקילה, שהיא אמנם מיתה חמורה ממיתת חרב, לעומת זאת - נשיהם וטפם ניצולים וממונם פלט, וניתן ליורשיהם, כמבואר לקמן. 19) (סנהדרין טו:). 20) רמז לזה מצאו (שם, בתוספות דבור המתחיל: "מעשרה") ממה שנאמר: העיר היוצאת אלף תשאיר מאה (עמוס ה' ג). 21) שנאמר: "יצאו אנשים", אנשים - ולא נשים; אנשים - ולא קטנים; אנשים - ולא איש אחד (סנהדרין קיא:). 22) של העיר. 23) לא מתוך אותה עיר ולא מקרב אותו שבט. 24) שנכסיהם ליורשים (סנהדרין מח:).

ג. אֵין דָּנִין עִיר הַנִּדַּחַת אֶלָּא בְּבֵית־דִּין שֶׁל אֶחָד
וְשִׁבְעִים[25], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהוֹצֵאתָ אֶת הָאִישׁ הַהוּא אוֹ
אֶת הָאִשָּׁה הַהִוא אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הַדָּבָר הָרַע הַזֶּה אֶל
שְׁעָרֶיךָ" - יְחִידִים נֶהֱרָגִים בְּבֵית־דִּין שֶׁל כָּל שַׁעַר[26]
וָשַׁעַר, וְאֵין הַמְּרֻבִּים נֶהֱרָגִין אֶלָּא בְּבֵית־דִּין הַגָּדוֹל[27].

25) הוא בית־הדין הגדול הנמצא בירושלים בלשכת הגזית שבמקדש, ונקרא: סנהדרי גדולה (סנהדרין ב.). 26) הוא בית־דין של עשרים ושלושה, הנקרא: סנהדרי קטנה (שם). 27) (שם טז.).

ד. אֵין אַחַת מֵעָרֵי מִקְלָט נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת,
שֶׁנֶּאֱמַר: "[בְּאַחַת עָרֶיךָ[28]] (בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ)". וְלֹא
יְרוּשָׁלַיִם נַעֲשֵׂית עִיר הַנִּדַּחַת, לְפִי שֶׁלֹּא נִתְחַלְּקָה
לִשְׁבָטִים[29]. וְאֵין עוֹשִׂין עִיר הַנִּדַּחַת בַּסְּפָר[30], כְּדֵי
שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ עוֹבְדֵי כוֹכָבִים וְיַחֲרִיבוּ אֶת אֶרֶץ־
יִשְׂרָאֵל[31]. וְאֵין בֵּית־דִּין אֶחָד[32] עוֹשֶׂה שָׁלֹשׁ עֲיָרוֹת
הַנִּדָּחוֹת זוֹ בְּצַד זוֹ[33]; אֲבָל אִם הָיוּ מְרֻחָקוֹת,
עוֹשֶׂה[34].

28) פרט ל"ערי המקלט" שהפרישון השבטים מחלקם ואינן מיוחדות עוד לבעליהן שנקרא בהן: "עריך". והראב"ד משיג על רבינו ואומר: "לא ידעתי מאין לו זה? ולא נאמר בגמרא אלא על ירושלים". אולם כבר העירו מפרשי הרמב"ם, שדין זה נמצא ב"ספרי זוטא" והובא ב"ילקוט", מסעי: ערי מקלט תהיינה לכם (במדבר לה, יג), "תהיינה - בהווייתן יהיו; שלא יעשו בהן דין "עיר הנידחת" ולא תחרבנה לעולם (טורי אבן). ורבינו הוציא הלכה זו מ"באחת עריך". 29) שהיא נחלה לכלל ישראל ואין אנו קוראים בה "באחת עריך" (בבא קמא פב:). 30) עיר היושבת על גבול ארץ העמים. 31) שלא תהא הפירצה קוראה לאויבים ("המאירי", סנהדרין טז:). 32) אבל שניים, כלומר: כשמת הראשון ובית־דין אחר נתמנה ומשמש תחתיו - עושה. 33) אפילו בפנים הארץ - משום קרחה; שטח של שלוש ערים נחרבות מהווה קרחת בתוך היישוב ורושם של חורבן. 34) שאין הקרחה ניכרת כל כך (כסף משנה). הראב"ד משיג ואומר: "כל זה שיבוש. **לעולם** אין עושים שלוש ערים נידחות: לא בבית־דין אחד ולא בשלוש; לא במקום אחד ולא מרוחקות - אלא יהודה וגליל", שהן כשתי ארצות נבדלות. והמפרשים נושאי כליו של הרמב"ם מסבירים זאת. עיין ("מגדל עוז", כסף משנה).

ה. אֵין עוֹשִׂין עִיר הַנִּדַּחַת, עַד שֶׁיַּדִּיחוּהָ מַדִּיחֶיהָ
בִּלְשׁוֹן רַבִּים[35], וְיֹאמְרוּ לָהֶן: גֵּלֵךְ וְנַעַבֹד[36]! אוֹ גֵּלֵךְ
וּנְזַבֵּחַ[37]! אוֹ גֵּלֵךְ וְנַקְטִיר! אוֹ גֵּלֵךְ וּנְנַסֵּךְ. אוֹ גֵּלֵךְ
וְנִשְׁתַּחֲוֶה! אוֹ גֵּלֵךְ וּנְקַבֵּל פְּאֱלוֹהַּ! וְהֵם שׁוֹמְעִים,
וְעָבְדוּ אוֹתָהּ דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ, אוֹ בְּאַחַת מֵאַרְבַּע
עֲבוֹדוֹת, אוֹ שֶׁקִּבְּלוּהָ[38] בֶּאֱלוֹהַּ. עִיר הַנִּדַּחַת שֶׁלֹּא
נִתְקַיְּמוּ בָהּ וּבְמַדִּיחֶיהָ כָּל הַתְּנָאִים הָאֵלּוּ[39], הֵיאַךְ
עוֹשִׂים לָהֶם? מַתְרִין וּמְעִידִין בְּכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶן
שֶׁעָבַד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְסוֹקְלִין אוֹתָם כִּיחִידִים
שֶׁעָבְדוּ, וּמָמוֹנָם לְיוֹרְשֵׁיהֶם[40].

35) (סנהדרין סז.). שנאמר: "נלכה ונעבדה" - מכאן אתה למד שאינה נעשית עיר הנידחת עד שידיחוה מדיחיה בלשון רבים ("מדרש תנאים", הוצאת הופמן). 36) עבודה־זרה, ובדרך כלל אמר. וסתם עבודה - היא עבודה שדרכה בכך. 37) או שפירט את מין העבודה. ואלה ארבעה מיני העבודה המנויים מכאן עד "נלך ונשתחווה" היו עובדים בהם לאלוקי ישראל בבית הבחירה, וחייבים עליהם אף על פי שאין דרכה בכך, כמבואר למעלה (פרק ג, הלכה כ). 38) שגם זה כעבודה בפועל, אבל כל עוד שהמודחים לא עבדו בפועל ממש - אין המדיחים נסקלים, מפני שנאמר: "וידיחו את יושבי עירם", שמשמעו - שהדיחום כבר בפועל; לא כן במסית, שכתוב אצלו: "כי ביקש להדיחך", שמשמעו - שדי רק גילוי רצונו שרצה להדיח וכבר נתחייב, ואף על פי שהמוסת לא ניסת ולא עשה כלום (מדרש תנאים הנ"ל, לפי "עבודת המלך"). 39) הדרושים כדי לעשות עיר הנידחת ושנמנו עד כאן בפרקנו. 40) (סנהדרין קיא:) "שהיחידים בסקילה (מיתה חמורה) - לפיכך ממונם פלט; והמרובים בסייף (מיתה קלה) - ולפיכך ממונם אבד".

ו. וְהֵיאַךְ דִּין עִיר הַנִּדַּחַת, בִּזְמַן שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה
לְהֵעָשׂוֹת עִיר הַנִּדַּחַת? בֵּית־דִּין הַגָּדוֹל שׁוֹלְחִין
וְדוֹרְשִׁין וְחוֹקְרִין, עַד שֶׁיֵּדְעוּ בִּרְאָיָה בְּרוּרָה[41]
שֶׁהֻדְּחָה כָּל הָעִיר אוֹ רֻבָּהּ וְחָזְרוּ לַעֲבוֹדַת

1 כּוֹכָבִים. אַחַר־כָּךְ שׁוֹלְחִים לָהֶם שְׁנֵי תַּלְמִידֵי
2 חֲכָמִים לְהַזְהִירָם וּלְהַחֲזִירָם[42]. אִם חָזְרוּ וְעָשׂוּ
3 תְּשׁוּבָה - מוּטָב[43]; וְאִם יַעַמְדוּ בְּאִוַּלְתָּן - בֵּית־דִּין
4 מְצַוִּין לְכָל יִשְׂרָאֵל לַעֲלוֹת עֲלֵיהֶן לַצָּבָא. וְהֵן צָרִין
5 עֲלֵיהֶן וְעוֹרְכִין עִמָּהֶן מִלְחָמָה עַד שֶׁתִּבָּקַע הָעִיר.
6 כְּשֶׁתִּבָּקַע, מִיָּד מַרְבִּין[44] לָהֶם בָּתֵּי־דִינִין וְדָנִים
7 אוֹתָם. כָּל מִי שֶׁבָּאוּ עָלָיו שְׁנֵי עֵדִים שֶׁעָבַד
8 עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אַחַר שֶׁהִתְרוּ אוֹתוֹ, מַפְרִישִׁין[45]
9 אוֹתוֹ. נִמְצְאוּ כָּל הָעוֹבְדִים מְעוּטָה - סוֹקְלִין
10 אוֹתָן[46], וּשְׁאָר הָעִיר נִצּוֹל. נִמְצְאוּ רֻבָּה - מַעֲלִין
11 אוֹתָן לְבֵית־דִּין הַגָּדוֹל[47] וְגוֹמְרִין שָׁם דִּינָם,
12 וְהוֹרְגִין כָּל אֵלּוּ שֶׁעָבְדוּ בְּסַיִף. וּמַכִּין אֶת כָּל
13 נֶפֶשׁ אָדָם אֲשֶׁר בָּהּ לְפִי חֶרֶב, טַף וְנָשִׁים[48], אִם
14 הֻדְּחָה כֻּלָּהּ. וְאִם נִמְצְאוּ הָעוֹבְדִים רֻבָּהּ - מַכִּים
15 אֶת כָּל הַטַּף וְנָשִׁים שֶׁל עוֹבְדִים לְפִי חָרֶב. וּבֵין
16 שֶׁהֻדְּחָה כֻּלָּהּ, בֵּין שֶׁהֻדְּחָה רֻבָּהּ, סוֹקְלִין אֶת
17 מַדִּיחֶיהָ[49], וּמְקַבְּצִין כָּל שְׁלָלָהּ[50] אֶל תּוֹךְ[51] רְחוֹבָהּ.
18 אֵין לָהּ רְחוֹב - עוֹשִׂין לָהּ רְחוֹב. הָיָה רְחוֹבָהּ
19 חוּצָה לָהּ - בּוֹנִין חוֹמָה חוּץ מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיִּכָּנֵס
20 לְתוֹכָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶל תּוֹךְ[52] רְחֹבָהּ". וְהוֹרְגִין כָּל
21 נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר בָּהּ[53], וְשׂוֹרְפִין אֶת כָּל שְׁלָלָהּ עִם
22 הַמְּדִינָה בָּאֵשׁ. וּשְׂרֵפָתָהּ[54] - מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר:
23 "וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת הָעִיר וְאֶת כָּל שְׁלָלָהּ".

~ נקודות משיחות קודש ~

"אם חזרו ועשו תשובה – מוטב".

הקשה בראב"ד "שהרי אין תשובה מועלת לאחר התראה ומעשה", וכידוע שאין תשובה מועילה במיתת בית־דין אלא רק בחייבי מיתות בידי שמים, שהרי אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות.

ומתרץ הרוגוצ'ובי, שמה שכתב הרמב"ם ש"אם עשו תשובה - מוטב" הוא לעניין שאין להם דין של יושבי עיר הנידחת, שגם נשיהם וטפם וכל נפש חיה אשר בה נהרגין עמם, כולל נכסי הצדיקים אשר בה, אבל עדיין חייבים סקילה כל אלה שעבדו עבודה־זרה.

ועדיין קשה, כי גם עניין זה - להוציאם מגדר עיר הנדחת - בגלל שעשו תשובה, לא נמסר לבית־דין כי אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, ותשובה היא עניין המסור ללב.

ובפרט קשה, שאם יש על האדם שני חיובי מיתת בית־דין הוא שחייב בקשה שביניהם, ואילו כאן יוצא שבתחילה היה הדין שגם נשיהם וטפם נהרגים עמם, ועתה נהרגים רק הם.

וגם צריך להבין, מה שלומדת הגמרא דין זה מסדום, שמה שאמר הקב"ה "ארדה נא ואראה הכצעקתה.. וגו" היינו אם עשו תשובה, והלא הכלל הוא שאין למדים דין מלפני מתן תורה, והיאך אפשר ללומדו מסדום.

ויש לומר: ברגע שרוב יושביה של עיר הנידחת עבדו עבודה־זרה, הופקעה מכל אחד ואחד מציאות היחיד, והפכו כולם למציאות אחת של "עיר הנידחת", ולכן חייבים כולם מיתה. ומה שמועילה תשובה הוא להפקיע ממנה בחזרה את גדר עיר הנידחת, ומרגע שעשו תשובה נידון כל אחד ואחד לעצמו ב"מעמד" של יחיד.

ועל־פי־זה יובן גם מדוע אפשר ללמוד דין זה מעיר הנידחת, כי הלימוד הוא לא חידוש בדין, אלא לימוד על כך שעיר היא מציאות אחרת של ציבור, ולימוד על מציאות אפשר ללמוד גם מלפני מתן תורה.

(על־פי לקו"ש חלק ט' עמוד 106)

41) בעדים והתראה, כדעת "המאירי" (סנהדרין קיא:) בדברי רבינו. 42) המקור לדברי רבינו אלה - אולי בספר (יהושע, פרק כב), ששלחו בני ישראל את פינחס בן אלעזר הכהן ועשרה אנשים עימו להזהיר את בני ראובן ובני גד שחשדו בהם שבנו מזבח לעבודה־זרה ולהחזירם למוטב (סדר משנה). 43) והראב"ד משיג: איפה מצינו שהתשובה מועילה אחר התראה ומעשה? - אכן כוונת רבינו באמרו: "מוטב": שאינם נידונים אז כעיר הנידחת - אלא כיחידים שנשיהם וטפם ניצולים וממונם פלט (עבודת המלך). 44) כדי שתתקבל עדות כולם ביום אחד וייגמר דינם ביום אחד; אבל כשבתי־הדין יהיו מעטים, אז אלה שכבר נגמר דינם לא יוכלו להוציא משפטם אל הפועל עד שיקבלו מספר כולם לדעת אם הודח רובה או לא - ונמצא שמענים את הדין (סנהדרין קיב. וברש"י, שם). 45) וחובשים אותו בבית הסוהר עד שידעו מספר כולם: אם רובה של עיר הם, אם לא. 46) כדין יחידים שעבדו עבודה־זרה. 47) שבירושלים, "שאין דנים עיר הנידחת אלא בבית־הדין הגדול שבירושלים". 48) וכותב ה"מגדל עוז": "וכבר תמה הרמ"ה מטוליטולה עליו: למה העניש הנשים והקטנים שאינם בני חיוב"? וחכמי לוניל השיבו על זה בראיות לפי גירסתם (ספרי, ראה): "הכה תכה את העיר" - מכאן אמרו חכמים: "אין מקיימים את הטפלים"; שהמלה "את" באה לרבות את הקטנים. ונשים - לומדים אנו מעדת קורח ומלחמת יבש גלעד (שופטים כא, יא־יב). שהנשים הומתו בעוון האנשים. וה"מגדל עוז" מנמק את חומר העונש בעיר הנידחת: "כדי לרדות הגדולים ולאיים עליהם בהריגתם של אלה החביבים עליהם", בבחינת: למען ישמעו ויירא ון ולא יוסיפו וגו'. ורבינו אומר (מורה־נבוכים חלק א, נד): "מה שכתוב בתורה: "פוקד עוון אבות על בנים" - אין זה אלא בעוון עבודה־זרה בלבד... כמו שציווה בעיר הנידחת: "החרם אותה ואת כל אשר בה". כל זה למחות את הרושם ההוא המביא להפסד גדול". ודעת הגאון רבי חיים סולובייצ'יק ז"ל (הובאה ב"עבודת המלך") שאין בכוונת הרמב"ם לומר, שנשים שלא חטאו ייהרגו, הרי צדקניות הן ו"צדיקים שבתוך עיר הנידחת אינם נהרגים", כמבואר (סנהדרין קיב.) - אלא בנשים שחטאו אף הן ידובר ושלא התרו בהן. וכן בקטנים שעבדו אף הם - ולא ביונקי שדיים - שכן משמע מלשון התוספתא: "קטני אנשי עיר הנידחת

שהודחו עימה - נהרגים". והחידוש הוא: אף על פי שבכל העבירות אין הקטנים בני עונשין, אבל בעיר הנידחת - גזירת הכתוב היא. כמו כן הרמב"ן בפירושו על התורה (דברים יג, טז) מביא דרשת ה"ספרי": "ואת כל אשר בה" - לרבות הנשים הנגררות אחר האנשים. מדבריו משמע שבנשים שחטאו ידובר. וכדאי להעיר כי בתוספתא דסנהדרין פרק י"ד אמרו: "עיר הנידחת לא הייתה ולא עתידה להיות ולא נכתבה אלא לומר: דרוש וקבל שכר"! עיין לקמן (הלכה ט"ו בביאורנו). 49) אבל אם לא הודחה רובה - אין מדיחיה נסקלים, אף על פי שהודח מיעוטה. והטעם: הואיל ולא נתקיימה מחשבתם להדיח כולם, או רובם ככולם - אינם חייבים מיתה (כסף משנה). 50) רכושה. 51) כיכר גדולה ומיוחדת לאסיפת אנשי העיר. 52) (סנהדרין קיא:). 53) המקור לדברי רבינו הוא: (ירושלמי, סנהדרין פרק י, הלכה ו). "היו שם ביברין של חיה, ושל עופות, ושל דגים" וכו'. ובמכילתא שהובאה (ב"מדרש תנאים" עמוד 67) ואת בהמתה לפי חרב" - למה נאמר? - לפי שנאמר: "ושרפת את כל שללה", שומע אני בין דבר שיש בו רוח חיים ובין דבר שאין בו רוח חיים, הכול בשריפה - תלמוד לומר: "בהמתה לפי חרב". "בהמתה" בכלל "שללה" הייתה, ויצתה ללמד על הכלל כולו: מה בהמה מיוחדת שיש בה רוח חיים ואינה נידונית אלא בסייף - אף כל דבר שיש בו רוח חיים לא יהא נידון אלא בסייף. 54) בדפוס קושטא: ושריפתם.

1 **ז. נִכְסֵי הַצַּדִּיקִים שֶׁבְּתוֹכָהּ, וְהֵם שְׁאָר יוֹשְׁבֵי הָעִיר**
2 **שֶׁלֹּא הֻדְּחוּ עִם רֻבָּהּ - נִשְׂרָפִין בִּכְלַל שְׁלָלָהּ הוֹאִיל**
3 **וְיָשְׁבוּ שָׁם[55], מָמוֹנָן אָבֵד. וְכָל הַנֶּהֱנֶה מִמֶּנָּה בְּכָל־**
4 **שֶׁהוּא[56], לוֹקֶה אַחַת[57], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ**
5 **מְאוּמָה[58] מִן הַחֵרֶם".**

55) (סנהדרין קיב.) אמר רבי שמעון: מי גרם להם (לצדיקים) שידורו בתוכה? - ממונם. לפיכך ממונם אבד. 56) אפילו פחות מכשיעור, כמבואר (שבת צ.). 57) לא כאותו הנהנה מעבודת־כוכבים ומתקרובתה שלוקה שתיים: משום - "ולא תביא תועבה אל ביתך", ומשום - "ולא ידבק בידך מאומה", כמבואר לקמן (פרק ז, הלכה ב) - אלא לוקה אחת: משום - "ולא ידבק", אף על פי שכל דבר שאסור בעבודה־זרה אסור גם בעיר הנידחת, כמבואר (בתוספתא דסנהדרין, פרק יד). בדפוס קושטא, שונצינה, וב"מעשה רוקח" חסרה המלה: "אחת". והשווה ("ספר המצוות" לא־תעשה, כד). 58) משמעו: כל שהוא.

6 **ח. וְעִיר הַנִּדַּחַת שֶׁהוּזְּמוּ[59] עֲדֵיהָ - כָּל הַמַּחֲזִיק**
7 **בִּנְכָסֶיהָ זָכָה[60], וּמֻתָּר לֵהָנוֹת בּוֹ, שֶׁהֲרֵי הוּזַּמוּ[61].**
8 **וְלָמָּה זָכָה בָהּ? שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד כְּבָר הִפְקִיר מָמוֹנוֹ**
9 **מִשָּׁעָה שֶׁנִּגְמַר דִּינוֹ[62]. וְאֵינָהּ נִבְנֵית לְעוֹלָם. וְכָל**
10 **הַבּוֹנֶה אוֹתָהּ לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִבָּנֶה עוֹד".**
11 **וּמֻתָּר לַעֲשׂוֹתָהּ גַּנּוֹת וּפַרְדֵּסִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִבָּנֶה**
12 **עוֹד" - לֹא תִבָּנֶה מְדִינָה[63] כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה[64].**

59) שנתבדו. שנתברר, לאחר שנגמר דינה להיחרב, כי עדי שקר העידו בה, וכי באותו היום שעדותם מכוונת אליו לא היו כלל באותו מקום, אלא במקום אחר. 60) כזוכה מן ההפקר. 61) והחרם כבר הותר ונתבטל. 62) שאף על פי שכל אחד מן הנידונים ידע בעצמו שהוא לא חטא, אבל חשב: מי יודע? אולי חטאו אחרים ואז גם רכושו יישרף בתוך השלל הנשרף - שהרי גם נכסי הצדיקים שבתוכה נשרפים - ולפיכך התייאש מנכסיו והפקיר אותם (כריתות כד.). 63) עיר בלשון ערב. 64) בבניין בתים, אבל נעשית היא גנות ופרדסים (סנהדרין קיא:).

13 **ט. שַׁיָּרָא[65] הָעוֹבֶרֶת מִמָּקוֹם לְמָקוֹם: אִם עָבְרָה בָּעִיר**
14 **הַנִּדַּחַת וְהֻדְּחָה עִמָּהּ - אִם שָׁהֲתָה שָׁם שְׁלֹשִׁים יוֹם,**
15 **נֶהֱרָגִין בְּסַיִף וּמָמוֹנָם אָבֵד[66]; וְאִם לָאוּ - הֵן**
16 **בִּסְקִילָה, וּמָמוֹנָם לְיוֹרְשֵׁיהֶן[67].**

65) אורחה: חבורת עוברי דרך. והנה אורחת ישמעאלים (בראשית לז, כה) מתרגם אונקלוס: שיירת ערבאי (הערוך). 66) ופחות משלושים יום אינם נקראים: "יושבי העיר", והתורה אמרה: "הכה תכה את יושבי העיר" (סנהדרין קיב.), וראוי להעיר שבמשנה (שם קיא:), שנינו ש"השיירה מצילה את אנשי עיר הנידחת", כלומר: שאם חטא רוב יושבי העיר והשיירה משלימה את המיעוט שלא חטא ועושה אותו רוב של צדיקים - אזי אין העיר נחרבת והחוטאים נידונים כיחידים. 67) כיחידים.

17 **י. נִכְסֵי אַנְשֵׁי מְדִינָה[68] אַחֵרֶת שֶׁהָיוּ מֵפִקָּדִין בְּתוֹכָהּ[69]**
18 **- אַף־עַל־פִּי שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶן אַחֲרָיוּת[70], אֵין נִשְׂרָפִין[71],**
19 **אֶלָּא יַחֲזִרוּ לְבַעְלֵיהֶן[72], שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׁלָלָהּ", וְלֹא**
20 **שְׁלַל חֲבֵרְתָּהּ. נִכְסֵי הָרְשָׁעִים שֶׁהֻדְּחוּ שֶׁהָיוּ מֵפִקָּדִין**
21 **בְּמְדִינָה אַחֶרֶת - אִם נִקְבְּצוּ עִמָּהּ[73], נִשְׂרָפִין בִּכְלָלָהּ;**
22 **וְאִם לָאוּ - אֵין מְאַבְּדִים אוֹתָם[74], אֶלָּא יִנָּתְנוּ**
23 **לְיוֹרְשֵׁיהֶם.**

68) עיר אחרת. 69) בתורת פיקדון. 70) שאם יאבדו או ייגנבו, עליהם לשלם דמי הפיקדון. 71) יחד עם שלל העיר. 72) ומכל שכן כשלא קיבלו עליהם אחריות (סנהדרין קיב.). 73) שהספיקו לקבצם ולהכניסם אל העיר לפני שריפת השלל. 74) כדברי רב חסדא (שם) האומר: "ובנקבצים לתוכה". ורש"י מפרש שם ו"בנקבצים": אלה נכסים שהיו פעם מקובצים בתוכה - נשרפים עימה; אבל אם מעולם לא היו בתוכה, כגון: שנפלו להם בירושה, אין זה בכלל שללה ואין מאבדים אותם.

24 **יא. בְּהֵמָה, חֵצְיָהּ שֶׁל עִיר הַנִּדַּחַת וְחֵצְיָהּ שֶׁל עִיר**
25 **אַחֶרֶת[75], שֶׁהָיְתָה בְתוֹכָהּ - הֲרֵי זוֹ אֲסוּרָה[76]. וְעִשָּׂה**
26 **שֶׁהִיא כֵן[77], מֻתֶּרֶת, לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר לְחַלְּקָהּ[78].**

75) בהמה של שני שותפים שאחד הודח והשני יושב בעיר אחרת. 76) שהרי בחייה אינה עומדת לחלוקה; וכשנשחטה - אין השחיטה מועילה לה, כי חצייה של עיר הנידחת אינה עומדת לשחיטה, וכששחטה - שחיטתה מיתתה, ובהמה בחצי שחיטה אינה ניתרת (שם על פי רש"י). 77) משותפת לשני שותפים כאלה הקודמים. 78) ולפיכך רואים אותה כאילו חלוקה היא מתחילה ואין החלק האסור מעורב עם החלק השני.

יב. בְּהֵמָה שֶׁל עִיר הַנִּדַּחַת שֶׁנִּשְׁחֲטָה[79], אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה, כַּשּׁוֹר הַנִּסְקָל שֶׁנִּשְׁחָט[80]. שְׁעַר הָרֹאשׁ[81] - בֵּין שֶׁל אֲנָשִׁים בֵּין שֶׁל נָשִׁים שֶׁבָּה - מֵתָּר בַּהֲנָאָה[82]; אֲבָל שֶׁל פֵּאָה נָכְרִית[83], הֲרֵי הוּא מִכְּלַל שְׁלָלָהּ וְאָסוּר[84].

79) אחר שנגמר דין העיר להיחרב. 80) שור שנגמר דינו לסקילה על שהמית אדם, ובעליו הקדימו ושחטוהו - שאסור הוא בהנאה ואין שחיטתו מועילה לו (פסחים כב:), כן גם בהמת עיר הנידחת, דכתיב בה: "ואת בהמתה לפי חרב", אם הקדים ושחטה - בהמה הרוגה שחט. 81) המחובר לראש בעת גמר הדין ולא נגזז עדיין. 82) שנאמר: "תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת" - מי שאינו חסר אלא קביצה ושריפה, יצא זה שמחוסר: תלישה, קביצה ושריפה (סנהדרין, שם). 83) גידול של שערות זרים שעושים לנוי. 84) מפני שאינו מחובר, ומחוסר רק קביצה ושריפה (שם).

יג. פֵּרוֹת הַמְחֻבָּרִין[85] שֶׁבְּתוֹכָהּ, מֻתָּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "תִּקְבֹּץ וְשָׂרַפְתָּ" - מִי שֶׁאֵינוֹ מְחֻסָּר אֶלָּא קִבּוּץ וּשְׂרֵפָה; יָצְאוּ פֵּרוֹת הַמְחֻבָּרִין, שֶׁהֵן מְחֻסָּרִין תְּלִישָׁה וְקִבּוּץ וּשְׂרֵפָה. וְהוּא הַדִּין לְשַׁעַר הָרֹאשׁ[86]. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הָאִילָנוֹת עַצְמָן, שֶׁהֵן מֻתָּרִים[87], וַהֲרֵי הֵן שֶׁל יוֹרְשֵׁיהֶם[88]. הַהֶקְדֵּשׁוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ[89]: קָדְשֵׁי מִזְבֵּחַ וְמוּתָּן[90] - "זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה"; קָדְשֵׁי בֶדֶק הַבַּיִת יִפָּדוּ[91], וְאַחַר־כָּךְ שׂוֹרְפִין אוֹתָן[92], שֶׁנֶּאֱמַר: "שְׁלָלָהּ", וְלֹא שְׁלַל שָׁמָיִם[93].

85) לאילן. 86) כלומר: גם הדין של שער הראש שהבאנו בהלכה הקודמת הוצאנו מתוך "תקבוץ ושרפת" כמו אלה (כסף־משנה). 87) (סנהדרין קיג.). 88) שבעיר אחרת, או ליורשיהם הצדיקים שבעיר שלא הודחו. 89) שני מיני הקדש הם: קדשי מזבח וקדשי בדק הבית. קדשי מזבח - בהמה טהורה ותמימה שראוייה לעלות על המזבח והקדישוה לקרבן. קדושתה, היא קדושת הגוף ואינה נפדית לעולם, אלא אם כן הוממה. קדשי בדק הבית - כל דבר, בין שיש בו רוח חיים ובין שאין בו רוח חיים, ואפילו בהמה טמאה, שהקדישום לקופת ההקדש לתקן בדקי הבית וכדומה. קדושתם אינה קדושת הגוף, ולפיכך הם נמכרים להדיוטות, כלומר: פודים אותם, הם יוצאים לחולין, וכסף פדיונם נמסר לגזבר קופת ההקדש. 90) לא יחד עם שללה של העיר, שהרי "שלל שמים" הם ולא "שללה" של העיר, כמבואר בסמוך; ולהקריב אותה על גבי המזבח אי אפשר, שהרי בעליה רשעים הם, ו"זבח רשעים תועבה" - אלא כונסים אותם לכיפה (מקום צר מאוד, רק לפי גדלם וקומתם) ומאכילים אותם שעורים עד שכריסם נבקעת והם מתים (שם, קיב:). 91) על ידי בית־הדין. 92) יחד עם שלל העיר, כי מאחר שנפדו פקעה מהם קדושתם. ובדברים שאין בהם רוח חיים ידובר, דאילו "נפש חיה" - נהרגת, כמו שנתבאר למעלה (הלכה ז). והראב"ד שואל: "לא ידעתי למה שורפים אותם, הלא שלל שמים היה ולא חל עליו איסור"? אולם כדברי רבינו נמצא מפורש ב"מדרש תנאים", עמוד 68. עיין שם. 93) ולפיכך לא קדשי מזבח ולא קדשי בדק הבית לפני פדיונם יכולים להישרף או להיהרג יחד עם שלל העיר.

יד. הַבְּכוֹר[94] וְהַמַּעֲשֵׂר[95] שֶׁבְּתוֹכָהּ - תְּמִימִים, הֲרֵי הֵן קָדְשֵׁי מִזְבֵּחַ, וְיָמוּתוּ[96]; וּבַעֲלֵי מוּמִים, הֲרֵי הֵן בִּכְלַל בְּהֵמָתָהּ, וְנֶהֱרָגִין[97]. הַתְּרוּמוֹת שֶׁבְּתוֹכָהּ - אִם הִגִּיעוּ לְיַד כֹּהֵן, יֵרָקְבוּ, מִפְּנֵי שֶׁהֵם נִכְסָיו[98]; וְאִם עֲדַיִן הֵן בְּיַד יִשְׂרָאֵל, יִנָּתְנוּ לְכֹהֵן שֶׁל מְדִינָה אַחֶרֶת[99], מִפְּנֵי שֶׁהֵן נִכְסֵי שָׁמַיִם, וּקְדֻשָּׁתָן קְדֻשַּׁת הַגּוּף[100].

94) בכור בהמה. 95) מעשר בהמה. 96) כמבואר למעלה בהלכה הקודמת. 97) בחרב יחד עם שללה, הואיל ולמזבח אינם ראויים ונאכלים לבעליהם בלי כל פדיון (סנהדרין קיב:). 98) ולא "ממון שמים". והואיל וקודש הן אין לבזותן ולשרפן עם שלל העיר יחד, רק יהיו מונחות עד שיירקבו. 99) של עיר אחרת. 100) וגם פדיון אין להם כמו שיש לקדשי בדק הבית, ולפיכך שלל שמים הן ואיסור עיר הנידחת אינו חל עליהן.

טו. מַעֲשֵׂר שֵׁנִי[101] וְכֶסֶף מַעֲשֵׂר שֵׁנִי[102] וְכִתְבֵי־הַקֹּדֶשׁ שֶׁבְּתוֹכָהּ, הֲרֵי אֵלּוּ יִגָּנְזוּ[103].

101) זה שמפרישים אחר העישור הראשון הניתן ללוי, להעלותו לירושלים ולאכלו שם על טהרת הקודש. 102) כסף פדיונו, שאם הייתה הדרך רחוקה וקשה להעלות את פירות המעשר - פודים אותו, ואת כסף פדיונו מעלים לירושלים וקונים בו צרכי אוכל ומשקה ואוכלים אותם שם בטהרה. 103) כי המעשר וכסף פדיונו מאחר שהם נאכלים לבעליהם "ממונם" הם, אלא מפני קדושתם אינם נשרפים יחד עם שאר ממונם ורק גונזים אותם. ומדוע גונזים אותם ולא מניחים אתם בגלוי שיירקבו כמו בתרומות? - כי חוששים לתקלה: שמא יבואו ליהנות מהם. מה שאין כן בתרומות המסורות בידי כהנים, ו"כהנים זריזים הם" (סנהדרין פרק ו, משנה ו, תוספות יום טוב). והוא הדין בכתבי־הקודש: "ממונם" הם וחל עליהם איסור ההנאה של עיר הנידחת, אלא מפני קדושתם מצניעים אותם ואינם נשרפים עם שלל העיר (שם). וראוי להעיר, שהלכה זו אינה אליבא דרבי אליעזר האומר: כל עיר יש בה אפילו מזוזה אחת, אינה נעשית עיר הנידחת, שנאמר בה: "ושרפת" - והרי אסור לשרוף את המזוזה משום האזכרות שיש בה, ולפיכך כל העיר ניצולה. ואם מזוזה כך - כתבי־הקודש לא כל שכן שמצילים את העיר!

טז. כָּל הָעוֹשֶׂה[104] דִּין בְּעִיר הַנִּדַּחַת, הֲרֵי זֶה כְּמַקְרִיב עוֹלָה כָּלִיל[105], שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּלִיל לַה' אֱלֹהֶיךָ". וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמְּסַלֵּק חָרוֹן־אַף[106] מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "לְמַעַן יָשׁוּב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ"; וּמֵבִיא עֲלֵיהֶם בְּרָכָה וְרַחֲמִים[107], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ"[108].

104) כל המסייע בחורבנה. 105) הנקטרת כולה על המזבח. 106) שכל זמן שרשעים בעולם - חרון אף בעולם; אבדו רשעים מן העולם - נסתלק חרון אף מן

העולם (סנהדרין קיא:). 107) כמו שאמרו (תוספתא, סנהדרין פרק י"ד): שמא יאמרו בית־דין: הרי אנו עושים עיר הנידחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרים שנאה בליבם עלינו! אמר הקדוש־ברוך־הוא: הריני ממלא אותם רחמים ומטיל אהבתי בליבם, שאין בליבם עליכם כלום. דין אמת דנתם, מפני "שהאכזריות על אלה שמטעים את העם אחרי ההבל - רחמים הם בעולם" (הלכות סנהדרין פרק י"א, הלכה ה). 108) שלא תאמר: הריני מחריב את ערי ישראל, תלמוד לומר: "והרבך" ("מדרש תנאים").

פֶּרֶק חֲמִישִׁי[1]

1) דיני המסית; ההפרש שבין מסית למדיח; דין נביא השקר; איסור השבעת גוי ביראתו.

1 **א. הַמֵּסִית[2] אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, בֵּין אִישׁ[3] בֵּין אִשָּׁה -**
2 **הֲרֵי זֶה נִסְקָל[4]; אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא עָבַד הַמֵּסִית וְלֹא**
3 **הַמּוּסָת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁהוֹרָהוּ[5] לַעֲבֹד.**
4 **בֵּין שֶׁהָיָה הַמֵּסִית הֶדְיוֹט[6], בֵּין שֶׁהָיָה נָבִיא[7]; בֵּין**
5 **שֶׁהָיָה הַמּוּסָת יָחִיד, אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אוֹ יְחִידִים[8] -**
6 **מִיתָתוֹ[9] בִּסְקִילָה[10].**

2) או: הַמסית, כמו: ברוך בן־נריה מֵסית אותך (ירמיה מג, ג), ופירושו כאן: המפתה לעבוד עבודה־זרה. 3) מוסב על המסית, שנאמר: כי יסיתך אחיך... או בתך (דברים יג, ז). "אחיך - זה איש; בתך - זו אשה. 4) שנאמר: וסקלתו באבנים ומת (שם, יא). 5) שנאמר (שם): "כי בקש להדיחך", מפני שביקש וגילה רצונו להדיח, אף על פי שלא הדיח. עיין למעלה (פ"ד, ה"ה בביאור). 6) איש פשוט שאינו נביא. 7) המתנבא בשם ה' לעבוד עבודה־זרה. 8) (שם, סא:) רבים, אלא מפני שאינם מהווים רובה של העיר, נקראים: "יחידים". 9) מוסב אל המסית. 10) ואף על פי שבנביא המדיח כתוב: והנביא ההוא... ימות (שם, ו), וסתם מיתה האמורה בתורה אינה אלא חנק (סנהדרין נב:) - למדו חז"ל מגזירה שוה, שדינו בסקילה: נאמר בנביא המסית: "להדיחך מן הדרך", ונאמר במסית הדיוט: "כי בקש להדיחך" - מה מסית הדיוט - בסקילה, שנאמר בו מפורש: וסקלתו באבנים ומת (שם, יא), אף נביא המסית - בסקילה (סנהדרין פט:).

7 **ב. הַמֵּסִית אֶת רֹב אַנְשֵׁי הָעִיר, הֲרֵי זֶה מַדִּיחַ, וְאֵינוֹ**
8 **נִקְרָא מֵסִית[11]. הָיָה זֶה שֶׁהִדִּיחַ רֹב הָעִיר נָבִיא -**
9 **מִיתָתוֹ בִּסְקִילָה; וְהַנִּדָּחִים - הֲרֵי הֵן כִּיחִידִים[12],**
10 **וְאֵינָם כְּאַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת, עַד שֶׁיִּהְיוּ הַמַּדִּיחִים**
11 **שְׁנָיִם. וְאֶחָד הָאוֹמֵר: "אָמְרָה לִי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים:**
12 **עִבְדוּהָ!" אוֹ שֶׁאָמַר: "אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא:**
13 **עִבְדוּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים!" - הֲרֵי זֶה נָבִיא שֶׁהִדִּיחַ. וְאִם**
14 **הֵדִּיחוּ אַחֲרָיו רֹב הָעִיר - נִסְקָל[13]. הַמֵּסִית שֶׁהֵסִית -**
15 **בֵּין בִּלְשׁוֹן רַבִּים, בֵּין בִּלְשׁוֹן יָחִיד - הֲרֵי זֶה נִסְקָל.**
16 **כֵּיצַד? הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ: אֶעֱבֹד[14] כּוֹכָבִים! אֵלֶךְ[15]**
17 **וְאֶעֱבֹד! גֵּלֶךְ וְנַעֲבֹד[16] בַּעֲבוֹדָה פְּלוֹנִית, שֶׁדַּרְכָּהּ אוֹתָהּ**
18 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים לְהֵעָבֵד בָּהּ; אֶזְבַּח! אֵלֶךְ וְאֶזְבַּח!**
19 **גֵּלֶךְ וְנִזְבַּח! אַקְטֵר. אֵלֶךְ וַאֲקַטֵּר. גֵּלֶךְ וּנְקַטֵּר!**
20 **אֲנַסֶּךְ! אֵלֶךְ וַאֲנַסֶּךְ! גֵּלֶךְ וּנְנַסֵּךְ. אֶשְׁתַּחֲוֶה. אֵלֶךְ**
21 **וְאֶשְׁתַּחֲוֶה. גֵּלֶךְ וְנִשְׁתַּחֲוֶה[17]! - הֲרֵי זֶה מֵסִית.**
22 **הֵסִית[18] לִשְׁנַיִם[19] - הֲרֵי הֵן עֵדָיו[20], וְהֵן מְבִיאִין אוֹתוֹ**
23 **לְבֵית־דִּין וּמְעִידִין עָלָיו שֶׁכָּךְ אָמַר לָהֶן, וְסוֹקְלִין**
24 **אוֹתוֹ.**

11) יצא מכלל "מסית" ונכנס לכלל "מדיח" (סנהדרין סז.). ומה בין מדיח למסית? - מסית אינו צריך התראה, ומדיח - צריך התראה; מסית - חייב אפילו כשהמוסת לא עבד, ומדיח אינו חייב עד שיעבדו המודחים, והוא - כשהמודחים הם רוב אנשי העיר; למסית מכמינים כמבואר בסמוך (ה"ג), ומדיח - אין מכמינים לו. 12) כלומר: אף על פי שהמדיח נביא - הואיל ויחיד הוא ולא שנים אין להם דין עיר הנידחת, אלא נידונים הם כיחידים שעבדו עבודה־זרה: הם בסקילה, נשיהם וטפם ניצולים וממונם פלט, כמבואר למעלה (פ"ד, ה"ה). 13) (סנהדרין פט:); ואם לא הודחו אחריו רוב אנשי העיר - הוא נידון בחנק כנביא שקר, כמבואר למעלה (הלכות יסודי התורה פ"ט, ה"ה). והדיוט: אם הודחו אחריו רוב אנשי העיר - נסקל, והם נידונים כיחידים; ואם לא - אינו חייב מיתה כלל, מאחר שלא נתקיימה מחשבתו ("מעשה רוקח" ו"עבודת המלך"). 14) תחילה, ואתה אחרי; שאם לא כן - אין פה הסתה (כס"מ). 15) ואתה אחרי. ואף על פי שמחוסר פה הליכה, ואפשר שיחזור בו בינתים ולא ילך. 16) אם הסית באחת מלשונות הללו המנויות כאן. 17) על ארבע עבודות אלה המנויות באחרונה חייבים אפילו כשאין דרכה של עבודה־זרה להיעבד בהן, כמו שביארנו כבר. 18) כאן תחילת ההלכה לפי דפוס מנטובה, שכ"ו. ובשאר הדפוסים מתחילה ה"ג מן "ואין המסית צריך התראה" ומפרידה בין הדבקים. 19) והם לא ניסתו ולא אבו שמוע בקולו. 20) הניסתים עצמם. ואינם צריכים להתרות בו, כמפורש בסמוך, שאין המסית צריך התראה (סנהדרין פח:).

25 **ג. וְאֵין הַמֵּסִית צָרִיךְ הַתְרָאָה. אָמַר לְאֶחָד[21] - הוּא**
26 **אוֹמֵר[22]: יֵשׁ לִי חֲבֵרִים רוֹצִים בְּכָךְ! וּמַעֲרִים[23] עָלָיו,**
27 **עַד שֶׁיָּסִית בִּפְנֵי שְׁנַיִם, כְּדֵי לְהָרְגוֹ[24]. אִם לֹא רָצָה**
28 **הַמֵּסִית לְהָסִית לִשְׁנַיִם[25] - מִצְוָה לְהַכְמִין[26] לוֹ. כָּל**
29 **חַיָּבֵי מִיתוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה אֵין מַכְמִינִין עֲלֵיהֶן, חוּץ מִזֶּה.**
30 **כֵּיצַד מַכְמִינִין לוֹ? הַמּוּסָת מֵבִיא שְׁנַיִם[27] וּמַעֲמִידָן**
31 **בְּמָקוֹם אָפֵל, כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ הַמֵּסִית וְיִשְׁמְעוּ דְּבָרָיו,**
32 **וְלֹא יִרְאֶה אוֹתָם. וְהוּא אוֹמֵר לַמֵּסִית: אֱמֹר מַה**
33 **שֶׁאָמַרְתָּ לִי בִּיחוּד[28]! וְהוּא אוֹמֵר לוֹ. וְהַמּוּסָת**
34 **מְשִׁיבוֹ: הֵיאַךְ נַנִּיחַ אֶת אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְנֵלֵךְ**
35 **וְנַעֲבֹד אֶת הָעֵצִים וְאֶת הָאֲבָנִים?! אִם חָזַר בּוֹ אוֹ**
36 **שָׁתַק - פָּטוּר. וְאִם אָמַר לוֹ: כָּךְ הִיא חוֹבָתֵנוּ וְכָךְ**
37 **יָפֶה לָנוּ! - הָעוֹמְדִים שָׁם בְּרָחוֹק מְבִיאִין אוֹתוֹ**
38 **לְבֵית־דִּין וְסוֹקְלִים אוֹתוֹ[29].**

21) וזה אינו יכול להעיד בו, מפני שאחד הוא ולא שנים כהקודמים. 22) זה האחד המוסת. 23) מתחכם לו. מתנהג בו בערמה. 24) כי עד אחד אינו נאמן להעיד עליו

שיהרגוהו. 25) מיראתו פן יעידו עליו. 26) לשים לו מארבים, כלומר: להטמין עליו עדים שלא יראם, וישמעו דברי הסתתו. וארב לו (דברים יט, יא) תרגומו: ויכמן ליה. ומנין שמצוה להכמין לו? - מצינו (ב"מדרש תנאים", עמוד 56): "בסתר לאמר" - למה לי, והלא כבר נאמר: כי יסיתך? (כלומר: מאי נפקא מינה, אם ההסתה היתה בסתר או בגלוי)? אלא: אם היה רשע ערום (וזהיר שלא להיתפש) - מכמינים לו עדים" (עבודת המלך). 27) ואם תאמר: למה שנים, יביא אחד ויצטרף עמו ויהיו שנים? - אולם כבר הורה רבינו (הלכות עדות פ"ד, ה"א), שבעדי נפשות אם אחד ראהו (את הנידון כשהוא עובר את העבירה) מחלון זה, והעד השני ראהו מחלון אחר: אם היו שני העדים רואים זה את זה - מצטרפים; ואם לאו אין מצטרפים. ולפיכך כאן שהאורב המוכמן יושב לו במסתרים במקום אפל, כדי שהמסית לא יראהו, הרי גם העד המוסת אינו רואהו ואינם מצטרפים - ולכן על המוסת להכמין שני עדים מבחוץ (מהרש"ל, בפירושו על הסמ"ג). 28) ביחידות, בינינו לבין עצמנו. "אין איש אתנו ויכול אתה לומר מה שאמרת לי" (רש"י, סנהדרין סז.). 29) (סנהדרין סז.).

1 ד. מִצְוָה בְּיַד הַמּוֹסֶת לְהָרְגוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יָדְךָ תִּהְיֶה
2 בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה לַהֲמִיתוֹ" וְגוֹ'. וְאָסוּר לַמּוֹסֶת לֶאֱהֹב
3 אֶת הַמֵּסִית, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאבֶה[30] לוֹ". וּלְפִי
4 שֶׁנֶּאֱמַר בַּשּׂוֹנֵא: "עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ" - יָכוֹל אַתָּה
5 עוֹזֵב[31] לָזֶה? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו".
6 וּלְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ" - יָכוֹל אִי
7 אַתָּה עוֹמֵד עַל דָּמוֹ שֶׁל זֶה? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא
8 תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו". וְאָסוּר לַמּוֹסֶת לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת,
9 שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַחְמֹל". וְאִם יָדַע לוֹ חוֹבָה, אֵינוֹ
10 רַשַּׁאי לִשְׁתֹּק מִמֶּנָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְכַסֶּה[32] עָלָיו".
11 וְאַזְהָרָה לְהֶדְיוֹט הַמֵּסִית מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְכָל
12 יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ"[33].

30) לא תהא תאב לו; לא תאהבנו (רש"י, על התורה). 31) עוזר לזה, שהרי התורה חייבה אותנו לעזוב ולעזור גם לשונא, ככתוב: "כי תראה חמור שונאך... עזוב תעזוב עמו". 32) מקור כל אלה (ספרי, ראה). 33) (סנהדרין סג:). והשווה דברי רבינו ("ספר המצוות", ל"ת טז).

13 ה. הַמֵּסִית אֲחֵרִים לְעָבְדוֹ[34] וְאָמַר לָהֶם: עִבְדוּנִי! -
14 אִם עֲבָדוּהוּ, נִסְקָל. וְאִם לֹא עֲבָדוּהוּ, אַף־עַל־פִּי
15 שֶׁקִּבְּלוּ מִמֶּנּוּ וְאָמְרוּ הֵן - אֵינוֹ נִסְקָל[35]. אֲבָל אִם
16 הֵסִית לַעֲבוֹדַת אִישׁ אַחֵר אוֹ לִשְׁאָר מִינֵי עֲבוֹדַת
17 כּוֹכָבִים, אִם קִבֵּל מִמֶּנּוּ וְאָמַר: הֵן, גַּלֵּךְ וְנַעֲבֹד!
18 אַף־עַל־פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא עָבַד - שְׁנֵיהֶן נִסְקָלִין, הַמֵּסִית
19 וְהַמּוֹסֶת, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תֹאבֶה לוֹ וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו",
20 הָא אִם שָׁמַע וְאָבָה, חַיָּב[36].

34) אותו עצמו, את המסית. 35) שהם רק משטים בו ומגלגלים עליו באמרם בלבם: אדם הוא כמותנו, ומי הוא כי נעבדנו? (סנהדרין סא:). 36) אף על פי שלא עבד.

21 ו. נָבִיא הַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כֵּיצַד? זֶה
22 הָאוֹמֵר: אָמְרָה לִי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים פְּלוֹנִית אוֹ כּוֹכָב
23 פְּלוֹנִי, שֶׁמִּצְוָה לַעֲשׂוֹת כָּךְ וָכָךְ, אוֹ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת -
24 אֲפִלּוּ כִּוֵּן אֶת הַהֲלָכָה, לְטַמֵּא אֶת הַטָּמֵא וּלְטַהֵר אֶת
25 הַטָּהוֹר[37], אִם הִתְרוּ בּוֹ בִּפְנֵי שְׁנַיִם, הֲרֵי זֶה נֶחֱנָק,
26 שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, וּמֵת[38]
27 הַנָּבִיא הַהוּא". וְאַזְהָרָה שֶׁלּוֹ מִכְּלָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם
28 אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ"[39].

37) (סנהדרין פט.). 38) וסתם מיתה האמורה בתורה - היא חנק (סנהדרין נב:). 39) (מכילתא דרבי שמעון בן־יוחאי) דבר אחר: "ושם אלהים אחרים לא תזכירו" - זו אזהרה לנביא המתנבא בשם עבודה־זרה.

29 ז. וְאָסוּר לַעֲרֹךְ דִּין וּתְשׁוּבָה[40] עִם הַמִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם
30 עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְאֵין שׁוֹאֲלִין מִמֶּנּוּ אוֹת וּמוֹפֵת[41].
31 וְאִם עָשָׂה מֵעַצְמוֹ - אֵין מַשְׁגִּיחִין עָלָיו וְאֵין
32 מְהַרְהֲרִין בּוֹ[42]. וְכָל הַמְחַשֵּׁב בְּאוֹתוֹת שֶׁלּוֹ שֶׁמָּא
33 אֱמֶת הֵן, עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִשְׁמַע
34 אֶל דִּבְרֵי הַנָּבִיא[43] הַהוּא". וְכֵן נְבִיא הַשֶּׁקֶר[44], מִיתָתוֹ
35 בְּחֶנֶק, אַף־עַל־פִּי שֶׁנִּתְנַבֵּא בְּשֵׁם ה' וְלֹא הוֹסִיף[45]
36 וְלֹא גָרַע[46], שֶׁנֶּאֱמַר: "אַךְ הַנָּבִיא אֲשֶׁר יָזִיד לְדַבֵּר
37 דָּבָר בִּשְׁמִי אֵת אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי, וּמֵת[47] הַנָּבִיא
38 הַהוּא".

40) ויכוחי דברים. 41) לא כמתנבא בשם ה' ששואלים ממנו אות ומופת בהופעותיו הראשונות כדי להווכח מאמיתת נבואתו, כמבואר (הלכות יסודי התורה פ"י, ה"א). 42) לחשוב אולי יש בה ממש, וכמו שאמרו: "שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו" (סנה' צ.), שאין ספק שאותותיו נעשו על ידי כישוף ואחיזת עינים. 43) אמנם, מקרא זה מדבר בנביא המדיח לעבודה־זרה ולא במתנבא בשמה, אלא שמצד הסברא דן רבינו, שאף בנביא המתנבא בשם עבודה־זרה אסור להרהר בו ובמופתיו (משנת חכמים). 44) המתנבא בשם ה' מה שלא שמע, כמבואר בסמוך (ה"ח). 45) על מצוות התורה. 46) ממצוותיה. 47) וסתם מיתה - בחנק, כמו שאמרנו, ואזהרתו - מלא תענה ברעך עד שקר (שמות כ, יד), כדברי הירושלמי (סנהדרין פ"יא, ה"ו): הכל היה בכלל: "לא תענה ברעך עד שקר" (אור שמח).

39 ח. אֶחָד הַמִּתְנַבֵּא מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה[48],
40 אוֹ מִי שֶׁשָּׁמַע דִּבְרֵי נָבִיא חֲבֵרוֹ, וְאָמַר שֶׁדָּבָר זֶה לוֹ[49]
41 נֶאֱמַר וְהוּא נִתְנַבֵּא בוֹ - הֲרֵי זֶה נְבִיא שֶׁקֶר[50], וּמִיתָתוֹ
42 בְּחֶנֶק.

48) ככתוב: אשר יזיד לדבר דבר בשמי וגו' (דברים יח, כ). 49) ככתוב: אשר לא צויתיו (שם) - אותו לא צויתי, אבל את חבירו צויתי. 50) (סנהדרין פט.).

43 ט. כָּל הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מֵהֲרִיגַת נְבִיא הַשֶּׁקֶר מִפְּנֵי
44 מַעֲלָתוֹ, שֶׁהֲרֵי הוֹלֵךְ בְּדַרְכֵי הַנְּבוּאָה[51] - הֲרֵי זֶה

עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תָגוּר[52] מִמֶּנּוּ". וְכֵן הַמּוֹנֵעַ עַצְמוֹ מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה, אוֹ הַפּוֹחֵד וְיָרֵא מִדְּבָרָיו, הֲרֵי הוּא בִּכְלַל "לֹא תָגוּר מִמֶּנּוּ"[53]. וְאֵין דָּנִין נְבִיא הַשֶּׁקֶר, אֶלָּא בְּבֵית־דִּין שֶׁל שִׁבְעִים וְאֶחָד[54].

51) ושאר רוח לו. 52) (ספרי, שופטים) לפי הנוסח של ה"כסף־משנה"; וב"ספרי" שלנו - אינו. ובמכילתא, הובאה (ב"מדרש תנאים" עמוד 211) נאמר: "לא תגורו ממנו" - אפילו גדול שבישראל, אל תימנע מלהרגו". 53) (ספרי, שם). 54) (סנהדרין ב.). ולמדוה מ'גזירה שוה' "דבר" "דבר" מ"זקן ממרא". כתוב אצל נביא שקר: אשר יזיד לדבר דבר (דברים יח, כ). וכתוב ב"זקן ממרא": כי יפלא ממך דבר (שם יז, ח) - מה "זקן ממרא" עלייתו והמראתו על פי בית־דין הגדול, דכתיב: וקמת ועלית וגו' (שם), אף נביא שקר בבית־דין הגדול (סנהדרין טז.).

י. הַנּוֹדֵר בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[55] וְהַנִּשְׁבָּע[56] בָּהּ - לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ" - אֶחָד הַנִּשְׁבָּע בָּהּ לְעַצְמוֹ, וְאֶחָד הַנִּשְׁבָּע בָּהּ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[57]. וְאָסוּר לְהַשְׁבִּיעַ הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים[58] בְּיִרְאָתוֹ. אֲפִלּוּ לְהַזְכִּיר שֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁלֹּא דֶּרֶךְ שְׁבוּעָה, אָסוּר[59], שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַזְכִּירוּ".

55) כגון שאמר: קונם עלי כל פירות שבעולם - בשם עבודה־זרה פלונית - אם ארחץ (רש"י, סנהדרין ס:). 56) שאמר: הריני נשבע בשמה. 57) כדי שיאמין לו הגוי הוא נשבע לו בשמה. 58) כגון שיש לו שותף עובד כוכבים ורוצה שיישבע לו באלילו שלא מעל בו. ורבינו־תם אומר (סנהדרין סג: בתוספות דיבור־המתחיל: "אסר לאדם"): "שאם כבר עשה שותפות עם הגוי מותר לו לקבל ממנו שבועה ולא יפסיד ממונו; רק לכתחילה לא יעשה עמו שותפות, שמא יתחייב לו שבועה". 59) (סנהדרין, שם).

יא. לֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ: שְׁמֹר לִי בְּצַד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים פְּלוֹנִית[60]! וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא בָהּ. וְכָל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הַכְּתוּבָה בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ מֻתָּר לְהַזְכִּיר שְׁמָהּ[61], כְּגוֹן פְּעוֹר וּבֵל וּנְבוֹ וְגָד[62] וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא בָהֶן[63]. וְאָסוּר לִגְרֹם לַאֲחֵרִים[64] שֶׁיִּדְּרוּ וְשֶׁיְּקַיְּמוּ[65] בְּשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. וְאֵינוֹ לוֹקֶה, אֶלָּא הַנּוֹדֵר בִּשְׁמָהּ וְהַמְקַיֵּם בִּשְׁמָהּ[66], וְהוּא הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמָהּ[67].

60) (שם), שהרי כתוב: "ושם אלהים אחרים לא תזכירו". 61) שאין זה כמזכיר שם עבודה־זרה, אלא כקורא בתורה. 62) (שם) וכולם נזכרים בתנ"ך: פעור (במדבר כה, ג); בל (ישעיה מו, א); נבו (שם); גד (שם סה, יא). 63) כגון: בעל צפון, דגון, כמוש ועוד. 64) כגון לעשות שותפות עם נכרי, שמא יתחייב לו שבועה (סנהדרין סג.). 65) שיישבעו (סנהדרין פ"ז, מ"ו). השבעה לי (בראשית כה, לג) מתרגם אונקלוס: - קַיֵּם לי. 66) אבל יתר הדברים בשתי ההלכות האחרונות אין בהם אלא איסור בלבד, ולא מלקות. 67) (סנהדרין סג.). והראב"ד משיג על זה ושואל: הלא אין הלכה כר' יהודה האומר: "לאו שאין בו מעשה לוקים עליו", אלא כר' יוחנן משום רבי יוסי הגלילי שאומר (תמורה ג.): "כל לא־תעשה שבתורה: עשה בו מעשה - לוקה; לא עשה בו מעשה - פטור, חוץ מנשבע (בשם ה' לשוא) וממיר (קרבן טוב ברע או רע בטוב) ומקלל את חברו בשם?" ומרן ה"כסף־משנה" מגן על רבנו ואומר: הואיל וגילה לנו הכתוב בנשבע בשם ה' שהוא לוקה, אף על פי שאין בו מעשה - הוא הדין בנשבע בשם עבודה זרה.

פֶּרֶק שִׁשִּׁי[1]

1) דיני אוב וידעוני; עבודת המולך; מצבה, אבן משכית, ואיסור נטיעת עץ במקדש.

א. הָעוֹשֶׂה[2] אוֹב[3] אוֹ יִדְּעוֹנִי[4] בִּרְצוֹנוֹ[5] בְּזָדוֹן[6], חַיָּב כָּרֵת[7]. וְאִם הָיוּ שָׁם עֵדִים וְהַתְרָאָה - נִסְקָל[8]. הָיָה שׁוֹגֵג[9] - מֵבִיא חַטָּאת[10] קְבוּעָה[11]. כֵּיצַד הוּא מַעֲשֵׂה הָאוֹב? זֶה שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמַקְטִיר קְטֹרֶת יְדוּעָה, וְאוֹחֵז שַׁרְבִּיט שֶׁל הֲדַס בְּיָדוֹ וּמְנִיפוֹ[12], וְהוּא מְדַבֵּר בַּלָּאט בִּדְבָרִים יְדוּעִים אֶצְלָם[13], עַד שֶׁיִּשְׁמַע הַשּׁוֹאֵל[14] כְּאִלּוּ אֶחָד מְדַבֵּר עִמּוֹ[15], וּמְשִׁיבוֹ עַל מַה שֶּׁהוּא שׁוֹאֵל בִּדְבָרִים מִתַּחַת הָאָרֶץ[16] בְּקוֹל נָמוּךְ עַד מְאֹד, וּכְאִלּוּ אֵינוֹ נִכָּר לָאֹזֶן, אֶלָּא בַּמַּחֲשָׁבָה מַרְגִּישׁ[17] בּוֹ. וְכֵן הַלּוֹקֵחַ גֻּלְגֹּלֶת הַמֵּת וּמַקְטִיר לָהּ וּמְנַחֵשׁ[18] בָּהּ, עַד שֶׁיִּשְׁמַע כְּאִלּוּ קוֹל יוֹצֵא מִתַּחַת שְׂחִיוֹ[19] שָׁפֵל עַד מְאֹד, וּמְשִׁיבוֹ - כָּל אֵלּוּ מַעֲשֵׂה אוֹב הֵן[20], וְהָעוֹשֶׂה אֶחָד מֵהֶן נִסְקָל.

2) מעשה אוב וידעוני. 3) קוסם המתווך בין החיים והמתים כאשת בעלת אוב של שאול (שמואל־א כח, ז). 4) מכשף המתיימר ליודע תעלומות ומגיד עתידות. 5) פרט לאנוס. 6) פרט לשוגג. 7) כמפורש בתורה בשניהם: והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים... והכרתי אותו מקרב עמו (ויקרא כ, ו). 8) ככתוב: באבן ירגמו אותם (שם, כז). 9) מבואר למעלה (פ"ג, ה"א). 10) כמבואר (סנהדרין סה.): שמביא קרבן על שניהם: על אוב ועל ידעוני. 11) מבואר לעיל (פ"ג, ה"א). 12) מניע אותו הנה והנה. 13) מיני לחש. 14) זה שבא לשאול באוב. 15) עם בעל האוב. 16) כלשון הכתוב: והיה כאוב מארץ קולך (ישעיה כט, ד). 17) כלומר: אין כאן קול ממש החודר לאוזן שומעת, אלא הזיית השואל ודמיונו המדמה לשמוע. והשוה דברי רבנו, בפירוש המשנה (סנהדרין פ"ז, מ"ד) האומר: וכל מה שאתה רואה ממאמרם: "מדבר ושומע" - היא שמועה כוזבת, כפי מה שישים במחשבתו (בכח הדמיון), וכמו שיארע לבני אדם הרבה במקום הפנוי, רוצה לומר: בשעת ה"התייחדות", שהם שומעים אז בהלך נפשם דברים שלא היו ולא נבראו. 18) וקוסם בה בלחשים ובמעשים משונים. 19) השקע שמתחת אצילי הידים מול השכם, כמאמרם ז"ל (סנהדרין סה:): שמעלה את המת ויושב בין הפרקים (בין פרקי עצמות המכשף). וכל אלה בדמיון והזיה יסודם. וכן היא דעת הרלב"ג בפירושו (שמואל־א כח, יב). ומעניינים מאד דברי הגאון בעל "תפארת ישראל" (סנהדרין פ"ז, מ"ז)

האומר: מצוה להודיע מה שכתב הגאון רבי שלמה אלגאזי בספרו "עץ החיים": "שעתה קרוב לאחרית הימים, שבהם יתפשט האור האלוהי על כל בשר וראו כל בשר, כי אין עוד מלבדו. לכן האור הזה כבר הבקיע ומאיר ובא. וכבר גער ה' בשטן ונתבטלו כחות הטומאה, וכל בעלי האומנויות האלה יבשה ידם, ואין גם אחד אשר כח בידו לכשף ולנשף. והאמונה באלה ובכח הכישוף לא תקנן אלא במוחות השוטים והתינוקות. והעיד הגאון הנ"ל בשם גדולי הדור, כי חיפשו אנשי שם בתורה וביראה בכל קצוות הארץ ולא מצאו אפילו שמץ ממשות בדברים אלה. וכל איש נאמן יאמר רק: "כך שמעתי", אבל אין אחד מהם אומר: "כך ראיתי". 20) והם מבוארים (סנהדרין סה:).

1 **ב. כֵּיצַד מַעֲשֶׂה הַיִּדְּעוֹנִי? מַנִּיחַ עֶצֶם עוֹף[21],**
2 **יַדּוּעַ, בְּפִיו, וּמַקְטִיר[22], וְעוֹשֶׂה מַעֲשִׂים אֲחֵרִים[23], עַד**
3 **שֶׁיִּפֹּל כְּנִכְפֶּה[24] וִידַבֵּר בְּפִיו דְּבָרִים שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת.**
4 **וְכָל אֵלּוּ, מִינֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הֵן. וְאַזְהָרָה שֶׁלָּהֶן**
5 **מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר: "אַל תִּפְנוּ[25] אֶל הָאֹבֹת וְאֶל**
6 **הַיִּדְּעוֹנִים".**

21) ולדעת רש"י (שם): מין חיה. רוב המפרשים נמשכים בזה אחרי רש"י, אך בזוהר (פ' בלק) מפורש כשיטת רבינו, ואלה דבריו: "בלק בן־צפור" - שהיה מכשף בצפור. ומה שמה של צפור זו? - ידוע. וכל אלה המכשפים בצפור זו לא ידעו לכשף כמו שידע בלק". 22) (שם, סה.): וכן נאמר ב"זוהר" (שם) שהקטירו קטורת לציפור זו. 23) מוזרים, המבלבלים את מוחו וטורפים את דעתו. 24) החולה במחלת הנופלים. 25) שאין זו אזהרה לשואל שלא לפנות אחריהם, אלא לבעלי אוב וידעוני עצמם (ת"כ, קדושים, בנוספות שם). ואזהרה לשואל מפורש (דברים יח, י), וכמבואר לקמן (פ"יא ה"יד).

7 **ג. הַנּוֹתֵן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ[26] בִּרְצוֹנוֹ וּבְזָדוֹן, חַיָּב כָּרֵת;**
8 **בְּשׁוֹגֵג - מֵבִיא חַטָּאת קְבוּעָה. וְאִם עָשָׂה בְּעֵדִים**
9 **וְהַתְרָאָה, נִסְקָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר יִתֵּן מִזַּרְעוֹ לַמֹּלֶךְ**
10 **מוֹת יוּמָת" וְגוֹ'. וְאַזְהָרָה שֶׁלּוֹ מִנַּיִן? שֶׁנֶּאֱמַר:**
11 **"וּמִזַּרְעֲךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ", וּלְהַלָּן[27] הוּא**
12 **אוֹמֵר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ". כֵּיצַד**
13 **הָיוּ עוֹשִׂים? מַדְלִיק אֵשׁ גְּדוֹלָה, וְלוֹקֵחַ מִקְצָת[28]**
14 **זַרְעוֹ וּמוֹסְרוֹ לְכֹהֲנֵיהֶם עוֹבְדֵי הָאֵשׁ, וְאוֹתָן הַכֹּהֲנִים**
15 **נוֹתְנִין[29] הַבֵּן לְאָבִיו אַחַר שֶׁנִּמְסַר בְּיָדָן לְהַעֲבִירוֹ**
16 **בָּאֵשׁ בִּרְשׁוּתוֹ[30]; וַאֲבִי הַבֵּן הוּא[31] שֶׁמַּעֲבִיר בְּנוֹ עַל**
17 **הָאֵשׁ בִּרְשׁוּת הַכֹּהֲנִים, וּמַעֲבִירוֹ בְּרַגְלָיו[32] מִצַּד זֶה**
18 **לְצַד אַחֵר בְּתוֹךְ הַשַּׁלְהֶבֶת[33]. לֹא שֶׁהוּא שׁוֹרְפוֹ לַמֹּלֶךְ**
19 **כְּדֶרֶךְ שֶׁשּׁוֹרְפִין בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים**
20 **אַחֶרֶת[34], אֶלָּא בְּהַעֲבָרָה בִּלְבַד[35] הָיְתָה עֲבוֹדָה זוֹ**
21 **שֶׁשְּׁמָהּ מֹלֶךְ. לְפִיכָךְ[36] הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זוֹ לַעֲבוֹדַת**
22 **כּוֹכָבִים אַחֶרֶת חוּץ מִמֹּלֶךְ, פָּטוּר[37].**

26) שם אליל בני עמון, כמו שנאמר: ולמולך שקוץ בני עמון (מלכים־א יא, ז). ונקרא גם "מלכום": ואחרי מלכום שקוץ עמונים (שם, ה). 27) רבינו הביא כאן אזהרה כפולה: מספר ויקרא (יח, כא) ומספר דברים (יח, י), מפני ששתי אזהרות אלה משלימות זו את זו ומעמידות אותנו על הפירוש הנכון של העברה למולך. באזהרה שב"ויקרא" נאמר: "להעביר למולך", ולא נזכר "אש": באזהרה שב"דברים" נאמר: "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש", ולא נזכר "מולך". ואמרו (סנה' סד:): ליתן האמור של זה בזה ושל זה בזה - ואינו חייב עד שיתן מזרעו למולך ויעבירו באש (כס"מ). 28) חלק מזרעו, שנאמר: "ומזרעך לא תתן", "מזרעך" - ולא כל זרעך. 29) בחזרה. 30) כנוסח אוקספורד. 31) ולא הכהנים, בניגוד לדעת רש"י ז"ל שסובר שהכהנים מעבירים אותו (סנהד' סד:). והמקור לשיטת רבינו הוא בירושלמי (סנהדרין פ"ז, ה"י), שנאמר שם: "לעולם אינו חייב עד שימסרנו לכמרים, ויטלנו ויעבירנו". 32) כלומר: שהאב עובר ברגליו ונושא את הבן על זרועו או על כתפיו. אבל כשהאב אוחז בנו בידו ומעבירו ברגליו של הבן - פטור. וזהו שאמרו חז"ל (סנהדרין סד:): "אינו חייב עד שיעבירנו דרך העברה", כלומר: כמו שמעבירים חפץ ממקום למקום, שהחפץ נישא על כתפיו ועל זרועותיו של הנושא המעביר ("לחם־משנה" ו"תפארת־ישראל" בפירוש דברי רבינו). 33) בקפיצה, שלא יישרף. 34) כגון: והספרוים שורפים את בניהם באש לאדרמלך וענמלך (מלכים־ב יז, לא). 35) השוה דברי רבינו בפירושו (סנהדרין פ"ז, מ"ז) האומר: "זו 'העברה' אינה שריפה - כמו שחשב המון רב למאד - אבל עיקרו הוא: שהיו מבערים אש והיו מלהטים אותה לשם אותו הפסל הידוע, שהיו עובדים אותו בכך, והוא הנקרא: מולך. 36) הואיל ואינו שורף את בנו שריפה ממש, אלא מעבירו באש בלבד. 37) מפני שעבודה זו מיוחדת רק לעבודת המולך, ולכן אם עשה אותה לשם אליל אחר - אינו חייב מיתה. אבל אלמלי היתה "העברה באש" שריפה ממש, אז היה חייב עליה גם בשאר האלילים משום "מקטר", שהיא אחת מארבע העבודות שחייבים עליהן אפילו כשאין דרכה בכך" (כסף־משנה). והרמב"ן בפירושו (ויקרא יח, כא) מאריך להוכיח בראיות הרבה שהבן נשרף שריפה ממש, אלא שלא נשרף כליל להיות לאפר, כי תיכף אחרי שיצתה נשמתו מעבירים אותו מתוך האש. והוא מפרש "מעביר בנו ובתו באש", כמו: כל דבר אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר (במדבר לא, כג), שפירושו: תלהטו באש. שהכלים, כלי המתכת, לא נשרפו כליל אלא לוהטו ולובנו. עיין (שם). והרב המאירי (סנהדרין סד.) הולך בשיטת הרמב"ם והוא אומר שם: "כשיצא מן המדורה לוקחים אותו הכמרים ומלבישים אותו בגדיהם ונעשה כומר עמהם: או מבני אותה האמונה".

23 **ד. אֵינוֹ חַיָּב כָּרֵת[38] אוֹ סְקִילָה[39], עַד שֶׁיִּמְסֹר בְּנוֹ**
24 **לַמֹּלֶךְ וְיַעֲבִירוֹ בְרַגְלָיו בָּאֵשׁ דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה[40]. מָסַר[41]**
25 **וְלֹא הֶעֱבִיר, הֶעֱבִיר וְלֹא מָסַר, אוֹ שֶׁמָּסַר וְהֶעֱבִיר**
26 **שֶׁלֹּא בְדֶרֶךְ[42] הַעֲבָרָה - פָּטוּר. וְאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיִּמְסֹר**
27 **מִקְצָת זַרְעוֹ וְיַנִּיחַ מִקְצָת, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי מִזַּרְעוֹ נָתַן**
28 **לַמֹּלֶךְ" - מִקְצָתוֹ וְלֹא כֻלּוֹ[43].**

38) במזיד, אבל בלי התראה. 39) במזיד ובהתראה.

40) כמו שביארנו: שהאב עובר ברגליו והבן נישא בזרועותיו או על כתפיו ורגליו של הבן למטה לארץ - שזוהי "דרך העברה". 41) לכהנים. 42) כגון: שהבן הולך ברגליו והאב מוליכו בידו: או שהאב נושא אותו, אבל רגליו למעלה או לצדדין (כסף־משנה). 43) (סנהדרין סד:) והסמ"ג נותן טעם להשיב ל"מינים" שמונים אותנו: "היתכן שיהא פטור כשהעביר כל זרעו למולך?" והוא אומר: מפני שבמיתת בית־דין המומתים מתכפרים: וזה שהעביר כל זרעו, עוונו כל כך גדול שאין לו כפרה - ולפיכך לא רצה הקדוש־ברוך־הוא שימות מיתת בית־דין, כדי שלא תהא לו כפרה. ובתוספות (שם, דיבור־המתחיל: "העביר כל זרעו") הקשו: איך אפשר שיהא פטור כשהעביר כל זרעו מאחר שנתחייב כבר משעה שהעביר את בנו הראשון? ותירצו: כגון, שהיה לו בן יחיד שהוא כל זרעו: או שהקריב כל זרעו בבת אחת.

1 **ה. אֶחָד זֶרַע כֶּשֶׁר וְאֶחָד זֶרַע פָּסוּל[44]; אֶחָד בָּנָיו**
2 **וּבְנוֹתָיו, בְּנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם - עַל כָּל יוֹצְאֵי יְרֵכוֹ הוּא**
3 **חַיָּב, מִפְּנֵי שֶׁהֵן זַרְעוֹ. אֲבָל אִם הֶעֱבִיר אֶחָיו אוֹ**
4 **אַחְיוֹתָיו אוֹ אֲבוֹתָיו, אוֹ שֶׁהֶעֱבִיר עַצְמוֹ, פָּטוּר.**
5 **הֶעֱבִיר אֶחָד מִזַּרְעוֹ וְהוּא יָשָׁן אוֹ שֶׁהָיָה סוּמָא[45] -**
6 **פָּטוּר.**

44) כגון שיש לו בן מערוה: מאשת איש וכדומה. 45) (שם).

7 **ו. מַצֵּבָה שֶׁאֲסָרָה תּוֹרָה הִיא בִּנְיָן שֶׁהַכֹּל מִתְקַבְּצִין**
8 **אֶצְלָהּ, וַאֲפִלּוּ לַעֲבֹד אֶת ה'[46], שֶׁכֵּן הָיָה[47] דֶּרֶךְ עוֹבְדֵי**
9 **כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה". וְכָל**
10 **הַמֵּקִים מַצֵּבָה, לוֹקֶה. וְכֵן אֶבֶן מַשְׂכִּית[48] הָאֲמוּרָה**
11 **בַּתּוֹרָה, אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא מִשְׁתַּחֲוֶה עָלֶיהָ לַה'[49],**
12 **לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם**
13 **לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ"; מִפְּנֵי שֶׁהָיָה דֶּרֶךְ עוֹבְדֵי כוֹכָבִים**
14 **לְהַנִּיחַ אֶבֶן לְפָנֶיהָ[50] לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ, לְפִיכָךְ אֵין**
15 **עוֹשִׂין כֵּן לַה'. וְאֵינוֹ לוֹקֶה, עַד שֶׁיִּפְשֹׁט יָדָיו וְרַגְלָיו**
16 **עַל הָאֶבֶן וְנִמְצָא כֻּלּוֹ מוּטָל עָלֶיהָ, שֶׁזּוֹ הִיא**
17 **הִשְׁתַּחֲוָיָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה[51].**

~ נקודות משיחות קודש ~

"שכן היה דרך עובדי עבודה־זרה כו'".

ההבדל בין אבנים ללבנים הוא, שאבנים נעשו בידי שמים ללא התערבות ידי אדם, ואילו לבנים הם בהתערבות יד אדם.

לכן נבנה בית המקדש מאבנים דווקא, כי הם המרמזים על דרגה נעלית יותר בקדושה. ומטעם זה נאסרה השתחוויה בפישוט ידים ורגלים על רצפת אבנים דווקא ולא ברצפת לבנים.

ויש לומר, שמה שכך היא דרך עובדי עבודה־זרה, הוא מפני שכך היה במקדש. והסיבה שעבדו ע"ז באבן היא משום שזו עבודה בקודש, ועל־דרך שמצינו במצבה (שקדמה לדין אבן משכית ברמב"ם) ש"היתה אהובה על האבות" (שופטים טז, כב.) שיש לומר שמפני זה דווקא עשאוה חוק לעבודה־זרה, וזוהי גם כוונת הרמב"ם כאן "שכן היה דרך עובדי עבודה־זרה כו'" שעשו כך בדוגמת האבנים שבמקדש.

(על־פי לקו"ש חלק ו עמוד 16 הערה 31)

46) גם כן אסורה, שכן אמרו חז"ל (ספרי, שופטים): "אהובה לאבות ושנואה לבנים". והמצבה של האבות הלא לה' המה, ובכל זאת אמרו שהיא "שנואה לבנים" (כסף־משנה). 47) שגם הם התחילו נוהגים כך: ומפני שהם עשו להם את המצבה לחוק לפולחן אליליהם, נאסרה אצלנו ואפילו לשם ה', משום: ובחוקותיהם לא תלכו (ויקרא יח, ג). 48) אבן שחקוקות עליה צורות המושכות את העין להסתכל בהן. משכית - משורש שכה, שפירושו: הבט והסתכל (רשב"ם על התורה). 49) כמבואר (מגילה כב:). 50) לפני עבודה־זרה. 51) וסמכו חז"ל על הכתוב: הבוא נבוא אני ואמך... להשתחוות לך ארצה (בראשית לז, י), מכאן שהשתחוויה - זו פישוט ידים ורגלים (מגילה כב:).

18 **ז. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בִּשְׁאָר הָאֲרָצוֹת (נ"א**
19 **הַמְּקוֹמוֹת[52]); אֲבָל בַּמִּקְדָּשׁ מֻתָּר לְהִשְׁתַּחֲוֹת עַל**
20 **הָאֲבָנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּאַרְצְכֶם" - בְּאַרְצְכֶם[53] אִי אַתֶּם**
21 **מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים, אֲבָל אַתֶּם מִשְׁתַּחֲוִים עַל**
22 **הָאֲבָנִים הַמְפֻצָּלוֹת[54] בַּמִּקְדָּשׁ[55]. וּמִפְּנֵי זֶה[56] נָהֲגוּ כָּל**
23 **יִשְׂרָאֵל לְהַצִּיעַ[57] מַחְצְלָאוֹת[58] בְּבָתֵּי־כְנֵסִיּוֹת הָרְצוּפוֹת**
24 **בַּאֲבָנִים, אוֹ מִינֵי קַשׁ וָתֶבֶן, לְהַבְדִּיל בֵּין פְּנֵיהֶם וּבֵין**
25 **הָאֲבָנִים[59]. וְאִם לֹא מָצָא דָּבָר מַבְדִּיל בֵּינוֹ וּבֵין**
26 **הָאֶבֶן, הוֹלֵךְ לְמָקוֹם אַחֵר[60] וּמִשְׁתַּחֲוֶה, אוֹ שׁוֹחֶה עַל**
27 **צִדּוֹ וּמַטֶּה[61], כְּדֵי שֶׁלֹּא יַדְבִּיק פָּנָיו בָּאֶבֶן.**

52) כנוסח וילנא: ובשאר הדפוסים: הארצות. 53) כלומר: בכל שאר המקומות שבארצכם. 54) המגוררות במגרה ומסותתות, כלשון רבינו (הלכות בית הבחירה פ"א, ה"ח). 55) ככתוב דברי הימים־ב ז, ג): ויכרעו אפים על הרצפה וישתחוו. 56) שאסור להשתחוות על האבן. 57) לשטוח. 58) שטיחים קלועים קש או קנים דקים. 59) וכן אנו נוהגים כיום בראש־השנה ויום־הכיפורים בתפילת המוספים כשאנו כורעים. 60) שאינו רצוף אבנים. 61) נוטה פניו לצדדים, כמו שנהגו אביי ורבא (מגילה כג.).

28 **ח. כָּל הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְה' עַל הָאֲבָנִים הַמְפֻצָּלוֹת בְּלֹא**
29 **פִּשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם, אֵינוֹ לוֹקֶה[62], אֶלָּא מַכִּין אוֹתוֹ**
30 **מַכַּת מַרְדּוּת[63]. אֲבָל לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֶחָד**
31 **הִשְׁתַּחֲוָיָה בְּפִשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם אוֹ בְּלֹא פִּשּׁוּט יָדַיִם**
32 **וְרַגְלַיִם - מִשָּׁעָה שֶׁיִּכְבֹּשׁ פָּנָיו[64] בַּקַּרְקַע, נִסְקָל[65].**

62) שאין זו השתחוויה האמורה בתורה. 63) מלקות דרבנן. כבר נתבאר (הלכות יסודי התורה פ"ו, ה"ג). אבל להתפלל על רצפת אבנים ולכרוע כל הכריעות שתיקנו חכמים בתפילה - מותר, שלא אסרו חכמים אלא כשפניו

דבוקות בקרקע ("כסף־משנה" בדעת הרמב"ם). 64) כשהוא כופף קומתו ומרכין ראשו ופניו כלפי הקרקע. 65) (הוריות ד.). כי לעניין השתחוויה לעכו"ם - כפיפת קומה היא מעשה (סנהדרין סה.).

1 ט. הַנּוֹטֵעַ אִילָן אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ אוֹ בְּכָל הָעֲזָרָה[66] - בֵּין
2 אִילַן סְרָק,[67] בֵּין אִילַן מַאֲכָל, אַף־עַל־פִּי שֶׁעַשָּׂאוֹ
3 לְנוֹי לַמִּקְדָּשׁ וְיֹפִי לוֹ - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא
4 תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל עֵץ, אֵצֶל[68] מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ";
5 מִפְּנֵי שֶׁהָיָה זֶה דֶּרֶךְ עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, נוֹטְעִין אִילָנוֹת
6 בְּצַד מִזְבְּחֵי שֶׁלָּהּ, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַבְּצוּ שָׁם הָעָם.

66) שהכילה את ההיכל והמזבח - היא חצר בית המקדש הפנימית, שארכה: מאה ושמונים ושבע אמה, ורחבה: מאה ושלשים וחמש אמה ונקראת: "עזרת ישראל" (מדות פ"ב, מ"ו). 67) אילן שאינו עושה פירות. 68) ואף על פי שהתורה אמרה: "אצל מזבח", למדו חז"ל (תמיד כח:), שבכל העזרה אסור לנטוע ולבנות בנין של עץ. (וכן 'ספרי', שופטים).

7 י. אָסוּר לַעֲשׂוֹת אַכְסַדְּרָאוֹת[69] שֶׁל עֵץ בַּמִּקְדָּשׁ כְּדֶרֶךְ
8 שֶׁעוֹשִׂין בַּחֲצֵרוֹת, אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא בַּבִּנְיָן וְאֵינוֹ עֵץ
9 נָטוּעַ - הַרְחָקָה יְתֵרָה הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל עֵץ". אֶלָּא
10 כָּל הָאַכְסַדְּרָאוֹת וְהַסְּכָכוֹת[70] הַיּוֹצְאוֹת מִן הַכְּתָלִים
11 שֶׁהָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ, שֶׁל אֶבֶן הָיוּ, לֹא שֶׁל עֵץ.

69) אולם סגור משלש רוחות והרוח הרביעית פתוחה כולה, כמו שאמרו (מנחות כט:): העולם הזה דומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת (לתרבות רעה) יוצא. 70) כנוסח אוקספורד. ובשאר דפוסים: והסבכות. ופירוש סככות: זיזים היוצאים מקירות הבנין להיות לסוכך ולמחסה מפני החמה וכדומה.

יום שישי ג' מנחם־אב ה'תש"פ

פֶּרֶק שְׁבִיעִי[1]

1) איסור הנאה מעבודה־זרה וממשמשיה; מה בין אליל של גוי לאליל של ישראל.

12 א. מִצְוַת עֲשֵׂה הִיא לְאַבֵּד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים
13 וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ[2] וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַבֵּד
14 תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקֹמוֹת"[3], וְנֶאֱמַר: "כִּי אִם כֹּה
15 תַּעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ". וּבְאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל
16 מִצְוָה לִרְדֹּף אַחֲרֶיהָ, עַד שֶׁנְּאַבֵּד אוֹתָהּ מִכָּל אַרְצֵנוּ.
17 אֲבָל בְּחוּץ לָאָרֶץ אֵין אָנוּ מְצֻוִּין לִרְדֹּף אַחֲרֶיהָ, אֶלָּא
18 כָּל מָקוֹם שֶׁנִּכְבַּשׁ אוֹתוֹ, נְאַבֵּד כָּל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים
19 שֶׁבּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמָם מִן הַמָּקוֹם
20 הַהוּא" - בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְצֻוֶּה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶן,
21 וְאִי אַתָּה מְצֻוֶּה לִרְדֹּף[4] אַחֲרֵיהֶן בְּחוּץ לָאָרֶץ.

2) כגון הכוסות שמנסכים בהן יין לעבודה־זרה. 3) "אם אינו עניין למקומות עצמם, שהרי אלוהיהם שעל ההרים נאסרים, ולא ההרים אלוהיהם - תנהו עניין לכלים שהשתמשו בהם לעבודה־זרה (עבודה־זרה נא:). 4) (ספרי, ראה). החילוק שבין ארץ־ישראל לחוץ־לארץ הוא: בארץ - מחוייבים אנו לרדוף אחריה ולאבדה אפילו במקום שלא כבשנוהו, כי מצוה עלינו לאבד עבודה־זרה מארצנו; ובחוץ־לארץ אין אנו מצווים לאבדה אלא במקום שכבשנוהו.

22 ב. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ, וְתִקְרֹבֶת[5] שֶׁלָּהּ, וְכָל
23 הַנַּעֲשֶׂה[6] בִּשְׁבִילָהּ, אָסוּר בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא
24 תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ". וְכָל הַנֶּהֱנֶה בְּאֶחָד מִכָּל
25 אֵלּוּ, לוֹקֶה שְׁתַּיִם: אַחַת מִשּׁוּם "וְלֹא תָבִיא", וְאַחַת
26 מִשּׁוּם "וְלֹא יִדְבַּק[7] בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן הַחֵרֶם".

5) כגון, היין שמנסכים, או הבשר שמקריבים לפניה. 6) כל נויי עבודה־זרה, כגון: נרות שמדליקים לפניה, וכן בגדים ששוטחים לכבודה. 7) (ספרי, ראה; מכות כב.) אף על פי שמקרא זה נאמר בעיר הנידחת ולא בעבודה־זרה, דרשוהו חז"ל לעניין עבודה־זרה, מפני שעבודה־זרה, נקראת חרם, ככתוב: "ותעב תתעבנו כי חרם הוא" (דברים ז, כו); ובפסוק "ולא ידבק בידך... מן החרם" גילתה לנו התורה, שכל מה שהוא חרם אסור בהנאה ומוזהרים על הנאתו. ורבים חולקים על רבינו, ובראשם הרמב"ן ב"ספר המצוות" (לא־תעשה, קצב), הסובר שאין מלקות שתיים בנהנה ממשמשי עבודה־זרה; ומה שאמרו (מכות כב.) שלוקה שתיים, אינו אלא בנהנה מעבודה־זרה עצמה, ולא ממשמשיה ותקרובתה. אבל כדברי רבינו מפורש בירושלמי (עבודה־זרה פרק ה, הלכה י"ב), שנאמר שם: יין נסך ועורות לבובים אסורים בהנאה, משום שנאמר: "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם" - הרי שפסוק זה נדרש גם לעניין תקרובת עבודה־זרה. והשווה דברי רבינו ("ספר המצוות", לא־תעשה כה).

27 ג. בְּהֵמָה שֶׁהִקְרִיבוּהָ כֻּלָּהּ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[8], אֲסוּרָה
28 בַּהֲנָאָה; אֲפִלּוּ פִּרְשָׁהּ[9] וְעַצְמוֹתֶיהָ וְקַרְנֶיהָ וּטְלָפֶיהָ
29 וְעוֹרָהּ, הַכֹּל אָסוּר בַּהֲנָאָה. לְפִיכָךְ אִם הָיָה בָּעוֹר
30 סִימָן, שֶׁיּוֹדַע בּוֹ שֶׁזֶּה הָעוֹר תִּקְרֹבֶת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים
31 הוּא, כְּגוֹן שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים, שֶׁקּוֹרְעִים קֶרַע עָגֹל[10] כְּנֶגֶד
32 הַלֵּב וּמוֹצִיאִין הַלֵּב - הֲרֵי כָּל אוֹתָן הָעוֹרוֹת שֶׁהֵן כָּךְ
33 אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָזֶה.

8) בנוסח קושטא, מנטובא, "בהמה שהקריבוה לעבודת־כוכבים". 9) (עבודה־זרה לד:) משום שנאמר: "ולא ידבק בידך מאומה". 10) פרט לקרע משוך - שמותר, שאין עושים כן לעבודה־זרה, ואלו העורות נקראים במשנה (עבודה זרה פרק ב, משנה ג): "עורות לבובים", על שם קרייתם כנגד הלב.

34 ד. מַה בֵּין עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל עוֹבֵד כּוֹכָבִים
35 לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל? עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל
36 עוֹבֵד כּוֹכָבִים אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה מִיָּד[11], שֶׁנֶּאֱמַר:
37 "פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ" - מִשֶּׁפְּסָלוּ, נַעֲשָׂה
38 לוֹ אֱלוֹהַּ. וְשֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינָהּ אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה עַד
39 שֶׁתֵּעָבֵד[12], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׁם בַּסָּתֶר" - עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהּ

דְּבָרִים שֶׁבַּסֵּתֶר[13], שֶׁהֵן עֲבוֹדָתָהּ. וּמְשַׁמְּשֵׁי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, בֵּין שֶׁל עוֹבֵד כּוֹכָבִים בֵּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֵינָן אֲסוּרִין עַד שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בָהֶן לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[14].

11) תיכף בגמר עשייתה, אפילו כשלא עבדה עדיין. 12) (עבודה־זרה נב.). 13) כי ישראל עובד עבודה־זרה, עובד אותה בסתר שלא יראוהו, שמא ישמעו בית־דין ויסקלוהו. 14) כי במשמשיה נאמר: אבד תאבדון... אשר עבדו (דברים יב, ב) - אינם אסורים עד שיעבדו בהם (עבודה זרה נא:).

ה. הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים לַאֲחֵרִים - אַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא לוֹקֶה[15], שְׂכָרוֹ מֻתָּר; וַאֲפִלּוּ עֲשָׂאָהּ לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, שֶׁהִיא אֲסוּרָה מִיָּד, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת עַד שֶׁתִּגָּמֵר, וּמַכּוּשׁ[16] אַחֲרוֹן שֶׁגּוֹמְרָהּ אֵין בּוֹ שָׁוֶה פְּרוּטָה[17]. הַלּוֹקֵחַ גְּרוּטָאוֹת[18] מִן הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמָצָא בָהֶן עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[19] - אִם נָתַן מָעוֹת וְלֹא מָשַׁךְ, יַחֲזִירֵם לָעוֹבֵד כּוֹכָבִים[20]. וְכֵן אִם מָשַׁךְ וְלֹא נָתַן מָעוֹת - אַף־עַל־פִּי שֶׁמְּשִׁיכָה בְּעוֹבֵד כּוֹכָבִים קוֹנָה[21], כְּמִקַּח טָעוּת הוּא[22]. נָתַן מָעוֹת וּמָשַׁךְ - יוֹלִיכֵם לְיָם הַמֶּלַח[23]. וְכֵן עוֹבֵד כּוֹכָבִים וְגֵר, שֶׁיֵּרְשׁוּ אֶת אֲבִיהֶן עוֹבֵד כּוֹכָבִים - יָכוֹל הַגֵּר לוֹמַר לָעוֹבֵד כּוֹכָבִים: טֹל אַתָּה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וַאֲנִי מָעוֹת[24]! טֹל אַתָּה יֵין־נֶסֶךְ, וַאֲנִי פֵּרוֹת! וְאִם מִשֶּׁבָּאוּ לִרְשׁוּת הַגֵּר - אָסוּר[25].

15) משום: ואלוהי מסכה לא תעשו לכם, כמבואר למעלה (פרק ג, הלכה ט). 16) ההכאה האחרונה בפטיש, שהוא גמר מלאכה. 17) כי הלכה היא: "ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף", כלומר: אומן המקבל עליו לעשות כלי הוא קונה את שכרו עם כל חלק וחלק של התקדמות מלאכתו. ולכן האומן המקבל שכר בעד עשיית הצלם, כל שכרו עד להכאה האחרונה בהיתר הוא; וההכאה האחרונה בפטיש שהיתה באיסור, מפני שאז נגמר הצלם, הרי אין בה כדי שוה פרוטה - ולכן שכרו מותר, שאין כאן שכר עבודה־זרה, שהרי כל שכרו כבר קנה מלפני גמר עשייתה (עבודה־זרה יט:). 18) שברי כלי מתכות. 19) והרי אסור ליהנות מעבודה־זרה. 20) כי כל עוד שלא משך את החפץ מידי הנכרי לא נקנה לו לישראל, ואפילו כשכבר נתן לו את הכסף - כי בנכרי משיכה קונה ולא מעות. 21) והרי זה של ישראל, בכל זאת אינו מחוייב לבערה אלא מחזירה לנכרי ודיו. 22) כי אילו ידע שעבודה־זרה ביניהם לא היה מושכם, נמצא שכל קניינו בטעות היה. 23) שמימיו עמוקים ולא ימצאו לעולם (פירוש רבינו, עבודה זרה פרק ג, משנה ט). אף על פי שמצד הדין לא קנה עוד, כי משיכתו בטעות הייתה ויכול הוא לדרוש את כספו חזרה מהנכרי, בכל זאת כיוון שנתן כסף ומשך הרי זה כאילו עבודה־זרה שלו היא, וכשידרוש כספו מאת הנכרי יהא נראה כאילו הוא מוכר עבודה־זרה לנכרי ואסור - לפיכך הוא בעצמו חייב לבער אותה, כדין עבודה־זרה ביד ישראל, וכספו אבוד (עבודה־זרה עא:). 24) ואף על פי שחליפי עבודה־זרה אסורים, אבל הלכה היא: שאין גר יורש את אביו מן התורה, אלא החכמים זיכוהו כדי שלא יחזור לסורו - והרי זה כזוכה מן ההפקר ולא מצד חליפי עבודה־זרה. 25) הואיל ובאו לידו שלו הם ואסור ליהנות מעבודה־זרה, אפילו בחליפיה (דמאי פרק ו, משנה י).

ו. צוּרוֹת שֶׁעֲשָׂאוּם עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים לְנוֹי, מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה, וְצוּרוֹת שֶׁעֲשָׂאוּם לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֲסוּרִין. כֵּיצַד? כָּל הַצּוּרוֹת הַנִּמְצָאִים בַּכְּפָרִים, אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁחֲזָקָתָן שֶׁלַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הֵן עֲשׂוּיִין[26]; וְהַנִּמְצָאוֹת בַּמְּדִינָה[27] - אִם הָיוּ עוֹמְדִין עַל פֶּתַח הַמְּדִינָה, וְהָיָה בְּיַד הַצּוּרָה צוּרַת מַקֵּל אוֹ צִפּוֹר אוֹ כַּדּוּר אוֹ סַיִף[28] אוֹ עֲטָרָה וְטַבַּעַת, חֲזָקָתוֹ שֶׁהוּא לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְאָסוּר בַּהֲנָאָה; וְאִם לָאו - הֲרֵי הוּא בְּחֶזְקַת לְנוֹי וּמֻתָּר.

26) שאין דרך בני הכפרים לעשות צורות לנוי. 27) בעיר. 28) (עבודה זרה מא.). כל אלה צורות חשובות הן אצלם, וסימני מלכות ואדנות הם. המקל - מסמל את הרידוי, כאילו הוא רודה בכל העולם; הציפור - כאילו תופש את כל העולם תחתיו, כציפור שתעוף במרומים ועיניה צופות בכל; הכדור - כאילו תופש הוא בידו את העולם כולו העגול ככדור. וכן שאר הסמלים. ולדעת רבינו ירוחם בדברי רבינו אין האיסור בצורות הללו אלא בצורות אנדרטה של מלכים (מצבת המלך המת שהקימו בשער העיר לזיכרון), אחרת - אין בהם איסור, ואפילו כשיש בידם מקל וכדומה. וחידוש זה מיוסד על דברי הגמרא (שם).

ז. צַלְמֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הַנִּמְצָאִים מֻשְׁלָכִים בַּשְּׁוָקִים אוֹ בְתוֹךְ הַגְּרוּטָאוֹת, הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין[29]; וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שִׁבְרֵי צַלְמֵיהֶן[30]. אֲבָל הַמּוֹצֵא יָד[31] מְצוּרַת כּוֹכָב אוֹ מַזָּל אוֹ רַגְלָהּ אוֹ אֵבֶר מֵאֵיבָרֶיהָ מֻשְׁלָךְ - הֲרֵי זֶה אָסוּר בַּהֲנָאָה, הוֹאִיל וְיָדַע בְּוַדַּאי שֶׁזֶּה הָאֵבֶר מִן צוּרַת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים הַנַּעֲבֶדֶת, הֲרֵי הִיא בְּאִסּוּרָהּ, עַד שֶׁיִּוָּדַע לוֹ שֶׁהָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים עוֹבְדֶיהָ בִּטְלוּהָ[32].

29) מכוח "ספיק־ספיקא", (ספק כפול; דבר הרחוק מאוד מוודאות): ספק נעבדים הם, ספק לא נעבדים; כי ייתכן שאינם אלא לנוי, ואפילו נעבדים הם, שמא כבר ביטלום עובדיהם, הואיל והם מושלכים בחוץ - והלכה היא: שעבודה־זרה שביטלוה עובדיה מותרת בהנאה, כמבואר לקמן (פרק ח, הלכה ח). 30) כי שבירתם מוכיחה עליהם שביטלום ומותרים מכוח "ספק־ספיקא". 31) "יד" זו אינה שבר מן הצורה השלימה, שאם כן "שברי צלמים" הם ומותרים, אלא מתחילתה נעשתה בתבנית זו: בדמות יד או רגל וכדומה, כפירושו של רבינו בפירוש המשנה (עבודה־זרה פרק ג, משנה ב). 32) (שם). ו"הגהות מיימוניות" כתבו: "שצריך להיזהר לא ליקח במשכון, ולא ליהנות מתשמישי עבודה־זרה ונויה, כגון: גביעים ומחתות ומעילים שלובשים בשעת עבודתה. והמכניס את כל אלה לביתו, בין במשכון, בין בקנייה, בין בשאלה, או בכל דרך שהיא -

עובר משום: "לא תביא תועבה אל ביתיך", ומשום: "ולא ידבק בידך מאומה" וגו'.

ח. הַמּוֹצֵא כֵּלִים וַעֲלֵיהֶן צוּרַת חַמָּה[33] וּלְבָנָה וּדְרָקוֹן[34] - אִם הָיוּ כְּלֵי כֶסֶף וְזָהָב אוֹ בִּגְדֵי שָׁנִי[35], אוֹ שֶׁהָיוּ חֲקוּקִים עַל הַנִּזְמִים[36] וְעַל הַטַּבָּעוֹת, הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין[37]; וְעַל שְׁאָר הַכֵּלִים[38], מֻתָּרִין, מִפְּנֵי שֶׁחֲזָקָתָן לְנוֹי[39]. וְכֵן שְׁאָר הַצּוּרוֹת הַנִּמְצָאוֹת עַל כָּל הַכֵּלִים[40], חֲזָקָתָן לְנוֹי וּמֻתָּרִין.

33) רבינו בפירושו למשנה (עבודה־זרה פרק ג, משנה ב) יאמר: "צורה זו של חמה ולבנה, אין עניינה שמצא צורה עגולה כשמש, או קשת עגולה, ויאמר עליה: זו לבנה, אלא בעלי הצלמים הנקראים בערבית טלאס"ם מייחסים לכוכבים צורות ויאמרו: צורת "שבתי" היא: זקן שחור; צורת "נוגה" - צורת נערה יפה, וצורת השמש היא צורת המלך מעוטר יושב על עגלה, וכן ייחסו לכל הכוכבים צורות שונות". ולפיכך מה שאמרו במשנה (שם): "צורת חמה", אין הכוונה לצורת השמש עצמה שאינה נאסרת - הואיל ואינה נעבדת - אלא לצורה המייחסים לשמש, או ללבנה ידובר כאן (ש"ך, יורה־דעה קמא, סעיף קטן ח).
34) הוא מין נחש שיש לו סנפירים וקשקשים בחוליות צווארו (עבודה־זרה מג.), והיו מייחסים צורה זו לחלק מגלגל הלבנה. 35) בגדי משי יקרים הצבועים צבע אדום.
36) תכשיט האף והאוזניים. 37) כי צורות אלו נעבדות הן. 38) שאינם יקרים וחשובים. 39) ולא לעבודה־זרה (שם, מב:): רבן שמעון בן גמליאל אומר: "שעל המכובדים - אסורים: שעל המבוזים - מותרים". 40) אפילו מכובדים.

ט. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמְשַׁמְּשֶׁיהָ וְכָל הַתִּקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ, אוֹסְרִים בְּכָל־שֶׁהֵן[41]. כֵּיצַד? עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁנִּתְעָרְבָה בְּצוּרוֹת שֶׁל נוֹי, אֲפִלּוּ אַחַת בְּכַמָּה אֲלָפִים - יוֹלִיךְ הַכֹּל לְיָם הַמֶּלַח. וְכֵן אִם נִתְעָרֵב כּוֹס[42] שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים בְּכַמָּה כוֹסוֹת, אוֹ חֲתִיכָה מִן הַבָּשָׂר[43] שֶׁנִּתְעָרְבָה בְּכַמָּה חֲתִיכוֹת - יוֹלִיךְ הַכֹּל לְיָם הַמֶּלַח. וְכֵן עוֹר לָבוּב[44] שֶׁנִּתְעָרֵב בְּכַמָּה עוֹרוֹת - הַכֹּל אָסוּר בַּהֲנָאָה[45]. עָבַר וּמָכַר עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אוֹ אֶחָד מִמְּשַׁמְּשֶׁיהָ אוֹ תִּקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ - הֲרֵי הַדָּמִים אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, וְאוֹסְרִין בְּכָל־שֶׁהֵן, כַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָיִיתָ חֵרֶם כָּמֹהוּ" - כֹּל מַה שָּׁאַתָּה מֵבִיא מֵעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמִכָּל מְשַׁמְּשֶׁיהָ וְתִקְרֻבְתָּהּ, הֲרֵי הִיא כָּמוֹהָ[46].

41) (עבודה־זרה עד.). 42) היא אסורה משום: "משמשי עבודה־זרה" ואוסרת בכל שהיא, כמבואר בברייתא (זבחים עד.). כוס - שם משותף: משמש זכר ונקבה.
43) שהקריבוה לעבודה־זרה. 44) עור שקרוע כנגד הלב כעין ארובה עגולה, שדרך שם היו מוציאים את לב השור מחיים, כמבואר לעיל (הלכה ג). 45) (עבודה־זרה עד.).
46) (שם, נד:) "כל מה שאתה מְהַוֶּה (מְהַוֶּה) ממנו - הריהו כמוהו".

י. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אוֹ אֲשֵׁרָה שֶׁנִּשְׂרְפָה, אֶפְרָהּ אָסוּר בַּהֲנָאָה[47]. וְגַחֶלֶת שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אֲסוּרָה, וְהַשַّלְהֶבֶת[48] מֻתֶּרֶת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין בָּהּ מַמָּשׁ. סַפֵּק עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אָסוּר; סְפֵק סְפֵקָהּ מֻתָּר. כֵּיצַד? כּוֹס שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁנָּפַל בְּאוֹצָר מָלֵא כוֹסוֹת, כֻּלָּן אֲסוּרִים, מִפְּנֵי שֶׁעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ אוֹסְרִין בְּכָל־שֶׁהֵן. פֵּרַשׁ כּוֹס אֶחָד מִן הַתַּעֲרֹבֶת וְנָפַל לְכוֹסוֹת שְׁנַיִם[49] - הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין[50]. טַבַּעַת שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[51] שֶׁנִּתְעָרְבָה בְּמֵאָה טַבָּעוֹת, וְנָפְלוּ שְׁתַּיִם מֵהֶן לַיָּם הַגָּדוֹל - הֵתִּירוּ כֻּלָּן, שֶׁאֲנִי אוֹמֵר: אוֹתָהּ הַטַּבַּעַת הָיְתָה בִּכְלַל הַשְּׁתַּיִם[52]. נִתְעָרְבָה בְּמֵאָה, וְנִתְחַלְּקוּ אַרְבָּעִים לְמָקוֹם אֶחָד וְשִׁשִּׁים לְמָקוֹם אַחֵר, וְנָפְלוּ הָאַרְבָּעִים כֻּלָּן לְטַבָּעוֹת אֲחֵרוֹת - כֻּלָּן מֻתָּרוֹת, שֶׁאֲנִי אוֹמֵר: אוֹתָהּ הַטַּבַּעַת הָאֲסוּרָה בְּרֹב הִיא[53]. נָפְלוּ הַשִּׁשִּׁים לְטַבָּעוֹת אֲחֵרוֹת - כֻּלָּן אֲסוּרוֹת[54].

47) להכין ממנו בורית לכביסה וכדומה (תמורה לד.).
48) כגון להדליק נר בלהב השלהבת (ביצה לט.).
49) והוא השלישי, הרי בטל ברוב הכשרים. 50) (זבחים עד.) מחמת ספק־ספיקא: ספק אם הכוס שפרשה מהתערובת הראשונה של עבודה־זרה הייתה, או לא; ואפילו של עבודה־זרה הייתה, שמא כוס זו שהוא משתמש בה מהתערובת השנייה איננה אותה שנפלה. וכן בכל כוס מהתערובת השנייה, כשהוא בא להשתמש בה, אנו תולים להקל: שמא אינה הכוס שנפלה מהתערובת הראשונה. וראוי להעיר, ששם בגמרא אמרו: "פרש אחד מהם לרבוא, ומרבוא לרבוא - מותרים". הרי משמע, שגם התערובת השנייה אסורה ולא הותרה אלא התערובת השלישית? ואפשר שגירסא אחרת הייתה לפני רבינו (כסף־משנה). ובתוספות (שם, דיבור המתחיל: "פרש אחד") חידשו: שגם התערובת השנייה מותרת מטעם ספק־ספיקא", אלא שבכל זאת יש חילוק בין התערובת השנייה לשלישית: שהשנייה אסור ליהנות ממנה מכל הכוסות בבת אחת, כי אז לא יישאר אלא ספק אחד: אם אותה הכוס שפרשה מהתערובת הראשונה של עבודה־זרה הייתה, או לא - וספק אחד בעבודה־זרה אסור: אבל התערובת השלישית מותר ליהנות ממנה אפילו כשהוא בא להשתמש בכל הכוסות בבת אחת. כי אפילו אם נניח שהכוס שנפלה מהתערובת הראשונה של עבודה־זרה הייתה, עדיין נשאר "ספק־ספיקא": שמא אותה שנפלה מהשנייה לשלישית של היתר הייתה, ולפיכך מותר ליהנות מכולן בבת אחת. 51) שנתקשטה בה עבודה־זרה.
52) (שם) גם היתר זה מבוסס על יסוד "ספק־ספיקא": שמא הטבעת שנפלה לים של עבודה־זרה הייתה; ואפילו אם נניח: של היתר נפלה, שמא טבעת זו שמשתמש בה אינה של עבודה־זרה. ומה שמצריך רבינו "נפילת שתיים" - אינו אלא כדי שתהא נפילתה ניכרת, כי נפילת טבעת אחת אין חסרונה ניכר כל כך מרוב קטנותה, ושמא יבואו להתיר אף בלא נפילה כלל. ואמנם אנו רואים בחבית של תרומה שנתערבה במאה חביות של חולין, ונפלה אחת מהן לים -

כולן מותרות, כי נפילת החבית ניכרת (זבחים עד:; משנה־תורה, הלכות תרומות פרק ט"ו, הלכה ב). עיין (כסף־משנה). 53) בין השישים האחרות; אבל אם לא נפלו אלה הארבעים לטבעות אחרות - אינן מותרות, אף על פי שיש לתלות שהטבעת האסורה ברוב היא, כי אין אנו רואים האיסור כנתבטל אלא כשאבד לגמרי, כגון שנפל לים, כבהלכה הקודמת; אבל כל שהאיסור ישנו בעולם אלא שנשאר ברוב השישים, אין לראותו כדבר וודאי - כי אין ביטול ברוב לעבודה־זרה, ולפיכך כל הטבעות נחשבות לספק אחד ואסורות. וכשנתערבו באחרות - כולן מותרות מחמת "ספק־ספיקא", כאמור (כסף־משנה בשם רש"י, שם). 54) אבל אם לא נפלו כולן, וודאי שמותרות, כי התערובת האחרונה אין בה אלא "ספק־ספיקא" ומותרת.

1 **יא. הָאֲשֵׁרָה[55] - בֵּין שֶׁהָיְתָה נֶעֱבֶדֶת[56], בֵּין שֶׁהָיְתָה**
2 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים מֻנַּחַת תַּחְתֶּיהָ[57] - אָסוּר לֵישֵׁב בְּצֵל**
3 **קוֹמָתָהּ[58], וּמֻתָּר לֵישֵׁב בְּצֵל הַשָּׁרִיגִים[59] וְהֶעָלִים**
4 **שֶׁלָּהּ. וְאִם יֵשׁ לוֹ דֶּרֶךְ אַחֶרֶת[60], אָסוּר לוֹ לַעֲבֹר**
5 **תַּחְתֶּיהָ. וְאִם אֵין שָׁם דֶּרֶךְ אַחֶרֶת - עוֹבֵר תַּחְתֶּיהָ**
6 **כְּשֶׁהוּא רָץ[61].**

55) אילן הנטוע לשם עבודה־זרה, כמבואר לקמן (פרק ח, הלכה ג), ומיוחד לעובדי הירח, כדברי ה"זוהר" (בראשית, מט): "כל עובדי השמש, נקראו: "עובדי הבעל", והעובדים לירח נקראו: "עובדי אשרה". 56) שעבדו לאילן עצמו. 57) שנטעוה מתחילה להעמיד עבודה־זרה תחתיה (עבודה־זרה מח.). 58) שאסורה היא בהנאה כשאר עבודה־זרה. 59) הענפים. אבל תחת הענפים עצמם וודאי שאסור לשבת. וכאן לא ידובר אלא בצל הנוטה חוצה להם, כלשון המשנה (שם, מח:): "לא ישב בצילה", וסובר רבינו שאין האיסור אלא בצל האילן עצמו, לא בצל ענפיו. וה"כסף־משנה" הביא קושיית הרמ"ך על רבינו: מדוע מתיר בצל ענפיו, הלא בגמרא (שם) אמרו שגם "צל צילה אסור"? אבל כדברי רבינו מפורש בירושלמי (עבודה־זרה פרק ג, הלכה י"א): "צילה - אסור; צל צילה - מותר. איזהו צילה? כל שאילו תיפול והיא נוגעת בו (האשרה עצמה) - זהו צילה, וכל שאילו תיפול ואינה נוגעת (האשרה עצמה, אלא השריגים והעלים) - זהו צל צילה". הרי שהיתירו של רבינו מקורו מירושלמי. ורש"י פירש את החילוק בין "צל" לבין "צל הצל": "שחרית וערבית, כשהחמה במזרח או במערב, יש לכל דבר צל ארוך מאוד. וכל זמן שלא עברה מידת אורך הצל את מידת גובה קומת האילן, הצל עב וחשוך, והוא הצל; מכאן ואילך הצל דק וקלוש. והוא - צל צילו" (עבודה־זרה מח:). 60) קצרה כמותה. 61) (שם, מח:) ואף על פי שלא אמרו שם אלא באדם חשוב, אבל כל אדם רגיל אינו מחוייב לרוץ, הואיל ואין לו דרך אחרת - בכל זאת הואיל ואין בדבר טורח גדול, השווה רבינו כל אדם כאדם חשוב (כסף־משנה).

7 **יב. אֶפְרוֹחִים שֶׁקִּנְּנוּ בָהּ[62] וְאֵין צְרִיכִין לְאִמָּן[63] -**
8 **מֻתָּרִין; וְהָאֶפְרוֹחִים וְהַבֵּיצִים שֶׁצְּרִיכִין לְאִמָּן[64],**
9 **אֲסוּרִין, שֶׁהֲרֵי הָאֲשֵׁרָה כְּמוֹ בָסִיס לָהֶן[65]. וְהַקֵּן**
10 **עַצְמָהּ[66] שֶׁבְּרֹאשָׁהּ מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהָעוֹף מֵבִיא עֵצָיו**
11 **מִמָּקוֹם אַחֵר[67].**

62) באשרה. 63) שגדולים הם. 64) שקטנים הם ואינם יכולים לעוף. 65) וגזרו חכמים בהם, כדי שלא יבואו ליהנות מהאשירה עצמה; וכן יש לחוש שמא יעלה על האילן, כי יחוס עליהם פן יפלו (עבודה־זרה מב: ובתוספות, שם). 66) העצים והעשבים שמהם בנה העוף את קינו. 67) ואין לחוש שמא בנהו מעצי האשרה (שם). וכתוב ב"הגהות מיימוניות": "שלא יעלה על האילן לקחת העצים, או האפרוחים, כי אסור להשתמש באשרה במקום סולם, אלא יתיז במקל והם נופלים".

12 **יג. נָטַל מִמֶּנָּה[68] עֵצִים - אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה. הִסִּיק בָּהֶן**
13 **אֶת הַתַּנּוּר, יֵצָן[69], וְאַחַר־כָּךְ יַסִּיק בְּעֵצִים אֲחֵרִים שֶׁל**
14 **הֶתֵּר וְיֵאָפֶה בוֹ. אָפָה בוֹ אֶת הַפַּת וְלֹא צִנְּנוֹ - הַפַּת**
15 **אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה. נִתְעָרְבָה בַּאֲחֵרוֹת, יוֹלִיךְ דְּמֵי אוֹתָהּ**
16 **הַפַּת לְיָם הַמֶּלַח[70], כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵהָנֶה בָהּ, וּשְׁאָר**
17 **הַכְּפָרוֹת מֻתָּרִין[71].**

68) מהאשרה. 69) צריכים להמתין עד שיפוג חומו של ההיסק בעצי האיסור (שם, מט:). ובמשנה שם אמרו: "הסיק בהם את התנור אם חדש - יותץ", כי ההיסק הראשון מחזק התנור ומחסמו - ולפיכך אין לו תקנה אלא נתיצה. ורבינו לא הביא דין זה, כי אין הלכה כמשנה זו, כי הואיל ופוסק בסמוך (הלכה יד): "זה וזה גורם - מותר", גם תנור זה מותר לאפות בו את הפת, כי התנור שנגמר באיסור והעצים של היתר גורמים לפת שתיאפה ומותרת. ולפיכך סתם רבינו וכתב: "הסיק בהם את התנור - יוצן", בין ישן בין חדש מועיל לו הצינון (כסף־משנה). 70) כבר גילה הרד"ל בהגהותיו לרמב"ם, שבערבית קוראים לים הגדול וכל הימים הגדולים בשם: "אל מלח". כי מימיהם מלוחים, בניגוד למי נהר שהם מתוקים, ועד היום נקרא הים התיכון: ים־המלח. ורא"ה לזה, ממה שכותב רבינו בסוף פירושו למשנה: "ומהם עניינים כתבתים ואני עליתי בספינות בים המלח", שוודאי, כוונתו לים הגדול שבו עלה הרמב"ם מספרד למצרים כידוע. אולם בנוגע להלכתנו כאן בעניין איבוד עבודה־זרה בים המלח, כשנעיין בלשון המשנה נראה שפירושו: "ים המלח" דווקא, שהרי בכמה מקומות שידובר בהם על ה"ים" לא נזכר בהם "ים המלח", אלא "ים" סתם. ראה (ברכות פרק ט, משנה ב) לעניין ברכת הרואה, וכן (פסחים פרק ב, משנה א) לעניין ביעור חמץ ועוד. וכן מבואר הדבר (פסחים כח.), ש"ים המלח" המוזכר לעניין עבודה־זרה, פירושו: "ים המלח" דווקא, ורש"י מפרש (שם): ים המלח, "הנקרא מי"ר בטיא"ה (ים המוות) אין ספינה עוברת בו". מבואר איפוא שעבודה־זרה טעונה איבוד ל"ים המלח" דווקא, כדי שלא ייכשלו בה בני־אדם ויטלוה. וכבר הקשו התוספות (שם, דיבור המתחיל: "עבודת אלילים"): מה יעשו בעבודה־זרה, האם תמיד נוליכה לים המלח? ותירצו, שאפשר לפוררה ולזרותה לרוח במקום שאינו מגדל צמחים, כדי שלא ייהנו ממנה; ולא נאמר "ים המלח" אלא אם רוצה להשליכה שלימה כמו

שהיא, בלתי שחוקה, כי אז אין לה תקנה אלא "בים המלח", מקום שאין ספינות עוברות שם, ואין חשש תקלה. 71) כדעת רבי אליעזר במשנה (עבודה־זרה מט:), וחכמים חולקים עליו ואומרים: "אין פדיון לעבודה־זרה" וכל הכיכרות אסורות, אלא שבגמרא (שם) קבעו ההלכה כרבי אליעזר.

יד. נָטַל מִמֶּנָּה כַּרְכָּר[72] וְאָרַג בּוֹ אֶת הַבֶּגֶד - אָסוּר בַּהֲנָאָה. נִתְעָרֵב בִּבְגָדִים אֲחֵרִים, יוֹלִיךְ דְּמֵי אוֹתוֹ הַבֶּגֶד לְיָם הַמֶּלַח, וּשְׁאָר כָּל הַבְּגָדִים[73] מֻתָּרִין. וּמֻתָּר לִטַּע תַּחְתֶּיהָ יְרָקוֹת - בֵּין בִּימוֹת הַחַמָּה, שֶׁהֵן צְרִיכִין לְצֵל, בֵּין בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים[74], מִפְּנֵי שֶׁצֵּל הָאֲשֵׁרָה, שֶׁהוּא אָסוּר, עִם הַקַּרְקַע, שֶׁאֵינָהּ נֶאֱסֶרֶת, גּוֹרְמִין לִירָקוֹת אֵלּוּ לִצְמֹחַ; וְכֹל שֶׁדָּבָר אָסוּר וְדָבָר מֻתָּר גּוֹרְמִין לוֹ, הֲרֵי זֶה מֻתָּר בְּכָל מָקוֹם[75]. לְפִיכָךְ שָׂדֶה שֶׁזִּבְּלָהּ בְּזֶבֶל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, מֻתָּר לִזְרֹעַ אוֹתָהּ, וּפָרָה שֶׁפִּטְּמָהּ בְּכַרְשִׁינֵי[76] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[77] תֵּאָכֵל[78], וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָזֶה.

72) הוא מחט האורגים עשוייה עץ, שקושרים בה את חוט הערב לזרקו בין חוטי השתי. 73) (שם); אבל אינו מוכר כל הבגדים כאחד, אלא כל אחד בפני עצמו. 74) שהאילן קשה להם, שמעכב מהם את זהרי החמה. 75) (שם, מח:). 76) מין ירק ממשפחת הקטניות המיוחד למאכל בהמה, ונזכר במשנה (שבת פרק א, משנה ה). 77) של תקרובת עבודה־זרה, או שעבדום (לשון רש"י שם, מט.). 78) (שם) כי הלכה היא: "זה וזה גורם - מותר", והפרה הלא נתפטמה גם בכרשיני היתר - לפיכך מותרת.

טו. בָּשָׂר אוֹ יַיִן אוֹ פֵּרוֹת, שֶׁהֻכִּינוּם לְהַקְרִיבָם לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, לֹא נֶאֱסְרוּ בַּהֲנָאָה[79], אַף־עַל־פִּי שֶׁהֻכְנִיסוּם לְבֵית עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, עַד שֶׁיַּקְרִיבוּם לְפָנֶיהָ. הִקְרִיבוּם לְפָנֶיהָ - נַעֲשׂוּ תִּקְרֹבֶת; וְאַף־עַל־פִּי שֶׁחָזְרוּ וְהוֹצִיאוּם[80], הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין לְעוֹלָם[81]. וְכָל הַנִּמְצָא בְּבֵית עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[82], אַפְלוּ מַיִם[83] וּמֶלַח, אָסוּר בַּהֲנָאָה מִן הַתּוֹרָה; וְהָאוֹכֵל מִמֶּנּוּ כָּל־שֶׁהוּא[84], לוֹקֶה[85].

79) (עבודה־זרה כט:) כי אין הכנתם גרידא אוסרתם, הואיל ו"אין הקדש לעבודה־זרה" (שם, מד:). 80) אחרי שהקריבום לעבודה־זרה חזרו בהם והוציאום. 81) (שם, כט:). 82) במקום המיוחד לעבודתה. 83) שאינם לנוי ואף אינם מיוחדים להקרבה, כי אין דרך המלח להקריבו לבדו, וגם המים אינם באים לניסוך לבדם - ואפילו ניסוך המים בחג שבבית־המקדש לא היה בא לבדו אלא עם ניסוך היין - בכל זאת אסורים, כי הואיל ונמצאו במקום עבודתה שהוא לפנים מן הוילון הפרוס לפני עבודה־זרה - וודאי לתקרובת או לצורך תשמיש אחר של עבודה־זרה הובאו לשם (שם, נא:). 84) אפילו פחות מכשיעור, כמשמעות לשון הכתוב: "ולא ידבק בידך מאומה מן החרם". 85) וכבר כתב רבינו לעיל (הלכה ב) שלוקה שתיים, אלא שסמך כאן על מה שביאר כבר למעלה. ראה (לחם־משנה; הלכות מאכלות אסורות פרק יא, הלכה א).

~ נקודות משיחות קודש ~

"והאוכל ממנו כל שהוא לוקה".

ידוע הכלל - שה'עצם', כשאתה תופס במקצתו אתה תופס בכולו, והגם ש"מקצתו" ו"כולו" הם שני הפכים, בכל זאת כשמדובר ב'עצם', הרי כל נקודה ונקודה שבו היא ככולו.

כך גם כשאדם פוגע בעניין כללי גם אם יפגע במשהו קטן ממנו, הרי הוא פוגע בכולו. לכן יש שני אופנים בגדר "משהו", האחד הוא שיכול להיות משהו שהוא חלק ממשהו, כי מתחלק ונפרד ממנו ונעשה מציאות חדשה, והאופן השני הוא שבכל חלק הכי קטן, ישנו המציאות של ה"משהו".

כך גם באיסורי הנאה מעבודה־זרה, שכל חלק וחלק ממנה אסור מאותה סיבה שאסור הכל, ולכן גם "האוכל ממנו כל שהוא - לוקה".

(על־פי לקו"ש חלק כ"ט עמוד 154)

טז. הַמּוֹצֵא כְּסוּת וְכֵלִים וּמְעוֹת בְּרֹאשׁ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים - אִם מְצָאָן דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן, הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין; וְאִם מְצָאָן דֶּרֶךְ כָּבוֹד, הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין[86]. כֵּיצַד? מָצָא כִּיס תָּלוּי בְּצַוָּארוֹ[87], כְּסוּת מְקֻפֶּלֶת[88] וּמֻנַּחַת עַל רֹאשׁוֹ, כְּלִי כָּפוּי עַל רֹאשׁוֹ - הֲרֵי זֶה מֻתָּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן, וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָזֶה. מָצָא בְּרֹאשׁוֹ דָּבָר שֶׁכַּיּוֹצֵא בוֹ קָרֵב לְגַבֵּי הַמִּזְבֵּחַ[89] - הֲרֵי זֶה אָסוּר[90]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[91]? בִּזְמַן שֶׁמְּצָאָן חוּץ לִמְקוֹם עֲבוֹדָתוֹ; אֲבָל אִם מְצָאוֹ בִּפְנִים[92] - בֵּין דֶּרֶךְ כָּבוֹד בֵּין דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן, בֵּין דָּבָר הָרָאוּי לַמִּזְבֵּחַ בֵּין דָּבָר שֶׁאֵינוֹ רָאוּי - כָּל הַנִּמְצָא בִּפְנִים אָסוּר, אֲפִלּוּ מַיִם[93] וָמֶלַח. וּפְעוֹר וּמַרְקוּלִיס[94], כָּל הַנִּמְצָא עִמָּהֶן, בֵּין בִּפְנִים בֵּין בְּחוּץ, אָסוּר[95] בַּהֲנָאָה. וְכֵן אַבְנֵי מַרְקוּלִיס - אֶבֶן הַנִּרְאֵית שֶׁהִיא עִמּוֹ, אָסוּר בַּהֲנָאָה[96].

86) (עבודה־זרה נא:) משום נויי עבודה־זרה, ככתוב: ותראו את שיקוציהם... כסף וזהב אשר עימהם (דברם כט, טז) - כל שעימהם ולכבודם, הרי הם שיקוצים. 87) פרט למעות עצמן בלי כיס המונחות על ראשה - שדרך כבוד הן. 88) פרט לבלתי מקופלת ותלוייה לה מעל ראשה - שדרך כבוד היא. 89) שבמקדש, כגון: סלתות, יינות ושמנים נתונים בכליהם. 90) כי וודאי עשו מהם תקרובת לעבודה־זרה ואלה שנמצאו שיריים הם (ר"ן, שם). 91) שיש לחלק בין דרך כבוד לדרך בזיון ועוד. 92) לפנים מן המחיצה הפרוסה לפני עבודה־זרה, שהוא מקום עבודתו. 93) שאין דרכם לעשות מהם תקרובת, כמבואר בהלכה הקודמת, הואיל ונמצאו בפנים, וודאי לאיזה תשמיש עבודה־זרה הובאו שם. 94) שעבודתם דרך בזיון היא, כמבואר לעיל (פרק ג, הלכה ב). 95) כי באלה המבוזים - חוץ למקום

עבודתם כמקום עבודתם של אחרים המכובדים, והכל נחשב אצלם לתקרובת עבודה־זרה (שם). 96) (שם, מט:) כחכמים האומרים: כל שהאבן סמוכה לו בתוך אמה - אסורה, כי חוששים שמהמרקוליס נפלה, וכל שהיא רחוקה ממנו יותר מאמה - מותרת, שאין לחוש שממנו נפלה.

1 **יז. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁהָיָה לָהּ מֶרְחָץ[97] אוֹ גִּנָּה -**
2 **נֶהֱנִים בָּהֶם שֶׁלֹּא בְטוֹבָה[98], וְאֵין נֶהֱנִים בָּהֶם בְּטוֹבָה.**
3 **הָיָה לָהּ וְלַאֲחֵרִים[99] - נֶהֱנִין בָּהֶן אֲפִלּוּ בְּטוֹבַת**
4 **כֹּהֲנֶיהָ, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתֵּן שָׂכָר[100].**

97) בחצר עבודה־זרה. 98) בנוסח ונציה, קושטא ומנטובה; "שלא בטובת כוהניה". 99) שהמרחץ משותף לעבודה־זרה ולסתם נכרים. 100) שאסור לגרום הנאה לעבודה־זרה, אבל הרחיצה שם מותרת. ואין זה דומה לנהנה מעבודה־זרה, מפני שהמרחץ הזה אינו מ"משמשי עבודה־זרה", ועל זה אמרו (שם מד:): "אין הקדש לעבודה־זרה", כלומר: באמירה בעלמא לא די, עד שיקריבנה בתקרובת.

5 **יח. מֶרְחָץ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[101], מֻתָּר לִרְחֹץ**
6 **בָּהּ, מִפְּנֵי שֶׁהִיא נַעֲשֵׂית שָׁם לְנוֹי וְלֹא לְעֲבֹדָה[102],**
7 **שֶׁנֶּאֱמַר: "אֱלֹהֵיהֶם" - בִּזְמַן שֶׁנּוֹהֲגִים בָּהּ מִנְהַג**
8 **אֱלָהוּת, וְלֹא בִּזְמַן שֶׁמְּבַזִּין אוֹתָן; כְּגוֹן זוֹ שֶׁהִיא**
9 **עוֹמֶדֶת עַל הַבִּיב[103] וְהַכֹּל מַשְׁתִּינִין בְּפָנֶיהָ[104]. וְאִם**
10 **הָיְתָה דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ בְּכָךְ[105], אָסוּר לִכָּנֵס בּוֹ.**

101) שאליל עומד בתוכו. 102) נמצא, שהאליל משמש נוי למרחץ והמרחץ עיקר. 103) חריץ עשוי בקרקע להוציא השופכים לחוץ. 104) וזוהי ראייה שאין האליל עומד לעבדו, אלא הוא משמש נוי למרחץ (עבודה־זרה פרק ג, משנה ד:). וראוי להעיר, שבמשנה הוסיפו עוד טעם להתיר, וכך שנינו שם: "שאל פרוקלוס בן־פלוספוס את רבן גמליאל בעכו, שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי. אמר לו: כתוב בתורתכם: ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (דברים יג, יח), מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי?... אמר לו: אני לא באתי בגבולה, היא באה בגבולי (שהמרחץ קדם לה ונעשה לכל הבא לרחוץ). אין אומרים: "נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי", אלא אומרים: "נעשה אפרודיטי נוי למרחץ". דבר אחר: אם נותנים לך ממון הרבה אי אתה נכנס לעבודה־זרה שלך ערום.... ומשתין בפניה: וזו עומדת על פי הביב וכל העם משתינים בפניה. לא נאמר אלא "אלוהיהם" - את שנוהג בו משום אלוה אסור" וכו'. וכבר תמה ה"לחם־משנה": מדוע לא מביא רבנו את הטעם הראשון שבמשנתנו, שיש לחלק בין מרחץ שקדם לעבודה־זרה, או להיפך? אולם בתוספות רי"ד וכן בספר ה"אשכול" פירשו: "היא באה בגבולי" - לא שהמרחץ קדם לעבודה־זרה, אלא שעבודה־זרה נעשית נוי למרחץ, ובזה היא באה בגבולי ומותר, לא כן אילו היה המרחץ נוי לעבודה־זרה, אז הייתי אני בא בגבולה ואסור. ולפי זה הטעם הראשון והשני שבמשנתנו אינם אלא שניים שהם אחד, המשלימים זה את זה; ואין במשנתנו אלא שני טעמים, ושניהם הביאם רבינו בהלכה זו (עבודת המלך). 105) (שם).

11 **יט. סַכִּין שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[106] שֶׁשָּׁחַט בָּהּ, הֲרֵי זֶה**
12 **מֻתָּר[107], מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְקַלְקֵל[108]. וְאִם הָיְתָה בְּהֵמָה**
13 **מְסֻכֶּנֶת[109], הֲרֵי זוֹ אֲסוּרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְתַקֵּן[110];**
14 **וַהֲרֵי זֶה הַתִּקּוּן מֵהֲנָאַת מְשַׁמְּשֵׁי[111] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים.**
15 **וְכֵן אָסוּר לַחְתֹּךְ בָּהּ בָּשָׂר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְתַקֵּן[112]. וְאִם**
16 **חָתַךְ דֶּרֶךְ הֶכְסֵד[113] וְהַשְׁחָתָה - מֻתָּר.**

106) שמשתמשים בה לעבודה־זרה לשחוט בהמות, וכן לחתוך מנות בשר להגיש לפניה כתקרובת. 107) הבשר הנשחט מותר באכילה, אבל לשחוט בה לכתחילה אסור. 108) שבשחיטתה הוא מקלקל את הבהמה, שבחייה עמדה לשלושה דברים: לגדל וולדות, לחרישה ולשחיטה, ולפיכך דמיה מרובים; נשחטה - אינה אלא לאכילה ונפחתו דמיה. 109) חולה. 110) שאלמלא שחטה הייתה מתה ונעשית נבילה, והייתה אסורה באכילה. 111) וכבר נתבאר לעיל (הלכה ב) שמשמשי עבודה־זרה אסורים בהנאה. 112) ואם חתכו בה - הבשר נאסר בהנאה. אבל אם מוליך דמי הנאת הסכין לים המלח - הבשר מותר" (כסף־משנה; ש"ך, יורה־דעה סימן קמב, סעיף קטן ו). 113) כגון, שחתך חתיכות יפות העומדות להשתלח מתנות לאנשים חשובים לחתיכות קטנות, ועל ידי זה אבדה חשיבותן (חולין ח.). ושם הוסיפו: שבסכין מלובנת באש ידובר, שאם לא כן הרי נאסר הבשר מחמת בליעת איסור נבילה הנבלע בסכין, ואפילו אינה של עבודה־זרה הייתה אוסרת גם כן.

פֶּרֶק שְׁמִינִי[1]

1) אלו דברים אינם נאסרים משום עבודה־זרה; ביטול עבודה־זרה וכל דיניו.

17 **א. כֹּל שֶׁאֵין בּוֹ תְּפִיסַת יַד אָדָם[2] וְלֹא עֲשָׂהוּ[3] אָדָם,**
18 **אַף־עַל־פִּי שֶׁנֶּעֱבַד, הֲרֵי זֶה מֻתָּר[4] בַּהֲנָאָה. לְפִיכָךְ**
19 **עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים הָעוֹבְדִים אֶת הֶהָרִים וְאֶת הַגְּבָעוֹת**
20 **וְאֶת הָאִילָנוֹת הַנִּטּוּעִין[5] מִתְּחִלָּתָן לְפֵרוֹת[6], וְאֶת**
21 **הַמַּעְיָנוֹת הַנּוֹבְעִין לָרַבִּים[7] וְאֶת הַבְּהֵמָה[8] - הֲרֵי אֵלּוּ**
22 **מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה, וּמֻתָּר לֶאֱכֹל אוֹתָן הַפֵּרוֹת שֶׁנֶּעֱבְדוּ**
23 **בִּמְקוֹם גִּדֵּילָתָן[9] וְאוֹתָהּ הַבְּהֵמָה. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר**
24 **הַבְּהֵמָה שֶׁהֵקְצָת[10] לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, שֶׁהִיא מֻתֶּרֶת**
25 **בַּאֲכִילָה בֵּין שֶׁהִקְצוּהָ לְעָבְדָהּ, בֵּין שֶׁהִקְצוּהָ**
26 **לְהַקְרִיבָהּ[11], הֲרֵי זוֹ מֻתֶּרֶת[12]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים**
27 **שֶׁאֵין הַבְּהֵמָה נֶאֱסֶרֶת? בְּשֶׁלֹּא עָשָׂה בָהּ מַעֲשֶׂה לְשֵׁם**
28 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֲבָל עָשָׂה בָהּ מַעֲשֶׂה כָּל־שֶׁהוּא,**
29 **אֲסָרָהּ. כֵּיצַד? כְּגוֹן שֶׁשָּׁחַט בָּהּ סִימָן[13] לַעֲבוֹדַת**
30 **כּוֹכָבִים. עָשָׂאָהּ חֲלִיפִין[14] לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֲסָרָהּ;**
31 **וְכֵן חֲלִיפֵי חֲלִיפִין[15], מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשִׂים דְּמֵי עֲבוֹדַת**
32 **כּוֹכָבִים[16]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּבֶהֱמַת עַצְמוֹ;**
33 **אֲבָל אִם שָׁחַט בֶּהֱמַת חֲבֵרוֹ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים אוֹ**
34 **הֶחֱלִיפָהּ, לֹא נֶאֱסְרָה, שֶׁאֵין אָדָם אוֹסֵר דָּבָר שֶׁאֵינוֹ**
35 **שֶׁלּוֹ[18]. הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְקַרְקַע עוֹלָם[19], לֹא אֲסָרָהּ. חָפַר**
36 **בָּהּ בּוֹרוֹת, שִׁיחִין וּמְעָרוֹת, לְשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים -**
37 **אֲסָרָהּ[20].**

2) כגון הרים וגבעות שהם מחוברים, ואינם נתפסים בידי

אדם. 3) כגון בהמה ושאר בעלי חיים, אף על פי שתלושים הם ונתפסים בידי אדם, אבל אין עשייתם בידי אדם. 4) (ע"ז מה.) שנאמר (דברים יב, ב): אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגויים... את אלהיהם על ההרים - אלהיהם על ההרים אסורים, ולא ההרים אלהיהם, כי אין ה"מחובר" נאסר. וכן "בעלי חיים" אינם נאסרים, מתוך שהיה צורך בפסוק מיוחד למעט בעל חי נעבד לקרבן, כמו שדרשו (תמורה כח:): "מן הבקר" (ויקרא א, ב) - להוציא את הנעבד, מכלל שמותר להדיוט באכילה; כי אילו היה נאסר להדיוט באכילה, הרי ממילא פסול הוא לקרבן על פי הכלל: ממשקה ישראל (יחזקאל מה, טו) - מן המותר לישראל תקריב, ולא מן האסור (תמורה כט.). 5) אף על פי שנטעם אדם, אין הם בכלל: "עשהו אדם", כי הקרקע והמים הם הם המגדלים אותן (כסף־משנה). 6) פרט לנטעם מתחילה לשם עבודה־זרה שנאסרים, שהרי זוהי ה"אשרה" שאסרתה תורה, בצוותה: "ואשריהם תשרפון באש" (דברים יב, יג). 7) שהרי מחוברים הם ואינם נתפסים בידי אדם; אבל מעיינות של יחיד אסורים, כי יש לחוש שמא חפר את הבור לשם עבודה־זרה ואז נאסרו מימיו, כי גם ה"מחובר" נאסר כשעושה בו מעשה לשם עבודה־זרה, כמו שיתבאר בסמוך; אבל במעיינות הרבים אין לחוש שרבים חפרום לשם עבודה־זרה, ולפיכך אינם נאסרים כדין כל "מחובר" (פרישה, טור יו"ד קמה; ראה ט"ז, יו"ד שם, ס"ק ג). 8) (תמורה כח:): "דבר שיש בו רוח חיים - מותר". 9) כשהם מחוברים באילן, ואף על פי שסופם להיתלש מהאילן אינם נחשבים כ"תלוש". 10) שייחדוה לעבודה־זרה ועדיין לא נעבדה. 11) תקרובת לעבודה־זרה. 12) כי אין מוקצה לעבודה־זרה אסור אפילו לגבוה, עד שיעשו בו מעשה, כגון: שיגזזו אותו לשם עבודה־זרה, או יעבדו בו איזו עבודה לשם עבודה־זרה (תמורה כט.). 13) משני סימני השחיטה: הוושט או הגרגרת ואסר אותה משום תקרובת עבודה־זרה (חולין מ.). 14) שהיה לו אליל והחליפו בבהמה (ע"ז נד:). 15) כשהחליף את הבהמה המוחלפת בחפץ אחר, הרי אותו החפץ נקרא: "חלופי חליפין". 16) ואסורים, משום שנאמר (דברים ז, כו): "והיית חרם כמוהו" - כך שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו (שם). 17) שהבהמה נאסרת על ידי מעשה. 18) (חולין מ:) ואין הדברים אמורים אלא בישראל סתם, שהואיל וכשר הוא אין הוא מתכוון לאסרה אלא לצער את חברו בעלמא; אבל ישראל מומר, או גוי ששחט בהמת ישראל לעבודה־זרה - אסרה, כמבואר (שם, מא.). ורבינו ביארו בהלכות שחיטה (פ"ב, ה"כב) וקיצר כאן, מפני שסמך על מה שכתב שם (כסף־משנה). ומניין שאדם אוסר דבר שאינו שלו על ידי מעשה? - מכלים של אחז, שנאמר בהם (דברי הימים־ב כט, יט): "ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז במלכותו במעלו, הֵכַנּוּ והקדשנו". ואמרו חז"ל: הכנו - שגנזנום, כי נאסרו אף להדיוט; והקדשנו - שהקדשנו אחרים תחתיהם, והלא כלי המקדש האלה לא של אחז היו, ולמה נאסרו במעלו? אלא מתוך שעשה בהם מעשה והשתמש בהם לעבודה־זרה - נאסרו (ע"ז נד:). 19) קרקע טבעית, שלא הביאו עפר תלוש ממקום אחר; כי אילו היתה מכונסת מעפר תלוש, הרי יש בה "תפיסת יד אדם" ונאסרת ככל דבר תלוש (הרב "המאירי" לסנה' מז:). 20) (ע"ז נד:) הואיל ועשה בה מעשה.

ב. מַיִם שֶׁעֲקָרָן הַגַּל וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהֶן, לֹא אֲסָרָן[21]. נְטָלָן בְּיָדוֹ וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהֶן - אֲסָרָן[22]. אַבְנֵי הַר שֶׁנִּדַּלְדְּלוּ[23] וַעֲבָדָן בִּמְקוֹמָם[24] - מֻתָּרוֹת, שֶׁהֲרֵי אֵין בָּהֶן תְּפִיסַת יַד אָדָם[25].

21) כי לא נתלשו על ידי אדם, ועדיין יש להם דין מחובר (ע"ז נט.). 22) הראב"ד משיג: אם מים אלה של רבים הם מדוע נאסרים? הלא אמרו (שם): מים של רבים אינם נאסרים? אבל רבינו סובר שאם נטלם לתוך ידו זכה בהם מן ההפקר ונעשו שלו ולפיכך נאסרו, כדין כל מים של יחיד, כפירוש התוספות רי"ד (שם). 23) שנעקרו ממקומן על ידי סערה. 24) שעוד לא הגביהן אדם. 25) (שם, מו.). וגם כאן משיג הראב"ד ושואל: הלא בגמרא (שם) נחלקו בזה בני רבי חייא ורבי יוחנן: חד אוסר וחד מתיר, ולא נתברר שם מיהו המתיר - והרי זה "ספק איסור תורה" שהולכים בו תמיד לחומרא? אבל דברי רבינו נובעים מהירושלמי (ע"ז פ"ג, ה"ה) שאמרו שם: חזקיה (בן רבי חייא) מתיר ור' יוחנן אוסר - הרי שבני ר' חייא המתירים ופסק כמותם (ש"ך, יו"ד קמה, ס"ק ג).

ג. יִשְׂרָאֵל שֶׁזָּקַף לִבְנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לָהּ וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה לָהּ, וּבָא עוֹבֵד כּוֹכָבִים וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ, אֲסָרָהּ[26] בַּהֲנָאָה, שֶׁזִּקִּיפָתָהּ - מַעֲשֶׂה[27]. וְכֵן אִם זָקַף בֵּיצָה[28], וּבָא עוֹבֵד כּוֹכָבִים וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ - אֲסָרָהּ[29]. חָתַךְ דְּלַעַת וְכִיוֹצֵא בָהּ וְהִשְׁתַּחֲוָה לָהּ - אֲסָרָהּ[30]. הִשְׁתַּחֲוָה לַחֲצִי דְלַעַת, וְחֵצִי הָאַחֵר מְעֹרֶה[31] בּוֹ - הֲרֵי זֶה אָסוּר[32] מִסָּפֵק, שֶׁמָּא זֶה הַחֵצִי כְּמוֹ יָד[33] לַחֵצִי הַנֶּעֱבָד. אִילָן שֶׁנְּטָעוֹ מִתְּחִלָּה שֶׁיִּהְיֶה נֶעֱבָד, אָסוּר בַּהֲנָאָה[34]; וְזוֹ הִיא אֲשֵׁרָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה. הָיָה אִילָן נָטוּעַ, וְגִדְּעוֹ[35] וּפִסְּלוֹ[36] לְשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[37], אֲפִלּוּ הִבְרִיךְ[38] וְהִרְכִּיב[39] בְּגוּפוֹ שֶׁל אִילָן וְהוֹצִיא שָׂרִיגִים[40] - כּוֹרֵת אֶת הַשָּׂרִיגִים, וְהֵם אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה, וּשְׁאָר הָאִילָן מֻתָּר[41]. וְכֵן הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְאִילָן, אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא נֶאֱסַר גּוּפוֹ[42] - כָּל הַשָּׂרִיגִים וְהֶעָלִים וְהַלּוּלָבִין[43] וְהַפֵּרוֹת שֶׁיּוֹצִיא כָּל־זְמַן שֶׁהוּא נֶעֱבָד, הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה[44]. אִילָן שֶׁהָיוּ הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים מְשַׁמְּרִין אֶת פֵּרוֹתָיו, וְאוֹמְרִים שֶׁהֵם מוּכָנִים לַעֲשׂוֹת שֵׁכָר לְבֵית עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים פְּלוֹנִי, וְעוֹשִׂין מֵהֶן שֵׁכָר וְשׁוֹתִים אוֹתוֹ בְּיוֹם חַגָּם - הֲרֵי זֶה הָאִילָן אָסוּר בַּהֲנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁסְּתָמוֹ שֶׁהוּא אֲשֵׁרָה, וּלְפִיכָךְ עוֹשִׂין בְּפֵרוֹתָיו כָּךְ, שֶׁזּוֹ הִיא חֵקֶה שֶׁל אֲשֵׁרָה[45].

~ נקודות משיחות קודש ~

"אסרה בהנאה, שזקיפתה מעשה".

יש להקשות, מנין לקח הרמב"ם שיש צורך במעשה, והלא מקור הדין הוא בגמרא (ע"ז מו. נג:) ש"כשזקף לבנה, גליא

דעתי' שניחא ליה בעבודה־זרה, וכיון דאתו עכו"ם ופלח לי' שליחותא דידי' קעביד", והיינו שמספיק גילוי דעת ואין צריך מעשה.

ויש לומר שמקורו בגמ' (ע"ז שם נג:) ששואלת על הפסוק "ואשיריהם תשרפון באש", הלא אין זה אשיריהם של הגויים, שהרי ארץ ישראל היא ירושת עם ישראל, והלא "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו", ומתרצת ש"כיון שפלחו ישראל לעגל, גלו דעתייהו דניחא להו בעבודה־זרה". ומכאן מוכח שגילוי דעת "דניחא להו" חייב לבוא ביחד עם מעשה, כמו כאן שעבדו לעגל.

על פי זה, תתורץ שאלה כללית, היאך עשה אהרן את העגל, שיש שתירצו שאמר לישראל "פרקו נזמי הזהב כו' והביאו אלי" (ולא אמר "ותנו לי"), והיינו שלא קנה אותו מידם, וכיון שאינו שלו הרי "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו". ועל תירוץ זה קשה, הרי היה כאן גילוי דעת ש"ניחא להם" בעבודה־זרה, שהרי רצו לעשות העגל, ומדוע שלא יוכל לאסור את הזהב שהביאו אליו. אלא שע"פ הנ"ל יתורץ שמעשה העגל לא יכול להקרא על שם אהרן, כי מה שגילו דעתם ד"ניחא להו" אינו מספיק, כי צריך גם מעשה, וכשפנו ישראל לאהרן שיעשה את העגל, עדיין לא עבדו עבודה־זרה ולא היה כאן 'גילוי דעת' עם מעשה, ואתי שפיר שאהרן לא יכול היה לאסור את הזהב, כי "אין אדם אוסר דבר שאינו שלו".

על־פי־זה יובן גם המשך הגמרא שם "מיבעי לי' היכא שזקף ביצה להשתחוות לה ולא השתחווה לה, והא עכו"ם והשתחווה לה אסורה או לא, "לבינה הוא דמינכרא זקיפתה, אבל ביצה לא. או דילמא לא שנא". ולכאורה למאי 'נפקא מינה' אם ניכרת זקיפתה או לא, והרי הכל תלוי בגילוי הדעת של הזוקף, וזה יכול להעשות גם על ידי זקיפת ביצה. ועל־פי־זה יתורץ, ששאלת הגמ' אם "מינכרא זקיפתה" שאולי אין זה אלא מעשה זוטא שאינו נחשב, ואף שבוודאי יש בזה 'גילוי דעת' - אינו מספיק כי צריך גם מעשה.

(על־פי לקו"ש חלק יא עמוד 147)

26) אף על פי שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו אלא אם כן עשה בו מעשה, והשתחוויה אינה נחשבת "מעשה". 27) ובה גילה דעתו שנוח לו לעבוד עבודה זרה, וכשהנכרי משתחוה לה הרי הוא כשליחו של ישראל ואוסרה, ואף על פי שאינה שלו (ע"ז מו.). 28) אף על פי שאין זקיפתה ניכרת כל כך כזקיפת הלבנה. 29) (שם). 30) אף על פי שאינה שלימה. וכך אמרו (חולין קכח.): "המשתחוה לחצי דלעת - אסרה". 31) מחובר אל החצי השני הנעבד. 32) החצי השני הבלתי נעבד. 33) בית יד לאוכל, כמו בית יד לכלי; וה"יד" נדונית כאוכל עצמו, ולפיכך נאסר גם החצי השני בתורת "יד". והואיל שבגמרא (שם) נסתפקו בזה ולא פשטוה, לפיכך אומר רבינו: "אסור מספק" כדין כל "תיקו" שהולכים בו לחומרא באיסור דאורייתא. 34) שהרי היתה בו תפיסת ידי אדם לשם עבודה־זרה כשנטעו. ואין זה דומה לאילן שנטעו ולסוף עבדו שאינו נאסר, כמבואר לעיל (ה"א), כי בשעה שעובדו אין בו "תפיסה". שהרי מושרש הוא בארץ ומחובר לה; אבל כשנטעו מתחילה לשם עבודה־זרה, הרי בשעת נטיעת הגרעינים, יש בהם "תפיסת יד אדם" לשם עבודה־זרה (ע"ז מח.). 35) קיצץ ענפיו. 36) שהסיר פסולתו. ויש מפרשים: שחתך כל ענפיו כדי שהאילן יתעבה, מלשון: "פסל לך" (שמות לד, א). הערוך, ערך "זבל". 37) כדי לעבוד גידוליו שיגדלו בו מעתה. 38) דרך הכורמים לכופף זמורה המחוברת לאילן ולטמון אותה בעפר ואת ראשה הם מוציאים מצד אחר, כדי שתשריש ותצמח משם כגפן חדשה, וזוהי: "הַבְרָכָה", מלשון: "ויברך הגמלים" (בראשית כד, יא). 39) הביא ענף של אילן אחר והרכיבו בזה, והיא: הַרְכָּבָה, ושתיהן נזכרות במשנה (שביעית פ"ב, מ"ו). 40) הצמיח ענפים. 41) אף על פי שעשה מעשה בגוף האילן, אין זה כאילן שנטעו מתחילה לשם עבודה־זרה שנאסר כולו, אלא שריגיו החדשים אסורים ושאר האילן מותר (שם). 42) שלא עשה בו שום מעשה. 43) הפרחים הצומחים באילן בעת לבלובו. וכן הענפים הרכים היוצאים מן האילן בשעת לבלובו, נקראים: "לולבים" ונזכרים במשנה (עקצין פ"ג, מ"ד). 44) (ע"ז מח.). 45) (שם).

ד. אִילָן שֶׁמַּעֲמִידִין תַּחְתָּיו[46] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים - כָּל־זְמַן שֶׁהִיא תַחְתָּיו, אָסוּר בַּהֲנָאָה. נְטָלָהּ מִתַּחְתָּיו, הֲרֵי זֶה מֻתָּר[47], מִפְּנֵי שֶׁאֵין הָאִילָן עַצְמוֹ הוּא הַנֶּעֱבָד. בַּיִת שֶׁבְּנָאוֹ הָעוֹבֵד כּוֹכָבִים מִתְּחִלָּה שֶׁיְּהֵא הַבַּיִת עַצְמוֹ נֶעֱבָד, וְכֵן הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לְבַיִת בָּנוּי - הֲרֵי זֶה אָסוּר בַּהֲנָאָה[48]. הָיָה בָנוּי, וְסִיְּדוֹ[49] וְכִירְרוֹ[50] לְשֵׁם עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים עַד שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ - נוֹטֵל מַה שֶּׁחִדֵּשׁ, וְהַחִדּוּשׁ אָסוּר בַּהֲנָאָה, מִפְּנֵי שֶׁעֲשָׂאָהוּ לְעָבְדוֹ, וּשְׁאָר הַבַּיִת מֻתָּר[51]. הִכְנִיס עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים לְתוֹךְ הַבַּיִת[52] - כָּל־זְמַן שֶׁהִיא שָׁם, הַבַּיִת אָסוּר בַּהֲנָאָה; הוֹצִיאָהּ - הֻתַּר הַבַּיִת[53]. וְכֵן אֶבֶן שֶׁחֲצָבָהּ[54] מִתְּחִלָּה לְעָבְדָהּ, אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה[55]. הָיְתָה חֲצוּבָה, וְצִיְּרָהּ וְכִירְרָהּ[56] שֶׁתֵּעָבֵד - אֲפִלּוּ צִיֵּר וְכִיֵּר בְּגוּף[57] הָאֶבֶן, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם כִּיֵּר עָלֶיהָ[58] - נוֹטֵל[59] מַה שֶּׁחִדֵּשׁ, וְהוּא אָסוּר בַּהֲנָאָה, הוֹאִיל וְנַעֲשָׂה שֶׁיֵּעָבֵד, וּשְׁאָר הָאֶבֶן מֻתָּר[60].

46) שהיה נטוע מתחילה לשם כך, כי אם לא כן אינו נאסר - שהרי אינו גרוע מאילן שנטעו ולבסוף עבדו, שאינו נאסר כמבואר לעיל (ה"א; ר"ן, שם). והתוספות (שם, מז: בדיבור המתחיל: "העמיד תחתיו") פירשו: שאף על פי שלא נטעו מתחילה לשם כך, נאסר האילן מדרבנן - משום שבשעה שעבודה־זרה נראית תחתיה נראה הדבר כאילו האילן נטוע מתחילה לשם כך. 47) (שם). 48) אף על פי שהבית מחובר הוא, הרי עציו ואבניו תלושים היו טרם שבנוהו, וכל "תלוש ולבסוף חיברו" - כתלוש דומה (שם, מז:). ואין זה

דומה לאילן שאינו נאסר הואיל ושרשיו מעורים בארץ, שהרי הוא "מחובר" יותר מבית (ש"ך, יו"ד קמה, ס"ק ג). 49) טח אותו בסיד. 50) עשה בו צורות בולטות או שוקעות. 51) (ע"ז, מז): שהרי לא עבד לבית עצמו; אבל אם אחרי שחידשהו עבד את הבית עצמו, נאסר בהנאה כדין המשתחוה לבית. 52) שלא הקצהו לעבודה־זרה, אלא לפי שעה. 53) (שם). 54) מההר. 55) אף על פי שעדיין לא עבדה, כי עבודה־זרה של נכרי נאסרת בהנאה מיד. 56) שפסל בה ציורים וציצים. 57) שחקק בה באבן גופה. 58) ולא באבן גופה. 59) כשבא ישראל להשתמש בה. 60) שהאבן עצמה לא נעבדה (שם).

1 **ה. אֶבֶן שֶׁהֶעֱמִיד עָלֶיהָ[61] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, הֲרֵי זוֹ**
2 **אֲסוּרָה כָּל־זְמַן שֶׁהִיא עָלֶיהָ. סִלְּקָהּ - הָאֶבֶן מֻתֶּרֶת[62].**
3 **מִי שֶׁהָיָה בֵּיתוֹ סָמוּךְ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[63] וְנָפַל - אָסוּר**
4 **לִבְנוֹתוֹ[64]. כֵּיצַד יַעֲשֶׂה? כּוֹנֵס לְתוֹךְ שֶׁלּוֹ[65] וּבוֹנֶה,**
5 **וְאוֹתוֹ הָרֶוַח מְמַלְּאֵהוּ קוֹצִים אוֹ צוֹאָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא**
6 **יַרְחִיב לְבֵית עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[66]. הָיָה הַכֹּתֶל שֶׁלּוֹ וְשֶׁל**
7 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[67] - יִדּוֹן מֶחֱצָה לְמֶחֱצָה: מֶחֱצָה**
8 **שֶׁלּוֹ[68] מֻתָּר בַּהֲנָאָה, וְשֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, הַכֹּל אָסוּר**
9 **בַּהֲנָאָה. אֲבָנָיו, עֵצָיו וַעֲפָרוֹ, הַכֹּל אָסוּר בַּהֲנָאָה[69].**

61) באופן זמני. 62) (שם) אבל אם מתחילה הקצה את האבן שתשמש בסיס לאליל בקביעות - הרי היא אסורה כעבודה־זרה עד שיבטלנה הנכרי, כמבואר בסמוך (ה"ט). 63) שהיה אחד מכתליו משמש קיר לבית עבודה־זרה. 64) שהרי בונה בית לעבודת־זרה. ובירושלמי מפרש: שהיה בנין ביתו קודם לבית עבודה־זרה, שאם לא כן, הרי אסור לישראל לסמוך ביתו בקיר בית עבודה־זרה. 65) כנוסח המשנה (ע"ז פ"ג, מ"ו): כונס בתוך שלו ארבע אמות ובונה"; וכן הרמב"ם כתב־יד אברבנאל. 66) (ע"ז מז.). 67) שעובי הכותל, חציו של עבודה זרה וחציו של ישראל. 68) האבנים שלו מותרות, וכגון שמכיר איזו אבנים הן שלו; אבל אם אינו מכירן - אסורות, אלא שיכול למכור לנכרי חלקו בכל מקום שהוא (ר"ן, בשם הירושלמי, שם). 69) כנוסח אוקספורד.

10 **ו. כֵּיצַד מְאַבֵּד[70] עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּשְׁאָר דְּבָרִים**
11 **הָאֲסוּרִים בִּגְלָלָהּ, כְּגוֹן מְשַׁמְּשֶׁיהָ וְתִקְרֹבֶת שֶׁלָּהּ?**
12 **שׁוֹחֵק וְזוֹרֶה לָרוּחַ[71], אוֹ שׁוֹרֵף וּמֵטִיל לְיָם הַמֶּלַח[72].**

70) שמצוה עליו לאבדה, כמבואר לעיל (פ"ז, ה"א). 71) ואף על פי שתיעשה זבל ותועיל לקרקע - אין חוששים לה, כי הזבל האסור והקרקע המותר מגדלים את הצמחים, וכבר נתבאר לעיל (פ"ז, ה"יא): כ"שזה וזה גורם - מותר". 72) שאין ספינות עוברות שם (מלשון רש"י, פסחים כח.), וראה בבאורנו לעיל (פ"ז, ה"יג). אבל לזרקו לים כשהוא שלם - אסור (ע"ז מג:). ויש מפרשים דברי רבינו לצדדים: "או שורף", הכוונה לאליל של עץ שאפשר לשרפו ואין צורך בזרייתו לרוח, או בהטלתו לים המלח; ואליל של מתכת שאי אפשר לשרפו - אפשר להטילו לים המלח בלי שחיקה; ואם אינו רוצה לטרוח ללכת לים המלח, ישחקנו ויזרנו לרוח, באופן ששלשה דרכים באיבוד עבודה־זרה: שחיקה וזרייה לרוח, שריפת אליל של עץ, או הטלה לים המלח אפילו כשהוא שלם (מרכבת המשנה). השווה דברי רבינו (הלכות חמץ ומצה, פ"ג).

13 **ז. דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ תְּפִיסַת יַד אָדָם שֶׁנֶּעֱבַד, כְּגוֹן הָרִים**
14 **וּבְהֵמָה וְאִילָן - אַף־עַל־פִּי שֶׁהַנֶּעֱבָד עַצְמוֹ מֻתָּר**
15 **בַּהֲנָאָה, צִפּוּיוֹ[73] אָסוּר בַּהֲנָאָה. וְהַנְּהֶנֶה בְּכָל־שֶׁהוּא**
16 **מֵהֶן, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב**
17 **עָלֵיהֶם"[74]. וְכָל צִפּוּיֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[75] הֲרֵי הֵן בִּכְלַל**
18 **מְשַׁמְּשֶׁיהָ[76].**

73) אם ציפה את ההר כסף או זהב. וכסף וזהב לאו דווקא, אלא כל מיני ציפוי לנוי. 74) גזירת הכתוב היא: שכל ש"עליהם", אפילו שעל "נעבד מחובר" - נאסר (ע"ז מה.). ואף על פי ששאר משמשי עבודה־זרה לוקה עליהם שתים, כמבואר לעיל (פ"ז, ה"ב), אין הציפוי של נעבד מחובר נאסר אלא משום: "לא תחמוד כסף וזהב"; אבל ציפויו של "נעבד תלוש", כשאר משמשי עבודה־זרה הוא שחייבים עליהם שתים ("נר מצוה", בפירושו ל'ספר המצוות' לרבינו ל"ת, כב). 75) של אלילים תלושים. 76) ולוקים עליהם שתים, משום משמשי עבודה־זרה. וכן לענין ביטול: שאם ביטל הנכרי את האליל בטלו משמשיה מאליהם, כמבואר בסמוך (ה"ט).

19 **ח. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל נָכְרִים שֶׁבִּטְּלוּהָ נָכְרִים קֹדֶם[77]**
20 **שֶׁתָּבֹא לִידֵי יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי זוֹ מֻתֶּרֶת בַּהֲנָאָה, שֶׁנֶּאֱמַר:**
21 **"פְּסִילֵי אֱלֹהֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ" - כְּשֶׁבָּאוּ לְיָדֵינוּ**
22 **וְהֵן נוֹהֲגִין בָּהֶם אֱלָהוּת; אֲבָל אִם בִּטְּלוּם, הֲרֵי אֵלּוּ**
23 **מֻתָּרִין[78].**

77) כי אם כבר באה לידי ישראל - לא מועיל לה ביטול, כמבואר בסמוך. 78) (תוספתא דע"ז, פ"ו; ע"ז נב.) דרשו: "מנין לנכרי שפוסל אלהיו? שנאמר: פסילי אלהיהם תשרפון באש". ועוד אמרו (שם): כתוב: "לא תחמוד כסף וזהב עליהם", וכתוב: "ולקחת לך" - הא כיצד? פסלו לאלוה - לא תחמוד; פסלו מאלוה (ביטלו) - ולקחת לך.

24 **ט. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם[79].**
25 **אֲפִלּוּ הָיָה לְנָכְרִי בָּהּ שֵׁתֶּפוּת[80], אֵין בִּטּוּלוֹ מוֹעִיל**
26 **כְּלוּם, אֶלָּא אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה לְעוֹלָם וּטְעוּנָה גְּנִיזָה[81].**
27 **וְכֵן עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל נָכְרִי שֶׁבָּאת לְיַד יִשְׂרָאֵל,**
28 **וְאַחַר־כָּךְ בִּטְּלָהּ הַנָּכְרִי - אֵין בִּטּוּלוֹ מוֹעִיל כְּלוּם,**
29 **אֶלָּא אֲסוּרָה בַּהֲנָאָה לְעוֹלָם[82]. וְאֵין יִשְׂרָאֵל מְבַטֵּל**
30 **עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וַאֲפִלּוּ בִּרְשׁוּת עוֹבֵד כּוֹכָבִים[83].**
31 **עוֹבֵד כּוֹכָבִים קָטָן אוֹ שׁוֹטֶה אֵינוֹ מְבַטֵּל עֲבוֹדַת**
32 **כּוֹכָבִים[84]. וְעוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁמְּבַטֵּל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, בֵּין**
33 **שֶׁלּוֹ, בֵּין שֶׁל עוֹבְדֵי כוֹכָבִים אֲחֵרִים, בְּעַל כָּרְחוֹ,**
34 **אַף־עַל־פִּי שֶׁאֲנָסוֹ יִשְׂרָאֵל עַל כָּךְ - הֲרֵי זוֹ בְּטֵלָה;**
35 **וּבִלְבַד שֶׁיְּהֵא הַנָּכְרִי הַמְבַטֵּל עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים;**
36 **אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֵין בִּטּוּלוֹ**
37 **בִּטּוּל[85]. הַמְבַטֵּל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים - בְּטֵל מְשַׁמְּשֶׁיהָ[86].**
38 **בְּטֵל מְשַׁמְּשֶׁיהָ - מְשַׁמְּשֶׁיהָ מֻתָּרִים, וְהִיא אֲסוּרָה**

1 בַּהֲנָאָה כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה, עַד שֶׁיְּבַטְּלֶנָּה. וְתִקְרֹבֶת עֲבוֹדַת
2 כּוֹכָבִים אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם[87].

79) סמכו חז"ל על הפסוק: "ארור האיש אשר יעשה פסל... ושם בסתר" (דברים כז, טו) - אין לה תקנה אלא גניזה (ע"ז, שם). 80) וזה ביטל את חלקו, אין אנו אומרים: ישראל על דעת הנכרי הוא עובדה, ומתוך שהנכרי ביטל את חלקו יהיה חלקו של ישראל מבוטל מאליו - אלא ישראל על דעת עצמו עובדה ואינו תלוי בביטול הנכרי שותפו (שם, נג.). 81) קבורה בקרקע; לא כעבודה־זרה של נכרי הטעונה שחיקה וזרייה לרוח, או שריפה. וכדעת התוספות (יבמות קד.). 82) (ע"ז סד:). 83) שהנכרי נתן לו רשות לבטל אליל שלו, אין ביטול של ישראל מועיל כלום - כי לא נאמרה תורת ביטול אלא לנכרי בלבד (שם, נב:). 84) כי אינו יודע בטיב עבודה־זרה ומשמשיה ואין ביטולו מועיל, כפי שיתבאר בסמוך. 85) "אמר רבי יהושע בן־לוי: פעם אחת הייתי מהלך אחר רבי אלעזר הקפר בריבי בדרך ומצא שם טבעת ועליה צורת דרקון. ומצא נכרי קטן ולא אמר לו כלום; מצא נכרי גדול ואמר לו: בטֵלָה! ולא ביטלה. סטרו וביטלה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: שנכרי מבטל עבודה־זרה של חברו, וכל מי שאינו יודע בטיב עבודה־זרה אינו מבטל, ושנכרי מבטל אפילו בעל כרחו (ע"ז מג.). 86) (שם, נב:). 87) שנאמר: ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים (תהלים קו, יח) - מה מת אין לו ביטול לעולם (שאסור בהנאה לעולם) אף תקרובת עבודה־זרה אינה בטלה עולמית (שם, נ.).

3 י. כֵּיצַד מְבַטְּלָהּ? קָטַע רֹאשׁ חָטְמָהּ, רֹאשׁ אָזְנָהּ,
4 רֹאשׁ אֶצְבָּעָהּ; פִּחֲתָהּ[88] בְּפָנֶיהָ, אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא
5 חִסְּרָהּ; אוֹ שֶׁמְּכָרָהּ לְצוֹרֵף יִשְׂרָאֵל - הֲרֵי זוֹ[89] בְּטֵלָה.
6 אֲבָל אִם מִשְּׁכְּנָהּ אוֹ מְכָרָהּ לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים[90] אוֹ
7 לְיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵינוֹ צוֹרֵף, אוֹ שֶׁנָּפְלָה עָלֶיהָ מַפֹּלֶת וְלֹא
8 פִּנָּהּ; גְּנָבוּהָ לִסְטִים וְלֹא תְּבָעוּהָ; רָקַק בְּפָנֶיהָ,
9 הִשְׁתִּין בְּפָנֶיהָ, גָּרְרָהּ[91], זָרַק בָּהּ אֶת הַצּוֹאָה - הֲרֵי
10 זוֹ אֵינָהּ בְּטֵלָה[92].

88) היכה בפטיש על פניה ומיעך צורתה. 89) כי יודע הוא מראש שהצורף ישברנה ויתיכנה לעשות ממנה כלים שונים (שם, נג.); אבל מכרה לצורף נכרי עדיין לא ביטלה, כי סובר המוכר שהצורף הנכרי יעבדנה ולא ישברנה. 90) ואפילו צורף. 91) בטיט, סחוב והשלך (רש"י). 92) כי בכל אלה אין עוד הוכחה גמורה שמתכוון לבטלה, כי ייתכן שכעס עליה לשעה ואחרי עבור כעסו ישוב ויעבדנה, וחכמינו ז"ל סמכו על המקרא: "והיה כי ירעב והתקצף, וקלל מלכו ובאלהיו ופנה למעלה, ואל ארץ יביט והנה צרה וגו' (ישעיה ח, כא־כב) - אף על פי שקילל מלכו ואלהיו, חוזר ל"הביט אל ארץ", לעבוד עבודה־זרה שלו (שם).

11 יא. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁהִנִּיחוּהָ עוֹבְדֶיהָ - בִּשְׁעַת
12 שָׁלוֹם[93], מֻתֶּרֶת בַּהֲנָאָה, שֶׁהֲרֵי בִּטְּלוּהָ[94]; בִּשְׁעַת
13 מִלְחָמָה, אֲסוּרָה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הִנִּיחוּהָ אֶלָּא מִפְּנֵי
14 הַמִּלְחָמָה. עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁנִּשְׁבְּרָה מֵאֵלֶיהָ -
15 שְׁבָרֶיהָ אֲסוּרִים[95] בַּהֲנָאָה, עַד שֶׁיְּבַטְּלוּהָ. לְפִיכָךְ,
16 הַמּוֹצֵא שִׁבְרֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, הֲרֵי אֵלּוּ אֲסוּרִין
17 בַּהֲנָאָה, שֶׁמָּא לֹא בִּטְּלוּהָ הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים[96]. וְאִם
18 הָיְתָה שֶׁל פְּרָקִים[97], וְהֶדְיוֹט[98] יָכוֹל לְהַחֲזִירָם - צָרִיךְ
19 לְבַטֵּל כָּל פֶּרֶק וּפֶרֶק מִפְּרָקֶיהָ[99]. וְאִם אֵינוֹ יָכוֹל
20 לְהַחְזִיר - כֵּיוָן שֶׁבִּטֵּל אֵבֶר אֶחָד מִמֶּנָּה, בָּטְלוּ כָּל
21 הַשְּׁבָרִים[100].

93) ואין דעתם לחזור. 94) ולפיכך לא לקחוה עמהם (שם, נג:). 95) (שם, מא:) כי עובדים הם אפילו לשברים. 96) אף על פי שיש לומר: הנכרי ביטלה ולפיכך שברה, אין אנו מקילים בה כל כך. הואיל והיא ודאי עבודה־זרה, וספק ביטלוה או לא - ואין ספק מוציא מידי ודאי (ע"ז מא:). 97) של חוליות קטנות ונתפרקו חוליותיה. 98) מי שאינו אומן לכך. 99) ואין האחד ניתר בביטול חבירו. 100) כי הואיל ואין ההדיוט יכול להחזירם הרי זה נידון ככלי שבור, ובביטול כל שהוא נתבטל ומותר (שם מט:).

22 יב. מִזְבַּח עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁנִּפְגַּם[101] - עַדַיִן הוּא
23 אָסוּר בַּהֲנָאָה, עַד שֶׁיְּנַתֵּץ רֻבּוֹ[102] בְּיַד עוֹבֵד כּוֹכָבִים.
24 וּבִימוֹס[103] שֶׁנִּפְגַּם - מֻתָּר[104]. אֵי־זֶהוּ בִּימוֹס וְאֵי־זֶה
25 הוּא מִזְבֵּחַ? בִּימוֹס - אֶבֶן אַחַת, מִזְבֵּחַ - אֲבָנִים
26 הַרְבֵּה[105]. וְכֵיצַד מְבַטְּלִין אַבְנֵי מַרְקוּלִיס? כֵּיוָן שֶׁבָּנָה
27 מֵהֶם בִּנְיָן אוֹ חִפָּה בָּהֶן[106] אֶת הַדְּרָכִים וְכַיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ
28 - הֲרֵי הֵן מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה[107]. כֵּיצַד מְבַטְּלִים אֶת
29 הָאֲשֵׁרָה? קִרְסֵם[108] מִמֶּנָּה עָלֶה אוֹ זָרַק מִמֶּנָּה
30 יוֹנֵק[109]; נָטַל מִמֶּנָּה מַקֵּל אוֹ שַׁרְבִיט, אוֹ שֶׁשָּׁפָאָה[110]
31 שֶׁלֹּא לְצָרְכָּהּ[111] - הֲרֵי זוֹ בְּטֵלָה[112]. שְׁפָאָהּ לְצָרְכָּהּ[113]
32 - הִיא אֲסוּרָה, וּשְׁפָאֶיהָ[114] מֻתָּרִים. וְאִם הָיְתָה שֶׁל
33 יִשְׂרָאֵל - בֵּין לְצָרְכָּהּ בֵּין שֶׁלֹּא לְצָרְכָּהּ, בֵּין הִיא וּבֵין
34 שְׁפָאֶיהָ - אֲסוּרָה לְעוֹלָם[115], שֶׁעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים שֶׁל
35 יִשְׂרָאֵל אֵין לָהּ בִּטּוּל לְעוֹלָם.

101) שניתץ מקצתו. 102) (שם, נג:) כי כל זמן שלא ניתץ רובו עדיין דעתם עליו לתקנו. וסמכו חכמינו על הפסוק: בשומו כל אבני מזבח כאבני גיר מנופצות לא יקומו אשרים וחמנים (ישעיה כז, ט), אם נופץ כאבני גיר - לא יקומו אשרים וחמנים, ואם לא - יקומו, עוד יקריבו עליו (שם, נד.). 103) אבן שמעמידים עליה עבודה־זרה, והיא משמשת בסיס לה. 104) כי הואיל ונפגמה משליכים אותה ונותנים אחרת במקומה. 105) (שם, נג:). 106) כיסה, ריצף. 107) (שם, נ.) בלי כל חשש. ואפילו רבי מנחם בר' סימאי שהיה נקרא בנם של קדושים, מפני שלא היה מסתכל בצורה של מטבע משום חשש של עבודה־זרה, היה מהלך עליהן. 108) קטף. 109) חתך ענף רך. 110) שהחליקה במקצועה. 111) לא כדי ליפותה, אלא מפני שהוא צריך לשפאים להסיק בהם, או לצורך תשמיש אחר. 112) (שם, מט:), מפני שבמעשים אלה גילה דעתו שבזויה היא בעיניו וכבר ביטלה, כי על כן משתמש הוא בה לצרכיו: היא משמשת אותו ולא להיפך.

113) ליפותה. 114) השבבים הדקים הנופלים מתחת המקצועה. 115) (שם).

פֶּרֶק תְּשִׁיעִי[1]

1) איסור משא ומתן עם עובדי עבודה־זרה בחגיהם ולפני חגיהם.

1 **א. שְׁלֹשָׁה יָמִים לִפְנֵי חַגָּם שֶׁל עוֹבְדֵי כוֹכָבִים, אָסוּר**
2 **לִקַּח[2] מֵהֶם וְלִמְכֹּר לָהֶם דָּבָר הַמִּתְקַיֵּם[3]; לִלּוֹת מֵהֶן[4]**
3 **וּלְהַלְוֹתָם[5], לִפְרַע[6] מֵהֶן וְלִפְרֹעַ לָהֶם מִלְּוֶה בִּשְׁטָר[7]**
4 **אוֹ עַל הַמַּשְׁכּוֹן[8]. אֲבָל מִלְּוֶה עַל־פֶּה נִפְרָעִין מֵהֶן,**
5 **מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמַצִּיל[9] מִיָּדָם. וּמֻתָּר לִמְכֹּר לָהֶן דָּבָר**
6 **שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם, כְּגוֹן יְרָקוֹת וְתַבְשִׁיל, עַד[10] יוֹם חַגָּם.**
7 **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[11]? בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל[12], אֲבָל בִּשְׁאָר**
8 **אֲרָצוֹת[13], אֵינוֹ אָסוּר אֶלָּא יוֹם חַגָּם בִּלְבָד. עָבַר וְנָשָׂא**
9 **וְנָתַן עִמָּהֶן בְּאוֹתָן הַשְּׁלֹשָׁה יָמִים - הֲרֵי זֶה מֻתָּר**
10 **בַּהֲנָאָה. וְהַנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּיוֹם חַגָּם עִמָּהֶן, הֲרֵי זֶה**
11 **אָסוּר בַּהֲנָאָה[14].**

2) (ע"ז ב.) כי על ידי זה שהנכרי ירויח במכירת סחורתו, או ישיג בקנייתו את המצרכים הנחוצים לו לשמחת החג, ישמח ויודה לאלהיו והישראל יהיה הגורם בדבר. 3) המשתמר ואינו מתקלקל מהר, שאז יראהו הנכרי ביום חגו וישמח בו. ולקחת ממנו: בין דבר המתקיים ובין דבר שאינו מתקיים - אסור. כי דמי החפץ הנמכר המונחים ברשותו משמחים לבו והוא מודה לעבודה־זרה (ע"ז ו:). 4) שיש לחשוש שמא יודה לאלהיו על שהישראל נצרך לו. 5) אף על פי שנצטרך לישראל, אבל לא ידע מחסור ביום חגו ויודה לעבודה־זרה. 6) לקבל ממנו תשלום חוב. ואף על פי שהוא מצטער בשעת הפרעון, אבל שמח הוא לאחר זמן, וישמח למחר ביום אידו (שם, ב.). 7) הואיל והכסף בטוח ואין פה הצלת ממון - אסור לו להיפרע מהם (שם, ו:). 8) (ירושלמי, ע"ז פ"א, ה"א). 9) (ע"ז ו:). 10) הואיל וביום חגם לא יהיה כבר, או שיהיה כבר מקולקל ונשחת ושוב לא ישמח בו ולא יודה (שם). 11) שכל אלה אסורים. 12) שאין אנו זקוקים להם ואין אנו מתפרנסים מהם. 13) שבתוכם אנו יושבים ופרנסתו מהם (שם, יא:). 14) (שם, ו:). וכבר נפסקה ההלכה (שו"ע יו"ד קמח, סעיף יב): שאין הדברים הללו אמורים אלא בזמנם: אבל בזמן הזה שאינם בקיאים בטיב האלילים - מותר לשאת ולתת עמהם ביום חגם, ללוות ולהלוות וכדומה (על פי הרשב"א והתוספות, ע"ז ב.). והרמ"א מוסיף שם: ואפילו לתת מעות לכהניהם אין איסור, כי אין עושים מהם תקרובת או נוי לעבודה־זרה אלא אוכלים ושותים בהם.

12 **ב. וְאָסוּר לִשְׁלֹחַ דּוֹרוֹן[15] לְנָכְרִי בְּיוֹם אֵידוֹ[16], אֶלָּא־**
13 **אִם־כֵּן נוֹדַע לוֹ שֶׁאֵינוֹ מוֹדֶה בַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְאֵינוֹ**
14 **עוֹבְדָהּ[17]. וְכֵן נָכְרִי שֶׁשָּׁלַח דּוֹרוֹן לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם חַגּוֹ,**
15 **לֹא יְקַבְּלֶנּוּ מִמֶּנּוּ. וְאִם חָשַׁשׁ לְאֵיבָה[18] - נוֹטְלוֹ**
16 **בְּפָנָיו, וְאֵינוֹ נֶהֱנֶה בוֹ עַד שֶׁיִּוָּדַע לוֹ שֶׁזֶּה הַנָּכְרִי אֵינוֹ**
17 **עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְאֵינוֹ מוֹדֶה בָּהּ[19].**

15) מתנה. 16) כינוי ליום חגו של עובד־כוכבים, מלשון הכתוב: כי קרוב יום אידם (דברים לב, לה). 17) (ע"ז סה.). 18) שיגרום סירובו לקבל ממנו את הדורון. 19) (שם, ו:).

18 **ג. הָיָה אֵידָן שֶׁל אוֹתָן עוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת יָמִים**
19 **הַרְבֵּה, שְׁלֹשָׁה אוֹ אַרְבָּעָה אוֹ עֲשָׂרָה - כָּל אוֹתָן**
20 **הַיָּמִים כְּיוֹם אֶחָד הֵן, וְכֻלָּן אֲסוּרִין עִם שְׁלֹשָׁה יָמִים**
21 **לִפְנֵיהֶן[20].**

20) (ע"ז ח.) ובמשנה מנו חכמים את חגיהם, וביניהם חגים הנמשכים שמונה ימים, כגון: "קלנדא" הנמשך שמונה ימים אחר תקופת טבת, היא התחלת שנתם: ו"סטרנורא" הנמשך שמונה ימים הוא גם הוא לפני תקופת טבת בסוף השנה למנינם. ואף על פי שארוכים הם אסרו חכמינו גם שלשה ימים לפניהם.

22 **ד. כְּנַעֲנִים עוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת הֵם, וְיוֹם רִאשׁוֹן**
23 **הוּא יוֹם אֵידָם. לְפִיכָךְ אָסוּר לָתֵת וְלָשֵׂאת עִמָּהֶם**
24 **בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל יוֹם חֲמִישִׁי וְיוֹם שִׁשִּׁי שֶׁבְּכָל שַׁבָּת**
25 **וְשַׁבָּת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר יוֹם רִאשׁוֹן עַצְמוֹ, שֶׁהוּא**
26 **אָסוּר בְּכָל מָקוֹם. וְכֵן נוֹהֲגִין עִמָּהֶם בְּכָל אֵידֵיהֶם[21].**

21) עיין לעיל בפרקנו (ה"א, הערה יג).

27 **ה. יוֹם שֶׁמִּתְכַּנְּסִין בּוֹ עוֹבְדֵי כוֹכָבִים לְהַעֲמִיד לָהֶם**
28 **מֶלֶךְ, וּמַקְרִיבִין וּמְקַלְּסִים לֵאלֹהֵיהֶם - יוֹם חַגָּם הוּא,**
29 **וַהֲרֵי הוּא כְּשְׁאָר חַגֵּיהֶם[22]. אֲבָל עוֹבֵד כּוֹכָבִים**
30 **שֶׁעוֹשֶׂה הוּא חַג לְעַצְמוֹ, וּמוֹדֶה לַכּוֹכָב שֶׁלּוֹ וּמְקַלְּסוֹ**
31 **בַּיּוֹם שֶׁנּוֹלַד בּוֹ, וְיוֹם תִּגְלַחַת זְקָנוֹ אוֹ בְּלוֹרִיתוֹ[23],**
32 **וְיוֹם שֶׁעָלָה בּוֹ מִן הַיָּם וְשֶׁיָּצָא מִבֵּית־הָאֲסוּרִים, וְיוֹם**
33 **שֶׁעָשָׂה בּוֹ מִשְׁתֶּה[24] לִבְנוֹ, וְכַיּוֹצֵא בָּאֵלּוּ - אֵינוֹ אָסוּר**
34 **אֶלָּא אוֹתוֹ הַיּוֹם, וְאוֹתוֹ[25] הָאִישׁ בִּלְבָד. וְכֵן יוֹם**
35 **שֶׁיָּמוּת לָהֶן בּוֹ מֵת וְיַעֲשׂוּהוּ חַג[26] - אוֹתָם הָעוֹשִׂים**
36 **אֲסוּרִין אוֹתוֹ הַיּוֹם. וְכָל מִיתָה שֶׁשּׂוֹרְפִין בָּהּ כֵּלִים[27]**
37 **וּמְקַטְּרִים קְטֹרֶת[28], בְּיָדוּעַ שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[29].**
38 **אֵין יוֹם הֶחָג אָסוּר, אֶלָּא לְעוֹבְדֶיהָ בִּלְבַד, אֲבָל אוֹתָם**
39 **שֶׁשְּׂמֵחִים בּוֹ וְאוֹכְלִין וְשׁוֹתִין, וּמְשַׁמְּרִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי**
40 **מִנְהָג[30] אוֹ מִפְּנֵי כְּבוֹד הַמֶּלֶךְ, אֲבָל הֵם אֵין מוֹדִין בּוֹ**
41 **- הֲרֵי אֵלּוּ מֻתָּרִין לָשֵׂאת וְלָתֵת עִמָּהֶן[31].**

22) ששלשה ימים לפניהם - אסורים. 23) מניחים השער באמצע הראש, ומגלחים כל מה שסביבותיו. השער האמצעי שנשאר נקרא: בלורית, ופעם בשנה יגלחו אותה (על פי פירוש המשנה לרבינו, ע"ז פ"א, מ"ג). 24) סעודת נישואין. 25) פרט למשועבדיו, כלומר: משרתיו והסרים למשמעתו אינם בכלל איסור זה ומותר לישא וליתן עמהם, ואין חוששים שילכו ויודו לעבודה־זרה ביום חג אדוניהם (ע"ז ח.). 26) משנה לשנה. 27) כגון: מיטתו וכלי תשמישי המת, כדרך ששורפים על המלכים ביום מותם, ככתוב (ירמיה לד, ה): בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך. ושריפה זו - חשיבות היא להם, כלומר: אין אדם אחר ראוי

להשתמש במה שנשתמש בו זה (ע"ז יא., ובר"ן שם). 28) (ירושלמי, ע"ז פ"א, ה"ב). 29) מרוב חשיבות המת קבעו יום מותו לחג (ע"ז ח.). 30) משום שלום המדינה שהם חוסים בצלה. 31) (שם, ח:).

1 **ו. דְּבָרִים שֶׁהֵן מְיֻחָדִין לְמִין מִמִּינֵי עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[32]**
2 **שֶׁבְּאוֹתוֹ מָקוֹם, אָסוּר לְמִכֹּר לְעוֹבְדֵי אוֹתָהּ עֲבוֹדַת**
3 **כּוֹכָבִים[33] שֶׁבְּאוֹתוֹ הַמָּקוֹם לְעוֹלָם[34]; וּדְבָרִים שֶׁאֵינָן**
4 **מְיֻחָדִין לָהּ, מוֹכְרִין אוֹתָם סְתָם[35]. וְאִם פֵּרַשׁ הָעוֹבֵד**
5 **כּוֹכָבִים שֶׁהוּא קוֹנֶה אוֹתָם לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים - אָסוּר**
6 **לִמְכֹּר לוֹ[36], אֶלָּא־אִם־כֵּן פִּסְלוֹ מִלְּהַקְרִיבוֹ[37] לַעֲבוֹדַת**
7 **כּוֹכָבִים, לְפִי שֶׁאֵין מַקְרִיבִין חָסֵר לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים.**

32) כגון תאנות לבנות ולבונה זכה, כמבואר (שם, יג:). 33) (שם) לפי שיקריבום לעבודה־זרה, ועובר ישראל משום: "ולפני עור לא תתן מכשול", כי גם בני נח הוזהרו על עבודה־זרה. 34) אפילו שלא בימי חגם. 35) כל שאינו מפרש בשעת הקנייה שלצורך עבודה־זרה הוא קונה. 36) אפילו דברים שאינם מיוחדים לעבודה־זרה. 37) כגון שקטע בטרם שמכר אצבע מתרנגול לבן שנהגם להקריבו לעבודה־זרה, שמאחר שמחוסר אבר הוא שוב לא יקריבוהו (שם).

8 **ז. הָיוּ מְעֹרָבִין דְּבָרִים הַמְיֻחָדִין עִם דְּבָרִים שֶׁאֵין**
9 **מְיֻחָדִין, כְּגוֹן לְבוֹנָה זַכָּה[38] בִּכְלַל לְבוֹנָה שְׁחֹרָה[39] -**
10 **מוֹכֵר הַכֹּל סְתָם, וְאֵין חוֹשְׁשִׁין שֶׁמָּא יְלַקֵּט הַזַּכָּה**
11 **לְבַדָּהּ לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בָזֶה[40].**

38) המיוחדת לעבודה־זרה. 39) שאינה מיוחדת. 40) (שם). "מותר למכור לו תרנגול בין התרנגולים", כלומר: אף על פי שתרנגול לבן מיוחד לעבודה־זרה ואסור למכרו בפני עצמו, אבל אם מוכר לו הרבה תרנגולים מצבע אחר וביניהם נמצא תרנגול לבן - מותר למכרו עם השאר, כי מכיון שקונה גם תרנגולים אחרים, מוכח הדבר שלא לשם עבודה־זרה הוא קונה. וכן בכל הדברים המעורבים. וראוי להעיר שבגמרא (שם, יד.) אמרו: "ומכולם הוא מוכר להם חבילה. וכמה חבילה? - משקל שלשה מנים", כלומר: שמותר למכור להם כמות גדולה של "מינים המיוחדים לעבודה־זרה", ואין אנו חוששים שיקריבום לעבודה־זרה, כי ודאי לסחורה הם מתכוננים. ושמא תאמר: עדיין יש חשש של מכירת "דברים המיוחדים לעבודה־זרה" לשם עבודה־זרה, שיש לחשוש שהסוחרים ימכרום לצרכנים שהם יקריבום? כבר השיבו בגמרא (שם) על "לפני עור" חוששים, על "לפני דלפני" אין אנו חוששים - כי כל שאין הצרכן קונה מידינו אנו, אין אנו אחראים לו.

12 **ח. כְּשֵׁם שֶׁאֵין מוֹכְרִין לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים דְּבָרִים**
13 **שֶׁמַּחֲזִיקִין[41] בָּהֶן יְדֵיהֶן לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כָּךְ אֵין**
14 **מוֹכְרִין לָהֶם דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ נֶזֶק לָרַבִּים[42], כְּגוֹן דֻּבִּים**
15 **וַאֲרָיוֹת וּכְלֵי־זַיִן וּכְבָלִים וְשַׁלְשֶׁלָאוֹת[43]; וְאֵין**
16 **מַשְׁחִיזִין[44] לָהֶם אֶת הַזַּיִן[45]. וְכֹל שֶׁאָסוּר לְמָכְרוֹ**
17 **לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, אָסוּר לְמָכְרוֹ לְיִשְׂרָאֵל הֶחָשׁוּד לִמְכֹּר**
18 **לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים. וְכֵן אָסוּר לִמְכֹּר כְּלֵי נֶזֶק לְיִשְׂרָאֵל**
19 **לִסְטִים[46].**

41) שמסייעים להם. 42) כדי שלא יזיקו בהם את ישראל (ע"ז, טו:). 43) שקושרים בהם ידי בני אדם ורגליהם ומענים אותם. 44) מחדדים. 45) כגון: החרב והרומח. 46) (שם) אף על פי שאינו רוצח ואינו חשוד על שפיכות דמים, אבל מתוך שהוא גזלן השומט ממון מידי בעליו ונמלט, וכשרודפים אחריו הוא נלחם בנשק ומציל עצמו, ובינתים יאבד זה ממונו (מלשון רש"י, שם).

20 **ט. הָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹכְנִים בֵּין הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וְכָרְתוּ**
21 **לָהֶם בְּרִית - מֻתָּר לִמְכֹּר כְּלֵי־זַיִן לְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ**
22 **וְגֵיסוֹתָיו[47], מִפְּנֵי שֶׁעוֹשִׂים בָּהֶם מִלְחָמָה עִם צָרֵי**
23 **הַמְּדִינָה לְהַצִּילָהּ, וְנִמְצָאוּ מְגִנִּים עָלֵינוּ, שֶׁהֲרֵי אָנוּ**
24 **שְׁרוּיִין בְּתוֹכָם[48]. עִיר[49] שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים,**
25 **מֻתָּר לְהַלֵּךְ חוּצָה[50] לָהּ, וְאָסוּר לְהִכָּנֵס בְּתוֹכָהּ[51]. הָיָה**
26 **חוּצָה לָהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים - מֻתָּר לְהַלֵּךְ בְּתוֹכָהּ.**

47) חיילות שלו. 48) (שם, טז.). 49) בדפוסים האחרונים נמשכת הלכה זו להלכה ט' שלפניה, אבל מתוך מרוצת הדברים נראה שכאן התחלת הלכה חדשה: וכן נראה מתוך הדפוסים הישנים. 50) שאין הם נמשכים אחרי עבודה־זרה שבעיר הסמוכה להם. 51) (ע"ז יא:). וכה יאמר שם רבינו בפירושו למשנה: "לפי שאסור להיכנס בעיר שיש בה עבודה־זרה, כל שכן לדור בתוכה, וכל שכן לסחור בה" וכו'. אבל רוב המפרשים והראב"ד בראשם, מפרשים את המשנה (ע"ז, שם): שבעיר שיש בה יריד ידובר, וכל האיסור אינו אלא לשאת ולתת עמהם: אבל הכניסה לתוכה בלא משא ומתן - אין בה איסור, אם לא ביום חגם שיש לחוש שמא ישא ויתן עמהם.

27 **י. הַהוֹלֵךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אָסוּר לוֹ לַעֲבֹר[52] בְּעִיר**
28 **שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים?**
29 **בִּזְמַן שֶׁהַדֶּרֶךְ מְיֻחֶדֶת[53] לְאוֹתוֹ מָקוֹם; אֲבָל אִם יֵשׁ**
30 **שָׁם דֶּרֶךְ אַחֶרֶת, וְנִקְרָה[54] וְהָלַךְ בָּזוֹ - מֻתָּר[55].**

52) אפילו שלא לשהות בתוכה, אלא לעבור דרכה לעיר אחרת - מפני שאסור ליהנות מאותה הדרך. 53) שאין דרך אחרת להגיע לאותו מקום אלא דרך עיר זו, אז הוא נקרא: "נהנה". 54) וקרה מקרה. 55) כי אין הנאתו ניכרת, הואיל ואפשר לו ללכת דרך עיר אחרת (שם).

31 **יא. אָסוּר לִבְנוֹת עִם הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים כִּפָּה[56]**
32 **שֶׁמַּעֲמִידִים בָּהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. וְאִם עָבַר וּבָנָה,**
33 **שְׁכָרוֹ מֻתָּר[57]. אֲבָל בּוֹנֶה הוּא לְכַתְּחִלָּה הַטְּרַקְלִין אוֹ**
34 **הֶחָצֵר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ אוֹתָהּ הַכִּפָּה[58].**

56) בנין עשוי כמין קשת עם תקרה מקומרת ובה מעמידים את האליל, והרי זה כמשמשי עבודה־זרה. 57) (ע"ז יט:) כי משמשי עבודה־זרה אינם אסורים עד שיעבדו, אבל אסור לבנותה לכתחילה. 58) (שם טז.) "הגיע לכיפה מותר לבנות אפילו לכתחילה (הגהות הגר"א, יורה דעה קמג, ס"ק

ו). והעיר הט"ז (שם, ס"ק ד), שאינו מותר אלא לסייע להם, כלשון המשנה (שם): "בונים עמהם", אבל שהישראל לבדו יהיה הבונה בלי עזרת הנכרים - ודאי שאסור.

יב. עִיר שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְהָיוּ בָהּ חֲנֻיּוֹת מְעֻטָּרוֹת[59] וְשֶׁאֵינָן מְעֻטָּרוֹת - הַמְעֻטָּרוֹת אָסוּר לֵהָנוֹת בָּהֶן, בְּכָל מַה שֶּׁבְּתוֹכָן[60], מִפְּנֵי שֶׁחֲזָקָתָן שֶׁבִּגְלַל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים נִתְעַטְּרוּ[61]; וְשֶׁאֵינָן מְעֻטָּרוֹת, מֻתָּרוֹת בַּהֲנָאָה[62]. חֲנֻיּוֹת שֶׁל עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[63], אָסוּר לְשָׂכְרָן, מִפְּנֵי שֶׁמְּהַנֶּה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[64].

59) מקושטות בוורדים והדסים או בפירות. 60) אפילו שלא מן הקישוט עצמו. 61) ולכן כל מה שבתוכן כ"דברים המיוחדים לעבודה־זרה" הם (שם, יב:). ורבים מפרשים טעם האיסור: מפני שחנויות אלה מעלות מכס לכהני עבודה־זרה ונתקשטו להיות מסומנות וניכרות - ולכן אסור לקנות בהן, כי מהנה הוא עבודה־זרה וכהניה (רש, י ור"ן). 62) (שם). 63) שהם קנין לעבודה־זרה. 64) (ירושלמי, ע"ז פ"ד, ה"ג).

יג. הַמּוֹכֵר בַּיִת לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, דָּמָיו אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה[65], וְיוֹלִיכֵם לְיָם הַמֶּלַח[66]. אֲבָל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים שֶׁאָנְסוּ יִשְׂרָאֵל וְגָזְלוּ בֵּיתוֹ וְהֶעֱמִידוּ בּוֹ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, דָּמָיו מֻתָּרִין[67], וְכוֹתֵב[68] וּמַעֲלֶה בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁלָּהֶם[69].

65) (תוספתא דע"ז, פ"ז: גיטין מד.) משום קנס, שמכר ביתו לעבודה־זרה. 66) מבואר לעיל (פ"ז, ה"ט). וכבר שאלו ה"תוספות" (ע"ז מג: דיבור־המתחיל: "שוחק"): "וכי בכל שעה ילך לים המלח? ותירצו: שאפשר לשחוק ולזרות במקום שאינו מגדל צמחים, ולא נאמר: "ים המלח" אלא להצריך מקום שאינו מגדל צמחים. 67) שהרי אנוס הוא ואין לקנסו. 68) שטר מכירה. 69) בבתי דינם לחתום עליו. ואף על פי שהוא מחשיבם בזה שמחתימם על שטרו - מותר, מפני שהוא כמציל מידם (שם).

יד. וַחֲלִילִין[70] שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, אָסוּר לִסְפֹּד בָּהֶן[71]. הוֹלְכִין לְיָרִיד[72] שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, וְלוֹקְחִין מֵהֶן בְּהֵמָה, עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, בְּגָיוּתָן[73], וּבָתִּים וְשָׂדוֹת וּכְרָמִים, וְכוֹתֵב וּמַעֲלֶה בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁלָּהֶן[74], מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמַצִּיל מִיָּדָם[75]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּלוֹקֵחַ מִבַּעַל־הַבַּיִת שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן מֶכֶס, אֲבָל הַלּוֹקֵחַ שָׁם מִן הַתַּגָּר[76], אָסוּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא נוֹתֵן מֶכֶס, וְהַמֶּכֶס לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, וְנִמְצָא זֶה מְהַנֶּה עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. עָבַר וְלָקַח מִן הַתַּגָּר - אִם בְּהֵמָה לָקַח, מְנַשֵּׁר[77] פַּרְסוֹתֶיהָ מִן הָאַרְכֻּבָּה וּלְמַטָּה; וְאִם כְּסוּת וְכֵלִים לָקַח - יְרַקְּבוּ. לָקַח מָעוֹת וּכְלֵי מַתֶּכֶת[78], יוֹלִיכֵם לְיָם הַמֶּלַח. לָקַח עֶבֶד - לֹא מַעֲלִים[79] וְלֹא מוֹרִידִין[80].

70) כלי־נשיפה שמספידים בהם את המת, כנזכר במשנה (ב"מ פ"ו, מ"א). 71) (תוספתא דע"ז, פ"ז). 72) שוק גדול שבאים אליו לסחורה מכל הסביבה, ושלא בימי חגם ידובר. 73) שהם עדיין נכרים: וכל שכן "עבדים כנענים" שכבר נמכרו פעם לישראל ונימולו ונמכרו אחר כך לנכרים - שהם חייבין אז במצוות שאין הזמן גרמא (ע"ז יג.). 74) אף על פי שתפארת וכבוד הוא להם, ויש לחשוש שיודו לאלילים על זה. 75) "שמתוך כך יהיו לו עדים ומסייעים להצילו מן העוררים" (לשון רש"י, שם). 76) סוחר. 77) מפיל. עוקר וחותך פרסותיה למטה מן הארכובה, מקום שאינו עושה טריפה: כי למעלה מן הארכובה נטרפת, ואסור לנו לטרוף בהמה בידים. וטעם ה"נישור" - כדי שלא ייהנה בה, כי אחרי שנעקרו פרסותיה אינה ראויה לעבודה וגם לשחטה ולאכלה - אסור (כדעת רש"י, שם). ושם בגמרא מצאו סמך ל"עיקור" זה, ממה שנאמר (יהושע יא, ו): "את סוסיהם תעקר". 78) שאינם נרקבים. 79) אותו מן הבור כשנפל לתוכו. 80) לבור ולהמיתו בידים, כדין כל הנכרים עובדי עבודה־זרה שלא מעלים ולא מורידים (שם, יג:). ודוקא "עבד בגויותו", אבל "עבד כנעני" הנימול - הרי הוא כישראל ומצוה להעלותו (שם).

טו. עוֹבֵד כּוֹכָבִים שֶׁעָשָׂה לִבְנוֹ אוֹ לִבְתּוֹ מִשְׁתֶּה[81], אָסוּר לֵהָנוֹת מִסְּעוּדָתוֹ. וַאֲפִלּוּ לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת הַיִּשְׂרָאֵל מִשֶּׁלּוֹ שָׁם, אָסוּר[82], הוֹאִיל וּבְמִסַּבַּת עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים אֲכָלוֹ. וּמֵאֵימָתַי אָסוּר לֶאֱכֹל אֶצְלוֹ? מִשֶּׁיַּתְחִיל לַעֲסֹק וּלְהָכִין צָרְכֵי סְעוּדָה, וְכָל יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, וּלְאַחַר יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה שְׁלֹשִׁים יוֹם. וְאִם עָשָׂה סְעוּדָה אַחֶרֶת מֵחֲמַת הַנִּשּׂוּאִין[83] - אֲפִלּוּ לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם אָסוּר, עַד שְׁנֵים־עָשָׂר חֹדֶשׁ. וְכָל הַהַרְחָקָה הַזֹּאת, מִפְּנֵי עֲבוֹדָה שֶׁל כּוֹכָבִים[84] הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ[85], וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ" וְגוֹ'.

81) לשמחת נישואין. 82) (ע"ז ח.). 83) שאמר לו בפירוש: שמזמינו למסיבתו מחמת הנישואין. 84) שלא יימשך אחריה לעבדה על ידי התקרבותו היתירה, ולא כדעת רש"י (שם) המנמק את האיסור, מפני שהנכרי יודה לעבודה־זרה ויקריב לה תקרובת. 85) ואמרו (שם): רבי ישמעאל אומר: ישראל שבחוצה לארץ עובדי עבודה־זרה בטהרה הם (בלא כוונה, ואינם שמים על לב, רש"י). כיצד נכרי שעשה משתה לבנו וזימן כל היהודים שבעירו, אף על פי שאוכלים משלהם ושותים משלהם, ושמש שלהם עומד לפניהם - מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים (כינוי לתקרובת עבודה־זרה), שנאמר: "וקרא לך ואכלת מזבחו" - משעה שאתה קורא לו, מעלה אני על אכילתך כאילו היא מזבחו.

טז. בַּת יִשְׂרָאֵל לֹא תִינִיק אֶת בְּנָהּ שֶׁל עוֹבֶדֶת כּוֹכָבִים[86], מִפְּנֵי שֶׁמְּגַדֶּלֶת בֵּן לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים; וְלֹא תְיַלֵּד אֶת הַנָּכְרִית עַכּוּ"ם. אֲבָל מְיַלֶּדֶת הִיא בְּשָׂכָר, מִשּׁוּם אֵיבָה[87]. וְהַנָּכְרִית עַכּוּ"ם מְיַלֶּדֶת אֶת בַּת יִשְׂרָאֵל וּמְנִיקָה אֶת בְּנָהּ[88] בִּרְשׁוּתָהּ[89], כְּדֵי שֶׁלֹּא תַהַרְגֶנּוּ[90].

86) ואפילו בשכר, כי אין לחוש לאיבה שתתעורר על ידי זה, כי יכולה היא לומר: איני רוצה להתגנות בעיני בעלי (ע"ז כו). וכתבו ה"הגהות מיימוניות": שאם יש לה חלב הרבה והיא מצטערת - מותר לה להיניק משום רפואתה. 87) (שם). אבל בלא שכר אין חשש איבה, כי יכולה היא לומר: צריכה אני ללכת לעבודתי להרויח מזונותי. ובגמרא (שם) אמרו: שבשבת אסור לה ליילד אפילו בשכר, כי יכולה היא לומר: בנינו שישמרו את השבת - מותר לנו לחללה עליהם: שלכם, שאינם שומרי שבת - לא נחללה עליהם. וה"כסף־משנה" תמה: למה לא הזכיר רבינו הלכה זו? אבל באמת מביאה רבינו (הלכות שבת פ"ב, ה"יב), כי שם מקומה. 88) וביר'ושלמי (ע"ז פ"ב, ה"א) למדוה ממקרא מפורש (ישעיה מט, כג): "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מיניקותיך" - הרי שמותר לינוק מאשה נכרית. 89) בביתה של הישראלית ובנוכחותה. 90) (ע"ז כו.). וכתבו ה'תוספות' (שם) שאסור להשהות תינוק ותינוקת יחידים בבית הנכרי לרפואתם, מפני שחשודים על שפיכות־דמים. ואפילו הם גדולים קצת - אסור, שמא ימשכום למינות.

יז. הַהוֹלְכִין לְתַרְפּוּת[91] עַכּוּ"ם, אָסוּר לָשֵׁאת וְלָתֵת עִמָּהֶן[92], וְהַבָּאִים מֵתָּרִין[93]. וְהוּא, שֶׁלֹּא יִהְיוּ קְשׁוּרִין[94] זֶה בָּזֶה, שֶׁאִם הָיוּ קְשׁוּרִין - שֶׁמָּא דַעְתָּן לַחֲזֹר. יִשְׂרָאֵל הַהוֹלֵךְ לְתַרְפּוּת עַכּוּ"ם - בַּהֲלִיכָה מֻתָּר לָשֵׁאת וְלָתֵת עִמּוֹ, שֶׁמָּא יַחֲזֹר בּוֹ[95], וּבַחֲזִירָה אָסוּר[96]. יִשְׂרָאֵל מוּמָר - בֵּין בַּהֲלִיכָה בֵּין בַּחֲזִירָה, אָסוּר[97].

91) כינוי של גנאי ודרך בזיון לבתי עבודה־זרה שהולכים אליהם מאמיניהם למרחוק. ולפי "הערוך" (ערך "תרף") מקורו בלשון רומית. "לעג וקלס" (תהלים מד, יד) מתורגם ממקנותא ותורפיתא. ובירושלמי (ע"ז פ"ב, ה"ג) פירשו: מלשון "תרפים" הנזכרים בתורה (בראשית לא, יט). 92) (ע"ז כט:) שילך ויודה לעבודה־זרה. וכן יש לחוש, שמא יקנו אצלנו דברים ויקריבום לעבודה־זרה. 93) כי אחרי שחזרו משם, אין לחוש עוד (שם, לב:). 94) שלא ילכו חבורות חבורות אלא בד בבד, ואז מסתמא ילך כל אחד לביתו ולא יחזור להודות (שם, לג.). 95) ולא ילך שמה כלל. 96) שיש לחוש שדבק בעבודה־זרה ויחזור להודות לה. 97) שיודה לע"ז בהליכתו ככל נכרי, וגם בחזירתו ישוב ויודה לה הואיל והוא אדוק בה ביותר (ע"ז לג.).

יח. יִשְׂרָאֵל שֶׁהָלַךְ לְיָרִיד[98] שֶׁל עַכּוּ"ם - בַּחֲזִירָה אָסוּר לָשֵׁאת וְלָתֵת עִמּוֹ, שֶׁמָּא עַכּוּ"ם מָכַר[99] לָהֶן שָׁם; וּדְמֵי עַכּוּ"ם בְּיַד יִשְׂרָאֵל אֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, וּבְיַד עַכּוּ"ם מֻתָּרִין בַּהֲנָאָה[100]. וּמִפְּנֵי זֶה[101] נוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין עִם עַכּוּ"ם הַבָּא[102] מִן הַתַּרְפּוּת שֶׁל עַכּוּ"ם[103], וְאֵין נוֹשְׁאִין וְנוֹתְנִין עִם יִשְׂרָאֵל הַבָּא מִן הַתַּרְפּוּת[104] הַהוּא; וְלֹא עִם יִשְׂרָאֵל מוּמָר, לֹא בַהֲלִיכָתוֹ[105] וְלֹא בַחֲזִירָתוֹ[106].

98) שוק גדול שמתקבצים שם מכל הסביבה לסחורה ויש שם עבודה־זרה שעובדים אותה כל ימי היריד. 99) כי אילו היה בידו חפץ אחר למכור לא היה הולך שמה, אלא היה מוכרו כאן לנו (שם). 100) (שם, סד.). והטעם: כי מה שעבודה־זרה תופסת דמיה אנו למדים מ"והיית חרם כמוהו" (דברים ז, כו), "כל שאתה מהווה ממנו הרי הוא כמוהו" (ע"ז נד:). ופסוק זה בישראל נאמר ולא בבן נח, ולפיכך דמי עבודה־זרה ביד נכרי מותרים (תוספות שם, דיבור המתחיל: "מסתברא"). 101) שדמי עבודה־זרה ביד נכרים - מותרים. 102) אבל בהליכתו שם - אסור, כי יש לחוש שיודה לעבודה־זרה שביריד, כגירסת הרי"ף (ע"ז, פ"ב): "נכרי ההולך ליריד: בהליכתו - אסור, בחזירתו - מותר". והטעם: הואיל ויש עבודה־זרה ביריד שעובדים אותה, הרי זה כשלשה ימים לפני חגם שאסור לישא וליתן עמהם: אבל בחזירתו אין לחוש, שהרי לא ישוב להודות לעבודה־זרה. ולדמי עבודה־זרה אין לחוש - כי דמי עבודה־זרה ביד נכרי מותרים. 103) כנוסחת ונציה, דפוס קדום. ונוסח אחר: תרפות. 104) כי יש לחוש לדמי עבודה־זרה שבידו: אבל אין לחוש שמא ישוב להודות, כי ה"יריד" יש לו זמן קבוע ואחרי עבור זמנו אין שם ע"ז. לא כן ב"תרפות" (לעיל, ה"יז) הואיל וקבועה היא, יש לחוש שמא ישוב להודות. 105) כי ילך לשם ויודה לעבודה־זרה. 106) משום דמי ע"ז בידו (עבודת המלך).

יום ש"ק ד' מנחם־אב ה'תש"פ

פֶּרֶק עֲשִׂירִי[1]

1) מכירת בתים ושדות והשכרתם לעכו"ם בארץ ישראל ובחו"ל; שמפרנסים עניי גויים עם עניי ישראל.

א. אֵין כּוֹרְתִין בְּרִית לְשִׁבְעָה עַמְּמִין[2] כְּדֵי שֶׁנַּעֲשֶׂה עִמָּהֶן שָׁלוֹם וְנַנִּיחַ אוֹתָם לַעֲבֹד עַכּוּ"ם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית". אֶלָּא יַחֲזִרוּ מֵעֲבוֹדָתָם אוֹ יֵהָרְגוּ. וְאָסוּר לְרַחֵם עֲלֵיהֶם[3], שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם"[4]. לְפִיכָךְ אִם רָאָה מֵהֶם אוֹבֵד אוֹ טוֹבֵעַ בַּנָּהָר, לֹא יַעֲלֻנוּ; רָאָהוּ נָטוּי לָמוּת[5], לֹא יַצִּילֻנוּ. אֲבָל לְאַבְּדוֹ בְּיָדוֹ אוֹ לְדָחְפוֹ לְבוֹר וְכַיּוֹצֵא בָזֶה, אָסוּר[6], מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה עִמָּנוּ מִלְּחָמָה. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּשִׁבְעָה עַמְּמִין; אֲבָל הַמּוֹסְרִים[7] וְהָאֶפִּיקוֹרְסִין[8] מִיִּשְׂרָאֵל, הָיָה דִּין לְאַבְּדָן בְּיָד וּלְהוֹרִידָן עַד בְּאֵר שַׁחַת[9], מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ מְצָרִים[10] לְיִשְׂרָאֵל וּמְסִירִין אֶת הָעָם מֵאַחֲרֵי ה', כְּצָדוֹק וּבַיְתוֹס[11] וְתַלְמִידֵיהֶם - "שֵׁם רְשָׁעִים, יִרְקָב"[12] (משלי י, ז).

2) והם הכנעני והחיתי והאמורי וכו', יושבי ארץ־ישראל בתקופת מלחמת הכיבוש בימי יהושע והשופטים. ונוסח דפוס קושטא, רס"ט ונוסח אוקספורד: עובדי עבודה־זרה, כי כן שיטת הרמב"ם, שבכל עובדי עבודה־זרה הכתוב מדבר, כמבואר בסמוך (הלכה ו). 3) אפילו שלא בשעת מלחמה. וכל זאת - כדי להתרחק מהם שלא יסירו את לבבם

מאחרי ה'. 4) כתרגום אונקלוס: ולא תרחם עליהון; מגיזרת: וחנותי את אשר אחון (שמות לג, יט). 5) ונוסח אוקספורד: לקוח למות. 6) שכן אמרו חז"ל: "העכו"ם - לא מעלין ולא מורידין" (עבודה־זרה כו.). 7) המלשינים מבני ישראל, המוסרים נפשות אחיהם וממונם בידי שונאיהם. 8) כופרים בעיקר ורודפי תענוגים, והם נקראים על שם הפילוסוף היווני אפיקור (411־340 לפחב"ש) שהיה כופר בהישארות נהפש והורה כי תענוגי העולם הזה הם תכלית החיים ומטרת האדם. ורבינו בפירושו למשנה (סנהדרין פרק י) פירש את השם מלשון הפקר: מי שנוהג הפקרות ומבזה את התורה ולומדיה. והמדקדק אליהו הבחור, בספרו "תשבי" בשורש: "פקור" אומר: מין ואפיקורוס היו שני אנשים שלא היו בעלי דת, והנמשכים אחריהם נקראים: מינים ואפיקורסים. על המינים והאפיקורסים למיניהם, עיין לקמן (הלכות תשובה, פרק ג). 9) כמאמרם: המינים והמסורות והמומרים - מורידין ולא מעלין (עבודה־זרה כו:). 10) מציקים וצוררים. 11) תלמידי אנטיגנוס איש סוכו שעיקמו תורת רבם ויצאו לתרבות רעה (אבות דרבי נתן פרק ה). 12) כנוסח אוקספורד ועוד. ובנוסחאות אחרות חסרה הפיסקה.

1 **ב. מִכָּאן[13] אַתָּה לָמֵד, שֶׁאָסוּר לְרַפֵּאת[14] עַכּוּ"ם**
2 **אֲפִלּוּ בְשָׂכָר. וְאִם הָיָה מִתְיָרֵא[15] מֵהֶן אוֹ שֶׁהָיָה**
3 **חוֹשֵׁשׁ מִשּׁוּם אֵיבָה[16] - מְרַפֵּא בְשָׂכָר, אֲבָל בְּחִנָּם**
4 **אָסוּר[17]. וְגֵר תּוֹשָׁב[18], הוֹאִיל וְאַתָּה מְצַוֶּה לְהַחֲיוֹתוֹ[19],**
5 **מְרַפְּאִים אוֹתוֹ בְּחִנָּם.**

13) הואיל ואין מעלין את הטובע. 14) (שם) דרפואה היינו מעלין (כסף־משנה). 15) שאם לא ירפאם - חייו בסכנה. 16) לו או לכלל ישראל. 17) מפני שיכול הוא להתנצל ולומר, כי אץ הוא לדרכו לעשות מלאכתו אשר ממנה ימצא מחייתו. 18) נקרא כן, מפני שמותר לנו להושיבו בתוכנו, בארץ ישראל (הלכות איסורי ביאה פרק י"ד, הלכה ז); וזהו גר שקיבל עליו לקיים את שבע המצוות שבני נח נצטוו עליהן, ואלו הן: א) דינים ומשפטים, ב) ברכת השם. ג) עבודה־זרה. ד) שפיכת דמים. ה) גילוי עריות. ו) גזל, ז) אבר מן החי (סנהדרין נו.). 19) ליתן לו מזונותיו בתורת צדקה (עבודה־זרה סה.). וכמו שאמרה תורה: גר ותושב וחי עמך (ויקרא כה, לה).

6 **ג. אֵין מוֹכְרִין לָהֶם בָּתִּים וְשָׂדוֹת[20] בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל;**
7 **וּבְסוּרְיָא[21], מוֹכְרִין לָהֶם בָּתִּים, אֲבָל לֹא שָׂדוֹת[22].**
8 **וּמַשְׁכִּירִין לָהֶם בָּתִּים בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא**
9 **יַעֲשׂוּ שְׁכוּנָה[23]. וְאֵין שְׁכוּנָה פָּחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה. וְאֵין**
10 **מַשְׁכִּירִין לָהֶם שָׂדוֹת[24]. וּבְסוּרְיָא, מַשְׁכִּירִין לָהֶם**
11 **שָׂדוֹת[25]. וּמִפְּנֵי מָה הֶחֱמִירוּ בְּשָׂדֶה? מִפְּנֵי שֶׁיֵּשׁ בָּהּ**
12 **שְׁתַּיִם: מַפְקִיעָה[26] מִן הַמַּעֲשְׂרוֹת, וְנוֹתֵן לָהֶם חֲנָיָה**
13 **בַּקַּרְקָע[27]. וּמֵתֵר לִמְכֹּר לָהֶם בָּתִּים וְשָׂדוֹת בְּחוּצָה**
14 **לָאָרֶץ, מִפְּנֵי שֶׁאֵינָהּ אַרְצֵנוּ.**

20) (עבודה־זרה כא.), והטעם מבואר לקמן (הלכה ד): כשלא תהיה להם קרקע תהא ישיבתם ארעית ולא ישתקעו בה. 21) הארצות שכבש דוד, כגון: ארם צובא, ארם נהריים שאין קדושתן כקדושת ארץ־ישראל, השווה דברי רבינו (הלכות תרומות פרק א, הלכה ג): "שיצאה מכלל חוץ לארץ ולכלל ארץ ישראל לא הגיעה". ומפני מה ירדה ממעלת ארץ־ישראל? - "מפני שדוד כבש אותה קודם שכבש כל ארץ־ישראל (הארץ היעודה), אלא עוד נשאר בה משבעת עממים. ואילו תפס כל ארץ־ישראל לגבולותיה ואחרי כן כבש ארצות אחרות, היה כיבושו כולו כארץ־ישראל לכל דבר". 22) חומר בשדה מבבית: מפני שבשדה שני נימוקים לאיסור, כמו שהוא הולך ומבאר בסמוך. 23) רחוב מיוחד שייקרא על שמם. 24) גזירה משום מכירה: שאם נתיר להשכיר יבואו גם למכור. 25) דאין גוזרים גזירה לגזירה: המכירה גופא בסוריא אינה אלא גזירה: שמא יבוא למכור שדות גם בארץ־ישראל. נמצא, שאם תיאסר השכירות בסוריא משום מכירה - אינה אלא גזירה לגזירה. 26) מסלקה. מוציא אותה מידי חיוב המעשרות; כי כל עוד שהשדה ברשות הנכרי לא יפריש ממנה את מעשרותיה, למרות זאת שאין קניין לעכו"ם בארץ־ישראל להפקיע מיד מעשר (תוספות עבודה־זרה, כא.). 27) (עבודה־זרה, שם).

15 **ד. אַף בִּמְקוֹם שֶׁהִתִּירוּ[28] לְהַשְׁכִּיר, לֹא לְבֵית דִּירָה**
16 **הִתִּירוּ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַכְנִיס לְתוֹכָהּ עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים,**
17 **וְנֶאֱמַר: "לֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתֶךָ". אֲבָל מַשְׁכִּיר**
18 **לָהֶן בָּתִּים לַעֲשׂוֹתָן אוֹצָר[29]. וְאֵין מוֹכְרִין לָהֶן פֵּרוֹת**
19 **וּתְבוּאָה וְכַיּוֹצֵא בָהֶן בִּמְחֻבָּר לְקַרְקַע[30], אֲבָל מוֹכֵר**
20 **הוּא מִשֶּׁקָּקַע[31], אוֹ מוֹכֵר לוֹ עַל־מְנָת[32] לָקֹץ, וְקוֹצֵץ.**
21 **וּמִפְּנֵי מָה אֵין מוֹכְרִין לָהֶן? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם"[33]**
22 **- לֹא תִתֵּן לָהֶם חֲנָיָה בַּקַּרְקַע, שֶׁאִם לֹא יִהְיֶה לָהֶם**
23 **קַרְקַע, יִשְׁיַבְתָּן יְשִׁיבַת עֲרַאי הִיא. וְכֵן אָסוּר לְסַפֵּר**
24 **בְּשִׁבְחָן, וַאֲפִלּוּ לוֹמַר: כַּמָּה נָאֶה עוֹבֵד כּוֹכָבִים זֶה**
25 **בִּצּוּרָתוֹ[34]! קַל־וָחֹמֶר שֶׁיְּסַפֵּר בְּשֶׁבַח מַעֲשָׂיו, אוֹ**
26 **שֶׁיְּחַבֵּב דָּבָר מִדִּבְרֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תְחָנֵּם"[35] -**
27 **לֹא יִהְיֶה לָהֶם חֵן בְּעֵינֶיךָ, מִפְּנֵי שֶׁגּוֹרֵם לְהִדָּבֵק עִמּוֹ**
28 **וְלִלְמֹד מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים. וְאָסוּר לִתֵּן לָהֶם מַתְּנַת**
29 **חִנָּם[36], אֲבָל נוֹתֵן הוּא לְגֵר תּוֹשָׁב[37], שֶׁנֶּאֱמַר: "לַגֵּר**
30 **אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי" -**
31 **בִּמְכִירָה וְלֹא בִנְתִינָה.**

28) כגון בתים בארץ־ישראל כשאין עושים שכונה. 29) מחסן לסחורה. ומעיר הראב"ד: כי ליין אסור להשכיר גם בתור אוצר, שהרי יין נסך אסור בהנאה. עיין דברי רבינו (הלכות מאכלות אסורות פרק י"א, הלכה ג). 30) כל עוד שהפירות מחוברים באילן והתבואה בקרקע, מפני שבינתיים - עד שתגיע עת הקציר והקטיף - ישב בארץ ויתערה בה. 31) כשכבר נקצרה תבואת השדה ונקטף פרי האילן. 32) שמתנה עימו בפירוש, שתיכף עם גמר בישול היבול - יקצור ויקטוף וילך לו. 33) משורש חָנַה, שלא יהיו חונים בארץ בקביעות. 34) (עבודה־זרה כ.). אבל אם כוונתו לתת שבח והודייה לה' שברא בריות נאות ושככה לו בעולמו - מותר (הגהות מיימוניות). 35) זה פועל שנגזר

משם העצם: "חן". 36) שנאמר: "ולא תחנם" (שם). 37) שקיבל עליו שבע מצוות בני־נח, ואוכל נבילות וטריפות (שם).

1 ה. מְפַרְנְסִים[38] עֲנִיֵּי עוֹבְדֵי כוֹכָבִים עִם עֲנִיֵּי יִשְׂרָאֵל,
2 מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם[39]. וְאֵין מְמַחִין[40] בְּיַד עֲנִיֵּי עוֹבְדֵי
3 כוֹכָבִים בְּלֶקֶט, שִׁכְחָה וּפֵאָה, מִפְּנֵי דַּרְכֵי שָׁלוֹם.
4 וְשׁוֹאֲלִים בִּשְׁלוֹמָם, וַאֲפִלּוּ בְּיוֹם חַגָּם[41], מִפְּנֵי דַּרְכֵי
5 שָׁלוֹם. וְאֵין כּוֹפְלִין[42] לָהֶן שָׁלוֹם לְעוֹלָם[43]. וְלֹא יִכָּנֵס
6 לְבֵיתוֹ שֶׁל עוֹבֵד כּוֹכָבִים בְּיוֹם חַגּוֹ[44] לָתֵת לוֹ שָׁלוֹם.
7 מְצָאוֹ בַּשּׁוּק, נוֹתֵן לוֹ שָׁלוֹם בְּשָׂפָה רָפָה וּבְכֹבֶד
8 רֹאשׁ[45].

38) מקופת הצדקה (גיטין סב.). 39) שלא לעורר איבה ומשטמה בינם ובינינו, כי גדול השלום כנגד הכול. 40) אין מעכבים בידם מללקוט יחד עם עניי ישראל. 41) ואין חוששים שמא יודה על זה לאלילו ביום אידו. 42) לומר: שלום, שלום! 43) ואפילו שלא ביום חגו, כי "מפני דרכי שלום" די בפעם אחת (גיטין, שם). 44) כי יחשוב לו זאת לכבוד ויודה על זה לאלילו ואסור להיות הגורם לזה, שנאמר: לא ישמע על פיך (שמות כג, יג). 45) (שם).

9 ו. אֵין כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ[46] אֲמוּרִים, אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁגָּלוּ
10 יִשְׂרָאֵל לְבֵין הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים, אוֹ שֶׁיַּד עַכּוּ"ם
11 תַּקִּיפָה עַל יִשְׂרָאֵל; אֲבָל בִּזְמַן שֶׁיַּד יִשְׂרָאֵל תַּקִּיפָה
12 עֲלֵיהֶם, אָסוּר לָנוּ לְהַנִּיחַ עוֹבְדֵי כוֹכָבִים בֵּינֵינוּ.
13 וַאֲפִלּוּ יוֹשֵׁב יְשִׁיבַת עֲרָאי אוֹ עוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם
14 בִּסְחוֹרָה[47], לֹא יַעֲבֹר בְּאַרְצֵנוּ, אֶלָּא עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו
15 שֶׁבַע מִצְוֹת שֶׁנִּצְטַוּוּ בְּנֵי נֹחַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יֵשְׁבוּ
16 בְּאַרְצְךָ" - אֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה[48]. וְאִם קִבֵּל עָלָיו שֶׁבַע
17 מִצְוֹת, הֲרֵי זֶה גֵּר תּוֹשָׁב. וְאֵין מְקַבְּלִין גֵּר תּוֹשָׁב,
18 אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁהַיּוֹבֵל נוֹהֵג[49], אֲבָל שֶׁלֹּא בִּזְמַן הַיּוֹבֵל,
19 אֵין מְקַבְּלִין אֶלָּא גֵּר[50] צֶדֶק בִּלְבָד.

46) של השכרת בתים בארץ־ישראל. ופרנסת עניי עכו"ם וכו'. 47) דווקא לסחורה שיש לחשוש שמא יתעכב בארץ לרגלי מסחרו וישתרש בה, אבל העברה כשהיא לעצמה - אין בה איסור (מעשה רוקח). 48) והראב"ד מעיר על זה ואומר: זאת לא מצאנו ולא שמענו מעולם! והכתוב: "לא ישבו בארצכם" שהוא מביא - בשבעת העמים מדבר; ואפילו לדבריו, "ישיבה" כתיב בהם ולא "העברה".! אבל דברי רבינו מקורם טהור במכילתא דרבי שמעון בן־יוחאי הנמצאת במדרש הגדול (פרשת משפטים) על פסוק: "לא ישבו בארצך" - זו אזהרה שלא יושיבו גוי עובד עבודה־זרה ביניהם; ואפילו לעבור בארץ־ישראל. יכול על חינם? תלמוד לומר: "פן יחטיאו אותך לי". 49) (ערכין כט.). ובימי בית שני לא היה כבר היובל נוהג, שכתוב ביובל: וקראתם דרור בארץ לכל יושביה (ויקרא כה, ו) - בזמן שכל יושביה עליה, ובימי בית שני לא היו כבר עשרת השבטים (ערכין לב:). 50) זה המקבל עליו כל תרי"ג מצוות. וכן אמרו (בכורות ל:): נכרי שבא לקבל דברי תורה חוץ מדבר אחד - אין מקבלין אותו. רבי יוסי בן רבי יהודה אומר: אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים. השווה דברי רבינו (משנה תורה, הלכות איסורי ביאה פרק יד, הלכה ח).

פֶּרֶק אַחַד עָשָׂר[1]

1) על מה נאמר: "ובחוקותיהם לא תלכו"; איזהו מנחש, ואיזהו קוסם; דיני עונן ומכשף.

20 א. אֵין הוֹלְכִין בְּחֻקּוֹת הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וְלֹא מִדַּמִּין
21 לָהֶן, לֹא בַּמַּלְבּוּשׁ וְלֹא בַשֵּׂעָר[2] וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר:
22 "וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקַּת הַגּוֹיִם", וְנֶאֱמַר: "וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא
23 תֵלֵכוּ"[3], וְנֶאֱמַר: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּנָּקֵשׁ אַחֲרֵיהֶם" -
24 הַכֹּל בְּעִנְיָן אֶחָד הוּא מַזְהִיר, שֶׁלֹּא יִדַּמֶּה לָהֶן; אֶלָּא
25 יִהְיֶה הַיִּשְׂרָאֵל מֻבְדָּל מֵהֶן וְיָדוּעַ בְּמַלְבּוּשׁוֹ[4] וּבִשְׂעָר
26 מַעֲשָׂיו, כְּמוֹ שֶׁהוּא מֻבְדָּל מֵהֶן בְּמַדָּעוֹ[5] וּבְדֵעוֹתָיו[6].
27 וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וָאַבְדִּל[7] אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים". לֹא
28 יִלְבַּשׁ[8] בְּמַלְבּוּשׁ הַמְיֻחָד[9] לָהֶן, וְלֹא יְגַדֵּל צִיצִית[10]
29 רֹאשׁוֹ כְּמוֹ צִיצִית רֹאשָׁם, וְלֹא יְגַלַּח מִן הַצְּדָדִין
30 וְיַנִּיחַ הַשֵּׂעָר בָּאֶמְצַע כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין, וְזֶה הַנִּקְרָא
31 בְּלוֹרִית[11]. וְלֹא יְגַלַּח הַשֵּׂעָר מִכְּנֶגֶד פָּנָיו מֵאֹזֶן לְאֹזֶן
32 וְיַנִּיחַ הַפֵּרַע[12] מְלְאַחֲרָיו, כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂין הֵן[13]. וְלֹא
33 יִבְנֶה מְקוֹמוֹת כְּבִנְיַן הֵיכָלוֹת שֶׁל עַכּוּ"ם[14] כְּדֵי
34 שֶׁיִּכָּנְסוּ בָהֶן רַבִּים, כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין. וְכָל הָעוֹשֶׂה
35 אַחַת מֵאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָהֶן - לוֹקֶה[15].

2) בתספורת השער ובגידולו, כמבואר בסמוך. 3) אמרו (ספרא, אחרי): "וכי מה הניח הכתוב שלא אמרו? והלא כבר נאמר (דברים יח, י): "לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש" וכיו"ב, ומה תלמוד לומר: "ובחוקותיהם לא תלכו? - שלא תלכו בנימוסות שלהם, בדברים החקוקים להם, כגון: תיאטראות וקרקסאות" וכו'. 4) כמו שאמרו (ספרי, ראה): "פן תנקש אחריהם" וגו' - שלא תאמר: הואיל והם יוצאים באבטיגא (מין מלבוש) - אף אני יוצא באבטיגא; הואיל והם יוצאים בארגמן - אף אני יוצא בארגמן וכו'. ורבינו (ב"ספר־המצוות", ל"ת ל) מוסיף ואומר: "וכבר ידעת לשון הנביא על כל הלובשים מלבוש נכרי", כוונתו לדברי הנביא (צפניה א, ח). 5) בתורתו ובהשקפת עולמו. 6) במידותיו. 7) "אם מובדלים אתם מן העמים - הרי אתם שלי, ואם לאו - הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו" (ספרא, קדושים). 8) רבינו הולך ומפרט בזה מה שאמר עד כאן בדרך כלל. 9) לא נתכוון רבינו לאסור אלא מלבוש המיוחד להם ופרשו הישראלים ממנו משום צניעות וכדומה; ואם הישראלים ילבשוהו כעת אחרי שפרשו ממנו, יהא נראה כאילו הם מודים בהם ונמשכים אחריהם. אבל מלבוש שאינו מיוחד להם - אין הישראל חייב להשתנות מהם כלל ועיקר (כס"מ, בשם מהר"י קולון). 10) קווצות השער שממעל למצח, מלשון: ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח, ג). 11) כמבואר (ע"ז כט.). 12) קווצת שער ארוכה היורדת ונופלת מאחורי הראש. 13) והוא הנקרא בפי חז"ל: מספר קומי (ב"ק פג.). ופירש שם רש"י: "שמספרין מלפניהם ומשיירין בלורית מאחריהם".

ובתוספתא פ"ז דשבת שנינו: "אלה דברים מדרכי האמורי: המספר קומי, והעושה בלורית". 14) כדמותם וכתבניתם. וכתבו (הגהות מיימוניות): "שאין להוסיף מסברא על מה שמנו חכמים - שהיתה קבלה בידם - שהוא מחוקות הגויים". 15) וכן אמרו (דברים־רבה, ס"ב): "המספר קומי והעושה בלורית... מהו חייב? - סופג את הארבעים".

1 **ב. עַכּוּ"ם שֶׁהָיָה מִסְתַּפֵּר מִיִּשְׂרָאֵל - כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ**
2 **לִבְלוּרִיתוֹ[16] קָרוֹב שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת לְכָל רוּחַ, שׁוֹמֵט[17]**
3 **אֶת יָדוֹ.**

16) שהוא משאיר באמצע ראשו כמבואר לעיל (ה"א). 17) מסלק את ידו, שלא יהא מתקן ועוזר בגידול הבלורית שהיא לשם עבודה־זרה (ע"ז כט.).

4 **ג. יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה קָרוֹב לַמַּלְכוּת וְצָרִיךְ לֵישֵׁב לִפְנֵי**
5 **מַלְכֵיהֶם, וְהָיָה לוֹ גְּנַאי, לְפִי שֶׁלֹּא יִדְּמֶה לָהֶן - הֲרֵי**
6 **זֶה מֻתָּר לִלְבֹּשׁ בְּמַלְבּוּשֵׁיהֶן וּלְגַלֵּחַ כְּנֶגֶד פָּנָיו, כְּדֶרֶךְ**
7 **שֶׁהֵן עוֹשִׂין[18].**

18) שכן אמרו חז"ל (סוטה מט:): שאבטולוס בן־ראובן התירו לו לספר קומי, מפני שהיה קרוב למלכות. וכן אמרו (מעילה יז.) על ר' ראובן בן־איסטרובלי שהיה מספר קומי והלך וישב לפני השרים.

8 **ד. אֵין מְנַחֲשִׁין[19] כָּעַכּוּ"ם, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תְנַחֲשׁוּ".**
9 **כֵּיצַד הוּא הַנַּחַשׁ? כְּגוֹן אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים: הוֹאִיל**
10 **וְנִפְלָה פִּתִּי[20] מִפִּי אוֹ נָפַל מַקְלִי מִיָּדִי, אֵינִי הוֹלֵךְ**
11 **לְמָקוֹם פְּלוֹנִי הַיּוֹם, שֶׁאִם אֵלֵךְ, אֵין חֶפְצֵי נַעֲשִׂים!**
12 **הוֹאִיל וְעָבַר שׁוּעָל מִימִינִי, אֵינִי יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתִי**
13 **הַיּוֹם, שֶׁאִם אֵצֵא, יִפְגְּעֵנִי אָדָם רַמַּאי! וְכֵן אֵלּוּ**
14 **שֶׁשּׁוֹמְעִים צִפְצוּף הָעוֹף[21] וְאוֹמְרִים: יִהְיֶה כָּךְ וְלֹא**
15 **יִהְיֶה כָּךְ! טוֹב לַעֲשׂוֹת דָּבָר פְּלוֹנִי, וְרַע לַעֲשׂוֹת דָּבָר**
16 **פְּלוֹנִי! וְכֵן אֵלּוּ שֶׁאוֹמְרִים: שְׁחַט תַּרְנְגוֹל זֶה, שֶׁקָּרָא**
17 **עַרְבִית[22]! שְׁחַט תַּרְנְגֹלֶת זוֹ, שֶׁקָּרְאָה כְּמוֹ תַרְנְגוֹל!**
18 **וְכֵן הַמֵּשִׂים סִימָנִים לְעַצְמוֹ: אִם יֵאָרַע לִי כָּךְ וָכָךְ,**
19 **אֶעֱשֶׂה דָּבָר פְּלוֹנִי, וְאִם לֹא יֵאָרַע לִי, לֹא אֶעֱשֶׂה!**
20 **כְּאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם[23]; וְכֵן כֹּל כַּיּוֹצֵא בַּדְּבָרִים**
21 **הָאֵלּוּ, הַכֹּל אָסוּר. וְכָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִפְּנֵי דָּבָר**
22 **מִדְּבָרִים אֵלּוּ, לוֹקֶה.**

19) מלשון: ניחשתי ויברכני ה' בגללך (בראשית ל, כז). לחשוב איזה דבר לאות וסימן; לקסום ולהגיד עתידות על פי אותות שונים. 20) (סנהדרין סה:). 21) (שם, סו.). 22) כמו עורב (רש"י, שבת סז:). 23) שסמך על ניחושו ואמר: והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך ואשתה, ואמרה: שתה וגם גמליך אשקה, אותה הוכחת לעבדך ליצחק (בראשית כד, יד). וכל כך היה לבו בטוח בניחושו, שתיכף אחרי השקותה את גמליו נתן צמידים על ידיה, עוד בטרם ששאל אותה: בת מי היא ובטרם ידע כי ממשפחת אברהם היא, והראב"ד בהשגותיו מתקיף קשה את רבינו ואומר: "זה שיבוש גדול, שהרי דבר זה מותר ומותר! ואיך חשב על צדיקים כמותם, כמו אליעזר עבד אברהם ויונתן בן־שאול - שגם הוא ניחש במלחמתו עם הפלשתים, באמרו לנער נושא כליו: ואם כה יאמרו: עלו, ועלינו... וזה לנו האות (שמואל יד, י) - שהם ניחשו ועברו על "לא תנחשו!" ומה שאמרו חז"ל (חולין צה:): "כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן־שאול אינו נחש" - לא לענין איסור נאמר, אלא לומר: שאין ראוי לסמוך על נחש אחר שלא הותנה מראש כנחש אליעזר ויונתן, שהדגישו ואמרו: אם יארע כך - נעשה זה; ואם לא יארע כך - לא נעשה". והראב"ד מסיים: "אלמלי היו הם בחיים היו מצליפים לו פולסי דנורא". אבל לאמיתו של דבר דעת רבינו מתאימה לדעת רבותינו ז"ל, ונחש כזה של אליעזר ויונתן אסור. שהרי המאמר הנ"ל שבמסכת חולין, לענין איסור נאמר ולא כדעת הראב"ד. אולם כדי ליישב גם את תמיהתו של הראב"ד איך עברו אליעזר ויונתן על "לא תנחשו", מגדיר יפה הר"ן (חולין, שם), שה"נחש" שאסרה תורה היא רק בתולה את מעשיו בסימן שאין השכל מחייב אותו לתועלתו של הדבר או להפסדו, כגון: "נפל פתו מפיו" וכדומה. אבל התולה מעשהו בסימן שהשכל מחייב אותו - וודאי אין זה נחש, וזהו הניחוש של אליעזר ויונתן: אם הנערה תיענה לו ולא תתרשל ותשאב ותשקה גם את הגמלים - אות ומופת הוא, כי חרוצה היא וטובת לב וראויה היא להיות לאשה לבן־אדוניו. וכן אם הפלשתים לא יאמרו: "דומו! עד הגיענו אליכם", ויאמרו: "עלו אלינו!" אות הוא, כי נפל פחד העברים עליהם. ולסימנים כאלה לא נאמר: "נחש", כי כך הם כל מעשי בני אדם ותחבולותיהם בנויים על סימנים ואותות הגיוניים.

23 **ה. מִי שֶׁאָמַר: דִּירָה זוֹ שֶׁבָּנִיתִי, סִימָן טוֹב הָיְתָה**
24 **עָלַי[24]! אִשָּׁה זוֹ שֶׁנָּשָׂאתִי וּבְהֵמָה זוֹ שֶׁקָּנִיתִי מְבֹרֶכֶת**
25 **הָיְתָה; מֵעֵת שֶׁקְּנִיתִיהָ, עָשַׁרְתִּי! וְכֵן הַשּׁוֹאֵל**
26 **לְתִינוֹק: אֵי־זֶה פָּסוּק אַתָּה לוֹמֵד? אִם אָמַר לוֹ פָּסוּק**
27 **מִן הַבְּרָכוֹת, יִשְׂמַח וְיֹאמַר: זֶה סִימָן[25] טוֹב! - כָּל**
28 **אֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָהֶן מֻתָּר, הוֹאִיל וְלֹא כִּוֵּן מַעֲשָׂיו וְלֹא**
29 **נִמְנַע מִלַּעֲשׂוֹת[26], אֶלָּא עָשָׂה זֶה סִימָן לְעַצְמוֹ לְדָבָר**
30 **שֶׁכְּבָר הָיָה - הֲרֵי זֶה מֻתָּר[27].**

24) כי מאז שבניתיה הצלחתי בעסקי; אבל אינו מכוון מעשיו לעתיד לפי סימן זה. 25) אבל אין בדעתו לכוון על פיו את פעולותיו אשר יעשה, או שלא יעשה. 26) על פי הסימן. 27) כמבואר (חולין צה:): "בית, תינוק ואשה - אף על פי שאין נחש, יש סימן", כלומר: לנחש עליהם בנוגע למעשים בעתיד - אסור, אבל לקבוע אותם בתור סימן טוב למעשיו שהצליחו בעבר - מותר. ורבים חולקים על רבינו ובראשם הראב"ד ודעתם היא: שמותר לסמוך על סימנים אלה גם כלפי המעשים לעתיד לבוא. והסמ"ג (הובא ב"כסף־משנה") כתב: מצינו כמה גדולים שאמרו לתינוק: פסוק לי פסוקיך (חולין, שם) ועשו מעשיהם על פי זה, בחשבם זאת כעין נבואה.

31 **ו. אֵיזֶהוּ קוֹסֵם? זֶה הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה מִשְּׁאָר**
32 **הַמַּעֲשִׂיּוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּשֹּׁם[28] וְתִפָּנֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ מִכָּל**
33 **הַדְּבָרִים[29], עַד שֶׁיֹּאמַר דְּבָרִים שֶׁעֲתִידִים לִהְיוֹת,**

1 **וְיֹאמַר: דָּבָר פְּלוֹנִי עָתִיד לִהְיוֹת אוֹ אֵינוֹ הֹוֶה, אוֹ**
2 **שֶׁיֹּאמַר שֶׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהִזְהִירוּ מִכָּךְ! יֵשׁ מִן**
3 **הַקּוֹסְמִין שֶׁמְּשַׁמְּשִׁים בְּחוֹל אוֹ בַּאֲבָנִים; וְיֵשׁ מִי**
4 **שֶׁגּוֹהֵר[30] לָאָרֶץ וְצָנוּעַ וְצוֹעֵק; וְיֵשׁ מִי שֶׁמְּסַתֵּכֵּל**
5 **בְּמַרְאָה שֶׁל בְּרִזֶל אוֹ בַּעֲשָׁשִׁית וּמְדַמִּין[31] וְאוֹמְרִים[32].**
6 **וְיֵשׁ מִי שֶׁנּוֹשֵׂא מַקֵּל בְּיָדוֹ וְנִשְׁעָן עָלָיו וּמַכֶּה בוֹ, עַד**
7 **שֶׁתִּפָּנֶה מַחֲשַׁבְתּוֹ וּמְדַבֵּר. הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "עַמִּי**
8 **בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ[33] יַגִּיד לוֹ".**

28) שיהא כאיש משמים ונדהם, נבהל ומשתומם. 29) שמסביב לו, שיהיה מרוחק מהמציאות והיישות עד שלא ירגיש בהן. השווה דברי רבינו ("ספר המצוות", ל"ת לא): "שיזעק זעקות משונות ויעזוב מחשבותיו ויביט לארץ, כמו ענין חולי הנופל ויגיד מה שעתיד להיות על פי כח הדמיון... בעלי הכוחות הדמיוניים לא יתפעלו מבלי שיעשו איזה מעשה או פעולה אשר יגיעו כח דמיונו" וכו'. 30) מלשון הכתוב: ויגהר ארצה (מלכים־א יח, מב) ופירושו: כופף את עצמו לארץ: משתטח על הארץ. 31) הוזים בכה דמיונם מחשבות כוזבות. 32) ומגידים לשואליהם עתידות. 33) "איזהו קוסם? - זה שאוחז במקלו ואומר: אלך, אם לא אלך?" (ספרי, שופטים).

9 **ז. אָסוּר לִקְסֹם[34], וְלִשְׁאֹל לַקּוֹסֵם. אֶלָּא שֶׁהַשּׁוֹאֵל**
10 **לַקּוֹסֵם, מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת[35]. אֲבָל הַקּוֹסֵם**
11 **עַצְמוֹ, אִם עָשָׂה מַעֲשֶׂה מִכָּל אֵלּוּ[36] וְכַיּוֹצֵא בָהֶן -**
12 **לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ, קֹסֵם**
13 **קְסָמִים".**

34) לעשות מעשה קסמים בעצמו. 35) מלקות דרבנן, מדברי רבינו ("ספר המצוות", ל"ת לא) משמע, שהשואל לקוסם אינו בכלל הלאו של: "לא ימצא בך... קוסם קסמים", שעיקרו לקוסם עצמו ולא לשואל בו. וכן כתב שם מפורש: "אבל השאלה לקוסם מגונה מאד". 36) המנויים בהלכה הקודמת.

14 **ח. אֵיזֶהוּ מְעוֹנֵן? אֵלּוּ נוֹתְנֵי עִתִּים[37], שֶׁאוֹמְרִים**
15 **בְּאִצְטַגְנִינוּת[38]: יוֹם פְּלוֹנִי טוֹב! יוֹם פְּלוֹנִי רַע! יוֹם**
16 **פְּלוֹנִי רָאוּי לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה פְּלוֹנִית! שָׁנָה פְּלוֹנִית**
17 **אוֹ חֹדֶשׁ פְּלוֹנִי רַע לְדָבָר פְּלוֹנִי!**

37) המחשבים את העתים והשעות. מעונן - מלשון: ועונתה לא יגרע (שמות כא, י), שפירושו: עת וזמן. 38) חכמת הוברי שמים (אסטרולוגיה בלע"ז) המתפארים להגיד עתידות על פי מעמד הכוכבים ומהלכם. וחושב רבינו שמה שאמר רבי עקיבא (סנהדרין סה:) איזהו מעונן? - זה המחשב עתים ושעות ואומר: היום יפה לצאת וכו' - על פי איצטגנינות הוא אומר.

18 **ט. אָסוּר לְעוֹנֵן, אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא עָשָׂה מַעֲשֶׂה, אֶלָּא**
19 **הוֹדִיעַ אוֹתָן הַכִּזָּבִים שֶׁהַכְּסִילִים מְדַמִּין[39] שֶׁהֵן דִּבְרֵי**
20 **אֱמֶת וְדִבְרֵי חֲכָמִים. וְכָל הָעוֹשֶׂה מִפְּנֵי**
21 **הָאִצְטַגְנִינוּת[40], וְכִוֵּן מְלַאכְתּוֹ אוֹ הֲלִיכָתוֹ בְּאוֹתוֹ הָעֵת**
22 **שֶׁקָּבְעוּ הוֹבְרֵי[41] שָׁמַיִם - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה[42], שֶׁנֶּאֱמַר:**
23 **"לֹא תְעוֹנְנוּ". וְכֵן הָאוֹחֵז[43] אֶת הָעֵינַיִם, וּמְדַמֶּה[44]**
24 **בִּפְנֵי הָרוֹאִים שֶׁעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה תְּמָהוֹן, וְהוּא לֹא עָשָׂה**
25 **- הֲרֵי זֶה בִּכְלַל מְעוֹנֵן[45], וְלוֹקֶה[46].**

39) טועים לחשוב בדמיונם הכוזב. רבינו נאמן בזה לשיטתו בפירוש המשנה (ע"ז פ"ד, מ"ז), שחכמת הוברי שמים (אסטרולוגיה) חכמת הבל היא ואין בה ממש, ואלה דבריו: "לפי שאני יודע שרוב בני־אדם נפתים בזה פיתוי גדול עד כי הטובים, החסידים מבני דתנו, חושבים שהם דברים אמיתיים, אלא שהם אסורים מצד התורה; ואינם יודעים שהם דברים בטלים וכוזבים, ונצטוינו בתורה שלא לעשותם, כמו שהזהירה אותנו על הכזב". וראוי להעיר, כי ה"בית יוסף" (על הטור יו"ד, קעט) מאריך בנידון זה ומביא מקורות שונים ובתוכם גם את ה"נימוקי יוסף" לסוף פ"ז דסנהדרין, שדעתם היא: שאין "חוזים בכוכבים" בכלל מנחשים ומעוננים, ועל זאת יתפלל כל חסיד לה': שיגן עליו מגזירת הכוכבים והמזלות. אבל רז"ל הזהירו שלא ישים אדם מחשבתו באלו הדברים, ואמרו (פסחים קיג:): מניין שאין שואלים בכלדיים (חוזים בכוכבים)? - שנאמר: תמים תהיה עם ד' אלהיך (דברים יח, יג). ודעת הטור כדעת הרמב"ם. 40) על פי עצת האיצטגנינים. 41) (ישעיה מז, יג). הֶבֹר - מקורו בערבית, והוראתו: גָזֹר, חֵלֶק. ו"הוברי שמים" הם האסטרולוגים הגוזרים ומחלקים את השמים למחלקות ומתימרים להגיד עתידות על פי מעמד הכוכבים. וגם הרד"ק, כנראה, פירשו מלשון: גזור. (עיין שם). 42) שהרי עשה מעשה, אבל המעונן עצמו שאינו אלא בודה דברים ומכזב ואינו עושה מעשה ממש - אינו אלא באזהרה ואינו לוקה. 43) העושה מעשה להטים ומראה דברים שאינם בטבע המציאות. 44) מטעה במעשי להטיו את דמיון הרואים לחשוב שיש ממש במעשיו; והרואים - כמדומה להם שכן הוא. ואולי ייתכן לנקד: מדמה - התפעל בחסרון ת־ההתפעל לפני אות ד' כדין. וכן: "כאדם מדמה כועס ואינו כועס" (הלכות דעות פ"ב, ה"ו). 45) נגזר משם העצם: עינים, וכמאמרם: איזהו מעונן? - זה האוחז את העינים (סנהדרין סה:). וסובר רבינו, שהחכמים אינם חולקים על רבי עקיבא האומר: "לא תעוננו" - זה המחשב עתים ושעות, אלא מוסיפים הם על דבריו, ולפיכך הוא מבאר את האיסור של "מעונן" בשתי דרכים: מחשב עתים ואוחז עינים (כסף־משנה). 46) ואף על פי שלאו שאין בו מעשה הוא, שהרי אינו אלא אוחז את העינים ומראה כאילו הוא עושה ואינו עושה כלום, אבל בעצם הדבר של "אחיזת העינים" שהוא מכה את עיני הרואים בסנוורים ומטעה אותם, יש ויש מעשה שבאמצעותו הוא מוציא להטיו אל הפועל - ועל מעשה להטים זה הוא לוקה (כס"מ, לקמן ה"טו).

26 **י. אֵיזֶהוּ חוֹבֵר[47]? זֶה שֶׁמְּדַבֵּר בִּדְבָרִים שֶׁאֵינָן לְשׁוֹן**
27 **עַם[48] וְאֵין לָהֶם עִנְיָן[49], וּמַעֲלֶה עַל דַּעְתּוֹ בְּסִכְלוּתוֹ,**
28 **שֶׁאוֹתָן הַדְּבָרִים מוֹעִילִין; עַד שֶׁהֵן אוֹמְרִים,**
29 **שֶׁהָאוֹמֵר כָּךְ וָכָךְ עַל הַנָּחָשׁ אוֹ עַל הָעַקְרָב, אֵינוֹ**
30 **מַזִּיק, וְהָאוֹמֵר כָּךְ וָכָךְ עַל הָאִישׁ, אֵינוֹ נִזּוֹק. וּמֵהֵן**
31 **- אוֹחֵז בְּיָדוֹ בְּעֵת שֶׁמְּדַבֵּר מַפְתֵּחַ אוֹ סֶלַע וְכַיּוֹצֵא**

בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ, הַכֹּל אָסוּר. וְהַחוֹבֵר עַצְמוֹ שֶׁאָחַז בְּיָדוֹ כְּלוּם אוֹ שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה עִם דִּבּוּרוֹ, אֲפִלּוּ הֶרְאָה בְּאֶצְבָּעוֹ - הֲרֵי זֶה לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ', וְחֹבֵר חָבֶר". אֲבָל אִם אָמַר דְּבָרִים בְּלִבַּד, וְלֹא הֵנִיד לֹא אֶצְבַּע וְלֹא רֹאשׁ, וְלֹא הָיָה בְּיָדוֹ כְּלוּם; וְכֵן אָדָם שֶׁאָמַר עָלָיו הַחֹבֵר אוֹתָן הַקְּלוֹלוֹת, וְהוּא יוֹשֵׁב לְפָנָיו וּמְדַמֶּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ בָּזֶה הֲנָאָה - מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת[50], מִפְּנֵי שֶׁנִּשְׁתַּתֵּף בְּסִכְלוּת הַחַבָּר. וְכָל אוֹתָן הַקְּלוֹלוֹת וְהַשֵּׁמוֹת הַמְשֻׁנִּים, הַמְכֹעָרִים, לֹא יֵרֵעוּ, וְגַם הֵיטֵב אֵין אוֹתָם[51].

47) שאמרה תורה: לא ימצא בך... וחובר חבר (דברים יח, י־יא). 48) אלא הברות בעלמא, כמו שאמרו (סוטה כב.): רטין מגושא ולא ידע מאי אמר (המכשף מלמל ולא ידע בעצמו מה שמלמל). "וחובר חבר" - תרגומו: וְרָטִין רְטָן. רבים מרבותינו מפרשים: חובר חבר - זה המחבר הרבה נחשים ועקרבים ואוספם למקום אחד. וכן פירש גם רש"י על התורה על סמך דברי חז"ל (סנהדרין סה:). ודברי רבינו מוצאים סמוכים בתוספתא (מכות, פ"ד) שמצינו שם: "החובר את האדם ואת הבהמה", שלפי דעתו פירוש הדברים: שהוא לוחש על אדם ועל הבהמה שלא יזיקו וכדומה. 49) תוכן ומובן. 50) אבל לא מלקות מדאורייתא: ארבעים חסר אחת, כי אין לוקין על לאו שאין בו מעשה (מכות טז.). 51) כלשון הכתוב (ירמיה י, ה).

יא. מִי שֶׁנִּשְׁכוֹ עַקְרָב אוֹ נָחָשׁ, מֻתָּר לִלְחֹשׁ עַל מְקוֹם הַנְּשִׁיכָה, וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת[52], כְּדֵי לְיַשֵּׁב דַּעְתּוֹ וּלְחַזֵּק לִבּוֹ; אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין הַדָּבָר מוֹעִיל כְּלוּם, הוֹאִיל וּמְסֻכָּן הוּא, הִתִּירוּ לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִטָּרֵף דַּעְתּוֹ עָלָיו[53].

52) שאסור להרבות בו בשיחה בטלה. 53) מרוב פחד וצער; ומשום פיקוח נפש - מותר (סנהדרין קא.).

יב. הַלּוֹחֵשׁ עַל הַמַּכָּה[54] וְקוֹרֵא פָּסוּק מִן הַתּוֹרָה, וְכֵן הַקּוֹרֵא עַל הַתִּינוֹק שֶׁלֹּא יִבָּעֵת, וְהַמַּנִּיחַ סֵפֶר־תּוֹרָה אוֹ תְּפִלִּין עַל הַקָּטָן בִּשְׁבִיל שֶׁיִּישַׁן[55] - לֹא דַּי לָהֶם שֶׁהֵם בִּכְלַל מְנַחֲשִׁים וְחוֹבְרִים, אֶלָּא שֶׁהֵן בִּכְלַל הַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה, שֶׁהֵן עוֹשִׂין דִּבְרֵי תּוֹרָה רְפוּאַת גּוּף, וְאֵינָן אֶלָּא רְפוּאַת נְפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ". אֲבָל הַבְּרִיא שֶׁקָּרָא פְּסוּקִין וּמִזְמוֹר מִתְּהִלִּים, כְּדֵי שֶׁתְּגֵן עָלָיו זְכוּת קְרִיאָתָן וְיִנָּצֵל מִצָּרוֹת וּמִנְּזָקִים - הֲרֵי זֶה מֻתָּר[56].

54) דברי לחשים כסגולה לרפואת המכה. ויש שהיו משתמשים לפעמים לתכלית זו גם בפסוקים מן התורה (סנהדרין צ.). 55) (ירושלמי, שבת פ"ו, ה"ב). 56) כמו שמצינו בריב"ל (שבועות טו:), שהיה קורא פסוקים ממזמורי תהלים לפני שנתו, אף על פי שהוא עצמו אמר: ש"אסור להתרפאות בדברי תורה"; אבל להשתמש בדברי תורה בתור אמצעי הגנה שלא להינזק - מותר. וכן צריכים לפרש דברי רבינו: ש"אסור להניח ספר־תורה על תינוק בשביל שיישן", אינו אלא אחרי שחלה כבר; אבל כשהוא בריא מותר להשתמש בכגון אלה, בתור אמצעי הגנה שלא יחלה (כסף־משנה).

יג. אֵיזֶהוּ דּוֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים[57]? זֶה הַמַּרְעִיב אֶת עַצְמוֹ, וְהוֹלֵךְ וָלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת[58], כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא מֵת בַּחֲלוֹם וְיוֹדִיעוֹ מַה שֶּׁשָּׁאַל עָלָיו. וְיֵשׁ אֲחֵרִים, שֶׁהֵם לוֹבְשִׁים מַלְבּוּשִׁים יְדוּעִים, וְאוֹמְרִים דְּבָרִים, וּמַקְטִירִין קְטֹרֶת יְדוּעָה, וִישֵׁנִים לְבַדָּן, כְּדֵי שֶׁיָּבוֹא מֵת פְּלוֹנִי וִיסַפֵּר עִמּוֹ בַּחֲלוֹם. כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: כָּל הָעוֹשֶׂה כְּדֵי שֶׁיָּבֹא הַמֵּת וְיוֹדִיעוֹ, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר וְגוֹ', וְדֹרֵשׁ אֶל הַמֵּתִים".

57) שאמרה תורה: לא ימצא בך... ודורש אל המתים (דברים יח, י־יא). 58) (סנהדרין סה:).

יד. אָסוּר לִשְׁאֹל בַּעַל אוֹב אוֹ בַּעַל יִדְּעוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר וְגוֹ', וְשֹׁאֵל אוֹב וִידִּעֹנִי". נִמְצֵאתָ לָמֵד, שֶׁבַּעַל אוֹב וִידִּעוֹנִי עַצְמָן בִּסְקִילָה[59], וְהַנִּשְׁאָל בָּהֶן - בְּאַזְהָרָה, וּמַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת[60]. וְאִם כֵּוֵן מַעֲשָׂיו וְעָשָׂה כְּפִי מַאֲמָרָן - לוֹקֶה[61].

59) ואזהרתם: אל תפנו אל האובות ואל הידעונים (ספרא, קדושים פ"ט). השווה "ספר המצוות", ל"ת לז. 60) ולא מלקות, מפני שלא עשה מעשה בזה ששאל, שהשאלה היא רק דברים בעלמא. 61) כדין כל לאו שיש בו מעשה.

טו. הַמְכַשֵּׁף - חַיָּב סְקִילָה[62]. וְהוּא, שֶׁעָשָׂה מַעֲשֵׂה כְשָׁפִים[63]. אֲבָל הָאוֹחֵז אֶת הָעֵינַיִם[64], וְהוּא, שֶׁיַּרְאֶה שֶׁעָשָׂה וְהוּא לֹא עָשָׂה - לוֹקֶה מַכַּת מַרְדּוּת[65]; מִפְּנֵי שֶׁלָּאו זֶה[66] שֶׁנֶּאֱמַר בִּמְכַשֵּׁף בִּכְלַל "לֹא יִמָּצֵא בְךָ"[67] הוּא, וְלָאו שֶׁנִּתַּן לְאַזְהָרַת מִיתַת בֵּית־דִּין הוּא[68], וְאֵין לוֹקִין עָלָיו[69], שֶׁנֶּאֱמַר: "מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה".

62) (סנהדרין נג.). 63) כגון: שהיתה שדה מלאה קישואים והוא ליקטה כולה בכשפים. 64) שהראה כאילו הוא מלקט את הקישואים, בעוד שהקישואים לא זזו ממקומם. 65) ולא מלקות ממש, כדברי רבי עקיבא משום רבי יהושע: "שנים לוקטים קישואים: אחד ליקט - חייב; ואחד ליקט - פטור. העושה מעשה - חייב; האוחז את העינים - פטור" (שם, סז). 66) רבינו הולך ומפרש את הטעם מדוע הוא פטור ממלקות. 67) לא ימצא בך... קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף (דברים יח, י). 68) שדין המכשף בסקילה (שם), שנאמר: "מכשפה לא תחיה", ועל לאו כזה אין לוקין אפילו בשעה שאינו חייב מיתה, כמו כאן שהוא מכשף רק באחיזת עינים. אבל משום "לאו שאין בו מעשה" אין לפטרו שהרי כבר אמרנו לעיל (ה"י) שאחיזת עינים יש בה מעשה. 69) (מכות יג:). ובעל כרחנו עלינו לומר שכוונת רבינו כאן היא, כשהתרו בו משום "מכשף" ואז הוא פטור ממלקות, מפני שזה לאו שניתן לאזהרת מיתת בית־דין הוא; אבל כשהתרו בו משום "מעונן" אז הוא חייב מלקות מן התורה כשהיה אוחז את

העינים, היות שהוא לאו שיש בו מעשה, כמבואר למעלה (הלכה ט). עיין (כסף־משנה).

1 **טז. וּדְבָרִים[70] הָאֵלּוּ כֻּלָּן דִּבְרֵי שֶׁקֶר וְכָזָב הֵן, וְהֵם**
2 **שֶׁהִטְעוּ בָהֶן עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים הַקַּדְמוֹנִים לְגוֹיֵי**
3 **הָאֲרָצוֹת כְּדֵי שֶׁיִּנְהֲגוּ[71] אַחֲרֵיהֶן. וְאֵין רָאוּי לְיִשְׂרָאֵל,**
4 **שֶׁהֵם חֲכָמִים מְחֻכָּמִים, לְהִמָּשֵׁךְ בַּהֲבָלִים אֵלּוּ, וְלֹא**
5 **לְהַעֲלוֹת עַל לֵב שֶׁיֵּשׁ תּוֹעֶלֶת בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי לֹא**
6 **נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב וְלֹא קֶסֶם בְּיִשְׂרָאֵל", וְנֶאֱמַר: "כִּי הַגּוֹיִם**
7 **הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה יוֹרֵשׁ אוֹתָם אֶל מְעֹנְנִים וְאֶל**
8 **קֹסְמִים יִשְׁמָעוּ, וְאַתָּה לֹא כֵן" וְגוֹ'. כָּל הַמַּאֲמִין**
9 **בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, וּמְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ שֶׁהֵן אֱמֶת**
10 **וּדְבַר חָכְמָה, אֲבָל הַתּוֹרָה אֲסָרָתַן - אֵינָן אֶלָּא מִן**
11 **הַסְּכָלִים וּמֵחַסְרֵי הַדַּעַת, וּבְכְלַל הַנָּשִׁים וְהַקְּטַנִּים**
12 **שֶׁאֵין דַּעְתָּן שְׁלֵמָה[72]. אֲבָל בַּעֲלֵי הַחָכְמָה וּתְמִימֵי**
13 **הַדַּעַת יֵדְעוּ בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת, שֶׁכָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים**
14 **שֶׁאָסְרָה תּוֹרָה אֵינָם דִּבְרֵי חָכְמָה, אֶלָּא תֹּהוּ וָהֶבֶל,**
15 **שֶׁנִּמְשְׁכוּ בָהֶן חַסְרֵי הַדַּעַת וְנָטְשׁוּ כָּל דַּרְכֵי הָאֱמֶת**
16 **בִּגְלָלָן. וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרָה תּוֹרָה כְּשֶׁהִזְהִירָה עַל כָּל**
17 **אֵלּוּ הַהֲבָלִים: "תָּמִים[73] תִּהְיֶה עִם ה' אֱלֹהֶיךָ".**

~ נקודות משיחות קודש ~

"תמים תהיה עם ה' אלהיך"

בפירוש הפסוק "תמים תהיה עם ה' אלוקיך" נחלקו הרמב"ם והרמב"ן. שהרמב"ם פירשו כציווי כללי על שלימות הדעת שכולל קיום כל ציוויי הקב"ה, ומכיון שהוא ציווי כולל - לא מנה אותו כמצוה בפני עצמה.

אבל הרמב"ן בהשגותיו (סהמ"צ במנין העשין מ"ע ח.) מנאו "שנצטווינו להיות לבנו תמים עמו יתברך וכו'" כי לשיטתו הגם שמדובר בציווי כללי על האמונה, מכל־מקום עוסק בפרטים מסויימים באמונתו ית' "אשר ביכולתו לשנות מערכות הכוכבים כו' שלכן אין צריך לחקור אצלם דברי עתידות.

ורש"י בחומש פירש "התהלך עמו בתמימות", היינו להתנהג כתם שאינו בקי ואינו חריף.

(על־פי לקו"ש חלק יד עמוד 69)

70) אוב וידעוני, וכל דברי נחש וכשפים למיניהם. 71) שיתגעגעו ויימשכו אחריהם. מלשון: וינהו כל בית ישראל אחרי ה' (שמואל־א ז, ב). ניקדנוהו בנפעל כניקוד המקרא, ואף על פי שרבינו (באיגרתו לר' יהונתן כהן) השתמש בו בקל: "הנוהים אחריו". 72) השווה פירוש המשנה לרבינו (ע"ז פ"ד, מ"ז). 73) וכן אמרו חז"ל (פסחים קיג:): מניין שאין שואלים בכלדיים (חוזים בכוכבים)? שנאמר: תמים תהיה וגו', כלומר: היה בוטח בו בכל הקורות והנולדות הבאות לך (רשב"ם).

פֶּרֶק שְׁנֵים עָשָׂר[1]

1) דיני הקפת הראש וגילוח הזקן; מצוות־עשה שהנשים פטורות מהן; דיני כתובת קעקע וכו'.

18 **א. אֵין מְגַלְּחִין פַּאֲתֵי[2] הָרֹאשׁ כְּמוֹ שֶׁהָיוּ עוֹשִׂין**
19 **עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים[3], שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַקִּיפוּ פְּאַת**
20 **רֹאשְׁכֶם". וְחַיָּב עַל כָּל פֵּאָה וּפֵאָה[4]. לְפִיכָךְ הַמְגַלֵּחַ**
21 **שְׁנֵי צִדָּעָיו[5], אֲפִלּוּ בְּבַת אַחַת וְהַתְּרָאָה אַחַת - לוֹקֶה**
22 **שְׁתָּיִם. אֶחָד הַמְגַלֵּחַ הַפֵּאוֹת בִּלְבַד וּמַנִּיחַ שְׂעַר כָּל**
23 **הָרֹאשׁ, וְאֶחָד הַמְגַלֵّחַ כָּל הָרֹאשׁ כְּאֶחָד[6], לוֹקֶה[7],**
24 **הוֹאִיל וְגִלַּח הַפֵּאוֹת. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[8]? בְּאִישׁ**
25 **הַמְגַלֵּחַ, אֲבָל אִישׁ הַמִּתְגַּלֵּחַ[9] אֵינוֹ לוֹקֶה[10], אֶלָּא־**
26 **אִם־כֵּן סִיַּע[11] לַמְגַלֵּחַ. וְהַמְגַלֵּחַ אֶת הַקָּטָן[12] לוֹקֶה[13].**

2) השער הצומח על שתי הרקות, שבין העינים והאוזנים. 3) רבינו מנמק את איסור גילוח הפאות כאן, ולקמן (הלכה ז) את איסור גילוח הזקן: "מפני שדרך העכו"ם וכהניהם לעשות כן" - ועל זה יצאו עליו עוררים. הטור יו"ד סי' קפא כותב: "וזה אינו מפורש!" (כלומר: לא נזכר לא בתורה ולא בתלמוד) ואין אנו צריכים לבקש טעם למצוות, כי מצות המלך עלינו אף אם לא נדע טעמה". ומרן ה"בית־יוסף" מגן שם על רבינו ועל דעתו שגילה בסוף הלכות מעילה: "שכל מצוה שנוכל למצוא בה טעם - עלינו לאמרו: ומה שלא נמצא בה טעם - נייחס הדבר לקוצר השגתנו" וכו'. ומה שנוגע לגילוח הפיאות והזקן. שרבינו נותן בהם טעם משום "עבודת כוכבים" - אומר ה"בית־יוסף" - שזה למד מתוך סמיכות הכתובים שלפניהם ושלאחריהם המדברים בחוקת העכו"ם, כמו: "לא תנחשו ולא תעוננו", "וכתובת קעקע לא תתנו", שבודאי גם איסור הגילוח מטעם "ובחוקותיהם לא תלכו" הוא. והב"ח כותב (שם): שמדברי רבינו ("ספר המצוות", ל"ת מג) רואים, שמפי ספרים נתברר לו, שכך היו העכו"ם וכמריהם עושים לשם עבודה־זרה. וכן הוא מעיד בספרו (מו"נ ח"ג, לז): שכך היה מנהגם כפי שקרא הרבה בספריהם. ורבינו כתב כל זה בטעם המצוה כאן, כדי להגדיל האזהרה: שמלבד הלאו המפורש בהקפת הראש והזקן, הוא עובר גם משום: "ובחוקותיהם לא תלכו". 4) הימנית והשמאלית. 5) רקותיו. חלק הפנים שבין העינים והאזנים. וחלפה רקתו (שופטים ה, כו) תרגומו: אעברת סכתא בצדיעה. 6) ויחד עמו גם הפאות. 7) שהקפת כל הראש שמה: הקפה (נזיר נז:). 8) שלוקה. 9) על ידי אחרים. 10) שהרי לא עשה מעשה. הראב"ד משיג ואומר: אף־על־פי שאינו לוקה, כיון שמדעתו עשה - עובר הוא על לאו. אולם מרן בעל ה"כסף־משנה" דוחה זאת ואומר: יותר נראה לי דלא שייך לומר שהוא עובר בלאו, כיון שלא עשה מעשה כלל. ואפילו אם אמר לו למגלח להקיף לו פאת ראשו - הלא אין שליח לדבר עבירה. 11) שהזמין שערותיו והמציאן למגלח, ואז שניהם: גם המקיף וגם הניקף חייבים (מכות כ:). 12) שאינו בר־עונשין. 13) כי כשהזהירה תורה: "לא תקיפו", אף על פאות הקטן הזהירה (נזיר נז:).

27 **ב. הָאִשָּׁה שֶׁגִּלְּחָה פְּאַת רֹאשׁ הָאִישׁ אוֹ שֶׁנִּתְגַּלְּחָה -**
28 **פְּטוּרָה[14], שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַקִּיפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם וְלֹא**
29 **תַשְׁחִית פְּאַת זְקָנֶךָ" - כֹּל שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּ'בַל תַּשְׁחִית'[15]**
30 **יֶשְׁנוֹ בְּ'בַל תַּקִּיף'; וְאִשָּׁה, שֶׁאֵינָהּ בְּ'בַל תַּשְׁחִית',**

1 **לְפִי שֶׁאֵין לָהּ זָקֵן, אֵינָהּ בְּ'בַל תַּקִּיף'[16]. לְפִיכָךְ**
2 **הָעֲבָדִים[17], הוֹאִיל וְיֵשׁ לָהֶם זָקֵן, אֲסוּרִים[18] בְּהַקָּפָה.**

14) ממלקות. ויש הפרש בין "גילחה" ל"נתגלחה": כשגילחה - היא פטורה אבל אסורה, שהרי הניקף מוזהר על הקפה ואסור להקיפו: וכשנתגלחה - היא פטורה ומותרת אף לכתחילה. ומפני שרבינו עירבם יחד, כתב סתם: פטורה (כסף־משנה). 15) כגון: איש שיש לו זקן. 16) (קידושין לה:). ושם הוסיפו ללמוד זה גם מ"גזירה שוה": פאת - פאת מבני אהרן. נאמר כאן בסתם ישראל: "ולא תשחית את פאת זקנך", ונאמר בבני אהרן: "ופאת זקנם לא יגלחו" - מה להלן נשים פטורות, שהרי "בני אהרן" אמורים בפרשה ולא "בנות אהרן", אף כאן נשים פטורות. ורבינו קיצר ולא הזכיר את ה"גזירה שוה" (כסף־משנה). 17) כנענים, אף על פי שאינם חייבים אלא במצוות שנשים חייבות בהן, כמבואר במסכת (חגיגה ד.). 18) כי אין יסוד לפטרם כמו שנפטרו הנשים על־ידי "פאת זקנך", ועדיפים הם בזה מהן, הואיל ויש להם זקן (כסף־משנה).

3 **ג. כָּל מִצְוֹת לֹא־תַעֲשֶׂה שֶׁבַּתּוֹרָה, אֶחָד אֲנָשִׁים וְאֶחָד**
4 **נָשִׁים חַיָּבִים[19], חוּץ מִ'בַל תַּשְׁחִית' וּ'בַל תַּקִּיף' וּ'בַל**
5 **יִטַּמָּא כֹּהֵן[20] לַמֵּתִים'. וְכָל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁהִיא מִזְּמַן**
6 **לִזְמַן[21] וְאֵינָהּ תְּדִירָה[22], נָשִׁים פְּטוּרוֹת[23], חוּץ מִקִּדּוּשׁ**
7 **הַיּוֹם[24], וַאֲכִילַת מַצָּה[25] בְּלֵילֵי הַפֶּסַח[26], וַאֲכִילַת**
8 **הַפֶּסַח וּשְׁחִיטָתוֹ[27], וְהַקְהֵל[28], וְשִׂמְחָה[29], שֶׁהַנָּשִׁים**
9 **חַיָּבוֹת.**

19) (קידושין לה.). שנאמר: איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם (במדבר ה, ו) - השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה. 20) כי באזהרה של היטמאות למתים (ויקרא כא, א) "בני אהרן" כתיב ולא "בנות אהרן" - וקל־וחומר נשיהם (קידושין לה:). 21) בשעות קבועות במשך היממה (יום ולילה), או ימים וזמנים קבועים במשך השנה. מצוה כזאת נקראת: מצות־עשה שהזמן גרמא. 22) תמיד, בכל עת ובכל שעה. 23) כי כל התורה הוקשה למצוות תפילין, ככתוב: והיה לאות על ידך... למען תהיה תורה ה' בפיך (שמות יג, ט). וכשם שמצות תפילין "מצות־עשה שהזמן גרמא היא, שאינה נוהגת אלא ביום ולא בלילה, בחול ולא בשבת ומועד, ונשים פטורות הימנה - כך כל מצות־עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ותפילין מנין שנשים פטורות? - מתלמוד תורה. כתוב: ולימדתם אותם את בניכם (דברים יא, יט) - "בניכם", ולא בנותיכם. וסמוך למעלה מזה כתוב: וקשרתם אותם לאות על ידכם (שם, יח) - להגיד: כשם שנשים פטורות מתלמוד תורה, כך הן פטורות מתפילין (קידושין לד.). 24) של שבת שהוא מצות־עשה שהזמן גרמא. וכן אמרו חז"ל: "נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה" (ברכות כ:), שנאמר: זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ, ח): ובדיברות השניות כתוב: שמור את יום השבת לקדשו (דברים ה, יב). וכלל הוא: כל מקום שנאמר: השמר, פן ואל - אינו אלא בלא־תעשה (ע"ז נא:). ולפי זה, הציווי: "שמור את יום השבת" הוא לא מצות־עשה אלא מצות לא־תעשה, כמו "לא תעשה מלאכה ביום השבת" - ומצוות ל"ת, אחד אנשים ואחד נשים, חייבים. ולפיכך אמרו חכמינו (ברכות, שם): "כל שישנו בשמירה, ישנו בזכירה". ומפני שנשים ישנן בשמירה של "לא תעשה כל מלאכה", ישנן גם בזכירה של "זכור את יום השבת לקדשו", שהוא קידוש היום שזוכרים אותו על היין. 25) כמבואר (פסחים מג:): כתוב בתורה: לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות (דברים טז, ג) - כל שישנו ב"בל תאכל חמץ", ישנו באכילת מצה. והנשים, הואיל והוזהרו על אכילת חמץ שהיא ל"ת - חייבות על אכילת מצה. 26) כי בכל שאר ימי הפסח אין חובת אכילת מצה: יש רק איסור של אכילת חמץ. 27) שנאמר בקרבן פסח: במכסת נפשות תכוסו על השה (שמות יב, יד), "נפשות" - גם אשה במשמע (פסחים צא:). 28) מצות הקהל היתה מתקיימת בזמן שבית־המקדש היה קיים בחג הסוכות מקץ שנת השמיטה, כמפורש בתורה: הקהל את העם, האנשים והנשים וגו' (דברים לא, יב). 29) שמחת החג, כמפורש בתורה: ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך וגו' (שם טז, יד).

10 **ד. טֻמְטוּם[30] וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס[31], הֲרֵי הֵן סָפֵק[32] - נוֹתְנִין**
11 **עֲלֵיהֶן חֲמְרֵי הָאִישׁ[33] וְחֲמְרֵי הָאִשָּׁה[34] בְּכָל מָקוֹם,**
12 **וְחַיָּבִים בַּכֹּל[35]. וְאִם עָבְרוּ - אֵינָם לוֹקִין[36].**

30) משורש אטם, טמטם. שאין להבחין בו את הבדל המין. 31) שיש לו זכרות ונקבות. ביוונית קוראים לזכר: אנדרו, ולנקבה: גינוס ("הערוך", ערך "אנתרופי"). שניהם נזכרים במשנה (ביכורים פ"א, מ"ה: חגיגה פ"ב, מ"א). 32) אם איש או אשה. 33) להתחייב ב"בל תקיף" וב"בל תשחית": ואם כהנים הם - ב"בל יטמא" למת, וכן בכל המצוות שהזמן גרמא, כמבואר (ביכורים פ"ד, מ"ב). 34) שאינו מתייחד עם אנשים, שאינו חולק בנחלה עם הבנים ואינו אוכל בקדשי המקדש וכיו"ב, כמבואר (שם, מ"ג9. 35) כאנשים ונשים. 36) שאין לוקים על הספק (שם).

13 **ה. אַף־עַל־פִּי שֶׁהָאִשָּׁה מֻתֶּרֶת לְגַלֵּחַ פְּאַת רֹאשָׁהּ,**
14 **הֲרֵי הִיא אֲסוּרָה[37] לְגַלֵּחַ פְּאַת רֹאשׁ הָאִישׁ; וַאֲפִלּוּ**
15 **קָטָן[38], אָסוּר לָהּ לְגַלֵּחַ לוֹ פֵּאָה.**

37) אבל אינה לוקה, הואיל והיא גופה אינה בבל תקיף והאיסור הוא רק מדרבנן (כס"מ). 38) שאינו בר עונשים.

16 **ו. וּפֵאָה זוֹ שֶׁמַּנִּיחִים בַּצְּדָעִים, לֹא נָתְנוּ בוֹ חֲכָמִים**
17 **שִׁעוּר. וְשָׁמַעְנוּ מִזְּקֵנֵינוּ, שֶׁאֵינוֹ מַנִּיחַ פָּחוֹת**
18 **מֵאַרְבָּעִים שְׂעָרוֹת[39]. וּמֻתָּר לְלַקֵּט[40] הַפֵּאוֹת**
19 **בְּמִסְפָּרַיִם; לֹא נֶאֱסַר אֶלָּא הַשְׁחָתָה בְּתָעַר[41].**

39) שרוחב הפאה לא יהיה פחות מארבעים שערות (בית יוסף, טור יו"ד, קפא). 40) לגזוז. 41) המקור לדברי רבינו הוא (תוספתא, מכות מ"ג), שמפורש שם: "אינו חייב עד שיקיפנו בתער". וכפירוש "היראים", שהקפת הראש נלמדת מהשחתת הזקן ששתיהן סמוכות זו לזו: לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרא יט, כז) - מה זו בהשחתה, אף זו בהשחתה (עבודת המלך).

ז. דֶּרֶךְ כֹּהֲנֵי עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים הָיָה לְהַשְׁחִית זְקָנָם[42].
לְפִיכָךְ אָסְרָה תּוֹרָה לְהַשְׁחִית הַזָּקָן. וְחָמֵשׁ פֵּאוֹת יֵשׁ בּוֹ: לְחִי הָעֶלְיוֹן[43], וּלְחִי הַתַּחְתּוֹן[44] מִיָּמִין, וְכֵן מִשְּׂמֹאל, וְשִׁבֹּלֶת הַזָּקָן[45]. וְלוֹקֶה עַל כָּל פֵּאָה וּפֵאָה[46]. וְאִם נְטָלָן כֻּלָּן כְּאַחַת - לוֹקֶה חָמֵשׁ. וְאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיְּגַלְּחֵנּוּ בְּתַעַר, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תַשְׁחִית אֵת פְּאַת זְקָנֶךָ" - גִּלּוּחַ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַשְׁחָתָה. לְפִיכָךְ אִם גִּלַּח זְקָנוֹ בְּמִסְפָּרַיִם[47], פָּטוּר[48]. וְאֵין הַמִּתְגַּלֵּחַ לוֹקֶה עַד שֶׁיִּסְּיַע[49]. וְאִשָּׁה מֻתֶּרֶת לְהַשְׁחִית זְקָנָהּ, אִם יֵשׁ לָהּ שֵׂעָר בַּזָּקָן. וְאִם הִשְׁחִיתָה זְקַן הָאִישׁ - פְּטוּרָה[50].

42) השוה "ספר המצוות", ל"ת מד: "וזה היה קישוט, כמו שהוא מפורסם היום בקישוט גלחי עכו"ם שהם יגלחו זקנם". 43) המחובר לצדעים. ובמקרא: לחי חמור טריה (שופטים טו, טו), נקבה. 44) זה מקום חיבור הסנטר לעצם משני צדדיו (הרע"ב, מכות פ"ג, מ"ה). 45) השער שעל הסנטר. 46) (מכות כ.), כי לא נאמר בתורה: לא תשחית זקנך, אלא "פאת זקנך" - לחייב על כל פאה ופאה, כדברי רבינו ("ספר המצוות", ל"ת מד). 47) שאינם משחיתים כתער החותך את השער בצד עיקר (רש"י). 48) ומותר אף לכתחילה (כס"מ). 49) וימציא את השער למגלח. 50) אבל אסורה.

ח. הַשָּׂפָה, מֻתָּר לְגַלְּחוֹ בְּתַעַר[51]; וְהוּא הַשֵּׂעָר שֶׁעַל גַּב הַשָּׂפָה הָעֶלְיוֹנָה, וְכֵן הַשֵּׂעָר הַמְּדֻלְדָּל מִן הַשָּׂפָה הַתַּחְתּוֹנָה. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁהוּא מֻתָּר[52], לֹא נָהֲגוּ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁחִיתוֹ, אֶלָּא יְגַלַּח[53] קְצָתוֹ, עַד שֶׁלֹּא יְעַכֵּב אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה[54].

51) ואין בו משום גילוח הזקן (מ"ק יח.). 52) חוזר אל השפם. 53) לא בתער אלא במספרים, כמו בגילוח הזקן (ב"ח, יו"ד קפא). 54) (מ"ק, שם).

ט. הַעֲבָרַת הַשֵּׂעָר מִשְּׁאָר הַגּוּף, כְּגוֹן בֵּית הַשֶּׁחִי[55] וּבֵית הָעֶרְוָה, אֵינוֹ אָסוּר מִן הַתּוֹרָה, אֶלָּא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים[56]. וְהַמַּעֲבִירוֹ, מַכִּין אוֹתוֹ מַכַּת מַרְדּוּת. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מַעֲבִירִין אוֹתוֹ אֶלָּא נָשִׁים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְתַקֵּן עַצְמוֹ תִּקּוּן נָשִׁים; אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁמַּעֲבִירִין הַשֵּׂעָר הַנָּשִׁים וַאֲנָשִׁים, אִם הֶעֱבִיר, אֵין מַכִּין אוֹתוֹ[57]. וּמֻתָּר לְהַעֲבִיר שְׂעַר שְׁאָר אֵיבָרִים בְּמִסְפָּרַיִם בְּכָל מָקוֹם[58].

55) השקע שמתחת לאצילי הידים מול השכם. 56) (נזיר נט.) מפני שזה מקישוטי נשים ואסור לאיש להתקשט ולתקן עצמו בתיקוני נשים: ואפילו במספרים אסור לו להעבירו. 57) היא דעת רב שרירא גאון שהובאת בר"ן (ע"ז, פ"ב). ומדברי רבינו: "אין מכים אותו" - משמע שעל־כל־פנים ישנו איסור. 58) אפילו במקום שאין מנהג האנשים להעביר שער אבריהם (עבודת המלך). ובשם הגאונים מובא ב"הגהות מיימוניות") "שמי שמגלח כל שערו: מראשו ועד רגליו - מותר לו לגלח גם שער בית־השחי ובית־הערוה - שאין זה יפוי, אלא ניוול הוא לו".

י. לֹא תַעְבֹדֶה[59] אִשָּׁה עֲדִי[60] הָאִישׁ, כְּגוֹן שֶׁתָּשִׂים בְּרֹאשָׁהּ מִצְנֶפֶת אוֹ כּוֹבַע, אוֹ תִּלְבַּשׁ שִׁרְיוֹן[61] וְכַיּוֹצֵא בּוֹ, אוֹ שֶׁתְּגַלַּח רֹאשָׁהּ כְּאִישׁ[62]. וְלֹא יַעֲבֹדֶה אִישׁ עֲדִי אִשָּׁה, כְּגוֹן שֶׁיִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי צִבְעוֹנִין וַחֲלִי זָהָב[63] בְּמָקוֹם שֶׁאֵין לוֹבְשִׁין אוֹתָן הַכֵּלִים וְאֵין מְשִׁימִים אוֹתוֹ הַחֲלִי אֶלָּא נָשִׁים - הַכֹּל כְּמִנְהַג הַמְּדִינָה. אִישׁ שֶׁעָבַדָה עֲדִי אִשָּׁה, וְאִשָּׁה שֶׁעָבְדָה עֲדִי אִישׁ - לוֹקִין[64]. הַמְלַקֵּט שְׁעָרוֹת לְבָנוֹת מִתּוֹךְ הַשְּׁחֹרוֹת, מֵרֹאשׁוֹ אוֹ מִזְּקָנוֹ[65] - מְשֻׁיְּלַקֵּט שַׁעֲרָה אַחַת, לוֹקֶה[66], מִפְּנֵי שֶׁעָבְדָה עֲדִי אִשָּׁה. וְכֵן אִם צָבַע שְׂעָרוֹ שָׁחוֹר - מְשֻׁיְּצַבַּע שֵׂעָר לְבָנָה אַחַת, לוֹקֶה[67]. טֻמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס אֵינוֹ עוֹטֵף[68] כְּאִשָּׁה, וְלֹא מְגַלֵּחַ רֹאשׁוֹ כְּאִישׁ[69]; וְאִם עָשָׂה כֵּן, אֵינוֹ לוֹקֶה.

59) לא תתקשט. 60) קישוטי האיש, מלשון: הורד עדיך מעליך (שמות לג, ה). 61) כר' אליעזר בן־יעקב (נזיר נז.): מניין לאשה שלא תצא בכלי זין למלחמה? שנאמר: לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כב, ה). וכן מתרגם אונקלוס: לא יהא תיקון זין דגבר על אתתא. 62) (ביכורים פ"ד, מ"ב) שנאמר שם על אנדרוגינוס: "ומסתפר כאנשים" - משמע שאשה אסורה בתספורת אנשים. את המקור הזה לדברי רבינו מציין הגר"א (יו"ד קפב, ס"ק ח). ובכתב־יד תימן הנוסח: או שתגלה ראשה. 63) שם תכשיט: חלי, או חליה, כמו: ותעד נזמה וחליתה (הושע ב, טו). 64) שעברו על ל"ת שבתורה: לא ילבש גבר שמלת אשה, ולא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כב, ה). 65) מתנאה בנויי אשה (רש"י, מכות כ:). 66) (שם). 67) זה נלמד ממלקט שערות לבנות מתוך שחורות (כסף־משנה). 68) אינו מתלבש. 69) כי האשה אסור לה לגלח ראשה כאיש, כמבואר למעלה. אבל במסכת (ביכורים, פ"ב), ששם המקור להלכה זו, הנוסח הוא: "ומסתפר כאנשים" וזה ההיפך מדברי רבינו. אולם בכתב־יד תימן הנוסח: "ולא מגלה ראשו כאיש" - אלא מכסה אותו משום צניעות כאשה.

יא. כְּתֹבֶת קַעֲקַע הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה[70] הוּא, שֶׁיִּשְׂרֹט עַל בְּשָׂרוֹ, וִימַלֵּא מְקוֹם הַשְּׂרִיטָה כְּחוֹל[71] אוֹ דְיוֹ אוֹ שְׁאָר צִבְעוֹנִים[72] הָרוֹשְׁמִים[73]. וְזֶה הָיָה מִנְהַג הָעַכּוּ"ם שֶׁרוֹשְׁמִין[74] עַצְמָן לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כְּלוֹמַר, שֶׁהוּא עֶבֶד מָכוּר לָהּ וּמֵרְשָׁם לַעֲבוֹדָתָהּ. וּמֵעֵת שֶׁיִּרְשֹׁם בְּאֶחָד מִדְּבָרִים הָרוֹשְׁמִין אַחַר שֶׁיִּשְׂרֹט בְּאֵי־זֶה מָקוֹם מִן הַגּוּף, בֵּין אִישׁ בֵּין אִשָּׁה - לוֹקֶה. כָּתַב[75] וְלֹא רָשַׁם בְּצֶבַע, אוֹ שֶׁרָשַׁם בְּצֶבַע וְלֹא כָתַב בִּשְׂרִיטָה - פָּטוּר, עַד שֶׁיִּכְתֹּב וִיקַעְקֵעַ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּכְתֹבֶת קַעֲקַע"[76]. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים[77]? בְּכוֹתֵב[78], אֲבָל זֶה שֶׁכָּתְבוּ בִּבְשָׂרוֹ וְקִעְקְעוּ בּוֹ, אֵינוֹ חַיָּב, אֶלָּא־אִם־כֵּן סִיַּע, כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה[79]; אֲבָל אִם לֹא עָשָׂה כְּלוּם, אֵינוֹ לוֹקֶה.

70) וכתובת קעקע לא תתנו בכם (ויקרא יט, כח).

71) צבע שנשים כוחלות בו את עיניהן. 72) (מכות כא.). 73) שרישומם ניכר. 74) שמסמנים את עצמם להיות חותם ברית תמיד בבשרם: שיכירו הכל כי לעכו"ם הם מוקדשים. 75) שרט. 76) משמע שצריכים שתיהן: כתובת וקעקע. 77) שלוקה. 78) כשהוא כותב ורושם בעצמו. 79) כנראה שדין זה נלמד מדין הקפת הראש (כסף־משנה).

1 **יב. הַשּׁוֹרֵט שְׂרִיטָה אַחַת עַל הַמֵּת[80], לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר:**
2 **"וְשֶׂרֶט לָנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בִּבְשַׂרְכֶם" - אֶחָד כֹּהֵן וְאֶחָד**
3 **יִשְׂרָאֵל[81]. שָׂרַט שְׂרִיטָה אַחַת עַל חָמֵשׁ מֵתִים אוֹ**
4 **חָמֵשׁ שְׂרִיטוֹת עַל מֵת אֶחָד - לוֹקֶה חָמֵשׁ[82]; וְהוּא,**
5 **שֶׁהִתְּרוּ בוֹ עַל כָּל אַחַת וְאַחַת[83].**

80) מתוך אבל וצער. 81) שהרי לאו זה מפורש גם אצל כהנים: ובבשרם לא ישרטו שרטת (ויקרא כא, ה), וגם בישראל (שם יט, כח). 82) שנאמר: "ושרט לנפש" - לחייבו על כל נפש ונפש (מכות כ:). וכן דרשו (שם): "ושרט לנפש" - לחייב על כל שריטה ושריטה. 83) כששרט חמש שריטות זו אחר זו ידובר כאן: אבל כששרט אותן בחמש אצבעותיו בבת אחת - לוקה חמש, אפילו כשלא התרו בו אלא פעם אחת, כמבואר בסמוך אצל קרחה (ה"טו).

6 **יג. גְּדִידָה וּשְׂרִיטָה, אַחַת[84] הִיא. וּכְשֵׁם שֶׁהָיוּ**
7 **הָעַכּוּ"ם שׁוֹרְטִים בִּבְשָׂרָם עַל מֵתֵיהֶם מִפְּנֵי הַצַּעַר,**
8 **כָּךְ הָיוּ חוֹבְלִין[85] בְּעַצְמָן לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[86], שֶׁנֶּאֱמַר:**
9 **"וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם" - גַּם זֶה אָסְרָה[87] תּוֹרָה,**
10 **שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תִתְגֹּדְדוּ". אֶלָּא שֶׁעַל מֵת, בֵּין שָׂרַט**
11 **בְּיָדוֹ בֵּין שָׂרַט בִּכְלִי, לוֹקֶה; לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים: בִּכְלִי**
12 **- חַיָּב מַלְקוּת, בְּיָדוֹ - פָּטוּר[88].**

84) אף על פי ש"גדידה" הוא בכלי, ככתוב: ויתגודדו כמשפטם בחרבות (מל"א יח, כח), ושריטה היא ביד. ולפיכך אם גדד בכלי והתרו בו משום "ושרט לנפש" - חייב (כסף־משנה). 85) בכלי משחית. 86) לא שהיו עובדים אותה בכך - שאלמלי כן היו חייבים סקילה על הגדידה משום עובד עבודה־זרה - אלא כדי לעורר רחמים אצל פסיליהם לקבל תפילתם. כפי דעתם המשובשת (כסף־משנה). 87) כלומר: אף על פי ש"לא תתגודדו" בעכ"ום כתוב, בכל זאת אם גדד בכלי על מת - גם כן חייב. 88) (מכות כא.).

13 **יד. וּבִכְלָל אַזְהָרָה[89] זֶה, שֶׁלֹּא יִהְיוּ שְׁנֵי[90] בָּתֵּי־דִינִין**
14 **בְּעִיר אַחַת, זֶה נוֹהֵג כְּמִנְהָג זֶה וְזֶה נוֹהֵג כְּמִנְהָג**
15 **אַחֵר, שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לְמַחֲלוֹקוֹת גְּדוֹלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר:**
16 **"לֹא תִתְגֹּדְדוּ" - לֹא תַעֲשׂוּ אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת[91].**

89) של לא תתגודדו. 90) כדברי אביי האומר: "לא תתגודדו" - כגון: שני בתי־דינין בעיר אחת, הללו מורים כבית־שמאי והללו כבית־הלל (יבמות יד.). ולפי שבכל מקום אין הלכה כאביי לגבי רבא, נדחק רבי דוד הכהן לפרש דברי רבינו, שכוונתם לבית־דין אחד שחבריו חלוקים בדעותיהם. וייתכן שחסר פה כ' הדמיון וצריך להיות: "שלא יהיו כשני בתי־דינין", וכרבא האומר (שם): כגון: בית־דין בעיר אחת, פלג (חציו) מורים כבית־שמאי ופלג כבית־הלל: אבל שני בתי־דינים בעיר אחת - מותר (כסף־משנה). 91) מפני שלא כתוב: לא תגודדו, או לא תגודו - אלא "לא תתגודדו", למדו מזה גם שלא ליעשות אגודות אגודות, כתות שונות (שם).

17 **טו. הַקּוֹרֵחַ קָרְחָה עַל הַמֵּת, לוֹקֶה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא**
18 **תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת". אֶחָד יִשְׂרָאֵל וְאֶחָד**
19 **כֹּהֵן שֶׁשָּׂרַט עַל הַמֵּת, אֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא אֶחָת[92].**
20 **הַקּוֹרֵחַ אַרְבַּע אוֹ חָמֵשׁ קְרָחוֹת עַל מֵת אֶחָד, לוֹקֶה**
21 **כְּמִנְיַן הַקְּרָחוֹת; וְהוּא, שֶׁהִתְּרוּ בוֹ עַל כָּל קָרְחָה**
22 **וְקָרְחָה. אֶחָד הַקּוֹרֵחַ בְּיָדוֹ אוֹ בְּסַם[93], אוֹ הִטְבִּיל**
23 **אֶצְבְּעוֹתָיו בְּסַם וְהִנִּיחָם בַּחֲמִשָּׁה מְקוֹמוֹת בְּרֹאשׁוֹ**
24 **בְּבַת אַחַת - הוֹאִיל וְקָרַח חָמֵשׁ קְרָחוֹת, אַף־עַל־פִּי**
25 **שֶׁהִיא הַתְּרָאָה אַחַת, לוֹקֶה חָמֵשׁ, שֶׁהֲרֵי כֻּלָּן בָּאִין**
26 **כְּאַחַת[94]. וְחַיָּב עַל כָּל הָרֹאשׁ[95] כְּבֵין הָעֵינַיִם,**
27 **שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִקְרְחוּ קָרְחָה בְּרֹאשָׁם". וְכַמָּה שִׁעוּר**
28 **הַקָּרְחָה? כְּדֵי שֶׁיֵּרָאֶה מֵרֹאשׁוֹ כִּגְרִיס[96] פָּנוּי בְּלִי**
29 **שֵׂעָר.**

92) שלא תטעה לומר: הואיל ונאמר בכהנים: לא יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כא, ה), ונאמר בתורה סתם: ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת (דברים יד, א), לפי זה יתחייבו הכהנים שתים - לפיכך הוא אומר: "אינו לוקה אלא אחת". 93) משחה חריפה המשירה את השער. 94) (מכות כ:). 95) אף על פי שכתוב: ולא תשימו קרחה בין עיניכם (דברים, שם), לומדים אנו ב'גזירה שוה' קרחה - קרחה מכהנים שכתוב בהם: לא יקרחו קרחה בראשם (ויקרא כא, ה) - לחייב על שערות כל הראש (מכות כ:). 96) כחצי הפול, ושיעורו: כשלשים ושש שערות, כמבואר במסכת נגעים פ"ו, מ"א.

30 **טז. הַקּוֹרֵחַ רֹאשׁוֹ אוֹ הַשּׁוֹרֵט בִּבְשָׂרוֹ עַל בֵּיתוֹ שֶׁנָּפַל**
31 **וְעַל סְפִינָתוֹ שֶׁנִּטְבְּעָה בַּיָּם - פָּטוּר, וְאֵינוֹ לוֹקֶה אֶלָּא**
32 **עַל הַמֵּת[97] בִּלְבַד, אוֹ הַשּׁוֹרֵט לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים[98].**
33 **הַקּוֹרֵחַ קָרְחָה בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, וְהַשּׁוֹרֵט שְׂרִיטָה**
34 **בִּבְשַׂר חֲבֵרוֹ, וְהַכּוֹתֵב כְּתֹבֶת קַעֲקַע בִּבְשָׂרוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ,**
35 **וְהָיָה חֲבֵרוֹ מְסַיֵּעַ - בִּזְמַן שֶׁשְּׁנֵיהֶן מְזִידִין, שְׁנֵיהֶן**
36 **לוֹקִין[99]; אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד - הַמֵּזִיד מִשְּׁנֵיהֶם**
37 **לוֹקֶה וְהַשּׁוֹגֵג פָּטוּר.**

97) (מכות כ:). 98) ודווקא בכלי, כמבואר לעיל (ה"יג), שחייב רק על הגדידה שהיא בכלי: וכן פירש גם (מעשה רוקח). 99) (תוספתא, מכות פ"ג).

שיעורי רמב"ם פרק אחד ליום – כ"ז תמוז־ד' מנחם־אב ה'תש"פ

יום ראשון כ"ז תמוז ה'תש"פ

וְרָאִיתִי לְחַלֵּק חִבּוּר זֶה לְאַרְבָּעָה עָשָׂר סְפָרִים:

סֵפֶר רִאשׁוֹן - אֶכְלֹל בּוֹ כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן עִקַּר דַּת מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, וְצָרִיךְ לְהוֹדִיעַ אוֹתָם תְּחִלַּת הַכֹּל - כְּגוֹן יִחוּד שְׁמוֹ בָּרוּךְ הוּא, וְאִסּוּר עֲבוֹדָה זָרָה. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר הַמַּדָּע'.

סֵפֶר שֵׁנִי - אֶכְלֹל בּוֹ הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן תְּדִירוֹת, שֶׁנִּצְטַוִּינוּ בָּהֶן כְּדֵי לֶאֱהֹב אֶת הַמָּקוֹם וּלְזָכְרוֹ תָּמִיד - כְּגוֹן קְרִיאַת שְׁמַע, וּתְפִלָּה, וּתְפִלִּין, וּבְרָכוֹת; וּמִילָה בִּכְלָל, לְפִי שֶׁהוּא אוֹת בִּבְשָׂרֵנוּ לְהַזְכִּיר תָּמִיד בְּשָׁעָה שֶׁאֵין שָׁם לֹא תְּפִלִּין וְלֹא צִיצִית וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר אַהֲבָה'.

סֵפֶר שְׁלִישִׁי - אֶכְלֹל בּוֹ כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁהֵן בִּזְמַנִּים יְדוּעִים - כְּגוֹן שַׁבָּת, וּמוֹעֲדוֹת. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר זְמַנִּים'.

סֵפֶר רְבִיעִי - אֶכְלֹל בּוֹ הַמִּצְוֹת שֶׁל בְּעִילָה - כְּגוֹן קִדּוּשִׁין וְגֵרוּשִׁין, וְיִבּוּם וַחֲלִיצָה. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר נָשִׁים'.

סֵפֶר חֲמִישִׁי - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁל בִּיאוֹת אֲסוּרוֹת, וּמִצְוֹת שֶׁל מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת - לְפִי שֶׁבִּשְׁנֵי עִנְיָנִים הָאֵלּוּ קִדְּשָׁנוּ הַמָּקוֹם וְהִבְדִּילָנוּ מִן הָאֻמּוֹת, בַּעֲרָיוֹת וּבְמַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת, וּבִשְׁנֵיהֶם נֶאֱמַר: "וָאַבְדִּל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים", "אֲשֶׁר הִבְדַּלְתִּי אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים". וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר קְדֻשָּׁה'.

סֵפֶר שִׁשִּׁי - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁיִּתְחַיֵּב אָדָם בָּהֶן מִי שֶׁאָסַר עַצְמוֹ בִּדְבָרִים - כְּגוֹן שְׁבוּעוֹת וּנְדָרִים. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר הַפְּלָאָה'.

סֵפֶר שְׁבִיעִי - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁהֵם בְּזֶרַע הָאָרֶץ - כְּגוֹן שְׁמִטִּין וְיוֹבְלוֹת, וּמַעַשְׂרוֹת וּתְרוּמוֹת, וּשְׁאָר מִצְוֹת הַנִּגְלָלִין עִמָּהֶן מֵעִנְיָנָם. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר זְרָעִים'.

סֵפֶר שְׁמִינִי - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁהֵם בְּבִנְיַן מִקְדָּשׁ וְקָרְבְּנוֹת צִבּוּר הַתְּמִידִין. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר עֲבוֹדָה'.

סֵפֶר תְּשִׁיעִי - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁהֵן בְּקָרְבָּנוֹת הַיָּחִיד. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר קָרְבָּנוֹת'.

סֵפֶר עֲשִׂירִי - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁהֵן בְּטָהֳרוֹת וְטֻמְאוֹת. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר טָהֳרָה'.

סֵפֶר אַחַד עָשָׂר - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְיֵשׁ בָּהֶן הֶזֵּק תְּחִלָּה בַּמָּמוֹן אוֹ בַּגּוּף. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר נְזִיקִין'.

סֵפֶר שְׁנֵים עָשָׂר - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת מְכִירָה וּקְנִיָּה. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר קִנְיָן'.

סֵפֶר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, בִּשְׁאָר דִּינִין שֶׁאֵין בִּתְחִלָּתָן הֶזֵּק - כְּגוֹן שׁוֹמְרִין, וּבַעֲלֵי חוֹבוֹת, וּטְעָנוֹת וּכְפִירוֹת. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר מִשְׁפָּטִים'.

סֵפֶר אַרְבָּעָה עָשָׂר - אֶכְלֹל בּוֹ מִצְוֹת שֶׁהֵן מְסוּרִין לְסַנְהֶדְרִין - כְּגוֹן מִיתוֹת בֵּית דִּין, וְקַבָּלַת עֵדוּת, וְדִין הַמֶּלֶךְ וּמִלְחֲמוֹת. וְקָרָאתִי שֵׁם סֵפֶר זֶה, 'סֵפֶר שׁוֹפְטִים'.

וְזֶה הוּא חִלּוּק הֲלָכוֹת שֶׁל חִבּוּר זֶה לְפִי עִנְיְנֵי הַסְּפָרִים, וְחִלּוּק הַמִּצְוֹת לְפִי עִנְיְנֵי הַהֲלָכוֹת.

וְעַתָּה אַתְחִיל לְבָאֵר כָּל מִשְׁפְּטֵי מִצְוָה וּמִצְוָה וְכָל הַדִּינִים הַנִּכְלָלִים עִמָּהּ מֵעִנְיָנָהּ עַל סֵדֶר הַהֲלָכוֹת בְּעֶזְרַת אֵל שַׁדַּי.

סֵפֶר הַמַּדָּע

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, הִלְכוֹת דֵּעוֹת, הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, הִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וְחֻקּוֹת הַגּוֹיִם, הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה.

הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשֶׂר מִצְוֹת - שֵׁשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַרְבַּע מִצְוֹת לֹא תַּעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ; (ב) שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּמַחֲשָׁבָה שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ זוּלָתִי ה'; (ג) לְיַחֲדוֹ; (ד) לְאַהֲבוֹ; (ה) לְיִרְאָה מִמֶּנּוּ; (ו) לְקַדְּשׁוֹ; (ז) שֶׁלֹּא לְחַלֵּל שְׁמוֹ; (ח) שֶׁלֹּא לְאַבֵּד דְּבָרִים שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶן; (ט) לִשְׁמֹעַ מִן הַנָּבִיא הַמְדַבֵּר בִּשְׁמוֹ; (י) שֶׁלֹּא לְנַסּוֹתוֹ.

~ נקודות משיחות קודש ~

מצות ידיעת ה'.

שיטת הרמב"ם היא, שמצות ידיעת ה' אינה רק ידיעה כללית על הימצאות ה' או אמונה בקיומו אלא שהיא חובת האדם ללמוד ולהתבונן בגדלות ה' כפי יכולתו והשגתו, שיטתו זו מוכחת מכמה מקומות:

א: מצות ידיעת ה' מופיעה גם בתחילת מנין המצוות וגם בפתיחת הל' יסודי התורה, אבל בהל' יסוה"ת הקדים לה הרמב"ם חמש הלכות המבארות כמה וכמה פרטים בתיאור ה"מצוי ראשון", ורק בהלכה ו' כתב "וידיעת דבר זה מצות־עשה, שנאמר אנכי ה' אלקיך" כי כדי לקיים את המצוה צריכים ללמוד ולדעת כמה וכמה עניינים הנוגעים ל"מצוי ראשון".

ב: מלשון הרמב"ם שכתב: "**לידע** שיש שם אלוקה" ו"**לידע**

שיש שם מצוי ראשון", וכך גם במצות אחדות ה', מסיים "**וידיעת** דבר זה מ"ע", ולא כתב **והאמנת** דבר זה. כי המצוה היא על ידיעה שכלית ולא רק על אמונה במציאות ה'. לכן גם לא הסתפק בחמש ההלכות הנ"ל אלא האריך בשאר ההלכות שעד סוף הפרק בפירוט עניינים הנוגעים לידיעת ה', כי זה נוגע לחיוב שהוא "לידע", כיון שרק כאשר יודעים את השקו"ט בעניינים אלה, ועכ"פ את הידיעות והחקירות והבחינות היסודיות, אזי יוצאים ידי חובת המצוה - "לידע את ה".

ג: מקורו של הרמב"ם הוא מהזוהר, ועל כן נכתב בהקבלה מדוייקת ללשונו: "וידעתם כי אני ה' אלקיכם וגו' פקודא דא קדמאה דכל פקודין (יסוד היסודות)...למנדע ליה לקוב"ה (לידע שיש שם מצוי ראשון) דאית שליטא עילאה דאיהו ריבון עלמא וברא עלמין כולהו שמיא וארעא וכל חיליהון (והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם כו')". והלא גם הזוהר מביא כל הנ"ל על הפסוק "**וידעתם** כי אני כו'", ועליו אמר החיוב "למנדע לי' לקוב"ה", ומכאן גם מקור שיטתו של הרמב"ם שחיוב המצוה הוא **לידע** כל הפרטים במצוי הראשון ולא רק להאמין.

ד: בתחילת פרק שני מהל' יסוה"ת, כתב אודות מצות אהבת ה': "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא אוהב כו'. ואח"כ במשך שלושה פרקים מפרט הרמב"ם את "מעשיו וברואיו הנפלאים" בפרק אחד על המלאכים, ובשני הפרקים שלאחריו על מעשה בראשית. ולכאורה, ספר ה'יד' הוא ספר "הלכות הלכות", ומדוע כתב הרמב"ם את כל הפרטים הנ"ל. אלא שחייבים לומר שעניינים אלו הם לא להתבוננות שעל־ידה מגיעים אחרי זמן לאהבת ה' ויראתו אלא שהם חלק ממצות ידיעת ה'. לכן הביא הרמב"ם את ה"כללים הגדולים ממעשה רבון העולמים", כיון שידיעתם היא חלק ממצות ידיעת ה'.

(על־פי לקו"ש חלק י"א עמוד 279)

1 **הִלְכוֹת דֵּעוֹת.** יֵשׁ בִּכְלָלָן אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְוֹת -
2 חָמֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה
3 הוּא פִּרְטָן: (א) לְהִדַּמּוֹת בִּדְרָכָיו; (ב) לְהִדַּבֵּק
4 בְּיוֹדְעָיו; (ג) לֶאֱהֹב אֶת הָרֵעִים; (ד) לֶאֱהֹב אֶת
5 הַגֵּרִים; (ה) שֶׁלֹּא לִשְׂנֹא אַחִים; (ו) לְהוֹכִיחַ; (ז)
6 שֶׁלֹּא לְהַלְבִּין פָּנִים; (ח) שֶׁלֹּא לְעַנּוֹת אֶמְלָלִין; (ט)
7 שֶׁלֹּא לֵילֵךְ רָכִיל; (י) שֶׁלֹּא לִנְקֹם; (יא) שֶׁלֹּא לִנְטֹר.
8 **הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה.** יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹת -
9 (א) לִלְמֹד תּוֹרָה; (ב) לְכַבֵּד מְלַמְּדֶיהָ וְיוֹדְעֶיהָ.
10 **הִלְכוֹת עֲבוֹדָה זָרָה וְחֻקּוֹת הַגּוֹיִם.** יֵשׁ בִּכְלָלָן
11 אַחַת וַחֲמִשִּׁים מִצְוֹת - שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְתֵשַׁע
12 וְאַרְבָּעִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א)
13 שֶׁלֹּא לִפְנוֹת אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה; (ב) שֶׁלֹּא לָתוּר אַחַר
14 הִרְהוּר הַלֵּב וּרְאִיַּת הָעֵינַיִם; (ג) שֶׁלֹּא לְגַדֵּף; (ד)
15 שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אוֹתָהּ כְּדֶרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ; (ה) שֶׁלֹּא יִשְׁתַּחֲוֶה
16 לָהּ; (ו) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת פֶּסֶל לְעַצְמוֹ; (ז) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת
17 פֶּסֶל אֲפִלּוּ לַאֲחֵרִים; (ח) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת צוּרוֹת
18 לְנוֹאי; (ט) שֶׁלֹּא לְהַדִּיחַ אֲחֵרִים אַחֲרֶיהָ; (י) לִשְׂרֹף
19 עִיר הַנִּדַּחַת; (יא) שֶׁלֹּא לִבְנוֹתָהּ; (יב) שֶׁלֹּא לֵיהָנוֹת
20 מִכָּל מָמוֹנָהּ; (יג) שֶׁלֹּא לְהָסִית לְעָבְדָהּ; (יד) שֶׁלֹּא
21 לֶאֱהֹב הַמֵּסִית; (טו) שֶׁלֹּא לַעֲזֹב שִׂנְאָתוֹ; (טז) שֶׁלֹּא
22 לְהַצִּילוֹ; (יז) שֶׁלֹּא לְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת; (יח) שֶׁלֹּא
23 יִמָּנַע מִלְּלַמֵּד עָלָיו חוֹבָה; (יט) שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא
24 בִּשְׁמָהּ; (כ) שֶׁלֹּא לִשְׁמֹעַ מִן הַמִּתְנַבֵּא בִּשְׁמָהּ; (כא)
25 שֶׁלֹּא לְהִתְנַבֵּא בְּשֶׁקֶר, וַאֲפִלּוּ בְּשֵׁם ה'; (כב) שֶׁלֹּא
26 לָגוּר מֵהֲרִיגַת נְבִיא שֶׁקֶר; (כג) שֶׁלֹּא לִשְׁבַּע בְּשֵׁם
27 עֲבוֹדָה זָרָה; (כד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת אוֹב; (כה) שֶׁלֹּא
28 לַעֲשׂוֹת יִדְּעוֹנִי; (כו) שֶׁלֹּא לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ; (כז)
29 שֶׁלֹּא לְהָקִים מַצֵּבָה; (כח) שֶׁלֹּא לְהִשְׁתַּחֲוֹת עַל אֶבֶן
30 מַשְׂכִּית; (כט) שֶׁלֹּא לִטַּע אֲשֵׁרָה; (ל) לְאַבֵּד עֲבוֹדָה
31 זָרָה וְכָל הַנַּעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ; (לא) שֶׁלֹּא לֵיהָנוֹת
32 בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּבְכָל מְשַׁמְּשֶׁיהָ; (לב) שֶׁלֹּא לֵיהָנוֹת
33 בְּצִפּוּי נֶעֱבָד; (לג) שֶׁלֹּא לִכְרֹת בְּרִית לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה
34 זָרָה; (לד) שֶׁלֹּא לָחוֹן עֲלֵיהֶם; (לה) שֶׁלֹּא יֵשְׁבוּ
35 בְּאַרְצֵנוּ; (לו) שֶׁלֹּא לִנְהוֹג בְּמִנְהֲגוֹתֵיהֶם וּבְמַלְבּוּשָׁם;
36 (לז) שֶׁלֹּא לְנַחֵשׁ; (לח) שֶׁלֹּא לִקְסֹם; (לט) שֶׁלֹּא
37 לְעוֹנֵן; (מ) שֶׁלֹּא לַחְבֹּר חֶבֶר; (מא) שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ אֶל
38 הַמֵּתִים; (מב) שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל בְּאוֹב; (מג) שֶׁלֹּא לִשְׁאֹל
39 בְּיִדְּעוֹנִי; (מד) שֶׁלֹּא לְכַשֵּׁף; (מה) שֶׁלֹּא לְהַקִּיף פְּאַת
40 רֹאשׁ; (מו) שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית פְּאַת זָקָן; (מז) שֶׁלֹּא
41 יַעְדֶּה אִישׁ עֲדִי אִשָּׁה; (מח) שֶׁלֹּא תַּעְדֶּה אִשָּׁה עֲדִי
42 אִישׁ; (מט) שֶׁלֹּא לִכְתֹּב קַעֲקַע; (נ) שֶׁלֹּא לְהִתְגּוֹדֵד;
43 (נא) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת קָרְחָה עַל מֵת.
44 **הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה.** מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהוּא שֶׁיָּשׁוּב
45 הַחוֹטֵא מֵחֶטְאוֹ לִפְנֵי ה', וְיִתְוַדֶּה.
46 נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, חָמֵשׁ
47 וְשִׁבְעִים - שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מֵהֶם מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְתֵשַׁע
48 וַחֲמִשִּׁים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר אַהֲבָה

49
50 הִלְכוֹתָיו שֵׁשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת קְרִיאַת שְׁמַע,
51 הִלְכוֹת תְּפִלָּה וּבִרְכַּת כֹּהֲנִים, הִלְכוֹת תְּפִלִּין וּמְזוּזָה
52 וְסֵפֶר תּוֹרָה, הִלְכוֹת צִיצִית, הִלְכוֹת בְּרָכוֹת, הִלְכוֹת
53 מִילָה.
54 **הִלְכוֹת קְרִיאַת שְׁמַע.** מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא
55 לִקְרוֹת קְרִיאַת שְׁמַע פַּעֲמַיִם בַּיּוֹם.

הִלְכוֹת תְּפִלָּה וּבִרְכַּת כֹּהֲנִים. יֵשׁ בְּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה: (א) לַעֲבֹד אֶת ה' בִּתְפִלָּה בְּכָל יוֹם; (ב) לְבָרֵךְ כֹּהֲנִים אֶת יִשְׂרָאֵל בְּכָל יוֹם.

הִלְכוֹת תְּפִלִּין וּמְזוּזָה וְסֵפֶר תּוֹרָה. יֵשׁ בְּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לְהָיוֹת תְּפִלִּין עַל הָרֹאשׁ; (ב) לְקָשְׁרָן עַל הַיָּד; (ג) לִקְבֹּעַ מְזוּזָה בִּפְתְחֵי הַשְּׁעָרִים; (ד) לִכְתֹּב כָּל אִישׁ סֵפֶר תּוֹרָה לְעַצְמוֹ; (ה) לִכְתֹּב הַמֶּלֶךְ סֵפֶר שֵׁנִי לְעַצְמוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לוֹ שְׁנֵי סִפְרֵי תּוֹרָה.

הִלְכוֹת צִיצִית. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לַעֲשׂוֹת צִיצִית עַל כַּנְפֵי הַכְּסוּת.

הִלְכוֹת בְּרָכוֹת. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לְבָרֵךְ אֶת שְׁמוֹ אַחַר אֲכִילָה.

הִלְכוֹת מִילָה. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לָמוּל אֶת הַזְּכָרִים בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹות הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְוֹות עֲשֵׂה.

סֵפֶר זְמַנִּים

הִלְכוֹתָיו עֶשֶׂר, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת שַׁבָּת, הִלְכוֹת עֵרוּבִין, הִלְכוֹת שְׁבִיתַת עָשׂוֹר, הִלְכוֹת שְׁבִיתַת יוֹם טוֹב, הִלְכוֹת חָמֵץ וּמַצָּה, הִלְכוֹת שׁוֹפָר וְסֻכָּה וְלוּלָב, הִלְכוֹת שְׁקָלִים, הִלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, הִלְכוֹת תַּעֲנִיּוֹת, הִלְכוֹת מְגִלָּה וַחֲנֻכָּה.

הִלְכוֹת שַׁבָּת. יֵשׁ בְּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹות - שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לִשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי; (ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (ג) שֶׁלֹּא לָעֲנֹשׁ בְּשַׁבָּת; (ד) שֶׁלֹּא לָצֵאת חוּץ לַגְּבוּל בְּשַׁבָּת; (ה) לְקַדֵּשׁ הַיּוֹם בִּזְכִירָה.

הִלְכוֹת עֵרוּבִין. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים וְאֵינָהּ מִן הַמִּנְיָן.

הִלְכוֹת שְׁבִיתַת עָשׂוֹר. יֵשׁ בְּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹות - שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּי מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לִשְׁבֹּת בּוֹ מִמְּלָאכָה; (ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (ג) לְהִתְעַנּוֹת בּוֹ; (ד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת בּוֹ.

הִלְכוֹת שְׁבִיתַת יוֹם טוֹב. יֵשׁ בְּכְלָלָן שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִצְוֹות - שֵׁשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח; (ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (ג) לִשְׁבֹּת בַּשְּׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח; (ד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (ה) לִשְׁבֹּת בְּיוֹם חַג הַשָּׁבוּעוֹת; (ו) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (ז) לִשְׁבֹּת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה; (ח) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (ט) לִשְׁבֹּת בָּרִאשׁוֹן שֶׁל חַג; (י) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה; (יא) לִשְׁבֹּת בַּשְּׁמִינִי שֶׁל חַג; (יב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת בּוֹ מְלָאכָה.

הִלְכוֹת חָמֵץ וּמַצָּה. יֵשׁ בְּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹות - שָׁלֹשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְחָמֵשׁ מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חָמֵץ בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר מֵחֲצוֹת הַיּוֹם וּלְמַעְלָה; (ב) לְהַשְׁבִּית שְׂאוֹר מֵאַרְבָּעָה עָשָׂר; (ג) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה; (ד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל תַּעֲרֹבֶת חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה; (ה) שֶׁלֹּא יֵרָאֶה חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה; (ו) שֶׁלֹּא יִמָּצֵא חָמֵץ כָּל שִׁבְעָה; (ז) לֶאֱכֹל מַצָּה בְּלֵילֵי הַפֶּסַח; (ח) לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם בְּאוֹתוֹ הַלַּיְלָה.

הִלְכוֹת שׁוֹפָר וְסֻכָּה וְלוּלָב. יֵשׁ בְּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לִשְׁמֹעַ קוֹל שׁוֹפָר בְּאֶחָד בְּתִשְׁרֵי; (ב) לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה שִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג; (ג) לִטֹּל לוּלָב בַּמִּקְדָּשׁ כָּל שִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג.

הִלְכוֹת שְׁקָלִים. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לִתֵּן כָּל אִישׁ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה.

הִלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לְחַשֵּׁב וְלִידַע וְלִקְבֹּעַ חֳדָשִׁים בְּאֵיזֶה יוֹם הוּא תְּחִלַּת כָּל חֹדֶשׁ וָחֹדֶשׁ מֵחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה.

הִלְכוֹת תַּעֲנִיּוֹת. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא לְהִתְעַנּוֹת וְלִזְעֹק לִפְנֵי ה' בְּכָל עֵת צָרָה גְּדוֹלָה שֶׁתָּבוֹא עַל הַצִּבּוּר.

הִלְכוֹת מְגִלָּה וַחֲנֻכָּה. יֵשׁ בְּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים, וְאֵינָן מִן הַמִּנְיָן.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹות הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים - תְּשַׁע עֶשְׂרֵה מֵהֶן מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְיֵשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ מִצְוֹות מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים.

סֵפֶר נָשִׁים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת אִישׁוּת, הִלְכוֹת גֵּרוּשִׁין, הִלְכוֹת יִבּוּם וַחֲלִיצָה, הִלְכוֹת נַעֲרָה בְּתוּלָה, הִלְכוֹת שׁוֹטָה.

הִלְכוֹת אִישׁוּת. יֵשׁ בְּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹות - שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּי מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לִשָּׂא אִשָּׁה בִּכְתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין; (ב) שֶׁלֹּא תִּבְעֹל אִשָּׁה בְּלֹא כְּתֻבָּה וְקִדּוּשִׁין; (ג) שֶׁלֹּא יִמְנַע שְׁאֵר כְּסוּת וְעוֹנָה; (ד) לִפְרוֹת וְלִרְבּוֹת מִמֶּנָּה.

הִלְכוֹת גֵּרוּשִׁין. יֵשׁ בְּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹות - (א) מִצְוַת עֲשֵׂה, וְהוּא שֶׁיְּגָרֵשׁ הַמְגֹרָשׁ בְּסֵפֶר; (ב) שֶׁלֹּא יַחֲזִיר גְּרוּשָׁתוֹ מִשֶּׁנִּשֵּׂאת.

הִלְכוֹת יִבּוּם וַחֲלִיצָה. יֵשׁ בְּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹות - שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לְיַבֵּם; (ב) לַחְלֹץ; (ג) שֶׁלֹּא תִּנָּשֵׂא יְבָמָה לְאִישׁ זָר עַד שֶׁתְּסוּר רְשׁוּת הַיָּבָם מֵעָלֶיהָ.

הִלְכוֹת נַעֲרָה בְּתוּלָה. יֵשׁ בְּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹות - שָׁלֹשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּי מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה

הוּא פְּרָטָן: (א) לִקְנֹס הַמְפַתֶּה; (ב) שֶׁיִּשָּׂא הָאוֹנֵס אֲנוּסָתוֹ; (ג) שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ הָאוֹנֵס; (ד) שֶׁתֵּשֵׁב אִשֶּׁת מוֹצִיא שֵׁם רַע תַּחַת בַּעֲלָהּ לְעוֹלָם; (ה) שֶׁלֹּא יְגָרֵשׁ מוֹצִיא שֵׁם רַע אֶת אִשְׁתּוֹ.

הִלְכוֹת שׁוֹטָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹת - (א) מִצְוַת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) לַעֲשׂוֹת לְשׁוֹטָה כְּתוֹרַת הַקְּנָאוֹת הַסְּדוּרָה בַּתּוֹרָה; (ב) שֶׁלֹּא לִתֵּן שֶׁמֶן עַל קָרְבָּנָהּ; (ג) שֶׁלֹּא לִתֵּן עָלָיו לְבוֹנָה.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, שִׁבְעָה עֶשְׂרֵה - מֵהֶן תֵּשַׁע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁמוֹנֶה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

יום שני כ"ח תמוז ה'תש"פ

סֵפֶר קְדֻשָּׁה

הִלְכוֹתָיו שָׁלֹשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת אִסּוּרֵי בִּיאָה, הִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת, הִלְכוֹת שְׁחִיטָה.

הִלְכוֹת אִסּוּרֵי בִּיאָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֵׁבַע וּשְׁלֹשִׁים מִצְוֹת - אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ וּשְׁלֹשִׁים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא לָבֹא עַל הָאֵם; (ב) שֶׁלֹּא לָבֹא עַל אֵשֶׁת אָב; (ג) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אָחוֹת; (ד) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת אֵשֶׁת אָב; (ה) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת הַבֵּן; (ו) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת; (ז) שֶׁלֹּא לִבְעֹל בַּת הַבַּת; (ח) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּבִתָּהּ; (ט) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּבַת בְּנָהּ; (י) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אִשָּׁה וּבַת בִּתָּהּ; (יא) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אָחוֹת אָב; (יב) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אָחוֹת אֵם; (יג) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֶשֶׁת אֲחִי הָאָב; (יד) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֶשֶׁת הַבֵּן; (טו) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֶשֶׁת אָח; (טז) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אָחוֹת אִשְׁתּוֹ; (יז) שֶׁלֹּא לִשְׁכַּב עִם בְּהֵמָה; (יח) שֶׁלֹּא תָּבִיא אִשָּׁה בְּהֵמָה עָלֶיהָ; (יט) שֶׁלֹּא לִשְׁכַּב עִם זָכָר; (כ) שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אָב; (כא) שֶׁלֹּא לְגַלּוֹת עֶרְוַת אֲחִי הָאָב; (כב) שֶׁלֹּא לִבְעֹל אֵשֶׁת אִישׁ; (כג) שֶׁלֹּא לִבְעֹל נִדָּה; (כד) שֶׁלֹּא לְהִתְחַתֵּן בַּגּוֹיִם; (כה) שֶׁלֹּא יָבוֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בַּקָּהָל; (כו) שֶׁלֹּא לְהַרְחִיק דּוֹר שְׁלִישִׁי מִצְּרִי מִלָּבוֹא בַּקָּהָל; (כז) שֶׁלֹּא לְהַרְחִיק דּוֹר שְׁלִישִׁי אֲדוֹמִי מִלָּבוֹא בַּקָּהָל; (כח) שֶׁלֹּא יָבוֹא מַמְזֵר בַּקָּהָל; (כט) שֶׁלֹּא יָבוֹא סָרִיס בַּקָּהָל; (ל) שֶׁלֹּא לְסָרֵס זָכָר, אֲפִלּוּ בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף; (לא) שֶׁלֹּא יִשָּׂא כֹּהֵן גָּדוֹל אַלְמָנָה; (לב) שֶׁלֹּא יִבְעֹל כֹּהֵן גָּדוֹל אַלְמָנָה, אֲפִלּוּ בְּלֹא קִדּוּשִׁין; (לג) שֶׁיִּשָּׂא כֹּהֵן גָּדוֹל בְּתוּלָה בְּנַעֲרוּתָהּ; (לד) שֶׁלֹּא יִשָּׂא כֹּהֵן גְּרוּשָׁה; (לה) שֶׁלֹּא יִשָּׂא זוֹנָה; (לו) שֶׁלֹּא יִשָּׂא חֲלָלָה; (לז) שֶׁלֹּא יִקְרַב אָדָם לְאַחַת מִכָּל הָעֲרָיוֹת, וַאֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בָּעַל.

הִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת - אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַרְבַּע וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי בְּהֵמָה וְחַיָּה, לְהַבְדִּיל בֵּין טְמֵאָה לְטְהוֹרָה; (ב) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי הָעוֹף, לְהַבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר; (ג) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי דָּגִים, לְהַבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר; (ד) לִבְדֹּק בְּסִימָנֵי חֲגָבִים, לְהַבְדִּיל בֵּין טָמֵא לְטָהוֹר; (ה) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּהֵמָה וְחַיָּה טְמֵאָה; (ו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל עוֹף טָמֵא; (ז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דָּגִים טְמֵאִים; (ח) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הָעוֹף; (ט) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הָאָרֶץ; (י) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל רֶמֶשׂ הָאָרֶץ; (יא) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל תּוֹלַעַת הַפֵּרוֹת כְּשֶׁתֵּצֵא לָאָרֶץ; (יב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל שֶׁרֶץ הַמַּיִם; (יג) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל נְבֵלָה; (יד) שֶׁלֹּא לֵיהָנוֹת בְּשׁוּר הַנִּסְקָל; (טו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טְרֵפָה; (טז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל אֵבֶר מִן הַחַי; (יז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל דָּם; (יח) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל חֵלֶב בְּהֵמָה טְהוֹרָה; (יט) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל גִּיד הַנָּשֶׁה; (כ) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּחָלָב; (כא) שֶׁלֹּא לְבַשְּׁלוֹ; (כב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל לֶחֶם תְּבוּאָה חָדָשׁ; (כג) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל קָלִי מִן הֶחָדָשׁ; (כד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל כַּרְמֶל מִן הֶחָדָשׁ; (כה) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל עָרְלָה; (כו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל כִּלְאֵי הַכֶּרֶם; (כז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל טֶבֶל; (כח) שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת יֵין נֶסֶךְ.

הִלְכוֹת שְׁחִיטָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן חֲמֵשׁ מִצְוֹת - שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) לִשְׁחֹט, וְאַחַר כָּךְ יֹאכַל; (ב) שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט אוֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ בְּיוֹם אֶחָד; (ג) לְכַסּוֹת דַּם חַיָּה וָעוֹף; (ד) שֶׁלֹּא לִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים; (ה) לְשַׁלֵּחַ הָאֵם, אִם לָקְחָהּ עַל הַבָּנִים.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, שִׁבְעִים - מֵהֶן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר הַפְּלָאָה

הִלְכוֹתָיו אַרְבַּע, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת, הִלְכוֹת נְדָרִים, הִלְכוֹת נְזִירוּת, הִלְכוֹת עֲרָכִין וַחֲרָמִים.

הִלְכוֹת שְׁבוּעוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹת - אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה, וְאַרְבַּע מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא לִישָׁבַע בִּשְׁמוֹ לַשֶּׁקֶר; (ב) שֶׁלֹּא לִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא; (ג) שֶׁלֹּא לִכְפֹּר בְּפִקָּדוֹן; (ד) שֶׁלֹּא לִישָׁבַע עַל כְּפִירַת מָמוֹן; (ה) לִישָׁבַע בִּשְׁמוֹ בֶּאֱמֶת.

הִלְכוֹת נְדָרִים. יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹת - שְׁתַּיִם מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שֶׁיִּשְׁמֹר מוֹצָא שְׂפָתָיו וְיַעֲשֶׂה כְּמוֹ שֶׁנָּדַר; (ב) שֶׁלֹּא יַחֵל דְּבָרוֹ; (ג) שֶׁיּוּפַר הַנֶּדֶר אוֹ הַשְּׁבוּעָה, וְזֶה הוּא הֵפֵר נְדָרִים הַמְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב.

הִלְכוֹת נְזִירוּת. יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשֶׂר מִצְוֹת - שְׁתַּיִם מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁמוֹנֶה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) שֶׁיְּגַדֵּל הַנָּזִיר פֶּרַע; (ב) שֶׁלֹּא יְגַלַּח שְׂעָרוֹ כָּל יְמֵי נִזְרוֹ; (ג) שֶׁלֹּא יִשְׁתֶּה הַנָּזִיר יַיִן וְלֹא תַּעֲרֹבֶת יַיִן, וַאֲפִלּוּ חֹמֶץ שֶׁלָּהֶן; (ד) שֶׁלֹּא יֹאכַל עֲנָבִים לַחִים; (ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל צִמּוּקִין; (ו) שֶׁלֹּא יֹאכַל חַרְצַנִּים; (ז) שֶׁלֹּא יֹאכַל זַגִּין; (ח) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְאֹהֶל הַמֵּת; (ט) שֶׁלֹּא יִטַּמָּא לַמֵּתִים; (י) שֶׁיְּגַלַּח עַל הַקָּרְבָּנוֹת, כְּשֶׁיַּשְׁלִים נִזִּירוּתוֹ אוֹ כְּשֶׁיִּטַּמָּא.

הִלְכוֹת עֲרָכִין וַחֲרָמִים. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְוֹת - חָמֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) לָדוּן בְּעֶרְכֵי אָדָם כַּאֲשֶׁר מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה, וְזֶה הוּא דִּין עֶרְכֵי אָדָם; (ב) דִּין עֶרְכֵי בְּהֵמָה; (ג) דִּין עֶרְכֵי בָּתִּים; (ד) דִּין עֶרְכֵי שָׂדוֹת; (ה) דִּין מַחֲרִים נְכָסָיו; (ו) שֶׁלֹּא יִמְכֹּר חֵרֶם; (ז) שֶׁלֹּא יִגְּאַל חֵרֶם.

נִמְצָאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים - עֶשֶׂר מֵהֶן מִצְוֹת עֲשֵׂה, וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר זְרָעִים

הִלְכוֹתָיו שֶׁבַע, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת כִּלְאַיִם, הִלְכוֹת מַתְּנוֹת עֲנִיִּים, הִלְכוֹת תְּרוּמוֹת, הִלְכוֹת מַעֲשְׂרוֹת, הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְנֶטַע רְבָעִי, הִלְכוֹת בִּכּוּרִים וּשְׁאָר מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה, הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל.

הִלְכוֹת כִּלְאַיִם. יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) שֶׁלֹּא לִזְרֹעַ זְרָעִים כִּלְאַיִם; (ב) שֶׁלֹּא לִזְרֹעַ תְּבוּאָה אוֹ יָרָק בַּכֶּרֶם; (ג) שֶׁלֹּא לְהַרְבִּיעַ בְּהֵמָה כִּלְאַיִם; (ד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּכִלְאֵי בְּהֵמָה כְּאֶחָד; (ה) שֶׁלֹּא לִלְבֹּשׁ כִּלְאַיִם.

הִלְכוֹת מַתְּנוֹת עֲנִיִּים. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת - שֶׁבַע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) לְהַנִּיחַ פֵּאָה; (ב) שֶׁלֹּא יְכַלֶּה הַפֵּאָה; (ג) לְהַנִּיחַ לֶקֶט; (ד) שֶׁלֹּא יְלַקֵּט הַלֶּקֶט; (ה) לַעֲזֹב עוֹלְלוֹת בַּכֶּרֶם; (ו) שֶׁלֹּא יְעוֹלֵל הַכֶּרֶם; (ז) לַעֲזֹב פֶּרֶט הַכֶּרֶם; (ח) שֶׁלֹּא יְלַקֵּט פֶּרֶט הַכֶּרֶם; (ט) לְהַנִּיחַ הַשִּׁכְחָה; (י) שֶׁלֹּא יָשׁוּב לָקַחַת הַשִּׁכְחָה; (יא) לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר לָעֲנִיִּים; (יב) לִתֵּן צְדָקָה בְּמִסַּת יָד; (יג) שֶׁלֹּא יְאַמֵּץ לְבָבוֹ עַל הָעֲנִי.

הִלְכוֹת תְּרוּמוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת - שְׁתַּיִם מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) לְהַפְרִישׁ תְּרוּמָה גְּדוֹלָה; (ב) לְהַפְרִישׁ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר; (ג) שֶׁלֹּא יַקְדִּים תְּרוּמוֹת וּמַעֲשְׂרוֹת זֶה לָזֶה, אֶלָּא יַפְרִישׁ עַל הַסֵּדֶר; (ד) שֶׁלֹּא יֹאכַל זָר תְּרוּמָה; (ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל אֲפִלּוּ תּוֹשַׁב כֹּהֵן אוֹ שְׂכִירוֹ תְּרוּמָה; (ו) שֶׁלֹּא יֹאכַל עָרֵל תְּרוּמָה; (ז) שֶׁלֹּא יֹאכַל כֹּהֵן טָמֵא תְּרוּמָה; (ח) שֶׁלֹּא תֹּאכַל חֲלָלָה תְּרוּמָה, וְלֹא מִן הַמּוּרָם מִן הַקֳּדָשִׁים.

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת - וְהִיא לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר רִאשׁוֹן בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מִשְּׁנֵי הַזְּרִיעָה, וְלִתְּנוֹ לַלְוִיִּם.

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂר שֵׁנִי וְנֶטַע רְבָעִי. יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע מִצְוֹת - שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) לְהַפְרִישׁ מַעֲשֵׂר שֵׁנִי; (ב) שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא דָּמָיו בִּשְׁאָר צָרְכֵי הָאָדָם, חוּץ מֵאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְסִיכָה; (ג) שֶׁלֹּא לְאָכְלוֹ בְּטֻמְאָה; (ד) שֶׁלֹּא לְאָכְלוֹ בַּאֲנִינוּת; (ה) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר שֵׁנִי שֶׁל דָּגָן חוּץ לִירוּשָׁלַיִם; (ו) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר תִּירוֹשׁ חוּץ לִירוּשָׁלַיִם; (ז) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מַעֲשֵׂר יִצְהָר חוּץ לִירוּשָׁלַיִם; (ח) לִהְיוֹת נֶטַע רְבָעִי כֻּלּוֹ קֹדֶשׁ, וְדִינוֹ לְהֵאָכֵל בִּירוּשָׁלַיִם לִבְעָלָיו כְּמַעֲשֵׂר שֵׁנִי לְכָל דָּבָר; (ט) לְהִתְוַדּוֹת וִדּוּי הַמַּעֲשֵׂר.

הִלְכוֹת בִּכּוּרִים עִם שְׁאָר מַתְּנוֹת כְּהֻנָּה שֶׁבַּגְּבוּלִין. יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע מִצְוֹת - שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) לְהַפְרִישׁ בִּכּוּרִים וּלְהַעֲלוֹתָן לַמִּקְדָּשׁ; (ב) שֶׁלֹּא יֹאכַל הַכֹּהֵן בִּכּוּרִים חוּץ לִירוּשָׁלַיִם; (ג) לִקְרוֹת עֲלֵיהֶן; (ד) לְהַפְרִישׁ חַלָּה לַכֹּהֵן; (ה) לָתֵת זְרוֹעַ וּלְחָיַיִם וְקֵבָה לַכֹּהֵן; (ו) לִתֵּן לוֹ רֵאשִׁית הַגֵּז; (ז) לִפְדּוֹת בְּכוֹר הַבֵּן וְלָתֵת פִּדְיוֹנוֹ לַכֹּהֵן; (ח) לִפְדּוֹת פֶּטֶר חֲמוֹר וְלָתֵת פִּדְיוֹנוֹ לַכֹּהֵן; (ט) לַעֲרֹף פֶּטֶר חֲמוֹר, אִם לֹא רָצָה לִפְדּוֹתוֹ.

הִלְכוֹת שְׁמִטָּה וְיוֹבֵל. יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם מִצְוֹת - תֵּשַׁע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרְטָן: (א) שֶׁתִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ מִמְּלָאכָה בַּשְּׁבִיעִית; (ב) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד עֲבוֹדַת הָאָרֶץ בְּשָׁנָה זוֹ; (ג) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד עֲבוֹדַת הָאִילָן בְּשָׁנָה זוֹ; (ד) שֶׁלֹּא יִקְצֹר הַסָּפִיחַ כְּנֶגֶד הַקּוֹצְרִים; (ה) שֶׁלֹּא יִבְצֹר הַנְּזִירִים כְּנֶגֶד הַבּוֹצְרִים; (ו) שֶׁיַּשְׁמִיט מַה שֶּׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ; (ז) שֶׁיַּשְׁמִיט כָּל הַלְּוָאָתוֹ; (ח) שֶׁלֹּא יִגֹּשׁ וְלֹא יִתְבַּע הַלְוֶה; (ט) שֶׁלֹּא יִמָּנַע מִלְּהַלְווֹת קֹדֶם הַשְּׁמִטָּה כְּדֵי שֶׁלֹּא יְאַבֵּד מָמוֹנוֹ; (י) לִסְפֹּר שָׁנִים שֶׁבַע שֶׁבַע; (יא) לְקַדֵּשׁ שְׁנַת חֲמִשִּׁים; (יב) לִתְקַע בַּשּׁוֹפָר בַּעֲשִׂירִי לְתִשְׁרֵי כְּדֵי לָצֵאת עֲבָדִים חָפְשִׁים; (יג) שֶׁלֹּא תִּעָבֵד אֲדָמָה בְּשָׁנָה זוֹ; (יד) שֶׁלֹּא יִקְצֹר סְפִיחֶיהָ כְּנֶגֶד הַקּוֹצְרִים; (טו) שֶׁלֹּא יִבְצֹר נְזִירֶיהָ כְּנֶגֶד הַבּוֹצְרִים; (טז) לִתֵּן גְּאֻלָּה לָאָרֶץ בְּשָׁנָה זוֹ, וְהוּא דִּין שְׂדֵה אֲחֻזָּה וּשְׂדֵה מִקְנָה; (יז) שֶׁלֹּא תִּמָּכֵר הָאָרֶץ לִצְמִיתוּת; (יח) דִּין בָּתֵּי עָרֵי חוֹמָה; (יט) שֶׁלֹּא יִנְחַל כָּל שֵׁבֶט לֵוִי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא נוֹתְנִים לָהֶם עָרִים מַתְּנָה לָשֶׁבֶת בָּהּ; (כ) שֶׁלֹּא יִקַּח שֵׁבֶט

לֵוִי חֵלֶק בַּבִּזָּה; (כא) לִתֵּן לַלְוִיִּם עָרִים לָשֶׁבֶת וּמִגְרְשֵׁיהֶם; (כב) שֶׁלֹּא יִמָּכֵר מִגְרַשׁ עָרֵיהֶם, אֶלָּא גּוֹאֲלִים לְעוֹלָם בֵּין לִפְנֵי הַיּוֹבֵל בֵּין לְאַחַר הַיּוֹבֵל. נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹות הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, שֶׁבַע וְשִׁשִּׁים - מֵהֶם שְׁלֹשִׁים מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְשֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר עֲבוֹדָה

הִלְכוֹתָיו תֵּשַׁע, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה, הִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ וְהָעוֹבְדִים בּוֹ, הִלְכוֹת בִּיאַת הַמִּקְדָּשׁ, הִלְכוֹת אִסּוּרֵי מִזְבֵּחַ, הִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת, הִלְכוֹת תְּמִידִין וּמוּסָפִין, הִלְכוֹת פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁין, הִלְכוֹת עֲבוֹדַת יוֹם הַכִּפּוּרִים, הִלְכוֹת מְעִילָה.

הִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה. יֵשׁ בְּכְלָלָן שֵׁשׁ מִצְוֹות - שָׁלֹשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לִבְנוֹת מִקְדָּשׁ; (ב) שֶׁלֹּא לִבְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ גָּזִית; (ג) שֶׁלֹּא לַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת עָלָיו; (ד) לִירְאָה מִן הַמִּקְדָּשׁ; (ה) לִשְׁמֹר אֶת הַמִּקְדָּשׁ סָבִיב; (ו) שֶׁלֹּא לְהַשְׁבִּית שְׁמִירַת הַמִּקְדָּשׁ.

הִלְכוֹת כְּלֵי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְהָעוֹבְדִים בּוֹ. יֵשׁ בְּכְלָלָן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה מִצְוֹות - שֵׁשׁ מִצְוֹות עֲשֵׂה, וּשְׁמוֹנֶה מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לַעֲשׂוֹת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה; (ב) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כָּמוֹהוּ; (ג) שֶׁלֹּא לָסוּךְ מִמֶּנּוּ; (ד) שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת כְּמַתְכֹּנֶת הַקְּטֹרֶת; (ה) שֶׁלֹּא לְהַקְטִיר עַל מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת חוּץ מִן הַקְּטֹרֶת; (ו) לָשֵׂאת הָאָרוֹן עַל הַכָּתֵף; (ז) שֶׁלֹּא יָסוּרוּ הַבַּדִּים מִמֶּנּוּ; (ח) שֶׁיַּעֲבֹד הַלֵּוִי בַּמִּקְדָּשׁ; (ט) שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה אֶחָד בִּמְלֶאכֶת חֲבֵרוֹ בַּמִּקְדָּשׁ; (י) לְקַדֵּשׁ הַכֹּהֵן לָעֲבוֹדָה; (יא) שֶׁיִּהְיוּ כָּל הַמִּשְׁמָרוֹת שָׁווֹת בָּרְגָלִים; (יב) לִלְבֹּשׁ בִּגְדֵי כְּהֻנָּה לָעֲבוֹדָה; (יג) שֶׁלֹּא יִקְרַע הַמְּעִיל; (יד) שֶׁלֹּא יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד.

הִלְכוֹת בִּיאַת הַמִּקְדָּשׁ. יֵשׁ בְּכְלָלָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹות - שְׁתֵּי מִצְוֹות עֲשֵׂה, וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן שִׁכּוֹר לַמִּקְדָּשׁ; (ב) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לוֹ כֹּהֵן פְּרוּעַ רֹאשׁ; (ג) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לוֹ כֹּהֵן קְרוּעַ בְּגָדִים; (ד) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כֹּהֵן בְּכָל עֵת אֶל הַהֵיכָל; (ה) שֶׁלֹּא יֵצֵא כֹּהֵן מִן הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׁעַת עֲבוֹדָה; (ו) לְשַׁלֵּחַ טְמֵאִים מִן הַמִּקְדָּשׁ; (ז) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס טָמֵא לַמִּקְדָּשׁ; (ח) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס טָמֵא לְהַר הַבַּיִת; (ט) שֶׁלֹּא יְשַׁמֵּשׁ טָמֵא; (י) שֶׁלֹּא יְשַׁמֵּשׁ טְבוּל יוֹם; (יא) לְקַדֵּשׁ הָעוֹבֵד יָדָיו וְרַגְלָיו; (יב) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס בַּעַל מוּם לַהֵיכָל וְלַמִּזְבֵּחַ; (יג) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד בַּעַל מוּם; (יד) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד בַּעַל מוּם עוֹבֵר; (טו) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד זָר.

הִלְכוֹת אִסּוּרֵי מִזְבֵּחַ. יֵשׁ בְּכְלָלָן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה מִצְוֹות - אַרְבַּע מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְעֶשֶׂר מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לְהַקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת תְּמִימִים; (ב) שֶׁלֹּא לְהַקְדִּישׁ בַּעַל מוּם לַמִּזְבֵּחַ; (ג) שֶׁלֹּא יִשְׁחֹט; (ד) שֶׁלֹּא יִזְרֹק דָּמוֹ; (ה) שֶׁלֹּא יַקְטִיר חֶלְבּוֹ; (ו) שֶׁלֹּא יַקְרִיב בַּעַל מוּם עוֹבֵר; (ז) שֶׁלֹּא יַקְרִיב בַּעַל מוּם, אֲפִלּוּ בְּקָרְבְּנוֹת הַגּוֹיִם; (ח) שֶׁלֹּא יָטִיל מוּם בַּקֳּדָשִׁים; (ט) לִפְדּוֹת פְּסוּלֵי הַמֻּקְדָּשִׁים; (י) לְהַקְרִיב מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה. וְקֹדֶם זְמַן זֶה הוּא הַנִּקְרָא מְחֻסַּר זְמַן, וְאֵין מַקְרִיבִין אוֹתוֹ; (יא) שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב אֶתְנָן וּמְחִיר; (יב) שֶׁלֹּא לְהַקְטִיר שְׂאוֹר וּדְבַשׁ; (יג) לִמְלֹחַ כָּל הַקָּרְבָּנוֹת; (יד) שֶׁלֹּא לְהַשְׁבִּית מֶלַח מֵעַל הַקָּרְבָּנוֹת.

הִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת. יֵשׁ בְּכְלָלָן שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים מִצְוֹות - עֶשֶׂר מִצְוֹות עֲשֵׂה, וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לַעֲשׂוֹת הָעוֹלָה כְּמַעֲשֶׂיהָ הַכְּתוּבִים עַל הַסֵּדֶר; (ב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר הָעוֹלָה; (ג) סֵדֶר הַחַטָּאת; (ד) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל מִבְּשַׂר הַחַטָּאת הַפְּנִימִית; (ה) שֶׁלֹּא יַבְדִּיל בְּחַטַּאת הָעוֹף; (ו) סֵדֶר הָאָשָׁם; (ז) שֶׁיֹּאכְלוּ הַכֹּהֲנִים בְּשַׂר קָדְשֵׁי קָדָשִׁים בַּמִּקְדָּשׁ; (ח) שֶׁלֹּא יֹאכְלוּם חוּץ לָעֲזָרָה; (ט) שֶׁלֹּא יֹאכַל זָר מִקָּדְשֵׁי קָדָשִׁים; (י) סֵדֶר הַשְּׁלָמִים; (יא) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל בְּשַׂר קָדָשִׁים קַלִּים קֹדֶם זְרִיקַת דָּמִים; (יב) לַעֲשׂוֹת כָּל מִנְחָה כְּסֵדֶר מַעֲשֶׂיהָ הַכְּתוּבִים בַּתּוֹרָה; (יג) שֶׁלֹּא יָשִׂים שֶׁמֶן עַל מִנְחַת חוֹטֵא; (יד) שֶׁלֹּא יִתֵּן עָלֶיהָ לְבוֹנָה; (טו) שֶׁלֹּא תֵּאָכֵל מִנְחַת כֹּהֵן; (טז) שֶׁלֹּא תֵּאָפֶה מִנְחַת חָמֵץ; (יז) שֶׁיֹּאכְלוּ הַכֹּהֲנִים שְׁיָרֵי מִנְחוֹת; (יח) שֶׁיָּבִיא כָּל נְדָרָיו וְנִדְבוֹתָיו בָּרֶגֶל שֶׁפָּגַע בּוֹ; (יט) שֶׁלֹּא יְאַחֵר נְדָרָיו וְנִדְבוֹתָיו וּשְׁאָר דְּבָרִים שֶׁהוּא חַיָּב בָּהֶן; (כ) לְהַקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת בְּבֵית הַבְּחִירָה; (כא) לְהָבִיא קָדְשֵׁי חוּצָה לָאָרֶץ לְבֵית הַבְּחִירָה; (כב) שֶׁלֹּא לִשְׁחֹט קָרְבָּנוֹת חוּץ לָעֲזָרָה; (כג) שֶׁלֹּא לְהַקְרִיב קָרְבָּן חוּץ לָעֲזָרָה.

הִלְכוֹת תְּמִידִין וּמוּסָפִין. יֵשׁ בְּכְלָלָן תֵּשַׁע עֶשְׂרֵה מִצְוֹות - שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה מִצְוֹות עֲשֵׂה, וְאַחַת מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לְהַקְרִיב שְׁנֵי כְּבָשִׂים בְּכָל יוֹם עוֹלוֹת; (ב) לְהַדְלִיק אֵשׁ עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּכָל יוֹם; (ג) שֶׁלֹּא לְכַבּוֹתָהּ; (ד) לְהָרִים אֶת הַדֶּשֶׁן בְּכָל יוֹם; (ה) לְהַקְטִיר קְטֹרֶת בְּכָל יוֹם; (ו) לְהַדְלִיק נֵרוֹת בְּכָל יוֹם; (ז) שֶׁיַּקְרִיב כֹּהֵן גָּדוֹל מִנְחָה בְּכָל יוֹם, וְהִיא הַנִּקְרֵאת 'חֲבִתִּין'; (ח) לְהוֹסִיף שְׁנֵי כְּבָשִׂים עוֹלוֹת בְּשַׁבָּת; (ט) לַעֲשׂוֹת לֶחֶם הַפָּנִים; (י) מוּסַף רָאשֵׁי חֳדָשִׁים; (יא) מוּסַף הַפֶּסַח; (יב) לְהַקְרִיב עֹמֶר הַתְּנוּפָה; (יג) לִסְפֹּר כָּל אִישׁ וָאִישׁ

שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת מִיּוֹם הַקְּרֻבַּת הָעֹמֶר; (יד) מוּסַף עֲצֶרֶת; (טו) לְהָבִיא שְׁתֵּי הַלֶּחֶם עִם הַקָּרְבָּנוֹת הַבָּאוֹת בְּגִלַּל הַלֶּחֶם בְּיוֹם עֲצֶרֶת; (טז) מוּסַף רֹאשׁ הַשָּׁנָה; (יז) מוּסַף יוֹם צוֹם; (יח) מוּסַף חָג; (יט) מוּסַף שְׁמִינִי עֲצֶרֶת.

הִלְכוֹת פְּסוּלֵי הַמִּקְדָּשִׁין. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת - שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל קָדָשִׁים שֶׁנִּפְסְלוּ אוֹ שֶׁהֻטַּל בָּהֶם מוּם; (ב) שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל פִּגּוּל; (ג) שֶׁלֹּא יוֹתִיר קָדָשִׁים לְאַחַר זְמַנָּם; (ד) שֶׁלֹּא יֹאכַל נוֹתָר; (ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל קָדָשִׁים שֶׁנִּטְמְאוּ; (ו) שֶׁלֹּא יֹאכַל אָדָם שֶׁנִּטְמָא הַקָּדָשִׁים; (ז) לִשְׂרֹף אֶת הַנּוֹתָר; (ח) לִשְׂרֹף אֶת הַטָּמֵא.

הִלְכוֹת עֲבוֹדַת יוֹם הַכִּפּוּרִים. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת - וְהִיא שֶׁיַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂה יוֹם הַכִּפּוּרִים כֻּלָּן עַל הַסֵּדֶר כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת, הַקָּרְבָּנוֹת וְהַוִּדּוּיִין וְשִׁלּוּחַ הַשָּׂעִיר וּשְׂאָר הָעֲבוֹדָה.

הִלְכוֹת מְעִילָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹת - אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לְשַׁלֵּם הַמּוֹעֵל אֲשֶׁר חָטָא בְּתוֹסֶפֶת חֹמֶשׁ וְקָרְבָּן, וְזֶה הוּא דִּין הַמּוֹעֵל; (ב) שֶׁלֹּא לַעֲבֹד בְּקָדָשִׁים; (ג) שֶׁלֹּא לִגְזֹז הַקֳּדָשִׁים.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, מֵאָה וְשָׁלֹשׁ - מֵהֶן שֶׁבַע וְאַרְבָּעִים מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ וַחֲמִשִּׁים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר הַקָּרְבָּנוֹת

הִלְכוֹתָיו שֵׁשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת קָרְבַּן פֶּסַח, הִלְכוֹת חֲגִיגָה, הִלְכוֹת בְּכוֹרוֹת, הִלְכוֹת שְׁגָגוֹת, הִלְכוֹת מְחֻסְּרֵי כַּפָּרָה, הִלְכוֹת תְּמוּרָה.

הִלְכוֹת קָרְבַּן פֶּסַח. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת - אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לִשְׁחֹט הַפֶּסַח בִּזְמַנּוֹ; (ב) שֶׁלֹּא לִזְבֹּחַ אוֹתוֹ עַל הֶחָמֵץ; (ג) שֶׁלֹּא תָּלִין אִמּוּרָיו; (ד) לִשְׁחֹט פֶּסַח שֵׁנִי; (ה) לֶאֱכֹל בְּשַׂר הַפֶּסַח עַל מַצָּה וּמָרוֹר בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר; (ו) לֶאֱכֹל בְּשַׂר פֶּסַח שֵׁנִי עַל מַצָּה וּמָרוֹר בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי; (ז) שֶׁלֹּא יֹאכַל נָא וּמְבֻשָּׁל; (ח) שֶׁלֹּא יוֹצֵא מִבְּשַׂר הַפֶּסַח חוּץ לַחֲבוּרָה; (ט) שֶׁלֹּא יֹאכַל מִמֶּנּוּ מְשֻׁמָּד; (י) שֶׁלֹּא יַאֲכִיל מִמֶּנּוּ לְתוֹשָׁב אוֹ שָׂכִיר; (יא) שֶׁלֹּא יֹאכַל מִמֶּנּוּ עָרֵל; (יב) שֶׁלֹּא יִשְׁבֹּר בּוֹ עֶצֶם; (יג) שֶׁלֹּא יִשְׁבֹּר עֶצֶם בְּפֶסַח שֵׁנִי; (יד) שֶׁלֹּא יַשְׁאִיר מִמֶּנּוּ לַבֹּקֶר; (טו) שֶׁלֹּא יַשְׁאִיר מִפֶּסַח שֵׁנִי לַבֹּקֶר; (טז) שֶׁלֹּא יַשְׁאִיר מִבְּשַׂר חֲגִיגַת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר עַד יוֹם שְׁלִישִׁי.

הִלְכוֹת חֲגִיגָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֵׁשׁ מִצְוֹת - אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לְהַרְאוֹת אֶת פְּנֵי ה'; (ב) לָחֹג בִּשְׁלֹשָׁה רְגָלִים; (ג) לִשְׂמֹחַ בָּרְגָלִים; (ד) שֶׁלֹּא יֵרָאֶה רֵיקָם; (ה) שֶׁלֹּא יַעֲזֹב לֵוִי מִלְּשַׂמְּחוֹ וְלִתֵּן לוֹ מַתְּנוֹתָיו בָּרְגָלִים; (ו) לְהַקְהִיל אֶת הָעָם בְּחַג הַסֻּכּוֹת בְּמוֹצָאֵי שְׁמִטָּה.

הִלְכוֹת בְּכוֹרוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹת - שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לְהַפְרִישׁ בְּכוֹרוֹת; (ב) שֶׁלֹּא יֵאָכֵל בְּכוֹר תָּמִים חוּץ לִירוּשָׁלַיִם; (ג) שֶׁלֹּא יִפָּדֶה הַבְּכוֹר; (ד) לְהַפְרִישׁ מַעֲשַׂר בְּהֵמָה; (ה) שֶׁלֹּא יִגָּאֵל מַעֲשַׂר בְּהֵמָה. וְכָלַלְתִּי הַמַּעֲשַׂר עִם הַבְּכוֹר - לְפִי שֶׁמַּעֲשֵׂה שְׁנֵיהֶם אֶחָד, וְהַכָּתוּב כְּלָלוֹ עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֶת דְּמָם תִּזְרֹק" - מִפִּי הַשְּׁמוּעָה לָמְדוּ, שֶׁזֶּה דַּם מַעֲשַׂר וְדַם בְּכוֹר.

הִלְכוֹת שְׁגָגוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) שֶׁיַּקְרִיב הַיָּחִיד קָרְבַּן חַטָּאת קְבוּעָה עַל שִׁגְגָתוֹ; (ב) שֶׁיַּקְרִיב אָשָׁם מִי שֶׁלֹּא נוֹדַע לוֹ אִם חָטָא אִם לֹא חָטָא עַד שֶׁיִּוָּדַע לוֹ וְיָבִיא חַטָּאתוֹ, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'אָשָׁם תָּלוּי'; (ג) שֶׁיַּקְרִיב אָשָׁם הַשּׁוֹגֵג בְּמְעִילָה אוֹ הַחוֹטֵא בִּגְזֵלָה אוֹ בִּשְׁפְחָה חֲרוּפָה אוֹ שֶׁכָּפַר בִּפְקָדוֹן, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'אָשָׁם וַדַּאי'; (ד) שֶׁיַּקְרִיב הַחוֹטֵא קָרְבָּן עַל עֲבֵרוֹת יְדוּעוֹת, אִם הָיָה עָשִׁיר בְּהֵמָה, וְאִם הָיָה עָנִי עוֹף אוֹ עֲשִׂירִית הָאֵיפָה, וְזֶה הוּא הַנִּקְרָא 'קָרְבָּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד'; (ה) שֶׁיַּקְרִיבוּ הַסַּנְהֶדְרִין קָרְבָּן, אִם טָעוּ וְהוֹרוּ שֶׁלֹּא כַּהֲלָכָה בְּאַחַת מִן הַחֲמוּרוֹת.

הִלְכוֹת מְחֻסְּרֵי כַּפָּרָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) שֶׁתַּקְרִיב הַזָּבָה כְּשֶׁתִּטְהַר קָרְבָּן; (ב) שֶׁתַּקְרִיב הַיּוֹלֶדֶת כְּשֶׁתִּטְהַר קָרְבָּן; (ג) שֶׁיַּקְרִיב הַזָּב כְּשֶׁיִּטְהַר קָרְבָּן; (ד) שֶׁיַּקְרִיב הַמְּצֹרָע כְּשֶׁיִּטְהַר קָרְבָּן. וְאַחַר שֶׁיַּקְרִיבוּ קָרְבְּנוֹתֵיהֶן, תִּגְמֹר טָהֳרָתָן.

הִלְכוֹת תְּמוּרָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹת - אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא יָמִיר; (ב) שֶׁתְּהֵיֶה הַתְּמוּרָה קֹדֶשׁ, אִם הֵמִיר; (ג) שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה הַקָּדָשִׁים מִקְּדֻשָּׁה לִקְדֻשָּׁה.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, תֵּשַׁע וּשְׁלֹשִׁים - עֶשְׂרִים מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּתְשַׁע עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

יום שלישי כ"ט תמוז ה'תש"פ

סֵפֶר טָהֳרָה

הִלְכוֹתָיו שְׁמוֹנֶה, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת טֻמְאַת

מֵת, הִלְכוֹת פָּרָה אֲדֻמָּה, הִלְכוֹת טֻמְאַת צָרַעַת, הִלְכוֹת מְטַמְּאֵי מִשְׁכָּב וּמוֹשָׁב, הִלְכוֹת שְׁאָר אֲבוֹת הַטֻּמְאוֹת, הִלְכוֹת טֻמְאַת אָכָלִין, הִלְכוֹת כֵּלִים, הִלְכוֹת מִקְוָאוֹת.

הִלְכוֹת טֻמְאַת מֵת. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהוּא דִּין טֻמְאַת מֵת.

הִלְכוֹת פָּרָה אֲדֻמָּה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) דִּין פָּרָה אֲדֻמָּה; (ב) דִּין טֻמְאַת מֵי נִדָּה וְטָהֳרָתָן.

הִלְכוֹת טֻמְאַת צָרַעַת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת - שֵׁשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) לְהוֹרוֹת בִּצָּרַעַת אָדָם כְּדִינָהּ הַכָּתוּב בַּתּוֹרָה; (ב) שֶׁלֹּא יָקֵץ סִימָנֵי טֻמְאָה; (ג) שֶׁלֹּא יְגַלַּח הַנֶּתֶק; (ד) שֶׁיִּהְיֶה הַמְּצֹרָע מְפֻרְסָם בִּקְרִיעַת בְּגָדָיו וּפְרִיעַת רֹאשׁוֹ וַעֲטִיָּה עַל שָׂפָם; (ה) טָהֳרַת צָרַעַת; (ו) שֶׁיְּגַלַּח הַמְּצֹרָע אֶת כָּל שְׂעָרוֹ כְּשֶׁיִּטְהַר; (ז) דִּין צָרַעַת הַבֶּגֶד; (ח) דִּין צָרַעַת הַבַּיִת.

הִלְכוֹת מְטַמְּאֵי מִשְׁכָּב וּמוֹשָׁב. יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) דִּין טֻמְאַת נִדָּה; (ב) דִּין טֻמְאַת יוֹלֶדֶת; (ג) דִּין טֻמְאַת זָבָה; (ד) דִּין טֻמְאַת זָב.

הִלְכוֹת שְׁאָר אֲבוֹת הַטֻּמְאוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) דִּין טֻמְאַת נְבֵלָה; (ב) דִּין טֻמְאַת שֶׁרֶץ; (ג) דִּין טֻמְאַת שִׁכְבַת זֶרַע. וַעֲבוֹדָה זָרָה מְטַמְּאָה כְּשֶׁרֶץ, וְטֻמְאָתָהּ מִדִּבְרֵי סוֹפְרִים.

הִלְכוֹת טֻמְאַת אָכָלִין. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין טֻמְאַת מַשְׁקִין וָאָכָלִין וְהֶכְשֵׁרָן.

הִלְכוֹת כֵּלִים. וְזֶה הוּא פְּרָטָן: עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת, לִידַע כֵּלִים שֶׁמְּקַבְּלִין טֻמְאָה מִכָּל אֵלּוּ הַטֻּמְאוֹת, וְכֵלִים שֶׁאֵינָם מִטַּמְּאִין, וְכֵיצַד מִטַּמְּאִין הַכֵּלִים וּמְטַמְּאִין.

הִלְכוֹת מִקְוָאוֹת. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא שֶׁיִּטְבֹּל כָּל טָמֵא בְּמֵי מִקְוֶה וְאַחַר כָּךְ יִטְהַר.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, עֶשְׂרִים - מֵהֶן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתֵּי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר נְזִיקִין

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן, הִלְכוֹת גְּנֵבָה, הִלְכוֹת גְּזֵלָה וַאֲבֵדָה, הִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק, הִלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׁמִירַת נֶפֶשׁ.

הִלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן. יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) דִּין הַשּׁוֹר; (ב) דִּין הַהֶבְעֵר; (ג) דִּין הַבּוֹר; (ד) דִּין הַהַבְעָרָה.

הִלְכוֹת גְּנֵבָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְוֹת - שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא לִגְנֹב מָמוֹן; (ב) דִּין הַגַּנָּב; (ג) לְצַדֵּק הַמֹּאזְנַיִם עִם הַמִּשְׁקָלוֹת; (ד) שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה עָוֶל בַּמִּדָּה וּבַמִּשְׁקָלוֹת; (ה) שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְאָדָם אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ לוֹקֵחַ וְנוֹתֵן בָּהֶם; (ו) שֶׁלֹּא יַסִּיג גְּבוּל; (ז) שֶׁלֹּא לִגְנֹב נְפָשׁוֹת.

הִלְכוֹת גְּזֵלָה וַאֲבֵדָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְוֹת - שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא לִגְזֹל; (ב) שֶׁלֹּא לַעֲשֹׁק; (ג) שֶׁלֹּא לַחְמֹד; (ד) שֶׁלֹּא לְהִתְאַוּוֹת; (ה) לְהָשִׁיב אֶת הַגְּזֵלָה; (ו) שֶׁלֹּא יִתְעַלֵּם מִן הָאֲבֵדָה; (ז) לְהָשִׁיב הָאֲבֵדָה.

הִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהוּא דִּין חוֹבֵל בַּחֲבֵרוֹ אוֹ מַזִּיק מָמוֹן חֲבֵרוֹ.

הִלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׁמִירַת נֶפֶשׁ. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁבַע עֶשְׂרֵה מִצְוֹת - שֶׁבַע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְעֶשֶׂר מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שֶׁלֹּא לִרְצֹחַ; (ב) שֶׁלֹּא לִקַּח כֹּפֶר לְנֶפֶשׁ רוֹצֵחַ; (ג) לְהַגְלוֹת רוֹצֵחַ בִּשְׁגָגָה; (ד) שֶׁלֹּא לִקַּח כֹּפֶר לִמְחַיֵּב גָּלוּת; (ה) שֶׁלֹּא יוּמַת הָרוֹצֵחַ כְּשֶׁיִּרְצַח, קֹדֶם עֲמִידָה בַּדִּין; (ו) לְהַצִּיל הַנִּרְדָּף בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל רוֹדֵף; (ז) שֶׁלֹּא לָחוּס עַל הָרוֹדֵף; (ח) שֶׁלֹּא לַעֲמֹד עַל דָּם; (ט) לְהַפְרִישׁ עָרֵי מִקְלָט וּלְהָכִין לָהֶן הַדֶּרֶךְ; (י) לַעֲרֹךְ אֶת הָעֶגְלָה בַּנַּחַל; (יא) שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אוֹתָהּ קַרְקַע וְלֹא תִּזָּרַע; (יב) שֶׁלֹּא תָּשִׂים דָּמִים; (יג) לַעֲשׂוֹת מַעֲקֶה; (יד) שֶׁלֹּא יַכְשִׁיל תָּמִים בְּדָבָר; (טו) לִפְרֹק עִם מִי שֶׁנִּכְשַׁל בַּדֶּרֶךְ; (טז) לִטְעֹן עִמּוֹ; (יז) שֶׁלֹּא יַנִּיחֶנּוּ בַּדֶּרֶךְ נִבְהָל בְּמַשָּׂאוֹ וְיֵלֵךְ לוֹ.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, שֵׁשׁ וּשְׁלֹשִׁים - מֵהֶן שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת עֲשֵׂה, עֶשְׂרִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר קִנְיָן

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת מְכִירָה, הִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה, הִלְכוֹת שְׁכֵנִים, הִלְכוֹת שְׁלוּחִין וְשֻׁתָּפִין, הִלְכוֹת עֲבָדִים.

הִלְכוֹת מְכִירָה. יֵשׁ בִּכְלָלָן חָמֵשׁ מִצְוֹת - אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה, וְאַרְבַּע מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) דִּין מִקָּח וּמִמְכָּר; (ב) שֶׁלֹּא יוֹנֶה בְּמִקָּח וּמִמְכָּר; (ג) שֶׁלֹּא יוֹנֶה בְּדִבָרִים; (ד) שֶׁלֹּא יוֹנֶה גֵּר צֶדֶק בְּמָמוֹנוֹ; (ה) שֶׁלֹּא יוֹנֵהוּ בִּדְבָרִים.

הִלְכוֹת זְכִיָּה וּמַתָּנָה. עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת - לִידַע דִּין זוֹכֶה מִן הַהֶפְקֵר, הֵיאַךְ יִקְנֶה וּבַמֶּה יִקְנֶה, וְדִין נוֹתֵן מַתָּנָה וּמְקַבֵּל, וְאֵיזוֹ מַתָּנָה חוֹזֶרֶת וְאֵיזוֹ אֵינָהּ חוֹזֶרֶת.

הִלְכוֹת שְׁכֵנִים. עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת - לֵידַע דִּין חִלּוּק הַקַּרְקָעוֹת בֵּין הַשֻּׁתָּפִין, וְהַרְחָקַת נִזְקֵי כָּל אֶחָד מֵהֶן מִשְּׁכֵנוֹ וּמִבַּעַל הַמְּצָר שֶׁלּוֹ, וְדִין בַּעַל הַמְּצָר.

הִלְכוֹת שְׁלוּחִין וְשֻׁתָּפִין. עִנְיַן אֵלּוּ הַהֲלָכוֹת - לֵידַע דִּין שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם וְשֻׁתָּפוֹ, וּמִשְׁפְּטֵיהֶן בְּמִקָּחָן וּמִמְכָּרָן וּבְהֶפְסֵדָן וּשְׂכָרָן.

הִלְכוֹת עֲבָדִים. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֹׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת - חָמֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁמוֹנֶה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) דִּין קִנְיַן עֶבֶד עִבְרִי; (ב) שֶׁלֹּא יִמָּכֵר מִמְּכֶרֶת עֶבֶד; (ג) שֶׁלֹּא יַעַבְדֶנּוּ בְּפֶרֶךְ; (ד) שֶׁלֹּא נַנִּיחַ גֵּר תּוֹשָׁב לִרְדּוֹת בּוֹ בְּפֶרֶךְ; (ה) שֶׁלֹּא נַעֲבֹד בּוֹ עֲבוֹדַת עֶבֶד; (ו) לְהַעֲנִיק לוֹ בְּצֵאתוֹ חָפְשִׁי; (ז) שֶׁלֹּא יֵצֵא רֵיקָם; (ח) לִפְדּוֹת אָמָה עִבְרִיָּה; (ט) לְיַעֲדָהּ; (י) שֶׁלֹּא תִּמָּכֵר; (יא) לַעֲבֹד בְּעֶבֶד כְּנַעֲנִי לְעוֹלָם, אֶלָּא אִם הִפִּיל לוֹ אֲדוֹנָיו אֶחָד מֵרָאשֵׁי אֵיבָרָיו; (יב) שֶׁלֹּא לְהַסְגִּיר עֶבֶד שֶׁבָּרַח מִחוּצָה לָאָרֶץ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; (יג) שֶׁלֹּא לְהוֹנוֹת עֶבֶד זֶה הַנִּצּוֹל אֵלֵינוּ. נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִّכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה - שֵׁשׁ מֵהֶן מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר מִשְׁפָּטִים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת שְׂכִירוּת, הִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן, הִלְכוֹת מַלְוֶה וְלוֶה, הִלְכוֹת טוֹעֵן וְנִטְעָן, הִלְכוֹת נְחָלוֹת.

הִלְכוֹת שְׂכִירוּת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שֶׁבַע מִצְוֹת - שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַרְבַּע מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; (א) דִּין שָׂכִיר וְשׁוֹמֵר שָׂכָר; (ב) לִתֵּן שְׂכַר שָׂכִיר בְּיוֹמוֹ; (ג) שֶׁלֹּא יְאַחֵר שְׂכַר שָׂכִיר אַחַר זְמַנּוֹ; (ד) שֶׁיֹּאכַל הַשָּׂכִיר מִן הַמְּחֻבָּר שֶׁיַּעֲשֶׂה בּוֹ; (ה) שֶׁלֹּא יֹאכַל הַשָּׂכִיר מִן הַמְּחֻבָּר שֶׁלֹּא בִּשְׁעַת גְּמַר מְלָאכָה; (ו) שֶׁלֹּא יוֹלִיךְ הַשָּׂכִיר בְּיָדוֹ יָתֵר עַל מַה שֶּׁאָכַל; (ז) שֶׁלֹּא יַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ, וְכֵן שְׁאָר בְּהֵמָה.

הִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתֵּי מִצְוֹת עֲשֵׂה וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) דִּין הַשּׁוֹאֵל; (ב) דִּין שׁוֹמֵר חִנָּם.

הִלְכוֹת מַלְוֶה וְלוֶה. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִצְוֹת - אַרְבַּע מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁמוֹנֶה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לְהַלְווֹת לְעָנִי וָמָךְ; (ב) שֶׁלֹּא יִגֹּשׁ אוֹתוֹ; (ג) לִנְגֹּשׁ אֶת הַנָּכְרִי; (ד) שֶׁלֹּא יִמְשְׁכֵן בַּעַל חוֹב בִּזְרוֹעַ; (ה) לְהַחֲזִיר הַמַּשְׁכּוֹן לִבְעָלָיו בִּזְמַן שֶׁהוּא צָרִיךְ לוֹ; (ו) שֶׁלֹּא יְאַחֵר הַמַּשְׁכּוֹן מִבְּעָלָיו הֶעָנִי בְּעֵת שֶׁהוּא צָרִיךְ לוֹ; (ז) שֶׁלֹּא יַחֲבֹל אַלְמָנָה; (ח) שֶׁלֹּא יַחֲבֹל כֵּלִים שֶׁעוֹשִׂין בָּהֶם אֹכֶל נֶפֶשׁ; (ט) שֶׁלֹּא יִתֵּן הַמַّלְוֶה בְּרִבִּית; (י) שֶׁלֹּא יִלְוֶה הַלְוֶה בְּרִבִּית; (יא) שֶׁלֹּא יִתְעַסֵּק אָדָם בֵּין מַלְוֶה וְלוֶה בְּרִבִּית, וְלֹא יָעִיד בֵּינֵיהֶן, וְלֹא יִכְתֹּב שְׁטָר, וְלֹא יַעֲרֹב; (יב) לִלְווֹת מִן הַנָּכְרִי וּלְהַלְווֹתוֹ בְּרִבִּית.

הִלְכוֹת טוֹעֵן וְנִטְעָן. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין טוֹעֵן וּמוֹדֶה אוֹ כּוֹפֵר.

הִלְכוֹת נְחָלוֹת. מִצְוַת עֲשֵׂה אַחַת, וְהִיא דִּין סֶדֶר נְחָלוֹת.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִّכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים - מֵהֶן אַחַת עֶשְׂרֵה מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

סֵפֶר שׁוֹפְטִים

הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ, וְזֶה הוּא סִדּוּרָן: הִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין וְהָעֲנָשִׁין הַמְּסוּרִין לָהֶם, הִלְכוֹת עֵדוּת, הִלְכוֹת מַמְרִים, הִלְכוֹת אֵבֶל, הִלְכוֹת מְלָכִים וּמִלְחָמוֹת.

הִלְכוֹת סַנְהֶדְרִין וְהָעֲנָשִׁין הַמְּסוּרִין לָהֶם. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁלֹשִׁים מִצְוֹת - עֶשֶׂר מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לְמַנּוֹת שׁוֹפְטִים; (ב) שֶׁלֹּא לְמַנּוֹת דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ דֶּרֶךְ הַמִּשְׁפָּט; (ג) לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים, אִם נֶחְלְקוּ הַשּׁוֹפְטִים; (ד) שֶׁלֹּא לַהֲרֹג אִם רַבּוּ הַמְחַיְּבִים בְּאִישׁ אֶחָד, עַד שֶׁיִּהְיוּ יָתֵר שְׁנַיִם; (ה) שֶׁלֹּא יְלַמֵּד חוֹבָה מִי שֶׁלִּמֵּד זְכוּת בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת; (ו) לַהֲרֹג בְּסִקִילָה; (ז) לַהֲרֹג בִּשְׂרֵפָה; (ח) לַהֲרֹג בְּסַיִף; (ט) לַהֲרֹג בְּחֶנֶק; (י) לִתְלוֹת; (יא) לִקְבֹּר הַנֶּהֱרָג בְּיוֹם הֲרִיגָתוֹ; (יב) שֶׁלֹּא תָּלִין נִבְלָתוֹ; (יג) שֶׁלֹּא לְהַחֲיוֹת מְכַשֵּׁף; (יד) לְהַלְקוֹת לָרָשָׁע; (טו) שֶׁלֹּא יוֹסִיף בְּהַכָּיַת הַלּוֹקֶה; (טז) שֶׁלֹּא לַהֲרֹג נָקִי בְּאֶמְצַע הַדַּעַת; (יז) שֶׁלֹּא לַעֲנֹשׁ אָנוּס; (יח) שֶׁלֹּא לָחוּס עַל הוֹרֵג חֲבֵרוֹ אוֹ חוֹבֵל בּוֹ; (יט) שֶׁלֹּא לְרַחֵם עַל הַדַּל בַּדִּין; (כ) שֶׁלֹּא לְהַדֵּר גָּדוֹל בַּדִּין; (כא) שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת הַדִּין עַל בַּעַל עֲבֵרוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא חוֹטֵא; (כב) שֶׁלֹּא לְעַוֵּל מִשְׁפָּט; (כג) שֶׁלֹּא לְהַטּוֹת מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם; (כד) לִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק; (כה) שֶׁלֹּא לִירְאָה בַּדִּין מֵאִישׁ זְרוֹעַ; (כו) שֶׁלֹּא לִקַּח שֹׁחַד; (כז) שֶׁלֹּא לִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא; (כח) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַדַּיָּן; (כט) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל הַנָּשִׂיא; (ל) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל אָדָם מִשְּׁאָר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַכְּשֵׁרִים.

הִלְכוֹת עֵדוּת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שְׁמוֹנֶה מִצְוֹת - שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְחָמֵשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פֵּרָטָן: (א) לְהָעִיד בְּבֵית דִּין לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵדוּת; (ב) לִדְרֹשׁ וְלַחְקֹר הָעֵדִים; (ג) שֶׁלֹּא יוֹרֶה הָעֵד בְּדִין זֶה שֶׁהֵעִיד עָלָיו, בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת; (ד) שֶׁלֹּא יָקוּם דָּבָר בְּעֵדוּת אֶחָד; (ה) שֶׁלֹּא יָעִיד בַּעַל עֲבֵרָה; (ו) שֶׁלֹּא יָעִיד קָרוֹב; (ז) שֶׁלֹּא לְהָעִיד בְּשֶׁקֶר; (ח) לַעֲשׂוֹת לְעֵד זוֹמֵם כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת.

הִלְכוֹת מַמְרִים. יֵשׁ בִּכְלָלָן תֵּשַׁע מִצְוֹת - שָׁלֹשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֵׁשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לַעֲשׂוֹת עַל פִּי הַתּוֹרָה שֶׁיֹּאמְרוּ בֵּית דִּין הַגָּדוֹל; (ב) שֶׁלֹּא לָסוּר מִדִּבְרֵיהֶם; (ג) שֶׁלֹּא לְהוֹסִיף עַל הַתּוֹרָה, לֹא בַּמִּצְוֹת שֶׁבִּכְתָב, וְלֹא בְּפֵרוּשָׁן שֶׁלָּמַדְנוּ מִפִּי הַשְּׁמוּעָה; (ד) שֶׁלֹּא לִגְרֹעַ מִן הַכֹּל; (ה) שֶׁלֹּא לְקַלֵּל אָב וָאֵם; (ו) שֶׁלֹּא לְהַכּוֹת אָב וָאֵם; (ז) לְכַבֵּד אָב וָאֵם; (ח) לִירְאָה מֵאָב וָאֵם; (ט) שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַבֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה עַל קוֹל אָבִיו וְאִמּוֹ.

הִלְכוֹת אֵבֶל. יֵשׁ בִּכְלָלָן אַרְבַּע מִצְוֹת - אַחַת מִצְוַת עֲשֵׂה, וְשָׁלֹשׁ מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לְהִתְאַבֵּל עַל הַקְּרוֹבִים, וַאֲפִלּוּ כֹּהֵן מִתְטַמֵּא וּמִתְאַבֵּל עַל הַקְּרוֹבִים; וְאֵין אָדָם מִתְאַבֵּל עַל הֲרוּגֵי בֵּית דִּין, וּלְפִי זֶה כָּלַלְתִּי הֲלָכוֹת אֵלּוּ בְּסֵפֶר זֶה, שֶׁהֵם מְעִין קְבוּרָה בְּיוֹם מִיתָה, שֶׁהִיא מִצְוַת עֲשֵׂה; (ב) שֶׁלֹּא יִטָּמֵא כֹּהֵן גָּדוֹל לְקְרוֹבִים; (ג) שֶׁלֹּא יִכָּנֵס עִם הַמֵּת בְּאֹהֶל; (ד) שֶׁלֹּא יִטָּמֵא כֹּהֵן הֶדְיוֹט לְנֶפֶשׁ אָדָם, אֶלָּא לְקְרוֹבִים בִּלְבַד.

הִלְכוֹת מְלָכִים וּמִלְחָמוֹת. יֵשׁ בִּכְלָלָן שָׁלֹשׁ וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת - עֶשֶׂר מִצְוֹת עֲשֵׂה, וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה; וְזֶה הוּא פִּרְטָן: (א) לְמַנּוֹת מֶלֶךְ מִיִּשְׂרָאֵל; (ב) שֶׁלֹּא יְמַנֶּה מִקְּהַל גֵּרִים; (ג) שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים; (ד) שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ סוּסִים; (ה) שֶׁלֹּא יַרְבֶּה לוֹ כֶּסֶף וְזָהָב; (ו) לְהַחֲרִים שִׁבְעָה עֲמָמִין; (ז) שֶׁלֹּא לְהַחֲיוֹת מֵהֶן נְשָׁמָה; (ח) לִמְחוֹת זַרְעוֹ שֶׁל עֲמָלֵק; (ט) לִזְכֹּר מַה שֶּׁעָשָׂה לָנוּ עֲמָלֵק; (י) שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּחַ מַעֲשָׂיו הָרָעִים וַאֲרִיבָתוֹ בַּדֶּרֶךְ; (יא) שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם; (יב) לִשְׁלֹחַ שָׁלוֹם לְיוֹשְׁבֵי הָעִיר כְּשֶׁצָּרִים עָלֶיהָ, וְלָדוּן בָּהּ כַּאֲשֶׁר מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה, אִם תַּשְׁלִים וְאִם לֹא תַּשְׁלִים; (יג) שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ שָׁלוֹם מֵעַמּוֹן וּמוֹאָב בִּלְבַד, כְּשֶׁצָּרִים עֲלֵיהֶן; (יד) שֶׁלֹּא לְהַשְׁחִית אִילָנֵי מַאֲכָל בַּמָּצוֹר; (טו) לְהַתְקִין יָד שֶׁיֵּצְאוּ בוֹ בַּעֲלֵי הַמַּחֲנֶה לְהִפָּנוֹת בוֹ; (טז) לְהַתְקִין יָתֵד לַחְפֹּר בוֹ; (יז) לִמְשֹׁחַ כֹּהֵן לְדַבֵּר בְּאָזְנֵי אַנְשֵׁי הַצָּבָא בִּשְׁעַת הַמִّלְחָמָה; (יח) לִהְיוֹת מְאָרֵשׂ נוֹשֵׂא אִשָּׁה וּבוֹנֶה בִּנְיָן וְנוֹטֵעַ כֶּרֶם שֶׁמֵּחֵין בְּקִנְנָן שָׁנָה תְּמִימָה, וּמַחֲזִירִין אוֹתָן מִן הַמִّלְחָמָה; (יט) שֶׁלֹּא יַעֲבוֹר עֲלֵיהֶן דָּבָר, וְלֹא יֵצְאוּ אֲפִלּוּ לְצָרְכֵי הָעִיר וְצָרְכֵי הַגְּדוּד וְכָל הַדּוֹמֶה לָהֶן; (כ) שֶׁלֹּא לַעֲרֹץ וְלַחְזֹר לְאָחוֹר בִּשְׁעַת מִלְחָמָה; (כא) דִּין יַפַּת תֹּאַר; (כב) שֶׁלֹּא תִּמָּכֵר יַפַּת תֹּאַר; (כג) שֶׁלֹּא יִכְבְּשֶׁנָּה לְעַבְדוּת אַחַר שֶׁנִּבְעֲלָה.

נִמְצְאוּ כָּל הַמִּצְוֹת הַנִּכְלָלוֹת בְּסֵפֶר זֶה, אַרְבַּע וְשִׁבְעִים - מֵהֶן שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְשֶׁבַע וְאַרְבָּעִים מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה.

וְנִמְצְאוּ כָּל הַהֲלָכוֹת שֶׁל אַרְבָּעָה עָשָׂר סֵפֶר, שָׁלֹשׁ וּשְׁמוֹנִים הֲלָכוֹת.

וְעַתָּה אַתְחִיל לְבָאֵר מִשְׁפְּטֵי כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה, וְכָל הַדִּינִין הַנִּגְלָלִין עִמָּהּ מֵעִנְיָנָהּ עַל סֵדֶר הַהֲלָכוֹת, בְּעֶזְרַת שַׁדַּי בָּרוּךְ הוּא.

יום רביעי א' מנחם־אב ה'תש"פ

מְשׁוֹךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב סֵפֶר רִאשׁוֹן וְהוּא סֵפֶר הַמַּדָּע הִלְכוֹתָיו חָמֵשׁ. וְזֶה סִדּוּרָן: א. הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה. ב. הִלְכוֹת דֵּעוֹת. ג. הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה. ד. הִלְכוֹת עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְחֻקּוֹת הָעוֹבְדֵי כוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת. ה. הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה.

~ נקודות משיחות קודש ~

"משוך חסדך ליודעך וצדקתך לישרי לב".

האדמו"ר המהר"ש מציין שהמשנה מתחילה במ"ם פתוחה ("מאימתי קוראים את שמע כו'") ומסיימת במ"ם סתומה ("...ה' יברך את עמו בשלום" (מאמר פתוח ומאמר סגור). ובנוסף, המשנה פותחת ומסיימת גם באותו העניין, שתחילתה בכניסת הכהנים שהם המברכים את ישראל **בשלום**, ומסיימת בה' יברך את עמו **בשלום**.

בשני הדברים הנ"ל דומה ספר ה'יד החזקה' שהוא "מקבץ לתורה שבע"פ כולה" למשנה, שבה נתבארו ענייני התורה שבע"פ.

האחד, שמתחיל במ"ם פתוחה - "משוך חסדך ליודעך", ומסיים במ"ם סתומה - "כמים לים מכסים". והשני, שגם ה'יד החזקה' מתחיל ומסיים באותו ענין שבתחילתו: "לידע שיש שם מצוי ראשון.. **שכל הנמצאים** משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", וסיומו: "לא יהיה עסק **כל העולם** אלא לדעת את ה' בלבד ... ומלאה הארץ דעה את ה'...".

(על־פי 'יין מלכות' ספר המדע סימן א)

הִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה[1]

יֵשׁ בִּכְלָלָן עֶשֶׂר מִצְוֹת: שֵׁשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאַרְבַּע מִצְוֹת לֹא־תַעֲשֶׂה, וְזֶהוּ פִּרְטָן: א) לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ. ב) שֶׁלֹּא יַעֲלֶה בְּמַחֲשָׁבָה שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ אַחֵר זוּלָתִי ה'. ג) לְיַחֲדוֹ. ד) לְאָהֲבוֹ. ה) לְיִרְאָה מִמֶּנּוּ. ו) לְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ. ז) שֶׁלֹּא לְחַלֵּל שְׁמוֹ. ח) שֶׁלֹּא לְאַבֵּד דְּבָרִים שֶׁנִּקְרָא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם. ט) לִשְׁמֹעַ מִן הַנָּבִיא הַמְדַבֵּר בִּשְׁמוֹ. י) שֶׁלֹּא לְנַסּוֹתוֹ.

וּבֵאוּר כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלּוּ בְּפְרָקִים אֵלּוּ:

1) המצוות הנכללות בהלכות הללו, הן עיקרי התורה ויסודותיה.

פֶּרֶק רִאשׁוֹן[1]

1) שיש מצוי ראשון, הוא אלוקי עולם אדון כל הארץ; שאינו גוף, ושהוא אחד ואין שני לו.

א. יְסוֹד הַיְסוֹדוֹת וְעַמּוּד הַחָכְמוֹת[2] - לֵידַע שֶׁיֵּשׁ שָׁם[3] מָצוּי רִאשׁוֹן[4], וְהוּא מַמְצִיא[5] כָּל נִמְצָא. וְכָל הַנִּמְצָאִים מִשָּׁמַיִם וָאָרֶץ וּמַה שֶּׁבֵּינֵיהֶם, לֹא נִמְצְאוּ אֶלָּא מֵאֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ[6].

2) המחקריות. רבינו ז"ל התכוון להתחיל חיבורו בשם המיוחד על דרך: "שויתי ה' לנגדי תמיד", ורמזו בארבעת ראשי התיבות הראשונות. 3) אין פירושו כאן כיחס המקום: שם ולא פה, אלא שימוש־לשון רגיל בערבית הוא, לחייב או לשלול מציאותו של איזה דבר: יש שם, אין שם; ורבינו העביר אותו מלשון ערב ללשון עִבְרִי (רבי שמואל אבן־תיבון בפתיחתו למורה־נבוכים). 4) נמצא ראשון שהוא קדמון לכל דבר אחר שבעולם וגם לַזְּמָן, כלומר: שאין לו תחילה וראשית. 5) בורא הכל יש מאין. 6) ממקור מציאותו האמיתית, הנצחית, נובעת ומתקיימת כל המציאות.

ב. וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁהוּא אֵינוֹ מָצוּי - אֵין דָּבָר אַחֵר יָכוֹל לְהִמָּצְאוֹת[7].

7) כי המצוי הראשון אינו רק ממציא הנמצאים ובוראם, אלא גם מחיה את כולם ומקיימם, הוא סיבת קיומם - ולפיכך לא יוכלו להתקיים אף רגע בלעדיו.

ג. וְאִם יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת, שֶׁאֵין כָּל הַנִּמְצָאִים מִלְּבַדּוֹ מְצוּיִים - הוּא לְבַדּוֹ יִהְיֶה מָצוּי, וְלֹא יִבְטַל הוּא לְבִטּוּלָם[8]; שֶׁכָּל הַנִּמְצָאִים צְרִיכִין לוֹ, וְהוּא, בָּרוּךְ הוּא, אֵינוֹ צָרִיךְ לָהֶם וְלֹא לְאֶחָד מֵהֶם, לְפִיכָךְ אֵין אֲמִתָּתוֹ כַּאֲמִתַּת[9] אֶחָד מֵהֶם.

8) שהרי מציאותו היא מציאות עצמית, בלתי תלוייה באחרים כמציאות שאר הנמצאים שהיא תלוייה בו, במצוי הראשון - ולכן קיומו נצחי ולא יחדל מהיות אפילו כשכל הנמצאים ייבטלו והיו כלא היו. 9) מציאותם של שאר הנמצאים אינה מוכרחת, שהרי תלויים הם באחרים, בסיבה שסיבבה למציאותם - ולפיכך הם רק אפשרי המציאות: אפשר שיתקיימו ואפשר שלא יתקיימו; אבל המצוי הראשון והקדמון לכל דבר שאין סיבה למציאותו, אמיתת מציאותו היא הכרחית - ולפיכך הוא מחוייב המציאות, ואי־אפשר שלא יימצא.

ד. הוּא שֶׁהַנָּבִיא אוֹמֵר: "וַה' אֱלֹהִים אֱמֶת"[10] - הוּא לְבַדּוֹ הָאֱמֶת, וְאֵין לְאַחֵר אֱמֶת כַּאֲמִתָּתוֹ. וְהוּא שֶׁהַתּוֹרָה אוֹמֶרֶת: "אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ", כְּלוֹמַר: אֵין שָׁם מָצוּי אֱמֶת מִלְּבַדּוֹ כְּמוֹתוֹ[11].

10) וכדברי חז"ל על הפסוק הזה: "מהו 'אמת'? שהוא אלוקים חיים ומלך עולם" (ירושלמי, ברכות פרק א, הלכה ה). 11) זולתו אין בכל המציאות מצוי נצחי וקיים כמותו.

ה. הַמָּצוּי הַזֶּה הוּא אֱלֹהֵי הָעוֹלָם, אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ. וְהוּא הַמַּנְהִיג הַגַּלְגַּל[12] בְּכֹחַ שֶׁאֵין לוֹ קֵץ וְתַכְלִית[13], בְּכֹחַ שֶׁאֵין לוֹ הֶפְסֵק[14]; שֶׁהַגַּלְגַּל סוֹבֵב תָּמִיד, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּסֹּב בְּלֹא מְסַבֵּב[15]; וְהוּא, בָּרוּךְ הוּא, הַמְסַבֵּב אוֹתוֹ בְּלֹא יָד וּבְלֹא גּוּף[16].

12) כמו: המנהיג את הגלגל. חסרה פה מלת הפעול "את", כמנהג לשון המשנה וסגנונה, הוא הגלגל העליון המקיף את כל שאר הגלגלים, ובסיבובו התמידי מסבב הוא גם אותם והם מקיימים בזה את העולם. על הגלגלים ידובר להלן בפרק ג. 13) בחוזק. 14) בזמן והתמדה. 15) שהרי הגלגל הוא גוף, וכל גוף אינו מתנועע מעצמו בלי כוח מניע אחר זולתו. 16) שאלמלי היה גוף שיש לו קץ ותכלית, לא היה הגלגל סובב תמיד בלי קץ וסוף. ועוד: אלמלי היה מניע הגלגל גוף, היה מתנועע גם הוא יחד עם הגלגל המונע על ידו, שהרי כלל הוא שאין גוף מניע מבלי שיתנועע גם הוא (מורה־נבוכים חלק ב, הקדמה ט). והיות שכל מתנועע צריך למניע אשר יסבב תנועתו - אם כן אין לדבר סוף! אלא על כורחך אתה אומר: שהמצוי הראשון המניע את הגלגל - אינו גוף (השווה מורה־נבוכים חלק ב, א).

ו. וִידִיעַת דָּבָר זֶה - מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ"[17]. וְכָל הַמַּעֲלֶה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁיֵּשׁ שָׁם אֱלוֹהַּ אַחֵר חוּץ מִזֶּה, עוֹבֵר בְּלֹא־תַעֲשֶׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי", וְכוֹפֵר בָּעִקָּר[18], שֶׁזֶּהוּ הָעִקָּר הַגָּדוֹל שֶׁהַכֹּל[19] תָּלוּי בּוֹ.

17) (מכות כד.), כלומר: אנוכי ה' מחוייב המציאות, ולפיכך - אנוכי גם "אלוקיך", ועליך להכיר באלקותי ולעבדני. 18) בעיקרו של עולם, בהקדוש־ברוך־הוא. 19) מציאות אלוקים ואחדותו הוא עיקר גדול, והכופר בו - כופר בכול.

ז. אֱלוֹהַּ זֶה אֶחָד הוּא וְאֵינוֹ שְׁנַיִם, וְלֹא יָתֵר עַל שְׁנַיִם, אֶלָּא אֶחָד שֶׁאֵין כְּיִחוּדוֹ אֶחָד מִן הָאֲחָדִים הַנִּמְצָאִים בָּעוֹלָם; לֹא אֶחָד כְּמִין שֶׁהוּא כּוֹלֵל אֲחָדִים הַרְבֵּה[20]. וְלֹא אֶחָד כְּגוּף, שֶׁהוּא נֶחֱלָק לְמַחֲלָקוֹת וְלִקְצָווֹת[21]; אֶלָּא יָחִיד, שֶׁאֵין יִחוּד אַחֵר כְּמוֹתוֹ בָּעוֹלָם. אֵלּוּ הָיוּ אֱלֹהוֹת הַרְבֵּה, הָיוּ גּוּפִין וּגְוִיּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין הַנִּמְנִים[22] הַשָּׁוִין בִּמְצִיאוּתָן נִפְרָדִין זֶה מִזֶּה, אֶלָּא בַּמְאֹרָעִין שֶׁיֵּאָרְעוּ בַּגּוּפוֹת וְהַגְּוִיּוֹת. וְאִלּוּ הָיָה הַיּוֹצֵר גּוּף וּגְוִיָּה, הָיָה לוֹ קֵץ וְתַכְלִית, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת גּוּף שֶׁאֵין לוֹ קֵץ; וְכֹל שֶׁיֵּשׁ לְגוּפוֹ קֵץ וְתַכְלִית, יֵשׁ לְכֹחוֹ קֵץ וָסוֹף. וַאלֹהֵינוּ, בָּרוּךְ שְׁמוֹ, הוּאִיל וְכֹחוֹ אֵין לוֹ קֵץ וְאֵינוֹ פּוֹסֵק, שֶׁהֲרֵי הַגַּלְגַּל סוֹבֵב תָּמִיד - אֵין כֹּחוֹ כֹּחַ גּוּף; וְהוּאִיל וְאֵינוֹ גּוּף, לֹא יֵאָרְעוּ לוֹ מְאֹרְעוֹת הַגּוּפוֹת כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נֶחֱלָק וְנִפְרָד מֵאַחֵר. לְפִיכָךְ אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה אֶלָּא אֶחָד[23]. וִידִיעַת דָּבָר זֶה - מִצְוַת עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר: "ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד"[24].

20) מין האדם, למשל, כולל אישים רבים. 21) גוף האדם מורכב מחלקים שונים: חומר וצורה, אברים שונים פנימיים וחיצוניים. וכן כל גוף גשמי אחר יש לו קצוות: אורך רוחב ועומק. 22) דברים הניתנים להימנות. 23) בהלכה זו

הוכיח הרמב"ם ז"ל במופת הגיוני את אחדותו המוחלטת של המצוי הראשון, הקדוש־ברוך־הוא: שהרי אם נאמר [=ח"ו], למשל, שיש שני אלוקות שווים במציאות ובמעלה ואין אחד עילה לשני - אז בהכרח יתחייב שהם גופים; שאם לא כן, במה יהיו נפרדים זה מזה להימנות בתור שניים? הלא כל הדברים הנמנים נבדלים זה מזה על ידי איזה שינוי, על ידי איזה מאורע ומקרה שיש בזה מה שאין בזה. למשל, שתי מטבעות יצוקות ביציקה אחת והן שוות בכל זו לזו, בכל זאת נפרדות הן אחת מחברתה על ידי מקרה המקום, שכל אחת תופסת לעצמה מקום מיוחד. ויש בהן, איפוא, שינוי מקומי המבדיל ביניהן - ושינויים או מקרים כאלה יחולו רק בגופים. ומאחר שכבר הוכח למעלה (הלכה ה) על ידי תנועת הגלגל הנצחית, שמניעו ומסבבו בלי קץ ותכלית אינו גוף ואין בו, איפוא, משיגי הגוף, שינויים ומקרים גופניים - ממילא יתחייב מזה, שהוא אחד ואין שני לו. 24) השווה פירוש המשנה לרבינו (סנהדרין פרק י, היסוד השני).

1 ח. חֲרֵי מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים[25], שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ־
2 בָּרוּךְ־הוּא גּוּף וּגְוִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא
3 אֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתָּחַת", וְהַגּוּף לֹא
4 יִהְיֶה בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת; וְנֶאֱמַר: "כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל
5 תְּמוּנָה". וְנֶאֱמַר: "וְאֶל מִי תְדַמְּיוּנִי וְאֶשְׁוֶה"; וְאִלּוּ
6 הָיָה גּוּף, הָיָה דּוֹמֶה לִשְׁאָר גּוּפִים.

25) אחרי שהוכיח במופת הגיוני שהקדוש־ברוך־הוא אינו גוף, הוא מחזר כאן להביא ראייה להוכחתו גם מהתנ"ך.

7 ט. אִם־כֵּן, מַהוּ זֶה שֶׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה: "וְתַחַת רַגְלָיו";
8 "כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים"; "יַד ה'"; "עֵינֵי ה'";
9 "אָזְנֵי ה'", וְכַיּוֹצֵא בַדְּבָרִים הָאֵלּוּ[26]? הַכֹּל לְפִי דַעְתָּן
10 שֶׁל בְּנֵי־אָדָם הוּא, שֶׁאֵינָן מַכִּירִין אֶלָּא הַגּוּפוֹת[27],
11 וְדִבְּרָה תּוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי־אָדָם[28]. וְהַכֹּל כִּנּוּיִים הֵן,
12 שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם שַׁנּוֹתִי בְּרַק חַרְבִּי" - וְכִי חֶרֶב יֶשׁ־לוֹ,
13 וּבַחֶרֶב הוּא הוֹרֵג? אֶלָּא מָשָׁל, וְהַכֹּל מָשָׁל. רְאָיָה
14 לַדָּבָר זֶה שֶׁנָּבִיא אֶחָד אוֹמֵר שֶׁרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ
15 הוּא: "לְבוּשׁהּ כִּתְלַג חִוָּר", וְאֶחָד רָאָהוּ חֲמוּץ
16 בְּגָדִים מִבָּצְרָה; מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עַצְמוֹ רָאָהוּ עַל הַיָּם
17 כְּגִבּוֹר עוֹשֵׂה מִלְחָמָה[29], וּבְסִינַי - כְּשְׁלִיחַ־צִבּוּר
18 עָטוּף[30]. לוֹמַר, שֶׁאֵין לוֹ דְּמוּת וְצוּרָה[31], אֶלָּא הַכֹּל
19 בְּמַרְאֶה הַנִּבּוּאָה וּבַמַּחֲזֶה. וַאֲמִתַּת הַדָּבָר[32] אֵין דַּעְתּוֹ
20 שֶׁל אָדָם מֵבִין, וְלֹא יְכוֹלָה לְהַשִּׂיגוֹ וּלְחָקְרוֹ. וְזֶה
21 שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא, אִם עַד תַּכְלִית
22 שַׁדַּי תִּמְצָא".

26) הלא כל אלה אברי גוף הם? 27) כדברי רבינו (מורה־נבוכים חלק א, כו): "כי לא ישיגו ההמון בתחילת מחשבתם מציאות כי אם לגשם בלבד, לדבר שיש לו גוף; וכל מה שאין לו גוף או אינו נמצא בגוף - אינו לדעתם נמצא. 28) (ברכות לא.) כדי שיבינו לדבריה מדברת התורה בכינויים ובציורי דיבור הלקוחים מתוך חיי האדם וסביבתו. וזוהי כוונת חז"ל במאמרם: "אשריהם צדיקים הנביאים שהם מדמים הצורה ליוצרה, אלא אין משמיעים לאוזן - אלא מה שהיא יכולה לשמוע, ואין מראים לעין - אלא מה שהיא יכולה לראות (מדרש "שוחר טוב" פרק א). 29) (מכילתא בשלח). 30) (ראש השנה יז:). 31) מכיוון שלכל אחד הוא נגלה בצורה ודמות אחרת, אות הוא שאין לו צורה ודמות כל עיקר, והכל רק במחזה. 32) מהותו האמיתית של הקדוש־ברוך־הוא תעלומה היא, ולא יגיע האדם לעולם לחקר תכליתה.

23 י. מַהוּ זֶה שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לְהַשִּׂיג כְּשֶׁאָמַר:
24 "הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ"? - בִּקֵּשׁ לֵידַע אֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ
25 שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, עַד שֶׁיִּהְיֶה יָדוּעַ בְּלִבּוֹ כְּמוֹ
26 יְדִיעַת אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים, שֶׁרָאָה פָּנָיו וְנֶחְקְקָה צוּרָתוֹ
27 בְּלִבּוֹ, שֶׁנִּמְצָא אוֹתוֹ הָאִישׁ נִפְרָד בְּדַעְתּוֹ מִשְּׁאָר
28 הָאֲנָשִׁים. כָּךְ בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה רַבֵּנוּ לִהְיוֹת מְציאוּת
29 הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִפְרֶדֶת בְּלִבּוֹ מִשְּׁאָר מְציאַת
30 הַנִּמְצָאִים, עַד שֶׁיֵּדַע אֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ כַּאֲשֶׁר הִיא.
31 וְהֶשִּׂיגוֹ בָּרוּךְ הוּא, שֶׁאֵין כֹּחַ בְּדַעַת הָאָדָם הַחַי,
32 שֶׁהוּא מְחֻבָּר מִגּוּף וָנֶפֶשׁ, לְהַשִּׂיג אֲמִתַּת דָּבָר זֶה עַל
33 בֵּרְיוֹ. וְהוֹדִיעוֹ בָּרוּךְ הוּא, מַה שֶּׁלֹּא יָדַע אָדָם לְפָנָיו
34 וְלֹא יֵדַע לְאַחֲרָיו, עַד שֶׁהִשִּׂיג מֵאֲמִתַּת הִמָּצְאוֹ דָּבָר,
35 שֶׁנִּפְרַד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּדַעְתּוֹ מִשְּׁאָר הַנִּמְצָאִים,
36 כְּמוֹ שֶׁיִּפְרֵד אֶחָד מִן הָאֲנָשִׁים שֶׁרָאָה אֲחוֹרָיו וְהִשִּׂיג
37 כָּל גּוּפוֹ וּמַלְבּוּשׁוֹ בְּדַעְתּוֹ מִשְּׁאָר גּוּפֵי הָאֲנָשִׁים. וְעַל
38 דָּבָר זֶה רָמַז הַכָּתוּב וְאָמַר: "וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי, וּפָנַי
39 לֹא יֵרָאוּ[33]".

33) תוכן הלכה זו הוא: ביקש משה רבינו להכיר לדעת את מהותו של הקדוש־ברוך־הוא לאמיתה כאשר היא, עד כדי כך שיוכל להבדיל בין מציאותו למציאות שאר הנמצאים, כמו שיכיר אדם את רעהו שהסתכל בפניו ונתרשמה צורתו בזיכרונו היטב שלא יחליפהו באיש אחר. על זה קיבל משה רבינו תשובה: ""וראית את אחורי, ופני לא ייראו", כלומר: הקשית לשאול. אמנם, תשיג את מהותי יותר מהקודמים לפניך והבאים אחריך, אבל גם כן אך את מקצתה ולא כולה - "כי לא יראני האדם וחי": אדם חי, המחובר מגוף ונפש, אין כוח בדעתו להשיג מהותי כאשר היא (עיין שמונה פרקים פרק ז; מורה נבוכים חלק א, נד).

40 יא. וְכֵיוָן שֶׁנִּתְבָּרֵר שֶׁאֵינוֹ גּוּף וּגְוִיָּה, יִתְבָּרֵר שֶׁלֹּא
41 יֵאָרַע לוֹ אֶחָד מִמְּאֹרְעוֹת הַגּוּפוֹת - לֹא חִבּוּר וְלֹא
42 פֵּרוּד[34], לֹא מָקוֹם וְלֹא מִדָּה, לֹא עֲלִיָּה וְלֹא יְרִידָה,
43 וְלֹא יָמִין וְלֹא שְׂמֹאל, וְלֹא פָּנִים וְלֹא אָחוֹר, וְלֹא
44 יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה; וְאֵינוֹ מָצוּי בַּזְּמַן[35] עַד שֶׁיִּהְיֶה
45 לוֹ רֵאשִׁית וְאַחֲרִית וּמִנְיָן שָׁנִים; וְאֵינוֹ מִשְׁתַּנֶּה,
46 שֶׁאֵין לוֹ דָּבָר שֶׁיִּגְרֹם לוֹ שִׁנּוּי; וְאֵין לוֹ לֹא מָוֶת וְלֹא
47 חַיִּים, כְּחַיֵּי הַגּוּף הֶחָי[36]; וְלֹא סִכְלוּת וְלֹא חָכְמָה,
48 כְּחָכְמַת הָאִישׁ הֶחָכָם[37]; לֹא שֵׁנָה וְלֹא הֲקִיצָה[38], וְלֹא
49 כַּעַס וְלֹא שְׂחוֹק, וְלֹא שִׂמְחָה וְלֹא עַצְבוּת, וְלֹא

1 שְׁתִיקָה וְלֹא דִּבּוּר כְּדִבּוּר בְּנֵי־אָדָם. וְכָךְ אָמְרוּ
2 חֲכָמִים[39]: אֵין לְמַעְלָה, לֹא יְשִׁיבָה וְלֹא עֲמִידָה[40],
3 וְלֹא עֹרֶף וְלֹא עִפּוּי[41].

34) לא הרכבה ולא הפרדה. כל המקרים והפעולות המנויים כאן הם משיגי הגוף. ולא ישיגו, איפוא, את המצוי הראשון שאינו גוף. 35) שהרי קדמון הוא לכל דבר וגם לזמן, כאשר כבר אמרנו; וכמו שאין לו תחילה וראשית, כך אין לו סוף ותכלית. 36) שהם תוספת לגוף האדם; והמצוי הראשון שאינו גוף ואינו מורכב אין לו שום תוספת - אלא הוא והחיים מהות אחת היא. 37) שהיא תוספת על מהותו; אבל הוא לא כן: הוא - החכמה, והחכמה - הוא. 38) לפי נוסח אוכספורד. שם פעולה בהפעיל משורש קוֹץ אחי יָקוֹץ, והוראתו: יקיצה משינה. ברוב הדפוסים הנוסח: הֶקִיצה - שם פעולה שנגזר בטעות משם הפועל הָקִיץ: אשבעה בהקיץ תמונתך (תהלים יז, א). עיין בדברי רש"י (בבא בתרא י.). 39) (חגיגה טו.). 40) בגמרא שלנו חסר "ולא עמידה". ורש"י בפירושו מעיר: "ולא עמידה" לא גרסינן. 41) הרמב"ם בפירושו למשנה (סנהדרין פרק י) פירש: "לא ערף ולא עפוי" - לא פירוד ולא חיבור. "עורף" הוא סמל הפירוד, ו"עפוי" מלשון: ועפו בכתף פלשתים (ישעיה יא, יד), שפירושו: יתחברו (עיין שם). ויש מפרשים: "עפוי" משורש: עפה. שפירושו: סבוב והתגלגל, אופנים לא עפו (מדרש־רבה, יתרו), וכה פירושו: לא עורף - דבכל צדדיהם יש רק פנים (רש"י, חגיגה טו.) ולא עפוי - ולא סבוב, על דרך: לא יסבו בלכתן, איש אל עבר פניו ילכו (יחזקאל א, ט), ולדעת רש"י: עיפוי - לשון עייפות.

4 יב. וְהוּאִיל וְהַדָּבָר כֵּן הוּא - כָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ
5 וְכַיּוֹצֵא בָהֶן, שֶׁנֶּאֱמְרוּ בַּתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי הַנְּבִיאִים, הַכֹּל
6 מָשָׁל וּמְלִיצָה הֵן; כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם
7 יִשְׂחָק", "כִּעַסּוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם", "כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ ה'",
8 וְכַיּוֹצֵא בָהֶן; עַל הַכֹּל אָמְרוּ חֲכָמִים: דִּבְּרָה תּוֹרָה
9 כִּלְשׁוֹן בְּנֵי־אָדָם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "הַאִתִּי הֵם
10 מַכְעִיסִים", חֲרִי הוּא אוֹמֵר: "אֲנִי ה' לֹא שָׁנִיתִי",
11 וְאִלּוּ הָיָה פְּעָמִים כּוֹעֵס וּפְעָמִים שָׂמֵחַ, הָיָה
12 מִשְׁתַּנֶּה[42]. וְכָל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ אֵינָן מְצוּיִין אֶלָּא
13 לַגּוּפִים הָאֲפֵלִים, הַשְּׁפָלִים, שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר, אֲשֶׁר
14 בֶּעָפָר יְסוֹדָם[43]. אֲבָל הוּא, בָּרוּךְ הוּא, יִתְבָּרֵךְ
15 וְיִתְרוֹמֵם עַל כָּל זֶה.

42) "מלך בשר ודם כשהוא בכעס אינו ברצון; אבל הקדוש־ברוך־הוא אינו כן, אלא גם כשהוא בכעס הוא ברצון" (מדרש שוחר טוב, פרק ב). 43) (איוב ד, יט).

יום חמישי ב' מנחם־אב ה'תש"פ

פֶּרֶק שֵׁנִי[1]

1) שמצוה לאהוב את ה'; שכל הברואים מחולקים לשלושה חלקים; ראשי פרקים על מעשה מרכבה.

16 א. הָאֵל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה, מִצְוָה לְאָהֳבוֹ וּלְיִרְאָה
17 אוֹתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ", וְנֶאֱמַר:
18 אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא".

19 ב. וְהֵיאַךְ הִיא הַדֶּרֶךְ לְאַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ? בְּשָׁעָה
20 שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרוּאָיו הַנִּפְלָאִים
21 וְהַגְּדוֹלִים, וְיִרְאֶה מֵהֶן חָכְמָתוֹ, שֶׁאֵין לָהּ עֵרֶךְ וְלֹא
22 קֵץ - מִיָּד הוּא אוֹהֵב וּמְשַׁבֵּחַ וּמְפָאֵר וּמִתְאַוֶּה תַּאֲוָה
23 גְּדוֹלָה לְיַדֵּעַ הַשֵּׁם הַגָּדוֹל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד: "צָמְאָה
24 נַפְשִׁי לֵאלֹהִים לְאֵל חָי". וּכְשֶׁמְּחַשֵּׁב בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ
25 עַצְמָן[2], מִיָּד הוּא נִרְתָּע לַאֲחוֹרָיו וְיִירָא וְיִפְחַד, וְיוֹדֵעַ
26 שֶׁהוּא בְּרִיָּה קְטַנָּה, שְׁפָלָה, אֲפֵלָה, עוֹמֶדֶת בְּדַעַת
27 קַלָּה, מְעוּטָה לְפָנֵי תְּמִים דֵּעוֹת[3], כְּמוֹ שֶׁאָמַר דָּוִד:
28 "כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ - מָה אֱנוֹשׁ כִּי
29 תִזְכְּרֶנּוּ". וּלְפִי הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ[4], אֲנִי מְבָאֵר כְּלָלִים
30 גְּדוֹלִים מִמַּעֲשֵׂה רִבּוֹן הָעוֹלָמִים, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ פֶּתַח
31 לַמֵּבִין לֶאֱהֹב אֶת הַשֵּׁם; כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים[5] בְּעִנְיַן
32 אַהֲבָה, שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ[6] אַתָּה מַכִּיר אֶת מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה
33 הָעוֹלָם.

2) ומעריך לעומתם את אפסות האדם ומך ערכו. מיד הוא נסוג אחור מתוך רגש של נחיתות ופחיתות, כמו שהוא הולך ומבאר. 3) הכוונה לאלהים, סמל שלימות הדעת. ובמקרא: תמים דעים (איוב לז, טז). 4) האמורים בענין, שמתוך הסתכלות והתבוננות בנפלאות תמים דעים, באים לידי אהבתו ויראתו. 5) 'ספרי', ואתחנן. 6) מתוך עיון והתבוננות בתורת ה' ומצוותיה.

34 ג. כָּל מַה שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעוֹלָמוֹ נֶחֱלָק
35 לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים[7]: מֵהֶן בְּרוּאִים, שֶׁהֵן מְחֻבָּרִים
36 מִגֹּלֶם[8] וְצוּרָה[9], וְהֵם הוֹיִם וְנִפְסָדִים[10] תָּמִיד, כְּמוֹ
37 גּוּפוֹת הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְהַצְּמָחִים וְהַמַּתָּכוֹת[11]. וּמֵהֶן
38 בְּרוּאִים, שֶׁהֵן מְחֻבָּרִים מִגֹּלֶם וְצוּרָה, אֲבָל אֵינָן
39 מִשְׁתַּנִּין מִגּוּף לְגוּף וּמִצּוּרָה לְצוּרָה כְּמוֹ הָרִאשׁוֹנִים,
40 אֶלָּא צוּרָתָן קְבוּעָה לְעוֹלָם בְּגָלְמָם וְאֵינָן מִשְׁתַּנִּין
41 כְּמוֹ אֵלּוּ, וְהֵם הַגַּלְגַּלִּים וְהַכּוֹכָבִים שֶׁבָּהֶן. וְאֵין
42 גָּלְמָם כִּשְׁאָר גְּלָמִים[12] וְלֹא צוּרָתָם כִּשְׁאָר צוּרוֹת.
43 וּמֵהֶן בְּרוּאִים - צוּרָה בְּלֹא גֹּלֶם כְּלָל, וְהֵם
44 הַמַּלְאָכִים, שֶׁהַמַּלְאָכִים אֵינָם גּוּף וּגְוִיָּה, אֶלָּא צוּרוֹת
45 נִפְרָדוֹת זוֹ מִזּוֹ[13].

7) עולם השפל, זהו העולם שלנו. עולם הגלגלים והכוכבים. ועולם המלאכים, כמו שהוא הולך ומבאר. 8) חומר, כמו: גולמי כלי עץ (כלים יב, ז), חומר מחוסר צורה ותבנית. 9) היא נפש החומר ועצמותו, אשר בה יתעצם החומר וייבדל משאינו מינו. למשל: השכל הוא צורת האדם, כי בו יתעצם ויתייחד למין מיוחד, מין "מדבר", ונבדל בזה משאר בעלי החיים. ולפיכך נקרא אדם המחוסר שכל - גולם. ונבדלת "צורה" מ"תבנית", שזו האחרונה היא צורה גשמית, חיצונית ונראית לעינים, כמו: תבנית יד, בעוד

ש"צורה" היא רוחנית מופשטת, ומושגת רק בשכל. 10) מתהווים, ונפרדים תמיד ליסודות שמהם נתהוו. 11) הם ארבעת סוגי היצורים שעל כדור הארץ: דומם, צומח, חי, מדבר. ומנויים פה בסדר מהופך, מלמעלה למטה. 12) שהם בני חלוף, ההווים ונפסדים תמיד – אלא בני־קיימא הם ואינם משתנים. 13) נפרדות ונפשטות מכל חומר, ונבדלות הן אחת מחברתה ע"י מעלתן (עיין להלן, הלכה ה). ורבינו ז"ל בספרו (מו"נ ח"ב, י) מבאר את מאמר המדרש (ב"ר פרק סח), ש"המלאך הוא שלישו של עולם", על־פי שיטתו כאן, שהעולם נחלק לשלושה חלקים – ועולם המלאכים הוא, איפוא, שליש העולם.

1 ד. וּמַהוּ זֶה שֶׁהַנְּבִיאִים אוֹמְרִים, שֶׁרָאוּ הַמַּלְאָךְ אֵשׁ
2 וּבַעַל כְּנָפַיִם?[14] הַכֹּל בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה וְדֶרֶךְ חִידָה,
3 לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ גּוּף, וְאֵינוֹ כָּבֵד כַּגּוּפוֹת הַכְּבֵדִים[15]; כְּמוֹ
4 שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא", וְאֵינוֹ אֵשׁ,
5 אֶלָּא מָשָׁל; וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "עֹשֶׂה מַלְאָכָיו
6 רוּחוֹת"[16].

14) והלא המלאך הוא צורה בלי גולם, אי־גופני, ואיך יתואר כאש ובעל כנפים שהם גופים מורכבים? 15) כמים או עפר, אלא קלים הם כאש ורוח. אבל כל זה הוא רק דרך משל וחידה לשבר את האוזן, ולאמיתו של דבר - הם צורות נפרדות ואינם גופנים כל עיקר (השווה מו"נ ח"א, מט). 16) וסופו של הפסוק: "משרתיו אש לוהט": פעם אש, ופעם רוח – לומר לך: שאינם לא זה ולא זה, אלא הכל לפי כח הדמיון של הנבואה (מעשה רוקח).

7 ה. וּבַמֶּה יִפָּרְדוּ[17] הַצּוּרוֹת זוֹ מִזּוֹ, וַהֲרֵי אֵינָן
8 גּוּפִין?[18] לְפִי שֶׁאֵינָן שָׁוִין בִּמְצִיאוּתָן, אֶלָּא כָּל אֶחָד
9 מֵהֶן לְמַטָּה מִמַּעֲלָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ, וְהוּא מָצוּי מִכֹּחוֹ,
10 זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה[19], וְהַכֹּל נִמְצָאִים מִכֹּחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־
11 בָּרוּךְ־הוּא וְטוּבוֹ. וְזֶהוּ שֶׁרָמַז שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ
12 וְאָמַר: "כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר"[20].

17) במקום: תִּפָּרַדְנָה, על־דרך לשון המשנה: הנשואות יתארסו והארוסות יינשאו (יבמות מא.). ואולי, מפני שהמכוון ב"צורות" הם המלאכים, על כן משמשים בהן זכר ונקבה בערבוביא. 18) ושינויים גופניים לא יחולו בהם - במה, איפוא, ייפרדו המלאכים שיהיו ניכרים ונבדלים זה מזה? 19) הם נפרדים במציאותם ובטיב מעלתם: שכל אחד הוא עלול לשני שממעל לו ומצוי מכוחו (עיין למעלה פ"א, ה"ז): וכולם יחד נמצאים מכוח אמיתות מציאותו של המצוי הראשון. 20) כלומר: עולם הגלגלים שומר על העולם השפל, עולם היסודות שיסודותיו יתקיימו: עליהם, על הגלגלים, שומר עולם המלאכים שהם עילתם וצורתם. וממעל לכולם – הקדוש־ברוך־הוא, שהוא עילת העילות וצורת העולם.

13 ו. זֶה שֶׁאָמַרְנוּ: 'לְמַטָּה מִמַּעֲלָתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ', אֵינָהּ
14 מַעֲלַת מָקוֹם, כְּמוֹ אָדָם שֶׁיּוֹשֵׁב לְמַעְלָה מֵחֲבֵרוֹ;
15 אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁאוֹמְרִין בִּשְׁנֵי חֲכָמִים שֶׁאֶחָד גָּדוֹל
16 מֵחֲבֵרוֹ בְּחָכְמָה, שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִמַּעֲלָתוֹ שֶׁל זֶה;
17 וּכְמוֹ שֶׁאוֹמְרִים בְּעִלָּה, שֶׁהִיא לְמַעְלָה מִן הֶעָלוּל.

18 ז. שְׁנוּי שְׁמוֹת הַמַּלְאָכִים - עַל שֵׁם מַעֲלָתָם הוּא.
19 וּלְפִיכָךְ נִקְרָאִים 'חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ', וְהֵם לְמַעְלָה מִן
20 הַכֹּל, וְאוֹפַנִּים וְאֲרֶאלִים וְחַשְׁמַלִּים וּשְׂרָפִים
21 וּמַלְאָכִים וֵאלֹהִים וּבְנֵי אֱלֹהִים וּכְרוּבִים וְאִישִׁים -
22 כָּל אֵלּוּ עֲשָׂרָה הַשֵּׁמוֹת[21] שֶׁנִּקְרְאוּ בָהֶן הַמַּלְאָכִים,
23 עַל שֵׁם עֶשֶׂר מַעֲלוֹת שֶׁלָּהֶן הֵן. וּמַעֲלָה שֶׁאֵין לְמַעְלָה
24 מִמֶּנָּה, אֶלָּא מַעֲלַת הָאֵל בָּרוּךְ הוּא, הִיא מַעֲלַת
25 הַצּוּרָה שֶׁנִּקְרֵאת חַיּוֹת; לְפִיכָךְ נֶאֱמַר בַּנְּבוּאָה, שֶׁהֵן
26 תַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד. וּמַעֲלָה עֲשִׂירִית הִיא מַעֲלַת
27 הַצּוּרָה שֶׁנִּקְרֵאת 'אִישִׁים', וְהֵם הַמַּלְאָכִים הַמְדַבְּרִים
28 עִם הַנְּבִיאִים וְנִרְאִים לָהֶם בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה; לְפִיכָךְ
29 נִקְרְאוּ אִישִׁים, שֶׁמַּעֲלָתָם קְרוֹבָה לְמַעֲלַת דַּעַת בְּנֵי־
30 אָדָם.

21) עשרת המלאכים הללו לשמותם בצוותא חדא, נזכרים גם בזוהר (שמות, בא) ורק בשינוי סדר.

31 ח. וְכָל הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ חַיִּים וּמַכִּירִין אֶת הַבּוֹרֵא
32 וְיוֹדְעִים אוֹתוֹ דֵּעָה גְּדוֹלָה עַד לִמְאֹד - כָּל צוּרָה
33 וְצוּרָה לְפִי מַעֲלָתָהּ, לֹא לְפִי גָּדְלוֹ[22]. אֲפִלּוּ מַעֲלָה
34 הָרִאשׁוֹנָה[23] אֵינָהּ יְכוֹלָה לְהַשִּׂיג אֲמִתַּת הַבּוֹרֵא כְּמוֹ
35 שֶׁהוּא, אֶלָּא דַּעְתָּהּ קְצָרָה לְהַשִּׂיג וְלֵידַע; אֲבָל מַשֶּׂגֶת
36 וְיוֹדַעַת יוֹתֵר מִמָּה שֶׁמַּשֶּׂגֶת וְיוֹדַעַת צוּרָה שֶׁלְּמַטָּה
37 מִמֶּנָּה. וְכֵן כָּל מַעֲלָה וּמַעֲלָה, עַד מַעֲלָה עֲשִׂירִית,
38 גַּם הִיא יוֹדַעַת הַבּוֹרֵא דֵּעָה, שֶׁאֵין כֹּחַ בְּנֵי הָאָדָם
39 הַמְחֻבָּרִים מִגֹּלֶם וְצוּרָה יָכוֹל לְהַשִּׂיג וְלֵידַע כְּמוֹתָהּ.
40 וְהַכֹּל אֵינָן יוֹדְעִין הַבּוֹרֵא כְּמוֹ שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עַצְמוֹ[24].

22) כל אחת מהצורות, מכירה את הבורא לא לפי גדלו האמיתי, אלא לפי מעלתה היא ולפי כח השגתה בלבד. ויש סוברים שהנוסח הנכון הוא: "לפי מעלתה ולפי גדלה". וכן מוכח הדבר לקמן בפרק ג, ה"ט (הגהות האדר"ת). 23) חיות הקודש. ואמרו חז"ל: "והחיות עומדות אצל כסא כבודו, ואינן יודעות מקום כבודו" (פרקי דרבי אליעזר, פרק ד). כמו כן: "לא יראני האדם וחי". מהו וחי? אמר רבי עקיבא: אף החיות הנושאות את הכסא, אינן רואות את הכבוד (במדבר רבה, סוף פרשת נשא). 24) כמו: את עצמו, שרק ידיעתו שלימה ואמיתית.

41 ט. כָּל הַנִּמְצָאִים חוּץ מִן הַבּוֹרֵא, מִצּוּרָה
42 הָרִאשׁוֹנָה[25] עַד יַתּוּשׁ קָטָן שֶׁיִּהְיֶה בְּטַבּוּר הָאָרֶץ[26] -
43 הַכֹּל מִכֹּחַ אֲמִתָּתוֹ נִמְצָאוּ. וּלְפִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עַצְמוֹ
44 וּמַכִּיר גְּדֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ וַאֲמִתָּתוֹ, הוּא יוֹדֵעַ הַכֹּל,
45 וְאֵין דָּבָר נֶעְלָם מִמֶּנּוּ[27].

25) חיות הקודש. 26) בכדור הארץ. כל נקודה שבכדור, הוא טבורו ומרכזו. 27) גם הבנאי יודע על־פי התכנית

שתיכנן ברוחו – עוד בטרם גשתו אל המלאכה – את צורת הבנין לכל מוצאיו ומובאיו, ומכל־שכן הבורא יתברך.

1 י. הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַכִּיר אֲמִתּוֹ וְיוֹדֵעַ אוֹתָהּ כְּמוֹ
2 שֶׁהִיא. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּדֵעָה שֶׁהִיא חוּץ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ
3 שֶׁאָנוּ יוֹדְעִין; שֶׁאֵין אָנוּ וְדַעְתֵּנוּ אֶחָד[28]. אֲבָל הַבּוֹרֵא
4 יִתְבָּרֵךְ, הוּא וְדַעְתּוֹ וְחַיָּיו אֶחָד מִכָּל צַד וּמִכָּל פִּנָּה
5 וּבְכָל דֶּרֶךְ יִחוּד. שֶׁאִלְמָלֵי הָיָה חַי בְּחַיִּים וְיוֹדֵעַ
6 בְּדֵעָה חוּץ מִמֶּנּוּ - הָיוּ שָׁם אֱלֹהוֹת הַרְבֵּה: הוּא
7 וְחַיָּיו וְדַעְתּוֹ; וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא אֶחָד מִכָּל צַד
8 וּמִכָּל פִּנָּה וּבְכָל דֶּרֶךְ יִחוּד. נִמְצָאתָ אַתָּה אוֹמֵר: הוּא
9 הַיּוֹדֵעַ, וְהוּא הַיָּדוּעַ, וְהוּא הַדֵּעָה עַצְמָהּ - הַכֹּל
10 אֶחָד. וְדָבָר זֶה אֵין כֹּחַ בַּפֶּה לְאָמְרוֹ, וְלֹא בְאֹזֶן
11 לִשְׁמְעוֹ, וְלֹא בְּלֵב הָאָדָם לְהַכִּירוֹ עַל בֵּרְיוֹ[29]. וּלְפִיכָךְ
12 אוֹמֵר: "חֵי פַרְעֹה"[30] "וְחֵי נַפְשְׁךָ", וְאֵין אוֹמֵר "חֵי
13 ה'", אֶלָּא "חַי ה'"[31] - שֶׁאֵין הַבּוֹרֵא וְחַיָּיו שְׁנַיִם,
14 כְּמוֹ חַיֵּי הַגּוּפִים הַחַיִּים אוֹ כְּחַיֵּי הַמַּלְאָכִים. לְפִיכָךְ
15 אֵינוֹ מַכִּיר הַבְּרוּאִים וְיוֹדְעָם מֵחֲמַת הַבְּרוּאִים, כְּמוֹ
16 שֶׁאָנוּ יוֹדְעִין אוֹתָם, אֶלָּא מֵחֲמַת עַצְמוֹ יֵדָעֵם. לְפִיכָךְ
17 מִפְּנֵי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ עַצְמוֹ, יוֹדֵעַ הַכֹּל, שֶׁהַכֹּל נִסְמָךְ לוֹ
18 בַּהֲוָיָתוֹ[32].

28) לא הרי ידיעת הבורא כהרי ידיעת האדם. ידיעת האדם באה אליו מחוצה לו על־ידי נסיונות חיים, לימוד והתבוננות. ועל־ידי תוספת של ידיעות חדשות שהוא רוכש לו בכל פעם. עצמותו מתחדשת ומשתנית, ואינה היום מה שהיתה אתמול. נמצא, כי האדם היודע, והידוע - היא הידיעה שרכש לו, והדעה - הוא השכל שאמצעותו רכש לו ידיעתו – שלושה המה. לא כן הבורא, שידיעתו אינה באה מחוצה לו, אלא מחמת עצמו היא, ולפיכך – הוא הידוע, והוא הידוע, והוא הדעה עצמה. 29) שכשם שמהות מציאותו בלתי מושגת, כך גם חייו ודעתו בלתי מושגים. 30) בסמיכות, כמו: בחיי־פרעה, סומך ונסמך, כי פרעה וחייו - שנים הם: גווייתו וחייו. 31) כמו: אלהים חיים, כלומר: הוא החיים, והחיים הוא. הוא מקור החיים. ולכן אין לנו אלא שֶׁנאֹמַר: הוא חי ולא בחיים, ויודע ולא בדעה, כלומר: לא בחיים ולא בדעת שהם נוספים על מהותו (הריטב"א). 32) סדר הכרתנו הוא מן העלול אל העילה: אברהם אבינו הכיר את הבורא על ידי הסתכלות בנפלאות הבריאה, וקרא: בירה נפלאה כזו – אדון יש לה! אבל הקב"ה שהוא העילה הראשונה, הוא יודע הכל מחמת עצמו, ולכן אין דבר נעלם ממנו. משל למה הדבר דומה? לאומן שיצר כלי עם מנגנון פלאים. כל העובר עליו מסתכל ומתבונן בו עד שבא עד תכונתו ויודע אותו. ומה בין ידיעת המסתכל בכלי לידיעת האומן העושה את הכלי? בעוד שהמסתכל נמשך אחר הכלי, האומן – הכלי נמשך אחריו, שהוא יודע אותו מעצמו עוד בטרם שעשהו (השווה מו"נ ח"ג, בא).

19 יא. דְּבָרִים אֵלּוּ שֶׁאָמַרְנוּ בְּעִנְיָן זֶה בִּשְׁנֵי פְּרָקִים אֵלּוּ
20 - כְּמוֹ טִפָּה מִן הַיָּם הֵם מִמַּה שֶׁצָּרִיךְ לְבָאֵר בְּעִנְיָן
21 זֶה. וּבֵאוּר כָּל הָעִקָּרִים שֶׁבִּשְׁנֵי פְּרָקִים אֵלּוּ, הוּא
22 הַנִּקְרָא 'מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה'[33].

33) על שם המרכבה שראה יחזקאל כשנגלו לו מראות אלוקים (יחזקאל א). ואף־על־פי שהשם "מרכבה" לא נזכר בפירוש בכל המראה, אולם נקרא כך בפי חכמינו, מפני שראה במראה מתחת לכסא הכבוד ארבע חיות – וזוהי דמות מרכבה, כמו שנאמר: ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (מלכים־א י, כט). ללמדך, שסתם שם "מרכבה" נאמר על קיבוץ של ארבעה אישים (מו"נ ח"א, ע).

23 יב. צִוּוּ חֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים[34], שֶׁלֹּא לִדְרֹשׁ בִּדְבָרִים
24 אֵלּוּ אֶלָּא לְאִישׁ אֶחָד בִּלְבַד, וְהוּא שֶׁיִּהְיֶה חָכָם
25 וּמֵבִין מִדַּעְתּוֹ; וְאַחַר־כָּךְ מוֹסְרִין לוֹ רָאשֵׁי הַפְּרָקִים
26 וּמוֹדִיעִין אוֹתוֹ שֶׁמֵּץ[35] מִן הַדָּבָר, וְהוּא מֵבִין מִדַּעְתּוֹ
27 וְיוֹדֵעַ סוֹף הַדָּבָר וְעָמְקוֹ. וּדְבָרִים אֵלּוּ דְּבָרִים עֲמֻקִּים
28 הֵם עַד לִמְאֹד, וְאֵין כָּל דַּעַת וָדַעַת רְאוּיָה לְסָבְלָן[36].
29 וַעֲלֵיהֶם אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחָכְמָתוֹ דֶּרֶךְ מָשָׁל: "כְּבָשִׁים
30 לִלְבוּשֶׁךָ" - כָּךְ אָמְרוּ חֲכָמִים[37] בְּפֵרוּשׁ מָשָׁל זֶה:
31 דְּבָרִים שֶׁהֵן כִּבְשׁוֹנוֹ[38] שֶׁל עוֹלָם, יִהְיוּ לִלְבוּשֶׁךָ,
32 כְּלוֹמַר: לְךָ לְבַדְּךָ, וְאַל תִּדְרֹשׁ אוֹתָם בָּרַבִּים;
33 וַעֲלֵיהֶם אָמַר: "יִהְיוּ לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ";
34 וַעֲלֵיהֶם אָמַר: "דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ" - כָּךְ
35 פֵּרְשׁוּ חֲכָמִים[39] הָרִאשׁוֹנִים: דְּבָרִים שֶׁהֵן כִּדְבַשׁ
36 וְחָלָב, יִהְיוּ תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ[40].

34) חגיגה יא:. 35) מעט מזעיר, קצת. 36) כמסופר (חגיגה יד:) שמארבעה חכמים שנכנסו ל"פרדס" - רק אחד, רבי עקיבא, יצא בשלום - והשאר נפגעו וניזוקו. 37) שם, יג. 38) דברי סוד כבושים ונסתרים, כגון: המסתורין האלוהי ורזי הבריאה. "כבשים ללבושך" – בשין ימנית. 39) שם. 40) מ"מ ומ"ב המתוקים כדבש ליודעי חן, יהיו גנוזים תחת לשונך ולא תפרסמם ברבים.

יום שישי ג' מנחם־אב ה'תש"פ

פֶּרֶק שְׁלִישִׁי[1]

1) שמות הגלגלים, מניינם וסידור הילוכם; ד' היסודות, מהותם וסידורם.

37 א. הַגַּלְגַּלִּים הֵם הַנִּקְרָאִים שָׁמַיִם וְרָקִיעַ וּזְבוּל
38 וַעֲרָבוֹת, וְהֵם תִּשְׁעָה[2] גַּלְגַּלִּים: גַּלְגַּל הַקָּרוֹב מִמֶּנּוּ
39 הוּא גַּלְגַּל הַיָּרֵחַ[3]. וְהַשֵּׁנִי שֶׁלְּמַעְלָה מִמֶּנּוּ, הוּא גַּלְגַּל,
40 שֶׁבּוֹ הַכּוֹכָב הַנִּקְרָא כּוֹכָב. וְגַלְגַּל שְׁלִישִׁי שֶׁלְּמַעְלָה
41 מִמֶּנּוּ, שֶׁבּוֹ נֹגַהּ. וְגַלְגַּל רְבִיעִי, שֶׁבּוֹ חַמָּה. וְגַלְגַּל
42 חֲמִישִׁי, שֶׁבּוֹ מַאְדִּים. וְגַלְגַּל שִׁשִּׁי, שֶׁבּוֹ כּוֹכַב צֶדֶק.
43 וְגַלְגַּל שְׁבִיעִי, שֶׁבּוֹ שַׁבְּתַי. וְגַלְגַּל שְׁמִינִי, שֶׁבּוֹ שְׁאָר
44 כָּל הַכּוֹכָבִים שֶׁנִּרְאִים בָּרָקִיעַ. וְגַלְגַּל תְּשִׁיעִי, הוּא
45 גַּלְגַּל הַחוֹזֵר בְּכָל יוֹם מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב, וְהוּא
46 הַמַּקִּיף וּמְסַבֵּב אֶת הַכֹּל. וְזֶה שֶׁתִּרְאֶה כָּל הַכּוֹכָבִים

כְּאִלּוּ הֵם כֻּלָּם בְּגַלְגַּל אֶחָד, וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה - מִפְּנֵי שֶׁהַגַּלְגַּלִּים טְהוֹרִים וְזַכִּים כַּזְּכוּכִית וְכַסַּפִּיר, לְפִיכָךְ נִרְאִים הַכּוֹכָבִים שֶׁבַּגַּלְגַּל הַשְּׁמִינִי מִתַּחַת גַּלְגַּל הָרִאשׁוֹן.

2) מנין הגלגלים, קיבל הרמב"ם מתוכני זמנו, שהוכיחו כי תשעה הם (מו"נ ח"ב, ט). וכדאי להעיר שרבים מקשים על שיטת רבינו מגמרא מפורשת (חגיגה יב:), שרק שני רקיעים הם, שנאמר: הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים (דברים י, יד). אולם קושיא זו, כבר הרגיש בה רבינו והקדים במו"נ (שם) ואמר: שחכמי התלמוד מנו את כדורי הכוכבים לרקיע אחד, ואת הגלגל המקיף שאין בו כוכבים כלל - חשבו לרקיע השני, ואין שום סתירה מדבריהם לשיטתו.
3) (חגיגה יב:). הרמב"ם ז"ל מונה בזה את הגלגלים מלמטה למעלה, ולכן הסדר שלהם מהופך מזה שאנו רגילים בו לפי הספרות התלמודית (רש"י, שבת קכט: . פרקי דרבי אליעזר פרק ו): שצ"ם חנכ"ל, שסידורם מלמעלה למטה. שבעה כוכבי לכת אלה, קבועים בשבעת הגלגלים התחתונים, וכל אחד מקיף את כדור הארץ לפי תנועת הגלגל שלו. בגלגל השמיני, קבועים שאר הכוכבים והם מפוזרים על פני כל הגלגל הזה, הנקרא: "גלגל המזלות", ונראים לעינינו בלילה. הגלגל התשיעי הוא הגלגל היומי, המקיף את כדור הארץ במשך עשרים וארבע שעות. ובהילוכו המהיר הוא מקיף את כל הגלגלים, ולמרות תנועותיהם המיוחדות לכל אחד מהם, הוא מניעם עמו "תנועת החלק בכל". ובעוד שכל הגלגלים הפנימיים מקיפים את הארץ ממערב למזרח, מקיף הגלגל התשיעי את הארץ ממזרח למערב, ונראה כאילו הוא חוזר למערב, ומכאן שמו: "גלגל החוזר".

ב. כָּל גַּלְגַּל וְגַלְגַּל מִשְּׁמוֹנָה הַגַּלְגַּלִּים שֶׁבָּהֶן הַכּוֹכָבִים נֶחֱלָק לְגַלְגַּלִּים הַרְבֵּה, זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה, כְּמוֹ גִּלְדֵי בְּצָלִים[4] - מֵהֶן גַּלְגַּלִּים סוֹבְבִים מִמַּעֲרָב לְמִזְרָח, וּמֵהֶן סוֹבְבִים מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, כְּמוֹ הַגַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי, הַחוֹזֵר מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב. וְכֻלָּם אֵין בֵּינֵיהֶם מָקוֹם פָּנוּי[5].

4) כקליפות הבצלים המקיפות ומונחות אחת על גבי חברתה ומדובקות זו בזו, ואין שום חלל ריק ביניהן (והשווה מו"נ ח"א, עב). 5) כי לו היה שם מקום פנוי, לא היה קשר אורגני ביניהם.

ג. כָּל הַגַّלְגַּלִּים אֵינָן, לֹא קַלִּים וְלֹא כְּבֵדִים[6], וְאֵין לָהֶם, לֹא עַיִן אָדֹם[7] וְלֹא עַיִן שָׁחֹר וְלֹא שְׂעָר עֵינוֹת. וְזֶה שֶׁאָנוּ רוֹאִין אוֹתָם כְּעֵין הַתְּכֵלֶת - לְמַרְאִית הָעַיִן בִּלְבַד הוּא, לְפִי גֹּבַהּ הָאֲוִיר. וְכֵן אֵין לָהֶם, לֹא טַעַם וְלֹא רֵיחַ, לְפִי שֶׁאֵין אֵלּוּ הַמְּאֹרָעִין מְצוּיִין אֶלָּא בַּגּוּפוֹת שֶׁלְּמַטָּה מֵהֶן[8].

6) כי מהות גולמם וחומרם, אינו ממהות החומר שלנו. 7) צבע, מראה אדום, ולכן מין זכר. וריבויו: עֵינוֹת, על משקל לילות. 8) שלמטה מגלגל הירח, כלומר: בכדור שלנו.

ד. כָּל הַגַּלְגַּלִּים הָאֵלּוּ הַמַּקִּיפִין אֶת הָעוֹלָם הֵן עֲגֻלִּין כְּכַדּוּר[9], וְהָאָרֶץ תְּלוּיָה בָּאֶמְצַע. וְיֵשׁ לְמִקְצָת מִן הַכּוֹכָבִים גַּלְגַּלִּים קְטַנִּים, שֶׁהֵן קְבוּעִים בָּהֶן, וְאֵין אוֹתָם הַגַּלְגַּלִּים מַקִּיפִין אֶת הָאָרֶץ, אֶלָּא גַּלְגַּל קָטָן שֶׁאֵינוֹ מַקִּיף קָבוּעַ בַּגַּלְגַּל הַגָּדוֹל הַמַּקִּיף[10].

9) חכמינו ז"ל אמרו: "אין מרובע מששת ימי בראשית" (ירושלמי, שבועות פ"ג, ה"ח). 10) קבוע בגוף הגלגל המקיף, ולא בחללו. כדי לבאר את תנועת כוכבי הלכת, שפעמים ממהרים תנועתם ופעמים מאיטים אותה, הוכרח התוכן תלמי, יוצר השיטה "מרכזיות הארץ", לשער כי אחדים מכוכבי הלכת יש להם מרכזים נוספים משלהם ואין הארץ מרכזם. אלה נקראים: "יוצאי מרכז", וקטנים הם מגלגלי מרכזי הארץ. וכן שיער שישנם "גלגלי הקפה", הנקראים: אפיציקלים, שמעגלם הקטן הוא מסלול הכוכב. והוא קבוע בתוך המעגל הגדול, המשמש לו מרכז. "גלגלי הקפה" אלה אינם מקיפים את העולם בכלל (השווה מו"נ ח"א, עב).

ה. מִסְפַּר כָּל הַגַּלְגַּלִּים הַמַּקִּיפִין אֶת כָּל הָעוֹלָם - שְׁמוֹנֶה־עָשָׂר[11]; וּמִסְפַּר הַגַּלְגַּלִּים הַקְּטַנִּים שֶׁאֵינָן מַקִּיפִין - שְׁמוֹנֶה[12]. וּמִמַּהֲלַךְ הַכּוֹכָבִים וִידִיעַת שִׁעוּר סִבִּיבָתָן בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה, וּמִנְּטִיָּתָן מֵרוּחַ דָּרוֹם לְרוּחַ צָפוֹן וּמֵרוּחַ צָפוֹן לְרוּחַ דָּרוֹם[13], וּמִגָּבְהָן מֵעַל הָאָרֶץ וּקְרִיבָתָן, יָדַע מִסְפַּר כָּל אֵלּוּ הַגַּלְגַּלִּים וְצוּרַת הֲלִיכָתָן וְדֶרֶךְ הַקָּפָתָן. וְזוֹ הִיא חָכְמַת חֶשְׁבּוֹן תְּקוּפוֹת וּמַזָּלוֹת[14], וּסְפָרִים רַבִּים חִבְּרוּ בָהֶן חַכְמֵי יָוָן.

11) בספרו (מו"נ, שם) יאמר רבינו: מספר הגלגלים המקיפים את כל העולם, אי אפשר שיהא פחות משמונה־עשר, אבל אפשר שמספרם יעלה יותר. והמפרש "שם טוב" יבאר שם, שלכל אחד מהכוכבים: שבתאי, צדק, מאדים, כוכב ולבנה - יש גלגל "יוצא מרכז" — הרי עשרה. והכוכבים: חמה, נוגה, לכל אחד מהם שני גלגלים "יוצאי מרכז" — הרי ששה. הוסיף עליהם את גלגל המזלות וגלגל המקיף — הרי שמונה־עשר. 12) הם גלגלי הקפה.
13) לקו המשוה. 14) שחז"ל חייבו אותנו ללמוד לדעת חכמה זו ולחשב חשבונותיה (שבת עה.), בסמכם את דבריהם על הכתוב: כי היא חכמתם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד, ו). תקופה — שם משורש: קוף אחי נקף. ופירושו: הקף וסיבוב. גלגול זמן: ויהיה לתקופת הימים (שמואל־א א, כ). וכאן ענינו: חשבון הילוך השמש והירח. מזלות — משורש: נזל־הלך, ונזכרים במקרא (מלכים־ב כג, ה). והם שתים־עשרה קבוצות כוכבים המהוות בהרכבן תמונות מתמונות שונות בדמות: טלה, שור וכו' כדלהלן (הלכה ו). ואמרו חז"ל (ברכות לב:) אמר הקב"ה לכנסת ישראל: בתי, שנים־עשר מזלות בראתי ברקיע. ובפרקי דרבי אליעזר פ"ו, מונה שמותם כסדר הערוך פה בהלכה ו. וכן

מנויים הם במדרש מגילת אסתר על הפסוק: בחודש הראשון הוא חודש ניסן (מגילת אסתר פ"ג, א).

ו. גַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי[15], שֶׁהוּא מַקִּיף אֶת הַכֹּל, חִלְקוּהוּ הַחֲכָמִים הַקַּדְמוֹנִים לִשְׁנֵים־עָשָׂר חֲלָקִים; כָּל חֵלֶק וָחֵלֶק הֶעֱלוּ לוֹ שֵׁם, עַל שֵׁם צוּרָה זוֹ שֶׁתֵּרָאֶה בּוֹ מִן הַכּוֹכָבִים שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ, שֶׁהֵם מְכַוְּנִים תַּחְתָּיו, וְהֵם הַמַּזָּלוֹת שֶׁשְּׁמוֹתָם: טָלֶה, שׁוֹר, תְּאוֹמִים, סַרְטָן, אַרְיֵה, בְּתוּלָה, מֹאזְנַיִם, עַקְרָב, קֶשֶׁת, גְּדִי, דְּלִי, דָּגִים.

15) הגלגל התשיעי נחלק לשלוש מאות וששים מעלות, והשמש מקיפה את הארץ ביום אחד מהלך שהוא קרוב למעלה אחת, וחלק זה ילכו הכוכבים שבגלגל השמיני בתקופה של שבעים שנה בקירוב.

ז. גַּלְגַּל הַתְּשִׁיעִי עַצְמוֹ אֵין בּוֹ, לֹא חֵלֶקָה וְלֹא צוּרָה מִכָּל הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ וְלֹא כּוֹכָב; אֶלָּא בְּחִבּוּר הַכּוֹכָבִים שֶׁבַּגַּלְגַּל הַשְּׁמִינִי הוּא שֶׁיֵּרָאֶה בְּכוֹכָבִים גְּדוֹלִים שֶׁבּוֹ תַּבְנִית הַצּוּרוֹת הָאֵלּוּ אוֹ קָרוֹב מֵהֶן. וְאֵלּוּ הַשְּׁנַיִם־עָשָׂר צוּרוֹת לֹא הָיוּ מְכֻוָּנוֹת כְּנֶגֶד אוֹתָן הַחֲלָקִים אֶלָּא בִּזְמַן הַמַּבּוּל, שֶׁאָז הֶעֱלוּ לָהֶן שֵׁמוֹת אֵלּוּ. אֲבָל בַּזְּמַן הַזֶּה כְּבָר סָבְבוּ מְעַט, לְפִי שֶׁכָּל הַכּוֹכָבִים שֶׁבְּגַלְגַּל שְׁמִינִי, כֻּלָּם סוֹבְבִים, כְּמוֹ הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ, אֶלָּא שֶׁהֵן סוֹבְבִין בִּכְבֵדוּת; וְחֵלֶק שֶׁיִּתְהַלֵּךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ[16] כְּנֶגְדּוֹ בְּיוֹם אֶחָד, יֵלֵךְ כְּנֶגְדּוֹ כָּל כּוֹכָב מֵהֶן בְּקֵרוּב מִשִּׁבְעִים שָׁנָה.

16) כמעט בכל הדפוסים, הנוסחא כאן: "השמש והירח". ותמוהה היא מאד, שהרי אין מהלך השמש והירח שוה: שהשמש מקיפה את הארץ במשך שס"ה יום, והירח מקיף את הארץ במשך כ"ט יום, שתים־עשרה שעות ותשצ"ג חלקים. וכבר תמהו המפרשים על זה (עיין "חזון נחום"). אבל בנוסחת אוקספורד הוצאת חיימזון, אין תיבת "והירח", ונכונה היא. שיטת הגלגלים המוצעת בזה והידועה בשם: גיאוצנטרית, שהארץ היא מרכז כל העולם כולו, היתה שלטת כל ימי הביניים עד קופרניקוס (1403-73 לחורבן בית שני), אבי השיטה ההליוצנטרית, שלפיה השמש היא מרכז הבריאה.

ח. כָּל הַכּוֹכָבִים הַנִּרְאִים, יֵשׁ מֵהֶן כּוֹכָבִים קְטַנִּים, שֶׁהָאָרֶץ גְּדוֹלָה מֵאַחַד מֵהֶן, וְיֵשׁ מֵהֶן כּוֹכָבִים גְּדוֹלִים, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶן גָּדוֹל מִן הָאָרֶץ כַּמָּה פְּעָמִים. וְהָאָרֶץ גְּדוֹלָה מִן הַיָּרֵחַ כְּמוֹ אַרְבָּעִים פְּעָמִים. וְהַשֶּׁמֶשׁ גְּדוֹלָה מִן הָאָרֶץ כְּמוֹ מֵאָה וְשִׁבְעִים פְּעָמִים. נִמְצָא הַיָּרֵחַ - אֶחָד מִשִּׁשֶּׁת אֲלָפִים וּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת מִן הַשֶּׁמֶשׁ בְּקֵרוּב. וְאֵין בְּכָל הַכּוֹכָבִים כּוֹכָב גָּדוֹל מִן הַשֶּׁמֶשׁ, וְלֹא קָטָן מִכּוֹכָב שֶׁבַּגַּלְגַּל הַשֵּׁנִי.

ט. כָּל הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים כֻּלָּן, בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ וְדֵעָה וְהַשְׂכֵּל הֵם[17], וְהֵם חַיִּים וְעוֹמְדִים וּמַכִּירִין אֶת מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי גָּדְלוֹ וּלְפִי מַעֲלָתוֹ מְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים לְיוֹצְרָם כְּמוֹ הַמַּלְאָכִים. וּכְשֵׁם שֶׁמַּכִּירִין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כָּךְ מַכִּירִין אֶת עַצְמָן, וּמַכִּירִין אֶת הַמַּלְאָכִים שֶׁלְּמַעְלָה מֵהֶן. וְדַעַת הַכּוֹכָבִים וְהַגַּלְגַּלִּים מְעוּטָה מִדַּעַת הַמַּלְאָכִים וּגְדוֹלָה מִדַּעַת בְּנֵי־אָדָם.

17) תנועתם הסיבובית של הגלגלים, המתנועעים תמיד בלי הרף ולא ינוחו, מוכיחה – לדעת רבינו – שהם בעלי־חיים ובני דעה והשכל (עיין מורה־נבוכים ח"ב, ד).

י. בָּרָא הָאֵל לְמַטָּה מִגַּלְגַּל הַיָּרֵחַ גֹּלֶם אֶחָד, שֶׁאֵינוֹ כְּגֹלֶם הַגַּלְגַּלִּים[18]. וּבָרָא אַרְבַּע צוּרוֹת לְגֹלֶם זֶה, וְאֵינָן כְּצוּרַת הַגַּלְגַּלִּים, וְנִקְבַּע כָּל צוּרָה וְצוּרָה בְּמִקְצָת גֹּלֶם זֶה. צוּרָה רִאשׁוֹנָה - צוּרַת הָאֵשׁ, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָת גֹּלֶם זֶה, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶן גּוּף הָאֵשׁ. וְצוּרָה שְׁנִיָּה - צוּרַת הָרוּחַ, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָתוֹ, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶן גּוּף הָרוּחַ. וְצוּרָה שְׁלִישִׁית - צוּרַת הַמַּיִם, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָתוֹ, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶם גּוּף הַמַּיִם. וְצוּרָה רְבִיעִית - צוּרַת הָאָרֶץ, נִתְחַבְּרָה בְּמִקְצָתוֹ, וְנִהְיָה מִשְּׁנֵיהֶם גּוּף הָאָרֶץ. נִמְצָא לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ אַרְבָּעָה גּוּפִין[19] מֵחֲלָקִין[20], זֶה לְמַעְלָה מִזֶּה, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מַקִּיף אֶת שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ מִכָּל רוּחוֹתָיו כְּמוֹ גַּלְגַּל. הַגּוּף הָרִאשׁוֹן, הַסָּמוּךְ לְגַלְגַּל הַיָּרֵחַ, הוּא גּוּף הָאֵשׁ. לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - גּוּף הָרוּחַ. לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - גּוּף הַמַּיִם. לְמַטָּה מִמֶּנּוּ - גּוּף הָאָרֶץ. וְאֵין בֵּינֵיהֶם מָקוֹם פָּנוּי בְּלֹא גּוּף כְּלָל.

18) כלומר: חומר שפל־ערך, שאינו מגיע למדריגת חומר הגלגלים. 19) במדבר־רבה, יד. אלה הם ארבעת היסודות הטבעיים: אש, רוח, מים, עפר (ארמ"ע), שמהם הורכב העולם השפל וכל אשר בו, ונקרא על כן: עולם היסודות. 20) כמו: מחולקים.

יא. אַרְבָּעָה גּוּפוֹת הָאֵלּוּ אֵינָם בַּעֲלֵי נֶפֶשׁ וְאֵינָם יוֹדְעִים וְלֹא מַכִּירִים, אֶלָּא כְּגוּפִים מֵתִים[21]. וְיֵשׁ לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם מִנְהָג[22], שֶׁאֵינוֹ יוֹדְעוֹ, וְלֹא מַשִּׂיגוֹ, וְאֵינוֹ יָכוֹל לְשַׁנּוֹתוֹ. וְזֶה שֶׁאָמַר דָּוִד: "הַלְלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהֹמוֹת, אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר"[23]; וּבְאוּר עִנְיַן הַדְּבָרִים: הַלְלוּהוּ בְּנֵי־אָדָם, מִגְּבוּרוֹתָיו שֶׁתִּרְאוּ בָּאֵשׁ וּבַבָּרָד וּבִשְׁאָר בְּרוּאִים שֶׁתִּרְאוּ לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ, שֶׁגְּבוּרָתָם תָּמִיד נִכֶּרֶת לְקָטֹן וּלְגָדוֹל[24].

21) להם אין תנועה סיבובית כמו גלגלים, אלא המנוחה היא מנהגם וטבעם: ואם יכריחם איזה כח חיצוני לעזוב מקום מנוחתם ולהתנועע, אזי בסור הכח המכריח, ישובו תיכף בקו ישר למקומם. למשל: אבן שהיא מיסוד העפר, כשהיא נזרקת למעלה, תשוב תיכף למטה ליסודה, עפר הארץ. וכן שאר היסודות – וזה אות שאין בהם רוח חיים (מו"נ ח"ב,

ו). וכן אמרו חז"ל (בראשית־רבה פ"ב): "והארץ היתה תהו ובהו" – ישבה לה הארץ תוהה ובוהה, שוממת ודואגת על רוע מזלה, ואמרה: "העליונים והתחתונים נבראו בבת אחת, העליונים חיים והתחתונים מתים". 22) טבע המיוחד לו, סגולה. 23) אם גופים מתים הם, איך יהללוהו, הרי לא המתים יהללו י־ה? 24) בני אדם יהללוהו כשיראו גבורותיו בברואים ובכל תופעות הטבע.

יום ש"ק ד' מנחם־אב ה'תש"פ

פֶּרֶק רְבִיעִי[1]

1) כל הנבראים למטה מן הרקיע מורכבים מארבעת היסודות; נפש האדם וצורתו; מה בין מעשה בראשית למעשה מרכבה.

1 **א. אַרְבָּעָה גּוּפִים הַלָּלוּ, שֶׁהֵם אֵשׁ וְרוּחַ וּמַיִם וָאָרֶץ,**
2 **הֵם יְסוֹדוֹת כָּל הַנִּבְרָאִים לְמַטָּה מִן הָרָקִיעַ. וְכֹל**
3 **שֶׁיִּהְיֶה מֵאָדָם וּמִבְּהֵמָה וָעוֹף וְרֶמֶשׂ וְדָג וְצֶמַח**
4 **וּמַתֶּכֶת וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, וּשְׁאָר אַבְנֵי בִנְיָן,**
5 **וְהָרִים וְגוּשֵׁי עָפָר - הַכֹּל גָּלְמָן מְחֻבָּר מֵאַרְבָּעָה**
6 **יְסוֹדוֹת הַלָּלוּ. נִמְצְאוּ כָּל הַגּוּפִים שֶׁלְּמַטָּה מִן**
7 **הָרָקִיעַ, חוּץ מֵאַרְבָּעָה[2] יְסוֹדוֹת הָאֵלּוּ, מְחֻבָּרִים**
8 **מְגֻלָּם וְצוּרָה, וְגֻלָּם שֶׁלָּהֶם מְחֻבָּר מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת**
9 **הָאֵלּוּ. אֲבָל כָּל אֶחָד מֵאַרְבָּעָה הַיְסוֹדוֹת אֵינוֹ מְחֻבָּר**
10 **אֶלָּא מְגֻלָּם וְצוּרָה בִּלְבָד.**

2) הריטב"א בפירושו לארבעה פרקים אלה אומר: "כל הגופים" - לאו דווקא, שהרי יש גופים המורכבים רק משני יסודות, כגון: עשן, מורכב רק מאש ועפר; אבק - מעפר ורוח: אש - ממים ורוח.

11 **ב. דֶּרֶךְ הָאֵשׁ וְהָרוּחַ לִהְיוֹת מַהֲלָכָם מִמַּטָּה, מִטַּבּוּר[3]**
12 **הָאָרֶץ, לְמַעְלָה כְּלַפֵּי הָרָקִיעַ. וְדֶרֶךְ הַמַּיִם וְהָאָרֶץ**
13 **לִהְיוֹת מַהֲלָכָם מִתַּחַת הָרָקִיעַ לְמַטָּה עַד לָאֶמְצַע;**
14 **שֶׁאֶמְצַע הָרָקִיעַ הוּא הַמַּטָּה שֶׁאֵין לְמַטָּה מִמֶּנּוּ[4].**
15 **וְאֵין הִלּוּכָם, לֹא בְּדַעְתָּם וְלֹא בְּחֶפְצָם[5], אֶלָּא מִנְהָג**
16 **שֶׁנִּקְבַּע בָּהֶן וְטֶבַע[6] שֶׁנִּטְבַּע בָּהֶן. טֶבַע הָאֵשׁ - חַם**
17 **וְיָבֵשׁ, וְהוּא קַל מִכֻּלָּם. וְהָרוּחַ - חַם וָלַח. וְהַמַּיִם -**
18 **קָרִים וְלַחִים. וְהָאָרֶץ - יְבֵשָׁה וְקָרָה, וְהִיא כְּבֵדָה**
19 **מִכֻּלָּם, וְהַמַּיִם קַלִּים מִמֶּנָּה, לְפִיכָךְ נִמְצָאִים לְמַעְלָה**
20 **עַל הָאָרֶץ. וְהָרוּחַ קַל מִן הַמַּיִם, לְפִיכָךְ הוּא מְרַחֵף**
21 **עַל־פְּנֵי הַמָּיִם. וְהָאֵשׁ קַל מִן הָרוּחַ. וּמִפְּנֵי שֶׁהֵם**
22 **יְסוֹדוֹת לְכָל גּוּפִים שֶׁתַּחַת הָרָקִיעַ, יִמָּצֵא כָּל גּוּף**
23 **וְגוּף מֵאָדָם וּבְהֵמָה וְחַיָּה וָעוֹף וְדָג וָצֶמַח וּמַתֶּכֶת**
24 **וָאֶבֶן, גָּלְמוֹ מְחֻבָּר מֵאֵשׁ וְרוּחַ וּמַיִם וְעָפָר. וְאַרְבַּעְתָּן**
25 **יִתְעָרְבוּ בְּיַחַד, וְיִשְׁתַּנּוּ כָּל אֶחָד מֵהֶם בְּעֵת הָעֵרוּב,**
26 **עַד שֶׁיִּמָּצֵא הַמְחֻבָּר מֵאַרְבַּעְתָּן אֵינוֹ דּוֹמֶה לְאֶחָד מֵהֶן**
27 **כְּשֶׁהוּא לְבַדּוֹ. וְאֵין בַּמְּעֹרָב מֵהֶן אֲפִלּוּ חֵלֶק אֶחָד**
28 **שֶׁהוּא אֵשׁ בִּפְנֵי עַצְמוֹ אוֹ מַיִם בִּפְנֵי עַצְמָן אוֹ אֶרֶץ**
29 **בִּפְנֵי עַצְמָהּ אוֹ רוּחַ בִּפְנֵי עַצְמָהּ, אֶלָּא הַכֹּל נִשְׁתַּנּוּ**
30 **וְנַעֲשׂוּ גּוּף[7] אֶחָד. וְכָל גּוּף וָגוּף הַמְחֻבָּר מֵאַרְבַּעְתָּן,**
31 **יִמָּצֵא בּוֹ קֹר וָחֹם, לֵחַ וְיֹבֶשׁ כְּאֶחָד. אֲבָל יֵשׁ מֵהֶם**
32 **גּוּפִים, שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם חָזְקָה[8] מִיסוֹד הָאֵשׁ, כְּמוֹ בַּעֲלֵי**
33 **נֶפֶשׁ חַיָּה, לְפִיכָךְ יֵרָאֶה בָּהֶם הַחֹם יָתֵר. וְיֵשׁ מֵהֶן**
34 **גּוּפִים שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶן חָזְקָה מִיסוֹד הָאָרֶץ, כְּמוֹ הָאֲבָנִים,**
35 **לְפִיכָךְ יֵרָאֶה בָּהֶם הַיֹּבֶשׁ הַרְבֵּה. וְיֵשׁ מֵהֶן גּוּפִין,**
36 **שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם חָזְקָה מִיסוֹד הַמַּיִם, לְפִיכָךְ יֵרָאֶה בָּהֶם**
37 **הַלֵּחַ יָתֵר. וְעַל הַדֶּרֶךְ הַזֶּה יִמָּצֵא גּוּף הַם יֶתֶר מִגּוּף**
38 **אַחֵר הַם, וְגוּף יָבֵשׁ יֶתֶר מִגּוּף אַחֵר יָבֵשׁ; וְכֵן יִמָּצְאוּ**
39 **גּוּפִים, שֶׁיֵּרָאֶה בָּהֶן הַקֹּר בִּלְבָד, וְגוּפִים יֵרָאֶה בָּהֶן**
40 **הַלֵּחַ בִּלְבָד, וְגוּפִים יֵרָאֶה בָּהֶן הַקֹּר וְהַיֹּבֶשׁ כְּאֶחָד**
41 **בְּשָׁוֶה, אוֹ הַקֹּר וְהַלֵּחַ כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה, אוֹ הַחֹם וְהַיֹּבֶשׁ**
42 **כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה, אוֹ הַחֹם וְהַלֵּחַ כְּאֶחָד בְּשָׁוֶה - לְפִי רֹב**
43 **הַיְסוֹד שֶׁהָיָה בְּעִקַּר הַתַּעֲרֹבֶת, יֵרָאֶה מַעֲשֶׂה אוֹתוֹ**
44 **הַיְסוֹד וְטִבְעוֹ בַּגּוּף הַמְעֹרָב.**

3) ממרכז הארץ. דבר כדורי, כל נקודה שבו - הוא מרכזו. 4) כדור הארץ הנמצא במרכזו של גלגל הרקיע - הוא המטה שאין למטה הימנו. 5) כהילוך הכוכבים והגלגלים שהם בעלי דעה ורצון. 6) תכונה וסגולה תולדתית שאין בה רצון. 7) על ידי הערבוב נשתנו היסודות כל כך עד שאינם ניכרים עוד. 8) תוקף, חלק יותר גדול.

45 **ג. וְכָל הַמְחֻבָּר מֵאַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת אֵלּוּ הוּא נִפְרָד**
46 **בַּסּוֹף: יֵשׁ שֶׁהוּא נִפְרָד לְאַחַר יָמִים אֲחָדִים, וְיֵשׁ**
47 **שֶׁהוּא נִפְרָד לְאַחַר שָׁנִים רַבּוֹת. וְכֹל שֶׁנִּתְחַבֵּר מֵהֶם,**
48 **אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִפָּרֵד לָהֶן. אֲפִלּוּ הַזָּהָב וְהָאֹדֶם[9] אִי**
49 **אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִפָּסֵד וְיַחֲזֹר לִיסוֹדוֹתָיו, וְיָשׁוּב מִקְצָתוֹ**
50 **לְאֵשׁ וּמִקְצָתוֹ לְמַיִם וּמִקְצָתוֹ לְרוּחַ וּמִקְצָתוֹ לָאָרֶץ.**

9) שהם חמרים קשים ביותר. אודם - אחת מאבני החושן.

51 **ד. הוֹאִיל וְכָל הַנִּפְסָד יִפָּרֵד לִיסוֹדוֹת אֵלּוּ - לָמָּה**
52 **נֶאֱמַר לָאָדָם: "וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב"? לְפִי שֶׁרֹּב בִּנְיָנוֹ**
53 **מִן הֶעָפָר. וְלֹא כָּל הַנִּפְסָד כְּשֶׁיִּפָּסֵד מִיָּד יַחֲזֹר**
54 **לְאַרְבָּעָה הַיְסוֹדוֹת, אֶלָּא יִפָּסֵד וְיַחֲזֹר לְדָבָר אַחֵר,**
55 **וְדָבָר אַחֵר לְדָבָר אַחֵר[10], וְסוֹף הַדְּבָרִים יַחֲזֹר**
56 **לַיְסוֹדוֹת; וְנִמְצְאוּ כָּל הַדְּבָרִים חוֹזְרִין חֲלִילָה[11].**

10) פושטים צורה ולובשים צורה אחרת. 11) סובבים וחוזרים וסובבים במעגל אין קץ, חלילה - תואר־הפועל משורש חָלַל, אחי חוֹל; ומזה השם: מָחוֹל - רקידה במעגל.

57 **ה. אַרְבָּעָה יְסוֹדוֹת הָאֵלּוּ מִשְׁתַּנִּים זֶה לָזֶה תָּמִיד בְּכָל**
58 **יוֹם וּבְכָל שָׁעָה, מִקְצָתָן, לֹא כָּל גּוּפָן. כֵּיצַד? מִקְצַת**
59 **הָאָרֶץ הַקְרוֹבָה מִן הַמַּיִם מִשְׁתַּנִּית וּמִתְפּוֹרֶרֶת[12]**
60 **וְנַעֲשֵׂית מַיִם. וְכֵן מִקְצַת הַמַּיִם הַסְּמוּכִים לָרוּחַ**
61 **מִשְׁתַּנִּין וּמִתְמַסְמְסִין[13] וְהוֹיִן רוּחַ. וְכֵן הָרוּחַ, מִקְצָתוֹ**
62 **הַסָּמוּךְ לָאֵשׁ מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְחוֹלֵל[14] וְנַעֲשֶׂה אֵשׁ. וְכֵן**
63 **הָאֵשׁ, מִקְצָתָהּ הַסָּמוּךְ לָרוּחַ מִתְחוֹלֵל, מִשְׁתַּנֶּה**
64 **וּמִתְכַּנֵּס[15] וְנַעֲשֶׂה רוּחַ. וְכֵן הָרוּחַ, מִקְצָתוֹ הַסָּמוּךְ**

1 לַמַּיִם מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְכַּנֵּס[16] וְנַעֲשֶׂה מָיִם. וְכֵן הַמַּיִם[17],
2 מִקְצָתוֹ הַסָּמוּךְ לָאָרֶץ מִשְׁתַּנֶּה וּמִתְכַּנֵּס וְנַעֲשֶׂה אָרֶץ.
3 וְשִׁנּוּי זֶה - מְעַט מְעַט, וּלְפִי אֹרֶךְ הַיָּמִים. וְאֵין כָּל
4 הַיְסוֹד מִשְׁתַּנֶּה, עַד שֶׁיֵּעָשֶׂה כָּל הַמַּיִם רוּחַ אוֹ כָּל
5 הָרוּחַ אֵשׁ, שֶׁאִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּבָּטֵל אֶחָד מִן הַיְסוֹדוֹת
6 הָאַרְבָּעָה; אֶלָּא מִקְצָת יִשְׁתַּנֶּה מֵאֵשׁ לְרוּחַ, וּמִקְצָת
7 יִשְׁתַּנֶּה מֵרוּחַ לְאֵשׁ, וְכֵן בֵּין כָּל אֶחָד וַחֲבֵרוֹ יִמָּצֵא
8 הַשִּׁנּוּי בֵּין אַרְבַּעְתָּן, וְחוֹזְרוֹת חֲלִילָה לְעוֹלָם.

12) מלשון הכתוב: פור התפוררה ארץ (ישעיה כד, יט).
13) מתנדפים ונעשים רוח. מלשון; ימאסו כמו מים (תהלים נח, ח). 14) מלשון: סע מתחולל (ירמיה כג, יט).
15) מתכווץ ומצטמצם. 16) מלשון: כונס כנד מי הים (תהלים לג, ז). 17) יסוד המים.

9 ו. וְשִׁנּוּי זֶה יִהְיֶה בִּסְבִיבַת הַגַּלְגַּל[18], וּמִסְּבִיבָתוֹ
10 יִתְחַבְּרוּ אַרְבַּעְתָּן וְיִהְיֶה מֵהֶן שְׁאָר גָּלְמֵי בְּנֵי־אָדָם
11 וְנֶפֶשׁ חַיָּה, צֶמַח וְאֶבֶן וּמַתֶּכֶת. וְהָאֵל נוֹתֵן לְכָל גֹּלֶם
12 וָגֹלֶם צוּרָה רְאוּיָה לוֹ, עַל־יְדֵי מַלְאָךְ הָעֲשִׂירִי, שֶׁהִיא
13 הַצּוּרָה הַנִּקְרֵאת 'אִישִׁים'[19].

18) על ידי סיבוב הגלגלים והשפעתם מתמזגים היסודות, ומהם מתהווים כל יצורי מטה: דומם, צומח, חי, מדבר.
19) כמבואר למעלה (פרק ב, הלכה ז).

14 ז. לְעוֹלָם אֵין אַתָּה רוֹאֶה גֹּלֶם בְּלֹא צוּרָה אוֹ צוּרָה
15 בְּלֹא גֹּלֶם, אֶלָּא לֵב הָאָדָם[20] הוּא שֶׁמְּחַלֵּק גּוּף
16 הַנִּמְצָא בְּדַעְתּוֹ, וְיוֹדֵעַ שֶׁהוּא מְחֻבָּר מִגֹּלֶם וְצוּרָה;
17 וְיוֹדֵעַ שֵׁשׁ שָׁם גּוּפִים שֶׁגֹּלְמָם מְחֻבָּר מֵאַרְבַּעַת
18 הַיְסוֹדוֹת, וְגוּפִים שֶׁגֹּלְמָם פָּשׁוּט וְאֵינוֹ מְחֻבָּר רַק
19 מִגֹּלֶם אֶחָד[21]. וְהַצּוּרוֹת שֶׁאֵין לָהֶם גֹּלֶם[22] אֵינָן נִרְאִין
20 לָעַיִן, אֶלָּא בְּעֵין הַלֵּב[23] הֵן יְדוּעִין, כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ אֲדוֹן
21 הַכֹּל בְּלֹא רְאִיַּת עָיִן.

20) תבונת אדם. 21) כגון: גולם הגלגלים.
22) המלאכים, הצורות הנפרדות. 23) דרך השאלה. כלומר: בכח השכל והבינה שבליבו משיג האדם את הצורות הבלתי נראות לעין הפשוטה, עין הבשר.

22 ח. נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר הִיא צוּרָתוֹ[24] שֶׁנָּתַן לוֹ הָאֵל;
23 וְהַדַּעַת הַיְתֵרָה הַמְּצוּיָה בְּנַפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם, הִיא צוּרַת
24 הָאָדָם הַשָּׁלֵם בְּדַעְתּוֹ. וְעַל צוּרָה זוֹ נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה:
25 "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ"[25], כְּלוֹמַר, שֶׁתִּהְיֶה
26 לוֹ צוּרָה הַיּוֹדַעַת וּמַשֶּׂגֶת הַדֵּעוֹת שֶׁאֵין לָהֶם גֹּלֶם,
27 כְּמוֹ הַמַּלְאָכִים, שֶׁהֵם צוּרָה בְּלֹא גֹּלֶם, עַד שֶׁיִּדְמֶה
28 לָהֶן. וְאֵינוֹ אוֹמֵר[26] עַל צוּרָה זוֹ הַנִּכֶּרֶת לָעֵינַיִם,
29 שֶׁהִיא הַפֶּה וְהַחֹטֶם וְהַלְּסָתוֹת וּשְׁאָר רֹשֶׁם הַגּוּף, שֶׁזּוֹ
30 'תֹּאַר' שְׁמָהּ; וְאֵינָהּ הַנֶּפֶשׁ הַמְּצוּיָה לְכָל נֶפֶשׁ חַיָּה,
31 שֶׁבָּהּ אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמוֹלִיד וּמַרְגִּישׁ וּמְהַרְהֵר; אֶלָּא
32 הַדַּעַת, שֶׁהִיא צוּרַת הַנֶּפֶשׁ[27], וּבְצוּרַת הַנֶּפֶשׁ הַכָּתוּב
33 מְדַבֵּר: "בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ". וּפְעָמִים רַבּוֹת תִּקָּרֵא
34 זֹאת הַצּוּרָה נֶפֶשׁ וָרוּחַ[28]. וּלְפִיכָךְ צָרִיךְ לְהִזָּהֵר
35 בִּשְׁמוֹתָן, שֶׁלֹּא יִטְעֶה אָדָם בָּהֶן, וְכָל שֵׁם וָשֵׁם יִלָּמֵד
36 מֵעִנְיָנוֹ[29].

24) שבה הוא נבדל מסוג ה"צומח". 25) הרוחניים. כלומר: ניתן בו בינה ודעת להשיג דברים מופשטים, וידמה לנו, יושבי מרום (מורה נבוכים חלק א, א).
26) "בצלמנו". 27) החיונית. 28) כגון: גם בלא דעת נפש לא טוב (משלי יט, ב); והרוח תשוב אל האלוקים (קהלת יב, ז). 29) כי לפעמים תבאנה "נפש ורוח" במובן הנפש החיונית היורדת היא למטה (קהלת ג, כא), לפיכך מזהיר רבינו להיזהר בשמות אלה שלא לערבבם ולא לטעות בהם, אלא ללמדם מעניינם: מתוך הנושא הנידון תוגדר מהותם.

37 ט. אֵין צוּרַת הַנֶּפֶשׁ הַזֹּאת מְחֻבֶּרֶת מִן הַיְסוֹדוֹת כְּדֵי
38 שֶׁתִּפָּרֵד לָהֶם, וְאֵינָהּ מִכֹּחַ הַנִּשְׁמָה[30] עַד שֶׁתְּהֵא
39 צְרִיכָה לִנְשָׁמָה, כְּמוֹ שֶׁהַנִּשְׁמָה צְרִיכָה לַגּוּף; אֶלָּא
40 מֵאַת ה' מִן הַשָּׁמַיִם הִיא. לְפִיכָךְ כְּשֶׁיִּפָּרֵד הַגֹּלֶם,
41 שֶׁהוּא מְחֻבָּר מִן הַיְסוֹדוֹת, וְתֹאבַד הַנִּשְׁמָה, מִפְּנֵי
42 שֶׁאֵינָהּ מְצוּיָה אֶלָּא עִם הַגּוּף, וּצְרִיכָה לַגּוּף בְּכָל
43 מַעֲשֶׂיהָ - לֹא תִּכָּרֵת צוּרָה הַזֹּאת, לְפִי שֶׁאֵינָהּ
44 צְרִיכָה לִנְשָׁמָה בְּמַעֲשֶׂיהָ, אֶלָּא יוֹדַעַת וּמַשֶּׂגֶת הַדֵּעוֹת
45 הַפְּרוּדוֹת מִן הַגְּלָמִים, וְיוֹדַעַת בּוֹרֵא הַכֹּל וְעוֹמֶדֶת
46 לְעוֹלָם וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה
47 בְּחָכְמָתוֹ: "וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה, וְהָרוּחַ
48 תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ".

30) היא הנפש החיונית נחלת כל חי למינהו, כמו: כל אשר נשמת רוח חיים באפיו (בראשית ז, כב). רצונו לומר: הנשמה ההיא היודעת דעת עליון אינה מסוג אותה הנשמה, הנפש החיונית הצריכה לגוף, שעם מותו תאבד גם היא עימו - אלא מאת ה' היא והיא צורת האדם שאינה תלוייה לא בגוף ולא בנפש החיונית, והיא קיימת גם אחרי מות האדם (עיין בפירושו למשנה, סנהדרין פרק י).

49 י. כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ שֶׁדִּבַּרְנוּ בְּעִנְיָן זֶה, כְּמַר מִדְּלִי[31]
50 הֵם וּדְבָרִים עֲמֻקִּים הֵם; אֲבָל אֵינָם כְּעִנְיַן עֹמֶק פֶּרֶק
51 רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי[32]. וּבֵאוּר כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים שֶׁבְּפֶרֶק
52 שְׁלִישִׁי וּרְבִיעִי, הוּא הַנִּקְרָא 'מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית'[33]. וְכָךְ
53 צִוּוּ הַחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים[34] - שֶׁאֵין דּוֹרְשִׁין גַּם
54 בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ בָּרַבִּים, אֶלָּא לְאָדָם אֶחָד מוֹדִיעִין
55 דְּבָרִים אֵלּוּ וּמְלַמְּדִין אוֹתָן.

31) מעט מזעיר, כטיפת מים הנופלת מדלי מלא, כלומר: מעט מזעיר הם לעומת כל מה שיש לדבר בעניין נשגב זה.
32) העוסקים במעשה מרכבה. 33) תורת הטבע ורזי היצירה המוצעת בצורת "ראשי פרקים" בפרשה הראשונה של ספר "בראשית". 34) (חגיגה יא:).

56 יא. וּמַה בֵּין עִנְיַן מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה לְעִנְיַן מַעֲשֵׂה
57 בְּרֵאשִׁית? שֶׁעִנְיַן מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, אֲפִלּוּ לְאֶחָד אֵין

דּוֹרְשִׁים בּוֹ, אֶלָּא־אִם־כֵּן הָיָה חָכָם וּמֵבִין מִדַּעְתּוֹ, מוֹסְרִין לוֹ רָאשֵׁי הַפְּרָקִים; וְעִנְיַן מַעֲשֶׂה בְּרֵאשִׁית מְלַמְּדִין אוֹתוֹ לַיָּחִיד אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינוֹ מֵבִין אוֹתוֹ מִדַּעְתּוֹ, וּמוֹדִיעִים אוֹתוֹ כָּל מַה שֶׁיָּכוֹל לֵידַע מִדְּבָרִים אֵלּוּ. וְלָמָּה אֵין מְלַמְּדִין אוֹתוֹ לָרַבִּים? לְפִי שֶׁאֵין כָּל אָדָם יֵשׁ לוֹ דַּעַת רְחָבָה לְהַשִּׂיג פֵּרוּשׁ וּבֵאוּר כָּל הַדְּבָרִים עַל בֵּרְיָן[35].

35) לפיכך מלמדים אותם רק ליחידי סגולה זכי לב וגדולי מחשבה.

יב. בִּזְמַן שֶׁאָדָם מִתְבּוֹנֵן בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ, וּמַכִּיר כָּל הַבְּרוּאִים מִמַּלְאָךְ וְגַלְגַּל וְאָדָם כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְיִרְאֶה חָכְמָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּכָל הַיְצוּרִים וְכָל הַבְּרוּאִים - מוֹסִיף אַהֲבָה לַמָּקוֹם, וְתִצְמָא נַפְשׁוֹ וְיִכְמַהּ[36] בְּשָׂרוֹ לֶאֱהֹב הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא[37], וְיֵרָא וְיִפְחַד מִשִّפְלוּתוֹ וְדַלּוּתוֹ וְקַלּוּתוֹ, כְּשֶׁיַּעֲרִיךְ עַצְמוֹ לְאֶחָד מֵהַגּוּפוֹת הַקְּדוֹשִׁים הַגְּדוֹלִים[38]; וְכָל־שֶׁכֵּן לְאַחַת מֵהַצּוּרוֹת הַטְּהוֹרוֹת, הַנִּפְרָדוֹת מִן הַגְּלָמִים, שֶׁלֹּא נִתְחַבְּרוּ בְּגֹלֶם כְּלָל[39]; וְיִמְצָא עַצְמוֹ שֶׁהוּא כִּכְלִי מָלֵא בּוּשָׁה וּכְלִמָּה, רֵיק וְחָסֵר.

36) ישתוקק תשוקה גדולה, מלשון: כָּמַהּ לך בשרי (תהלים סג, ב). 37) ואהבתו לאלוקים תאלצהו להיות "משכיל דורש אלוקים", כדי להכירו לדעת יותר ויותר; ועל ידי זה ישתלם במעלת המידות ובמעלות השכליות - והיא תכלית הנרצה העליונה של אדם להגיע בזה לחיי נצחים (עיין פירושו למשנה, סנהדרין פרק י). 38) הגלגלים. 39) המלאכים.

יג. וְעִנְיָנֵי אַרְבָּעָה פְּרָקִים אֵלּוּ שֶׁבְּחָמֵשׁ מִצְוֹת הָאֵלּוּ[40], הֵם שֶׁחֲכָמִים הָרִאשׁוֹנִים קוֹרְאִין אוֹתוֹ 'פַּרְדֵּס'[41], כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ: אַרְבָּעָה נִכְנְסוּ לַפַּרְדֵּס[42]; וְאַף־עַל־פִּי שֶׁגְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ וַחֲכָמִים גְּדוֹלִים הָיוּ, לֹא כֻּלָּם הָיָה בָהֶן כֹּחַ לִידַע וּלְהַשִּׂיג כָּל הַדְּבָרִים עַל בֵּרְיָן[43]. וַאֲנִי אוֹמֵר, שֶׁאֵין רָאוּי לְטַיֵּל בַּפַּרְדֵּס, אֶלָּא מִי שֶׁנִּתְמַלֵּא כְּרֵסוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר; וְלֶחֶם וּבָשָׂר[44] הוּא - לִידַע הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר, וְכַיּוֹצֵא בָהֶם מִשְּׁאָר הַמִּצְוֹת. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁדְּבָרִים אֵלּוּ 'דָּבָר קָטָן' קָרְאוּ אוֹתָן חֲכָמִים, שֶׁהֲרֵי אָמְרוּ חֲכָמִים[45]: דָּבָר גָּדוֹל - מַעֲשֵׂה מֶרְכָּבָה, וְדָבָר קָטָן - הֲוָיוֹת[46] דְּאַבָּיֵי וְרָבָא; אַף־עַל־פִּי־כֵן רְאוּיִין הֵן לְהַקְדִּימָן, שֶׁהֵן מְיַשְּׁבִין דַּעְתּוֹ[47] שֶׁל אָדָם תְּחִלָּה; וְעוֹד, שֶׁהֵם הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהִשְׁפִּיעַ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיִשּׁוּב הָעוֹלָם הַזֶּה, כְּדֵי לִנְחֹל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְאֶפְשָׁר שֶׁיֵּדְעֵם הַכֹּל, קָטָן וְגָדוֹל, אִישׁ וְאִשָּׁה, בַּעַל לֵב רָחָב וּבַעַל לֵב קָצָר.

40) א) לידע שיש שם אלוקה; ב) שאחד הוא ואין זולתו; ג) לייחדו; ד) לאהבו; ה) ליראה ממנו. 41) גן נחמד, כינוי הוא לגן שמים, גן של המסתורין האלוקי. ויודעי ח"ן, המה בעלי המסתורין וה"מקובלים" בדורות הבאים, מצאו בו מקום להתגדר בו; וגם מצאו בו נוטריקון נאה מתאים לשיטתם: פשט, רמז, דרוש, סוד. 42) (חגיגה יד:) נכנסו לטייל בו ולחזות בנועם ה' על ידי התבוננות במעשה־מרכבה ובמעשה־בראשית. 43) וכולם ניזוקו חוץ מאחד. 44) וכן אמרו חז"ל: כל משען לחם (ישעיה ג, ב) - אלו בעלי תלמוד (חגיגה יד.). כמו כן אמרו: דברי תורה - כל ההוגה בהם טועם טעם בשר (עירובין כא:). 45) (סוכה כח.). 46) השקלא־וטריא בתלמוד; הקושיות והאיבעיות שאביי ורבא עסקו בהם. ולמה נקרא "דבר קטן"? כי ביחס למעשה־מרכבה שנושאו הוא הקדוש־ברוך־הוא בכבודו ובעצמו, עוסק התלמוד במצוות ה' ומשפטיו. 47) וכן אמרו חז"ל על התנאים, שהם "מיישבי העולם" (סוטה כב.).

שיעורי רמב"ם ספר המצוות – כ"ז תמוז־ד' מנחם־אב ה'תש"פ

יום ראשון כ"ז תמוז ה'תש"פ

מצות לא תעשה רנו. שא. דש. שה.

הַמִּצְוָה הָרנ"ו — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּהַכְבִּיד (להתאכזר) עַל הַיְתוֹמִים וְהָאַלְמָנוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן" (שמות כב, כא). לָאוֹ זֶה כּוֹלֵל שֶׁלֹּא יַכְבִּיד עֲלֵיהֶם לֹא בְּדִבּוּר וּלֹא בְּמַעֲשֶׂה, אֶלָּא יְדַבֵּר עִמָּהֶם דְּבָרִים רַכִּים וְנוֹחִים בְּיוֹתֵר, וְיִתְעַסֵּק עִמָּהֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה בְּיוֹתֵר, וְיִתְיַחֵס אֲלֵיהֶם בְּיַחַס טוֹב בְּיוֹתֵר וְיִתְכַּוֵּן לְהַפְלִיג (להרבות) בְּכָל־זֶה. וּמִי שֶׁלֹּא נִזְהַר בְּאֶחָד מִכָּל־אֵלּוּ — הֲרֵי עָבַר עַל לָאוֹ זֶה. וּכְבָר בֵּאֵר יִתְעַלֶּה עִנְיָן הָעוֹבֵר עַל לָאוֹ זֶה וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם וְגוֹ'" (שם, כג).

הַמִּצְוָה הַשנ"א — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ עַל הָרְכִילוּת, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ" (ויקרא יט, טז). אָמְרוּ (ספרא קדושים ד, ה): לֹא תְּהֵא רַךְ דְּבָרִים לָזֶה וְקָשֶׁה לָזֶה. דָּבָר אַחֵר: לֹא תְּהֵא כְּרוֹכֵל מַטְעִין דְּבָרִים וְהוֹלֵךְ. וּבִכְלָל לָאוֹ זֶה הָאַזְהָרָה עַל הוֹצָאַת שֵׁם רָע (כתובות מו.).

הַמִּצְוָה הַדש"ש — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּנָקוֹם זֶה מִזֶּה, וְהוּא: כְּגוֹן שֶׁעָשָׂה הוּא מִקֹּדֶם אֵיזֶה מַעֲשֶׂה, וְאָז

לא נֶחְדַּל מִלְּבַקְּשׁוֹ עַד שֶׁנִּגְמְלֵהוּ כְּפָעֳלוֹ הָרַע, אוֹ נְצַעֲרֶנּוּ כְּמוֹ שֶׁצִּעֵר אוֹתָנוּ. הִזְהִיר ה' מִכָּךְ וְאָמַר: "לֹא־תִקֹּם" (שם, יח). וּלְשׁוֹן סִפְרָא (שם, י): "עַד הֵיכָן כֹּחָהּ שֶׁל נְקִימָה? אָמַר לוֹ: הַשְׁאִילֵנִי מַגָּלְךָ, וְלֹא הִשְׁאִילוֹ. לְמָחָר אָמַר לוֹ: הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ, אָמַר לוֹ: אֵינִי מַשְׁאִילְךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי מַגָּלְךָ — לְכָךְ נֶאֱמַר: לֹא־תִקֹּם". וְעַל הַמָּשָׁל הַזֶּה הֶקֵּשׁ בְּכָל־הָעִנְיָנִים.

הַמִּצְוָה הַשְּׁ"ה — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלְּנָטוֹר וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא נִנְקוֹם, וְהוּא: שֶׁנִּשְׁמוֹר אֶת הַחִטָּא שֶׁחָטָא לָנוּ הַחוֹטֵא וְנִזְכְּרֶנּוּ לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־תִקֹּם וְלֹא־תִטֹּר". וּלְשׁוֹן סִפְרָא (שם, יא): "עַד הֵיכָן כֹּחָהּ שֶׁל נְטִירָה? אָמַר לוֹ הַשְׁאִילֵנִי מַגָּלְךָ, וְלֹא הִשְׁאִילוֹ. לְמָחָר אָמַר לוֹ: הַשְׁאִילֵנִי קַרְדֻּמְּךָ, אָמַר לוֹ: הֵילָךְ (הנה לך), אֵינִי כְּמוֹתְךָ שֶׁלֹּא הִשְׁאַלְתַּנִי מַגָּלְךָ — לְכָךְ נֶאֱמַר: 'לֹא־תִטֹּר'".

יום שני כ"ח תמוז ה'תש"פ

מצות עשה יא.

הַמִּצְוָה הַי"א — הִיא הַצִּוּוּי שֶׁנִּצְטַוִּינוּ לְלַמֵּד (לאחרים — לבניו (הקטנים)) חָכְמַת הַתּוֹרָה וּלְלַמְּדָהּ (בעצמו) — וְזֶהוּ הַנִּקְרָא: תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְהוּא אָמְרוֹ "וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ" (דברים ו, ז). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (על הפסוק שם): "'וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ — אֵלּוּ תַּלְמִידֶיךָ. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּכָל־מָקוֹם שֶׁהַתַּלְמִידִים קְרוּיִם בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיֵּצְאוּ בְּנֵי־הַנְּבִיאִים'" (מלכים־ב ב, ג). וְשָׁם (בספרי) אָמְרוּ: "וְשִׁנַּנְתָּם — שֶׁיִּהְיוּ מְחֻדָּדִים (מסודרים) בְּתוֹךְ פִּיךָ, כְּשֶׁאָדָם שׁוֹאֵלְךָ דָּבָר, לֹא תְּהֵא מְגַמְגֵּם לוֹ, אֶלָּא תְּהֵא אוֹמֵר לוֹ מִיָּד". וּכְבָר נִכְפַּל צִוּוּי זֶה כַּמָּה פְּעָמִים: "וּלְמַדְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם (עפ"י לשון הפסוק בדברים ה, א) וּלְמַעַן יִלְמְדוּ" (שם לא, יב). וּכְבָר הִרְבּוּ לְהַדְגִּישׁ מִצְוָה זוֹ וּלְזָרֵז עָלֶיהָ בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת בַּתַּלְמוּד. וְאֵין הַנָּשִׁים חַיָּבוֹת בָּהּ, שֶׁחֲרֵי נֶאֱמַר "וּלְמַדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם", אָמְרוּ: "בְּנֵיכֶם — וְלֹא בְּנוֹתֵיכֶם", כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא קִדּוּשִׁין (לו.).

יום שלישי כ"ט תמוז ה'תש"פ

מצות עשה רט.

הַמִּצְוָה הָר"ט — הַצִּוּוּי שֶׁנִּצְטַוִּינוּ לְכַבֵּד אֶת־הַחֲכָמִים וְלַעֲמֹד מִפְּנֵיהֶם כְּדֵי לְהַדְּרָם, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "מִפְּנֵי שֵׂיבָה תָּקוּם וְהָדַרְתָּ פְּנֵי זָקֵן" (ויקרא יט, לב — וזקן הוא זה שקנה הרבה חכמה). וּלְשׁוֹן סִפְרָא: "תָּקוּם וְהָדַרְתָּ — קִימָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ הִדּוּר" (אבל במקום שאין בו הידור כגון בבית המרחץ אין עומדין מפניו). וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק א' מִקִּדּוּשִׁין (לב:). וְדַע שֶׁאַף־עַל־פִּי שֶׁמִּצְוָה זוֹ חוֹבָה עַל כָּל־אָדָם בְּאֹפֶן כְּלָלִי — כְּלוֹמַר: לְכַבֵּד אֶת־הַחֲכָמִים וַאֲפִלּוּ לְחָכָם הַשָּׁוֶה לוֹ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ בְּאָמְרָם (בבא מציעא לג.): "תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁבְּבָבֶל עוֹמְדִין זֶה מִפְּנֵי זֶה" — יֵשׁ בָּהּ עוֹד יִחוּד וְתוֹסֶפֶת עַל הַתַּלְמִיד, וְהוּא: שֶׁכְּבוֹד הַתַּלְמִיד לְרַבּוֹ יֵשׁ בּוֹ תּוֹסֶפֶת גְּדוֹלָה עַל הַכָּבוֹד שֶׁהוּא חוֹבָה לְכָל־חָכָם, וְעִם הַכָּבוֹד חַיָּב בְּמוֹרָא, לְפִי שֶׁכְּבָר בֵּאֲרוּ שֶׁחוֹבָתוֹ כְּלַפֵּי רַבּוֹ גְּדוֹלָה מֵחוֹבָתוֹ כְּלַפֵּי אָבִיו, אֲשֶׁר חִיְּבוֹ הַכָּתוּב בְּכִבּוּדוֹ וּבְמוֹרָאוֹ. וּבְפֵרוּשׁ אָמְרוּ (בבבא מציעא שם): אָבִיו וְרַבּוֹ — רַבּוֹ קוֹדֵם (כגון אביו ורבו שבויים בשביה פודה את רבו, ואחר כך פודה את אביו). וּכְבָר בֵּאֲרוּ (סנהדרין ה:) שֶׁאָסוּר לַתַּלְמִיד לַחֲלוֹק עַל רַבּוֹ — כַּיָּדוּעַ בְּמַחֲלֹקֶת: שֶׁיֵּצֵא נֶגֶד פְּסַק דִּינוֹ וְיִפְרֹד בִּסְבָרָתוֹ וְיַלְמֵד אוֹ יוֹרֶה בְּלִי שֶׁיַּרְשֶׁהוּ. וְאָסוּר לוֹ לָרִיב עִמּוֹ וּלְהִתְרַעֵם עָלָיו וְלֹא לָדוּן אוֹתוֹ לְכַף חוֹבָה, כְּלוֹמַר: שֶׁיַּסְבִּיר אֵיזוֹ פְּעֻלָּה מִפְּעֻלּוֹתָיו אוֹ אֵיזֶה דִּבּוּר בְּסוּג מִסּוּגֵי הַהַסְבָּרוֹת (שמפרש דבריו שלא כפשוטם) — לְפִי שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לְכָךְ. וּבְפֶרֶק חֵלֶק (סנהדרין קי.) אָמְרוּ: "כָּל־הַחוֹלֵק עַל רַבּוֹ כְּחוֹלֵק עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'בְּהַצֹּתָם עַל־ה'' (ראה בהמשך) (במדבר כו, ט), כָּל־הָעוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם רַבּוֹ כְּעוֹשֶׂה עִם הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־ה'' וְגוֹ' (אף על פי שרבו שם על משה ואהרן, נאמר "את ה'") (שם כ, יג), וְכָל־הַמִּתְרַעֵם עַל רַבּוֹ כְּמִתְרַעֵם עַל הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'לֹא־עָלֵינוּ תְּלֻנֹּתֵיכֶם (תלונות עם ישראל על משה ואהרן —) כִּי עַל־ה'' (שמות טז, ח). וְכָל־הַמְּהַרְהֵר אַחַר רַבּוֹ כְּמְהַרְהֵר אַחַר הַשְּׁכִינָה, שֶׁנֶּאֱמַר: 'וַיְדַבֵּר הָעָם בֵּאלֹהִים וּבְמֹשֶׁה'" (במדבר כא, ה). וְכָל־זֶה בָּרוּר, לְפִי שֶׁמַּחֲלֹקֶת קֹרַח וְרִיב יִשְׂרָאֵל וְתַרְעֻמָתָם וּמַחֲשַׁבְתָּם הָרָעָה לֹא הָיְתָה אֶלָּא עִם מֹשֶׁה וְעָלָיו שֶׁהוּא רַבָּן שֶׁל כָּל־יִשְׂרָאֵל, וְעָשָׂה הַכָּתוּב כָּל־דָּבָר מֵהֶם כְּלַפֵּי ה'. ("בהצותם על ה'") וּבְפֵרוּשׁ אָמְרוּ (אבות פרק ד משנה יב): "מוֹרָא רַבְּךָ כְּמוֹרָא שָׁמָיִם". וְכָל־זֶה (גם כבוד חכמים וגם מורא חכמים) נִלְמַד מִמַּה שֶׁמָּצָאנוּ שֶׁהַכָּתוּב צִוָּה לְכַבֵּד אֶת־הַחֲכָמִים וְהַהוֹרִים, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בִּלְשׁוֹנוֹת הַתַּלְמוּד, לֹא שֶׁהִיא (מורא חכמים) מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ. וְהָבֵן זֹאת.

יום רביעי א' מנחם־אב ה'תש"פ

מצות לא תעשה י. מז. ס. ו. ה. ב. ג. ד. טו.

מצות עשה קפו. מצות לא תעשה כג. כד.

הַמִּצְוָה הָעֲשִׂירִית — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלִּפְנוֹת אֶל עֲבוֹדָה זָרָה וּלְהִתְעַסֵּק בְּעִנְיָנֶיהָ, כְּלוֹמַר: לְעַיֵּן וְלִלְמוֹד אוֹתָן הַהֲזָיוֹת וְהַהֲבָלִים שֶׁאוֹמְרִים מְיַסְּדֶיהָ, שֶׁרוּחָנִית פְּלוֹנִית (כוח עליון מסויים) מוֹרִידִים אוֹתָהּ בְּאֹפֶן כָּךְ וָכָךְ, וְהִיא עוֹשָׂה כָּךְ וָכָךְ; וְהַכּוֹכָב הַפְּלוֹנִי מְקַטְּרִים לוֹ וְעוֹמְדִים לְפָנָיו כָּךְ וָכָךְ, וְהוּא עוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה פְּלוֹנִי, וְכַיּוֹצֵא בִּדְבָרִים אֵלּוּ. שֶׁהַמַּחֲשָׁבָה בִּדְבָרִים אֵלּוּ וְהָעִיּוּן בְּאוֹתָם הַדִּמְיוֹנוֹת הוּא

מִמַּה שֶׁמְּעוֹרֵר אֶת־הַפֶּתִי לִדְרֹשׁ בָּהֶם וּלְעָבְדָם. וְהַפָּסוּק שֶׁבּוֹ הִזְהַרְנוּ עַל עִנְיָן זֶה הוּא אָמְרוֹ: "אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִם" (ויקרא יט, ד). וּלְשׁוֹן סִפְרָא (תחילת קדושים, י): "אִם פּוֹנֶה אַתָּה אַחֲרֵיהֶן אַתָּה עוֹשֶׂה אוֹתָן אֱלָהוּת". וְשָׁם אָמְרוּ: "רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אַל־תִּפְנֶה לִרְאוֹתָן", כְּלוֹמַר: אֲפִלּוּ לְהִסְתַּכֵּל בְּצוּרַת הַפֶּסֶל הַחִיצוֹנִית וּלְהִתְבּוֹנֵן בַּעֲשִׂיָּתוֹ אָסוּר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַעֲסִיק חֵלֶק מִן־הַזְּמַן בְּמַשֶּׁהוּ מֵהֶם. וּבְפֶרֶק "שׁוֹאֵל אָדָם מֵחֲבֵרוֹ" (שבת קמט.): "כְּתָב הַמְהַלֵּךְ (הכתוב) תַּחַת הַצּוּרָה (צורת אדם) וְתַחַת הַדְּיוֹקְנָאוֹת (של שאר עצמים) אָסוּר לִקְרוֹתוֹ בַּשַּׁבָּת; וּדְיוֹקְנֵי (של עבודה זרה) עַצְמָהּ אַף בְּחֹל אָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בָּהּ, מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר: 'אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִים'. מַאי תַּלְמוּדָא? (איך נלמד פסוק זה) אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: 'אַל־תִּפְנוּ אֶל' — מִדַּעְתְּכֶם" (הבלים אשר אתם בודים) וּכְבָר נִכְפַּל הַלָּאו בְּעִנְיָן זֶה עַצְמוֹ, כְּלוֹמַר בְּאִסּוּר הַמַּחֲשָׁבָה עַל עֲבוֹדָה זָרָה וְהוּא אָמְרוֹ: "הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם" (דברים יא, טז), כְּלוֹמַר: אִם תּוֹעֶה לִבְּךָ לַחְשֹׁב בָּהּ, זֶה יִגְרֹם לְךָ לָסוּר מִן הַדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה וּלְהִתְעַסֵּק בַּעֲבוֹדָתָהּ. וְאָמַר עוֹד בְּעִנְיָן זֶה עַצְמוֹ: "וּפֶן־תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ וְאֶת־הַיָּרֵחַ וְגוֹ'" (שם ד, יט), כִּי לֹא הִזְהִיר לְבַל יָרִים אָדָם אֶת־רֹאשׁוֹ לִרְאוֹתָם בְּעֵינָיו, אֶלָּא הִזְהִיר מִלְּהִסְתַּכֵּל בְּעֵין הַלֵּב בְּמַה־שֶּׁמְּיַחֲסִים לָהֶם עוֹבְדֵיהֶם. וְכֵן אָמְרוּ: "וּפֶן־תִּדְרֹשׁ לֵאלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי" (שם יב, ל) — שֶׁהִזְהִיר מִלִּשְׁאוֹל עַל אֵיכוּת עֲבוֹדָתָהּ אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא יַעַבְדֶנָּהּ, לְפִי שֶׁכָּל־זֶה גּוֹרֵם לִטְעוֹת אַחֲרֶיהָ. וְדַע שֶׁהָעוֹבֵר עַל עִנְיָן זֶה — חַיָּב מַלְקוּת. וּכְבָר נִתְבָּאֵר זֶה בְּסוֹף פֶּרֶק א' מֵעֵרוּבִין (יז:), כְּשֶׁאָמְרוּ: "לוֹקִין עַל עֵרוּבֵי תְּחוּמִין דְּבַר תּוֹרָה" וְהֵבִיאוּ רְאָיָה מֵאָמְרוֹ: "אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ" (שמות טז, כט); וְהִקְשׁוּ וְאָמְרוּ: הֵיאַךְ יִלְקֶה עַל לָאו שֶׁבָּא בִּלְשׁוֹן "אַל" וְלֹא בָּא בִּלְשׁוֹן לֹא? וְהֵשִׁיבוּ בְּדֶרֶךְ קַשְׁיָא וְאָמְרוּ: אִם כָּל־מַה שֶׁבָּא בִּלְשׁוֹן 'אַל' אֵין לוֹקִין עָלָיו, אֶלָּא מַעֲתָּה "אַל תִּפְנוּ אֶל־הָאֱלִילִים" הָכֵי נַמִּי (האמנם כך) דְּלֹא לָאקֵי?! הֲרֵי מַשְׁמַע מִכָּאן שֶׁעִנְיָן זֶה לוֹקִין עָלָיו.

הַמִּצְוָה הַמ"ז — הָאַזְהָרָה שֶׁהִזְהַרְנוּ מִלִּהְיוֹת חָפְשִׁיִּים בְּמַחְשְׁבוֹתֵינוּ, עַד שֶׁנֶּאֱמַין דֵּעוֹת הַמְנַגְּדוֹת לַדֵּעוֹת שֶׁהֵבִיאָה הַתּוֹרָה, אֶלָּא נַגְבִּיל אֶת־מַחְשַׁבְתֵּנוּ וְנַעֲשֶׂה לָהּ סְיָג שֶׁתַּעֲמוֹד אֶצְלוֹ — וְהֵן מִצְוֹת הַתּוֹרָה וְאַזְהָרוֹתֶיהָ. וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְלֹא־תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו, לט). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי: "וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם" — זוֹ מִינוּת כְּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמוֹצֵא אֲנִי מַר מִמָּוֶת" וְגוֹ' (קהלת ז, כו); "וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" — זוֹ זְנוּת, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־אָבִיו" וְגוֹ' (שופטים יד, ג). הַכַּוָּנָה בְּאָמְרָם זוֹ זְנוּת — רְדִיפַת הַתַּעֲנוּגוֹת וְהַתַּאֲוֹת הַגּוּפָנִיּוֹת וְהַעֲסָקַת הַמַּחְשָׁבָה בָּהֶן תָּמִיד.

הַמִּצְוָה הַמַּשְׁלִימָה שִׁשִּׁים — הָאַזְהָרָה שֶׁהִזְהַרְנוּ מִלְּקוֹב (לקלל) אֶת־הַשֵּׁם הַגָּדוֹל — יִתְעַלֶּה עַל מַה שֶׁאוֹמְרִים הַכּוֹפְרִים לְעֵילָא לְעֵילָא — וְזֶהוּ הָעִנְיָן שֶׁמְּכַנִּים אוֹתוֹ (בלשון סגי־נהור) "בִּרְכַּת הַשֵּׁם". וְעִנְּשׁ הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה הוּא מְפֹרָשׁ בְּלִשְׁוֹן הַתּוֹרָה שֶׁהוּא נִסְקָל, הוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְנֹקֵב שֵׁם־ה' מוֹת יוּמָת רָגוֹם יִרְגְּמוּ־בוֹ כָּל־הָעֵדָה" (ויקרא כד, טז). אֲבָל הָאַזְהָרָה, לֹא בָּאָה בַּכָּתוּב אַזְהָרָה מְיֻחֶדֶת עַל חֵטְא זֶה לְבַדּוֹ, אֶלָּא בָּאָה אַזְהָרָה הַכּוֹלֶלֶת עִנְיָן זֶה וְזוּלָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ: "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל" (שמות כב, כז). וּלְשׁוֹן הַמְּכִלְתָּא (פרשת משפטים שם): "לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר: 'וְנֹקֵב שֵׁם־ה' מוֹת יוּמָת' עִנְּשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ — תַּלְמוּד לוֹמַר: 'אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל'". וּבְסִפְרָא (פרשת אמור שם): "עַל הַשֵּׁם הַמְיֻחָד (שם המפורש בן ד' אותיות: אלף־דלת־נון־יוד, יוד־הא־ואו־הא (הלכות עבו"ם פרק ב הלכה ז) — בְּמִיתָה; וְעַל שְׁאָר הַכִּנּוּיִין (שאר שמות שאינן נמחקים: אל, אלוה, אלהים, אהיה, שדי, צבאות) — בְּאַזְהָרָה (לאו (בלבד)). וְעוֹד בַּמְּכִלְתָּא (דרבי שמעון בן יוחאי): "אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל" לִתֵּן לֹא־תַעֲשֶׂה עַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם". וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין. וְדַע (שאף שהאזהרה "אלוקים לא תקלל" היא אזהרה על כמה איסורים שונים, הרי) שֶׁסּוּג זֶה מִן־הָאַזְהָרוֹת הַכּוֹלֵל שְׁנַיִם שְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים — אֵינוֹ מִסּוּג לָאו שֶׁבִּכְלָלוּת (לאו אחד הכולל כמה איסורים — שאין לוקין עליו, וראה לעיל הכלל (השורש) התשיעי —) לְפִי שֶׁבֵּאֵר הַכָּתוּב אֶת־הָעִנְּשׁ בְּכָל־עִנְיָן וְעִנְיָן מֵהֶם וְהוֹדִיעָנוּ בְּהֶכְרֵחַ, שֶׁכָּל־עִנְיָן וְעִנְיָן מֵזְהָרִים עָלָיו וְשֶׁהוּא מִצְוַת לֹא־תַעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ בַּהַקְדָּמוֹת שֶׁעָשִׂינוּ לְמַאֲמָר זֶה (בהקדמת הספר שאחר י"ד הכללים (השורשים)). וְכֵיוָן שֶׁהַכְּלָל הוּא: לֹא עָנַשׁ אֶלָּא־אִם־כֵּן הִזְהִיר — חוֹקְרִים אָנוּ עַל הָאַזְהָרָה בְּהֶכְרֵחַ. וְיֵשׁ שֶׁהִיא נִלְמֶדֶת בְּאַחַת הַמִּדּוֹת, וְיֵשׁ שֶׁהִיא בִּכְלַל עִנְיָן אַחֵר, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ בַּהַקְדָּמוֹת. וְלֹא יְהֵא לָאו שֶׁבִּכְלָלוּת אֶלָּא אִם לֹא קָדְמָה לָנוּ יְדִיעָה כְּלָל, שֶׁעִנְיָן מֵאוֹתָם הָעִנְיָנִים מֵזְהָרִים עָלָיו (רק כאשר אין מקור נוסף לאיסור), אֶלָּא מֻחֶמֶת אוֹתוֹ הַלָּאו, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ בַּכְּלָל הַתְּשִׁיעִי; אֲבָל אִם קָדְמָה יְדִיעָה שֶׁאוֹתוֹ הַדָּבָר מֵזְהָרִים עָלָיו — וְהוּא בְּאָמְרוֹ שֶׁהָעוֹשֶׂה כָּךְ וְכָךְ יֵעָשֶׂה בּוֹ כָּךְ — אֵין לָחֹשׁ (להבדיל) אִם הָאַזְהָרָה הִיא בְּפֵרוּשׁ אוֹ מִן הַדִּין, בִּפְרָט אוֹ בִּכְלָל. וְדַע זֹאת, וְיָבוֹאוּ לְךָ מֵעִנְיָן זֶה עוֹד מִצְוֹת רַבּוֹת.

הַמִּצְוָה הַשִּׁשִּׁית — הָאַזְהָרָה שֶׁהִזְהַרְנוּ מִלַּעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה אֲפִלּוּ בְּזוּלַת אַרְבַּע הָעֲבוֹדוֹת הַנִּזְכָּרוֹת (במצות לא תעשה ה) — אַף בִּתְנַאי שֶׁיְּהֵא זֶה כִּדְרָכָהּ, כְּלוֹמַר: שֶׁיַּעַבְדֶנָּה בְּמַה שֶׁדַּרְכָּהּ לְהֵעָבֵד, כְּגוֹן שֶׁיִּפְעוֹר (יגלה) עַצְמוֹ לַפְּעוֹר אוֹ יִזְרוֹק אֶבֶן לַמֶּרְקוּלִיס (שם אליל). וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה בָּאַזְהָרָה עַל כָּךְ: "וְלֹא תָעָבְדֵם" (שמות כ, ג). וּלְשׁוֹן הַמְּכִלְתָּא (שם): "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא

מתוך מהדורת חזק

תָּעָבְדֵם" — לְחַיֵּב עַל הָעֲבוֹדָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ וְעַל הַהִשְׁתַּחֲוָיָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ. לְפִיכָךְ מִי שֶׁזּוֹרֵק אֶבֶן לַפְּעוֹר אוֹ פּוֹעֵר עַצְמוֹ לַמֶּרְקוּלִיס — אֵינוֹ חַיָּב לְפִי שֶׁאֵין זוֹ עֲבוֹדָתוֹ, שֶׁהֲרֵי אָמַר יִתְעָלֶה: "אֵיכָה (באותו אופן ש)יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן גַּם־אָנִי" (דברים יב, ל). הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה בְּמֵזִיד — חַיָּב סְקִילָה וְכָרֵת, וּבְשׁוֹגֵג קָרְבָּן. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ גַּם דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין. וְשָׁם (סד:) אָמְרוּ: "שָׁלֹשׁ כְּרֵתוֹת בַּעֲבוֹדָה זָרָה לָמָּה? אַחַת לְכִדְרָכָהּ, וְאַחַת לְשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, וְאַחַת לַמֶּלֶךְ". כְּלוֹמַר: שֶׁהָעוֹבֵד לְאֵיזֶה דָּבָר שֶׁהוּא מִמִּינֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּאֵיזֶה מִין שֶׁיִּהְיֶה מִמִּינֵי הָעֲבוֹדָה — הֲרֵי זֶה חַיָּב כָּרֵת, בִּתְנַאי שֶׁיַּעֲבֹד כִּדְרָכָהּ, כְּלוֹמַר: בְּדָבָר שֶׁדַּרְכָּהּ לְהֵעָבֵד בּוֹ, כְּגוֹן פּוֹעֵר לַפְּעוֹר וְזוֹרֵק אֶבֶן לַמֶּרְקוּלִיס, וּמַעֲבִיר שְׂעָרוֹ לְכִמּוּשׁ. וְכֵן מִי שֶׁעָבַד בְּאַחַת מֵאַרְבַּע עֲבוֹדוֹת לְאֵיזֶה נֶעֱבָד שֶׁיִּהְיֶה — הֲרֵי זֶה חַיָּב כָּרֵת, אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵין דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בְּכָךְ, כְּגוֹן אִם הִקְרִיב לַפְּעוֹר אוֹ הִשְׁתַּחֲוָה לַמֶּרְקוּלִיס — וְזֶהוּ 'שֶׁלֹּא כִּדְרָכָהּ'. וְהַכָּרֵת הַשְּׁלִישִׁי הוּא בְּ'מַעֲבִיר בָּאֵשׁ לַמֶּלֶךְ' כְּמוֹ שֶׁאָבָאֵר (במצוות לא־תעשה ז — סוף שיעור יד).

הַמִּצְוָה הַחֲמִישִׁית — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּהִשְׁתַּחֲוֹת לַעֲבוֹדָה זָרָה. וּבְרוּר, שֶׁמַּה־שֶּׁאָנוּ אוֹמְרִים, עֲבוֹדָה זָרָה, — הַכַּוָּנָה בּוֹ: כָּל־מַה שֶּׁנֶּעֱבַד זוּלַת ה', וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם" (שם, ה). וְאֵין הַכַּוָּנָה אִסּוּר הַהִשְׁתַּחֲוָיָה לְבַדָּהּ — לְהוֹצִיא (ולמעט) זוּלָתָהּ — אֶלָּא הִזְכִּיר (כדוגמה) דֶּרֶךְ מִדַּרְכֵי הָעֲבוֹדָה, כְּלוֹמַר שֶׁהַהִשְׁתַּחֲוָיָה, וְכֵן מִזְּהָרִים מִלְּהַקְרִיב לָהּ וּמִלְּקַטֵּר; וְהָעוֹבֵר עַל אַחַת מֵאֵלּוּ וְהִשְׁתַּחֲוָה אוֹ הִקְרִיב אוֹ נִסֵּךְ אוֹ הִקְטִיר — חַיָּב סְקִילָה. וּלְשׁוֹן הַמְּכִלְתָּא (שמות כב, יט) : "זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם (שם) — עֹנֶשׁ שָׁמַעְנוּ, אַזְהָרָה לֹא שָׁמַעְנוּ, תַּלְמוּד לוֹמַר: "לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם". זְבִיחָה בִּכְלָל הָיְתָה וְיָצְאַת לְלַמֵּד: מַה זְּבִיחָה מְיֻחֶדֶת שֶׁכַּיּוֹצֵא בָּהּ עוֹבְדִין לַשָּׁמַיִם וְחַיָּבִין עָלֶיהָ בֵּין שֶׁהוּא עוֹבְדוֹ (בין שהיא דרך עבודתה) בֵּין שֶׁאֵינוֹ עוֹבְדוֹ (בין שאינה דרך עבודתה), אַף כָּל־שֶׁכַּיּוֹצֵא בּוֹ עוֹבְדִין לַשֵּׁם — חַיָּב עָלָיו, בֵּין שֶׁהוּא עוֹבְדוֹ בֵּין שֶׁאֵינוֹ עוֹבְדוֹ". וְעִנְיַן הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, שֶׁאַרְבַּעַת מִינֵי עֲבוֹדָה אֵלּוּ, וְהֵם: הַהִשְׁתַּחֲוָיָה, וְהַזְּבִיחָה, וְהַקִּטּוּר, וְהַנִּסּוּךְ שֶׁבָּהֶם נִתְחַיְּבוּ לַעֲבוֹד אֶת ה' יִתְעָלֶה — כָּל־מִי שֶׁיַּעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה בְּאַחַד מֵהֶם — חַיָּב סְקִילָה, אֲפִלּוּ אוֹתוֹ הַנֶּעֱבָד אֵין דַּרְכּוֹ לְעָבְדוֹ בְּאַחַת מֵאֵלּוּ. וְזוֹהִי שֶׁקּוֹרְאִים לָהּ: "שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ", כְּלוֹמַר: אַף־עַל־פִּי שֶׁעָבַד אוֹתָהּ שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ עֲבוֹדָתָהּ, כֵּיוָן שֶׁעָבַד בְּאַחַת מֵאֵלּוּ חַיָּב סְקִילָה אִם הוּא מֵזִיד, וְהוּא בְּכָרֵת אִם לֹא נוֹדַע (לבית דין) עָלָיו, אוֹ לֹא נֶעֱנַשׁ (כשלא נתקיימו תנאי הענישה כהתראה וכדומה); אַךְ אִם הוּא שׁוֹגֵג, יַקְרִיב קָרְבַּן חַטָּאת קְבוּעָה. וְכֵן אִם קִבֵּל עָלָיו בֶּאֱלוֹהַּ (אמר לו "אלי אתה") אֵיזֶה דָּבָר שֶׁקִּבְּלוּ עָלָיו — הֲרֵי זֶה חַיָּב (סקילה). וּכְבָר נִכְפַּל הַלָּאו בְּעִנְיַן זֶה, כְּלוֹמַר: בְּאִסּוּר עֲבוֹדָתָהּ בְּאֶחָד מֵאַרְבַּעַת מִינִים אֵלּוּ אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "וְלֹא־יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם"" (ויקרא יז, ז) וּלְשׁוֹן סִפְרָא (שם): "אֵין שְׂעִירִים אֶלָּא שֵׁדִים". וּבִגְמָרָא זְבָחִים (קו.) נִתְבָּאֵר, שֶׁלָּאו זֶה הוּא דַּוְקָא בְּשׁוֹחֵט לַעֲבוֹדָה זָרָה, אֲפִלּוּ אִם אֵין דַּרְכָּהּ בִּשְׁחִיטָה. אָמְרוּ: מִנַּיִן לְזוֹבֵחַ בְּהֵמָה לַמֶּרְקוּלִיס שֶׁהוּא חַיָּב? שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת־זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם". אִם אֵינוֹ עִנְיָן (אין המקרא משמש) לִכְדַרְכָּהּ, דִּכְתִיב (כי כבר ישנו על־כך הפסוק) "אֵיכָה יַעַבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת־אֱלֹהֵיהֶם" (ראה מצות לא תעשה הבאה — דברים יב, ל) — תְּנֵהוּ עִנְיָן (השתמש בו) לְשֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ. אִם כֵּן, הָעוֹבֵר עַל זֶה אִם הוּא מֵזִיד — חֲרֵיהוּ בְּכָרֵת וּבִסְקִילָה כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ; וּבְשׁוֹגֵג — יַקְרִיב קָרְבָּן. וּלְשׁוֹן הַכָּתוּב: "זוֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם". וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין (ס:).

הַמִּצְוָה הַשְּׁנִיָּה — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלַּעֲשׂוֹת פְּסִילִים אֲשֶׁר יֵעָבְדוּ. וְאֵין הֶבְדֵּל בֵּין שֶׁיַּעֲשֵׂם בְּיָדוֹ אוֹ יְבַקֵּשׁ (לאחר) לַעֲשׂוֹתָם לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "לֹא־תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכָל־תְּמוּנָה" (שמות כג, ד). וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת, כְּלוֹמַר: עַל עֲשִׂיַּת עֲבוֹדָה זָרָה אוֹ בַּקָּשָׁה (לאחר) לַעֲשׂוֹת לוֹ (כדי לעבדה) אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא עֲבָדָהּ.

הַמִּצְוָה הַשְּׁלִישִׁית — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלַּעֲשׂוֹת עֲבוֹדָה זָרָה — אֲפִלּוּ לְזוּלָתֵנוּ — לְעָבְדָהּ, וַאֲפִלּוּ הָיָה זֶה הַמְבַקֵּשׁ אוֹתָנוּ לַעֲשׂוֹתָהּ הוּא גּוֹי, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ — לָכֶם" (ויקרא יט, ד). וּלְשׁוֹן סִפְרָא (תחלת פרשת קדושים הלכה יב): וֵאלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשׂוּ — אֲפִלּוּ לַאֲחֵרִים. וְשָׁם אָמְרוּ: הָעוֹשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה לְעַצְמוֹ עוֹבֵר מִשּׁוּם שְׁתֵּי אַזְהָרוֹת, כְּלוֹמַר: שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל עֲשִׂיָּתָהּ בְּיָדוֹ — וַאֲפִלּוּ הִיא לַאֲחֵרִים, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמִצְוָה שְׁלִישִׁית זוֹ — וְגַם עוֹבֵר עַל שֶׁרָכַשׁ עֲבוֹדָה זָרָה וַהֲרֵי הִיא בִּרְשׁוּתוֹ, אַף אִם זֶה שֶׁעָשָׂאָהּ לוֹ הוּא אַחֵר, כְּמוֹ שֶׁקָּדַם בְּמִצְוָה ב — לְפִיכָךְ לוֹקֶה שְׁתֵּי מַלְקִיּוֹת. וּכְבָר נִתְבָּאֵר דִּין הַמִּצְוָה הַזֹּאת עִם מַה־שֶּׁלְּפָנֶיהָ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (מג.).

הַמִּצְוָה הָרְבִיעִית — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלַּעֲשׂוֹת צוּרַת הָאָדָם מִן־הַמַּתְּכוֹת, הָאֲבָנִים, הָעֵצִים וְדוֹמֵיהֶם, אַף־עַל־פִּי שֶׁלֹּא נַעֲשׂוּ כְּדֵי לְעָבְדָם, וְזֹאת כְּדֵי לְהַרְחִיק מִלַّעֲשׂוֹת הַצּוּרוֹת בִּכְלָל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ עֲלֵיהֶם מַה־שֶּׁחוֹשְׁבִים הַהֲמוֹנִים, כְּלוֹמַר עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁחוֹשְׁבִים שֶׁיֵּשׁ לַצּוּרוֹת הַשַּׁפָּעָה. וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי (אותי, בדומה לי, צורת אדם עליו נאמר "בצלמנו כדמותנו") אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (שמות כ, כג). וּלְשׁוֹן הַמְּכִלְתָּא (סוף פרשת יתרו) בְּעִנְיַן לָאו זֶה עַל דֶּרֶךְ הַפֵּרוּשׁ: "אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" —

שֶׁלֹּא תֹּאמַר: הֲרֵינִי עוֹשֶׂה לְנוֹי כְּדֶרֶךְ שֶׁאַחֵרִים עוֹשִׂים בַּמְּדִינוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר: לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם; וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ וְאֵיזוֹ צוּרָה מֻתָּר לְפַתֵּחַ וְאֵיזוֹ אָסוּר וְאֵיךְ יְהֵא אֹפֶן הַפִּתּוּחַ, וְזוּלַת זֶה, בְּפֶרֶק ג' מֵעֲבוֹדָה זָרָה. וְנִתְבָּאֵר בְּסַנְהֶדְרִין (ז:) שֶׁלָּאו זֶה, כְּלוֹמַר, זֶה שֶׁנֶּאֱמַר "לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף" כּוֹלֵל גַּם עִנְיָנִים אֲחֵרִים חוּץ מֵעִנְיַן מִצְוֹת אֵלּוּ; אֲבָל פְּשָׁטֶיהָ דִּקְרָא מְדַבֵּר בְּמַה־שֶּׁהִזְכַּרְנוּ, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמִכִּלְתָּא.

הַמִּצְוָה הַט"ו — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלִּקְרוֹא לַעֲבוֹדָה זָרָה, כְּלוֹמַר: לִקְרוֹא בְּנֵי אָדָם לַעֲבוֹדָתָהּ וּלְזָרְזָם לְכָךְ, כְּלוֹמַר, אַף־עַל־פִּי שֶׁהַקּוֹרֵא הַזֶּה אֵינוֹ עוֹבֵד, וְלֹא עָשָׂה שׁוּם מַעֲשֶׂה מִן־הַמַּעֲשִׂים זוּלַת הַקְּרִיאָה אֵלֶיהָ. וְזֶה אִם קָרָא רַבִּים (רוב העיר), נִקְרָא: מַדִּיחַ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר" (דברים יג, יד); וְאִם קָרָא לְאֶחָד (ליחידים) מִבְּנֵי אָדָם — הֲרֵי זֶה נִקְרָא: מֵסִית, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "כִּי יְסִיתְךָ אָחִיךָ בֶּן־אִמֶּךָ וְגוֹ'" (שם, ז), וּדְבָרֵנוּ בְּמִצְוָה זוֹ הוּא בְּמַדִּיחַ בְּלִבָּד, וְהָאַזְהָרָה שֶׁבָּאָה עַל זֶה הִיא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ" (שמות כג, יג). וּבִגְמָרָא סַנְהֶדְרִין (סג:) אָמְרוּ: "וְלֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ" — אַזְהָרָה לַמֵּסִית, מֵסִית בְּהֶדְיָא כְּתִיב בֵּהּ (כתוב בו, במסית, במפורש): "וְכָל־יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּן וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת" (דברים יג, יב)?! אֶלָּא אַזְהָרָה לַמַּדִּיחַ". וְכָן אָמְרוּ בַּמְּכִלְתָּא דְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל: "'לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ' — אַזְהָרָה לַמַּדִּיחַ". הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב סְקִילָה. וּלְשׁוֹן סַנְהֶדְרִין (סז.): מַדִּיחֵי עִיר הַנִּדַּחַת — בִּסְקִילָה. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק י' מִסַּנְהֶדְרִין (קיא.).

הַמִּצְוָה הַקפ"ו — הַצִּוּוּי שֶׁנִּצְטַוִּינוּ לַהֲרֹג אַנְשֵׁי עִיר הַנִּדַּחַת כֻּלָּם וְלִשְׂרוֹף אֶת־הָעִיר עַל כָּל־מַה־שֶּׁבְּתוֹכָהּ, וְזֶהוּ דִּין עִיר הַנִּדַּחַת. וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְשָׂרַפְתָּ בָאֵשׁ אֶת־הָעִיר וְאֶת־כָּל־שְׁלָלָהּ" (שם יז.) וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּמַסֶּכֶת סַנְהֶדְרִין (קיא.).

הַמִּצְוָה הַכ"ג — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלִּבְנוֹת עִיר הַנִּדַּחַת, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְהָיְתָה תֵּל עוֹלָם לֹא תִבָּנֶה עוֹד" (שם) וְכָל־הַבּוֹנֶה מִמֶּנָּה אֵיזֶה דָּבָר חַיָּב מַלְקוּת, כְּלוֹמַר: שֶׁיֵּשֵׁב אוֹתָהּ עִיר כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק י' מִסַּנְהֶדְרִין.

הַמִּצְוָה הַכ"ד — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּהִשְׁתַּמֵּשׁ וּמִלֶּהָנוֹת בְּאֵיזֶה דָּבָר מִנִּכְסֵי עִיר הַנִּדַּחַת, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְלֹא־יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה מִן־הַחֵרֶם" (שם, יח), וְהַלּוֹקֵחַ מִמֶּנָּה כָּל־שֶׁהוּא — חַיָּב מַלְקוּת. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק י' מִסַּנְהֶדְרִין (קיא.).

יום חמישי ב' מנחם־אב ה'תש"פ

מצות לא תעשה טז. יז. יח. יט. כ. כא. כו. כח. כז. כט. יד. ח. ט. ז.

הַמִּצְוָה הַט"ז — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּהָסִית, הַיְנוּ שֶׁיִּקְרָא אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶהוּ הַנִּקְרָא: מֵסִית, כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ לְעֵיל (מצות לא תעשה טו). וּלְשׁוֹן אַזְהָרָה עַל זֶה הוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה בַּמֵּסִית: "וְלֹא־יוֹסִפוּ לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הָרַע הַזֶּה בְּקִרְבֶּךָ" (דברים יג, יב); הָעוֹבֵר עַל זֶה, וְהוּא הַמְפַתֶּה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל — חַיָּב סְקִילָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "כִּי הָרוֹג תַּהַרְגֶנּוּ" (שם, י). וְהָאָדָם אֲשֶׁר הַמֵּסִית רָצָה שֶׁיּוּסַת לוֹ — הוּא אֲשֶׁר רָאוּי שֶׁיַּהַרְגֶנּוּ, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר יִתְעַלֶּה וְאָמַר: "יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשֹׁנָה לַהֲמִיתוֹ" (שם). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (פרשת ראה שם): מִצְוָה בְּיַד הַמּוּסָת לְהָרְגוֹ. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין (סז.).

הַמִּצְוָה הַי"ז — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַר הַמּוּסָת מִלְּאֲהֹב אֶת־הַמֵּסִית, וְשֶׁלֹּא יֹאבֶה לִדְבָרָיו, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא תֹאבֶה לוֹ" (שם, ט). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (פרשת ראה שם): "מִכְּלַל שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ' (ויקרא יט, יח) יָכוֹל אַתָּה אוֹהֵב לָזֶה? תַּלְמוּד לוֹמַר: 'לֹא־תֹאבֶה לוֹ'".

הַמִּצְוָה הַי"ח — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַר הַמּוּסָת שֶׁלֹּא יָקֵל בַּנְּטִירָה (בשנאה) לַמֵּסִית, אֶלָּא חַיָּב לִנְטוֹר לוֹ בְּהֶכְרֵחַ; וּכְשֶׁאֵינוֹ נוֹטֵר לוֹ — עוֹבֵר עַל מִצְוַת לֹא־תַעֲשֶׂה, וְהוּא אָמְרוֹ: "וְלֹא תִשְׂמַע אֵלָיו" (דברים יג, ט), וּבָא הַפֵּרוּשׁ (המשך דברי הספרי שם): מִכְּלַל שֶׁנֶּאֱמַר: "עָזוֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ" (שמות כג, ה) יָכוֹל אַתָּה עוֹזֵב (עוזר ומסייע) לָזֶה? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא תִשְׁמַע אֵלָיו".

הַמִּצְוָה הַי"ט — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַר הַמּוּסָת מִלְּהַצִּיל אֶת־הַמֵּסִית, אִם יִרְאֶהוּ בְּמַצָּב שֶׁל אִבּוּד וּכְלָיָה, וְהוּא אָמְרוֹ: "וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו" (דברים יג, ט). וּבָא הַפֵּרוּשׁ (המשך הספרי שם): מִכְּלַל שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַעֲמֹד עַל־דַּם רֵעֶךָ" (ויקרא יט, טז) יָכוֹל אִי אַתָּה עוֹמֵד עַל דָּמוֹ שֶׁל זֶה (המסית)? תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְלֹא־תָחוֹס עֵינְךָ".

הַמִּצְוָה הָעֶשְׂרִים — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַר הַמּוּסָת מִלְּלַמֵּד זְכוּת עַל הַמֵּסִית: וַאֲפִלּוּ יוֹדֵעַ לוֹ זְכוּת — אָסוּר לוֹ לְהַזְכִּירוֹ וְלֹא יְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְלֹא־תַחְמֹל" (דברים שם). וּבָא הַפֵּרוּשׁ (ספרי, שם): וְלֹא תַחְמֹל, לֹא תְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת.

הַמִּצְוָה הַכ"א — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַר הַמּוּסָת מִלִּשְׁתּוֹק מִלּוֹמַר חוֹבָה הַיְדוּעָה לוֹ עַל הַמֵּסִית מִמַּה שֶׁמֵּבִיא (לפסק דין לחובתו עד) לִידֵי קִיּוּם הָעֹנֶשׁ עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְלֹא־תַחְמֹל עָלָיו" (שם). וּבָא הַפֵּרוּשׁ (ספרי, שם): וְלֹא תַחְמֹל — לֹא תְלַמֵּד עָלָיו זְכוּת.

המצוה הכ"ו — האזהרה שהזהר אדם מלהתנבא בשמה (של עבודה זרה), והוא, שיאמר שה' צוהו לעבדה או שהיא עצמה צותה על עבודתה והבטיחה גמול ועונש, כמו שמדמים נביאי הבעל ונביאי האשרה. ולא בא בכתוב לאו מפרש מיחד בענין זה, כלומר: אזהרת מתנבא בשמה; אבל נתבאר בכתוב העונש, שכן נדון המתנבא בשמה במיתה, והוא אמרו: "ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא" (שם יח, כ). ומיתה זו בחנק, כפי הכלל שאצלנו שמיתה האמורה בתורה סתם — חנק. וכבר ידוע לך היסוד שבארתי לך בכלל י"ד מן הכללים שקדמו למאמר זה, והוא אמרם: לא ענש הכתוב אלא־אם־כן הזהיר; והנה אזהרתו ממה־שנאמר: "ושם אלהים אחרים לא תזכירו" (שמות כג, יג). כי אינו מן־הנמנע שלאו אחד מזהיר על ענינים רבים ואין דינו דין לאו שבכללות, כיון שנתבאר הענש בכל־ענין וענין. ומזה יבואו דגמאות במקומן. וכבר נתבאר דין מצוה זו בפרק י"א מסנהדרין.

המצוה הכ"ח — האזהרה שהזהרנו מלשמוע נבואת מתנבא בשם עבודה זרה, כלומר: שלא נדון עמו ולא נשאלהו ונאמר לו; מה האות שלך ומה ראיתך על דבר זה, כדרך שנעשה עם מתנבא בשם ה' (נביא אמת) — אלא כשנשמעהו מתנבא בשמה נתרה בו על כך, כמו שאנו חייבים בכל־חוטא; ואם יתמיד בטענתו — נעניישהו כראוי לפי דיני התורה, ולא נחוש לאותותיו ולא לראיותיו. ועל זה הזהירנו באמרו יתעלה: "לא תשמע אל־דברי הנביא ההוא" (דברים יג, ד). וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק י"א מסנהדרין (שם).

המצוה הכ"ז — האזהרה שהזהרנו על נבואת שקר, והוא שיתנבא בשם ה' אלא שיאמר מה שלא אמרו ה', או מה שאמרו יתעלה לזולתו ומיחס זאת לעצמו ויאמר שה' אמר לו דברים אלו, והוא לא אמרם לו. ולשון האזהרה בענין זה הוא אמרו: "אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי את אשר לא־צויתיו לדבר" (שם יח, כ). (ומהעונש נלמד אזהרה, על פי הכלל הי"ד). וגם העובר על לאו זה חייב חנק; וכשמנו את־הנחנקים אמרו (סנהדרין פט.): "ונביא השקר". ושם אמרו: שלשה מיתתם בידי אדם: "אשר יזיד לדבר דבר בשמי" — זה המתנבא מה שלא שמע; "את אשר לא־צויתיו לדבר, הא לחברו צויתי" — זה המתנבא מה שלא נאמר לו; "ואשר ידבר בשם אלהים אחרים" — זה המתנבא בשם עבודה זרה, ובכללן נאמר: "ומת הנביא ההוא" — וכל־מיתה האמורה בתורה סתם הרי היא חנק. וכבר נתבארו דיני נביא שקר זה בפרק י"א מסנהדרין (שם).

המצוה הכ"ט — האזהרה שהזהרנו שלא לירא מנביא השקר או להמנע מלהרגו כיון שהוא מתנבא בשם ה', אלא לא נירא מענש כלל כיון שנתברר לנו שקרו והוא אמרו יתעלה: "לא תגור ממנו" (שם יח, כב). ולשון סיפרי (שם): "לא תגור ממנו — אל תמנע עצמך מלהלמד עליו חובה". וכבר באר־נו דיני מצוה זו באר היטב בהקדמת חבורנו לפרוש המשנה.

המצוה הי"ד — האזהרה שהזהרנו מלהשבע בעבודה זרה, אפלו לעובדיה. וכן לא שבועים בה, כמו שבארו לנו באמרם (מכילתא פרשת שופטים): לא תשביע לגוי ביראתו. והוא אמרו יתעלה: "ושם אלהים אחרים לא תזכירו" (שמות כג, יג), שלא תשביע לגוי ביראתו, ושם אמרו (במכילתא) עוד: "לא תזכירו" — שלא ידור בשם עבודה זרה. ובסנהדרין (סג:): "לא תזכירו — שלא יאמר אדם לחברו: שמור לי בצד עבודה זרה פלונית". והעובר על לאו זה, כלומר: הנשבע דרך רוממות בדבר מכל־הנברא שמאמינים בו התועים שהוא אלהות — חייב מלקות. אמרו בגמרא סנהדרין, כשהזהירו מלחבק עבודה זרה ולנשקה ולכבד לפניה וכיוצא בזה ממעשה הכבוד והאהבה: על כלם אינו לוקה חוץ מן־הנודר בשמה והמקיים (הנשבע) בשמה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ז' מסנהדרין.

המצוה השמינית — האזהרה שהזהרנו ממעשה האוב, והוא שמקטיר קטרת ידועה ועושה מעשים מסיימים, ונדמה לו שהוא שומע דבור מתחת שחיו (מתחת מקום החיבור של הזרוע אל הכתף) שעונה למה שישאל עליו — וזה מין ממיני עבודה זרה, והוא אמרו: "אל־תפנו אל־האבת" (ויקרא יט, לא). ולשון סיפרא (פרשת קדושים): "אוב — זה פיתום (שם מכשף) המדבר משחיו". והעובר על לאו זה במזיד — נסקל; ואם לא נסקל הרי זה בכרת; ואם הוא שוגג — חייב חטאת קבועה, כלומר: (דוקא זה) העושה אותם המעשים בידו ומתעסק בהם בעצמו. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ז' מסנהדרין.

המצוה התשיעית — האזהרה שהזהרנו ממעשה הידעוני וגם הוא מין ממיני עבודה זרה, והוא: שיקח עצם עוף ששמו ידוע וישים אותו בפיו ויקטר בקטרת ויאמר דברים ויעשה מעשים עד שיהיה במצב הדומה למצב המתעלף ותבואהו תרדמה וידבר עתידות. אמרו (סנהדרין סה:): "ידעוני — מניח עצם ידוע בפיו והוא מדבר מאליו". ובא הלאו על ענין זה בלשון זה: "אל תפנו אל־האבת ואל־הידעונים" (ויקרא שם). ואל תחשוב שזה לאו שבכללות — לפי שכבר חלקם כשהזכיר את הענש ואמר: אוב או ידעוני, וחייב בכל־אחד מהם סקילה וכרת למזיד, והוא אמרו יתעלה: "ואיש או־אשה כי־יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו" (שם כ, כז). ולשון סיפרא (קדושים שם): "לפי שהוא אומר "ואיש או־אשה

כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְּעוֹנִי", עֹנֶשׁ שֶׁמַּעֲנוּ אַזְהָרָה לֹא שֶׁמַּעֲנוּ — תַּלְמוּד לוֹמַר אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל הַיִּדְּעוֹנִים" (שם יט, לא); וְגַם הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה בְּשׁוֹגֵג — חַיָּב חַטָּאת קְבוּעָה. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין (סה.).

הַמִּצְוָה הַשְּׁבִיעִית — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלִּמְסוֹר מִקְצָת בָּנֵינוּ לַנֶּעֱבָד (עבודה זרה) שֶׁהָיָה מְפֻרְסָם בִּזְמַן מַתַּן תּוֹרָה שֶׁהָיָה שְׁמוֹ מֹלֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וּמִזַּרְעֲךָ לֹא־תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ" (שם יח, כא). עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה זָרָה זוֹ הָיְתָה, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין (סד:), שֶׁמַּעֲבִיר אֵשׁ וּמְלַבֶּה אוֹתָהּ וְלוֹקֵחַ מִקְצָת בָּנָיו וּמוֹסְרוֹ בִּידֵי הַמִּתְעַסֵּק בַּעֲבוֹדַת אוֹתוֹ הַנֶּעֱבָד (כדי למוסרו לרשות עבודה זרה), וּמַעֲבִירוֹ (האב) עַל אוֹתָהּ הָאֵשׁ (על גבה) מִצַּד לְצַד (ולא בתוכה ממש), וּכְבָר נִכְפַּל הַלָּאו עַל מַעֲשֶׂה זֶה וְאָמַר: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ־וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ" (דברים יח, י). וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה בְּמֵזִיד — חַיָּב סְקִילָה, וְכָרֵת אִם לֹא נִסְקַל; וּבְשׁוֹגֵג — חַיָּב חַטָּאת קְבוּעָה. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִסַּנְהֶדְרִין.

יום שישי ג' מנחם־אב ה'תש"פ

מצות לא תעשה יא. יב. יג.
מצות עשה קפה.
מצות לא תעשה כה. כב. מח. נ.
נא. ל. לג. לא. לב.

הַמִּצְוָה הַי"א — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלַּעֲשׂוֹת מַצֵּבָה (מבנה) שֶׁיִּתְקַבְּצוּ אֵלֶיהָ וִיכַבְּדוּהָ, אֲפִלּוּ נַעֲשִׂית לַעֲבוֹד עָלֶיהָ אֶת ה', כָּל־זֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא נִתְדַּמֶּה בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְעַלֶּה לְעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, לְפִי שֶׁכָּךְ הָיוּ עוֹשִׂים: בּוֹנִים מַצֵּבוֹת וְשָׂמִים אֶת הַנֶּעֱבָדִים עֲלֵיהֶן, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה בָּאַזְהָרָה עַל כָּךְ: "וְלֹא־תָקִים לְךָ מַצֵּבָה אֲשֶׁר שָׂנֵא ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז, כב); וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת.

הַמִּצְוָה הַי"ב — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלַּעֲשׂוֹת אֲבָנִים מוּכָנוֹת לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֵיהֶן, אֲפִלּוּ אוֹתָהּ הַהִשְׁתַּחֲוָיָה הִיא לַה' יִתְעַלֶּה. וְגַם זֹאת כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהִתְדַּמּוֹת לְעוֹבְדֵי פְּסִילִים, לְפִי שֶׁכָּךְ הָיוּ עוֹשִׂים אֲבָנִים מְצֻיָּרוֹת מַעֲשֶׂה אֻמָּן לִפְנֵי הַפְּסִילִים, וַעֲלֵיהֶן הָיוּ מִשְׁתַּחֲוִים לְאוֹתוֹ הַפֶּסֶל. אָמַר יִתְעַלֶּה: "וְאֶבֶן מַשְׂכִּית (מצויירת) לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ" (ויקרא כו, א), וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת. וּלְשׁוֹן סִפְרָא (סוף פרשת בהר): "לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם — בְּאַרְצְכֶם אֵין אַתֶּם מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים, אֲבָל מִשְׁתַּחֲוִים אַתֶּם עַל הָאֲבָנִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ". וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּגְמָרָא מְגִלָּה (כב:).

הַמִּצְוָה הַי"ג — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלְּנַטּוֹעַ אִילָנוֹת בַּמִּקְדָּשׁ אוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ לְנוֹי לוֹ וּלְיוֹפִי, אֲפִלּוּ נִתְכַּוֵּן בְּכָךְ לַעֲבוֹדַת ה', כִּינָן שֶׁכַּךְ הָיוּ מְכַבְּדִים גַּם לַעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהָיוּ נוֹטְעִים לָהּ עֵצִים נָאִים, יָפִים לְמַרְאֶה, בְּבָתֵּי עֲבוֹדָתָם. אָמַר יִתְעַלֶּה: "לֹא־תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל־עֵץ אֵצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים טז, כא), הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּגְמָרָא תָּמִיד (כח:), וְשָׁם נִתְבָּאֵר שֶׁהַנִּטִּיעָה בְּכָל־הַמִּקְדָּשׁ אֲסוּרָה.

הַמִּצְוָה הַקפ"ה — הַצִּוּוּי שֶׁנִּצְטַוִּינוּ לְהַשְׁמִיד כָּל־עֲבוֹדָה זָרָה וּבָתֶּיהָ בְּכָל־מִינֵי הַשְּׁמָדָה וְהַשְׁחָתָה: לְשַׁבֵּר, לִשְׂרוֹף, לַהֲרוֹס וְלִכְרוֹת — כָּל־מִין בְּמַה־שֶּׁרָאוּי לוֹ, כְּלוֹמַר: בְּמַה שֶׁיִּהְיֶה יוֹתֵר גָּמוּר וּמְהִיר בְּהַשְׁמָדָתוֹ. לְפִי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא שֶׁלֹּא נַשְׁאִיר לָהּ זֵכֶר, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת־כָּל־הַמְּקֹמוֹת" (שם יב, ב). וְעוֹד אָמַר: "כִּי אִם־כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וְגוֹ'" (שם ז, ה), וְאָמַר עוֹד: "וְנִתַּצְתֶּם אֶת־מִזְבְּחֹתָם" (שם יב, ג). וּבְדָרְךְ אַגַּב שֶׁנִּזְכְּרָה בִּגְמָרָא סַנְהֶדְרִין (צ.) מִצְוַת עֲשֵׂה דַּעֲבוֹדָה זָרָה, אָמְרוּ בִּתְמִיהָה: "בַּעֲבוֹדָה זָרָה מַאי (איזו) מִצְוַת עֲשֵׂה אִכָּא (ישנה)?! תִּרְגֻּמָה (פירשה) רַב חִסְדָּא: 'וְנִתַּצְתֶּם'". וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (פרשת ראה שם): "מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁאִם קִצֵּץ אֲשֵׁרָה וְהֶחֱלִיפָהּ אֲפִלּוּ עֶשֶׂר פְּעָמִים שֶׁחַיָּב לְקַצְּצָהּ? תַּלְמוּד לוֹמַר: 'אַבֵּד תְּאַבְּדוּן'". וְשָׁם אָמְרוּ: "וְאִבַּדְתֶּם אֶת־שְׁמָם מִן־הַמָּקוֹם הַהוּא (שם) בְּאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל אַתָּה מְצֻוֶּה לְרַדּוֹף אַחֲרֵיהֶם, וְאֵין אַתָּה מְצֻוֶּה לִרְדּוֹף אַחֲרֵיהֶם בְּחוּצָה לָאָרֶץ".

הַמִּצְוָה הַכ"ה — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא לְהוֹסִיף כְּלוּם מִשֶּׁל עֲבוֹדָה זָרָה עַל מָמוֹנֵנוּ אֶלָּא נִתְרַחֵק מִמֶּנָּה וּמִבָּתֶּיהָ וּמִכָּל־הַמִּתְיַחֵס אֵלֶיהָ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "וְלֹא תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ" (שם ז, כו). וְהַנְּהֶנֶה מֵאֵיזֶה דָּבָר מִמֶּנָּה — לוֹקֶה. וּבְסוֹף מַכּוֹת (כד.) בְּאֲרוּ, שֶׁהַמְכַשֵּׁל בַּעֲצֵי אֲשֵׁרָה — לוֹקֶה שְׁתַּיִם: אַחַת מִשּׁוּם "וְלֹא־תָבִיא תוֹעֵבָה אֶל־בֵּיתֶךָ", וְאַחַת מִשּׁוּם "וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה" (שם יג, יח) — (ראה מצות לא תעשה כד — שיעור יג); וְהָבֵן זֹאת. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ג' מֵעֲבוֹדָה זָרָה.

הַמִּצְוָה הַכ"ב — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלֵּהָנוֹת בַּתַּכְשִׁיטִים שֶׁקִּשְׁטוּ בָּהֶם עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם" (שם ז, כה). וּבְסִפְרָא (ויקרא פרשה ב הלכה יז) בְּאֵרוּ, שֶׁצִּפּוּיֵי נֶעֱבָד אֲסוּרִין, וְהִסְמִיכוּ אֶת־זֶה לְאָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־תַחְמֹד כֶּסֶף וְזָהָב עֲלֵיהֶם". הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ג' מֵעֲבוֹדָה זָרָה (מה.).

הַמִּצְוָה הַמ"ח — הָאַזְהָרָה שֶׁהֵזְהַרְנוּ מִלִּכְרוֹת בְּרִית עִם הַכּוֹפְרִים וּלְהַנִּיחָם שְׁקָטִים בִּכְפִירָתָם, כְּלוֹמַר שִׁבְעָה עַמְּמִין. וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית" (שם

ז, ב). וּכְבָר בֵּאַרְנוּ בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה, בְּמִצְוָה קפז, שֶׁמִּלְחֶמֶת שִׁבְעָה עֲמָמִין וְכֹל מַה־שֶּׁנֶּאֱמַר בָּהֶם, רָאוּי לִמְנוֹתוֹ, וְאֵין דִּינוֹ כַּמִּצְוֹת שֶׁאֵינָן נוֹהֲגוֹת לְדוֹרוֹת.

הַמִּצְוָה הַמַּשְׁלִימָה חֲמִשִּׁים —— הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלַּחְמוֹל (לרחם) עַל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וּמִלְּשַׁבְּחָם שׁוּם דָּבָר מִכֹּל מַה שֶּׁמְּיַחֵד לָהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "וְלֹא תְחָנֵּם" (שם ז, ב), וּבָא בַּקַּבָּלָה (וקיבלו חז"ל בעבודה זרה כ.): "לֹא תִתֵּן לָהֶם חֵן". וַאֲפִלּוּ אָדָם מֵעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁצּוּרָתוֹ נָאָה —— אָסוּר לָנוּ לוֹמַר: זֶה נָאֶה בְּצוּרָתוֹ אוֹ זֶה יְפֵה פָּנִים, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בַּגְּמָרָא דִּילָן (שלנו). וּבִגְמָרָא עֲבוֹדָה זָרָה יְרוּשַׁלְמִי (פרק א הלכה ט) אָמְרוּ: לֹא תִתֵּן לָהֶם חֵן —— בְּלֹא־תַעֲשֶׂה.

הַמִּצְוָה הַנ"א —— הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ שֶׁלֹּא יָדוּרוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בְּאַרְצֵנוּ כְּדֵי שֶׁלֹּא נִלְמַד כְּפִירָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעָלֶה: "לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ אֹתְךָ לִי" (שמות כג, לג). וַאֲפִלּוּ רָצָה הַגּוֹי לַעֲבוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתֵינוּ אֵין זֶה מֻתָּר לָנוּ, עַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, וְאָז יְהֵא מֻתָּר לוֹ לָדוּר, וְזֶהוּ הַנִּקְרָא: גֵּר תּוֹשָׁב. הַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁהוּא "גֵּר" לְעִנְיַן שֶׁמֻּתָּר לוֹ לָדוּר בָּאָרֶץ בִּלְבָד. וְכָךְ אָמְרוּ (עבודה זרה סד.): "אֵיזֶהוּ גֵּר תּוֹשָׁב? זֶה שֶׁקִּבֵּל עָלָיו שֶׁלֹּא לַעֲבוֹד עֲבוֹדָה זָרָה, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה"*; אֲבָל עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה אַל יָדוּר וְאֵין מוֹכְרִין לוֹ קַרְקָעוֹת וְלֹא מַשְׁכִּירִין. וּבִמְפֹרָשׁ בָּא לָנוּ הַבֵּאוּר (שם כ.): לֹא תִתֵּן לָהֶם חָנָיָה בַּקַּרְקַע. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּסַנְהֶדְרִין וּבַעֲבוֹדָה זָרָה.

הַמִּצְוָה הַמַּשְׁלִימָה שְׁלֹשִׁים —— הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלָּלֶכֶת אַחֲרֵי הַכּוֹפְרִים וּמִלְּהִתְנַהֵג כְּמִנְהָגָם, וַאֲפִלּוּ בְּמַלְבּוּשָׁם וְכִנּוּסֵיהֶם בְּאוּלָמֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ: "וְלֹא תֵלְכוּ בְּחֻקֹּת הַגּוֹי אֲשֶׁר־אֲנִי מְשַׁלֵּחַ מִפְּנֵיכֶם" (ויקרא כ, כג). וּכְבָר נִכְפַּל לָאו זֶה בְּאָמְרוֹ: "וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ" (שם יח, ג). וּבָא הַפֵּרוּשׁ (ספרא פרשת אחרי־מות): לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בַּחֻקִּים הַחֲקוּקִים לָהֶם וְלַאֲבוֹתֵיהֶם. וּלְשׁוֹן סִפְרָא (שם): "וּבְחֻקּוֹתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ —— שֶׁלֹּא תְהַלְּכוּ בְּנִמּוּסוֹת שֶׁלָּהֶם, בַּדְּבָרִים הַחֲקוּקִים לָהֶם, כְּגוֹן תְּרַטִּיּוֹת (מקום משחק לאדם) וְקַרְקְסָיּוֹת (מקום משחק לחיות) וְהָאִסְתַּדְּרִיּוֹת (אולמות לשיחות והטפות בעניני דת) אֵלֶּה הֵן מִינֵי מְסִבּוֹת שֶׁהָיוּ מִתְכַּנְּסִים בָּהֶן לַעֲבוֹדַת הָאֱלִילִים; רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: אֵלּוּ דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים; רַבִּי יְהוּדָה בֶּן־בְּתֵירָא אוֹמֵר: שֶׁלֹּא תִנְחוֹר (יגלח שערותיו כחררה — עוגה) וְלֹא תְּגַדֵּל צִיצִית (בלורית בראשו) וְשֶׁלֹּא תְּסַפֵּר קוֹמֵי" (גילוח השער שכנגד פניו). וְהָעוֹשֶׂה דָּבָר מִכָּל־אֵלּוּ —— חַיָּב מַלְקוּת. וְנִכְפַּל הַלָּאו בְּעִנְיָן זֶה בְּלָשׁוֹן אַחֵר, וְהוּא אָמְרוֹ: "הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּדָּרֵשׁ אַחֲרֵיהֶם" (דברים יב, ל). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (שם): "הִשָּׁמֶר" —— (בטוי של) בְּלֹא־תַעֲשֶׂה; "פֶּן" —— (בטוי של) בְּלֹא־תַעֲשֶׂה; "תִּדָּרֵשׁ אַחֲרֵיהֶם" —— שֶׁמָּא תִּדְּמֶה לָהֶם וְתַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם וְיִהְיוּ לְךָ לְמוֹקֵשׁ, שֶׁלֹּא תֹאמַר: הוֹאִיל וְהֵם יוֹצְאִין בָּאַרְגָּמָן (צבע אדום) אֲנִי אֵצֵא בָּאַרְגָּמָן; הוֹאִיל וְהֵם יוֹצְאִין בִּתְלוּסִין, אַף אֲנִי אֵצֵא בִּתְלוּסִין —— וְזֶה ("תלוסין") מִין מִמִּינֵי תַּכְשִׁיטֵי הַצָּבָא. וְיָדוּעַ לְךָ לְשׁוֹן סִפְרֵי הַנְּבוּאָה: "[וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא וּפָקַדְתִּי (אעניש) עַל־הַשָּׂרִים וְעַל־בְּנֵי הַמֶּלֶךְ...] וְעַל כָּל־הַלְּבֻשִׁים מַלְבּוּשׁ נָכְרִי" (צפניה א, ח). כָּל־זֶה לְשֵׁם הַרְחָקָה מֵהֶם וְגִנּוּי לְכָל־מִנְהֲגֵיהֶם —— אֲפִלּוּ בַּמַּלְבּוּשׁ. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ו' מִשַּׁבָּת (סז.) וְגַם בְּתוֹסֶפְתָּא שַׁבָּת (פרק ז, ח).

הַמִּצְוָה הַל"ג —— הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּנַחֵשׁ (להמר), כְּגוֹן זֶה שֶׁאוֹמְרִים הֶהָמוֹן: כֵּיוָן שֶׁחָזַרְתִּי מִן־הַדֶּרֶךְ לֹא אַצְלִיחַ בְּמַעֲשַׂי; אוֹ: הַדָּבָר הָרִאשׁוֹן שֶׁרָאִיתִי הַיּוֹם הוּא דְּבַר פְּלוֹנִי, וַדַּאי אַרְוִיחַ הַיּוֹם דָּבָר. וְאֹפֶן זֶה נָפוֹץ מְאֹד אֵצֶל הַמּוֹנֵי הָעַמִּים הַסְּכָלִים. וְכָל־הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה עַל פִּי הַנִּחוּשׁ —— לוֹקֶה, לְפִי שֶׁאָמַר יִתְעָלֶה: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ' מְעוֹנֵן וּמְנַחֵשׁ" (דברים יח, י). וּכְבָר כָּפַל צִוּוּי זֶה וְאָמַר: "לֹא תְנַחֲשׁוּ" (ויקרא יט, כו). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (דברים יח): "מְנַחֵשׁ —— כְּגוֹן הָאוֹמֵר: נָפְלָה פִּתִּי מִפִּי, נָפְלָה מַקְלִי מִיָּדִי, עָבַר נָחָשׁ מִימִינִי וְשׂוּעָל מִשְּׂמֹאלִי". וּבְסִפְרָא (ויקרא יט, כו): "לֹא תְנַחֲשׁוּ —— כְּגוֹן אֵלּוּ הַמְנַחֲשִׁים בַּחֲלֻדָּה וּבְעוֹפוֹת וּבַכּוֹכָבִים וְכֹל כַּיּוֹצֵא בָהֶם". וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ גַּם דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִשַּׁבָּת (סז:) וּבְתוֹסֶפֶת שַׁבָּת (תוספתא שבת פרק ז, ח).

הַמִּצְוָה הַל"א —— הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּקָסוֹם, כְּלוֹמַר: לְעוֹרֵר אֶת־כֹּחַ הַהַשְׁעָרָה (לעתיד) בְּאֶחָד מִמִּינֵי הָעוֹרְרוּת. לְפִי שֶׁכָּל־בַּעֲלֵי הַכֹּחוֹת הַמַּגִּידִים מַה שֶּׁיִּהְיֶה קֹדֶם הֱיוֹתוֹ —— לֹא יִתְּכֵן לָהֶם דָּבָר זֶה אֶלָּא מִפְּנֵי שֶׁכֹּחַ הַהַשְׁעָרָה שֶׁלָּהֶם חָזָק וְיֵאֵרַע עַל־פִּי־רֹב כְּפִי הָאֱמֶת וְהַנִּכּוֹן; לְפִיכָךְ מַרְגִּישִׁים מַה־שֶּׁיִּהְיֶה, וְיֵשׁ לָהֶם יִתְרוֹן זֶה עַל זֶה כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לְכָל־בְּנֵי־אָדָם יִתְרוֹן זֶה עַל זֶה בְּכָל־כֹּחַ מִכֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ. וְהֶכְרֵחִי הוּא לְבַעֲלֵי הַכֹּחוֹת הַהַשְׁעָרָתִיִּים הָאֵלּוּ לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה מַעֲשֶׂה כְּדֵי לְעוֹרֵר בּוֹ אֶת־כֹּחוֹ וּלְעוֹדֵד אֶת־פְּעֻלָּתוֹ (של כח ההשערה). יֵשׁ מֵהֶם מִי שֶׁמַּכֶּה בְּמַטֶּה עַל הָאָרֶץ הַכָּאוֹת תְּכוּפוֹת וְצוֹעֵק צְעָקוֹת מְשֻׁנּוֹת וּמְכַפֵּנָּה מַחֲשַׁבְתּוֹ וְעוֹשֶׂה כָּךְ זְמַן מִמְּשָׁךְ עַד שֶׁיֵּאֵרַע לוֹ מֵעֵין מַצַּב הִתְעַלְּפוּת וְיַגִּיד מַה שֶּׁיִּהְיֶה —— וּכְבָר רָאִיתִי זֹאת פַּעַם בַּמַּעֲרָב הַפְּנִימִי. וְיֵשׁ מֵהֶם מִי שֶׁזּוֹרֵק אֲבָנִים קְטַנּוֹת בִּירִיעַת עוֹר וּמַאֲרִיךְ לְהַבִּיט בָּהֶן וְאַחַר־כָּךְ יַגִּיד, וְזֶה מְפֻרְסָם בְּכָל־מָקוֹם שֶׁעָבַרְתִּי בּוֹ. וּמֵהֶם מִי שֶׁזּוֹרֵק חֲגוֹרַת עוֹר אֲרֻכָּה עַל הָאָרֶץ וּמִסְתַּכֵּל בָּהּ וּמַגִּיד. הַכַּוָּנָה בְּכָל־אֵלּוּ לְעוֹרֵר אֶת־הַכֹּחַ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ, לֹא שֶׁאוֹתוֹ דָּבָר בְּעַצְמוֹ פּוֹעֵל מַשֶּׁהוּ אוֹ מוֹרֶה עַל מַשֶּׁהוּ. וְזוֹהִי טָעוּת הֶהָמוֹן: כִּי כַּאֲשֶׁר מִתְאַמְּתוֹת מִקְצָת אוֹתָן הַהַגָּדוֹת, חוֹשְׁבִים שֶׁפְּעֻלּוֹת אֵלּוּ מוֹרוֹת עַל מַה שֶּׁיִּהְיֶה. וְנִמְשָׁךְ (נשתרש מתוך הרגל) הַדָּבָר

אֶצְלָם בְּטָעוּת זוֹ עַד שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁמִּקְצָת אוֹתָן הַפְּעֻלּוֹת הֵן הַגּוֹרֵם שֶׁיִּהְיֶה מַה שֶּׁיִּהְיֶה, כְּמוֹ שֶׁמְּדַמִּים בַּעֲלֵי מִשְׁפְּטֵי הַכּוֹכָבִים. לְפִי שֶׁמִּשְׁפְּטֵי הַכּוֹכָבִים אֵינָם אֶלָּא מִן־הַסּוּג הַזֶּה, כְּלוֹמַר: שֶׁהֵם מִין מִמִּינֵי (חוש מחושי) עוֹרְרוּת־הַכֹּחַ (בנפש); לָכֵן אֵין שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם שָׁוִים בַּאֲמִתַּת הַגְּדֻּת הָעֲתִידוֹת, אַף־עַל־פִּי שֶׁהֵם שָׁוִים בִּידִיעַת הַמִּשְׁפָּטִים (חכמת הכוכבים). וְהָעוֹשֶׂה אֵיזֶה מַעֲשֶׂה שֶׁיִּהְיֶה מֵהַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה וְזוּלָתָם, מִכָּל־מַה שֶּׁנּוֹהֵג בְּדֶרֶךְ זוֹ — נִקְרָא: קוֹסֵם, אָמַר ה' יִתְעַלֶּה: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ [וְגוֹ'] קוֹסֵם קְסָמִים" (דברים יח, י). וּלְשׁוֹן סִפְרֵי (שם): אֵיזֶהוּ קוֹסֵם? זֶה הָאוֹחֵז בְּמַקְלוֹ וְאוֹמֵר: אִם אֵלֵךְ, אוֹ לֹא אֵלֵךְ. וְעַל סוּג זֶה שֶׁל עוֹרְרוּת הַמְפֻרְסָם בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן אָמַר הַנָּבִיא: "עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ" (הושע ד, יב). וְהָעוֹבֵר בְּמַעֲשֶׂה זֶה — חַיָּב מַלְקוּת, כְּלוֹמַר: הַקּוֹסֵם וּמַגִּיד עֲתִידוֹת עַל־יְדֵי מַעֲשֶׂה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה, לֹא הַשּׁוֹאֵל אֶת־הַקּוֹסֵם; אֲבָל שְׁאֵלַת הַקּוֹסֵם (בלבד) מְגֻנֶּה מְאֹד (אף שאין חייבים עליה מלקות). וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בִּגְמָרָא סַנְהֶדְרִין (סה.) וּבְתוֹסֶפְתָּא שַׁבָּת (פרק ז, ח) וּבְסִפְרֵי.

הַמִּצְוָה הַל"ב — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלְּכַוֵּן מַעֲשֵׂינוּ בִּבְחִירַת הַזְּמַנִּים עַל פִּי מַעֲרֶכֶת הַכּוֹכָבִים (איצטגנינות), וְהוּא שֶׁנֹּאמַר: יוֹם זֶה רָאוּי לִפְעֻלָּה פְּלוֹנִית וְנִתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹתוֹ, אוֹ יוֹם זֶה לֹא רָצוּי לַעֲשׂוֹת בּוֹ פְּעֻלָּה פְּלוֹנִית וְנִמְנַע מִלַּעֲשׂוֹתָהּ. וְזֶה אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ' מְעוֹנֵן" (דברים שם). וּכְבָר נִכְפַּל לָאו זֶה וְאָמַר: "וְלֹא תְעוֹנְנוּ" (ויקרא יט, כו). וּלְשׁוֹן סִפְרָא (שם פרק ו הלכה ב): לֹא תְעוֹנְנוּ — אֵלּוּ נוֹתְנֵי הָעִתִּים. לְפִי שֶׁהוּא נִגְזָר מִן "עוֹנָה", כְּלוֹמַר: לֹא יִהְיֶה בָּכֶם קוֹבֵעַ עִתִּים הָאוֹמֵר: עֵת פְּלוֹנִית טוֹבָה וְעֵת פְּלוֹנִית רָעָה. וְגַם הָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת, כְּלוֹמַר: הַמּוֹדִיעַ אֶת־הָעוֹנוֹת, לֹא זֶה הַשּׁוֹאֵל עֲלֵיהֶן; אֲבָל גַּם הַשְּׁאֵלָה עַל דָּבָר זֶה — אֲסוּרָה נוֹסָף עַל הֱיוֹתָהּ דָּבָר בִּלְתִּי אֲמִתִּי. וְהַמְכַוֵּן מַעֲשָׂיו לִזְמַן מְסֻיָּם מִתּוֹךְ חִשּׁוּב שֶׁיֵּאָשֵׁר אוֹ יַצְלִיחַ בְּאוֹתָהּ הַפְּעֻלָּה — הֲרֵי גַּם (גם אם הוא שואל בלבד הרי) זֶה לוֹקֶה, לְפִי שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה. וְעוֹד בִּכְלַל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אִסּוּר מַעֲשֶׂה אַחֵרֶת הָעֲיָנִים. וּלְשׁוֹן חֲכָמִים (סנהדרין סה:): "מְעוֹנֵן — זֶה הָאוֹחֵז אֶת־הָעֵינַיִם", וְהוּא סוּג גָּדוֹל מִסּוּגֵי הַתַּחְבּוּלוֹת וְנוֹסָף לְכָךְ קַלּוּת (זריזות) תְּנוּעַת הַיָּד, עַד שֶׁנִּדְמִים לָאָדָם דְּבָרִים בִּלְתִּי אֲמִתִּיִּים. כְּמוֹ שֶׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁהֵם עוֹשִׂים תָּמִיד, שֶׁמִּישֶׁהוּ לוֹקֵחַ חֵבֶל בְּיָדוֹ וְנוֹתְנוֹ בִּכְנַף בִּגְדוֹ לְעֵינֵי בְּנֵי אָדָם וְאַחַר־כָּךְ מוֹצִיאוֹ נָחָשׁ; אוֹ זוֹרֵק טַבַּעַת לָאֲוִיר וּמוֹצִיאָהּ מִפִּי אָדָם שֶׁלְּפָנָיו וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה מִמַּעֲשֵׂי אַחֵרֶת הָעֵינַיִם הַמְפֻרְסָמִים אֵצֶל הֶהָמוֹן — כָּל־מַעֲשֶׂה מֵאֵלּוּ אָסוּר, וְהָעוֹשֶׂה אוֹתוֹ נִקְרָא: אוֹחֵז אֶת־הָעֵינַיִם וְהוּא מִין מִמִּינֵי הַכְּשָׁפִים וּלְפִיכָךְ לוֹקֶה. וְעִם זֶה הוּא גּוֹנֵב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת. וְהַהְפְסֵד הַנִּגְרָם עַל־יְדֵי כָּךְ עָצוּם מְאֹד, לְפִי שֶׁהַדְּבָרִים הַנִּמְנָעִים לַחֲלוּטִין נַעֲשִׂים אֶפְשָׁרִיִּים בְּעֵינֵי הַסְּכָלִים וְהַנָּשִׁים וְהַנְּעָרִים, וּמֵחֲשַׁבְתָּם מִתְרַגֶּלֶת לְקַבֵּל אֶת־הַנִּמְנָעוֹת וְלַחְשׁוֹב שֶׁהֵם אֶפְשָׁרִיִּים לִהְיוֹת. וְהֶבֵן זֹאת.

יום ש"ק ד' מנחם־אב ה'תש"פ

מצות לא תעשה לה. לח. לו. לז. לד. מג. מד. מ. לט. מא. מה. קעא.

הַמִּצְוָה הַל"ה — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלַּחְבּוֹר (לאסוף קבוצות של שרצים ו"לחברם" יחד, ולקבל מהן עצות שונות), וְהוּא שֶׁיֹּאמַר דְּבָרִים (הברות וצירופי מילים משונות של "שמות" ו"לחשים") שֶׁמְּדַמֶּה שֶׁהֵם מוֹעִילִים לְכָךְ וָכָךְ, וּמַזִּיקִים לְכָךְ וָכָךְ, וּלְשׁוֹן סִפְרֵי: "וְחוֹבֵר חָבֶר — אֶחָד חוֹבֵר (אוסף) אֶת־הַנָּחָשׁ וְאֶחָד חוֹבֵר אֶת־הָעַקְרָב", כְּלוֹמַר: הָאוֹמֵר עֲלֵיהֶם דְּבָרִים (לחשים) כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכּוּהוּ לְפִי דִּמְיוֹנוֹ. אוֹ שֶׁאוֹמְרָם עַל מְקוֹם נְשִׁיכָתָם כְּדֵי לְהַשְׁקִיט הַכְּאֵב; וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — לוֹקֶה. וּכְבָר נִתְבָּאֲרוּ גַּם דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּפֶרֶק ז' מִשַּׁבָּת (סז.).

הַמִּצְוָה הַל"ח — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלִּדְרוֹשׁ יְדִיעָה מִן־הַמֵּתִים — כְּפִי מַה שֶּׁמְּדַמִּים (בדמיונם הכפרני) אוֹתָם (הרשעים) שֶׁהֵם מֵתִים בֶּאֱמֶת (שלהם ראוי באמת התואר "מתים"), אַף־עַל־פִּי שֶׁהֵם אוֹכְלִים וּמַרְגִּישִׁים (שהרי "רשעים בחייהם קרויים מתים" וקבעו בדמיונם) — שֶׁמִּי שֶׁעוֹשֶׂה כָּךְ וְלוֹבֵשׁ כָּךְ יְבוֹאֵהוּ הַמֵּת בִּשְׂנָתוֹ וְיַגִּיד לוֹ מַה־שֶּׁיִּשְׁאַל עָלָיו. וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ' וְדֹרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים" (שם). וּבְגְמָרָא סַנְהֶדְרִין (סה:): "דֹּרֵשׁ אֶל־הַמֵּתִים — זֶה הַמַּרְעִיב עַצְמוֹ וְהוֹלֵךְ וְלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת, כְּדֵי שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו רוּחַ טֻמְאָה"; וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — חַיָּב מַלְקוּת.

הַמִּצְוָה הַל"ו — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלִּשְׁאוֹל (להתייעץ) בַּעַל אוֹב וּמִלְּבַקֵּשׁ יְדִיעָה מִמֶּנּוּ, וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ' וְשֹׁאֵל אוֹב" (שם). וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה, כְּלוֹמַר: הַשּׁוֹאֵל בַּעַל אוֹב — אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה, אֲבָל דָּבָר זֶה אָסוּר (וראה לעיל מצות לא תעשה ח — שיעור יד).

הַמִּצְוָה הַל"ז — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלִّשְׁאוֹל (להתייעץ) בַּעַל יִדְּעוֹנִי וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יְדִיעָה (ראה לעיל לא תעשה ט — שיעור יד), וְהוּא אָמְרוֹ יִתְעַלֶּה: "לֹא־יִמָּצֵא בְךָ וְגוֹ' וְשֹׁאֵל אוֹב וִידִּעֹנִי" (שם). וּלְשׁוֹן סִפְרָא (פרשת קדושים): "'אַל־תִּפְנוּ אֶל־הָאֹבֹת וְאֶל־הַיִּדְּעֹנִים' (ויקרא יט, לא), אוֹב — זֶה פִּיתוֹם (שם מכשף שתרגומו: מגלה נעלמות) הַמְּדַבֵּר מִשֶּׁחִיוֹ (קולו נשמע מתחת למקום החיבור של הזרוע אל הכתף); וִידִּעֹנִי — הַמְדַבֵּר בְּפִיו — הֲרֵי אֵלּוּ (הם עצמם) בִּסְקִילָה; וְהַנִּשְׁאָל (המתייעץ) בָּהֶם בְּאַזְהָרָה".

המצוה הל"ד — האזהרה שהזהרנו מכל־מעשה הכשפים, והוא אמרו יתעלה: "לא־ימצא בך וגו' ומכשף" (דברים יח, י) והעובר על לאו זה — חייב סקילה אם הוא מזיד, וחטאת קבועה (שאינה תלויה בהשגת־ידו של המקריב) אם הוא שוגג. אמר יתעלה: "מכשפה לא תחיה" (שמות כב, יז). וכבר נתבארו דיני מצוה זו בפרק ז' מסנהדרין (סז.).

המצוה המ"ג — האזהרה שהזהרנו מלגלח הצדעים, (חלק המצח שליד האוזן) והוא אמרו יתעלה: "לא תקפו פאת ראשכם" (ויקרא יט, כז). וגם הלאו הזה הוא כדי שלא להתדמות לעובדי עבודה זרה, לפי שכך היו עושים עובדי עבודה זרה שמגלחים צדעיהם בלבד. ולפיכך הצרכו לבאר במסכת יבמות (ה.) ואמרו: "הקפת כל־הראש — שמה הקפה", שלא תאמר שתכלית האסור הוא גלוח הצדעים והנחת שאר השער כדרך שעושים כמרי עבודה זרה, אבל אם מגלח הכל הרי אין בכך התדמות להם — לפיכך הודיעונו, שאסור לגלח הצדעים כלל בין לבדם בין עם כל־הראש; וחייב מלקות על כל־צדע ממהם, ולפיכך לוקה שתים אם גלח כל־ראשו. והטעם שלא נמנה אלו כשתי מצות, אף־על־פי שלוקה שתים, מפני שאין בהם שני לשונות תחת לאו אחד. שאלו אמר: לא תקיפו פאת ראש מימין ופאת ראש משמאל והיינו מוצאים שחיבו עליהם שתים כי אז היה אפשר למנותם כשתי מצות; אבל הואיל והם בלשון אחד וענין אחד — הרי הם מצוה אחת. אף־על־פי שבא (שקיבלנו) הפרוש (בכתוב), שלאו זה כולל חלקים שונים מהגוף ושהוא חייב על כל־חלק מהם לבדו, אין זה מחייב שיהיו מצות הרבה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בסוף מכות (כ.); ולאו זה אין הנשים חייבות בו.

המצוה המ"ד — האזהרה שהזהרנו מלגלח את־הזקן, ויש בו חמשה חלקים: הלחי העליון מצד ימין, והלחי העליון מצד שמאל, והלחי התחתון מצד ימין, והלחי התחתון מצד שמאל, ושבולת הזקן. וכבר בא הלאו בלשון זה: "ולא תשחית את פאת זקנך" (שם), לפי שהכל נקרא: זקן. ולא אמר ולא תשחית זקנך, אלא אמר: "ולא תשחית את פאת זקנך" — רצונו לומר: לא תשחית אף פאה אחת מכלל הזקן. ובא הפרוש שהן חמש פאות, כמו שחלקנו אותן. וחייב חמש מלקיות אם גלח הכל, ואפלו גלחן בבת אחת. ולשון המשנה (מכות כ.): "ועל הזקן (אם גלחו) חמשה (מלקויות): שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטן, רבי אליעזר אומר: אם נטלן כלן כאחת — אינו חייב אלא אחת". ואמרו בתלמוד (שם כא.): "אלמא קסבר רבי אליעזר (רואים אם כן שרבי אליעזר סובר) לאו אחד הוא". הרי זו ראיה ברורה שתנא קמא (החולק על רבי אליעזר) סובר שהם חמשה לאוין וכך היא הלכה. וגם זה היה דרך כמרי עבודה זרה, כמו שמפרסם היום בקשוט נזירי האירופים שהם מגלחים את־זקנם. והטעם שאין למנותן כחמש מצות — לפי שהאזהרה שבה נאמרה בלשון יחיד והוא ענין אחד, כמו שבארנו במצוה שלפניה. וכבר נתבארו דיני מצוה זו בסוף מכות; ומצוה זו אין הנשים חייבות בה.

המצוה המשלימה ארבעים — האזהרה שהזהרו גם הגברים מלהתקשט בתכשיטי הנשים, והוא אמרו יתעלה: "ולא־ילבש גבר שמלת אשה" (דברים כב, ה). וכל־גבר שנתקשט או לבש מה שידוע באותו המקום שצורה זו מיחדת לנשים — לוקה. ודע שמעשה זה, כלומר: שהנשים מתקשטות בתכשיטי הגברים או הגברים בתכשיטי הנשים — יש שהוא נעשה לעורר את־הטבעים לזנות, כמו שמפרסם אצל העמים, ויש שנעשה למיני עבודה זרה כמו שמפרש בספרים המיחדים לכך. ופעמים רבות שמתנים בעשית מקצת הקמעות ואומרים (שכדי שיצליחו הקמעות, ראוי): שאם המתעסק בזה הוא איש — ילבש בגדי נשים ויתקשט בזהב ומרגליות ודומיהם; ואם היא אשה — תלבש שריון ותחגור כלי זין. וזה מפרסם מאד אצל בעלי הענין הזה.

המצוה הל"ט — האזהרה שהזהרנו גם־כן מלגלגת בדרכי הכופרים במה שהנשים לובשות בגדי הגברים ומתקשטות בתכשיטיהם, והוא אמרו יתעלה: "לא־יהיה כלי־גבר על־אשה" (שם). וכל־אשה המתקשטת בתכשיט מתכשיטי הגברים, שידוע באותו המקום שמתכשיט זה מיחד לגברים — לוקה.

המצוה המ"א — האזהרה שהזהרנו מלרשום בגופנו בצבעי הכחול והסקרא (צבע בגוון ירוק אדום) וזולתם, כדרך שעושים עובדי עבודה זרה כמפרסם אצל בני מצרים עד היום. והאזהרה על כך, הוא אמרו יתעלה: "וכתבת קעקע לא תתנו בכם" (ויקרא יט, כח); העובר על לאו זה — חייב מלקות, וכבר נתבארו דיני מצוה זו בסוף מסכת מכות.

המצוה המ"ה — האזהרה שהזהרנו מלשרוט את־עצמנו, כדרך שעושים עובדי עבודה זרה, והוא אמרו יתעלה: "לא תתגדדו" (דברים יד, א). וכבר נכפל לאו זה בלשון אחר, והוא אמרו: "ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם" (ויקרא יט, כח). וכבר נתבאר בגמרא יבמות (יג:): שגופיה דקרא (עיקר הפסוק) "לא תתגדדו" מבעי ליה (נצרך) לגופיה (למשמעותו הראשונית) דאמר רחמנא: (התורה אומרת) לא תעשו חבורה על מת (לאות אבל). ובגמרא מכות (כא.) אמרו: "שריטה וגדידה אחת היא". ושם נתבאר שעל המת בין בידי בין בכלי — חייב; ועל עבודה זרה, בכלי חייב, בידי פטור, כמו שבא בספרי

הַנְּבִיאִים: "וַיִּתְגֹּדְדוּ כְּמִשְׁפָּטָם בַּחֲרָבוֹת וּבָרְמָחִים" (מלכים־א יח, כח) — (מכאן שדרך השריטה לעבודה זרה היא רק בכלי). וּכְבָר אָמְרוּ (יבמות יג:) שֶׁבִּכְלַל לָאו זֶה, גַּם הָאַזְהָרָה מִפְּלוּג הָעָם וּמַחְלֹקֶת הָרַבִּים וְאָמְרוּ: "לֹא תִתְגֹּדְדוּ — לֹא תַעֲשׂוּ אֲגֻדּוֹת אֲגֻדּוֹת"; אֲבָל גּוּפֵיהּ דִּקְרָא הוּא כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּ וְאָמְרוּ: "לֹא תַעֲשׂוּ חַבּוּרָה עַל הַמֵּת", וְזֶה מֵעִין דָּרָשׁ. וְכֵן אָמְרָם (סנהדרין קי.): "כָּל־הַמַּחֲזִיק בְּמַחְלֹקֶת עוֹבֵר בְּלָאו, שֶׁנֶּאֱמַר: וְלֹא־יִהְיֶה כְקֹרַח וְכַעֲדָתוֹ" (במדבר יז, ה), שֶׁגַּם הוּא עַל דֶּרֶךְ הַדָּרָשׁ; אֲבָל גּוּפֵיהּ דִּקְרָא חֲרֵי הוּא אִיּוּם, כְּמוֹ שֶׁבֵּאֲרוּהוּ חֲכָמִים שֶׁהוּא שְׁלִילָה, לֹא אַזְהָרָה, לְפִי שֶׁהֵם בֵּאֲרוּ שֶׁעִנְיַן דָּבָר זֶה: שֶׁה' מוֹדִיעַ שֶׁהַחוֹלֵק עַל הַכֹּהֲנִים וְטוֹעֵן לְעַצְמוֹ אֶת הַכְּהֻנָּה בַּדּוֹרוֹת הַבָּאִים לֹא יֵאָרַע בּוֹ מַה שֶּׁאֵרַע לְקֹרַח וְלֹא יִהְיֶה עָנְשׁוֹ, הַבְּלִיעָה (כמו שנענשו קרח ועדתו), אֶלָּא יִהֵא עָנְשׁוֹ "כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה לוֹ" (שם), כְּלוֹמַר: הַצָּרַעַת, בְּאָמְרוֹ יִתְעַלֶּה לְמֹשֶׁה: "הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וְגוֹ'" (שמות ד, ו), וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּעֲזִיָּה (דברי הימים־ב כו) — (שנענש בצרעת בכל חייו בגלל שחלק על הכהנים). אֶחָזוֹר לְעִנְיַן הַמִּצְוָה וָאֹמַר, שֶׁכְּבָר נִתְבָּאֲרוּ דִּינֵי מִצְוָה זוֹ בְּסוֹף מַכּוֹת (כ.). וְהָעוֹבֵר עַל לָאו זֶה — לוֹקֶה.

הַמִּצְוָה הַקע"א — הָאַזְהָרָה שֶׁהֻזְהַרְנוּ מִלִּתְלֹשׁ שְׂעַר הָרֹאשׁ עַל הַמֵּתִים כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂים הַסְּכָלִים, וְהוּא אָמְרוֹ: "וְלֹא־תָשִׂימוּ קָרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת" (דברים יד, א). וְכָפַל לָאו זֶה בַּכֹּהֲנִים וְאָמַר: "לֹא־יִקְרְחָה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם" (ויקרא כא, ה), כְּדֵי לְהַשְׁלִים הַדִּין, לְפִי שֶׁמִּמַּה־שֶּׁאָמַר "בֵּין עֵינֵיכֶם" הָיֵינוּ אוֹמְרִים שֶׁרַק מִפְּאַת פָּנִים בִּלְבַד אָסוּר — לְפִיכָךְ בֵּאֵר וְאָמַר: "לֹא יִקְרְחֶה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם" לְחַיֵּב עַל כָּל־הָרֹאשׁ כְּבֵין הָעֵינָיִם. וְגַם אִלּוּ אָמַר: "לֹא יִקְרְחֶה קָרְחָה בְּרֹאשָׁם" בִּלְבָד, הָיֵינוּ אוֹמְרִים: בֵּין עַל הַמֵּת בֵּין שֶׁלֹּא עַל הַמֵּת — לְפִיכָךְ בֵּאֵר שָׁם "לָמֵת". וְכָל־הַמְּגַלֶּה (הקורח) כַּגְּרִיס מִשְּׂעַר רֹאשׁוֹ בִּתְלִישָׁה עַל הַמֵּת דַּוְקָא — לוֹקֶה, בֵּין שֶׁהוּא כֹּהֵן גָּדוֹל אוֹ יִשְׂרָאֵל לוֹקֶה עַל כָּל־קָרְחָה וְקָרְחָה מַלְקוּת אֶחָת. וְכֵן מַה־שֶּׁכָּפַל בַּכֹּהֲנִים: "וּפְאַת זְקָנָם לֹא יְגַלֵּחוּ וּבְבְשָׂרָם לֹא יִשְׂרְטוּ שָׂרָטֶת" (שם) לֹא בָּא אֶלָּא לְהַשְׁלִים תּוֹרַת הַמִּצְוָה, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסוֹף מַכּוֹת (כא.).

המשך מעמוד ג

רקיעים וארץ הנרמז באות ח', וד' רוחות העולם[9], להורות שגם מצד מציאות העולם באים להכרה ש"הוי' אחד". משא"כ התואר "יחיד" שולל מלכתחילה מציאות אחרת, ואין זה תכלית הכוונה בבריאת העולם.

יתירה מזו, מבואר בחסידות[10] שענין אחדות ה' היא שגם מצד העולם כמו שנברא ע"י שם "אלקים", דמכיון ש"הוי' ואלקים כולא חד"[11], הרי באמת אינו מוסתר. ומצד זה אין סתירה בין מציאות העולם לאחדותו ית', כי ענינו של מציאות העולם שנתהווה משם "אלקים" הוא לגלות אחדותו ית', שהעולם בטל באמת ו"אין עוד מלבדו"[12], וכל זה הוא ענין ד"אחד".

וכאשר נפעל יחוד בין ב' הענינים ד"יחוד" ו"אחד" (שיחודו ית' הוא באופן של "יחיד", ושענין זה הוא גם מצד מציאות העולם), מתגלה כח העצמות שכולל ומחבר הענין ד"אחד" ו"יחיד".

וכיון שזוהי תכלית הכוונה, הנה כאשר דוד המלך שיבח רק את ענין ה"חוקים", שענינם שלילת וביטול העולמות (בירור בדרך של דחי', ל"זמר עריצים"), ולא שבח את ענין ההמשכה והגילוי אלקות שבעולם, שיש ב"משפטים" ו"עדות" (שמגלים את העצם דתורה כנ"ל), אזי הוא נענש על זה[13].

---

9) ראה סמ"ק הובא בב"י או"ח סס"א (ד"ה כתב סמ"ק). שו"ע (ואדה"ז) או"ח סס"א ס"ו. וראה ברכות יג, ב.
10) ראה תו"א וארא נה, ב. סהמ"צ להצ"צ שורש מצות התפלה פי"ח.
11) ראה זח"ב קסא, א. ח"ג רסד, א.
12) ואתחנן ד, לה.
13) מסה"מ מלוקט ב ע' ס ואילך (מד"ה הוי' לי בעוזרי ה'תשי"ד).

ירמיה פרק־לט ז־יח

ז וְאֶת־עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה: ח וְאֶת־בֵּית הַמֶּלֶךְ וְאֶת־בֵּית הָעָם
שָׂרְפוּ הַכַּשְׂדִּים בָּאֵשׁ וְאֶת־חֹמֹת יְרוּשָׁלִַם נָתָצוּ: ט וְאֵת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים בָּעִיר וְאֶת־הַנֹּפְלִים אֲשֶׁר
נָפְלוּ עָלָיו וְאֶת יֶתֶר הָעָם הַנִּשְׁאָרִים הֶגְלָה נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים בָּבֶל: י וּמִן־הָעָם הַדַּלִּים אֲשֶׁר
אֵין־לָהֶם מְאוּמָה הִשְׁאִיר נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים בְּאֶרֶץ יְהוּדָה וַיִּתֵּן לָהֶם כְּרָמִים וְיֻגְבִים בַּיּוֹם הַהוּא:
יא וְיֶצֶו נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל עַל־יִרְמְיָהוּ בְּיַד נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים לֵאמֹר: יב קָחֵנוּ וְעֵינְךָ שֵׂם עָלָיו
וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה רָע כִּי (אם) כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אֵלֶיךָ כֵּן עֲשֵׂה עִמּוֹ: יג וַיִּשְׁלַח נְבוּזַרְאֲדָן רַב־טַבָּחִים
וּנְבוּשַׁזְבָּן רַב־סָרִים וְנֶרְגַל שַׂר־אֶצֶר רַב־מָג וְכֹל רַבֵּי מֶלֶךְ־בָּבֶל: יד וַיִּשְׁלְחוּ וַיִּקְחוּ אֶת־יִרְמְיָהוּ מֵחֲצַר
הַמַּטָּרָה וַיִּתְּנוּ אֹתוֹ אֶל־גְּדַלְיָהוּ בֶּן־אֲחִיקָם בֶּן־שָׁפָן לְהוֹצִיאֵהוּ אֶל־הַבָּיִת וַיֵּשֶׁב בְּתוֹךְ הָעָם:
טו וְאֶל־יִרְמְיָהוּ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּהִיתֹו עָצוּר בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה לֵאמֹר: טז הָלוֹךְ וְאָמַרְתָּ לְעֶבֶד־מֶלֶךְ
הַכּוּשִׁי לֵאמֹר כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי (מבי) מֵבִיא אֶת־דְּבָרַי אֶל־הָעִיר הַזֹּאת לְרָעָה
וְלֹא לְטוֹבָה וְהָיוּ לְפָנֶיךָ בַּיּוֹם הַהוּא: יז וְהִצַּלְתִּיךָ בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה וְלֹא תִנָּתֵן בְּיַד הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־אַתָּה יָגוֹר מִפְּנֵיהֶם: יח כִּי מַלֵּט אֲמַלֶּטְךָ וּבַחֶרֶב לֹא תִפֹּל וְהָיְתָה לְךָ נַפְשְׁךָ לְשָׁלָל כִּי־בָטַחְתָּ בִּי
נְאֻם־יְהוָה:

רש"י

(ח) ואת בית העם. בתי כנסיות: (י) כרמים ויגבים. שדות לעבדם. כל יגיבה לשון חפירה אפושי"ץ בלע"ז: (יג) רבי. כמו שרי: (יד) אל גדליהו בן אחיקם. שנפל אל הכשדים ע"פ ירמיהו וכשנלכדה העיר מינהו שליט בנשארים שם: (טז) והיו לפניך ביום ההוא. והיו הדברים לפניך שתראה אותם מתקיימים: (יז) ביד האנשים. ביד הכשדים:

מצודת דוד

(ח) ואת בית העם. ר"ל בית כל אחד מגדולי העם כמ"ש בסוף הספר ובמלכים־ב את כל בית גדול: (ט) הנשארים. אשר לא נהרגו: אשר נפלו עליו. להשלים עמו: ואת יתר העם הנשארים. בכל ערי יהודה: רב טבחים. שר על ההורגים במצות המלך: בבל. הגלה לבבל: (י) מאומה. כלל וכלל לא: (יב) קחנו. קח את ירמיהו: ועיניך שים עליו. להשגיח בו: כי: כאשר. כפי שידבר אליך לעשות עמו כן תעשה: (יג) וישלח. כל אחד מהם שלח: (יד) וישלחו. לפי שארכו הדברים חזר לומר שוב וישלחו: אל גדליהו. כי הוא נפל אל הכשדים על פי ירמיה וכשנלכדה העיר הפקידו מלך בבל על הנשארים: להוציאהו אל הבית. להוציאו מחצר המטרה ללכת לשבת בבית: וישב. ירמיה ישב בתוך העם כי השרים הוציאוהו מחצר המטרה: (טז) לעבד מלך הכושי. זהו שדיבר עליו טוב לפני צדקיהו והעלהו מן הבור: ולא לטובה. לא אביא עליהם הטובה שדברתי עליה הואיל ולא שבו אלי: והיו לפניך. הרעות האלה תראה בעיניך: ביום ההוא. ביום בוא הרעות: (יז) ביד האנשים וכו'. הם הכשדים: (יח) לשלל. כאילו שללת נפשך להחזיקה לעצמך: כי בטחת בי. כי מה שדיבר טוב על ירמיה לפני המלך ולא פחד מכל שרי העם אשר היו לו לאויבים היה על כי בטח בה':

מצודת ציון

(ז) בנחושתים. בשלשלאות של נחושת: לביא. כמו להביא: (ח) נתצו. ענין שבירה והריסה: (י) ויגבים. כמו ויקבים כי גיכ"ק מתחלף והם הבורות שהיין נמשך ויורד בהם כמו וגם יקב חצב בי (ישעיה ה): (יג) רבי. ענין גדולה ושררה כמו על כל רב ביתו (אסתר א): (טו) עצור. כלוא במאסר: (יז) יגור. ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כב): (יח) מלט אמלטך. ענין הצלה: לשלל. ענין ביזה:

בת־קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני . . אף־על־פי־כן, על־פי תורה צריכים להשתדל בדרכי הטבע שהשידוך יבוא לידי פועל.
משיחת חמישה עשר באב תשמ"ג

דניאל פרק־ה יא־כ

יא אִיתַי גֻּבַר בְּמַלְכוּתָךְ דִּי רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וּבְיוֹמֵי אֲבוּךְ נַהִירוּ וְשֻׁכְלְתָנוּ וְחָכְמָה כְּחָכְמַת־אֱלָהִין
הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ וּמַלְכָּא נְבֻכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ רַב חַרְטֻמִּין אָשְׁפִּין כַּשְׁדָּאִין גָּזְרִין הֲקִימֵהּ אֲבוּךְ מַלְכָּא:
יב כָּל־קֳבֵל דִּי רוּחַ | יַתִּירָה וּמַנְדָּע וְשֻׁכְלְתָנוּ מְפַשַּׁר חֶלְמִין וַאֲחַוָיַת אֲחִידָן וּמְשָׁרֵא קִטְרִין הִשְׁתְּכַחַת
בֵּהּ בְּדָנִיֵּאל דִּי־מַלְכָּא שָׂם־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר כְּעַן דָּנִיֵּאל יִתְקְרֵי וּפִשְׁרָה יְהַחֲוֵה: (פ) יג בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל
הֶעָל קֳדָם מַלְכָּא עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְדָנִיֵּאל (אנתה)־אַנְתְּ־הוּא דָנִיֵּאל דִּי־מִן־בְּנֵי גָלוּתָא דִּי יְהוּד דִּי
הַיְתִי מַלְכָּא אֲבִי מִן־יְהוּד: יד וְשִׁמְעֵת (עליך) עֲלָךְ דִּי רוּחַ אֱלָהִין בָּךְ וְנַהִירוּ וְשֻׁכְלְתָנוּ וְחָכְמָה יַתִּירָה
הִשְׁתְּכַחַת בָּךְ: טו וּכְעַן הֲעָלוּ קָדָמַי חַכִּימַיָּא אָשְׁפַּיָּא דִּי כְתָבָה דְנָה יִקְרֹון וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדָעָתָנִי וְלָא־כָהֲלִין
פִּשַׁר־מִלְּתָא לְהַחֲוָיָה: טז וַאֲנָה שְׁמִעֵת (עליך) עֲלָךְ דִּי־(תוכל) תִּיכּוּל פִּשְׁרִין לְמִפְשַׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרֵא
כְּעַן הֵן (תוכל) תִּכּוּל כְּתָבָא לְמִקְרֵא וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדָעָתַנִי אַרְגְּוָנָא תִּלְבַּשׁ (והמונכא) וְהַמְנִיכָא דִּי־דַהֲבָא
עַל־צַוְּארָךְ וְתַלְתָּא בְמַלְכוּתָא תִּשְׁלַט: (פ) יז בֵּאדַיִן עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר קֳדָם מַלְכָּא מַתְּנָתָךְ לָךְ לֶהֱוֵין
וּנְבִזְבִיתָךְ לְאָחֳרָן הַב בְּרַם כְּתָבָא אֶקְרֵא לְמַלְכָּא וּפִשְׁרָא אֲהוֹדְעִנֵּהּ: יח (אנתה) אַנְתְּ מַלְכָּא אֱלָהָא
(עליא) עִלָּאָה מַלְכוּתָא וּרְבוּתָא וִיקָרָא וְהַדְרָה יְהַב לְנְבֻכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ: יט וּמִן־רְבוּתָא דִּי יְהַב־לֵהּ כָּל
עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָׁנַיָּא הֲוֹו (זאעין) זָיְעִין וְדָחֲלִין מִן־קֳדָמֹוהִי דִּי־הַוָּה צָבֵא הֲוָא קָטֵל וְדִי־הַוָּה צָבֵא הֲוָה
מַחֵא וְדִי־הַוָּה צָבֵא הֲוָה מָרִים וְדִי־הַוָּה צָבֵא הֲוָה מַשְׁפִּיל: כ וּכְדִי רָם לִבְּהּ וְרוּחֵהּ תְּקִפַת לַהֲזָדָה
הָנְחַת מִן־כָּרְסֵא מַלְכוּתֵהּ וְיִקָּרָה הֶעְדִּיו מִנֵּהּ:

רש"י

(יא) איתי גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: כחכמת אלהין. מלאכים: הקימיה. מינהו שר על כולם: **(יב)** כל קבל וגו'. כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו והגדת חידות: ומשרא קטרין. סתום כל סתר נמצא בו בדניאל: **(טז)** תכול. אם תוכל: **(יז)** ונבזביתך. דורנותך: לאחרן הב. לאחר תן: **(יט)** די הוה צבא. למי שהיה חפץ: הוה מחא. מחייה: **(כ)** וכדי רם לבביה. וכאשר רם לבבו: להזדה. להרשיע: הנחת. הוריד: העדיו מינה. הסירו ממנו:

מצודת דוד

(יא) איתי. יש איש במדינת מלכותך אשר רוח אלהים קדושים בו ובימי אביך נמצא בו הארה ושכל וחכמה כחכמת אלהים: **רב.** שר על החרטומים וכו' העמידו: **(יב) כל קבל.** בעבור אשר רוח חכמה יתירה ומרובה ודעת והשכל ופתרון חלומות והגדות חידות והתרת דברים קשורים וסתומים כל אלה נמצא בו בדניאל אשר המלך קרא שמו בלטשאצר וכאומרת אם לא היה נמצא בו כל הדברים האלה לא היה מסכים על ידי אשפנז לקראו בשם אלהיו: **כען.** עתה יקראו את דניאל והוא יגיד אף את הפתרון וכאומרת אולי יורה הדבר עוד על טובה ואף אם על רעה תדע להזהר: **(יג) באדין.** אז הוכנס דניאל לפני המלך: **אנת.** אתה הוא דניאל אשר מן בני הגולה של יהודה אשר הביא המלך אבי מן יהודה: **(יד) ושמעת.** שמעתי עליך אשר רוח אלהים בך והארה והשכל וחכמה יתירה ומרובה נמצא בך: **(טו) וכען.** ועתה הוכנסו לפני החכמים האשפים אשר יקראו הכתב הזה ולהודיע לי הפתרון ולא יכלו להגיד פתרון הדבר ואף שגם קרוא מקרא לא יוכלו הנה כחש לו לכסות קלון חכמי עמו מה דאפשר: **(טז) ואנה.** ואני שמעתי עליך אשר תוכל לפתור פתרון דבר ולהתיר דברים קשורים וסתומים: **כען.** עתה אם תוכל לקרוא את הכתב כאשר קראו חכמי עמי ועוד תוסיף עליהם להודיע לי אף הפתרון אזי תלבש מלבוש ארגמן ורביד של זהב יושם על צוארך ותמשול בשליש המלכות: **(יז) באדין.** אז השיב דניאל ואמר לפני המלך מתנותך יהיה לעצמך ומרבית הבזבוז שאתה רוצה לבזבז תן לאחר וכאומר אף אם תתן לחכמי בני עמך בעבור הקריאה לבד לא אתקנא בהם: **ברם.** אבל אקרא הכתב למלך ואגיד לו אף הפתרון ומבלי מתן: **(יח) אנת.** אתה המלך שמע נא הנה אלהי עליון נתן לנ"נ אבוך מלכות וגדולה וכבוד ותפארת: **(יט) ומן רבותא.** ומרוב הגדולה אשר נתן לו כל עממיא וכו' היו חרדים ומתפחדים מפניו: **די הוה.** אשר היה רוצה היה הורג ואשר היה רוצה היה מכה ואשר היה רוצה היה מגביה ואשר היה רוצה היה משפיל: **(כ) וכדי.** וכאשר רם לבבו להתגאות וחיזק רוחו להרשיע אז הורד מן כסא מלכותו והוסר הכבוד ממנו:

מצודת ציון

(יא) נהירו. הארה כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג): **(יז) ונבזביתך.** ענין דורון גדול כמו מתנן ונבזבה (לעיל ב): **(יט) זייעין.** ענין חרדה ורתת כמו והיה רק זועה (ישעיה כח):

ה וְשֶׁבַּצָּפוֹן — שַׁעַר הַנִּיצוֹץ, וּכְמִין אַכְסַדְרָה הָיָה, וַעֲלִיָּה בְּנוּיָה עַל גַּבָּיו, שֶׁהַכֹּהֲנִים שׁוֹמְרִים מִלְּמַעְלָן, וְהַלְּוִיִּם מִלְּמַטָּן, וּפֶתַח הָיָה לוֹ לַחֵיל; שְׁנֵי לוֹ — שַׁעַר הַקָּרְבָּן; שְׁלִישִׁי לוֹ — בֵּית הַמּוֹקֵד.

ו וְאַרְבַּע לְשָׁכוֹת הָיוּ בְּבֵית הַמּוֹקֵד, כְּקִיטוֹנוֹת פְּתוּחוֹת לִטְרַקְלִין, שְׁתַּיִם בַּקֹּדֶשׁ, וּשְׁתַּיִם בַּחֹל, וְרָאשֵׁי פִסְפָּסִין מַבְדִּילִין בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל. וּמֶה הָיוּ מְשַׁמְּשׁוֹת? מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית — הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת טְלָאֵי קָרְבָּן; דְּרוֹמִית מִזְרָחִית — הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת עוֹשֵׁי לֶחֶם הַפָּנִים; מִזְרָחִית צְפוֹנִית — בָּהּ גָּנְזוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי אֶת אַבְנֵי הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁשִּׁקְּצוּם מַלְכֵי יָוָן; צְפוֹנִית מַעֲרָבִית — בָּהּ יוֹרְדִים לְבֵית הַטְּבִילָה.

ז שְׁנַיִם שְׁעָרִים הָיוּ לְבֵית הַמּוֹקֵד: אֶחָד פָּתוּחַ לַחֵיל, וְאֶחָד פָּתוּחַ לַעֲזָרָה. אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: זֶה שֶׁהָיָה פָּתוּחַ לַעֲזָרָה, פִּשְׁפֵּשׁ קָטָן הָיָה לוֹ, שֶׁבּוֹ נִכְנָסִין לִבְלוֹשׁ אֶת הָעֲזָרָה.

פירוש ברטנורא

ה וכמין אכסדרה היה. שני כותלים אחד מצד זה ואחד מצד זה לשער, היו בולטין ויוצאים מחוץ לחומת העזרה לצד הר הבית, ועלייה בנויה למעלה על אותן שני כותלים: **ופתח היה לו לחיל.** באחד מן הכתלים היה פתח היוצא לחיל דהיינו מקום לפנים מחומת הר הבית מחוץ לעזרה והוא קרוי חיל: **שער הקרבן.** שם מכניסים קדשי קדשים ששחיטתן בצפון: **בית המוקד.** על שם שמדורות דולקים בה תמיד להתחמם שם הכהנים מפני שהולכים יחפים, קרוי בית המוקד. ובית גדול היה, ולארבע פינותיו היו ארבע לשכות קטנות כדמפרש ואזיל:

ו כקיטונות. כחדרים קטנים הפתוחים לבית גדול של מלכים דהיינו טרקלין: **שתים בקודש ושתים בחול.** שבית המוקד קצתו בנוי בתוך העזרה המקודשת ומקצתו בחול: **וראשי פספסין.** ראשי קורות יוצאים מן הכותל עד המקום שהוא קודש, כדי לדעת איזה קודש ואיזה חול ולאכול קדשים בקודש: **לשכת טלאי קרבן.** שהיו שם טלאים מבוקרים לתמידים, כדתנן אין פוחתים מששה טלאים בלשכת טלאים: **לשכת עושי לחם הפנים.** בית גרמו היו עושים לחם הפנים שם: **ששקצום מלכי יון.** שהקטירו עליו לעבודה זרה. ובמסכת שקלים ובמסכת תמיד קורא לה לשכת החותמות: **בה יורדין לבית הטבילה.** באותה לשכה היה יורד הכהן שראה קרי והולך במחילה (שאחר) [צ"ל שתחת] בית המקדש לבית הטבילה, ושם מדורה שמתחמם בה הכהן לאחר שטבל ועלה ונסתפג, ולשכת המוקד היא קרויה, והיא פתוחה לבית המוקד הגדול:

ז אחד פתוח לחיל. הפתח שבצפון בית המוקד היה פתוח לחיל, ושבדרומו היה פתוח לעזרה: **פשפש קטן.** שער קטן בתוך השער הגדול: **שבו נכנסים לבלוש את העזרה.** שהיו נכנסים בכל בוקר דרך אותו פשפש לחפש על כל כלי שרת שבעזרה שיהיו כולן במקומן. והכי תנן במסכת תמיד [פרק א'] נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה וכו' אלו הולכים באכסדרה דרך המזרח ואלו הולכים באכסדרה דרך המערב, היו בודקים והולכין עד שמגיעים למקום עושה חביתין, הגיעו, אלו ואלו אומרים שלום הכל שלום, כלומר כל כלי שרת הן במקומן בשלום: **לבלוש.** תרגום ויחפש, ובלש:

משניות מבוארות – קהתי

יום ראשון

באור משנה ה

וְשֶׁבַּצָּפוֹן – ושלושת השערים שבצפון הם: **שַׁעַר הַנִּיצוֹץ** (תרשים אות מ'). **וּכְמִין אַכְסַדְרָה הָיָה** – השער היה דומה לאכסדרה, שבשני צידיו היו עמודים, **וַעֲלִיָּה בְּנוּיָה עַל גַּבָּיו** – על גבי העמודים, והיא הנקראת "בית הניצוץ", **שֶׁהַכֹּהֲנִים שׁוֹמְרִים מִלְּמַעְלָן, וְהַלְּוִיִּם מִלְּמַטָּן** – שהיה אחד ממקומות השמירה שבשערי העזרה, כמו ששנינו לעיל (משנה א). **וּפֶתַח הָיָה לוֹ** – לבית הניצוץ, **לַחֵיל** – שהיה פתוח לחיל, היינו השטח ברוחב עשר אמות שבין הסורג (מחיצה עשויה קרשים דקים) לבין חומת העזרה (תרשים אות ח'). כמבואר להלן (ב, ג). **שְׁנֵי לוֹ שַׁעַר הַקָּרְבָּן** – שהיו מכניסים דרכו קדשי קדשים ששחיטתם בצפון (תרשים אות מ"א); **שְׁלִישִׁי לוֹ בֵּית הַמּוֹקֵד** – שער בית המוקד (תרשים אות מ"ג); וכבר בארנו ענין בית המוקד במסכת תמיד (א, א).

באור משנה ו

וְאַרְבַּע לְשָׁכוֹת הָיוּ בְּבֵית הַמּוֹקֵד – בארבע זוויותיו, **כְּקִיטוֹנוֹת פְּתוּחוֹת לִטְרַקְלִין** – כחדרים קטנים הפתוחים לאולם, כך היו הלשכות פתוחות לבית המוקד, **שְׁתַּיִם בַּקֹּדֶשׁ** – שתי לשכות היו בתחום העזרה, **וּשְׁתַּיִם בַּחֹל** – ושתי לשכות היו מחוץ לתחום העזרה, בצד צפון של בית המוקד שהיה בחיל שהוא חול, כלומר שבית המוקד היו מקצתו בנוי בתוך תחום העזרה המקודשת, ומקצתו מחוץ לתחום העזרה, ונמצאו שתי לשכותיו הדרומיות בקודש ושתי לשכותיו הצפוניות בחול, **וְרָאשֵׁי פִסְפָּסִין** – ראשי קורות, ברוחב פיסת היד, שהיו יוצאים ובולטים מתוך הכותל (**"תפארת ישראל"; עיין ברטנורא ו"תוספות יום טוב"**); ויש גורסים: פסיפסין, ומבארים: מחיצה של אבני פסיפס (**ר"ח אלבק**), **מַבְדִּילִין בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל** – בין אותו חלק שהוא קודש לבין אותו שהוא חול. **וּמֶה הָיוּ מְשַׁמְּשׁוֹת** – הלשכות? **מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית** – הלשכה שהיתה בזווית מערבית דרומית של בית המוקד, **הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת טְלָאֵי קָרְבָּן** – בה היו הטלאים המבוקרים ממום לקרבן התמיד, כמו ששנינו (ערכין ב, ה): "אין פוחתין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים"; **דְּרוֹמִית מִזְרָחִית** – הלשכה שהיתה בזווית דרומית מזרחית, **הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת עוֹשֵׁי לֶחֶם הַפָּנִים** – בה היו לשים ואופים את לחם הפנים; **מִזְרָחִית צְפוֹנִית** – הלשכה שהיתה בזווית מזרחית צפונית, **בָּהּ גָּנְזוּ בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי אֶת אַבְנֵי הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁשִּׁקְּצוּם מַלְכֵי יָוָן** – שהקריבו על המזבח לעבודה זרה, וכשטיהרו החשמונאים את המקדש, גנזו את אבני המזבח ההוא בלשכה זו; במסכת תמיד (ג, ג) נקראת לשכה זו: "לשכת החותמות" (עיין באורנו שם); **צְפוֹנִית מַעֲרָבִית** – הלשכה שהיתה בזווית צפונית מערבית, **בָּהּ יוֹרְדִים לְבֵית הַטְּבִילָה** – ברצפתה היה פתח, שדרכו היו יורדים הכהנים לבית הטבילה; במסכת תמיד (שם) נקראת לשכה זו: "לשכת בית המוקד". לפי שבלשכה זו היתה מדורה, שהתחממו בה הכהנים אחר שטבלו **(עיין "תפארת ישראל").**

יום שני

באור משנה ז

שְׁנַיִם שְׁעָרִים הָיוּ לְבֵית הַמּוֹקֵד: אֶחָד פָּתוּחַ לַחֵיל – השער שבצפון בית המוקד פתוח לחיל, היינו לשטח שבין העזרה להר הבית, כמו שבארנו לעיל (משנה ה), **וְאֶחָד פָּתוּחַ לַעֲזָרָה** – והשער שבדרום בית המוקד פתוח לעזרה. **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה: זֶה שֶׁהָיָה פָּתוּחַ לַעֲזָרָה** – השער שהיה פתוח לעזרה, **פִּשְׁפֵּשׁ קָטָן הָיָה לוֹ** – פתח קטן היה בתוך השער, **שֶׁבּוֹ נִכְנָסִין לִבְלוֹשׁ אֶת הָעֲזָרָה** – בכל בוקר היו נכנסים דרך אותו פשפש לחפש ולבדוק אם כל כלי השרת במקומם, כמו ששנינו במסכת תמיד (א, ג).

ח בֵּית הַמּוֹקֵד — כִּפָּה, וּבַיִת גָּדוֹל הָיָה, מֻקָּף רוֹבְדִין שֶׁל אֶבֶן; וְזִקְנֵי בֵית אָב יְשֵׁנִים שָׁם, וּמַפְתְּחוֹת הָעֲזָרָה בְּיָדָם, וּפִרְחֵי כְהֻנָּה אִישׁ כִּסְתּוֹ בָּאָרֶץ.

ט וּמָקוֹם הָיָה שָׁם אַמָּה עַל אַמָּה, וְטַבְלָא שֶׁל שַׁיִשׁ וְטַבַּעַת הָיְתָה קְבוּעָה בָהּ, וְשַׁלְשֶׁלֶת שֶׁהַמַּפְתְּחוֹת הָיוּ תְּלוּיוֹת בָּהּ. הִגִּיעַ זְמַן הַנְּעִילָה, הִגְבִּיהַּ אֶת הַטַּבְלָא בַּטַּבַּעַת, וְנָטַל אֶת הַמַּפְתְּחוֹת מִן הַשַּׁלְשֶׁלֶת, וְנָעַל הַכֹּהֵן מִבִּפְנִים, וּבֶן לֵוִי יָשֵׁן לוֹ מִבַּחוּץ. גָּמַר מִלְּנְעוֹל, הֶחֱזִיר אֶת הַמַּפְתְּחוֹת לַשַּׁלְשֶׁלֶת, וְאֶת הַטַּבְלָא לִמְקוֹמָהּ, נָתַן כִּסּוּתוֹ עָלֶיהָ, יָשֵׁן לוֹ. אֵרַע קֶרִי בְּאֶחָד מֵהֶם, יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ בַּמְּסִבָּה הַהוֹלֶכֶת תַּחַת הַבִּירָה, וְהַנְּרוֹת דּוֹלְקִים מִכָּאן וּמִכָּאן, עַד שֶׁהוּא מַגִּיעַ לְבֵית הַטְּבִילָה. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: בַּמְּסִבָּה הַהוֹלֶכֶת תַּחַת הַחֵיל, יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ בְּטָדִי.

פרק שני

א הַר הַבַּיִת הָיָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה עַל חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה; רֻבּוֹ מִן הַדָּרוֹם, שֵׁנִי לוֹ מִן הַמִּזְרָח, שְׁלִישִׁי לוֹ מִן

פירוש ברטנורא

ח בית המוקד כיפה. בנין של בית המוקד לא היה עליה, אלא כיפה ארקוול"ט בלע"ז עשויה בארץ: **מוקף רובדים של אבן.** אצטבאות סביב של אבני גזית היו משוקעות בכותל ויוצאות מן הכותל לתוך בית המוקד לצד הקרקע, ועל גביהן אבנים אחרות קצרות מהן שיוצאות נמי מן הכותל, והיו כעין מעלות זו על זו: **וזקני בית אב.** המשמר היה מתחלק לשבעה בתי אבות כמנין ימות השבוע, כל אחד עובד יומו, וזקני בית אב של אותו יום היו ישנים שם על אותן רובדים: **ופרחי כהונה.** בחורים שמתחיל שער זקנם לפרוח, והם היו השומרים: **איש כסתו בארץ.** שלא היו רשאים לשכב שם על גבי מטות אלא בארץ, כדרך ששומרי חצרות המלכים עושים: **כסתו.** לשון כרים וכסתות:

ט הגיע זמן הנעילה. לנעול שערי העזרה: **הכהן מבפנים ובן לוי ישב לו מבחוץ.** שהלוים טפלים לכהנים, כמה שנאמר (במדבר י"ח) וילוו עליך וישרתוך. הלכך בבית אבטינס ובבית הנצוץ שהיו עליות, היו הכהנים שומרים למעלה ולוים למטה. ובית המוקד שלא היתה אלא כיפה על הארץ, היה כהן מבפנים ובן לוי מבחוץ: **במסיבה.** במחילה המהלכת תחת הבירה, שמחילה היתה תחת המקדש. וכל המקדש קרוי בירה, כדכתיב (דברי הימים א כ"ט) אל הבירה אשר הכינותי. ומפני שהיה בעל קרי, לא היה מהלך דרך העזרה אלא דרך המחילות, דקיימא לן מחילות לא נתקדשו: **והנרות דולקים.** במחילה מכאן ומכאן: **במסיבה ההולכת תחת החיל** יוצא, ואינו חוזר לבית המוקד לפי שהוא טבול יום. ואין הלכה כר' אליעזר בן יעקב, אלא כדתנן בריש תמיד, בא וישב לו אצל אחיו הכהנים בבית המוקד עד שהשערים נפתחים יוצא והולך לו, שאע"ג שטבול יום אסור ליכנס לעזרת נשים דהיינו מחנה לויה, לזה הקלו, לפי שנטמא בפנים:

משניות מבוארות – קהתי

באור משנה ח

משנה זו שנויה כולה במסכת תמיד, פרק א משנה א.

בֵּית הַמּוֹקֵד, כִּפָּה – היה כפה, כלומר בית שתקרתו עשויה בצורת כפה עגולה, **וּבַיִת גָּדוֹל הָיָה, מֻקָּף רוֹבְדִין שֶׁל אֶבֶן** – אצטבאות של אבני גזית רחבות יוצאות מן הכותל לתוך בית המוקד, זו למעלה מזו וזו צרה מזו, כעין מדריגות, **וְזִקְנֵי בֵית אָב** – הממונים על בית האב שעבד באותו יום במקדש, **יְשֵׁנִים שָׁם** – על הרובדים הללו, **וּמַפְתְּחוֹת הָעֲזָרָה בְּיָדָם** – כלומר ברשותם, שלא היה אדם רשאי ליטלם מבלי לקבל רשות מהם, **וּפִרְחֵי כְהֻנָּה** – הכהנים הצעירים, **אִישׁ כִּסְתּוֹ בָּאָרֶץ** – כל אחד מהם היה שוכב על כסת המונחת על גבי הרצפה (עיין באורנו תמיד א, א).

יום שלישי

באור משנה ט

וּמָקוֹם הָיָה שָׁם – בבית המוקד, **אַמָּה עַל אַמָּה** – אמה מרובעת בתוך הרצפה, **וְטַבְלָא שֶׁל שַׁיִשׁ** – עליו, **וְטַבַּעַת הָיְתָה קְבוּעָה בָהּ** – בטבלא מבחוץ, כדי לאחוז בטבעת ולהרים בה את הטבלא, **וְשַׁלְשֶׁלֶת** – ושרשרת היתה קבועה בטבלא מבפנים, **שֶׁהַמַּפְתְּחוֹת הָיוּ תְּלוּיוֹת בָּהּ** – בשרשרת; ויש מפרשים, שהטבעת היתה קבועה מבפנים ובטבעת היתה תלויה השרשרת של המפתחות (**המאירי**). **הִגִּיעַ זְמַן הַנְּעִילָה** – של שערי העזרה, **הִגְבִּיהַּ** – הכהן השוער (**ר"ש**), **אֶת הַטַּבְלָא בַּטַּבַּעַת** – ולפי המאירי (שהבאנו לעיל), הגירסה היא: את הטבלא מן הטבעת, **וְנָטַל אֶת הַמַּפְתְּחוֹת מִן הַשַּׁלְשֶׁלֶת, וְנָעַל הַכֹּהֵן מִבִּפְנִים** – את שערי העזרה, **וּבֶן לֵוִי יָשֵׁן לוֹ מִבַּחוּץ** – ויש גורסים: יושב לו מבחוץ, כלומר שהלוויים שמרו מחוץ לשערי העזרה. ויש מפרשים, שהכוונה כאן לנעילת שער בית המוקד, וזהו ששנינו: ובן לוי ישן לו מבחוץ, שכן בבית המוקד היו הכהנים שומרים בפנים והלויים בחוץ (**ברטנורא**). **גָּמַר מִלְּנְעוֹל** – את כל שערי העזרה, **הֶחֱזִיר אֶת הַמַּפְתְּחוֹת לַשַּׁלְשֶׁלֶת, וְאֶת הַטַּבְלָא לִמְקוֹמָהּ, נָתַן כִּסּוּתוֹ עָלֶיהָ** – על הטבלא, והוא **יָשֵׁן לוֹ** – שם (**"תוספות יום טוב"**). **אֵרַע קֶרִי** – מקרה לילה, **בְּאֶחָד מֵהֶם** – מן הכהנים, **יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ בַּמְּסִבָּה** – בדרך שהיו בה סיבובים, מעלות ומורדות, **הַהוֹלֶכֶת תַּחַת הַבִּירָה** – היינו תחת המקדש (עיין תמיד א, א; שם הבאנו דעה אחרת); ולפי שאסור לבעל קרי לילך דרך העזרה, הלך דרך המחילות שמתחתיה, שהמחילות לא נתקדשו, **וְהַנְּרוֹת דּוֹלְקִים מִכָּאן וּמִכָּאן** – משני הצדדים, במחילות הללו, **עַד שֶׁהוּא מַגִּיעַ לְבֵית הַטְּבִילָה** – וטובל שם. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: בַּמְּסִבָּה הַהוֹלֶכֶת תַּחַת הַחֵיל, יוֹצֵא וְהוֹלֵךְ לוֹ בְּטָדִי** – כשעלה מבית הטבילה, לא היה חוזר לבית המוקד, אלא הולך במחילה שמתחת לחיל ויוצא להר הבית סמוך לשער הצפוני הנקרא שער טדי. רבי אליעזר בן יעקב חולק כאן על מה ששנינו (תמיד א, א): "בא וישב לו אצל אחיו הכהנים, עד שהשערים נפתחים", שלדעת רבי אליעזר אסור לו לחזור לבית המוקד, לפי שהוא טבול יום. אבל חכמים סוברים, שאף על פי שהוא טבול יום הקלו עליו, שיהא רשאי לחזור לבית המוקד, הואיל ונטמא בפנים (**ברטנורא**). והלכה כחכמים. – ויש מפרשים, שרבי אליעזר בן יעקב אינו חולק אלא בענין המסבה, כלומר שלדעתו לא הלך הכהן הטמא לבית הטבילה במסבה ההולכת תחת הבירה, לפי שאסור לטמא לילך שם, אלא היה הולך במסיבה שתחת החיל; והפיסקה "יוצא והולך לו בטדי", אינה מדברי רבי אליעזר, אלא דברי הכל היא, ופירושה: כשנפתחו השערים היה יוצא והולך לו בשער טדי (**ביאורי הגר"א**).

באור משנה א

פרק זה בא לתאר את הר הבית ואת העזרות שבמקדש. – הר הבית הוא שטח ההר שבתוכו נבנה בית המקדש, ונקרא "הר הבית" על שם הכתוב (ישעיה ב, ב): "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים" (**רא"ש**), וכן כתוב (ירמיה כו, יח; מיכה ג, יב): "והר הבית לבמות יער", והוא הר המוריה (**רמב"ם**), וכן כתוב (דברי הימים ב ג, א): "ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה".

הַר הַבַּיִת – שהיה מוקף חומה, **הָיָה חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה עַל**

הַצָּפוֹן, מִעוּטוֹ מִן הַמַּעֲרָב. מְקוֹם שֶׁהָיָה רֹב מִדָּתוֹ, שָׁם הָיָה רֹב תַּשְׁמִישׁוֹ.

ב כָּל הַנִּכְנָסִין לְהַר הַבַּיִת, נִכְנָסִין דֶּרֶךְ יָמִין, וּמַקִּיפִין וְיוֹצְאִין דֶּרֶךְ שְׂמֹאל, חוּץ מִמִּי שֶׁאֵרְעוֹ דָּבָר, שֶׁהוּא מַקִּיף לִשְׂמֹאל. מַה לְּךָ מַקִּיף לִשְׂמֹאל? שֶׁאֲנִי אָבֵל; הַשּׁוֹכֵן בַּבַּיִת הַזֶּה יְנַחֲמְךָ. שֶׁאֲנִי מְנֻדֶּה; הַשּׁוֹכֵן בַּבַּיִת הַזֶּה יִתֵּן בְּלִבָּם וִיקָרְבוּךָ; דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי: עֲשִׂיתָן כְּאִלּוּ עָבְרוּ עָלָיו אֶת הַדִּין, אֶלָּא: הַשּׁוֹכֵן בַּבַּיִת הַזֶּה, יִתֵּן בְּלִבָּךְ וְתִשְׁמַע לְדִבְרֵי חֲבֵרֶיךָ וִיקָרְבוּךָ.

ג לִפְנִים מִמֶּנּוּ — סֹרֶג גְּבוֹהַּ עֲשָׂרָה טְפָחִים; וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה פְּרָצוֹת הָיוּ שָׁם, שֶׁפְּרָצוּם מַלְכֵי יָוָן. חָזְרוּ וּגְדָרוּם, וְנָזְרוּ כְּנֶגְדָּם שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הִשְׁתַּחֲוָיוֹת. לִפְנִים מִמֶּנּוּ — הַחֵיל עֶשֶׂר אַמּוֹת, וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת הָיוּ שָׁם. רוּם הַמַּעֲלָה חֲצִי אַמָּה, וְשִׁלְחָהּ חֲצִי אַמָּה. כָּל הַמַּעֲלוֹת שֶׁהָיוּ שָׁם, רוּם מַעֲלָה חֲצִי אַמָּה, וְשִׁלְחָהּ חֲצִי אַמָּה, חוּץ

פירוש ברטנורא

ב א הר הבית היה חמש מאות אמה. מוקף חומה סביב: **רובו מן הדרום שני לו מן המזרח.** כלומר, הרוחק שיש מחומת הר הבית לחומת העזרה לצד דרום, יותר מן הרוחק שיש ביניהם מצד מזרח. והרוחק שיש ביניהן מצד מזרח יותר מן הרוחק שיש ביניהן לצד צפון, והצפוני יותר מן המערב:

ב נכנסים דרך ימין ומקיפין דרך שמאל. כגון הנכנסים דרך שערי חולדה שהן מן הימין, מקיפין דרך שער המדי: **שאני אבל.** נשאלין אותו מה לך להקיף לשמאל, ואמר שאני אבל, אומרים לו השוכן בבית הזה ינחמך וכו': **עשיתן כאילו עברו עליו את הדין.** אם הן אומרים לו כן, נראה כאלו חבריו עוותו הדין ונידוהו שלא כהלכה: **יתן בלבך שתשמע לדברי חבירך.** דהשתא משמע שהוא עשה שלא כדין וצריך תשובה. והלכה כר' יוסי:

ג לפנים. מחומת הר הבית: **סורג.** מחיצה העשויה נקבים נקבים כמטה מסורגת בחבלים, והיא עשויה מדפי עץ ארוכים וקצרים שמרכיבין אותן זו על זו באלכסון: **וגזרו כנגדם שלש עשרה השתחויות.** כשמגיע כנגד כל פרצה ופרצה, משתחוה ומודה על אבדן מלכות יון: **לפנים.** מאותו סורג היה מקום פנוי עשר אמות, והוא נקרא חיל: **ושתים עשרה מעלות היו שם.** כדי לעלות משם לעזרת נשים: **רום מעלה.** כל מעלה מהן גבוהה מחברתה חצי אמה. וכן המעלה הראשונה גבוהה מן הקרקע חצי אמה: **ושלחה.** משך רוחב המעלה, דהיינו מקום דריסת הרגל, חצי אמה: **חוץ משל אולם.** חוץ מן המעלות

משניות מבוארות – קהתי

חֲמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה – כמו שנאמר (יחזקאל מב, כ): "לארבע רוחות מדדו חומה לו סביב סביב, אורך חמש מאות ורוחב חמש מאות "... (עיין רד"ק). **רֻבּוֹ מִן הַדָּרוֹם** – רוב השטח הפנוי של הר הבית היה בדרום, **שֵׁנִי לוֹ מִן הַמִּזְרָח** – השטח הפנוי שבמזרח היה בגודלו שני לשטח הפנוי שבדרום; **שְׁלִישִׁי לוֹ מִן הַצָּפוֹן** – והשטח הפנוי שבצפון היה בגודלו שלישי לשטח הפנוי שבדרום, שהשטח הפנוי שבמזרח היה קטן מן השטח הפנוי שבדרום, אבל גדול מן השטח הפנוי שבצפון; **מִעוּטוֹ מִן הַמַּעֲרָב** – שכן העזרה לא היתה באמצע הר הבית אלא משוכה לצד צפונית מערבית, ורוב השטח הפנוי היה בצד דרום, ומיעוטו בצד מערב: בצד צפון היה יותר מאשר במערב, ובמזרח יותר מאשר בצד צפון. **מְקוֹם שֶׁהָיָה רֹב מִדָּתוֹ** – של השטח הפנוי, היינו בדרום, **שָׁם הָיָה רֹב תַּשְׁמִישׁוֹ** – שבדרום היו לשכות הרבה ובתים למשמשי הבית, מלבד הלשכות הנזכרות במשנה (**"שלטי הגבורים"; עיין "תוספות יום טוב", ו"תפארת ישראל"**).

בעל "תוספות יום טוב" כותב, שנראה לו, כי הטעם שהיה רובו מן הדרום הוא, לפי ששם היתה כניסת כל אדם מהעיר שהיא בדרום הר הבית, כמו שכתוב ביחזקאל (מ, ב); ולפיכך ראוי שיהא רוב התשמיש במקום הראשון שבו נכנסים. שני לו מן המזרח – שכן מקיפים דרך ימין.

ויש מביאים ראיה מן הכתוב (נחמיה ח, א): "ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים", ושער המים היה בדרום, והרחוב שלפניו היינו הר הבית, והרי שאסיפת העם היתה בחלק הדרומי של הר הבית (אנציקל' תלמודית בשם "עזרת כהנים"; עיין רש"י פסחים כו, א, דיבור המתחיל "ההיכל").

יום רביעי

באור משנה ב

כָּל הַנִּכְנָסִין לְהַר הַבַּיִת – באיזה שער שהוא, **נִכְנָסִין דֶּרֶךְ יָמִין** – כגון הנכנסים בשער המזרח, הולכים לצד צפון, **וּמַקִּיפִין** – לצד מערב, **וְיוֹצְאִין דֶּרֶךְ שְׂמֹאל** – בשערי הדרום, **חוּץ מִמִּי שֶׁאֵרְעוֹ דָּבָר** – רע, כגון שהוא אבל או מנודה, **שֶׁהוּא מַקִּיף לִשְׂמֹאל** – נכנס ופונה לצד שמאל; ומתוך כך שואלים אותו: **מַה לְּךָ מַקִּיף לִשְׂמֹאל** – מה קרה לך שאתה פונה לצד שמאל? ואם הוא משיב: **שֶׁאֲנִי אָבֵל** הרי הם אומרים לו: **הַשּׁוֹכֵן בַּבַּיִת הַזֶּה יְנַחֲמְךָ** – היינו שמנחמים אותו; או אם הוא משיב: **שֶׁאֲנִי מְנֻדֶּה** – הוטל עלי נידוי על ידי חברי, הרי הם משיבים לו: **הַשּׁוֹכֵן בַּבַּיִת הַזֶּה יִתֵּן בְּלִבָּם** (של חבריך שנידוך) **וִיקָרְבוּךָ** – ונמצאו מנחמים אותו; **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר** – שלדעת רבי מאיר יש לנחם את המנודה בלשון זה. **אָמַר לוֹ רַבִּי יוֹסֵי** – לרבי מאיר: **עֲשִׂיתָן** – עשית את חבריו שנידוהו, **כְּאִלּוּ עָבְרוּ עָלָיו אֶת הַדִּין** – כאילו עשו לו חבריו שלא כדין ונידוהו שלא כהלכה, **אֶלָּא** – כך הם אומרים לו: **הַשּׁוֹכֵן בַּבַּיִת הַזֶּה, יִתֵּן בְּלִבָּךְ**– ההרהורי תשובה – **וְתִשְׁמַע לְדִבְרֵי חֲבֵרֶיךָ וִיקָרְבוּךָ** – שכן נוסח זה משמעו, שהוא עשה שלא כדין, והוא צריך לחזור בתשובה.

באור משנה ג

לִפְנִים מִמֶּנּוּ – מהר הבית, כלומר לפנים מחומת הר הבית, **סֹרֶג** – היתה מחיצה הנקראת סורג (ראה תרשים אות ז), על שם שהיתה עשויה כעין שבכה, מעצים דקים המורכבים זה על זה באלכסון (**ברטנורא**), **גְּבוֹהַּ עֲשָׂרָה טְפָחִים** – במפרשים מובא, שהסורג לא נעשה אלא לשם מחיצה בפני נכרים שלא ייכנסו לפנים ממנו, והיה מקיף את חומת העזרה; **וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה פְּרָצוֹת הָיוּ שָׁם** – בסורג, **שֶׁפְּרָצוּם מַלְכֵי יָוָן** – כדי להראות, שאף לנכרים מותר להיכנס לפנים מן הסורג. **חָזְרוּ וּגְדָרוּם** – לאחר שנצחו ישראל את היוונים, בימי החשמונאים, חזרו וגדרו את פרצות הסורג, **וְנָזְרוּ כְּנֶגְדָּם שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הִשְׁתַּחֲוָיוֹת** – שכל העובר כנגד הפרצות הללו, חייב להשתחוות ולהודות לה' על נצחונם של ישראל; ולא שצריך להקיף את כל הר הבית ולהשתחוות כנגד כל פרצה ופרצה, אלא שכל הבא להר הבית ועובר כנגד אחת הפרצות, משתחוה כנגדה; ואם הוא מקיף את כל ההר, משתחוה שלוש עשרה השתחויות (**"עזרת כהנים"**).

לִפְנִים מִמֶּנּוּ – מן הסורג, **הַחֵיל עֶשֶׂר אַמּוֹת** – שטח פנוי ברוחב עשר אמות, והוא נקרא "חיל" (תרשים אות ח'); ויש מבארים, שה"חיל" היינו חומה בגובה עשר אמות (**רמב"ם הל' בית הבחירה ה, ג**), אבל רוב המפרשים אינם סוברים כך (**עיין ברטנורא; "תוספות יום טוב"; "תפארת ישראל"**). **וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת** – מדרגות, **הָיוּ שָׁם** – בחיל, לפני העזרה; **רוּם הַמַּעֲלָה חֲצִי אַמָּה** – גובהה של כל מדרגה היה חצי אמה (כרבע מטר), **וְשִׁלְחָהּ חֲצִי אַמָּה** – ורוחבה (היינו מקום דריסת הרגל) חצי אמה. יש מפרשים שארבע האמות הראשונות של החיל היו מישור, ושש האמות הנותרות היו עשריות שתים עשרה המעלות ששנינו כאן (**"תפארת ישראל"**). **כָּל הַמַּעֲלוֹת שֶׁהָיוּ שָׁם** – במקדש, **רוּם מַעֲלָה חֲצִי אַמָּה, וְשִׁלְחָהּ חֲצִי אַמָּה**

מִשֶּׁל אוּלָם. כָּל הַפִּתָּחִים וְהַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, גָּבְהָן עֶשְׂרִים אַמָּה, וְרָחְבָּן עֶשֶׂר אַמּוֹת, חוּץ מִשֶּׁל אוּלָם. כָּל הַפִּתָּחִים שֶׁהָיוּ שָׁם, הָיוּ לָהֶן דְּלָתוֹת, חוּץ מִשֶּׁל אוּלָם. כָּל הַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, הָיוּ לָהֶן שְׁקוֹפוֹת, חוּץ מִשַּׁעַר טָדִי, שֶׁהָיוּ שָׁם שְׁתֵּי אֲבָנִים מֻטּוֹת זוֹ עַל גַּב זוֹ. כָּל הַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, נִשְׁתַּנּוּ לִהְיוֹת שֶׁל זָהָב, חוּץ מִשַּׁעַר נִיקָנוֹר, מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהֶן נֵס. וְיֵשׁ אוֹמְרִים: מִפְּנֵי שֶׁנֶּחֱשְׁתָּן מַצְהִיב.

ד כָּל הַכְּתָלִים שֶׁהָיוּ שָׁם, הָיוּ גְּבוֹהִים, חוּץ מִכֹּתֶל הַמִּזְרָחִי, שֶׁהַכֹּהֵן הַשּׁוֹרֵף אֶת הַפָּרָה עוֹמֵד בְּרֹאשׁ הַר הַמִּשְׁחָה, וּמִתְכַּוֵּן וְרוֹאֶה בְּפִתְחוֹ שֶׁל הֵיכָל בְּשָׁעַת הַזָּיַת הַדָּם.

ה עֶזְרַת הַנָּשִׁים הָיְתָה אֹרֶךְ מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ, עַל רֹחַב מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ. וְאַרְבַּע לְשָׁכוֹת הָיוּ בְּאַרְבַּע מִקְצֻעוֹתֶיהָ, שֶׁל אַרְבָּעִים אַרְבָּעִים אַמָּה. וְלֹא הָיוּ מְקֹרוֹת. וְכָךְ הֵן עֲתִידוֹת לִהְיוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מו, כא-כב)**:**

פירוש ברטנורא

שבין האולם ולמזבח שלא היו כולן כן, כדתנן לקמן בפרק ג': **חוץ מפתח של אולם.** דתנן לקמן באידך פרקין גבהו ארבעים אמה ורחבו עשרים: **היו להן שקופות.** אבן מונחת על שתי המזוזות שהדלת שוקף עליו. ושקופות לשון משקוף: **מפני שנעשה בהן נס.** כמו שמפורש ביומא פרק ג' [דף ל"ח ע"א]: **מצהיבות** כמו מזהיבות, שמראיתן דומה לזהב לפיכך לא הוצרכו לעשותן של זהב:

ד כל הכתלים שהיו שם. בכל בניני הר הבית: **היו גבוהים.** הרבה, עד שהיו כל הפתחים שבהן גובהן עשרים אמה, לבד ממה שעל הפתחים: **חוץ מכותל מזרחי.** הוא התחתון לרגלי הר הבית: **שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה.** הוא הר הזיתים אשר על פני ירושלים מקדם, ופני הכהן למערב ומתכוין ורואה מעל גובה ראש הכותל דרך השערים שלפנים ממנו את פתחו של היכל, כשהוא מזה בדם, כדכתיב (במדבר י"ט) והזה אל נוכח פני אוהל מועד. ואם היה הכותל גבוה, אע"פ שהשערים מכוונים כולם זה כנגד זה, שער הר הבית כנגד שער עזרת נשים, ושער עזרת נשים כנגד שער העזרה גדולה, ושער העזרה גדולה כנגד פתח ההיכל, לא היה יכול לראות את פתח ההיכל דרך הפתחים, לפי שההר הולך ומגביה ועולה עד שקרקע פתח ההיכל גבוה (שתי) [כ"ב אמות] יותר מקרקע רגלי הר הבית, ונמצא שאסקופת ההיכל גבוהה ממשקוף פתח הר הבית [שתי] אמות שהרי לא היה פתח הר הבית גבוה אלא עשרים כדתנן לעיל, ונמצא שאין הכהן השוחט את הפרה יכול לראות חללו של פתח ההיכל דרך אותו פתח:

ה אורך. מן המזרח למערב: **על רוחב.** מן הצפון לדרום: **קטורות אלא שאינן מקורות.** מלשון והנה עלה קיטור הארץ (בראשית י"ט), כלומר מעלות עשן,

משניות מבוארות – קהתי

– גובה כל מעלה חצי אמה ורחבה חצי אמה, **חוּץ מִשֶּׁל אוּלָם** חוץ מן המעלות שבין האולם ולמזבח (אות נ"ג בתרשים). שלא היתה מידת כולן כך (כמבואר להלן ג, ו). **כָּל הַפִּתָּחִים וְהַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם** – במקדש, **גָּבְהָן עֶשְׂרִים אַמָּה, וְרָחְבָּן עֶשֶׂר אַמּוֹת, חוּץ מִשֶּׁל אוּלָם** – שגובה פתחו היה ארבעים אמה ורחבו עשרים אמה (כלהלן ג, ז). **כָּל הַפִּתָּחִים שֶׁהָיוּ שָׁם, הָיוּ לָהֶן דְּלָתוֹת, חוּץ מִשֶּׁל אוּלָם** – שלא היו לו דלתות, אלא פרוכת היתה תלויה בו. **כָּל הַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, הָיוּ לָהֶן שְׁקוֹפוֹת** – היינו משקוף עליון, **חוּץ מִשַּׁעַר טָדִי** – שבצפון חומת הר הבית, **שֶׁהָיוּ שָׁם** – במקום המשקוף, **שְׁתֵּי אֲבָנִים מֻטּוֹת זוֹ עַל גַּב זוֹ** – כזה: \/. **כָּל הַשְּׁעָרִים שֶׁהָיוּ שָׁם, נִשְׁתַּנּוּ לִהְיוֹת שֶׁל זָהָב** – כשהעשירו ישראל, ציפו אותם זהב, **חוּץ מִשַּׁעַר נִיקָנוֹר** – שבמזרח העזרה (תרשים אות י"ח), **מִפְּנֵי שֶׁנַּעֲשָׂה בָּהֶן נֵס** – כמו שמסופר בברייתא (**יומא לח, א**), שניקנור הלך לאלכסנדריה של מצרים להביא דלתות לשערי המקדש, ועשה שם שתי דלתות ברושים מצופות נחושת, וכשחזר משם עם הדלתות בספינה, עמד על הספינה סער גדול בים לטבעה; נטלו אחת מן הדלתות והטילוה לים, כדי להקל ממשא הספינה, וכשלא נח הים מזעפו, רצו להטיל גם את השנייה; עמד ניקנור וחיבק את הדלת בזרועותיו, ואמר להם: אם אתם מטילים אותה, הטילוני עמה לים; מיד נח הים מזעפו, והיה ניקנור מצטער הרבה על אותה הדלת שהטילו לים. כיון שהגיעה הספינה לנמל של עכו, היתה הדלת הראשונה מבצבצת ויוצאת מתחת דופני הספינה. ומשום אותו נס שנעשה לדלתות לא שינו אותם לעולם. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים: מִפְּנֵי שֶׁנֶּחֱשְׁתָּן מַצְהִיב** – שהנחושת של דלתות שער ניקנור היתה מזהיבה ומבריקה יותר משל זהב, לפיכך לא הוצרכו לשנותן ולצפותן זהב.

יום חמישי

באור משנה ד

כָּל הַכְּתָלִים שֶׁהָיוּ שָׁם – בכל בנייני הר הבית, **הָיוּ גְּבוֹהִים** – מאד, הרבה למעלה מגובה השערים, שהוא עשרים אמה, **חוּץ מִכֹּתֶל הַמִּזְרָחִי** – של הר הבית, **שֶׁהַכֹּהֵן הַשּׁוֹרֵף אֶת הַפָּרָה** – האדומה, **עוֹמֵד בְּרֹאשׁ הַר הַמִּשְׁחָה** – למעלה על הר הזיתים, שבמזרחו של המקדש, **וּמִתְכַּוֵּן וְרוֹאֶה בְּפִתְחוֹ שֶׁל הֵיכָל** – ומתכוון לראות מעל לכותל המזרחי דרך השערים שלפנים ממנו את פתחו של ההיכל, **בְּשָׁעַת הַזָּיַת הַדָּם** – כשהוא מזה מן הדם של הפרה, כמו שנאמר (**במדבר יט, ד**); "והזה אל נוכח פני אהל מועד מדמה", ודרשו חכמים: מלמד שיהא הכהן מתכוון ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם (ספרי). פירוש הדברים: מפתן ההיכל היה גבוה מקרקע הר הבית שבמזרח עשרים ושתיים אמה, שכן שטח העזרה היה עולה והולך, וכיון שגובהו של השער "שושן" שבמזרח הר הבית אינו אלא עשרים אמה (כמו ששנינו במשנה הקודמת: "כל הפתחים והשערים שהיו שם גבהם עשרים אמה"). נמצא מפתן ההיכל גבוה מן השער שתי אמות, והכהן השורף את הפרה על הר הזיתים, מול השער שבמזרח הר הבית, לא היה יכול לראות את פתח ההיכל דרך השער, אף על פי שכל השערים היו מכוונים זה כנגד זה, אלא צריך היה לכוון ולראות מעל לכותל המזרחי, שמשם יראה חלק מחלל פתח ההיכל דרך שאר השערים. וזהו ששנינו במשנתנו, שלא הגביהו את הכותל המזרחי למעלה מעשרים אמה אלא מעט, כדי שיוכל הכהן השורף את הפרה בראש הר הזיתים לכוון ולראות מעל לכותל המזרחי את פתחו של ההיכל בשעה שהוא מזה מן הדם.

באור משנה ה

מכאן ואילך מתארת מסכתנו את בנייני המקדש ממזרח למערב, והראשון שבהם, לפנים מן החיל, נקרא "עזרת נשים" (ראה בתרשים).

עֶזְרַת הַנָּשִׁים – שבצד מזרח של העזרה, **הָיְתָה** – מרובעת, **אֹרֶךְ מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ** – אמה, **עַל רֹחַב מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ** – אמה. **וְאַרְבַּע לְשָׁכוֹת הָיוּ בְּאַרְבַּע מִקְצֻעוֹתֶיהָ** – זוויותיה, **שֶׁל אַרְבָּעִים אַרְבָּעִים אַמָּה** – כל אחת מהן היתה מרובעת, ארבעים על ארבעים אמה (**"תפארת ישראל"**). ברם, לפי יחזקאל, היתה כל לשכה באורך (ממזרח למערב) של ארבעים אמה, וברוחב (מצפון לדרום) של שלושים אמה (**עיין רש"י**). **וְלֹא הָיוּ מְקֹרוֹת** – מכוסות בתקרה. **וְכָךְ הֵן עֲתִידוֹת לִהְיוֹת** – בימות המשיח, **שֶׁנֶּאֱמַר** –

"וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה, וַיַּעֲבִרֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר, וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצַעַ הֶחָצֵר, חָצֵר בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת". וְאֵין "קְטֻרוֹת" אֶלָּא שֶׁאֵינָן מְקֹרוֹת. וּמֶה הָיוּ מְשַׁמְּשׁוֹת? דְּרוֹמִית מִזְרָחִית — הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הַנְּזִירִים, שֶׁשָּׁם הַנְּזִירִין מְבַשְּׁלִין אֶת שַׁלְמֵיהֶן, וּמְגַלְּחִין אֶת שְׂעָרָן, וּמְשַׁלְּחִים תַּחַת הַדּוּד. מִזְרָחִית צְפוֹנִית — הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הָעֵצִים, שֶׁשָּׁם הַכֹּהֲנִים בַּעֲלֵי מוּמִין מַתְלִיעִין הָעֵצִים; וְכָל עֵץ שֶׁנִּמְצָא בּוֹ תּוֹלַעַת, פָּסוּל מֵעַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית — הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הַמִּצְרָעִים. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית — אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב: שָׁכַחְתִּי מֶה הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת. אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר: שָׁם הָיוּ נוֹתְנִין יַיִן וָשֶׁמֶן, הִיא הָיְתָה נִקְרֵאת לִשְׁכַּת בֵּית שְׁמַנְיָה. וַחֲלָקָה הָיְתָה בָּרִאשׁוֹנָה, וְהִקִּיפוּהָ כְּצוֹצְרָה, שֶׁהַנָּשִׁים רוֹאוֹת מִלְּמַעְלָן, וְהָאֲנָשִׁים מִלְּמַטָּן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהוּ מְעָרְבִין. וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת עוֹלוֹת מִתּוֹכָהּ לְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, כְּנֶגֶד חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת שֶׁבַּתְּהִלִּים, שֶׁעֲלֵיהֶן הַלְּוִיִּם אוֹמְרִים בַּשִּׁיר. לֹא הָיוּ טְרוּטוֹת, אֶלָּא מְקֻפּוֹת כַּחֲצִי גֹּרֶן עֲגֻלָּה.

וּ וּלְשָׁכוֹת הָיוּ תַּחַת עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, וּפְתוּחוֹת לְעֶזְרַת הַנָּשִׁים, שֶׁשָּׁם הַלְּוִיִּם נוֹתְנִים כִּנּוֹרוֹת, וּנְבָלִים, וּמְצִלְתַּיִם, וְכָל כְּלֵי שִׁיר. עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל הָיְתָה אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ — עַל רֹחַב אַחַת עֶשְׂרֵה. וְכֵן עֶזְרַת כֹּהֲנִים

פירוש ברטנורא

לפי שאין להן תקרה: **ומשלחים תחת הדוד.** לשרפן באש שתחת היורה שמבשלים בה השלמים, דכתיב (במדבר ו) ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים: **מתליעין בעצים.** מסירין העצים שנמצא בהן תולעת, לפי שהן פסולים למערכה: **לשכת מצורעים.** ששם המצורעים טובלים בשמיני לטהרתן כשבא להכנים ידו בפנים למתן בהונות ואע"פ שטבל מבערב: **אמר ר' אליעזר בן יעקב שכחתי מה היתה משמשת.** מכלל דרישא כולה ר' אליעזר בן יעקב קאמר לה, והכי מוכח בגמרא ביומא דסתם מתניתין דמדות ר' אליעזר בן יעקב היא: **וחלקה היתה בראשונה.** פירש רמב"ם, פרוצה, שלא היתה מוקפת מחיצה: **כצוצטרה.** כמו גוזטרא הקיפו סביב לעזרת נשים, שיהיו הנשים עומדות למעלה על הגוזטרא ואנשים למטה לראות בשמחת בית השואבה, כדי שלא יבואו לידי קלות ראש. **חמש עשרה מעלות.** גובה קרקע עזרת ישראל מעזרת נשים: **לא היו תרוטות.** ארוכות ובעלי זויות כדרך כל המעלות, אלא עגולות כחצי גורן עגולה:

משניות מבוארות – קהתי

בספר יחזקאל: **"וַיּוֹצִיאֵנִי אֶל־הֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה, וַיַּעֲבִרֵנִי אֶל־אַרְבַּעַת מִקְצוֹעֵי הֶחָצֵר, וְהִנֵּה חָצֵר בְּמִקְצַעַ הֶחָצֵר, חָצֵר בְּמִקְצַעַ הֶחָצֵר, בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת". וְאֵין 'קְטֻרוֹת' אֶלָּא שֶׁאֵינָן מְקֹרוֹת** – כמו בסורית: ביתא קטירא, בית שאין לו תקרה (**ר"ח אלבק**); ובמפרשים מבואר, שפירוש "קטורות" הוא מלשון "קיטור", היינו שמעלות עשן כשמבערים בהם אש, לפי שאין להם תקרה (**רמב"ם; המאירי; ברטנורא; "תפארת ישראל"**). **וּמֶה הָיוּ מְשַׁמְּשׁוֹת** – ארבע הלשכות הללו? **דְּרוֹמִית מִזְרָחִית** – הלשכה שהיתה בזווית דרומית מזרחית (אות י"א בתרשים), **הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הַנְּזִירִים, שֶׁשָּׁם הַנְּזִירִין מְבַשְּׁלִין אֶת שַׁלְמֵיהֶן** – את בשר קרבן השלמים; שכן נזיר מביא במלאת ימי נזירותו שלושה קרבנות: חטאת, עולה ושלמים, וכיון שמן השלמים ניתנת לכהן הזרוע בשלה, היה בשר השלמים טעון בישול במקום קדוש (**המאירי**), והיתה מיועדת לכך לשכת הנזירים, **וּמְגַלְּחִין** – הנזירים שם, **אֶת שְׂעָרָן** – שער ראש נזרם, **וּמְשַׁלְּחִים תַּחַת הַדּוּד** – ושורפים את שערם באש שתחת דוד השלמים, כמו שנאמר בפרשת הנזיר (**במדבר ו, א**): "ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים" (**עיין נזיר ו, ח**). **מִזְרָחִית צְפוֹנִית** – הלשכה שבזוית מזרחית צפונית (אות י"ב בתרשים), **הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הָעֵצִים, שֶׁשָּׁם הַכֹּהֲנִים בַּעֲלֵי מוּמִין** – שאינם ראויים לעבודה, **מַתְלִיעִין הָעֵצִים** – בודקים את העצים למערכה, ומסלקים את אלה שנמצאו בהם תולעים, הואיל **וְכָל עֵץ שֶׁנִּמְצָא בּוֹ תּוֹלַעַת, פָּסוּל מֵעַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ** – מפני שהתולעת דבר משוקץ, ואינו ראוי לישרף על גבי המזבח (**המאירי**). **צְפוֹנִית מַעֲרָבִית** – הלשכה שהיתה בזווית צפונית מערבית (אות י"ג בתרשים), **הִיא הָיְתָה לִשְׁכַּת הַמְּצֹרָעִים** – ששם היו המצורעים טובלים ביום השמיני לטהרתם, כשבאו להכניס בהונותיהם לתוך עזרת ישראל, למתן דם ושמן (**עיין "תוספות יום טוב"; "תפארת ישראל"**). **מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית** – הלשכה שהיתה בזווית מערבית דרומית (אות י"ד בתרשים), **אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב: שָׁכַחְתִּי מֶה הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת** – מכאן הוכחה, שרבי אליעזר בן יעקב הוא התנא ששנה מסכתנו, כמו שכבר הזכרנו (**לעיל א, ב; עיין רמב"ם; ברטנורא**). **אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר: שָׁם הָיוּ נוֹתְנִין יַיִן וָשֶׁמֶן** – יין לנסכים, ושמן למנורה ולמנחות; **הִיא הָיְתָה נִקְרֵאת לִשְׁכַּת בֵּית שְׁמַנְיָה** – לשכת השמנים. **וַחֲלָקָה הָיְתָה** – עזרת הנשים, **בָּרִאשׁוֹנָה** – כלומר שבתחילה היו הכתלים של עזרת הנשים חלקים בלא בליטות, **וְהִקִּיפוּהָ כְּצוֹצְרָה** – ולאחר זמן הקיפוה גוזטרה, **שֶׁהַנָּשִׁים** יהיו **רוֹאוֹת** – בשמחת בית השואבה, **מִלְּמַעְלָן** – כשהן עומדות על הגוזטרה, **וְהָאֲנָשִׁים מִלְّמַטָּן** – בעזרת הנשים, שבה ערכו את שמחת בית השואבה, **כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהוּ מְעָרְבִין** – ויבואו לידי קלות ראש (עיין משנה סוכה ה, ב). – **יש מפרשים:** וחלקה היתה בראשונה – פרוצה היתה, שלא היו לה כתלים, ולאחר זמן הקיפוה מחיצה ועשו בה כמין מעלות לצורך שמחת בית השואבה (**רמב"ם; המאירי**). **וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת עוֹלוֹת מִתּוֹכָהּ** – מתוך עזרת נשים (אות ט"ז בתרשים), **לְעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל** – שהיתה גבוהה מעזרת נשים (ב־7½ אמות), **כְּנֶגֶד חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה מַעֲלוֹת שֶׁבַּתְּהִלִּים** – מזמורי "שיר המעלות" הכתובים בתהילים, פרקים ק"כ־קל"ד, **שֶׁעֲלֵיהֶן** – על המעלות הללו, **הַלְּוִיִּם אוֹמְרִים בַּשִּׁיר** – היו עומדים ואומרים שירה, בשמחת בית השואבה. **לֹא הָיוּ** – חמש עשרה המעלות, **טְרוּטוֹת** – ארוכות וישרות (בצורת מלבנים), כדרך כל המעלות, **אֶלָּא מְקֻפּוֹת** – היינו עגולות, **כַּחֲצִי גֹּרֶן עֲגֻלָּה** – ערוכות בצורת חצי עיגול.

יום ששי

באור משנה ו

וּ וּלְשָׁכוֹת הָיוּ תַּחַת עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, וּפְתוּחוֹת לְעֶזְרַת הַנָּשִׁים – שהיתה נמוכה מעזרת ישראל בשבע וחצי אמות, כמו שכבר הזכרנו, **שֶׁשָּׁם הַלְּוִיִּם נוֹתְנִים כִּנּוֹרוֹת, וּנְבָלִים, וּמְצִלְתַּיִם, וְכָל כְּלֵי שִׁיר** – בלשכות הללו (אות י"ז בתרשים), היו הלויים שומרים את כלי הנגינה שלהם. **עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל הָיְתָה אֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ** – היינו מצפון לדרום, **עַל רֹחַב אַחַת עֶשְׂרֵה** – אמה, ממזרח למערב (ראה תרשים אות כ"ב). **וְכֵן עֶזְרַת כֹּהֲנִים** – שאחרי

הָיְתָה אֹרֶךְ מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ, עַל רֹחַב אַחַת עֶשְׂרֵה. וְרָאשֵׁי פִסְפָּסִין מַבְדִּילִין בֵּין עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת הַכֹּהֲנִים. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: מַעֲלָה הָיְתָה, וּגְבוֹהָה אַמָּה, וְהַדּוּכָן נָתוּן עָלֶיהָ, וּבָהּ שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת שֶׁל חֲצִי חֲצִי אַמָּה; נִמְצֵאת עֶזְרַת הַכֹּהֲנִים גְּבוֹהָה מֵעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֶחֱצָה. כָּל הָעֲזָרָה הָיְתָה אֹרֶךְ מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וָשֶׁבַע, עַל רֹחַב מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ. וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הִשְׁתַּחֲוָיוֹת הָיוּ שָׁם. אַבָּא יוֹסֵי בֶּן חָנָן אוֹמֵר: כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה עָשָׂר שְׁעָרִים. שְׁעָרִים דְּרוֹמִיִּים סְמוּכִים לַמַּעֲרָב: שַׁעַר הָעֶלְיוֹן, שַׁעַר הַדֶּלֶק, שַׁעַר הַבְּכוֹרוֹת, שַׁעַר הַמַּיִם. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שַׁעַר הַמַּיִם? שֶׁבּוֹ מַכְנִיסִין צְלוֹחִית שֶׁל מַיִם שֶׁל נִסּוּךְ בֶּחָג. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: וּבוֹ הַמַּיִם מְפַכִּים וַעֲתִידִין לִהְיוֹת יוֹצְאִין, מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת. וּלְעֻמָּתָן בַּצָּפוֹן סְמוּכִים לַמַּעֲרָב: שַׁעַר יְכָנְיָה, שַׁעַר הַקָּרְבָּן, שַׁעַר הַנָּשִׁים, שַׁעַר הַשִּׁיר. וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שַׁעַר יְכָנְיָה? שֶׁבּוֹ יָצָא יְכָנְיָה בִּגְלוּתוֹ. שֶׁבַּמִּזְרָח: שַׁעַר נִיקָנוֹר. וּשְׁנֵי פִּשְׁפָּשִׁים הָיוּ לוֹ, אֶחָד מִימִינוֹ, וְאֶחָד מִשְּׂמֹאלוֹ. וּשְׁנַיִם בַּמַּעֲרָב לֹא הָיָה לָהֶם שֵׁם.

פרק שלישי

א הַמִּזְבֵּחַ הָיָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עַל שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם. עֻלָּה אַמָּה וְכָנַס אַמָּה, זֶה הַיְסוֹד; נִמְצָא שְׁלֹשִׁים עַל שְׁלֹשִׁים.

פירוש ברטנורא

ו ראשי פספסין. ראשי קורות בולטים ויוצאים מן הכותל להבדיל בין עזרת ישראל לעזרת כהנים: **מעלה היתה שם.** בעזרת ישראל: **וגבוהה אמה.** ואורכה כאורך כל העזרה: **והדוכן.** של לוים בנוי עליה ועשוי כמין אצטבא, וגובה הדוכן אמה וחצי: **ובו שלש מעלות של חצי חצי אמה.** שעולין בהן לדוכן: **כל העזרה.** מתחילת עזרת ישראל עד אחת עשרה אמה מקום פנוי שהיה אחורי בית הכפורת: **על רוחב.** מצפון לדרום: **שלשה עשר שערים.** כדקא חשיב להו ואזיל. והאומר שבעה שערים היו לעזרה נותן טעם לשלשה עשר השתחויות, כנגד שלשה עשר פרצות שפרצו מלכי יון בסורג, כדאמרינן לעיל בפרקין. וכולה מתניתין מפורשת בפרק קמא:

ג א המזבח היה שלשים ושתים אמה על שלשים ושתים אמה. היה מביא דפום מרובע עשוי מארבע קרשים, כל קרש ארכו שלשים ושתים אמות, ורוחב הקרש אמה, והוא גבהו של הדפום, וממלאו אבנים וסיד וזפת ועופרת מהותך והוא נעשה מקשה אחת של שלשים ושתים אמה על שלשים ושתים אמה גבוה אמה. וזהו יסוד: **עלה אמה וכנס אמה.** אחר שעלה היסוד לגובה אמה מביא דפום אחר שאורך כל קרש שלשים אמה ורוחב הקרש דהיינו גבהו של דפום זה חמש אמות, ונתנו על היסוד, וממלאו אבנים וסיד וזפת ועופרת כראשון, ונדבק ביסוד ונעשה מקשה אחת של שלשים אמה על שלשים אמה עומד על היסוד. וזה נקרא סובב. והוא גבוה מן היסוד חמש אמות. והיינו כנס אמה, שהוא מתקצר מן היסוד אמה לכל רוח. וחוזר ומביא דפום

משניות מבוארות – קהתי

עזרת ישראל, **הָיְתָה אֹרֶךְ מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ** – אמה, מצפון לדרום, **עַל רֹחַב אַחַת עֶשְׂרֵה** – אמה, ממזרח למערב. **וְרָאשֵׁי פִסְפָּסִין** – ראשי קורות או אבנים היוצאים מן הכותל, כמו שכבר בארנו לעיל (א, ו); ויש מפרשים: מחיצה של אבני פסיפס, **מַבְדִּילִין בֵּין עֶזְרַת יִשְׂרָאֵל לְעֶזְרַת הַכֹּהֲנִים** – שאין ישראלים רשאים להיכנס לעזרת כהנים אלא בשעת הצורך, כגון בשעת סמיכה ותנופה. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: מַעֲלָה הָיְתָה, וּגְבוֹהָה אַמָּה** – מעלה שגובהה אמה היתה בין עזרת ישראל לעזרת כהנים; **וְהַדּוּכָן** – שעליו הלוים עומדים ואומרים שירה בשעת הקרבן, **נָתוּן עָלֶיהָ** – על מעלה זו, **וּבָהּ** – ויש גורסים: ובו, היינו בדוכן, **שָׁלֹשׁ מַעֲלוֹת שֶׁל חֲצִי חֲצִי אַמָּה** – והרי שהדוכן היה גבוה אמה וחצי; **נִמְצֵאת עֶזְרַת הַכֹּהֲנִים גְּבוֹהָה מֵעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל, שְׁתֵּי אַמּוֹת וּמֶחֱצָה** – כל זה מדברי רבי אליעזר בן יעקב; והרמב"ם כותב כדבריו (הל' בית הבחירה ו, ג; עיין במפרשים שיש דעות שונות בביאור דברי רבי אליעזר בן יעקב; ועיין חידושי הרש"ש). **כָּל הָעֲזָרָה** – מתחילת עזרת ישראל עד לאחורי קודש הקדשים, **הָיְתָה אֹרֶךְ** – ממזרח למערב, **מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וָשֶׁבַע** – אמה, **עַל רֹחַב** – מצפון לדרום, **מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים וְחָמֵשׁ** – אמה. **וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה הִשְׁתַּחֲוָיוֹת הָיוּ שָׁם** – שלושה עשר מקומות היו בעזרה שהיו משתחווים כנגדם, כמו שכבר שנינו לעיל (משנה ג'). **אַבָּא יוֹסֵי בֶּן חָנָן אוֹמֵר: כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה עָשָׂר שְׁעָרִים** – שבעזרה היו השתחוויות, שכל העובר כנגד כל שער של העזרה היה משתחוה, ומודה על נוי הבנין; אבא יוסי בן חנן חולק על המשנה ששנינו לעיל (א, ד): שבעה שערים היו בעזרה. ולדעת התנא של המשנה ההיא היו שלוש עשרה ההשתחויות כנגד שלוש עשרה הפרצות שפרצו מלכי יוון בסורג, כמו שהזכרנו לעיל. **שְׁעָרִים דְּרוֹמִיִּים סְמוּכִים לַמַּעֲרָב** – משוכים לצד מערב, והם: **שַׁעַר הָעֶלְיוֹן** – הוא השער הסמוך למערב (אות ל"ז בתרשים), ונקרא "העליון" על שם שהוא נמצא בגובהו של ההר, **שַׁעַר הַדֶּלֶק** – שדרכו היו מכניסים עצים למערכה (אות ל"ו בתרשים); **שַׁעַר הַבְּכוֹרוֹת** – שדרכו היו מכניסים את הבכורות, ששחיטתן כשרה אף בדרום (אות ל"ח); **שַׁעַר הַמַּיִם** — (אות ל"ג). כמו שהמשנה מפרשת והולכת. **וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שַׁעַר הַמַּיִם? שֶׁבּוֹ מַכְנִיסִין צְלוֹחִית שֶׁל מַיִם שֶׁל נִסּוּךְ בֶּחָג** – הסוכות (כמבואר במשנה סוכה ד, ט). **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: וּבוֹ הַמַּיִם מְפַכִּים וַעֲתִידִין לִהְיוֹת יוֹצְאִין, מִתַּחַת מִפְתַּן הַבַּיִת** – כלומר שמשם יצאו המים שניבא עליהם יחזקאל, כמו שכתוב (**יחזקאל מז, א-ב**): "וישיבני אל פתח הבית, והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה... ויוציאני דרך שער צפונה, ויסבני דרך חוץ אל שער החוץ דרך הפונה קדים, והנה מים מפכים מן הכתף הימנית" וגו'. **וּלְעֻמָּתָן בַּצָּפוֹן סְמוּכִים לַמַּעֲרָב: שַׁעַר יְכָנְיָה** – לדעת בעל "תפארת ישראל" הוא שער הניצוץ (אות מ' בתרשים), ולהלן יבואר למה נקרא "שער יכניה"; **שַׁעַר הַקָּרְבָּן** – שדרכו היו מכניסים את הקרבנות ששחיטתם בצפון (אות מ"א בתרשים). **שַׁעַר הַנָּשִׁים** – שדרכו היו נכנסות הנשים לסמוך על קרבנן (אות מ"ב בתרשים); ולדעת הסובר, שנשים אינן סומכות, היו נכנסות שם על כל פנים לעמוד על קרבנן, **שַׁעַר הַשִּׁיר** – שדרכו היו הלוים מכניסים את כלי השיר; ולדעת בעל "תפארת ישראל" הוא שער בית המוקד (אות מ"ג בתרשים). **וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ** – של השער הראשון הסמוך למערב – **שַׁעַר יְכָנְיָה? שֶׁבּוֹ יָצָא יְכָנְיָה בִּגְלוּתוֹ** – שנכנס לבית המקדש להשתחוות ויצא דרך שער זה כשהלך לגולה לבבל (**מלכים ב כד, טו**). **שֶׁבַּמִּזְרָח: שַׁעַר נִיקָנוֹר** – על שם ניקנור שהביא דלתותיו ממצרים, כמו שכבר הזכרנו במקומות אחדים (אות י"ח בתרשים). **וּשְׁנֵי פִּשְׁפָּשִׁים הָיוּ לוֹ** – שני שערים קטנים (אות י"ט בתרשים). **אֶחָד מִימִינוֹ, וְאֶחָד מִשְּׂמֹאלוֹ** – ואף הם כלולים במנין שלושה עשר השערים; **וּשְׁנַיִם בַּמַּעֲרָב** – ושני שערים היו במערב העזרה (אות ל"ט בתרשים). **לֹא הָיָה לָהֶם שֵׁם** – מיוחד, שלא היו משתמשים בהם אלא מעט, לצאת דרכם אל הרחבה שאחורי המקדש (**המאירי**).

עָלָה חָמֵשׁ וְכָנַס אַמָּה, זֶה הַסּוֹבֵב; נִמְצָא עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה. מִקּוֹם הַקְּרָנוֹת — אַמָּה מִזֶּה, וְאַמָּה מִזֶּה; נִמְצָא עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ עַל עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ. מִקּוֹם הִלּוּךְ רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים — אַמָּה מִזֶּה, וְאַמָּה מִזֶּה; נִמְצָא עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מִקּוֹם הַמַּעֲרָכָה. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: מִתְּחִלָּה לֹא הָיָה אֶלָּא שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים עַל שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים; כּוֹנֵס וְעוֹלֶה בְּמִדָּה זוֹ, עַד שֶׁנִּמְצָא מִקּוֹם הַמַּעֲרָכָה עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים; וּכְשֶׁעָלוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה, הוֹסִיפוּ עָלָיו אַרְבַּע אַמּוֹת מִן הַדָּרוֹם, וְאַרְבַּע אַמּוֹת מִן הַמַּעֲרָב, כְּמִין גַּמָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל מג, טז)**: "וְהָאֲרִיאֵל**

פירוש ברטנורא

שלישי שהוא עשרים ושמונה אמה על עשרים ושמונה אמה, גבוה שלש אמות, ונותנו על הסובב, וממלאו כראשון, וזהו מקום המערכה שהוא ראשו של מזבח. נמצא היסוד בולט ויוצא מן הסובב אמה לכל צד, והסובב בולט מן מקום מערכה אמה לכל צד. ואח"כ מביא דפום אמה על אמה גובה אמה ונותנו על זוית המזבח וממלאו, והוא קרן המזבח. וכן לארבע זויות: **מקום הילוך רגלי הכהנים.** שלא יהיו הכהנים צריכים להלך בין הקרנות, אלא מניחין אמה פנוי ממקום הקרנות ולפנים להילוך רגלי הכהנים: **מתחילה.** בימי שלמה: **לא היה אלא עשרים ושמונה על עשרים ושמונה.** וכונס ועולה של יסוד וסובב ומקום הקרנות ומקום הלוך רגלי הכהנים עד שנשאר מקום המערכה עשרים על עשרים: **וכשעלו בני הגולה והוסיפו ד' אמות וכו'.** נמצא יסודו שלשים ושתים על שלשים ושתים, ומקום מערכתו עשרים וארבע על עשרים וארבע: **ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב.** גרסינן. והכי מייתי לה בזבחים פרק קדשי קדשים: **כמין גמא.** גימל יונית שהוא כמין נו"ן הפוכה שלנו. והתם מפרש דמשום שיתין דהיינו הנקבים שיורדין בהן הנסכים, הוסיפו למשוך המזבח לדרום ולמערב. דמעיקרא בימי שלמה, דרשו, מזבח אדמה, אטום כאדמה שלא יהא חלול, וכשהיו מנסכים על גבי המזבח בקרן דרומית מערבית היו הנסכים יורדין מן המזבח לרצפה ושותתים לבור שהיה כרוי שם אצל קרן דרומית מערבית סמוך למזבח, ולא היה בתוך המזבח. ובני הגולה הוסיפו בבנין המזבח עד שהיה אותו בור קלוט לתוך המזבח, ופתחו נקבים לראש המזבח כנגדו לירד שם הנסכים. שהם היו אומרים שתיה כאכילה, מה אכילה מתעכלת במזבח, דהיינו הקרבנות שנשרפים על גבי מזבח, אף שתיה דהיינו נסכים תבלע במזבח. וקרא דמזבח אדמה, דרשי ליה שיהא מחובר באדמה, שלא יבנו על גבי כיפים ולא על גבי מחילות: **שנאמר והאריאל.** מקרא הוא ביחזקאל (מ"ג) שהיה מתנבא על מדת בית שני ושלעתיד לבא: **ואריאל שתים עשרה.** מדת מקום המערכה קאמר שתים עשרה: **אל ארבעת רביעיו.** מלמד שמאמצעיתו מודד שתים עשרה אמה לכל רוח, והיינו עשרים

משניות מבוארות – קהתי

באור משנה א

שש המשניות הראשונות שבפרקנו עוסקות בתאור המזבח החיצון. וכבר בארנו (בהקדמתנו למשנה זבחים ה, ג), שהמזבח היה מורכב משלושה חלקים, בצורת שלושה ריבועים זה על גב זה. משנתנו מבארת את מבנה המזבח על מידותיו וחלקיו. ולהבנת הדברים הרי ציורו (כפי שעוצב על ידי "מכון המקדש"):

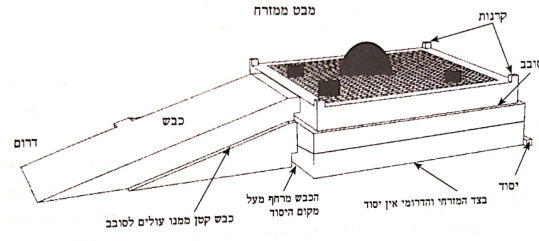

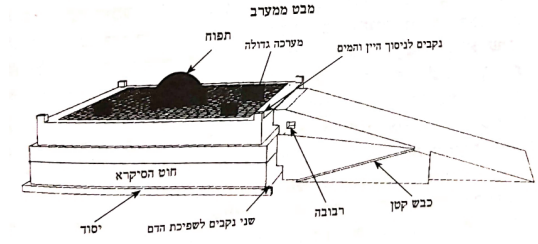

1. היסוד. 2. חוט הסיקרא. 3. הסובב. 4. קרנות המזבח. 5. קרן מערבית דרומית (למעלה) שהיתה משמשת לניסוך המים והיין (משנה זבחים, ו, ב). 6. שני הנקבים בקרן מערבית דרומית, למטה ביסוד, כמין שני חוטמין דקין, שהדמים הנשפכים על יסוד מערבי, ועל יסוד דרומי, יורדין בהן ומתערבין באמת המים שבעזרה, ומשם יוצאים לנחל קדרון (משנה ב בפרקנו). 7. התפוח (ערימת אפר) באמצע המזבח (תמיד ב, ב). 8. הכבש. 10. כבש קטן שעולים בו אל הסובב. 9. כבש קטן שיורדים בו מן הסובב אל היסוד.

הַמִּזְבֵּחַ הָיָה שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עַל שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם — כלומר הריבוע התחתון של המזבח היה שלושים ושתיים אמה. **עָלָה אַמָּה** — עלה הריבוע התחתון לגובה אמה, **וְכָנַס אַמָּה** — ונכנס לפנים אמה מכל צד, ועליו נתון הריבוע השני, **זֶה הַיְסוֹד** — אותה הבליטה התחתונה, שהיא גבוהה אמה ורחבה אמה, נקראת "יסוד"; ולהלן (בסוף משנתנו) יבואר, שבליטת היסוד לא הקיפה את כל צדדי המזבח. **נִמְצָא** — הריבוע האמצעי, **שְׁלֹשִׁים עַל שְׁלֹשִׁים** — אמה. **עָלָה** — הריבוע האמצעי, **חָמֵשׁ** — לגובה חמש אמות, **וְכָנַס אַמָּה** — ונכנס לפנים אמה מכל צד, ועליו היה נתון הריבוע העליון; **זֶה הַסּוֹבֵב** — היינו הבליטה השנייה, שהיתה גבוהה חמש אמות ורחבה אמה, נקראת "סובב" על שם שהקיפה את המזבח כולו; **נִמְצָא** — הריבוע העליון, שהוא גג המזבח, **עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה עַל עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה** — אמה; וגובהו שלוש אמות (**עיין "תוספות יום טוב"**). **מִקּוֹם הַקְּרָנוֹת, אַמָּה מִזֶּה, וְאַמָּה מִזֶּה** — בארבע פינותיו של גג המזבח היו ארבע "קרנות המזבח", שכל אחת מהן היתה בת אמה מעוקבת, אמה על אמה בגובה אמה; **נִמְצָא** — שטח המזבח לפנים מן הקרנות, **עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ עַל עֶשְׂרִים וָשֵׁשׁ** — אמה. **מִקּוֹם הִלּוּךְ רַגְלֵי הַכֹּהֲנִים, אַמָּה מִזֶּה, וְאַמָּה מִזֶּה** — מסלול הכהנים על המזבח היה ברוחב אמה מכל צד, לפנים מן הקרנות; **נִמְצָא** — שטח המזבח לפנים ממסלול הכהנים, **עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע עַל עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע** — אמה, **מִקּוֹם הַמַּעֲרָכָה** — ואותו שטח של עשרים וארבע אמה על עשרים וארבע אמה נשאר לצורך המערכה. **אָמַר רַבִּי יוֹסֵי: מִתְּחִלָּה** — בבית ראשון של שלמה, **לֹא הָיָה** — הריבוע התחתון, היינו שטח היסוד, **אֶלָּא שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים עַל שְׁמוֹנֶה וְעֶשְׂרִים** — אמה; והיה **כּוֹנֵס וְעוֹלֶה בְּמִדָּה זוֹ** — אמה ליסוד, אמה לסובב, אמה למקום הקרנות, ואמה למקום הילוך רגלי הכהנים, הרי ארבע אמות לכל צד, **עַד שֶׁנִּמְצָא מִקּוֹם הַמַּעֲרָכָה עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים** — אמה, כמו שכתוב (**דברי הימים ב ד, א**): "ויעש מזבח נחושת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו". **וּכְשֶׁעָלוּ בְּנֵי הַגּוֹלָה** — מבבל, ובנו את הבית השני, **הוֹסִיפוּ עָלָיו** — על המזבח, היינו על כל ריבוע וריבוע, **אַרְבַּע אַמּוֹת מִן הַדָּרוֹם, וְאַרְבַּע אַמּוֹת מִן הַמַּעֲרָב, כְּמִין גַּמָּא** — כצורת אות יונית גמא (Γ). ונמצא מקום המערכה עשרים וארבע על עשרים וארבע, **שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָאֲרִיאֵל** (המזבח, היינו מקום המערכה) **שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ". כָּלוֹל** — אתה לומר — **שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא**

שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אַרֶּךְ בִּשְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ". יָכוֹל שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה עַל שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (שם): "אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו" – **מְלַמֵּד שֶׁמִּן הָאֶמְצַע הוּא מוֹדֵד, שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה אַמָּה לְכָל רוּחַ. וְחוּט שֶׁל סִקְרָא חוֹגְרוֹ בָּאֶמְצַע, לְהַבְדִּיל בֵּין הַדָּמִים הָעֶלְיוֹנִים לַדָּמִים הַתַּחְתּוֹנִים. וְהַיְסוֹד הָיָה מְהַלֵּךְ עַל פְּנֵי כָּל הַצָּפוֹן, וְעַל פְּנֵי כָּל הַמַּעֲרָב, וְאוֹכֵל בַּדָּרוֹם אַמָּה אַחַת, וּבַמִּזְרָח אַמָּה אַחַת.**

ב וּבְקֶרֶן מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית הָיוּ שְׁנֵי נְקָבִים, כְּמִין שְׁנֵי חֹטְמִין דַּקִּין, שֶׁהַדָּמִים הַנִּתָּנִין עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי וְעַל יְסוֹד דְּרוֹמִי – יוֹרְדִין בָּהֶן, וּמִתְעָרְבִין בָּאַמָּה, וְיוֹצְאִין לְנַחַל קִדְרוֹן.

פירוש ברטנורא

וארבע על עשרים וארבע: **וחוט הסיקרא חוגרו באמצע.** חוט אדום היה עשוי סביב למזבח באמצעו לסוף חמש אמות של גובהו, דהיינו אמה אחת למטה מעליונו של סובב: **להבדיל בין דמים העליונים.** חטאת בהמה ועולת העוף שדמן נזרק למעלה מחוט הסיקרא: **לדמים התחתונים.** לכל שאר קרבנות שזריקת דמן למטה מן החוט: **ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת.** המזבח כולו היה בחלקו של בנימין, חוץ מאמה אחת על פני אורך הדרום ואמה אחת על פני אורך המזרח שהיה תופס מחלקו של יהודה, אלא שלא היתה אמה שבמזרח על פני כל המזרח, שכשמגיע לקרן מזרחית צפונית היתה כלה בתוך אמה לקרן, וכן אכילת האמה הדרומית לא היתה מהלכת על פני כל הדרום, שכשמגיע לקרן דרומית מערבית היתה כלה סמוך לקרן אמה. ונמצאו שלש קרנות המזבח בחלקו של בנימין, וקרן דרומית מזרחית בלבד היתה בחלקו של יהודה. ולפי שבירך יעקב את בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד (בראשית מ"ט) ומתרגמינן ובאחסנתיה יתבני מקדשא, דבר המקודש לדמים לא יהא אלא בחלקו של בנימין, לפיכך לא עשו יסוד למזבח בקרן דרומית מזרחית, לפי שלא היתה בחלקו של טורף, ולא היו דמים ניתנים למטה באותו קרן. וכשהיו עושים דפוס מרובע ליסוד למלאותו אבנים וסיד וזפת ועופרת כדאמרן, היו משימים עץ או כל דבר באותו זוית של דרומית מזרחית, כדי שלא תתמלא הזוית ההיא, ואח"כ שומטין העץ ונשאר אותו קרן פנוי בלי יסוד. ומפני זה נקרא החלק האמצעי של מזבח סובב, לפי שהוא מקיף וסובב כל הקרנות, משא"כ ביסוד:

ב ובקרן מערבית דרומית. למטה באמה של יסוד היו שני נקבים: **שהדמים הניתנים על יסוד מערבי.** כגון שיירי הדם של חטאות הפנימיות, שלאחר כל המתנות היה שופך שיירי הדם על יסוד מערבי: **ועל יסוד דרומי.** שיירי הדם של חיצונות: **יורדין.** דרך אותן נקבים, ומתערבים באמת המים שבעזרה, ומשם יוצאין לנחל קדרון. ובעלי גנות היו קונים אותן מן הגזברים לזבל בהן את הקרקע:

משניות מבוארות – קהתי

שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר – בהמשך הכתוב: **"אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו", מְלַמֵּד שֶׁמִּן הָאֶמְצַע הוּא מוֹדֵד, שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה אַמָּה לְכָל רוּחַ** – מכאן שמקום המערכה הוא עשרים וארבע על עשרים וארבע. בגמרא (**זבחים סא, ב**) מבואר, שמשום השיתין, היינו הבור שיורדים לתוכו הנסכים, הוסיפו בבית שני על המזבח ארבע אמות מן הדרום וארבע אמות מן המערב, שכן בימי שלמה דרשו: "מזבח אדמה" – אטום כאדמה, שלא יהא חלול, וכשהיו מנסכים על גבי המזבח בקרן דרומית מערבית, היו הנסכים יורדים מן המזבח לרצפה ושותתים לבור הנקרא "שיתין" שאצל קרן דרומית מערבית סמוך למזבח; וכשבאו בני הגולה, הוסיפו בבנין המזבח, עד שיהא אותו בור תחת המזבח, ועשו נקבים בראש המזבח שדרכם ירדו הנסכים לתוך השיתין שתחת המזבח, שכן דרשו: שתיה כאכילה. מה אכילה במזבח אף שתיה במזבח, כלומר כשם שהקרבנות מתעכלים על גבי המזבח, כך הנסכים צריך שייבלעו במקום המזבח. ומה שכתוב: "מזבח אדמה", דרשו, שאין כוונת הכתוב אלא שיהא מחובר באדמה, שלא לבנותו על גבי כיפים ולא על גבי מחילות (**ברטנורא; ועיין "תפארת ישראל"**). **וְחוּט שֶׁל סִקְרָא** – קו אדום, **חוֹגְרוֹ בָּאֶמְצַע** – היה מקיף את המזבח באמצעו. גובה המזבח היה עשר אמות: אמה אחת היסוד, חמש אמות הסובב, שלוש אמות החלק העליון, ואמה אחת הקרנות, הרי עשר; ובגובה חמש אמות מהרצפה, וארבע אמות מן היסוד (היינו אמה אחת למטה מהסובב), היה חוט הסיקרא (ראה בציור), **לְהַבְדִּיל בֵּין הַדָּמִים הָעֶלְיוֹנִים** – דם חטאת בהמה ועולת העוף הנזרק למעלה מחוט הסיקרא, **לַדָּמִים הַתַּחְתּוֹנִים** – לדם שאר הקרבנות הנזרק למטה מחוט הסיקרא. **וְהַיְסוֹד הָיָה מְהַלֵּךְ עַל פְּנֵי כָּל הַצָּפוֹן, וְעַל פְּנֵי כָּל הַמַּעֲרָב** – בליטת היסוד לא היתה מקיפה את כל צדדי המזבח אלא היתה נמשכת על פני צד צפון (32 אמה), ועל פני צד מערב (32 אמה), **וְאוֹכֵל בַּדָּרוֹם אַמָּה אַחַת, וּבַמִּזְרָח אַמָּה אַחַת** – ממערב היתה בליטת היסוד נכנסת אמה אחת לצד דרום, וכן מצפון היתה נכנסת אמה אחת לצד מזרח, וכל שאר צד דרום וצד מזרח היה בלי בליטת היסוד (ואוכל היינו ותופס, שהיה היסוד תופס בדרום אמה אחת בלבד, וכן במזרח, כמו שבארנו; ראה בציור). יש מפרשים, שכוונת המשנה היא, שבליטת היסוד היתה נמשכת אף על פני דרום (31 אמה), ואף על פני מזרח (31 אמה), ורק בקרן דרומית מזרחית חסרה היתה בליטת היסוד, אמה אחת לצד דרום ואמה אחת לצד מזרח, וזהו ששנינו כאן: "ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת", היינו שבקרן דרומית מזרחית נאכלה אמה מכאן ואמה מכאן, שלא נעשתה שם בליטת היסוד (**עיין גמרא ורש"י זבחים נג, ב; ועיין במפרשי המשנה**). על כל פנים בקרן דרומית מזרחית לא היתה בליטת היסוד לדברי הכל.

הרמב"ם בפירושו למשנתנו כותב, שלא הזכיר התנא של משנתנו גובה המזבח כולו, לפי שהוא מפורסם, שלא נשתנה; וכן אמרו: המזבח שעשה משה עשר אמות (גובהו), ושעשה שלמה עשר אמות, ושעשו בני הגולה עשר אמות. ומה שכתוב (שמות כז, א): "ושלוש אמות קומתו" היינו משפת מערכה (סובב) ולמעלה (כלומר החלק העליון של המזבח בלבד). וכבר נתבאר, שגבהו עשר אמות: אמה יסוד, וחמש – סובב, ושלוש – מקום המערכה, ואמה קרנותיו, לפי שכל קרן היא אמה על אמה ברום אמה.

בענין מידת האמה שנוי במסכת כלים: כל האמות היו בינוניות (של 6 טפחים), חוץ ממזבח הזהב והקרן והסובב והיסוד (של המזבח החיצון), כלומר שכל אלה נמדדו באמה של חמישה טפחים (עיין רמב"ם בפירושו למשנתנו. שמדקדק לפי זה במידות המזבח; ועיין תוספות יום טוב).

שבת קודש

באור משנה ב

משנתנו היא המשך המשנה הקודמת בענין תיאור המזבח.

וּבְקֶרֶן מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית – בזווית למטה, על גבי היסוד, **הָיוּ שְׁנֵי נְקָבִים, כְּמִין שְׁנֵי חֹטְמִין דַּקִּין** – אחד פונה למערב ואחד פונה לדרום, ולתוכם היו שופכים את שיירי הדם, **שֶׁהַדָּמִים הַנִּתָּנִין עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי** – שיירי הדם של החטאות הפנימיות הנשפכים על יסוד מערבי, היינו בנקב המערבי, **וְעַל יְסוֹד דְּרוֹמִי** – שייריי הדם של שאר הקרבנות הנשפכים על יסוד דרומי, היינו בנקב הדרומי (כמו ששנינו בזבחים ה, א־ג), **יוֹרְדִין בָּהֶן** – בנקבים הללו, **וּמִתְעָרְבִין בָּאַמָּה** – באמת המים שבעזרה, **וְיוֹצְאִין לְנַחַל קִדְרוֹן** – ובעלי גינות היו קונים אותם מן הגזברים לזבל בהם גינותיהם (כמו ששנינו יומא ה, ו).

ג **לְמַטָּה בָּרִצְפָּה בְּאוֹתָהּ הַקֶּרֶן – מָקוֹם הָיָה שָׁם אַמָּה עַל אַמָּה, וְטַבְלָא שֶׁל שַׁיִשׁ, וְטַבַּעַת הָיְתָה קְבוּעָה בָּהּ. שֶׁבּוֹ יוֹרְדִין לַשִּׁית, וּמְנַקִּין אוֹתוֹ. וְכֶבֶשׁ הָיָה לִדְרוֹמוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ, שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עַל רֹחַב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה, וּרְבוּבָה הָיְתָה לוֹ בְּמַעֲרָבוֹ, שֶׁשָּׁם הָיוּ נוֹתְנִים פְּסוּלֵי חַטַּאת הָעוֹף.**

פירוש ברטנורא

ג **באותו הקרן.** של מערבית דרומית: **שבו יורדין לשית.** לחלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים: **וכבש היה לדרומו של מזבח.** כמין גשר משופע ועשוי מדרון שבו עולין ויורדין מן המזבח. שלא היה אפשר לעלות לו במעלות משום שנאמר (שמות כ) ולא תעלה במעלות על מזבחי: **שלשים ושתים.** ארכו היה נתון מדרום לצפון, ורחבו ממזרח למערב שש עשרה אמה: **ורבובה.** כמין חלון חלול. ואמה על אמה היה, ובכבש עצמו למערבו היה עומד: **רבובה.** כמו נבובה, לשון נבוב לחות: **נותנין פסולי חטאת העוף.** שיהיו שם עד שיבואו לידי נותר ואח"כ יצאו לבית השריפה:

משניות מבוארות – קהתי

באור משנה ג

לְמַטָּה בָּרִצְפָּה בְּאוֹתָהּ הַקֶּרֶן – מערבית דרומית, **מָקוֹם הָיָה שָׁם אַמָּה עַל אַמָּה, וְטַבְלָא שֶׁל שַׁיִשׁ** – היה מונח על מקום זה (ראה בתרשים המקדש אות מ"ט) **וְטַבַּעַת הָיְתָה קְבוּעָה בָּהּ** – בטבלא, כדי להרים את הטבלא, **שֶׁבּוֹ יוֹרְדִין לַשִּׁית** – לחלל שמתחת ליסוד המזבח, שהדמים שותתים לשם, **וּמְנַקִּין אוֹתוֹ** – מהדמים הקרושים, המעכבים את זרימת הדם (**"תפארת ישראל"**). **וְכֶבֶשׁ** – כמין גשר משופע, **הָיָה לִדְרוֹמוֹ שֶׁל מִזְבֵּחַ** – שבו עולים אל המזבח: **שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם עַל רֹחַב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה** – ארכו של הכבש, מן הרצפה עד לגג המזבח, היה שלושים ושתיים אמה; ורחבו, ממזרח למערב, היה שש עשרה אמה. **וּרְבוּבָה הָיְתָה לוֹ בְּמַעֲרָבוֹ** – כמין חלון מרובע היה במערבו של הכבש, אמה על אמה, והיה נקרא "רבובה" (**תוספתא זבחים ז, ו**). **שֶׁשָּׁם הָיוּ נוֹתְנִים פְּסוּלֵי חַטַּאת הָעוֹף** – שיהיו שם עד שיבואו לידי נותר, ואחר כך יצאו לבית השריפה.

המשך ביאור למס' שבת ליום שני עמ' א

1 כיון שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל שבסתם ולד יש לחוש לנפל.
2 ממעשה זה מוכח שרבן שמעון בן גמליאל חושש לנפל גם כשלא
3 פיהק ומת ולא ראינו בו כל חסרון, שלא כדברי אביי.
4 מתרצת הגמרא: **אֶלָּא** צריך לומר להיפך, **כְּשֶׁפִּיהֵק וָמֵת** ולא ראו
5 אלא חיות מעטה, **דִּבְרֵי הַכֹּל מֵת הוּא, כִּי פְּלִיגִי** – ובאיזה אופן
6 נחלקו, **בְּנָפַל מִן הַגַּג וַאֲכָלוֹ אֲרִי** ולא היה בו כל חסרון. **מַר** – רבן
7 שמעון בן גמליאל **סָבַר,** כיון שלא עברו שלשים יום, יש לחשוש
8 שמא **מֵת הוּא, וּמַר** – והתנא החולק **סָבַר** שבחזקת **חַי הוּא.**
9 הגמרא מביאה מעשה בענין זה: **בְּרֵיהּ** [–בנו] **דְּרַב דִּימִי בַּר יוֹסֵף**
10 **אִתְיְלִיד לֵיהּ הָהוּא יְנוּקָא** – נולד לו תינוק, **בְּגוֹ תְּלָתִין יוֹמִין שְׁכִיב** –
11 ומת בתוך שלשים ללידתו. **יָתִיב קָמְתָאבֵיל עִילָּוֵיהּ** – ישב אביו
12 והתאבל עליו. **אָמַר לֵיהּ אֲבוּהּ** – אמר לו רב דימי אביו, **צָוְורוֹנִיתָא**
13 **קָבָעֵית לְמֵיכַל** – האם רצונך לאכול מטעמים שאוכלים האבלים
14 הנקראים צוורוניתא ועל כן אתה מתאבל, כלומר אינך חייב
15 להתאבל, כיון שדינו כנפל. **אָמַר לֵיהּ** – אמר לו בנו, **קִים לִי בֵּיהּ** –
16 ידוע לי בו **שֶׁכָּלוּ לוֹ חֳדָשָׁיו** וודאי אינו נפל.
17 הגמרא מביאה מעשה נוסף בענין: **רַב אַשִּׁי אִיקְּלַע בֵּי רַב כַּהֲנָא** –
18 הזדמן לביתו של רב כהנא, **אִיתְּרַע בֵּיהּ מִילְּתָא** – ארע שבנו של
19 רב כהנא מת **בְּגוֹ תְּלָתִין יוֹמִין** – בתוך שלשים יום ללידתו. **חַזְיֵיהּ** –
20 ראה רב אשי את רב כהנא **דְּיָתִיב וְקָא מִתְאַבֵּל עִילָּוֵיהּ** – שישב
21 והתאבל עליו. **אָמַר לֵיהּ** רב אשי, **לֹא סָבַר לֵיהּ מַר** – וכי אינך סובר
22 **לְהָא דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, שֶׁהֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל**
23 שבסתם דינו כנפל. **אָמַר לֵיהּ** רב כהנא, **קִים לִי בְּגַוֵּיהּ** – ידוע לי בו
24 **שֶׁכָּלוּ לוֹ חֳדָשָׁיו.**
25 הגמרא דנה בתינוק שמת בתוך שלשים יום ללידתו אם פוטר את
26 אמו מיבום: **אִיתְּמַר** – נאמר בבית המדרש, אשה שמת בעלה
27 והשאיר בן אחד **שֶׁמֵּת בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים** ללידתו, **וְעַל** אף שיש לאב
28 אחים, **עָמְדָה וְנִתְקַדְּשָׁה** לאחר, כיון שהיתה סבורה שבן זה פוטרה
29 מיבום. **אָמַר רַבִּינָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרָבָא,**

המשך ביאור למס' שבת ליום שלישי עמ' ב

1 המשמרת הרי היא מכשירי אוכל נפש, ולכן התיר זאת רבי
2 אליעזר אף על פי שעושה בזה אהל עראי.
3 מקשה הגמרא: **אֵימַר** – מה שיכולים אנו לומר **דְּשָׁמְעִינַן לֵיהּ**
4 **לְרַבִּי יְהוּדָה** שמתיר, זהו דווקא **בְּמַכְשִׁירִין שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָם**
5 **מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב,** כגון שפוד שנשבר ראשו ביום טוב עצמו,
6 שמותר לתקנו ביום טוב, אך **בְּמַכְשִׁירִין שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָם מֵעֶרֶב**
7 **יוֹם טוֹב,** כגון שפוד שנשבר ראשו מערב יום טוב **מִי שָׁמַעְתָּ**
8 **לֵיהּ** – וכי שמענו מדבריו להתיר, והלא בזה אף רבי יהודה
9 סובר שאסור לתקנו ביום טוב, והוא הדין שאסור לתלות את
10 המשמרת מאחר ואפשר לעשות כן מערב יום טוב. מתרצת
11 הגמרא: שיטתו **דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר עֲדִיפָא** היא יותר מִשיטתו **דְּרַבִּי**
12 **יְהוּדָה,** שרבי יהודה מתיר רק מכשירי אוכל נפש שאי אפשר
13 לעשותם מערב יום טוב, ואילו רבי אליעזר מתיר אפילו
14 מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותם מערב יום טוב, ולכן
15 התיר לתלות את המשמרת ביום טוב.
16 שנינו במשנה: **וְחֲכָמִים אוֹסְרִים** אין תולין את המשמרת ביום טוב
17 [וכל שכן בשבת]. הגמרא דנה אם איסור זה מן התורה הוא:
18 **אִיבַּעְיָא לְהוּ,** אם **תָּלָה** את המשמרת על גבי הכלי בשבת, **מַאי,**
19 האם איסורו מדאורייתא וחייב חטאת, או שמא איסורו מדרבנן
20 ופטור. פושטת הגמרא: **אָמַר רַב יוֹסֵף,** אם **תָּלָה** בשוגג **חַיָּיב חַטָּאת,**
21 והיינו שהיא מלאכה האסורה מדאורייתא.
22 אביי מקשה על דברי רב יוסף: **אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי, אֶלָּא מֵעַתָּה** –
23 לדבריך [שיש בזה איסור דאורייתא] יש לתמוה, וכי אם **תָּלָה כּוּוָּא**
24 – כלי קטן **בְּסִיכְתָּא** – על גבי יתד, **הָכִי נַמִּי דְּמִיחַיַּיב** – האם גם בזה
25 יתחייב חטאת, הרי ברור הדבר שלא, שהרי אין זה אהל קבע אלא
26 אהל עראי, והוא הדין בתליית המשמרת, מאחר ואין זה בנין גמור
27 אלא אהל עראי, ברור הדבר שאינו אסור אלא מדרבנן.

ביאור עם "שפה ברורה – עוז והדר"

דף כט ע"א: מבררת הגמרא: **כְּמַאן** - כאיזה מן התנאים שנינו כאן. משיבה הגמרא: **דְּלֵא כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, דְּאִי רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, הָאָמַר** שדי **בִּשְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת** קודם. **דְּתַנְיָא** בברייתא, **שׁוֹאֵלִין** ודורשין **בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח קוֹדֶם לַפֶּסַח שְׁלֹשִׁים יוֹם, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר,** די **בִּשְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת** קודם.

דוחה הגמרא: **אֲפִילּוּ תֵּימָא** ששנינו **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל,** מכל־מקום, **כֵּיוָן דְּאָמַר מַר בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ** - באדר, **שׁוּלְחָנוֹת** של בעלי מטבעות המחליפים את השקלים כסף בפרוטות **יוֹשְׁבִין בַּמְּדִינָה** - בירושלים, **וּבְעֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה** בו **יוֹשְׁבִין בַּמִּקְדָּשׁ** עצמו, **מְשׁוּם** אותם **שׁוּלְחָנוֹת קַדְּמִינָן** שתי שבתות קודם ישיבתם **וְקָרְיָנָן,** ולכן מכריזים כבר באחד באדר כמבואר במשנה.

שנינו במשנה שקוראים פרשת שקלים בשבת ראש חודש או שקודם ראש חודש אדר. מבררת הגמרא: **מַאי פָּרָשַׁת שְׁקָלִים.** מביאה הגמרא מחלוקת בזה: **רַב אָמַר,** היא פרשת **'צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי'** וגו' (במדבר כח א־טו). **וּשְׁמוּאֵל אָמַר,** פרשת **'כִּי תִשָּׂא'** (שמות ל יב־טז) שבה נאמרו דיני מחצית השקל.

מקשה הגמרא: **בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר** שקוראים פרשת **'כִּי תִשָּׂא', הַיְינוּ דְּקָרֵי לָהּ** במשנה **פָּרָשַׁת שְׁקָלִים, דִּכְתִיב בָּהּ** מצות **שְׁקָלִים, אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** שקוראים **'אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי',** קשה מדוע קוראים לה 'שקלים', **(הָכָא) מִידֵּי שְׁקָלִים כְּתִיבֵי הָתָם** - וכי מוזכר שם ענין השקלים.

מתרצת הגמרא: **אִין,** ענין השקלים אכן מוזכר שם בפרשת 'ובראשי חדשיכם', **מַעֲמָא (מַאי)** שמביאים שקלים הוא **כִּדְרַבִּי טָבִי,** שדרש לעיל הבאת השקלים בראש חודש אדר מן הפסוק 'חודש בחדשו' המוזכר בפרשה זו, ולכן נקראת פרשת שקלים.

מקשה הגמרא: **בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר** שקוראים **'צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל',** מובן מדוע קוראים פרשה זו, **מִשּׁוּם דִּכְתִיבֵי קָרְבָּנוֹת הָתָם,** שיש להקריבם מן התרומה החדשה **כִּדְרַבִּי טָבִי, אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** שקוראים **'כִּי תִשָּׂא', קָרְבָּנוֹת מִי כְּתִיבֵי** שם, הרי אין השקלים שם מיועדים לקרבנות, אלא **שְׁקָלִים לָאֲדָנִים כְּתִיבֵי** שם, שבהם עשו את האדנים למשכן, וקשה מה ענינה של פרשה זו לחודש אדר.

מתרצת הגמרא: השקלים בפרשה זו הם גם עבור הקרבנות, **כִּדְתָנֵי רַב יוֹסֵף, שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת הֵן** שנאמרו בפרשה זו, שנאמר (שמות ל יג־טו) 'מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה' וגו', יִתֵּן תְּרוּמַת ה' וגו', 'לָתֵת אֶת תְּרוּמַת ה'' וגו'. תרומה אחת היא **שֶׁל מִזְבֵּחַ,** שנתנוה **לַמִּזְבֵּחַ** - לקנות קרבנות ציבור לכל השנה. **וְעוד** תרומה **שֶׁל אֲדָנִים,** שנתנוה **לַאֲדָנִים, וּתרומה** נוספת **שֶׁל דֶּרֶךְ הַבַּיִת,** שנתנוה **לְדֶרֶךְ הַבַּיִת** איש כפי נדבתו. ולכן קוראים פרשה זו בחודש אדר שבו תורמים שקלים לקרבנות.

מקשה הגמרא: **בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר** שקוראים **'כִּי תִשָּׂא', הַיְינוּ דְּשָׁנֵי** [-שונה] **הַאי רֹאשׁ חֹדֶשׁ** של אדר **מִשְּׁאָר רָאשֵׁי חֳדָשִׁים,** שאם חל בשבת קוראים גם 'כי תשא', ואילו בשאר ראשי חדשים קוראים רק פרשת התמיד וראש חודש, **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** שקוראים **'צַו אֶת קָרְבָּנִי', בְּמַאי שָׁנֵי** משאר ראשי חדשים, הלא בכולם קוראים אותה פרשה.

מתרצת הגמרא: לדבריו **שָׁנֵי** בכך **דְּאִילּוּ** בשאר **רָאשֵׁי חֳדָשִׁים קָרוּ שִׁיתָּא** קרואים **בְּעַנְיָינָא דְּיוֹמָא** [-פרשת השבוע], **וְחַד בְּרֹאשׁ חוֹדֶשׁ, וְאִילּוּ הָאִידְנָא** כשחל ראש חודש אדר בשבת, קוראים **כּוּלְּהוּ** - כל שבעת הקרואים **בְּרֹאשׁ חוֹדֶשׁ.**

רש"י

כמאן — מקדמינן כולי האי, דלא כרבן שמעון בן גמליאל. **בחמשה עשר באדר שולחנות** — בעלי מטבעות, המחלפין שקלי כסף בפרוטות. **יושבין במקדש** — הוא סימן שכבר קרב זמן לתרום את הלשכה בשלש קופות, וימהרו ויביאו. דמאותו היום מתחילין למשכן את המעכבים. **משום שולחנות קדמינן** — לאחד באדר, דהיינו שתי שבתות. וטעמא דרבן שמעון בן גמליאל ורבנן בפרק קמא דפסחים (ו, א). **טעמא כדרבי טבי** — טעמא מאי מייתינן שקלים באדר — כדרבי טבי, שיקריבו קרבנות באחד בניסן מתרומה חדשה. והך מצוה התם כתיבא. **שקלים לאדנים כתיבי** — התם, כדכתיב "ולקחת את כסף הכפורים ונתת אותו על עבודת אהל מועד" והן השקלים שנעשו מהן אדני המשכן, כדכתיב "וכסף פקודי העדה וגו' ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש" וגו'. **שלש תרומות** — נאמרו שם "מחצית השקל תרומה לה'" "יתן תרומת ה'" "לתת את תרומת ה'". תרומת אדנים היתה לאדנים, ותרומת מזבח למזבח, לקנות מהן קרבנות ציבור לכל השנה, דכתיב בה "לכפר על נפשותיכם". **לבדק הבית** — היא לא היתה שוה בכולן, אלא איש כפי נדבתו. שנאמר "ויבאו האנשים על הנשים כל נדיב לב" וגו' (שמות לה).

וְלֹא ערלתו של זה שסָפֵק הדבר אם מצוה למולו, דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת.
עוד יש למעט מתיבת 'ערלתו', שעֶרְלָתוֹ של זה שהוא וַדַּאי זכר
דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא אַנְדְּרוֹגִינוֹס שספק הוא אם דינו כזכר, דּוֹחֶה
אֶת הַשַּׁבָּת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַנְדְּרוֹגִינוֹס דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת במילתו
וְהוא עָנוּשׁ כָּרֵת אם לא יהא נימול.
עוד יש למעט מתיבת 'ערלתו', שעֶרְלָתוֹ של זה שוַדַּאי מצוה היום
למולו דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְלֹא הנולַד בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת בכניסת השבת או
ביציאתה [שספק הדבר אם מצוה למולו בשבת הבאה], דּוֹחֶה אֶת
הַשַּׁבָּת.
עוד יש למעט מתיבת 'ערלתו', עֶרְלָתוֹ של זה שוַדַּאי מצוה למולו
דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְלֹא הנולַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, שֶׁבֵּית
שַׁמַּאי אוֹמְרִים צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אֵינוֹ
צָרִיךְ, ואף לבית שמאי הסוברים שצריך להטיף דם ברית, מכל
מקום אינו אלא מספק שמא ערלה כבושה היא, ולכן אינו דוחה
את השבת.
אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר, לֹא נֶחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל עַל נולַד
כְּשֶׁהוּא מָהוּל שֶׁלכל הדעות צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית מִפְּנֵי
שֶׁעֶרְלָה כְּבוּשָׁה הִיא, עַל מַה נֶּחְלְקוּ, עַל גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּשֶׁהוּא מָהוּל,
כגון ערבי שאין בו ספק ערלה כבושה, שֶׁבֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים צָרִיךְ
לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ
דַּם בְּרִית.
הגמרא מבארת את הברייתא: אָמַר מַר – הובא לעיל בברייתא,
שערלתו ודאי דוחה את השבת וְלֹא סָפֵק דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. שואלת
הגמרא: לְאָתוּיֵי מַאי – איזה אופן של ספק, הברייתא מתכוונת
לרבות שאינו דוחה את השבת, הלא כל הספקות נזכרו בהמשך
הברייתא. משיבה הגמרא: לְאָתוּיֵי הָא דְּתָנוּ רַבָּנַן – כוונת הברייתא
לרבות את המקרה השנוי בברייתא אחרת, תינוק בֶּן שִׁבְעָה חדשי
עיבור, שחל שמיני שלו בשבת, מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, וּבֶן שְׁמוֹנָה
חדשי עיבור, אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, לפי שודאי לא יחיה והרי
הוא כמת ואין מילתו מצוה. תינוק שהוא סָפֵק בֶּן שִׁבְעָה סָפֵק בֶּן
שְׁמוֹנָה, אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת במילתו. ממשיכה הברייתא:
תינוק בֶּן שְׁמוֹנָה חדשי עיבור, כיון שאינו ראוי לחיות, הֲרֵי הוּא
מוקצה כָּאֵבֶן וְאָסוּר לְטַלְטְלוֹ, אֲבָל אִמּוֹ שׁוֹחָה על התינוק וּמַנִּיקָתוֹ
מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, כלומר שריבוי חלב שבדדיה עולול לגרום שתחלה
ותסתכן. וזה [ספק בן שבעה חודשים ספק בן שמונה] באה
הברייתא לעיל למעט, שאין מילתו דוחה שבת.
בברייתא שהובאה לעיל נחלקו התנאים בנולד מהול האם צריך
להטיף ממנו דם ברית. הגמרא דנה כמי ההלכה: אִיתְּמַר – נאמר
בבית המדרש, רַב אָמַר, הֲלָכָה כְּתַנָּא קַמָּא הנוקט בדעת בית הלל
שהלכה כמותם, שאין צריך להטיף דם ברית בנולד מהול. וּשְׁמוּאֵל
אָמַר, הֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר שלכל הדעות צריך להטיף
ממנו דם ברית.
הגמרא מביאה מעשה בענין זה: רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה אִתְּיְלִיד לֵיהּ
הַהוּא יְנוּקָא – נולד לו תינוק כְּשֶׁהוּא מָהוּל, והיום השמיני
לילידתו חל בשבת. אַהְדְּרֵיהּ אַתְּלִיסַר מָהוּלָאֵי – הביאו לשלשה
עשר מוהלים, ולא רצה אחד מהם למולו מחמת חילול שבת,
עַד דְּשַׁוְּיֵיהּ – שהוא מל אותו בעצמו ועשאו כְּרוּת שָׁפְכָה, שחתך
בשגגה את הגיד. אָמַר על כך רב אדא בר אהבה, תֵּיתִי לִי –
מגיע לי העונש הזה דְּעָבְרִי אַדְּרַב – משום שעברתי על דברי
רב שאמר שהלכה שאין צריך כלל להטיף דם ברית. אָמַר לֵיהּ
רַב נְחֶמָן לרב אדא בר אהבה, וְאַדְּשְׁמוּאֵל לֹא עָבַר – וכי על
דברי שמואל לא עברת, אֵימַר – יש לנו לומר שכל מה דְּאָמַר
שְׁמוּאֵל שהלכה כרבי שמעון בן אלעזר שלכל הדעות הנולד
מהול מטיפים ממנו דם ברית, הַיְינוּ דווקא בַּחוֹל, אבל בַּשַּׁבָּת מִי
אָמַר – וכי אמר שמואל שמחללים שבת על כך, הלא זהו רק
ספק שמא ערלה כבושה היא.
מבארת הגמרא: הוּא – רב אדא בר אהבה סָבַר שהטעם שבנולד
מהול צריך להטיף דם ברית, הוא משום שוַדַּאי עֶרְלָה כְּבוּשָׁה הִיא,
ולכן עשה זאת בשבת. וכבר נחלקו אמוראים בדבר זה, דְּאִיתְּמַר –
שכך נאמר בבית המדרש, רַבָּה אָמַר, הטעם שצריך להטיף דם
ברית הוא משום שחֲיִישִׁינַן שֶׁמָּא עֶרְלָה כְּבוּשָׁה הִיא, ואין מחללים
עליה את השבת, וְרַב יוֹסֵף אָמַר, וַדַּאי עֶרְלָה כְּבוּשָׁה הִיא ומחללים
עליה את השבת.
אָמַר רַב יוֹסֵף, מִנָּא אֲמִינָא לַהּ – מנין אני לומד את שיטתי, דְּתַנְיָא
בברייתא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַקַּפָּר אוֹמֵר, לֹא נֶחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל
עַל נולַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל שֶׁצָּרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, עַל מַה נֶּחְלְקוּ,
על נולד מהול שחל יום מילתו בשבת, אם מותר לְחַלֵּל עָלָיו אֶת
הַשַּׁבָּת ולהטיף ממנו דם ברית. בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת
הַשַּׁבָּת, כיון שודאי ערלה כבושה היא, וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים, אֵין
מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, כיון שהוא רק ספק אם יש בו ערלה
כבושה. ומסיים רב יוסף: לָאו מִכְּלָל – האם לא ניתן לדייק מדברי
רבי אליעזר הקפר שאמר שנחלקו אם לחלל את השבת על הטפת
דם ברית בנולד מהול, דְּתַנָּא קַמָּא – שרבי שמעון בן אלעזר
[שאמר שלא נחלקו בנולד בשהוא מהול כלל] שחלק עליו, סָבַר
שלדברי הכל מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, ואני [רב יוסף] סובר כדבריו.
מקשה הגמרא: מנין שכך סובר רבי שמעון בן אלעזר, וְדִילְמָא –
ושמא נאמר שתַּנָּא קַמָּא – רבי שמעון בן אלעזר, דִּבְרֵי הַכֹּל אֵין
מְחַלְּלִין קָאָמַר. מתרצת הגמרא: אִם כֵּן שלרבי שמעון בן אלעזר
לכולי עלמא אין מחללים את השבת, נמצא שרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַקַּפָּר
לא נחלק עליו אלא בדעת בית שמאי, שכן לדעת בית הלל שניהם
סוברים שלא מחללים, ואם כן יש להקשות, וכי מַעֲמָא דְּבֵית שַׁמַּאי
אֲתָא לְאַשְׁמְעִינַן – את שיטת בית שמאי בא להשמיענו, והלא בית
שמאי במקום בית הלל אינה משנה (ברכות לה:), ואין כלל צורך
להזכירם.
דווחה הגמרא: לעולם יתכן שרבי שמעון בן אלעזר סובר שלדעת
הכל אין מחללין עליו שבת, ורבי אליעזר הקפר דְּיִלְמָא הָכִי קָאָמַר
– שמא כך כוונתו, לֹא נֶחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל בְּדָבָר זֶה,
כלומר, אינו בא להוציא משיטת רבי שמעון בן אלעזר, אלא
משיטת תנא קמא [הנזכר בברייתא הראשונה בסוגיא], שאמר
שנחלקו בית שמאי ובית הלל אם הנולד כשהוא מהול צריך
הטפת דם ברית, שלבית הלל אפילו בחול לא צריך ולבית שמאי
צריך, על כך אמר רבי אליעזר הקפר שלא נחלקו בית שמאי ובית
הלל בדבר זה אלא לכל הדעות צריך הטפת דם ברית, ונחלקו אם
דווחה שבת או לא. נמצא לפי זה שרבי אליעזר הקפר בא
להשמיענו את שיטת בית הלל שצריך הטפת דם ברית, ולא את
שיטת בית שמאי.
הגמרא דנה בקשר שבין מילת תינוק ביום השמיני לבין טומאת
לידה של האם: אָמַר רַבִּי אַסִּי, כֹּל שֶׁאִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה נִימּוֹל
לִשְׁמוֹנָה, וְכֹל שֶׁאֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה, כגון שילדה דרך דופן או
נברית שילדה והתגיירה עם בנה, אֵין נִימּוֹל לִשְׁמוֹנָה אלא מיד עם
לידתו. שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יב ב–ג) 'אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה וגו', וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ', הרי שמילה בשמיני תלויה
בטומאת לידה.
אָמַר לֵיהּ – הקשה לו אַבָּיֵי לרבי אסי, דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים מאברהם
אבינו עד שניתנה תורה יוֹכִיחוּ שמילה בשמיני אינה תלויה
בטומאת לידה, שֶׁהרי בזמנם אֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה כיון שעדיין לא
ניתנה תורה, וְנִימּוֹל לִשְׁמוֹנָה כמו שצוה הקדוש ברוך הוא את
אברהם. אָמַר לֵיהּ רבי אסי לאביי, אמנם קודם מתן תורה היו מלים
בשמיני אף ללא טומאת האם, אולם עתה נִתְּנָה תּוֹרָה ונכתבה בה
מצות מילה בסמוך לטומאת לידה,

רש"י

אַנְדְּרוֹגִינוֹס. סָפֵק הוּא. וְנוֹלַד בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת נַמִּי סָפֵק זְמַנּוֹ הוּא סָפֵק אֵינוֹ זְמַנּוֹ. וְכֵן נוֹלַד מְהוּל, סָפֵק שֶׁמָּא עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא, הָעוֹר דָּבוּק בַּבָּשָׂר. וּלְקַמִּיהּ פָּרִיךְ: סָפֵק קַמָּא לְאַתּוּיֵי מַאי? הוֹאִיל וְתָנֵי כָּל הָנֵי סְפֵיקֵי: **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר כּוֹ'.** לְקַמִּיהּ יָלִיף מִילְתֵיהּ: **שֶׁב"ש אוֹמְרִים צָרִיךְ לְהַטִּיף כּוֹ'.** וְאַפִּילּוּ הָכִי מוֹדוּ דְּשַׁבָּת לָא דָּחֵי: **שֶׁצָּרִיךְ לְהַטִּיף.** חֲיִישִׁינַן שֶׁמָּא עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא: **עַל גֵּר.** דְּלֵיכָּא שׁוּם סָפֵק עָרְלָה, כְּגוֹן עֲרָבִי מָהוּל: **בֶּן ח' אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו.** שֶׁהֲרֵי כְּמַת הוּא, וְאֵין מִילָּתוֹ מִצְוָה. וְאִי קָשְׁיָא א"כ לָאו חִילּוּל הוּא, שֶׁהֲרֵי הוּא כִּמְחַתֵּךְ בְּבָשָׂר מֵת – לְקַמָּן נַמִּי מוֹקֵי הָאי חִילּוּל בְּמַכְשִׁירֵי מִילָה, וְאֵלִיבָּא דְּר' אֱלִיעֶזֶר: **מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה.** מִפְּנֵי שֶׁחֶלֶב הַרְבֵּה בְּדֶדֶיהָ, וּמְבִיאָהּ לִידֵי חוֹלִי: **כְּת"ק.** אֵלִיבָּא דְּב"ה, דְּאָמַר א"צ לְהַטִּיף מִמְּנוּ דַּם בְּרִית: **אַהֲדְרֵיהּ אַתְּלֵיסַר מְהוּלָאֵי.** שֶׁיִּטִּיפוּ מִמְּנוּ דַּם בְּרִית, וְלֹא רָצוּ מִשּׁוּם דְּשַׁבָּת הַוְּאִי, וַאֲפִילּוּ לְב"ש סָפֵק הוּא וְאֵין מְחַלְּלִין: **עַד דְּשַׁוְּיֵהּ כְּרוּת שָׁפְכָה.** וְהוּא עַצְמוֹ מָלוֹ, וַעֲשָׂאוֹ כְּרוּת שָׁפְכָה, שֶׁחָתַךְ מִן הַגִּיד: **אַדְּרַב.** דְּאָמַר א"צ לְהַטִּיף: **בַּשַּׁבָּת מִי אָמַר.** הָא סְפֵיקָא הוּא: **וְהוּא סָבַר.** רַב אַדָּא סָבַר דְּוַדַּאי עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא, וּמְחַלְּלִינַן: חָיְישִׁינַן. הָא דְּאָמַר ר"ש בֶּן אֶלְעָזָר לְדִבְרֵי הַכֹּל צָרִיךְ לְהַטִּיף – אַסְפֵּיקָא קָאָמַר, וּבְחוֹל, שֶׁמָּא עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא. וּלְעִנְיַן שַׁבָּת נַמִּי וַדַּאי לָא מְחַלְּלִינַן: **וַדַּאי עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא.** וּמְחַלְּלִינַן: **לָאו מִכְּלָל דְּת"ק.** דְּר' אֱלִיעֶזֶר הִקְפִּיד סָבַר דִּבְרֵי הַכֹּל מְחַלְּלִין, וַאֲנָא דְּאָמְרֵי בְּוַוּדַּאי: ה"ג: **וּמַאי דְּיִלְמָא מִכְּלָל דְּת"ק סָבַר דִּבְרֵי הַכֹּל אֵין מְחַלְּלִין א"כ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר טַעְמָא דְּב"ש אַתָּא לְאַשְׁמַעִינַן כּוֹ'.** א"כ דְּתַנָּא לְעִיל מִינֵּיהּ אָמַר דִּבְרֵי הַכֹּל אֵין מְחַלְּלִין, ר' אֱלִיעֶזֶר הִקְפִּיד דַּאֲתָא לְאִיפְּלוּגֵי וּלְמֵימַר דְּלָאו דִּבְרֵי הַכֹּל הוּא, דְּהָא לְב"ש מְחַלְּלִין – מַאי רְבוּתָא אַשְׁמַעִינַן דְּב"ש פְּלִיגֵי בָּהּ? הָא ב"ש בְּמִקּוֹם ב"ה אֵינָהּ מִשְׁנָה! וּמִשְׁנַיְנַן: דִּילְמָא הָכִי קָאָמַר ר' אֱלִיעֶזֶר לְת"ק, דְּאָמַר בְּשַׁבָּת לְדִבְרֵי הַכֹּל אֵין מְחַלְּלִין, וּפְלוּגְתֵּיהוּ בְּחוֹל, דְּלִב"ה א"צ לְהַטִּיף מִמְּנוּ דַּם בְּרִית – הָא לֵיתָא, דְּלָא נָחֵלְקוּ בְּדָבָר זֶה. אֶלָּא וַדַּאי צָרִיךְ, וּבְשַׁבָּת הוּא דִּפְלִיגִי, וְטַעְמָא דְּב"ה אַתָּא לְאַשְׁמַעִינַן, דִּבְחוֹל צָרִיךְ, וּלְאַפּוּקֵי מֵת"ק דְּאָמַר לְב"ה לֹא צָרִיךְ: **כֹּל שֶׁאֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה.** כְּגוֹן יוֹצֵא דּוֹפֶן, וְגוֹזֵיהּ שֶׁיָּלְדָה וּלְמָחָר נִתְגַּיְּירָה – אֵין בְּנָהּ מַמְתִּין עַד שְׁמִנָּה, אֶלָּא נִימּוֹל מִיָּד: **דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים.** מֵאַבְרָהָם עַד מַתַּן תּוֹרָה, שֶׁנִּתְּנָה מִילָה וְלֹא נָהֲגוּ טוּמְאָה: ונתחדשה

וְלֹא סָפֵק דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. עָרְלָתוֹ וַדַּאי דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְלֹא אַנְדְּרוֹגִינוֹס דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אַנְדְּרוֹגִינוֹס דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת וְעָנוּשׁ כָּרֵת. עָרְלָתוֹ וַדַּאי דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְלֹא נוֹלַד בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. עָרְלָתוֹ וַדַּאי דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת, וְלֹא נוֹלַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. שֶׁב"ש אוֹמְרִים: צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, וּב"ה אוֹמְרִים: אֵינוֹ צָרִיךְ. א"ר שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר: לֹא נֶחְלְקוּ ב"ש וּב"ה עַל נוֹלַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת. שֶׁב"ש אוֹמְרִים: צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, וּב"ה אוֹמְרִים: אֵינוֹ צָרִיךְ. אֶלָּא נֶחְלְקוּ ב"ש וּב"ה עַל נוֹלַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל שֶׁצָּרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, מִפְּנֵי שֶׁעָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא. עַל מַה נֶּחְלְקוּ – עַל גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר כְּשֶׁהוּא מָהוּל, שֶׁבֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים: צָרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, וּבה"א: א"צ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית. אָמַר מָר "וְלֹא סָפֵק דּוֹחֶה אֶת הַשַּׁבָּת". לְאַתּוּיֵי מַאי? לְאַתּוּיֵי הָא דְּתָנוּ רַבָּנַן: בֶּן שְׁבָעָה מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, וּבֶן ח' אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. סָפֵק בֶּן ז' סָפֵק בֶּן ח' – אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. בֶּן שְׁמוֹנָה הֲרֵי הוּא כְּאֶבֶן, וְאָסוּר לְטַלְטְלוֹ. אֲבָל אִמּוֹ שׁוֹחָה וּמְנִיקָתוֹ מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה. אִיתְּמַר, רַב אָמַר: הֲלָכָה כְּת"ק, וּשְׁמוּאֵל אָמַר: הֲלָכָה כְּר"ש בֶּן אֶלְעָזָר. רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה אִתְּיְלִיד לֵיהּ הַהוּא יְנוּקָא כְּשֶׁהוּא מָהוּל, אַהֲדְרֵיהּ אַתְּלֵיסַר מְהוּלָאֵי עַד דְּשַׁוְּיֵהּ כְּרוּת שָׁפְכָה. אֲמַר: תֵּיתִי לִי דְּעָבְרִי אַדְּרַב. אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן: וְאַדִּשְׁמוּאֵל לָא עָבַר?! אֵימַר דַּאֲמַר שְׁמוּאֵל בַּחוֹל, בַּשַּׁבָּת מִי אֲמַר? הוּא סָבַר: וַדַּאי עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא. דְּאִיתְּמַר, רַבָּה אָמַר: חֲיִישִׁינַן שֶׁמָּא עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא, רַב יוֹסֵף אָמַר: וַדַּאי עָרְלָה בְּבוּשָׁה הִיא. אֲמַר רַב יוֹסֵף: מְנָא אָמִינָא לַהּ – דְּתַנְיָא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַקַּפְּדָן אוֹמֵר: לֹא נֶחְלְקוּ ב"ש וּב"ה עַל נוֹלָד כְּשֶׁהוּא מָהוּל – שֶׁצָּרִיךְ לְהַטִּיף מִמֶּנּוּ דַּם בְּרִית, עַל מַה נֶּחְלְקוּ – לְחַלֵּל עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. ב"ש אוֹמְרִים: מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, וּב"ה אוֹמְרִים: אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת. לָאו מִכְּלָל דְּת"ק סָבַר "מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת"? וְדִילְמָא: ת"ק דִּבְרֵי הַכֹּל אֵין מְחַלְּלִין קָאָמַר? אִם כֵּן, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַקַּפְּדָן טַעְמָא דְּב"ש אֲתָא לְאַשְׁמַעִינַן?! דִּילְמָא ה"ק: לֹא נֶחְלְקוּ ב"ש וּב"ה בְּדָבָר זֶה. אָמַר רַ' אַסִי: כֹּל שֶׁאִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה – נִימּוֹל לִשְׁמוֹנָה, וְכֹל שֶׁאֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה – אֵין נִימּוֹל לִשְׁמוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה וגו' וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בְּשַׂר עָרְלָתוֹ". א"ל אַבָּיֵי: דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים יוֹכִיחוּ, שֶׁאֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה – וְנִימּוֹל לִשְׁמוֹנָה? א"ל: נִתְּנָה תּוֹרָה ונתחדשה

תוספות

וְלֹא ספק דוחה את השבת. נראה לר"י: דאסמכתא בעלמא הוא, ולא איצטריך קרא להכי דהיכי תיסוק אדעתיה לחלל את השבת, ולא ידענא אם הוא בר חיוב מילה או לא, כדמפרש לקמן דספק נולד לז' או לח'. ומשום נולד בין השמשות לא איצטריך נמי קרא, דמוהב דתיבטל מצות מילה בשמיני מספיקא בשב ואל ,תעשה ואל יחלל שבת בידים מספק. אלא נראה לר"י: דעיקר האי קרא אתא לאנדרוגינוס, שאינו דוחה שבת, ונולד כשהוא מהול. ומיהו, לא מחד "ערלתו" נפקי, דאין סברא לומר שקולים ויבואו שניהם, אלא תרי קראי כתיבי חד במילה בזמנה "וביום השמיני ימול בשר ערלתו". וחד במילה שלא בזמנה)דגדול "וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו" (בראשית יז). א"נ קרא אתא לאנדרוגינוס, ונולד כשהוא מהול מסברא ידעינן דאין צריך להטיף דם ברית, ר"י. אי נמי: עיקר קרא לנולד כשהוא מהול, ולאנדרוגינוס לא צריך קרא. דהא נפקא ליה לר' יהודה לקמן דאנדרוגינוס טעון מילה מדכתיב "כל זכר", ורבנן הוו דרשי לדרשה אחריתי:

לא נחלקו על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית כו' על מה נחלקו על גר שנתגייר. השתא משמע דיותר יש להצריך הטפה לנולד כשהוא מהול, מלנתגייר כשהוא מהול. דהא לנולד ב"ע מודו, ובגר איכא פלוגתא וא"ב לקמן דפסיק רב הלכה כת"ק, ומשמע דכוותיה קי"ל מדקאמר רב אדא בר אהבה תיתי לי דעברי אדרב. וכיון דקי"ל כת"ק בנולד כשהוא מהול, שאין צריך להטיף ממנו דם ברית – כ"ש גר שנתגייר כשהוא מהול. וה"ג לא פסקו כן, אלא פסקו דקטן א"צ, וגר צריך. ובקטן ודאי כדין פסקו כשמועתנו. ובגר נמי נראה לר"י שסמכו אההיא דיבמות דפרק "החולץ" (דף מו:) דתניא: הרי שבא ואמר מלתי ולא טבלתי, מטבילין אותו ומה בכך, דברי רבי יהודה. ור' יוסי אומר: אין מטבילין. ואת"ל דא"צ להטיף ממנו דם ברית, בנתגייר כשהוא מהול. לרבי יוסי אמאי אין מטבילין הרי הוא מהול לפנינו, מאי נפקא מינה אם לא מלו אותו ב"ד, לא יהא אלא ערבי מהול וגבעוני מהול? אלא ודאי צריך להטיף ממנו דם ברית, ולכך אין מטבילין דאינו גר עד שימול ויטבול. ונראה לרשב"א לתת טעם בדבר, שהרי הסברא הפוכה מסברא דשמעתין. והיינו טעמא: דבין קטן שנולד כשהוא מהול ובין גר שנתגייר כשהוא מהול – דין הוא דשניהם היו טעונים הטפת דם ברית, אי לאו דדרשינן הכא דקטן אין צריך להטיף ממנו, משום דכתיב "ערלתו". ודוקא בקטן דגלי – גלי, בגר דלא גלי – לא גלי. ור"ח פסק איפכא מה"ג: **בן** שמנה הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו. נראה לר"י דעשיו מותר לטלטל כל תינוקות, שאין אנו בקיאין, וכולם כמו ספק בן ח' ספק בן ט' ופעמים שהאשה מתעברת סמוך לטבילתה, ופעמים שאינה מתעברת. ומותר למולו בשבת ממ"נ, כדאמרינן לקמן (דף קלו.) אפילו הוא בן שמנה ודאי כגון שלא בא על אשתו אלא פעם אחת ופירש, וילדה לסוף ח' – אפילו הכי נראה לר"י דמותר לטלטלו ולמולו בשבת אם אין ריעותא בשערו ובציפרניו, כדאמר בפרק "הערל" (יבמות דף פ:), דאמרינן: האי בר שבעה הוא ואישתהויי אישתהי: **מפני** הסכנה. סכנת חלב כשיש הרבה בדדין, ולא חיישינן שמא תטלטל אותו. ולא ידע רשב"א מאי איריא מפני הסכנה, דאפילו לא יהא אלא צערא בעלמא מותר, אפילו (ד) היא לחלוב עצמה ולהרציא חלב שבדדין, אע"פ שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה – דחמיר איסורא טפי מאיסור טלטול – נראה דשרי, מידי דהוה אמפיס מורסא, דשרינן משום צערא: **מכלל** דת"ק סבר ד"ה מחללין. ר' אליעזר הקפר ור"ש בן אלעזר תרוייהו קיימי את"ק. וה"ק ליה ר"א הקפר לר"ש בן אלעזר: לא כך יש להשיב על דברי ת"ק, אלא הכי אית לן למימר: לא נחלקו כו'. והשתא דייק שפיר, מכלל דת"ק סבר וכו'. פירוש רשב"א:

תוספות

כתנאי יש יליד בית כו׳. תימה: היכי משמע ליה מתוך הך ברייתא דרבי חמא תלי טעמא בטומאת לידה? לעולם אימא לך דסבר יוצא דופן נימול לח׳, והאי דמצריך טבילה בשפחה – משום דבענין אחר אינה חשובה גיורת עד שתטבול, כדנפקא לן ביבמות בפרק "החולץ" (דף מו.):

כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה. פירש בקונטרס: דהוי מצי למימר כגון שלקח שפחה מעוברת וילדה קודם טבילה. אלא רבותא נקט, דאפילו בטבלה ואח"כ ילדה משכחת לה מקנת כסף נימול לא׳. וקשה לר"י: דא"כ ת"ק דלעיל ה"ל למינקט נמי הך רבותא, ואמאי קאמר (ב) מקנת כסף נימול כו׳. אפילו לקח מעוברת נמי! אלא שלקח זה שפחה וזה עוברה אלא ודאי לקח זה שפחה וזה עוברה הוי שפיר דומיא ד"לכם׳ ובגירסת שאילתות דרב אחאי. נראה לר"י דגרס כגון שלקח שפחה וולדה עמה. מיהו תימה לר"י: דהוה מצי למינקט רבותא אפילו בלא ולדה עמה, כגון שלקח שפחה מעוברת וילדה קודם טבילה! וי"ל: דניחא ליה למינקט כדקתני בברייתא במילתיה דת"ק. ועוד אומר ר"י: דמשום דהנך קראי נימול לאחד ונימול לשמונה דיליד בית ומקנת כסף כתיבי בפרשת "לך לך", הלכך ניחא לאשכוחינהו בכה"ג דשייך קודם מתן תורה דלא הוה טבילה. ואע"ג דיליד בית נימול לא׳ לר׳ חמא לא משכחת לה אלא אחר מתן תורה, בילדה ואח"כ טבלה – מיהו כל מה שיכול לקיים לפני מתן תורה מקיים: **כגון** שלקחה ע"מ שלא להטבילה. וכדמפר׳ ביבמות, בפרק "החולץ" (דף מח:) דלקח על מנת שלא לגיירו יכול להשהותו הרבה:

כל ששהה שלשים יום באדם וח׳ ימים בבהמה. אינן שוין. דיום שמנה כלאחר שמנה, כדמוכח לקמן. דעבד להו עיגלא תילתא ביומא דשבעה, וקאמר: אי איתרחיתו עד לאורתא הוה אבלינן מיניה. ויום שלשים כלפני שלשים, כדתנן בבכורות בפ׳ "יש בכור לנחלה" (דף מט.) ואפילו רבי עקיבא דפליג לא קאמר אלא דמספקא אם הוא כלפני שלשים או כלאחר שלשים, ולענין אבילות אפילו ר"ע מודה דהוה כלפני שלשים, משום דהלכה כדברי המיקל באבל:

מימהל

רש"י

כתנאי. תימה: היכי משמע ליה מתוך הך ברייתא דרבי חמא תלי טעמא בטומאת לידה? לעולם אימא לך דסבר יוצא דופן נימול לח׳, והאי דמצריך טבילה בשפחה – משום דבענין אחר אינה חשובה גיורת עד שתטבול, כדנפקא לן ביבמות בפרק "החולץ" (דף מו.):

כגון שלקח זה שפחה וזה עוברה. פירש בקונטרס: דהוי מצי למימר כגון שלקח שפחה מעוברת וילדה קודם טבילה. אלא רבותא נקט, דאפילו בטבלה ואח"כ ילדה משכחת לה מקנת כסף נימול לא׳. וקשה לר"י: דא"כ ת"ק דלעיל ה"ל למינקט נמי הך רבותא, ואמאי קאמר (ב) מקנת כסף נימול כו׳. אפילו לקח מעוברת נמי! אלא שלקח זה שפחה וזה עוברה אלא ודאי לקח זה שפחה וזה עוברה הוי שפיר דומיא ד"לכם׳ ובגירסת שאילתות דרב אחאי. נראה לר"י דגרס כגון שלקח שפחה וולדה עמה. מיהו תימה לר"י: דהוה מצי למינקט רבותא אפילו בלא ולדה עמה, כגון שלקח שפחה מעוברת וילדה קודם טבילה! וי"ל: דניחא ליה למינקט כדקתני בברייתא במילתיה דת"ק. ועוד אומר ר"י: דמשום דהנך קראי נימול לאחד ונימול לשמונה דיליד בית ומקנת כסף כתיבי בפרשת "לך לך", הלכך ניחא לאשכוחינהו בכה"ג דשייך קודם מתן תורה דלא הוה טבילה. ואע"ג דיליד בית נימול לא׳ לר׳ חמא לא משכחת לה אלא אחר מתן תורה, בילדה ואח"כ טבלה – מיהו כל מה שיכול לקיים לפני מתן תורה מקיים: **כגון** שלקחה ע"מ שלא להטבילה. וכדמפר׳ ביבמות, בפרק "החולץ" (דף מח:) דלקח על מנת שלא לגיירו יכול להשהותו הרבה:

כל ששהה שלשים יום באדם וח׳ ימים בבהמה. אינן שוין. דיום שמנה כלאחר שמנה, כדמוכח לקמן. דעבד להו עיגלא תילתא ביומא דשבעה, וקאמר: אי איתרחיתו עד לאורתא הוה אבלינן מיניה. ויום שלשים כלפני שלשים, כדתנן בבכורות בפ׳ "יש בכור לנחלה" (דף מט.) ואפילו רבי עקיבא דפליג לא קאמר אלא דמספקא אם הוא כלפני שלשים או כלאחר שלשים, ולענין אבילות אפילו ר"ע מודה דהוה כלפני שלשים, משום דהלכה כדברי המיקל באבל:

מימהל

**וְנִתְחַדְּשָׁה הֲלָכָה. דְּמִי שֶׁאִמּוֹ טְמֵאָה לִידָה נִימּוֹל בְּח׳, וְלֹא אַחֵר: יוֹצֵא דּוֹפֶן. שֶׁנִּקְרַעַת אִמּוֹ: שְׁתֵּי עֲרָלוֹת. שְׁנֵי עוֹרוֹת זֶה עַל זֶה. וְאָמְרֵי לָהּ שְׁנֵי גִּידִין: אֲבָל לִשְׁמוֹנָה וַדַּאי מַהֲלִינַן. וְאע"ג דְּיוֹצֵא דּוֹפֶן אֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לִידָה: הָא בְּהָא תַּלְיָא. וְחִילּוּל שַׁבָּת תְּלֵי בְּמִילָה לְח׳. דְּמִי שֶׁנִּימּוֹל לְח׳ – דּוֹחֶה שַׁבָּת, וּמִי שֶׁאֵינוֹ נִימּוֹל לְח׳ – אֵינוֹ דּוֹחֶה הַשַּׁבָּת. דְּכִי כְּתִיב "בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי" דְּיָלְפִינַן מִינֵּיהּ וַאֲפִילּוּ בַּשַּׁבָּת – בְּנִימּוֹל לְח׳ כְּתִיב: כְּתַנָּאֵי. הָא דְּרַב אַסִי: ה"ג הָא מִילְּתָא בְּשֵׁאִלְתּוֹת דְּרַב אַחַאי: כֵּיצַד לָקַח שִׁפְחָה(א) וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה – זֶהוּ מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמוֹנָה. לָקַח שִׁפְחָה וּוְלָדָהּ עִמָּהּ – זֶהוּ מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד. לָקַח שִׁפְחָה וְנִתְעַבְּרָה אֶצְלוֹ וְיָלְדָה – זֶהוּ יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְח׳. רַבִּי חָמָא אוֹמֵר: הַטְּבִילָהּ וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה – זֶהוּ יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְח׳. יָלְדָה וְאח"כ הַטְּבִילָהּ – זֶהוּ יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְא׳. בִּשְׁלָמָא לְר׳ חָמָא מִשְּׁכַחַת לָהּ יְלִיד בַּיִת, כִּדְקָתָנֵי. מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמוֹנָה – כְּגוֹן שֶׁלָּקַח שִׁפְחָה וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה. נִימּוֹל לְא׳ נַמִי – כְּגוֹן שֶׁלָּקַח שִׁפְחָה וּוְלָדָהּ עִמָּהּ. אֶלָּא לְת"ק כו׳. וּבְסַפְרִים שֶׁלָּנוּ כְּתִיב נִימּוֹל לְאֶחָד נַמִי – כְּגוֹן שֶׁלָּקַח זֶה שִׁפְחָה וְזֶה עוּבְּרָהּ. וְנִרְאֶה בְּעֵינַי דְּהָא דְּלָא גָּרִיס בִּשְׁאֵלְתּוֹת כְּגוֹן שֶׁלָּקַח זֶה שִׁפְחָה וְזֶה עוּבְּרָהּ – מִשּׁוּם דְּקָשְׁיָא לֵיהּ מַאי דּוּחֲקֵיהּ לְאוֹקְמֵיהּ בִּשְׁנֵי לְקוֹחוֹת, וּלְשִׁנּוּיֵי גִּירְסָא דְּסִיפְּא מַרִישָׁא, דִּקְתָנֵי לָקַח שִׁפְחָה וּוְלָדָהּ זֶהוּ מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לְא׳: יֵשׁ יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְא׳. דִּתְרֵי קְרָאֵי כְּתִיבִי בְּיְלִיד בַּיִת וּמִקְנַת כֶּסֶף, חַד כְּתִיב בֵּיהּ ח׳ וְחַד לָא כְּתִיב בֵּיהּ ח׳ (בראשית יז): "הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ" וְלָא מְפָרֵשׁ בֵּיהּ לְח׳ יָמִים, וּכְתִיב (שם) "וּבֶן שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לְכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בַּיִת וּמִקְנַת כֶּסֶף". וּמִסְתַּבְּרָא דְּהַאי דְּמִפָּרֵשׁ בֵּהּ לִשְׁמוֹנָה – הַיְינוּ הַיְיבָא דְּדָמֵי לִישְׂרָאֵל מֵעֵלְיָא, שֶׁנּוֹלַד בְּבֵיתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִשֶּׁקָּנָאוֹ, דְּדוּמְיָא דְּ"לְכֶם" בְּעֵינַן, דִּכְתִיב בְּהַהוּא קְרָא "יִמּוֹל לְכֶם כָּל זָכָר", וְהַדַּר "יְלִיד בַּיִת וּמִקְנַת כֶּסֶף" – הִלְכָּךְ, לָקַח שִׁפְחָה מְעוּבֶּרֶת וְיָלְדָה – זֶהוּ מִקְנַת כֶּסֶף, דְּגוּף הוּא בְּמֵעֵי אִמּוֹ וְקָנָאוֹ, שֶׁנִּימּוֹל לְח׳, דְּדוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא, שֶׁנּוֹלַד בִּרְשׁוּתוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. לָקַח שִׁפְחָה וּוְלָדָהּ עִמָּהּ, שֶׁכְּבָר יְלָדָתוּ, וְאע"פ שֶׁלֹּא עָבְרוּ עָלָיו ח׳ לְלֵידָתוֹ – מְלוֹ מִיָּד, דִּכְתִיב "הִמּוֹל יִמּוֹל" וגו׳, דְּלָאו דּוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא. לָקַח שִׁפְחָה וְנִתְעַבְּרָה אֶצְלוֹ – לָא הָוֵי עוּבָּר מִקְנַת כֶּסֶף אֶלָּא יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְח׳, דְּדוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא. וּלְקַמֵּיהּ מְפָרֵשׁ יְלִיד בַּיִת הַנִּימּוֹל לְאֶחָד אֲלִיבָּא דְּת"ק: רַבִּי חָמָא אוֹמֵר. הַטְּבִילָהּ לְשֵׁם עֲבֹדוּת וּחְלָה עָלֶיהָ שֵׁם תּוֹרַת שִׁפְחַת יִשְׂרָאֵל דְּנִתְחַיְּיבָה בְּכָל מִצְוֹת שֶׁהָאִשָּׁה חַיֶּיבֶת בָּהֶן, וְהָוְיָא טְמֵאָה לִידָה – זֶהוּ יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְח׳: יָלְדָה וְהַטְּבִילָהּ זֶהוּ יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד. דְּכָל שֶׁאֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לִידָה אֵין מִמְּתִינִין לוֹ לְח׳, כְּרַב אַסִי: בִּשְׁלָמָא לְרַבִּי חָמָא. דְּשָׁנֵי בֵּין הַטְּבִילָה וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה לְיָלְדָה וְאח"כ הַטְּבִילָהּ: מִשְּׁכַחַת לָהּ. כּוּלְּהוּ. יְלִיד בַּיִת נִימּוֹל לְאֶחָד – יָלְדָה וְאח"כ הַטְּבִילָהּ. יְלִיד בַּיִת נִימּוֹל לְח׳ – הַטְּבִילָהּ וְאח"כ יָלְדָה. וּשְׁנֵיהֶם בְּשִׁנּוּעַבְּרָה אֶצְלוֹ, דִּלְא הָוֵי מִקְנַת כֶּסֶף. מִקְנַת כֶּסֶף נִימּוֹל לְח׳ – כְּגוֹן שֶׁלָּקַח שִׁפְחָה מְעוּבֶּרֶת וְיָלְדָה לְאַחַר שֶׁהִטְבִּילָהּ. מִקְנַת כֶּסֶף הַנִּימּוֹל לְא׳ – כְּגוֹן שֶׁלָּקַח זֶה שִׁפְחָה וְזֶה עוּבְּרָהּ; דְּכֵיוָן דְּאֵין לְבַעַל הָעוּבָּר חֵלֶק בְּאִמּוֹ, לָאו דּוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא. ה"ה נַמִי דְּמִצְּי לְפַלּוגֵי בְּמִקְנַת כֶּסֶף בֵּין יָלְדָה וְאַחַר כָּךְ הִטְבִּילָהּ בֵּין הִטְבִּילָהּ וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה, וּלְמִימְרִי: מִקְנַת כֶּסֶף נִימּוֹל לְא׳ לְרַבִּי חָמָא מִלְּת"ק, וְלֹא אֲמַר כְּגוֹן שֶׁלָּקַח שִׁפְחָה וּוְלָדָהּ עִמָּהּ – מִשּׁוּם דְּאִם כֵּן יָלְדָה קוֹדֶם טְבִילָה הִיא, וּמַאי אִירְיָא נוֹלַד קוֹדֶם שֶׁלְּקָחָהּ; אֲפִילּוּ נוֹלַד מִשֶּׁלְּקָחָהּ נַמִי לְרַבִּי חָמָא נִימּוֹל לְא׳: אֶלָּא יְלִיד בַּיִת נִימּוֹל לְא׳ הֵיכִי מַשְּׁכַחְתְּ לָהּ. הָא וַדַּאי דּוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא, הוֹאִיל וְלָאו בְּטוּמְאַת לִידָה תְּלֵיָא לִדְיַדִּיהּ: בְּלוֹקֵחַ שִׁפְחָה לְעוּבְּרָהּ. וַאֲפִילּוּ מִישְׂרָאֵל, דְּהָוֵי טְמֵאָה לִידָה, שֶׁכְּבָר טָבְלָה – לָאו דּוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא, הוֹאִיל וְאֵין לוֹ חֵלֶק בְּאִמּוֹ: הֲנִיחָא כו׳. פְּלוּגְתָּא דְּר"ל וְרַבִּי יוֹחָנָן בְּבָבָא בַּתְרָא (דף קלו.): שֶׁלְּקָחָהּ עַל מְנַת שֶׁלֹּא לְהַטְבִּילָהּ. דְּלָא שַׁיְיכָא בָּהּ תּוֹרַת חִיּוּבָא דְּמִצְוֹת כְּלָל, דְּלָאו דּוּמְיָא דְּ"לְכֶם" הוּא. אֲבָל לְטוּמְאַת לִידָה לָא חֲיִישִׁינַן בְּיָלְדָה וְאח"כ הִטְבִּילָהּ: וּפְדְיוֹן. בְּבְכוֹר אָדָם כְּתִיב: מִכֶּסֶף חָדָשׁ. מִדְּתָלֵי בְּהָכֵי שְׁמַע מִינָּהּ עַבְשָׁיו נִתְבָּרֵר שֶׁהוּא בֶּן קַיָּימָא, וְלֹא קוֹדֶם לָכֵן: הָא לֹא שָׁהָה. שְׁלֹשִׁים יוֹם בְּאָדָם וּבְבְהֵמָה ח׳ יָמִים – סְפֵיקָא הָוֵי. הַתַּלְמוּד פָּרִיךְ עֲלֵיהּ:

מימהל

אוֹמֵר: כֹּל שֶׁשָּׁהָה ל׳ יוֹם בָּאָדָם – אֵינוֹ נֵפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר "וּפְדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה". שְׁמֹנַת יָמִים בַּבְּהֵמָה אֵינוֹ נֵפֶל, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן" וגו׳. הָא לֹא שָׁהָה – סְפֵיקָא הָוֵי

מימהל

וְנִתְחַדְּשָׁה בכך **הֲלָכָה** שרק מי שאמו טמאה בטומאת לידה נימול לשמונה. הגמרא מקשה על דינו של רבי אסי: **אִינִי** – האם כך הוא, **וְהָא אִיתְּמַר** – והרי נאמר בבית המדרש, **יוֹצֵא** דּוֹפֶן [–הנולד שלא בלידה רגילה אלא על ידי פתיחת דופן הרחם], **וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי עֲרָלוֹת** [–שני עורות זה על זה], נחלקו בדינם **רַב הוּנָא וְרַב חִיָּא בַּר רַב, חַד** [–אחד] **אָמַר מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת** במילתו, **וְחַד אָמַר אֵין מְחַלְּלִין. עַד כָּאן לֹא פְּלִינִי** – לא שמענו שנחלקו האמוראים **אֶלָּא** האם **לְחַלֵּל עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, אֲבָל לִשְׁמֹנָה** – ביום השמיני **וַדַּאי מָהֲלִינַן לֵיהּ** – מלים אותו, אף שיוצא דופן אין אמו טמאה בטומאת לידה, וקשה על רבי אסי שאמר שבאופן זה אינו נימול לשמונה. מתרצת הגמרא: **הָא בְּהָא תְּלָיָא** – לא כמו שסברת שנחלקו רק אם למולו בשבת, אלא נחלקו גם אם נימול בשמיני, ותלויים הם זה בזה, שכן ההלכה שמילה שדוחה שבת נלמדת מהפסוק 'וביום השמיני'. ועל כן, הסובר שמחללים עליו את השבת, על כרחך סובר גם שנימול לשמונה אף שאין אמו טמאה לידה, והסובר שאין מחללים עליו את השבת סובר שאינו נימול לשמונה משום שאמו אינה טמאה לידה, ורב אסי יסבור כמותו.

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים בזמן מילת עבד כנעני, שיסוד מחלוקתם הוא האם מילה בשמיני מותנית בטומאת האם. אומרת הגמרא: **כְּתַנָּאֵי** – בדינו של רב אסי נחלקו כבר תנאים. וכך שנינו בברייתא לגבי עבד כנעני: **יֵשׁ** עבד **יָלִיד בַּיִת** [–נולד בביתו לשפחתו] **שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד** – ביום הראשון ללידתו, **וְיֵשׁ יָלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה** – ביום השמיני ללידתו. **יֵשׁ** עבד שהוא **מִקְנַת כֶּסֶף** [–נקנה בכסף] **שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד, וְיֵשׁ מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה.**

הברייתא מבארת תחילה את הדין של מקנת כסף: **יֵשׁ מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד וְיֵשׁ מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה, כֵּיצַד, לָקַח – קנה שִׁפְחָה מְעוּבֶּרֶת וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה, זֶהוּ מִקְנַת כֶּסֶף הַנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה** ימים, שמאחר שנולד בביתו הוא דומה לישראל ונימול לשמונה כמותו. אבל **לָקַח שִׁפְחָה וְיָלְדָה עִמָּהּ, זוֹ הִיא מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד,** כלומר מיד עם קנייתו אף שלא עברו עדיין שמונה ימים ללידתו, לפי שלא נולד ברשותו ואינו דומה לישראל.

הברייתא חוזרת לבאר את הדין הראשון של יליד בית: **וְיֵשׁ יָלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה כֵּיצַד, לָקַח שִׁפְחָה וְנִתְעַבְּרָה אֶצְלוֹ וְיָלְדָה, זֶהוּ יָלִיד בַּיִת הַנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה. רַבִּי חָמָא אוֹמֵר,** שפחתו שיָלְדָה **וְאַחַר כָּךְ הִטְבִּילָהּ** לשם עבדות, נמצא שבזמן לידת בנה לא היתה עדיין טמאה בטומאת לידה, **זֶהוּ יָלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְיוֹם אֶחָד,** אבל אם **הִטְבִּילָהּ** לשם עבדות והתחייבה בכל מצוות האשה, **וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה,** נמצא שבעת לידת בנה נטמאה בטומאת לידה, **זֶהוּ יָלִיד בַּיִת הַנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה.**

מדייקת הגמרא: **וְתַנָּא קַמָּא לֹא שָׁנֵי לֵיהּ** – לא חילק **בֵּין הִטְבִּילָהּ וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה בֵּין יָלְדָה וְאַחַר כָּךְ הִטְבִּילָהּ,** כיון שחולק על רבי חמא וסובר **דְּאַף עַל גַּב דְּאֵין אִמּוֹ טְמֵאָה לֵידָה נִימּוֹל לִשְׁמֹנָה.** נמצא שבדברי רב אסי שמי שאמו אינה טמאה לידה אינו נימול בשמיני נחלקו כבר התנאים.

הגמרא מבארת את הברייתא. מקשה הגמרא: **(אָמַר רָבָא) כִּשְׁלָמָא לְרַבִּי חָמָא** – מובן הדבר שלפי רמי בר חמא שתלה זמן מילת העבד בטומאת אמו, **מַשְׁכַּחַת לָהּ** – אתה מוצא **יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד, יְלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה, מִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד וּמִקְנַת כֶּסֶף שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה.** כיצד, התעברה אצלו **וְיָלְדָה וְאַחַר כָּךְ הִטְבִּילָהּ, זֶהוּ יָלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לְאֶחָד,** כיון שבלידתו אמו לא היתה טמאה לידה. **הִטְבִּילָהּ וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה, זֶהוּ יָלִיד בַּיִת שֶׁנִּימּוֹל לִשְׁמֹנָה,** כיון שבלידתו אמו היתה טמאה לידה. **מִקְנַת כֶּסֶף נִימּוֹל לִשְׁמֹנָה, כְּגוֹן שֶׁלָּקַח שִׁפְחָה מְעוּבֶּרֶת וְהִטְבִּילָהּ וְאַחַר כָּךְ יָלְדָה,** שהיא טמאה לידה ובנה דומה לישראל שהרי נולד ברשותו. **מִקְנַת כֶּסֶף נִימּוֹל לְאֶחָד, כְּגוֹן** שנים שקנו שפחה מעוברת באופן **שֶׁלָּקַח זֶה שִׁפְחָה וְזֶה עוּבְּרָהּ,** שמאחר שאין ללוקח את העובר חלק באמו, אין העובר דומה בלידתו לישראל. **אֶלָּא לְתַנָּא קַמָּא, כִּשְׁלָמָא כּוּלְּהוּ מַשְׁכַּחַת לְהוּ** – אמנם את כל שאר ההלכות [מלבד יליד בית הנימול לאחד] אתה מוצא כפי שהתבאר בברייתא, **אֶלָּא יְלִיד בַּיִת נִימּוֹל לְאֶחָד הֵיכִי מַשְׁכַּחַת לָהּ** – איך יתכן דינו, הלא לדעתו כל עבד הנולד בביתו דינו כישראל שנימול לשמונה, קל וחומר ליליד בית שאף עיבורו היה ברשותו.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, בְּלוֹקֵחַ שִׁפְחָה לְעוּבָּרָהּ** – על מנת שאחר שתתעבר יהיה עוברה שלו [והיא תשאר בבעלות המוכר], והתעברה וילדה. שבאופן זה אין הוא נימול לשמונה לפי שאינו דומה לישראל שהרי אין לו חלק באמו.

מקשה הגמרא: **הָנִיחָא** – דבר זה מובן **לְמַאן דְּאָמַר** (ב"ב קלו:) **קִנְיָן פֵּירוֹת לָאו כְּקִנְיַן הַגּוּף דָּמֵי** [–מי שיש לו בעלות על חפץ באופן שרק הפירות היוצאים ממנו שייכים לו אבל לא החפץ עצמו, אין זה נחשב שיש לו חלק בגופו], שנימול ליום אחד לפי שאין לו חלק באמו, **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר קִנְיָן פֵּירוֹת כְּקִנְיַן הַגּוּף דָּמֵי, מַאי אִיכָּא לְמֵימַר** – מדוע נימול ליום אחד הלא יש לו חלק באמו.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב מְשַׁרְשְׁיָא, בְּלוֹקֵחַ שִׁפְחָה עַל מְנָת שֶׁלֹּא לְהַטְבִּילָהּ** והתעברה אצלו וילדה. באופן זה אין לה כל שייכות לחיוב מצוות, ולכן אף שיש לו חלק באמו אינו דומה לישראל ונימול ליום אחד.

התבאר לעיל (ע"א) שתינוק שנולד בחודש השמיני להריון הוא נפל שאינו ראוי לחיות, ואין למולו בשבת. הגמרא דנה בכל ולד כיצד ניתן לקבוע שאינו נפל ונימול בשבת: **תַּנְיָא** – שנינו בברייתא, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, כֹּל שֶׁשָּׁהָה שְׁלֹשִׁים יוֹם בָּאָדָם** – ולד אדם ששהה שלשים יום, בידוע **שֶׁאֵינוֹ נֵפֶל,** שנאמר בענין פדיון הבן (במדבר יח טז) **'וּפְדוּיָו מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה',** ומכך שצוותה התורה להמתין שלשים יום לפדיון, משמע שרק כעבור פרק זמן זה מתברר שאינו נפל וחייב בפדיון, ולא קודם לכן. וכן אם שהה **שְׁמֹנַת יָמִים בְּוֹלֵד בְּהֵמָה,** בידוע **שֶׁאֵינוֹ נֵפֶל** ומותר באכילה, **שֶׁנֶּאֱמַר** בענין הזמן שנעשה ראוי לקרבן (ויקרא כב כז) **'וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן'** וגו', ומכך שהתורה צוותה להמתין שמונה ימים, משמע שרק אז מתברר שאינו נפל.

מקשה הגמרא: **הָא לֹא שָׁהָה** – מדברי רבן שמעון בן גמליאל ניתן לדייק שאם לא עברו עדיין שלשים יום באדם ושמונה ימים בבהמה, **סְפֵיקָא הָוֵי** – ספק הדבר אם הוא בר קיימא או נפל, אם כן

אגרות קודש

[כ"ו תמוז תשכ"ג]

לתבל בסיפור מחיי החסידים או דהנשיאים, להוכיח (מהקו"ק דאז שההתנגדות מראש הייתה רק מטעמים שאמרום בפי', חששות וכו', ומאז הכל מודים שאין מקום להם. ועוד שתורת החסידות מוסיפה ולא גורעת ח"ו (וכדמוכח במוחש) ובמילא בכלל מאתים מנה.

לתבל: במכתבו: יש בין המדריכות שחונכו ברוח מתנגדי אמיתי, ואומרים לי שהן מתנגדות ללמוד חסידות.. ואשאל איזה אמצעים לקחת.

מִימַּהֲל הֵיכִי מָהֲלִינַן לֵיהּ – איך מלים בשבת תינוק שלא ידוע אם כלו לו חדשיו אם לא, הלא לדעת רבן שמעון בן גמליאל הוא ספק נפל, ויתכן שהמוהל עושה חבורה שלא במקום מצוה, ומאחר שנאמר בתורה שמלים בשבת, מוכח שבסתם ולדות לא חוששים לנפל שלא כדעת רבן שמעון בן גמליאל. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה, מְלִין אוֹתוֹ מִמַּה נַּפְשָׁךְ – בין כך ובין כך, אִם חַי הוּא, כלומר שכלו לו חדשיו, שַׁפִּיר קָא מָהִיל – יפה עשה שמל ואף עשה מצוה, וְאִם לָאו – ואם לא כלו לו חדשיו ודינו כמת, חיתוך ערלתו אינה נחשבת לעשיית חבורה, שהרי מְחַתֵּךְ בַּבָּשָׂר מת הוּא ואין בו איסור.

מקשה הגמרא: וְאֶלָּא הָא דְּתַנְיָא – מה ששנינו בברייתא, סָפֵק בֶּן שִׁבְעָה סָפֵק בֶּן שְׁמוֹנָה – תינוק שאין יודעים אם נולד בחודש השביעי או השמיני של עיבורו, אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, שמא הוא בן שמונה שדינו כמת ואין כל מצוה במילתו ומספק אין למול. ואם כדברי רב אדא בר אהבה, אַמַּאי – מדוע אין מלים אותו, נִימְהֲלֵיהּ – נמול אותו מִמַּה נַּפְשָׁךְ, אִם חַי הוּא, שַׁפִּיר קָא מָהִיל – יפה עשה שמל, וְאִם לָאו הרי מְחַתֵּךְ בַּבָּשָׂר הוּא.

מתרצת הגמרא: אָמַר מַר בְּרֵיהּ דְּרַבִּינָא, אֲנָא וְרַב נְחוּמִי בַּר זְכַרְיָה תַּרְגֵּימְנָא – תירצנו קושיא זו, מִימְהִיל הֵיכִי נַמִּי מָהֲלִינַן לֵיהּ – אכן מלים ספק בן שמונה, וּלְא נְצִרְכָּה – לא הוצרכה הברייתא לומר שאין מחללים עליו את השבת, אֶלָּא לְמַכְשִׁירֵי מִילָה, כגון עשיית סכין, וְאַלִּיבָּא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שהתיר לחלל השבת גם עבורם. ומלמדנו התנא שדין זה אינו אלא אם ידוע לנו שכלו לתינוק תשעת חדשי העיבור, אבל בספק בן שמונה יתכן שאין מצות מילה כלל, ונמצא מחלל את השבת בעשיית פחמים וברזל לצורך עשיית הסכין.

הגמרא תולה את דברי רב אדא בר אהבה שנפל נחשב למת, במחלוקת תנאים: אָמַר אַבַּיֵי, כְּתַנָּאֵי – נחלקו תנאים בדבר זה. שנינו בברייתא (ספרא שמיני פ"י): נאמר בתורה בענין טומאת נבילה (ויקרא יא לט) 'וְכִי יָמוּת מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִיא לָכֶם לְאָכְלָה הַנֹּגֵעַ בְּנִבְלָתָהּ יִטְמָא', ודורשים מתיבת 'לאכלה' שבאה לְהָבִיא [–לרבות] בֶּן שְׁמֹנָה – ולד של בהמה שנולד לאחר שמונה חדשי עיבור, שֶׁאֵין שְׁחִיטָתוֹ מְטַהַרְתּוֹ מטומאת נבילה כיון שאינו ראוי לחיות ודינו כמת. רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמְרִים, שְׁחִיטָתוֹ מְטַהַרְתּוֹ מטומאת נבילה. מַאי לָאו בְּהָא קָא מִיפַּלְגִי – האם אינם חולקים בזה, דְּמַר סָבַר – רבי יהודה ורבי אלעזר סוברים שבן שמונה חַי הוּא ולכן שחיטתו מטהרתו, וּמַר – ותנא קמא סָבַר מֵת הוּא ואין שחיטתו מטהרתו.

דוחה הגמרא: אָמַר רָבָא, אִי הָכִי – אם כך שנחלקו התנאים אם בן שמונה דינו כחי או כמת, אַדְּמִיפַּלְגִי – עד שהם חולקים לְעָנְיַן טוּמְאָה וְטָהֳרָה, לִיפַּלְגִי – שיחלקו לְעָנְיַן אֲכִילָה, כלומר התנא הסובר שבן שמונה דינו כחי, יסבור שמותר לאוכלו לאחר שחיטה, והתנא הסובר שבן שמונה דינו כמת יסבור שאין שחיטתו מתירתו ואסור לאוכלו. אֶלָּא ודאי דְּכוּלֵּי עָלְמָא – לכל הדעות בן שמונה מֵת הוּא ואסור באכילה, ונחלקו רק לענין טומאת נבילות, וְרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן סָבְרִי, שדין בן שמונה כִּטְרֵפָה, כשם שטְרֵפָה לָאו אַף עַל גַּב דְּמֵתָה הִיא – אף שאינה ראויה לחיות ונחשבת כמתה, שְׁחִיטָתָהּ מְטַהַרְתָּהּ מטומאת נבילה, הָכָא נַמִּי – גם כאן בבן שמונה שנשחט לֹא שָׁנָא – אינו שונה מטריפה ואף שנחשב כמת מכל מקום שחיטתו מטהרתו. וְרַבָּנַן סוברים, שבן שמונה לֹא דָּמֵי לִטְרֵפָה, אלא גרוע ממנה, לפי שטְרֵפָה הָיְתָה לָהּ שְׁעַת הַכּוֹשֶׁר, כלומר היתה לה אפשרות להיות טהורה אם היו שוחטים אותה קודם שנעשתה טריפה, אבל הַאי – בן שמונה לֹא הָיְתָה לָהּ שְׁעַת הַכּוֹשֶׁר להישחט ולהיטהר שהרי נולד קודם זמנו. מוסיפה הגמרא: וְכִי תֵּימָא – ואם תקשה, והרי בהמה שנעשתה טְרֵפָה מִבֶּטֶן ונולדה כשהיא טריפה שלא היתה שעת הכושר ושחיטה מטהרתה והוא הדין לבן שמונה, מַאי אִיכָּא לְמִימַר – מה יש לחכמים להשיב על כך. יש להשיב, הָתָם יֵשׁ בְּמִינָהּ שְׁחִיטָה – בהמה שכלו לה חדשיה, גם אם נולדה כשהיא טריפה, מכל מקום שאר בהמות שכלו חדשיהן מועילה להן שחיטה, אבל הָכָא – זו שנולדה בשמיני אֵין בְּמִינָהּ שְׁחִיטָה, כלומר, כל הבהמות שנולדו בשמיני לא מועילה להן שחיטה.

הגמרא חוזרת לדון בדברי רבן שמעון בן גמליאל (לעיל קלה:) החושש בסתם בהמה לנפל, אם יש החולקים עליו בזה: אִיבַּעְיָא לְהוּ – הסתפקו בני הישיבה, מִי פְּלִיגִי – האם חולקים רַבָּנָן עֲלֵיהּ דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹ לֹא, וְאִם תִּמְצֵי לוֹמַר פְּלִיגִי – ואם תרצה לומר שנחלקו, עדיין יש להסתפק האם הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ אוֹ אֵין הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ.

הגמרא פושטת את הספק מברייתא: תָּא שְׁמַע – בא ושמע ראיה לפשוט את הספק. שנינו בברייתא: עֵגֶל שֶׁנּוֹלַד בְּיוֹם טוֹב, שׁוֹחֲטִין אוֹתוֹ בְּיוֹם טוֹב, ולא חוששים שמא הוא נפל, שלא כרבן שמעון בן גמליאל.

דוחה הגמרא: הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – כאן בברייתא מדובר באופן דְּקִים לֵיהּ בְּגַוֵּויהּ – שהשוחט את העגל יודע שֶׁכָּלוּ לוֹ חֳדָשָׁיו ולכן אין חוששים שמא הוא נפל, ומותר לשוחטו ביום טוב, אך אם אינו יודע שכלו חדשיו יתכן שחוששים שהוא נפל ואסור לשוחטו.

הגמרא מביאה ברייתא אחרת לפשוט ממנה את הספק: תָּא שְׁמַע, שנינו בברייתא לענין מחלוקתם של רבי שמעון ורבי יהודה אם מותר לבדוק מומי בכור [שנולד קודם יום טוב] ביום טוב (ביצה כו.), וְשָׁוִין – שניהם מודים, שֶׁאִם ישבו שם הדיינים וראו שנוֹלַד הוּא וּמוּמוֹ עִמּוֹ – שנולד עם המום, מותר להם לבדוק אם הוא מום קבוע ולהתירו באכילה, לפי שֶׁזֶּה מִן הַמּוּכָן, כלומר מיד עם לידתו הוא מוכן לאכילה. וכיון שמעולם לא היה אסור באכילה, אין בקביעת הדיין המתירו משום עשיית דין. מבואר שהבכור מותר באכילה ביום שנולד ולא חוששים שמא הוא נפל, ושלא כרבן שמעון בן גמליאל, מוכח מכאן שחכמים חולקים עליו והברייתא נוקטת כשיטתם. דוחה הגמרא: לעולם יתכן שלא נחלקו עליו חכמים, וְהָכָא נַמִּי – גם ברייתא זו עוסקת בבכור שידוע שֶׁכָּלוּ לוֹ חֳדָשָׁיו, שאף לדעת רבן שמעון בן גמליאל הוא מותר באכילה מיד.

הגמרא פושטת את הספק מברייתא אחרת: תָּא שְׁמַע דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל שבסתם ולד שלא ידוע אם כלו חדשיו, חוששים שמא הוא נפל, ואם הוצרך שמואל לומר שהֲלָכָה כמותו, מִכְּלָל דִּפְלִיגִי – מוכח שחכמים חולקים עליו, שְׁמַע מִינָּהּ – אכן יש להוכיח שנחלקו עליו והלכה כמותו.

הגמרא מבארת את מחלוקת רבן שמעון בן גמליאל וחכמים: אָמַר אַבַּיֵי, אם נָפַל הולד מִן הַגֵּג ומת אוֹ שֶׁאָכָלוֹ אֲרִי והרגו בתוך שלשים הימים ללידתו, לִדְבְרֵי הַכֹּל בחזקת חַי הוּא קודם מיתתו, כיון שלא ראינו בו כל חסרון, ורוב היולדות אינן מפילות, ואם אביו מת לפניו ולא היו לו בנים אחרים, פוטר ולד זה את אמו מחליצה ויבום. וכן בבהמה, אם שחטוה תוך שמונה ימים ללידתה מותרת באכילה. כִּי פְּלִיגִי – ומחלוקתם היא באופן שֶׁפִּיהֵק מיד אחר לידתו וראו בו חיות מעטה בלבד וָמֵת, מַר – התנא החולק על רבן שמעון בן גמליאל סָבַר, שבחזקת חַי הוּא קודם מיתתו, וּמַר – רבן שמעון בן גמליאל סָבַר, מֵת הוּא. מבררת הגמרא: לְמַאי נָפְקָא מִינֵּיהּ – איזו הלכה למדים ממחלוקתו זו, לִפְטוֹר את אמו מִן הַיִּבּוּם, אם מת אביו קודם לכן ולא היו לו בנים אחרים, שלדעת חכמים אמו פטורה מיבום משום שבעת מיתת אביו היה חי, ולדעת רבן שמעון בן גמליאל חייבת ביבום כיון שבעת מיתת אביו היה מת.

הגמרא מקשה על דברי אביי: כיצד ניתן לומר שאם נָפַל מִן הַגֵּג אוֹ אֲכָלוֹ אֲרִי בתוך שלשים ללידתו, דִּבְרֵי הַכֹּל בחזקת חַי הוּא, וְהָא [–הרי] רַב פַּפָּא וְרַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ אִיקְּלָעוּ לְבֵי בְּרֵיהּ – נזדמנו לבית בנו דְּרַב אִידִי בַּר אָבִין, וַעֲכִיד לְהוּ עֵיגְלָא תִּילְתָא כִּימְמָא דְּשַׁבְעָה – ובישל עבורם עגל בריא וטוב ביום השביעי ללידתו. וְאָמְרִי לֵיהּ – ואמרו לו רב פפא ורב הונא, אִי אִיתְרַחִיתוּ לֵיהּ עַד לְאוֹרְתָא – אם היית ממתין עד הערב ורק אז שוחט אותו, הֲוָה אָכְלִינַן מִינֵּיהּ – היינו אוכלים ממנו, אבל הַשְׁתָּא – עתה ששחטת אותו ביום השביעי, לֹא אָכְלִינַן מִינֵּיהּ – לא נאכל ממנו,

המשך בעמוד קפב

רש"י

מִימְהַל הֵיכִי מָהֲלִינַן. שׁוּם קָטָן בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי בְּשַׁבָּת, דְּיִלְמָא נָפֵל הוּא וְלָא חָזֵי לְמוּל, וְעוֹשֶׂה חַבּוּרָה שֶׁלֹּא לְשֵׁם מִצְוָה: אִם חַי הוּא. כְּלוֹמַר: אִם כְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו – שִׁפִּיר קָא מָהִיל: מְחַתֵּךְ בְּבָשָׂר. שְׁחוּטָה הוּא, וְלָא חַבּוּרָה הִיא: לֹא נִצְרְכָה. הָא דְּקָתָנֵי "אֵין מְחַלְּלִין" אֶלָּא לְעִנְיַן מְכַשִּׁירֵי מִילָה לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, דְּאָמַר דָּחוּ שַׁבָּת – ה"מ דְּקִים לֵיהּ בְּגַוֵּיהּ שֶׁכְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו – שֶׁעִבְּרוּ ט' חֳדָשִׁים מִשֶּׁשִּׁמְּשָׁה עַד שֶׁיִּלְּדָתוּ, וְלֹא שִׁמְּשָׁה כָּל יְמֵי עִיבּוּרָהּ. אֲבָל סָפֵק – אֵין מַכְשִׁירֵיהוּ דּוֹחִין, דִּילְמָא לָאו בַּר מִימְהַל הוּא, וּמְחַלֵּל שַׁבָּת בַּעֲשׂוֹתוֹ פֶּחָמִים וּבַרְזֶל: כְּתַנָּאֵי. נָפֵל גְּמוּר אִם חָשׁוּב כְּמֵת, כְּדִקָּאָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה, דְּאֵינוֹ אֶלָּא מְחַתֵּךְ בְּבָשָׂר. אוֹ לֹא, וְהָוְיָא חַבּוּרָה: לְאֲכָלָה לְהָבִיא בֶּן ח'. דְּכוּלֵּיהּ קְרָא דָּרִישׁ לֵיהּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים: "מִן הַבְּהֵמָה" – מִקְצָת בְּהֵמָה מְטַמְּאָה, וּמִקְצָת אֵינָהּ מְטַמְּאָה, פְּרָט לְטַרְפָּה שֶׁשְּׁחָטָהּ. וּמִדְּמַמְעִיט טְרֵפָה שֶׁשְּׁחָטָהּ – מִכְּלָל דְּבִטְהוֹרָה קָאֵי. "אֲשֶׁר הִיא לָכֶם" – לְהָבִיא בְּהֵמָה טְמֵאָה. לְפִי שֶׁפָּרְשָׁה רִאשׁוֹנָה דִּכְתִיב בָּהּ "לְכָל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִיא מַפְרֶסֶת פַּרְסָה וְאֵינֶנָּה מַעֲלַת גֵּרָה" וגו' – מוֹקֵי לָהּ הָתָם בְּאֵבֶר מִן הַחַי הַכָּתוּב מִדְּבַר. וּפָרְשָׁה זוֹ בְּמֵתָה וַדַּאי. "לְאָכְלָה" – לְהָבִיא בֶּן ח' חֳדָשִׁים, שֶׁאַף שְׁחִיטָתוֹ מִיתָה וּמִטַּמְּאָה: מַר סָבַר חַי הוּא. לְפִיכָךְ שְׁחִיטָתוֹ מְטַהֲרַתּוּ: לְעִנְיַן אֲכִילָה. אִי מוּתָּר בַּאֲכִילָה בִּשְׁחִיטָתוֹ, אִם לָאו: טְרֵפָה. שְׁחִיטָתָהּ מְטַהֲרַתְּהָ מִלְּטַמֵּא בְּדִפְרִישׁוּת: הָיְתָה לָהּ שָׁעַת הַכּוֹשֶׁר. לִישָׁחֵט וְלִיטָּהֵר קוֹדֶם שֶׁנִּטְרְפָה: מִי פְּלִיגִי. לְמִישְׁרֵי וָלָד שֶׁל בְּהֵמָה בְּתוֹךְ ח' יָמִים: שׁוֹחֲטִים אוֹתוֹ כְּיָו"ט. וְאֵינוֹ מוּקְצֶה, שֶׁהֲרֵי בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת נְמִי הָיָה מוּכָן אֵגֶב אִמּוֹ. מִיהוּ, שְׁמֵעֵינוּ מִינָּהּ דְּמוּתָּר לִבּוֹ בְּיוֹם: וְשָׁוֵין. רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן, שֶׁנֶּחֱלְקוּ בְּרוֹאִין מוּמִין בְּיו"ט בְּמַסֶּכֶת בֵּיצָה, שֶׁאִם נוֹלַד הַיּוֹם הוּא וּמוּמוֹ עִמּוֹ – שֶׁהוּא מִן הַמּוּכָן, וּמוּתָּר לְבַקֵּר מוּמוֹ בְּיו"ט, דְּלָא דָּמֵי כִּמְתַקֵּן בְּיו"ט, דְּלָא אִיתַּחְזַק בְּאִיסּוּרָא. וּמוֹקְמִינַן לָהּ הָתָם כְּגוֹן דְּיָתְבֵי דַּיְנֵי הָתָם, וְרָאוּהוּ בִּשְׁעַת לִידָה מִיָּד: נָפֵל מִן הַגַּג אוֹ אָכְלוֹ אַרְי. שֶׁמֵּת מֵחֲמַת מִיתָה הַבָּאָה לוֹ בְּתוֹךְ ל' מִמְּקוֹם אַחֵר – דִּבְרֵי הַכֹּל בְּחֶזְקַת כְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו קָאֵי, דְּאִי לָאו הָךְ מִיתָה לָא הֲוָה מֵת. דִּילְבָךְ, חַי הוּא. וּבְאָדָם הָוֵי וָלָד, וּפוֹטֵר אֶת אִמּוֹ מִן הַחֲלִיצָה. וְגַבֵּי בְּהֵמָה נְמִי, סְתָם וָלָד בְּהֵמָה שֶׁשְּׁחָטוּ בְּתוֹךְ ח' – מוּתָּר בַּאֲכִילָה, דְּלָא חֲזִינָא בֵּיהּ רֵיעוּתָא, וְרוֹב הַיּוֹלְדוֹת אֵינָן מִפִּילוֹת: שֶׁפִּיהֵק. בְּיֵילֵי"ר בְּלַע"ז. כְּלוֹמַר: לְאַחַר לִידָתוֹ לֹא רָאוּ בוֹ אֶלָּא חִיּוּת מְעַט, שֶׁפִּיהֵק וָמֵת, וְגַבֵּי אָדָם קָאֵי: ה"ג: וַעֲבַדוּ(א) עֲגָלָא תִּילְתָא בִּימָמָא דְּשַׁבְּעָה: אִיתַּרְחִיתוּ. מִלְּשׁוֹחֲטוֹ עַד אוֹרְתָא, שֶׁהוּא לֵיל שְׁמִינִי: הָוָה אֲכָלִינַן מִינֵּיהּ. דְּמִקְצָת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ, כִּדְכְתִיב (וַיִּקְרָא כב) "וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ" – הָא לַיְלָה חָזֵי. וּמִיהוּ, מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי הוּא דַּיְרֵיצָה – דְּאוֹרְתָא לָאו בַּת הַקְרָבָה הִיא, כִּדְכְתִיב (שם ז) "בְּיוֹם צַוּתוֹ לְהַקְרִיב". אֲבָל מִכְּלָל נָפֵל נָפְקִי לֵיהּ, וְחָזֵי לְאַקְדּוּשֵׁי, כִּדְאָמְרִינַן בְּזִבְחִים (דף יב.): לַיְלָה לְקִדּוּשָׁה, יוֹם לְהַרְצָאָה. וְהִלְכָּךְ, לְעִנְיַן חוּלִּין – חָזֵי מַאוֹרְתָא לְמִישְׁחֲטֵיהּ וּמֵיכַל. אַלְמָא: מֵאן דְּס"ל כְּרַשְׁבַּ"ג פְּלִיג בְּמִיתָה הַבָּאָה לוֹ מִמְּקוֹם אַחֵר, וְאָמַר סְפֵיקָא הוּא: שְׁכִיב בְּגוֹ תַּלְתִּין. לְיַלְדְּתוּ: א) צְוּוֹרוֹנִיתָא. מַטְעֲמִים שֶׁמַּאֲכִילִין אֶת הָאֲבֵל: קָא בָּעֵית לְמֵיכַל. לְכָךְ אִתָּא מִתְאַבֵּל חָנָם: אִיתְרַע מִילְתָא. אֲבֵילוּת: בְּגוֹ תַּלְתִּין יוֹמִין. לְיַלֶּדֶת הַוָּלָד: מֵת הַוָּלָד ב) בְּתוֹךְ ל'. לְיַלְדְּתוּ, וְלֹא הָיָה לְאָבִיו בֵּן אֶלָּא הוּא, ג) נוֹלַד לְאַחַר מִיתַת אָבִיו, וְעַל יְדוֹ הָיוּ פּוֹטְרִין אִמּוֹ מִן הַחֲלִיצָה אִם הָיָה בַּר קַיְּימָא: וְעָמְדָה וְנִתְקַדְּשָׁה. לְאַחַר זְמַן, לְפִי שֶׁסְּבוּרָה שֶׁאֵינָהּ זְקוּקָה לְיָבָם:

אם

תוספות

מִימְהַל הֵיכִי מָהֲלִינַן לֵיהּ? אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה: מָלִין אוֹתוֹ מִמַּה נַּפְשָׁךְ; אִם חַי הוּא – שַׁפִּיר קָא מָהִיל, וְאִם לָאו – מְחַתֵּךְ בְּבָשָׂר הוּא. וְאֶלָּא הָא דְּתַנְיָא: סָפֵק בֶּן ז' סָפֵק בֶּן ח' – אֵין מְחַלְּלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת, אַמַּאי? נִימְהֲלֵיהּ מִמַּה נַּפְשָׁךְ! אִם חַי הוּא – שַׁפִּיר קָא מָהִיל, וְאִם לָאו – מְחַתֵּךְ בְּבָשָׂר הוּא! אָמַר מָר בְּרֵיהּ דְּרַבִּינָא; אֲנָא וְרַב נַחוּמֵי בַּר זְכַרְיָה תַּרְגֵּימְנָא: מִימְהַל – הָכִי נְמִי מָהֲלִינַן לֵיהּ, לֹא נִצְרְכָה אֶלָּא לְמַכְשִׁירֵי מִילָה, וְאַלִּיבָּא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. אָמַר אַבָּיֵי "כְּתַנָּאֵי "וְכִי יָמוּת מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר הִיא לָכֶם לְאָכְלָה" לְהָבִיא בֶּן שְׁמֹנָה שֶׁאֵין שְׁחִיטָתוֹ מְטַהֲרַתּוֹ, רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַ' אֶלְעָזָר בְּר"ש אוֹמְרִים: שְׁחִיטָתוֹ מְטַהֲרַתּוֹ. מַאי לָאו בְּהָא קָא מִיפַּלְגִי, דְּמָר סָבַר: חַי הוּא, וּמ"ס: מֵת הוּא. אָמַר רָבָא: אִי הָכִי, אַדְּמִיפַּלְגִי לְעִנְיַן טוּמְאָה וְטַהֲרָה – לִיפַּלְגִי לְעִנְיַן אֲכִילָה! אֶלָּא, דְּכוּלֵּי עָלְמָא מֵת הוּא, וְרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן סְבְרִי: כִּטְרֵפָה; טְרֵפָה, לָאו אַף עַל גַּב דְּמֵתָה הִיא – שְׁחִיטָתָהּ מְטַהֲרַתְּהָ, הָכָא נְמִי – לָא שְׁנָא. וְרַבָּנַן: לָא דָּמֵי לִטְרֵפָה, טְרֵפָה – הָיְתָה לָהּ שָׁעַת הַכּוֹשֶׁר, הַאי – לֹא הָיְתָה לָהּ שָׁעַת הַכּוֹשֶׁר. וְכ"ת טְרֵפָה מִבֶּטֶן מַאי אִיכָּא לְמֵימַר? הָתָם, יֵשׁ בְּמִינָהּ שְׁחִיטָה, הָכָא – אֵין בְּמִינָהּ שְׁחִיטָה. אִיבַּעְיָא לְהוּ: מִי פְּלִיגִי רַבָּנַן עֲלֵיהּ דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹ לֹא? אִם תִּמְצֵי לוֹמַר "פְּלִיגִי" – הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ אוֹ אֵין הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ? ת"ש: עֵגֶל שֶׁנּוֹלַד בְּיוֹם טוֹב – שׁוֹחֲטִין אוֹתוֹ בְּי"ט. הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – דְּקִים לֵיהּ בְּגַוֵּיהּ שֶׁכְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. ת"ש: וְשָׁוֵין, שֶׁאִם נוֹלַד הוּא וּמוּמוֹ עִמּוֹ – שֶׁזֶּה מִן הַמּוּכָן. ה"נ: שֶׁכְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. ת"ש, דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל: הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל. הֲלָכָה – מִכְּלָל דִּפְלִיגִי, ש"מ. אָמַר אַבָּיֵי: נָפֵל מִן הַגַּג אוֹ אֲכָלוֹ אַרְי – דִּבְרֵי הַכֹּל חַי הוּא, כִּי פְּלִיגִי – שֶׁפִּיהֵק וָמֵת. מָר סָבַר: חַי הוּא, וּמָר סָבַר: מֵת הוּא. לְמַאי נָפְקָא מִינַּיהּ – לְפִטּוּר מִן הַיִּבּוּם. נָפֵל מִן הַגַּג אוֹ אֲכָלוֹ אַרְי דִּבְרֵי הַכֹּל חַי הוּא?! וְהָא רַב פַּפָּא וְרַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ אִיקְלְעוּ לְבֵי בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי בַּר אָבִין, וַעֲבִיד לְהוּ עֵיגְלָא תִּילְתָא בִּימָמָא דְּשַׁבְּעָה. וְאָמְרִי לֵיהּ: אִי אִיתְרְחִיתוּ לֵיהּ עַד לְאוֹרְתָא – הָוָה אָכְלִינַן מִינֵּיהּ, הָשְׁתָּא – לָא אָכְלִינַן מִינֵּיהּ! אֶלָּא, כְּשֶׁפִּיהֵק וָמֵת – דִּבְרֵי הַכֹּל מֵת הוּא, כִּי פְּלִיגִי – בְּנָפֵל מִן הַגַּג וַאֲכָלוֹ אַרְי. מָר סָבַר: מֵת הוּא, וּמָר סָבַר: חַי הוּא. בְּרֵיהּ דְּרַב דִּימִי בַּר יוֹסֵף אִתְיְלִיד לֵיהּ הַהוּא יְנוּקָא, בְּגוֹ תַּלְתִּין יוֹמִין שְׁכִיב. יָתֵיב קְמִתְאַבֵּיל עִילָּוֵיהּ. אָמַר לֵיהּ אֲבוּהּ: צְוּורוֹנִיתָא קָבָעִית לְמֵיכַל?! אָמַר לֵיהּ: קִים לִי בֵּיהּ שֶׁכְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. רַב אַשִׁי אִיקְלַע בֵּי רַב כָּהֲנָא, אִיתְרַע בֵּיהּ מִילְתָא בְּגוֹ תַּלְתִּין יוֹמִין. חַזְיֵיהּ דְּיָתֵיב וְקָא מִתְאַבֵּל עִילָּוֵיהּ, אָמַר לֵיהּ: לָא סָבַר לֵיהּ מָר לְהָא דַּאֲמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל "הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל"? אָמַר לֵיהּ: קִים לִי בְּגַוֵּיהּ שֶׁכְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. אִיתְמַר, מֵת בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים, וְעָמְדָה וְנִתְקַדְּשָׁה. אָמַר רָבִינָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרָבָא:

אם

מִימְהַל הֵיכִי מָהֲלִינַן לֵיהּ. מִכָּאן מִשְּׁמַע דְּלָא אֵיירֵי רַשְׁ"ג בְּבֵן שְׁמֹנָה דוּקָא, אֶלָּא בְּסָתָם וְלַדוֹת. וְכֵן מִשְּׁמַע לְקַמָּן, דְּאָמַר תְּ"שׁ: עֵגֶל שֶׁנּוֹלַד בְּי"ט שׁוֹחֲטִין אוֹתוֹ בְּי"ט. וְדַחִי: דִּכְלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. וְאַתְּ"ל דְּלָא אֵיירֵי רַשְׁ"ג אֶלָּא בְּבֵן שְׁמֹנָה – הוּה לֵיהּ לְדַחוּיֵי: הַב"ע – בְּסָתָם וְלַדוֹת. וְעוֹד אָמַר לְקַמָּן: נָפֵל מִן הַגַּג וַאֲכָלוֹ אַרְי – דִּבְרֵי הַכֹּל חַי הוּא. וְאִי בְּוַדַּאי בֵּן ח' אֵיירֵי, הֵיכִי תִּיסַּק אַדַּעְתֵּיהּ לְמַר דְּ"ה חַי הוּא? וּבְכוּלְּהוּ דְּלַקְמָן נְמִי, דְּמוּקְמִינַן בְּדִקִּים לֵיהּ בְּגַוֵּיהּ שֶׁכְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו. וְקַשֶּׁה לְר"י: מַהֵא דְּאָמְרִינַן בְּפ' "הָעֵרֶל" (יְבָמוֹת דַּף פּ:) אֵיזֶהוּ בֵּן ח' – כָּל שֶׁלֹּא כְּלוּ לוֹ חֲדָשָׁיו, רַבִּי אוֹמֵר: שֶׁעֵרוֹ וְצִפָּרְנָיו מוּכָּזִין עָלָיו כו'. דְּאָמַר: הָאי בַּר שְׁבָעָה הוּא, וְאִישְׁתְּהוּיֵי אִישְׁתֵּהּ. וּפְרִיךְ: (ג) הָא דַּעְבַד רַבָּה תּוֹסְפָאָה עוּבְדָא בְּאִשָּׁה שֶׁהָלַךְ בְּעֵלָה לְמְדִינַת הַיָּם, וְאִישְׁתְּהוּ עַד תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא, כְּמַאן – כְּרַבִּי. כֵּיוָן דְּאִיכָּא רַשְׁ"ג, דְּאָמַר אִישְׁתֵּהּ. דְּתַנְיָא כָּל שֶׁשֵּׁהָה כו' – כְּרַבִּי עֲבַד. אֲלַמָּא מִשְּׁמַע בְּהַדְיָא, דְּבוּדַאי בֵּן ח' אֵיירֵי, מִדְּמוּכָח מִינֵּיהּ דְּמִשְׁתֵּהּ כְּרַבִּי. וּמִנָּא לֵיהּ, דִּילְמָא לְעוֹלָם ס"ל דְּלָא מִשְׁתֵּהּ, וּבְסָתָם וְלַדוֹת אֵיירֵי רַשְׁ"ג כְּדַפְרִישִׁית וְאוֹר"י דַּע"כ בּוּדַאי בֵּן ח' נְמִי אֵיירֵי דְּהָא בְּתוֹסְפְתָא דְּמַכִּילְתִּין מִיתְנֵי מִילְתֵּיהּ דְּרַשְׁ"ג בְּתַר מִילְתֵּיהּ דְּרַבָּנַן וְרִבִּי דִּיבּוּמוֹת וְאַפְלוּגְתֵּיהוּ קַאֵי דְּאֵיירֵי בֵּן ח' וְאַ"ת וּבְשִׁמְעָתִין, מִנְּלַן דְּבִסְתָם וְלַדוֹת סַ"ל דְּרַשְׁ"ג הָא לָא שֵׁהֵה – סְפֵיקָא הוּי. דִּילְמָא קַסְבַר וְלַד מַעְלִיא הוּי, וְלָא אֵיירֵי כְּלָל בְּסָתָם וְלַדוֹת, אֶלָּא בּוּדַאי בֵּן ח'? וְיֵשׁ לוֹמַר: דְּדִיקִינָן מִדְּקָתָנֵי "כָּל שֶׁשֵּׁהֵה", דְּכֹל מִשְּׁמַע לְרַבּוֹת סְתָם דּוּוקָא שֵׁהֵה, הָא לָא שֵׁהֵה – סְפֵיקָא הוּי. וְהָא דְּמַבְעֵיא לַן לְקַמָּן אִי פְּלִיגִי רַבָּנַן עֲלֵיהּ דְּרַשְׁ"ג – הַיְינוּ בְּסָתָם וְלַדוֹת, דְּבֵן ח' וַדַּאי בְּהַדְיָא קָתָנֵי לֵהּ בְּתוֹסְפְתָא. וּא"ת: וְהֵיכִי פְּשִׁיט לְקַמָּן מִדְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל הֲלָכָה כְּרַשְׁבַּ"ג – מִכְּלָל דְּפְלִיגִי בְּסָתָם וְלַדוֹת, תְּאַמַּר דְּלַעוֹלָם לָא פְּלִיגִי בְּסָתָם וְלַדוֹת, וְכִי פְּסִיק רַב יְהוּדָה כְּווֹתֵיהּ – הַנ"מ בּוּדַאי בֵּן ח'! וּי"ל: דְּא"כ הַ"ל לְמִיתְנֵי הֲלָכָה כְּר', דְּלֵיכָא לְמִימַר דְּלָא קַאֲמַר הֲלָכָה כְּרַבִּי מִשּׁוּם דְּבְעֵי הוֹכָחַת סִימָנִין שֶׁעֵרוֹ וְצִפָּרְנָיו, אֲבָל רַשְׁבַּ"ג לָא בְּעֵי – דְּהָא פְּשִׁיטָא דְּבֵן ח' שֶׁלֹּא גָּמְרוּ שֶׁעֵרוֹ וְצִפָּרְנָיו לְכ"ע לָא חִי. וּמִדְּנָקֵט רַשְׁבַּ"ג – ש"מ דְּבִסְתָם וְלַדוֹת אֵיירֵי, וּפְסַק בְּכוּלָּא מִילְתָא כְּווֹתֵיהּ. וְהַשְׁתָּא נְמִי אֵין צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מִכֹּל, דְּבֵלְאוּ הָכֵי יֵשׁ לְהוֹכִיחַ בְּסָתָם וְלַדוֹת אֵיירֵי, כְּמוֹ שֶׁהוֹכַחְתִּיהָ). ר"י: צוֹדְנִיתָא. גֶּרֶס בְּעָרוּךְ), לְשׁוֹן צִידָה וּמְזוֹנוֹת:

אם

ואם אשת כהן היא אינה חולצת. הקשה ה"ר משה מבהיים: ותחלוץ, ומה בכך? הא אמרי' בס"פ שני דיבמות (דף כג.) דספק חלוצה, היכא דנבנסה, שריא, דתנן התם: אם קדמו וכנסו – אין מוציאין מידם ואמרינן בגמ', תני שילא: אפילו שניהם כהנים. מ"ט? חלוצה דרבנן, ועל ספק חלוצה לא גזרו. ואומר רבי: דהאי דאינה חולצת בשמעתין – לא משום שאם חלצה (לא) יהא מחויב להוציאה, אלא כיון דאפשר בלא חליצה – מוטב שלא תחלוץ, שלא להוציא לעז על בניה. כעין שמצינו בפרק בתרא דיבמות (דף קיט.), דתנן: האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים, ובאו ואמרו לה מת בעליך – לא תנשא ולא תתייבם עד שתדע שמא מעוברת צרתה. ואמר בגמ': ולעולם? אמר זעירי: ג' לעצמה, ט' לחבירתה, וחולצת ממ"נ. פי': שאם נתעברה צרתה וילדה – מותרת לשוק בלא חליצה, ואם לא נתעברה – הרי חליצה פוטרת. ר' יוחנן אמר: לעצמה ג', לחבירתה לעולם. ופריך: ותחלוץ ממ"נ! ומשני: גזירה שמא יהא ולד של קיימא, ונמצא מצריכה כרוז לכהונה. וליצרכה! דילמא איכא דהוי בחליצה ולא הוה בהכרזה, ואמרו:

אם אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל הִיא – חוֹלֶצֶת, אִם אֵשֶׁת כֹּהֵן הִיא – אֵינָהּ חוֹלֶצֶת. וְרַב שֵׁרַבְיָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרָבָא אָמַר: אַחַת זוֹ וְאַחַת זוֹ – חוֹלֶצֶת. אָמַר לֵיהּ רָבִינָא לְרַב שֵׁרַבְיָא: בְּאוֹרְתָא אָמַר רָבָא הָכִי, לְצַפְּרָא הָדַר בֵּיהּ. אָמַר לֵיהּ: שְׁרִיתוּהָ? יְהֵא רַעֲוָא דְּתִשְׁרוּ תַּרְבָּא. "רַ' יְהוּדָה מַתִּיר וכו'". אָמַר רַב שִׁיזְבִי אָמַר רַב חִסְדָּא: לֹא לְכָל אָמַר רַבִּי יְהוּדָה אַנְדְּרוֹגִינוֹס זָכָר הוּא, שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר כֵּן – בַּעֲרָכִין יֵעָרֵךְ! וּמִנָּלָן דְּלָא מִיעָרֵךְ – דְּתַנְיָא: "הַזָּכָר" – וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס. יָכוֹל לֹא יְהֵא בְּעֶרֶךְ אִישׁ, אֲבָל יְהֵא בְּעֶרֶךְ אִשָּׁה – תַּלְמוּד לוֹמַר: "הַזָּכָר וְאִם נְקֵבָה הִיא". זָכָר וַדַּאי, נְקֵבָה וַדַּאית, וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס.

אִם אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל הִיא. אם אֵינוֹ כֹּהֵן זֶה שֶׁנִּתְקַדְּשָׁה לוֹ, וּמוּתָּר בַּחֲלוּצָה: **חוֹלֶצֶת.** מִן הַסָּפֵק, וְאח"כ תִּנָּשֵׂא. וְאִם כֹּהֵן הוּא, שֶׁאִם תַּחֲלוֹץ תְּהֵא אֲסוּרָה לוֹ – סְמֻכִינַן אַדְּרַבָּנַן, וְאָמְרִינַן לָאו נָפֵל הוּא, וְאֵינָהּ חוֹלֶצֶת: **לְאוֹרְתָא אָמַר רָבָא הָכִי.** כִּדְקָאָמַרְתְּ, דְּאַחַת זוֹ וְאַחַת זוֹ חוֹלֶצֶת: **לְצַפְּרָא הָדַר בֵּיהּ.** וְאָמַר אֵשֶׁת כֹּהֵן אֵינָהּ חוֹלֶצֶת: **אָמַר לֵיהּ.** רַב שֵׁרַבְיָא לְרָבִינָא: **שְׁרִיתוּהָ.** בְּלָא חֲלִיצָה, וְעֲבַרְיתוּ אַדְּרַבָּן שֶׁמְּעוֹן – יְהֵא רַעֲוָא דְּתִשְׁרוּן חֵלֶב בַּאֲכִילָה: **לֹא לְכָל אָמַר ר'.** לֹא לְכָל דָּבָר אָמַר ר"י דְּאַנְדְּרוֹגִינוֹס זָכָר הוּא, אֶלָּא לְעִנְיַן מִילָה בִּלְבָד, דְּיָלִיף לֵיהּ מֵרִיבּוּיָא דִּקְרָא כִּדְלְקַמָּן: **שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר.** זָכָר הוּא לְכָל דָּבָר: **בַּעֲרָכִין יֵעָרֵךְ.** הָאוֹמֵר "עֶרְכּוֹ עָלַי" – יַעֲרִיכֵהוּ: **הַזָּכָר.** ה' יְתֵירָא קָדְרִישׁ. וְגַבֵּי נְקֵבָה דְּרִישׁ "וְאִם" יְתֵירָא, וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס:

והא קא שרו חלוצה לכהונה. אלמא אנו מעגנין אשה זו לעולם משום טעמא דנמצא מצריכה כרוז לכהונה, ולכך אין אנו מניחים לחלוץ. וכל שכן הכא שיש לימנע יותר מחליצה, ואיכא למיחש טפי שלא יאמרו קא שרו חלוצה לכהן. מ"ר: ואם אשת כהן היא אינה חולצת. דחי הוא, אפילו כי לא שהה, כרבנן. כדאי' ב"החולץ" (יבמות דף לו: ושם). והא דאמרינן לעיל דהלכה כרשב"ג – היינו דוקא באשת ישראל, אבל באשת כהן – לא קי"ל כוותיה להצריכה חליצה, הואיל ואשת כהן היא. מ"ר: **דתניא** הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס. השתא משמע דדריש מלשון זכר ונקבה, ולא מיתורא דה' ד"הזכר ואם נקבה". דאם לא כן – מאי קפריך בסמוך: ומ"ש גבי מילה, מאי קרא צריך במילה לרבות אנדרוגינוס? והא אדרבה, צריך מיעוט גבי ערכין למעוטי אנדרוגינוס! אלא ע"כ לאו מיתורא דקרא ממעט ליה מערך איש ואשה, אלא ממשמעות דזכר ונקבה, הלכך, צריך קרא במילה לרבות אנדרוגינוס. וכ"מ נמי דגבי קידוש ממעט אנדרוגינוס בלא שום ייתור, כדמוכח בפרק "טרף בקלפי" ביומא (דף מג. ושם), דאמר, תנן התם: הכל כשרים לקדש כו'. ומפרש: אשה מנלן? אמר קרא: ונתן ולא ונתנה כו'. ומההיא טעמא דממעט אשה ממעט אנדרוגינוס. וקשה לרבי: דבנדה פרק "המפלת" (דף כח: ושם) מייתינן דף מילתא דערכין, וקאמר: טעמא דכתב רחמנא "הזכר ואם נקבה" הא מזכר ונקבה לחוד – לא הוה ממעט להו, אלמא מיתורא דואם וה' דהזכר קדרישי! ואומר רבי: דודאי מיתורא קדריש, כדמשמע התם. והא דאיצטריך "כל זכר" גבי מילה לרבות אנדרוגינוס – כי היכי דלא נילף מערכין. ומשום הכי, גבי קידוש לא צריך קרא למעט אנדרוגינוס, דילפינן מערכין. וממילה לא ילפינן – דאית לן למילף מערכין לחומרא, ופסול לקדש. והא דאמר רב ב"המפלת" (גם זה שם): טומטום ואנדרוגינוס שראו לובן ואודם כאחת – אין חייבין על ביאת מקדש, ושורפין עליו את התרומה. ונפקא ליה התם ביאת מקדש מדכתיב "מזכר ועד נקבה תשלחו" – זכר ודאי נקבה ודאית, ולא טומטום ואנדרוגינוס. ופריך התם: וכל היכא דכתיב זכר ונקבה למעוטי טומטום ואנדרוגינוס, והתניא כו', דטעמא דכתב רחמנא "הזכר ואם נקבה כו'". והשתא מאי קפריך? דבלא יתור נמי שפיר ממעט טומטום ואנדרוגינוס, משום דילפינן מערכין! וי"ל: דבי גמרי מערכין – לחומרא, כמו גבי קידוש, אבל לקולא, לפוטרו מביאת מקדש כשראה לובן ואודם כאחת – לא ילפינן מערכין. אלא אדרבה, ילפינן ממילה לחומרא, לחייבו על ביאת מקדש. מיהו, קשה לרבי מהא דתני בבברורות, בפרק "אלו מומין" (דף מב. ושם): "הזכר" ולא הנקבה, כשהוא אומר למטה, זכר, שאין תלמוד לומר – להוציא טומטום ואנדרוגינוס. והשתא, אמאי איצטריך קרא למעט טומטום ואנדרוגינוס שאינם קדושים לעולה? תיפוק ליה משום דילפינן מערכין לחומרא, דהיינו חומרא – שאין קדושה חלה עליהם, וצריך להביא קרבן אחר! ובדוחק אומר ר"י: דאדרבה, היא קולא שאם לא מצא אלא אנדרוגינוס – יהא יושב ובטל, כעין שמצינו גבי סוכה בפרק "לולב הגזול" (דף לה:), דתניא ר' יהודה אומר: אין סוכה נודהגת אלא בד' מינים שבלולב והדין נותן ומה לולב שאינו בלילות כבימים כו' אמרו לו כל דין שאתה דן שתחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין לא מצא ד' מינין יהא יושב ובטל. ומיהו, לא דמיא שפיר לההיא, דהתם ודאי סופו להקל, שאם לא ימצא ד' מינים כל ימי סוכה – נמצא המצוה עוברת, וא"א לעשותה עוד אפילו ימצא אחרי כן. אבל גבי קרבן, אם אינו מוצא עכשיו אלא אנדרוגינוס – אחר זמן ימצא, וא"כ תחילתו וסופו להחמיר הוא! ועוד אומר רבי: דהתהוא קרא ד"הזכר" גבי עולת נדבה הוא דכתיב, ולא גבי חובה, הלכך לא שייך התם יהא יושב ובטל, כיון שאינו מחויב שום קרבן. מ"ר: **הזכר** ולא טומטום ואנדרוגינוס. בבברורות בפרק (א) "אלו מומין" (מב. ושם) אמר: סמי מכאן טומטום. דתנן התם, טומטום ואנדרוגינוס אין שוחטין עליו לא במקדש ולא במדינה. רבי ישמעאל אומר: אין מום גדול מזה, וחכ"א: אינו בכור, אלא נגזז ונעבד. ואמר בגמ', אר"ת: מחלוקת באנדרוגינוס, אבל טומטום – דברי הכל ספיקה הוא, וקדוש מספיקא. אמר ליה: אלא מעתה בערכין יערך, אלמה תניא: הזכר ולא טומטום ואנדרוגינוס! ומשנינ: סמי מכאן טומטום. ומשמע דהכי פריך: אלמה תניא הזכר ולא טומטום, (ג) וכיון דאמרת דספיקא היא, אצטריך קרא למעוטי ספיקא! ומאי קשיא, דבשלמא בההיא סוגיא דלעיל דהתם פריך גבי אנדרוגינוס: איצטריך קרא למעוטי ספיקא – שפיר פריך, שהרי אין סברא לומר שיהא ספק לפסוק, דודאי ברור למקרא אם הוא זכר או נקבה. ואם הוא אמת שהפסוק חושבו זכר – למה ימעטנו שלא יהא קדוש לעולה? ואם קרא חשיב ליה נקבה – א"צ לכתוב למעוטו. (ד) אלא טומטום ודאי צריך קרא, שיש מהן זכרים ויש מהן נקבות. וכי האי גוונא – שייך שפיר למקרא למעטו, כיון שהוא ספק לנו אם הוא זכר או נקבה. כעין שמצינו גבי מעשר בהמה, דתנן בפ' בתרא דבבורות (דף נח:), ומייתי לה בפ"ק דב"מ (דף ה:): קפץ אחד מן המנויין לתוכן – כולן פטורין. ומפרש התם טעמא: דעשירי וודאי אמר רחמנא, ולא עשירי ספק. וכן בנגעים: ספק בהרת קדמה לשער לבן, או שער לבן קדם לבהרת, ונפקא לן בשלהי מסכת נזיר (דף סה.) דטהור, מדכתיב "לטהרו או לטמאו" – שפתח הכתוב תחילה בטהרה. ונראה לר', דה"פ מילתא דרב חסדא; אבל טומטום קדוש מספיקא, משום דכל כמה דמצינן לאוקמי קרא למעט אנדרוגינוס דממעטי להו רבנן, מדכתיב "הזכר" כדדריש התם לעיל – לית לן לאוקמי לקרא למעוטי טומטום. משום דאם הוא זכר ודאי – אין סברא למעוטי, ואם הוא נקבה – אין צריך קרא. דהשתא פריך שפיר מערכין, דלא הוה לן למעוטי טומטום? כיון דאיכא לאוקמי קרא לאנדרוגינוס – לית לן למעוטי טומטום מיניה. דליכא למימר "ואם נקבה" לאנדרוגינוס לא איצטריך, דכבר מיעטונה מהזכר – (ה)מ"מ הוה אמינא; נהי דמעטיה קרא מערך איש, מיהו לא גרע מאשה, ויהא לו לכל הפחות ערך אשה. הלכך לאנדרוגינוס נמי אצטריך "ואם נקבה", לפיכך הוצרכו לתרץ: סמי מכאן טומטום. והא דתני בפ"ק דחגיגה (דף ד. ושם): "זכורך" להוציא טומטום ואנדרוגינוס. ולא פריך מינה בבבורות לרב חסדא, ולישני סמי מכאן טומטום! ונראה לר': משום דקרא יתירא (ו) למעט טומטום, דתרי "זכורך" כתיבי. והא דפריך בפ"ק דחגיגה: בשלמא אנדרוגינוס איצטריך, סד"א הואיל ואית ליה זכרות – ליחייב, קמ"ל דבריה הוא בפני עצמו. אלא טומטום ספיקא הוא, איצטריך קרא למעוטי ספיקא – ומשנינ: כשביציו מבחוץ. ונראה לרבי: דשפיר פריך, דהתם ודאי לא הוה צריך קרא למעוטי טומטום, דפשיטא בלא קרא דלא מייתי עולת ראייה, דהיכי נעביד? מספיקא לא מייתי על תנאי דאם נקבה הוא תהא עולת נדבה – דהא עולת ראייה לא בעי סמיכה, ואסור לסמוך משום עבודה בקדשים. [ועולת נדבה בעי סמיכה]. ואם לא יסמוך – טוב שלא יביא, כמו שמצינו גבי פסח בפסחים פרק "האשה" (דף פח:), דתניא: חבורה שנתערבו עורות פסחיהן ונמצאה יבלת באחת מהן – כולן יצאו לבית השריפה, ופטורין מלעשות פסח שני כו'. עד דפריך: ונייתי מותר הפסח! ומשנינ: משום סמיכה. דאילו מותר הפסח בעי סמיכה ואילו פסח לא בעי סמיכה. אלמא: משום סמיכה נמנעים מלעשות פסח, כ"ש מלהביא עולת ראייה. ובבבורות על מילתא דרב חסדא לא הוה מצי לשנויי כשביציו מבחוץ, דכ"ש דלא הוה ליה לקרא למעוטיה. מ"ר. וקשה לי: לרב חסדא אמאי ממעט רב בנדה

אִם אֵשֶׁת יִשְׂרָאֵל הִיא, כלומר אם התקדשה לישראל המותר לשאת חלוצה, **חוֹלֶצֶת** לאחד האחים ורק אחר כך תינשא לישראל שקידשה, כיון שיתכן שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל שהתינוק נחשב לנפל ואינו פוטר את אמו מיבום וחליצה. אבל **אִם אֵשֶׁת כֹּהֵן הִיא**, כלומר שנתקדשה לכהן האסור בחלוצה, **אֵינָהּ חוֹלֶצֶת** כדי שלא תאסר עליו, וסומכים באופן זה על שיטת חכמים שבסתם ולד אין חוששים לנפל. **וְרַב שֵׁרַבְיָא מִשְּׁמֵיהּ** [–בשמו] **דְּרָבָא אָמַר, אַחַת זוֹ וְאַחַת זוֹ**, בין אם היא אשת ישראל ובין אשת כהן **חוֹלֶצֶת**, ואם התקדשה לכהן יגרשה. **אָמַר לֵיהּ רַבִּינָא לְרַב שֵׁרַבְיָא**, אמנם **בְּאוֹרְתָא** – בערב **אָמַר רָבָא הָכִי** שאחת זו ואחת זו חולצת, אבל **לְצַפְּרָא** – למחרת בבוקר **חֲדַר בֵּיהּ** – חזר בו ואמר שאשת כהן לא תחלוץ. **אָמַר לֵיהּ** רב שרביא לרבינא, **שְׁרִיתוּהָ** – התרתם לכהן לשאתה על ידי שפטרתם אותה מחליצה, **יְהֵא רַעֲוָא דְּתִשְׁרוּ תַּרְבָּא** – יהי רצון שתתירו חֵלֶב באכילה, כלומר, אם הנך מתיר שומרת יבם לשוק תוכל אף להתיר חלב באכילה.

הגמרא דנה בשיטת רבי יהודה במשנה בענין מילת אנדרוגינוס בשבת. שנינו במשנה (קלד:): **רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר וכו'** למול אנדרוגינוס בשבת. **אָמַר רַב שִׁיזְבִי אָמַר רַב חִסְדָּא, לֹא לְכָל** ענין **אָמַר רַבִּי יְהוּדָה שֶׁאַנְדְּרוֹגִינוֹס זָכָר הוּא**, אלא רק לענין מילה. **שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר כֵּן** שלכל דבר דינו כזכר, **בַּעֲרָכִין יַעֲרֹךְ** – האומר ערכו עלי, יהיה עליו לתת ערך של זכר.

מבררת הגמרא: **וּמִנָּלָן דְּלֹא מִיעַרְךְ** – ומנין שרבי יהודה סובר שאין אנדרוגינוס נערך, **דְּתַנְיָא** – **ששנינו בברייתא**, נאמר בפסוק (ויקרא כז ג) 'וְהָיָה עֶרְכְּךָ הַזָּכָר', ומייתור האות ה"א דורשים שדווקא זכר נערך, **וְלֹא טוּמְטוּם** [–אטום, שאין ניכר בו לא זכרות ולא נקבות מחמת הקרום שעליו] **וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס. יָכוֹל** היית לומר **שֶׁלֹּא יְהֵא בְּעֶרְכְּךָ אִישׁ, אֲבָל יְהֵא בְּעֶרְכְּךָ אִשָּׁה**, והאומר ערכו עלי יתן בערך אשה, **תַּלְמוּד לוֹמַר** – מלמדנו הכתוב בייתור האות ה"א שבתיבת 'הַזָּכָר' ותיבת 'ואם' שבפסוק 'וְאִם נְקֵבָה הִיא', שרק **זָכָר וַדַּאי וּנְקֵבָה וַדָּאִית** נערכים **וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס,**

המשך ביאור למס' שבת ליום שבת קודש עמ' א

אַפּוּמֵיהּ דְּלֵיחְיָא – לא ישב אדם בפתח המבוי במקום הלחי באופן שאינו רואה את הלחי, כשיש חפץ בידו, **דֵּילְמָא מִינַנְדְּרָא לֵיהּ** – שמא יתגלגל לו **הַחֵפֶץ** מידו לרשות הרבים, **וְאָתֵי לְאָתוּיֵי** – ויבוא להביאו אליו למבוי, שכיון שיושב סמוך כל כך ללחי באופן שאינו מבחין בו, אין לו היכר בינו לרשות הרבים, ונמצא שמכניס מרשות הרבים לרשות היחיד.

הלכה נוספת: **וְאָמַר רָבָא, לֹא לִיצַדֵּד אִינִישׁ כּוּבָא** – לא יצדד אדם גיגית, דהיינו שדוחפו אילך ואילך עד שעומד יפה על הארץ, שכיון שצריך מקום ישר לעמוד בו, יש לחשוש **דֵּילְמָא אָתֵי לְאַשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת** – שמא יבוא להשוות גומות במתכוין, כדי לעשות מקום ישר לשם כך.

הלכה נוספת: **וְאָמַר רָבָא, לֹא לִיהַדּוֹק אִינִישׁ אוּדְרָא** – לא יהדק אדם מוכים, **בְּפוּמָא דְּשִׁישָׁא** – בפי פך שבתוכו משקה לסותמו כדי שלא ישפך או כדי שלא ישתה ממנו נחש, משום שבסתם המוכים יהיו לחים מחמת המשקה שבתוכו, וחוששים **דֵּילְמָא אָתֵי לִידֵי סְחִיטָה** – שמא יהדק את המוכים היטב ויבוא לסוחטם, כיון שדרכו בכך.

הלכה נוספת בהלכות שבת בשם רב כהנא: **אָמַר רַב כַּהֲנָא, טִיט שֶׁעַל גַּבֵּי בִגְדוֹ, מְכַסְּכֵסוֹ מִבִּפְנִים** – משפשף את בגדו בצד שבפנים כנגד גופו, ובכך מרכך את הבגד ומסיר את הטיט ממנו, שאין הדבר מוכח שרוצה לכבס את הבגד, וגם בפועל אינו מכבס ממש את הבגד, אלא רק מפרך הטיט ומסירו, **וְאֵין מְכַסְּכֵסוֹ מִבַּחוּץ** – ואסור לשפשף את הבגד בצד שבחוץ כנגד העם, מפני שדומה לכיבוס ונראה כמלבן.

הגמרא מקשה על הלכה זו מברייתא: **מַיְתִיבֵי** – הקשו בני הישיבה, שנינו בברייתא, **טִיט שֶׁעַל גַּבֵּי מִנְעָלוֹ, מְנַעֲרוֹ כְּנֶגֶד סַכִּין, וְטִיט שֶׁעַל בִּגְדוֹ, מְנַעֲרוֹ בְּצִפּוֹרֶן, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְכַסְּכֵם** – שלא ישפשף את הבגד להסיר את הטיט. **מַאי** – מה היא כוונת הברייתא, **לָאו** – האם אין זה **שֶׁלֹּא יְכַסְּכֵם כְּלָל**, ואף מבפנים אסור, ושלא כדברי רב כהנא.

מתרצת הגמרא: **לֹא**, אין כוונת הברייתא שלא ישפשף כלל, אלא **שֶׁלֹּא יְכַסְּכֵם מִבַּחוּץ, אֶלָּא** רק **מִבִּפְנִים** כדברי רב כהנא.

הלכה נוספת בענין גרירת טיט בשבת: **אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אָמַר רַבִּי יַנַּאי, מְגָרְרִין** את הטיט **מִמְּנָעֶל חָדָשׁ** שאין חשש שיקלפנו, **אֲבָל לֹא** ממנעל **יָשָׁן**, מפני שקולף את העור ממנו ועובר על איסור 'ממחק'.

אגרות קודש

ב"ה, ד' מנ"א, תשכ"ג

ברוקלין.

הוו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ הרב פנחס אהרן שי'

שלום וברכה!

... בענין הטליפון שכותבו - אינו דומה כלל לענין המיקרופון: א) המדבר אינו יודע כלל עד"ז. ב) לא ניחא לי' (ואדרבא היפך רצונו) שישמעו בחדר אחר. ג) אינו פסיק רישא כלל, כיון שרק הדבור בקול רם ובסמיכות מקום להטלפון - פועל הטליפון. ועוד. וק"ל.

בברכה.

בענין הטליפון: במכתבו: בלקו"ש ח"ב ע' 506 מסופר על כ"ק אדמו"ר מהורי"צ נ"ע שבערבי שבתות וימים טובים הניח עץ להגביה הטלפון בחדר כ"ק אביו אדמו"ר מהורש"ב נ"ע, בכדי שישמע התפלות מהחדר האחר, אולי נוכל ללמוד היתר על מייקרופון, או "טייפ רעקארדער" אם אותו המדבר אינו מכוון לדבר לתוכו.

ברייתא זו נשנתה בתורת כהנים, וּסְתָם סִפְרָא – סתם ברייתא בתורת כהנים, שלא נתפרש בה מי אמרה, בשיטת רַבִּי יְהוּדָה נאמרה, ומוכח שרבי יהודה סובר שאנדרוגינוס אינו נחשב לזכר ודאי. אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, אַף אָנָן נַמִּי תְּנִינָא – גם אנו שנינו כן במשנה (פרה פ"ה מ"ד), הַכֹּל כְּשֵׁרִים לְקַדֵּשׁ מי חטאת על ידי נתינת אפר פרה אדומה בהם, חוּץ מֵחֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן. רַבִּי יְהוּדָה מַכְשִׁיר בְּקָטָן וּפוֹסֵל בְּאִשָּׁה וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס, שְׁמַע מִינָּהּ שלדעת רבי יהודה גם לענין קידוש מי חטאת אנדרוגינוס אינו נחשב לזכר. שואלת הגמרא: וּמַאי שְׁנָא – במה שונה מצות מִילָה שלפי רבי יהודה דינו כזכר. משיבה הגמרא: מִשּׁוּם דִּכְתִיב (בראשית יז ז) 'לִהְוֹת לָכֶם כָּל זָכָר', ותיבת 'כל' באה לרבות גם אנדרוגינוס.

משנה

משנתנו עוסקת במי ששגג ומל בשבת תינוק שזמנו היה בערב שבת או שזמנו היה למחרת ביום ראשון: מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת, אֶחָד לָמוּל אַחַר הַשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת, וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת חַיָּיב חטאת, לפי שלא קיים בכך מצות מילה ועשה חבורה בשבת. אבל אם היו לו שני תינוקות, אֶחָד לָמוּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת, וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת בַּשַּׁבָּת, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּיב חַטָּאת, כיון שמילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר, כיון שהיה טרוד למול בשבת, ומתוך כך טעה ומל את זה שנולד בערב שבת, אף עשה בזה מצוה, שהרי הגיע זמנו כבר מאתמול, והטועה בדבר מצוה ועשה מצוה פטור מחטאת.

גמרא

במשנה הובאו שתי הלכות, ההלכה הראשונה נשנתה בסתם, משמע שהכל מודים בה, ובהלכה השניה נחלקו התנאים. הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בגירסת המשנה: רַב הוּנָא מַתְנִי – שנה בראשונה של המשנה, שכח ומל של אחר השבת בשבת, חַיָּיב חטאת כגירסא שלפנינו, והתנאים נחלקו בשכח ומל של ערב שבת בשבת. אולם רַב יְהוּדָה מַתְנִי – שנה בראשונה של המשנה, שכח ומל את של ערב שבת בשבת פָּטוּר מחטאת, והתנאים נחלקו בשכח ומל של אחר השבת בשבת.

הגמרא מבארת שהתנאים בברייתות כבר נחלקו באיזה אופן לבאר את מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, ורב הונא גרס במשנתנו כברייתא אחת ורב יהודה כברייתא השניה: רַב הוּנָא מַתְנִי חַיָּיב, שכך שנינו בברייתא, דְּתַנְיָא, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר, לֹא נֶחְלְקוּ רַבִּי (אלעזר) [אֱלִיעֶזֶר] וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת, אֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל אַחַר הַשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא חַיָּיב חטאת, ואף שהיה טרוד למול את זה שנולד בערב שבת, ומתוך כך טעה ומל את זה שנולד אחר השבת, מכל מקום כיון שבסופו של דבר לא עשה מצוה שהרי עדיין לא הגיע זמנו, הרי הוא חייב חטאת. עַל מַה נֶּחְלְקוּ, עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת, אֶחָד לָמוּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת בַּשַּׁבָּת, שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּיב חַטָּאת וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר. וּשְׁנֵיהֶם [רבי אליעזר ורבי יהושע] לֹא לְמַדּוּהָ אֶלָּא מַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כלומר מתקיימים בה התנאים הנלמדים מחטאת עבודה זרה, מָה עַבוֹדַת כּוֹכָבִים אָמַר רַחֲמָנָא לֹא תַעֲבִיד וְכִי עָבִיד מִיחַיַּיב, הָכָא נַמִּי לֹא שְׁנָא – לא שונה דינו וחייב חטאת. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ סובר שאין ללמוד זאת מחטאת עבודה זרה, משום שהָתָם – בעבודה זרה לֹא טָרִיד מִצְוָה – אינו טרוד לקיים מצוה ולכך מתחייב חטאת, אבל הָכָא כשטעה ומל את של אחר השבת בשבת, טָרִיד מִצְוָה – הלא עשה כן מחמת שהיה טרוד במצות מילת תינוק שזמנו בשבת, וכיון שאינו דומה לעבודת כוכבים לא ניתן לחייבו חטאת.

הגמרא מביאה ברייתא בה נשנו דברי רבי מאיר באופן שונה: תָּנֵי רַבִּי חִיָּיא, אוֹמֵר הָיָה רַבִּי מֵאִיר, לֹא נֶחְלְקוּ רַבִּי אֱלִעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא חַיָּיב, לפי שאף הטועה בדבר מצוה ועשה מצוה חייב חטאת. עַל מַה נֶּחְלְקוּ, עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל אַחַר הַשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת, שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּיב חַטָּאת וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר.

מקשה הגמרא על ברייתא זו: הַשְׁתָּא – מעתה יש לתמוה בדעת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, אם בְּסִיפָא כשמל של אחר השבת בשבת, דְּלֵא קָא עָבִיד מִצְוָה – אף שלא עשה בכך מצוה, הוא פּוֹטֵר מחטאת כיון שהיה טרוד במצוה, בְּרֵישָׁא שמל של ערב שבת בשבת דְּקָא עָבִיד מִצְוָה – שקיים במילתו מצוה, האם יתכן שהוא מְחַיֵּיב.

מתרצת הגמרא: אָמְרִי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי, בְּרֵישָׁא שחייב רבי יהושע את המל של ערב שבת בשבת, מדובר כְּגוֹן שֶׁקְּדָם [–הקדים] וּמָל את שֶׁל שַׁבָּת בְּעֶרֶב שַׁבָּת, דְּלֵא נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת – עתה בשבת אין לו תינוק שמילתו דוחה שבת, נמצא שאינו טרוד בקיום מצות מילה בזמנה, ולא היה לו לטעות ולמול של ערב שבת בשבת. אולם בְּסִיפָא כשמל של אחר השבת בשבת, הלא נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת, כלומר היה לפניו תינוק שמילתו דוחה שבת, ולפי שהיה טרוד בקיום מצוה בזמנה טעה ומל את של אחר השבת, ולכן פטר רבי יהושע מחטאת.

מקשה הגמרא: אָמַר לֵיהּ רַב אַשִׁי לְרַב כַּהֲנָא, הלא בְּרֵישָׁא נַמִּי נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת לְגַבֵּי תִינוֹקוֹת דְּעָלְמָא – גם ברישא שאין לפניו בשעת המילה תינוק שמילתו דוחה שבת, מכל מקום ישנם תינוקות רבים במקומות אחרים שזמנם היום ומילתם דוחה שבת, ומתוך שהותרה המילה לאלו שזמנם בשבת טעה ומל את זה שאין זמנו היום. נמצא שטעותו נובעת ממצוה הדוחה שבת ויש לפוטרו מחטאת. מתרצת הגמרא: לְהַאי גַּבְרָא מִיהָא לֵא אִיתְיְהִיב – לאותו אדם על כל פנים לא ניתנה שבת לידחות, ולא היה טרוד במצות מילה בזמנה, אם כן היה עליו לעיין היטב, ודינו ככל שוגג שחייב חטאת.

משנה

משנתינו דנה בדחיית המילה מחמת ספק בזמן הלידה וחולי התינוק: קָטָן נִימּוֹל לִשְׁמֹנָה, לְתִשְׁעָה וְלַעֲשָׂרָה וּלְאַחַד עָשָׂר וְלִשְׁנֵים עָשָׂר, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. מבארת המשנה, הָא כֵּיצַד, כְּדַרְכּוֹ – לפי שבעבירת הלאו לא קיים כל מצוה, אבל הָכָא במל של ערב שבת בשבת, במעשה העבירה [של עשיית חבורה] קיים המוהל מִצְוָה, וכיון שאינו דומה לעבודת כוכבים אין לחייבו חטאת.

רַב יְהוּדָה מַתְנִי – שנה ברישא של המשנה, שכח ומל של ערב שבת בשבת, פָּטוּר [לכל הדעות] מחטאת, שכך שנינו בברייתא, דְּתַנְיָא, אָמַר רַבִּי מֵאִיר, לֹא נֶחְלְקוּ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא פָּטוּר, כיון שטעה בדבר מצוה ועשה מצוה. עַל מַה נֶּחְלְקוּ, עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל אַחַר הַשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת, שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּיב חַטָּאת וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר. וּשְׁנֵיהֶם לֹא לְמַדּוּהָ אֶלָּא מַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר שמילה שזמנה אחר השבת שנעשתה בשבת, הרי היא כַּעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, כלומר מתקיימים בה התנאים הנלמדים מעבודה זרה, מָה עַבוֹדַת כּוֹכָבִים אָמַר רַחֲמָנָא לֹא תַעֲבִיד וְכִי עָבִיד מִיחַיַּיב, הָכָא נַמִּי לֹא שְׁנָא – לא שונה דינו וחייב חטאת. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ סובר שאין ללמוד זאת מחטאת עבודה זרה, משום שהָתָם – בעבודה זרה לֹא טָרִיד מִצְוָה – אינו טרוד לקיים מצוה ולכך מתחייב חטאת, אבל הָכָא כשטעה ומל את של אחר השבת בשבת, טָרִיד מִצְוָה – הלא עשה כן מחמת שהיה טרוד במצות מילת תינוק שזמנו בשבת, וכיון שאינו דומה לעבודת כוכבים לא ניתן לחייבו חטאת.

הגמרא מביאה ברייתא בה נשנו דברי רבי מאיר באופן שונה: תָּנֵי רַבִּי חִיָּיא, אוֹמֵר הָיָה רַבִּי מֵאִיר, לֹא נֶחְלְקוּ רַבִּי אֱלִעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל בְּעֶרֶב שַׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא חַיָּיב, לפי שאף הטועה בדבר מצוה ועשה מצוה חייב חטאת. עַל מַה נֶּחְלְקוּ, עַל מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל אַחַר הַשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח וּמָל שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת, שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּיב חַטָּאת וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר.

מקשה הגמרא על ברייתא זו: הַשְׁתָּא – מעתה יש לתמוה בדעת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, אם בְּסִיפָא כשמל של אחר השבת בשבת, דְּלֵא קָא עָבִיד מִצְוָה – אף שלא עשה בכך מצוה, הוא פּוֹטֵר מחטאת כיון שהיה טרוד במצוה, בְּרֵישָׁא שמל של ערב שבת בשבת דְּקָא עָבִיד מִצְוָה – שקיים במילתו מצוה, האם יתכן שהוא מְחַיֵּיב.

מתרצת הגמרא: אָמְרִי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי, בְּרֵישָׁא שחייב רבי יהושע את המל של ערב שבת בשבת, מדובר כְּגוֹן שֶׁקְּדָם [–הקדים] וּמָל את שֶׁל שַׁבָּת בְּעֶרֶב שַׁבָּת, דְּלֵא נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת – עתה בשבת אין לו תינוק שמילתו דוחה שבת, נמצא שאינו טרוד בקיום מצות מילה בזמנה, ולא היה לו לטעות ולמול של ערב שבת בשבת. אולם בְּסִיפָא כשמל של אחר השבת בשבת, הלא נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת, כלומר היה לפניו תינוק שמילתו דוחה שבת, ולפי שהיה טרוד בקיום מצוה בזמנה טעה ומל את של אחר השבת, ולכן פטר רבי יהושע מחטאת.

מקשה הגמרא: אָמַר לֵיהּ רַב אַשִׁי לְרַב כַּהֲנָא, הלא בְּרֵישָׁא נַמִּי נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת לְגַבֵּי תִינוֹקוֹת דְּעָלְמָא – גם ברישא שאין לפניו בשעת המילה תינוק שמילתו דוחה שבת, מכל מקום ישנם תינוקות רבים במקומות אחרים שזמנם היום ומילתם דוחה שבת, ומתוך שהותרה המילה לאלו שזמנם בשבת טעה ומל את זה שאין זמנו היום. נמצא שטעותו נובעת ממצוה הדוחה שבת ויש לפוטרו מחטאת. מתרצת הגמרא: לְהַאי גַּבְרָא מִיהָא לֵא אִיתְיְהִיב – לאותו אדם על כל פנים לא ניתנה שבת לידחות, ולא היה טרוד במצות מילה בזמנה, אם כן היה עליו לעיין היטב, ודינו ככל שוגג שחייב חטאת.

המשך בעמוד רכ

רש"י

וְהָא סְתָם סִפְרָא הוּא, דִּבְתוֹרַת כֹּהֲנִים תַּנְיָא לָהּ, וּסְתָם סִפְרָא רַבִּי יְהוּדָה: לְקַדֵּשׁ. מִי חַטָּאת, לָתֵת אֵפֶר עַל הַמַּיִם: מַכְשִׁיר בְּקָטָן וּפוֹסֵל בְּאִשָּׁה. טַעֲמֵיהּ מְפָרֵשׁ בְּסֵדֶר יוֹמָא בְּפ"ג: וּבְאַנְדְּרוֹגִינוֹס. שֶׁמַּע מִינָּהּ דְּרַבִּי יְהוּדָה כְּאִשָּׁה מְשַׁוִּי לֵיהּ: כָּל זָכָר. רִיבּוּיָא הוּא: מַתְנִי' וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת חַיָּיב. דִּטְעָה בִּדְבַר מִצְוָה וְלֹא עָשָׂה מִצְוָה הוּא, וְעֲבַד לֵיהּ חֲבוּרָה שֶׁלֹּא לְצֹרְכָּהּ. וּבְהָא אֲפִילּוּ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ מוֹדֶה: אֶחָד לָמוּל בַּשַּׁבָּת וְאֶחָד לָמוּל בְּע"ש וְשָׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל ע"ש בַּשַּׁבָּת ר"א מְחַיֵּיב חַטָּאת. דִּמִילָה שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּהּ אֵינָהּ דּוֹחָה שַׁבָּת. וְאע"ג דְּטָעָה בִּדְבַר מִצְוָה, שֶׁהָיָה טָרוּד בְּאוֹתוֹ שֶׁל שַׁבָּת וּמִתּוֹךְ כָּךְ טָעָה בָּזֶה, וְאַף בָּזֶה עָשָׂה מִצְוָה – שֶׁהֲרֵי רָאוּי הוּא לָמוּל, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ דּוֹחֶה שַׁבָּת – ס"ל לְר"א: טָעָה בִּדְבַר מִצְוָה, וְעָשָׂה מִצְוָה שֵׁיֵּשׁ בָּהּ חִיּוּב חַטָּאת – חַיָּיב. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר, דִּס"ל: טָעָה בִּדְבַר מִצְוָה וְעָשָׂה מִצְוָה – פָּטוּר: גְּמ' רַב הוּנָא מַתְנִי. בְּמַתְנִיתִין, בְּרֵישָׁא חַיָּיב לְדִבְרֵי הַכֹּל, כִּדְתָנִינָן לָהּ אָנֵן: וְרַב יְהוּדָה מַתְנִי בְּרֵישָׁא פָּטוּר. דְּמוֹקֵי לָהּ בְּשֶׁכַח וּמָל אֶת שֶׁל ע"ש בַּשַּׁבָּת, וּפְלוּגְתָּא הִיא בְּשֶׁל אַחַר הַשַּׁבָּת בַּשַּׁבָּת: שֶׁהוּא חַיָּיב. דְּאע"ג דְּטָרִיד בְּמִצְוָה וְטָעָה בָּהּ, כֵּיוָן דְּלָאו מִצְוָה, שֶׁעֲדַיִין לֹא הִגִּיעַ זְמַנּוֹ לָמוּל – חַיָּיב: אֶלָּא מֵע"ז. שֶׁהוּקְשׁוּ כָּל חַטָּאוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה לְחַטַּאת ע"ז, דִּכְתִיב "תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָכֶם" וגו', בְּפָרָשַׁת "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים" גַּבֵּי קָרְבַּן ע"ז: וְר' יְהוֹשֻׁעַ הָתָם. עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה לֹא עָשָׂה מִצְוָה: ה"נ: רַב יְהוּדָה מַתְנִי פָּטוּר. דְּתַנְיָא: אָמַר ר"מ, לֹא נֶחְלְקוּ ר"א וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי תִינוֹקוֹת אֶחָד לָמוּל בְּע"ש כו': ה"ג וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הָתָם לָא טָרִיד בְּמִצְוָה הָכָא טָרִיד בְּמִצְוָה. טָרוּד לְהִתְעַסֵּק בְּמִצְוָה גְּמוּרָה, שֶׁהֲרֵי אֶחָד מֵהֶם זְמַנּוֹ הַיּוֹם, וְטָרוּד לִבּוֹ לְמַהֵר וְלַעֲשׂוֹת. וּמִתּוֹךְ טָרְדוֹ טָעָה, וּמָל אֶת זֶה שֶׁאֵין בּוֹ מִצְוָה בְּכֹלָּל: וְשָׁכַח וּמָל שֶׁל ע"ש בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא חַיָּיב. לְקַמָּיהּ מְתָרֵץ לָהּ: דְּלֹא נִיתְּנָה שַׁבָּת לִידָּחוֹת. שֶׁאֵין לוֹ תִּינוֹק שֶׁיְּהֵא זְמַנּוֹ הַיּוֹם, הִלְכָּךְ לֹא הָיָה טָרוּד הַיּוֹם בְּמִצְוָה, שֶׁלֹּא הָיָה מוּטָל עָלָיו כְּלוּם לַעֲשׂוֹת, וְלֹא הָיָה לוֹ לִטְעוֹת: מתני' נוֹלַד בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת נִימּוֹל לְמ'. שֶׁהֲרֵי לְיוֹם שְׁמִינִי שֶׁל מָחָר הוּא נִימּוֹל, וְשֶׁמָּא בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת יוֹם הוּא וְנִימּוֹל לְט': הָיָה הַיּוֹם ע"ש. א"א לְמוּלוֹ בַּשַּׁבָּת הַבָּאָה דְּשַׁמָּא ט' הוּא, וְהָוְיָא לֵיהּ מִילָה שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּהּ וְאֵינָהּ דּוֹחֶה שַׁבָּת, וְצָרִיךְ לְהַמְתִּין עַד לְאַחַר הַשַּׁבָּת שֶׁהוּא עֲשִׂירִי: חָל יו"ט לִהְיוֹת אַחַר הַשַּׁבָּת. אֵין מִילָה שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּהּ דּוֹחָה אוֹתוֹ, וְנִימּוֹל לְי"א: גמ' חֲלָצָתוּ חַמָּה. נִשְׁלַף מִמֶּנּוּ הַחוֹלִי וְיָצָא מִגּוּפוֹ: דְּתָנֵי לוּדֵא. שֵׁם חָכָם: יוֹם הַבְּרָאתוֹ כְּיוֹם הַוְּלָדוֹ. מִמִּתִּינִין לוֹ כְּיוֹם הַוְּלָדוֹ: מַאי לָאו. יוֹם הַוְּלָדוֹ דַּוְוקָא קָאָמַר, דְּלָא בְּעֵינַן מֵעֵת לְעֵת: לֹא. "כְּיוֹם הַוְּלָדוֹ" דְּקָתָנֵי – לְמִיתַּב לֵיהּ ז'. מִיהוּ, עָדִיף יוֹם הַבְּרָאתוֹ מֵהָא, דְּבָעֵינַן מֵעֵת לְעֵת. וּמֵהָא לֵיכָּא לְמִשְׁמַע מִידֵּי: מתני' צִיצִין. רְצוּעוֹת שֶׁל בָּשָׂר שֶׁנִּשְׁאֲרוּ מִן הָעֲרָלָה: עֲטָרָה. הִיא שְׂפָה גְּבוֹהָּ הַמַּקֶּפֶת אֶת הַגִּיד סָבִיב, וּמִמֶּנָּהּ מִשְׁפַּע וְיוֹרֵד לְרֹאשׁוֹ: וְאֵינוֹ אוֹכֵל בִּתְרוּמָה. אם כֹּהֵן הוּא, דְּיָלְפִינַן בִּיבָמוֹת (דף ע.) שֶׁעָרֵל אָסוּר בִּתְרוּמָה: וְאִם הָיָה בַּעַל בָּשָׂר. שֶׁהָיָה שָׁמֵן, וְנִרְאֶה בָּשָׂר שֶׁלְּמַעְלָה מֵעָרְלָתוֹ לְאַחַר שֶׁנִּטְּלָה עָרְלָה כּוּלָּהּ, כְּאִילּוּ אוֹתוֹ בָּשָׂר חוֹזֵר וְחוֹפֶה אֶת הַגִּיד: מְתַקְּנוֹ. וּמִשְׁפַּע בְּאִיזְמֵל מֵאוֹתוֹ עוֹבִי: מִפְּנֵי מַרְאִית הָעַיִן. שֶׁלֹּא יְהֵא נִרְאֶה כְּעָרל:

תוספות

טומטום שראה לובן ואודם מביאת מקדש? וכ"ת: משום דאיכא קרא יתירא (ב) דדריש לה לטומטום, דכתיב "מזכר ועד נקבה תשלחו", ואי למעוטי אנדרוגינוס גרידא – לא ה"ל למיכתב אלא זכר – לא היא, דאי לא כתב אלא זכר א"כ ה"א אשה לא מחייב בביאת מקדש, מדכתיב "זכר" ולא כתיב אדם. ושמא י"ל: דלית ליה לרב דר"ח, דאיכא אמורא נמי דפליג עליה בבכורות. וא"ת: ומאי אי־צטריך רב למעוטי אנדרוגינוס? והא איהו ס"ל בפרק "הערל" ביבמות (דף פג.) דאנדרוגינוס ספיקא הוא, (ג)ואי־צטריך קרא למעוטי ספק?! מיהו, הא לא קשיא, דה"א: כשראה לובן ואודם כאחת – יתחייב ממ"נ. אבל הא תימה: כיון דסבר רב אנדרוגינוס ספיקא הוא, אמאי קאמר רב: מזכר ועד נקבה, זכר ודאי נקבה ודאית, ואם הוא זכר – ימעט אותו מזכר, ואם הוא נקבה – ימעט אותו מנקבה! ומיהו, י"ל: דמשום טומטום נקטיה, דפעמים הוי זכר, ופעמים הוי נקבה: **הזכר** ולא טומטום ואנדרוגינוס. תימה לרבי? דבפרק "אלו מומין" (בכורות דף מב.) גבי בכור מצריך הזכר הזכרים – למעוטי טומטום ואנדרוגינוס, משמע התם דמ"הזכר" לחודיה לא הוה ממעט לה, והכא ממעטין ליה מ"הזכר" לחודיה:

מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל. תימה: אמאי איצטריך למיתני האי? כיון דכבר תנא דבשר החופה את רוב העטרה מעכב המילה, וכי לא פרע – עדיין רוב עטרה מכוסה: **אבי** הבן אומר כו'. רבינו שמואל גריס אבי הבן ברישא, והדר המל אומר. וכבר הנהיג לעשות כן לברך אבי הבן קודם המילה, משום ד"להכניסו" – להבא משמע, כדאמרינן בפ"ק דפסחים (ד' ז. ושם): ב"לבער" – כ"ע לא פליגי דלהבא משמע. ועוד: דכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. ור"ת החזיר המנהג לקדמותו, וגרס המל ברישא, והדר אבי הבן, כמו שכתוב בכל הספרים. וכן מוכח כולה סוגיא מדקאמר; העומדים שם אומרים: כשם שהכניסו לברית. מכלל שכבר הכניסו. ועוד: דגבי גר דבסמוך גרס ברישא המל כו', והדר המברך אומר: אקב"ו למול את הגרים. ונראה הוא שזהו כנגד ברכת אבי הבן, והתם א"א לשנות הגירסא. שיש באותה ברכה "להטיף מהן דם ברית כו' ברוך כורת הברית" – משמע דכל זה הוא אחר המילה. ועוד: דהמברך מברך לעולם אחר המילה, כמו במילת קטן. וההיא דפסחים ה"פ: ב"לבער" כ"ע לא פליגי דלהבא משמע טפי מלשעבר, ומיהו: לשעבר נמי משמע. כי פליגי ב"על ביעור", מר סבר: דמשמע מעיקרא טפי מלהבא, ומר סבר: להבא נמי משמע כמו מעיקרא. והא דאמרינן דכל המצות מברך עובר לעשייתן – ה"מ כשהמברך עצמו עושה המצוה: **ידיד** מבטן. אומר ר"ת שהוא אברהם אבינו, שנקרא "ידיד", שנאמר: (ירמיה יא) "מה לידידי בביתי" כדדרשינן במנחות בפרק "כל המנחות" (ד' נג. ושם). ושלשת האבות נזכרים: "חוק בשארו שם" – הוא יצחק, ו"צאצאיו חתם באות ברית קדש" – הוא יעקב. וצאצאיו הוא ובניו, כמו שתרגם יונתן "הצאצאים והצפיעות" – בניא ובני בניא, (ישעיה כב) כלומר: יוצאי צאצאיו):

במצותיו וצונו למול את העבדים. שנאמר "יליד בית ומקנת כסף" (בראשית יז):

הדרן עלך ר' אליעזר דמילה

תולין. אבל נותנין לתלויה ביום טוב. וצריך לפרש ולומר שאם היה עושהו מאתמול – לא היה טוב כל כך וחזק. והא דתניא בפרקין דלעיל (ד' קלד. ושם) דאין מסגנין את החרדל במסגנת שלו בי"ט – אם היה עושהו מאתמול לא היה מתקלקל:

דרבי אליעזר עדיפא מדר"י. תימה: ולר"א תיקשה ליה הנהו קראי דדריש בפ"ק דמגילה (ד' ז) דקאמר: ורבי יהודה, כתיב "הוא" וכתיב "לכם", ולא קשיא; כאן – במכשירין שאפשר וכו'. וכ"ת: ר"א הוה דריש "הוא" לדרשה אחרינא – א"כ מנ"ל התם דרבי יהודה הוה מפליג? לימא דרבי יהודה הוה דריש ליה לדרשה אחריתי כר' אליעזר! ונראה דבדאורייתא מודה ר' אליעזר דמכשירין דאפשר אסורים, וכי שרי להו הכא – ה"מ באהל עראי, דאינו אלא מדרבנן, גזירה אטו אהל קבע, כדאמרינן בביצה בפרק "המביא" (ד' לב:). מיהו קשה: מנ"ל דעדיפא? דילמא בהא מודה אפילו רבי יהודה!

אלא

מָל וְלֹא פָּרַע אֶת הַמִּילָה – כְּאִילּוּ לֹא מָל. **גְּמָ'** אָמַר רַבִּי אָבִינָא א"ר יִרְמְיָה בַּר אַבָּא אָמַר רַב: בָּשָׂר הַחוֹפֶה אֶת רוֹב גּוּבְהָהּ שֶׁל עֲטָרָה. "וְאִם הָיָה בַּעַל בָּשָׂר וכו'". אָמַר שְׁמוּאֵל: קָטָן הַמְסוּרְבָּל בְּבָשָׂר, רוֹאִין אוֹתוֹ, כ"ז שֶׁמִּתְקַשֶּׁה וְנִרְאֶה מָהוּל – אֵינוֹ צָרִיךְ לָמוּל, וְאִם לָאו – צָרִיךְ לָמוּל. בְּמַתְנִיתָא תְּנָא, רשב"ג אוֹמֵר: קָטָן הַמְסוּרְבָּל בְּבָשָׂר רוֹאִין אוֹתוֹ, כָּל זְמַן שֶׁמִּתְקַשֶּׁה וְאֵינוֹ נִרְאֶה מָהוּל – צָרִיךְ לְמוּלוֹ, וְאִם לָאו – אֵינוֹ צָרִיךְ לְמוּלוֹ. מַאי בֵּינַיְיהוּ? אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ: נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה. "מָל וְלֹא פָּרַע". ת"ר: הַמָּל אוֹמֵר: "אקב"ו עַל הַמִּילָה". אֲבִי הַבֵּן אוֹמֵר: "אקב"ו לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ". הָעוֹמְדִים אוֹמְרִים: כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית כָּךְ יִכָּנֵס לַתּוֹרָה לְחוּפָּה וּלְמַע"ט. וְהַמְבָרֵךְ אוֹמֵר: "אֲשֶׁר קִידֵּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן, חוֹק בְּשְׂאֵרוֹ שָׂם, וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ. עַל כֵּן בִּשְׁכַר זֹאת, אֵל חַי חֶלְקֵנוּ, צִוָּה לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵינוּ מִשַּׁחַת, לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ בא"י כּוֹרֵת הַבְּרִית". הַמָּל אֶת הַגֵּרִים אוֹמֵר: "בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אקב"ו עַל הַמִּילָה". וְהַמְבָרֵךְ אוֹמֵר "אקב"ו לָמוּל אֶת הַגֵּרִים וּלְהַטִּיף מֵהֶם דַּם בְּרִית, שֶׁאִילְמָלֵא דַּם בְּרִית לֹא נִתְקַיְּימוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר "אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה חוּקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי" בא"י כּוֹרֵת הַבְּרִית". הַמָּל אֶת הָעֲבָדִים אוֹמֵר: "אקב"ו עַל הַמִּילָה", וְהַמְבָרֵךְ אוֹמֵר "אקב"ו לָמוּל אֶת הָעֲבָדִים וּלְהַטִּיף מֵהֶם דַּם בְּרִית שֶׁאִילְמָלֵא דַּם בְּרִית לֹא נִתְקַיְּימוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר "אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה חוּקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי" בא"י כּוֹרֵת הַבְּרִית".

הַדְרָן עָלָךְ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר דְּמִילָה

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: תּוֹלִין אֶת הַמַּשְׁמֶרֶת בְּי"ט, וְנוֹתְנִין לַתְּלוּיָה בַּשַּׁבָּת. וְחכ"א: אֵין תּוֹלִין אֶת הַמַּשְׁמֶרֶת בְּי"ט, וְאֵין נוֹתְנִין לַתְּלוּיָה בַּשַּׁבָּת, אֲבָל נוֹתְנִין לַתְּלוּיָה בְּיו"ט. **גְּמָ'** הָשְׁתָּא ר"א, אוֹסוּפֵי אֹהֶל עֲרַאי לָא מוֹסְפִינַן, לְמִיעֲבַד לְכַתְּחִלָּה שָׁרֵי?! מַאי הִיא – דִּתְנַן, פִּקֵּק הַחַלּוֹן, ר"א אוֹמֵר: בִּזְמַן שֶׁקָּשׁוּר וְתָלוּי – פּוֹקְקִין בּוֹ, וְאִם לָאו – אֵין פּוֹקְקִין בּוֹ. וְחכ"א: בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ – פּוֹקְקִין בּוֹ. וְאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה א"ר יוֹחָנָן: הַכֹּל מוֹדִים שֶׁאֵין עוֹשִׂין אֹהֶל עֲרַאי בַּתְּחִלָּה בְּי"ט, וְאֵין צ"ל בַּשַּׁבָּת. לֹא נֶחְלְקוּ אֶלָּא לְהוֹסִיף, שֶׁר"א אוֹמֵר: אֵין מוֹסִיפִין בְּי"ט, וְאֵין צ"ל בַּשַּׁבָּת. וְחכ"א: מוֹסִיפִין בַּשַּׁבָּת, וְאֵין צ"ל בְּיוֹם טוֹב. ר"א סָבַר לָהּ כְּרַבִּי יְהוּדָה, דְּתַנְיָא: אֵין בֵּין יוֹם טוֹב לַשַּׁבָּת אֶלָּא אוֹכֶל נֶפֶשׁ בִּלְבַד, רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר אַף מַכְשִׁירֵי אוֹכֶל נֶפֶשׁ. אֵימַר דִּשְׁמַעְיָנַן לֵיהּ לְרַ' יְהוּדָה – בְּמַכְשִׁירִין שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָם מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב, בְּמַכְשִׁירִין שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָם מֵעִיו"ט מִי שָׁמַעְתָּ לֵיהּ?! דְּר"א עֲדִיפָא מִדְּרַבִּי יְהוּדָה. "וְחכ"א". אִיבַּעְיָא לְהוּ: תְּלָה מַאי? אָמַר רַב יוֹסֵף: תְּלָה – חַיָּיב חַטָּאת. א"ל אַבַּיֵי: אֶלָּא מֵעַתָּה, תְּלָא כּוּזָא בְּסִיכְתָּא הָכִי נַמִּי דְּמִיחַיַּיב?!

אלא

פְּרַע. גִּילָּה: **גְּמ'** רוֹב גּוּבְהָהּ. לָא תֵּימָא רוֹב הָעֲטָרָה דְּקָתָנֵי מַתְנִי' רוֹב הֵיקֵפָהּ, אֶלָּא אֲפִילּוּ רוֹב גּוּבְהָהּ בְּמָקוֹם אֶחָד: קָטָן הַמְסוּרְבָּל בְּבָשָׂר. פלטר"י בְּלַע"ז, שֶׁשָּׁמֵן וְעָב, וּלְאַחַר שֶׁנִּימּוֹל נִרְאֶה כְּמִכְסֶהוּ: כָּל זְמַן שֶׁמִּתְקַשֶּׁה. וּמִתּוֹךְ הִקִּישׁוּי מִתְפַּשֵּׁט בְּשָׂרוֹ. בְּדִשְׁמוּאֵל גְּרַסִינָן: וְנִרְאֶה מָהוּל. בְּמַתְנִיתָא גְּרַסִינָן: וְאֵינוֹ נִרְאֶה מָהוּל: **אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה.** לִשְׁמוּאֵל, נִרְאֶה מָהוּל – הוּא דְּאִין צָרִיךְ לָמוּלוֹ; הָא נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה – צָרִיךְ. לְמַתְנִיתָא, אֵינוֹ נִרְאֶה – הוּא דְּצָרִיךְ; הָא נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה – אֵינוֹ צָרִיךְ: **אֲשֶׁר קִידֵּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן.** יְצִחָק קְרֵי יְדִיד, עַל שֵׁם "אֲשֶׁר אָהֲבַתְּ" (בראשית כב): **מִבֶּטֶן.** דִּקּוּדֶם שֶׁנּוֹלַד נִתְקַדֵּשׁ לְמִצְוָה זוֹ, דִּכְתִיב (שם יז) "אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ וגו' וַהֲקִימוֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ", הַיְינוּ מִילָה: **בִּשְׂאֵרוֹ.** בִּבְשָׂרוֹ: **שָׂם.** חֹק של מִילָה: **וְצֶאֱצָאָיו.** אַחֲרָיו. **חָתַם בְּאוֹת.** זוֹ של בְּרִית קֹדֶשׁ: **צִוָּה לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵינוּ מִשַּׁחַת.** מִגֵּיהִנֹּם, דִּכְתִיב "גַּם אַתְּ בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ" (זכריה ט):

הַדְרָן עָלָךְ ר' אֱלִיעֶזֶר דְּמִילָה

תּוֹלִין אֶת הַמַּשְׁמֶרֶת. שֶׁמְּסַגְּנִין בָּהּ שֶׁמְּרֵי יַיִן, וּמוֹתְחִין פִּיהָ לְכָל צַד בְּעִגּוּל, וְנַעֲשֶׂה כְּאֹהֶל עַל חֶלֶל הַכְּלִי שְׁקוּרִין אשטנד"א. וְאע"ג דְּעָבִיד אֹהֶל, שָׁרֵי בְּי"ט, כְּדִמְפָרֵשׁ בַּגְּמָרָא. אֲבָל בְּשַׁבָּת – מִיתְּלָא לְכַתְּחִילָּה לֹא, אֲבָל אִם תְּלוּיָה הִיא – נוֹתְנִין לְתוֹכָהּ שְׁמָרִים וּמְסַנֵּן, דְּאִין דֶּרֶךְ בּוֹרֵר בְּכָךְ: **גְּמ'** **פִּקֵּק הַחַלּוֹן.** כְּגוֹן אֲרוּבַּת הַגַּג: **אֶלָּא לְהוֹסִיף.** כְּגוֹן פִּקֵּק זֶה שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא תּוֹסֶפֶת עֲרַאי עַל הָאֹהֶל: **סָבַר לֵיהּ כְּרַבִּי יְהוּדָה.** הִלְכָּךְ הָבָא שָׁרֵי, דְּמִכְשִׁירֵי אוֹכֶל נֶפֶשׁ הוּא: **שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָן מֵעִי"ט.** כְּגוֹן שֶׁפּוּד שֶׁנִּרְצַם בְּי"ט: **עֲדִיפָא.** חֲזָקָה, דְּהוּא שָׁרֵי אֲפִילּוּ מַכְשִׁירִין שֶׁאֶפְשָׁר מֵעִי"ט; **תְּלָה כּוּזָא בְּסִיכְתָּא.** תְּלָה כְּלִי קָטָן בְּמָגוֹד: **ה"נ דְּמִיחַיַּיב.** וְהָכָא מַאי חִיּוּבָא אִיכָּא בְּאֹהֶל עֲרַאי? בְּגֵץ גָּמוּר לָא הָוֵי, וּמִדְּרַבָּנַן הוּא דְּמִיתְסַר:

אלא

ממשיכה המשנה: מָל – חתך את הערלה וְלֹא פָּרַע אֶת הַמִּילָה – לא גילה את העטרה על ידי הסרת העור המכסה אותה, הרי זה כְּאִילּוּ לֹא מָל.

גמרא

הגמרא מבארת מהו שיעור הציצין המעכבים את המילה. שנינו במשנה: אלו הן ציצין המעכבין את המילה בשר החופה את רוב העטרה. מבארת הגמרא: אָמַר רַבִּי אֲבִינָא אָמַר רַב יִרְמְיָה בַּר אַבָּא אָמַר רַב, אין כוונת המשנה שעור הערלה שנשאר מכסה את רוב היקפה של העטרה, אלא אף אם נשאר כָּשָׂר [–עור] הַחוֹפֶה אֶת רוֹב גּוּבְהָהּ שֶׁל עֲטָרָה אפילו רק במקום אחד הרי זה מעכב.

הגמרא מבארת את ההלכה בענין קטן בעל בשר. שנינו במשנה: וְאִם הָיָה בַּעַל בָּשָׂר וכו', ועקב כך חזר הבשר אחר המילה וחפה את העטרה, מתקנו מפני מראית העין, שלא יהא נראה כערל. מבארת הגמרא: אֲמַר שְׁמוּאֵל, קָטָן הַמְסוּרְבָּל [–המרופד] בְּבָשָׂר, רוֹאִין אוֹתוֹ – בודקים אותו, אם מבחינים שכָּל זְמַן שֶׁהאבר מִתְקַשֶּׁה הבשר מתפשט וְנִרְאֶה מָהוּל, אֵינוֹ צָרִיךְ לָמוּל ולתקן את הבשר שחופה את העטרה כשאינו מתקשה, וְאִם לָאו אֵינוֹ צָרִיךְ לָמוּל.

בְּמַתְנִיתָא תָּנָא – בברייתא שנינו, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, קָטָן הַמְסוּרְבָּל בְּבָשָׂר, רוֹאִין אוֹתוֹ, כָּל זְמַן שֶׁמִּתְקַשֶּׁה וְאֵינוֹ נִרְאֶה מָהוּל צָרִיךְ לָמוּלוֹ, וְאִם לָאו אֵינוֹ צָרִיךְ לָמוּלוֹ. רבן שמעון בן גמליאל ושמואל אמרו דין אחד אך באופן שונה, רבן שמעון מזכיר קודם את האופן שאין נראה מהולו וצריך למול שוב, ושמואל מזכיר תחילה את האופן שנראה מהולו ואין צריך למולו. מבררת הגמרא: מַאי בֵּינַיְיהוּ – מה ההבדל ביניהם להלכה ובמה נחלקו. משיבה הגמרא: אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה, כלומר נחלקו באופן שכאשר האבר מתקשה חלק מהעטרה מגולה וחלקה מכוסה, לדעת שמואל דווקא אם נראה מהולו אין צריך למולו, אבל נראה ואינו נראה מהולו צריך למולו, ולדעת רבן שמעון בן גמליאל דווקא אם אינו נראה מהולו צריך לחזור למולו, אבל בנראה ואינו נראה אין צריך למולו.

שנינו במשנה: מָל וְלֹא פָּרַע כאילו לא מל. הגמרא מביאה את נוסח הברכות שיש לומר בשעת המילה: תָּנוּ רַבָּנַן בברייתא, הַמָּל אוֹמֵר, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה. אֲבִי הַבֵּן אוֹמֵר, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְהָעוֹמְדִים אוֹמְרִים, כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית כָּךְ יִכָּנֵס לְתוֹרָה וְלְחוּפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְהַמְבָרֵךְ אוֹמֵר, ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אֲשֶׁר קִדַּשׁ יָדִיד מִבֶּטֶן חוֹק בִּשְׂאֵרוֹ שָׂם וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ, עַל כֵּן בִּשְׂכַר זֹאת אֵל חַי חֶלְקֵנוּ [צוּרֵנוּ] צִוָּה לְהַצִּיל יְדִידוּת שְׁאֵרֵנוּ מִשַّחַת לְמַעַן בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר שָׂם בִּבְשָׂרֵנוּ, בָּרוּךְ אַתָּה ה' כּוֹרֵת הַבְּרִית.

הַמָּל אֶת הַגֵּרִים אוֹמֵר, בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה. וְהַמְבָרֵךְ אוֹמֵר, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לָמוּל אֶת הַגֵּרִים וּלְהַטִּיף מֵהֶם דַּם בְּרִית, שֶׁאִילְמָלֵא דַּם בְּרִית לֹא נִתְקַיְּימוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה לג כה) אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה חוּקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי, בָּרוּךְ אַתָּה ה' כּוֹרֵת הַבְּרִית.

הַמָּל אֶת הָעֲבָדִים אוֹמֵר, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה. וְהַמְבָרֵךְ אוֹמֵר, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לָמוּל אֶת הָעֲבָדִים וּלְהַטִּיף מֵהֶם דַּם בְּרִית, שֶׁאִילְמָלֵא דַּם בְּרִית חוּקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא נִתְקַיְּימוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שם) אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה חוּקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׂמְתִּי, בָּרוּךְ אַתָּה ה' כּוֹרֵת הַבְּרִית.

הדרן עלך רבי אליעזר דמילה

פרק עשרים - תולין

בפרק זה יתבארו שני עניינים: א. דברים האסורים לעשותם בשבת מדרבנן. ב. דברים המותרים אף על פי שהם דומים למלאכה.

משנה

המשנה מבארת את דין תליית המשמרת על גבי כלי, ואת דין סינון היין בשבת וביום טוב: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, תּוֹלִין אֶת הַמְשַׁמֶּרֶת – מסננת שמסננים בה שמרי יין [שמותחה סביב הכלי לכל צד בעיגול] בְּיוֹם טוֹב, אף על פי שנעשית אהל על חלל הכלי, אך בשבת אין תולין אותה. וְנוֹתְנִין לַתְּלוּיָה בַּשַּׁבָּת, כלומר שאם היתה תלויה מערב שבת מותר לתת לתוכה שמרים כדי לסננם. ואף על פי שהוא בורר בכך את היין מהשמרים, אין איסור בזה, מכיון שאין דרך בורר בכך. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֵין תּוֹלִין אֶת הַמְשַׁמֶּרֶת על גבי הכלי בְּיוֹם טוֹב, וְכן אֵין נוֹתְנִין שמרים אף לַמשמרת שהיתה תְּלוּיָה מבעוד יום, בַּשַּׁבָּת, אֲבָל נוֹתְנִין לַתְּלוּיָה בְּיוֹם טוֹב, משום שזה צורך 'אוכל נפש'.

גמרא

הגמרא מקשה על דברי רבי אליעזר המתיר לתלות את המשמרת ביום טוב. מקשה הגמרא: הַשְׁתָּא – מעתה יש לתמוה, הלא לדעת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, אוֹסוּפֵי – להוסיף על אֹהֶל עֲרַאי לֹא מוֹסְפִינַן – אסור להוסיף, כפי שיתבאר להלן, ואילו לְמֵיעֲבַד – לעשות אהל עראי לְכַתְּחִלָּה, כגון לתלות את המשמרת ביום טוב שֶׁרֵי – הוא מתיר, כיצד אפשר לומר כן.

הגמרא מבארת היכן מצינו שרבי אליעזר אוסר להוסיף על אהל עראי. מבררת הגמרא: מַאי הִיא – היכן מצינו שרבי אליעזר סובר כן. מבארת הגמרא: מצינו כן במשנה, דִּתְנַן (לעיל קכה:) פִּקֵּק הַחַלּוֹן – לוח שסותמים בו את החלון, כגון ארובת הגג, נחלקו התנאים האם מותר לסתום בו את החלון בשבת וביום טוב, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, בִּזְמַן שֶׁהוא קָשׁוּר לחלון וְתָלוּי – שאינו נגרר על הארץ, פּוֹקְקִין [–סותמים] בּוֹ את החלון בשבת וביום טוב, שמאחר והוא מתוקן ועומד מבעוד יום לפקוק בו את החלון, אינו בונה בכך אהל ואינו מוסיף על האהל, וְאִם לָאו – שאינו קשור, או שהוא קשור אך אינו תלוי אלא נגרר על גבי הארץ, אֵין פּוֹקְקִין בּוֹ, כיון שמוסיף הוא על האהל. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ – בין אם הוא קשור ותלוי ובין אם אינו קשור ותלוי, פּוֹקְקִין בּוֹ את החלון בשבת וביום טוב.

הגמרא מביאה את דברי רבי יוחנן בביאור מחלוקתם, ומדבריו מתבאר שרבי אליעזר אוסר להוסיף על אהל עראי: וְאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חַנָּה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הַכֹּל – בין רבי אליעזר ובין חכמים מוֹדִים שֶׁאֵין עוֹשִׂין אפילו אֹהֶל עֲרַאי בַּתְּחִלָּה – בתחילת עשייתו, כגון לפרוס מחצלת על ארבע יתדות או ארבע מחיצות לצל בְּיוֹם טוֹב, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שאסור לעשות כן בַּשַּׁבָּת. וּלֹא נֶחְלְקוּ אֶלָּא לענין לְהוֹסִיף על אהל עראי, וכגון שהיתה המחצלת פרוסה על היתדות מערב שבת, אך לא היתה פרוסה לגמרי אלא מגולגלת במקצתה, ורוצה לפושטה לגמרי בשבת, שֶׁרַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר שאסור לפושטה, משום שאֵין מוֹסִיפִין על אהל עראי בְּיוֹם טוֹב, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בַּשַּׁבָּת, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים שמותר לפושטה, משום שמוֹסִיפִין על אהל עראי בַּשַּׁבָּת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּיוֹם טוֹב. ואף פקק החלון כשאינו קשור ותלוי אינו אלא תוספת עראי על האהל, ולדעת רבי אליעזר אסור לפקוק בו את החלון, משום שהוא מוסיף על אהל עראי, ונראה כבונה, ולדעת חכמים מותר. הרי מפורש כאן שרבי אליעזר אוסר אפילו להוסיף על אהל עראי, ואם כן ודאי שלפי שיטתו יש לאסור לעשות אהל עראי מתחילה בשבת וביום טוב, והיאך התיר לתלות את המשמרת ביום טוב.

הגמרא מתרצת את הקושיא. מתרצת הגמרא: אף על פי שבתליית המשמרת יש איסור דרבנן, מכל מקום רבי אליעזר מתיר, משום שהיא בכלל 'מכשירי אוכל נפש', וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סָבַר לָהּ כְּרַבִּי יְהוּדָה המתיר לעשות מלאכת 'מכשירי אוכל נפש' ביום טוב. דְּתַנְיָא (ביצה כח:), אֵין חילוק בֵּין יוֹם טוֹב לַשַּׁבָּת, אֶלָּא לענין מלאכת אוֹכֶל נֶפֶשׁ בִּלְבָד, רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר לעשות ביום טוב אַף מַכְשִׁירֵי אוֹכֶל נֶפֶשׁ, כלומר לתקן את הכלים שבהם עושים אוכל נפש. ותליית

המשך בעמוד קפב

אביי חולק על רב יוסף. **אֶלָּא אָמַר אַבָּיֵי**, תליית המשמרת בשבת וביום טוב לדעת חכמים **מִדְּרַבָּנָן הִיא** אסורה, וטעם האיסור הוא **שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בַּחוֹל**. מה שאין כן תליית כוזא בסיכתא, אין בזה אפילו איסור דרבנן, משום שאינו נראה כעובדין דחול.

הגמרא מביאה כמה פסקי הלכה שליקט אביי: **מְנַקֵּיט** – מלקט היה **אַבָּיֵי חוּמְרֵי מַתְנִיתָא** – כללים של דינים שמצא בברייתות מפוזרות, **וְתָנֵי** – היה שונה אותם יחד, הפטורים אך אסורים בכלל אחד, והמותרים לכתחילה בכלל אחד. ובתחילה שנה אביי את הדברים שהעושה אותם פטור אבל אסור, **הַגּוּד** – נוד העשוי מעור, ותפור בשפתו, ופיו רחב מאד וחוטים תלויים בו, והולכי דרכים ממלאים אותו יין או חלב, ובמקום שתוקעים אהליהם ללון מותחים פיו וקושרים אותו בחוטים על גבי ארבע יתדות שנועצים בארץ, והרוח עוברת מתחתיו ומצננת את היין או החלב שלא יתקלקל, והרי הוא דומה לאהל לאחר שנמתח, **וְהַמְשַׁמֶּרֶת** – מסננת שמסננין בה שמרי יין, **וְהַכִּילָה** – סדין שפורסים מעל גבי המטה ומסביבה על ארבע מוטות שיוצאים מקצותיה, ויש בגגה טפח, **וְכִסֵּא גַּלִּין** – כסא שהיו משתמשים בו במקום ששמו 'גלין', והיה עשוי מחוליות, וכשעומדים ממנו מפרקים אותו ונושאים אותו עמהם, וכשרוצים לישב עליו מחזירים ומחברים אותו, את כל אלו [מתיחת הגוד, תליית המשמרת, פריסת הכילה ונטיית כסא גלין] **לֹא יַעֲשֶׂה** בשבת, **וְאִם עָשָׂה פָּטוּר, אֲבָל אָסוּר** לעשות כן לכתחילה.

כעת שונה אביי את מה שאסור מדאורייתא: **אָהֳלֵי קֶבַע לֹא יַעֲשֶׂה, וְאִם עָשָׂה** בשוגג **חַיָּיב חַטָּאת.**

כעת שונה אביי את הדברים שמותר לעשותם לכתחילה: **אֲבָל מִטָּה** המחוברת ועומדת, והיא זקופה או מוטה על צידיה, והוא רוצה לנטותה וליישבה על רגליה, **וְכִסֵּא טַרְסְקַל** – כסא שמושבו מעור, שכשרוצה לישב עליו פותחו ונוטהו על ארבע רגליו, וכשעומד ממנו סוגרו ומקפלו וסומכו על הכותל, **וְאַסְלָא** – עשוי כעין כסא טרסקל אלא שהעור הפרוס עליו נקוב באמצעיתו לבית הכסא, **מוּתָּר לִנְטוֹתָן** ולהעמידם על רגליהם בשבת **לְכַתְּחִילָּה**, ואף שמאהיל בכך, מאחר ועשויים ועומדים הם, והוא אינו אלא פושטם כדי לישב ולשכב עליהם.

שנינו במשנה: וחכמים אומרים וכו' **וְאֵין נוֹתְנִין** שמרים אף **לַמשמרת שהיתה תְּלוּיָה** מבעוד יום, **בַּשַּׁבָּת**. הגמרא דנה האם איסור זה הוא מן התורה: **אִיבַּעְיָא לְהוּ, אם שִׁימֵּר** – נתן שמרים לתוך המשמרת וסינן, **מַאי** – מה דינו לדעת חכמים, האם עבר על איסור דאורייתא וחייב, או אינו אלא איסור מדרבנן ופטור. פושטת הגמרא את הספק: **אָמַר רַב כַּהֲנָא, אם שִׁימֵּר** בשבת בשוגג, לדעת חכמים הרי עשה מלאכה דאורייתא **וחַיָּיב חַטָּאת.**

הגמרא מקשה על דברי רב כהנא: **מַתְקִיף לָהּ רַב שֵׁשֶׁת, מִי אִיכָּא מִידֵּי** – וכי יש דבר כזה **דְּרַבָּנָן** אוסרים מן התורה **וּמְחַיְּבֵי חַטָּאת, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שָׁרֵי לְכַתְּחִילָּה**, הרי לא מסתבר לומר שיחלקו בסברות רחוקות כל כך.

רב יוסף מקשה על קושיית רב ששת: **מַתְקִיף לָהּ רַב יוֹסֵף** על קושיית רב ששת, **אַלְּמָה לֹא** – מדוע אתה אומר שלא שייך שיחלקו בסברות רחוקות כל כך, **הֲרֵי** מצינו כן לגבי יציאה לרשות הרבים בתכשיט הנקרא **'עִיר שֶׁל זָהָב', דְּרַבִּי מֵאִיר מְחַיֵּיב חַטָּאת, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שָׁרֵי לְכַתְּחִילָּה.**

הגמרא מביאה את מקור המחלוקת. מבררת הגמרא: **מַאי הִיא** – היכן מצינו מחלוקת תנאים בזה. מבארת הגמרא: **דְּתַנְיָא** (לעיל נט:), **לֹא תֵּצֵא אִשָּׁה** מרשות היחיד לרשות הרבים בשבת **בְּעִיר שֶׁל זָהָב, וְאִם יָצְאָה** בשוגג **חַיָּבֶת חַטָּאת**, משום שתכשיט זה נחשב 'משא', **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, לֹא תֵּצֵא** בתכשיט זה מדרבנן, שמא תסירנו להראות לחברתה, ותשכח ותטלטלנו ארבע אמות ברשות הרבים, **וְאִם יָצְאָה פְּטוּרָה**, משום שתכשיט הוא. **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, יוֹצְאָה אִשָּׁה בְּעִיר שֶׁל זָהָב לְכַתְּחִילָּה**, ולא גזרו בזה, מאחר ורק אשה חשובה יוצאת בעיר של זהב, ואשה חשובה אין דרכה להסיר תכשיטיה כדי להראותם לחברותיה. ונמצא שיש מחלוקת תנאים באופן זה, שלדעת אחת הדבר אסור מדאורייתא וחייבים עליו חטאת, ואילו לדעת תנא אחר הדבר מותר לכתחילה. ואם כן מדוע הקשה רב ששת שלא שייך שיחלקו בסברות רחוקות כל כך.

אביי מתרץ את קושיית רב יוסף על רב ששת: **אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי** לרב יוסף, **מִי סָבְרַת שִׁרְבִּי אֱלִיעֶזֶר** שמתיר לכתחילה לצאת בעיר של זהב **אַדְּרַבִּי מֵאִיר קָאֵי** – מתייחס בדבריו לדברי רבי מאיר **דְּאָמַר חַיֶּבֶת חַטָּאת**, אין הדבר כן, אלא **אַדְּרַבָּנָן קָאֵי, דְּאָמְרִי פָּטוּר אֲבָל אָסוּר, וְאָמַר לְהוּ אִיהוּ** [–רבי אליעזר] שהדבר **מוּתָּר לְכַתְּחִילָּה.** ונמצא שחכמים חולקים על רבי מאיר [המחייב חטאת] וסוברים שפטור אבל אסור, ורבי אליעזר חולק על חכמים וסובר שמותר לכתחילה. ואין זה דומה לכאן שרבי אליעזר חולק על חכמים [המחייבים חטאת] והוא מתיר לכתחילה.

התבאר במשנה לדעת חכמים שאסור לשמר שמרי יין במשמרת בשבת, וחידש רב כהנא שאם שימר חייב חטאת. הגמרא דנה משום איזה אב מלאכה חייב המשמר. שואלת הגמרא: המשמר בשבת **מִשּׁוּם מַאי מַתְּרִינַן בֵּיהּ** – משום איזה אב מלאכה מתרים בו. מבארת הגמרא: נחלקו האמוראים בזה, **רַבָּה אָמַר** מתרים בו **מִשּׁוּם** מלאכת **בּוֹרֵר**, והיינו שמלאכת השימור היא תולדת 'בורר', שהרי אף משמר בורר הוא את היין מהשמרים. **רַבִּי זֵירָא אָמַר מִשּׁוּם מְרַקֵּד.**

רבה מוכיח כשיטתו: **אָמַר רַבָּה, כְּוָתִי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא** – כפי שיטתי מסתבר, שמתרים בו משום בורר, שכן **מַה דְּרִכּוֹ שֶׁל בּוֹרֵר**, כגון בורר קטניות, **נוֹטֵל** את **הָאוֹכֶל וּמַנִּיחַ הַפְּסוֹלֶת, אַף הָכָא נַמִּי** במשמר, הרי הוא **נוֹטֵל אֶת הָאוֹכֶל** – היין שיוצא מהמשמרת למטה, **וּמַנִּיחַ אֶת הַפְּסוֹלֶת** – שמרי היין שנשארים במשמרת.

רבי זירא מוכיח כשיטתו: **אָמַר רַבִּי זֵירָא, כְּוָתִי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא** שמתרים בו משום מרקד, שכן **מַה דְּרִכּוֹ שֶׁל מְרַקֵּד**, שבשעה שמנפה את הקמח הרי **הַפְּסוֹלֶת מִלְּמַעְלָה** – על גבי הנפה, **וְהָאוֹכֶל** [–הקמח] **מִלְּמַטָּה, אַף הָכָא נַמִּי** במשמר, **הַפְּסוֹלֶת** – שמרי היין **מִלְּמַעְלָה** נשארים על גבי המשמרת, **וְהָאוֹכֶל** – היין יוצא **מִלְּמַטָּה**, ואינו דומה לבורר קטנית שהפסולת נשארת למטה והאוכל נמצא למעלה.

הגמרא חוזרת לדון בדיני אהל עראי: **תָּנֵי** [–שנה] **רָמִי בַּר יְחֶזְקֵאל** בברייתא, **טַלִּית כְּפוּלָה לֹא יַעֲשֶׂה** – אסור מדרבנן לשטוח בשבת טלית על גבי ארבע יתדות כדי לישן תחתיה, וראשיה משתלשלים ומתקפלים בצדדים לצד הארץ, והם משמשים כבתלים להגן מן החמה, משום שהוא אהל עראי, **וְאִם עָשָׂה** כן **פָּטוּר**, משום שאין זה אלא אהל עראי, **אֲבָל אָסוּר** לעשות כן לכתחילה. ואם נתנה על המוט [שמעל המיטה] מבעוד יום כשהיא מקופלת, **וְהָיָה כָּרוּךְ עָלֶיהָ חוּט אוֹ מְשִׁיחָה** [–חבל] כדי למשכה בהם ולפורסה לצדדים, **מוּתָּר לִנְטוֹתָהּ** [–לפורסה] בשבת **לְכַתְּחִילָּה**, מכיון שאינו אלא מוסיף על אהל עראי, ואינו כעושה אהל מתחילה.

הגמרא מביאה נידון נוסף בענין אהל עראי: **בְּעָא מִינֵּיהּ רַב כַּהֲנָא מֵרַב, כִּילָּה מַהוּ**, כלומר האם כל הכילות מותרות לפורסם בשבת. **אָמַר לֵיהּ רב, אַף מִטָּה יש שאֲסוּרָה** – אסור להעמידה. שוב שאל, **מִטָּה מַהוּ**, כלומר האם כל המיטות אסור להעמידם בשבת. **אָמַר לֵיהּ אַף כִּילָּה יש שמוּתֶּרֶת.** שוב שאל, מאחר ואין אתה מחלק ביניהם, **כִּילָּה וּמִטָּה מַהוּ**, כלומר האם הם שוים בדינם לגמרי, ובמקום שאסור בזה אסור כנגדו אף בזה. **אָמַר לֵיהּ כִּילָּה אֲסוּרָה וּמִטָּה מוּתֶּרֶת**, כלומר אינם שוים.

הגמרא מבארת את דברי רב שלכאורה נראים כסותרים זה את זה. מבארת הגמרא: **וְלֹא קַשְׁיָא** – אין להקשות סתירה בדברי רב, משום שכוונתו לכמה אופנים שונים. **הָא דְּקָאָמַר 'אַף מִטָּה אֲסוּרָה', כוונתו לאופן שהמיטה עשויה כִּדְקַרְמָנָאֵי** – כמו שהיו עושים 'קרמנאי' [–אנשי אותו מקום שכך שמו], שהמיטות שלהם היו עשויות מחוליות והיו מפרקים ומחזירים אותם, ואסור לעשות כן, כפי שהתבאר לעיל. **וְהָא דְּקָאָמַר לֵיהּ 'אַף כִּילָּה מוּתֶּרֶת', כִּדְרָמִי בַּר יְחֶזְקֵאל** – כוונתו לאופן שהכילה עשויה כפי ששנה רמי בר

המשך בעמוד עב

רש"י

אֶלָּא אָמַר אַבַּיֵי מִדְּרַבָּנַן. קָאָמְרִי לָהּ חֲכָמִים דְּמַתְנִיתִין, דְּלָא שְׁבָקִינַן לֵיהּ לְמִיתְלֵיהּ, לְמֵיעֲבַד עוּבְדָּא דְּחוֹל: **חוֹמְרֵי מַנְקִיט.** כְּלָלוֹת שֶׁל בְּרֵיתוֹת: חוֹמֶר = קֶשֶׁר. כְּלוֹמַר: כְּלָלוֹת שֶׁמָּצָא בְּבְרֵיתוֹת, בְּגוֹד לְבַדָּהּ, וּבְמִשְׁמֶרֶת לְבַדָּהּ, וּבְכֵילָה לְבַדָּהּ, וּבְכַסֵּא גַּלִּין לְבַדָּהּ – הִפְטוּרִין קָבֵל אֲסוּרִין בְּחוֹמֶר אֶחָד, וְהַמּוּתָּרִים לְכַתְּחִילָּה בְּחוֹמֶר אֶחָד: **הַגּוֹד** הוּא עוֹר שֶׁל בְּהֵמָה תָּפוּר, וּפִיו רָחָב מְאֹד וְיֵשׁ לוֹ שְׁנָצִים, וְעוֹבְרֵי דְרָכִים מְמַלְּאִין אוֹתוֹ יַיִן אוֹ חָלָב בַּמָּקוֹם שֶׁתּוּקְעִין שָׁם אֲהֲלֵיהֶם לָלוּן, וְשׁוֹחֲזִין אוֹתוֹ וּפִיו מָתוּחַ עֹג יְתִידוּת, וְהָרוּחַ עוֹבֶרֶת מִתַּחְתָּיו וּמִצְטַנֵּן שֶׁלֹּא יִתְקַלְקֵל הַיַּיִן. וְהָוֵי דּוֹמֶה לְאֹהֶל לְאַחַר שֶׁנִּמְתַּח: **כֵּילָה.** שֶׁיֵּשׁ[א] בְּגֹבַהּ טֶפַח – **וְכַסֵּא** גַּלִּין. כְּמוֹ מִטָּה גְּלָלִנִיתָא דְ"כִירָה" (לעיל דף מז:), וְהוּא שֵׁם מָקוֹם. וּמְפָרְקִין מִטּוֹתֵיהֶן וְכִסְאוֹתָן וְטוֹעֲנִין אוֹתָן עִמָּהֶן, וְחוֹזְרִין וּמַחֲזִירִין אוֹתָן: **לֹא יַעֲשֶׂה.** דְּאֹהֶל עֲרַאי נִינְהוּ. וְכַסֵּא גַּלִּין נַמִּי, גִּזְרָה שֶׁמָּא יִתְקַע בְּחוֹזֵק: **אֲבָל מִטָּה.** שֶׁלָּהּ, הַמְחוּבֶּרֶת וְעוֹמֶדֶת, אִם הָיְתָה זְקוּפָה אוֹ מוּטָּה עַל צִדֶּיהָ – מוּתָּר לְנָטוֹתָהּ לְיַשְּׁבָהּ עַל רַגְלֶיהָ. וְאע"ג דְּהִשְׁתָּא עֲבִיד אֹהֶל – שָׁרֵי, דְּלָא מִידֵּי עֲבִיד אֶלָּא לִיתוּבָא בְּעָלְמָא: **כִּסֵּא טְרַסְקָל.** כָּךְ שְׁמוֹ, וּבְלַעַז פלדשטויל"י. וְעֶלְיוֹנוֹ שֶׁל עוֹר, וּמְקַפְּלִין אוֹתוֹ. וּכְשֶׁמְּסַלְּקִין אוֹתוֹ סוֹמְכִין אוֹתוֹ לַכּוֹתֶל, וּכְשֶׁרוֹצֶה לֵישֵׁב עָלָיו נוֹטֵהוּ וְיוֹשֵׁב עַל ד' רַגְלַיִם: **וְאִסְּלָא.** עָשׂוּי כֵּעֵין כִּסֵּא טְרַסְקָל, אֲבָל עוֹר הַפָּרוּשׂ עָלָיו נָקוּב לְבֵית הַכִּסֵּא – מוּתָּר לְנָטוֹתוֹ לְכַתְּחִילָּה, דְּהָא עֲבִיד וְקָאֵי: **שִׁימֵר.** נָתַן שְׁמָרִים לַתְּלוּיָה, וְסִיְּגוּן: **חַיֶּבֶת חַטָּאת.** דְּלָאו תַּכְשִׁיט הוּא, אֶלָּא מִשּׁוּם: **פָּטוּר.** דְּתַכְשִׁיט הוּא, וּלְכַתְּחִילָּה אָסוּר דִּילְמָא שְׁלָפָא וּמַחֲוֵיָא: **יוֹצֵאת אִשָּׁה.** דְּמֵאוֹן דַּרְכָּהּ לְמִיפַּק בְּעִיר שֶׁל זָהָב – אִשָּׁה חֲשׁוּבָה, וְאִשָּׁה חֲשׁוּבָה לָא שְׁלָפָא וּמַחֲוֵיָא: **מִשּׁוּם מַאי מַתְרִינַן בֵּיהּ.** לְמִשַּׁמֵּר: **מִשּׁוּם בּוֹרֵר.** דְּהַאי נַמִּי בּוֹרֵר הוּא: **בָּוֹוּתִי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא.** דְּאִי אַתְּרוּ בֵּיהּ מִשּׁוּם בּוֹרֵר, הַתְּרָאָה הִיא: **דְּנוֹטֵל אוֹכֶל וּמַנִּיחַ פְּסוֹלֶת.** וּלְרָבָא ה"ה נַמִּי דְּאִי אַתְּרוּ בֵּיהּ מִשּׁוּם מְרַקֵּד הָוֵיָא הַתְּרָאָה. אֲבָל לְרַבִּי זֵירָא, אִי אַתְּרוּ בֵּיהּ מִשּׁוּם בּוֹרֵר – לָאו הַתְּרָאָה הִיא, דְּלָא דָּמֵי לְבוֹרֵר, שֶׁהָאוֹכֶל לְמַטָּה וּפְסוֹלֶת לְמַעְלָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּבוֹרֵר קְטָנִית, שֶׁהַפְּסוֹלֶת לְמַטָּה: **טַלִּית כְּפוּלָה לֹא יַעֲשֶׂה.** לְשִׁטּוּחַ טַלִּיתוֹ עַל גַּבֵּי אַרְבַּע יְתִידוֹת לִישֵׁן תַּחְתֶּיהָ, וְרֹאשָׁיו מִתְכַּפְּלִין לְכָאן וּלְכָאן לְצַד הָאֲרָץ, וְהָוֵיָא לֵיהּ לְכַתְּלִים לְהָגֵן מִן הַחַמָּה, דְּהָוֵי אֹהֶלָא: **כָּרוּךְ עָלֶיהָ.** מִבְּעוֹד יוֹם: **חוּט אוֹ מְשִׁיחָה.** וּנְתָנָהּ עַל הַנֵּס שֶׁעַל הַקְנוּף כְּשֶׁהִיא מְכוּפֶּלֶת, וְכָרוּךְ עָלֶיהָ חוּט לְמָשְׁכָהּ בּוֹ לְפוֹרְסָהּ לְכָאן וּלְכָאן – מוּתָּר לְמוֹשְׁכָהּ בּוֹ בְּשַׁבָּת, דְּמוֹסִיף עַל אֹהֶל עֲרַאי הוּא, וְאֵינוֹ כְּעוֹשֶׂה לְכַתְּחִילָּה: **כְּרָכְרַמְנָאי.** הַיְינוּ גְּלָלִנִיתָא, שֶׁפּוֹרְקָהּ וּמַחֲזִירָהּ, וְהוּא שֵׁם מָקוֹם. לָשׁוֹן אַחֵר: קַרְמָנָאי – מוֹכְרֵי בִּגְדֵי פִּשְׁתָּן מוֹכְרִין עֲלֵיהֶן: **כְּדָרְמֵי.** כָּרוּךְ עָלֶיהָ חוּט: **כְּדִרְדִּין.** מִטָּה שֶׁהָיְתָה זְקוּפָה, וְהוּא מוֹשִׁיבָהּ עַל רַגְלֶיהָ: **דְּמַאוֹרְתָּא נָגִידוּ וּמִצַּפְּרָא חֲבִיטָא.** בְּלֵילֵי שַׁבָּת רָאִיתִים פְּרוּסוֹת, וְלַבֹּקֶר רָאִיתִים מוּשְׁלָכִים לָאָרֶץ. אַלְמָא: מוּתָּר לְפוֹרְקָהּ, וְה"נ מוּתָּר לְנָטוֹתָהּ: וֵילוֹן. מָסָךְ שֶׁבְּנֶגֶד הַפֶּתַח: **מוּתָּר לְנָטוֹתוֹ.** שֶׁאֵין אֹהֶל אֶלָּא מִי שֶׁעָשׂוּי כְּעֵין גַּג:

כילת

אֶלָּא אָמַר אַבַּיֵי מִדְּרַבָּנַן הִיא, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בְּחוֹל. מַנְקִיט אַבַּיֵי חוֹמְרֵי מַתְנִיתָא, וְתָנֵי: הַגּוֹד וְהַמַּשְׁמֶרֶת כֵּילָה וְכִסֵּא גַּלִּין – לֹא יַעֲשֶׂה, וְאִם עָשָׂה – פָּטוּר אֲבָל אָסוּר. אָהֳלֵי קֶבֶר – לֹא יַעֲשֶׂה, וְאִם עָשָׂה – חַיָּיב חַטָּאת. אֲבָל מִטָּה וְכִסֵּא טְרַסְקָל וְאִסְלָא – מוּתָּר לִנְטוֹתָן לְכַתְּחִילָּה. "וְאֵין נוֹתְנִין לַתְּלוּיָה בַּשַּׁבָּת". אִיבַּעְיָא לְהוּ: שִׁימֵר מַאי? אָמַר רַב כָּהֲנָא: שִׁימֵר – חַיָּיב חַטָּאת. מַתְקִיף לָהּ רַב שֵׁשֶׁת: מִי אִיכָּא מִידֵּי דְּרַבָּנַן מְחַיְּיבֵי חַטָּאת, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שָׁרֵי לְכַתְּחִילָּה?! מַתְקִיף לָהּ רַב יוֹסֵף: אַלְמָה לָא?! הֲרֵי עִיר שֶׁל זָהָב, דְּר"מ מְחַיֵּיב חַטָּאת וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שָׁרֵי לְכַתְּחִילָּה! מַאי הִיא – דְּתַנְיָא: לֹא תֵּצֵא אִשָּׁה בְּעִיר שֶׁל זָהָב, וְאִם יָצְאָה – חַיֶּיבֶת חַטָּאת, דִּבְרֵי ר"מ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: לֹא תֵּצֵא, וְאִם יָצְאָה – פְּטוּרָה. ר"א אוֹמֵר: יוֹצְאָה אִשָּׁה בְּעִיר שֶׁל זָהָב לְכַתְּחִילָּה. א"ל אַבַּיֵי: מִי סָבְרַתְּ ר"א אַדְּר"מ קָאֵי, דַּאֲמַר "חַיֶּיבֶת חַטָּאת"? אַדְּרַבָּנַן קָאֵי? דְּאָמְרִי "פָּטוּר אֲבָל אָסוּר", וַאֲמַר לְהוּ אִיהוּ: מוּתָּר לְכַתְּחִילָּה. מִשּׁוּם מַאי מַתְרִינַן בֵּיהּ? רַבָּה אָמַר: מִשּׁוּם בּוֹרֵר, רַבִּי זֵירָא אָמַר: מִשּׁוּם מְרַקֵּד. אָמַר רַבָּה: בָּוֹוּתִי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא, מַה דַּרְכּוֹ שֶׁל בּוֹרֵר – נוֹטֵל אוֹכֶל וּמַנִּיחַ הַפְּסוֹלֶת, אַף הָכָא נַמִּי – נוֹטֵל אֶת הָאוֹכֶל וּמַנִּיחַ אֶת הַפְּסוֹלֶת. אָמַר רַ' זֵירָא: בָּוֹוּתִי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא, מַה דַּרְכּוֹ שֶׁל מְרַקֵּד – פְּסוֹלֶת מִלְּמַעְלָה וְאוֹכֶל מִלְּמַטָּה, אַף הָכָא נַמִּי – פְּסוֹלֶת מִלְּמַעְלָה וְאוֹכֶל מִלְּמַטָּה. תָּנֵי רַמִּי בַּר יְחֶזְקֵאל: טַלִּית כְּפוּלָה – לֹא יַעֲשֶׂה, וְאִם עָשָׂה – פָּטוּר אֲבָל אָסוּר. הָיָה כָּרוּךְ עָלֶיהָ חוּט אוֹ מְשִׁיחָה – מוּתָּר לִנְטוֹתָהּ לְכַתְּחִילָּה. בְּעָא מִינֵּיהּ רַב כָּהֲנָא מֵרַב: כֵּילָה מַהוּ? א"ל: אַף מִטָּה אֲסוּרָה. מִטָּה מַהוּ? א"ל: אַף כֵּילָה מוּתֶּרֶת. כֵּילָה וּמִטָּה מַהוּ? א"ל: כֵּילָה אֲסוּרָה, וּמִטָּה מוּתֶּרֶת. וְלָא קַשְׁיָא; הָא – דְּקָאָמַר "אַף מִטָּה אֲסוּרָה" – כִּדְרַבְרַמְנָאי, הָא דְּקָאָמַר לֵיהּ "אַף כֵּילָה מוּתֶּרֶת" – כִּדְרַמֵּי בַּר יְחֶזְקֵאל. "כֵּילָה אֲסוּרָה וּמִטָּה מוּתֶּרֶת" – כִּדְרִדִּין. אָמַר רַב יוֹסֵף: חֲזִינָא לְהוּ לְכֵלֵי דְּבֵי רַב הוּנָא דְּמַאוֹרְתָּא נָגִידוּ, וּמִצַּפְּרָא חֲבִיטָא רַמְיָא. אָמַר רַב מְשׁוּם רַבִּי חִיָּיא: וֵילוֹן, מוּתָּר לִנְטוֹתוֹ וּמוּתָּר לְפוֹרְקוֹ. וְאָמַר שְׁמוּאֵל מְשׁוּם רַבִּי חִיָּיא:

כילת

אלא אמר אביי מדרבנן. ואף על גב דתלא כוזא בסיכתא אפילו איסור דרבנן ליכא – במילי דרבנן שייך שפיר לחלק. אבל אי במשמרת מדאורייתא אסור – אין שייך לחלק. מ"ר: **כסא** גלין. לא כפי' הקונטרס מטה גללניתא דשילהי כירה, ואסור משום שמא יתקע. דבולה שמעתא איירי באיסור אהל. אלא היינו [בעין] מטה שפורסין עליה עור, ואסור משום אהל כשמושיב תחילה המטה ואחר כך פורס העור, דהוי ממטה למעלה ואסור. כדאיתא בביצה בפ' "המביא כדי יין" (ד' לג.) דפוריא אסור מלמטה למעלה. מ"ר:

כסא טרסקל. יש בהן עור. וכשרוצה לישב עליו נוטה העור ויושב על ד' רגלים, כדפירש בקונטר'. וכנון שהוא קבוע בכסא, דאם לא כן היה אסור לנטותו, כדאמר בפ' "המביא" (שם דף לב:) אמר רב יהודה, האי מדורתא, מלמעלה למטה – שרי. פירוש: כשנותנין עצים מכאן ומכאן, ונותנין עליהם עצים ארוכים ארכן לרחב של אלו, ובמביא תחילה עצים שנותן למעלה ואחרי כן עצים שמכאן ומכאן – אינו כן דרך עשיית אהל לעשות הגג תחילה ואחריו הדפנות, ושרי, וכה"ג קרי מלמעלה למטה. מלמטה למעלה – אסור, וכן ביעתא. פירוש: כשנותנין ביצים ע"ג האסכלא שקורין גרדיי"ל, וכשנותנין הביצים תחילה, ואוחז בהן בידו עד שמביא הכלי תחתיהן – שרי, דהיינו מלמעלה למטה. וכן קידרא שמושיבה על שתי חביות, שצריך לאוחזה בידו ואחר כך לסדר תחתיה החביות. וכן חביתא – חביות שמסדרין באוצר, ומושיבין אחת על גבי שתים. וכן פוריא – לפרוס העור תחילה באויר, ואח"כ להביא המטה תחתיו. ומיהו, יש לפרש הך דשמעתא באינו קשור, ומיירי כגון שעושה מלמעלה למטה, אבל משמע דבכל ענין מיירי. מ"ר. וכל הנהו דאסרינן בביצה אומר ר"ת: דדווקא דברים שיש להם מחיצה עד לארץ, אבל להושיב הקדרה על טרפיד ב"י"ט – שרי אפילו מלמטה למעלה, להביא הטרפיד תחילה ואחר כך להושיב הקדרה. וכן להושיב השולחן על גבי ספסלין. וביעתא וקידרא וחביתא ופוריא – י"ל שיש להם מחיצה. מ"ר:

מי סברת דר' אליעזר קאי אדר"מ כו'. לא ידע רבי מאי קמשני: **מה** דרכו של בורר. לא תקשה אההיא דשילהי "בכל גדול" (לעיל דף עד.), כמו שפי' שם (בד"ה בורר ואוכל):

כרך עליה חוט או משיחה מותר לנטותה. כגון ששייר בה טפח, דבענין אחר לא הוה שרי, כדאשכחן בפרק בתרא דעירובין (דף קב.): כרוך בודיא ושייר בה טפח למחר פושטת, דמוסיף על אהל עראי הוא. אי נמי: כריכת חוט או משיחה מועלת בלא שייר בה טפח:

בעא מיניה רב כהנא מרב כו'. ונראה לר"י ששאל לו סתם בכל כילות אם הם מותרות אמר ליה: אפילו מטה יש מהן שאסורות. הדר בעא: אם כל מטות אסורות. אמר ליה: אף כילות מותרות. אמר ליה: כיון שאין אתה מחלק בשניהם, מהו להשוותן כילה ומטה, ובמקום שאסור בזה כנגדו אסור בזה? א"ל: כילה אסורה ומטה מותרת. וכן יש לפרש ההיא דפרק "אלו טרפות" (חולין דף נג.): יש דרוסה לחתול? א"ל: אף לחולדה יש דרוסה. יש דרוסה לחולדה? א"ל: אף לחתול אין דרוסה. לחתול ולחולדה יש דרוסה או אין להם דרוסה? א"ל: לחתול יש דרוסה ולחולדה אין דרוסה. ומפרש התם דבגדיים וטלאים יש דרוסה לחתול ולא לחולדה, ובאימרי רברבי אין דרוסה אפילו לחתול, ובעופות יש דרוסה אפילו לחולדה. יש ליישב כעין שפירש הר"ר יצחק בן ר"מ (פי') התם, שבשהיה עוסק באימרי שאלו אם יש דרוסה לחולדה, וכן כולם. מ"ר: **אף** כילה מותרת כדרמי בר יחזקאל. הוה מצי למימר כי ההיא דשנינו בסמוך לכילי דבי רב הונא, וי"ל: כדרמי בר יחזקאל הוו:

שאין

שאין בשיפועה טפח. הרבה יש תימה איך יתכן זה; דא"כ, למה הוא ראוי אם לכל השיפוע אין טפח? ויש לפרש: כגון שהסדין שפרום על הכילה מונח על גבי קנים מרובים, ולא פשטו הסדין היטב, ומונח ונופל בין קנה לקנה כעין שורות, ויש עכשיו בין כל קנה שיפוע ואין באותו שיפוע טפח, ודוחק. וי"מ: שאין בשיפוע טפח בגובה י', דכשיצא השיפוע טפח אין משם עד למטה גובה י', דלא חשיב אהל. כדאשכחן בפ"ק דסוכה (דף י.) דבכילה כי הך מותר לישן בסוכה, דאמר רב יהודה אמר שמואל: מותר לישן בכילת חתנים אע"פ שיש לה גג, והוא שאינה י' טפחים. ואין נראה לר"י, דודאי נהי דגבי סוכה לא חשיב אהל, וכן לגבי ק"ש כדאיתא התם (דף י.), מיהו לגבי שבת חשיב, ואסירי. שהרי משמרת וביעתא וקידרא וחביתא אסירי משום אהל, ולא משמע שיש בגובהן י' טפחים. מ"ר. ועוד קשה: מדלקמן גבי כפיפה מצרית. ובשם רבינו שמואל פי': דל"ג להאי לישנא כלל שיפועי אהלים כאהלים דמו, דבסוף פ"ק דסוכה (דף יט:) מסקינן דשיפוע אהלים לאו כאהלים דמו. ואי משום הא – לא איריא, דיש לפרש דהתם באין בשיפועו טפח, והכא – כשיש בשיפועו טפח:

הא דמהדק. פירש ר"ח: שאינו נכפף, דאז נראה כעין אהל. דלא מהדק – שהוא נכפף, ואז אין נראה כעין אהל:

דבר ה' זה הקץ. דכתיב גבי גלות שבעים "לכלות דבר ה' מפי ירמיה" (עזרא א). מ"ר:

ולישלח

כִּילַת חֲתָנִים מוּתָּר לִנְטוֹתָהּ וּמוּתָּר לִפּוֹרְקָהּ. אָמַר רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי: לָא אָמְרַן אֶלָּא שֶׁאֵין בְּגַנָּהּ טֶפַח, אֲבָל יֵשׁ בְּגַנָּהּ טֶפַח – אֲסוּרָה. וְכִי אֵין בְּגַנָּהּ טֶפַח נַמִּי לָא אָמְרַן אֶלָּא שֶׁאֵין בְּפָחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה סָמוּךְ לְגַנָּהּ טֶפַח, אֲבָל יֵשׁ בְּפָחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה סָמוּךְ לְגַנָּהּ טֶפַח – אָסוּר. וְלָא אָמְרַן אֶלָּא שֶׁאֵין בְּשִׁיפּוּעָהּ טֶפַח, אֲבָל יֵשׁ בְּשִׁיפּוּעָהּ טֶפַח – שִׁפּוּעֵי אֹהָלִים כְּאֹהָלִים דָּמוּ. וְלָא אָמְרַן אֶלָּא דְּלָא נָחִית מִפּוּרְיָא טֶפַח, אֲבָל נָחִית מִפּוּרְיָא טֶפַח – אָסוּר. וַאֲמַר רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי: הַאי סִיאָנָא שָׁרֵי. וְהָאִיתְּמַר: סִיאָנָא אָסוּר! לָא קַשְׁיָא, הָא – דְּאִית בֵּיהּ טֶפַח, הָא – דְּלֵית בֵּיהּ טֶפַח. אֶלָּא מֵעַתָּה, שַׁרְבִּיב בִּגְלִימָא טֶפַח ה"נ דְּמִיהַדַּק!? אֶלָּא לָא קַשְׁיָא, הָא – דְּמִיהַדַּק, הָא – דְּלָא מִיהַדַּק. שְׁלַח לֵיהּ רָמִי בַּר יְחֶזְקֵאל לְרַב הוּנָא: אֵימָא לָן אִיזֵי הָנָךְ מִילֵּי מְעַלְּיֵיתָא דְּאָמַרְתְּ לָן מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, תַּרְתֵּי בַּשַּׁבָּת וַחֲדָא בַּתּוֹרָה. שְׁלַח לֵיהּ: הָא דְּתַנְיָא "גּוֹד בְּכִיסָנָא מוּתָּר לִנְטוֹתָהּ בַּשַּׁבָּת" אָמַר רַב: לֹא שָׁנוּ אֶלָּא בְּ' בְּנֵי אָדָם, אֲבָל בְּאָדָם אֶחָד – אָסוּר. אָמַר אַבָּיֵי: וְכִילָה, אֲפִילּוּ בְּ' בְּנֵי אָדָם – אָסוּר, אִי אֲפֵשָׁר דְּלָא מִימַּתְחָא פּוּרְתָּא. אִידָּךְ מַאי הִיא – דְּתַנְיָא)"כִּירָה שֶׁנִּשְׁמְטָה אַחַת מִיַּרְכוֹתֶיהָ – מוּתָּר לְטַלְטְלָהּ, שְׁתַּיִם – אָסוּר". רַב אָמַר: אֲפִילּוּ חַד נַמִּי אָסוּר, גְּזֵירָה שֶׁמָּא יִתְקַע. תּוֹרָה, דְּאָמַר רַב: עַתִּידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהִפְלָא ה' אֶת מַכֹּתֶךָ", הַפְלָאָה זוֹ אֵינִי יוֹדֵעַ מַהוּ, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "לָכֵן הִנְנִי יוֹסִיף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא" הֲוֵי אוֹמֵר: הַפְלָאָה זוֹ תּוֹרָה. ת"ר: כְּשֶׁנִּכְנְסוּ רַבּוֹתֵינוּ לַכֶּרֶם בְּיַבְנֶה אָמְרוּ: עַתִּידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' אֱלֹהִים וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם לִשְׁמֹעַ אֵת דִּבְרֵי ה'" וּכְתִיב "וְנָעוּ מַיִם עַד יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ". "דְּבַר ה'" – זוֹ הֲלָכָה, "דְּבַר ה'" – זֶה הַקֵּץ, "דְּבַר ה'" – זוֹ נְבוּאָה. וּמַאי "יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה'" – אָמְרוּ: עַתִּידָה אִשָּׁה שֶׁתִּטּוֹל כִּכָּר שֶׁל תְּרוּמָה וְתַחֲזוֹר בְּבָתֵּי כְּנִסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, לֵידַע אִם טְמֵאָה הִיא וְאִם טְהוֹרָה הִיא, וְאֵין מֵבִין. אִם טְהוֹרָה הִיא וְאִם טְמֵאָה הִיא?! בְּהֲדֵיָא כְּתִיב בֵּיהּ: "מִכָּל הָאוֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל"! אֶלָּא: לֵידַע אִם רִאשׁוֹנָה הִיא וְאִם שְׁנִיָּה הִיא. וְאֵין מֵבִין. הָא נַמִּי מַתְנִיתִין הִיא, כְּדְתַנְן: הַשֶּׁרֶץ שֶׁנִּמְצָא בַּתַּנּוּר – הַפַּת שֶׁבְּתוֹכוֹ שְׁנִיָּה, שֶׁהַתַּנּוּר תְּחִילָּה. מִסְתַּפְּקָא לְהוּ הָא דַּאֲמַר לֵיהּ רַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה לְרָבָא: לִיחַזְיֵיהּ הַאי תַּנּוּרָא כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה, וְיִתְחַיֵּי פַּת רִאשׁוֹנָה! א"ל: לָא אָמְרִינַן לִיחַזְיֵיהּ הַאי תַּנּוּרָא כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה. דְּתַנְיָא: יָכוֹל יְהוּ כָּל הַכֵּלִים מִיטַּמְּאִין בַּאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס – ת"ל "כָּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא מִכָּל הָאוֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל", אוֹכָלִין – מִטַּמְּאִין בַּאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס, וְאֵין כֵּלִים מִטַּמְּאִין בַּאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס. תַּנְיָא, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי אוֹמֵר: חַס וְשָׁלוֹם שֶׁתִּשְׁתַּכַּח תּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי לֹא תִּשְׁכַּח מִפִּי זַרְעוֹ". אֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּים "יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ" – שֶׁלֹּא יִמְצְאוּ

הלכה

כִּילַת חֲתָנִים. לָא דְּמִיָּא לִשְׁאָר כִּילוֹת. שֶׁשְּׁאָר כִּילוֹת פְּרוּסוֹת עַל גַּבֵּי קִינּוּף, שֶׁהִיא לִד' רַגְלַיִם וְיֵשׁ לָהּ גַּג, דְּהֲוֵי אֹהֶל. וְשֶׁל חֲתָנִים – עַל גַּבֵּי נַקְלִיטִין, שֶׁאֵינָם אֶלָּא שְׁנַיִם בְּאֶמְצָעִית הַמִּטָּה, וְקָנֶה נָתוּן עֲלֵיהֶם וְהַבֶּגֶד נָתוּן עָלָיו, וְנוֹפֵל לְכָאן וּלְכָאן, וְאֵין לָהּ גַּג טֶפַח – הִלְכָּךְ לָאו אֹהֶל הוּא: **בְּפָחוֹת מִג'.** שֶׁהִיא הוֹלֶכֶת וּמִתְפַּשֶּׁטֶת לְמִטָּה: **וְלָא אֲמַרַן אֶלָּא שֶׁאֵין בְּשִׁפּוּעָהּ טֶפַח.** שֶׁאֵין כָּל צַד וְצַד נִפְשָׁט לְמִטָּה לְהִתְרַחֵק שֶׁפַח מִבֶּגֶד אֶמְצָעִיתוֹ, דְּהַיְינוּ שֶׁאֵין בְּרֹחְבוֹ לְמִטָּה טֶפַחַיִם. וְכִילַת חֲתָנִים אֵינָהּ עֲשׂוּיָה לִישֵׁן תַּחְתֶּיהָ: **אֲבָל נָחְתָא מִפּוּרְיָא טֶפַח.** הַהוּא טֶפַח הָוֵה קִיר לְאֹהֶל, וְהַמִּטָּה נַעֲשִׂית לוֹ גַּג: **סִיאָנָא.** כּוֹבַע שֶׁל לֶבֶד פלטר"ץ: **אָסוּר.** לְצֵאת בּוֹ בְּשַׁבָּת, וּלְקַמְּיהּ מְפָרֵשׁ וְאָזִיל: **הָא דְּאִית בֵּיהּ טֶפַח.** שֶׁהוּא מִתְפַּשֵּׁט לְהֵלֶן מֵרֹאשׁוֹ טֶפַח – אָסוּר מִשּׁוּם אֹהֶלְא: **אֶלָּא מַעֲתָּה שַׁרְבִּיב בִּגְלִימֵיהּ טֶפַח.** הַנִּיחַ טַלִּיתוֹ עַל רֹאשׁוֹ בְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא מִתְעַטֵּף, וְהִרְחִיקָהּ לְהֵלֶן מֵרֹאשׁוֹ טֶפַח: **אֶלָּא.** טַעֲמָא לָאו מִשּׁוּם אֹהֶל הוּא, אֶלָּא מִשּׁוּם שֶׁלֹּא יַגְבִּיהֶנּוּ הָרוּחַ מֵרֹאשׁוֹ, וְאָתֵי לְאַתּוּיֵי אַרְבַּע אַמּוֹת. הִלְכָּךְ: מִיהֲדַק בְּרֹאשׁוֹ שַׁפִּיר – שָׁרֵי, לָא מִיהֲדַק – אָסוּר: תַּרְתֵּי **בַּשַּׁבָּת וַחֲדָא בַּתּוֹרָה.** שֶׁהָיִיתָ רָגִיל לוֹמַר שְׁנֵי דְּבָרִים מִשְּׁמוֹ בְּהֲלָכוֹת שַׁבָּת, וְאַחַת בַּתּוֹרָה כִּדְלִקְמָן: **גּוֹד בְּכִיסָנָא.** גּוֹד בְּרִצּוּעוֹתָיו, וּמוּנָּח עַל מְקוֹם קְבוּעַ שֶׁלּוֹ: **מוּתָּר לִנְטוֹתוֹ בַּשַּׁבָּת.** וְהָא דַּאֲמַרַן לְעֵיל פָּטוּר אֲבָל אָסוּר – הַיְינָא דְּלָא הָוֵי מִתְתַּקֵּן בְּכִיסִנְיוּ: **בְּ' בְּנֵי אָדָם.** לָא מִימְתַּח לֵיהּ שַׁפִּיר: **בְּאָדָם אֶחָד.** מִמְתַּח לֵיהּ שַׁפִּיר, שֶׁמּוֹתְחוֹ עַל יָתֵד זוֹ וְקוֹשְׁרוֹ בָּהּ, וְחוֹזֵר וּמוֹתְחוֹ עַל זוֹ וְקוֹשְׁרוֹ בָּהּ. כָּךְ פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתַי, וְכֵן מָצָאתִי בְּתְשׁוּבַת הַגְּאוֹנִים, וְאִינִי יוֹדֵעַ מַהוּ: **אִידָּךְ.** דִּשְׁבָּת מַאי הִיא: **מְיַרְכוֹתֶיהָ.** פִּטְפּוּטִים שֶׁלָּהּ, כְּעֵין רַגְלַיִם: **שֶׁמָּא יִתְקַע.** כְּשֶׁמְּחַבֵּר לָהּ הָרֶגֶל יִתְקַעֲנָה בְּחוֹזֶק וְהָוֵי בּוֹנֶה. אָבָל (ת"ק) הֵיכָא דְּלֵא נִשְׁמְטָה אֶלָּא אַחַת – לָא חַיֵּיב לְמִתְקַע בּוּלִּי הַאי: **הַפְלֵא וָפֶלֶא.** סִיפָא דִּקְרָא – "וְאֹבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו": **בַּכֶּרֶם.** עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִין שׁוּרוֹת שׁוּרוֹת בַּכֶּרֶם: זוֹ הֲלָכָה. כִּדְכְתִיב (דברים ה) "(לְהַגִּיד לָכֶם) אֶת דְּבַר ה'", דְּהַיְינוּ תּוֹרָה: זוֹ **נְבוּאָה.** כִּדְכְתִיב (הושע א) "דְּבַר ה' אֲשֶׁר הָיָה אֶל הוֹשֵׁעַ" וגו': **זֶה הַקֵּץ.** לָא יָדְעִנָא מַהֵיכָא: **בְּהֲדֵיָא כְּתִיב.** וְתוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הֲרֵי כְּתוּבָה וּמוּנַּחַת, יִקְרָאוּ וְיִרְאוּ: **שֶׁהַתַּנּוּר תְּחִילָּה.** שֶׁנִּטְמָא מִן הָאֲוִיר, כִּדְכְתִיב (ויקרא יא) "אֶל תּוֹכוֹ", וְהוּא חוֹזֵר וּמְטַמֵּא אוֹכְלִין שֶׁבְּתוֹכוֹ מִן הָאֲוִיר: **כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה.** כְּשֶׁנִּפְגַּל הַשֶּׁרֶץ בָּאֲוִירוֹ, דְּהָא בְּלֹא נְגִיעָה מְטַמֵּא. וְהִלְכָּךְ, כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה הוּא, וְתֶחֱוֵי פַּת רִאשׁוֹנָה: **לָא ס"ד.** לְמֵיחֲוֵי כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה: **דְּתַנְיָא** יָכוֹל יְהוּ כָּל הַכֵּלִים מְטַמְּאִים מֵאֲוִיר כְּלִי חֶרֶס. שֶׁאִם הָיָה כְּלִי אַחֵר בְּתוֹכוֹ שֶׁיִּטַּמֵּא מֵחֲמַת הַשֶּׁרֶץ שֶׁבָּאֲוִיר הַחִיצוֹן, אוֹ מֵחֲמַת שֶׁיִּטַּמְּאוּ אֲוִיר כְּלִי הַחִיצוֹן שֶׁהוּא טָמֵא: **תַּלְמוּד לוֹמַר כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא.** וְסִמִּיךְ לֵיהּ "מִכָּל הָאוֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל": **אוֹכְלִין.** וּמַשְׁקִין שֶׁבְּתוֹכוֹ טְמֵאִים, וְלֹא כֵּלִים. שְׁמַע מִינָּהּ תַּרְתֵּי: חָדָא, דְּלָא אָמְרִינַן חַזְיֵיהּ כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה. דְּאִם כֵּן, אִם כְּלִי שֶׁטָּף הוּא הַפְּנִימִי, שֶׁמִּטַּמֵּא מִגַּבּוֹ, יְהֵא טָמֵא, דְּהָא נָגַע בְּטוּמְאָה. אֶלָּא לָא אָמְרִינַן: חַזְיֵיהּ כְּמַאן דְּמֻלֵּי טוּמְאָה", וְאוֹכְלִין וּמַשְׁקִין שֶׁבַּחִיצוֹן הוּא דְּמִטַּמְּאֵי מֵחֲמַת הַכְּלִי, שֶׁהַכְּלִי רִאשׁוֹן וְהֵם שְׁנִיִּים. אֲבָל כֵּלִים – לֹא, דְּהוּאִיל דְּאֵין טוּמְאָה זוֹ בָּאָה אֶלָּא מֵחֲמַת הַכְּלִי, אִשְׁמְעִינַן הַאי קְרָא שֶׁאֵין כְּלִי שֶׁאֵינוֹ אַב הַטּוּמְאָה מְטַמֵּא כְּלִי:

הלכה

כִּילַת חֲתָנִים, מוּתָּר לִנְטוֹתָהּ מעל גבי המיטה בשבת, וּמוּתָּר לְפוֹרְקָהּ, שמכיון שאין לה גג [כפי שיתבאר להלן], אינה נחשבת אהל.

הגמרא מגבילה היתר זה בכמה תנאים: אָמַר רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, לֹא אֲמָרָן שמותר לפרוס כילת חתנים בשבת ולפורקה, אֶלָּא באופן שֶׁאֵין בְּגַגָּהּ רוחב טֶפַח, אֲבָל אם יֵשׁ בְּגַגָּהּ רוחב טֶפַח, אֲסוּרָה, מכיון שבאופן זה נחשבת היא אהל עראי שאסור לעשותו בשבת. וְכִי אֵין בְּגַגָּהּ טֶפַח נַמִּי – גם באופן שאין בגגה רוחב טפח, לֹא אֲמָרָן להתיר אֶלָּא באופן שֶׁאֵין בְּפָחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה טפחים סָמוּךְ לְגַגָּהּ טֶפַח, כלומר שכשמודדים את רוחבה [שבין שתי היריעות שנופלות מכאן ומכאן] בתוך שלשה טפחים הסמוכים לגגה, אין שם רוחב טפח, שבאופן זה מאחר והיריעה עשויה בשיפוע חד, נחשבת כולה כדופן [עד למעלה] בלא גג, ואין כאן אהל, אֲבָל אם יֵשׁ בְּפָחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה טפחים סָמוּךְ לְגַגָּהּ טֶפַח, נחשבת הכילה כמי שיש בגגה טפח וְאָסוּר לנטותה ולפורקה.

וְלֹא אֲמָרָן שמותר [אם אין בגגה טפח ואף אין רוחב טפח בתוך שלשה טפחים הסמוכים לגגה], אֶלָּא באופן שֶׁאֵין בְּשִׁיפּוּעָהּ טֶפַח, כלומר ששני צידי היריעה הפרוסה אינם מרוחקים בשיפועם טפח מכנגד אמצע הגג, דהיינו שאין ברחבה למטה שני טפחים, שאז נחשבת כולה כדופן בלא גג ואין כאן אהל כלל, אֲבָל אם יֵשׁ בְּשִׁיפּוּעָהּ טֶפַח, שכל צד מהיריעה הרחיב באלכסונו טפח, אזי נחשבים שני הצדדים מהיריעה כאהל אף על פי שמשופעים הם ואינם עשויים כגג, משום שִׁשְּׁפוּעֵי אֹהָלִים כְּאֹהָלִים דָּמוּ – אהל העשוי רק מיריעות המשופעות, אף בלא גג, אם יש בשיפועם רוחב טפח, נחשב הדבר לאהל.

וְלֹא אֲמָרָן שמותר [אם אין בגגה טפח, ואין רוחב טפח בתוך שלשה טפחים הסמוכים לגגה, ואין בשיפועה טפח], אֶלָּא באופן דְּלֹא נחית מִפּוּרְיָא טֶפַח – שאין היריעה יורדת מצדדי המיטה טפח, אֲבָל אם נְחִית מִפּוּרְיָא טֶפַח, אָסוּר לנטותה ולפורקה, מאחר וטפח זה נעשה כקיר לאהל, והמיטה עצמה נעשית גג לאהל.

הגמרא דנה האם מותר לצאת בכובע לֶבֶד בשבת: וְאָמַר רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, הַאי סְיָאנָא – כובע של לבד, שָׁרֵי – מותר לצאת בו בשבת. מקשה הגמרא: וְהָאִיתְּמַר שסְיָאנָא אָסוּר לצאת בו בשבת. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא – מה שלמדנו שאסור לצאת בו, מדובר באופן דְּאִית בֵּיהּ – שיש בו טֶפַח, כלומר ששפת הכובע בולט ויוצא חוץ לראשו טפח, ואסור משום אהל, וְהָא – מה שאמר רב ששת בריה דרב אידי שמותר לצאת בו, זהו באופן דְּלֵית בֵּיהּ – שאין בו טֶפַח.

הגמרא מקשה על ביאור זה. מקשה הגמרא: אֶלָּא מֵעַתָּה, וכי אם שַׁרְבִּיב בַּגְלִימָא טֶפַח – הניח טליתו על ראשו כשהוא מתעטף בה ופשטה חוץ לראשו טפח, הָכִי נַמִּי דְּמִיחַיַּיב משום אהל.

הגמרא מבארת באופן אחר את הטעם לאסור כובע לבד בשבת, ומיישבת את הסתירה. מסיקה הגמרא: אֶלָּא אין טעם האיסור בכובע לבד משום אהל, אלא האיסור הוא לצאת בו לרשות הרבים, מפני שגזרו חכמים שמא תגביהנו הרוח מראשו, ואז יבוא להעבירו ארבע אמות ברשות הרבים כשהוא בידו, ומה שמצינו לעיל סתירה בדין זה, לֹא קַשְׁיָא, הָא – מה שהתיר רב ששת בריה דרב אידי לצאת בכובע של לבד בשבת, מדובר באופן דְּמִיהַדֵּק – שהכובע מהודק היטב בראשו, וקשור ברצועה תחת צווארו, ואין הרוח יכולה להעבירו ממנו, וְהָא – מה שאסרו לצאת בו, מדובר באופן דְּלֵא מִיהַדֵּק – שאינו מהודק היטב בראשו. [ולגבי טלית אין לאסור משום שלא שייך 'שמא תגביהנו הרוח', שהרי היא נאחזת בגופו].

הגמרא מביאה את דברי רב בענין אהל עראי, ובעניינים נוספים: שָׁלַח לֵיהּ רָמִי בַּר יְחֶזְקֵאל לְרַב הוּנָא, אֵימָא לָן – אמור לנו אֵיזִי [–ריעי ואוהבי] את הָנָךְ מִילֵּי מְעַלְּיֵיתָא – אלו הדברים המעולים דַּאֲמַרְתְּ לָן מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב, תַּרְתֵּי – שני דברים בְּהִלְכוֹת שַׁבָּת, וַחֲדָא – ודבר אחד של אגדה בְּעִנְיַן תּוֹרָה.

שָׁלַח לֵיהּ רב הונא לרמי בר יחזקאל, ההלכה הראשונה שאמר רב בהלכות שבת, היא לענין הָא דְּתַנְיָא, גּוּד – נוד העשוי מעור, ופיו רחב מאד וחוטים תלויים בו, והולכי דרכים ממלאים אותו יין או חלב, ובמקום שתוקעים אהליהם ללון מותחים פיו על גבי יתדות שנועצים בארץ, והרוח עוברת מתחתיו ומצננת את היין או החלב שלא יתקלקל, והרי הוא דומה לאהל לאחר שנמתח, אם הוא בְּכִיסְנָא – ברצועותיו, ומונח על מקומו הקבוע מערב שבת, מוּתָּר לִנְטוֹתָהּ בְּשַׁבָּת. ועל דין זה אָמַר רַב, לֹא שָׁנוּ שמותר אֶלָּא בְּאופן שֶׁשְּׁנֵי בְּנֵי אָדָם מותחים את הנוד, שאז אינו נמתח טוב, אֲבָל בְּאָדָם אֶחָד אָסוּר למותחו, שמכיון שמתחילה הוא מותחו על יתד אחת וקושרו בה, ולאחר מכן חוזר ומותחו על יתד השניה וקושרו בה, באופן זה הוא נמתח היטב.

הגמרא מבארת דין הכילה בזה: אָמַר אַבַּיֵי, וְכִילָה, אֲפִילּוּ בַּעֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם אָסוּר לנטותה, משום שאי אֶפְשָׁר דְּלֵא מִיתְּתְחָא פּוּרְתָא – שלא תימתח מעט.

הגמרא מביאה את הדין השני שאמר רב בענין שבת. מבררת הגמרא: אִידָךְ – ההלכה השניה שאמר רב בענין שבת מַאי הִיא. עונה הגמרא: לענין ברייתא זו, דְּתַנְיָא, כִּירָה [–כעין תנור, ועשויה ממתכת, ויש לה ארבע רגלים] שֶׁנִּשְׁמְטָה אַחַת מִרַגְלוֹתֶיהָ [–כעין רגלים שלה], מוּתָּר לְטַלְטְלָהּ בשבת, שמאחר ונשארו בה שלש רגלים, הרי היא עומדת בכך ואין לחוש שמא יחבר בשבת את הרגל שנפלה. אבל אם נשמטו שְׁתַּיִם מירכותיה, אָסוּר לטלטלה בשבת, שמאחר ואינה יכולה לעמוד כך, יש לחוש שמא יחבר בשבת את הרגל שנפלה. ועל דין זה רַב חלק וְאָמַר, אֲפִילּוּ חַד נַמִּי – אפילו אם נשמטה רגל אחת אָסוּר לטלטלה, גְּזֵרָה שֶׁמָּא יִתְקַע את הרגל לכירה בחוזק ויתחייב משום בונה.

הגמרא מביאה את מה שאמר רב בענין תורה: מוסיף רב הונא, דבר האגדה שאמר רב בענין תּוֹרָה הוא זה, דְּאָמַר רַב, עֲתִידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כח נט) 'וְהִפְלָא ה' אֶת מַכּוֹתְךָ'. ו'הִפְלָאָה' זוֹ אֵינִי יוֹדֵעַ מַהוּ פירושו, וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר (ישעיה כט יד) 'לָכֵן הִנְנִי יוֹסִיף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְלֵא וָפֶלֶא' וְאִבְּדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבוֹנָיו תִּסְתָּתֵר', הֲוֵי אוֹמֵר ש'הַפְלָאָה' זוֹ תּוֹרָה שהיא חכמת חכמיו ובינת נבוניו, ואף כוונת הפסוק 'והפלא ה' את מכותך' היא לתורה, ומלמדנו הכתוב שתשתכח תורה מישראל.

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין זה: תָּנוּ רַבָּנַן, כְּשֶׁנִּכְנְסוּ רַבּוֹתֵינוּ לַכֶּרֶם [–לבית המדרש] בְּיַבְנֶה אָמְרוּ, עֲתִידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (עמוס ח יא) 'הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה' אֱלֹהִים, וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ, לֹא רָעָב לַלֶּחֶם, וְלֹא צָמָא לַמַּיִם, כִּי אִם לִשְׁמוֹעַ אֶת דִּבְרֵי ה'", וּכְתִיב (שם ח יב) 'וְנָעוּ [–ינועו] מַיִם עַד יָם, וּמִצָּפוֹן וְעַד מִזְרָח, יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ'. ויש לדרוש, שמה שנאמר 'ישוטטו לבקש את דְּבַר ה'", זוֹ הֲלָכָה, שעתידה להשתכח מישראל, ועוד יש לדרוש, 'דְּבַר ה'" זֶה חֵקֶן, שלא ידעו מתי קץ הגלות, ועוד יש לדרוש, 'דְּבַר ה'" זוֹ נְבוּאָה שתיפסק מישראל.

הגמרא מבארת את ענין שכחת התורה המבואר בפסוק. מבארת הגמרא: וּמַאי 'יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצָאוּ', אָמְרוּ חכמים, עֲתִידָה אִשָּׁה שֶׁתִּטּוֹל כַּכָּר שֶׁל תְּרוּמָה שיש בה ספק אם נטמאה או לא, וְתַחֲזוֹר [–ותסתובב] בְּכָתֵי כְנֵסִיּוֹת וּבְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת לשאול את החכמים כדי לֵידַע אִם טְמֵאָה הִיא וְאִם טְהוֹרָה הִיא, וְאֵין מֵבִין – לא יהיה מי שמבין להורות לה אִם טְהוֹרָה הִיא וְאִם טְמֵאָה הִיא. מקשה הגמרא: והלא דבר זה בְּהֶדְיָא כְּתִיב בֵּיהּ (ויקרא יא לב, לד) 'וְכֹל אֲשֶׁר יִפֹּל עָלָיו מֵהֶם [–משמונת השרצים] בְּמֹתָם וגו'. מִכָּל הָאֹכֶל אֲשֶׁר יֵאָכֵל אֲשֶׁר יָבוֹא עָלָיו מַיִם יִטְמָא', דהיינו שכל אוכל שבאו עליו מים הוכשר לקבל טומאה, ובפסוקים אלו מפורש מתי נעשה אוכל טמא, ותורה שבכתב הרי כתובה ומונחת, ואפשר לראות מה כתוב בה.

הגמרא מבארת באופן אחר. מבארת הגמרא: אֶלָּא הפסוק מדבר באופן שנפל שרץ לתוך תנור העשוי מחרס, והיתה בתוך התנור כיבר של תרומה, ונטמאה, ויבקשו לֵידַע אִם רִאשׁוֹנָה לטומאה הִיא וְאִם שְׁנִיָּה לטומאה הִיא, וְאֵין מֵבִין.

המשך בעמוד סא

חֲלָכָה בְּרוּרָה בטעמיה, שאין חולקים בה, **וּמִשְׁנָה בְּרוּרָה** אפילו לא **בְּמָקוֹם אֶחָד** מכל המקומות שנזכרו בפסוק.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת מפני מה באות צרות לעולם: **תַּנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי בֶּן אֱלִישָׁע אוֹמֵר, אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁצָּרוֹת רַבּוֹת בָּאוֹת עָלָיו, צֵא וּבְדוֹק בְּדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל** אם הגונים הם, **שֶׁכָּל פּוּרְעָנוּת שֶׁבָּאָה לָעוֹלָם, לֹא בָּאָה אֶלָּא בִּשְׁבִיל** [–בגלל] **דַּיָּנֵי יִשְׂרָאֵל** שאינם הגונים, **שֶׁנֶּאֱמַר** (מיכה ג ט–יא) **'שִׁמְעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל, הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט** – ממאסים את המשפט **וְאֶת כָּל הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ** – מעוותים את הדרך הישרה, **בֹּנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים** – כל אחד בונה את ביתו בירושלים מממון שנטלו על ידי שפיכת דם, **וִירוּשָׁלִַם בְּעָוְלָה** – וכן היו בונים את ביתם בירושלים על ידי עושק ואונאה, **רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ** – הדיינים השופטים מזכים את הנותן שוחד, **וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ** – הכהנים שממונים על ההוראה מורים על פי המחיר, שמי שנותן להם כסף פוסקים לו כרצונו, **וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יְקֹסְמוּ** – נביאי השקר קוסמים ומתנבאים על פי הכסף שנותנים להם, **וְעַל ה' יִשָּׁעֵנוּ** וגו' 'לֵאמֹר הֲלוֹא ה' בְּקִרְבֵּנוּ לֹא תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה', כלומר מעיזים פניהם לומר שודאי לא יחריב הקדוש ברוך הוא את מקום משכנו.

מבארת הברייתא: **רְשָׁעִים הֵן, אֶלָּא שֶׁתָּלוּ בִּטְחוֹנָם בְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם** שלא יענישם, **לְפִיכָךְ** – מכיון שעברו על שלשת העבירות האלו, דהיינו נטילת כסף על ידי הדיינים, הכהנים, והנביאים, **מֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עֲלֵיהֶן שָׁלֹשׁ פּוּרְעָנִיּוֹת, כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ עֲבֵירוֹת שֶׁבִּידָם, שֶׁנֶּאֱמַר** (שם ג יב) **'לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ** – האויב יחריבנה ותהיה כשדה שנחרשה, **וִירוּשָׁלִַם עִיִּין תִּהְיֶה** – תיהפך לעיים [חורבות], **וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר'.**

הברייתא מוסיפה מאמר נוסף בענין דיינים שאינם הגונים: **וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיִּכְלוּ שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים רָעִים מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר** (ישעיה א כה) **'וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ** להכותך מכה אחר מכה, **וְאֶצְרוף כַּבֹּר סִיגָיִךְ** – אסיר ממך את הפסולת כמו שמסירים את כתמי הבגד על ידי הבורית, כלומר שאכלה ממך את הפושעים והמורדים, **וְאָסִירָה** – אסיר ממך את **כָּל בְּדִילָיִךְ'** – בדיל המעורב בכסף, כלומר את הרשעים שבך, ועוד יש לפרש מלשון 'הבדלה', שהקב"ה יסיר את הרשעים המבדילים בין ישראל לאביהם שבשמים על ידי שקריהם ומעשיהם הרעים, ולאחר מכן נאמר (שם א כו) **'וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשֹׁנָה וְיֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה** וגו', אַחֲרֵי כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה' לשרות בה השכינה.

הגמרא דורשת את המשך הכתוב שם: **אָמַר עוּלָּא, אֵין יְרוּשָׁלַיִם נִפְדֶּה** [–נפדית] **אֶלָּא בִּזְכוּת הַצְּדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר** (שם א כז) **'צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט** – על ידי שיעשו בה משפט **תִּפָּדֶה, וְשָׁבֶיהָ** – עם ישראל ישובו אליה **בִּזְכוּת הַצְּדָקָה'.**

הגמרא מביאה דרשה נוספת על הפסוקים שהובאו לעיל: **אָמַר רַב פָּפָּא, אִי בָּטְלֵי יְהִירֵי** – גסי הרוח מישראל, **בָּטְלֵי אַמְגּוּשֵׁי** – יבטלו הכופרים שמסירים ומדיחים אותנו לעבודה זרה ומשניאים אותנו על הקב"ה. **אִי בָּטְלֵי** מישראל **דַּיָּנֵי** – הדיינים הרשעים שמטים את הדין, **בָּטְלֵי גְּזֵירָפְּתֵי** – יבטלו שוטרי עובדי כוכבים החובטים את ישראל במקלות.

רב פפא מבאר כיצד נדרש הדבר מהפסוק. מבאר רב פפא: **אִי בָּטְלֵי יְהִירֵי בָּטְלֵי אַמְגּוּשֵׁי,** ניתן ללמוד כן מִדִּכְתִיב (שם א כה) **'וְאָצְרוף כַּבֹּר סִיגָיִךְ'** ולאחר מכן נאמר (שם) **וְאָסִירָה כָּל בְּדִילָיִךְ',** דהיינו אחרי שאסיר ממך את גסי הרוח שמגדלים עצמם, אזי 'ואסירה כל בדיליך' אלו המבדילים את ישראל מהקדוש ברוך הוא. **וְאִי בָּטְלֵי דַּיָּנֵי בָּטְלֵי גְּזֵירָפְּתֵי,** ניתן ללמוד כן מִדִּכְתִיב (צפניה ג טו) **'הֵסִיר ה' מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ',** דהיינו כשיסיר ה' שופטיך, דהיינו השופטים הרשעים והרעים, יפנה את האויבים המכים את ישראל.

הגמרא מביאה דרשה נוספת בענין דיינים שאינם הגונים: **אָמַר רַבִּי מְלַאי מִשּׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן, מַאי דִּכְתִיב** (ישעיה יד ה) **'שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מֹשְׁלִים', 'שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים' אֵלּוּ הַדַּיָּנִין** הרשעים **שֶׁנַּעֲשׂוּ מַקֵּל לְחַנְּיֵיהֶם,** כלומר שנותנים יד לשמשיהם ומחזקים אותם במעשיהם הרעים, שהשמשים אומרים לתובע לא אהיה שליח להזמין את הנתבע לבית דין אם לא תרבה לי שכר על זה, וכן לאחר פסק דין אינם רוצים לגבות מהחייב את הכסף אם לא משלמים להם, והדיינים מחזקים את ידם בזה. **'שֵׁבֶט מוֹשְׁלִים' אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁבְּמִשְׁפְּחוֹת הַדַּיָּנִין** הרשעים, שהם משמשים במקל וכאגרוף ביד המושלים [–הדיינים], שעל ידי אותם תלמידי חכמים מינו את הדיינים הרשעים, והם מחפים על פסקיהם ומצדיקים אותם, אף כשאינם נכונים.

הגמרא מביאה פירוש נוסף לפסוק זה: **מַר זוּטְרָא אָמַר,** מה שנאמר 'שבט מושלים', **אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמְּלַמְּדִים הֲלָכוֹת צִיבּוּר לְדַיָּנֵי בּוּר,** כלומר שתלמידי חכמים אלו מורים למנות דיינים בורים, ומבטיחים שהם ילמדו אותם כיצד לדון בהלכות הנוגעות לציבור, ובהרבה דינים אותם הדיינים אינם שואלים את פיהם ומטים את הדין מתוך בורותם.

הגמרא מביאה דרשה נוספת בענין עשיית דין שאינו הגון: **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן מְלַאי מִשּׁוּם רֵישׁ לָקִישׁ, מַאי דִּכְתִיב** (שם נט ג) **'כִּי כַפֵּיכֶם נִגְאָלוּ** [–נטנפו והתלכלכו] **בַּדָּם, וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן, שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר, לְשׁוֹנְכֶם עָוְלָה תֶּהְגֶּה', 'כִּי כַפֵּיכֶם נִגְאָלוּ בַּדָּם' אֵלּוּ הַדַּיָּנִין** שפושטים את כפיהם לקבל שוחד ומטים את הדין ונוטלים ממון מן הבעלים שלא כדין, שהוא כאילו נוטל את נשמתו. **'וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן' אֵלּוּ סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִין** שכותבים שטרות של רמיה. **'שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר' אֵלּוּ עוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין** – אנשים המלמדים את בעלי הדינים כיצד לטעון בדין, ומלמדים אותם לטעון טענות שקר. **'לְשׁוֹנְכֶם עָוְלָה תֶּהְגֶּה' אֵלּוּ בַּעֲלֵי דִינִין,** שיודעים שבעל הדין שכנגדם זכאי ובכל זאת טוענים טענות שקר.

הגמרא מביאה דרשה נוספת של רבי מלאי: **וְאָמַר רַבִּי מְלַאי מִשּׁוּם רַבִּי יִצְחָק מִגְּדֵלָאָה, מִיּוֹם שֶׁפֵּרֵשׁ יוֹסֵף מֵאֶחָיו** כשמכרוהו לישמעאלים **לֹא טָעַם טַעַם יַיִן עַד לְיוֹם שֶׁהִבִּיאוּ עִמּוֹ** את בנימין למצרים, **דִּכְתִיב** בברכת יעקב ליוסף (בראשית מט כו) **'וְלִקְדְקֹד נְזִיר אֶחָיו',** ומתיבת 'נזיר' יש ללמוד שהזיר את עצמו מן היין. **רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא אָמַר, אַף הֵן** [–השבטים] **לֹא טָעֲמוּ טַעַם יַיִן** מאותו יום, **דִּכְתִיב** ביום שהביאו האחים את בנימין עמם למצרים (שם מג לד) **'וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ',** ומכך שנאמר 'עמו' **מִכְּלָל** – משמע **דְּעַד הַאידְּנָא** – עד זמן זה **לֹא** (**הֲוָה שִׁכְּרוּת**) שתו יין.

הגמרא מבארת את דעת רבי מלאי שאינו סובר כן. מבארת הגמרא: **וְאִידְּךָ** – רבי מלאי שאמר שרק יוסף לא טעם טעם יין, סבר שמהפסוק 'וישכרו עמו' יש לדייק דשִׁכְּרוּת **הוּא דְּלֹא הֲוָה** – רק שיכרות לא היה אצל השבטים מאותו יום שפירש מהם, אבל שְׁתִיָּה של יין **מִיהָא הֲוָה** – אכן היתה אצלם.

הגמרא מביאה דרשה נוספת של רבי מלאי: **וְאָמַר רַבִּי מְלַאי, כְּשֵׁכֶר** שקיים אהרן הכהן את מה שנאמר (שמות ד יד) **'וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ',** כלומר שלא נתקנא במשה כשאמר לו שנתגלה אליו הקדוש ברוך הוא בשביל להוציא את ישראל ממצרים, אלא שמח בליבו, **זָכָה לְחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט** המונח **עַל לִבּוֹ.**

הגמרא חוזרת לדין נטיית כילה, ומביאה כמה שאלות בהלכה, שאחת מהן עוסקת בעניינה: **שָׁלְחוּ לֵיהּ בְּנֵי הֵעִיר בִּשְׁכָּר** [–שם מקום] **לְלֵוִי שלש שאלות להלכה בעניינים שונים: א. כִּילָה** [–סדין שפורסים סביב המטה על ארבעה מוטות שיוצאים מקצותיה, ויש בגגה טפח] **מַהוּ** – מה דינה בשבת, האם יש בה משום איסור עשיית אוהל. **ב. כְּשׁוּתָא בְּכַרְמָא** – כישות [–צמח הגדל על קוצים, ומטילים אותו לשכר] בכרם **מַהוּ,** האם הוא נחשב כירק ואסור לזורעו בכרם משום איסור כלאים, או שמא דין אילן לו ומותר. **ג. מֵת בְּיוֹם טוֹב מַהוּ,** האם מותר להתעסק בו ולהביאו לקבורה.

מספרת הגמרא: **אַדְּאָזִיל** – עד שהלך השליח לעירו של לוי, **נָח נַפְשֵׁיהּ דְּלֵוִי** [–לוי נפטר] ולא עלה בידו לשואלו. **אָמַר שְׁמוּאֵל לְרַב מְנַשְּׁיָא, אִי חֲכִימַת שְׁלַח לְהוּ** – אם חכם אתה ויודע לפסוק בשאלות אלו, שלח להם תשובה במקום לוי.

רב מנשיא משיב לשאלותיהם: **שָׁלַח לְהוּ** רב מנשיא לבני בשכר,

המשך בעמוד רנב

רש"י

הֲלָכָה בְּרוּרָה. בִּטְעָמִים שֶׁלֹּא יְהֵא בָּהּ מַחֲלוֹקֶת: **ג' עֲבֵירוֹת.** "בִּשֹּׁחַד יִשְׁפּוֹטוּ", "בְּמִחִיר יוֹרוּ", וּ"גְּבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסֹמוּ": **ג' פּוּרְעָנִיּוֹת.** שֶׁדֶּה תֵּחָרֵשׁ עִיִּין תִּהְיֶה וּלְבָמוֹת יָעַר: **וְיוֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה.** וְאַחַר כָּךְ יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק לְשָׁרוֹת בָּהּ שְׁכִינָה: **אִי בְּטֵלִי יְהִירֵי.** יִשְׂרָאֵל מִתְּיַהֲרִים בְּבֵלוֹרִית וּבְמַלְבּוּשֵׁי יְהִירוּת כְּפָרָשִׁים הַלָּלוּ: **כְּטוּלֵי אַמְגּוּשֵׁי.** יִבָּטְלוּ מִסִּיתָּם וּמִדִּיחָם הַמִּשְׂנְיָאִים אוֹתָנוּ: **סַנְּיָךְ.** הֵם גַּסֵּי הָרוּחַ שֶׁמְּגַדְּלִין עַצְמָן, לְשׁוֹן "וְגֹבַהּ מְאֹד" (איוב ח). וְאח"כ "וְאַסִּירָה כָּל בְּדִילְיָךְ" – אֵלּוּ אוֹתָם הַמְּבַדִּילִים שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל מִן הַקֹּבֶ"ה בְּשִׁקְרֵיהֶם וּבִכְחָזוּתָם: **בָּטְלֵי דַיָּנֵי.** רְשָׁעִים מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁמִּטִּין דִּין: **בָּטְלֵי.** מֵעֹל יִשְׂרָאֵל: **גַּזִּירְפַּטֵּי.** וּגוֹשֵׁי שׁוֹטְרֵי גוֹיִם: **שֶׁנַּעֲשׂוּ מַקֵּל לְחַזְּנֵיהֶם.** לִשְׁמַשֵּׁיהֶן נוֹתְנִין יָד, וְהֶוְיָן לְחַזָּן לְחוֹזֵק, לוֹמַר: לֹא אֶהְיֶה שְׁלִיחַ וְאַזְמִין אֶת פְּלוֹנִי לְב"ד אִם לֹא תַּרְבֶּה שָׁכָר, וְאַחַר פְּסַק דִּין לֹא אֶרְדְּנוּ לִיכָּנֵס לְמִשְׁכָּנוֹ: **שֶׁבָּט מוֹשְׁלִים.** מַקֵּל אֶגְרוֹפִּין שֶׁל מוֹשְׁלִים, הַיְינוּ דַּיָּנִים רְשָׁעִים שֶׁת"ח שֶׁבְּמִשְׁפְּחוֹתָם לָהֶם לְמַקֵּל וּלְאֶגְרוֹף, שֶׁעַל יְדֵיהֶם הָיוּ מֵעֲמִידִין אוֹתָן, וּמִתְפַּיְּסִין עֲלֵיהֶם, וְעוֹשִׂין סַנֵּיגְרוֹן לְדִבְרֵיהֶם: **לְדַיָּנֵי בּוּר.** שֶׁבְּהִבָּטְחַת אוֹתָן ת"ח מֵעֲמִידִין דַּיָּנֵי בּוּר לָדוּן אֶת כָּל הַבָּא, וְהַרְבֵּה דַּיָּנִין שֶׁאֵין נִמְלָכִים בָּהֶן וּמִטִּין אוֹתָן: **כַּפֵּיכֶם נְגוֹאֲלוּ בְּדַם אֵלּוּ הַדַּיָּנִין.** שֶׁבַּפֵּיהֶן פְּשׁוּטִין לְקַבֵּל שׁוֹחַד, וּמִטִּין אֶת הַדִּין, וְנוֹטְלִין מָמוֹן מִן הַבְּעָלִים שֶׁלֹּא כַּדִּין וְנוֹתְנוּ לְשֶׁכֶנְגֶּדוֹ, וַהֲרֵי הוּא כְּנוֹטֵל נִשְׁמָתוֹ: **סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִין.** שְׁכוֹתְבִין שְׁטָרוֹת שֶׁל רְמִיָּה: **עוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין.** מְלַמְּדִין אֶת בַּעֲלֵי דִינִין לִטְעוֹן: **עָמוּ.** מִכֹּל דְּעַד הִשְׁתָּא לֹא: **זָכָה לְחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט.** שֶׁכְּנֶגֶד הַלֵּב. שֶׁהָיָה גָּדוֹל מִמֶּנּוּ, וְקוֹדֵם לְמִשָּׁה נִגְלִית שְׁכִינָה עַל אַהֲרֹן, כְּדִכְתִיב (שמואל א ב) "הֶנְגֵּלֹה נִגְלֵיתִי אֶל בֵּית אָבִיךָ". וְנֶאֱמְרָה לוֹ נְבוּאָה שֶׁל מִצְרַיִם הַכְּתוּבָה (ביחזקאל כ) עַד "וַיֵּמָרוּ בִי", וְאעפ"כ לֹא נִתְקַנֵּא בּוֹ בְּזֹאת: **בְּנֵי כַשְׂכַּר.** שֵׁם מְקוֹם: **כִּילָה מֵהוּ.** לְנִטּוּתָהּ בְּשַׁבָּת: **כְּשׁוּתָא.** הִימְלוֹן שֶׁגָּדֵל עַל הַהִגְּא, מֵהוּ בְּכַרְמָא? יָרָק הוּא – וְכִלְאַיִם בְּכֶרֶם, אוֹ אֵילָן הוּא – וְאֵינוֹ כִּלְאַיִם בְּכֶרֶם: **וְלִישְׁלַח לְהוּ.** צַד הֶיתֵּר בָּהּ: **כִּדְרָמֵי בַּר יְחֶזְקֵאל.** כְּרַךְ עָלֶיהָ חוּט אוֹ מְשִׁיחָה: **וּמִשֵּׁנֵי לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה.** וּמְקִילִי טְפֵי: **עֵירְבוּבָא.** כִּלְאַיִם: וְקִי"ל, בְּבְרָכוֹת, בְּפֶרֶק "כֵּיצַד" גַּבֵּי עֲרָלָה. וְהָ"ה לְכִלְאַיִם, שֶׁאַף הִיא מִצְוָה הִתְּלוּיָה בָּאָרֶץ, וְאֵינָהּ נוֹהֶגֶת מִן הַתּוֹרָה אֶלָּא בָּאָרֶץ: **יָהִיב פְּרוּטָה לְתִינוֹק גּוֹי.** קָסָבַר בְּחוּץ לָאָרֶץ שָׁרֵי. וּמִידְהוּ, כָּל כַּמָּה דְּאֶפְשָׁר – מִשֵּׁנֵי, שֶׁלֹּא יִלְמְדוּ לְהָקֵל:

**הֲלָכָה בְּרוּרָה וּמִשְׁנָה בְּרוּרָה בְּמָקוֹם אֶחָד. תַּנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי בֶּן אֱלִישָׁע אוֹמֵר: אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁצָּרוֹת רַבּוֹת בָּאוֹת עָלָיו – צֵא וּבְדוֹק בְּדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל. שֶׁכָּל פּוּרְעָנוּת שֶׁבָּאָה לָעוֹלָם לֹא בָּאָה אֶלָּא בִּשְׁבִיל דַּיָּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "שִׁמְעוּ נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵית יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֶת כָּל הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ בּוֹנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלִַם בְּעַוְלָה רָאשֶׁיהָ בְּשׁוֹחַד יִשְׁפּוֹטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יִקְסֹמוּ וְעַל ה' יִשָּׁעֵנוּ וגו'" רְשָׁעִים הֵן, אֶלָּא שֶׁתָּלוּ בִּטְחוֹנָם בְּמִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. לְפִיכָךְ מֵבִיא הקב"ה עֲלֵיהֶן ג' פּוּרְעָנִיּוֹת כְּנֶגֶד ג' עֲבֵירוֹת שֶׁבְּיָדָם. שֶׁנֶּאֱמַר "לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ וִירוּשָׁלִַם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר". וְאֵין הקב"ה מַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיְּכַלוּ שׁוֹפְטִים וְשׁוֹטְרִים רָעִים מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרוֹף כַּבּוֹר סִגָּיִךְ, וְאָסִירָה כָּל בְּדִילָיִךְ וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כָּבָרִאשֹׁנָה וְיוֹעֲצַיִךְ כַּבַּתְּחִלָּה וגו'". אָמַר עוּלָּא: אֵין יְרוּשָׁלַיִם נִפְדֶּה אֶלָּא בִּצְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר "צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה". אָמַר רַב פַּפָּא: אִי בְּטֵלִי יְהִירֵי – בְּטֵלִי אַמְגּוּשֵׁי, אִי בְּטֵלִי דַּיָּנֵי – בְּטֵלִי גַּזִּירְפַּטֵּי. אִי בְּטֵלִי יְהִירֵי – בְּטֵלִי אַמְגּוּשֵׁי, דִּכְתִיב "וְאָצְרוֹף כַּבּוֹר סִגָּיִךְ". אִי בְּטֵלִי דַּיָּנֵי בְּטֵלִי גַּזִּירְפַּטֵּי – דִּכְתִיב "הֵסִיר ה' מִשְׁפָּטַיִךְ פָּנָה אוֹיְבֵךְ". אָמַר רַבִּי מַלַּאי מִשּׁוּם ר"א בַּר' שִׁמְעוֹן: מ"ד "שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים שֵׁבֶט מוֹשְׁלִים" – "שָׁבַר ה' מַטֵּה רְשָׁעִים" – אֵלּוּ הַדַּיָּנִין שֶׁנַּעֲשׂוּ מַקֵּל לְחַזָּנֵיהֶם. "שֵׁבֶט מוֹשְׁלִים" – אֵלּוּ ת"ח שֶׁבְּמִשְׁפָּחוֹת הַדַּיָּנִין. מָר זוּטְרָא אָמַר: אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁמְּלַמְּדִים הֲלָכוֹת צִיבּוּר לְדַיָּנֵי בּוּר. אָמַר ר"א בֶּן מַלַּאי מִשּׁוּם ר"ל: מַאי דִּכְתִיב "כִּי כַפֵּיכֶם נִגְאֲלוּ בְדָם וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶּהְגֶּה". "כִּי כַפֵּיכֶם נִגְאֲלוּ בַדָּם" – אֵלּוּ הַדַּיָּנִין, "וְאֶצְבְּעוֹתֵיכֶם בָּעָוֹן" – אֵלּוּ סוֹפְרֵי הַדַּיָּנִין, "שִׂפְתוֹתֵיכֶם דִּבְּרוּ שֶׁקֶר" – אֵלּוּ עוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין, "לְשׁוֹנְכֶם עַוְלָה תֶּהְגֶּה" – אֵלּוּ בַּעֲלֵי דִינִין. וְאָמַר רַב מַלַּאי מִשּׁוּם רַ' יִצְחָק מִגְּדָלָאָה: מִיּוֹם שֶׁפֵּרֵשׁ יוֹסֵף מֵאֶחָיו לֹא טָעַם טַעַם יַיִן, דִּכְתִיב "וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו". רַ' יוֹסֵי בְּרַ' חֲנִינָא אָמַר: אַף הֵן לֹא טָעֲמוּ טַעַם יַיִן, דִּכְתִיב "וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ" מִכְּלָל דְּעַד הָאִידָּנָא לָא (הָוָה שִׁיכְרוּת). וְאִידָּךְ – שִׁיכְרוּת הוּא דְּלָא הָוָה, שִׁתְיָה מִיהָא הָוָה. וְאָמַר רַבִּי מַלַּאי: בִּשְׂכַר "וְרָאֹב וְשָׂמֵחַ בְּלִבּוֹ" זָכָה לְחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל לִבּוֹ. שָׁלְחוּ לֵיהּ בְּנֵי בַּשְׂכַּר לְלֵוִי: כִּילָה מַהוּ? כְּשׁוּתָא בְּכַרְמָא מַהוּ? מַת בְּי"ט מַהוּ? אַדְאָזֵיל, נָח נַפְשֵׁיהּ דְּלֵוִי. אָמַר שְׁמוּאֵל לְרַב מְנַשְּׁיָא: אִי חַכִּימַת – שְׁלַח לְהוּ. שְׁלַח לְהוּ: "כִּילָה" – חֲזָרוּנוּ עַל כָּל צִידֵי כִּילָה וְלֹא מְצִינוּ לָהּ צַד הֶיתֵּר. וְלִישְׁלַח לְהוּ כִּדְרָמֵי בַּר יְחֶזְקֵאל? לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה. "כְּשׁוּתָא בְּכַרְמָא – עֵירְבוּבָא". וְלִישְׁלַח לְהוּ כִּדְר"ט? דְּתַנְיָא: כִּישׁוּת, רַ' טַרְפוֹן אוֹמֵר: אֵין כִּלְאַיִם בַּכֶּרֶם, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים: כִּלְאַיִם בַּכֶּרֶם. וְקִי"ל: כֹּל הַמְּיֻקָּל בָּאָרֶץ – הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּחוּ"ל? לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה. מַכְרִיז רַב: הַאי מַאן דְּבָעֵי לְמִיזְרַע כְּשׁוּתָא בְּכַרְמָא – לִיזְרַע. רַב עַמְרָם חֲסִידָא מְנַגֵּיד עִילָּוֵיהּ, רַב מִשַּׁרְשְׁיָא יָהִיב לֵיהּ פְּרוּטָה לְתִינוֹק גּוֹי וְזָרַע לֵיהּ. וְלִיתֵּן לֵיהּ לְתִינוֹק יִשְׂרָאֵל! אָתֵי לְמִיסְרַךְ. וְלִיתֵּן לֵיהּ לְגָדוֹל גּוֹי! אָתֵי לְאִיחְלוּפֵי בְּיִשְׂרָאֵל. "מַת". שְׁלַח לְהוּ: מַת לֹא יִתְעַסְּקוּ בֵּיהּ לֹא יְהוּדָאִין וְלֹא אַרְמָאִין, לֹא בְּיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן וְלֹא בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי. אִינִי?! וְהָאָמַר רַבִּי יְהוּדָה בַּר שֵׁילַת אָמַר רַבִּי אַסִי: עוּבְדָּא הֲוָה בְּבֵי כְּנִישְׁתָּא דְּמָעוֹן בְּיוֹם טוֹב הַסָּמוּךְ לַשַּׁבָּת,

תוספות

וְלִישְׁלַח להו כר"ט. הא לא פריך לישלח להו כר' יאשיה – דאמר: אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת. יד דשמא הם לא שאלו כשותא בכרמא מהו, אלא היכא שעשה כדין איסור כלאים ג' מינים כאחד. ועוד: שמא לא ס"ל כר' יאשיה. ואע"ג דקי"ל כר' יאשיה בספ"ק דקדושין (דף לט.): א"ל: לא צהריתו, [לא] קי"ל כר' יאשיה. ואמר נמי בברכות פרק "מי שמתו" (דף כב.): נהוג עלמא כתלת סבי, כר' אילעי בראשית הגז, כרבי יאשיה בכלאים, כר' יהודה בן בתירא בדברי תורה. מיהו, י"ל: שלא היו סבורין בן, דהא קאמר נמי נהוג כרבי יהודה בדברי תורה, ואפ"ה פליגי עליה אמוראי טובא בשמעתא דהתם. וקאמר נמי כרבי אילעי בראשית הגז, דאמר אינו נוהג אלא בארץ – ואפ"ה אמרינן בחולין, בשילהי פ' "הזורע" (דף קלב.) אמר רב חסדא: האי טבחא דלא מפריש מתנתא – ליהוי בשמתא דה' אלהי ישראל. ואמר נמי דרבא קניס אטמא. ואפילו רב נחמן גופיה דאמר נהוג עלמא כתלת סבי – אמר התם דקניס גלימא. וא"ת: נהי דלא ס"ל כר' יאשיה, מ"מ לישלח להו כרבי יאשיה, דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל! וי"ל: דלא שייך למימר הכי אלא במין של איסור, דהמתירו חושבו מין היתר בארץ – הלכה כמותו בחו"ל. אבל בדבר שאינו תלוי אלא בזריעה – חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, בהא לא אמר הלכה כמותו בחו"ל. מ"ר:

רב עמרם חסידא מנגיד עלה רב משרשיא יהיב ליה פרוטה לגוי כו'. קשיא לי אמאי? הא אמרינן לעיל דהלכה כר"ט דמיקל בחו"ל! וצריך לומר: דבמקומם לא היו בני תורה: **וליתן** ליה לתינוק ישראל. אומר רבי: שקבלה הוא בידינו שזה המקשה רב אחא בר יעקב. והיינו הא דאמר בעירובין בשילהי "בכל מערבין" (דף מ: ושם) גבי ברכת זמן על הכוס ביום"כ, דמפרש התם דלא אפשר, דהיכי ליעביד כו' ליתביה לתינוק – ליח הלכתא כרב אחא בר יעקב, דילמא אתי למיסרך. ולא מצינו במקום אחר דאית ליה לרב אחא האי סברא. וי"מ: דהוא ההוא דפ' בתרא דנדה (דף סז:) דאתקין ביממא דתמניא משום גנבי, ולא חיישינן לסרך בתה במקום צורך. ולא נהירא: דמאי שנא דנקיט טפי רב אחא בר יעקב מכל שאר אמוראי דהתם? ועל ההיא דהתם אומר ר"ת שמותר ליתן לתינוק לשתות כוס של ברכה כי מיקלע מילה ביום"כ, ולא חיישינן דילמא אתי למיסרך – כיון שאין זה מנהג [בקבוע] ולא דמי לכוס דיום"כ דאי הוו יהבי ליה אתי למיסרך אף בשיהיה גדול – כיון שעושין מנהג לשתות בכל שנה ושנה ביום"כ:

ולא

יום

יום טוב שני יתעסקו בו ישראל. ובביצה (ד' ו.) מסקינן בתר דך מילתא אמר רבינא: האידנא דאיכא חברי – חיישינן. פירוש: ולא יתעסקו בו ישראל פן יצוו עליהם חברי לעשות מלאכה ביו"ט, כיון שרואין שעושין בשביל מת. ומעשה היה והוליכו מת חוץ לתחום ביו"ט, והלכו אחריו בסוסים להתעסק במת, ובעט ר"ת אף על ההולכים ברגל בלא סוסים. ושמע רבי דטעמו משום דמסיק רבינא האידנא דאיכא חברי. ולדידן אע"ג דליכא למיחש – יש לאסור כיון דמסיק הכי. גם יש לירא פן יצוו השרים להתעסק במלאכתן ולכתוב מה שהם רוצים. ושלח להם ר"ת: בני בשכר אינם בני תורה, בני מליאון (ז)(אותה העיר) בני תורה:

ציצית חשיבי ולא בטלי. שאינם מבוטלין לפי שחשובים הם בעיניו, שדעתו ליתן בטלית ציצית רביעית, כך פי' ר"ח: הא לא חשיבי ובטלי. על זה סמך רבי להניח באבנטו רצועות התלויות בו. ויש שקושרים בהם בתי שוקים דבטלי, דלא חשיבי כולי האי: **מאי** שנא מהא דתניא כו'. פי': [וס"ל כרבי יוסי בר' יהודה דאמר מערמין], לעיל בפ' "כל כתבי" (דף קיז):

תלא דבישרא כו'. לא כפירוש הקונטרס דפי' בשר מליח שתלו ליבשו, דהל"ל הא בפרק "מפנין" דמה שייך הכא? ועוד: למה מזכיר תלא? ועוד: מוכח לעיל בפרק "מפנין" (דף קכח). דדג מליח נמי חזי לאומצא. ועוד: דהכא בטלטול איירי, ואמרינן לעיל דרב במוקצה לטלטל סבר לה כר"ש! ונראה כפי' הערוך: דמשום תלא נקטיה, ובלא בשר. אלא תלא דבשרא לא ממאיס, ושרי לטלטולי, ושל דגים – מאיס, והוי מוקצה מחמת מיאוס. והשתא אתי שפיר באיסור דתלא כעין כישא דירקא. ור' פי' לנו: דלתלא דבשרא רגיל להיות בו תורת כלי, אבל של דגים לא, ולא משום מוקצה מחמת מיאוס, דלא איירי שמעתין במוקצה מחמת מיאוס. מ"ר: אבל

וְלֹא יָדַעְנָא אִי מִלְּפָנֶיהָ אִי מִלְּאַחֲרֶיהָ, וְאָתוּ לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן. וַאֲמַר לְהוּ: יִתְעַסְּקוּ בֵּיהּ עַמָּמִין. וְאָמַר רָבָא: מֵת בְּי"ט רִאשׁוֹן – יִתְעַסְּקוּ בּוֹ עַמָּמִין, בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי – יִתְעַסְּקוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל, וַאֲפִילּוּ בְּיו"ט שֵׁנִי שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּבֵיצָה. לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה. א"ר אָבִין בַּר רַב הוּנָא אָמַר רַב חָמָא בַּר גּוּרְיָא: מִתְעַטֵּף אָדָם בְּכִילָה וּבְכַסְכַּסְיָה וְיוֹצֵא לִרה"ר בַּשַּׁבָּת, וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. מ"ש מִדְּרַב הוּנָא, דַּאֲמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב: הַיּוֹצֵא בְּטַלִּית שֶׁאֵינָהּ מְצוּיֶצֶת בְּהִילְכָתָהּ בַּשַּׁבָּת – חַיָּיב חַטָּאת. צִיצִית לְגַבֵּי טַלִּית – חֲשִׁיבִי, וְלָא בָּטְלִי. הָנֵי לָא חֲשִׁיבִי – וּבְטְלִי. אָמַר רַבָּה בַּר רַב הוּנָא: מַעֲרִים אָדָם עַל הַמִּשְׁמֶרֶת בְּיו"ט לִתְלוֹת בָּהּ רִמּוֹנִים, וְתוֹלֶה בָּהּ שְׁמָרִים. אָמַר רַב אַשִׁי: וְהוּא דְּתָלֶה בָּהּ רִמּוֹנִים. מַאי שְׁנָא מֵהָא, דְּתַנְיָא: מַטִּילִין שֵׁכָר בַּמּוֹעֵד לְצוֹרְךְ הַמּוֹעֵד, שֶׁלֹּא לְצוֹרְךְ הַמּוֹעֵד – אָסוּר. אֶחָד שֵׁכָר תְּמָרִים וְאֶחָד שֵׁכָר שְׂעוֹרִים. אע"פ שֶׁיֵּשׁ לָהֶן יָשָׁן – מַעֲרִים וְשׁוֹתֶה מִן הֶחָדָשׁ. הָתָם לָא מוֹכְחָא מִילְתָא, הָכָא – מוֹכְחָא מִילְתָא. אָמְרוּ לֵיהּ רַבָּנַן לְרַב אַשִׁי: חֲזִי מָר הַאי צוּרְבָא מֵרַבָּנַן, וְרַב הוּנָא ב"ר חִיוֹן שְׁמֵיהּ, וְאָמְרִי לֵהּ רַב הוּנָא בְּרִ' חַלְוָון שְׁמֵיהּ, דִּשְׁקַל בְּרָא דִּתְוֹמָא וּמַנַּח בְּבַרְזָא דְּדָנָא, וַאֲמַר: לְאַצְנוֹעֵיהּ קָמִיכַּוֵּינָא. וְאָזֵיל וְנָאֵים בְּמִבְרָא, וְעָבַר לְהַדְּ גִּיפָא סָיֵיר פִּירֵי, וַאֲמַר: אֲנָא לְמִינַם קָמִיכַּוֵּינָא. אֲמַר לְהוּ: הַעֲרָמָה קָאָמְרַתְּ? הַעֲרָמָה בְּדְרַבָּנַן הִיא, וְצוּרְבָא מֵרַבָּנַן לָא אָתֵי לְמֶעֱבַד לְכַתְּחִילָּה. **מַתְנִי'** נוֹתְנִין מַיִם ע"ג הַשְּׁמָרִים בִּשְׁבִיל שֶׁיְּצוֹלוּ. וּמְסַנְּנִין אֶת הַיַּיִן בַּסּוּדָרִין, וּבִכְפִיפָה מִצְרִית. וְנוֹתְנִין בֵּיצָה בְּמַסְנֶנֶת שֶׁל חַרְדָּל, וְעוֹשִׂין אֲנוּמְלִין בַּשַּׁבָּת. ר' יְהוּדָה אוֹמֵר: בַּשַּׁבָּת – בַּכּוֹס, בְּיו"ט – בַּלָּגִין, וּבַמּוֹעֵד – בֶּחָבִית. רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר: הַכֹּל לְפִי הָאוֹרְחִין. **גְּמ'** אָמַר זְעֵירִי: נוֹתֵן אָדָם יַיִן צָלוּל וּמַיִם צְלוּלִין לְתוֹךְ הַמַּשְׁמֶרֶת בַּשַּׁבָּת וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. אֲבָל עֲכוּרִין – לֹא. מֵיתִיבִי, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: טוֹרֵד אָדָם חָבִית שֶׁל יַיִן, יֵינָהּ וּשְׁמָרֶיהָ, וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַמַּשְׁמֶרֶת בַּשַּׁבָּת וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ! תַּרְגְּמָהּ זְעֵירִי: בֵּין הַגִּיתוֹת שָׁנוּ. "מְסַנְּנִין אֶת הַיַּיִן בַּסּוּדָרִין". אָמַר רַב שִׁמִי בַּר חִיָּיא. "וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה גּוּמָּא. "וּבִכְפִיפָה מִצְרִית". אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב: וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַגְבִּיהַּ מִקַּרְקָעִיתוֹ שֶׁל כְּלִי טֶפַח. אֲמַר רב: הַאי פַּרוֹנְקָא, אַפַּלְגֵיהּ דְּכוּבָא – שָׁרֵי, אַכּוּלֵּיהּ כּוּבָא – אָסוּר. אֲמַר רַב פַּפָּא: לָא נִיחְדַּק אִינִישׁ צִינְיָיתָא בְּפוּמֵיהּ דְּכוּזְנֵי דְּחָבִיתָא, מִשּׁוּם דְּמָיְיחֲזֵי כִּמְשַׁמֶּרֶת. דְּבֵי רַב פַּפָּא שָׁאפוּ שִׁיכְרָא מִמָּנָא לְמָנָא. אֲמַר לֵיהּ רַב אַחָא מִדִּיפְתִּי לְרַבִינָא: הָאִיכָּא נִיצּוֹצוֹת! נִיצּוֹצוֹת לְבֵי רַב פַּפָּא לָא חֲשִׁיבִי. "נוֹתְנִין בֵּיצָה בְּמַסְנֶנֶת". תָּנֵי יַעֲקֹב קָרְחָה: לפי

וְלֹא יָדַעְנָא אִי מִלְּפָנֶיהָ אִי מִלְּאַחֲרֶיהָ, וְאָתוּ לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן. וַאֲמַר לְהוּ: יִתְעַסְּקוּ בֵּיהּ עַמָּמִין. וְאָמַר רָבָא: מֵת בְּי"ט רִאשׁוֹן – יִתְעַסְּקוּ בּוֹ עַמָּמִין, בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי – יִתְעַסְּקוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל, וַאֲפִילּוּ בְּיו"ט שֵׁנִי שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּבֵיצָה. לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה. א"ר אָבִין בַּר רַב הוּנָא אָמַר רַב חָמָא בַּר גּוּרְיָא: מִתְעַטֵּף אָדָם בְּכִילָה וּבְכַסְכַּסְיָה וְיוֹצֵא לִרה"ר בַּשַּׁבָּת, וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. מ"ש מִדְּרַב הוּנָא, דַּאֲמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב: הַיּוֹצֵא בְּטַלִּית שֶׁאֵינָהּ מְצוּיֶצֶת בְּהִילְכָתָהּ בַּשַּׁבָּת – חַיָּיב חַטָּאת. צִיצִית לְגַבֵּי טַלִּית – חֲשִׁיבִי, וְלָא בָּטְלִי. הָנֵי לָא חֲשִׁיבִי – וּבְטְלִי. אָמַר רַבָּה בַּר רַב הוּנָא: מַעֲרִים אָדָם עַל הַמִּשְׁמֶרֶת בְּיו"ט לִתְלוֹת בָּהּ רִמּוֹנִים, וְתוֹלֶה בָּהּ שְׁמָרִים. אָמַר רַב אַשִׁי: וְהוּא דְּתָלֶה בָּהּ רִמּוֹנִים. מַאי שְׁנָא מֵהָא, דְּתַנְיָא: מַטִּילִין שֵׁכָר בַּמּוֹעֵד לְצוֹרְךְ הַמּוֹעֵד, שֶׁלֹּא לְצוֹרְךְ הַמּוֹעֵד – אָסוּר. אֶחָד שֵׁכָר תְּמָרִים וְאֶחָד שֵׁכָר שְׂעוֹרִים. אע"פ שֶׁיֵּשׁ לָהֶן יָשָׁן – מַעֲרִים וְשׁוֹתֶה מִן הֶחָדָשׁ. הָתָם לָא מוֹכְחָא מִילְתָא, הָכָא – מוֹכְחָא מִילְתָא. אָמְרוּ לֵיהּ רַבָּנַן לְרַב אַשִׁי: חֲזִי מָר הַאי צוּרְבָא מֵרַבָּנַן, וְרַב הוּנָא ב"ר חִיוֹן שְׁמֵיהּ, וְאָמְרִי לֵהּ רַב הוּנָא בְּרִ' חַלְוָון שְׁמֵיהּ, דִּשְׁקַל בְּרָא דִּתְוֹמָא וּמַנַּח בְּבַרְזָא דְּדָנָא, וַאֲמַר: לְאַצְנוֹעֵיהּ קָמִיכַּוֵּינָא. וְאָזֵיל וְנָאֵים בְּמִבְרָא, וְעָבַר לְהַדְּ גִּיפָא סָיֵיר פִּירֵי, וַאֲמַר: אֲנָא לְמִינַם קָמִיכַּוֵּינָא. אֲמַר לְהוּ: הַעֲרָמָה קָאָמְרַתְּ? הַעֲרָמָה בְּדְרַבָּנַן הִיא, וְצוּרְבָא מֵרַבָּנַן לָא אָתֵי לְמֶעֱבַד לְכַתְּחִילָּה. **מַתְנִי'** נוֹתְנִין מַיִם ע"ג הַשְּׁמָרִים בִּשְׁבִיל שֶׁיְּצוֹלוּ. וּמְסַנְּנִין אֶת הַיַּיִן בַּסּוּדָרִין, וּבִכְפִיפָה מִצְרִית. וְנוֹתְנִין בֵּיצָה בְּמַסְנֶנֶת שֶׁל חַרְדָּל, וְעוֹשִׂין אֲנוּמְלִין בַּשַּׁבָּת. ר' יְהוּדָה אוֹמֵר: בַּשַּׁבָּת – בַּכּוֹס, בְּיו"ט – בַּלָּגִין, וּבַמּוֹעֵד – בֶּחָבִית. רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר: הַכֹּל לְפִי הָאוֹרְחִין. **גְּמ'** אָמַר זְעֵירִי: נוֹתֵן אָדָם יַיִן צָלוּל וּמַיִם צְלוּלִין לְתוֹךְ הַמַּשְׁמֶרֶת בַּשַּׁבָּת וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. אֲבָל עֲכוּרִין – לֹא. מֵיתִיבִי, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: טוֹרֵד אָדָם חָבִית שֶׁל יַיִן, יֵינָהּ וּשְׁמָרֶיהָ, וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַמַּשְׁמֶרֶת בַּשַּׁבָּת וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ! תַּרְגְּמָהּ זְעֵירִי: בֵּין הַגִּיתוֹת שָׁנוּ. "מְסַנְּנִין אֶת הַיַּיִן בַּסּוּדָרִין". אָמַר רַב שִׁמִי בַּר חִיָּיא. "וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה גּוּמָּא. "וּבִכְפִיפָה מִצְרִית". אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב: וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַגְבִּיהַּ מִקַּרְקָעִיתוֹ שֶׁל כְּלִי טֶפַח. אֲמַר רב: הַאי פַּרוֹנְקָא, אַפַּלְגֵיהּ דְּכוּבָא – שָׁרֵי, אַכּוּלֵּיהּ כּוּבָא – אָסוּר. אֲמַר רַב פַּפָּא: לָא נִיחְדַּק אִינִישׁ צִינְיָיתָא בְּפוּמֵיהּ דְּכוּזְנֵי דְּחָבִיתָא, מִשּׁוּם דְּמָיְיחֲזֵי כִּמְשַׁמֶּרֶת. דְּבֵי רַב פַּפָּא שָׁאפוּ שִׁיכְרָא מִמָּנָא לְמָנָא. אֲמַר לֵיהּ רַב אַחָא מִדִּיפְתִּי לְרַבִינָא: הָאִיכָּא נִיצּוֹצוֹת! נִיצּוֹצוֹת לְבֵי רַב פַּפָּא לָא חֲשִׁיבִי. "נוֹתְנִין בֵּיצָה בְּמַסְנֶנֶת". תָּנֵי יַעֲקֹב קָרְחָה:

הַנִּתְּנִים בְּמִשְׁמֶרֶת מִבְּעוֹד יוֹם: **כְּדֵי שֶׁיְּצוֹלוּ.** שֶׁיְּהוּ צְלוּלִין לְזוּב) אֶת הַיַּיִן מִפְּנֵי הַקְּמָחִים שֶׁקּוֹרִים יֵינ"ן שֶׁל סוּדְרִין וּבִכְפִיפָה מִצְרִית. הָעֲשׂוּיָה מִצּוֹרִי דֶּקֶל: **כְּפִיפָה.** סל: **וְנוֹתְנִין בֵּיצָה בְּמַסְנֶנֶת.** שֶׁהַחַרְדָּל נָתוּן בָּהּ לְהִסְתַּנֵּן, וְקוֹלֶטֶת אֶת הַפִּסּוֹלֶת. וְאַף הַבֵּיצָה הַחֵלְמוֹן שֶׁלָּהּ נוֹטֵף וּמִסְתַּנֵּן עִמּוֹ, וְהָוָה לֵיהּ לַחַרְדָּל לְמֹרָאָה, וְהַחֶלְבּוֹן שֶׁהוּא קָשׁוּר נִשְׁאָר לְמַעְלָה. וְרֵבֵינוּ הַלֵּוִי פֵּרֵשׁ: סִינוּנָהּ שֶׁל בֵּיצָה לְתוֹךְ תַּבְשִׁיל הִיא, וְלֹא לְתוֹךְ חַרְדָּל. וּבְמַסְנֶנֶת שֶׁל חַרְדָּל הוּא דְּשָׁרֵי מִשּׁוּם שִׁינּוּי, וְיוֹרֵד לְתוֹךְ הַקְּעָרָה שֶׁהוּא כְּלִי שֵׁנִי, וּמִתְלַבֵּן הַתַּבְשִׁיל: **אינומלין.** פּוּשׁוּ"ן: לָגִין. גָּדוֹל מִכּוֹס וְקָטָן מֵחָבִית: **גמ' טוֹרֵד.** מְעָרְבֵב: **בֵּין הַגִּתּוֹת שָׁנוּ.** שֶׁכָּל הַיֵּינוֹת עֲכוּרִין, וְשׁוֹתִין אוֹתָן בְּשִׁמְרֵיהֶם. הִלְכָּךְ: אֵין כָּאן תִּיקּוּן, דִּבְלֹאוּ הָכִי מִשְׁתַּיִּ: **שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה גּוּמָּא.** מִן הַסּוּדָר בְּפִי הַכְּלִי כִּי עוּבְדָּא דְּחוֹל. אִי נַמִּי – אֲתֵי לִידֵי סְחִיטָה: **שֶׁלֹּא יַגְבִּיהַּ.** כְּמִדַּת אֹהֶל: **פַּרוֹנְקָא.** בֶּגֶד שֶׁשּׁוֹטְחִין עַל גִּיגִית יַיִן לְכַסּוֹתָהּ: **אַפַּלְגָּא דְּכוּבָא שָׁרֵי.** דְּלָאו אוֹהֶלָא הֲוֵי: **לָא נִיחְדַּק אִינִישׁ צִינְיָיתָא בְּפוּמֵיהּ דְּכוּזְנֵי דְּחָבִיתָא.** כְּלִי חֶרֶס קָטָן שֶׁמְּעָרְעִין בּוֹ יַיִן מֵחָבִית, לֹא יִתֵּן בְּפִיו קַשִּׁין וְקִסְמִים בְּחָזְקָה, לְפִי שֶׁאֵינָן לָךְ מִסְנֶנֶת גְּדוֹלָה מִזּוֹ: **שָׁפוּ שִׁיכְרָא.** כָּל הַיְּכָא דְּתָנֵי לְשׁוֹן שָׁפוּי – בְּנַחַת הוּא, וְהַפְּסוֹלֶת נִשְׁאָר בְּשׁוּלֵי הַכְּלִי: **וְהָאִיכָּא נִיצּוֹצוֹת.** קְטַנּוֹת הַנִּשּׁוּפוֹת בָּאֲחֹרוֹנָה מִתּוֹךְ הַפְּסוֹלֶת, שֶׁקּוֹרִין ברייי"ש, וְהָנֵהוּ מוֹכְחָן דְּבוֹרֵר הוּא: **נִיצּוֹצוֹת בֵּי רַב פַּפָּא לָא חֲשִׁיבִי.** (ה) שֶׁחֲנָנְיָנִי מַטִּיל שֵׁכָר הָיָה, כְּדַאֲמְרִינָן בְּבָבָא מְצִיעָא (דף סה:) וּבְפָסְחִים (דף קיג.). הִלְכָּךְ אֵינוֹ מַקְפִּיד לְנִיצּוֹצוֹת כָּל כָּךְ, וּכְשֶׁמַּגִּיעַ לַנִּיצּוֹצוֹת – מַשְׁלִיךְ הֵן וּפְסוֹלְתָּן לַחוּץ. וּתְחִילַּת שְׁפִייָתָן(ו) מִן הַפְּסוֹלֶת נִיכָּר דְּלָאו בּוֹרֵר הוּא:

לפי

וְלֹא יָדְעָנָא אִי מִלְּפָנֶיהָ אִי מִלְּאַחֲרֶיהָ – ואיני יודע אם היה זה ביום טוב שחל בערב שבת או במוצאי שבת. **וְאָתוּ לְקַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן** – ובאו לפני רבי יוחנן לשאלו אם מותר לקברו, **וְאָמַר לְהוּ** [–להם], **יִתְעַסְּקוּ בֵּיהּ עַמְּמִין** – יתעסקו בו גויים לקוברו.

הגמרא מוסיפה להקשות: **וְעוֹד**, שהרי **אָמַר רָבָא, מֵת** שנשתהה ומוטל לקוברו, **בְּיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן יִתְעַסְּקוּ בּוֹ עַמְּמִין** [–גויים] בקבורתו, אך **בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי יִתְעַסְּקוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל, וַאֲפִילּוּ בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה** החמור יותר, **מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּבֵיצָה**, שאם נולדה ביום ראשון של ראש השנה אסורה באכילה ביום השני, ובשאר ימים טובים אם נולדה ביום הראשון מותרת בשני. הרי שמותר לקבור את המת ביום טוב ראשון על ידי גויים, וביום טוב שני אפילו על ידי ישראל, ומדוע אסר זאת רב מנשיא.

מתרצת הגמרא: **לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה**, ויש לחשוש שיבואו להקל אף באופנים שאינם מותרים על פי הדין.

אגב שהוזכרה כילה לגבי אהל, דנה הגמרא בענין הוצאתה לרשות הרבים: **אָמַר רַב אַבִּין בַּר רַב הוּנָא אָמַר רַב חָמָא בַּר גּוּרְיָא, מִתְעַטֵּף אָדָם בְּכִילָה** [–סדין הנפרש כאהל על גבי המיטה] **וּבְכִסְכֵּסֶיהָ** [–רצועות התלויות בה] **וְיוֹצֵא לִרְשׁוּת הָרַבִּים בְּשַׁבָּת**, אף שאינו זקוק לרצועות בעיטופו, **וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ** מאיסור הוצאה.

מקשה הגמרא: **מַאי שְׁנָא** – מה שונה דין זה **מִדְּרַב הוּנָא, דְּאָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב**, אדם **הַיּוֹצֵא** לרשות הרבים **בְּטִלִּית שֶׁאֵינָהּ מְצוּיֶּצֶת כְּהִילְכָתָהּ בְּשַׁבָּת, חַיָּיב חַטָּאת**, שכיון שאין חוטי הציצית עשויים כמצותם, אינם יכולים לשמש למצוה להיחשב כחלק מהבגד, והרי הם כחוטים בעלמא וכמשא האסור בטלטול והוצאה מרשות לרשות. ואף לגבי כילה היה לנו לומר שכיון שאינו זקוק לרצועות בהתעטפו בה, הרי הן נחשבות למשא.

מתרצת הגמרא: **צִיצִית לְגַבֵּי טַלִּית חֲשִׁיבִי וְלֹא בָּטְלִי** – חוטי הציצית החשובים הם לעומת הטלית, ואינם בטלים להיחשב כחלק ממנה, **הָנֵי** – אך רצועות הכילה **לֹא חֲשִׁיבִי וּבָטְלִי** – אינן חשובות בפני עצמן ובטלות הן לגבי הכילה.

שנינו במשנה (לעיל קלז:) בדעת חכמים שאין פורסים משמרת [–מסננת] על גבי כלי ביום טוב, לפי שהוא עובדא דחול [–מעשה של חול], אך נותנים שמרים במשמרת התלויה מבעוד יום. הגמרא מביאה אופן שניתן אף לדעתם לפרוס משמרת ביום טוב: **אָמַר רַבָּה בַּר רַב הוּנָא, מַעֲרִים אָדָם עַל הַמְּשַׁמֶּרֶת בְּיוֹם טוֹב** ומותחה על הכלי **לִתְלוֹת בָּהּ** – להניח על גבה **רִמּוֹנִים**, שתלייתה לצורך הנחתם אינה מעשה חול, **וּלְאַחַר שֶׁהִמְסַנֵּן** תלויה ועומדת **תּוֹלֶה בָּהּ שְׁמָרִים** ומסננם, שהרי מותר ליתן שמרים על מסננת תלויה. **אָמַר רַב אַשִׁי, וְהֵיתֵר זֶה הוּא** דווקא באופן **דְּתָלָה בָּהּ רִמּוֹנִים** בפועל קודם נתינת השמרים, והוכיח בכך שפרסה לצורך רימונים.

מקשה הגמרא: **מַאי שְׁנָא מֵהָא דְּתַנְיָא** – מדוע שונה דין זה ממה ששנינו בברייתא (מו"ק יב:), **מְטַיְּלִין** – מבשלים ומכינים **שֵׁכָר בְּחוֹל הַמּוֹעֵד לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**, אבל **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אָסוּר, אֶחָד שֵׁכַר הַעשוּי מִתְּמָרִים, וְאֶחָד שֵׁכַר** העשוי **מִשְּׁעוֹרִים, וַאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר יֵשׁ לָהֶן שכר יָשָׁן** לשתות ממנו ביום טוב, **מַעֲרִים** ומבשל שכר נוסף לצורך המועד, **וְשׁוֹתֶה מִן הַחָדָשׁ**, מוכח מכאן שהערמה מותרת אף כשבעת עשייתה אין כל הוכחה שאינו עושה איסור, ומדוע הצריך רב אשי שיתלו רימונים מתחילה להוכיח שפרסה לצורכם.

מתרצת הגמרא: **הָתָם** – בהטלת השכר **לֹא מוֹכְחָא מִילְּתָא** – אין מוכח שעושה דבר איסור, שהרואה אינו יודע שיש לו שכר ישן, ואומר שלצורך המועד הוא. אבל **הָכָא** – בתליית משמרת, אם יקדים ויתלה בה שמרים, **מוֹכְחָא מִילְּתָא** – מוכח ממעשה זה שעושה דבר איסור, שסתם תליית משמרת לצורך סינון שמרים היא, לכן צריך שיניח בה רימונים מתחילה, ויהא ניכר שתלאה לצורכם.

הגמרא מביאה מעשה בענין הערמה: **אָמְרוּ לֵיהּ רַבָּנָן לְרַב אַשִׁי, חֲזִי מַר הַאי צוּרְבָּא מַרְבָּנָן** – יראה רבינו תלמיד חכם זה, **וְרַב הוּנָא בַּר רַב חִיוֹן שְׁמֵיהּ** [–שמו], **וְאָמְרִי לָהּ** [–ויש אומרים] **שְׁרַב הוּנָא בְּרַב חַלְּוָון שְׁמֵיהּ, דְּשָׁקַל בְּרָא דְּתוּמָא** – שנוטל שן של שום בשבת, **וּמַנַּח בְּבַרְזָא דְּדָנָא** – ומניחו בנקב חבית לסותמו שלא ייטוף יינה, שאסור לעשות כן לפי שדומה למתקן, **וְאָמַר לְאַצְנוּעֵיהּ קָמִיכַּוֵּינָא** – כוונתי להצניע שם השום, והנקב נסתם מאליו. וְעוד נוהג להערים, **דְּאֵזִיל וְנָאִים בְּמַבָּרָא** – הולך וישן בספינת נכרי העוגנת בשפת הנהר ועומדת לחצות את הנהר, **וְעָבַר לְהַהּ גִּיסָא** – ועובר עמה את הנהר, **וְסָיֵיר פֵּירֵי** – ומשמר שם את פירותיו, **וְאָמַר אֲנָא לְמִינָם קָמִיכַּוֵּינָא** – כוונתי לישון בספינה. וביקשו חכמים שרב אשי יוכיחו על פעולות הערמה אלו.

אָמַר לְהוּ [–אמר להם] רב אשי לחכמים שלפניו, **הַעֲרָמָה קָאָמְרַת** – וכי מצד הערמה אתם מלינים עליו, הרי **הַעֲרָמָה** זו **בְּאִיסּוּר דְּרַבָּנָן הִיא, וּמאחר וצוּרְבָּא מַרְבָּנָן** – תלמיד חכם **לֹא אָתֵי לְמֶעְבַּד לְכַתְּחִילָּה** – לא יבוא לעשות כן לכתחילה בלי הערמה, לא אסרו עליו חכמים לעשות זאת דרך הערמה.

משנה

משנתינו מונה פעולות שונות הדומות לברירה שמותר לעשותם בשבת: **נוֹתְנִין מַיִם** בשבת **עַל גַּבֵּי הַשְּׁמָרִים** של היין הנתונים במסננת מערב שבת, **בִּשְׁבִיל שֶׁיְּצוֹלוּ** – כדי שיסתננו ויזוב מהם היין שעדיין בלוע בהם, על ידי שימשך אחר המים. **וּמְסַנְּנִין אֶת הַיַּיִן** מהקמחים שבו [פסולת לבנה הנגרמת על ידי עיפוש היין] **בְּסוּדְרִין** – בבגד, **וּבְכַפִּיפָה מִצְרִית** – או בסל העשוי מנצרי דקל, שמניחים אותם בפי הכלי, ושופכים עליהם את היין כדרך ששופכים על מסננת.

דין נוסף: **וְנוֹתְנִין בֵּיצָה בְּמְסַנֶּנֶת** של **חַרְדָּל**, כלומר, מסננת שנתן בה חרדל מערב שבת כדי לסננו, מותר ליתן בה ביצה בשבת כדי שהחלמון ירד עם החרדל ויצבענו. ואף שהחלמון יורד למטה עם החרדל והחלבון שהוא עב נשאר למעלה עם הפסולת, אין בזה איסור בורר.

דין נוסף בענין טירחא בשבת: **וְעוֹשִׂין אֲנוּמְלִין** [–מין משקה] **בַּשַּׁבָּת, ללא הגבלה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, בְּשַׁבָּת** מותר רק **בַּכּוֹס**, כלומר כשיעור כוס, אך לא יותר משום טירחא, **בְּיוֹם טוֹב בְּלָגִין** – כד, שהוא גדול מכוס וקטן מחבית, **וּבַמּוֹעֵד** – בחול המועד מותר אף **בֶּחָבִית. רַבִּי צָדוֹק אוֹמֵר, הַכֹּל לְפִי הָאוֹרְחִין**, אם אורחיו מרובים, עושה הרבה ואפילו בשבת, ואם אורחיו מועטים, עושה מעט ואפילו בחול המועד.

גמרא

הגמרא דנה באיזה אופן מותר לסנן יין או מים: **אָמַר זְעִירִי, נוֹתֵן אָדָם יַיִן צָלוּל וּמַיִם צְלוּלִין לְתוֹךְ הַמְּשַׁמֶּרֶת** [–מסננת] **בַּשַּׁבָּת, וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ** משום איסור בורר, כיון שראויים הם לשתות אף בלא הסינון. **אֲבָל עֲכוּרִין, לֹא** יתן לתוך המשמרת, משום איסור בורר.

הגמרא מקשה על זעירי שאוסר ליתן יין עכור לתוך משמרת: **מַיְתִיבֵי** – הקשו בני הישיבה על דברי זעירי, שנינו בברייתא, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, טוֹרֵד** – מערבב **אָדָם חָבִית שֶׁל יַיִן, יֵינָהּ וּשְׁמָרֶיהָ, וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הַמְּשַׁמֶּרֶת בַּשַּׁבָּת** כדי שיסתנן **וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ** משום בורר, הרי מוכח מברייתא זו שאפילו יין עכור מותר לסנן במשמרת. מתרצת הגמרא: **תַּרְגְּמָהּ** [–העמיד וביאר] **זְעִירִי** את דברי הברייתא, **בֵּין הֲגִיתוֹת שֶׁנּוֹ** – הברייתא עוסקת בתקופת דריכת הענבים בגת, שכיון שכל היינות עכורים אז ושותים אותם בשמריהם, אין כאן תיקון, שהרי אף בלא הסינון שותים אותם, ונחשבים הם כצלולים שמותר ליתנם לתוך המשמרת.

שנינו במשנה: **מְסַנְּנִין אֶת הַיַּיִן בְּסוּדְרִין**. הגמרא מגבילה את ההיתר: **אָמַר רַב שִׁמִּי בַּר חִיָּיא, וּבְלִבַּד שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה גּוּמָּא** [–שקע] באמצעית הסודר כדי לעשות בית קיבול ליין, כדרך שהוא עושה בחול, אלא ישפוך עליו את היין והגומא תיעשה מעצמה.

שנינו במשנה: **וּבְכַפִּיפָה מִצְרִית** – מותר לסנן את היין בסל העשוי מנצרי דקל. הגמרא מגבילה את ההיתר: **אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב, וּבְלִבַּד שֶׁלֹּא יַגְבִּיהַּ** את הסל **מִקַּרְקָעִיתוֹ** שֶׁל כְּלִי התחתון

המשך בעמוד יב

לְפִי שֶׁאֵין עוֹשִׂין אוֹתָהּ אֶלָּא לְגָוֵן – למראה, כלומר, אף שהחלבון נשאר למעלה ואינו עומד לאכילה, והחלמון מתערב עם המאכל ועומד לאכילה, מכל מקום אינו חשוב כבורר פסולת מתוך אוכל, כיון שאף החלמון שהוא מסנן מתוך החלבון אינו בשביל אכילה, אלא רק כדי ליפות מראה החרדל, ושניהם חשובים אוכל.

הגמרא דנה במין מאכל העשוי מחרדל, באיזה אופן מותר להכינו בשבת: אִיתְּמַר – נאמר בבית המדרש, חַרְדָּל שֶׁלְּשׁוֹ מֵעֵרֶב שַׁבָּת, לְמָחָר בשבת, כשרוצה להכינו, אָמַר רַב, מְמַחוֹ בְּכֶלִי – מערבו במים או ביין על ידי כלי, כגון בכף או כיוצא בו, אֲבָל לֹא בְּיָד. וטעם הדבר, כיון שעירוב החרדל והמשקים חשובים כלישה, צריך לעשות שינוי, וכשמערב על ידי כלי, אינו יכול לערב ולמחות היטב, ונחשב שינוי, אבל אם מערב ביד, הרי מערבו היטב ואסור משום לש.

שמואל תמה על דברי רב וחולק עליו: אָמַר לֵיהּ שְׁמוּאֵל, היתכן לאסור בְּיָד, אֲטוּ כָּל יוֹמָא מְמַחוּ לֵיהּ בְּיָד – וכי כל יום [בימות החול] ממחים אותו ביד, הרי באופן זה מַאֲכַל חֲמוֹרִים הוּא. אֶלָּא אָמַר שְׁמוּאֵל, מְמַחוֹ בְּיָד, כיון שאין הדרך בחול לערבו ביד, ונחשב שינוי, וְאֵינוֹ מְמַחוֹ בְּכֶלִי.

הגמרא מביאה דעות נוספות בזה: אִתְּמַר – נאמר בבית המדרש, רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה, כלומר בין ביד בין בכלי, אָסוּר. וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה מוּתָּר. אַבָּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרִי תַּרְוַיְיהוּ – אמרו שניהם על מחלוקת זו, אֵין הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹחָנָן שמתיר בין ביד בין בכלי.

לאחר שרבי יוחנן ורבי אלעזר נחלקו כאמור, קָם רַבִּי יוֹחָנָן בְּשִׁיטָתֵיהּ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר – חזר בו רבי יוחנן ועמד בשיטתו של רבי אלעזר שאסור בשניהם, וקָם רַבִּי אֶלְעָזָר בְּשִׁיטָתֵיהּ דִּשְׁמוּאֵל – וחזר בו רבי אלעזר ועמד בשיטתו של שמואל שביד מותר ובכלי אסור.

כיון שחזר רבי יוחנן מדבריו, אַבָּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרִי תַּרְוַיְיהוּ – אמרו שניהם על מחלוקת זו, הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹחָנָן, שאסור ללוש בין ביד בין בכלי.

הגמרא מביאה כמה עובדות בענין זה: אִימֵּיהּ דְּאַבָּיֵי – אומנתו של אביי, עֲבָדָא לֵיהּ – עשתה לו חרדל בשבת, וְלֹא אָכַל, וכפי שפסק שאסור לערבו בין ביד בין בכלי. דְּבִיתְהוּ דְּזְעֵירָא – אשת זעירא עֲבָדָא לֵיהּ – עשתה חרדל לְרַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי, וְלֹא אָכִיל. אָמְרָה לֵיהּ אשתו של זעירא לרב חייא בר אשי, לְרַבָּךְ עֲבִידִי לֵיהּ וְאֶכַל, וְאַתְּ לֹא אָכְלַת – הרי לזעירי רבך עשיתי חרדל בשבת ואכלו, והיתכן שאתה לא תאכלנו. אָמַר רָבָא בַּר שְׁבָא, הֲוָה קָאִימְנָא קַמֵּיהּ דְּרַבִּינָא – הייתי עומד ומשמש לפני רבינא, וּבָחֲשִׁי לֵיהּ בְּשׁוּפְתָּא דְּתוּמָא – בחשתי וערבתי לו את החרדל בקלח האמצעי של שום, וְאָכַל.

פסק הלכה בענין: אָמַר מַר זוּטְרָא, לֵית הִלְכְתָּא כְּכָל הָנֵי שְׁמַעְתָּתָא – אין הלכה בכל אלו השמועות, אֶלָּא כִּי הָא דְּאִתְּמַר – כפי שנאמר בבית המדרש, חַרְדָּל שֶׁלְּשׁוֹ מֵעֵרֶב שַׁבָּת, לְמָחָר בשבת, מְמַחוֹ – מערבו במים או ביין, בֵּין בַּיָּד בֵּין בְּכֶלִי, וְנוֹתֵן לְתוֹכוֹ דְּבַשׁ, וְלֹא יִטְרוֹף – לא יערב בכח כדרך שמערבים ביצה בקערה בכף, אֶלָּא מְעָרֵב בנחת.

כיצא בזה: שְׁחָלִיִּים [–מין עשב] שֶׁשְּׁחָקָן במים מֵעֵרֶב שַׁבָּת, לְמָחָר בשבת נוֹתֵן לְתוֹכָן שֶׁמֶן וְחוֹמֶץ, וּמַמְשִׁיךְ – ונותן לְתוֹכָן תבלין ששמו אֲמִיתָא, וְלֹא יִטְרוֹף בכח אֶלָּא מְעָרֵב בנחת. כיוצא בזה, שׁוּם שֶׁרִיסְקוֹ מֵעֵרֶב שַׁבָּת, לְמָחָר נוֹתֵן לְתוֹכוֹ פּוֹל וּגְרִיסִין, וְלֹא יִשְׁחוֹק, אֶלָּא מְעָרֵב. הגמרא מבארת מהו אמיתא: נאמר לעיל 'וּמַמְשִׁיךְ אֶת אֲמִיתָא לְתוֹכָן'. שואלת הגמרא: מַאי אֲמִיתָא. משיבה הגמרא: נִינְיָא – מינטא. אָמַר אַבָּיֵי, שְׁמַע מִינָּהּ, הַאי נִינְיָא מְעַלְּיָא לְתַחֲלֵי – מוכח מכאן, שמינטא טובה לעירוב עם שחלים.

שנינו במשנה: וְעוֹשִׂין אֲנוֹמְלִין בַּשַּׁבָּת. הגמרא מביאה ברייתא בענין זה: תָּנוּ רַבָּנַן, עוֹשִׂין אֲנוֹמְלִין בַּשַּׁבָּת, מפני שהוא משקה לצמאים, ומאכל בריאים הוא, וְאֵין עוֹשִׂין אֲלוּנְטִית – מין משקה שעשוי להקר את היוצא מבית המרחץ, ודומה הוא לתרופה שאסור לעשות בשבת. וְאֵיזוֹ הִיא אֲנוֹמְלִין, וְאֵיזוֹ הִיא אֲלוּנְטִית. אֲנוֹמְלִין עשויה מַיִן וּדְבַשׁ וּפִלְפְּלִין אֲלוּנְטִית עשויה מַיִן יָשָׁן וּמַיִם צְלוּלִין וַאֲפַרְסְמוֹן, דְּעָבְדִי לְבֵי מָסוּתָא לְמֵיקַר – שעושים כדי לצנן את היוצא מבית המרחץ.

מעשה בענין אלונטית: אָמַר רַב יוֹסֵף, זִימְנָא חָדָא עָלִית בָּתַר מַר עוּקְבָא לְבֵי כָּאנֵי – פעם אחת נכנסתי אחר מר עוקבא לבית המרחץ, כִּי נְפַקִי אֲתַאי – וכשיצאתי ובאתי, אַשְׁקְיֵן חַמְרָא חַד כְּסָא – השקה אותי כוס אחד אלונטית, וְחַשִׁי מִבֵּינְתָא דְּרֵאשִׁי וְעַד טוּפְרָא דְּכַרְעֵי – והרגשתי בצינתו משערות ראשי עד צפרני רגלי. וְאִי אַשְׁקְיֵן כְּסָא אַחֲרִינָא – ואם היה משקה אותי עוד כוס והייתי נשאר בין החיים, הֲוַאי מִסְתְּפֵינָא דִּלְמָא מְנַכּוּ לִי מִזְכּוּתָא דְּעָלְמָא דְּאָתֵי – הייתי מפחד שמא ניכו מזכויותי לעולם הבא.

מקשה הגמרא: וְהָא מַר עוּקְבָא דְּשָׁתֵי כָּל יוֹמָא – והרי מר עוקבא היה שותה כל יום אלונטית ולא היה מזיקו. משיבה הגמרא: שָׁאנִי מַר עוּקְבָא דְּדָשׁ בֵּיהּ – שונה הדבר במר עוקבא, שהיה רגיל בכך, ולכן לא הזיקו.

משנה

משנתנו מוסיפה ללמד על פעולות שונות שחלקן אסורות משום מלאכה בשבת וחלקן דומות למלאכות ומותרות: אֵין שׁוֹרִין אֶת הַחִילְתִּית בְּמַיִם פּוֹשְׁרִין בשבת, אֲבָל נוֹתֵן אותו לְתוֹךְ הַחוֹמֶץ ומטבל בו את מאכלו.

וְאֵין שׁוֹלִין אֶת הַכַּרְשִׁינִין – אין נותנים מים על הכרשינין כדי שתצוף פסולתן למעלה ויוכל לשלותן, משום בורר. וְלֹא שָׁפִין – אין משפשפין אוֹתָן ביד כדי להסיר מהן את הפסולת, משום בורר. אֲבָל נוֹתֵן את הכרשינין לְתוֹךְ הַכְּבָרָה אוֹ לְתוֹךְ הַכַּלְכָּלָה [–סל], ואף על פי שפעמים שהפסולת נופלת דרך נקבי הכברה או הסל והפסולת נברדת מאליה.

אֵין כּוֹבְרִין אֶת הַתֶּבֶן בַּכְּבָרָה כדי שיפול ממנו המוץ שלא יזיק לבהמה האוכלת אותו. וְלֹא יִתְּנֶנּוּ עַל גַּבֵּי מָקוֹם גָּבוֹהַּ בִּשְׁבִיל שֶׁהרוח תזרה אותו וּיֵרֵד הַמּוֹץ, משום מרקד. אֲבָל נוֹטֵל הוּא את התבן בַּכְּבָרָה וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הָאִיבּוּס שתאכל ממנו הבהמה אף שעל ידי כך נופל המוץ מאליו.

גמרא

שנינו במשנה: אין שורין את החילתית בפושרין בשבת. הגמרא דנה אם הוא אסור מן התורה או מדרבנן: אִיבַּעְיָא לְהוּ – הסתפקו בני הישיבה, אם שגג וּשְׁרָהּ חילתית בפושרין, מַאי – מה דינו, האם הוא חייב חטאת או לא.

תַּרְגְּמָא – פירש רַב אַדָּא גְּרִשָׁאָה קַמֵּיהּ [–לפני] דְּרַב יוֹסֵף, אם שָׁרָהּ חַיָּיב חַטָּאת, משום שעבר על איסור תורה.

אָמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לרב אדא, אֶלָּא מֵעַתָּה, אם שָׁרָהּ אוּמְצָא בְּמַיָּא – בשר חי במים, הָכִי נַמִּי דְּמִיחַיַּיב – האם גם בזה חייב חטאת, והרי אין לומר כן, שוודאי שריית בשר חי במים אינה מלאכה. אֶלָּא אָמַר אַבָּיֵי, איסור שריית חילתית הוא מִדְּרַבָּנָן, שגזרו שלא לעשות כן כדי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כְּדַרְכּוֹ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בַּחוֹל.

הגמרא דנה אם מותר לשרות חילתית בצונן: בָּעָא מִינֵּיהּ – שאל רַבִּי יוֹחָנָן מֵרַבִּי יַנַּאי, מַהוּ לִשְׁרוֹת אֶת הַחִלְתִּית בְּצוֹנָן. אָמַר לֵיהּ רבי ינאי לרבי יוחנן, אָסוּר.

מקשה רבי יוחנן: וְהָא אֲנַן תָּנֵן – והרי שנינו במשנתנו, אֵין שׁוֹרִין אֶת הַחִלְתִּית בְּפוֹשְׁרִין, ומשמע שדווקא בפושרין אסור, הָא – אבל בְּצוֹנָן מוּתָּר.

אָמַר לֵיהּ רבי ינאי לרבי יוחנן, אם כֵּן שאיני יודע לפרש את המשנה יותר ממך, מַה בֵּין לִי וְלָךְ – במה אני גדול ממך, מַתְנִיתִין יְחִידָאָה הִיא – משנתנו כדעת יחיד היא שנויה, דְּתַנְיָא בברייתא, אֵין שׁוֹרִין אֶת הַחִלְתִּית לֹא בְּחַמִּין וְלֹא בְּצוֹנָן, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, בְּחַמִּין אָסוּר בְּצוֹנָן מוּתָּר. ומשנתנו כדעת רבי יוסי המתיר בצונן, אך ההלכה היא כחכמים האוסרים אף בצונן.

הגמרא מבארת לאיזה צורך שורין את החילתית במים. מבררת

המשך בעמוד נח

לִפֵּי שֶׁאֵין עוֹשִׂין(א) אֶלָּא לְגָווֹן. לְמַרְאֶה, שֶׁהַחֲלִמּוּן יָפֶה לְגָווֹן וְלֹא הַחֲלִבּוּן, הִלְכָּךְ אִידֵי וְאִידֵי אוֹכֵל הוּא, וְאֵין כָּאן בְּרִירַת פְּסוֹלֶת מֵאוֹכֶל: מְמַחוֹ. דִּישְׁטִיפְדִי"ר בְּלַע"ז, בְּמַיִם אוֹ בְּיַיִן: מְמַחוֹ בַּכְּלִי. מִשְּׁמַע, זֶהוּ שִׁינּוּי שֶׁלּוֹ: **וְאֵינוֹ** מְמַחוֹ בְּיָד. שֶׁאֵין זֶה דֶּרֶכוֹ בְּחוֹל: קָם ר' יוֹחָנָן בְּשִׁיטָתֵיהּ דְּר"א. חָזַר בּוֹ וְאָסַר: **אַבָּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ הֲלָכָה כְּר' יוֹחָנָן.** דְּאִסַּר: לְרַבְּדָּ. לְזַעֲרִירִי: בְּשׁוּפְתָּא דְּתוּמָא. אֲמָצְעִי שֶׁל שׁוּם: וְלֹא יִטְרוֹף. בְּדֶרֶךְ שֶׁטּוֹרְפִין בֵּיצִים בְּקַעֲרָה בְּכַף, דֶּרֶךְ טְרִיפָה שֶׁמְּכֵה בְּכֹחַ: שַׁחֲלַיִּים. כְּרִישִׁין, וְהָיוּ שׁוֹחֲקִין אוֹתָם בְּמַיִם: מִמְּשִׁיךְ. נוֹתֵן: אַמִּיתָא. מִינֵט"א בְּלַע"ז: מַעֲלֶיָא לְתַחֲלֵי. לְעֵרֶב עִם שַׁחֲלַיִּים: וְאֵין עוֹשִׂין אָלוּנְטִית. שֶׁאֵינָהּ לְמִשְׁקֶה צָמָא, אֶלָּא לְצִנָּן לְאַחַר הַמִּרְחָץ, וּדְוּגְמַת רִפּוּאָה: וְחִשֵּׁי מִבִּינְתָּא דְּרִישָׁא. הִרְגַּשְׁתִּי בְּצִינְעָתוֹ מִשְּׁעֵרַת רֹאשִׁי עַד צִפְרְנֵי רַגְלַי: מְנַכּוּ לִי מִזְּכִיּוֹתַי. אִם הָיִיתִי נִיצּוֹל מִמֶּנּוּ שֶׁלֹּא אָמוּת: שָׁתֵי כָּל יוֹמָא. וְלֹא הָיָה מַזִּיקוֹ: דְּדֵשׁ בֵּיהּ. רָגִיל בּוֹ: **מתני'** חִילְתִּית. חלטי"ש בְּלַשּׁוֹן יִשְׁמָעֵאל, וּבְלַע"ז לוֹרִי"א. וְשׁוֹרִין אוֹתוֹ בְּפוֹשְׁרִין, וְשׁוֹתִין אוֹתָן הַמַּיִם לִרְפוּאָה: אֲבָל נוֹתֵן. הַחִלְתִּית: בְּתוֹךְ הַחוֹמֶץ. וּמִקַּבֵּל בּוֹ מֵאֲכָלוֹ. וּלְקַמָּיֵי מְפָרֵשׁ אֲמַאי אֵין שׁוֹרִין: וְאֵין שׁוֹלִין אֶת הַכַּרְשִׁינִין. מְצִיף עֲלֵיהֶם מַיִם בִּכְלֵי לְבִרּוּר פְּסוֹלְתָּן, כְּדִתְנַן בְּמַסֶּכֶת בֵּיצָה (דף יד:): אַף מְדִיחַ וְשׁוֹלֵה: וְלֹא שָׁפֵין אוֹתָן. בַּיָּד לְהָסִיר פְּסוֹלֶת, דְּהָוֶה לֵיהּ בּוֹרֵר: אֲבָל נוֹתֵן לְתוֹךְ הַכְּבָרָה. וְאע"פ דִּפְעָמִים שֶׁהַפְּסוֹלֶת נוֹפֵל דֶּרֶךְ נִקְבֵּי הַכְּבָרָה, וְנִמְצָא נִתְבָּרֵר מֵאֵלָיו: תֶּבֶן. הוּא שֶׁעוֹשִׂין מִן הַקַּשׁ, מְחַתְּכִין אוֹתוֹ בְּמוֹרִיגִין וְעוֹשֶׂה כָּל זְנַב הַשִּׁבּוֹלֶת תֶּבֶן: מוֹץ. הוּא מִזְּקַן הַשִּׁבּוֹלֶת הָעֶלְיוֹן, וְאֵינוֹ רָאוּי לְמַאֲכָל, וְכוֹבְרִין אוֹתוֹ בְּכִבְרֵי שֶׁיִּפּוֹל הַמּוֹץ: אֲבָל נוֹטֵל בַּכְּבָרָה. לִיתֵּן בְּתוֹךְ הָאֲבוּס, וְאע"פ שֶׁהַמּוֹץ נוֹפֵל מֵאֵלָיו – בְּר"ש, דְּאָמַר: דָּבָר שֶׁאֵין מִתְכַּוֵּין מוּתָּר: **גמ'** שָׁרָה. חִילְתִּית בְּפוֹשְׁרִין, מַאי? אוּמְצָא. בָּשָׂר חַי: שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כּוּ'. לָא שְׁבָקוּהוּ רַבָּנַן לְמֶעֱבַד עוּבְדֵי דְּחוֹל: אם כֵּן. דְּלָא יָדְעִנָא לְפָרוּשֵׁי מַתְנִי' טְפֵי מִינָּךְ, מַה בֵּין לִי וּלְךָ? מַתְנִיתִין יְחִידָאָה הִיא. וְר' יוֹסֵי אֲמָרָהּ, אֲבָל לְרַבָּנַן – אַף בְּצוֹנֵן אָסוּר: לְיוּקְרָא דִּילִיבָּא. שֶׁלִּבּוֹ כָּבֵד עָלָיו: תְּקָלֵי חִילְתָּא. מִשְׁקַל ג' זְהוּבִים: שֶׁאֵיל בֵּי מִדְרָשָׁא. מַה יַּעֲשֶׂה בְּשִׁבָּת: לִשְׁתּוֹת לָא קָמִיבָּעְיָא לִי. דִּבְלֹאו רִפּוּאָה מִשְׁקֶה הוּא, וּתְנַן: כָּל הַמַּשְׁקִין שׁוֹתֶה (לעיל דף קט:): לִשְׁרוֹת. דִּתְנַן מַתְנִיתִין: אֵין שׁוֹרִין: כְּמַאן דְּשָׁרֵי. בָּעְיָא הוּא, הָךְ דְּרַב לֵימָא כְּרַבִּי יוֹסֵי דְּשָׁרֵי בְּצוֹנֵן, אֲבָל לְרַבָּנַן – אָסוּר: עָיְילִינָא. הַכְנִיסֵנִי. וְאִישׁ זָקֵן הָיָה: לְכַסְכּוֹסֵי כִּיתָּנִיתָא. חֵלוּק כְּתֹנֶת שֶׁל פִּשְׁתָּן שֶׁנִּתְכַּבְּסָה, וְהַרֵּי הִיא קָשָׁה, וּמִשַּׁפְשֵׁפָה בֵּין שְׁתֵּי יָדָיו וְהִיא מִתְרַכֶּכֶת, וְאַף הַלִּיבּוּן שֶׁלָּהּ מַצְהִיל עַל יְדֵי הַשִּׁפְשׁוּף: אוּלוֹדֵי חִיוָּרָא. הַלִּיבּוּן מַצְהִיל: הָתָם מֶיחֲזֵי כְּאוּלוֹדֵי חִיוָּרָא. שֶׁמַּקְפִּיד עַל לִיבּוּנוֹ וְצוֹהֲרוֹ שֶׁל סוּדָר יוֹתֵר מִכִּיתָּנִיתָא: משלפא

אבל באיבוס של קרקע דברי הכל אסור. אע"ג דמרבץ שרינן לרבי שמעון (לעיל דף צה.), הכא רגילות הוא להתכוין לאשווי גומות, וחיישינן טפי שמא יתכוין: הקש

לִפֵּי שֶׁאֵין עוֹשִׂין אוֹתָהּ אֶלָּא לְגָווֹן. אִיתְּמַר, חַרְדָּל שֶׁלָּשׁוֹ מֵע"ש, לְמָחָר, אָמַר רַב: מְמַחוֹ בַּכְּלִי, אֲבָל לֹא בַּיָּד. א"ל שְׁמוּאֵל: בַּיָּד, אַטּוּ כָּל יוֹמָא מְמַחוֹ לֵיהּ בְּיָדָא?! מַאֲכַל חֲמוֹרִים הוּא! אֶלָּא אָמַר שְׁמוּאֵל: מְמַחוֹ בַּיָּד, וְאֵינוֹ מְמַחוֹ בַּכְּלִי. אִתְּמַר, ר"א אָמַר: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה – אָסוּר, וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה – מוּתָּר. אַבָּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ: אֵין הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹחָנָן. קָם רַבִּי יוֹחָנָן בְּשִׁיטָתֵיהּ דְּר"א, קָם רַבִּי אֶלְעָזָר בְּשִׁיטָתֵיהּ דִּשְׁמוּאֵל. אַבָּיֵי וְרָבָא דְּאָמְרֵי תַּרְוַיְיהוּ: הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹחָנָן. אֵימֵיהּ דְּאַבָּיֵי עֲבָדָא לֵיהּ וְלָא אֲכַל, דְּבִיתְהוּ דִּזְעֵירָא עֲבָדָא לֵיהּ לְרַב חִיָּיא בַּר אַשִּׁי וְלָא אָכֵיל, א"ל: לְרַבְּדָּ עֲבִידִי לֵיהּ וְאָכַל, וְאַתְּ לָא אָכְלַתְּ?! אֲמַר רָבָא בַּר שַׁבָּא: הָוָה קָאִימְנָא קַמֵּיהּ דְּרָבִינָא וּבַחְשֵׁי לֵיהּ בְּשׁוּפְתָּא דְּתוּמָא, וְאָכַל. אֲמַר מָר זוּטְרָא: לֵית הִלְכְתָּא כְּכָל הָנֵי שְׁמַעֲתָתָא, אֶלָּא כִּי הָא דְּאִתְּמַר: חַרְדָּל שֶׁלָּשׁוֹ מֵע"ש, לְמָחָר מִמְּחוֹ בֵּין בַּיָּד בֵּין בַּכְּלִי, וְנוֹתֵן לְתוֹכוֹ דְּבַשׁ. וְלֹא יִטְרוֹף אֶלָּא מְעָרֵב. שַׁחֲלַיִּים שֶׁשְּׁחָקָן מֵע"ש, לְמָחָר – נוֹתֵן לְתוֹכָן שֶׁמֶן וְחוֹמֶץ, וּמַמְשִׁיךְ לְתוֹכָן אַמִּיתָא, וְלֹא יִטְרוֹף אֶלָּא מְעָרֵב. שׁוּם שֶׁרִיסְקוֹ מֵע"ש, לְמָחָר – נוֹתֵן לְתוֹכוֹ פּוֹל וּגְרִיסִין, וְלֹא יִשְׁחוֹק אֶלָּא מְעָרֵב, וּמַמְשִׁיךְ אֶת אַמִּיתָא לְתוֹכָן. מַאי אַמִּיתָא? נִינְיָא. אָמַר אַבָּיֵי: ש"מ – הַאי נִינְיָא מַעֲלָיָא לְתַחֲלֵי. "וְעוֹשִׂין אָנוּמְלִין בַּשַּׁבָּת". ת"ר: עוֹשִׂין אָנוּמְלִין בַּשַּׁבָּת, וְאֵין עוֹשִׂין אָלוּנְטִית. וְאֵיזוֹ הִיא אָנוּמְלִין וְאֵיזוֹ הִיא אָלוּנְטִית? אָנוּמְלִין – יַיִן וּדְבַשׁ וּפִלְפְּלִין, אָלוּנְטִית – יַיִן יָשָׁן וּמַיִם צְלוּלִין וַאֲפַרְסְמוֹן, דְּעָבְדִי לְבֵי מַסּוּתָא לְמֵיקַר. אֲמַר רַב יוֹסֵף: זִימְנָא חָדָא עֲלִית בְּתַר מָר עוּקְבָא לְבֵי בָּאנִי, כִּי נְפַק אֲתַאי אַשְׁקְיָין חַמְרָא חַד כָּסָא – וְחָשֵׁי מִבִּינְתָּא דְּרֵאשִׁי וְעַד טוּפְרָא דְּרַגְלֵי. וְאִי אַשְׁקְיָין כָּסָא אַחֲרִינָא – הֲוַאי מִסְתַּפְּיָנָא דִּלְמָא מָנְכוּ לִי מִזְּכוּתָא דְּעָלְמָא דְּאָתֵי. וְהָא מָר עוּקְבָא דְּשָׁתֵי כָּל יוֹמָא! שָׁאנֵי מָר עוּקְבָא דְּדָשׁ בֵּיהּ. **מַתְנִי'** אֵין שׁוֹרִין אֶת הַחִלְתִּית בַּפּוֹשְׁרִין, אֲבָל נוֹתֵן לְתוֹךְ הַחוֹמֶץ. וְאֵין שׁוֹלִין אֶת הַכַּרְשִׁינִין, וְלֹא שָׁפִין אוֹתָן, אֲבָל נוֹתֵן לְתוֹךְ הַכְּבָרָה אוֹ לְתוֹךְ הַכַּלְכָּלָה. אֵין כּוֹבְרִין אֶת הַתֶּבֶן בַּכְּבָרָה וְלֹא יִתְּנֶנּוּ עַל גַּבֵּי מָקוֹם גָּבוֹהַּ בִּשְׁבִיל שֶׁיֵּרֵד הַמּוֹץ, אֲבָל נוֹטֵל הוּא בַּכְּבָרָה וְנוֹתֵן לְתוֹךְ הָאֲבוּס. **גמ'** אִיבַּעְיָא לְהוּ: שָׁרָה מַאי? תַּרְגְּמָא רַב אַדָּא נַרְשָׁאָה קַמֵּיהּ דְּרַב יוֹסֵף: שָׁרָה – חַיָּב חַטָּאת. א"ל אַבָּיֵי: אֶלָּא מֵעַתָּה שָׁרָה אוּמְצָא בְּמַיָּא, הָכִי נַמִּי דְּמִיחַיַּיב?! אֶלָּא אָמַר אַבָּיֵי: מִדְּרַבָּנַן, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בַּחוֹל. בְּעָא מִינֵּיהּ רַבִּי יוֹחָנָן מֵרַ' יַנַּאי: מַהוּ לִשְׁרוֹת אֶת הַחִלְתִּית בְּצוֹנֵן? א"ל: אָסוּר. וְהָא אֲנַן תְּנַן: "אֵין שׁוֹרִין אֶת הַחִלְתִּית בַּפּוֹשְׁרִין" הָא בְּצוֹנֵן – מוּתָּר! א"ל: א"כ, מַה בֵּין לִי וְלָךְ? מַתְנִיתִין יְחִידָאָה הִיא, דְּתַנְיָא: אֵין שׁוֹרִין אֶת הַחִלְתִּית לֹא בַּחַמִּין וְלֹא בְּצוֹנֵן, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר: בַּחַמִּין – אָסוּר, בְּצוֹנֵן – מוּתָּר. לְמַאי עָבְדִי לֵיהּ – לְיוּקְרָא דְּלִיבָּא. רַב אַחָא בַּר יוֹסֵף חָשׁ בְּיוּקְרָא דְּלִיבָּא, אֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּמָר עוּקְבָא. א"ל: זִיל שְׁתֵּי תְּלָתָא תִּיקְלֵי חִילְתָּא בִּתְלָתָא יוֹמֵי. אֲזַל אִישְׁתִּי חַמְשָׁא וּמַעֲלֵי שַׁבָּת, וּמַעֲלֵי שַׁבָּת. לְצַפְרָא אֲזַל שְׁאַל בֵּי מִדְרָשָׁא, אֲמַרוּ לֵיהּ: תָּנָא דְּבֵי רַב אַדָּא, וְאָמְרִי לָהּ – תָּנָא דְּבֵי מָר בַּר רַב אַדָּא: שׁוֹתֶה אָדָם קַב אוֹ קַבַּיִם – וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. אָמַר לְהוּ: לִשְׁתּוֹת – לָא קָמִיבָּעְיָא לִי, כִּי קָא מִיבָּעְיָא לִי – לִשְׁרוֹת, מַאי? אֲמַר לְהוּ רַב חִיָּיא בַּר אָבִין: בְּדִידִי הֲוָה עוּבְדָּא, וַאֲתַאי שְׁאֵילְתֵּיהּ לְרַב אַדָּא בַּר אַהֲבָה, וְלָא הֲוָה בִּידֵיהּ. אֲתַאי שְׁאֵילְתֵּיהּ לְרַב הוּנָא, וַאֲמַר: הָכִי קָאָמַר רַב "שׁוֹרֶה בְּצוֹנֵן וּמַנִּיחַ בַּחַמָּה". כְּמַאן דְּשָׁרֵי? אֲפִילּוּ לְמַאן דְּאָסַר, ה"מ – הֵיכָא דְּלָא אִישְׁתִּי כְּלָל, אֲבָל הָכָא כֵּיוָן דְּאִישְׁתִּי חַמְשָׁא וּמַעֲלֵי שַׁבָּתָא, אִי לָא שָׁתֵי בַּשַּׁבָּת – מִיסְתַּכֵּן. מִיסְתַּמֵּיךְ וְאָזֵיל רַב אַחָא בַּר יוֹסֵף אַבַּתְרֵיהּ דְּרַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק בַּר אַחְתֵּיהּ, א"ל: כִּי מְטֵינַן לְבֵי רַב סָפְרָא – עָיְילִינָא, כִּי מָטוּ – עָיְילֵיהּ. בְּעָא מִינֵּיהּ: מַהוּ לְכַסְכּוֹסֵי כִּיתָּנִיתָא בְּשַׁבָּתָא? לְרַכּוֹכֵי כִּיתָּנִיתָא קָא מִיכַּוֵּין – וְשַׁפִּיר דָּמֵי, אוֹ דִּילְמָא: לְאוּלוֹדֵי חִיוָּרָא קָמִיכַּוֵּין, וַאֲסִיר? א"ל: לְרַכּוֹכֵי קָא מִיכַּוֵּין, וְשַׁפִּיר דָּמֵי, כִּי נְפַק אֲתָא, א"ל: מַאי בְּעָא מָר מִינֵּיהּ? א"ל: בְּעֵי מִינֵּיהּ: מַהוּ לְכַסְכּוֹסֵי כִּיתָּנִיתָא בְּשַׁבָּתָא, וַאֲמַר לִי: שַׁפִּיר דָּמֵי. וְתִבְּעֵי לֵיהּ לְמָר סוּדְרָא? סוּדְרָא לָא קָא מִיבַּעְיָא לִי, דִּבְעֵי מַרֵב הוּנָא וּפְשֵׁיט לִי. וְתִיפְשֵׁיט לֵיהּ לְמָר מִסּוּדְרָא! א"ל: הָתָם – מֶיחֲזֵי כִּי אוּלוֹדֵי חִיוָּרָא, הָכָא – לָא מֶיחֲזֵי כְּאוּלוֹדֵי חִיוָּרָא. אֲמַר רַב חִסְדָּא: הַאי כִּיתָּנִיתָא,

מִשָּׁלְפָא לְדִידְהּ מִקַּנְיָא. כְּשֶׁשּׁוֹטְחִין אוֹתָהּ לְנִגְבָּהּ תּוֹחֲבִים קָנֶה מִבֵּית יָד לְבֵית יָד, וּכְשֶׁנּוֹטְלָהּ בְּשֶׁבֶת יִשְׁלָפֶנָּה מִן הַקָּנֶה וְלֹא הַקָּנֶה מִמֶּנָּה, דְּלָא חָזֵי לְטַלְטוּלֵי, דְּלַהַקְסָקָה קָאֵי; וְאִם כְּלֵי קִיְּוָאי הִיא. קָנֶה שֶׁל אוֹרְגִים, דְּתוֹרַת כְּלֵי עָלְיוּ שָׁרֵי: תַּלְיָא דְּבִשְׂרָא. בְּשָׂר מְלֵיחַ הַתָּלוּי לְייַבְּשוֹ, וּמְלֵא הַחֶבֶל קְרֵי תַּלְיָא: שָׁרֵי. דְּנַאבֶל חַי בְּאוּמְצָא: דְּכִוּורֵי. אֵין נַאבֶלְיָן חַיִּין: בְּאֶמְצַע מִטָּה. שֶׁאִישׁ וְאִשְׁתּוֹ רְגִילִין בָּהּ לִישַׁן: כְּאִילּוּ עוֹמֵד כּוֹ'. דְּמִהְרְהַר: לִזְבֵּין אָרִיבָא. אֲגוּדָּה אֲרוּבּוֹת שֶׁל כְּרוּב אָרוֹךְ וְשֶׁל כְּרִישִׁין אֲרוּבִּים: כִּישָׁא כִּי כִּישָׁא. שֶׁכָּל אֲגוּדּוֹת הַגִּנָּין שָׁווּת בְּעוּבְיָן, שֶׁלְּכוּלָּן מִדָּה אַחַת לְחֶבֶל שֶׁהוּא אָגוּד בּוֹ; וְאוּרְבָּא מִמֵּילָא. כְּלוֹמַר אָרְבוֹ שֶׁל זֶה שֶׁהוּא אָרוֹךְ מֵחֲבֵירוֹ, הוּא מִשְׁתַּבֵּר בּוֹ: קַנְיָא. חֲבִילֵי קָנִים לְעָצִים: לָא לִיכּוּל יַרְקָא. יָרָק חַי, כְּרִישִׁין צִירְפּוּ"ל וְשַׁחֲלַיִּים: מִשּׁוּם דְּגָרִיר לִיבָּא. וּמַאֲכִילוֹ לֶחֶם הַרְבֵּה וְאֵין לוֹ: לָא לִיבְצַע בַּצּוּעֵי. מורשיליונו"ט בְּלַע"ז. לֹא יֹאכַל עַכְשָׁיו מְעַט פַּת שֶׁיִּמְצָא לוֹ, וּלְאַחַר שָׁעָה מְעַט – מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ דֶּרֶךְ שְׁבִיעָה, אֶלָּא יְצָרָהּ וְיֹאכַל יַחַד: מַעֲיָקְרָא. קוֹדֶם שִׁנְתְעַשְּׁרוּתִי: עַד דְּשָׁדַאי יָדֵי בְּכוּלָּא מָנָא. כְּשֶׁהָיִיתִי מְמַשְׁמֵשׁ בַּסֵּל וּמוֹצֵא בּוֹ פַּת הַרְבֵּה, הָיִיתִי מְבָרֵךְ הַמּוֹצִיא: דְּלֵית לֵיהּ מִשְׁחָא. שֶׁהָיוּ סָכִין יְדֵיהֶן שֶׁמֶן קוֹדֶם מַיִם אַחֲרוֹנִים, לְהַעֲבִיר אֶת הַזּוּהֲמָא: בְּמַיָּא דַּחֲרִיצֵי. הַנְּקוּבִים יַחַד, וְגָדֵל עֲלֵיהֶם יְרָקְרוֹקִית עָבָה וְנוֹחָה כְּשֶׁמֶן: אוּנְקָא. צוָּאר: תְּלָתָא מִינֵי בִּשְׂרָא. יְטֵעוּם בּוֹ ג' מִינֵי מִטְעַמִּים, שֶׁמֶן וְכָחוּשׁ וְגִיד הַצַּוָּאר: מִדְּנַהַר אַבָּא. מָאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁפִּשְׁתָּנוֹ יָפָה: דְּמִפַּטְיָא לֵיהּ תְּרֵיסַר יְרֵחֵי שַׁתָּא וְאַנָּא עָרְבָא. אֲנִי עָרֵב בַּדָּבָר שֶׁתִּתְקַיֵּים לוֹ שָׁנָה שְׁלֵימָה, וּתְפַטֵּיהוּ, שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לִקְנוֹת חָלוּק: כִּיתָא נָאָה. כַּת נָאָה, רְאוּיָה לְהוֹשִׁיב בְּעָלֶיהָ בְּכַת נָאָה: אַצִּיפְתָּא חַדְתָּא. מַחְצֶלֶת חֲדָשָׁה שֶׁל גֹּמֵי לַח, וְלַחְלוּחִית הַגֹּמֵי מְבַלָּה הַבְּגָדִים: לְאוּשְׁפִּיזָא. לִפּוּנְדָּקִית שֶׁלּוֹ לֹא יִשְׁלַח חֲלוּקוֹ לְלַבֵּן: דִּילְמָא חַיְיָא בָּהוּ. קְרֵי וּמִגַּנְיָא עָלְיֵהּ: לָא תֵּיכְלוּן נַהֲמָא בְּאַפֵּי גַּבְרֵייכוּ. פְּעָמִים תֹּאכַל הַרְבֵּה וְתִתְרַגֵּשׁ עָלָיו: לָא תֵּיכְלוּן יַרְקָא בַּלַּיְלָה. מִפְּנֵי רֵיחַ הַפֶּה: שֵׁיכְרָא וְתַמְרֵי. מְשַׁלְשְׁלִין וּמַבִּיאִין לִידֵי הַפְּחָה: הַיְיכָא דְּמִפְּנֵי נַבְרֵייכוּ. בְּגִילּוּי בְּפָנֵיהֶם בְּשָׂדוֹת, וְאֲפִילּוּ שֶׁלֹּא בְּפָנֵיהֶם. שֶׁמַּכִּיר מְקוֹמוֹ וּמְקוֹמְכֶם, וְנִמְאַסְתֶּ, לוֹ בְּזוֹתְכוֹרוֹ: לָא תֵּימְרוּן מַנּוּ. מִי הוּא, לְשׁוֹן זָכָר. לֹא תֹּרְגִּילוּ לְשׁוֹנְכֶם לְדַבֵּר עִם זְכָרִים: אֶלָּא מַנִּי. מִי הִיא: נָקֵיט מַרְגָּנִיתָא בַּחֲדָא יְדֵיהּ וְכוֹרָא בַּחֲדָא יְדֵיהּ. כִּשְׁבַּעֲלִיָּיתָ מִמְּשַׁמֵּשׁ בִּיךְ לְהִתְהַוּוֹת לִיךְ לְתִשְׁמִישׁ, וְאוֹחֵז הַדַּדִּים בְּיָדוֹ אַחַת וְהָאַחֶרֶת עַד אוֹתוֹ מָקוֹם: מַרְגָּנִיתָא אַחֲוִין לֵיהּ. הַדַּדִּין הַמְצִיאוּ לוֹ, שֶׁתִּתְרַבֶּה תַּאֲוָתוֹ. וּמִקּוֹם תַּשְׁמִישׁ אֵל תַּמְצִיאֵי לוֹ מַהֵר, כְּדֵי שֶׁיִּתְרַבֶּה תַּאֲוָתוֹ וְחִיבָּתוֹ וְיִצְטַעֵר, הֲדַר אַחֲוֵי לֵיהּ: כּוֹרָא. לְשׁוֹן כּוּר צוֹרְפִין (לעיל דף עח.). לְשׁוֹן אַחֵר: בּוֹר, לְשׁוֹן בּוֹר שׁוּחָה: מַתְנִיתִין. דְּקָתָנֵי: אֲבָל נוֹתְנִין לְתוֹךְ הַכִּבְרָה: מַתְנִי' גּוֹרְפִין מִלְּפָנֵי הַפֶּטֶם. שׁוֹר שֶׁמְּפַטְּמִין אוֹתוֹ גּוֹרְפִין אֲבוּס שֶׁלְּפָנָיו בְּשַׁבָּת לְתַת לְתוֹכוֹ הַתֶּבֶן וְהַשְּׂעוֹרִין, וְלֹא יִתְעָרֵב בָּהֶן עִפְּרוּרִית וְיִקְּוֹץ בְּמַאֲכָלוֹ: וּמְסַלְּקִין. תֶּבֶן שֶׁלְּפָנָיו לְצַדְּדִין כִּשְׁהוּא רָב, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְדַרְסֶנּוּ בְּרַעְיוֹ: וַחֲכָמִים אוֹסְרִים. מִפְּ' בְּגִמְ' אַהֵיא: וְנוֹטְלִין מִלְּפָנֵי בְּהֵמָה זוֹ. שֶׁעוֹרִין וְתֶבֶן, וְנוֹתְנִין לִפְנֵי זוֹ, וְלֹא אָמְרִינַן טַלְטוּל דְּלָא חָזֵי הוּא, אֶלָּא וַדַּאי חָזֵי הוּא, דַּאין בְּהֵמָה קָצָה בְּמַאֲכָל הַנִּיטָּל מִלְּפָנֵי חֲבֵירְתָּהּ: גְּמ' אַרִישָׁא פְּלִיגִי. אַגּוֹרְפִין, וְאָסְרִי לְגָרוֹף, מִשּׁוּם דְּפְעָמִים שֶׁהָאבוּס שֶׁל קַרְקַע וְקָא מְכַוְּנִין לְאִשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת שֶׁלֹּא יִפְּלוּ הַשְּׂעוֹרִים לְתוֹכוֹ: אוֹ אַסֵּיפָא פְּלִיגִי. וּמִשּׁוּם דְּלָא חָזֵי שַׁיֵּשׁ בּוֹ שַׁנְמָאס בְּמִדְרָס רַגְלָיו: תָּא שְׁמַע. דְּאַתְרְוַיְיהוּ פְּלִיגִי: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה. אֶחָד גְּרִיפַת הָאבוּס וְאֶחָד תֶּבֶן שֶׁלְּפָנָיו, לֹא יְסַלְּקֵנוּ לְצַדְּדִין: שֶׁל קַרְקַע. בְּעִין שֶׁעוֹשִׂין גֶּדֶר קָטָן לְפָנֵי בְּהֵמָה וְנוֹתְנִין מַאֲכָל לְפָנִים מִמְּנוּ, דְּאִיבָּא לְמִיחַשׁ לְאִשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת: מַחֲלוֹקֶת בָּאבוּס שֶׁל כְּלִי. וְגִזְרוּ רַבָּנַן גְּזֵרָה אַטּוּ שֶׁל קַרְקַע: שַׁפִּיר יָפָה. לְקַמִּיהּ מְפָרֵשׁ: אִידִי וְאִידִי. שְׁתֵּיהֶן הַמִּשְׁנָיוֹת סְבִירָא לְהוּ: מִקַּמֵּי חֲמָרָא לְקַמֵּי תּוֹרָא שָׁקְלִינַן. שֶׁאֵינוֹ מַטִּיל רִירִין, וְאֵין מָה שֶׁלְּפָנָיו נִמְאָס, וְרָאוּי לְתִתּוֹ לְפָנֵי שׁוֹר: מִקַּמֵּי תּוֹרָא לְקַמֵּי חֲמָרָא לָא שָׁקְלִינַן: דאית

מִשָּׁלְפוּ לְדִידְהּ מִקַּנְיָא – שָׁרֵי, קַנְיָא מִמֶּנָּה – אָסוּר. אָמַר רָבָא: וְאִם כְּלֵי קִיְּוָאי הוּא – מוּתָּר. אֲמַר רַב חִסְדָּא: הַאי כִּישְׁתָּא דְּיַרְקָא, אִי חַזְיָא לְמֵאֲכַל בְּהֵמָה – שָׁרֵי לְטַלְטוּלֵי, וְאִי לָא – אֲסִיר. אָמַר רַב חִיָּא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב: הַאי תַּלְיָא, דְּבִשְׂרָא – שָׁרֵי לְטַלְטוּלֵי, דְּכִוּורֵי – אָסִיר. אָמַר רַב קְטִינָא: הָעוֹמֵד בְּאֶמְצַע הַמִּטָּה – כְּאִילּוּ עוֹמֵד בִּכְרֵיסָהּ שֶׁל אִשָּׁה. וְלָאו מִילְּתָא הִיא. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּזְבִין יַרְקָא – לִיזְבִּין אָרִיבָא, כִּישָׁא כִּי כִּישָׁא, וְאוּרְבָּא מִמֵּילָא. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּזְבִין קַנְיָא – לִיזְבִּין אָרִיבָא, טוּנָא כִּי טוּנָא, וְאוּרְבָּא מִמֵּילָא. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב [דְּלָא נְפִישָׁא לֵיהּ רִיפְתָּא] – לָא לִיכּוּל יַרְקָא, מִשּׁוּם דְּגָרִיר. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: אֲנָא לָא בַּעֲנִיוּתִי אָכְלִי יַרְקָא, וְלָא בַּעֲתִירוּתִי אָכְלִי יַרְקָא. בַּעֲנִיוּתִי – מִשּׁוּם דְּגָרִיר, בַּעֲתִירוּתִי – דְּאָמְינָא: הֵיכָא דְּעָיֵיל יַרְקָא לִיעוּל בִּשְׂרָא וְכַוְּורֵי. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּלָא נְפִישָׁא לֵיהּ רִיפְתָּא – לָא לִיבְצַע בַּצּוּעֵי. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּלָא נְפִישָׁא לֵיהּ רִיפְתָּא – לָא לִיבְצַע, מ"ט – דְּלָא עָבֵיד בְּעִין יָפָה. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: אֲנָא מַעִיקָּרָא לָא הֲוָאי בָּצַעְנָא עַד דְּשָׁדַאי יָדֵי בְּכוּלֵּי מָנָא וַאֲשַׁכַּחִי [בֵּיהּ כָּל צָרְכִּי]. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: הַאי מַאן דְּאָפְשָׁר לֵיהּ לְמֵיכַל נַהֲמָא דְּשַׂעֲרֵי וַאֲכַל דְּחִיטֵּי – קָעָבַר מִשּׁוּם "כַּל תַּשְׁחִית". וַאֲמַר רַב פַּפָּא: הַאי מַאן דְּאָפְשָׁר לְמִישְׁתִּי שִׁיכְרָא וְשָׁתֵי חַמְרָא – עוֹבֵר מִשּׁוּם "כַּל תַּשְׁחִית". וְלָאו מִילְּתָא הִיא, כַּל תַּשְׁחִית דְּגוּפָא עָדִיף. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּלֵית לֵיהּ מִשְׁחָא – נִימְשֵׁי בְּמַיָּא דַּחֲרִיצֵי. וַאֲמַר רַב חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּזְבִין אוּמְצָא – לִיזְבִּין אוּנְקָא, דְּאִית בֵּיהּ תְּלָתָא מִינֵי בִּשְׂרָא. וְא"ר חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב דְּזְבִין כִּיתוֹנִיתָא – לִיזְבִּן מִדְּנַהַר אַבָּא, וְנִיחֲוִורָה כָּל תְּלָתִין יוֹמִין, דְּמִפַּטְיָא לֵיהּ תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא, וַאֲנָא עָרְבָא. מַאי כִּיתוֹנִיתָא – כִּיתָא נָאָה. וְא"ר חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב לָא לִיתִיב אַצִּיפְתָּא חַדְתָּא, דְּמִכַּלְיָא מָאנִיהּ. וְא"ר חִסְדָּא: בַּר בֵּי רַב לָא לִישַׁדַּר מָאנִיהּ לְאוּשְׁפִּיזֵיהּ לְחַוּוֹרֵיהּ לֵיהּ, דְּלָאו אוֹרַח אַרְעָא, דִּילְמָא חָזֵי בֵּיהּ מִידֵּי וְאָתֵי לְמִגְּנְיָא. אֲמַר לְהוּ רַב חִסְדָּא לִבְנָתֵיהּ: תִּיהֲוֵי צְנִיעָתָן בְּאַפֵּי גַּבְרֵייכוּ, לָא תֵּיכְלוּן נַהֲמָא בְּאַפֵּי גַּבְרֵייכוּ, לָא תֵּיכְלוּן יַרְקָא בְּלֵילְיָא, לָא תִּשְׁתּוּן שִׁיכְרָא בְּלֵילְיָא, וְלָא תֵּיפְנוּן הֵיכָא דְּמִפְּנֵי גַּבְרֵייכוּ. וְכִי קָא קָאֲרֵי אַבָּבָא אִינִישׁ לָא תֵּימְרוּן "מַנּוּ" אֶלָּא "מַנִּי". נָקֵיט מַרְגָּנִיתָא בַּחֲדָא יְדֵיהּ, וְכוֹרָא בַּחֲדָא יְדֵיהּ. מַרְגָּנִיתָא – אַחֲוֵי לְהוּ, וְכוֹרָא לָא אַחֲוֵי לְהוּ, עַד דְּמִיצְטַעֲרָן, וַהֲדַר אַחֲוֵי לְהוּ. "אֵין שׁוֹלִין אֶת הַכִּרְשִׁינִין". מַתְנִי' דְּלָא כִּי הַאי תַּנָּא; דְּתַנְיָא, ר"א בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: אֵין מַשְׁגִּיחִין בִּכְבָרָה כָּל עִיקָּר. מַתְנִי' גּוֹרְפִין מִלְּפָנֵי הַפֶּטֶם, וּמְסַלְּקִין לַצַּדְּדִין מִפְּנֵי הָרְעִי, דִּבְרֵי רַבִּי דּוֹסָא. וַחֲכָמִים אוֹסְרִין. נוֹטְלִין מִלְּפָנֵי בְּהֵמָה זוֹ וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְּהֵמָה זוֹ בַּשַּׁבָּת. גְּמ' אִינַּעְיָא לְהוּ: רַבָּנַן אַרִישָׁא פְּלִיגִי, אוֹ אַסֵּיפָא פְּלִיגִי, אוֹ אַתְרְוַיְיהוּ פְּלִיגִי? ת"ש: דְּתַנְיָא, וַחֲכָמִים אוֹסְרִים: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה – לֹא יְסַלְּקֵנוּ לַצַּדְּדִין. אָמַר רַב חִסְדָּא: מַחֲלוֹקֶת בְּאֵיבוּס שֶׁל קַרְקַע, אֲבָל בְּאֵיבוּס שֶׁל כְּלִי – דִּבְרֵי הַכֹּל מוּתָּר. וְאֵיבוּס שֶׁל קַרְקַע מִי אִיכָּא לְמַאן דְּשָׁרֵי? הָא קָא מְשַׁוֵּי גּוּמּוֹת! אֶלָּא, אִי אִיתְּמַר הָכִי אִיתְּמַר: א"ר חִסְדָּא מַחֲלוֹקֶת בְּאֵיבוּס שֶׁל כְּלִי, אֲבָל בְּאֵיבוּס שֶׁל קַרְקַע – דִּבְרֵי הַכֹּל אָסוּר. "נוֹטְלִין מִלְּפָנֵי בְּהֵמָה". תָּנָא חָדָא: נוֹטְלִין מִלְּפָנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפָה, וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע. וְתַנְיָא אִידָךְ: נוֹטְלִין מִלְּפָנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפָה! אֲמַר אַבָּיֵי: אִידִי וְאִידִי מִקַּמֵּי חֲמָרָא לְקַמֵּי תּוֹרָא – שָׁקְלִינַן, מִקַּמֵּי תּוֹרָא לְקַמֵּי חֲמָרָא – לָא שָׁקְלִינַן. וְהָא דְּקָתָנֵי "נוֹטֵל מִלְּפָנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפֶה" – בַּחֲמוֹר, דְּלֵית לֵיהּ רִירִי. "וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע" – בְּפָרָה, דאית

מִשְּׁלָפוּ לְדִידֵהּ מִקַּנְיָא – לשלוף אותה מהקנה שָׁרִי – מותר, אבל קַנְיָא מִמְּנָהּ – להוציא את הקנה ממנה אָסוּר, שהקנה עומד להסקה והוא מוקצה.

אָמַר רָבָא, וְאִם כְּלֵי קִיוָּאי הוּא – ואם קנה של אורגים הוא, מוּתָּר להוציא את הקנה מהכתונת, שהוא כלי ואינו מוקצה בשבת.

הגמרא מביאה הלכות נוספות בענין טלטול מוקצה: אָמַר רַב חִסְדָּא, הַאי כִּישְׁתָּא דְּיַרְקָא – אגודה של ירק שאינה ראויה למאכל אדם, אִי חַזְיָא – אם ראויה היא לְמַאֲכַל בְּהֵמָה, שָׁרֵי לְטַלְטוּלֵי – מותר לטלטלה בשבת, וְאִי לָא – ואם אינה ראויה למאכל בהמה, אֲסִיר – אסור לטלטלה בשבת.

אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִּׁי אָמַר רַב, הַאי תַּלְיָא דְּכִשְׁרָא – מלא החבל של בשר מלוח, שָׁרֵי לְטַלְטוּלֵי – מותר לטלטלו, שראוי לאכלו חי, דְּכַוְוֵרֵי – אבל מלא החבל של דגים, אֲסִיר אסור לטלטלו, שדגים אינם נאכלים חיים.

הגמרא מביאה מאמר בענייני דרך ארץ: אָמַר רַב קְטִינָא, הָעוֹמֵד בְּאֶמְצַע הַמִּטָּה שאיש ואשתו רגילים לישן בה, הרי זה כְּאִילּוּ עוֹמֵד בִּכְרֵיסָהּ שֶׁל אִשָּׁה, שמביא אותו לידי הרהור. דוחה הגמרא: וְלָאו מִילְּתָא הִיא – ואין זה נכון, שאין איסור לעמוד שם.

הגמרא מביאה מאמרים נוספים משמו של רב חסדא בענייני דרך ארץ: וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּזִבְּין יַרְקָא – תלמיד חכם הקונה ירק, לִיזְבִּין אֲרִיכָא – יקנה אגודה ארוכה של ירק, כיון שכִּישָׁא כִּי כִּישָׁא – אגודת ירק אחת שוה לאחרת, כלומר כל אגודות הירק שוים בעוביין, וְאוּרְכָּא מִמֵּילָא – ומה שאגודה זו [שהוא לוקח] ארוכה מאגודות אחרות הוא משתכר.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּזִבְּין קַנְיָא – תלמיד חכם הקונה חבילת קנים להסקה, לִיזְבִּין אֲרִיכָא – יקנה חבילת קנים ארוכה, טוּנָא כִּי טוּנָא – שחבילה אחת שוה לאחרת, כלומר כל החבילות שוות בעביין, וְאוּרְכָּא מִמֵּילָא – ומה שחבילה זו [שהוא לוקח] ארוכה מהאחרות הוא משתכר.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב [דְּלָא נְפִישָׁא לֵיהּ רִיפְתָּא] – תלמיד חכם שאין לו הרבה לחם, לָא לֵיכּוֹל יַרְקָא – לא יאכל ירק חי, מִשּׁוּם דְּגָרִיר – שמושך ומגדיל את התיאבון, וירצה לאכול הרבה לחם ואין לו.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, אֲנָא – אני, לָא בַּעֲנִיוּתִי אֲכָלִי יַרְקָא – לא בעניותי אכלתי ירק, וְלָא בַּעֲתִירוּתִי אֲכָלִי יַרְקָא – ולא בעשירותי אכלתי ירק. בַּעֲנִיוּתִי לָא אכלתי, מִשּׁוּם דְּגָרִיר – שמושך ומגדיל את התיאבון, וּבַעֲתִירוּתִי – בעשירותי לא אכלתי, דַּאֲמִינָא – שאמרתי, הֵיכָא דְּעָיֵיל יַרְקָא לֵיעוֹל בִּשְׂרָא וְכַוְוֵרֵי – תחת שיכנס ירק יכנסו במקומו בשר ודגים.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּלָא נְפִישָׁא לֵיהּ רִיפְתָּא – תלמיד חכם שאין לו הרבה לחם, לָא לִיכְצַע בְּצוּעֵי – לא יבצע פרוסות, כלומר לא יאכל עכשיו את המעט שיש לו, ולאחר זמן כשימצא עוד פת יאכל עוד, אלא ימתין עד שיהיה לו שיעור הראוי לשבוע בו ויאכל, שאין אדם שבע כשאוכל מעט מעט.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּלָא נְפִישָׁא לֵיהּ רִיפְתָּא – תלמיד חכם שאין לו הרבה לחם, לָא לִיכְצַע – לא יבצע על הלחם לחלקו למסובים עמו, מַאי טַעְמָא – מה הטעם, דְּלָא עָבִיד בְּעַיִן יָפָה – משום שאינו מחלק למסובים בעין יפה.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, אֲנָא – אני, מֵעִיקָּרָא – מתחילה קודם שנעשיתי עשיר, לָא חֲוָאי כְּצִעְנָא – לא הייתי בוצע על הלחם, עַד דְּשַׂדָּאי יְדֵי כְּבוּלֵי מָנָא – עד שהייתי ממשמש בכל הסל של הלחם וְאַשְׁכַּחְי [בֵּיהּ כָּל צָרְכִּי] – ומצאתי בו פת כדי כל צרכי.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, הַאי מַאן דְּאָפְשָׁר לֵיהּ לְמֵיכַל נַהֲמָא דִּשְׂעָרֵי – מי שאפשר לו לאכול לחם העשוי משעורים, וְאָכַל דְּחִיטֵּי – ואוכל לחם העשוי מחיטים, קָעָבַר – עובר מִשּׁוּם כַּל תַּשְׁחִית, משום שדמיו יקרים יותר ומוציא הוצאות שלא לצורך.

הגמרא מביאה מאמר אחר מענין המאמר הקודם שאמר רב חסדא: וְאָמַר רַב פָּפָּא, הַאי מַאן דְּאָפְשָׁר לְמֵישְׁתֵּי שִׁכְרָא – מי שאפשר לו לשתות שיכר, וְשָׁתֵי חַמְרָא – ושותה יין, עוֹבֵר מִשּׁוּם כַּל תַּשְׁחִית, שדמיו יקרים יותר ומוציא הוצאות שלא לצורך.

אומרת הגמרא: וְלָאו מִילְּתָא הִיא – דברי רב פפא ורב חסדא לענין בל תשחית אינם נכונים, כַּל תַּשְׁחִית דְּגוּפָא [–של גופו] עָדִיף מבל תשחית של ממונו, וכשאוכל פת חטים ושותה יין, שהם בריאים יותר מפת שעורים ושיכר, אין זה מוציא הוצאות שלא לצורך.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּלֵית לֵיהּ מִשְׁחָא – תלמיד חכם שאין לו שמן לסוך ידיו קודם נטילת מים אחרונים כדי להעביר הזוהמה מעל ידיו, נִימְשֵׁי בְּמַיָּא דַּחֲרִיצֵי – ירחץ ידיו במים שנקוו בחריצים וגדל עליהם ירקרוקית עבה ונוחה כשמן.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּזִבְּין אוּמְצָא – תלמיד חכם הקונה בשר חי, לִיזְבִּין אוּנְקָא – יקנה את צואר הבהמה, דְּאִית בֵּיהּ תְּלָתָא מִינֵי בִּישְׂרָא – שיש בו טעם של שלשה מיני בשר, בשר שמן, בשר בחוש, וגיד הצואר.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב דְּזִבְּין כִּיתּוֹנִיתָא – תלמיד חכם הקונה כתונת פשתן, לִיזְבִּין מִדְּנַהַר אַבָּא – יקנה אותה ממקום הנקרא 'נהר אבא', שפשתנו יפה, וְנִיחְוֹרָהּ כָּל תְּלָתִין יוֹמִין – ויכבסנה אחת לשלושים יום ולא יותר, דְּמִפְּטָיָא לֵיהּ תְּרֵיסַר יַרְחֵי שַׁתָּא – כדי שיפטר מלקנות כתונת חדשה שנים עשר חודש, כלומר, אם יקנה כתונת כזו שפשתנה יפה ויכבסנה פעם בשלושים יום, ולא יותר, תתקיים לו זמן רב, וַאֲנָא עָרְבָא – ואני ערב לו שתתקיים בידו.

הגמרא מבררת את המקור של המילה 'ביתוניתא'. שואלת הגמרא: מַאי כִּיתּוֹנִיתָא – מדוע כתונת קרויה 'ביתוניתא'. משיבה הגמרא: מלשון כִּיתָּא נָאָה – כת נאה, כלומר ראויה היא להושיב את בעליה בין אנשים חשובים.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב לָא לֵיתִיב אַציפְּתָא חַדְתָּא – תלמיד חכם לא ישב על מחצלת חדשה של גמי לח, דְּמַכְלֵיהּ מָאנֵיהּ – שהלחלוחית שבה מבלה את הבגדים.

וְאָמַר רַב חִסְדָּא, בַּר בֵּי רַב לָא לִישַׁדַּר מָאנֵיהּ לְאוּשְׁפִּיזֵיהּ לְחַוְוֵרֵיהּ לֵיהּ – תלמיד חכם לא ישלח את בגדיו לבעלת האכסניא שלו שתכבסם, דְּלָאו אוֹרַח אַרְעָא – שאינו דרך ארץ, דִּילְמָא חָזֵי בֵּיהּ מִידִי וְאָתֵי לְמִנְּגָיָא – שמא תראה בו כתם של קרי ויתגנה עליה.

אָמַר לְהוּ רַב חִסְדָּא לִבְנָתֵיהּ – לבנותיו, תֶּהֱוֵי צְנִיעָתָן בְּאַפֵּי גַּבְרֵיכוּ – תהיו צנועות בפני בעליכן, לָא תֵּיכְלוּן נַהֲמָא בְּאַפֵּי גַּבְרֵיכוּ – אל תאכלו לחם בפני בעליכן, שפעמים שתאכלו הרבה ותתגנו עליהם. לָא תֵּיכְלוּן יַרְקָא בְּלֵילְיָא – אל תאכלו ירק בלילה, מפני ריח הפה. לָא תֵּיכְלוּן תַּמְרֵי בְּלֵילְיָא – אל תאכלו תמרים בלילה, וְלָא תִּשְׁתּוּן שִׁיכְרָא בְּלֵילְיָא – ואל תשתו שיכר בלילה, שדברים אלו משלשלים ומביאים לידי הפחה. וְלָא תִּיפָּנּוּן הֵיכָא דְּמִפְּנֵי גַּבְרֵיכוּ – ולא תפנו במקום שרגילים בעליכן להיפנות שם, לא בגילוי בפניהם בשדות, ואפילו שלא בפניהם, שמביר מקומו ומקומה, ומתוך כך נמאסת בעיניו. וְכִי קָא קָאֲרֵי אַבָּבָא אִינִישׁ – וכשקורא אדם בדלת, לָא תֵּימְרוּן מַנּוּ – אל תאמרו 'מי הוא' בלשון זכר, אֶלָּא תאמרו מַנִּי – 'מי היא' בלשון נקבה, שלא תרגילו לשוננכן לדבר עם זכרים. וכשבעליכן ממשמשים בכן קודם תשמיש, וּנְקִיט מַרְגְּנִיתָא בַּחֲדָא יְדֵיהּ – ואוחזו את המרגלית [–דדים] בידו אחת, וְכוּרָא בַּחֲדָא יְדֵיהּ – ואת הכור [–אותו מקום] בידו אחרת, מַרְגְּנִיתָא אַחֲוֵי לְהוּ – את המרגלית המציאו לו כדי שתתרבה תאותו, וְכוּרָא לָא אַחֲוֵי לְהוּ – ואותו מקום אל תמציאו לו מהר, עַד דְּמִיצְּטַעֲרָן – עד שתתרבה תאותו ויצטער, וַהֲדַר אַחֲוֵי לְהוּ – ואז תמציאו לו.

שנינו במשנה: אֵין שׁוֹלִין אֶת הַכַּרְשִׁינִין [וכו'] אבל נותנם לתוך הכברה או לתוך הכלכלה [–סל]. ואף על פי שפעמים שהפסולת נופלת דרך נקבי הכברה או הסל והפסולת נבררת מאליה. הגמרא מבארת שמשנתנו אינה שנויה כדברי הכל. אומרת הגמרא: מַתְנִיתִין – משנתנו ששנינו בה שנותנים לתוך הכברה, דְּלָא כִּי הַאי תַּנָּא – אינה הולכת בשיטת תנא זה שבברייתא, דְּתַנְיָא בברייתא, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, אֵין מַשְׁגִּיחִין בַּכְּבָרָה כָּל עִיקָּר – אין משתמשים בכברה כלל.

המשך בעמוד נ

וקראו לפיה רע משום **דְּאִית לָהּ רִירֵי** – שמטילה רירים במאכלה, והאוכל שלפניה נמאס ואינו ראוי לתיתו לפני החמור. **וְהָא דְּקָתָנֵי** – ומה ששנינו בברייתא השניה 'נוֹטְלִין מִלִּפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע', היינו משום שמדובר **בַּחֲמוֹר**, וקראו לפיו רע משום **דְּלָא דָּיֵיק וְאָכֵיל** – שאינו מדקדק במאכלו ואוכל גם קוצים וברקנים, ומה ששנינו באותה ברייתא 'וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפֶה' היינו משום שמדובר **בְּפָרָה**, וקראו לפיה יפה משום **דְּדָיֵיקָא וְאָכְלָה** – שמדקדקת במאכלה.

משנה

המשנה ממשיכה לבאר דיני טלטול מוקצה בשבת: **חַקַּשׁ** – זנבות השיבולים שהוא החלק שנקצר עמהם שֶׁמונח **עַל גַּבֵּי הַמִּטָּה** שאינה עומדת לשכיבה, ורוצה לשכב עליו, והוא עשוי כמו תל [–ערימה] ואינו נוח לשכב עליו, **לֹא יְנַעֲנֵעוּ בְּיָדוֹ** כדי שיהא צף ורך ומסודר כמחצלת, ויהא רך ונוח לשכיבה, מפני שסתם קש עומד להסקה האסורה בשבת, ומוקצה הוא ואסור בטלטול בשבת, **אֶלָּא מְנַעֲנֵעוּ בְּגוּפוֹ**, כלומר בבתפיו, שטלטול מן הצד [שאינו בידים] הוא ומותר. **וְאִם הָיָה** הקש עומד **לְמַאֲכַל בְּהֵמָה**, שאינו מוקצה, **אוֹ שֶׁהָיָה עָלָיו כַּר אוֹ סָדִין**, שבכך גילה דעתו שהקצהו לשכיבה, **מְנַעֲנֵעוּ** אף **בְּיָדוֹ** לרכבו לצורך שכיבה, מפני שתורת כלי עליו.

המשנה מביאה הלכה נוספת שהיא מגזירת חכמים: **מַכְבֵּשׁ** – כלי שכובשים בו בגדים לאחר כיבוסם, שעשוי משני לוחות ארוכים וכבדים זה על זה, ומניחים את הבגדים על הלוח התחתון, ומורידים עליהם את הלוח העליון כדי ליישרם ולעשותם נאים ללבישה, אם הוא **שֶׁל בַּעֲלֵי בָּתִּים**, שאין לוחותיו מהודקים כל כך, אלא רק צמודים, ומונחים ביניהם בגדים, **מַתִּירִין** את המכבש, כלומר מפרידים את הלוחות בשבת כדי ליטול את הבגדים, מפני שהוא לצורך השבת, **אֲבָל לֹא כּוֹבְשִׁין** בו בגדים, מפני שהוא טורח לצורך חול. **וּמכבש שֶׁל כּוֹבְסִין** – אומנים במלאכת הכביסה, **לֹא יַנִּיחַ בּוֹ** אף להתירו, כיון שלוחותיו מהודקים יותר, מפני שהוא מכבש של אומנים העשוי לתקן בגדים ולהחליקם לאחר כביסתם, ולכן התרתו והפרדת לוחותיו דומה לסתירה. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, אף מכבש של כובסים, **אִם הָיָה מוּתָּר** – אם היו הלוחות נפרדים מעט כבר **מֵעֶרֶב שַׁבָּת, מַתִּיר אֶת כּוּלּוֹ**, כלומר מפריד את לוחותיו לגמרי, **וְשׁוֹמְטוֹ** – ושומט את הבגד ממנו, שזה אינו נראה כסתירה.

גמרא

הגמרא מביאה הלכה בענין טלטול מן הצד: **אָמַר רַב נַחְמָן, הַאי פּוּגְלָא** – צנון זה שטומנים בקרקע כדי שיתקיים [ולא יקרבו], ורוצה לחולצו מן הקרקע בשבת, **מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה**, דהיינו שראשו העליון שהוא החלק העבה נמצא למעלה, וחולץ הצנון מראשו, ועוקצו הצר שנמצא למטה נמשך אחריו, **שָׁרֵי** [–מותר], משום שבאופן זה הגומא שבקרקע למעלה רחבה, ואינו מזיז עפר כשמוציאו. אך לחולצו בשבת **מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה**, דהיינו שעוקצו הצר נמצא למעלה, וחולצו מעוקצו וראשו העבה נמצא למטה ונמשך אחריו, **אֲסִיר** [–אסור], כיון שבאופן זה הגומא שבקרקע צרה, וכשמוציא את הצנון מזיז עפר ומטלטלו, ואף שטלטול מן הצד הוא ואינו מטלטלו בידים, נחשב טלטול ואסור.

הגמרא מוכיחה שלא כדברי רב נחמן ממשנתנו: **אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַבָּא, אָמְרִי בֵּי רַב** – אמרו בני ישיבתו של רב, **תְּנִינָא** – שנינו במשנתנו **דְּלֹא כְּרַב נַחְמָן**, שהרי כך נאמר במשנה, **חַקַּשׁ שֶׁעַל גַּבֵּי הַמִּטָּה לֹא יְנַעֲנֵעוּ בְּיָדוֹ**, כיון שסתם קש להסקה הוא עומד ומוקצה הוא, **אֲבָל מְנַעֲנֵעוּ בְּגוּפוֹ** מפני שטלטול מן הצד הוא, **וְאִם הָיָה** הקש עומד **לְמַאֲכַל בְּהֵמָה, אוֹ שֶׁהָיָה עָלָיו כַּר אוֹ סָדִין** מערב שבת, שאז גילה דעתו שהקצהו לשכיבה, **מְנַעֲנֵעוּ בְּיָדוֹ. וּשְׁמַע מִינָּהּ** – יש להוכיח ממה שבכל אופן מותר לנענעו בגופו, **שִׁטְּלוּל מִן הַצַּד** שאינו בידים **לֹא שְׁמֵיהּ טִלְטוּל** – אינו נחשב לטלטול האסור בשבת. ולפי זה מותר להוציא צנון מן הקרקע גם מלמטה למעלה, אף אם מזיז עפר בכך, ושלא כדברי רב נחמן. מסיקה הגמרא: **שְׁמַע מִינָּהּ** – אכן יש להוכיח כן.

הגמרא מביאה הלכה נוספת בהלכות שבת שהתירו בה על ידי שינוי: **אָמַר רַב יְהוּדָה, הָנֵי פִּלְפְּלֵי** – פלפלים אלו, **מֵידָךְ חָדָא חָדָא בְּקָקָא דְּסַכִּינָא שָׁרֵי** – מותר בשבת לכתוש אחד אחד מהם בקת הסכין [שבו אוחזים את הסכין], כיון שזו רק טחינה כלאחר יד, כלומר בשינוי, שטוחן כל אחד בפני עצמו בכלי שאינו מיוחד לכך, ולכן אין בכך איסור משום מלאכת 'טוחן', אך **תַּרְתֵּי אָסִיר** – שנים יחד אסור לכתוש, שכיון שדרכו בכך יש בזה משום מלאכת 'טוחן'.

הגמרא מביאה דעה החולקת בזה: **רָבָא אָמַר, כֵּיוָן דְּמִשַּׁנֵּי** – שהוא משנה בכך שכותש בקת הסכין, שלא כדרכו לכתוש ברידיים או במדוכה, **אֲפִילּוּ טוּבָא נַמִּי** – מותר לו לכתוש אף פלפלים רבים יחד.

הגמרא מביאה כמה הלכות נוספות בהלכות שבת: **אָמַר רַב יְהוּדָה, מַאן דְּסָחֵי בְּמַיָּא** – מי שרוחץ במי ים או נהר, לא יצא ואחר כך ינגב את עצמו, אלא בעוד רגליו במים **לִינַגֵּיב נַפְשֵׁיהּ בְּרֵישָׁא וַהֲדַר לִיסְלִיק** – ינגב את עצמו עד לרגליו בתחילה ואחר כך יעלה מהמים, שאם ישארו עליו המים ביציאתו יש לחשוש **דִּילְמָא אָתֵי לְאָתוּיֵי** – שמא יבוא לטלטלם **אַרְבַּע אַמּוֹת בְּכַרְמְלִית**, ששפת הים או הנהר דינה כברמלית, ויעבור על איסור דרבנן של טלטול ארבע אמות בברמלית.

מקשה הגמרא: **אִי הָכִי, הרי כִּי קָא נָחֵית נַמִּי** – גם כשהוא יורד למים **קָא דָּחֵי כֹּחוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת** – הוא דוחף בכחו את המים ארבע אמות, **וַאֲסִיר**, והיה צריך להחמיר להכנס למים בנחת, כדי שלא יזרקו ניצוצות המים אל מחוץ לארבע אמות מחמת כחו.

מתרצת הגמרא: על טלטול על ידי **כֹּחוֹ בְּכַרְמְלִית לֹא גָּזְרוּ חכמים.** הלכה נוספת שנאמרה בהלכות שבת: **אָמַר אַבָּיֵי, וְאִיתֵּימָא** – ויש אומרים שאמר זאת **רַב יְהוּדָה, טִיט שֶׁעַל גַּב** [–כף] **רַגְלוֹ, מְקַנְּחוֹ** – מקנח את רגלו **בַּקַּרְקַע** להוריד הטיט, **וְאֵין מְקַנְּחוֹ בַּכּוֹתֶל.**

מביאה הגמרא קושיא על הלכה זו: **אָמַר רָבָא, מַאי טַעְמָא** – מה הטעם **שבַּכּוֹתֶל לֹא** יקנח, **מִשּׁוּם דְּמִיחֲיֵי כְּבוֹנֶה** – שנראה כמוסיף על בנין הכותל ומחזקו על ידי הטיט שמניח עליו, **הָא בִּנְיָן חַקְלָאָה הוּא** – והרי בנין של שדה הוא, ואין דרך בנין של בתים בכך, ואף כשמתכוין לכך אסור רק מדרבנן, וכאן שאינו מתכוין יהא מותר לגמרי כיון שאין נראה כלל כבונה.

רבא סובר שההלכה בנידון זה הפוכה: **אֶלָּא אָמַר רָבָא**, אדם שיש טיט על רגלו **מְקַנְּחוֹ בַּכּוֹתֶל** ואין חשש שנראה כבונה כאמור, **וְאֵין מְקַנְּחוֹ בַּקַּרְקַע**, כיון שיש חשש **דִּילְמָא אָתֵי לְאַשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת** – שמא יבוא להשוות גומות, שכן דרך אדם לחזור אחר מקום גומא כדי לקנח את רגלו, כיון שבמישור אינה מתנקה היטב, וכשיהא עסוק לקנח את רגלו ישכח ששבת היום, ויבוא להתכוין בקינוחו להשוות את הגומות, ואם יעשה כן בבית יעבור על מלאכת 'בונה', ובשדה יעבור על מלאכת 'חורש'.

הגמרא מביאה דעות נוספות בהלכה זו: **אִיתְּמַר** – נאמר בבית המדרש, נחלקו בזה אמוראים, **מַר בְּרֵיהּ דְּרַבִינָא אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה** – בין לקנח רגל המולכלכת בטיט בכותל ובין לקנחה בקרקע, **אָסוּר**, בכותל אסור משום שנראה כמוסיף על הבנין, ובקרקע אסור שמא יבוא להשוות גומות. **וְרַב פָּפָּא אָמַר, אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה** – בין לקנח בכותל ובין בקרקע, **מוּתָּר**, כיון שאין דרך האדם המתכוין לבנין או להשוות הגומות לקנח שם טיט ברגליו אלא עושה כן בידיו.

שואלת הגמרא: לְשִׁיטַת **מַר בְּרֵיהּ דְּרַבִינָא** שאסור לקנח את רגלו מן הטיט בין בקרקע ובין בכותל, **בְּמַאי מְקַנְּחֵי לֵיהּ** – במה יקנחוהו. משיבה הגמרא: **מְקַנְּחֵי לֵיהּ בַּקּוֹרָה** – יקנחוהו בקורת עץ המוטלת על הקרקע.

הגמרא מביאה כמה הלכות נוספות שאמר רבא בהלכות שבת, שבהן אסרו חכמים משום גזירה: **אָמַר רָבָא, לֹא לֵיתִיב אִינִישׁ**

המשך בעמוד קצא

רש"י

דאית לֵהּ רִירֵי. וְאִימְּאִיס, וְהָא דְּקָרֵי לֵהּ הָכָא פִּיהָ יָפֶה וְהָכָא פִּיהָ רַע – בְּדִמְפָרֵשׁ וְאָזֵיל: פִּיהָ יָפֶה – דְּלֵית לֵיהּ רִירֵי; פִּיהָ רַע – דְּלָא דַּיֵּיק וְאָכֵיל, שֶׁאוֹכֵל קוֹצִים וּבְרָקָנִים:

מתני' הַקֶּשֶׁת שֶׁעַל הַמִּטָּה. וּסְתָמָא לְהַסְקָדָה, וּמוּקְצֶה הוּא. וּבָא לִשְׁבּוֹר עָלָיו, וּמְנַעְנְעוֹ בִּדֵי שֶׁיֵּהָא צָף וְרָךְ לִשְׁבּוֹר: **לֹא יְנַעְנְעֶנּוּ בְיָדוֹ.** דְּמוּקְצֶה הוּא: **אֲבָל מְנַעְנְעוֹ בְּגוּפוֹ.** בִּכְתֵפָיו, וְטִלְטוּל מִן הַצַּד הוּא, דְּלָא שְׁמֵיהּ טִלְטוּל: **אוֹ שֶׁהָיָה עָלָיו כַּר אוֹ סָדִין.** דְּגַלֵּי דַּעְתֵּיהּ דְּאַקְצְיֵיהּ לִשְׁכִיבָה, מַעֲתָה תּוֹרַת כְּלִי עָלָיו: **מַכְבֵּשׁ.** פְּרִישׁ"א, שְׁנֵי לְוָחוֹת אֲרוּכִּים וּרְחָבִים, וְסוֹדְרִין בְּגָדִים עַל הַתַּחְתּוֹן, וּמוֹרִידִין הָעֶלְיוֹן עָלָיו. וְכוֹבְשִׁים אֶת הַבְּגָדִים עַל יְדֵי יְתֵדוֹת. שֵׁשׁ עַמּוּדִים קְבוּעִין מְנוּקָבִין בְּאַרְבַּע הַפִּיאוֹת שֶׁל הַתַּחְתּוֹנוֹת, וְהָעֶלְיוֹנָה מְנוּקֶבֶת בְּאַרְבַּע זְוִיּוֹתֶיהָ, וְעוֹלָה וְיוֹרֶדֶת בָּעַמּוּדִים. וּכְפִי מָה שֶׁהוּא רוֹצֶה לִכְבּוֹשׁ מוֹרִידָהּ, וְתוֹחֵב יָתֵד בְּנֶקֶב הָעַמּוּד, וְאֵינָהּ יְכוֹלָה לַעֲלוֹת: מַתִּירִין. אֶת הַמַּכְבֵּשׁ, שֶׁנּוֹטֵל אֶת הַיָּתֵד וְהוּא נִיתָּר, דְּהַיְינוּ צוֹרֶךְ שַׁבָּת, שֶׁנּוֹטֵל אֶת הַכֵּלִים: **אֲבָל לֹא כּוֹבְשִׁין.** דְּהַיְינוּ צוֹרֶךְ חוֹל: **וְשֶׁל כּוֹבְסִין לֹא יַנַּע בּוֹ.** מִפְּנֵי שֶׁהוּא עָשׂוּי לְתִקּוּן הַבְּגָדִים, וְתוֹחֲבוֹ בְּחֻזְקָה וּמִיהֵדַק, וְהַחֲרָה שֶׁלּוֹ דּוֹמָה לִסְתִירָה: **גְּמ'** הַאי פּוּגְלָא. צְנוֹן שֶׁטּוֹמְנִין בַּקַּרְקַע לְהִתְקַיֵּים, כְּשֶׁבָּא לְחָלְצוֹ מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה – שָׁרֵי אִם הָיָה רֹאשׁוֹ מִלְּמַעְלָה וְעוּקְצָהּ מִלְּמַטָּה, וְחוֹלְצָהּ מֵרֹאשׁוֹ הָעֲבֶה תְּחִילָּה וְעוּקְצָהּ נִמְשָׁךְ אַחֲרֶיהָ – מוּתָּר לְפִי שֶׁהַגּוּפָא רָחְבָה מִלְּמַעְלָה וְאֵין מִזִּיזִין הַקַּרְקַע כְּשֶׁהוּא שׁוֹמְטָהּ. אֲבָל אִם חוֹלְצָהּ מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה, שֶׁתְּחִתּוֹנָהּ נָתוּן לְמַעְלָה וְרֹאשׁ עֶלְיוֹנָהּ שֶׁהוּא עָב נָתוּן לְמַטָּה, וְהוּא שׁוֹמְטָהּ מִסּוֹפָהּ לְרֹאשָׁהּ – אָסוּר. לְפִי שֶׁהַגּוּפָא קָצְרָה מִלְּמַעְלָה, וּכְשֶׁהוּא חוֹלְצָהּ מִזִּיז הָעֹפֶר וּמִסַּלְּטְלוֹ. וְאע"ג דְּטִלְטוּל מִן הַצַּד הוּא – שְׁמֵיהּ טִלְטוּל, וְאָסוּר: **תְּנִינָא** דְּלָא כְּר"נ. דְּאִילּוּ מַמַּתְנִיתִין שָׁמְעִינַן דְּלָא שְׁמֵיהּ טִלְטוּל, דְּקָתָנֵי: מְנַעְנְעוֹ בְּגוּפוֹ: מִידָּךְ. דַּיֵּיק: **חָדָא חָדָא.** לָאו טוֹחֵן הוּא, אֶלָּא כְּלֹאחַר יָד: דְּקָמְשַׁנֵּי. שֶׁלֹּא בְּרַחֲמִים וְשֶׁלֹּא בְּמִדּוֹכָה: **לְאַתּוּיֵי ד' אַמּוֹת.** מַיִם שֶׁעָלָיו: **קָא כָּחֵי.** אֶת הַמַּיִם ד' אַמּוֹת: **אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה אָסוּר.** זֶה מִשּׁוּם בּוֹנֶה, וְזֶה מִשּׁוּם אַשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת: **אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה מוּתָּר.** אֵין דֶּרֶךְ מִתְבּוֹנֵן בְּכָךְ, וְקי"ל כְּר"ש: **בַּקּוֹרָה.** בְּעֵצִי הַמּוּטָּל עַל הַקַּרְקַע: **אַפּוּמָא דְּלַחְיָיא.** שֶׁל מָבוֹי, דְּלֵיקָא הַכִּירָא: **אוֹדְרָא.** מוֹכִין שֶׁסּוֹתְמִין בְּהֶן פִּי הַפַּךְ: **שִׁישָׁא.** פַּךְ: **מְכַסְכְּסוּ.** מְשַׁפְשְׁפוּ: **מִבַּפְנִים.** דְּלָא מוֹכְחָא מִילְּתָא לְאִיתְחַזּוּיֵי כְּמִלְּבֵן, וּמִלְּבֵן מִמֵּשׁ לָא הָוֵי, דְּאֵין נוֹתֵן שָׁם מַיִם: **כְּסָכוּם.** דְּמֵי לְמִכְבַּס: **אֲבָל לֹא יָשָׁן.** שֶׁקּוֹלְפוֹ, וְהָוֵי מְמַחֵק:

הקשׁ שע"ג המטה. בריש פרק "בירה" (דף לו:) פי' מה הוא קש: **הני** פלפלי מידק חדא כו'. פירש ר"ת בשאלתות דרב אחאי, בפרשת "אמור אל הכהנים" מפרש: דבי"ט מיירי. וקשה לר': דהוה ליה לפרש בהדיא, כיון דבמכילתין לא מיירי אלא בשבת! ועוד: היכי אסר רב יהודה כולי האי בפלפלין? הא אפילו מלת שרינא בס"ק דביצה (ד"

תוספות

יד.) במדוך של עץ! אלא נראה לרבי דהכא בשבת איירי, ואגב דאיירי בטלטול ע"י שינוי – מייתי ליה הכא. ובכולה שמעתא נמי מייתי מילי דשבת טובא, אע"ג דלא שייכן הכא כולי האי. אבל בי"ט נראה לר"י דשרי בלא שינוי, אפי' במדוך של אבן כשאר תבלין. דתנן בפ"ק דביצה (שם), ב"ה אומר: תבלין נדוכין במדוך של אבן, והמלח במדוך של עץ. ואמרי' בגמרא: דב"ע מלח בעי שינוי. מ"ט? רב הונא ורב חסדא, חד אמר: כל הקדרות כולן צריכות מלח, ואין כל הקדרות צריכות תבלין. וחד אמר: כולן מפיגין טעמן, ומלח אין מפיגה טעמא. מאי ביניההו? איכא בינייהו דידע מאי בעי בשולי אי נמי: מוריקא. פירוש: מוריקא אינה מפיגה טעמא. למ"ד משום הפגת טעם – אסור. ולמ"ד משום כל הקדרות כו' – שרי. א"כ פלפלין דהכא – נמי שרי, דאין כל הקדרות צריכות פלפלין. וא"כ (ס"א ואי נמי) למ"ד נמי משום הפגת טעם – פלפלין שרו, דצריך לומר נמי שמפיגים טעמם, מדלא קאמר איכא בינייהו פלפלין. ומיהו, אומר רבי: דאין זה דקדוק, שצריך לפרש שם בע"א דקשיא למ"ד דשרי מוריקא משום דאין כל הקדרות צריכות מוריקא, א"כ יהא מותר לקורצו ולחותכו מן המחובר? אע"כ צריך לפרש: יש בו הפגת טעם, ולא כשאר תבלין – להכי שרי, למ"ד אין כל הקדרות כו' כיון דאיכא נמי קצת הפגת טעמא. והשתא אתי שפיר דלקצור אסור. ומהשתא אין ראיה להתיר פלפלין, דשמא אין בהם הפגת טעם כלל. ומיהו, אומר ר"י: דע"כ הם מפיגין טעמם, דתנן בפ"ב דביצה (ד' כג.): ג' דברים רבי אלעזר בן עזריה מתיר וחכמים אוסרין: שוחקין את הפלפלין ברחים שלהן. והיכי הוה שרי רבי אלעזר בן עזריה אי לא מפיגין טעמא? ואין סברא לומר דבהא פליגי רבי אלעזר בן עזריה ורבנן, דמר סבר דמפיגין טעמא ומר סבר אין מפיגין טעמא. אלא, מדשרי ר' אלעזר בן עזריה – ש"מ דמפיגין טעמא. ורבנן דאסרי – משום דברחים שלהם מיחזי טפי כי עובדא דחול. ועוד: תניא בהדיא בתוספתא דביצה, בתר פלוגתא דבית שמאי ובית הלל: הפלפלין כתבלין. על כן נראה לר"י דמותר לכתוש פלפלין ביום טוב, אפילו במדוך של אבן. ומיהו, היכא דידע מאי קדרה בעי בשולי – אסור במדוך של אבן, דלא ידענא כמאן הלכתא, ואזלינן לחומרא. ולא שייך למימר בשל סופרים הלך אחר המיקל היכא דאם הוא קולא בדבר אחד חומרא הוא בדבר אחר. מיהו, במדוך של

דְּאִית לֵהּ רִירֵי. וְהָא דְּקָתָנֵי "נוֹטְלִין מִלִּפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ רַע" – בַּחֲמוֹר דְּלָא דַּיֵּיק וְאָכֵיל, "וְנוֹתְנִין לִפְנֵי בְּהֵמָה שֶׁפִּיהָ יָפֶה" – בְּפָרָה דְּדַיֵּיקָא וְאָכְלָה. **מַתְנִי'** הַקֶּשֶׁת שֶׁעַל גַּבֵּי הַמִּטָּה – לֹא יְנַעְנְעֶנּוּ בְּיָדוֹ, אֶלָּא מְנַעְנְעוֹ בְּגוּפוֹ. וְאִם הָיָה מַאֲכַל בְּהֵמָה, אוֹ שֶׁהָיָה עָלָיו כַּר אוֹ סָדִין – מְנַעְנְעוֹ בְּיָדוֹ. מַכְבֵּשׁ שֶׁל בַּעֲלֵי בָּתִּים – מַתִּירִין, אֲבָל לֹא כּוֹבְשִׁין. וְשֶׁל כּוֹבְסִין – לֹא יַנַּע בּוֹ. רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם הָיָה מוּתָּר מֵע"ש – מַתִּיר אֶת כּוּלּוֹ וְשׁוֹמְטוֹ. **גְּמ'** אָמַר רַב נַחְמָן: הַאי פּוּגְלָא, מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה – שָׁרֵי, מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה – אָסִיר. אָמַר רַב אַדָּא בַּר אַבָּא, אָמְרִי בֵּי רַב: תָּנֵינָא דְּלָא כְּרַב נַחְמָן "הַקֶּשֶׁת שֶׁע"ג הַמִּטָּה – לֹא יְנַעְנְעוֹ בְּיָדוֹ, אֲבָל מְנַעְנְעוֹ בְּגוּפוֹ. וְאִם הָיָה מַאֲכַל בְּהֵמָה, אוֹ שֶׁהָיָה עָלָיו כַּר אוֹ סָדִין – מְנַעְנְעוֹ בְּיָדוֹ". ש"מ: טִלְטוּל מִן הַצַּד – לָא שְׁמֵיהּ טִלְטוּל, ש"מ. אָמַר רַב יְהוּדָה: הֲנֵי פִּלְפְּלֵי מֵידָק חֲדָא חֲדָא בְּקַתָּא דְּסַכִּינָא – שָׁרֵי, תַּרְתֵּי – אָסִיר. רָבָא אָמַר: כֵּיוָן דְּמִשַּׁנֵּי – אֲפִילּוּ טוּבָא נַמִּי. אָמַר רַב יְהוּדָה: מַאן דְּסָחֵי בְּמַיָּא – לִינְגִיב נַפְשֵׁיהּ בְּרִישָׁא, וַהֲדַר לִיסְלִיק, דִּילְמָא אָתֵי לְאַתּוּיֵי ד' אַמּוֹת בְּכַרְמְלִית. אִי הָכִי, כִּי קָא נָחֵית נַמִּי, קָא דָּחֵי כֹּחוֹ ד' אַמּוֹת, וַאֲסִיר! כֹּחוֹ בְּכַרְמְלִית לֵא גָּזְרוּ. אָמַר אַבַּיֵּי וְאִיתֵימָא רַב יְהוּדָה: טִיט שֶׁע"ג רַגְלוֹ מְקַנְּחוֹ בַּקַּרְקַע, וְאֵין מְקַנְּחוֹ בְּכוֹתֶל. אָמַר רָבָא: מ"ט בַּכּוֹתֶל לֹא מִשּׁוּם דְּמֶיחֱזֵי כְּבוֹנֶה, הָא בְּגַוָּן חַקְלָאָה הוּא! אֶלָּא אָמַר רָבָא: מְקַנְּחוֹ בַּכּוֹתֶל, וְאֵין מְקַנְּחוֹ בַּקַּרְקַע, דִּילְמָא אָתֵי לְאַשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת. אִיתְּמַר, מָר בְּרֵיהּ דְּרַבִינָא אָמַר: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה אָסוּר, רַב פַּפָּא אָמַר: אֶחָד זֶה וְאֶחָד זֶה – מוּתָּר. לְמַר בְּרֵיהּ דְּרַבִינָא בְּמַאי מְקַנְּחֵי לֵיהּ? מְקַנְּחֵי לֵיהּ בַּקּוֹרָה. אָמַר רָבָא: לָא לֵיתֵיב אִינִישׁ אַפּוּמֵיהּ דְּלֵיחְיָיא, דִּילְמָא מְגַנְדְּרָא לֵיהּ חֵפֶץ וְאָתֵי לְאַתּוּיֵי. וְאָמַר רָבָא: לָא לִיצְדַּד אִינִישׁ כּוּבָא, דִּילְמָא אָתֵי לְאַשְׁווּיֵי גּוּמּוֹת. וְאָמַר רָבָא: לָא לִיהַדּוֹק אִינִישׁ אוּדְרָא בְּפוּמָא דְּשִׁישָׁא, דִּילְמָא אָתֵי לִידֵי סְחִיטָה. אָמַר רַב כָּהֲנָא: טִיט שֶׁע"ג בְּגוּדוֹ מְכַסְכְּסוֹ מִבְּפְנִים וְאֵין מְכַסְכְּסוֹ מִבַּחוּץ. מֵיתִיבִי: טִיט שֶׁע"ג מְגָעֲלוֹ – מְגָרְרוֹ בְּגֹב סַכִּין, וְשֶׁעַל בְּגוּדוֹ – מְגָרְרוֹ בַּצִּפּוֹרֶן, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְכַסְכֵּס. מַאי לָאו – שֶׁלֹּא יְכַסְכֵּס כְּלָל! לֹא, שֶׁלֹּא יְכַסְכֵּס מִבַּחוּץ, אֶלָּא מִבְּפְנִים. א"ר אַבָּהוּ א"ר אֶלְעָזָר אָמַר רַ' יַנַּאי: מְגָרְרִין מִנְעָל חָדָשׁ, אֲבָל לֹא יָשָׁן.

במה

מחמת שחוק שלהן: **אודרא** אפומא דשישא. פי' בפ' "ח' שרצים" (לעיל ד' קיא:) [בד"ה האי מסורייתא שם ע"א]:

במנעל

עץ ממ"נ שרי, אפי' במדוכה של אבן כעין שלנו שקורין מורטיי"ר. כיון שהמדוך של עץ דלא אסרינן התם היכא דידע מאי קדרה בעי בשולי אלא בלא שינוי. ושומין הנדוכים בי"ט – נראה לר"י דשרי, אפי' ידע מאי קדרה בעי בשולי, לפי שמפיגין טעמן יותר מדאי ושרי. מידי דהוי אשוחט ומבשל, דשרי לכ"ע אפילו יודע מאי קדרה בעי בשולי, דנראה הוא דהפגת טעם היינו שתש כח התבלין, ואינם חדין כל כך ויכול לתקן הדבר כשמרבה התבלין. אבל הפגת טעם שומן – אין יכול לתקן, מידי דהוה אשוחט ואופה ומבשל. וגם רוח רעה שורה עליהן [נדה יז.] אם דבק מערב י"ט, אפילו במדוך של אבן או של ברזל שרי. ועוד: דאין נראה שיהו בכלל תבלין, דלא מיקרי תבלין אלא ירקות כעין כמון, אבל שומין ובצלים – אינם בכלל תבלין): **דילמא** אתי לאשווויי גומות. אע"ג דרבא ס"ל בסוף פ"ב דביצה (ד' כג.) בדבר שאין מתכוין כר"ש – גזרינן – הכא בשיהא עסוק לקנח רגלו ישכח שבת, ויתכוין לאשווויי גומות. כעין שמצינו בפ' בתרא דעירובין (ד' קד.): דנשים המשחקות באגוזים ובתפוחים – אסור, דילמא אתי לאשווויי גומות. כלומר: במתכוין, שמשכחת שבת

במנעל מרופט כו' ואם חלצה חליצתה כשרה. וא"ת: אמאי גזרינן בפרק "מצות חליצה" (יבמות דף קב.) מנעל אטו מנעל מרופט כיון דדיעבד חליצתה כשרה? ואומר ר"י: דגזרינן אטו מרופט יותר מדאי, שאינו חופה רוב רגלו, דאם חלצה בו – אין חליצתה כשרה. מ"ר: **ההיא** דרבי יהודה משום דרבי אליעזר היא. מכאן ראיה דרבי יהודה שרי דבר שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ולצורך מקומו, כמו שפירשתי בסוף פרק "במה מדליקין" (דף לו:) ד"ה הא ר"י:

הדרן עלך תולין

נוטל. רבא כרבי נתן ס"ל. פירש"י בפ' "המצניע" (לעיל ד' צד.):

תינוק מת וכיס תלוי בצוארו פטור. דאגב מרריה מבטיל ליה לכיס. א"נ: תינוק חי הוא צריך לכיס לטייל בו התינוק, אבל תינוק מת – מה צריך לכיסו? והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ופטור, שלא הוציא כדרך המוציאין: **אי** הכי מאי איריא אבן אפי' דינר נמי. אי אמרת בשלמא דתרוייהו מבטל להו, בין אבן ובין דינר, ואין כאן טלטול מוקצה כלל – היינו דנקט אבן. משום דאי נפיל – לא אתי אבוה לאתויי. אבל דינר, אי נפיל אתי אבוה לאתויי – לא. אלא אי אמרינן דתרוייהו לא בטלי, ואפ"ה שרינן איסור מוקצה בשמטלטל התינוק עם האבן משום גיעגועין – בדינר נמי לישתרי. דלא שייך למימר דילמא אתי אבוה לאתויי, דמאי נפקא לן מינה דהשתא נמי דאיכא איסור מוקצה שרינן ליה משום גיעגועין! ומשני: דאע"פ שיש איסור מוקצה בשמטלטל התינוק עם האבן, ושרינן ליה משום גיעגועין – מיהו יש לנו להחמיר במוקצה יותר בשמטלטלו בידים משמטלטלו אגב תינוק. אף על גב דבההיא שעתא נמי איכא מוקצה – הלכך גזרינן דילמא נפיל בדינר, ואתי אבוה לאתויי. כך פירש רבינו שמואל:

ונשדינהו

בַּמֶּה מְגָרְרוֹ? א"ר אַבָּהוּ: בְּגַב סַכִּין. א"ל הַהוּא סָבָא: סַמֵּי דִּידְךָ מִקַּמֵּי הָא דְּתָנֵי רַבִּי חִיָּיא: אֵין מְגָרְרִין לֹא מִנְעָל חָדָשׁ וְלֹא מִנְעָל יָשָׁן, וְלֹא יָסוּף אֶת רַגְלוֹ שֶׁמֶן וְהוּא בְּתוֹךְ הַמִּנְעָל אוֹ בְּתוֹךְ הַסַּנְדָּל, אֲבָל סָךְ אֶת רַגְלוֹ שֶׁמֶן וּמַנִּיחַ בְּתוֹךְ הַמִּנְעָל אוֹ בְּתוֹךְ הַסַּנְדָּל. וְסָךְ כָּל גּוּפוֹ שֶׁמֶן וּמִתְעַגֵּל ע"ג קָטֶבְלִיָּא וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ. אָמַר רַב חִסְדָּא: לֹא שָׁנוּ אֶלָּא לְצִחְצְחוֹ, אֲבָל לְעַבְּדוֹ – אָסוּר. "לְעַבְּדוֹ" פְּשִׁיטָא! וְתוּ: לְצַחְצְחוֹ, מִי אִיכָּא מַאן דְּשָׁרֵי? אֶלָּא, אִי אִיתְּמַר הָכִי אִיתְּמַר, אָמַר רַב חִסְדָּא: לֹא שָׁנוּ אֶלָּא שִׁיעוּר לְצַחְצְחוֹ, אֲבָל שִׁיעוּר לְעַבְּדוֹ – אָסוּר. ת"ר: לֹא יֵצֵא קָטָן בְּמִנְעָל גָּדוֹל, אֲבָל יוֹצֵא הוּא בְּחָלוּק גָּדוֹל. וְלֹא תֵּצֵא אִשָּׁה בְּמִנְעָל מְרוּפָּט, וְלֹא תַּחֲלוֹץ בּוֹ. וְאִם חָלְצָה – חֲלִיצָתָהּ כְּשֵׁרָה. וְאֵין יוֹצְאִין בְּמִנְעָל חָדָשׁ. בְּאֵיזֶה מִנְעָל אָמְרוּ – בְּמִנְעָל שֶׁל אִשָּׁה. תָּנֵי בַּר קַפָּרָא: ל"ש אֶלָּא שֶׁלֹּא יָצָאָה בּוֹ שָׁעָה אַחַת מִבְּעוֹד יוֹם, אֲבָל יָצָאָה בּוֹ מֵע"ש – מוּתָּר. תָּנֵי חֲדָא: שׁוֹמְטִין מִנְעָל מֵעַל גַּבֵּי אִימּוּם, וְתַנְיָא אִידָךְ: אֵין שׁוֹמְטִין! לָא קַשְׁיָא; הָא – רַ' אֱלִיעֶזֶר, הָא – רַבָּנַן. דִּתְנַן: מִנְעָל שֶׁעַל גַּבֵּי אִימּוּם, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְטַהֵר, וַחֲכָמִים מְטַמְּאִים. הָנִיחָא לְרָבָא, דְּאָמַר: דָּבָר שֶׁמְּלַאכְתּוֹ לְאִיסּוּר, בֵּין לְצוֹרֶךְ גּוּפוֹ בֵּין לְצוֹרֶךְ מְקוֹמוֹ – מוּתָּר, שַׁפִּיר. אֶלָּא לְאַבַּיֵי, דְּאָמַר: לְצוֹרֶךְ גּוּפוֹ – מוּתָּר, לְצוֹרֶךְ מְקוֹמוֹ – אָסוּר, מַאי אִיכָּא לְמֵימַר? הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן – בְּרָפוּי. דִּתְנַיָּא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אִם הָיָה רָפוּי – מוּתָּר. טַעְמָא – דְּרָפוּי, הָא לֹא רָפוּי – לָא. הָנִיחָא לְאַבַּיֵי, דְּאָמַר: דָּבָר שֶׁמְּלַאכְתּוֹ לְאִיסּוּר, בֵּין לְצוֹרֶךְ גּוּפוֹ בֵּין לְצוֹרֶךְ מְקוֹמוֹ – אָסוּר, שַׁפִּיר. אֶלָּא לְרָבָא, דְּאָמַר: בֵּין לְצוֹרֶךְ גּוּפוֹ בֵּין לְצוֹרֶךְ מְקוֹמוֹ – מוּתָּר, מַאי אִירְיָא רָפוּי? אֲפִי' לֹא רָפוּי נַמִּי! הַהִיא – דְּרַבִּי יְהוּדָה מִשּׁוּם דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הוּא; דְּתַנְיָא, ר' יְהוּדָה אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר: אִם הָיָה רָפוּי – מוּתָּר.

הַדְּרָן עֲלָךְ תּוֹלִין

נוֹטֵל אָדָם אֶת בְּנוֹ וְהָאֶבֶן בְּיָדוֹ, וְכֹלְּכָלָה וְהָאֶבֶן בְּתוֹכָהּ. וּמְטַלְטְלִין תְּרוּמָה טְמֵאָה עִם הַטְּהוֹרָה וְעִם הַחוּלִּין. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: אַף מַעֲלִין אֶת הַמְּדוּמָּע בְּאֶחָד וּמֵאָה. **גְּמָ'** אָמַר רָבָא: הוֹצִיא תִּינוֹק חַי וְכִיס תָּלוּי בְּצַוָּארוֹ – חַיָּיב מִשּׁוּם כִּיס. תִּינוֹק מֵת וְכִיס תָּלוּי לוֹ בְּצַוָּארוֹ – פָּטוּר. "תִּינוֹק חַי וְכִיס תָּלוּי לוֹ בְּצַוָּארוֹ – חַיָּיב מִשּׁוּם כִּיס" וְלִיחַיֵּיב נַמִּי מִשּׁוּם תִּינוֹק! רָבָא כְּרַבִּי נָתָן סְבִירָא לֵיהּ, דְּאָמַר: חַי נוֹשֵׂא אֶת עַצְמוֹ. וְלִיבַטֵּל כִּיס לְגַבֵּי תִּינוֹק, מִי לָא תְּנַן: אֶת הַחַי בַּמִּטָּה פָּטוּר אַף עַל הַמִּטָּה, שֶׁהַמִּטָּה טְפֵילָה לוֹ! מִטָּה לְגַבֵּי חַי – מְבַטְּלִי לֵיהּ, כִּיס לְגַבֵּי תִּינוֹק – לָא מְבַטְּלִי לֵיהּ. "תִּינוֹק מֵת וְכִיס תָּלוּי לוֹ בְּצַוָּארוֹ – פָּטוּר" וְלִיחַיֵּיב מִשּׁוּם תִּינוֹק! רָבָא כְּר"ש ס"ל, דְּאָמַר: כָּל מְלָאכָה שֶׁא"צ לְגוּפָהּ – פָּטוּר עָלֶיהָ. תְּנַן: נוֹטֵל אָדָם אֶת בְּנוֹ וְהָאֶבֶן בְּיָדוֹ. אָמְרִי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי: בְּתִינוֹק שֶׁיֵּשׁ לוֹ גִּיעֲגוּעִין עַל אָבִיו. אִי הָכִי, מאי

מוּתָּרִין, וְלָא אָמְרִינַן מִתֹּךְ הוּא. וּבִגְמָרָא מְפָרֵשׁ טַעְמָא: **גְּמָ'** חַיָּיב מִשּׁוּם כִּיס מִידוּ חַיָּיב, וְלָא אָמְרִינַן אִידוּ לָא מַפִּיק לֵיהּ אֶלָּא תִּינוֹק קָא מַפִּיק לֵיהּ. וּלְקַמֵּיהּ פָּרִיךְ לָהּ מִמַּתְנִיתִין: **פָּטוּר.** לְגַמְרֵי, דְּדִמְפָרֵשׁ וְאָזֵיל: **מִטָּה לְגַבֵּי חַי מְבַטֵּל לָהּ.** לְהִיוֹת טְפֵילָה לוֹ, שֶׁהֲרֵי צָרִיךְ לָהּ: **מְלָאכָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה לְגוּפָהּ.** וּמוֹצִיא מֵת לְקוּבְרוֹ – מְלָאכָה שֶׁא"צ לְגוּפָהּ הִיא, כִּדְאָמַר בְּ"הַמִּצְנִיעַ". וְכִיס שֶׁהָיָה תָּלוּי בְּצַוָּארוֹ לִשְׁחַק בּוֹ – אַגַּב מְרָרֵיהּ מְבַטֵּל לֵיהּ לְגַבֵּי תִּינוֹק שֶׁמֵּת, וְלָא חֲשִׁיב לֵיהּ הַהִיא שַׁעְתָּא: **וְהָאֶבֶן בְּיָדוֹ.** מִדְּשָׁרֵי לֵיהּ בְּטִלְטוּל בְּחָצֵר – ש"מ לָאו כְּמַאן דְּנָקֵיט לָהּ אִידוּ לָאֶבֶן דְּמֵי, וּלְגַבֵּי כִּיס הֵיכִי מְחַיְּיבַתְּ לֵיהּ? **בְּתִינוֹק שֶׁיֵּשׁ לוֹ גִּיעֲגוּעִין עַל אָבִיו.** שֶׁאִם לֹא יִטְּלֶנּוּ יֶחֱלֶה. וְלָא הֶעֱמִידוּ טִלְטוּל שֶׁלֹּא בְּיָדַיִם בְּמָקוֹם סַכָּנָה, וְאע"ג דְּלָאו סַכָּנַת נֶפֶשׁ גְּמוּרָה אֶלָּא סַכָּנַת חוֹלִי:

שואלת הגמרא: **בַּמֶּה מְגָרְרוֹ** למנעל החדש שמותר לגררו. משיבה הגמרא: **אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, בְּגַב סַכִּין**, אך לא בחלק החד שבסכין.

הגמרא מביאה דעה החולקת בזה: **אָמַר לֵיהּ הַהוּא סָבָא** – זקן אחד לרבי אבהו, **סַמֵּי דִּידָךְ** – מחוק את ההלכה שאמרת בשם רבי ינאי שמותר לגרר מנעל חדש, **מַקַּמֵּי הָא דְּתָנֵי** – מלפני מה ששנה **רַבִּי חִיָּא** בברייתא, **אֵין מְגָרְרִין לֹא מִנְעָל חָדָשׁ וְלֹא מִנְעָל יָשָׁן**, ואף בגב הסכין אסור, שאף שכוונתו רק להסיר את הטיט, כיון שודאי יקלוף בכך את המנעל, אסור.

הגמרא מביאה את המשך דברי הברייתא ששנה רבי חייא: **וְלֹא יָסוּךְ אֶת רַגְלוֹ שֶׁמֶן וְהוּא** – כשהרגל נתונה **בְּתוֹךְ הַמִּנְעָל אוֹ בְּתוֹךְ הַסַּנְדָּל** החדשים, כיון שאף המנעל מקבל מן השמן, ונמצא שמעבדו ועובר בכך על מלאכת 'מעבד'. **אֲבָל סָךְ** – מותר לסוך **אֶת רַגְלוֹ בְּשֶׁמֶן** כשהיא מחוץ למנעל, **וּמַנִּיחַ** את רגלו שסכה בשמן **בְּתוֹךְ הַמִּנְעָל אוֹ בְּתוֹךְ הַסַּנְדָּל, וְכֵן סָךְ** – יכול אדם לסוך את **כָּל גּוּפוֹ בְּשֶׁמֶן, וּמִתְעַגֵּל עַל גַּבֵּי קְטָבְלְיָא** – והאדם מתגלגל על גבי עור שלוק [–מבושל] **וְאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ** משום איסור מעבד, כיון שבעת הסיכה אין השמן נוגע במנעל ובעור.

הגמרא מגבילה היתר זה: **אָמַר רַב חִסְדָּא, לֹא שָׁנוּ** שמותר לסוך רגלו בשמן וליתנו בתוך המנעל, או לסוך את כל גופו בשמן ולהתגלגל על העור, **אֶלָּא** כשמתכוין בכך רק **לְצַחְצְחוֹ** – לנקות את המנעל או העור, **אֲבָל** כשמתכוין **לְעַבְּדוֹ אָסוּר**.

מקשה הגמרא: הרי האיסור במתכוין **לְעַבְּדוֹ, פְּשִׁיטָא. וְתוּ** – ועוד קשה, **לְצַחְצְחוֹ מִי אִיכָּא מַאן דְּשָׁרֵי** – וכי יש מי שמתיר לסוך בשמן כשמתכוין לצחצחו, הרי ודאי יש לגזור ולאסור זאת שמא יתכוין לעבדו, וכיצד ניתן לפרש את דברי הברייתא שמתירה כשמתכוין לצחצחו.

מתרצת הגמרא: **אֶלָּא, אִי אִיתְּמַר הָכִי אִיתְּמַר** – מה שנאמר בשם רב חסדא ודאי כך נאמר, **אָמַר רַב חִסְדָּא, לֹא שָׁנוּ** שמותר לסוך רגלו בשמן וליתנה בתוך המנעל, או לסוך את גופו בשמן ולהתגלגל על העור, **אֶלָּא** כשיש בשמן שעל גופו שיוצא מגופו ומשתפשף על העור רק **כְּשִׁיעוּר** הראוי **לְצַחְצְחוֹ**, שהוא מועט מכדי שהעור יתעבד ממנו, **אֲבָל** אם יש בו שמן **כְּשִׁיעוּר** הראוי **לְעַבְּדוֹ, אָסוּר** להניח רגלו במנעל או גופו על העור, אף אם אינו מתכוין לעבדו.

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת בהלכות השייכות במנעל, לגבי יציאה בו בשבת ולגבי חליצה: **תָּנוּ רַבָּנַן** בברייתא, **לֹא יֵצֵא** בשבת **קָטָן** – אדם שמדות גופו קטנות **בְּמִנְעָל גָּדוֹל** ממדת רגלו, שמא יפול המנעל מרגלו ויבוא להעבירו ברשות הרבים, **אֲבָל יוֹצֵא הוּא בְּחָלוּק גָּדוֹל** ממדת גופו, כיון שאין חשש שהחלוק יפול ממנו, שכן כתפיו נושאים את הבגד. **וְלֹא תֵּצֵא אִשָּׁה בְּמִנְעָל מְרוּפָּט** – קרוע מלמעלה, משום שגנאי הוא לה, ויש לחשוש שמא כשילעגו עליה מחמת מנעל זה תסיר אותו, ולא תשליכנו אלא תעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. **וְלֹא תַּחֲלוֹץ בּוֹ** – במנעל מרופט לכתחילה כשצריכה לקיים מצות חליצת נעל, משום שמנעל מרופט אינו נעל ראויה, **וְאִם** עברה **וְחָלְצָה** בו **חֲלִיצָתָהּ כְּשֵׁרָה**.

הברייתא מבארת את ההלכה בענין יציאה בשבת במנעל חדש: **וְאֵין יוֹצְאִין בְּמִנְעָל חָדָשׁ** בשבת, **וְכֵאוֹתוֹ מִנְעָל חָדָשׁ אָמְרוּ** שאסור לצאת בו, **בְּמִנְעָל שֶׁל אִשָּׁה**, שכן באשה יש חשש שמא לא יהא מכוון למדת רגלה, ותקפיד על כך משום שהמנעל נחשב אצלה כמו תכשיט שמקפידה על יפיו. אך לאיש מותר לצאת במנעל חדש, כיון שאינו מקפיד על כך.

הגמרא מביאה אופנים שמותר לצאת אף במנעל חדש: **תָּנֵי** [–שנה] **בַּר קַפָּרָא, לֹא שָׁנוּ** שאסור לאשה לצאת במנעל חדש, **אֶלָּא כְּשֶׁלֹּא יָצְאָה בּוֹ שָׁעָה אַחַת מִבְּעוֹד יוֹם**, שבתחילה כשיוצאת בו בשבת, עדיין אינה יודעת אם הוא מכוון למדתה, **אֲבָל** אם **יָצְאָה בּוֹ מֵעֶרֶב שַׁבָּת, מוּתָּר** לה לצאת בו, כיון שכבר הכירה שהוא מכוון למדתה, ואף אם אינו מכוון למדתה, כבר גילתה את דעתה שאינה מקפידה על כך.

הגמרא מקשה סתירה בין שתי ברייתות בענין טלטול מנעל בשבת: **תָּנֵי חֲדָא** – שנינו בברייתא אחת, **שׁוּמְטִין** – מותר להסיר **מִנְעָל** בשבת **מֵעַל גַּבֵּי הָאִימּוּם** – דפוס תבנית שעליו מתקנים את המנעל, כיון שמנעל זה מותר בטלטול, **וְתַנְיָא אִידָּךְ** – ושנינו בברייתא אחרת, **אֵין שׁוּמְטִין** מנעל מעל גבי האימוס, כיון שהוא אסור בטלטול. וקשה, ששתי ברייתות אלו סותרות.

מתרצת הגמרא: **לֹא קַשְׁיָא, הָא** – הברייתא האוסרת שנויה כדעת **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וְהָא** – הברייתא המתירה שנויה כדעת **רַבָּנַן**, וכפי שיבואר. **דְּתַנְּן** – ששנינו במשנה (כלים פכ"ו מ"ד), **מִנְעָל שֶׁעַל גַּבֵּי אִימּוּם, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְטַהֵר** אותו, שאינו מקבל טומאה, שכיון שעדיין לא נגמרה מלאכתו, שעדיין לא הסירו מן האימוס, אינו נחשב כלי, **וַחֲכָמִים מְטַמְּאִים** אותו, כיון שאינו חסר מלאכה שצריך אומן לעשותה, אלא אף אדם שאינו אומן יכול להסירו מעל גבי האימוס, ולכן נחשב כלי ומקבל טומאה. ונמצא, שלרבי אליעזר הסובר שאינו נחשב כלי לענין קבלת טומאה, גם אסור לטלטלו בשבת, ולחכמים הסוברים שנחשב כלי לענין קבלת טומאה, מותר לטלטלו בשבת בכל כלי.

מתירוץ הגמרא עולה, שלחכמים מותר לשמוט את המנעל מעל האימוס בשבת. אמנם, כאשר שומט את המנעל צריך לשם כך לטלטל מעט את האימוס, שהוא כלי שמלאכתו לאיסור לתקן מנעלים. ונמצא, שלחכמים מותר אף לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור. הגמרא מקשה על כך: **הָנִיחָא** – מובן הדבר **לְרָבָא, דְּאָמַר** (לעיל קבג:) **שֶׁדָּבָר שֶׁעִיקַּר מְלַאכְתּוֹ** בחול הוא **לְאִיסּוּר, בֵּין** להשתמש בו **לְצוֹרְךְ גּוּפוֹ** במלאכת היתר, **וּבֵין** אם אינו צריך להשתמש בו אך רוצה לטלטלו **לְצוֹרְךְ מְקוֹמוֹ** – מפני שצריך להשתמש במקום שהדבר מונח שם, **מוּתָּר** לטלטל את הדבר אם נחשב כלי, **שַׁפִּיר** – מיושב התירוץ שהברייתא המתירה לשמוט מנעל מעל גבי האימוס בשבת, נשנתה לדעת חכמים שהמנעל נחשב כלי ומקבל טומאה, ולכן גם מותר לטלטלו בשבת מעל גבי האימוס, ואף שבכך מטלטל גם את האימוס, אין בזה איסור, כיון שגם האימוס שהוא כלי שמלאכתו לאיסור מותר בטלטול בשבת לצורך מקומו, וכשרוצה להסיר ממנו את המנעל, מטלטלו לצורך מקומו דהיינו כדי להסיר את המנעל שנתון עליו, **אֶלָּא לְאַבַּיֵי דְּאָמַר** (לעיל שם) שכלי שמלאכתו לאיסור, דווקא להשתמש בו **לְצוֹרְךְ גּוּפוֹ** במלאכת היתר מוּתָּר לטלטלו, אך אם אינו רוצה להשתמש בו אלא לטלטלו **לְצוֹרְךְ מְקוֹמוֹ** – כשצריך להשתמש במקום שהכלי מונח שם, **אָסוּר, מַאי אִיכָּא לְמֵימַר** – כיצד נבאר את דברי הברייתא המתירה לטלטל מנעל מעל האימוס, הרי אף שהמנעל מותר בטלטול לדעת חכמים משום שנחשב כלי, מכל מקום האימוס, שהוא כלי שמלאכתו לאיסור, אסור בטלטול, שכן אינו צריך אותו לגופו להשתמש בו במלאכת היתר, אלא צריך את מקומו דהיינו את המנעל הנתון בו, ולצורך זה הרי הוא אסור בטלטול, וכיצד התירו לטלטל את המנעל, והרי בכך מטלטל אף את האימוס.

הגמרא מתרצת את הברייתא אף לשיטת אביי: **הָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן** – כאן, בברייתא, במה המדובר, **בְּאוֹפֶן שֶׁהַמִּנְעָל רָפוּי** ונשמט מאליו, ויכול להסירו מעל גבי האימוס מבלי לטלטל את האימוס, ונמצא שאינו מטלטל כלל כלי שמלאכתו לאיסור, **דְּתַנְיָא** – ששנינו בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִם הָיָה** המנעל שעל גבי האימוס **רָפוּי, מוּתָּר** להסירו מעל האימוס.

הגמרא מקשה מברייתא זו על רבא: מדויק מדברי רבי יהודה, **דְּמַעֲמָא** – שהטעם שמותר להסיר את המנעל מעל האימוס הוא, משום **דְּרָפוּי** הוא ואינו צריך לטלטל את האימוס, **הָא** – אך אם המנעל **לֹא רָפוּי, לֹא**, ומוכרח שהטעם הוא, משום שבאופן זה צריך לטלטל אף את האימוס שהוא כלי שמלאכתו לאיסור, ומבואר שאסור לטלטלו לצורך מקומו דהיינו המנעל הנתון בו. ואם כן, **הָנִיחָא** – מובן הדבר **לְאַבַּיֵי, דְּאָמַר שֶׁדָּבָר שֶׁמְּלַאכְתּוֹ לְאִיסּוּר** דווקא **לְצוֹרְךְ גּוּפוֹ מוּתָּר** לטלטלו, אך **לְצוֹרְךְ מְקוֹמוֹ אָסוּר, שַׁפִּיר** – מיושבים דברי רבי יהודה בברייתא שמותר לשמוט את המנעל רק באופן שהוא רפוי על האימוס, **אֶלָּא לְרָבָא דְּאָמַר** שכלי שמלאכתו

המשך בעמוד רמ

פרשה ב

א. הָהִפַּךְ עָלַי בַּלָּהוֹת (איוב ל, טו), **אָמַר רַבִּי חֲנִינָא אָמְרָה כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, לְשֶׁעָבַר הָיִיתִי אֲנִי מַבְהֶלֶת לַאֲחֵרִים, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר** (אסתר ו, יד): **וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת הָמָן, וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר** (יחזקאל כו, כא): **בַּלָּהוֹת אֶתְּנֵךְ וְאֵינֵךְ, וְאוֹמֵר** (שמות טו, טו): **אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם, וְעַכְשָׁיו הֲפוּכָה עָלַי, אָמַר רַבִּי אַחָא לְחֵילוֹ שֶׁל עַמּוּד, שֶׁהָיְתָה מִתְהַפֶּכֶת בְּתוֹךְ הַפְּלַטְיָא, וְהִטִּיסָה בִּצְרוֹר וְנִסְמְכָה, כָּךְ** (תהלים פח, ח): **עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ. תִּרְדֹּף כָּרוּחַ נְדָבָתִי. בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם נְדִיבִים וּרְאוּיִין לָבֹא לִי גְּאֻלָּה עַל יְדֵיהֶם, אַתְּ מְרַדְּפָן כָּרוּחַ. וּכְעָב עָבְרָה יְשֻׁעָתִי, בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם נְדִיבִים וּרְאוּיִים לָבֹא לִי יְשׁוּעָה עַל יְדֵיהֶם, אַתְּ מְסִיטָן וּמַעֲבִירָן כְּעָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר: אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ה׳ אֶת בַּת צִיּוֹן. וּכְתִיב** (דברים ח, כ): **כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה׳ מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם, תֹּאמַר מָה אֵלּוּ בְּכֹהֵן וְנָבִיא אַף אֵלּוּ בְּכֹהֵן וְנָבִיא, וּמָה אֵלּוּ בְּשׁוֹפָר וּבִתְרוּעָה כָּךְ אֵלּוּ בְּשׁוֹפָר וּבִתְרוּעָה, וּמָה אֵלּוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר** (עזרא ד, ט): **דִּינָיֵא וַאֲפַרְסַתְכָיֵא טַרְפְּלָיֵא אֲפָרְסָיֵא אַרְכְּוָיֵא בָּבְלָיֵא שׁוּשַׁנְכָיֵא דְּהָיֵא עֵלְמָיֵא, וּשְׁאָר אֲמַיָּא דִּי הַגְלִי אָסְנַפַּר רַבָּא וְיַקִּירָא, תֹּאמַר אַף אֵלּוּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, דִּכְתִיב** (ישעיה יז, ט): **בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיוּ עָרֵי מָעֻזּוֹ כַּעֲזוּבַת הַחֹרֶשׁ וְהָאָמִיר, מַהוּ הָאָמִיר רַבִּי פִּנְחָס אָמַר כִּדְאִימְרֵי. רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר כָּאָמוּר בַּתּוֹרָה, דִּכְתִיב: כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה׳ מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם. תֹּאמַר מָה אֵלּוּ בִּנְפִילַת הַחוֹמָה, דִּכְתִיב** (יהושע ו, כ): **וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ, אַף אֵלּוּ בִּנְפִילַת חוֹמָה, מָה אֵלּוּ בְּעָבִים, דִּכְתִיב** (ירמיה ד, כט): **בָּאוּ בֶּעָבִים וּבַכִּפִּים, אַף אֵלּוּ בֶּעָבִים אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ.**

ב. אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ ה׳ אֶת בַּת צִיּוֹן. אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר רַבִּי חֲנִינָא אֵיךְ חַיֵּיב ה׳ בְּרוּגְזֵיהּ יָת בַּת צִיּוֹן. אִית אַתְרָא דְּצָווּחִין לְחַיָּיבָא עַיָּיבָא. רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר, אֵיךְ כַּיֵּיב ה׳ בְּרוּגְזֵיהּ. אִית אַתְרָא דְּצָווּחִין לְכֵיבָא עֵייבָא. וְרַבָּנָן אָמְרִין אֵיךְ שַׁיֵּים ה׳ בְּרוּגְזֵיהּ יָת בַּת צִיּוֹן. הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, רַבִּי הוּנָא וְרַבִּי אַחָא בְּשֵׁם רַבִּי חֲנִינָא בְּרֵיהּ דְּרַבִּי אַבָּהוּ, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן, בָּכָה וּנְתָנוֹ עַל אַרְכּוּבוֹתָיו, בָּכָה וּנְתָנוֹ עַל זְרוֹעוֹתָיו, בָּכָה וְהִרְכִּיבוֹ עַל כְּתֵפוֹ, טִגֵּף עָלָיו וּמִיָּד הִשְׁלִיכוֹ לָאָרֶץ, וְלָא הֲוַת מְחוּתֵיתֵיהּ כְּמִסּוּקִיתֵיהּ, מְסוּקִיתֵיהּ צִיבְחַר צִיבְחַר, וּמְחוּתֵיתֵיהּ כּוּלָּא חֲדָא. כָּךְ (הושע יא, ג): **וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו. וְאַחַר כָּךְ** (הושע י, יא): **אַרְכִּיב אֶפְרַיִם יַחֲרוֹשׁ יְהוּדָה יְשַׁדֵּד לוֹ יַעֲקֹב. וְאַחַר כָּךְ: הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל.**

דָּבָר אַחֵר, הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בְּרַבִּי נַחְמָן מָשָׁל לִבְנֵי מְדִינָה שֶׁעָשׂוּ עֲטָרָה לַמֶּלֶךְ, הִקְנִיטוּהוּ וּסְבָלָן, הִקְנִיטוּהוּ וּסְבָלָן, אָחַר כָּךְ אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ כְּלוּם אַתֶּם מַקְנִיטִין אוֹתִי אֶלָּא בַּעֲבוּר עֲטָרָה שֶׁעִטַּרְתֶּם לִי, הֵא לְכוֹן טְרוֹן בְּאַפֵּיכוֹן, כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, כְּלוּם אַתֶּם מַקְנִיטִין אוֹתִי אֶלָּא בִּשְׁבִיל אִיקּוֹנִין שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁחֲקוּקָה עַל כִּסְאִי, הֵא לְכוֹן טְרוֹן בְּאַפֵּיכוֹן, הֲוֵי: הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ וגו׳.

ג. וְלֹא זָכַר הֲדֹם רַגְלָיו, אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר יִצְחָק, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זוֹכֵר אוֹתוֹ הַדָּם שֶׁל בֵּין רַגְלָיו שֶׁל זָקֵן, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית יז, כד): **וְאַבְרָהָם בֶּן תִּשְׁעִים וְתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ, אָמַר רַבִּי יוּדָן לְמֶלֶךְ שֶׁתָּפַשׁ אֶת שׁוֹנְאָיו וַהֲרָגָן, וְהָיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה מְפַרְכְּסִין בְּדַם שׁוֹנְאָיו, פַּעַם אַחַת הִקְנִיטוּהוּ וּדְחָפָן וְהוֹצִיאָן חוּץ לַפָּלָטִין, אָמְרוּ אֵין הַמֶּלֶךְ נִזְכָּר לָנוּ אוֹתוֹ הַדָּם שֶׁהָיֵינוּ מְפַרְכְּסִין בְּדַם שׁוֹנְאָיו, כָּךְ אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אֵין אַתָּ נִזְכָּר לָנוּ אוֹתוֹ הַדָּם שֶׁבִּמְצָרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר** (שמות יב, ז): **וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל הַמַּשְׁקוֹף.**

דָּבָר אַחֵר, וְלֹא זָכַר הֲדֹם רַגְלָיו, אֵין הֲדֹם זֶה אֶלָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים צט, ה): **רוֹמְמוּ ה׳ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא. בְּיוֹם אַפּוֹ, אָמַר רַבִּי אַחָא יוֹם אֶחָד הָיָה חָרוֹן אַפּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאֵלּוּ עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּבָה פָּשְׁרוּ.** (יחזקאל ט, א): **וַיִּקְרָא בְּאָזְנִי קוֹל גָּדוֹל לֵאמֹר קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחִתּוֹ בְּיָדוֹ, עַד הֵיכָן חֶטְאוֹ שֶׁל עֵגֶל קַיָּם, רַבִּי בֶּרֶכְיָה וְאָמְרֵי לָהּ רַבִּי נְחֶמְיָה בֶּן אֶלְעָזָר עַד עַגְלָיו שֶׁל יָרְבְעָם בֶּן נְבָט, הֲדָא הוּא דִכְתִיב** (הושע ז, א): **כְּרָפְאִי לְיִשְׂרָאֵל וְנִגְלָה עֲוֹן אֶפְרַיִם וְרָעוֹת שֹׁמְרוֹן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּאתִי לְרַפְּאוֹת לְיִשְׂרָאֵל מֵחֶטְאוֹ שֶׁל עֵגֶל, וְנִגְלָה רָעוֹת שֹׁמְרוֹן. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בַּר נַחְמָנִי בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר עַד חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, דִּכְתִיב: קָרְבוּ פְּקֻדּוֹת הָעִיר וְאִישׁ כְּלִי מַשְׁחִתּוֹ בְּיָדוֹ, וּכְתִיב** (שמות לב, לד): **וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם. כְּתִיב** (יחזקאל ט, ב): **וְהִנֵּה שִׁשָּׁה אֲנָשִׁים בָּאִים מִדֶּרֶךְ שַׁעַר הָעֶלְיוֹן אֲשֶׁר מָפְנָה צָפוֹנָה וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת. כְּתִיב הָכָא: וְהִנֵּה שִׁשָּׁה, וַהֲלֹא חָמֵשׁ גְּזֵרוֹת הֵן, דִּכְתִיב** (יחזקאל ט, ה): **וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנַי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ אַל תָּחֹס עֵינְכֶם וְאַל תַּחְמֹלוּ. וּכְתִיב** (יחזקאל ט, ו): **זָקֵן בָּחוּר**

איכה רבה

1 וּבְתוּלָה וְטַף וְנָשִׁים תַּהֲרֹגוּ לְמַשְׁחִית, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן
2 לְמַלְאָךְ קָשֶׁה שֶׁבֵּינֵיהֶם אָמַר, זֶה גַּבְרִיאֵל,
3 שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ט, ב): וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים
4 וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו, שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָיָה אוֹתוֹ מַלְאָךְ
5 מְשַׁמֵּשׁ, קֶסֶנְטוֹר, סְפֶּקְלָטוֹר, וְכֹהֵן גָּדוֹל. קֶסֶנְטוֹר,
6 דִּכְתִיב: וְקֶסֶת הַסֹּפֵר בְּמָתְנָיו. סְפֶּקְלָטוֹר,
7 שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לד, ב): הֶחֱרִימָם נְתָנָם לַטֶּבַח. וְכֹהֵן
8 גָּדוֹל, שֶׁנֶּאֱמַר: וְאִישׁ אֶחָד בְּתוֹכָם לָבֻשׁ בַּדִּים, וּכְתִיב
9 בְּכֹהֵן (ויקרא טז, ד): כְּתֹנֶת בַּד קֹדֶשׁ יִלְבָּשׁ. וְאִישׁ כְּלִי
10 מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ, מָאנֵי זַיְינֵיהּ, מָאנֵי סִיתוֹרְיָיתָהּ, וּמָאנֵי
11 גָּלוּתֵיהּ. מָאנֵי זַיְינֵיהּ: וְאִישׁ כְּלִי מַפָּצוֹ בְּיָדוֹ. וּמָאנֵי
12 סִיתוֹרְיָיתָהּ (ישעיה כז, ט): בְּשׂוּמוֹ כָּל אַבְנֵי מִזְבֵּחַ
13 כְּאַבְנֵי גִר מְנֻפָּצוֹת. וּמָאנֵי גָּלוּתֵיהּ, דִּכְתִיב (ירמיה נא,
14 כ): מַפֵּץ אַתָּה לִי כְּלֵי מִלְחָמָה. וּכְתִיב: וַיָּבֹאוּ וַיַּעַמְדוּ
15 אֵצֶל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת, רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר עַד
16 מְקוֹם מְחִיצָּתוֹ. וְרַבָּנָן אָמְרֵי עוֹמֵד וּמַזְכִּיר חֲטָאִין
17 שֶׁל אָחָז, דִּכְתִיב בֵּיהּ (מלכים ב טז, טו): וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת
18 יִהְיֶה לִי לְבַקֵּר, מַהוּ לְבַקֵּר, אָמַר רַבִּי פִּינְחָס פְּסָלוֹ
19 וַעֲשָׂאוּ בַּעֲלֵי מוּמִין, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (ויקרא יג, לו): לֹא
20 יְבַקֵּר הַכֹּהֵן. (יחזקאל ט, ד): וַיֹּאמֶר ה׳ אֵלָיו עֲבֹר בְּתוֹךְ
21 הָעִיר יְרוּשָׁלִַם, אֵלּוּ כְּתִיב, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן
22 לָקִישׁ לַמַּלְאָךְ הַקָּשֶׁה שֶׁבָּהֶן [אמר זה גבריאל].
23 וְהִתְוִיתָ תָּו, רַב נַחְמָן אָמַר אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁקִּיְּמוּ אֶת
24 הַתּוֹרָה מֵאֶל״ף וְעַד תָּי״ו. וְרַבָּנָן אָמְרֵי חִתּוּכִין
25 וּפִסְפָּס. וְרַב אָמַר עַל שֶׁנִּתְּנָה בְּכָל צַד תָּי״ו, תִּיהֵי
26 תִּיהֵי וּתְחֵי תְחֵי.

27 אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בַּר יִצְחָק תַּמָּה זְכוּת אֲבוֹתֵיהֶן. רַבִּי
28 הוֹשַׁעְיָא שָׁלַח וְאָמַר לְרַבִּי סִימוֹן בִּשְׁבִיל שֶׁאַתְּ שָׁרוּי
29 בְּבֵיתוֹ שֶׁל קָצִין מִפְּנֵי מָה אֵין אַתָּה מוֹכִיחָן, אָמַר לוֹ
30 הַלְוַאי נֶהֱוֵי מֵאוֹתָן שֶׁכָּתוּב בָּהֶן הַנֶּאֱנָחִים וְהַנֶּאֱנָקִים,
31 אָמַר לוֹ וַהֲלֹא מֵהֶן הִתְחִילָה הַפֵּרְעָנוּת,
32 דִּכְתִיב (יחזקאל ט, ה): וּלְאֵלֶּה אָמַר בְּאָזְנָי, אָמַר רַבִּי
33 אֶלְעָזָר לְעוֹלָם אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְיַחֵד שְׁמוֹ עַל
34 הָרָעָה אֶלָּא עַל הַטּוֹבָה, הֲדָא הוּא דִכְתִיב וּלְאֵלֶּה
35 אָמַר אֱלֹהִים בְּאָזְנָי, אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא וּלְאֵלֶּה
36 אָמַר בְּאָזְנָי עִבְרוּ בָעִיר אַחֲרָיו וְהַכּוּ אַל תָּחֹס עֵינְכֶם
37 וְאַל תַּחְמֹלוּ, זָקֵן בָּחוּר וּבְתוּלָה טַף וְנָשִׁים תַּהֲרֹגוּ
38 לְמַשְׁחִית וְעַל כָּל אִישׁ אֲשֶׁר עָלָיו הַתָּו אַל תִּגָּשׁוּ
39 וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלוּ. וְהֵיאַךְ זֶה, אֶלָּא בְּאוֹתָהּ שָׁעָה
40 קָפְצָה קָטֵיגוֹרְיָא לִפְנֵי כִּסֵּא הַכָּבוֹד, אָמְרָה לְפָנָיו
41 רִבּוֹן הָעוֹלָם אֵיזֶה מֵהֶן נֶהֱרָג עַל שְׁמֶךָ, אֵיזֶה מֵהֶן
42 נִפְצָע מֹחוֹ עַל שְׁמֶךָ, אֵיזֶה מֵהֶן נָתַן נַפְשׁוֹ עַל שְׁמֶךָ,
43 אָמַר אֵין בָּהֶם כְּדֵי שְׁטָר. רַבִּי אַיְבּוּ אָמַר, אָמַר
44 הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֶחֱרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ וְאַל תִּגַּע יַד
45 בַּצַּדִּיקִים. רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר הוּא וְהֵם יֵשׁ
46 בָּהֶם כְּדֵי שְׁטָר. רַבִּי תַּנְחוּמָא וְרַבִּי אַבָּא בְּשֵׁם רַבִּי
47 אַבָּא, מֵעוֹלָם לֹא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּבָר טוֹב
48 וְחוֹזֵר בּוֹ, וְכָאן חָזַר בּוֹ, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (יחזקאל ט,
49 ו): וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלוּ, אַל תִּקְרֵי וּמִמִּקְדָּשִׁי אֶלָּא
50 וּמִמְּקַדְּשַׁי תָּחֵלוּ. מִיָּד מַה כְּתִיב: וַיָּחֵלוּ בָּאֲנָשִׁים
51 הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לִפְנֵי הַבָּיִת. וּכְתִיב: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
52 טַמְּאוּ אֶת הַבַּיִת וּמַלְאוּ אֶת הַחֲצֵרוֹת חֲלָלִים צֵאוּ
53 וַיֵּצְאוּ וְהִכּוּ בָעִיר. וּכְתִיב (יחזקאל ט, ח): וַיְהִי כְּהַכּוֹתָם
54 וְנֵאשַׁאר אָנִי וָאֶפֹּלָה עַל פָּנַי וָאֶזְעַק [קול גדול]
55 וָאֹמַר אֲהָהּ אֲדֹנָי אֱלֹהִים הֲמַשְׁחִית אַתָּה אֶת כָּל
56 שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל, וְאֵין שְׁאֵרִית אֶלָּא צַדִּיקִים, לְכָךְ בָּא
57 וְאָמַר: בִּלַּע ה׳ וְלֹא חָמַל וגו׳.

58 ד. בִּלַּע ה׳ וְלֹא חָמַל אֵת כָּל נְאוֹת יַעֲקֹב, רַבִּי פִּנְחָס
59 בְּשֵׁם רַבִּי הוֹשַׁעְיָא אָמַר אַרְבַּע מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים בָּתֵּי
60 כְנֵסִיּוֹת הָיוּ בִּירוּשָׁלַיִם, מִנַּיִן (ישעיה א, כא): מְלֵאָתִי
61 מִשְׁפָּט, מְלֵתִי כְּתִיב, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד הָיָה לוֹ בֵּית
62 סֵפֶר וּבֵית תַּלְמוּד, בֵּית סֵפֶר לְמִקְרָא, וּבֵית תַּלְמוּד
63 לְמִשְׁנָה.

64 דָּבָר אַחֵר, בִּלַּע ה׳ וְלֹא חָמַל אֵת כָּל נְאוֹת יַעֲקֹב, אֶת
65 כָּל נְאוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב, כְּגוֹן רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְרַבָּן
66 גַּמְלִיאֵל, וְרַבִּי יְשֵׁבָב, וְרַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא, וְרַבִּי
67 חוּצְפִּית הַמְּתוּרְגְּמָן, וְרַבִּי יְהוּדָה הַנַּחְתּוֹם, וְרַבִּי
68 חֲנַנְיָה בֶּן תְּרַדְיוֹן, וְרַבִּי עֲקִיבָא, וּבֶן עֲזַאי, וְרַבִּי
69 טַרְפוֹן. וְאִית דְּמַפְקִין רַבִּי טַרְפוֹן וּמְעַיְּילִין רַבִּי
70 אֶלְעָזָר חַרְסָנָה. רַבִּי יוֹחָנָן הֲוָה דָּרֵשׁ שִׁיתִּין אַפִּין
71 בְּבִלַּע ה׳ וְלֹא חָמַל, וְרַבִּי הֲוָה דָּרֵישׁ עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה
72 אַפִּין. וְלֹא דְּרַבִּי יוֹחָנָן יַתִּיר עַל רַבִּי, אֶלָּא רַבִּי עַל
73 יְדֵי שֶׁהָיָה סָמוּךְ לְחֻרְבַּן הַבַּיִת הָיָה נִזְכָּר וְהָיָה דּוֹרֵשׁ
74 וּבוֹכֶה וּמִתְנַחֵם.

75 אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן רַבִּי הָיָה דּוֹרֵשׁ (במדבר כד, יז): דָּרַךְ
76 כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב, אַל תִּקְרֵי כּוֹכָב אֶלָּא כּוֹזָב. רַבִּי עֲקִיבָא
77 כַּד הֲוָה חָמֵי לֵיהּ לְהָדֵין בַּר כּוֹזִיבָא הֲוָה אָמַר הֵינוּ
78 מַלְכָּא מְשִׁיחָא, אָמַר לֵיהּ רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן תּוֹרְתָא
79 עֲקִיבָא יַעֲלוּ עֲשָׂבִים בִּלְחָיֶיךָ וַעֲדַיִן אֵינוֹ בָּא.

80 אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן (בראשית כז, כב): הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב, קוֹל
81 אַדְרְיָאנוּס קֵיסָר הָרַג בְּבִיתָר שְׁמוֹנִים אֶלֶף רִבּוֹא בְּנֵי
82 אָדָם וּשְׁמוֹנִים אֶלֶף תּוֹקְעֵי קְרָנוֹת הָיוּ צָרִין עַל בֵּיתָר,
83 וְהָיָה שָׁם בֶּן כּוֹזִיבָא, וְהָיוּ לוֹ מָאתַיִם אֶלֶף מְקַטְּעֵי
84 אֶצְבַּע, שָׁלְחוּ לוֹ חֲכָמִים עַד מָתַי אַתָּה עוֹשֶׂה
85 לְיִשְׂרָאֵל בַּעֲלֵי מוּמִין, אָמַר לָהֶם וְהֵיאַךְ יִבָּדְקוּ,
86 אָמְרוּ לוֹ כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹקֵר אֶרֶז מִלְּבָנוֹן אַל יִכָּתֵב
87 בְּאִסְטְרַטְיָא שֶׁלְּךָ. וְהָיוּ לוֹ מָאתַיִם אֶלֶף מִכָּאן
88 וּמִכָּאן, וּבְשָׁעָה שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין לַמִּלְחָמָה הָיוּ אוֹמְרִים
89 לָא תִּסְעוּד וְלָא תַּסְכִּיף, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים ס,
90 יב): הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא תֵצֵא אֱלֹהִים
91 בְּצִבְאוֹתֵינוּ. וּמָה הָיָה עוֹשֶׂה בֶּן כּוֹזִיבָא, הָיָה מְקַבֵּל

איכה רבה

אַבְנֵי בַּלִּיסְטְרָא בְּאֶחָד מֵאַרְכּוּבוֹתָיו וְזוֹרְקָן וְהוֹרֵג מִהֶן כַּמָּה נְפָשׁוֹת, וְעַל זֶה אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא כָּךְ. שָׁלֹשׁ שָׁנִים וּמֶחֱצָה הִקִּיף אַדְרְיָאנוּס קֵיסָר לְבֵיתָר, וְהָיָה שָׁם רַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי עָסוּק בְּשַׁקּוֹ וּבְתַעֲנִיתוֹ, וּבְכָל יוֹם וָיוֹם מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אַל תֵּשֵׁב בַּדִּין הַיּוֹם. וּלְבַסּוֹף נָתַן דַּעְתּוֹ לַחֲזֹר, אָתָא חַד כּוּתָאי וּמְצָאוֹ וְאָמַר לוֹ, אֲדוֹנִי, כָּל יוֹמִין דַּהֲדָא תַּרְנְגוֹלְתָּא מִתְגַּעְגַּע בְּקִיטְמָא לִית אַתְּ כָּבִישׁ לָהּ, אֶלָּא הַמִּתֵּן לִי דַּאֲנָא עָבִיד לָךְ דְּתַכְבְּשִׁנַּהּ יוֹמָא דֵין, מִיָּד עָלִיל בֵּיהּ בְּבוּבֵיהּ דְּמִדִּינְתָּא, וַאֲשִׁכְּחֵיהּ לְרַבִּי אֶלְעָזָר דַּהֲוָה קָאֵים וּמַצְלֵי, עֲבַד גַּרְמֵיהּ לָחֵישׁ בְּאוּדְנֵיהּ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר הַמּוֹדָעִי, אָזְלוּן וְאָמְרוּן לְבַר כּוּזִיבָא חֲבִיבָךְ רַבִּי אֶלְעָזָר בָּעֵי לְאַשְׁלָמָא מְדִינְתָּא עִם אַדְרְיָאנוּס, שְׁלַח וְאַתְיֵיהּ לְהַהוּא כּוּתָאי אֲמַר לֵיהּ מַאי אֲמַרְתְּ לֵיהּ. אֲמַר לֵיהּ אִין אֲנָא אָמַר לָךְ, מַלְכָּא קָטֵיל לֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא, וְאִין לִית אֲנָא אָמַר לָךְ אַתְּ קָטֵיל לֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא, אֲבָל מוּטָב לִיקְטְלֵיהּ הַהוּא גַּבְרָא לְגַרְמֵיהּ וְלָא תִּתְפָּרְסִין מִיסְטֵירִין דְּמַלְכוּתָא. בֵּן כּוּזִיבָא סָבַר בְּדַעְתֵּיהּ דִּבְעֵי לְאַשְׁלָמָא מְדִינְתָּא, כֵּיוָן דַּחְסַל רַבִּי אֶלְעָזָר צְלוֹתֵיהּ שְׁלַח וְאַיְיתֵיהּ, אֲמַר לֵיהּ מָה אֲמַר לָךְ הָדֵין כּוּתָאי. אֲמַר לֵיהּ לִית אֲנָא יָדֵע מַה לְחִישׁ לִי בְּאוּדְנָאי וְלָא שְׁמָעֵת לֵיהּ כְּלוּם דַּאֲנָא בְּצִלּוֹתִי קָאֵימְנָא, וְלִית אֲנָא יָדֵע מָה הֲוָה אֲמַר. נִתְמַלֵּא רוּגְזֵיהּ לְבֶן כּוּזִיבָא יְהַב לֵיהּ חַד בְּעִיטָא בְּרַגְלֵיהּ וְקָטְלֵיהּ, יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה (זכריה יא, יז): הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי הַצֹּאן חֶרֶב עַל זְרוֹעוֹ וְעַל עֵין יְמִינוֹ, אָמְרָה לוֹ אַתָּה סִמִּיתָ זְרוֹעָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְסִמִּיתָ עֵין יְמִינָן, לְפִיכָךְ זְרוֹעוֹ שֶׁל אוֹתוֹ הָאִישׁ יָבוֹשׁ תִּיבָשׁ וְעֵין יְמִינוֹ כָּהֹה תִּכְהֶה. מִיָּד גָּרְמוּ עֲוֹנוֹת וְנִלְכְּדָה בֵּיתָר וְנֶהֱרַג בֶּן כּוּזִיבָא, וְאַיְתִיאוּ רֵישֵׁיהּ לְגַבֵּי אַדְרְיָאנוּס, אֲמַר מַאן קְטָלֵיהּ לְדֵין, אֲמַר לֵיהּ חַד גּוּנְתָּאי אֲנָא קְטַלְתֵּיהּ לְדֵין, אֲמַר לֵיהּ זִיל וְאַיְיתֵיהּ לִי, אֲזַל וְאַיְיתֵיהּ וְאַשְׁכַּח עַכְנָא כְּרִיכָא עַל צַוָּארֵיהּ, אֲמַר לֵיהּ אִלּוּ לָא אֱלָהֵיהּ קְטָלֵיהּ לְדֵין מַאן הֲוָה יָכֵיל לֵיהּ, וּקְרָא עֲלוֹי (דברים לב, ל): אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם. הָיוּ הוֹרְגִים בָּהֶם עַד שֶׁשָּׁקַע הַסּוּס בְּדָם עַד חָטְמוֹ, וְהָיָה הַדָּם מְגַלְגֵּל אֲבָנִים שֶׁל אַרְבָּעִים סְאָה וְהוֹלֵךְ בַּיָּם אַרְבָּעָה מִילִין. וְאִם תֹּאמַר שֶׁקְּרוֹבָה לַיָּם, וַהֲלֹא רְחוֹקָה מִן הַיָּם אַרְבָּעָה מִילִין. וְכֶרֶם גָּדוֹל הָיָה לוֹ לְאַדְרְיָאנוּס שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל עַל שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל, כְּמִן טְבֶרְיָא לְצִפּוֹרִי, וְהִקִּיפוּ גָּדֵר מֵהֲרוּגֵי בֵּיתָר, וְלֹא גָּזַר עֲלֵיהֶם שֶׁיִּקְבְּרוּ עַד שֶׁעָמַד מֶלֶךְ אֶחָד וְגָזַר עֲלֵיהֶם וּקְבָרוּם. רַבִּי הוּנָא אָמַר יוֹם שֶׁנִּתְּנוּ הֲרוּגֵי בֵּיתָר לִקְבוּרָה נִקְבְּעָה הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב, הַטּוֹב שֶׁלֹּא הִסְרִיחוּ וְהַמֵּטִיב שֶׁנִּתְּנוּ לִקְבוּרָה. חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה עָשְׂתָה בֵּיתָר אַחַר חֻרְבַּן הַבַּיִת, וְלָמָּה נֶחְרְבָה עַל שֶׁהִדְלִיקוּ נֵרוֹת לְחֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְלָמָּה הִדְלִיקוּ, אָמְרוּ הַבּוּלִיוֹטִין שֶׁבִּירוּשָׁלַיִם הָיוּ יוֹשְׁבִין בְּאֶמְצַע הַמְּדִינָה, וְכַד הֲוָה סָלִיק חַד מִנְּהוֹן לְצַלָּאה, אֲמַר לֵיהּ בָּעֵית לְעֵיבְדָא בּוּלִיוֹטִין, אֲמַר לֵיהּ לָא. בָּעֵית לְאִיעֲבְדָא אַרְכּוֹנְטִיס, אֲמַר לְהוֹ לָא. אָמְרֵי לֵיהּ מִן בְּגִין דִּשְׁמַעְנָא דְּאִית לָךְ חָדָא אִיסְיָא אַתְּ בָּעֵי מְזַבְּנָא יָתֵיהּ לִי, אֲמַר לֵיהּ לִית בְּדַעְתִּי, וַהֲוָה כּוֹתֵב וּמַשְׁלַח אוֹנוֹתֵיהּ לְבַר בֵּיתֵיהּ אִין אָתֵי גְּבַר פְּלוֹנִי לָא תִּשְׁבְּקִינֵיהּ מֵיעַל לְאִיסְיָא דְּהוּא מַזְבְּנָא לִי. וַהֲוָה אָמַר הַהוּא גַּבְרָא הַלְוַאי אִיתְּבְרַת רַגְלֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא וְלָא סָלִיק לְהָדֵין זְוִיתָא, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (איכה ד, יח): צָדוּ צְעָדֵינוּ, צָדְיָאה אוֹרְחָא מִלְּהַלָּכָא בְּאֵילִין פְּלַטְיָאתָא. קָרַב קִצֵּנוּ, קִיצָא דְּהַהוּא בֵּיתָא. מָלְאוּ יָמֵינוּ, יוֹמָא דְּהַהוּא בֵּיתָא. אַף אִינּוּן לָא פָּשַׁת לְהוֹן טַב, דִּכְתִיב (משלי יז, ה): שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מוֹחֵי תִּינוֹקוֹת נִמְצְאוּ עַל אֶבֶן אַחַת, וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת קֻפּוֹת שֶׁל קְצוּצֵי תְּפִלִּין נִמְצְאוּ בְּבֵיתָר, וְכָל אַחַת וְאַחַת מַחֲזֶקֶת שָׁלֹשׁ סְאִין, וּכְשֶׁאַתָּה בָּא לְחֶשְׁבּוֹן אַתָּה מוֹצֵא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת סְאִין. אָמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל חֲמֵשׁ מֵאוֹת בָּתֵּי סוֹפְרִים הָיוּ בְּבֵיתָר, וְקָטָן שֶׁבָּהֶם לֹא הָיָה פָּחוֹת מִשְּׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּינוֹקוֹת, וְהָיוּ אוֹמְרִים אִם יָבוֹאוּ הַשּׂוֹנְאִים עָלֵינוּ בַּמַּכְתֵּבִין הַלָּלוּ אָנוּ יוֹצְאִין וְדוֹקְרִין אוֹתָם. וְכֵיוָן שֶׁגָּרְמוּ הָעֲוֹנוֹת וּבָאוּ הַשּׂוֹנְאִים כָּרְכוּ כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּסִפְרוֹ וְשָׂרְפוּ אוֹתָם וְלֹא נִשְׁתַּיֵּיר מֵהֶם אֶלָּא אֲנִי וְקָרָא עַל עַצְמוֹ (איכה ג, נא): עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי וגו׳. שְׁנֵי אַחִין הָיוּ בִּכְפַר חֲרוֹכָא, וְלֹא הֲווֹן שָׁבְקִין רוֹמָאֵי עֲבַר תַּמָּן דְּלָא הֲווֹ קַטְלֵי יָתֵיהּ, אָמְרֵי כָּל סַמָּא דְּמִילָה גַּיתֵי כְּלִילָא דְּאַדְרְיָאנוּס וְגַיתֵיב בְּרֹאשׁוֹ שֶׁל [אלו] שִׁמְעוֹן, דְּהָא רוֹמָאֵי אַתּוּן, מִן דְּנָפְקִין פָּגַע בְּהוֹן חַד סָבָא אֲמַר לְהוֹן בָּרְיָיא בְּסַעְדֵיכוֹן מִן אִלֵּין, אָמְרוּ לֵיהּ לָא נִסְעוֹד וְלָא נִסְכִּיף, מִיָּד גָּרְמוּ עֲוֹנוֹת וְנֶהֱרְגוּ, וְאַיְיתִיאוּ רֵישֵׁיהוֹן לְגַבֵּי אַדְרְיָאנוּס, אֲמַר מָאן קָטֵיל אִילֵּין, אֲמַר לֵיהּ חַד גּוּנְתָּאי אֲנָא קְטִילַת לְהוֹן, אֲמַר לֵיהּ זִיל אַיְיתֵי לִי פִּיטוֹמַיְיהוּ, אֲזַל אַשְׁכַּח עַכְנָא כְּרִיכָא עַל צַוָּארֵיהוֹן, אֲמַר אִילּוּ אֱלָהֵיהוֹן דְּאִילֵּין לָא קָטֵיל לְהוֹן מָאן הֲוָה יָכֵיל לְמִקְטְלֵינוּן, וּקְרָא עֲלֵיהוֹן (דברים לב, ל): אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם. שְׁנֵי אֲרָזִים הָיוּ בְּהַר הַמִּשְׁחָה, וְתַחַת אֶחָד מֵהֶן הָיוּ אַרְבַּע חֲנֻיּוֹת שֶׁל מוֹכְרֵי טְהָרוֹת, וּמִן הָאֶחָד הָיוּ מוֹצִיאִין אַרְבָּעִים סְאָה גּוּזָלוֹת לְכָל חֹדֶשׁ, וּמֵהֶן הָיוּ יִשְׂרָאֵל מַסְפִּיקִין לַקִּנִּים. טוּר שִׁמְעוֹן הֲוָה מַפִּיק תְּלַת מְאָה גַּרְבִּין, וְלָמָּה חָרְבוּ, אִי תֵּימָא מִפְּנֵי הַזּוֹנוֹת, וַהֲלֹא לֹא הָיְתָה אֶלָּא רִיבָה אַחַת וְהוֹצִיאוּהָ מִשָּׁם. אָמַר רַבִּי הוּנָא מִשּׁוּם שֶׁהָיוּ מְשַׁחֲקִין בְּכַדּוּר בְּשַׁבָּת.

איכה רבה

1 עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים עֲיָרוֹת הָיוּ בְּהַר הַמֶּלֶךְ, לְרַבִּי אֶלְעָזָר
2 בֶּן חַרְסוֹם, הָיָה הָאֶלֶף אֶחָד מֵהֶם, וּכְנֶגְדָּן הָיוּ לוֹ
3 אֶלֶף סְפִינוֹת בַּיָּם. שְׁלֹשָׁה עֲיָרוֹת הָיָה טִימָס שֶׁלָּהֶם
4 עוֹלֶה לִירוּשָׁלַיִם, כָּבוּל, שִׁיחִין, וּמַגְדְּלָא. וְלָמָּה
5 חָרוּב, כָּבוּל, מִפְּנֵי הַמַּחְלֹקֶת. שִׁיחִין, מִפְּנֵי כְשָׁפִים.
6 מַגְדְּלָא, מִפְּנֵי הַזִּנּוּת. שְׁלֹשָׁה עֲיָרוֹת הָיוּ בַּדָּרוֹם וְהָיוּ
7 מוֹצִיאוֹת כִּפְלַיִם כְּיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, וְאֵלּוּ הֵן: כְּפַר
8 בִּישׁ, כְּפַר שַׁחֲלַיִם, כְּפַר דִּיכְרִין. כְּפַר בִּישׁ, לָמָּה
9 נִקְרָא שְׁמָהּ כְּפַר בִּישׁ, דְּלָא הֲוַת מְקַבְּלָא אַכְסַנְיָא.
10 כְּפַר שַׁחֲלַיִם, לָמָּה נִקְרָא שְׁמָהּ כְּפַר שַׁחֲלַיִם, דַּהֲווֹ
11 מְרַבְּיָן בְּנֵיהוֹן כְּאִילֵּין תַּחֲלוּסַיָּיא. כְּפַר דִּיכְרִין, לָמָּה
12 נִקְרָא שְׁמָהּ כְּפַר דִּיכְרִין, דְּכָל אִתְּתָא דַּהֲוַת תַּמָּן הֲוַת
13 יָלְדָה בְּנִין דִּיכְרִין, וְכָל אִתְּתָא דַּהֲוַת בָּעְיָא לְמֵילַד
14 נְקֵבָה, הֲוַת נָפְקָא לְבַר מִן קַרְתָּא וַהֲוַת יָלְדָה נְקֵבָה,
15 וְכָל אִתְּתָא אַחֲרִיתָא דַּהֲוַת בָּעְיָא לְמֵילַד בַּר דְּכַר,
16 הֲוַת אַתְיָא תַּמָּן וַהֲוַת יָלְדָה זָכָר. וְכַדּוּ כַּד אַתְּ נְצַעְהוֹן
17 בְּשִׁתִּין רִבְוָון דְּקַנְגֵּי לָא נָסְיָין לְהוֹן.
18 אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן קָפְצָה לָהּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. רַב הוּנָא
19 אָמַר שְׁלֹשׁ מֵאוֹת חֲנֻיּוֹת שֶׁל מוֹכְרֵי טְהָרוֹת הָיוּ
20 בְּמַגְדְּלָא דְּצַבְּעָיָא וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת חֲנֻיּוֹת שֶׁל אוֹרְגֵי
21 פָּרוֹכוֹת הָיוּ בְּכְפַר נִמְרָה. וְרַבִּי יִרְמְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חִיָּא
22 בַּר אַבָּא אָמַר שְׁמוֹנִים אַחִים כֹּהֲנִים הָיוּ נְשׂוּאִים
23 לִשְׁמוֹנִים כֹּהֲנוֹת אֲחָיוֹת, בְּלַיְלָה אֶחָד תְּלוּנָהוּ בַּחֲדָא
24 גַּפְנָא, חוּץ מֵאַחִים בְּלֹא אֲחָיוֹת, חוּץ מֵאֲחָיוֹת בְּלֹא
25 אַחִים, חוּץ מִלְּוִיִּים וְחוּץ מִיִּשְׂרָאֵל. שְׁמוֹנִים אֶלֶף
26 פִּרְחֵי כְּהֻנָּה נֶהֱרְגוּ עַל דָּמוֹ שֶׁל זְכַרְיָה. רַבִּי יוּדָן שָׁאַל
27 לְרַבִּי אַחָא הֵיכָן הָרְגוּ אֶת זְכַרְיָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל אוֹ
28 בְּעֶזְרַת נָשִׁים, אָמַר לוֹ לֹא בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וְלֹא בְּעֶזְרַת
29 נָשִׁים, אֶלָּא בְּעֶזְרַת כֹּהֲנִים, וְלֹא נָהֲגוּ בְּדָמוֹ לֹא כְּדַם
30 צְבִי וְלֹא כְּדַם אַיָּל, תַּמָּן כְּתִיב (ויקרא יז, יג): וְאִישׁ אִישׁ
31 מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצוּד צַיִד חַיָּה וגו׳ וְכִסָּהוּ בֶּעָפָר,
32 בְּרַם הָכָא כְּתִיב (יחזקאל כד, ז): כִּי דָמָהּ בְּתוֹכָהּ הָיָה
33 עַל צְחִיחַ סֶלַע שָׁפָכַתְּהוּ לֹא שְׁפָכַתְּהוּ עַל הָאָרֶץ
34 לְכַסּוֹת עָלָיו עָפָר, וְכָל כָּךְ לָמָּה, (יחזקאל כד, ח):
35 לְהַעֲלוֹת חֵמָה לִנְקֹם נָקָם נָתַתִּי אֶת דָּמָהּ עַל צְחִיחַ
36 סֶלַע לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת. שֶׁבַע עֲבֵרוֹת עָבְרוּ יִשְׂרָאֵל
37 בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, הָרְגוּ כֹּהֵן וְנָבִיא וַדַּיָּן, וְשָׁפְכוּ דַם נָקִי
38 וְחִלְּלוּ אֶת הַשֵּׁם וְטִמְּאוּ אֶת הָעֲזָרָה, וְשַׁבָּת וְיוֹם
39 הַכִּפּוּרִים הָיָה, וְכִיוָן שֶׁעָלָה נְבוּזַרְאַדָּן חַזְיֵיהּ לְדִמֵּיהּ
40 דְּזְכַרְיָה דַּהֲוָה קָא רָתֵיחַ, אֲמַר לְהוֹן מַאי הִיא, אָמְרוּ
41 לֵיהּ דַּם פָּרִים וּכְבָשִׂים, אֲיַיתִי פָּרִים וּכְבָשִׂים וְלָא
42 אִידּוּם, אֲיַיתִי כָּל מִינֵי דָמִים וְלָא אִידּוּם, אֲמַר לְהוֹן
43 אִי אַמְרִיתּוּ לִי מוּטָב וְאִי לָא אֲנָא מַסְרִיקְנָא לְבִישְׂרָא
44 דַּהֲנָךְ אִינְשֵׁי בְּמַסְרִיקִין דְּפַרְזְלָא וְלָא אָמְרוּ לֵיהּ,
45 וְהַשְׁתָּא דַּאֲמַר לְהוֹ הָכִי אָמְרוּ לֵיהּ מָה נְכַסֵּי מִינָךְ,
46 גְּבִיָּיא כַּהֲנָא הֲוָה לָן וַהֲוָה מוֹכִיחַ לָן לְשׁוּם שְׁמַיָּא
47 קַבִּילוּ, וְלָא קַבְּלִינַן מִינֵּיהּ אֶלָּא קָאֵימְנָא עִילָּוֵיהּ
48 וְקַטְלִינַן לֵיהּ. אֲמַר לְהוֹן אֲנָא מְפַיְּסְנָא לֵיהּ, אַיְיתִי
49 סַנְהֶדְרֵי גְּדוֹלָה שָׁחַט עִילָּוֵיהּ וְלָא נָח. שָׁחַט סַנְהֶדְרֵי
50 קְטַנָּה עִילָּוֵיהּ וְלָא נָח. אַיְיתִי פִּרְחֵי כְּהֻנָּה שָׁחַט
51 עִילָּוֵיהּ וְלָא נָח. שָׁחַט תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן עִילָּוֵיהּ
52 וְלָא נָח. אָמַר לוֹ זְכַרְיָה טוֹבִים שֶׁבְּעַמְּךָ אִבַּדְתִּי
53 רְצוֹנְךָ שֶׁיֹּאבְדוּ כֻּלָּם, לְאַלְתָּר נָח. וְהִרְהֵר נְבוּזַרְאַדָּן
54 הָרָשָׁע תְּשׁוּבָה וְאָמַר, וּמָה מִי שֶׁמְּאַבֵּד נֶפֶשׁ אַחַת
55 מִיִּשְׂרָאֵל כָּךְ כְּתִיב בּוֹ (בראשית ט, ו): שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם
56 בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ, אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁאִבֵּד נְפָשׁוֹת הַרְבֵּה,
57 עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, מִיָּד נִתְמַלֵּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
58 רַחֲמִים וְרָמַז לַדָּם וְנִבְלַע בִּמְקוֹמוֹ. שְׁמוֹנִים אֶלָּפִים
59 פִּרְחֵי כְּהֻנָּה בָּקְעוּ בַּחֲיָלוֹתָיו שֶׁל נְבוּכַדְנֶאצַּר וּבִיְדָן
60 מָגִינֵי זָהָב, הָלְכוּ לָהֶם אֵצֶל יִשְׁמְעֵאלִים וְהוֹצִיאוּ
61 לָהֶם מִינֵי מְלוּחִים וְנוֹדוֹת מְנֻפָּחוֹת, אָמְרוּ לָהֶם
62 נִשְׁתֶּה קֶדֶמַיִי, אָמְרוּ לָהֶם אִכְלוּ קֶדֶמַיִי וּלְבָתַר כֵּן
63 אַתּוּן שָׁתְיָין, מִן דַּאֲכָלוּן הֲוָה נָסִיב כָּל חַד וְחַד
64 מִינַיְיהוּ זִיקָא וִיהַב לֵיהּ בְּפוּמֵיהּ וַהֲוָה רוּחָא עָלֵיל
65 בִּכְרֵיסֵיהּ וּבְקָעָה לֵיהּ, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (ישעיה כא, יג):
66 מַשָּׂא בַּעְרָב בַּיַּעַר בַּעְרָב תָּלִינוּ אֹרְחוֹת דְּדָנִים,
67 לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ תֵּימָא בְּלַחְמוֹ
68 קִדְּמוּ נֹדֵד. מִי נָתוּן בְּיַעַר הַלְּבָנוֹן בַּעְרָב תָּלִינוּ, אֶלָּא
69 אֹרְחוֹת דְּדָנִים, אָרְחֵהוֹן דִּבְנֵי דְּדָנַיָּא עָבְדִין כֵּן, וְכִי
70 כֵּן עֲבַד אֲבוּהוֹן לַאֲבוּכוֹן, מַה כְּתִיב בַּאֲבוּכוֹן (בראשית
71 כא, יט): וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם
72 וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁק אֶת הַנָּעַר, וְאַתֶּם
73 לֹא קַיַּמְתֶּם לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מָיִם, וְכִי מִטִּיבוּתְהוֹן
74 אַיְיתָן לְגַבֵּיכוֹן (ישעיה כא, טו): כִּי מִפְּנֵי חֲרָבוֹת נָדָדוּ,
75 מִפְּנֵי חַרְבּוֹ שֶׁל נְבוּכַדְנֶצַּר נָדָדוּ. מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה,
76 מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ שׁוֹמְרִים שְׁמִטּוֹתֵיהֶן כָּרָאוּי, כְּמָה
77 דְּאַתְּ אָמַר (שמות כג, יא): וְהַשְּׁבִיעִית תִּשְׁמְטֶנָּה
78 וּנְטַשְׁתָּהּ. וּמִפְּנֵי קֶשֶׁת דְּרוּכָה, עַל יְדֵי שֶׁלֹּא הָיוּ
79 שׁוֹמְרִים שַׁבָּת כָּרָאוּי, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (נחמיה יג, טו):
80 בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָה דֹּרְכִים גִּתּוֹת בַּשַּׁבָּת.
81 וּמִפְּנֵי כֹּבֶד מִלְחָמָה, מִפְּנֵי שֶׁלֹּא הָיוּ נוֹשְׂאִין וְנוֹתְנִין
82 בְּמִלְחַמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, דִּכְתִיב בָּהּ (במדבר כא, יד): עַל
83 כֵּן יֵאָמַר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת ה׳. דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן
84 מִגִּיבְתּוֹן וְעַד אַנְטִיפְרַס שִׁשִּׁים רִבּוֹא עֲיָרוֹת הָיוּ,
85 וּקְטַנָּה שֶׁבָּהֶן זוֹ בֵּית שֶׁמֶשׁ, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (שמואל
86 א ו, יט): וַיַּךְ בְּאַנְשֵׁי בֵית שֶׁמֶשׁ וגו׳, וְכַדּוּן אַפְלוּ מֵאָה
87 קָנֵי לֵית בָּהּ.
88 אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשְׁמַרְתָּהּ הָיְתָה קְטַנָּה בַּמִּשְׁמָרוֹת,
89 וְהָיְתָה מוֹצִיאָה שְׁמוֹנִים אֶלֶף פִּרְחִים. כַּמָּה
90 פּוּלְמְסָאוֹת עָשָׂה אַדְרְיָאנוֹס, תְּרֵין אָמוֹרָאִין, חַד אָמַר
91 חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם, וְחַד אָמַר חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה.
92 אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אַשְׁרֵי מִי שֶׁרָאָה בְּמַפַּלְתָּהּ שֶׁל

איכה רבה

תַּרְמוֹד, לָמָּה, שֶׁהָיְתָה שֵׁתֶּפֶת בִּשְׁתֵּי חֲרָבָנוֹת. רַבִּי יוּדָן אָמַר בְּחָרְבָּן רִאשׁוֹן הֶעֱמִידָה שְׁמוֹנִים אֶלֶף קַשָּׁתִין, וּבְשֵׁנִי הֶעֱמִידָה אַרְבָּעִים אֶלֶף קַשָּׁתִין. רַב הוּנָא אָמַר בְּחָרְבָּן אַחֲרוֹן הֵם כָּרִאשׁוֹן.

ה. הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצָרֵי בַת יְהוּדָה, רַבִּי יוּדָן אָמַר כָּל בִּירָה וּבִירָה שֶׁהָיְתָה בִּירוּשָׁלַם לֹא הָיְתָה רְאוּיָה לְהִכָּבֵשׁ פָּחוֹת מֵאַרְבָּעִים יוֹם, רַבִּי פִּנְחָס אָמַר פָּחוֹת מֵחֲמִשִּׁים יוֹם, וְכֵיוָן שֶׁגָּרְמוּ עֲוֹנוֹת הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ מִבְצָרֵי בַת יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ. חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ, חִלֵּל מַמְלָכָה, אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר (שמות יט, ו): וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וגוֹי קָדוֹשׁ. וְשָׂרֶיהָ אֵלּוּ שָׂרִים שֶׁל מַעְלָן, אַתְּ מוֹצֵא עַד שֶׁלֹּא בָּאוּ הַשּׁוֹנְאִים הָיָה יִרְמְיָה אוֹמֵר לָהֶם עֲשׂוּ תְּשׁוּבָה שֶׁלֹּא תֵלְכוּ בַּגָּלוּת, אָמְרוּ לוֹ אִם יָבֹאוּ הַשּׁוֹנְאִים מַה יְכוֹלִין לַעֲשׂוֹת לָנוּ, חַד אָמַר אֲנָא מַקֵּיף לָהּ חוֹמַת מַיָּא, וְחָרִינָא אָמַר אֲנָא מַקֵּיף לָהּ חוֹמַת נוּרָא, וְחָרִינָא אָמַר אֲנָא מַקֵּיף לָהּ חוֹמַת פַּרְזְלָא, אָמַר לְהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּדִידִי אַתּוּן מִשְׁתַּמְּשִׁין, עָמַד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְשִׁנָּה אֶת שְׁמוֹתָם שֶׁל מַלְאָכִים, דְּעַל מַיָּא עֲבַד עַל נוּרָא וּדְעַל נוּרָא עֲבַד עַל פַּרְזְלָא, וְהָיוּ מַזְכִּירִין שְׁמוֹתָם מִלְּמַטָּה וְלֹא הָיוּ עוֹנִין לָהֶם, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (ישעיה מג, כח): וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ, וְכֵיוָן שֶׁגָּרְמוּ הָעֲוֹנוֹת וּבָאוּ הַשּׁוֹנְאִים הִתְחִילוּ מַזְכִּירִין שַׂר פְּלָן אִיתָא עֲבִיד לָן מִילַיָּא פְּלָן, אֲמַר לֵיהּ לֵית בְּחֵילִי דַּאֲנָא מֵירִים מִינַּהּ.

דָּבָר אַחֵר, חִלֵּל מַמְלָכָה וְשָׂרֶיהָ. חִלֵּל מַמְלָכָה, זֶה צִדְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה, וְשָׂרֶיהָ, אֵלּוּ שָׂרִים שֶׁל מַעְלָה.

ו. גָּדַע בָּחֳרִי אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל. עֶשֶׂר קְרָנוֹת הֵן, קַרְנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, קַרְנוֹ שֶׁל יִצְחָק, קַרְנוֹ שֶׁל יוֹסֵף, קַרְנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, קַרְנָהּ שֶׁל תּוֹרָה, קַרְנָהּ שֶׁל כְּהֻנָּה, קַרְנָהּ שֶׁל לְוִיָּה, קַרְנָהּ שֶׁל נְבוּאָה, קַרְנוֹ שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, קַרְנוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְיֵשׁ אוֹמְרִים קַרְנוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ. קַרְנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה ה, א): כֶּרֶם הָיָה לִידִידִי בְּקֶרֶן בֶּן שָׁמֶן. קַרְנוֹ שֶׁל יִצְחָק, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כב, יג): נֶאֱחַז בַּסְّבַךְ בְּקַרְנָיו, קַרְנוֹ שֶׁל יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לג, יז): וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו. קַרְנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמות לד, כט): כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו. קַרְנָהּ שֶׁל תּוֹרָה, דִּכְתִיב (חבקוק ג, ד): קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ. קַרְנָהּ שֶׁל כְּהֻנָּה, דִּכְתִיב (תהלים קיב, ט): קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד. קַרְנָהּ שֶׁל לְוִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברי הימים א כה, ה): כָּל אֵלֶּה בָנִים לְהֵימָן חוֹזֵה הַמֶּלֶךְ בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים לְהָרִים קָרֶן. קַרְנָהּ שֶׁל נְבוּאָה, דִּכְתִיב (שמואל א ב, א): רָמָה קַרְנִי בַּה׳. קַרְנוֹ שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, דִּכְתִיב (תהלים כב, כב): וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי, קַרְנוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קמח, יד): וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים קַרְנוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ב, י): וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וַיָּרֶם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ. וְכֻלָּן הָיוּ נְתוּנוֹת בְּרֹאשָׁן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְכֵיוָן שֶׁחָטְאוּ נִטְלוּ מֵהֶן, הֲדָא הוּא דִכְתִיב: גָּדַע בָּחֳרִי אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל, וְנִתְּנוּ לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (דניאל ז, כ): וְעַל קַרְנַיָּא עֲשַׂר די בְּרֵאשַׁהּ וְאָחֳרִי די סְלִקַת וּנְפָלָה מִן קֳדָמַהּ תְּלָת, וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ מַלְכוּתָא עַשְׂרָה מַלְכִין יְקֻמוּן וְאָחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהֹן וְהוּא יִשְׁנֵא מִן קַדְמָיֵא וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפֵּל. וּכְשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַחֲזִירָן לִמְקוֹמָם, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים עה, יא): וְכָל קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק, הַקְּרָנוֹת שֶׁגִּדַּע צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם, אֵימָתַי הוּא מַחֲזִירָן לִמְקוֹמָם, לְכְשֶׁיְּרוֹמֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קֶרֶן מְשִׁיחוֹ, דִּכְתִיב (שמואל א ב, י): וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכּוֹ וַיָּרֶם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ. הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב. רַבִּי עֲזַרְיָה בְּשֵׁם רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימוֹן אָמַר כֵּיוָן שֶׁגָּרְמוּ עֲוֹנוֹת וְנִכְנְסוּ שׂוֹנְאִים בִּירוּשָׁלַיִם, נָטְלוּ גִּבּוֹרֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְכָפְתוּ יְדֵיהוֹן לַאֲחוֹרֵיהוֹן, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (תהלים צא, טו): עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה, כָּתַבְתִּי בַּתּוֹרָה, וְעַכְשָׁיו בָּנַי שְׁרוּיִין בְּצַעַר וַאֲנִי בְּרֶוַח, כְּבִיכוֹל הֵשִׁיב אָחוֹר יְמִינוֹ, וּלְבַסּוֹף גִּלָּה אוֹתָהּ לְדָנִיֵּאל, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (דניאל יב, יג): וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ, אָמַר לוֹ לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְתָנוּחַ. אָמַר לוֹ וַהֲנָחָה לְעוֹלָם, אָמַר לוֹ וְתַעֲמֹד, אָמַר לוֹ עִם מִי, עִם הַצַּדִּיקִים אוֹ עִם הָרְשָׁעִים, אָמַר לוֹ לְגֹרָלְךָ, עִם הַצַּדִּיקִים, אָמַר לוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים אוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִין, אָמַר לוֹ לְקֵץ הַיָּמִין, אוֹתָהּ יָמִין שֶׁהִיא מְשֻׁעְבֶּדֶת קֵץ נָתַתִּי לִימִינִי. גָּאַלְתִּי אֶת בָּנַי גָּאַלְתִּי אֶת יְמִינִי, וְהוּא שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים ס, ז): לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי.

ז. וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה אָכְלָה סָבִיב, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ, כְּשֶׁהַפֶּרְעָנוּת בָּאָה אֵין מַרְגִּישׁ בָּהּ אֶלָּא יַעֲקֹב, מַאי טַעְמָא, וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה. וּכְשֶׁהַטּוֹבָה בָּאָה אֵין מַרְגִּישׁ בָּהּ אֶלָּא יַעֲקֹב, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים יד, ז): יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל.

ח. דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב, רַבִּי אַיְבּוּ אָמַר הֵן לֹא פָּלְשׁוּ אַחַר מִדַּת הַדִּין אַף מִדַּת הַדִּין לֹא פָּלְשָׁה אַחֲרֵיהֶם. הֵם לֹא פָּלְשׁוּ אַחַר מִדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יא, א): וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים, מִתְאֹנְנִים אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כְּמִתְאֹנְנִים, (הושע ה, י): הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְבוּל, מַסִּיגֵי אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כְּמַסִּיגֵי, (הושע ד, טז): כִּי כְּפָרָה סֹרָרָה, כִּי פָּרָה סֹרֵרָה אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כְּפָרָה סֹרָרָה, וּמִדַּת הַדִּין לֹא פָּלְשָׁה אַחֲרֵיהֶם, דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ אוֹיֵב אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כְּאוֹיֵב.

איכה רבה

1 דָּבָר אַחֵר, דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב, זֶה פַּרְעֹה,
2 שֶׁנֶּאֱמַר (שמות טו, ט): אָמַר אוֹיֵב. נָצַב יְמִינוֹ כְּצָר, זֶה
3 הָמָן, שֶׁנֶּאֱמַר (אסתר ז, ו): אִישׁ צַר וְאוֹיֵב.
4 דָּבָר אַחֵר, דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב, זֶה עֵשָׂו, דִּכְתִיב (יחזקאל
5 לו, ב): יַעַן אָמַר הָאוֹיֵב. וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי עָיִן, רַבִּי
6 תַּנְחוּם בַּר יִרְמְיָה אָמַר אֵלּוּ בָנִים שֶׁהֵן חֲבִיבִים עַל
7 אֲבוֹתָם כְּגַלְגַּל הָעַיִן שֶׁלָּהֶם. רַבָּנָן אָמְרֵי אֵלּוּ סַנְהֶדְרִין
8 שֶׁהֵן חֲבִיבִין עַל יִשְׂרָאֵל כְּגַלְגַּל הָעַיִן. בְּאֹהֶל בַּת צִיּוֹן
9 שָׁפַךְ כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ, אַרְבַּע שְׁפִיכוֹת הֵן לְטוֹבָה וְאַרְבַּע
10 שְׁפִיכוֹת הֵן לְרָעָה, אַרְבַּע שְׁפִיכוֹת לְטוֹבָה,
11 שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה יב, י): וְשָׁפַכְתִּי עַל בֵּית דָּוִד וְעַל יוֹשֵׁב
12 יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים. (יואל ג, א): וְהָיָה אַחֲרֵי
13 כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וגו׳ וְגַם עַל
14 הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת
15 רוּחִי. (יחזקאל לט, כט): וְלֹא אַסְתִּיר עוֹד פָּנַי מֵהֶם אֲשֶׁר
16 שָׁפַכְתִּי אֶת רוּחִי עַל בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים.
17 וְאַרְבַּע שְׁפִיכוֹת לְרָעָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מב, כה): וַיִּשְׁפֹּךְ
18 עָלָיו חֲמָה אַפּוֹ. וּבִיחֶזְקֵאל כְּתִיב (יחזקאל ט, ח):
19 בִּשְׁפָכְךָ אֶת חֲמָתְךָ עַל יְרוּשָׁלִַם. וּכְתִיב (איכה ד, יא):
20 כִּלָּה ה׳ אֶת חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ. וְהָדֵין: שָׁפַךְ
21 כָּאֵשׁ חֲמָתוֹ.

22 ט. הָיָה ה׳ כְּאוֹיֵב, אָמַר רַבִּי אַיְבוּ הֵן לֹא פָּלְשׁוּ אַחַר
23 מִדַּת הַדִּין, אַף מִדַּת הַדִּין לֹא פָּלְשָׁה אַחֲרֵיהֶם. הֵם
24 לֹא פָּלְשׁוּ אַחַר מִדַּת הַדִּין, דִּכְתִיב: וַיְהִי הָעָם
25 כְּמִתְאֹנְנִים, מִתְאֹנְנִים אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא כְּמִתְאֹנְנִים.
26 הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְבוּל, מַסִּיגֵי אֵין כְּתִיב כָּאן,
27 אֶלָּא כְּמַסִּיגֵי. כִּי כְּפָרָה סֹרֵרָה, פָּרָה סֹרֵרָה אֵין כְּתִיב
28 כָּאן, אֶלָּא כְּפָרָה סֹרֵרָה. אַף מִדַּת הַדִּין לֹא פָּלְשָׁה
29 אַחֲרֵיהֶם, דִּכְתִיב: הָיָה ה׳ כְּאוֹיֵב, הָיָה ה׳ אוֹיֵב אֵין
30 כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא כְּאוֹיֵב. בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל
31 אַרְמְנוֹתֶיהָ, רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי חֶלְבּוֹ בְּשֵׁם רַבִּי
32 שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָן, לִשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת גָּלוּ יִשְׂרָאֵל,
33 אֶחָד לִכְנִים מִן נְהַר סַמְבַּטְיוֹן, דִּכְתִיב (ישעיה מט, ט):
34 לֵאמֹר לָאֲסוּרִים צֵאוּ לַאֲשֶׁר בַּחֹשֶׁךְ הִגָּלוּ. אֶחָד חוּץ
35 מִן נְהַר סַמְבַּטְיוֹן, עַל דְּרָכִים יִרְעוּ, אֵלּוּ שֶׁדָּרְדוּ
36 עֲלֵיהֶם עָנָן וְהִקִּיפָן. וּבְכָל שְׁפָיִים מַרְעִיתָם, אֵלּוּ
37 שֶׁגָּלוּ לְדָפְנֵי אַנְטוֹכְיָא. וַיֵּרֶב בְּבַת יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה
38 וַאֲנִיָּה, סְכוּפִים סְכִיפִים.

39 י. וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֵׂכּוֹ, רַבִּי חָמָא בְּרַבִּי חֲנִינָא אָמַר כְּגִנָּה
40 שֶׁנֶּחְמַס מַעְיְנָהּ וְהִלְבִּין יַרְקָהּ, וְרַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר נַחְמָנִי
41 אָמַר כְּאָדָם הָרִאשׁוֹן, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (בראשית ג, כט):
42 וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם וגו׳.

43 אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ שֵׂכוֹ כְּתִיב, כֵּיוָן שֶׁגָּלוּ יִשְׂרָאֵל שָׁכְכָה
44 חֲמָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֹׁכַח ה׳ בְּצִיּוֹן מוֹעֵד
45 וְשַׁבָּת, אֶפְשָׁר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁכֵּחַ
46 מוֹעֲדוֹתֵיהֶם וְשַׁבְּתוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא מוֹעֲדוֹתָיו
47 וְשַׁבְּתוֹתָיו שֶׁל יָרָבְעָם בֶּן נְבָט שֶׁבָּדָא לָהֶם, הֲדָא הוּא
48 דִּכְתִיב (מלכים א יב, לג): בַּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּדָא מִלִּבּוֹ. מִלְּבַד
49 כְּתִיב, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר (ויקרא כג, לח): מִלְּבַד שַׁבְּתֹת
50 ה׳. וַיִּנָּאֵץ בְּזַעַם אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן, מֶלֶךְ זֶה צִדְקִיָּהוּ,
51 וְכֹהֵן זֶה שְׂרָיָה בֶּן מַחְסֵיָה.

52 יא. זָנַח ה׳ מִזְּבֹחוֹ, רַבִּי חַגַּי בְּשֵׁם רַבִּי יִצְחָק אָמַר,
53 לִבְנֵי מְדִינָה שֶׁעָרְכוּ שֻׁלְחָנוֹת לַמֶּלֶךְ, הִקְנִיטוּהוּ
54 וּסְבָלָן. אָמַר לָהֶם הַמֶּלֶךְ כְּלוּם אַתֶּם מַקְנִיטִין אוֹתִי
55 אֶלָּא בִּשְׁבִיל שֻׁלְחָן שֶׁעַרַכְתֶּם לִי, הֵא לְכוֹן טְרוֹן
56 בְּאַפֵּיכוֹן. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל, כְּלוּם
57 אַתֶּם מַכְעִיסִין אוֹתִי אֶלָּא בִּשְׁבִיל קָרְבָּנוֹת שֶׁהִקְרַבְתֶּם
58 לִי, הֵא לְכוֹן טְרוֹן בְּאַפֵּיכוֹן, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: זָנַח
59 ה׳ מִזְּבֹחוֹ נִאַר מִקְּדָשׁוֹ. רַבִּי בֶּרֶכְיָה וְרַבִּי חֶלְבּוֹ וְרַבִּי
60 אַיְבוּ בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר, אַתְּ מוֹצֵא
61 בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ גוֹיִם לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ נָתְנוּ יְדֵיהֶם תַּחַת
62 עָרְפֵּיהֶם, וְהָפְכוּ פְּנֵיהֶם כְּלַפֵּי מַעְלָה וְחֵרְפוּ וְגִדְּפוּ,
63 וְעָשׂוּ מַסְגֵּר שֶׁל גַּלְיָאסִין שֶׁלָּהֶן וְרֹאשָׁם בָּאָרֶץ, הֲדָא
64 הוּא דִּכְתִיב: הִסְגִּיר בְּיַד אוֹיֵב חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל
65 נָתְנוּ בְּבֵית ה׳ כְּיוֹם מוֹעֵד. רַבִּי חֲנִינָא וְרַבִּי אַחָא וְרַבִּי
66 מְיָאשָׁה בְּשֵׁם רַבִּי יַנַּאי אָמְרֵי, מִכֹּחַ אוֹתוֹ הַקּוֹל נָפְלָה
67 בָּבֶל, דִּכְתִיב (ישעיה כא, ט): נָפְלָה נָפְלָה בָּבֶל וְכָל
68 פְּסִילֵי אֱלֹהֶיהָ שִׁבַּר לָאָרֶץ, רַבִּי בֶּרֶכְיָה וְרַבִּי חֶלְבּוֹ
69 וְרַבִּי אַיְבוּ בְּשֵׁם רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמְרֵי, אַף
70 מַלְכוּת הַזּוֹ כֵּן עָשְׂתָה, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: קוֹל נָתְנוּ
71 בְּבֵית ה׳ כְּיוֹם מוֹעֵד. רַבִּי הוּנָא וְרַבִּי אַחָא וְרַבִּי
72 מְיָאשָׁה בְּשֵׁם רַבִּי יַנַּאי אַף הִיא אֵינָהּ צְרִיכָה לִפֹּל
73 אֶלָּא מִכֹּחַ אוֹתוֹ הַקּוֹל, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב (ירמיה נ, מו):
74 מִקּוֹל נִתְּפְשָׂה בָבֶל. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אָמַר קוֹל
75 צָרוֹת מַרְגִּשׁוֹת וַאֲפִלָּה עוֹלֶה לִכְרַךְ גָּדוֹל שֶׁל צוֹר,
76 וְלָמָּה, שֶׁקּוֹלוֹ שֶׁל עֵשָׂו מְקַטְרֵג, הֲדָא הוּא
77 דִּכְתִיב (ישעיה סו, ו): קוֹל שָׁאוֹן מֵעִיר קוֹל מֵהֵיכָל קוֹל
78 ה׳ מְשַׁלֵּם גְּמוּל לְאֹיְבָיו.

79 יב. חָשַׁב ה׳ לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת צִיּוֹן, אָמַר רַבִּי
80 יוֹחָנָן לֹא מִן הַכְּרוּז, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב (ירמיה לב, לא):
81 כִּי עַל אַפִּי וגו׳, אָמַר רַבִּי אִילָם כְּאָדָם שֶׁהוּא עוֹבֵר
82 בְּמָקוֹם מְטֻנָּף וְעוֹקֵם אֶת חָטְמוֹ. נָטָה קָו, יֵשׁ קָו
83 לְטוֹבָה וְיֵשׁ קָו לְרָעָה, לְטוֹבָה (זכריה א, טז): וְקָו יִנָּטֶה
84 עַל יְרוּשָׁלִַם, וְקָו לְרָעָה דֵּין, נָטָה קָו. לֹא הֵשִׁיב יָדוֹ
85 מִבַּלַּע וַיַּאֲבֵל חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ, כְּהַהוּא דְּאָמַר
86 רַבִּי הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַבִּי אַחָא שׁוּרָא וּבַר שׁוּרָא.

87 יג. טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ, רַבִּי הוּנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי
88 אָמַר שְׁעָרִים חָלְקוּ כָּבוֹד לָאָרוֹן, לְפִיכָךְ לֹא שָׁלַט
89 בָּהֶם אוֹיֵב, הֲדָא הוּא דִּכְתִיב (תהלים כד, ז): שְׂאוּ

איכה רבה

1 שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם, לְפִיכָךְ טָבְעוּ בָּאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד
2 וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ. מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה. אִם
3 יֹאמַר לְךָ אָדָם יֵשׁ חָכְמָה בַּגּוֹיִם, תַּאֲמִין, הֲדָא הוּא
4 דִכְתִיב (עובדיה א, ח): וְהַאֲבַדְתִּי חֲכָמִים מֵאֱדוֹם וּתְבוּנָה
5 מֵהַר עֵשָׂו. יֵשׁ תּוֹרָה בַּגּוֹיִם, אַל תַּאֲמִין, דִכְתִיב:
6 מַלְכָּהּ וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה. נְבִיאֶיהָ, אֵלּוּ נְבִיאֵי
7 שֶׁקֶר. גַּם נְבִיאֶיהָ, אֵלּוּ נְבִיאֵי אֱמֶת, אֵלּוּ וְאֵלּוּ לֹא
8 מָצְאוּ חָזוֹן מֵה׳.

9 יד. יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר
10 אַל תְּהִי פָּרָשַׁת נְדָרִים קַלָּה בְּעֵינֶיךָ, שֶׁעַל יְדֵי פָּרָשַׁת
11 נְדָרִים נֶהֱרְגוּ סַנְהֶדְרֵי גְדוֹלָה שֶׁל צִדְקִיָּהוּ. לְפִי
12 כְּשֶׁגָּלוּ יְכָנְיָה מִנָּהוּ הַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְנֶצַּר עַל חֲמִשָּׁה
13 מְלָכִים, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (ירמיה כז, ג): וְשִׁלַּחְתָּם אֶל
14 מֶלֶךְ אֱדוֹם וְאֶל מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל
15 מֶלֶךְ צֹר וְאֶל מֶלֶךְ צִידוֹן בְּיַד מַלְאָכִים הַבָּאִים
16 יְרוּשָׁלִַם אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, וַהֲוָה עָלֵיל וְנָפִיק
17 בְּלִי רְשׁוּ, יוֹמָא חַד עָלֵיל לְגַבֵּיהּ וַאֲשַׁכְּחֵיהּ דְּתָלִישׁ
18 בְּשַׂר אַרְנְבָא וְאָכֵיל כְּשֶׁהוּא חַי, אֲמַר לֵיהּ אִישְׁתַּבַּע
19 לִי דְּלֵית אַתְּ מְפַרְסֵם לִי, וְאִישְׁתַּבַּע לֵיהּ. וּבַמֶּה
20 הִשְׁבִּיעוֹ, רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא אָמַר בְּמִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי.
21 וַהֲווֹן חַמְשָׁה מַלְכִין יָתְבִין וּמְפָרְתִין לֵיהּ בְּנְבוּכַדְנֶצַּר
22 קֶדֶם צִדְקִיָּהוּ וְאָמְרֵי לֵיהּ לָא יָאֲיָא לֵיהּ מַלְכוּתָא
23 לְנְבוּכַדְנֶצַּר אֶלָּא לָךְ יָאֲיָא מַלְכוּתָא דְּאַתְּ מִזַּרְעוֹ שֶׁל
24 דָּוִד, אַף הוּא מְפָרְתֵיהּ לְנְבוּכַדְנֶצַּר וַאֲמַר אֲנָא
25 חָמִיתֵיהּ דַּהֲוָה תָּלִישׁ בְּשַׂר אַרְנְבָא וְאָכֵיל, שָׁלְחוּן
26 מִיָּד וַאֲמָרוּן לֵיהּ לְמַלְכָּא הַהוּא יְהוּדָאָה דַּהֲוָה עָלֵיל
27 וְנָפֵיק בְּלִי רְשׁוּ קֳדָמָךְ אֲמַר לָן אֲנָא חָמִיתֵיהּ
28 לְנְבוּכַדְנֶצַּר דַּהֲוָה תָּלִישׁ בְּשַׂר אַרְנְבָא וְאָכֵיל, הֲדָא
29 הוּא דִכְתִיב (מלכים ב כד, כ): וַיִּמְרֹד צִדְקִיָּהוּ בְּמֶלֶךְ
30 בָּבֶל. מִיָּד בָּא וְיָשַׁב בְּדָפְנֵי שֶׁל אַנְטוֹכְיָא, וְיָצְאוּ
31 סַנְהֶדְרֵי גְדוֹלָה לִקְרָאתוֹ, כֵּיוָן שֶׁרָאָה אוֹתָם שֶׁהֵם
32 כֻּלָּם בְּנֵי אָדָם שֶׁל צוּרָה, גָּזַר וְהוֹצִיאוּ לָהֶם
33 קַתְּדְרָאוֹת וְהוֹשִׁיבָן, אָמַר לָהֶם דִּרְשׁוּ לִי אֶת הַתּוֹרָה,
34 מִיָּד הָיוּ קוֹרִין פָּרָשָׁה וּפָרָשָׁה וּמְתַרְגְּמִין אוֹתָהּ
35 לְפָנָיו, וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעוּ לְפָרָשַׁת נְדָרִים (במדבר ל, ג):
36 אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר, אֲמַר לְהוֹן אִי בָּעֵי לְמֶהֱדַר בֵּיהּ,
37 יָכֵיל אוֹ לָאו, אָמְרוּ לוֹ יֵלֵךְ אֵצֶל חָכָם וּמַתִּיר לוֹ אֶת
38 נִדְרוֹ. אָמַר לָהֶם דּוֹמֶה אֲנִי שֶׁאַתֶּם הִתַּרְתֶּם לְצִדְקִיָּה
39 הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע לִי, מִיָּד גָּזַר וְהוֹרִידָן לָאָרֶץ, הֲדָא
40 הוּא דִכְתִיב: יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת צִיּוֹן. הֶעֱלוּ
41 עָפָר, הִתְחִילוּ מַזְכִּירִין זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם,
42 דִכְתִיב (בראשית יח, כז): וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. חָגְרוּ שַׂקִּים,
43 הִתְחִילוּ מַזְכִּירִין זְכוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, דִכְתִיב (בראשית לז,
44 לד): וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו. מֶה עָשׂוּ לָהֶם קָשְׁרוּ שְׁעָרָן
45 בְּזַנְבֵי סוּסֵיהֶם וְהָיוּ מְרִיצִין אוֹתָם מִירוּשָׁלַיִם וְעַד
46 לוּד, הֲדָא הוּא דִכְתִיב: הוֹרִידוּ לָאֶרֶץ רֹאשָׁן בְּתוּלַת
47 יְרוּשָׁלִַם.

48 טו. כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי, אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר סִיקוֹסִים
49 נִיתַּן לָעַיִן, דִּמְעַת הַסַּם, וְדִמְעַת הַחַרְדָּל, וְדִמְעַת
50 קִילוֹרִית, וְדִמְעַת הַשְּׁחוֹק יָפָה מִכֻּלָּן. שְׁלֹשָׁה דְּמָעוֹת
51 רָעוֹת: דִּמְעַת הֶעָשָׁן, וְדִמְעַת הַבְּכִיָּה, וְדִמְעַת בֵּית
52 הַכִּסֵּא, וְשֶׁל תִּשְׁחוֹרֶת קָשָׁה מִכֻּלָּם. וּמַעֲשֶׂה בְּאִשָּׁה
53 אַחַת שֶׁהָיָה לָהּ בֵּן תִּשְׁחוֹרֶת וּמֵת, וְהָיְתָה בּוֹכָה עָלָיו
54 בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁנָּשְׁרוּ רִיסֵי עֵינֶיהָ, אָזְלַת לְגַבֵּי אַסְיָא
55 אֲמַר לַהּ כְּחוּלִי מִן כַּחֲלִי וְאַתְּ מְנַשְּׁמָה. נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ
56 כְּבֵדִי, מַעֲשֶׂה בְּאִישׁ אֶחָד שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן תִּשְׁחוֹרֶת וּמֵת,
57 וְהָיָה בּוֹכֶה עָלָיו בַּלֵּילוֹת, עַד דְּנִחַת כְּבֵדֵיהּ, אֲמַר
58 כְּבָר כְּבֵדֵיהּ דְּהַהוּא גַּבְרָא נְחַת מַאן בָּכֵי עֲלוֹי וְלָא
59 אַהֲנֵית כְּלוּם.

60 טז. לְאִמּוֹתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה דָגָן וָיָיִן, רַבִּי חֲנִינָא אָמַר
61 גְּלוּסְקִין וְקוֹנְטִיטוֹן, וְרַבִּי סִימוֹן אָמַר גְּלוּסְקִין וַחֲמַר
62 עַתִּיק. בְּהִתְעַטְּפָם כְּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר, הֲוַת אִתְּתָא
63 אָמְרָה לְבַעְלָהּ סַב לָךְ חַד שִׁירָא אוֹ חַד קְדָשׁ וְסַק
64 לְשׁוּקָא אִי מַשְׁכַּחְתְּ כְּלוּם וַאֲנַן אָכְלִין, הֲוָה סָלֵיק
65 לְשׁוּקָא וַחֲמֵי וְלָא אַשְׁכַּח כְּלוּם, וַהֲוָה מְפַרְפֵּר
66 וּמָאִית, וְהִיא אָמְרָה לִבְרָהּ חֲמִי מָה עָבֵיד אֲבוּךְ,
67 סָלֵיק לְשׁוּקָא וַחֲמָא אֲבוּהִי מִית וַהֲוָה מְפַרְפֵּר וּמִית
68 עֲלוֹהִי. הֲדָא הוּא דִכְתִיב: בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת
69 עִיר, הַיְינוּ בַּעְלָהּ וּבְנָהּ הַגָּדוֹל. בְּהִשְׁתַּפְּכָ נַפְשָׁם אֶל
70 חֵיק אִמּוֹתָם, הֲוָא בְּרָא זְעֵירָא בָּעֵי לְמֵינַק וְלָא
71 מַשְׁכַּח חָלָב וּמְפַרְפֵּר וּמִית.

72 יז. מָה אֲעִידֵךְ מָה אֲדַמֶּה לָךְ, כַּמָּה נְבִיאִים הֵעַדְתִּי
73 בָּכֶם, רַבִּי וְרַבִּי נָתָן, רַבִּי אָמַר נָבִיא אֶחָד בַּבֹּקֶר וְנָבִיא
74 אֶחָד בֵּין הָעַרְבַּיִם, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (מלכים ב יז, יג):
75 וַיָּעַד ה׳ בְּיִשְׂרָאֵל וּבִיהוּדָה בְּיַד כָּל נְבִיאֵי כָל חוֹזֶה.
76 רַבִּי נָתָן אָמַר שְׁנֵי נְבִיאִים בְּשַׁחֲרִית וּשְׁנֵי נְבִיאִים
77 בְּעַרְבִית, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (ירמיה ז, כה): וָאֶשְׁלַח לָכֶם
78 אֶת כָּל עֲבָדַי הַנְּבִיאִים יוֹם הַשְׁכֵּם וְשָׁלֹחַ, הַשְׁכֵּם
79 בַּבֹּקֶר וְשָׁלֹחַ בָּעֶרֶב.

80 דָּבָר אַחֵר, מָה אֲעִידֵךְ, רַבִּי יוֹנָתָן אָמַר כַּמָּה בְּזוֹת
81 נָתַתִּי לָכֶם, בְּזַת מִצְרַיִם, וּבְזַת הַיָּם, וּבְזַת סִיחוֹן וְעוֹג,
82 בְּזַת שְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים.
83 אָמַר רַבִּי לֵוִי בַּעֲרַבְיָא צָוְוחִין לְבִיזְתָא, עַדִּיתָא.
84 דָּבָר אַחֵר, מָה אֲעִידֵךְ, כַּמָּה וְעוּדִין וְעַדְתִּי בָּכֶם,
85 אֹהֶל מוֹעֵד, וְגִלְגָּל, וְשִׁיחָה, וְנֹב, וְגִבְעוֹן, וּבֵית
86 עוֹלָמִים שְׁנַיִם.
87 דָּבָר אַחֵר, מָה אֲעִידֵךְ, רַבִּי אוֹמֵר כַּמָּה קִשּׁוּטִין
88 קִשַּׁטְתִּי אֶתְכֶם, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שִׁשִּׁים רִבּוֹא מַלְאָכֵי

איכה רבה

1 הַשָּׂרֵת יָרְדוּ עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּסִינַי וַעֲטָרָה בְּיַד
2 כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְעַטֵּר כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל. רַבִּי
3 אַבָּא בַּר כַּהֲנָא בְּשֵׁם רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר מֵאָה וְעֶשְׂרִים
4 רִבּוֹא יָרְדוּ, אֶחָד מְקַשְּׁטוֹ, וְאֶחָד מַלְבִּישׁוֹ עֲטָרָה. רַבִּי
5 הוּנָא דְּצִפּוֹרִי אָמַר זוֹנִי, כַּמָּה דְּאַתְּ אָמַר (איוב יב, יח):
6 מוּסַר מְלָכִים פִּתַּח וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם, מָה אֲדַמֶּה
7 לָךְ, לְאֵיזוֹ אֻמָּה דִּמִּיתִי אֶתְכֶם, לְאֵיזוֹ אֻמָּה גְּאַלְתִּי
8 בְּיָד חֲזָקָה וְהֵבֵאתִי עַל אוֹיְבֶיהָ עֶשֶׂר מַכּוֹת, לְאֵיזוֹ
9 אֻמָּה קָרַעְתִּי הַיָּם, וְהוֹרַדְתִּי אֶת הַמָּן, וְהִגַּזְתִּי אֶת
10 הַשֶּׂלָו, וְהֶעֱלֵיתִי לָהֶם אֶת הַבְּאֵר. לְאֵיזוֹ אֻמָּה הִקְפַּדְתִּי
11 עַנְנֵי כָבוֹד, וְקֵרַבְתִּי לִפְנֵי הַר סִינַי, וְנָתַתִּי לָהֶם
12 תּוֹרָתִי. הַבַּת יְרוּשָׁלָיִם, הַבַּת שֶׁיִּרְאָה וּמִשְׁלֶמֶת לִי.
13 מָה אַשְׁוֶה לָךְ וַאֲנַחֲמֵךְ; רַבִּי יַעֲקֹב דְּכַפַּר חָנָן אָמַר
14 לְכְשֶׁאַשְׁוֶה לָךְ אֲנַחֲמֵךְ, לְכְשֶׁיַּגִּיעַ אוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁכָּתוּב
15 בּוֹ (ישעיה ב, יא): וְנִשְׂגַּב ה׳ לְבַדּוֹ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה
16 אֲנַחֲמֵךְ. בְּתוּלַת בַּת צִיּוֹן, בָּנִים הַמְצֻיָּנִין בְּמִילָה,
17 וּבְתִגְלַחַת, וּבְצִיצִית. כִּי גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ, אָמַר רַבִּי
18 חוֹלְפָאי מִי שֶׁהוּא עָתִיד לְרַפְּאוֹת שִׁבְרוֹ שֶׁל יָם, הוּא
19 יִרְפָּא לָךְ.
20 אָמַר רַבִּי אָבִין מִי שֶׁאָמַרְתֶּם לוֹ שִׁירָה עַל הַיָּם (שמות
21 טו, ב): זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ, הוּא יִרְפָּא לָךְ. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ
22 בֶּן לֵוִי אָמַר יִרְפָּא לָךְ נְבִיאַיִךְ.

23 יח. נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל, רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר
24 נֶאֱמַר בִּנְבִיאֵי שׁוֹמְרוֹן תְּפִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כג, יג):
25 וּבִנְבִיאֵי שֹׁמְרוֹן רָאִיתִי תִּפְלָה, וְנֶאֱמַר בִּנְבִיאֵי
26 יְרוּשָׁלִַיִם תִּפְלָה, הֲדָא הוּא דִכְתִיב שָׁוְא וְתָפֵל. רַבִּי
27 שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר נֶאֱמַר בִּנְבִיאֵי יְרוּשָׁלִַיִם
28 שַׁעֲרוּרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה כג, יד): וּבִנְבִיאֵי יְרוּשָׁלִַיִם
29 רָאִיתִי שַׁעֲרוּרִיָּה, וְנֶאֱמַר בְּבֵית יִשְׂרָאֵל שַׁעֲרוּרִיָּה,
30 דִּכְתִיב (ירמיה יח, יג): שַׁעֲרֻרִת עָשְׂתָה מְאֹד בְּתוּלַת
31 יִשְׂרָאֵל. וְלֹא גִלּוּ עַל עֲוֹנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבוּתֵךְ, דַּהֲווֹ
32 מָאסְיָין מַחֲתִין לָךְ עַל אַפּוּי. וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת שָׁוְא
33 וּמַדּוּחִים, וּמַדּוּחִם כְּתִיב.

34 יט. סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם, רַבִּי יוֹחָנָן בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן
35 בַּר יוֹחָאי אָמַר, כִּפָּה שֶׁל חֶשְׁבּוֹנוֹת הָיְתָה חוּץ
36 לִירוּשָׁלַיִם וְכָל מִי שֶׁהָיָה רוֹצֶה לְחַשֵּׁב הָיָה רָץ
37 וּמְחַשֵּׁב שָׁם, שֶׁלֹּא יֵצֵא חוּץ לִירוּשָׁלַיִם מִצְּטָעֵר,
38 לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: מָשׁוֹשׂ לְכָל הָאָרֶץ, וַעֲכָשָׁיו סָפְקוּ
39 עָלַיִךְ כַּפַּיִם שָׁרְקוּ וַיָּנִיעוּ רֹאשָׁן עַל בַּת יְרוּשָׁלִַיִם.
40 כְּרַבִּי הָאֻמּוֹת הֵן אוֹמְרִים שִׁבְחָן בְּפִיהֶם, הֲדָא הוּא
41 דִכְתִיב (יחזקאל כז, ג): אַתְּ אָמַרְתְּ אֲנִי כְּלִילַת יֹפִי, אֲבָל
42 יְרוּשָׁלִַיִם אֲחֵרִים אוֹמְרִים שִׁבְחָהּ בְּפִיהֶם, הֲדָא הוּא
43 דִכְתִיב: הֲזֹאת הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי. רַבִּי נָתָן
44 אָמַר פְּרַקְמַטּוּטָא סָלִיק לְזַבְּנָא עַמְרָיָא, דְּמַךְ וְלָא זַבֵּן,
45 אֲמַר דֵּין דְּאַתּוּן אָמְרִין מָשׁוֹשׂ לְכָל הָאָרֶץ, קְרַן
46 וְזַבִּין, אֲמַר טָבְאוּת אַמְרִיתּוּ מָשׁוֹשׂ לְכָל הָאָרֶץ.

47 כ. פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם, לָמָּה הִקְדִּים פ״ה לְעי״ן, לְפִי
48 שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים בְּפִיהֶם מַה שֶּׁא רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם.

49 כא. עָשָׂה ה׳ אֲשֶׁר זָמַם, רַבִּי אַחֲבָה בְּרֵיהּ דְּרַבִּי
50 זְעֵירָא אָמַר, מִשָּׁעָה שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא (ויקרא
51 כו, יח): וְאִם עַד אֵלֶּה לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וגו׳ וְהָלַכְתִּי אַף
52 אֲנִי עִמָּכֶם בְּקֶרִי, שֶׁמָּא כָּךְ עָשָׂה חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא
53 עָשָׂה ה׳ וגו׳, פִּשּׁוּרֵי מְפַשֵּׁר. רַבִּי יַעֲקֹב דְּכַפַּר חָנָן
54 אָמַר בְּזַע פַּרְפּוּרִין שֶׁלּוֹ. וַיְשַׁמֵּחַ עָלַיִךְ אוֹיֵב, אָמַר
55 רַבִּי אַחָא בַּטּוֹבָה הוּא שָׂמֵחַ עִמָּהֶם, דִּכְתִיב (דברים ל,
56 ט): כִּי יָשׁוּב ה׳ לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ עַל
57 אֲבֹתֶיךָ, אֲבָל בָּרָעָה מְשַׂמֵּחַ הוּא אַחֵרִים, הֲדָא הוּא
58 דִכְתִיב: וַיְשַׁמֵּחַ עָלַיִךְ אוֹיֵב הֵרִים קֶרֶן צָרָיִךְ, וְעַל זֶה
59 נֶאֱמַר: צָעַק לִבָּם אֶל ה׳ חוֹמַת בַּת צִיּוֹן הוֹרִידִי וגו׳.

60 כב. קוּמִי רֹנִּי בַלַּיְלָה לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת, רַבִּי אוֹמֵר
61 אַרְבַּע אַשְׁמוּרוֹת בַּלַּיְלָה, וְאַרְבַּע מִשְׁמָרוֹת בַּיּוֹם.
62 הָעוֹנָה אֶחָד מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעֵת, וְהָעֵת אֶחָד
63 מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לְעוֹנָה, הָרֵגַע אֶחָד מֵעֶשְׂרִים
64 וְאַרְבָּעָה לְעֵת, וְכַמָּה הוּא רֵגַע, רַבִּי בֶּרֶכְיָה בְּשֵׁם רַבִּי
65 חֶלְבּוֹ אָמַר כְּדֵי לֶאֱמֹרוֹ. וְרַבָּנָן אָמְרֵי כְּהֶרֶף עַיִן.
66 וּשְׁמוּאֵל אָמַר אֶחָד מֵחֲמֵשֶׁת רִבּוֹא וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים
67 וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה לְשָׁעָה, זֶה הוּא רֵגַע.
68 רַבִּי נָתָן אָמַר שָׁלֹשׁ אַשְׁמוּרוֹת בַּלַּיְלָה. רַבִּי זְרִיקָא
69 וְרַבִּי אַמִּי בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר כָּתוּב אֶחָד
70 אוֹמֵר (תהלים קיט, סב): חֲצוֹת לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ,
71 וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (תהלים קיט, קמח): קִדְּמוּ עֵינַי
72 אַשְׁמֻרוֹת, כֵּיצַד יִתְקַיְּמוּ שְׁנֵי כְתוּבִים, רַבִּי חִזְקִיָּה
73 וְאָמְרֵי לָהּ רַבִּי זְרִיקָא וְרַבִּי אַמִּי, חַד אֲמַר טַעְמֵיהּ
74 דְּרַבִּי, וְחַד אֲמַר טַעְמֵיהּ דְּרַבִּי נָתָן, מַאן דְּאָמַר טַעְמָא
75 דְּרַבִּי, הָא נִיחָא. מַאן דְּאָמַר טַעְמָא דְּרַבִּי נָתָן (שופטים
76 ז, יט): רֹאשׁ אַשְׁמֶרֶת הַתִּיכוֹנָה. וְרַבִּי נָתָן מַה מְּקַיֵּם
77 חֲצוֹת לַיְלָה, אֶלָּא פְּעָמִים חֲצוֹת לַיְלָה, וּפְעָמִים
78 קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת. וְאֵיךְ עֲבִידָא, בְּשָׁעָה שֶׁדָּוִד
79 אוֹכֵל סְעוּדַת עַצְמוֹ אוֹכֵל עַד תֵּשַׁע שָׁעוֹת וְיָשֵׁן עַד
80 רֹאשׁ אַשְׁמֶרֶת הַתִּיכוֹנָה וְעוֹמֵד וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה,
81 וּבְשָׁעָה שֶׁדָּוִד אוֹכֵל סְעוּדַת מְלָכִים, אוֹכֵל עַד הָעֶרֶב
82 וְיָשֵׁן עַד חֲצוֹת, וְעוֹמֵד וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה מֵחֲצוֹת לַיְלָה
83 וּלְמַטָּה, בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ לֹא הָיָה הַשַּׁחַר בָּא וְדָוִד
84 יָשֵׁן, וְהוּא שֶׁאָמַר דָּוִד (תהלים נז, ט): עוּרָה כְבוֹדִי
85 עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָׁחַר, אִיתְעַר יְקָרִי מִן קֶדֶם
86 יְקָרֵיהּ דְּבוֹרְאִי, יְקָרִי לֵית כְּלוּם קֶדֶם יְקָרֵיהּ דְּבוֹרְאִי.
87 אָעִירָה שָׁחַר אֲנָא מְעוֹרֵר שַׁחֲרָא וְלֵית שַׁחֲרָא מְעוֹרֵר
88 לִי. רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר מְנַחֵם אָמַר כִּנּוֹר

איכה רבה

הָיָה נָתוּן תַּחַת מְרַאֲשׁוֹתָיו וְהָיָה עוֹמֵד וּמְנַגֵּן בּוֹ בַּלַּיְלָה.

אָמַר רַבִּי לֵוִי כִּנּוֹר תָּלוּי לְמַעְלָה מִמִּטָּתוֹ שֶׁל דָּוִד וְכֵיוָן שֶׁהִגִּיעַ חֲצוֹת לַיְלָה רוּחַ צְפוֹנִית מְנַשֶּׁבֶת בּוֹ וְהָיָה מְנַגֵּן מֵאֵלָיו, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (מלכים ב ג, טו): וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן, וְהָיָה כְּנַגֵּן בַּמְנַגֵּן אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן, הַכִּנּוֹר מֵאֵלָיו הָיָה מְנַגֵּן, וּכְשֶׁהָיָה דָּוִד שׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ הָיָה עוֹמֵד וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וְכֵיוָן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים קוֹלוֹ שֶׁל דָּוִד עוֹסֵק בַּתּוֹרָה הָיוּ אוֹמְרִים וּמַה דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עוֹסֵק בַּתּוֹרָה אָנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, מִיָּד הָיוּ עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה. וּמַה מְקַיֵּם רַבִּי קְרָיָה דְּרַבִּי נָתָן, אָמַר רַבִּי הוּנָא סוֹפוֹ שֶׁל שְׁנַיָּה וְרֹאשָׁהּ שֶׁל שְׁלִישִׁית שֶׁמְּתַוְּכוֹת הַלַּיְלָה. אָמַר לוֹ רַבִּי מָנִי אִלּוּ נֶאֱמַר תִּיכוֹנוֹת יָאוּת חֲוַת, הָא לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא תִּיכוֹנָה, קַדְמָיְיתָא לָא מִיתְחַשְׁבָה, דְּעַד כַּדּוּ לָא אֲתָא עִידָן.

כג. רְאֵה ה׳ וְהַבִּיטָה, מַעֲשֶׂה בְּדוֹאֵג בֶּן יוֹסֵף שֶׁמֵּת וְהִנִּיחַ בֶּן קָטָן לְאִמּוֹ, וְהָיְתָה מְמַדֶּדֶת אוֹתוֹ בִּטְפָחִים וְנוֹתֶנֶת מִשְׁקָלוֹ זָהָב לַשָּׁמַיִם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה, וְכֵיוָן שֶׁהֵקִיפָה מְצוּדָה לִירוּשָׁלַיִם, טְבָחַתּוּ אִמּוֹ בְּיָדֶיהָ וַאֲכָלַתּוּ, וְהָיָה יִרְמְיָה מְקוֹנֵן לִפְנֵי הַמָּקוֹם וְאוֹמֵר לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים, וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְשִׁיבַתּוּ: אִם יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ ה׳ כֹּהֵן וְנָבִיא, זֶה זְכַרְיָה בֶּן יְהוֹיָדָע.

כד. שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת וגו׳, כְּתִיב (ירמיה ו, יא): וְאֵת חֲמַת ה׳ מָלֵאתִי נִלְאֵיתִי הָכִיל שְׁפֹךְ עַל עוֹלָל בַּחוּץ וְעַל סוֹד בַּחוּרִים יַחְדָּו כִּי גַם אִישׁ עִם אִשָּׁה יִלָּכֵדוּ זָקֵן עִם מְלֵא יָמִים. לְפִיכָךְ שָׁכְבוּ לָאָרֶץ חוּצוֹת.

כה. תִּקְרָא כְיוֹם מוֹעֵד מְגוּרַי מִסָּבִיב, מַהוּ מְגוּרַי, מִגּוֹ בֵּיתָאי.

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי מָרִינוֹס בְּנֵי אָדָם שֶׁעָשׂוּ קוֹסֵי פַּרְפִּירָאן שֶׁלִּי דְּאָתֵי עָלַי. וְלֹא הָיָה בְּיוֹם אַף ה׳ פָּלִיט וְשָׂרִיד, תָּנֵי רַבִּי חִיָּא כְּנֶגֶד בָּנִים וּבָנוֹת שֶׁיִּהְיוּ לְךָ, יִהְיֶה הַחֵטְא מְאַבְּדָן. אֲשֶׁר טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי, אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא: אֲשֶׁר טִפַּחְתִּי וְרִבִּיתִי אֹיְבִי כֻלָּם. סְלִיק אַלְפָא בֵּיתָא תִּנְיָינָא

המשך ביאור למס׳ שבת ליום שלישי עמ׳ א

בדרך כלל, נימול לִשְׁמֹנֶה. נוֹלַד לְבֵין הַשְּׁמָשׁוֹת בימות החול, נִימּוֹל לְתִשְׁעָה, כיון שלא ידוע אם נולד ביום או בלילה שלאחריו, ומספק יש למולו ביום התשיעי שהוא שמיני ליום שלמחרת. נולד בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁל עֶרֶב שַׁבָּת נִימּוֹל לַעֲשָׂרָה, כיון שיש ספק אם נולד ביום שישי או בשבת, על כן אין למולו בשבת שמא נולד ביום שישי ועתה בשבת הוא היום התשיעי ומילה שלא בזמנה אינה דוחה את השבת, לכן מלים רק ביום ראשון שהוא היום העשירי. ובאותו אופן שנולד בין השמשות של ערב שבת, אם חל יוֹם טוֹב לְאַחַר הַשַּׁבָּת שמילה שלא בזמנה אינה דוחה גם את יום טוב, נִימּוֹל לְאַחַר עָשָׂר. ואם חלו לאחר השבת שְׁנֵי יָמִים שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה, נִימּוֹל לִשְׁנֵים עָשָׂר. קָטָן הַחוֹלֶה ואי אפשר למולו ביום השמיני, אֵין מוֹחֲלִין אוֹתוֹ עַד שֶׁיַּבְרִיא.

גמרא

שנינו במשנה, שאם התינוק חולה אין מוחלין אותו עד שיבריא. הגמרא דנה האם ניתן למולו מיד כשיבריא: אָמַר שְׁמוּאֵל, היה התינוק חולה וקודח מחום, כאשר חֲלָצָתוּ חַמָּה – המחלה עברה וירד חומו, אין מלים אותו מיד אלא נוֹתְנִין לוֹ כָּל שִׁבְעָה לְהַבְרוֹתוֹ – שבעה ימים להתחזק, וביום השמיני מלים.

אִיבַּעְיָא לְהוּ, כאשר יש להמתין שבעה ימים, מִי בָּעֵינַן – האם צריך שיעברו שבעה ימים מֵעֵת לְעֵת, כגון שבחצות היום חלצתו חמה, נמצא שבחצות אותו יום בשבוע הבא ירושלמו שבעה ימים ורק לאחר חצות יהיה ניתן למולו. תָּא שְׁמַע, דְּתָנֵי לוּדָא [שם חכם] יוֹם הַבְרָאָתוֹ – היום שבו הבריא הקטן ממחלתו, דינו כְּיוֹם הִוָּלְדוֹ, וכשם שמונים מיום הולדו שבעה ימים ומלים בשמיני, אף ביום הבראתו מונים שבעה ימים ומלים ביום השמיני. מַאי לָאו – האם אין הכוונה שמה יוֹם הִוָּלְדוֹ – כשם שמונים שבעה ימים מיום לידתו ולֹא בָּעֵינַן מֵעֵת לְעֵת, וביום הולדו בשבוע הבא ניתן למולו, אַף יוֹם הַבְרָאָתוֹ לֹא בָּעֵינַן מֵעֵת לְעֵת, ומיד בתחילת אותו יום בשבוע הבא ניתן למולו. דוחה הגמרא: לֹא – אין זו כוונת הברייתא, אלא הדמיון הוא רק לענין זה שיש להמתין לאחר יום הבראתו שבעה ימים כיום הולדו, אבל לענין מעת לעת, יתכן שעֲדִיף [–חמור] יוֹם הַבְרָאָתוֹ מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ, דְּאִילּוּ יוֹם הִוָּלְדוֹ לֹא בָּעֵינַן מֵעֵת לְעֵת וְאִילּוּ יוֹם הַבְרָאָתוֹ בָּעֵינַן מֵעֵת לְעֵת.

משנה

משנתנו דנה בפיסות עור שנשארו מהערלה האם צריך לחזור ולחותכם: אֵלּוּ הֵן צִיצִין – רצועות עור שנשארו מן הערלה הַמְעַכְּבִין אֶת הַמִּילָה – שאם לא יחתכם לא קיים מצות מילה, כָּשֵׁר הַחוֹפֶה אֶת רֹוב הָעֲטָרָה – רצועת עור שמכסה את השפה הגבוהה המקיפה את הגיד. וכל שלא חזר וחתך ציצין אלו, דינו כערל וְאֵינוֹ אוֹכֵל בַּתְּרוּמָה אם היה אביו כהן. וְאִם הוסר עור הערלה כראוי אלא שהָיָה התינוק בַּעַל בָּשָׂר – שמן ונראה כאילו עור הערלה עדיין חופה את העטרה, מְתַקְּנוֹ – חותך את העור עד שתתגלה העטרה, מִפְּנֵי מַרְאִית הָעַיִן שלא יראה כערל.

א.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שניאור זלמן – אדמו"ר הזקן – בעל התניא והשו"ע

יד וְכֵן מֻתָּר לִפְסוֹק[עג] צְדָקָה לַעֲנִיִּים, שֶׁדִּבּוּר שֶׁל מִצְוָה הוּא. וְאֵינוֹ דוֹמֶה לְמַעֲרִיךְ, דְּהַיְנוּ שֶׁאוֹמֵר "עֲרֵכִי עָלַי" אוֹ "עֲרֵךְ אִישׁ פְּלוֹנִי עָלַי" לְגָבוֹהַּ, שֶׁאָסוּר מִשּׁוּם שְׁבוּת גָּמוּר, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּסִמָּן של"ט[151], לְפִי שֶׁכְּשֶׁנּוֹתֵן לְגָבוֹהַּ כְּפִי עֶרֶךְ שָׁנִים שֶׁל הַנֶּעֱרָךְ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה - הֲרֵי זֶה כְּקוֹנֶה אֶת הַנֶּעֱרָךְ עַל יְדֵי שֶׁנּוֹתֵן עֶרְכּוֹ לְגָבוֹהַּ, וְדוֹמֶה לְמִקָּח וּמִמְכָּר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּפְסִיקַת צְדָקָה.

וְלֹא אָסְרוּ לְהַקְדִּישׁ שׁוּם חֵפֶץ לְגָבוֹהַּ כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר שָׁם, אֶלָּא מִשּׁוּם שֶׁכֵּיוָן שֶׁמַּקְדִּישׁ חֵפֶץ יָדוּעַ - הֲרֵי הוּא מוֹצִיאוֹ בַּאֲמִירָה זוֹ מֵרְשׁוּתוֹ לִרְשׁוּת גָּבוֹהַּ, וְדוֹמֶה לְמִקָּח וּמִמְכָּר, אֲבָל כְּשֶׁמְּחַיֵּב עַצְמוֹ שֶׁיִּתֵּן אֵיזֶה דָּבָר לְגָבוֹהַּ - עֲדַיִן לֹא יָצָא שׁוּם דָּבָר מֵרְשׁוּתוֹ עַל יְדֵי אֲמִירָה זוֹ.

וּלְפִי זֶה, אָסוּר לְהַקְדִּישׁ בְּשַׁבָּת לְבֵית הַכְּנֶסֶת שׁוּם חֵפֶץ יָדוּעַ, כְּגוֹן סֵפֶר תּוֹרָה[עד], אוֹ עֲטָרָה[עה], אוֹ טַס[עו] לְסֵפֶר תּוֹרָה. וְלֹא נָהֲגוּ כֵּן.

וְיֵשׁ שֶׁלִּמֵּד עֲלֵיהֶם זְכוּת, שֶׁלֹּא אָסְרוּ אֶלָּא לְהַקְדִּישׁ חֵפֶץ לְמִזְבֵּחַ אוֹ לְבֶדֶק הַבַּיִת[עז], שֶׁאוֹתוֹ הַחֵפֶץ יוֹצֵא לְגַמְרֵי מֵרְשׁוּתוֹ לִרְשׁוּת גָּבוֹהַּ, שֶׁאֵין לוֹ עוֹד שׁוּם זְכוּת וְחֵלֶק בּוֹ, וְדוֹמֶה לְמִקָּח וּמִמְכָּר. אֲבָל כְּשֶׁמַּקְדִּישׁ חֵפֶץ לְבֵית הַכְּנֶסֶת - יֵשׁ לוֹ חֵלֶק וּזְכוּת בּוֹ בְּתוֹךְ כָּל אַנְשֵׁי הָעִיר[עח] שֶׁיֵּשׁ לָהֶם זְכוּת בְּהֶקְדֵּשׁוֹת שֶׁל בֵּית הַכְּנֶסֶת לְמָכְרָם כְּשֶׁיִּצְטָרְכוּ[עט], כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסִמָּן קנ"ג[153], וְאֵינוֹ דוֹמֶה לְמִקָּח וּמִמְכָּר שֶׁיּוֹצֵא הַמִּקָּח לְגַמְרֵי מֵרְשׁוּת מוֹכֵר לִרְשׁוּת לוֹקֵחַ.

וּמִכָּל־מָקוֹם, טוֹב לִזָּהֵר כְּשֶׁמַּקְדִּישׁ חֵפֶץ לְבֵית הַכְּנֶסֶת בְּשַׁבָּת, שֶׁיַּקְדִּישֶׁנּוּ בְּפִיו[פ] מֵעֶרֶב שַׁבָּת אֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, וְאָז אַף־עַל־פִּי שֶׁבְּשַׁבָּת מְבִיאוֹ לְבֵית הַכְּנֶסֶת - אֵינוֹ אֶלָּא מְפַרְסֵם הַהֶקְדֵּשׁ שֶׁהִקְדִּישׁ מֵעֶרֶב שַׁבָּת, וְזֶה מֻתָּר לְדִבְרֵי הַכֹּל:

הלכות שבת, חלק ב סימן שו, באיזה חפצים מותר לדבר בשבת סעיף יד

ביאורי הלכה

עג] לפסוק - להתחייב.

עד] כגון ספר תורה - ספר תורה מסויים, וכן עטרה או טס מסויימים, אבל אם מתחייב לתת חפץ כלשהו, אפילו יש לו בבית חפץ דומה, אם אינו חייב לתת דווקא אותו - אין לחוש.

עה] עטרה - כתר.

עו] טס - לוח־כסף שתולים על ספר־התורה.

עז] לבדק הבית - תחזוקת בית־המקדש.

עח] אנשי העיר - אבל אין להקדיש לבית־כנסת של עיר אחרת[152].

עט] למכרם כשיצטרכו - טעם זה אינו שייך במקדיש חפץ מסויים לעניים.

פ] שיקדישנו בפיו - אבל לא די שיקדישנו במחשבה[154].

ציונים והוספות

151) סעיף ו: אין מעריכין ולא מקדישין ולא מחרימין שום דבר לגבוה מפני שדומה למקח וממכר.

152) כן משמעות שוע"ר, אבל במג"א ס"ק יא משמע להתיר בכל הקדש וז"ל: "דהקדשות דידן חולין נינהו כמ"ש בחו"מ סימן צ"ה, ויש לכל ישראל חלק בהן", וייתכן שגם לשוע"ר מותר להקדיש גם לבית כנסת של עיר אחרת (או כרך), ועיקר ביאורו בא לחלק בין עיקר הקדש שבזמננו להקדשת חפץ לבדק הבית או למזבח (ש'דומה' למקח וממכר), ולאחר שנתבאר שעיקר הקדש שבזמננו אינו דומה ל'מקח וממכר' שוב אין להחמיר במקרים מסויימים בהם הוא דומה יותר.

ועפי"ז אסור לתת במתנה לחבירו חלק בחפץ מסויים שיהיה בשותפות, אף שאינו יוצא לגמרי מנותן המתנה, משום שנתינת מתנה בעיקרה דומה ל'מקח וממכר'.

153) סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, ובשו"ע סי' קנג סעיף ב ואילך נתבאר שבתנאים מסויימים בני העיר רשאים למכור בית־הכנסת ושאר דברים שבקדושה כדי לקנות במקומו דבר קדושה אחר לצורך בני העיר.

154) משמע שפסק כשיטת ה'יד אהרן' שהובאה ב'באר היטב' ס"ק ח, וז"ל: כתב הט"ז (ס"ק ב) אם בא לו בלבו ביום שבת להקדיש ס"ת ולא קודם לכן לא יקדישה בשבת, וכן אסור להביא חפץ לבה"כ להקדישו אם לא חשב עליה קודם לכן אלא יחזיקנה בבית ויקדישנו בינו לבין עצמו וא"כ כבר יצאת לרשות גבוה אלא שמפרסם זה בשבת ע"ש. וה"יד אהרן' כתב ולי נראה דאפי' הקדישו בלבו בחול אסור להקדישו בשבת דדברים שבלב אינן דברים ולא יצא לרשות גבוה ע"ש. ובמ"מ וציונים לשוע"ר הוסיף שאולי גם להאומרים דסגי במחשבה מ"מ שאני כאן כיון שדעתו להביאו לבית הכנסת לא חל במחשבה, והרי זה כחושב בלבו להוציא בפיו (ומיישב בזה סתירה מסי' תקכז קו"א ס"ק ב שם משמע שתרומה חלה במחשבה).

שולחן ערוך רבנו הזקן הלכות ברכת הפירות לפי לוח "רב יומי"

א על כל פירות ושאר אוכלים חוץ מפת וכל משקין חוץ מיין אם האוכלים או השותים הם שנים או יותר אחד מברך לכולם אע"פ שלא הסיבו על המטות.

ואפילו בימיהם שלא היה קבע לסעודה בלא הסיבה אם הם אורחים הסועדים אצל בעל הבית וכל אחד שולחן קטן לפניו שאינם יודעים קביעותם יחד עד שהסיבו יחד וכל זמן שלא נקבעו יחד אין אחד פוטר את חבירו בברכתו בפת ויין שהם חשובים ודרכם לקבוע עליהם בהסיבה מפני חשיבותם מכל מקום בשאר דברים שאינן חשובים כל כך ואין דרכם כל כך בהסיבה פוטר אחד את חבירו בלא הסיבה.

ומכל מקום צריך שיהיו קבועים יחד בישיבה ולא בעמידה.

ובזמן הזה שאין דרכנו בהסיבה כלל אין חילוק בין פת ויין לשאר דברים שבלא ישיבה גם בשאר דברים אינו פוטר ובישיבה גם בפת ויין פוטר והוא שישבו כולם בשולחן אחד או בלא שולחן במפה אחת בדברים שדרך קביעות אכילתם היא על המפה ודברים שדרך לקבוע עליהן אף בלא מפה כגון יין וכיוצא בו משישבו בקביעות יחד על הספסלים או על הקתדראות זה אצל זה זו היא קביעותם אבל לא כשישבו זה בכה וזה בכה.

במה דברים אמורים ביין הרשות אבל ביין קידוש והבדלה פוטר אחד את חבירו אפילו בעמידה ואפילו אין עומדים במקום אחד אלא כל אחד בביתו שאחד מקדש או מבדיל בביתו ומתכוין להוציא שכנו ושכנו שומע על הכוס שבידו ושותה הואיל והיא חובה ואינה כברכת הנהנין כמ"ש בסי' רע"ג.

ואפילו אם כבר טעם המקדש או המבדיל כמלא לוגמיו ושוב אין השומעים צריכים לטעום אלא למצוה מן המובחר אעפ"כ נפטרים בברכתו אפילו בעמידה שמתוך שהם מצטרפים יחד לצאת ידי קידוש והבדלה מצטרפים ג"כ לצאת ידי ברכת היין.

* * *

ויש אומרים שבשאר דברים חוץ מפת ויין אין אחד פוטר את חבירו ואפילו הסיבו שכיון שאין דרכם לקבוע עליהם כל כך אין קביעות מועלת בהם אלא א"כ באו בתוך הסעודה שמתוך שמועלת קביעות להפת מועלת ג"כ לשאר דברים.

ואע"פ שהעיקר כסברא הראשונה נהגו במדינות אלו לברך כל אחד לעצמו בשאר דברים לחוש לסברא האחרונה חוץ משכר ומי דבש לפי שרגילין לקבוע עליהם אף בלא סעודה לפיכך מועלת בהם קביעות כמו ביין.

ומכל מקום אף ביין אם ב' או ג' נכנסים לבית אדם אחד ונותנים להם יין לשתות דרך עראי כל אחד מברך לעצמו אפילו יושבים בשולחן אחד שאין אחד פוטר חבירו בכל הדברים אלא בישיבת קבע על דעת שלא לעקור מיד ממקום זה אפילו לילך לקבוע במקום אחר ואצ"ל אם אין דעתם לקבוע כלל אלא לשתות בדרך עראי:

ב וכל זה בברכה ראשונה שדעתם להתחבר ולקבוע עצמן לאכול ולשתות יחד הרי קביעותם זו מצרפתם להחשב כגוף אחד וברכה אחת לכולם אבל בברכה האחרונה כיון שכבר אכלו והם מתפרדים זה מזה אינן מצטרפים זה עם זה להחשב כגוף אחד וצריך לברך כל אחד בעצמו על הנאת גופו ולא אמרו שיברך אחד לכולם אלא בפת שמברכים עליה ברכת המזון ולא בשאר ברכות אחרונות שאינן חשובות כברכת המזון לומר עליהם נברך בתחילה.

ומכל מקום בדיעבד שבירך אחד ונתכוין להוציא השומעים והם נתכונו לצאת ידי חובתם יצאו אם היו קבועים באכילתם קביעות המועלת לצרפם לברכה ראשונה.

ואם אחד אינו יודע לברך בעצמו יוצא לכתחילה בברכת חבירו שקבע עמו.

ועכשיו שההמון מזלזלים מאוד בברכה אחרונה יש לעשות כן לכתחלה שיברך אחד בקול רם להוציא כל השומעים אע"פ שיודעים לברך בעצמן:

* * *

ג כבר נתבאר בסי' קס"ז שברכת הנהנין אינו יכול לברך להוציא חבירו ידי חובתו אלא א"כ גם הוא חייב בברכה זו בין שהיא ברכה ראשונה או אפילו ברכה אחרונה מטעם שנתבאר בסי' קצ"ז ואפילו בדיעבד אם מי שלא נתחייב בברכה זו בירך להוציא השומעים אע"פ שנתכוונו לצאת בשמיעתם וגם ענו אמן לא יצאו שאף שהשומע כעונה מכל מקום כיון שברכתו היתה לבטלה הרי לא שמעו ברכה הגונה:

ד אין אדם יוצא ידי חובתו בשמיעת הברכה אפילו ענה אמן אלא א"כ שמעה מתחילתה ועד סופה ונתכוין לצאת בה ידי חובתו והמברך נתכוין להוציאו.

ואז יוצא ידי חובתו בדיעבד אפילו לא ענה אמן.

(ולדברי האומרים שמצות של דבריהם א"צ כוונה אע"פ שלא נתכוין המברך להוציאו וגם הוא לא נתכוין לצאת בה יצא בין בברכה אחרונה בין בברכה ראשונה כגון מי שנטל פרי בידו לאכלו או מצוה לעשותו וקודם שהספיק לברך שמע ברכה זו מפי אחר המברך לעצמו אין צריך לברך ויש לחוש לדבריהם וליזהר שלא ליכנס בספק ברכה לבטלה):

ה לא הצריכו שיהיו המברך והשומעים קבועים יחד בישיבה אלא בהנאת אכילה ושתיה שכל אחד נהנה בפני עצמו אבל במוגמר שכולם נהנים ביחד מהריח העולה ממנו פוטר אחד את חבירו אפילו בעמידה ואפילו אינן קבועים במקום אחד אלא זה בכה וזה בכה וכן ברכת האור במוצאי שבת.

(ועוד שברכת האור אינה כברכת הנהנין ממש כי היא הנאה כעין חובה ומטעם זה גם בברכת הריח שבמוצאי שבת פוטר אחד את חבירו שלא בקביעות ישיבה אפילו מריחים זה אחר זה ואפילו שלא בשעת הבדלה):

* * *

ו כל מקום שאחד פוטר את חבירו בברכת הנהנין מפני קביעותם יחד או מפני שנהנים ביחד מצוה שאחד יברך לכולם ולא כל אחד לעצמו שנאמר ברב עם הדרת מלך.

אבל בברכת המצות אם כל אחד עושה מצוה בפני עצמו אף שכולן מצוה אחת כגון שכל אחד מתעטף בציצית או לובש תפילין הרשות בידם אם רצו אחד מברך לכולם כדי לקיים ברב עם הדרת מלך ואם רצו כל אחד מברך לעצמו

(כדי להרבות בברכות כי לעולם ירבה אדם בברכות הצריכות ואף שהשומע כעונה מכל מקום המברך הוא עיקר שהוא נעשה שליח לכולם להוציאם ידי חובתן וכולם מקיימים מצות הברכה על ידו וכאלו כולם מברכים ברכה אחת היוצא מפי המברך שפיו כפיהם וראוי יותר שיקיים כל אחד ואחד בעצמו מצות הברכה משיקיימנה ע"י שליח שכיון שכל אחד חייב בברכה זו לעצמו הרי זה ריבוי ברכות הצריכות ואינם דומות כלל לחזרת הש"ץ ולברכת הזימון שנתבאר בסימן קצ"ב.

משא"כ בברכות הנהנין כשכולן קבועים יחד שהם נחשבים כגוף אחד נהנה ולכן די להם בברכה אחת כמ"ש בסימן קס"ז אם כן אם יברכו כל אחד לעצמו אינן ברכות הצריכות כלל כיון שהנאת כלם נחשבת כהנאת גוף אחד ע"י קביעתם יחד אלא א"כ תחילת קביעותם היתה על דעת שלא להצטרף לברכה אחת שאז נעשה כאלו לא נקבעו כלל יחד כמו שכתוב בסימן קצ"ג) אבל כשקבעו עצמן סתם נעשו כגוף אחד ואין מעלה כל כך בריבוי הברכות ואף שאין בזה איסור ברכה שאינה צריכה כיון שכל אחד חייב בברכה זו וגם עכשיו ששומעים הם כעונים מכל מקום כיון שאין מעלה בריבוי הברכות צריך שיברך אחד לקיים ברב עם וכו'.

וכן כשכולם נהנים ביחד די בברכה אחת לכולם אף ע"פ שלא נקבעו יחד ואין מעלה כל כך ברבוי הברכות.

וה"ה בברכות המצות כשכולם מקיימים המצוה ביחד כגון שמיעת קול שופר או מגילה מצוה שאחד מברך לכולם בין התוקע או הקורא בין אחד מן השומעים וכן אם יושבים בסוכה אחת.

אבל אם רצו לקיים כל אחד המצוה בפני עצמו ולברך לעצמן הרשות בידם כגון שיקרא כל אחד המגילה לעצמו אם אין שם עשרה או שיתקע לעצמו ומכל מקום טוב שיקרא אחד לכולם לקיים ברב עם הדרת מלך אע"פ שאין חיוב בדבר שאין לחייב אדם שיקיים המצוה המוטלת עליו ע"י שליח כשיכול לקיימה בעצמו וכן בקידוש והבדלה וכל כיוצא בהן:

* * *

ז וכל זה כשכל אחד מקיים מצוה שלימה אבל אם בין כולם נעשית מצוה אחת שלימה אחד מברך לכולם בכל ענין ואין רשאים לברך כל אחד לעצמו כגון בני ביתו של בעל הבית שבודקין את החמץ בחדר הבית שלא נשלמה המצוה ולא יצא ידי חובת ביעור חמץ עד שיבערנו מכל חדריו

(ואפילו רבים שעושים מצוה אחת שלימה לאדם אחד שכולן מוטלות עליו חובה כגון שמפרישין חלה מעיסותיו או קובעים מזוזות בפתחיו או מלין את בניו בשעה אחת אין רשאים לחלק אלא צריכין לעשות ביחד כדי שיברך אחד לכולם שכיון שלא יצא ידי חובת מצוה זו עד שיעשה כולם הרי לא נגמר המצוה עד שיעשה כולם ולכן די בברכה אחת ואסור לגרום ברכה שאינה צריכה).

(אבל אם מלין ב' תינוקות של ב' בני אדם רשאים לחלק ולמולם בזה אחר זה ולברך כל אחד לעצמו ונכון לעשות כן מטעם שנתבאר ביו"ד):

חלק א' סימן ריג מי שיצא אם מוציא אחרים:

א כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה וכל ברכות הפותחות בברוך צריך לומר גם מלכות בפתיחתן ואם לאו לא יצא חוץ מברכה ראשונה של תפילת י"ח שאינה הודאה על הנאה או מצוה אלא על תביעת צרכיו של אדם כדי שיסדר שבחיו של מקום ואח"כ יתפלל לפיכך לא תיקנו בה מלכות וכן בברכות מעין שבע שבליל שבת הואיל ופתיחתה היא מעין ברכה ראשונה של תפילה י"ח:

ב אפילו אם לא דילג אלא תיבת העולם לבד צריך לחזור ולברך שמלך לבדו אינו חשוב מלכות (כי אין לא ביאור כלל בלא תיבת העולם שהוא סמוך עליה שאת"ל שהוא מוסב על תיבת אלהינו כלומר שאלהינו הוא מלך אין זו כוונת חכמים שתיקנו מלכות בברכות אלא שיהיה מוסב על ברוך שבתחלת הברכה כלומר ברוך מלך העולם שהרי מסיים שהכל כו' או אשר כו' או שעשה כו' שכל זה מוסב על ברוך וכשאינו אומר העולם אינו מוסב על ברוך אלא תיבת ה' אלהינו אבל מלך נשאר לבדו אלא א"כ היה אומר המלך ואת"ל שמלך מוסב למטה מלך שעשה כו' או מלך שהכל כו' גם זו אינה כוונת חכמים במטבע הברכות אלא ששאר הברכה יהא מוסב על השם שהוא עיקר הברכה ולא על מלך לבד):

חלק א' סימן ריד בכל ברכה צריך שיהיה שם ומלכות:

* * *

א העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה אלא א"כ בירך שתי ברכות או יותר שיש אחיזה לזו בזו עונה בסוף כולן אמן כמ"ש בסימן נ"ד ויש חולקין גם בזה כמו שנתבאר שם וכן מנהג מדינות אלו ואין לשנות המנהג.

ואחר ברכה אחרונה של פירות וכיוצא בהם לדברי הכל אינו עונה אמן אחר ברכת עצמו כי אין לה אחיזה עם ברכה ראשונה שהרי רשאי להפסיק ולדבר בינתיים ואינו דומה לישתבח שהיא ברכה אחרונה אחר פסוקי דזמרה ויש לה אחיזה עם ברכה ראשונה שהיא ברוך שאמר לפי שאסור להשיח באמצע פסוקי דזמרה כמ"ש שם:

ב אבל אחר ברכת אדם אחר מישראל חובה לענות אמן אע"פ שהוא אינו מחויב בברכה זו כלל ואפילו לא שמעה מתחלתה ועד סופה אלא סופה בלבד או אפילו לא שמעה כלל רק שהוא יודע איזו ברכה היא שלא תהא אמן יתומה כמ"ש בסי' קכ"ד.

אבל נכרי המברך ברכה מן הברכות שתקנו חכמים אין עונים אחריו אמן אלא א"כ שמע כל הברכה מפיו וכותים עשאום כנכרים לכל דבריהם אבל אחר מין דהיינו האדוק לעבודה זרה אסור לענות אמן אפילו שמעו כל הברכה מפיו (לפי שסתם מחשבת מין בהזכרת השם היא לעבודה זרה) וכן מי ששינה מטבע הברכה אין עונין אחריה אמן.

וכן אין עונין אמן אחר תינוק שלומד הברכות לפני רבו שמותר ללמד לתינוק הברכות כתקונן אפילו שלא בזמנן ואע"פ שהם לבטלה בשעת הלימוד אע"פ שאסור לגדול המתלמד אבל כשאינן מברכין לבטלה עונין אחריהם אמן כגון שמברכין אותן בזמנן כדי לפטור מחיובן שהם חייבים בהן כדי לחנכם במצות וכן בשעה שקורין ההפטרה בציבור ומברכין לפניה ולאחריה:

* * *

ג כל המברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא והרי הוא כאילו נשבע לשוא ואסור לענות אמן אחריו ואע"פ שמן התורה אין איסור בהזכרת שם שמים לבטלה אלא כשמזכירו בדברי הבאי שאין בהם צורך ולא בדרך ברכה אע"פ שאינה צריכה מכל מקום מדברי סופרים אסור אפילו בדרך ברכה שאינה צריכה (אבל לצורך מותר להזכיר אפילו בדבר הרשות):

ד אסור לגרום ברכה שאינה צריכה כגון כל שני דברים שיכול לפוטרם בברכה אחת אסור לגרום שיצטרך לחזור ולברך כגון שיפסיק בנתים בשיחה או בדבר אחר הגורם שיצטרך לחזור ולברך ואפילו בשבת שחסרו הרבה ברכות ממנין ק' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום אסור לגרום ברכה שאינה צריכה כדי להשלים לק'.

במה דברים אמורים כשיכול לפטור ב' דברים בברכה שהיא מיוחדת לשניהם אבל אם היא מיוחדת לדבר אחד אלא שיכול לפטור בה גם השני בתורת טפלה טוב יותר להרבות בברכות כמ"ש בסי' רי"ב:

ה לפיכך אם הביאו לו פירות בתוך הסעודה טוב יותר להניחם לאחר ברכת המזון כדי שיברך אחריהם ברכתם האחרונה המיוחדת להם ולא יפטרם בברכת המזון שאינה מיוחדת להם ואינה פוטרתם אלא משום שהם נחשבים מכלל הסעודה הואיל ובאו קודם שמשכו ידיהם מן הפת ואם באו אחר כך טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם ואין נפטרים בברכת המזון שאין ברכת המזון פוטרת מעין ג' ולא בורא נפשות רבות כמ"ש בסי' קע"ז ור"ח ויש חולקים ויש להחמיר כסברא הראשונה.

ובפרט בשבת ויום טוב כדי להשלים ק' ברכות יש לו להניחם לאחר ברכת המזון להשלים בהם ולא לסמוך על שמיעת חזרת הש"ץ וברכת התורה וההפטרה:

סליק הלכות ברכות:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

חלק א' סימן רטו עניית אמן אחר הברכות:

'לקוטי תורה' שיר השירים – הפרשה החסידית

לְסוּסָתִי בִּרְכְבֵי פַרְעֹה וְגו' [א][1]

"**לְסוּסָתִי** בִּרְכְבֵי פַרְעֹה דִּמְיִתִיךְ רַעְיָתִי" (שִׁיר הַשִּׁירִים א, ט):

כִּי הִנֵּה כְּתִיב (תְּהִלִּים קמז, י): "לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ". וְהָעִנְיָן, כִּי הִנֵּה כְּתִיב (חֲבַקּוּק ג, ח): "כִּי תִרְכַּב עַל סוּסֶיךָ כו'", כִּי מִלְּשׁוֹן "אִם תִּרְכַּב **עַל סוּסֶיךָ**" – שֶׁיֵּשׁ כַּמָּה בְּחִינַת מֶרְכָּבוֹת[2] לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא: מֶרְכֶּבֶת יְחֶזְקֵאל – "פְּנֵי אַרְיֵה [..] פְּנֵי שׁוֹר כו'" (יְחֶזְקֵאל י, יד); וּמֶרְכְּבוֹת זְכַרְיָה[3] – "סוּסִים שְׁחוֹרִים [..] סוּסִים לְבָנִים כו'" (זְכַרְיָה ו, ב־ג); וְגַם אַמְרִינָן בַּגְּמָרָא (עֲבוֹדָה זָרָה ג' עַמּוּד ב'): "וּבְלֵילָא מַאי קָעָבֵיד? רוֹכֵב עַל בְּרוּב קַל שֶׁלּוֹ וְשָׁט כו'".

וְכִמְשֹׁל הַמֶּלֶךְ שֶׁיֵּשׁ לוֹ כַּמָּה מִינֵי מֶרְכָּבוֹת, פַּעַם מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמֶרְכָּבָה זוֹ וּפַעַם בַּמֶּרְכָּבָה זוֹ. וְהִנֵּה, כָּל בְּחִינוֹת וּמַדְרֵיגוֹת הַמֶּרְכָּבָה הוּא לְגַבֵּי בְּחִינַת אָדָם הָעֶלְיוֹן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (יְחֶזְקֵאל א, כו): "וְעַל דְּמוּת הַכִּסֵּא דְּמוּת כְּמַרְאֵה אָדָם כו'", שֶׁהוּא בְּחִינַת רְמַ"ח מִצְוֹת־עֲשֵׂה – "רְמַ"ח פִּיקוּדִין – רְמַ"ח אֵבָרִין דְּמַלְכָּא"[4]. וְשֵׁסַ"ה לֹא־תַעֲשֶׂה – שֵׁסַ"ה גִּידִים, שֶׁהֵם בְּחִינַת אוֹרוֹת וְכֵלִים; וּרְמַ"ח אֵבָרִים

---

1. (נֶאֱמַר בַּחֲתוּנַת הַצֶּמַח צֶדֶק בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח תקס"ד. נִדְפַּס בְּלִי הַגָּהוֹת בְּתוֹרָה אוֹר לָעִמְבֶּערג" תרי"א דַף כט, ג.

נוֹסַח אַחֵר – מַאֲמָרֵי אַדְמוּ"ר הַזָּקֵן תקס"ד עַמּוּד כג. בֵּיאוּר – שָׁם עַמּוּד כה. הַגָּהוֹת – אוֹר הַתּוֹרָה שִׁיר הַשִּׁירִים עַמּוּד קלח. קלט. וּרְאֵה סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים עת"ר עַמּוּד ריט).

2. (נִתְבָּאַר בְּסֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תרל"ה חֵלֶק ב עַמּוּד שלט).

3. (רְאֵה סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים עת"ר עַמּוּד ריט).

4. (רְאֵה תִּקּוּנֵי זֹהַר תִּקּוּן ל עד, א).

– בְּחִינַת כֵּלִים, וְשֵׁסֵ"ה גִּידִים – בְּחִינַת אוֹרוֹת הַמַּמְשִׁיכִים "הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ"[5] – חַיּוּת הָאֵבָרִים[6].

וּכְמַאֲמַר רַז"ל[7]: **י"ה עִם שְׁמִי** – שֵׁסֵ"ה, **וְזִכְרִי עִם ו"ה** – רְמַ"ח. שֶׁשֵּׁסֵ"ה מִצְוֹת לֹא־תַעֲשֶׂה – מִבְּחִינַת י"ה, וּרְמַ"ח מִצְוֹת־עֲשֵׂה – מִו"ה. וּבְחִינַת אָדָם – זֶה שֶׁהוּא בְּחִינַת אוֹרוֹת וְכֵלִים, הַמְּשֻׁכַּת אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא וְהֶאָרָתוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים, בִּבְחִינַת יְרִידָה וְהִשְׁתַּלְשְׁלוּת בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה – יוֹם רִאשׁוֹן בְּחֶסֶד[8] כו'.

וְהִנֵּה תַּכְלִית יְרִידוֹת הַמַּדְרֵגוֹת וְהִשְׁתַּלְשְׁלוּת הָאָרוֹת אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא בְּשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, הוּא כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה עֲלִיָּה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת כַּנּוֹדָע. כִּי יְרִידָה לְצוֹרֶךְ עֲלִיָּה[9] הִיא כַּנּוֹדָע. דְּהַיְינוּ, עַל יְדֵי בֵּירוּר מַלְבּוּשֵׁי נוֹגַהּ כו' בִּימוֹת הַחוֹל. וְלָכֵן צָרִיךְ הַמְּשֻׁכּוֹת אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא מִבְּחִינַת **אָדָם** דַּוְקָא, כִּי "הָאִישׁ דַּרְכּוֹ לִכְבּוֹשׁ"[10] וְלַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה לְאַכְפְּיָא כו'.

וְהִנֵּה כְּתִיב: "וְסוּס מוּכָן לְמִלְחָמָה"[11], שֶׁבִּכְדֵי לִירֵד לִמְקוֹם הַמִּלְחָמָה צָרִיךְ לִהְיוֹת בְּחִינַת "סוּס **רָץ**". כְּמוֹ עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל שֶׁהַסּוּס רָץ לְמָקוֹם שֶׁאֵין הָאָדָם מַגִּיעַ שָׁם מִפְּנֵי מֶרְחַק הַמָּקוֹם, וְכָךְ עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל, מִפְּנֵי הַיְרִידָה הַגְּדוֹלָה מֵאֵיגְרָא רָמָה כו', לִהְיוֹת אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא, שֶׁכִּשְׁמוֹ כֵּן הוּא – אוֹר אֵין־סוֹף וְאֵין תַּכְלִית כו' – שׁוֹרֶה וּמִתְגַּלֶּה בַּתַּחְתּוֹנִים, צָרִיךְ לִהְיוֹת בִּבְחִינַת מַרְכִּבוֹת סוּסִים רָצִים כו'.

וְלָכֵן יְשַׁעְיָה וְיֶחֱזְקֵאל[12] שֶׁהָיוּ בִּזְמַן הַבַּיִת וְקָרוֹב לוֹ, שֶׁאָז הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲלָה עֶלְיוֹנָה, לֹא הָיָה אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא בִּבְחִינַת יְרִידָה וְהַשְׁפָּלָה כָּל כַּךְ – שֶׁימּוֹת הַחוֹל אֵינָם רְחוֹקִים כָּל כַּךְ מִיּוֹם הַשַּׁבָּת. לְכָךְ רָאוּ אֶת הַמַּרְכָּבָה בִּבְחִינַת "פְּנֵי אַרְיֵה", "פְּנֵי שׁוֹר" כו', שֶׁ"הַחַיּוֹת נוֹשְׂאוֹת וּמְנוּשָׂאוֹת עִם הַכִּסֵּא"[13], שֶׁהַכִּסֵּא נוֹשֵׂא אוֹתָם גַּם כֵּן, שֶׁאֵינָם בִּבְחִינַת רִיחוּק מָקוֹם כָּל כַּךְ, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אֵיזֶה שַׁיָּכוּת בְּצַד מָה לְגַבֵּי הָאָרוֹת אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא הָרוֹכֵב עֲלֵיהֶם.

מַה שֶּׁאֵין כֵּן זְכַרְיָה רָאָה אֶת הַמַּרְכָּבָה בִּבְחִינַת סוּסִים שֶׁהֵם רָצִים כו', וְאֵינָם מְנוּשָׂאִים כְּלָל, שֶׁאֵין לָהֶם עֵרֶךְ וְיִחוּס וְהַשָּׂגָה בְּמַה שֶׁרוֹכֵב עֲלֵיהֶם כְּלָל, שֶׁהַסּוּס הוּא בְּחִינַת אוֹתִיּוֹת כו', שֶׁאֵין בָּהֶם הַשִּׂכְּלָה.

(וְהַיְינוּ, לְפִי שֶׁיְּרִידַת הַמַּלְכוּת בַּגָּלוּת הִיא בְּחִינַת הִירִידָה שֶׁלֹּא בְּדֶרֶךְ יְרִידַת וְסֶדֶר הַמַּדְרֵגוֹת, רַק בִּבְחִינַת אוֹתִיּוֹת שֶׁיָּרְדוּ מִלְּמַעְלָה מַעְלָה וְנִתְלַבְּשׁוּ לְמַטָּה מַטָּה. מַה שֶּׁאֵין כֵּן יְשַׁעְיָה וְיֶחֱזְקֵאל רָאוּ הַמֶּרְכָּבָה "פְּנֵי אַרְיֵה", "וּפְנֵי שׁוֹר כו'", שֶׁהֵן הַמְּשֻׁכּוֹת הַמִּדּוֹת שֶׁנִּלְקְחוּ מֵהַכְּמָה דֶּרֶךְ יְרִידַת סֶדֶר הַמַּדְרֵגוֹת, וְהִתְלַבְּשׁוּת הַחָכְמָה עַצְמָהּ הִיא בַּמִּדּוֹת כו'[14]).

וְהִנֵּה כְּמוֹ שֶׁהִירִידָה הִיא בִּבְחִינַת סוּס, כָּךְ הוּא עֲלִיָּה גַּם כֵּן בִּבְחִינַת סוּס. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יְשַׁעְיָה כו, ט): "נַפְשִׁי אִוִּיתִיךָ בַּלַּיְלָה", פֵּירוּשׁ: בִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים – "נַפְשִׁי **אִוִּיתִיךָ**" – בְּלֹא טַעַם וָדָעַת, בִּבְחִינַת "נַפְשִׁי" בִּבְחִינַת אוֹתִיּוֹת כו'.

וּכְתִיב (תְּהִלִּים קמז, טו): "עַד מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ", שֶׁהַסּוּס רָץ לְמָקוֹם שֶׁאֵין הָאָדָם יָכוֹל לֵילֵךְ בְּעַצְמוֹ בְּרַגְלָיו, כָּךְ עַל דֶּרֶךְ מָשָׁל כְּתִיב (יְשַׁעְיָה סו, א): "וְהָאָרֶץ הֲדוֹם רַגְלָי".

וְהַסּוּס רָץ לְמָקוֹם שֶׁאֵין רַגְלָיו מַשִּׂיגִים. וְהוּא דַּוְקָא בִּזְמַן **שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים**, שֶׁאֵין כֹּחַ בְּרַגְלַיִם לִהְיוֹת בִּבְחִינַת "חַיּוֹת נוֹשְׂאוֹת וּמְנוּשָׂאוֹת כו'", אֲזַי הַסּוּס רָץ לְמַעְלָה מַעְלָה עַד רוּם הַמַּעֲלוֹת, לְמַעְלָה מִבְּחִינַת אָדָם שֶׁעַל הַכִּסֵּא.

כִּי בְּחִינַת אָדָם הוּא "**אֲדַמֶּה** לְעֶלְיוֹן"[15] (יְשַׁעְיָה יד, יד), מַה שֶּׁאֵין כֵּן עֶלְיוֹן מַמָּשׁ כו'[16]. כִּדְכְתִיב (בְּשַׁלַּח טו, ג): "ה' אִישׁ מִלְחָמָה"[17], פֵּירוּשׁ: מַה שֶּׁהַוְיָה נִקְרָא בְּשֵׁם "אִישׁ", הוּא בִּבְחִינַת "מִלְחָמָה" לִהְיוֹת נִקְרָא בְּשֵׁם אִישׁ וְאָדָם. אֲבָל בֶּאֱמֶת "כִּי לֹא אָדָם הוּא לְהִנָּחֵם" (שְׁמוּאֵל־א טו, כט) כְּתִיב[18].

---

5. (פָּרָשַׁת רְאֵה יב, כג. רְאֵה לְקַמָּן טז, ב. אוֹר הַתּוֹרָה וַיִּקְרָא כֶּרֶךְ ב עַמּוּד תקלד).

6. (רְאֵה שַׁעֲרֵי אוֹרָה צג, ב וְאֵילֶךְ בְּעִנְיַן חַיּוּת מֵהַדָּם).

7. (עַל הַפָּסוּק (שְׁמוֹת ג, טו): "זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר". זֹהַר חֵלֶק א כד, א. וְעוֹד. תִּקּוּנֵי זֹהַר ד, ב. וְעוֹד).

8. (רְאֵה תִּקּוּנֵי זֹהַר תִּקּוּן נו (צ, א). זֹהַר חֵלֶק א ל, א. לא, א. וְעוֹד).

9. (מַכּוֹת ז, ב).

10. (יְבָמוֹת סה, ב).

11. (מִשְׁלֵי כא, לא. וְשָׁם: " לְיוֹם מִלְחָמָה").

12. (רְאֵה תּוֹרָה אוֹר יִתְרוֹ דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "הָאֲבוֹת הֵן הֵן הַמֶּרְכָּבָה" (עב, ד). – נִסְמָן בְּאוֹר הַתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית כֶּרֶךְ ב עַמּוּד רפא, ב).

13. (בַּחֵיי תְּרוּמָה כה, יו"ד בְּשֵׁם פִּרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וּרְאֵה פִּרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר סוֹף פֶּרֶק ד. שְׁמוֹת רַבָּה סוֹף פָּרָשָׁה כג. לְשׁוֹן הַפִּיּוּט רֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּמוּסָף אַחַר קְדוּשַׁת כֶּתֶר, דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "וְהַחַיּוֹת").

14. וְעַיֵּן מַה שֶׁנִּתְבָּאַר **הַהֶפְרֵשׁ בֵּין קַבָּלַת הַמִּדּוֹת מֵהַשֵּׂכֶל, וּבֵין הָאוֹתִיּוֹת**, בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "וַיִּיצֶר כו' אֶת הָאָדָם" – בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית, עַיֵּן שָׁם (תּוֹרָה אוֹר בְּרֵאשִׁית ד, ג).

15. (עֶשְׂרָה מַאֲמָרוֹת מַאֲמַר "אַם כָּל חַי", חֵלֶק ב סִימָן לג. שֶׁל"ה תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב וַיֵּשֶׁב סוֹף הַדְּרוּשׁ "צֹאן יוֹסֵף", עַיֵּן שָׁם. וְעוֹד).

16. (וְעַיֵּן מַה שֶׁנִּתְבָּאַר בְּמָקוֹם אַחֵר, עַל פָּסוּק "אַתֶּם נִצָּבִים", מֵעִנְיַן **פֵּירוּשׁ עֶלְיוֹן** כו' (לְעֵיל נִצָּבִים מד, ג)).

17. (רְאֵה מְכִילְתָּא עַל פָּסוּק זֶה. אוֹר הַתּוֹרָה בְּשַׁלַּח עַמּוּד תקלט. תֵּצֵא עַמּוּד תקעט).

18. (וְעַיֵּן מַה שֶׁנִּתְבָּאַר מִזֶּה בַּבֵּיאוּר עַל פָּסוּק (יִתְרוֹ כ, ז) "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" (תּוֹרָה אוֹר עב, ג)).

וַהֲגַם שֶׁהוּא בִּבְחִינַת סוּס, שֶׁאֵין בּוֹ הַשְׂכָּלָה לְהַשִּׂיג אֶת הָרוֹכֵב כו׳, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ בּוֹ בְּחִינָה זוֹ לְהַעֲלוֹת אֶת הָרוֹכֵב מַעְלָה מַעְלָה כו׳[19].

אַךְ הַכֹּחַ שֶׁיֵּשׁ לִבְחִינַת סוּס כַּנַּ"ל, הִנֵּה כְּתִיב (תְּהִלִּים קמז, י): "לֹא בִּגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ", שֶׁ"גְּבוּרַת הַסּוּס" הַנַּ"ל לֹא מִצַּד עַצְמוֹ הוּא, כִּי אִם "רוֹצֶה ה׳ אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ" (שָׁם, יא) – חַסְדּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. דְּהַיְינוּ, מָהוּתוֹ וְעַצְמוּתוֹ שֶׁל אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא נִמְשָׁךְ וְנִשְׁתַּלְשֵׁל לְמַטָּה, לְהַעֲלוֹת בְּחִינַת סוּס הַנַּ"ל.

וְזֶהוּ בְּחִינַת "טַלָּא דְּנָטִיף מֵעַתִּיקָא קַדִּישָׁא"[20] בְּשַׁבָּת כו׳, שֶׁהוּא הַמְשָׁכוֹת אוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא מֵרֵישׁ כָּל דַּרְגִּין לְמַטָּה, לִיתֵּן כֹּחַ וְעוֹז לַעֲלִיַּית הַסּוּס כו׳.

(וְהַיְינוּ כְּעִנְיָן מַה שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח, בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "לְסוּסָתִי"[21]:

שֶׁיֵּשׁ סוּסִין נוּקְבִין וְסוּסִין דּוּכְרִין[22] – אִתְעָרוּתָא־דִלְתַתָּא וְאִתְעָרוּתָא־דִלְעֵילָא[23] כו׳. אַךְ יֵשׁ עוֹד אִתְעָרוּתָא־דִלְעֵילָא, שֶׁהֵם אוֹתִיּוֹת זְכָרִים, שֶׁהֵם בָּאִים שֶׁלֹּא עַל יְדֵי אִתְעָרוּתָא־דִלְתַתָּא כְּלָל כו׳, וְהַיְינוּ הַמְשָׁכוֹת מִבְּחִינַת עַתִּיקָא כו׳, עַיֵּין שָׁם.

וְהִנֵּה, מִשָּׁם הוּא שֶׁנִּמְשַׁךְ הַכֹּחַ וְעוֹז לַעֲלִיַּית הַסּוּס דְּאִתְעָרוּתָא־דִלְתַתָּא[24]).

וְזֶהוּ "לְסוּסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה דִּמְיַתִּיךְ רַעְיָתִי" (שִׁיר הַשִּׁירִים א, ט) – **פֵּירוּשׁ:**

כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ "זֶה לְעוּמַּת זֶה" – בְּחִינַת סוּס "בְּרִכְבֵי פַרְעֹה" דִּקְלִיפָּה, שֶׁהַחִיּוּת אֱלֹקוּת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם אֵינוֹ נִתְפָּס וּמוּשָׂג בָּהֶם, לִהְיוֹת בָּהֶם בְּחִינַת בִּיטּוּל כו׳, אֶלָּא בִּבְחִינַת מַקִּיף עֲלֵיהֶם מִלְּמַעְלָה, וְהִיא בְּחִינַת "לְבוֹנָה זַכָּה" (אֱמוֹר כד, ז) שֶׁבַּקְטוֹרֶת. וְלָכֵן "קָרוּ לֵיהּ אֱלָקָא דֶּאֱלָקַיָּא כו׳"[25];

כָּךְ "דִּמְיַתִּיךְ **רַעְיָתִי**" – "**פַּרְנָסָתִי**"[26], שֶׁ"יִשְׂרָאֵל מְפַרְנְסִין"[27] – וּמִתְפַּרְנְסִין כו׳, שֶׁהוּא עִנְיָן הַמְשָׁכַת חִיּוּת וְאוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא בְּתוֹךְ עָלְמִין עַל יְדֵי הַתּוֹרָה וּמִצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁהַמַּאֲכָל מַמְשִׁיךְ חִיּוּת מֵהַמּוֹחַ לִשְׁאָר הָאֵבָרִים כו׳ – נִמְשָׁל לִבְחִינַת "סוּסָתִי בְּרִכְבֵי פַרְעֹה", שֶׁהוּא בְּחִינַת מַקִּיף, לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה וּמִצְוֹת מַעֲלִים אֶת הָאָדָם הָעֶלְיוֹן כְּמוֹ סוּס כו׳[28].

כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (אַחֲרֵי יח, ה): "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם", פֵּירוּשׁ: שֶׁעוֹשִׂין וּמְתַקְּנִין בְּחִינַת "אָדָם", שֶׁיִּתְעַלֶּה לְמַעְלָה מַעְלָה – לִבְחִינַת "כִּי לֹא אָדָם כו׳". וְדֵי לַמֵּבִין[29]. :

---

19. (וְעַיֵּין מַה שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת", בְּעִנְיָן "וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ", שֶׁרִיצַת הַסּוּס גְּדוֹלָה מֵרִיצַת הַבְּרוּב כו׳ (רְאֵה תּוֹרָה אוֹר צ, א וְאֵילָךְ). וּבְדִבּוּר הַמַּתְחִיל "וְקִבֵּל הַיְּהוּדִים" (תּוֹרָה אוֹר צו, ד). וּבְפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח, בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה" (תּוֹרָה אוֹר סב, ג). וּבְדִבּוּר הַמַּתְחִיל "אָשִׁירָה כו׳ כִּי גָאֹה גָּאָה" (תּוֹרָה אוֹר סג, א)

"וְעוֹד יֵשׁ לוֹמַר בְּפֵירוּשׁ "כִּי תִרְכַּב עַל סוּסֶיךָ", לְפִי פֵּירוּשׁ הָרַמַּ"ז בְּרֵעֵיָא מְהֵימְנָא פָּרָשַׁת כִּי תֵצֵא דַף ערה סוֹף עַמּוּד ב: "וְהִנֵּה הֵיכַל קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים הוּא כו׳, הִנְהָגְתוֹ עַל יְדֵי הַסּוּסִים כו׳". וְעַיֵּין מַה שֶׁכָּתוּב בַּתְּנָיָא פֶּרֶק נ"ב: "וּמֵהוּ הַלְּבוּשׁ כו׳ דִּלְעֵילָא לְעֵילָא כו׳ בְּהֵיכַל קָדְשֵׁי קָדָשִׁים כו׳", עַיֵּין שָׁם. וְעַיֵּין בְּעֵץ חַיִּים שַׁעַר כִּסֵּא הַכָּבוֹד, בְּעִנְיָן הֵיכַל קָדְשֵׁי קָדָשִׁים מִזֶּה, וּמִשָּׁם יוּבָן אֵיךְ שֶׁבְּחִינַת סוּס הַנַּ"ל מַעֲלָה הָרוֹכֵב לִבְחִינַת כִּי לֹא אָדָם הוּא כו׳". – כְּתַב יַד קֹדֶשׁ 1101).

20. (זֹהַר חֵלֶק ג קכח, ב. קלה, ב. חֵלֶק ב סא, ב. סב, ב. וּרְאֵה שָׁם פח, א. חֵלֶק ג רפח, א).

21. (תּוֹרָה אוֹר סג, ד).

22. (זֹהַר חֵלֶק ב מו, סוֹף עַמּוּד ב. מז, א).

23. (זֹהַר חֵלֶק א פח, א. קסד, א. רלה, א. רמד, א. חֵלֶק ב רלב, ב. תִּקּוּנֵי זֹהַר תִּקּוּן סט קי, ב).

24. וְעַיֵּין שָׁם עוֹד עַל פָּסוּק "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלוּהוּ הַיּוֹם", מַעְנְיָן "מוֹרִיד הַטָּל כו׳" (תּוֹרָה אוֹר סה, ג).

25. (מְנָחוֹת קי, א).

26. (שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה עַל פָּסוּק "לְסוּסָתִי". וּרְאֵה לְקַמָּן דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "הִנֶּךְ יָפָה". זֹהַר חֵלֶק ג לג, ב).

27. ("לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם". זֹהַר חֵלֶק ג, וַיִּקְרָא ז, ב. שִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה א, עַל פָּסוּק "לְסוּסָתִי". יַלְקוּט שִׁמְעוֹנִי פְּקוּדֵי רֶמֶז תיח).

28. (וְעַיֵּין בְּדָרַמַ"ז פָּרָשַׁת כִּי תֵצֵא (דַף ער"ה, סוֹף עַמּוּד ב'): וְהִנֵּה הֵיכַל קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים הוּא כו׳ הִנְהָגְתוֹ עַל יְדֵי הַסּוּסִים. וְעַיֵּין בְּ"סֵפֶר שֶׁל בֵּינוֹנִים" פֶּרֶק נ"ב, גַּבֵּי "וּמֵהוּ הַלְּבוּשׁ כו׳ דִּלְעֵילָא לְעֵילָא כו׳ בְּהֵיכַל קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים".

וְעַיֵּין מַה שֶׁנִּתְבָּאֵר מִזֶּה סוֹף דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "אֶת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמֹרוּ" (לְעֵיל בְּהַר מד, ד), גַּבֵּי "וּמִקְּדָשֵׁי תִּירָאוּ", וּמִשָּׁם יוּבָן מַה שֶׁנִּתְבָּאֵר כָּאן שֶׁהַתּוֹרָה וּמִצְוֹת מַעֲלִים כו׳ כְּמוֹ סוּס כו׳.

וְעַיֵּין מַה שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל מַעְנְיָן **אוֹתִיּוֹת הַתּוֹרָה** – בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל "לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ" (לְעֵיל ב, ד וְאֵילָךְ)).

29. (וְעַיֵּין עוֹד מַעְנְיָן "**לְסוּסָתִי**": בְּרָבוֹת: בְּשִׁיר הַשִּׁירִים בִּמְקוֹמוֹ. וּבְפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח, סוֹף פָּרָשָׁה כ"ג. נְשׂא, רֵישׁ פָּרָשָׁה ח'. וּבְזֹהַר: סוֹף פָּרָשָׁה וַיַּגֵּשׁ, דַּף רי"א, עַמּוּד ב'. וּבְפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח, דַּף מ"ו, סוֹף עַמּוּד ב').

ב.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא דובער – אדמו"ר האמצעי

תורת חיים

(לג) **ובכ"ז** יתורץ הקושיא דלעיל דאיך יעשה כנפי נשרים לנשמות שהן בבחי' פני אדם ששרשן באדם העליון כו' שהוא למעלה הרבה מבחי' פני נשר שבמרכבה כידוע. דהנה בחי' פני אדם שבנשמות היינו כמו שהן למעלה דוקא שבצלם אלקים כו' ונק' נר ה' כו' כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים. אבל ע"י ירידת הנשמה שנק' אדם בחומר גופני בעוה"ז דוקא ומקיים תו"מ בדברים גשמיים דנוגה דעשיה לברר עה"ד טו"ר יש בזה כח גדול יותר מעצם כח האדם שהוא הנשמה במקור חוצבה בצלם אלקים עד שתעלה הנשמה למעלה מעלה הרבה ממקור חוצבה בשם הוי"ה דאדם דאצילות והיינו אל פנימית ועצמות אא"ס שבפנימיות הכתר שלמעלה מבחי' אדם דאצילות כמ"ש כי לא אדם הוא כו'. וכמאמר לאו מכל אינון מדות כלל כו' מה שאין בכח אדם להגיע שם כלל רק מצד הברורים דרפ"ח כו' שבירר אדם שהן נשמות הצדיקים בתו"מ ותשובה בעוה"ז דוקא מטעם הנ"ל. וזהו שיעשה להם כנפי נשרים מן כח הברורים שבירור לעה"ד טו"ר בעוה"ז דוקא והוא שעולין למעלה מעלה ביותר כנ"ל. וז"ש וקוי ה' יחליפו כח גדול יותר מכחם העצמי והוא שיעלו אבר כנשרים וד"ל:

בראשית ברא כו'. יהי רקיע בתוך המים

ג.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא מנחם מענדל – אדמו"ר ה'צמח צדק'

דרך מצותיך

ד) **אַךְ**[1] לְפִי זֶה צָרִיךְ לְהָבִין בְּעִנְיַן הַתּוֹאֲרִים שֶׁבָּאוּ בּוֹ יִתְבָּרֵךְ בַּתּוֹרָה, וְכִינּוּ לוֹ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם־לִבְרָכָה גַּם כֵּן, כְּגוֹן "חָכָם"[2] וְ"חָסִיד"[3] כו', הִנֵּה לְתָרֵץ זֶה אָמַר הַגָּאוֹן הַנַּ"ל[4] עוֹד שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ:

"וּמִזֶּה בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא פָּשׁוּט כו'" עַד: "כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר" (מוּעָתָק לְעֵיל פֶּרֶק ג')[5].

וְאִם לֹא הָיָה יוֹדֵעַ הַכֹּל, אוֹ לֹא הָיָה נִמְצָא מִמֶּנּוּ הַכֹּל, הָיָה דָּבָר זֶה בִּשְׁבִיל שֶׁיּוּגְדַּר בְּדָבָר מְיוּחָד. וְזֶה אֵינוֹ, כִּי לֹא יוּגְדַּר. וְדָבָר זֶה בָּרוּר. וְהוּא יִתְבָּרֵךְ יוֹדֵעַ הַכֹּל בְּחָכְמָתוֹ, וּפוֹעֵל הַכֹּל בְּכֹחוֹ, כִּי אֵין חִלּוּק בֵּין הַהַשָּׂגָה שֶׁהוּא מַשִּׂיג הַנִּמְצָאִים אוֹ מַה שֶּׁהוּא פּוֹעֵל שְׁאָר פְּעוּלּוֹת; כִּי הַהַשָּׂגָה גַּם כֵּן פּוֹעֵל, וְיָבֹא בְּלִשּׁוֹן פּוֹעֵל, שֶׁיֹּאמַר "וַיֵּדַע אֱלֹקִים" כְּמוֹ שֶׁיֹּאמַר "**וַיְדַבֵּר** אֱלֹקִים" וְכו'.

וְכַאֲשֶׁר נֹאמַר שֶׁאֵין הַיְדִיעָה עַצְמוּתוֹ, שׁוּב לֹא יִקָּשֶׁה לְךָ כְּלָל כִּי תִּהְיֶה יְדִיעָתוֹ מִשְׁתַּנָּה וְיִהְיֶה עַצְמוּתוֹ מִשְׁתַּנֶּה, כִּי אֵין עַצְמוּתוֹ הַיְדִיעָה, רַק הוּא יִתְבָּרֵךְ מְתוֹאָר שֶׁיּוֹדֵעַ כֹּל. וְזֶהוּ דֶּרֶךְ הַחַיִּים שֶׁרָאוּי לְכָל יִשְׂרָאֵל לָדַעַת וּלְהַאֲמִין".

עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ.

וְכֵן הֵבִיא תַּלְמִידוֹ הַ"תּוֹסְפוֹת יוֹם טוֹב" מִשְּׁמוֹ, פֶּרֶק ה' דְּאָבוֹת מִשְׁנָה ו' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ:

"וְרַבֵּינוּ בְּ"דֶּרֶךְ חַיִּים"[6] הִפְלִיא עֵצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה

---

1. לִכְלָלוּת פֶּרֶק זֶה רֹאֵה דְּרוּשׁ "ג' שִׁיטוֹת" לְאַדְמו"ר הַצְּמַח צֶדֶק בְּאוֹר הַתּוֹרָה עִנְיָנִים עַמּוּד רנה וְאֵילָךְ. הַגְּהוֹת לְדִבּוּר הַמַּתְחִיל פְּתַח אֵלִיָּהוּ תרנ"ח לְאַדְמו"ר הָרַשַׁ"ב עַמּוּד ט וְאֵילָךְ. סֵפֶר הָעֲרָכִים חַבַ"ד חֵלֶק ד עֲרֶךְ אוֹרוֹת דִּסְפִירוֹת פְּשִׁיטוּתָם וְרִיּוּרָם – עַמּוּד נז וְאֵילָךְ.

מִפֶּרֶק זֶה הִגִּיעַ לָנוּ שְׁתֵּי מַהֲדוּרוֹת, מַהֲדוּרָא קַמָּא וּמַהֲדוּרָא בָּתְרָא. בְּמַהֲדוּרָא קַמָּא נִתְבָּאֲרָה שִׁיטַת הַחֲסִידוּת בְּעִנְיַן הַסְּפִירוֹת בְּהַקְדָּמַת הַשִּׁיטוֹת הַשּׁוֹנוֹת בִּסְפָרֵי הַמְּקוּבָּלִים, וּבְמַהֲדוּרָא בָּתְרָא נִתְבָּאֲרָה שִׁיטַת הַחֲסִידוּת בְּהַקְדָּמַת הַבֵּיאוּר בְּעֶצֶם הַצּוֹרָךְ בִּסְפִירוֹת. בְּהוֹצָאָה זוֹ הוּבְאָה תְּחִילָּה הַמַּהֲדוּרָא בָּתְרָא וְאַחֲרֶיהָ הַמַּהֲדוּרָא קַמָּא.

2. יְשַׁעְיָה לא, ב: "וְגַם הוּא חָכָם".

3. תְּהִלִּים קמה, יז: "וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו". וּרְאֵה רֹאשׁ הַשָּׁנָה יז, ב.

4. הַמַּהֲרַ"ל מִפְּרָאג.

5. וְשָׁם: "וּמִזֶּה בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא פָּשׁוּט בְּתַכְלִית הַפְּשִׁיטוּת – אֵין דָּבָר נִבְדָּל מִמֶּנּוּ. כִּי הַדָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ גֹּדֶר, וּמְיוּחָד בִּדְבַר מָה, בִּשְׁבִיל אוֹתוֹ גֹּדֶר – נִבְדָּל מִמֶּנּוּ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ בְּגִדְרוֹ, אֲבָל מִפְּנֵי כִּי הוּא יִתְבָּרֵךְ פָּשׁוּט וְאֵין לוֹ גֹּדֶר כְּלָל – אֵין דָּבָר נִבְדָּל מִמֶּנּוּ. וְאִם כֵּן, הוּא יוֹדֵעַ הַכֹּל וְהוּא יָכוֹל הַכֹּל, וְכָל זֶה מִפְּנֵי שֶׁאֵין לוֹ גֹּדֶר יוּגְדַּר בְּדָבָר מְיוּחָד. וּבִשְׁבִיל זֶה הַכֹּל נִמְצָא מֵאִתּוֹ גַּם כֵּן, כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר".

6. פֵּירוּשׁוֹ לְפִרְקֵי אָבוֹת. רֹאֵה שָׁם פֶּרֶק ה מִשְׁנָה ו.

לְהָסִיר זוֹ הַשְּׁאֵלָה (רוֹצֶה לוֹמַר, עִנְיַן שִׁנּוּי רָצוֹן לְמַעְלָה, שֶׁאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ שִׁינּוּי בְּעַצְמוּתוֹ חַס וְשָׁלוֹם[7]) אָמַר: כִּי הַיְּדִיעָה וְהַיְּכוֹלֶת הַכֹּל מִפְּעֻלּוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וַיֵּדַע אֱלֹקִים" – הוּא לְשׁוֹן פְּעוּלָּה, וּכְמוֹ שֶׁשְּׁאָר פְּעוּלּוֹת אֵין מְחַיְּבִים בּוֹ שִׁינּוּי וְלֹא רִבּוּי, כָּךְ גַּם אֵלּוּ. וְנִסְמָךְ בָּזֶה בְּחָכְמַת הַקַּבָּלָה[8], עַיֵּן שָׁם". עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

בֵּיאוּר דִּבְרֵיהֶם:

כִּי הֵם חוֹלְקִים עַל הָרַמְבַּ"ם וְסִיעָתוֹ בְּמַה שֶׁכָּתְבוּ שֶׁ"הַיְּדִיעָה הִיא עַצְמוּתוֹ", וְ"הוּא הַיּוֹדֵעַ וְהוּא הַיָּדוּעַ וְהוּא הַדֵּיעָה עַצְמָהּ כּוּ'". אֶלָּא שֶׁמֵּאַחַר שֶׁכְּבָר הִתְבָּאֵר שֶׁעַצְמוּתוֹ רָם וְנִשְׂגָּב לְמַעְלָה מַעְלָה מִגֶּדֶר שֵׂכֶל, אֶלָּא הוּא הֲוָיָה פְּשׁוּטָה, לֹא יוּגְדַּר בְּשׁוּם דָּבָר, אִם־כֵּן מַה שֶּׁהוּא יִתְבָּרֵךְ מַכִּיר אֲמִתּוֹ כְּמוֹ שֶׁהִיא, אֵינוֹ בִּבְחִינַת יְדִיעָה כְּלָל חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא לְמַעְלָה מַעְלָה עִילּוּי רַב כַּנַּ"ל;

וְלָכֵן לֹא שַׁיָּךְ וְאֵין מֵהַצּוֹרֶךְ לוֹמַר עַל זֶה "הוּא הַיּוֹדֵעַ וְהַדֵּיעָה וְכוּ'". רַק שֶׁמַּה שֶּׁהוּא יִתְבָּרֵךְ יוֹדֵעַ הַנִּמְצָאִים מִמֶּנּוּ, עַל זֶה שַׁיָּךְ לוֹמַר גֶּדֶר "מַדָּע", כִּי כָּךְ בָּחַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ־הוּא לֵידַע הַנִּמְצָאִים בִּבְחִינַת דַּעַת, וּבִידִיעָה זוֹ יִחְיוּ וְיִתְקַיְּימוּ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הֵם בַּעֲלֵי דֵּעָה וּבִבְחִינַת גְּבוּל וְתַכְלִית. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִילּוּ הָיָה מֵאִיר עֲלֵיהֶם מֵאוֹרוֹ הַפָּשׁוּט, הָיוּ הֵם גַּם כֵּן בִּבְחִינַת בְּלִי גְּבוּל וְתַכְלִית, וּלְמַעְלָה גַּם כֵּן מִבְּחִינַת דַּעַת וַהֲשָׂגָה[9].

וְאִם כֵּן, הַיְּדִיעָה זֶה שֶׁהוּא יִתְבָּרֵךְ יוֹדֵעַ אוֹתָם הוּא פְּעוּלָּה.

מִצְוַת הָאֲמָנַת אֱלֹקוּת, פָּרָשַׁת יִתְרוֹ

7. נִתְבָּאֵר לְקַמָּן פֶּרֶק ט בַּאֲרִיכוּת.

8. עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְרַבִּי מֵאִיר אִבֶּן גַּבַּאי חֵלֶק הַיִּחוּד פֶּרֶק יב. וּרְאֵה שֹׁרֶשׁ מִצְוַת הַתְּפִלָּה סוֹף פֶּרֶק כט.

9. בֵּיאוּר נוֹסָף – רְאֵה תּוֹרָה אוֹר וַיֵּרָא טו, א. וּרְאֵה לְקַמָּן פֶּרֶק ח.

ד.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שמואל – אדמו"ר מוהר"ש

תורת שמואל – תרל"ב

בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה כו' בן הא הא אומר לפום צערא אגרא, וע' במד"ש בש' הר"י ב"נ ז"ל שכך הי' שמות אבותיהם וי"א שאיש אחד הי' כו' והוא נוטריקון ה"א, שרה ואברהם שניתוסף ה"א בשמותם, וכ"פ הרשב"ם בשם דודו הרי"צ ב"ר אשר, אלא שבג בג יותר נסתר כו'. ובס' דר"ח ממהר"ל ז"ל הובא פי' רשב"ם הנ"ל ונתן טעם לדבריו שהה"א הוא כח, כי אין אות רוחני יותר מן הה"א והוא שנא' בהבראם בה' בראם ר"ל באות שהוא אות נשימה בלבד (ר"ל כוונתו אתא קלילא דלית בי' מששא שממנו הוא שורש מקור כל חיות עוה"ז כמארז"ל בה"א נברא עוה"ז) ולכן נק' הא כשבא כו' ישראל כו' כח רוחני כו', וכאשר כרת ה' ברית את אברהם הוסיף על אברם ה"א ושרה נתחלף היו"ד על ה"א, וזהו בג הא. ובכהאריז"ל בשער מאמרי רז"ל הוא שע"ג מהשמ"ש ד"ט ע"א פי' ב"ג הם ה"ח כמנין ב"ג המתפשטי' בז"א, ונודע כי ב' החסדי' העליונים מכוסי' והג' התחתונים מגולים, ולכן נתחלקו בשתי אותיות ב"ג, והנה אלו יורדי' עד היסוד כנודע ואח"כ חוזרים ועולים למעלה להגדיל לז"א, לזה אומר הפוך בה כנגד הירידה הא', ואמר שתכוון להורידם ולהפכם עד שירדו ביסוד, ואח"כ והפוך בה ב' לחזור להעלותם למעלה להגדיל לז"א, ונתן טעם באומרו דכולא בה כי כל הגדלת ז"א תלוי בהפוך זה. גם אפשר לפרשו על ה"ג הנקיבה ע"ד הנז' ממש אלא שצריך לפרש מלת [ב"ג] להיפך, כי אות ב' הם ב' הגבו' התחתונות המגולות, ואות ג' הם ג' עליונות המכוסות כנודע. ובפי' משנה בן הא הא כ' שם הנה ידעת כי בכל מילוי ההויו"ת לא יש בהם ההי"ן כפולות אלא בהוי' דב"ן אחרונה, וזהו בן הא הא שה"ע ההוי"ה במילוי ההי"ן שיש בה ההי"ן כפולות עכ"ל.

והנה לפי מה שנת' בד"ה קרוב ה' לכל קוראיו ובהביאור בענין בחי' יחידה שבנפש שהוא בחי' הרצון פשוט בחי' רעו"ד דבכל מאדך, שגבוה מאד נעלה מעשר כוחות הנפש, יש לבאר ענין פי' ב"ג ב"ג על ההפרש שבין בחי' ח"י לבחי' נר"נ, ולכן נחלקו לב' אותיות, בי"ת רומז על בחי' ח"י, והגימל רומז על נר"נ. ובזה יובן ג"כ מ"ש בשה"ש ב' פעמים פסוק שמאלו תחת לראשי בסי' ב' פסוק וא"ו, ובסי' ח' פ"ג, והראשון נא' לראשי הלמ"ד רומז על בחי' נר"נ, והשני שנא' ראשי רומז על בחי' ח"י.

בן בג בג אומר

ה.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שלום דובער – אדמו"ר מוהרש"ב

קונטרס העבודה

וְהִנֵּה, בְּחִינַת רָצוֹן הַנַּ"ל, הֲגַם שֶׁזֶּהוּ מַדְרֵיגָה גְּבוֹהָּה מְאֹד בַּעֲבוֹדָה, מִכָּל מָקוֹם אֵין זֶה פּוֹעֵל כָּל כַּךְ עַל הַחוּמְרִיּוּת דְּנֶפֶשׁ הַבַּהֲמִית, מִפְּנֵי שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִבְּחִינַת הִתְלַבְּשׁוּת בַּנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית.

(עִם הֱיוֹת דְּהָאַהֲבָה שֶׁלְּמַעְלָה מִטַּעַם וְדַעַת בְּדֶרֶךְ כְּלָל הִיא בִּבְחִינַת "אַהֲבָה כִּרְשָׁפֵי אֵשׁ" (לְבַד בְּחִינַת "אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים" שֶׁהִיא בִּבְחִינַת דְּבֵיקוּת, וְגַם בָּזֶה יֵשׁ[14] בְּחִינַת אוֹר יָשָׁר וְאוֹר חוֹזֵר, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר).

וּמִכָּל מָקוֹם, לְפִי שֶׁמַּדְרֵיגָה זוֹ דִּנְשָׁמָה הִיא לְמַעְלָה מֵהִתְלַבְּשׁוּת בַּנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, אֵינָהּ פּוֹעֶלֶת כָּל כַּךְ עַל הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית.

הֲגַם שֶׁעַל מַדְרֵיגָה זוֹ יֵשׁ גַּם כֵּן הֶעְלֵם וְהֶסְתֵּר הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסֵפֶר שֶׁל בֵּינוֹנִים פֶּרֶק יט, וּבְאִגֶּרֶת הַקֹּדֶשׁ סִימָן ד' דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "אֵין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין אֶלָּא בִּצְדָקָה";

הִנֵּה בֶּאֱמֶת, כַּאֲשֶׁר הִתְעוֹרְרוּת הַמַּקִּיף דִּנְשָׁמָה הִיא **מִצַּד הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית**, דְּהַיְינוּ מִן הַמִּיצַר דְּגָלוּת הַנִּשְׁמָה, דְּהַיְינוּ מַה שֶׁהִלְבִּישׁ בְּחִינַת פְּנִימִית נְקוּדַת לְבָבוֹ בְּ"זֶה לְעוּמַת זֶה" כו', וְעוֹד יוֹתֵר מִזֶּה, כַּאֲשֶׁר צַר לוֹ מְאֹד מֵחוּמְרִיּוּת הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית וְגַסּוּתוֹ בְּרִיבּוּי תַּאֲוֹוֹתָיו עַד שֶׁהִלְבִּישׁ גַּם פְּנִימִית נְקוּדַת לְבָבוֹ בָּזֶה, וּמִזֶּה נַעֲשָׂה הַיְצִיאָה בִּבְחִינַת תּוֹקֶף הָרָצוֹא שֶׁלְּמַעְלָה מִטַּעַם וְדַעַת חַס וְשָׁלוֹם – פּוֹעֵל עַל הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית לְהָסִיר הַהַעְלָמוֹת וְהַהֶסְתֵּירִים, וְגַם לְהָפְכָם לֶאֱלֹקוּת (כִּי יֵשׁ בָּזֶה כַּמָּה מַדְרֵיגוֹת בְּאוֹפֶן הָרָצוֹא, וְתָלוּי בְּהַמִּיצַר הַקּוֹדֶם כו').

אֲבָל כַּאֲשֶׁר הַהִתְעוֹרְרוּת הוּא **מִצַּד הַנִּשְׁמָה** (דְּהַיְינוּ מֵהִתְבּוֹנְנוּת הַהַפְלָאָה דְּאוֹר אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא) – אֵין זֶה פּוֹעֵל כָּל כַּךְ עַל הַחוּמְרִיּוּת דְּנֶפֶשׁ הַבַּהֲמִית.

וּמַה שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר שֶׁל בֵּינוֹנִים פֶּרֶק מג בְּהָאַהֲבָה הַבָּאָה מֵהִתְבּוֹנְנוּת גְּדוּלָּתוֹ יִתְבָּרֵךְ, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְעֵיל פֶּרֶק ד' – זֶהוּ הַכֹּל בְּמַדְרֵיגַת הַנִּשְׁמָה שֶׁמְּלוּבֶּשֶׁת בַּנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּאִגֶּרֶת הַקֹּדֶשׁ סִימָן הַנַּ"ל שֶׁזֶּהוּ בְּחִינַת חִיצוֹנִיּוּת הַלֵּב, וְכֵן הוּא בְּסֵפֶר שֶׁל בֵּינוֹנִים בְּהַקְדָּמַת חֵלֶק ב' הַנִּקְרָא "חִינּוּךְ קָטָן").

אֲמִתָּם בִּבְחִינַת יְחִידָה שֶׁבַּנֶּפֶשׁ אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ פּוֹעֵל עַל חוּמְרִיּוּת הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית. דְּוַדַּאי בְּהִתְגַּלּוּת בְּחִינַת יְחִידָה שֶׁבַּנֶּפֶשׁ הֲרֵי זֶה פּוֹעֵל עַל הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית לַהֲפוֹךְ עֶצֶם מְהוּתוֹ מֵהַהֵיפֶךְ אֶל הַהֵיפֶךְ.

וּכְמוֹ כִּשֶׁבָּא לִידֵי מְסִירַת־נֶפֶשׁ בְּפוֹעֵל מַמָּשׁ עַל קִדּוּשׁ ה', וּמֵאֵיזֶה סִיבָּה מֵהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ נִיצַל מִזֶּה, הִנֵּה בְּלִי שׁוּם סָפֵק וּסְפֵק סְפֵיקָא שֶׁנִּשְׁתַּנָּה נַפְשׁוֹ הַטִּבְעִית וְנִתְהַפֵּךְ מִן הַקְּצֶה אֶל הַקְּצֶה, שֶׁנַּעֲשָׂה אָדָם אַחֵר מַמָּשׁ; שֶׁהֲרֵי הָיָה אֶצְלוֹ הִתְגַּלּוּת עֶצֶם הַנִּשְׁמָה מַמָּשׁ, וְזֶה בְּוַדַּאי פּוֹעֵל עַל נַפְשׁוֹ הַבַּהֲמִית הַטִּבְעִית לְשַׁנּוֹתָהּ וּלְהָפְכָהּ לְגַמְרֵי. וּכְמוֹ שֶׁפּוֹעֵל בּוֹ עֶצֶם הַמְּסִירַת־נֶפֶשׁ שֶׁיֵּהָרֵג עַל קִדּוּשׁ ה', שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַטִּבְעִית מִצַּד עַצְמָהּ רוֹצָה רַק לִחְיוֹת,

(וְצָרִיךְ עִיּוּן אִם יֵשׁ בְּהַנֶּפֶשׁ הַטִּבְעִית גַּם בִּבְחִינַת כֹּחַ נֶעֱלָם לִמְסִירַת נֶפֶשׁ בְּפוֹעֵל מַמָּשׁ עַל קִדּוּשׁ ה'. שֶׁהֲרֵי הַכֹּחַ דִּמְסִירַת־נֶפֶשׁ הוּא מִצַּד הַהִתְקַשְּׁרוּת עַצְמִית, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לִהְיוֹת נִפְרָד מֵאֱלֹקוּת, וְזֶה שַׁיָּךְ רַק בַּנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית, לֹא בַּנֶּפֶשׁ הַטִּבְעִית שֶׁהִיא מִקְלִיפַּת נוֹגַהּ. וְהַמְּסִירַת־נֶפֶשׁ דְּנֶפֶשׁ הַטִּבְעִית, וְכֵן בְּחִינַת תּוֹקֶף הָרָצוֹא דְּנֶפֶשׁ הַטִּבְעִית[15], שֶׁהוּא בְּתִגְבּוֹרֶת יְתֵירָה מֵהָרָצוֹא דְּנֶפֶשׁ הָאֱלֹקִית מִצַּד עַצְמָהּ כַּנּוֹדָע – הַכֹּל מֵהַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית שֶׁפּוֹעֵל עַל הַנֶּפֶשׁ הַטִּבְעִית. וְכֵן הַהַעְלָאָה דְּנֶפֶשׁ הַבַּהֲמִית מִצַּד עַצְמָהּ,

וְכַנּוֹדָע בְּעִנְיַן הַהַעְלָאָה מִלְּמַטָּה לְמַעְלָה, שֶׁזֶּהוּ מַה שֶׁהַתַּחְתּוֹנִים מִצַּד עַצְמָם עוֹלִים כו', שֶׁזֶּהוּ עִנְיַן "מַיִם תַּחְתּוֹנִים בּוֹכִין כו'"[16], וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר;

– כָּל זֶה הוּא מַה שֶׁהַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית פּוֹעֵל בַּנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית. וְיֵשׁ בָּזֶה יִתְרוֹן מִצַּד שֹׁרֶשׁ וּמְקוֹר דְּהַהַעְלָמוֹת וְהַהֶסְתֵּירִים – שֶׁלְּמַעְלָה מִבְּחִינַת הַגִּילּוּי כַּנּוֹדָע. אֲבָל לֹא שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית בְּעַצְמוֹ בְּטִבְעוֹ יִרְצֶה בָּאֱלֹקוּת.

וְאֵין זֶה סוֹתֵר לְמַה שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּכַמָּה דּוּכְתֵּי שֶׁהַכֹּחַ הַמִּתְאַוֶּה בְּעֶצֶם אֵינוֹ רָע, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּלִקּוּטֵי תּוֹרָה דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה"[17] – זֶהוּ רַק שֶׁאֵין בּוֹ צִיּוּר רָע בְּעֶצֶם, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ טוֹב, וְאִדְּרַבָּא, בְּטִבְעוֹ הוּא נִמְשָׁךְ לְעִנְיָנִים

---

14. וְגַם בָּזֶה יֵשׁ: **רְאֵה תּוֹרַת חַיִּים דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "וְיִתֶּן לְךָ" פֶּרֶק ב** [קמט, בו]. **דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת", תר"ס** [סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תר"ס עַמּוּד עז].

15. תּוֹקֶף הָרָצוֹא דְּנֶפֶשׁ הַטִּבְעִית: **רְאֵה דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "וְכָל הָעָם רוֹאִים", רס"ב** [סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תרס"ב עַמּוּד רסו]. **וְכֵן דִּשְׁנַת רע"ח** [סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים תרע"ח עַמּוּד קסז].

16. "מַיִם בְּעִינָן לְמֶהֱוֵי קַמַּיְיָה מִלְּבָא". תּוֹסְפוֹת הָרֹא"ש בְּרֵאשִׁית א, ז. וּרְאֵה בַּחֵיי וַיִּקְרָא ב, יג. בְּרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשָׁה ה, ד.

17. נו, ד.

חומְרִיים. וְאִם כֵּן, עִנְיַן הַמְּסִירַת־נֶפֶשׁ עַל קִדּוּשׁ ה' הוּא הֵיפֶךְ טִבְעוֹ לְגַמְרֵי)

וְהַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית פּוֹעֵל עָלָיו שֶׁאֵין שׁוּם מְנִיעָה מִצִּדּוֹ לִמְסִירַת־נֶפֶשׁ, וְאַדְרַבָּא, גַּם הוּא רוֹצֶה לִמְסוֹר נַפְשׁוֹ בְּפוֹעַל מַמָּשׁ. מִמֵּילָא מוּבָן שֶׁגַּם עֶצֶם הַחוּמְרִיּוּת שֶׁלּוֹ מִתְהַפֵּךְ לְגַמְרֵי מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה.

וּכְמוֹ בִּתְשׁוּבָה אֲמִיתִּית, בִּיצִיאַת וְהִתְגַּלּוּת עֶצֶם הַנִּשְׁמָה, הֲרֵי מִתְהַפֵּךְ מָהוּת עֶצֶם הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וּבִפְרָט כַּאֲשֶׁר הַצְּעָקָה הִיא גַּם מִן הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וְהַיְינוּ כַּאֲשֶׁר הַמֵּיצַר הוּא בְּעוֹמֶק בְּיוֹתֵר, שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם מָקוֹם בְּעִצְמוֹ (אַז דִּי נִיט גוּטסקייט אִיז זַייער טִיף אוּן זַייער שְׁטַארְק, אַז עֶר הָאט נִיט קיין שׁוּם צוּפְרִידֶענְקַייט אוּן קיין שׁוּם נַחַת בְּעַצְמוֹ, אוּן הָאט בַּיי זִיך קיין שׁוּם אָרְט[18]) בְּפוֹעַל מַמָּשׁ, שֶׁזֶּהוּ הוֹרָאָה שֶׁהַצַּעַר וְהַמֵּיצַר הוּא מֵהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, שֶׁהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית לֹא טוֹב לוֹ, וּמִצְטַעֵר עַל רִיחוּקוֹ (וְהַיְינוּ מַה שֶׁהַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית פּוֹעֵל עָלָיו כַּנַ"ל) – שֶׁהַצַּעַר שֶׁלּוֹ הוּא גָּדוֹל בְּיוֹתֵר,

(וְזֶהוּ מב' סִיבּוֹת: א'. מִפְּנֵי שֶׁהָרִיחוּק הוּא מֵאִתּוֹ וּבְסִיבָּתוֹ, וְזֶה אֶצְלוֹ עִנְיַן טִבְעִי. וְהַב'. מִפְּנֵי שֶׁאֵינוֹ כֹּחַ אֱלֹקִי בְּעֶצֶם)

(וּמוּבָן דִּבְהַצַּעַר יֵשׁ בּוֹ הֶרְגֵּשׁ הָאֱלֹקִי מִמַּה שֶׁנִּתְרַחֵק, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר בְּעִנְיַן הַמְּרִירוּת, דְּעַל יְדֵי זֶה הַצַּעַר גָּדוֹל בְּיוֹתֵר כו')

הִנֵּה בְּהַצְּעָקָה שֶׁצּוֹעֵק בְּמַר נַפְשׁוֹ בִּבְחִינַת תּוֹקֶף הַיְּצִיאָה וְהָרְצוֹא (כִּבּוֹרֵחַ מִן הַמָּוֶת אֶל הַחַיִּים כו') – הֲרֵי מִשְּׁתַּנֶּה מָהוּתוֹ לְגַמְרֵי מִכֹּל וָכֹל כו'.

וּמוּבָן מִכָּל הַנַּ"ל, דִּבְחִינַת הִתְגַּלּוּת יְחִידָה שֶׁבַּנֶּפֶשׁ פּוֹעֵל גַּם עַל הַחוּמְרִיּוּת וּמְהַפֵּךְ מָהוּתוֹ לְגַמְרֵי.

(וְהַיְינוּ, מִפְּנֵי שֶׁבְּחִינַת יְחִידָה שֶׁבַּנֶּפֶשׁ מוּפְשָׁט לְגַמְרֵי וְאֵין לָהּ שׁוּם אֲחִיזָה כְּלָל בְּהַכֹּחוֹת פְּנִימִיִּים, הֲרֵי הִיא פּוֹעֶלֶת בְּכָל מָקוֹם מִצַּד הַהִגְדָּרָה שֶׁעֶצֶם הַנֶּפֶשׁ מוּגְדֶּרֶת[19] עַל כָּל פָּנִים בַּגּוּף, כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּסָעִיף א'. וְהָרְאָיָה, שֶׁהֲרֵי בְּחִינַת יְחִידָה נִמְצָא בֶּאֱמֶת בְּכָל הַכֹּחוֹת עַד גַּם בְּ"סוֹף מַעֲשֶׂה", וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמָקוֹם אַחֵר).

18. שֶׁהֲלֹא טוֹב עָמוֹק מְאוֹד וְחָזָק מְאוֹד, שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם שִׂמְחָה וְשׁוּם נַחַת מֵעַצְמוֹ, וְאֵינוֹ תּוֹפֵס מָקוֹם בְּקִרְבּוֹ.

19. שֶׁעֶצֶם הַנֶּפֶשׁ מוּגְדֶּרֶת: **רְאֵה דִּבּוּר הַמַּתְחִיל "אָז יָשִׁיר", ש"ת** (סֵפֶר הַמַּאֲמָרִים ה'ש"ת עַמּוּד 62).

ו.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא יוסף יצחק – אדמו"ר מוהריי"צ

ספר המאמרים – קונטרסים

שאלה: מהו וברכו את הוי', הרי כל ההמשכות משם הוי'. שאו ידיכם קודש – חכמה, להמשיך אור הוי', ואז יברכך ה' מציון – נקודת הנשמה, להשלים כוונת בריאת שמים וארץ בקיום תומ"צ. עבודת התפלה – יסוד ושורש העבודה, ועי"ז התורה מאירה בכל עניניו

"שְׂאוּ* יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת הָוָיָ". וְצָרִיךְ לְהָבִין, וַהֲלֹא כָּל בְּרָכָה וְגִלּוּי הוּא מִשֵּׁם הָוָיָ', וּכְמַאֲמַר "שֵׁם אֵל בְּחֶסֶד וְשֵׁם אֱלֹקִים בִּגְבוּרָה וְשֵׁם הָוָיָ' בְּתִפְאֶרֶת שֶׁהִיא מִדְּרֵגַת הָרַחֲמִים", וְהַיְינוּ דְּכָל גִּלּוּי אוֹר וּבְרָכָה הוּא מִשֵּׁם הָוָיָ', וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב "יְבָרֶכְךָ הָוָיָ' מִצִּיּוֹן" כו', וּכְתִיב "יְבָרֶכְךָ הָוָיָ', יָאֵר הָוָיָ', יִשָּׂא הָוָיָ'", הֲלֹא כָּל הַבְּרָכוֹת וְכָל הַהַמְשָׁכוֹת וְהַגִּלּוּיִים הֵם מִשֵּׁם הָוָיָ', אִם כֵּן מַהוּ עִנְיַן "וּבָרְכוּ אֶת הָוָיָ'", לְבָרֵךְ אֶת שֵׁם הָוָיָ'. אַךְ הָעִנְיָן הוּא, דְּעַל יְדֵי הָעֲבוֹדָה לִהְיוֹת "שְׂאוּ יְדֵיכֶם" בְּמַדְרֵגַת "קֹדֶשׁ", דְּקֹדֶשׁ הִיא מִלָּה בְּגַרְמֵיהּא, הִנֵּה עַל יְדֵי זֶה "וּבָרְכוּ אֶת הָוָיָ'" לְהַמְשִׁיךְ תּוֹסֶפֶת הָאוֹר וְהַגִּלּוּי בַּהָוָיָ' דִּלְתַתָּאב, וְאָז יְבָרֶכְךָ הָוָיָ' דִּלְעֵלָּאג,

*) נדפס בספר המאמרים קונטרסים חלק א' ע' קפח ואילך ובספר המאמרים תרפ"ז ע' ריז.

א. בעצמה (כלומר מובדל משאר המדריגות). ב. בשם הוי' שלמטה.

וְהַבְּרָכָה הִיא "מִצִּיּוֹן" שֶׁהִיא נְקֵדַת הַנְּשָׁמָה (בְּחִינַת יְחִידָה), אֲשֶׁר אָז תֵּשְׁלַם הַכַּוָּנָה הָאֲמִתִּית דְּ"עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ", וְהַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה קִיּוּמָם שֶׁל שָׁמַיִם וָאָרֶץ עַל יְדֵי קִיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹת שֶׁעַל פִּי עֲבוֹדָה שֶׁבַּלֵּב, דְּאָז הוּא שְׁלֵמוּת הַשְּׁלֹשָׁה עַמּוּדִים דְּתוֹרָה מִצְוֹת וַעֲבוֹדָה, אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם הָעוֹלָם עוֹמֵד. וּלְהָבִין זֶה בָּעֲבוֹדָה בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם בְּדַרְכֵי הָעֲבוֹדָה עַל דֶּרֶךְ הַחֲסִידוּת, הִנֵּה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יְרוּשַׁלְמִי בְּרָכוֹת פֶּרֶק א הֲלָכָה א) "שָׁלֹשׁ תְּכִיפוֹת הֵן, תֵּכֶף לִסְמִיכָה שְׁחִיטָה, תֵּכֶף לִנְטִילַת יָדַיִם בְּרָכָה, תֵּכֶף לִגְאֻלָּה תְּפִלָּה כּוּ', אָמַר ר' יוֹסֵי בְּר' בּוֹן כָּל מִי שֶׁהוּא תּוֹכֵף סְמִיכָה לִשְׁחִיטָה אֵין פְּסוּל נוֹגֵעַ בְּאוֹתוֹ קָרְבָּן, כָּל מִי שֶׁהוּא תּוֹכֵף לִנְטִילַת יָדַיִם בְּרָכָה אֵין הַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, כָּל מִי שֶׁהוּא תּוֹכֵף לִגְאֻלָּה תְּפִלָּה אֵין הַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם (גִּרְסַת הַיַּלְקוּט בְּאוֹתָהּ תְּפִלָּה), וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ דְּסְמִיכָה וּשְׁחִיטָה, נְטִילַת יָדַיִם וּבְרָכָה, וּגְאֻלָּה וּתְפִלָּה, הֵם הָעֲבוֹדָה הָאֲמִתִּית וְהַפְּנִימִית בְּהַשְּׁלֹשָׁה עִנְיָנִים, עֲבוֹדָה שֶׁבַּלֵּב זוֹ תְּפִלָּה, קִיּוּם הַמִּצְוֹת שֶׁהוּא עִנְיָן גְּמִילוּת חֲסָדִים, וְלִמּוּד הַתּוֹרָה שֶׁהוּא עִנְיָן גְּאֻלָּה דִּכְתִיב "חָרוּת עַל הַלּוּחוֹת", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (אָבוֹת פֶּרֶק ו) שֶׁאֵין לְךָ בֶּן חוֹרִין אֶלָּא זֶה שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה, וּבְמִדְרָשׁ רַבָּה שְׁמוֹת פָּרָשָׁה מא אִיתָא חֵרוּת מִן הַגָּלִיּוֹת, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מְנָחוֹת צט, ב) "ר' יוֹחָנָן וְר' אֶלְעָזָר דְּאָמְרֵי תַּרְוַוִיְיהוּ תּוֹרָה נִתְּנָה בְּאַרְבָּעִים וּנְשָׁמָה נוֹצְרָה בְּאַרְבָּעִים (צוּרַת הַוָּלָד לְאַרְבָּעִים יוֹם, רַשִּׁ"י), כָּל הַמְשַׁמֵּר תּוֹרָתוֹ — נִשְׁמָתוֹ מִשְׁתַּמֶּרֶת", וְנִמְשְׁלָה הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ לְצִפּוֹר דְּרוֹר שֶׁאֵינָהּ מְקַבֶּלֶת מָרוּת, כָּךְ לוֹמְדֵי הַתּוֹרָה וְעוֹסְקִים בִּלְמוּד הַתּוֹרָה הִנֵּה עַל פִּי הַתּוֹרָה הֵם חָפְשִׁים מִמָּרוּת בָּשָׂר־וָדָם. וְהַתְחָלַת הָעֲבוֹדָה הִיא עֲבוֹדַת הַתְּפִלָּה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב "וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (תַּעֲנִית ב, א) "אֵיזֶהוּ הִיא עֲבוֹדָה שֶׁהִיא בַּלֵּב הֱוֵי אוֹמֵר זוֹ תְּפִלָּה", וְהַיְנוּ דַּעֲבוֹדַת הַתְּפִלָּה הִיא עֲבוֹדָה שֶׁבַּלֵּב, (אֵין הַאַרְצֶעֶן אוּן מִיטְעֶן הַאַרְצֶעֶן), וְלָזֹאת עֲבוֹדַת הַתְּפִלָּה הִיא יְסוֹד וְשֹׁרֶשׁ כְּלָלוּת הָעֲבוֹדָה, וּכְמַאֲמַר רַז"ל (יְבָמוֹת קט, ב) "הָאוֹמֵר אֵין לוֹ אֶלָּא תּוֹרָה כּוּ' אֲפִלּוּ תּוֹרָה אֵין לוֹ", דְּלֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר כִּי־אִם הַמַּעֲשֶׂה בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת בְּפֹעַל מַמָּשׁ, וְגַם בְּחַיֵּי הָעוֹלָם יִהְיֶה הַנְהָגָתוֹ עַל פִּי הַתּוֹרָה דַּוְקָא. וְזֶהוּ "וְתוֹרָה אוֹר", דְּהַתּוֹרָה מְאִירָה לוֹ בְּכָל עִנְיָנָיו, הֵן בְּהָעִנְיָנִים אֲשֶׁר בֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, וְהֵן בְּהָעִנְיָנִים אֲשֶׁר בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, וְהַיְנוּ דְּהַכֹּל הוּא עַל פִּי מִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה הַמּוּבָנִים אַחֲרֵי הַקְדָּמַת הָעֲבוֹדָה דִּתְפִלָּה.

קרבן — קירוב לאלקות, מן הבהמה — שבאדם, נפש הבהמית. בסמיכה, האדם — בגימטריא מ"ה ממשיך אור להעלות הבהמה בגימטריא ב"ן, בעשר אצבעותיו כנגד עשר ספירות. האדם הוא עיקר ותכלית הנבראים, המתעלים ע"י שהאדם משתמש בהם

וּבְאוּר הָעִנְיָן הוּא, דְּהִנֵּה תְּפִלָּה בִּמְקוֹם תְּמִידִין תִּקָּנוּ, וְהַיְנוּ דִּתְפִלָּה הִיא תְּמוּרַת הַקָּרְבָּנוֹת, דִּכְתִיב "אָדָם כִּי יַקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לַהֲוָ"י, מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תַּקְרִיבוּ אֶת קָרְבַּנְכֶם", דְּקָרְבָּן הוּא עִנְיָן הַקֵּרוּב, וְהַיְנוּ דְּבִכְדֵי שֶׁהָאָדָם יִתְקָרֵב לַהֲוָ"י הִנֵּה מִכֶּם בְּעַצְמֵיכֶם קָרְבָּן לַהֲוָ"י, וּמַה תִּהְיֶה קָרְבָּנוֹ — מִן הַבְּהֵמָה, הַיְנוּ הַבְּהֵמָה שֶׁבָּאָדָם שֶׁהוּא הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית, וּבָזֶה גּוּפָא חֲרֵי יֵשׁ חִלּוּקֵי מַדְרֵגוֹת בָּקָר וָצֹאן, אָמְנָם הַקָּרְבָּן הוּא רַק בְּהֵמָה טְהוֹרָה, אֲבָל הַטְּמֵאָה פְּגוּל הוּא, וְהַיְנוּ דְּהַהַקְרָבָה שֶׁל הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית הִנֵּה יָכוֹל לִהְיוֹת רַק צַד הַטּוֹב שֶׁבּוֹ, אֲבָל הָרָע שֶׁבַּנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית אֵין לוֹ בֵּרוּר, וּבֵרוּרוֹ הוּא עַל יְדֵי דְּחוּי לְגַמְרֵי, וְרֵאשִׁית הָעֲבוֹדָה בַּהֲבָאַת הַקָּרְבָּן הוּא בִּסְמִיכָה, דִּכְתִיב "וְסָמַךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעוֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו", דְּעַל יְדֵי הַסְּמִיכָה הוּא הַרְצָאַת הַקָּרְבָּן. וְהָעִנְיָן הוּא, דְּהִנֵּה עִנְיָן הַסְּמִיכָה בִּכְלָל הִיא, כִּי עֶשֶׂר אֶצְבְּעוֹת הַיָּדַיִם הֵם נֶגֶד עֶשֶׂר סְפִירוֹת, כִּדְאִיתָא בְּסֵפֶר יְצִירָה "עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִי מָה", מִסְּפַר עֶשֶׂר אֶצְבָּעוֹת, וּבְבִרְכַּת יַעֲקֹב אֶת בְּנֵי יוֹסֵף כְּתִיב "שֹׁכֵל אֶת יָדָיו", וְאִיתָא בַּ'בַּחְיֵי' שֶׁהוּא בְּחִינַת חָכְמָה עִלָּאָה[ה] לְהַמְשִׁיךְ מִשָּׁם מְקוֹר הַבְּרָכָה, וְכֵן בִּיהוֹשֻׁעַ כְּתִיב "וַיִּסְמֹךְ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו עָלָיו", שֶׁהוּא הַמְשָׁכָה מִבְּחִינַת עֶשֶׂר סְפִירוֹת שֶׁרֹאשִׁיתָן הוּא בְּחִינַת חָכְמָה, וּכְמוֹ כֵן יוּבַן עִנְיָן הַסְּמִיכָה עַל הַקָּרְבָּן הוּא שֶׁהָאָדָם בְּגִימַטְרִיָּא "מָה", מַמְשִׁיךְ בְּחִינַת אוֹר עֶלְיוֹן עַל הַבְּהֵמָה — בְּגִימַטְרִיָּא ב"ן — בִּכְדֵי שֶׁתּוּכַל לְהִתְעַלּוֹת, דְּהִנֵּה כְּתִיב "רוּחַ הָאָדָם הָעוֹלָה הִיא לְמַעְלָה, וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הִיא הַיּוֹרֶדֶת לְמַטָּה", וּפֵרוּשׁ "רוּחַ הַבְּהֵמָה" הוּא בְּחִינַת שֵׁם ב"ן — מָקוֹר דִּבְרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה, וּבְרִבּוּי הִשְׁתַּלְשְׁלוּת הוּא שֵׁם ב"ן שֶׁבָּאָדָם, דְּהַיְנוּ הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית שֶׁבּוֹ, וּכְמוֹ כֵן נֶפֶשׁ הַבְּהֵמָה לְמַטָּה, וּבִכְדֵי לְהַעֲלוֹת הַבְּהֵמָה שֶׁלְּמַטָּה וְהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית שֶׁבָּאָדָם, הוּא עַל יְדֵי הַסְּמִיכָה שֶׁמַּמְשִׁיךְ אוֹר מִבְּחִינַת שֵׁם "מַה" שֶׁיּוּכְלוּ לְהִתְעַלּוֹת, וְהַעֲלָאָה זוֹ הִיא עַל יְדֵי הָאָדָם, דִּכְתִיב "אָדָם אַתֶּם", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יְבָמוֹת סא, א) "אַתֶּם[ו] קְרוּיִים אָדָם", דְּהִנֵּה כְּתִיב "אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי" וְגוֹ', אָחוֹר לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית וָקֶדֶם לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, אָחוֹר לְמַעֲשֵׂה

ג. שלמעלה. ד. שאומרים שניהם. ה. עליונה. ו. בני ישראל דוקא.

בְּרֵאשִׁית שֶׁנִּבְרָא בְּיוֹם שִׁשִּׁי אַחַר בְּרִיאַת כָּל הַנִּבְרָאִים, וְקֶדֶם לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית שֶׁהוּא עִקַּר כָּל הַנִּבְרָאִים וּמְעֻלֶּה מֵהֶם, וּמַה שֶּׁנִּבְרָא לְבַסּוֹף הוּא לְפִי שֶׁהָאָדָם עִקַּר וְתַכְלִית כָּל הַבְּרִיאָה, וְיִמְצָא הַכֹּל מוּכָן לְפָנָיו, וּכְמַאֲמַר "כָּל הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצַוּוֹת לָזֶה", דְּכֵן אָנוּ רוֹאִים בְּחֶלְקֵי דּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי מְדַבֵּר, שֶׁהַמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה שֶׁבָּהֶם הוּא לְצֹרֶךְ הַמַּדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה וּמְשַׁמֵּשׁ אֵלֶיהָ, דְּהַדּוֹמֵם הוּא בִּשְׁבִיל הַצּוֹמֵחַ, דְּצִמְיחַת הַצּוֹמֵחַ הוּא כְּשֶׁזּוֹרְעִין גַּרְעִין בָּאָרֶץ וּמִזֶּה נִצְמַח, אוֹ דְּשָׂאִים וַעֲשָׂבִים שֶׁבִּלְתִּי נִזְרָעִים צוֹמְחִים מִן הָאָרֶץ, הֲרֵי דְּשִׁמּוּשׁ הַדּוֹמֵם הוּא אֶל הַצּוֹמֵחַ, וְהַצּוֹמֵחַ הוּא בִּשְׁבִיל הַחַי, כְּמוֹ הַדְּשָׂאִים וְהָעֲשָׂבִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר, נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ" וְגוֹ', וְהַחַי הוּא בִּשְׁבִיל הַמְדַבֵּר, כִּי הַבַּעֲלֵי־חַיִּים הַטְּהוֹרִים הַמֵּתָּרִים בַּאֲכִילָה הֵם לַאֲכִילַת הַמְדַבֵּר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב "כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל", לְאָכְלָה, וּכְתִיב "בְּכָל אַוַּת נַפְשְׁךָ תִּזְבַּח וְאָכַלְתָּ בָשָׂר", וּבַעֲלֵי־חַיִּים הַטְּמֵאִים הֵם לְמֶרְכָּב הָאָדָם וְלִמְלַאכְתּוֹ, סוּס לִרְכֹּב עָלָיו וַחֲמוֹר לְמַשָּׂא, וּבְדֶרֶךְ כְּלָל כָּל הַנִּבְרָאִים מְשַׁמְּשִׁים אֶל הָאָדָם, כִּי הָאָדָם הוּא הַמְעֻלֶּה וּבְחִיר הַנִּבְרָאִים, וְלָכֵן הוּא מוֹשֵׁל וְשׁוֹלֵט עֲלֵיהֶם וּמַנְהִיגָם כִּרְצוֹנוֹ, שֶׁהָאָדָם יֵשׁ לוֹ שֵׂכֶל וְדַעַת, וְלָכֵן הִנֵּה עֲלֵית הַדּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי בְּרוּחָנִיּוּת הוּא דַּוְקָא עַל יְדֵי הָאָדָם, דְּהִנֵּה הַדּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי מִצַּד עַצְמָם חֲרֵי אֵין לָהֶם שְׁלֵמוּת שֶׁיַּגִּיעוּ אֵלָיו, דְּהֵינוּ דִּכְמוֹ שֶׁנִּבְרְאוּ כֵּן הֵם נִמְצָאִים מִצַּד עַצְמָם, וְהָאָדָם הִנֵּה עִקַּר הַכַּוָּנָה בּוֹ שֶׁיַּגִּיעַ אֶל הַשְּׁלֵמוּת מִצַּד עַצְמוֹ דַּוְקָא, הֵינוּ בַּעֲבוֹדָתוֹ וּבִיגִיעָתוֹ, וְהוּא לְתַקֵּן אֶת הַמִּדּוֹת הַטִּבְעִיִּים וְלַעֲבֹד אֶת הֲוָיָ' בְּתוֹרָה וּתְפִלָּה, וְעַל יְדֵי זֶה מַגִּיעַ אֶל הַשְּׁלֵמוּת, וְאָז כְּשֶׁאוֹכֵל אֶת הַמַּאֲכָל, וְכֵן בִּשְׁאָרֵי עִנְיָנֵי עוֹלָם, וּבְכֹחַ הָאֲכִילָה וְכוּ' לוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל וּמְקַיֵּם מִצְוֹת ה', אָז הִנֵּה מִתְעַלֶּה כְּלָלוּת הַדּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי, וְלָכֵן נִקְרָא הָאָדָם קֶדֶם לְמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית, לִהְיוֹתוֹ בְּחִיר הַנִּבְרָאִים אֲשֶׁר כֻּלָּם טְפֵלִים אֵלָיו וּמִתְעַלִּים עַל יָדוֹ.

אדם העושה היפך רצון ה', הוא נמוך מבעל־חי הממלא תפקידו. מוריד נפשו האלקית לג' קליפות וגורם גלות השכינה. תחלת ירידת האדם – תאוות היתר, שמקבל מהם הנאה ומושלים עליו, ולכן אומרים עליו אפילו יתוש קדמך

אָמְנָם כָּל זֶה הוּא כְּשֶׁהוּא בְּמַעֲלַת אָדָם בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹת, אַךְ אִם פָּגַם בְּאֵיזֶה מִצְוָה, הֵן בְּהֶעְדֵּר עֲשִׂיַּת מִצְוַת עֲשֵׂה, הֵן בַּעֲשִׂיַּת אַחַת מִמִּצְוֹת לֹא־תַעֲשֶׂה, אָז חֲרֵי הוּא נָמוּךְ וּפָחוּת הַרְבֵּה מִמַּדְרֵגוֹת הַבַּעֲלֵי־חַיִּים, שֶׁחֲרֵי הַבַּעֲלֵי־חַיִּים וְכָל הַנִּבְרָאִים אֵינָם מְשַׁנִּים אֶת תַּפְקִידָם, וּמְקַיְּמִים אֶת רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ, וּכְמַאֲמַר "נִשְׂאוּ דְשָׂאִים קַל־וָחֹמֶר בְּעַצְמָן, וּמָה אֵלּוּ שֶׁאֵין דַּרְכָּן לָצֵאת בְּעִרְבּוּבְיָא אָמַר בָּהֶם הַכָּתוּב לְמִינֵהוּ, אָנוּ שֶׁדַּרְכֵּנוּ לָצֵאת בְּעִרְבּוּבְיָא עַל־אַחַת־כַּמָּה־וְכַמָּה", וְהֵינוּ שֶׁמִּקּוֹרֵי הָעֲשָׂבִים וְהַדְּשָׂאִים, שֶׁהֵן הַמַּלְאָכִים שֶׁנִּקְרָאִים בְּשֵׁם "דֶּשֶׁא" וְ"עֵשֶׂב", שֶׁהֵן מְקוֹרֵי הַדְּשָׂאִים וְהָעֲשָׂבִים, הֵם שֶׁנָּשְׂאוּ קַל־וָחֹמֶר בְּעַצְמָן, וְאִם כֵּן חֲרֵי הֵם מְקַיְּמִים רְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ, וְהָאָדָם שֶׁהוּא בַּעַל שֵׂכֶל וְעוֹשֶׂה הֵפֶךְ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ, חֲרֵי הוּא גָּרוּעַ יוֹתֵר מֵהַבַּעֲלֵי־חַיִּים וְכָל הַנִּבְרָאִים, וּבְזֶה חֲרֵי הוּא מוֹרִיד אֶת הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית שֶׁלּוֹ (דִּפְעֲלַת הַחֵטְא רַחֲמָנָא־לִצְלָן הוּא עַל יְדֵי הַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית) לְשָׁלֹשׁ קְלִפּוֹת הַטְּמֵאוֹת, דְּהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית בְּעֶצֶם אֵינוֹ רַע וְהוּא מִקְּלִפַּת נֹגַהּ[ז], אֲבָל עַל יְדֵי הַחֵטְא חֲרֵי הוּא מוֹרִידוֹ בְּרַע גָּמוּר דְּשָׁלֹשׁ קְלִפּוֹת הַטְּמֵאוֹת, וְגוֹרֵם גַּם יְרִידַת הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית שֶׁבּוֹ, וְהֵינוּ מַדְרֵגוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת דְּנֶפֶשׁ הָאֱלֹקִית, דְּמַדְרֵגוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת שֶׁבּוֹ חֲרֵי הֵם מִסְתַּלְּקִים בִּשְׁעַת הַחֵטְא, אָמְנָם הַמַּדְרֵגוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת שֶׁבַּנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית יוֹרְדִים בְּרַע וְגוֹרֵם גָּלוּת הַשְּׁכִינָה, וְיוֹרֵד רַחֲמָנָא־לִצְלָן מִדֶּחִי אֶל דֶּחִי עַד שֶׁנַּעֲשֶׂה רַחֲמָנָא־לִצְלָן אַסְקַפָּה לְכָל מִינֵי רַע חַס־וְשָׁלוֹם. וְהִנֵּה הַתַּחְתֹּלַת יְרִידַת הָאָדָם רַחֲמָנָא־לִצְלָן הוּא מִתַּאֲוַת הֶתֵּר, וְהֵינוּ דְּהָעוֹשֶׂה אֵיזֶה דְּבַר הָרְשׁוּת, אִם שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁל הֶתֵּר, אֲבָל עוֹשֶׂה זֹאת בִּשְׁבִיל לְמַלֹּאת תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ, הִנֵּה אָז חֲרֵי הוּא גָּרוּעַ מִדּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי, שֶׁחֲרֵי אָז הוּא מְקַבֵּל הֲנָאָה מֵהֶם, וְאִם כֵּן מִמֵּילָא חֲרֵי הוּא נָמוּךְ מֵהֶם, וְלֹא מִיבָּעֵי[ט] דְּאָדָם זֶה אֵינוֹ מוֹשֵׁל וְשׁוֹלֵט עֲלֵיהֶם, דְּהִנֵּה מִי שֶׁעוֹשֶׂה דְּבַר הָרְשׁוּת בַּאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וּבִשְׁאָר עִנְיָנֵי הָרְשׁוּת בְּכַוָּנָה לְשֵׁם שָׁמַיִם, חֲרֵי אֵינוֹ מְקַבֵּל תַּעֲנוּג מֵעֶצֶם הַדָּבָר הַהוּא כְּמוֹ הָאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה וְהַדּוֹמֶה, כִּי־אִם רַק מַה שֶּׁמְּקַבֵּל הַחַיּוּת מִמֶּנּוּ, חֲרֵי אַדְרַבָּה בָּזֶה הוּא מוֹשֵׁל עָלָיו שֶׁיַּנְהִיגוֹ כִּרְצוֹנוֹ, וְהֵינוּ דְּעַל יְדֵי זֶה מְבָרֵר אֶת הַדָּבָר הַהוּא וּמְהַפְּכוֹ מִקְּלִפַּת נֹגַהּ אֶל הַקְּדֻשָּׁה, אֲבָל כְּשֶׁעוֹשֶׂה לְמַלֹּאת תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ, הֲגַם שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁל הֶתֵּר, הִנֵּה הַדּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי מוֹשֵׁל עָלָיו, וְכַנִּרְאֶה בְּחוּשׁ דְּמִי שֶׁהוּא שָׁקוּעַ רַחֲמָנָא לִצְלָן בְּתַאֲוַת הֶתֵּר, חֲרֵי בְּבוֹא לִידוֹ דָּבָר הֶעָרֵב שֶׁמִּתְאַוֶּה לוֹ, הִנֵּה הוּא מְאַבֵּד אֶת עַצְמוֹ וְאֶת שִׂכְלוֹ (עֶר פַאר לִירֶט זִיךְ אוּן דֶעם שֵׂכֶל זַיינעם) מִפְּנֵי גֹּדֶל עֹצֶם הַתַּאֲוָה וְהַחֶמְדָּה רַחֲמָנָא־לִצְלָן שֶׁמִּתְגַּבֵּר עָלָיו, אִם כֵּן מוּבָן אֵיךְ שֶׁהוּא נָמוּךְ הַרְבֵּה יוֹתֵר מִדּוֹמֵם צוֹמֵחַ חַי, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל "אֵין חַיָּה רָעָה שׁוֹלֶטֶת בָּאָדָם אֶלָּא אִם כֵּן נִדְמֵה לָהּ כִּבְהֵמָה", דְּבָאָדָם כְּתִיב

ז. השם ישמרנו. ח. שיש בה גם טוב. ט. ואין צורך (לומר).

"ומורַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל חַיַּת הַשָּׂדֶה" וְגוֹ', אֶמְנָם זֶה
דַּוְקָא כַּאֲשֶׁר הוּא בְּמַדְרֵגַת אָדָם בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹות
דְּאָז יֵשׁ בּוֹ צֶלֶם אֱלֹקִים, אֲבָל כַּאֲשֶׁר חַס־וְשָׁלוֹם פּוּגַם
חֲרֵי הוּא כִּבְהֵמָה וְגָרוּעַ מִמֶּנָּה, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל
"אִם חָטָא אָדָם אוֹמְרִים לוֹ יַתּוּשׁ קְדָמְךָ", דַּאֲפִלּוּ יַתּוּשׁ
שֶׁהוּא קְלִפָּה הַיּוֹתֵר תַּחְתּוֹנָה, דְּהִנֵּה הַיַּתּוּשׁ הוּא מַכְנִיס
וְאֵינוֹ מוֹצִיא וְהוּא קְלִפָּה הַיּוֹתֵר גַּסָּה, דְּבִקְדֻשָּׁה חֲרֵי
אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל "מִשְּׁמַיָּא מֵיהַב יָהֵבִי, מִשְּׁקָל לֹא
שָׁקְלֵי"[י], דְּכָל עִנְיַן הַקְּדֻשָּׁה הוּא לְהַשְׁפִּיעַ לְזוּלָתוֹ, וּכְמוֹ
שֶׁכָּתוּב "וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת כֻּלָּם" וְגוֹ' לְהַשְׁפִּיעַ חַיּוּת
וְגִלּוּי אוֹר, אֲבָל הַקְּלִפָּה הִיא הֵפֶךְ זֶה שֶׁצְּרִיכָה הַכֹּל
לְעַצְמָהּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב "לַעֲלוּקָה שְׁתֵּי בָנוֹת הַב הַב", 12
דְּכָל זֶה הוּא מִצַּד הַיֵּשׁוּת וְהַגַּסּוּת וְאַהֲבַת עַצְמוֹ שֶׁצְּרִיךְ 13
הַכֹּל רַק לְעַצְמוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַקְּדֻשָּׁה הוּא בִּטּוּל, וּכְמוֹ 14
אַבְרָהָם שֶׁאָמַר "וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר", וּמִשּׁוּם זֶה הִשְׁפִּיעַ 15
לְזוּלָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מִי שֶׁהוּא יֵשׁ וּמְציאוּת צָרִיךְ הַכֹּל 16
לְעַצְמוֹ, וּמִטַּעַם זֶה מְגַנֶּה וּמְאוּסָה מְאֹד מִדַּת הַכִּילוּת 17
וְהַקַּמְצָנוּת מִפְּנֵי שֶׁהִיא הֵפֶךְ הַקְּדֻשָּׁה לְגַמְרֵי. וְזֶהוּ "אִם 18
חָטָא אָדָם אוֹמְרִים לוֹ יַתּוּשׁ קְדָמְךָ", כִּי עַל יְדֵי הַחֵטְא 19
רַחֲמָנָא־לִצְלָן נַעֲשֶׂה הָאָדָם גָּרוּעַ מִכָּל הַבַּעֲלֵי־חַיִּים, 20
אֶמְנָם עַל יְדֵי הָעֲבוֹדָה חֲרֵי בִּיכֹלֶת הָאָדָם לַעֲלוֹת וּלְהַגִּיעַ 21
לְמַדְרֵגָה עֶלְיוֹנָה בְּיוֹתֵר. 22

תחלת קירוב האדם לאלקות – בק"ש שעל המטה. בידך אפקיד רוחי ר"ת באר, כאדם 23
החופר שמסיר את העפר המכסה על המעין. ע"י עבודת התפלה, נכנעת נה"ב ונותנת 24
לאור האלקי להאיר בנפשו, עד שגם היא תבוא לאהבת ה' 25

וְהִנֵּה רֵאשִׁית הָעֲבוֹדָה בְּקֵרוּב הָאָדָם לֶאֱלֹקוּת הוּא עִנְיַן 26
הַסְּמִיכָה, שֶׁהוּא הַמְשָׁכַת אוֹר עֶלְיוֹן שֶׁיּוּכַל 27
לְהִתְקָרֵב, וְהַתְחָלָה זוֹ הִיא בִּקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁעַל הַמִּטָּה, 28
דְּאָז עוֹשֶׂה הָאָדָם חֶשְׁבּוֹן צֶדֶק בְּנַפְשׁוֹ מִכָּל אֲשֶׁר עָבַר 29
עָלָיו בְּמֶשֶׁךְ הַיּוֹם בְּכָל פְּרָטֵי עִנְיָנָיו, וְכַאֲשֶׁר מְפָרְטָם 30
בִּפְרָטִיּוּת אַדַּעְתָּא דְּנַפְשֵׁיהּ[יא], אָז חֲרֵי נַעֲשָׂה הֶחְלֵט 31
וְהֶסְכֵּם גָּמוּר, אֲשֶׁר יַעֲזֹב דַּרְכּוֹ הַלֹּא טוֹבָה, וְיִמְסֹר וְיִתֵּן 32
עַצְמוֹ לֶאֱלֹקוּת בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה וּמִצְוֹות כִּדְבָעֵי[יב]. וְזֶהוּ 33
"בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי", שֶׁמּוֹסֵר וְנוֹתֵן עַצְמוֹ בִּרְשׁוּת 34
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּעַל יְדֵי מְסִירָה וּנְתִינָה זוֹ בַּעֲבוֹדָה 35
אֲמִתִּית חֲרֵי הוּא מִתְקָרֵב אֶל חַיָּי', וְזֶהוּ "בְּיָדְךָ אַפְקִיד 36
רוּחִי", הוּא רָאשֵׁי־תֵבוֹת בְּאֵר, דְּהִנֵּה חֲפִירַת הַבְּאֵר 37
בְּגַשְׁמִיּוּת הוּא מַה שֶּׁחּוֹפְרִים בְּעֹמֶק הָאֲדָמָה וּמְסִירִים 38
הֶעָפָר הַמְכַסֶּה עַל גִּיד הַמַּעְיָן, עַד אֲשֶׁר מוֹצְאִים אֶת גִּיד 39
הַנּוֹבֵעַ מִתַּחַת לָאָרֶץ שֶׁנּוֹבֵעַ תָּמִיד בְּלִי שׁוּם הֶפְסֵק כְּלָל, 40
דְּעֶצֶם גִּיד הַמַּעְיָן חֲרֵי אֵינוֹ נַעֲשָׂה בִּידֵי אָדָם כְּלָל, כִּי־אִם 41
הוּא בְּרִיאָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְהַיְנוּ דִּבְעֹמֶק הָאֲדָמָה נִמְצָאִים 42
גִּידֵי מַעְיָנוֹת מַיִם חַיִּים, וּמְלֶאכֶת הָאָדָם הִיא רַק לְהָסִיר 43
מִכְסֶה הֶעָפָר הַמְכַסֶּה עַל גִּיד הַמַּעְיָן. וְהִנֵּה פְּעֻלַּת 44
הַנִּבְיעָה, חֲגַם שֶׁיֶּשְׁנָהּ מִתְּחַלַּת בְּרִיָּתוֹ, אֲבָל הוּא רַק 45
בְּעֹמֶק וּבְהֶעְלֵם, וְהַיְנוּ שֶׁלֹּא יֵשׁ שׁוּם תּוֹעֶלֶת וּפְעֻלָּה 46
מִנְּבִיעָה זוֹ, וְרַק כַּאֲשֶׁר מְסִירִים אֶת מִכְסֶה הֶעָפָר הַמְכַסֶּה 47
אֶת גִּיד הַמַּעְיָן אָז מִתְגַּלָּה פְּעֻלַּת הַנִּבְיעָה, וְלָכֵן נִקְרָא 48
הַפְּעֻלָּה עַל שֵׁם הָאָדָם הַחוֹפֵר אֶת הַבְּאֵר, לְהִיוֹת כִּי הוּא 49
הוּא הַגּוֹרֵם גִּלּוּי הַנִּבְיעָה וּמֵבִיא אוֹתוֹ לִידֵי פְּעֻלָּה שֶׁל 50
תּוֹעֶלֶת, וְנִמְצָא דִּפְעֻלַּת הָאָדָם הוּא שְׁנֵי דְּבָרִים, הָרִאשׁוֹן 51
שֶׁמּוֹצִיא כֹּחַ הַנִּבְיעָה שֶׁבַּמַּעְיָן מֵהֶעְלֵם לְגִלּוּי, וְהַשֵּׁנִי 52
שֶׁעוֹשֶׂה מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם מִתְגַּלֶּה פְּעֻלַּת וְתוֹעֶלֶת הַמַּעְיָן. 53
וְהִנֵּה כְּכָל הַמָּשָׁל הַזֶּה יוּבַן בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, חֲגַם כִּי הַנֶּפֶשׁ 54
הִיא חֵלֶק אֱלֹקַהּ מִמַּעַל, וּרְצוֹנָהּ וְחֶפְצָהּ לִכָּלֵל וְלִבָּטֵל 55
בְּאוֹר־אֵין־סוֹף בָּרוּךְ־הוּא, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב "רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי 56
אֵשׁ שַׁלְהֶבֶת יָ־הּ", דִּכְמוֹ שֶׁהַלַּהַב עוֹלֶה תָּמִיד לְמַעְלָה, 57
כְּמוֹ כֵן הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית רְצוֹנָהּ וְחֶפְצָהּ לִכָּלֵל בְּאוֹר־אֵין־ 58
סוֹף בָּרוּךְ־הוּא, רַק שֶׁהַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ הַבְּהֵמִית מוֹנְעִים 59
וּמְעַכְּבִים, עַד שֶׁהָאַהֲבָה דְּנֶפֶשׁ הָאֱלֹקִית הִיא מֻסְתֶּרֶת 60
וְנֶעֱלֶמֶת בְּתוֹךְ הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ הַבְּהֵמִית וְאֵינָהּ מְאִירָה 61
בְּגִלּוּי כְּלָל, וְזֹאת הִיא עֲבוֹדַת הָאָדָם לִכְבֹּשׁ אֶת הַגּוּף 62
וְהַנֶּפֶשׁ הַבְּהֵמִית, וְהַיְנוּ לְהָסִיר הַהֶעְלֵמוֹת וְהַהֶסְתֵּרִים, 63
וְאָז מִתְגַּלֶּה אוֹר הָאַהֲבָה דְּנֶפֶשׁ הָאֱלֹקִית, וְזֶהוּ שֶׁאָנוּ 64
רוֹאִים שֶׁיֵּשׁ כַּמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה בִּיגִיעָה 65
וּבִשְׁקִידָה עֲצוּמָה, וּמִכָּל מָקוֹם חֲרֵי אֵינוֹ מֵאִיר בָּהֶם שׁוּם 66
אוֹר וְחַיּוּת אֱלֹקִי שֶׁיִּתְפָּעֲלוּ בְּהִתְפַּעֲלוּת אֱלֹקִי וּמִכָּל־שֶׁכֵּן 67
בְּאַהֲבָה וְיִרְאָה, וְהַסִּבָּה לָזֶה הוּא מִפְּנֵי הֶעְדֵּר עֲבוֹדָתָם 68
בַּהֲסָרַת הַהֶעְלֵמוֹת וְהַהֶסְתֵּרִים דְּנֶפֶשׁ הַבְּהֵמִית, דַּעֲבוֹדָה 69
זוֹ מַתְחֶלֶת בִּקְרִיאַת שְׁמַע שֶׁעַל הַמִּטָּה, וְעִקָּרָהּ בִּתְפִלָּה 70
בְּהִתְבּוֹנְנוּת דִּפְסוּקֵי דְּזִמְרָה, וּבִרְכַּת קְרִיאַת שְׁמַע, עַד 71
שֶׁבָּא ל"וְאָהַבְתָּ אֵת חַיָּי' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ", וְאָמְרוּ 72
רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל "בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ", דְּהַיְינוּ הָרָע יָבוֹא גַּם כֵּן 73
לְאַהֲבַת חַיָּי', וְהָעֲבוֹדָה צְרִיכָה לִהְיוֹת בְּסֵדֶר וְהַדְרָגָה, 74
וּכְמַאֲמַר "אֵין עוֹמְדִין לְהִתְפַּלֵּל אֶלָּא מִתּוֹךְ כֹּבֶד רֹאשׁ", 75
וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י "הַכְנָעָה וְשִׁפְלוּת", וְהַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ שָׁעָה 76
קְבוּעָה, לִהְיוֹת מִמְּאֹרֵי דְּחוּשׁבָּנָא[יג] בְּכָל פְּרָטֵי חֶלְקֵי הָרָע 77
שֶׁבְּנַפְשׁוֹ, וְלֹא יַטְעֶה אֶת עַצְמוֹ בָּזֶה וְיֵדַע כִּי בְּנַפְשׁוֹ הוּא, 78
וְהַיְנוּ שֶׁעַל יְדֵי זֶה הוּא מְרַחֵק מֵאֱלֹקוּת בְּתַכְלִית הָרְחוּק, 79
וְיִתְמַרְמֵר בְּנַפְשׁוֹ עַל זֶה, וּבוֹכֶה יִבְכֶּה בְּמַר נַפְשׁוֹ לְכַבֵּס 80
בְּדִמְעוֹתָיו אֶת אֲשֶׁר פָּגַם כוּ', וּבָזֶה חֲרֵי נִכְנַע הַנֶּפֶשׁ 81

י. משמים, לתת - נותנים, אך לקחת, אין לוקחים. יא. בחשבון אמיתי. יב. כפי שצריך. יג. מבעלי החשבון.

הַבַּהֲמִית שֶׁבּוֹ, וּמַתְחִיל לְהָאִיר אוֹר אֱלֹקִי בְּנַפְשׁוֹ, וְאַחַר כָּךְ בִּתְפִלָּה (בַּעֲבוֹדָה בְּשִׂמְחָה) פּוֹעֵל הַכְּפִיָּה בְּהַנֶּפֶשׁ הַבַּהֲמִית שֶׁלֹּא יִהְיֶה מוֹנֵעַ וּמְעַכֵּב עַל הַבִּטּוּל דְּנֶפֶשׁ הָאֱלֹקִית, וְעוֹד יוֹתֵר אֲשֶׁר גַּם הוּא יָבוֹא לִידֵי אַהֲבָה לֶאֱלֹקוּת, וְאָז הִנֵּה בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה שֶׁאַחַר הַתְּפִלָּה מֵאִיר גִּלּוּי אוֹר בְּנַפְשׁוֹ מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה.

תיכף לסמיכה שחיטה – קרבנות ותפלה. תיכף לנט"י ברכה – עבודת הבירורים בקיום המצוות. תיכף לגאולה תפלה – חיבור לאלקות ע"י תורה. עבודת האדם – להעלות המדות למדרגת החכמה, שהמדות יהיו ע"פ השכל. וברכו את ה' – שפועל גילוי שם הוי' בעולם

וְזֶהוּ "שָׁלֹשׁ תְּכִיפוֹת הֵן", דִּכְלָלוּת כֻּלָּם הִיא הָעֲבוֹדָה בִּשְׁלֹשָׁה קָוִין דִּתְפִלָּה תּוֹרָה וַעֲבוֹדָה וְקִיּוּם הַמִּצְוֹת שֶׁהוּא עִנְיַן עֲבוֹדַת הַבֵּרוּרִים, תֵּכֶף לִסְמִיכָה שְׁחִיטָה – הָעֲבוֹדָה דְּקָרְבָּנוֹת, שֶׁהוּא עִנְיַן הַתְּפִלָּה. וְהִנֵּה שְׁחִיטָה הוּא מִלְּשׁוֹן הַמְשָׁכָה וְרָצוֹן, וְהַיְנוּ שֶׁהָעֲבוֹדָה הִיא אֲשֶׁר הַהֶסְכֵּם שֶׁבַּתְּפִלָּה יָבוֹא לִידֵי פֹּעַל טוֹב וְאָז אֵין פְּסוּל נוֹגֵעַ בְּאוֹתוֹ קָרְבָּן. תֵּכֶף לִנְטִילַת יָדַיִם בְּרָכָה – דְּכָל עֲשִׂיּוֹתָיו יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם, וּמַשְׁפִּיעִים לוֹ רֹב טוּב וְאֵין מְקַטְרֵג. תֵּכֶף לִגְאֻלָּה תְּפִלָּה – שֶׁהוּא עִנְיַן הַהִתְחַבְּרוּת בֶּאֱלֹקוּת עַל יְדֵי עֵסֶק הַתּוֹרָה, וְזֶהוּ "שְׁאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ", דַּעֲבוֹדַת הָאָדָם שֶׁהוּא בְּחִיר הַנִּבְרָאִים הוּא לְהַעֲלוֹת אֶת הַיָּדַיִם שֶׁהֵם הַמִּדּוֹת בְּמַדְרֵגַת קֹדֶשׁ שֶׁהִיא בְּחִינַת חָכְמָה. וְרָאוּי לְהַרְחִיב הַדִּבּוּר בְּעִנְיָן זֶה, כִּי יֶשְׁנָם הַרְבֵּה הַטּוֹעִים בָּזֶה עַד כִּי לִפְעָמִים יוֹצְאִים מִגֶּדֶר הָרָאוּי וְהָאֱמֶת בְּחָשְׁבָם כִּי הוּא מִדַּרְכֵּי הָעֲבוֹדָה, וְהוּא הֵפֶךְ הָאֱמֶת מַמָּשׁ. דְּהִנֵּה מִדּוֹת בִּכְלָל הֵם מַדְרֵגַת הַחַי שֶׁבַּמְּדַבֵּר, וּכְמוֹ בְּנִשְׁמִיּוּת חֲרֵי הַבַּעַל־חַי אֵין לוֹ דַּעַת וְהוּא רַק בַּעַל כֹּחַ, וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם מַנְהִיג אֶת הַבַּעַל־חַי אָז מֵבִיא תּוֹעֶלֶת בַּעֲבוֹדָה וּמְלָאכָה כְּפִי עִנְיָנוֹ, וְאִם הַחַי מִתְנַהֵג בְּעַצְמוֹ חֲרֵי הוּא מַזִּיק, וְכֵן הוּא בְּעִנְיַן הַמִּדּוֹת דְּכַאֲשֶׁר הֵם עַל פִּי הַשֵּׂכֶל אָז הֵם מִדּוֹת טוֹבוֹת, וְהַיְנוּ דְּעִנְיָנָם הוּא לְהָבִיא כָּל דָּבָר טוֹב מֵהַכֹּחַ אֶל הַפֹּעַל, אֲבָל כַּאֲשֶׁר אֵינָם עַל פִּי הַשֵּׂכֶל אָז הֵמָּה כְּחַיּוֹת רָעוֹת, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן הִנֵּה עִקַּר הָעֲבוֹדָה הוּא לְהַעֲלוֹת אֶת הַמִּדּוֹת שֶׁיִּהְיוּ עַל פִּי הַמֹּחִין דַּוְקָא, וּבָזֶה יְכוֹלִים לִהְיוֹת כַּמָּה מִינֵי טָעוּת, אֲשֶׁר עַל כֵּן צְרִיכִים זְהִירוּת יְתֵרָה. וּבָזֶה יוּבַן גֹּדֶל אַזְהָרַת רַבֵּנוּ הַגָּדוֹל נִשְׁמָתוֹ־עֵדֶן בְּבוֹאוֹ מִפֶּטֶרְבּוּרְג בְּאִגֶּרֶת "קָטַנְתִּי": "וְלָזֹאת בָּאתִי מִן הַמּוֹדִיעִים מוֹדָעָה רַבָּה לִכְלָלוּת אַנְשֵׁי שְׁלוֹמֵנוּ (בְּכָל דּוֹר וָדוֹר) עַל רִבּוּי הַחֲסָדִים אֲשֶׁר הִגְדִּיל ה' לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ, לֶאֱחֹז בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב שְׁאֵר עַמּוֹ וּשְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל, שֶׁמֵּשִׂים עַצְמוֹ כְּשִׂירַיִם וּמוֹתָרוֹת מַמָּשׁ שֶׁאֵין בּוֹ שׁוּם צֹרֶךְ, לִבְלִתִּי רוּם לְבָבָם מֵאַחֵיהֶם כּוּ' וְלֹא לְהַרְחִיב עֲלֵיהֶם פֶּה אוֹ לִשְׂרֹק עֲלֵיהֶם חַס־וְשָׁלוֹם חַס מִלְּהַזְכִּיר בְּאַזְהָרָה נוֹרָאָה, לְפִי שֶׁבְּעִנְיָנִים כָּאֵלּוּ בְּנָקֵל יוֹתֵר שֶׁיִּפְּלוּ עִנְיְנֵי הַטָּעוּת בִּפְעֻלַּת הַמִּדּוֹת, כַּמּוּבָן לְכָל דּוֹרֵשׁ הָאֱמֶת". וְזֶהוּ "שְׂאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת הָוָי'", דְּעִקַּר הָעֲבוֹדָה הוּא לְהַעֲלוֹת אֶת הַיָּדַיִם שֶׁהֵן הַמִּדּוֹת בְּמַדְרֵגַת "קֹדֶשׁ" שֶׁהוּא בְּחִינַת חָכְמָה, וְכַאֲשֶׁר תַּגִּיעוּ לְמַדְרֵגָה זוֹ דְּ"שְׂאוּ יְדֵיכֶם קֹדֶשׁ", הִנֵּה אָז "וּבָרְכוּ אֶת הָוָי'", שֶׁיִּהְיֶה גִּלּוּי שֵׁם הָוָי' בָּעוֹלָם, שֶׁעַל יְדֵי זֶה נִמְשָׁךְ תּוֹסֶפֶת אוֹר בְּשֵׁם הָוָי', וְאָז "יְבָרֶכְךָ הָוָי'" דִּלְעֵלָא"ד "מִצִּיּוֹן", שֶׁמִּתְגַּלָּה נְקֻדַּת הַנְּשָׁמָה, וְנִשְׁלָם עַל יָדוֹ הַכַּוָּנָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁיִּהְיֶה גִּלּוּי אוֹר בָּעוֹלָם, וְזוֹהִי עֲבוֹדַת הַחֲסִידוּת לְהָסִיר כָּל מִדָּה לֹא טוֹבָה לְבָרְרָהּ וּלְזַכְּכָהּ וּלְהַעֲלוֹתָהּ לַקֹּדֶשׁ הָעֶלְיוֹן לִהְיוֹת גִּלּוּי שֵׁם הָוָי' בָּעוֹלָם, וּבָזֶה מַמְשִׁיכִים בְּרָכָה בָּעוֹלָם, דְּשֵׁם הָוָי' הוּא בְּרָכָה וְרַחֲמִים, וְכֻלּוֹ טוֹב.

שבת פרשת פינחס [ת]רפ"ז, פענטערסבורג, סעודת הודאה

יד. שלמעלה.

ספר השיחות – ה'תש"ב־תש"ג בלה"ק

סיום ש"ס משנה בע"פ בחברת משניות בע"פ אשר ע"י "מחנה ישראל"

א. הרבי בברכות הודאה - ברכות הנהנין ריש פרק י"ב - מתחיל: כל שמחת לבב הבאה לאדם מטובת עולם הזה, חייב לברך עלי'. ואם אין עמו שותף בטובה, מברך שהחיינו. ואם יש לו שותף בטובה, מברך הטוב והמטיב.

את "סדר ברכת הנהנין" כתב הרבי בתחילת הנשיאות. לכאורה הרי היו אז הרבה שו"ע. יהודים פשוטים, גם אלה הנקראים המוניים, ידעו איך לעשות ברכה, אפילו בספיקות היכן שהיתה שאלה או דברים שאינם מצויים, היה כבר אז פסק הלכה, ולכאורה מה חידש אז הרבי בתחילת נשיאותו כשפרסם את "סדר ברכות הנהנין"?

אחד החידושים בפסיקה האמורה, הוא בדיוק בלשון: "שמחת לבב הבאה לאדם מטובת עולם הזה". לכאורה, מה שייך טוב בעולם־הזה, עולם־הזה הוא הרי רע. ב'עץ חיים'[1] כתוב: כל מעשה עולם־הזה קשים ורעים. העולם־הזה מלא מריבות, סכסוכים ותככים, אלא הדיוק הוא ב"טובת עולם־הזה" שמזה באה "שמחת לבב".

כתוב[2] אורייתא וקוב"ה וישראל - חד הוא. העולם נברא בשביל ישראל, ישראל בשביל העולם, והתורה - בשביל ישראל והעולם.

על פי הלכה, היו צריכים לברך ברכת הטוב והמטיב, שהרי יש שותף בטובה, אך יש כאן הדבר המהנה - הדבר המשמח - וישנו הזמן. ומצד הזמן צריכים לברך: ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

ישנם ב"ה שש מאות ושבעים חברים בחברת משניות בעל־פה, בגימטריא "ער תיו", ואני בתור חבר בחברה גם־כן משתתף בשמחה זו, ויעזור השי"ת שיהיה "יתגדל ויתרבה ויתעלה ויתגלה" היעודים שזוכים להם על ידי לימוד משניות.

ב. בגלל ההגבלה בזמן, נקצר בדיבור.

הרבי[3] אמר: כששמענו תורה מהרבי[4] - היה זה תורה־שבעל־פה, וכששמענו סיפור מהרבי - היה זה תורה־שבכתב.

אימרה זו נאמרה הרבה פעמים על ידי הרביים, ונאמרו עליה עשרות ביאורים.

אחד הביאורים הוא: כתוב[5] "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך". "מוסר אביך" - תורה שבכתב, "תורת אמך" - תורה שבעל־פה[6], אלא שהרי צריך להיות "הבן בחכמה וחכם בבינה"[7], "הבן בחכמה" פירושו, שיהיה הלימוד בתורה שבכתב על פי מאמרי רז"ל, אגדות ומדרשות וזוהר. אם אין הוא לומד כך, הרי לא זו בלבד שהוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אלא הוא כופר בעיקר. "וחכם בבינה" - שהלימוד של תורה שבעל־פה יהיה בפנימיות הענינים, ואין הכוונה כאן לפנימיות התורה, קבלה, כי־אם פנימיות שבגליא, מפני שגליא היא לבוש, וצריכה להיות הידיעה הפנימית, כלומר, שהלימוד של תורה שבעל־פה יהיה מתוך יראת שמים, ואם לאו - עלולים להגיע לירידה והשפלה כזו שלכתחילה לא יכלו לחזות מראש שתלמיד־חכם יהיה יורד כזה ר"ל.

ג. להוד כ"ק אאזמו"ר ה'צמח צדק' היה מחותן בשם ר' הירש. ר' הירש זה היה סבו של ר' אהרן, ור' אהרן היה חתנו של הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי וחותנו של הוד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש. בשעת השידוך עם אאזמו"ר מוהר"ש כבר לא היה ר' אהרן בחיים. ר' הירש היה בקי בבבלי וירושלמי, וזקני תלמידי החכמים שבשקלוב איחלו לעצמם במקצת מהעמקות שלו. ר' הירש היה סוחר, כלומר הוא ישב בחנות לשמירה, כמאמר[8] ישכור פועלים ויעמוד עמהם, והוא ישב בחנות ולמד.

פעם בא ר' הירש אל הוד כ"ק אאזמו"ר ה'צמח צדק', והוא קירבו מאד. ביום מסוים, יצאו הוד כ"ק אאזמו"ר ה'צמח צדק' ור' הירש ל"חצר" שם היו עצים וספסלים לשבת, התיישבו וניהלו שיחה ביניהם. בין הדיבורים התאונן ר' הירש בפני ה'צמח צדק', שקשה לו להרהר בענינים עמוקים וביקש עצה לכך. ענה לו הוד כ"ק אאזמו"ר ה'צמח צדק': אני צעיר ממך וגם אצלי קורה כך, העצה לזה היא לחזור משניות בעל־פה, 'משנה' היא גילוי הנשמה.

ר' הירש, למרות שהיה בקי בבבלי וירושלמי, נוכח לדעת בגיל תשעים ושלש, שבלשון המשניות בדיוק אין הוא בקי, והחל לחזור משניות בעל־פה.

ד. שאלו פעם את החסיד ר' פנחס רייזעס, במה מתבטא כוחו של הגאון החסיד ר' אייזיק [מהומיל], ענה ר' פנחס רייזעס: ר' אייזל ביקש מרבנו הזקן שיהיו לו כלים רחבים, הורה לו רבנו הזקן לחזור משניות מסכת כלים בעל־פה ויהיו לו כלים רחבים.

שמעתי מחסידי הרבי האמצעי, שהכרתי רבים מהם, שסיפרו ממה ששמעו מחסידי רבנו הזקן, שהוד כ"ק רבנו הזקן הורה להרבה יהודים לחזור בעל־פה מדרש וזוהר, ולרובא דרובא היה מְצֻוֶה לחזור משניות בעל־פה.

ה. יש להתעמק בענין לימוד משניות בעל־פה. למעלה, קוראים למי שחוזר משניות בעל־פה בשם מסכת המשניות שהוא יודע בעל־פה.

הוד כ"ק אאזמו"ר מוהר"ש קרא פעם לאברך אחד, "שבת בוא הנה", ואף אחד לא ידע למי הוא מתכוון. אילו היה קורא: לויק, יצחק, יוסף, יעקב, היו

1) שער מ"ב פ"ד.
2) ראה זח"א כד, א. זח"ב ס, א.
3) אדמו"ר הזקן.
4) הרב המגיד.
5) משלי א, ח.
6) אגה"ק סימן כט ע"פ זח"ב רעו, ב. וראה לקו"ד כ' כסלו תרצ"ד אות ב'.
7) ספר יצירה פ"א מ"ד.
8) בבא מציעא כט, ב.

יודעים למי הוא מתכוון, עד שהצביע על אברך מסויים ואמר: אותו קוראים "שבת", מפני שהוא לומד מסכת שבת בעל־פה, לכן קוראים לו למעלה בשם "שבת".

אני - אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א - לומד מסכת מנחות, וקוראים לי למעלה - "מנחות".

כשם שישנן נפש, רוח, נשמה, חי', יחידה, כך בהיכל המשנה קוראים בשם המשניות שלומדים בעל־פה.

ו. חלוקת הש"ס של שיתא סדרי משנה, אינה דומה לחלוקת הש"ס שהיו לומדים בבית המדרש ובבית. זוהי חלוקת הש"ס של "בשבתך בביתך". חלוקת הש"ס של משניות בעל־פה שייכת ל"ובלכתך בדרך"[9].

ז. במדרש[10] כתוב: א"ר בנאה, לעולם ישקיע אדם עצמו במשניות, שאם ירתק יפתחו לו אם לתלמוד לתלמוד, אם להגדה להגדה. ר' אליעזר בשם ריב"ל אומר, עמוד ברזל משנה. ר"ב אומר, שצריך להיות "ישקיע עצמו במשניות", שכן על ידי זה יסתדרו לו הענינים הן בהלכה והן באגדה, כי 'משנה' אותיות 'נשמה'. דעת ר' אליעזר בזה היא, 'ברזל' בגימטריא 'ספק' וכן 'ברזל' בגימטריא 'עמלק', והעמוד של 'משנה' שוברת את הספק של 'עמלק'.

ח. ברצוני לבשר בשורה טובה, למרות שאין היא עדיין קרובה, מכל־מקום זוהי בשורה טובה.

מחזרת משניות בעל־פה, הרי לא זו בלבד שזה הצלה מן הרע, זה גם כלי לקבלת היעודים הטובים העתידים לבוא, ויעזור השי"ת שזה יהיה בקרוב ממש.

מצד אהבת ישראל אני אומר, שכולם ידעו, וכל אחד ימסור זאת לשני, שצריכים לחזור משניות בעל־פה. אלה היכולים - יחזרו עשרה פרקים. מי שאינו יכול - יחזור לכל־הפחות משנה אחת - נוסף על המשניות שאומרים בתפילה -.

אין בכוונתי בחזרת משניות להעשיר את השי"ת, אלא להעשיר את בני ישראל, שיהיה טוב להם בגשמיות וברוחניות.

על ידי החיזוק בהרבצת תורה ובחזרת אותיות התורה בעל־פה, לבד זאת שיש בכך משום הגנה והצלה לעצמו, לבני ביתו, לסביבתו, לד' אמותיו, - יש בכך משום עשיית כלי לקבלת הגילויים הנפלאים העתידים לבוא, שאין אותיות לבטא אותם, ומה זה יוסיף אם היו מבטאים אותם.

יעזור השי"ת שיהיה קיץ בריא, ויקבלו את הגילויים העתידים לבוא, בלי חבלי - בחסד וברחמים.

יום א' טו"ב סיון

9) בארוכה בשיחת אחגה"ש תש"ב (קובץ מכתבים שני, דף כב, ב).

10) ויק"ר כא, ד.

ספר הזכרונות מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מליובאוויטש

פרק כ"ד – יהודים בכפר

ביום השוק היה ר' זלמן חיים מבלה את היום בשוק, בין החנוונים והסוחרים. הוא היה מתבונן בכל אחד מתגרי ותגריות השוק. כשהיה מבחין במישהו שחסר לו סכום מסוים לביצוע קניה כלשהי - היה מגיש לו מיד את הסך המבוקש: "זה ניתן לך בהלוואה, ויהא נא בהצלחה. רק הוי זהיר לסחור ביושר ובאמונה, לא לרמות איש, ואז ישמור עליך הקב"ה שלא ירמו אותך. את סכום ההלוואה תפרע לכשירווח לך, אינך צריך להכביד על עצמך בגין כך".

פעמים היה זה תגר שעסק ברכישת עגלת תבואה, פעמים היה זה קצב שעמד לפני קניית בהמה, ופעמים היתה זו יהודיה עניה שהתמקחה עם איכר על עוף או שקית ביצים. תמיד היה ר' זלמן חיים מוכן לעזור לכל אחד, אם רק יספיק הסכום בקופה, משום כך השתדל בכל יום שני וחמישי שכל אחד ישלשל מטבע לקופת־הצדקה. כעבור זמן הנהיג שכל עולה לתורה יתרום לקרן גמילות החסדים. ברבות הימים העביר ר' זלמן חיים את הקרן ואת ניהולה לידי הציבור

אך גם אז לא חדל לאסוף כסף בקופה עבור הקרן, וגם המשיך לטרוח בחיפושיו אחר יהודי הזקוק לגמילות־חסד.

בעשותו את היום בשוק, היה ר' זלמן חיים דואג גם להתנהגות רצויה של אנשי השוק, שלא יריבו ביניהם ושלא ישיגו איש גבול רעהו. כשהיה רואה יהודים רבים ביניהם, היה ניגש אליהם ומסביר להם במלים רכות שלא נאה ליהודים לריב ביניהם. כל באי השוק כבר הכירו את ר' זלמן חיים ואת נפשו הזכה, ומשום כך הטו לו אוזן וחדלו מלריב. כשלא הועילו דבריו הרגילים - היה מספר מסיפורי הגמרא והמדרש. בהתענינות ובתשומת לב היו האנשים מקשיבים, ומרפים מן הריב.

בכלל, היתה לר' זלמן חיים תעסוקה מרובה בימי השוק. במיוחד היה מתמסר לכפריים היהודים, שהגיעו אל השוק מן הכפרים שמסביב. הוא היה חוקר את כל אחד בנפרד על המצב בכפר, על החיים שם ועל מצב היהדות אצלם. הוא שאל אותו אם יש לו הזדמנות להתפלל בציבור, אם הוא נותן צדקה כראוי ואם הוא זהיר במצוות הכנסת אורחים. הוא התעניין גם בדרכי החינוך של ילדי הכפרים, והאם יש להם מלמדים. כן התעניין בקשר לבנות הבוגרות והיה מדבר על לב האנשים להשיא בנותיהם לבני־תורה.

בדרך זו התוודע ר' זלמן חיים אל כפריים רבים ורכש השפעה עליהם. תודות להתענינותו ומאמציו החלה היהדות לפרוח בישובים רבים בסביבת ינוביטש. בכל מקום אפשרי הוקמו מנינים לתפילה, ואף נבנו בתי־כנסת. הכפריים כבר יכלו להתפלל בציבור בכל ימות השנה ולא להמתין לימים הנוראים ולהיכנס אז לשם כך העירה.

אחד מאנשי הכפרים שר' זלמן חיים יצר קשר איתו והשיג השפעה רבה עליו - היה מרדכי הטוחן. טוחן זה היה עשיר, אך אדם פשוט ובור, אם כי טוב לב. הוא דר בישוב, שבו ובכפרים אחרים בסביבתו, דרו עוד כמה יהודים. ר' זלמן חיים החל לשוחח עם מרדכי לפי דרכו עד שזה הפך ליהודי נלהב, ומכספו שלו בנה בית־כנסת ליד ביתו, שם התאספו יהודי הסביבה לתפילה בציבור.

לטוחן זה היו שלש בנות, ששתים מהן כבר הגיעו לפרקן. בהשתדלותו של ר' זלמן חיים נישאו הללו לאברכים למדנים. החתן הראשון אברהם שלמה, שהיה בן רבה של דוברובנה, הנהיג מיד שיעורים בבית־המדרש של חותנו. השיעורים היו מותאמים לרמת הבנתם של הכפריים. כך הפך בית הכנסת גם למקום תורה.

כעבור זמן, מונה אברהם שלמה לרב בקהילה יהודית חשובה. התפקיד של הלימוד ברבים היה צריך, אפוא, ליפול באופן טבעי על שכמו של החתן השני, זלמן לייב, בנו של ר' שלמה, רבה של בוריסוב. ברם, אברך זה, עם היותו למדן מופלג, היה מסתכל מגבוה על האיכרים הפשוטים. משום כך נמנע מלבוא איתם במגע, ואף סירב להיות להם לרב. הוא הודיע על כך בגלוי לחותנו, ואף לא טרח להסתיר דעתו בפני האנשים הפשוטים עצמם, בהעדיפו להתבודד במרום מעמדו.

אלא שיהודים אלה כבר הורגלו ללימוד תורה, ולא רצו להישאר בלי רב. במיוחד היה מעוניין בכך מרדכי הטוחן. הוא הצטער על כך שחתנו הוא גאוותן כזה ואינו רוצה לקיים קשרים עם אנשי הכפר. בכלל, לא רווה נחת מרובה מחתן זה, שמידותיו לא הצטיינו במעלתן והיה גם קמצן ורודף כבוד.

לפיכך קרא מרדכי את הכפריים לאסיפה ובה הוחלט להביא אליהם יהודי למדן, שילמד

תורה ברבים וגם יפסוק בשאלות הלכה. כלומר, המקום היה בָּשֵׁל וזקוק למציאותו של רב מורה־הוראה עצמאי. הטוחן התחייב לתת מכיסו שליש משכרו של מורה־ההוראה. מספר בעלי־בתים נסעו לינוביטש ושאלו לדעתו של הרב את מי יש למנות לרבם. הרב בחר ברבי בער, שהיה אז בגיל ששים בערך. אותו רבי בער היה למדן גדול, חתנו של אחד מתושבי ינוביטש, שבביתו ישב, שנים רבות לאחר נישואיו, ועסק בתורה, עד שאפילו חותנו נעשה על ידו ללמדן. כשנפטר חותנו נעשה למלמד, כעבור זמן נתאלמן, וכיון שבניו יכלו להחזיקו בכבוד, עזב את ה"מלמדות" והתמסר שוב לתורה ועבודה. רבי בער אהב להתבודד ונמנע מלהשמיע מלה מיותרת. רבה של ינוביטש ידע שהעבודה בכפר תהיה ללבו של רבי בער, שבעיר אינו מסוגל לפרוש כל־כך מקול הַמוֹנָהּ.

רבי בער הופיע בכפר לפני ימי הסליחות. כיון שלא היה נשוי, הקצה לו הטוחן מקום מגורים בדירתו שלו. הן הטוחן והן אשתו היו מפורסמים למכניסי אורחים. זלמן לייב, חתנו של הטוחן, נוכח מיד שר' בער הוא למדן גדול אלא שעובדה זו הביאה דווקא גילויי שנאה מצד זלמן לייב כלפי רבי בער. שנאתו גברה כשנוכח לדעת שיהודי הכפר, ובכללם חותנו, חולקים כבוד רב לר' בער. התברר שר' בער יודע היטב איך לרדת אל פשוטי העם. הוא לימדם חומש ולימודי קודש מתאימים אחרים בהסברה כזו שעוררה אצלם קורת רוח. ר' בער גם נשא לפני שומעי לקחו דרשות קצרות בהן עוררם לתשובה ולעבודת הבורא. מאזיניו הקשיבו בהתעניינות והתרשמו מאד מן הדברים. דבר זה הגביר את חשיבותו של ר' בער בעיניהם, והם "נשאוהו על כפיים". בד בבד, ודווקא משום כך, גדלה שנאתו של חתן הטוחן אליו. הלז החל, פשוטו כמשמעו, להעליבו ולגלות לו את שנאתו. ר' בער מצידו לא גילה שום יחס של מורת רוח כלפי זה. את כל עלבונותיו ופגיעותיו קיבל באורך רוח ובסבלנות. יתכן שאחר במקום זלמן לייב היה מְשַׁנֶּה, משום תגובה כזו, את יחסו והיה מתמלא יותר דרך־ארץ כלפי היהודי הקשיש והלמדן, אך אצל זלמן לייב היה שונה הדבר. הוא לא סבל, פשוטו כמשמעו, שתחת קורת גג משותפת איתו נמצא אדם היודע תורה יותר ממנו. כן לא יכל לעכל את העובדה שבני המקום מעניקים לר' בער כבוד כרב. התברר, אפוא, שזלמן לייב שונא הן את היהודים ההמוניים והן את הלמדנים. דבר זה נבע מלהיטותו להיות תמיד הראשון ולהיראות משכמו ומעלה.

הטוחן ידע היטב את מגרעותיו של חתנו והיתה לו מכך עגמת נפש מרובה. במיוחד התמרמר על הזלזול מצידו בכבודו של אורחו רבי בער. לא אחת שוחח מרדכי על כך עם ר' בער, תוך הבעת התנצלות על היחס הגס של חתנו, אך ר' בער הרגיעו בהבטיחו לו שאין הדבר פוגע בו כלל. בדבריו לא שכח להזכיר לו שחתנו הוא, למרות הכול, למדן, ושהוא צעיר למדי, כך שבמשך הזמן ימצא דרכו לסיגול מידות טובות.

הימים הנוראים עברו. ר' בער לא היה עוד מסוגל לחוש בנוח בבית הטוחן, בגלל חתנו, והחליט לעקור משם. לשם כך שכר חדר בבית חייט, שנקרא יוסה. יוסה היה יהודי בשנות השבעים המאוחרות, אך עדיין פִּרְנֵס את עצמו ממלאכתו. הוא היה יהודי פשוט וישר שהרבה באמירת תהילים תוך כדי עבודתו. תמימותו ויושרו של החייט באו מאוחר לידי גילוי; כשהרגיש שֶׁקָּרֵב קיצו, הזמין אליו שלשה ממכיריו ומסר להם את מעט הכסף שחסך בימי חייו. הוא הראה להם את התכריכים שתפר לעצמו ולאשתו, ואמר להם שהכסף נועד לצרכי הקבורה. הוא לא רצה שמישהו יוציא פרוטה משלו על קבורתו וקבורת אשתו. את ארון הקבורה ציווה לעשות מקרשי השולחן עליו ישב כל שנותיו ועסק במלאכתו: "שולחן זה יעיד שמעולם לא עלה עליו

בגד שעטנז, ושלא היה עודף בד שלא החזרתיו לבעליו, ושמעולם לא גרמתי עוול לאיש ולא התבטאתי בביטוי בלתי ראוי".

ביתו של חייט זה נועד למקום מנוחה עבור רבי בער, אלא שחתנו של הטוחן המשיך בהשמצתו, בחיפוש מגרעות בו ובהתלוצצות ממנו.

אגרות קודש

[תחלת תמוז תרפ"א]

ב"ה

כבוד ידידי הנעלה וו"ח אי"א מוה"ר
ח"ד שי' שו"ב

שלום וברכה

מכתבם הקצר, המלא צער ואנחה ר"ל מג' בהעלותך ע"י מר אזערניקאוו שי' התקבל. והרגעו נא יקירי וידידיי. אמת נכון הדבר נעשו כמה ענינים מבהילים, סגרו את הישיבה ותפסו ל"ע את חתני ר"ש שי' וארבעה אנשים שי' על משך ה' ימים, אותי קראו ליתן מענה על כמה שאלות (הכתובים אצלי לזכרון עם התשובות, אשר יעזור השי"ת אפרסמו להחפצים דעת) ולקחו כל אשר הי' בבית מבגדים וכסף הכלים הישנים וכלי הבית, וכעבור איזה ימים חופשה ניתן להנ"ל ת"ל. ואותי בתחלה חפצו לאסור, אבל אח"כ לקחו רק חתימה כי לא אסע בלי רשות. והחפצים לעת עתה לא השיבו כל מאום, שעולה לסכום גדול, בכמה פנים, מפני ההכרח והמחסור (וגם שבעת מן העתים הי' זה לעזר הנהוג במכירה וכו'), וגם דרך אגב נגנבו כמה חפצים יקרים.

אבל בכל זה, לא זה צריך לצער את הלב ח"ו, ולבלבל את הדעת. ישנם דברים שאי אפשר להעתיק בכתב, ובכל אופן על כל אחד לדעת כי מפי עליון לא תצא הרע, והכל בהשגחה עליונה יתברך ויתעלה.

כמובן הדבר שהי' הכל בעתו, בעת שהכינו הכל להחתונה ת"ל בשעטו"מ. ובכ"ז עזרנו השי"ת והיתה החתונה בשעטו"מ בי"א בסיון כאשר כתבתי במכתביי הקודמים, ביום כ' סיון וא' לח"ז (נשלחו ע"י פאסט), וגם לידידינו הרמ"ש שי' כתבתי מעט.

אמנם תורת החסידות תלמדנו, מבלי אשר יתפעל איש מכל העובר עליו, הוא יבין באשר יתנהגו אתו, יפשפש במעשיו לתקנם ככל האפשרי, וכאמרם ז"ל, אבל לא שזה יהי' למניעה ומעצור בעבודתו חלילה, וכאשר מפורש שמענו בש"ת רס"א (ואחרי זה בש"ת רס"ג) בדיבור ארוך ומסודר אין שמחה אלא בבשר ויין, וביאר כי היין הוא שהי' כנוס בענביו, ויצא לחוץ ע"י דריכה וכתישה, והבשר אחרי הטהרו מדמו ע"י מליחה וכו' הוא שמחת יו"ט. וכה הי' לשונו כ"ק, איז אַז מיא קוועצט אוייס וַאיין, אבער אוייסקועצין טַאקע, און מיא קאכט אוייס דיא פלייש (כבשר בקלחת) אט דאס איז א שמחת יו"ט, ע"כ.

באמת הנה כל צער של אחד מישראל הנה זה נוגע למעלה, ויש בזה כוונה עמוקה ופנימיות, אשר ע"כ אין צריך להיות נפילת הרוח ח"ו מזה, אדרבא להוסיף עבודה ויגיעה, לתקן כל הענינים שיהיו לאמיתתם, וקוה קויתי וכן אקוה להשי"ת כי ידידינו שי' עזור יעזור לי, כי כולנו כאחד כוונתינו רצו' לעשות רצון אבינו שבשמים, מבלי להתפעל משום דבר, ורק לעבוד באמונה, והאל הטוב יעזור לנו.

ועתה ידידיי, לא עת החליש איש את רעהו, אדרבא איש את רעהו יחזקו בדברים ובפועל, והלא לא על הלחם בלבד יחי' האדם, כ"א עשות טוב ושקוד הרבץ תורה ועבודה.

ואם כי בריאותי חלושה וכבד לי לדבר בכל ש"ק דא"ח, ונקל לי ביותר לבוא בכתובים, הנה כוונתי רצו' עשות רצון צדיק, הוא כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ופקודתו אשמור לשקוד בחיבת הקודש להתענין בטובת ידידינו אנ"ש שי' בכל מקום שהם יברכם האל, בכל אשר אוכל, עובד הנני באמונה, מבלי התחשב עם כל.

חפץ הנני להיות ציר נאמן לשולחיו, ויקר לי כל אחד ואחד בפרט להיות בעזרו יותר מאשר אוכל, כי ידעתי נאמנה אשר כל ענייני כהיום, בכתיבה ודיבור גלוי הוא נגד טבעי וקשה לי מאד, אבל כאילו נצטויתי לשכוח על עצמי ועל ענייני הפרטיים, וכהיום אין לי בעולמי, ולא כלום, לא אני ולא טבעי, לא חשבונ[ו]תיי הפרטים, כ"א מצות כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. והאל הטוב ירחמני בחסדו חסד חנם כי באמת ובתמים אהלוך, ועיני תחזינה בטוב עם הקודש בגו"ר.

התמימים שי' נסעו לפאלטאווע, אשר בפה לא יכולתי החזיקם, והוכרחתי להעבירם מפה, ועלה הוצאה גדולה, מה שהנני בע"ח. החיים בפה קשים מאד היוקר מתגבר מיום ליום, וד' הוא יודע מה יהי' אחרית דבר כי קשה כח הסבל, והוא יתברך ירחם.

עבדו ועשו בתוס' כח על העבר, והשי"ת יהי' בעזרכם בגו"ר.

והי' ברכה ושלום כאו"נ והדו"ש במו"ר.

אג"ק מוהריי"צ כרך יד

המשך ביאור למס' שבת ליום שבת קודש עמ' ב

לאיסור **בֵּין לְצוֹרֶךְ גּוּפוֹ וּבֵין לְצוֹרֶךְ מְקוֹמוֹ מוּתָּר** לטלטלו, **מַאי אִירְיָא** – מדוע נקט רבי יהודה שדווקא מנעל **רָפוּי** מותר להסירו מעל האימוס, הרי **אֲפִילּוּ** אם המנעל **לֹא רָפוּי נַמִּי** – גם מותר, שהרי אין איסור לטלטל את האימוס בצריך למקומו שהוא המנעל הנתון עליו.

מתרצת הגמרא: לדברי רבא, **הַהִיא** – הברייתא שהביאה את דבריו **דְּרַבִּי יְהוּדָה** שהתיר להסיר מעל האימוס רק מנעל רפוי, אינה משום שאסור לטלטל את האימוס לצורך מקומו, אלא **מִשּׁוּם שיטתו דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הוּא,** שאמר במשנה שהובאה לעיל שמנעל שעל גבי האימוס אינו מקבל טומאה, כיון שאינו נחשב כלי, משום שעדיין לא נגמרה מלאכתו כל זמן שלא הוציאו מעל האימוס, ומטעם זה סבר שגם לענין שבת אינו נחשב כלי, ולכן מוקצה הוא ואסור לטלטלו, ולשיטתו השמיענו רבי יהודה, שדווקא כשאין המנעל רפוי על האימוס נחשב מחוסר הוצאה ממנו, אך אם הוא רפוי אינו נחשב מחוסר הוצאה ומותר לטלטלו, **דְּתַנְיָא** – שהרי כך שנינו בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר,** מנעל שעל גבי האימוס, **אִם הָיָה רָפוּי מוּתָּר** להסירו.

הדרן עלך תולין

פרק אחד ועשרים - נוטל אדם את בנו

הפרק שלפנינו עוסק באיסור 'מוקצה', שאסרו חכמים לטלטל בשבת דבר המוקצה מדעתו של אדם. ויבואר בו, האם מותר לטלטלו אגב דבר שאינו מוקצה. עוד יבואר בפרק זה, דבר הראוי למאכל בהמה, האם הוא נחשב מוקצה.

משנה

משנתנו עוסקת באדם הנוטל דבר שאינו מוקצה, ועמו מטלטל את המוקצה: **נוֹטֵל** [–נושא] **אָדָם אֶת בְּנוֹ, וְהָאֶגֶן** אחוזה **בְּיָדוֹ** של בנו, ואין אומרים שהאב מטלטל את האבן שהיא מוקצה. **וְכֵן** נוטל אדם בידו **כַּלְכָּלָה** [–סל], **וְהָאֶגֶן** מונחת **בְּתוֹכָהּ** [–בתוך הסל], ואין אומרים שהוא מטלטל את האבן שהיא מוקצה. **וְכֵן מְטַלְטְלִין** [–מותר לטלטל] **תְּרוּמָה טְמֵאָה** שהיא מוקצה מפני שהיא אסורה באכילה, יחד **עִם** התרומה **הַטְּהוֹרָה** שאינה מוקצה, **וְכֵן** מותר לטלטלה יחד **עִם** פירות **הַחוּלִּין.**

תרומה שהתערבה בחולין אינה בטילה ברוב, וכל התערובת אסורה לזר כתרומה. אך אם יש בחולין מאה כנגד התרומה, כגון שהתערבה סאה תרומה במאה סאין חולין, נוטל סאה אחת מהתערובת [כשיעור התרומה שהתערבה] ונותנה לכהן כתרומה, והשאר מותר לזר ככל חולין. משנתנו דנה האם מותר לעשות כן בשבת: **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַף מַעֲלִין** – מותר להעלות בשבת **אֶת הַמְּדוּמָּע** – תרומה שהתערבה בחולין, שנוטל כשיעור התרומה שהתערבה ומתיר את שאר התערובת לזר, כאשר היא מעורבת **בְּאֶחָד וּמֵאָה** [–שהחולין שבתערובת הם מאה כנגד התרומה], ואין אומרים שאסור לעשות כן מפני שהוא מתקן את השאר.

גמרא

הגמרא עוסקת במוציא תינוק לרשות הרבים וכיס תלוי לו בצוארו, האם חייב חטאת משום מלאכת הוצאה: **אָמַר רָבָא, הוֹצִיא** מרשות היחיד לרשות הרבים **תִּינוֹק חַי, וְכִיס** [–ארנק] **תָּלוּי** לתינוק **בְּצַוָּארוֹ** לשחק בו, **חַיָּיב** חטאת **מִשּׁוּם** הוצאת **הַכִּיס.** אבל אם הוציא **תִּינוֹק מֵת** מרשות היחיד לרשות הרבים, **וְכִיס** [–ארנק] **תָּלוּי לוֹ** [–לתינוק המת] **בְּצַוָּארוֹ, פָּטוּר** מחטאת על הוצאה זו.

הגמרא דנה בדברי רבא. מביאה הגמרא מדבריו: הוציא **תִּינוֹק חַי, וְכִיס תָּלוּי לוֹ** [–לתינוק] **בְּצַוָּארוֹ** לשחק בו, **חַיָּיב** חטאת **מִשּׁוּם** הוצאת **הַכִּיס.** מקשה הגמרא: מדוע חייב רק משום הוצאת הכיס, **וְלִיחַיַּיב נַמִּי** [–ויתחייב גם] **מִשּׁוּם** הוצאת **הַתִּינוֹק.** מתרצת הגמרא: **רָבָא** שאמר כן, כְּדעת **רַבִּי נָתָן סְבִירָא לֵיהּ** – הוא סובר, **דְּאָמַר** (לעיל צד.), המוציא את **הַחַי** מרשות היחיד לרשות הרבים פטור, מפני שהוא **נוֹשֵׂא** ומיקל **אֶת עַצְמוֹ,** ולכן אינו חייב משום הוצאת התינוק החי.

מקשה הגמרא: הואיל והוא פטור על הוצאת התינוק הנושא את עצמו, **וְלִיבָּטֵל** [–ויתבטל] **הַכִּיס לְגַבֵּי הַתִּינוֹק,** שהוא טפל אליו, ויפטר אף על הוצאתו. מוכיחה הגמרא שיש לומר כן: **מִי לֹא תְּנַן** – וכי לא שנינו (לעיל צג.), המוציא **אֶת** האדם **הַחַי** כשהוא **בַּמִּטָּה,** הואיל והוא פטור על הוצאת האדם הנושא את עצמו, **פָּטוּר אַף עַל** הוצאת **הַמִּטָּה,** מפני **שֶׁהַמִּטָּה טְפֵילָה לוֹ** [–לאדם שעליה].

מתרצת הגמרא: אין להוכיח ממוציא את החי במיטה למוציא תינוק וכיס בצוארו, מפני **שמִּטָּה לְגַבֵּי** אדם **חַי** שעליה, **מְבַטְּלֵי לֵיהּ** – אנשים מבטלים אותה אליו, כיון שהוא צריך להשתמש בה, ולכן היא טפילה לו ופטור על הוצאתה, ואילו **כִּיס לְגַבֵּי הַתִּינוֹק** הנושא אותו **לֹא מְבַטְּלֵי לֵיהּ** – אין אנשים מבטלים אותו אליו, מפני שאינו צריך להשתמש בו אלא רק למשחק, ולכן המוציאו חייב.

הגמרא דנה בהמשך דברי רבא: עוד אמר רבא, הוציא **תִּינוֹק מֵת, וְכִיס תָּלוּי לוֹ** [–לתינוק המת] **בְּצַוָּארוֹ, פָּטוּר** מחטאת. מקשה הגמרא: מדוע פטור, **וְלִיחַיַּיב** – ויתחייב **מִשּׁוּם** הוצאת **הַתִּינוֹק** המת.

מתרצת הגמרא: **רָבָא** שאמר כן, **כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן סְבִירָא לֵיהּ** – הוא סובר, **דְּאָמַר** (לעיל צג.), **כָּל מְלָאכָה שֶׁהעושה אותה אֵינוֹ צָרִיךְ לְגוּפָהּ** של המלאכה, הוא **פָּטוּר עָלֶיהָ.** ואף המוציא תינוק מת, אינו צריך את גוף ההוצאה, שהרי אינו צריך שיהיה בחוץ, אלא בא לסלקו מעליו.

הגמרא שבה לתחילת דברי רבא, שהמוציא תינוק חי וכיס תלוי בצוארו חייב משום הוצאת הכיס, ומקשה עליו ממשנתנו: **תְּנַן** – שנינו במשנתנו, **נוֹטֵל אָדָם אֶת בְּנוֹ** בחצר, **וְהָאֶגֶן** אחוזה **בְּיָדוֹ** של בנו, ואינו נחשב כמטלטל את האבן שהיא מוקצה. ומכך יש ללמוד, שאף המוציא תינוק וכיס בצוארו אינו נחשב כמוציא את הכיס, וקשה על רבא שאמר שחייב על הוצאת הכיס. מתרצת הגמרא: **אָמְרֵי דְּבֵי** [–אמרו בבית מדרשו של] **רַבִּי יַנַּאי,** אכן הנוטל תינוק בידו נחשב שמטלטל את מה שביד התינוק, וגם לענין מוקצה אסור ליטלו כשאבן בידו, ומשנתנו שהתירה דיברה **בְּתִינוֹק שֶׁיֵּשׁ לוֹ גַּרְגְּרִין עַל אָבִיו** – עיצבון כשאינו עם אביו, שאם לא יטלנו בידו יחלה, וכיון שאינו אוחז את המוקצה בידיו ממש לא גזרו בו במקום סכנה.

הגמרא דנה במה שהעמידו את משנתנו בתינוק שיש לו געגועים. מקשה הגמרא: **אִי הָכִי** – אם כן שמשנתנו דיברה בתינוק שיש לו געגועים על אביו, ולכן התירו ליטלו כשאבן בידו אף שאביו נחשב כמטלטל אותה,

פרק ד הלכה א

אֶבֶן הָיְתָה בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים בְּמַעֲרָבוֹ, וְעָלֶיהָ הָיָה הָאָרוֹן מֻנָּח, וּלְפָנָיו צִנְצֶנֶת הַמָּן וּמַטֵּה אַהֲרֹן. וּבְעֵת שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת, וְיָדַע שֶׁסּוֹפוֹ לֵחָרֵב, בָּנָה מָקוֹם לִגְנֹז בּוֹ הָאָרוֹן לְמַטָּה, בְּמַטְמוֹנִיּוֹת עֲמֻקּוֹת וַעֲקַלְקַלּוֹת; וְיֹאשִׁיָּהוּ הַמֶּלֶךְ צִוָּה, וְגָנְזוּ אוֹתָן בַּמָּקוֹם שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֹּאמֶר לַלְוִיִּם הַמְּבִינִים לְכָל יִשְׂרָאֵל הַקְּדֹשִׁים לַה': תְּנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בַּבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, אֵין לָכֶם מַשָּׂא בַכָּתֵף. עַתָּה עִבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" וְגוֹ'. וְנִגְנַז עִמּוֹ מַטֵּה אַהֲרֹן וְצִנְצֶנֶת הַמָּן וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה; וְכָל אֵלּוּ לֹא חָזְרוּ בְּבַיִת שֵׁנִי. וְאַף אוּרִים וְתֻמִּים שֶׁהָיוּ בְּבַיִת שֵׁנִי - לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְלֹא הָיוּ נִשְׁאָלִין בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַד עֲמֹד כֹּהֵן לְאוּרִים וּ[לְ]תֻמִּים"; וְלֹא הָיוּ עוֹשִׂין אוֹתָן אֶלָּא כְּדֵי לְהַשְׁלִים בָּהֶן שְׁמוֹנָה בְּגָדִים לְכֹהֵן גָּדוֹל, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מְחֻסַּר בְּגָדִים.

נקודות משיחות קודש

בנוגע לדברי הרמב"ם על גניזת ארון הברית צריך להבין: למאי נפקא־מינה להלכה כל אריכות וסיפור הדברים, היכן ועל־ידי מי נגנז הארון? והרי דברי הרמב"ם בספרו 'יד החזקה' אמורים רק לענינים הנוגעים להלכה. יתירה מזו: עניין זה (איך והיכן נגנז הארון) "במחלוקת שנוי" (יומא נג, ע"ב), ואם כן לשם מה מכריע הרמב"ם כדברי האחד, מאחר שלכאורה אין עניין זה נוגע לדינא?

גם צריך להבין: מפשטות לשון הרמב"ם משמע ששלמה בנה את ה"מקום" בבית המקדש מדעת עצמו (לפי "שידע שסופו ליחרב"). ותמוה: הרי כל חלקי ופרטי הבית ניבנו על־פי ציווי ד' - "הכל בכתב מיד ד' עלי השכיל" - ואם כן איך בנה שלמה "מקום" בבית המקדש מדעת עצמו?

יש להקדים דיוק בדברי הרמב"ם: הרי הרמב"ם מפרט בפרקים ב' וג' של הל' בית הבחירה את צורת כלי המקדש, ואילו בפרק ד' את צורת הבית. לפי זה צריך ביאור: הרי הארון שייך לכאורה לכלי המקדש, ומדוע עניין גניזת הארון מופיע בפרק העוסק בצורת הבית? מזה משמע שהארון העומד בקדש הקדשים הוא (לדעת הרמב"ם) פרט בצורת הבית, והוא אינו רק כלי שמצוי בקדש הקדשים, אלא הוא חלק מבנין קדש הקדשים עצמו. זאת כיוון שהארון עושה את בית המקדש לבית לד', כמו שנאמר "ונועדתי לך שם".

אלא שעל פי זה מתעוררת תמיהה גדולה: בבית שני, בו לא היה הארון במקומו, לא היה קודש הקדשים בשלימותו שהרי היה חסר אחד הדברים שהם "עיקר בבנין הבית"?! כדי להסיר תמיהה זו מביא הרמב"ם את כל האריכות לגבי גניזת הארון, שלפי זה יובן שאף בבית שני לא היה חסר בבניין הבית.

ביאור העניין: מלכתחילה נקבע בבנין הבית שלארון יהיו שני מקומות בבית המקדש: א) מקום גלוי, על אבן השתיה. ב) מקום לגונזו "למטה" מקודש הקדשים - ואף מקום זה הוא לכתחילה חלק ממבנה הבית. וזהו פירוש דברי הרמב"ם "ובעת שבנה שלמה ... וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום": לא ששלמה בנה את המקום מדעת עצמו ח"ו, אלא שבעת בניינו היה צריך לדעת שיחרב ונצטווה ובנה בו את מקום הגניזה. ממילא הוא קידשו בתור מקום לארון, וממילא הוא חלק מקודש הקדשים.

גניזת הארון לא היתה בזמן החורבן, אלא בשעה שבית המקדש לא היה בסכנה כלל - כידוע תוקף ישראל בזמן יאשיהו. יתירה מזו: ההכנסה היתה מעין הכנסת הארון לקדש הקדשים על־ידי שלמה. לכן מדייק הכתוב "תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה וגו'", שאין זו פעולה של סילוק ונטילת הארון ממקומו, אלא אדרבא זהו עניין של נתינה בבית.

על־פי זה יתווסף עומק בהקישור בין ג' בתי המקדש: אין זה שישנם ג' בתי מקדש נפרדים, אלא בעיקר הם בית אחד. כבר בבניינו של הבית הראשון נקבע עניין שהוא לשעתו ולעתיד לבא. מקום הארון הוא ה"עצם" של בית המקדש, שבו לא שייך שום חורבן והפסד, וממנו נבנה המקדש השני והשלישי.

(לקוטי שיחות חלק כ"א, שיחה ב לפר' תרומה)

תרשים של החיל, העזרה ובית המקדש (לפי שיטת הרמב"ם ז"ל) בקירוב בלבד

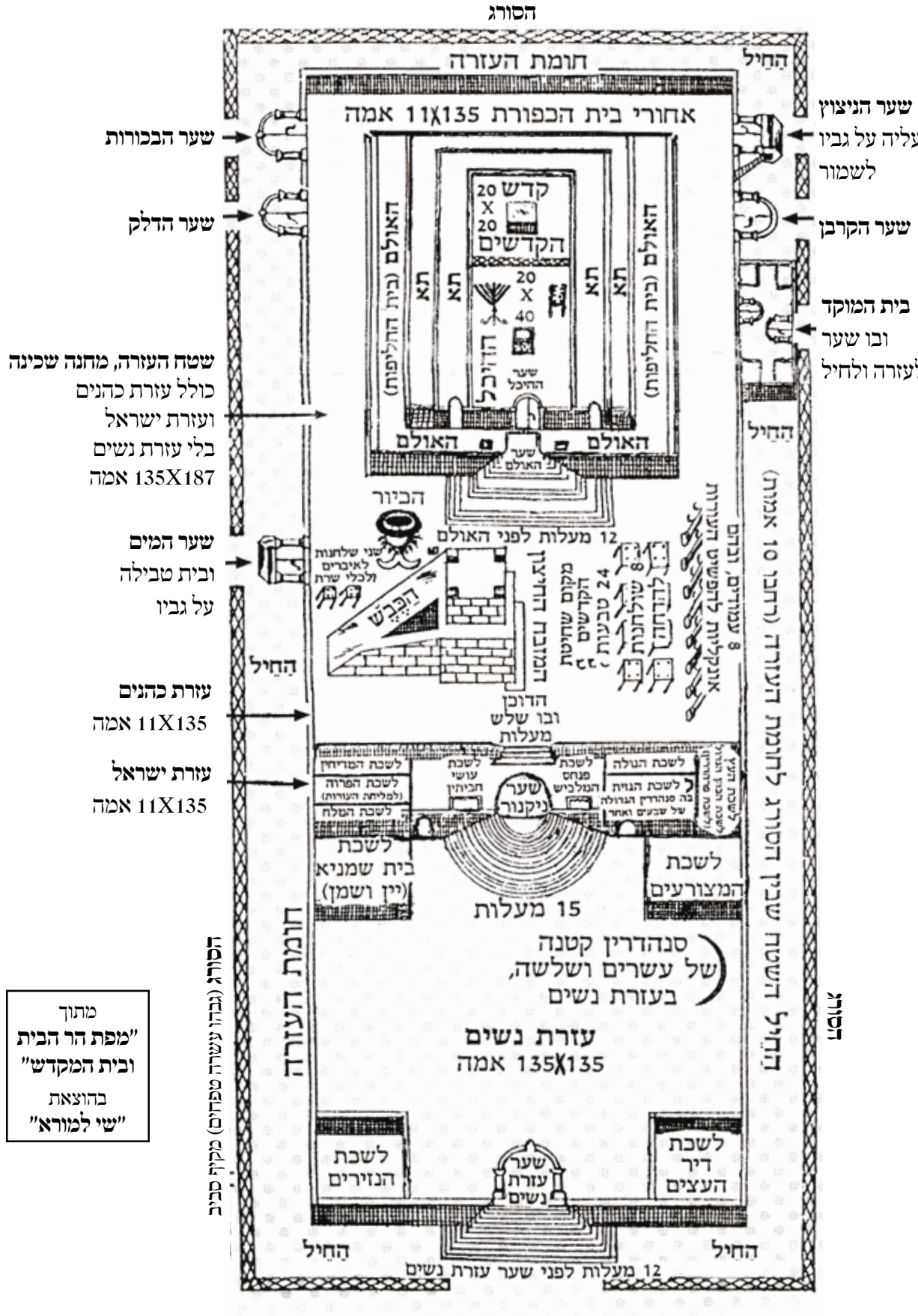

פרשת דברים

א א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־
יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף
בֵּין־פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב:
ב אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב דֶּרֶךְ הַר־שֵׂעִיר עַד קָדֵשׁ
בַּרְנֵעַ: ג וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי־עָשָׂר חֹדֶשׁ
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֲלֵהֶם: (לוי) ד אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ
אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֶת
עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר־יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֵעִי:
ה בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּאֶרֶץ מוֹאָב הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר
אֶת־הַתּוֹרָה הַזֹּאת לֵאמֹר: ו יְהוָה אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר
אֵלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב־לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה:
ז פְּנוּ | וּסְעוּ לָכֶם וּבֹאוּ הַר הָאֱמֹרִי וְאֶל־כָּל־
שְׁכֵנָיו בָּעֲרָבָה בָהָר וּבַשְּׁפֵלָה וּבַנֶּגֶב וּבְחוֹף הַיָּם
אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְּבָנוֹן עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־
פְּרָת: (ישראל) ח רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ בֹּאוּ
וּרְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם
אַחֲרֵיהֶם: ט וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר
לֹא־אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם: י יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
לָרֹב: * יא יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם
אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם:

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות לו עמ' 42)

חָמֵשׁ דְּבָרִים

רַז"ל אָמְרוּ שֶׁאֶת הַסִּפָּרִים הָרִאשׁוֹנִים אָמַר מֹשֶׁה "מִפִּי הַגְּבוּרָה", וְסֵפֶר דְּבָרִים "מִפִּי עַצְמוֹ". פֵּרוּשׁ: מִפִּי הַגְּבוּרָה – ה' שָׂם אֶת דְּבָרָיו בְּפִיו וְהוּא הֶעְתִּיק אוֹתָן בִּכְתָב, בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא הִתְעָרְבָה דַּעְתּוֹ וְהַשָּׂגָתוֹ בְּמִסִּירַת הַדְּבָרִים. מִפִּי עַצְמוֹ – דִּבְרֵי ה' נִתְלַבְּשׁוּ בְּדַעְתּוֹ, הוּא דִּבֵּר מֵעַצְמוֹ אֶת דִּבְרֵי ה' שֶׁהִשִּׂיג בְּדַעְתּוֹ, וְלָכֵן מְסָרָם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ "מִפִּי עַצְמוֹ".

שני יב אֵיכָה אָשָׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם
וְרִיבְכֶם: יג הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים
וִידֻעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם: יד וַתַּעֲנוּ
אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב־הַדָּבָר אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת:
טו וָאֶקַּח אֶת־רָאשֵׁי שִׁבְטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים
וִידֻעִים וָאֶתֵּן אוֹתָם רָאשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים
וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת וְשֹׁטְרִים
לְשִׁבְטֵיכֶם: טו וָאֲצַוֶּה אֶת־שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִוא
לֵאמֹר שָׁמֹעַ בֵּין־אַחֵיכֶם וּשְׁפַטְתֶּם צֶדֶק בֵּין־
אִישׁ וּבֵין־אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: יז לֹא־תַכִּירוּ פָנִים
בַּמִּשְׁפָּט כַּקָּטָן כַּגָּדֹל תִּשְׁמָעוּן לֹא תָגוּרוּ מִפְּנֵי־
אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר
יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו: יח וָאֲצַוֶּה
אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
תַּעֲשׂוּן: יט וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל־הַמִּדְבָּר
הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַהוּא אֲשֶׁר רְאִיתֶם דֶּרֶךְ הַר
הָאֱמֹרִי כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֹתָנוּ וַנָּבֹא
עַד קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ: כ וָאֹמַר אֲלֵכֶם בָּאתֶם עַד־הַר
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: כא רְאֵה
נָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה רֵשׁ
כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אַל־תִּירָא
וְאַל־תֵּחָת:

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות טז עמ' 209)

חָמֵשׁ דְּבָרִים

אֶת סֵפֶר דְּבָרִים אָמַר מֹשֶׁה "מִפִּי עַצְמוֹ", הַיְינוּ שֶׁדְּבַר ה' נִתְלַבֵּשׁ בִּשְׂכָלוֹ. לְפִי זֶה יֵשׁ לְבָאֵר מַדּוּעַ תָּלָה מֹשֶׁה בְּפָרָשָׁתֵנוּ אֶת מִנּוּי הַשּׁוֹפְטִים בְּעַצְמוֹ, לֹא בְּיִתְרוֹ, שֶׁכֵּן גַּם מִצַּד בְּחִינַת מֹשֶׁה נִרְגָּשׁ שֶׁצְּרִיכִים שׁוֹפְטִים.

שלישי כב וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם וַתֹּאמְרוּ נִשְׁלְחָה
אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְיַחְפְּרוּ־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ וְיָשִׁבוּ
אֹתָנוּ דָּבָר אֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר נַעֲלֶה־בָּהּ וְאֵת
הֶעָרִים אֲשֶׁר נָבֹא אֲלֵיהֶן: כג וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר
וָאֶקַּח מִכֶּם שְׁנֵים עָשָׂר אֲנָשִׁים אִישׁ אֶחָד

---

* יש המפסיקים לראשון כאן, כדי שלא להתחיל לשני בפסוק "איכה" (ספר המנהגים ע' 31).

לַשֶּׁבֶט: כד וַיִּפְנוּ וַיַּעֲלוּ הָהָרָה וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל
אֶשְׁכֹּל וַיְרַגְּלוּ אֹתָהּ: כה וַיִּקְחוּ בְיָדָם מִפְּרִי הָאָרֶץ
וַיּוֹרִדוּ אֵלֵינוּ וַיָּשִׁבוּ אֹתָנוּ דָּבָר וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: כו וְלֹא
אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
כז וַתֵּרָגְנוּ בְּאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת יְהוָה
אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת אֹתָנוּ בְּיַד
הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ: כח אָנָה | אֲנַחְנוּ עֹלִים אַחֵינוּ
הֵמַסּוּ אֶת־לְבָבֵנוּ לֵאמֹר עַם גָּדוֹל וָרָם מִמֶּנּוּ
עָרִים גְּדֹלֹת וּבְצוּרֹת בַּשָּׁמָיִם וְגַם־בְּנֵי עֲנָקִים
רָאִינוּ שָׁם: כט וָאֹמַר אֲלֵכֶם לֹא־תַעַרְצוּן וְלֹא־
תִירְאוּן מֵהֶם: ל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם
הוּא יִלָּחֶם לָכֶם כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אִתְּכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם: לא וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר
נְשָׂאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא־אִישׁ אֶת־בְּנוֹ
בְּכָל־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הֲלַכְתֶּם עַד־בֹּאֲכֶם עַד־
הַמָּקוֹם הַזֶּה: לב וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִם
בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם: לג הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר
לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ | לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם
בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם: לד וַיִּשְׁמַע
יְהוָה אֶת־קוֹל דִּבְרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשָּׁבַע לֵאמֹר:
לה אִם־יִרְאֶה אִישׁ בָּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרָע
הַזֶּה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָתֵת
לַאֲבֹתֵיכֶם: לו זוּלָתִי כָּלֵב בֶּן־יְפֻנֶּה הוּא יִרְאֶנָּה
וְלוֹ־אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ־בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן
אֲשֶׁר מִלֵּא אַחֲרֵי יְהוָה: לז גַּם־בִּי הִתְאַנַּף יְהוָה
בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם־אַתָּה לֹא־תָבֹא שָׁם:
לח יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן הָעֹמֵד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֹא שָׁמָּה
אֹתוֹ חַזֵּק כִּי־הוּא יַנְחִלֶנָּה אֶת־יִשְׂרָאֵל:

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (ספר השיחות תש"נ א עמ' 250)

חֻמָּשׁ דְּבָרִים

אֶת סֵפֶר דְּבָרִים אָמַר מֹשֶׁה "מִפִּי עַצְמוֹ", הַיְינוּ שֶׁדִּבֵּר ה' נִתְלַבֵּשׁ בְּשִׂכְלוֹ. לְפִי זֶה יֵשׁ לְבָאֵר מַה שֶּׁאָמְרוּ רַז"ל שֶׁ"אֲפִילוּ מַאן דְּלֵא דָּרִישׁ סְמוּכִים, בְּמִשְׁנָה תּוֹרָה דָּרִישׁ", וְכָתְבוּ רִאשׁוֹנִים, "דְּכָל הַתּוֹרָה מִפִּי הַגְּבוּרָה נֶאֱמְרָה וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר, אֲבָל מֹשֶׁה שֶׁסִּדֵּר 'מִשְׁנֵה תּוֹרָה' פָּרָשָׁה אַחַר פָּרָשָׁה, לֹא סִדֵּר אֶלָּא לְהִדָּרֵשׁ". כִּי בְּסֵפֶר דְּבָרִים הִשִּׂיג מֹשֶׁה אֶת סֵדֶר הַדְּבָרִים בְּשִׂכְלוֹ, וּבְהֶכְרֵחַ שֶׁסִּדֵּר הַפָּרָשִׁיּוֹת מוּבָן וּמֻשָּׂג.

חמישי ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: ג רַב־לָכֶם סֹב
אֶת־הָהָר הַזֶּה פְּנוּ לָכֶם צָפְנָה: ד וְאֶת־הָעָם צַו
לֵאמֹר אַתֶּם עֹבְרִים בִּגְבוּל אַחֵיכֶם בְּנֵי־עֵשָׂו
הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְיִרְאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד:

רביעי לט וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לָבַז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם
אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וָרָע הֵמָּה יָבֹאוּ שָׁמָּה
וְלָהֶם אֶתְּנֶנָּה וְהֵם יִרְשׁוּהָ: מ וְאַתֶּם פְּנוּ לָכֶם
וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף: מא וַתַּעֲנוּ | וַתֹּאמְרוּ
אֵלַי חָטָאנוּ לַיהוָה אֲנַחְנוּ נַעֲלֶה וְנִלְחַמְנוּ כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַתַּחְגְּרוּ אִישׁ אֶת־כְּלֵי
מִלְחַמְתּוֹ וַתָּהִינוּ לַעֲלֹת הָהָרָה: מב וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלַי אֱמֹר לָהֶם לֹא תַעֲלוּ וְלֹא־תִלָּחֲמוּ כִּי אֵינֶנִּי
בְּקִרְבְּכֶם וְלֹא תִּנָּגְפוּ לִפְנֵי אֹיְבֵיכֶם: מג וָאֲדַבֵּר
אֲלֵיכֶם וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וַתַּמְרוּ אֶת־פִּי יְהוָה וַתָּזֵדוּ
וַתַּעֲלוּ הָהָרָה: מד וַיֵּצֵא הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בָּהָר הַהוּא
לִקְרַאתְכֶם וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂינָה
הַדְּבֹרִים וַיַּכֻּתוּ אֶתְכֶם בְּשֵׂעִיר עַד־חָרְמָה:
מה וַתָּשֻׁבוּ וַתִּבְכּוּ לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־שָׁמַע יְהוָה
בְּקֹלְכֶם וְלֹא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם: מו וַתֵּשְׁבוּ בְקָדֵשׁ
יָמִים רַבִּים כַּיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם: **ב** א וַנֵּפֶן
וַנִּסַּע הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם־סוּף כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה
אֵלַי וַנָּסֹב אֶת־הַר־שֵׂעִיר יָמִים רַבִּים: **ס**

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות יט עמ' 42)

חֻמָּשׁ דְּבָרִים

אֶת סֵפֶר דְּבָרִים אָמַר מֹשֶׁה "מִפִּי עַצְמוֹ", הַיְינוּ שֶׁדִּבֵּר ה' נִתְלַבֵּשׁ בְּשִׂכְלוֹ. לְפִי זֶה יֵשׁ לְבָאֵר מַה שֶּׁאָמְרוּ רַז"ל שֶׁ"אֲפִילוּ מַאן דְּלֵא דָּרִישׁ סְמוּכִים, בְּמִשְׁנָה תּוֹרָה דָּרִישׁ", וְכָתְבוּ רִאשׁוֹנִים, "דְּכָל הַתּוֹרָה מִפִּי הַגְּבוּרָה נֶאֱמְרָה וְאֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר, אֲבָל מֹשֶׁה שֶׁסִּדֵּר 'מִשְׁנֵה תּוֹרָה' פָּרָשָׁה אַחַר פָּרָשָׁה, לֹא סִדֵּר אֶלָּא לְהִדָּרֵשׁ". כִּי בְּסֵפֶר דְּבָרִים הִשִּׂיג מֹשֶׁה אֶת סֵדֶר הַדְּבָרִים בְּשִׂכְלוֹ, וּבְהֶכְרֵחַ שֶׁסִּדֵּר הַפָּרָשִׁיּוֹת מוּבָן וּמֻשָּׂג.

ה אַל־תִּתְגָּרוּ בָם כִּי לֹא־אֶתֵּן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרַךְ כַּף־רָגֶל כִּי־יְרֻשָּׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת־הַר שֵׂעִיר: ו אֹכֶל תִּשְׁבְּרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וַאֲכַלְתֶּם וְגַם־מַיִם תִּכְרוּ מֵאִתָּם בַּכֶּסֶף וּשְׁתִיתֶם: ז כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרֲכְךָ בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדֶךָ יָדַע לֶכְתְּךָ אֶת־הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה זֶה ׀ אַרְבָּעִים שָׁנָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חָסַרְתָּ דָּבָר: ח וַנַּעֲבֹר מֵאֵת אַחֵינוּ בְּנֵי־עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר מִדֶּרֶךְ הָעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֶצְיֹן גָּבֶר וַנִּפֶן וַנַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַּר מוֹאָב: ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תָּצַר אֶת־מוֹאָב וְאַל־תִּתְגָּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא־אֶתֵּן לְךָ מֵאַרְצוֹ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נָתַתִּי אֶת־עָר יְרֻשָּׁה: י הָאֵמִים לְפָנִים יָשְׁבוּ בָהּ עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כַּעֲנָקִים: יא רְפָאִים יֵחָשְׁבוּ אַף־הֵם כַּעֲנָקִים וְהַמֹּאָבִים יִקְרְאוּ לָהֶם אֵמִים: יב וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה לָהֶם: יג עַתָּה קוּמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת־נַחַל זָרֶד וַנַּעֲבֹר אֶת־נַחַל זָרֶד: יד וְהַיָּמִים אֲשֶׁר־הָלַכְנוּ ׀ מִקָּדֵשׁ בַּרְנֵעַ עַד אֲשֶׁר־עָבַרְנוּ אֶת־נַחַל זָרֶד שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנֶה שָׁנָה עַד־תֹּם כָּל־הַדּוֹר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לָהֶם: טו וְגַם יַד־יְהוָה הָיְתָה בָּם לְהֻמָּם מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה עַד תֻּמָּם: טז וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָמוּת מִקֶּרֶב הָעָם: ס יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר: יח אַתָּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת־גְּבוּל מוֹאָב אֶת־עָר: יט וְקָרַבְתָּ מוּל בְּנֵי עַמּוֹן אַל־תְּצָרֵם וְאַל־תִּתְגָּר בָּם כִּי לֹא־אֶתֵּן מֵאֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לְךָ יְרֻשָּׁה כִּי לִבְנֵי־לוֹט נְתַתִּיהָ יְרֻשָּׁה: כ אֶרֶץ־רְפָאִים תֵּחָשֵׁב אַף־הִוא רְפָאִים יָשְׁבוּ־בָהּ לְפָנִים וְהָעַמֹּנִים יִקְרְאוּ לָהֶם זַמְזֻמִּים: כא עַם גָּדוֹל וְרַב וָרָם כָּעֲנָקִים וַיַּשְׁמִידֵם יְהוָה מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם: כב כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לִבְנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת־הַחֹרִי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשֵׁם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה: כג וְהָעַוִּים הַיֹּשְׁבִים בַּחֲצֵרִים עַד־עַזָּה כַּפְתֹּרִים הַיֹּצְאִים מִכַּפְתֹּר הִשְׁמִידֵם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם: כד קוּמוּ סְעוּ וְעִבְרוּ אֶת־נַחַל אַרְנֹן רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת־סִיחֹן מֶלֶךְ־חֶשְׁבּוֹן הָאֱמֹרִי וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה: כה הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ וְיִרְאָתְךָ עַל־פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֲךָ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנֶיךָ: כו וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם לֵאמֹר: כז אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ בַּדֶּרֶךְ בַּדֶּרֶךְ אֵלֵךְ לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאוֹל: כח אֹכֶל בַּכֶּסֶף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאָכַלְתִּי וּמַיִם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן־לִי וְשָׁתִיתִי רַק אֶעְבְּרָה בְרַגְלָי: כט כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ־לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמֹּאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר עַד אֲשֶׁר־אֶעֱבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ: ל וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַעֲבִרֵנוּ בּוֹ כִּי־הִקְשָׁה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־רוּחוֹ וְאִמֵּץ אֶת־לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתּוֹ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה: ס

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כט עמ' 18)

שַׁבָּת חֲזוֹן

הרה"ק מִבְּרַדִיטְשׁוֹב אָמַר, שֶׁבְּ"שַׁבָּת חֲזוֹן מַרְאִין לְכָל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל אֶת הַמִּקְדָּשׁ דִּלְעָתִיד מֵרָחוֹק" ("חֲזוֹן" מִלְּשׁוֹן מַחֲזֶה). וְיֵשׁ לְבָאֵר, שֶׁהוּא עַל־דֶּרֶךְ הַכָּרוּזִים הַשּׁוֹנִים שֶׁמַּכְרִיזִים לְמַעְלָה, שֶׁהַנְּשָׁמָה לְמַעְלָה שׁוֹמַעַת אוֹתָם, וְזֶה מַשְׁפִּיעַ גַּם עַל הַנְּשָׁמָה שֶׁבַּגּוּף, כְּמַאֲמָר "מַדְּלִיחוּ חָזֵי". וְאַף כָּאן: הַ"מַּדָּל" שֶׁל הַנְּשָׁמָה רוֹאֶה אֶת הַמִּקְדָּשׁ, וּרְאִיָּה זוֹ פּוֹעֶלֶת עַל הָאָדָם לְמַטָּה.

שישי לא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רְאֵה הַחִלֹּתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת־סִיחֹן וְאֶת־אַרְצוֹ הָחֵל רָשׁ לָרֶשֶׁת אֶת־אַרְצוֹ: לב וַיֵּצֵא סִיחֹן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ לַמִּלְחָמָה יָהְצָה: לג וַיִּתְּנֵהוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ וַנַּךְ אֹתוֹ כתיב ואת־בנו קרי וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־

עַמּוֹ: לד וַנַּלְכֹּד אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא וַנַּחֲרֵם
אֶת־כָּל־עִיר מֵתִם וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף לֹא הִשְׁאַרְנוּ
שָׂרִיד: לה רַק הַבְּהֵמָה בָּזַזְנוּ לָנוּ וּשְׁלַל הֶעָרִים
אֲשֶׁר לָכָדְנוּ: לו מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת־נַחַל
אַרְנֹן וְהָעִיר אֲשֶׁר בַּנַּחַל וְעַד־הַגִּלְעָד לֹא הָיְתָה
קִרְיָה אֲשֶׁר שָׂגְבָה מִמֶּנּוּ אֶת־הַכֹּל נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְפָנֵינוּ: לז רַק אֶל־אֶרֶץ בְּנֵי־עַמּוֹן לֹא
קָרַבְתָּ כָּל־יַד נַחַל יַבֹּק וְעָרֵי הָהָר וְכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ: **ג** א וַנִּפֶן וַנַּעַל דֶּרֶךְ הַבָּשָׁן
וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתֵנוּ הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לַמִּלְחָמָה אֶדְרֶעִי: ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אַל־תִּירָא
אֹתוֹ כִּי בְיָדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־
אַרְצוֹ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן: ג וַיִּתֵּן יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּיָדֵנוּ גַּם אֶת־עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן וְאֶת־כָּל־
עַמּוֹ וַנַּכֵּהוּ עַד־בִּלְתִּי הִשְׁאִיר־לוֹ שָׂרִיד: ד וַנִּלְכֹּד
אֶת־כָּל־עָרָיו בָּעֵת הַהִוא לֹא הָיְתָה קִרְיָה אֲשֶׁר
לֹא־לָקַחְנוּ מֵאִתָּם שִׁשִּׁים עִיר כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב
מַמְלֶכֶת עוֹג בַּבָּשָׁן: ה כָּל־אֵלֶּה עָרִים בְּצֻרֹת
חוֹמָה גְבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ לְבַד מֵעָרֵי הַפְּרָזִי
הַרְבֵּה מְאֹד: ו וַנַּחֲרֵם אוֹתָם כַּאֲשֶׁר עָשִׂינוּ
לְסִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן הַחֲרֵם כָּל־עִיר מְתִם הַנָּשִׁים
וְהַטַּף: ז וְכָל־הַבְּהֵמָה וּשְׁלַל הֶעָרִים בַּזּוֹנוּ לָנוּ:
ח וַנִּקַּח בָּעֵת הַהִוא אֶת־הָאָרֶץ מִיַּד שְׁנֵי מַלְכֵי
הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִנַּחַל אַרְנֹן עַד־הַר
חֶרְמוֹן: ט צִידֹנִים יִקְרְאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי
יִקְרְאוּ־לוֹ שְׂנִיר: י כֹּל | עָרֵי הַמִּישֹׁר וְכָל־הַגִּלְעָד
וְכָל־הַבָּשָׁן עַד־סַלְכָה וְאֶדְרֶעִי עָרֵי מַמְלֶכֶת עוֹג
בַּבָּשָׁן: יא כִּי רַק־עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר
הָרְפָאִים הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל הֲלֹה הִוא
בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע
אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת־אִישׁ: יב וְאֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
יָרַשְׁנוּ בָּעֵת הַהִוא מֵעֲרֹעֵר אֲשֶׁר־עַל־נַחַל אַרְנֹן
וַחֲצִי הַר־הַגִּלְעָד וְעָרָיו נָתַתִּי לָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי:
יג וְיֶתֶר הַגִּלְעָד וְכָל־הַבָּשָׁן מַמְלֶכֶת עוֹג נָתַתִּי
לַחֲצִי שֵׁבֶט הַמְנַשֶּׁה כֹּל חֶבֶל הָאַרְגֹּב לְכָל־
הַבָּשָׁן הַהִוא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים: יד יָאִיר בֶּן־
מְנַשֶּׁה לָקַח אֶת־כָּל־חֶבֶל אַרְגֹּב עַד־גְּבוּל
הַגְּשׁוּרִי וְהַמַּעֲכָתִי וַיִּקְרָא אֹתָם עַל־שְׁמוֹ אֶת־
הַבָּשָׁן חַוֹּת יָאִיר עַד הַיּוֹם הַזֶּה:

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (ספר השיחות תשמ"ט ב עמ' 612)

שַׁבָּת חֲזוֹן

הרה"ק מִבֶּרְדִּיטְשׁוֹב אָמַר, שֶׁבְּ'שַׁבָּת חֲזוֹן' מַרְאִים לְכָל יְהוּדִי אֶת הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי. וְיֵשׁ לוֹמַר, שֶׁזֶּה נִתְגַּלָּה עַל יָדוֹ דַּוְקָא מִשּׁוּם שֶׁעֲבוֹדָתוֹ הָיְתָה לִפְעֹל אֶת הַגְּאֻלָּה, וּכְפִי שֶׁנִּרְמָז גַּם בִּשְׁמוֹ: לֵוִי יִצְחָק – שְׁנֵי הַשֵּׁמוֹת הֵם בְּחִינַת גְּבוּרָה, שֶׁהִיא שֹׁרֶשׁ הַגָּלוּת. אֲבָל בִּגְבוּרָה מִתְלַבֵּשׁ חֶסֶד נִסְתָּר, שֶׁלְּמַעְלָה מֵחֶסֶד גָּלוּי, וְכָךְ נַעֲשָׂה לֵוִי – הִתְחַבְּרוּת עִם הַקָּבָּ"ה, וְיִצְחָק – צְחוֹק וְשִׂמְחָה הַבָּאָה מֵ'אִתְהַפְּכָא חֲשׁוֹכָא לִנְהוֹרָא'.

שביעי טו וּלְמָכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד: טז וְלָרְאוּבֵנִי
וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ
הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:
יז וְהָעֲרָבָה וְהַיַּרְדֵּן וּגְבֻל מִכִּנֶּרֶת וְעַד יַם הָעֲרָבָה
יַם הַמֶּלַח תַּחַת אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה מִזְרָחָה:
יח וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם נָתַן לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ
חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־
בְּנֵי־חָיִל: יט רַק נְשֵׁיכֶם וְטַפְּכֶם וּמִקְנֵכֶם יָדַעְתִּי
כִּי־מִקְנֶה רַב לָכֶם יֵשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר נָתַתִּי
לָכֶם: כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה | לַאֲחֵיכֶם כָּכֶם
וִירֵשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָּׁתוֹ
אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם: כא וְאֶת־יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בָּעֵת
הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה
יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה:

וְלִמְכִיר נָתַתִּי אֶת־הַגִּלְעָד. וְלָרְאוּבֵנִי וְלַגָּדִי נָתַתִּי מִן־הַגִּלְעָד וְעַד־נַחַל אַרְנֹן תּוֹךְ הַנַּחַל וּגְבֻל וְעַד יַבֹּק הַנַּחַל גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:

כב לֹא תִירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם: ססס

ק"ה פסוקים, מלכי"ה סימן.

✦ ✦ ✦

חצי קדיש

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. אמן בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וַיַּמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ, וַיַּצְמַח פּוּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ. אמן בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל, בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: אמן יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא. יתברך: יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ, וְיִשְׁתַּבַּח, וְיִתְפָּאַר, וְיִתְרוֹמַם, וְיִתְנַשֵּׂא, וְיִתְהַדַּר, וְיִתְעַלֶּה, וְיִתְהַלָּל, שְׁמֵהּ דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. אמן לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא, תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא, דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן: אמן

✦ ✦ ✦

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות כט עמ' 17)

שַׁבָּת חֲזוֹן

שַׁבָּת זוֹ נִקְרֵאת "שַׁבָּת חֲזוֹן" עַל שֵׁם הַתְּחָלַת הַהַפְטָרָה, "חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ", שֶׁמְּדַבֶּרֶת בְּמִלֵּי דְּפוּרְעָנוּתָא. לְאִידָךְ, בְּשַׁבָּת זוֹ מַרְאִים לְכָל יְהוּדִי אֶת הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי. וְיֵשׁ לוֹמַר, שֶׁאֵין כָּאן שְׁנֵי דְּבָרִים הֶפְכִּיִּים, שֶׁכֵּן בַּחֻרְבָּן עַצְמוֹ 'רוֹאִים' כְּבָר אֶת הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁהֲרֵי הַחֻרְבָּן הוּא 'עַל מְנָת לְתַקֵּן', לַעֲבוֹר מִ'בִּנְיָנָא דְּבַר נָשׁ' לְ'בִנְיָנָא דְקוּדְשָׁא־בְּרִיךְ־הוּא'; וְנִמְצָא אֵפוֹא, שֶׁהוּא עַצְמוֹ בְּגֶדֶר בִּנְיָן.

מפטיר כ עַד אֲשֶׁר־יָנִיחַ יְהוָה | לַאֲחִיכֶם כָּכֶם וְיָרְשׁוּ גַם־הֵם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם נֹתֵן לָהֶם בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְשַׁבְתֶּם אִישׁ לִירֻשָׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם: כא וְאֶת־יְהוֹשֻׁעַ צִוִּיתִי בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הָרֹאֹת אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם לִשְׁנֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה כֵּן־יַעֲשֶׂה יְהוָה לְכָל־הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה: כב לֹא תִירָאוּם כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם: ססס

~ **נקודות משיחות קודש** ~ (לקוטי שיחות ט עמ' 30)

שַׁבָּת חֲזוֹן

בְּשַׁבָּת חֲזוֹן מַרְאִים לְכָל יְהוּדִי אֶת הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי. וְהִנֵּה הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי, שֶׁכְּנֶגֶד יַעֲקֹב, בָּא אַחֲרֵי הָרִאשׁוֹן וְהַשֵּׁנִי, שֶׁכְּנֶגֶד אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְאַף שַׁבָּת חֲזוֹן קְשׁוּרָה לְפֶסַח, שֶׁכְּנֶגֶד אַבְרָהָם, וּלְשָׁבוּעוֹת, שֶׁכְּנֶגֶד יִצְחָק. פֶּסַח - הִיא הַשַּׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי תִּשְׁעָה בְּאָב, שֶׁחָל תָּמִיד בְּאוֹתוֹ יוֹם שֶׁבּוֹ חָל הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל פֶּסַח. שָׁבוּעוֹת — הַחַג שֶׁלִּפְנֵי תִּשְׁעָה בְּאָב הוּא שָׁבוּעוֹת, וַהֲרֵי הַשְּׁפָעַת כָּל חַג נִמְשֶׁכֶת עַד לַחַג הַבָּא.

בעת הגבהת הספר תורה ואמירת וזאת התורה – אין מנהגנו להראות באצבע. * מנהגנו: מגביה הספר תורה ולאחרי שמראה אותה לקהל חוזר ומניחה על הבימה וגוללה בעצמו. ואז יושב על הספסל ואחר כורך המפה (= חוגר באבנט ועוטף במעיל). * כשמגביהין הספר תורה להראות הכתב לעם, כל אדם ישתדל לקרב עצמו לבימה כדי שיוכל לקרא מה שכתוב בספר תורה בעת הגבהת הספר תורה, ויאמר:

וְזֹאת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ, וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר. דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם, וְכָל־נְתִיבֹתֶיהָ שָׁלוֹם. אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ, בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד. יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

מדייקים לגלול הספר תורה נגד התפר, שמקום התפר יהיה באמצע הספר תורה מבחוץ. * האבנט חוגרים בתחילת שליש התחתון של הספר תורה.

לא יתחיל המפטיר להפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה, כדי שגם הגולל יוכל להבין ולשמוע ממנו, שחובה היא על הכל לשמוע ההפטרה כמו הפרשה שבספר תורה.

ברכת ההפטרה לפניה

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

חובה הוא על הכל לשמוע ההפטרה כמו הפרשה שבספר תורה. לפיכך, לא יקראו שנים ההפטרה כאחד בקול רם ששני קולות אין נשמעים, ויש נוהגים מטעם הידוע להם, שלא לסמוך על שמיעה בלבדה, אלא הם בעצמם קורין ההפטרה ושומעין הברכות מפי המפטיר. ומכל מקום, צריכים ליזהר שלא יקראו בקול רם אלא בנחת (מלה במלה עם המפטיר).

שולחן ערוך אדמו"ר הזקן, חלק ב סימן רפד סעיף יא

הפטרה לפרשת דברים לקריאה בציבור

ולשנים מקרא ואחד תרגום ישעיה פרק א

א א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה
עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם
אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: ב שִׁמְעוּ
שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים
גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: ג יָדַע
שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל
לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן: ד הוֹי | גּוֹי
חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים
מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר: ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה

עטרת מרים

א חֲזוֹן מַרְאִית הַנְּבוּאָה שֶׁל יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ (אָמוֹץ וַאֲמַצְיָה אַחִים הָיוּ) אֲשֶׁר חָזָה אוֹ עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה בִּימֵי אַרְבַּעַת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה נִיבָּא עַד שֶׁעָמַד מְנַשֶּׁה וַהֲרָגוֹ: ב שִׁמְעוּ שָׁמַיִם מַה שֶּׁאֲנִי מִתְרַעֵם עַל יִשְׂרָאֵל וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר וְלֹא מֵאֵלַי אֲנִי אוֹמֵר בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי עַל כָּל הָאוּמּוֹת הַקַּדְמוֹנִים וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי וְלֹא הֵשִׁיבוּ כִּגְמוּלִי: ג הַלֹּא יָדַע מַכִּיר שׁוֹר קֹנֵהוּ אֶת בְּעָלָיו וַחֲמוֹר הַסָּכָל בְּיוֹתֵר יוֹדֵעַ מְקוֹם אֲבוּס שֶׁל בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע לֹא אִבּוּ לְדַעַת אוֹתִי, אַף שֶׁהֵמָּה עַמִּי וַאֲנִי בְּעֻזְּרָתָם, עִם כָּל זֶה לֹא הִתְבּוֹנָן לֹא יִתְבּוֹנְנוּ לָדַעַת מַה טּוֹב לָהֶם: ד הוֹי | הַנְּבִיא מִתְאַנֵּחַ וְקוֹבֵל עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מֵאָז גּוֹי קָדוֹשׁ אֵיךְ נֶהְפְּכוּ לִהְיוֹת גּוֹי חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים מַשְׁחִיתִים אֶת דַּרְכָּם אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ הִרְגִּיזוּ אֶת־קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ פֵּרְשׁוּ לְלֶכֶת אָחוֹר לַאֲחוֹרֵיהֶם מֵאַצֶּל הַמָּקוֹם: ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד מֵאַחַר שֶׁעֲדַיִן תּוֹסִיפוּ

שי למורא

א) חֲזוֹן, עִנְיַן רְאִיָּה בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה. **בֶּן אָמוֹץ,** אָמַר רַבִּי לֵוִי, דָּבָר זֶה מָסֹרֶת בְּיָדֵינוּ מֵאֲבוֹתֵינוּ, אָמוֹץ וַאֲמַצְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אַחִים הָיוּ. **אֲשֶׁר חָזָה,** אֲשֶׁר רָאָה בְּמַרְאֵה הַנְּבוּאָה. **מַלְכֵי יְהוּדָה,** בִּימֵי הַמְּלָכִים הָאֵלּוּ הָיָה מִתְנַבֵּא. (וּמְנַשֶּׁה מֶלֶךְ יְהוּדָה הֲרָגוֹ). ב) **שִׁמְעוּ שָׁמַיִם,** שִׁמְעוּ מַה שֶּׁאֲנִי מִתְרַעֵם עַל יִשְׂרָאֵל. וְאָמַר "שִׁמְעוּ" בִּלְשׁוֹן רַבִּים, עַל שֵׁם שֶׁשִּׁבְעָה רְקִיעִים הֵם. **וְהַאֲזִינִי,** וְהִטֵּי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ. (וְאָמַר יְשַׁעְיָהוּ לְשׁוֹנוֹ בְּהֵפֶךְ מִמַּה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ בְּפָרָשַׁת הַאֲזִינוּ "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם... וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ" (דברים לב,א). וְאָמְרוּ רז"ל בָּזֶה כַּמָּה דְּרָשׁוֹת, וְאַחַת מֵהֶן לְפִי שֶׁהָיָה מֹשֶׁה קָרוֹב לַשָּׁמַיִם, לְפִיכָךְ אָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", וּלְפִי שֶׁהָיָה רָחוֹק מִן הָאָרֶץ, לְפִיכָךְ אָמַר "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ". אֲבָל יְשַׁעְיָהוּ אָמַר "שִׁמְעוּ שָׁמַיִם" לְפִי שֶׁהָיָה רָחוֹק מִן הַשָּׁמַיִם, וְאָמַר "וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ" לְפִי שֶׁהָיָה קָרוֹב לָאָרֶץ). **כִּי ה' דִּבֵּר,** כְּלוֹמַר, לֹא מֵעַצְמִי אֲנִי אוֹמֵר, אֶלָּא דִּבֵּר ה' בְּפִי וְהוּא שֶׁלָּחַנִי לוֹמַר לָכֶם מַה שֶּׁאֹמַר לְהִלָּן. **בָּנִים גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי,** גִּדַּלְתִּי אוֹתָם וְרוֹמַמְתִּים מֵעַל כָּל עַם. (גִּדַּלְתִּים בְּמַתַּן תּוֹרָתִי לָהֶם, וְרוֹמַמְתִּים בְּהַשְׁרָאַת שְׁכִינָתִי בְּתוֹכָם). **פָּשְׁעוּ בִי,** מָרְדוּ בִּי. ג) **יָדַע שׁוֹר קוֹנֵהוּ וגו',** הַשּׁוֹר יוֹדֵעַ וּמַכִּיר אֶת בְּעָלָיו אֲשֶׁר קָנָהוּ וּמִתְקָנוֹ בַּחֲרִישָׁה

הפטרה לפרשת דברים לקריאה בציבור

ולשנים מקרא ואחד תרגום ישעיה פרק א

א א חֲזוֹן יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה
עַל־יְהוּדָה וִירוּשָׁלִָם בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ יוֹתָם
אָחָז יְחִזְקִיָּהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה: ב שִׁמְעוּ
שָׁמַיִם וְהַאֲזִינִי אֶרֶץ כִּי יְהוָה דִּבֵּר בָּנִים
גִּדַּלְתִּי וְרוֹמַמְתִּי וְהֵם פָּשְׁעוּ בִי: ג יָדַע
שׁוֹר קֹנֵהוּ וַחֲמוֹר אֵבוּס בְּעָלָיו יִשְׂרָאֵל
לֹא יָדַע עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן: ד הוֹי | גּוֹי
חֹטֵא עַם כֶּבֶד עָוֹן זֶרַע מְרֵעִים בָּנִים
מַשְׁחִיתִים עָזְבוּ אֶת־יְהוָה נִאֲצוּ אֶת־
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזֹרוּ אָחוֹר: ה עַל־מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה

בַּיּוֹם, וּמֵאַחַר שֶׁהִרְגִּילוֹ בָּכָךְ, הֲרֵי הוּא כְּבָר יוֹדֵעַ בּוֹ וּמַכִּירוֹ וְנִשְׁמָע אֵלָיו. אֲבָל חֲמוֹר אָטוּם הוּא, וְאֵינוֹ מַכִּיר אֶת בְּעָלָיו אֶלָּא אֶת הָאֲבוּס שֶׁהוּא הַמָּקוֹם הַמְיֻחָד לְמַאֲכָלוֹ וְהוֹלֵךְ שָׁמָּה לַהֲנָאָתוֹ. **יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע,** לֹא רָצוּ לָדַעַת אוֹתִי לִהְיוֹת נִשְׁמָעִים לִי. **עַמִּי לֹא הִתְבּוֹנָן,** אַף עַל פִּי שֶׁהֵם עַמִּי וַאֲנִי בְּעֻזְּרָתָם, עִם כָּל זֶה אֵינָם נוֹתְנִים לֵב לְהִתְבּוֹנֵן בָּזֶה. ד) **הוֹי גּוֹי חֹטֵא,** יֵשׁ לְזַעֵק עַל עַם קָדוֹשׁ שֶׁנְּהֲפַךְ לִהְיוֹת חוֹטֵא. **עַם כֶּבֶד עָוֹן,** וְעַם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה" (דברים ז,ו), נֶהְפַּךְ לִהְיוֹת עַם כֶּבֶד עָוֹן, שֶׁעֲוֹנוֹתָיו רַבִּים וּכְבֵדִים. **זֶרַע מְרֵעִים,** הֵם הָיוּ "זֶרַע בַּרְךְ ה'" (ישעיה סא,ט), וְנֶהְפְּכוּ לִהְיוֹת רְשָׁעִים. **בָּנִים מַשְׁחִיתִים,** הֵם הָיוּ נִקְרָאִים "בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים יד,א), וְנֶהְפְּכוּ לִהְיוֹת מַשְׁחִיתִים אֶת דַּרְכָּם. **נִאֲצוּ,** הִרְגִּיזוּ. **נָזֹרוּ אָחוֹר,** פֵּרְשׁוּ מַה' לְלֶכֶת לְאָחוֹר, כְּאָדָם שֶׁמְּמָאֵן לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי הַמְדַבֵּר אֵלָיו. ה) **עַל מֶה תֻכּוּ עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה,** עַל אוֹתָהּ עֲבֵרָה בְּעַצְמָהּ שֶׁלְּקִיתֶם עָלֶיהָ, עַל הָעֲבֵרָה הַהִיא בְּעַצְמָהּ תּוֹסִיפוּ עוֹד לַעֲשׂוֹת סָרָה לָסוּר מֵאַחֲרֵי

שי למורא

הקב"ה ובתוֹסֶפֶת אסור. וְאִינְכֶם מִתְבּוֹנְנִים לַחֲשֹׁב הֲלֹא בִּשְׁבִילָהּ לָקִינוּ. **כָּל רֹאשׁ לָחֳלִי וְכָל לֵבֶב דָּוִי,** הֲלֹא עַל יְדֵי הַהַכָּאָה נִהְיָה כָּל הָרֹאשׁ חוֹלֶה, וְכָל הַלֵּב כְּמַכְאוֹב. ו) **אֵין בּוֹ מְתֹם,** אֵין בּוֹ תְּמִימוּת וּשְׁלֵמוּת. **פֶּצַע וגו',** בְּמָקוֹם אֶחָד יֵשׁ פֶּצַע שֶׁהוּא מַמָּכַּת חֶרֶב, וּבְמָקוֹם אַחֵר חַבּוּרָה וכו'. **וּמַכָּה טְרִיָּה,** מַכָּה שֶׁהִיא לַחָה תָּמִיד. **לֹא זֹרוּ,** לֹא יוֹעִיל לָהֶם שׁוּם פִּזּוּר שֶׁל אֲבָקוֹת מְרַפְּאוֹת. כְּלוֹמַר, לֹא נִרְפְּאוּ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה. **וְלֹא חֻבָּשׁוּ,** וְלֹא שׂוּם תַּחְבּוֹשׁוֹת. **וְלֹא רֻכְּכָה בַשָּׁמֶן,** וְלֹא רִכּוּךְ עַל יְדֵי שֶׁמֶנִים. כְּלוֹמַר, אֲפִלּוּ צַד הִרְהוּר תְּשׁוּבָה אֵין בָּהֶם. ז) **אַרְצְכֶם שְׁמָמָה,** לָכֵן תִּהְיֶה אַרְצְכֶם שְׁמָמָה. **אַדְמַתְכֶם,** פְּרִי אַדְמַתְכֶם. **כְּמַהְפֵּכַת זָרִים,** כְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יְבוֹאוּ אֵלֶיהָ אוֹיְבִים זָרִים וּרְחוֹקִים, שֶׁהֵם מְהַפְּכִים וּמַחֲרִיבִים אֶת הַכֹּל. ח) **כְּסֻכָּה בְכָרֶם,** כְּמוֹ סֻכָּה שֶׁעוֹשִׂים בְּכֶרֶם לְשָׁמְרוֹ עַד עֵת הַבָּצִיר, וְאַחַר הַבָּצִיר מְנִיחִים אוֹתָהּ רֵיקָנִית. **כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה,** כְּמוֹ מַחֲסֶה שֶׁעוֹשִׂים לְלֵינַת הַשּׁוֹמֵר בִּשְׂדֵה הַקִּשּׁוּאִים, כִּי אֶת הַקִּשּׁוּאִים שׁוֹמְרִים בְּעִקֵּר בַּלַּיְלָה מִפְּנֵי הַגַּנָּבִים וְלֹא מִפְּנֵי הָעוֹפוֹת כִּי קָשִׁים הֵם לַאֲכִילַת הָעוֹפוֹת. אֲבָל הַכֶּרֶם שׁוֹמְרִים גַּם בַּיּוֹם מִפְּנֵי הָעוֹפוֹת. **כְּעִיר נְצוּרָה,** כְּעִיר שֶׁצָּרוּ עָלֶיהָ וְעָשׂוּ סְכוֹת סָבִיב לָהּ בִּשְׁבִיל הַחַיָּלִים שֶׁמִּסְתַּתְּרִים בָּהֶם, וּכְשֶׁמִּסְתַּלְּקִים מִשָּׁם הֵרֵי הֵם מַנִּיחִים אֶת הַסֻּכּוֹת וְהוֹלְכִים. ט) **לוּלֵי ה' צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט,** אִם לֹא הָיָה הקב"ה מַשְׁאִיר לָנוּ בְּחַסְדּוֹ שְׁאֵרִית בְּחֶשְׁבּוֹן הַמְּעָט. **כְּסְדֹם הָיִינוּ וגו',** הָיִינוּ רְאוּיִים לִהְיוֹת כָּלִים כִּסְדֹם וַעֲמוֹרָה מִבְּלִי שְׁאֵרִית. י) **קְצִינֵי סְדוֹם,** שָׂרִים שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם כִּסְדֹם. יא) **לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם,** כִּי לֹא צִוִּיתִי אֶתְכֶם עֲלֵיהֶם אֶלָּא כְּדֵי שֶׁתַּזְכִּירוּנִי וְתַעֲלוּנִי עַל לְבַבְכֶם תָּמִיד וְלֹא תֶּחֱטְאוּ. **מְרִיאִים,** בְּהֵמוֹת פְּטוּמוֹת וּשְׁמֵנוֹת. **וְעַתּוּדִים,** עִזִּים זְכָרִים. **לֹא חָפָצְתִּי,** הוֹאִיל וְאֵינְכֶם שָׁבִים אֵלַי. יב) **לְרָאוֹת פָּנַי,** בַּעֲלִיתְכֶם לְרֶגֶל. **רְמֹס חֲצֵרָי,** לְדִרּוּךְ בְּרַגְלֵיכֶם כְּאִלּוּ בְּרִמִּיסָה. יג) **מִנְחַת שָׁוְא,** כִּי הוֹאִיל וְאֵינָהּ לִי לְרָצוֹן, הֲרֵי הִיא מִנְחַת שָׁוְא, כִּי אֵין בָּהּ תּוֹעֶלֶת. **קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה,** הַקְטֹרֶת קֹמֶץ מִן הַמִּנְחָה נֶחְשֶׁבֶת לִי כְּתוֹעֵבָה. **חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא,** בֵּין בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ בֵּין בְּשַׁבָּת בֵּין בִּימֵי הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ מִקְרָא קֹדֶשׁ, וְאַתֶּם נֶעֱצָרִים לְפָנַי בַּהֲבָאַת קָרְבָּנוֹת. **לֹא אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה,** לֹא אוּכַל לִסְבֹּל

עטרת מרים

מוֹסִיפִים **סָרָה** לָסוּר מֵאַחֲרֵי הַמָּקוֹם, הֲלֹא כְּבָר **כָּל־רֹאשׁ** מְזוּפָן **לָחֳלִי וְכָל־לֵבֶב דָּוִי** וְלָמָּה לֹא תְּבִינוּ: ו **מִכַּף־רֶגֶל וְעַד־רֹאשׁ אֵין־בּוֹ מְתֹם פֶּצַע** מָקוֹם שָׁלֵם מֵאֵין מַכָּה, אֶלָּא יֵשׁ **פֶּצַע** מַכָּה פְּתוּחָה בְּמָקוֹם אֶחָד **וְחַבּוּרָה** הַבָּלָה בְּמָקוֹם אַחֵר **וּמַכָּה טְרִיָּה** לַחָה וּרְטוּבָה תָּמִיד עוֹד בְּמָקוֹם אַחֵר, הַנְּגָעִים הָאֵלֶּה **לֹא־זֹרוּ** לֹא פֵּזֵר עֲלֵיהֶם סַמְמָנִים הַמְּרַפְּאִים **וְלֹא חֻבָּשׁוּ** בְּמַטְלִית **וְלֹא רֻכְּכָה בַשָּׁמֶן** לְרִכְּכָה: ז לָכֵן תִּהְיֶה **אַרְצְכֶם שְׁמָמָה** עָרֵיכֶם שְׂרֻפוֹת אֵשׁ פְּרִי **אַדְמַתְכֶם** לְנֶגְדְּכֶם בְּעֵינֵיכֶם תִּרְאוּ אֹיֵב זָרִים אֹכְלִים אֹתָהּ **וּשְׁמָמָה** תִּהְיֶה הָאָרֶץ **כְּמַהְפֵּכַת** אוֹיְבִים **זָרִים** שֶׁאֵין חוֹשְׁשִׁים לְהַחֲרִיב הָאָרֶץ: ח **וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן** רֵקָנִית מִיּוֹשְׁבֶיהָ **כְּסֻכָּה בְכָרֶם** שֶׁהַשּׁוֹמֵר אֵינוֹ יוֹשֵׁב בָּהּ בְּעֵת הַבָּצִיר **כִּמְלוּנָה** סֻכָּה לְלִינָה **בְמִקְשָׁה** בִּשְׂדֵה קִשָּׁאִים לְשָׁמְרָם מִפְּנֵי הַגַּנָּבִים, **כְּעִיר נְצוּרָה** מֵאוֹיְבִים וּכְשֶׁמִּסְתַּלְּקִים מֵעֲלֵיהָ נִשְׁאָרִים הַסּוּכּוֹת רֵיקָן: ט **לוּלֵי** אִם לֹא הָיָה **יְהוָה צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד** שֶׁאֵרִית מַשְׁאִיר לָנוּ שָׂרִיד **כִּמְעָט** מְעַט, **כְּסְדֹם הָיִינוּ** כָּלָנוּ כָּלִים **לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ** מִבְּלִי שְׁאֵרִית מָה: (בְּזֶה הִשְׁלִים הָעִנְיָן, וּמַתְחִיל עִנְיָן חָדָשׁ, תּוֹכַחַת מְגוּלָּה אוֹדוֹת הַקָּרְבָּנוֹת וְהַמַּעֲשִׂים הַנִּרְצִים אֵצֶל ה', אֵיכוּת הַתְּשׁוּבָה וַעֲזִיבַת הַחֵטְא, וְיִמָּשֵׁךְ עַד פְּסוּק כ"א) י **שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה:** יא הוֹאִיל וְאֵינְכֶם שָׁבִים **לָמָּה** לִי **רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְהוָה שָׂבַעְתִּי** אֵנִי קָץ בָּהֶם **עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים** צֹאן פְּטוּמוֹת **וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי:** יב **כִּי תָבֹאוּ לֵרָאוֹת פָּנַי מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רְמֹס חֲצֵרָי:** יג **לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא קְטֹרֶת תּוֹעֵבָה הִיא לִי חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת קְרֹא מִקְרָא לֹא־אוּכַל אָוֶן וַעֲצָרָה:** לָכֶם מִי־בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רְמֹס לִדְרוֹךְ חֲצֵרָי: יג מַתְּרָה אֲנִי בָּכֶם **לֹא תוֹסִיפוּ הָבִיא מִנְחַת־שָׁוְא** שֶׁאֵין בָּהּ תּוֹעֶלֶת כִּי **קְטֹרֶת** הַעֲלָאַת עָשָׁן עַל הַמִּזְבֵּחַ **תּוֹעֵבָה הִיא לִי** בֵּין בְּ**חֹדֶשׁ וְשַׁבָּת** בֵּין בִּימֵי הַמּוֹעֵד אֲשֶׁר **קְרֹא מִקְרָא** אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ מִקְרָא קֹדֶשׁ, וְאַתֶּם נֶעֱצָרִים לְפָנַי בַּהֲבָאַת קָרְבָּנוֹת

עטרת מרים

לֹא־אוּכַל לִסְבּוֹל הָאָוֶן וַעֲצָרָה עֲקֵבָה שֶׁאַתֶּם נֶעֱצָרִים לְפָנַי: יד זִבְחֵי חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח לִיגִיעָה נִלְאֵיתִי אֲנִי עָיֵף נְשֹׂא לִסְבּוֹל אוֹתָם: טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם בְּעֵת הַתְּפִלָּה אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ לְפִי שֶׁיְּדֵיכֶם דָּמִים נִקִּיִּים מָלֵאוּ: טז רַחֲצוּ הָסִירוּ כִּתְמֵי הָעָוֹן בִּתְשׁוּבָה הִזַּכּוּ הַרְבּוּ זְכוּת הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי לְפִי שֶׁרוֹעַ מַעַלְלֵי גֶבֶר עוֹמְדִים מוּל ה׳ לְקַטְרֵג עָלָיו חִדְלוּ מִנְּעוּ הָרֵעַ מִלְּהָרַע אִישׁ לְאָחִיו: יז לִמְדוּ הֵיטֵב לְהֵיטִיב מַעֲשֵׂיכֶם דִּרְשׁוּ חִקְּרוּ הַמִּשְׁפָּט לְדַעַת הַדִּין עִם מִי, אַשְּׁרוּ יַשְּׁרוּ חָמוֹץ אֶת הַגָּזוּל, שִׁפְטוּ מִשְׁפַּט יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה כִּי הֵם הָעֲשׁוּקִים בְּרוֹב: מַדּוּעַ אֵינְכֶם שָׁבִים אֶל ה׳ כַּאֲשֶׁר הוֹרִיתִיכֶם? יח לְכוּ זְרוּז נָא אֶתְכֶם וְנִוָּכְחָה לְדַעַת מִי סָרַח עַל מִי, וּמַדּוּעַ תִּדְאָגוּ וְתִירְאוּ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה יֹאמַר יְהוָה, הֲלֹא גַּם אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כְּחוּטִים בְּצֶבַע אָדוֹם כַּשֶּׁלֶג יִלְבִּינוּ אוֹתָם, גַּם אִם עֲוֹנוֹתֵיכֶם יַאְדִּימוּ כַּתּוֹלָע הַשָּׁנִי, שֶׁבּוֹ צוֹבְעִים צֶבַע אָדוֹם חָזָק כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: יט אִם־תֹּאבוּ תִּרְצוּ וּשְׁמַעְתֶּם בְּקוֹלִי, אָז טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ: כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ אִם תִּהְיוּ מְמָאֲנִים לִשְׁמוֹעַ אֲמָרַי וּמְרִיתֶם מִרְיוֹתֶם פִּי, בַּחֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: כא הַנְּבִיא מִתְאוֹנֵן לוֹמַר אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה הַמִּשְׁקֶרֶת בְּבַעְלָהּ קִרְיָה נֶאֱמָנָה יְרוּשָׁלַיִם עִיר אֱמוּנָה מְלֵאתִי מֵעוֹלָם הָיְתָה מְלֵאָה מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ הִתְמִיד בָּהּ וְעַתָּה נֶהֱפְכוּ אֲנָשִׁים לִהְיוֹת מְרַצְּחִים: כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמַּיִם: כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא־יָבוֹא אֲלֵיהֶם: כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה

שי למורא

יד חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שָׂנְאָה נַפְשִׁי הָיוּ עָלַי לָטֹרַח נִלְאֵיתִי נְשֹׂא: טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ: טז רַחֲצוּ הִזַּכּוּ הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי חִדְלוּ הָרֵעַ: יז לִמְדוּ הֵיטֵב דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט אַשְּׁרוּ חָמוֹץ שִׁפְטוּ יָתוֹם רִיבוּ אַלְמָנָה: יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: יט אִם־תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם טוּב הָאָרֶץ תֹּאכֵלוּ: כ וְאִם־תְּמָאֲנוּ וּמְרִיתֶם חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר: כא אֵיכָה הָיְתָה לְזוֹנָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה מְלֵאתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים: כב כַּסְפֵּךְ הָיָה לְסִיגִים סָבְאֵךְ מָהוּל בַּמַּיִם: כג שָׂרַיִךְ סוֹרְרִים וְחַבְרֵי גַנָּבִים כֻּלּוֹ אֹהֵב שֹׁחַד וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ וְרִיב אַלְמָנָה לֹא יָבוֹא אֲלֵיהֶם: כד לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה

הָאָוֶן שֶׁבַּלְּבַבְכֶם לַעֲבוֹדָה־זָרָה בְּיַחַד עִם הָעֲצָרָה שֶׁאַתֶּם מִתְאַסְּפִים לְפָנַי. יד) **חָדְשֵׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם,** כְּלוֹמַר, זִבְחֵי חָדְשֵׁיכֶם וְזִבְחֵי מוֹעֲדֵיכֶם. **לָטֹרַח,** כְּאִלּוּ הָיוּ מַשָּׂא כָּבֵד וְטִרְחָה לְשֵׂאת אוֹתָם. **נִלְאֵיתִי,** כְּמוֹ "יָגַעְתִּי". טו) **וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם,** לְשׁוֹן תְּפִלָּה הוּא, כְּמוֹ "אֶפְרֹשׂ אֶת כַּפַּי אֶל ה׳" (שמות ט.כט). **דָּמִים,** רְצִיחָה. טז) **רַחֲצוּ וגו׳,** עֶשֶׂר אַזְהָרוֹת שֶׁל לְשׁוֹן תְּשׁוּבָה יֵשׁ כָּאן (רַחֲצוּ, הִזַּכּוּ, הָסִירוּ, חִדְלוּ, לִמְדוּ, דִּרְשׁוּ, אַשְּׁרוּ, שִׁפְטוּ, רִיבוּ, לְכוּ), כְּנֶגֶד עֲשֶׂרֶת יְמֵי הַתְּשׁוּבָה, וּכְנֶגֶד עֲשָׂרָה פְּסוּקֵי מַלְכֻיּוֹת, וַעֲשָׂרָה פְּסוּקֵי זִכְרוֹנוֹת, וַעֲשָׂרָה פְּסוּקֵי שׁוֹפְרוֹת. **רַחֲצוּ,** כְּלוֹמַר, הָסִירוּ כִּתְמֵי הָעָוֹן בִּתְשׁוּבָה. יז) **לִמְדוּ הֵיטֵב,** לְמִדוּ לְהֵיטִיב מַעֲשֵׂיכֶם. **דִּרְשׁוּ מִשְׁפָּט,** לְדָרֹשׁ עַד שֶׁיַּצִּא מִשְׁפָּט אֱמֶת. **אַשְּׁרוּ חָמוֹץ,** יַשְּׁרוּ גָּזוּל, כְּלוֹמַר, לְהָשִׁיב הַגְּזֵלָה. **שִׁפְטוּ יָתוֹם,** דִּינוּ מִשְׁפַּט יָתוֹם, שֶׁאֵין לוֹ עוֹזֵר. **רִיבוּ אַלְמָנָה,** שֶׁאִם בָּא לְפָנֶיךָ מִשְׁפַּט אַלְמָנָה וְהוֹצֵאתוֹ לַאֲמִתּוֹ, עֲדַיִן לֹא יָצָאתָ יְדֵי חוֹבְךָ עַד שֶׁתָּרִיב בַּעֲדָהּ לְבַעַל הַדִּין שֶׁכְּנֶגְדָּהּ וְתוֹצִיא מִתַּחַת יָדוֹ אֶת שֶׁהוּא חַיָּב לָהּ. יח) **לְכוּ נָא וְנִוָּכְחָה,** בּוֹאוּ בִּזְרִיזוּת לָשׁוּב אֶל ה׳ וְיִתְבָּרֵר לָנוּ כְּמָה תִּקְוָה גְּדוֹלָה נָתַן לָנוּ. **כַּשָּׁנִים,** כְּאָדֹם חוּט הַשָּׁנִי. **כַּתּוֹלָע,** מִן גְּרָעִינִים שֶׁצּוֹבְעִים בָּהֶם צֶבַע אָדֹם, וְיֵשׁ תּוֹלַעַת בְּכָל גַּרְעִין. **כַּצֶּמֶר,** כְּמוֹ צֶמֶר לָבָן וְנָקִי. יט) **אִם תֹּאבוּ וּשְׁמַעְתֶּם,** אִם תִּרְצוּ לִהְיוֹת נִכְנָעִים לִי לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלִי. **תֹּאכֵלוּ,** כְּלוֹמַר, וְלֹא הַזָּרִים הָאוֹיְבִים. כ) **חֶרֶב תְּאֻכְּלוּ,** תִּהְיוּ נֶאֱכָלִים עַל יְדֵי הַחֶרֶב. כא) **לְזוֹנָה,** תּוֹעָה מֵעַל אֱלֹהֶיהָ. **קִרְיָה נֶאֱמָנָה וגו׳,** יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהָיְתָה קִרְיָה נֶאֱמָנָה לַה׳ אֱלֹהֶיהָ, וְהָיְתָה מְלֵאָה מִשְׁפַּט צֶדֶק, וְעַתָּה נֶהֱפְכוּ אֲנָשֶׁיהָ לִהְיוֹת מְרַצְּחִים. כב) **לְסִיגִים,** פְּסֹלֶת שֶׁל כֶּסֶף נָתוּן בְּמִקּוֹם כֶּסֶף. **סָבְאֵךְ,** יֵינֵךְ וּמַשְׁקֶיךָ מְשַׁכְּרִים שֶׁלָּךְ. **מָהוּל בַּמַּיִם,** מְעֹרָב בְּמַיִם לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת. כג) **סוֹרְרִים,** סָרִים מֵהַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה. **וְחַבְרֵי גַנָּבִים,** וּמִתְחַבְּרִים עִם גַּנָּבִים. **כֻּלּוֹ,** כֻּלָּם כְּאֶחָד. **וְרֹדֵף שַׁלְמֹנִים,** הָאֶחָד מֵהֶם אוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ, הַצְּדִיקֵנִי הַיּוֹם בְּדִינִי, וּלְמָחָר אַצְדִּיקְךָ בְּדִינְךָ. הֲרֵי שֶׁכֻּלָּם רוֹדְפִים תַּשְׁלוּם גְּמוּלִים. **יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ,** לֹא יִשְׁפְּטוּ לְהַצִּילוֹ מִן הָעוֹשְׁקִים אוֹתוֹ. **וְרִיב אַלְמָנָה לֹא יָבוֹא אֲלֵיהֶם,** כְּשֶׁאַלְמָנָה פּוֹנֶשֶׁת יָתוֹם שֶׁיּוֹצֵא מֵהַשּׁוֹפֵט וְלֹא הוֹעִיל כְּלוּם, הֲרֵי הִיא חוֹזֶרֶת לַאֲחוֹרֶיהָ, וְאוֹמֶרֶת, וּמַה זֶּה שֶׁהוּא אִישׁ לֹא הוֹעִיל כְּלוּם, אֲנִי לֹא כָּל־שֶׁכֵּן. כד) **אֲבִיר יִשְׂרָאֵל,** תָּקְפּוֹ שֶׁל יִשְׂרָאֵל. **הוֹי,** לְשׁוֹן קְרִיאָה וְהַכְרָזָה. כה)

צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאויְבָי: כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרוֹף כַּבֹּר סִיגַיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ: כו וְאָשִׁיבָה שֹׁפְטַיִךְ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצַיִךְ כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק קִרְיָה נֶאֱמָנָה: כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה:

שי למורא

וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ, אָשִׁיב לְהַכּוֹת מַכָּה אַחַר מַכָּה עַד כְּלוֹת הַפּוֹשְׁעִים. **וְאֶצְרוֹף כַּבֹּר סִיגַיִךְ,** אָסִיר מִמֵּךְ אֶת הַסִּיגִים כְּמוֹ שֶׁמַּסִּירִים כִּתְמֵי הַבֶּגֶד עַל יְדֵי בֹּרִית. **וְאָסִירָה כָּל בְּדִילָיִךְ,** וְאַפְרִיד אֶת הַבְּדִיל הַמְעֹרָב בַּכֶּסֶף, כְּלוֹמַר, הָרְשָׁעִים שֶׁבָּךְ. כז) **בְּמִשְׁפָּט תִּפָּדֶה,** עַל־יְדֵי שֶׁיִּהְיוּ בָּהּ עוֹשֵׂי מִשְׁפַּט צֶדֶק, תִּפָּדֶה מֵעֲוֹנוֹתֶיהָ. **וְשָׁבֶיהָ בִּצְדָקָה,** הַשָּׁבִים שֶׁיָּשׁוּבוּ אֶל צִיּוֹן מִן הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר נְפוֹצוּ שָׁמָּה, יִהְיֶה בִּזְכוּת שֶׁיָּשׁוּבוּ לִהְיוֹת אַנְשֵׁי אֱמֶת וּצְדָקָה.

עטרת מרים

צְבָאוֹת אֲבִיר חוֹזֵק שֶׁל יִשְׂרָאֵל הוֹי שֵׁם קְרִיאָה אֶנָּחֵם מִצָּרַי עַל הַכַּעַס שֶׁהִכְעִיסוּנִי בְּמַעֲשֵׂיהֶם וְאִנָּקְמָה מֵאויְבָי: כה וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ לְהַכּוֹתֵךְ פַּעַם אַחַר פַּעַם עַד וְאֶצְרוֹף אָסִיר וַאֲכַלֶּה מִמֵּךְ כַּבֹּר כְּבוֹרִית הַמְּנַקֶּה הַבֶּגֶד מִכְּתָמָיו סִיגַיִךְ הַפּוֹשְׁעִים שֶׁהֵם הַסִּיג מִתַּעֲרוֹבֶת עִם הַכְּשֵׁרִים וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ בְּדִיל הַמְעוֹרָב בְּכֶסֶף, כְּלוֹמַר הָרְשָׁעִים שֶׁבָּךְ: כו וְאָשִׁיבָה אַעֲמִיד עָלַיִךְ שֹׁפְטַיִךְ כְּשֵׁרִים בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כְּבָרִאשׁוֹנָה כְּמוֹ שֶׁהָיָה מֵאָז וְיוֹעֲצַיִךְ בְּדָבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרֵי־כֵן יִקָּרֵא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ קִרְיָה נֶאֱמָנָה בְּדָבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם: כז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט שֶׁיַּעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל תִּפָּדֶה מֵעֲוֹנוֹתֶיהָ וְשָׁבֶיהָ עוֹשֵׂי תְּשׁוּבָה בִּצְדָקָה עַל יְדֵי שֶׁיַּצְדִּיקוּ מַעֲשֵׂיהֶם נֶגֶד קוֹנָם וּבוֹרְאָם:

לאחר שמסיים ההפטרה יאמר המפטיר ברכות אלו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צַדִּיק בְּכָל הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן, אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ, וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם, כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו:

רַחֵם, עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ וּתְשַׂמֵּחַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ, יְיָ אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ, וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ, בִּמְהֵרָה יָבוֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ, עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר, וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ, שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מָגֵן דָּוִד:

עַל הַתּוֹרָה, וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה, לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. עַל הַכֹּל, יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ, יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

קריאת התורה למנחת שבת קודש

כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְהוָה בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: כד אֲדֹנָי
יֱהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ אֶת־
גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל בַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְמַעֲשֶׂיךָ וְכִגְבוּרֹתֶךָ:
כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן: (לוי)
כו וַיִּתְעַבֵּר יְהוָה בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי רַב־לְךָ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי
עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה: כז עֲלֵה | רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא
עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה
בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה: כח וְצַו
אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וְחַזְּקֵהוּ וְאַמְּצֵהוּ כִּי־הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי
הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
תִּרְאֶה: כט וַנֵּשֶׁב בַּגַּיְא מוּל בֵּית פְּעוֹר: פ
ד א וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל־הַחֻקִּים וְאֶל־
הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת
לְמַעַן תִּחְיוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נֹתֵן לָכֶם: ב לֹא תֹסִפוּ
עַל־הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִגְרְעוּ
מִמֶּנּוּ לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר
אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם: ג עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת
אֲשֶׁר־עָשָׂה יְהוָה בְּבַעַל פְּעוֹר כִּי כָל־הָאִישׁ
אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל־פְּעוֹר הִשְׁמִידוֹ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ: ד וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה
אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם: (ישראל) ה רְאֵה |
לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי
יְהוָה אֱלֹהָי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם
בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: ו וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי
הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר
יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל־הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק
עַם־חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה: ז כִּי מִי־גוֹי
גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כַּיהוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו: ח וּמִי גּוֹי גָּדוֹל
אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם כְּכֹל הַתּוֹרָה
הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם:

המשך ביאור למס' שבת ליום חמישי עמ' א

1 מה ששאלתם על כֵּילָה, חָזַרְנוּ עַל כָּל צִידֵּי כֵּילָה וְלֹא מָצִינוּ לָהּ צַד
2 הֵיתֵּר לנטותה בשבת. שואלת הגמרא: וְלִישְׁלַח לְהוּ לְהוּ כְּדַרְמֵי כַּר
3 יְחֶזְקֵאל – מדוע לא שלח להם רב מנשיא שמותר לנטותה באופן
4 שהיה הסדין מקופל על מוטות המיטה מבעוד יום, כמבואר
5 בברייתא ששנה רמי בר יחזקאל (לעיל קלח.). משיבה הגמרא: לְפִי
6 שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה, ועקב חוסר ידיעותיהם יש לחשוש שיבואו להקל
7 אף לנטותה לכתחילה בשבת.
8 ממשיך רב מנשיא ומשיב על שאלתם השניה: כְּשׁוּתָא בְּכַרְמָא
9 עֵירְבּוּבָא – כישות בכרם כלאים היא, משום שדינה כירק. מקשה
10 הגמרא: וְלִישְׁלַח לְהוּ להיתר כִּדְרַבִּי טַרְפוֹן, דְּתַנְיָא בברייתא (תוספתא
11 כלאים פ"ג הי"ד), כִּישׁוּת, רַבִּי טַרְפוֹן אוֹמֵר, אֵין נחשבת כִּלְאַיִם בַּכֶּרֶם,
12 וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, הרי היא כִּלְאַיִם בַּכֶּרֶם, וְקַיְּימָא לָן – ומקובל בידינו
13 (ברכות לו.), כָּל הַמִּיקַּל בָּאָרֶץ – במצוות התלויות בארץ, אף אם אין
14 הלכה כמותו בארץ, הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ בְּחוּצָה לָאָרֶץ, ואם כן היה ראוי
15 לפסוק לבני בשכר הדרים בחוץ לארץ כדעת רבי טרפון המיקל
16 לגבי כישות בכרם. משיבה הגמרא: לְפִי שֶׁאֵינָן בְּנֵי תּוֹרָה, ויש
17 לחשוש שמחמת דמיון כישות לירק, יבואו להקל אף בשאר ירקות
18 האסורים לזריעה בכרם.
19 הגמרא מפסיקה בתשובותיו של רב מנשיא, ומביאה דעות שונות
20 בענין זריעת כישות בכרם: מַכְרִיז רַב, הַאי מַאן דְּבָעֵי לְמִיזְרַע
21 כְּשׁוּתָא בְּכַרְמָא לִיזְרַע – מי שרוצה לזרוע כישות בכרם שיזרע.
22 אולם רַב עַמְרָם חֲסִידָא [–החסיד], מְנַגֵּיד עִילְוֵיהּ – היה מלקה מכת
23 מרדות מדרבנן למי שזרע כישות בכרם. ואילו רַב מְשַׁרְשְׁיָא, יָהִיב
24 לֵיהּ – היה נותן לו פְּרוּטָה לְתִינוֹק נָכְרִי, וְזָרַע לֵיהּ כישות בכרם, לפי
25 שסבר שמעיקר הדין מותר לזרוע כישות בכרם בחוץ לארץ כנזכר
26 לעיל, אך לפי שלא רצה שילמדו ממנו להקל ביקש לעשות זאת
27 בשינוי ולשלוח ילד נכרי לזרוע תחתיו.
28 שואלת הגמרא: וְלִיתֵּן לֵיהּ [–שיתן] לְתִינוֹק יִשְׂרָאֵל. משיבה הגמרא:
29 ישראל אִתֵּי לְמִיסְרַךְ – יש לחשוש שמא יבוא לעשות כן אף
30 כשיגדל ויתחייב במצוות, משום שיסבור שהדבר מותר. שואלת
31 הגמרא: וְלִיתֵּן לֵיהּ לְגָדוֹל נָכְרִי. משיבה הגמרא: יש לחשוש שמא
32 הרואה את מעשהו אָתֵי לְאִיחְלוּפֵי בְּיִשְׂרָאֵל – יבוא להחליפו
33 בישראל, ולחשוב ששלח לכך רב משרשיא ישראל גדול, ויסיק
34 מכך שזריעת כישות בכרם מותרת.
35 הגמרא חוזרת לתשובותיו של רב מנשיא, ומביאה את תשובתו
36 לשאלה השלישית: ועל מה ששאלו בענין מֵת ביום טוב, שָׁלַח לְהוּ,
37 מֵת לֹא יִתְעַסְּקוּ בֵּיהּ ביום טוב לֹא יְהוּדָאִין [–יהודים] וְלֹא אֲרַמָּאִין
38 [–ארמיים], לֹא בְּיוֹם טוֹב רִאשׁוֹן וְלֹא בְּיוֹם טוֹב שֵׁנִי. מקשה הגמרא:
39 אִינִי – האם כך הוא הדין, וְהָאָמַר [–והרי אמר] רַבִּי יְהוּדָה בַּר שִׁילַת
40 אָמַר רַבִּי אַסִּי, עוּבְדָא הֲוָה בְּבֵי כְּנִישְׁתָּא דְּמָעוֹן – מעשה היה בבית
41 הכנסת של העיר מעון [שאדם מת המתין לקבורה], בְּיוֹם טוֹב
42 הַסָּמוּךְ לַשַּׁבָּת,

פרק ב משנה יב

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ וְהַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמוֹד תּוֹרָה, שֶׁאֵינָהּ יְרֻשָּׁה לָךְ וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם:

נקודות משיחות קודש

בתפארת-ישראל הקשה, הרי נאמר[1] "תורה ציווה לנו משה מורשה קהלת יעקב", כלומר, שהתורה היא ירושה[2] ואיך אומר כאן "שאינה ירושה"?

ויש לתרץ הקושיא, כי באמת יש בתורה שתי בחינות: א) "ירושה" - התורה היא ירושה לכל אחד מישראל, ב) "מכר" - וכמאמר חז"ל[3] "אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי".

בחינת "ירושה" שבתורה - משמעה שהתורה "שייכת" לכל אחד ואחד מישראל, שהרי ירושה אינה תלויה במצבו או בגילו של היורש, ולכן, עצם החיוב ללמוד תורה הוא שווה בכולם, כלשון הרמב"ם[4] - "כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר וכו'", ולא משנה מהי מידת הבנתו בתורה.

בחינת "מכר" שבתורה - מכוונת להבנת התורה. דהיינו, כמו במכר, הקונה אינו מקבל חינם, אלא עליו לשלם תמורת החפץ שקנה[5], כמו כן הוא בנוגע להבנת התורה; כדי להבין היטב את חכמת התורה יש להשקיע עבודה ויגיעה.

על בחינה זו השניה - "מכר" - נאמר במשנתנו "התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך". כדי להבין ולהשכיל בתורה (כל אחד ואחד לפי כשרונותיו) לא מספיק "לרשת" את התורה אלא צריך גם "לקנות" אותה. "קנין" התורה נעשה על-ידי "ארבעים ושמונה דברים" שהתורה נקנית בהם ומפורטים לקמן במסכת[6].

(לקוטי-שיחות, כרך יג, עמ' 115,
שיחות קודש תש"מ - פרשת מטות-מסעי)

על משנה זו כתב הרמב"ם[7]: "..ואפילו בשעה שהוא ישן, אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא. ועל ענין זה ציוו חכמים ואמרו, וכל מעשיך יהיו לשם שמים". והוא מוסיף על כך וכותב: "והוא שאמר שלמה בחכמתו, בכל דרכיך דעהו".

ויש לומר ששני סוגי עבודה הם: א) "כל מעשיך יהיו לשם שמים", ב) "בכל דרכיך דעהו".

כאשר האדם עוסק בדברי הרשות כגון אכילה, שתייה, מסחר וכדומה "לשם שמים", דהיינו כדי שיוכל לעבוד את ה' - מעשיו הם עניני חול אך הם משמשים אותו לצורך קדושה. זהו "כל מעשיך" - מעשים שלך, של חולין - "יהיו לשם שמים".

אך יש מדריגה גבוהה מכך והיא כאשר עסקי החולין עצמם מתקדשים ולא רק משמשים לתועלת הקדושה ("לשם שמים"). [כמו כשהאכילה עצמה היא מצוה[8]]. זוהי העבודה של "בכל דרכיך דעהו", לא שהדרכים מובילות ל"דעהו", אלא שהן עצמן בבחינת "דעהו".

לפי זה יומתק מה שהרמב"ם הביא תחילה את מאמר המשנה "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" ורק לאחר מכן את מאמר הכתוב "בכל דרכיך דעהו" (אף שלכאורה צריך היה להקדים את דברי הכתוב לדברי המשנה) - מכיון שסדר העבודה הוא מן הקל את הכבד: כדי להגיע לעבודה בדרגת "בכל דרכיך דעהו" יש להתחיל בעבודה של "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

(לקוטי-שיחות. כרך ג, עמ' 907, 931)

---

1) ברכה לג, ד. 2) ועד שדרשו "לנו מורשה ולא להם (לעכו"ם)", ולכן עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה. 3) שמות רבה לג, א. 4) הלכות תלמוד תורה פרק א ה"ו. 5) ראה לקוטי שיחות שם שיש אף בחינה שלישית בתורה מתנה. בחינה זו מתייחסת לענייינים בתורה שהם למעלה מכוח הבנת הנבראים, וניתנים לאדם בדרך של מתנה מלמעלה. 6) פרק ו משנה ו. 7) הלכות דעות פרק ג הלכה ג. 8) כדוגמת אכילת שבת או אכילת קודשים, שהן עצמה מצוה.

"בחור שא נא עיניך" – אל תביט על הענייינים הגשמיים שלמטה, אלא הרם עיניך למעלה.

משיחת חמישה עשר באב תשמ"ג

לוח זמנים לשבוע פרשת דברים - בערים שונות בעולם

זמני יום ראשון ויום שבת

(ח) = שעון חורף (ק) = שעון קיץ

מדינה ועיר	זריחה		סוף זמן קריאת שמע				סוף זמן תפילה		מנחה גדולה		שקיעה		צאת הכוכבים		כניסת שבת	יציאת שבת
			מג"א		אדמוה"ז											
	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש		
באר שבע (ק)	05:50	05:53	08:37	08:40	09:16	09:18	10:28	10:29	13:22	13:22	19:44	19:41	20:13	20:10	19:22	20:21
חיפה (ק)	05:45	05:49	08:33	08:36	09:14	09:16	10:26	10:27	13:21	13:21	19:50	19:47	20:17	20:13	19:17	20:24
ירושלים (ק)	05:47	05:50	08:34	08:37	09:14	09:16	10:26	10:27	13:20	13:20	19:49	19:46	20:13	20:09	19:06	20:21
תל אביב (ק)	05:48	05:52	08:36	08:38	09:16	09:17	10:27	10:29	13:22	13:22	19:46	19:43	20:16	20:12	19:23	20:23
אוסטריה, וינה (ק)	05:14	05:22	08:01	08:07	09:06	09:09	10:25	10:28	13:40	13:39	20:47	20:40	21:28	21:20	20:23	21:37
אוסטרליה, מלבורן (ח)	07:30	07:26	09:17	09:16	09:57	09:55	10:48	10:47	12:56	12:57	17:24	17:29	17:53	17:58	17:10	18:09
אוקראינה, אודסה (ק)	05:24	05:30	08:12	08:17	09:11	09:15	10:30	10:32	13:42	13:41	20:43	20:36	21:22	21:15	20:20	21:31
אוקראינה, דונייצק (ק)	04:49	04:56	07:36	07:42	08:40	08:44	10:00	10:02	13:14	13:14	20:20	20:13	21:01	20:54	19:57	21:10
אוקראינה, דנייפרופטרובסק (ק)	04:59	05:06	07:44	07:51	08:50	08:54	10:10	10:13	13:25	13:25	20:33	20:26	21:15	21:07	20:09	21:24
אוקראינה, ז'יטומיר (ק)	05:17	05:24	07:58	08:07	09:12	09:16	10:33	10:36	13:51	13:51	21:06	20:58	21:50	21:41	20:42	22:00
אוקראינה, קייב (ק)	05:08	05:16	07:49	07:58	09:04	09:08	10:25	10:28	13:44	13:43	20:59	20:52	21:44	21:35	20:35	21:54
איטליה, מילאנו (ק)	05:53	06:00	08:42	08:48	09:39	09:43	10:57	11:00	14:08	14:07	21:08	21:02	21:43	21:36	20:45	21:52
אקוואדור, קיטו (ח)	06:17	06:17	08:46	08:47	09:17	09:17	10:19	10:19	12:51	12:51	18:24	18:24	18:47	18:47	18:06	18:56
ארגנטינה, בואנוס איירס (ח)	07:56	07:52	09:49	09:47	10:26	10:24	11:19	11:18	13:30	13:30	18:05	18:09	18:33	18:37	17:51	18:48
ארגנטינה, ברילוצ'ה (ח)	09:04	08:59	10:45	10:43	11:26	11:23	12:16	12:14	14:22	14:22	18:40	18:45	19:12	19:17	18:26	19:29
ארה"ב, בולטימור (ק)	05:56	06:01	08:45	08:49	09:32	09:35	10:47	10:49	13:49	13:49	20:29	20:25	21:02	20:57	20:07	21:10
ארה"ב, ברוקלין (ק)	05:41	05:47	08:31	08:35	09:20	09:22	10:35	10:37	13:39	13:39	20:22	20:17	20:56	20:51	20:00	21:05
ארה"ב, ג'רסי סיטי (ק)	05:42	05:47	08:31	08:35	09:20	09:23	10:35	10:37	13:39	13:39	20:23	20:18	20:57	20:52	20:01	21:05
ארה"ב, דטרויט (ק)	06:13	06:18	09:02	09:07	09:54	09:56	11:10	11:12	14:16	14:15	21:04	20:59	21:39	21:33	20:41	21:47
ארה"ב, האוסטון (ק)	06:33	06:37	09:20	09:22	09:59	10:00	11:10	11:11	14:02	14:02	20:23	20:20	20:50	20:47	20:02	20:58
ארה"ב, לוס אנג'לס (ק)	05:55	05:59	08:43	08:46	09:25	09:27	10:37	10:39	13:34	13:33	20:01	19:57	20:31	20:27	19:40	20:39
ארה"ב, מיאמי (ק)	06:41	06:44	09:26	09:28	10:02	10:04	11:12	11:13	14:01	14:01	20:13	20:11	20:40	20:37	19:53	20:48
ארה"ב, ניו הייבן (ק)	05:35	05:41	08:25	08:29	09:15	09:17	10:30	10:32	13:35	13:35	20:20	20:15	20:55	20:49	19:58	21:03
ארה"ב, פיטסבורג (ק)	06:06	06:11	08:56	09:00	09:44	09:47	10:59	11:01	14:03	14:03	20:46	20:41	21:20	21:14	20:24	21:28
ארה"ב, שיקגו (ק)	05:32	05:38	08:22	08:26	09:13	09:15	10:29	10:31	13:34	13:34	20:21	20:16	20:56	20:50	19:58	21:04
בוליביה, לה-פס (ח)	07:01	06:59	09:16	09:16	09:48	09:47	10:46	10:46	13:09	13:09	18:17	18:19	18:42	18:43	18:01	18:53
בלגיה, אנטוורפן (ק)	05:50	05:58	08:27	08:38	09:47	09:51	11:09	11:11	14:29	14:28	21:47	21:39	22:33	22:24	21:23	22:43
בלגיה, בריסל (ק)	05:51	05:59	08:31	08:41	09:48	09:52	11:09	11:12	14:29	14:28	21:46	21:38	22:31	22:22	21:21	22:41
ברזיל, סאן פאולו (ח)	06:47	06:45	08:55	08:54	09:28	09:27	10:24	10:24	12:43	12:43	17:44	17:46	18:05	18:07	17:28	18:17
ברזיל, ריו דה-ז'נירו (ח)	06:34	06:32	08:43	08:42	09:16	09:15	10:12	10:11	12:31	12:31	17:28	17:31	17:54	17:56	17:13	18:06
בריטניה, לונדון (ק)	05:06	05:14	07:43	07:54	09:04	09:08	10:26	10:29	13:47	13:46	21:08	21:00	21:53	21:43	20:47	22:03
בריטניה, מנצ'סטר (ק)	05:05	05:14	07:15	07:42	09:08	09:12	10:32	10:35	13:56	13:56	21:25	21:16	22:15	22:04	21:02	22:26
גרמניה, ברלין (ק)	05:08	05:16	07:36	07:51	09:08	09:12	10:31	10:34	13:53	13:53	21:19	21:11	22:06	21:56	20:54	22:16
גרמניה, פרנקפורט (ק)	05:37	05:45	08:20	08:28	09:32	09:36	10:53	10:56	14:11	14:11	21:25	21:18	22:09	22:01	21:01	22:19
דרום אפריקה, יוהנסבורג (ח)	06:53	06:50	08:57	08:56	09:31	09:30	10:27	10:26	12:44	12:44	17:42	17:44	18:01	18:04	17:26	18:14
הודו, מומבאי (ח)	06:11	06:13	08:52	08:54	09:26	09:27	10:33	10:34	13:18	13:18	19:19	19:17	19:44	19:42	18:59	19:52
הודו, פונה (ח)	06:08	06:10	08:49	08:50	09:22	09:24	10:30	10:31	13:14	13:14	19:14	19:12	19:39	19:37	18:54	19:47
הונגריה, בודפשט (ק)	05:06	05:13	07:53	08:00	08:56	09:00	10:15	10:18	13:29	13:28	20:33	20:26	21:14	21:06	20:10	21:23
טורקיה, איסטנבול (ח)	04:45	04:50	07:34	07:38	08:24	08:26	09:39	09:41	12:44	12:43	19:28	19:23	20:03	19:57	19:06	20:11
יוון, אתונה (ק)	06:18	06:23	09:07	09:11	09:53	09:55	11:07	11:08	14:08	14:07	20:45	20:40	21:17	21:12	20:23	21:25
מולדובה, קישינב (ק)	05:29	05:36	08:17	08:23	09:18	09:21	10:37	10:39	13:49	13:49	20:52	20:46	21:32	21:25	20:29	21:41

לוח זמנים לשבוע פרשת דברים - בערים שונות בעולם

זמני יום ראשון ויום שבת

(ח) = שעון חורף (ק) = שעון קיץ

מדינה ועיר	זריחה		סוף זמן קריאת שמע				סוף זמן תפילה		מנחה גדולה		שקיעה		צאת הכוכבים		כניסת שבת	יציאת שבת
			מג"א		אדמוה"ז											
	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש	א	ש		
מקסיקו, מקסיקו סיטי (ח)	06:08	06:10	08:49	08:51	09:23	09:24	10:31	10:31	13:15	13:15	19:17	19:15	19:42	19:40	18:57	19:50
ניו-זילנד, קרייסטצ'רץ' (ח)	08:01	07:56	09:32	09:30	10:17	10:14	11:04	11:03	13:06	13:06	17:10	17:17	17:46	17:51	16:57	18:04
נפאל, קטמנדו (ח)	05:20	05:23	08:06	08:08	08:43	08:45	09:53	09:54	12:44	12:44	19:00	18:57	19:28	19:24	18:40	19:35
סין, בייג'ין (ח)	05:01	05:06	07:51	07:55	08:39	08:41	09:54	09:56	12:57	12:57	19:39	19:35	20:13	20:07	19:15	20:21
סינגפור, סינגפור (ח)	07:05	07:06	09:36	09:36	10:06	10:06	11:09	11:09	13:41	13:42	19:16	19:16	19:40	19:40	18:59	19:49
פולין, ורשא (ק)	04:38	04:47	07:09	07:23	08:38	08:42	10:01	10:04	13:23	13:22	20:46	20:37	21:34	21:24	20:21	21:44
פרו, לימה (ח)	06:29	06:28	08:49	08:49	09:20	09:20	10:20	10:19	12:45	12:45	18:00	18:01	18:24	18:25	17:43	18:34
צרפת, ליאון (ק)	06:10	06:16	08:58	09:04	09:56	10:00	11:14	11:17	14:25	14:25	21:24	21:18	22:02	21:55	21:01	22:11
צרפת, פריז (ק)	06:08	06:15	08:53	09:00	10:00	10:04	11:20	11:23	14:36	14:36	21:47	21:40	22:28	22:19	21:23	22:37
קולומביה, בוגוטה (ח)	05:52	05:53	08:25	08:25	08:55	08:56	09:59	09:59	12:34	12:34	18:14	18:13	18:37	18:37	17:55	18:46
קנדה, טורונטו (ק)	05:54	06:00	08:43	08:48	09:37	09:40	10:54	10:56	14:01	14:01	20:56	20:51	21:30	21:23	20:34	21:38
קנדה, מונטריאול (ק)	05:24	05:31	08:13	08:18	09:10	09:14	10:28	10:31	13:39	13:38	20:37	20:31	21:14	21:07	20:14	21:23
קפריסין, לרנקה (ק)	05:46	05:50	08:34	08:38	09:17	09:19	10:30	10:31	13:27	13:27	19:57	19:54	20:28	20:24	19:36	20:36
רוסיה, ליובאוויטש (ח)	04:45	04:54	07:03	07:03	08:51	08:56	10:16	10:20	13:44	13:43	21:19	21:10	22:13	22:02	20:54	22:25
רוסיה, מוסקבה (ח)	04:13	04:23	06:36	06:36	08:22	08:27	09:48	09:51	13:18	13:17	21:02	20:52	21:55	21:42	20:36	22:07
רוסיה, רוסטוב על-הדון (ח)	04:45	04:52	07:32	07:38	08:34	08:37	09:53	09:55	13:06	13:06	20:10	20:03	20:50	20:42	19:46	20:59
שוויץ, ציריך (ק)	05:49	05:56	08:36	08:42	09:38	09:42	10:58	11:00	14:11	14:10	21:20	21:13	21:55	21:47	20:56	22:04
תאילנד, בנגקוק (ח)	06:00	06:01	08:38	08:39	09:10	09:11	10:16	10:17	12:57	12:57	18:49	18:48	19:14	19:13	18:30	19:22

סדר מצות הדלקת נרות לשבת קודש

מצוה זו שייכת גם לבנות ישראל, ועד לילדה קטנה ... אפילו אם היא בת שנה וכבר מתחילה לדבר ויכולה להדליק ולברך ... ביחד עם אחיותי', ועל אחת כמה וכמה אמה שמדליקה לאחריהן, כדי שתוכל לעזור להן בהדלקת הנר. תורת מנחם תשמ"ט חלק ד' עמ' 378

ויש להשפיע גם על בנות קטנות שהגיעו לחינוך, שגם הן תדלקנה נרות שבת וחג, כמדובר כמה פעמים. ואפילו אם הדבר מוטל בספק, אם היא כבר הגיעה לחינוך או לא - גם אז כדאי שיאיר מזלה שבוע קודם או כמה ימים קודם! משיחת י"ג תשרי תשד"מ סכ"ח – התוועדויות תשד"מ ח"א עמ' 162

זמן הדלקת הנרות הוא כפי המתפרסם בכל מקום ומקום על ידי הגורמים המוסמכים - אסור בשום אופן להדליק לאחר זמן זה.

מנהגן הטוב של בנות ישראל ... להפריש לצדקה לפני הדלקת הנרות – כמובן כאשר הדלקת הנרות היא ביום חול. אסור לטלטל ח"ו את קופת הצדקה לאחרי ההדלקה ולכן צריכים להניחה לכתחילה [=לפני כניסת השבת ולפני ההדלקה] במקום שתישאר שם עד לאחרי הבדלה.

מדליקים את הנרות ואחרי כן מברכים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת קֹדֶשׁ:

תפלת הדרך

צריך לאומרה כשהחזיק בדרך חוץ לעיר ביום ראשון כשנוסע מביתו, וטוב לומר מעומד אם אפשר בקל. ובשאר הימים שמתעכב בדרך עד שובו לביתו יאמר אותה בכל בוקר אפילו במלון ויחתום ברוך אתה שומע תפלה בלי הזכרת שם:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַצְעִדֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתַדְרִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם וְתִסְמְכֵנוּ לְשָׁלוֹם, וְתַגִּיעֵנוּ לִמְחוֹז חֶפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם, (ואם דעתו לחזור מיד אומר וְתַחֲזִירֵנוּ לְשָׁלוֹם), וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב וְלִסְטִים וְחַיּוֹת רָעוֹת בַּדֶּרֶךְ וּמִכָּל־פּוּרְעָנִיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת וּבָאוֹת לָעוֹלָם. וְתִשְׁלַח בְּרָכָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ, וְתִתְּנֵנִי לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ, וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים וְתִשְׁמַע קוֹל תְּפִלָּתֵנוּ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל־פֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

לזכות

לוי שי׳ **הלוי** בן חנה

וזוגתו **אולגה שרח** בת תמר

ויוצאי חלציהם

צבי׳ ובעלה **דוד הלוי אליעזרוב**

שלום יצחק הלוי ומשפחתו

רות ובעלה **אפרים הלוי יליזרוב**

זבולון הלוי וזוגתו **רות**

חגית ובעלה **גבריאל סופייב**

שמעי׳ הלוי וזוגתו **מוריאל**

אילת ובעלה **גדעון יעקובסון**

יהושע הלוי וזוגתו **מעיין חנה**

אור אבנר הלוי שיחיו

לבייב

ניתן להשיג שיחות קודש ומאמרי דא"ח אלו

פקס: 9606108 3 (972)

ת.ד. 373 כפר חב"ד 60840 ישראל – P.O.B 373 Kfar Chabad 60840 Israel

E-mail: Israel@DvarMalchus.Org USA@DvarMalchus.Org

להרשמה ומנויים: 9601001 3 (972)

להורדת הקבצים:

Internet: www.DvarMalchus.Org

www.otzar770.com • www.lahak.org • www.Chasidut.TV

•••

הערות ותיקונים ניתן לשלוח ל:

E-mail: office@chazak.co.il – www.chazak.co.il

P.P.
שולם
1949
תל אביב

Dvar Malchus
Issue # 00742
19/07/2020

2304-3377

הורידו את יישומון
דבר מלכות
מחנות היישומים